MICHEL DUCHEIN
ELISABETA I A ANGLIEI
Putere si seducţie

Introducere

Elisabeta I a Angliei împarte cu împăratul Augustus, Carol cel Mare, Ludovic cel Sfânt şi Ludovic XIV privilegiul rar de a fi dat numele secolului în care a trăit. Ea este singura femeie, în afară de Ecaterina cea Mare a Rusiei, care-şi are un loc în cercul restrâns al marilor figuri emblematice ale istoriei. Nenumărate sunt cărţile, erudite sau romanţate, care i-au fost consacrate. Şi totuşi, puţine personalităţi au lăsat posterităţii o imagine mai contradictorie, mai complexă sau, mai exact spus, mai enigmatică.

Aproape tot ce ţine de caracterul ei, ca şi de rolul istoric jucat, rămâne controversat. A fost ea într-adevăr „regina fecioară", cum îi plăcea să-şi spună, „femeia fără bărbat", după titlul unei piese de teatru* care i-a fost consacrată mai demult, sau o destrăbăiată ipocrită, aşa cum pretindeau duşmanii săi? Ce fel de om se ascundea în spatele imaginii fardate şi acoperite cu bijuterii pe care ne-o arată portretele sale oficiale? în Europa timpului său, a fost ea oare o intrigantă, un pescuitor în ape tulburi sau un element pacificator? Campioană a unui protestantism cuceritor, sau victimă recunoscută a unui catolicism agresiv? Simbolul unei Anglii expansioniste în zorii vocaţiei sale imperiale, sau artizanul timorai al unei izolări insulare? Toate aceste opinii au fost, şi mai sunt încă şi acum, apărate cu argumente.

Strălucirea „epocii elisabetane", ilustrată prin mari personalităţi ca Shakespeare, Marlowe, Francis Drake, Walter Raleigh, prin captivi

tatea şi execuţia Mariei Stuart, epopeea Invincibilei Armada şi tragedia lui Robert de Essex, creează în jurul „Marii Elisabeta" o asemenea auri
de legendă, încât cel ce încearcă o abordare imparţială pe baza mărtu
riilor contemporane nu o poate uita prea uşor.

Note:
* Andre Josset, Elisabeth, lafemtre sans homme (1935). Toate notele de subso aparţin autorului.

Pentru un istoric şi un cititor francez, dificultatea unei imagini
tninoase este încă şi mai mare decât pentru alţii. Epoca Elisabetei I,
ât de glorioasă pentru ţara sa, este prin contrast una dintre cele mai
mbre şi mai umilitoare ale istoriei franceze. Ne este greu să concepem
nefericiţii ani ai războaielor religioase, ai Nopţii Sfântului Bartolomeu,
Ligii erau, dincolo de Canalul Mânecii, anii celei mai mari înfloriri
Iturale şi ai celui mai mare prestigiu politic. Pentru majoritatea fran-
zilor de atunci, fideli catolicismului Părinţilor, această „Jezebel engle-
aică" era un adevărat duşman, o eretică, o femeie măcinată de vicii,
a care a ucis-o pe martira Maria Stuart; dimpotrivă, minoritatea pro-
itantă vedea în ea o eroină a propriei sale credinţe, aliata învingătoare
re care se îndreptau toate privirile. Este inevitabil, chiar după ce s-au
irs patru secole, ca aceste conflicte să fi lăsat urme în memoria noastră.
Pentru a o înţelege pe Elisabeta şi a o readuce în perspectiva vremii
e, trebuie să evităm cu orice preţ anacronismul. Oamenii secolului al
/I-lea nu gândeau, nu simţeau şi nu trăiau ca noi. Scara lor de valori
i alta decât a noastră. Pasiunile erau mai violente, mai brutale, iar
ţiunea de fericire era diferită.
Ştiinţa şi tehnologia erau rudimentare, fie că era vorba de sănătate,
transport sau confort. Respectul faţă de viaţa unui om nu conta deloc
mei când era vorba de un duşman politic sau religios. De toate acestea

buie să ţinem seama dacă nu vrem să judecăm oamenii şi eveni-
:ntele contemporane cu Elisabeta - şi în primul rând pe ea însăşi -
pa criteriile timpului actual, ceea ce ar fi cu totul nepotrivit.
In mod special, rolul Elisabetei ca regină şi caracterul ei nu ar putea
ipreciate cu măsura feminismului actual. Trebuie readuse în cadrul
hologic şi sociologic al secolului lor, uitând reacţiile pe care ni le pot
voca propriile noastre concepţii în această privinţă.
în fine, dacă cea denumită „Good Queen Bess" rămâne aproape
:ică în memoria colectivă engleză, noi trebuie să analizăm caracterul
ic insular al personajului. A fost Elisabeta „numai" o mare regină a
gliei, sau a fost o mare figură istorică, în sensul cel mai larg? Altfel
îs, studierea vieţii şi a domniei sale îi interesează numai pe vecinii noştri
iincolo de Canalul Mânecii sau priveşte întreaga Europă, şi pe francezi
nod special?*

Note:
* întrebarea merită să fie pusă, când se constată că această carte este prima
sacrată în Franţa Elisabetei I de 38 de ani încoace, când în ţările de limbă engleză
re aproape în fiecare an o nouă biografie a marii regine.

Acestea sunt problemele la care cartea de faţă încearcă să dea un
răspuns. Ea va plasa aceast domnie în contextul ei naţional şi interna-
ţional, pentru a-i scoate în evidenţă importanţa istorică.
Mai presus de toate însă ea va fi portretul unei femei căreia -
oricum ar fi fost judecată până la urmă - nimeni nu i-a refuzat niciodată
calificativul de excepţională. Cartea îşi va atinge scopul numai dacă va
reuşi să împărtăşească cititorilor ei ceva din misterul şi fascinaţia pe care,
de patru secole, această muză a poeţilor nu a încetat să le sădească în
mintea oamenilor.
Mulţumiri. E de la sine înţeles că această carte nu ar fi putut fi scrisă fără

ajutorul şi cooperarea colegilor şi prietenilor mei de la Archives nationales,
Bibliotheque naţionale, Bibliotheque de l'Institut, Bibliotheque Mazarine,
Bibliotheque de l'Arsenal, Public Record Office, British Library, Scottish
Record Office, National Library of Scotland, Royal Commission on Historical
Manuscripts, Arhivele regale ale Ţărilor de Jos. Sunt prea numeroşi ca să-i pot
numi aici: îi rog să accepte, în mod colectiv, expresia recunoştinţei mele, după
cum o rog şi pe sora mea Simone Duchein, prima care a citit acest text şi a
cărei critică lucidă mi-a fost atât de des utilă în timpul elaborării lui.

NOTA
asupra calendarului, monedelor, numelor de ţări şi de
persoane

Calendarul.

în Anglia şi în Scoţia, în secolul al XVI-lea, anul începea la 25 martie.
tfel, încoronarea Elisabetei, datată în documentele vremii la 15 ianuarie
'8, a avut loc, pentru noi, la 15 ianuarie 1559. Conform cutumei obişnuite,
restabilit peste tot datele după calendarul modern, luând l ianuarie drept
i schimbării anului (de notat că l ianuarie era socotit, în amintirea Antichităţii
lane, ca New Year Day şi ziua darurilor de Anul Nou).
în 1582, pentru a recupera decalajul care, de-a lungul secolelor, se
)ilise între calendarul iulian (în uz din secolul I î.d.Hr., după reforma lui
u Cezar) şi calendarul astronomic real, papa Grigore XIII a hotărât să
rime zece zile. Schimbarea s-a făcut în Italia, Spania şi Portugalia, la
:tombrie 1582, a doua zi devenind 16 octombrie, în Franţa, ea a avut loc

ia luni mai târziu.
Anglia şi Scoţia protestante au refuzat (până în secolul al XVIII-lea) să
pte noul calendar papal, denumit „gregorian" în cinstea iniţiatorului său.
îpând din 1582, există deci un decalaj de zece zile între datele „catolice"
miole, italiene, franceze) şi datele „protestante" (engleze, scoţiene, olandeze).
Ca regulă generală, am păstrat, pentru evenimente şi documente, data
z în ţara de origine, în anumite cazuri excepţionale (în special în referirile
ivincibila Armada), am menţionat ambele date.

monedele şi preţurile.

Oricine ştie că e inutil să cauţi echivalenţe precise între monedele şi
urile din secolul al XVI-lea şi cele de astăzi. Preţurile erau supuse atunci
)t atâtea variaţii ca şi în zilele noastre şi, în plus, scara valorilor exprimate
ani era diferită de a noastră.
Moneda-unitate engleză era lira sterlină, divizată în 20 şilingi şi 240 pence.
iocotea de asemenea, ocazional, în mărci (marks), valorând 3 şilingi şi
;nce; altfel spus, 100 de mărci echivalau cu ceva mai mult de 66 de lire.

Cele mai obişnuite monede internaţionale erau ducatul şi coroana spaniolă.
în 1593,50 de coroane spaniole valorau 18 lire. Cât despre ducat, valoarea lui
varia de la 4 la 11 lire sterline, după cum era de Ia Veneţia, de la Genova sau
din Spania.

Moneda-unitate franceză era livra sau francul, în devalorizare perma-
nentă de la începutul războaielor religioase. Spre 1600,150 de franci echivalau
cu aproape 18 lire sterline.
Olandezii socoteau în florini, 5 florini valorând aproximativ l liră în 1550.
Conform lui Jasper Ridley (The TudorAge, p.186), atunci când Elisabeta
a urcat pe tron, o liră ar fi reprezentat aproximativ valoarea de cumpărare a
500 de lire din anul 1988. Cu titlu informativ, menţionăm că contele de Sussex,
membru în Consiliul privat al Elisabetei în anii 1560, avea un venit de
aproximativ 2.700 lire, care-i permitea să întreţină 42 de servitori; că pe Nicholas
Bacon, construcţia somptuosului castel de la Gorhambury, cu grădinile lui
celebre în toată Anglia, l-a costat, între 1563 şi 1568, 8.000 de lire; că un mic
funcţionar câştiga mai puţin de 20 de lire pe an şi că în 1572, la Londra se
cumpărau 5 ouă cu l penny şi o gâscă cu l şiling.

3. Numele de f ar i.

Anglia, Scoţia, Spania, Franţa, Portugalia au, în secolul al XVI-lea,
aproape aceeaşi aşezare geografică ca şi astăzi. Notăm, totuşi, că Franţa nu
cuprindea atunci nici Artois şi Flandra (Nord, Pas-de-Calais, cu excepţia
oraşului Calais), nici principatul Sedan, nici Lorena (în afară de Metz, Toul şi
Verdun), nici Alsacia, nici Franche-Comte, nici Bresse şi Bugey (Ain), nici
Savoia, nici Nisa, nici Roussillon (Pirineii Orientali), şi, bineînţeles, nici Corsica.
Numele de Ţările de Jos desemna ansamblul celor „şaptesprezece
provincii" moştenite de la Carol Temerarul, adică actualul Benelux, plus departa-

mentele Nord şi Pas-de-Calais. în mod tradiţional, din secolul al XV-lea, toate
aceste teritorii erau înglobate sub numele de Burgundia, în amintirea „marii
Burgundia" a ducilor de Valois. Ele aparţineau regelui Spaniei, ca moştenitor
al lui Carol Temerarul prin bunica sa, Maria de Burgundia.
Ca o consecinţă a revoltei împotriva Spaniei, s-a ajuns în 1579 la sepa-
rarea „Ţărilor de Jos din Sud" sau „Uniunea de la Arras" (în mare, actuala
Belgie, plus departamentele Nord şi Pas-de-Calais) şi „Ţările de Jos din Nord"
sau „Uniunea de la Utrecht" (actualul regat al Ţărilor de Jos, denumit atunci
Provinciile Unite),
în documentele engleze ale vremii, cuvântul Flandra (Flanders) este
întrebuinţat destul de des pentru a desemna întreaga parte occidentală a dome-
niului „burgund", chiar şi ansamblul Ţărilor de Jos din Sud.

Cuvântul Olanda (ocazional „Olanda şi Zeelanda"} desemna provincia
;au provinciile cu acest nume, dar şi, din ce în ce mai adesea, ansamblul
.Provinciilor Unite"; se ştie că această denumire a fost folosită până în zilele
loastre, pentru că se vorbeşte curent de „olandezi" când se face referire la
ocuitorii Ţărilor de Jos în totalitatea lor.
în sfârşit, să amintim că, pentru oamenii secolului al XVI-lea, America
;ra Indiile Occidentale, termen care încă mai desemnează în engleză Antilele
West Indies).

Numele de persoane.

în Anglia Elisabetei I, bărbaţii şi femeile purtau, ca şi în zilele noastre,

in numele de familie şi un prenume. Totuşi, cei cu titluri nobiliare nu erau
lesemnaţi prin numele lor de familie, ci prin acela al titlului lor: astfel Robert
)evereux, conte de Essex, este,în toate documentele vremii, „My Lord ofEssex".
Aceasta producea uneori o oarecare confuzie, căci titlurile erau ereditare şi
receau din tată în fiu; astfel, titlul de conte de Essex, în timpul domniei
îlisabetei, îi desemnează succesiv pe Walter Devereux, Lord-Deputat al Irlandei,
poi pe fiul său Robert - nefericitul prieten al Elisabetei -, şi, în sfârşit, pe fiul
cestuia, Robert II, viitor oponent al lui Carol I în timpul marelui război civil.
La fel, când un personaj primea un titlu de nobleţe prin graţia reginei,
l îşi schimba numele, în această carte, regula li se aplică mai ales lui William
xecil, Secretar de Stat, care, începând din 1571, va fi numit Lord Burghley, şi
ii Robert Dudley, prietenul din copilărie al Elisabetei, care devine în 1564
onte de Leicester şi nu mai este cunoscut de-acum înainte decât ca My Lord
Leicester.
Femeile luau, atunci ca şi astăzi, numele soţilor lor.

Citatele.

Este de la sine înţeles că toate cuvintele atribuite Elisabetei sau vreunuia
intre contemporanii ei sunt riguros autentice, sau cel puţin extrase din mărtu-
lile epocii.

PARTEA ÎNTÂI

LADY ELIZABETH

Sper să trăiesc,
dar mă pregătesc de moarte.
(Shakespeare, Măsură pentru
măsură, actul III, scena 2)

Marea problemă a regelui

Problemele de conştiinţă ale regelui Henric

Când a împlinit 30 de ani, regelui Angliei, Henric VIII, i s-a întâmplat ceva destul de banal: plictisit de soţia sa, cu patru ani mai în vârstă decât el, i s-a făcut poftă de un trup tânăr.

Zvonuri circulau mai demult, încă din 1514, ambasadorul Veneţiei auzea spunându-se că Henric avea de gând să divorţeze ca să se căsătorească cu sora ducelui de Bourbon: el avea atunci 23 de ani şi era căsătorit de 15 ani1. Puţin mai târziu - probabil în 1519, deşi data nu este absolut sigură -, el şi-o ia ca amantă pe frumoasa Elizabeth Blount, de la care are un fiu, recunoscut de el sub numele transparent de „Henry Fitzroy", adică fiul regelui. Curând va fi rândul unei alte frumuseţi durdulii, Mary Boleyn, fiica unui diplomat din mica nobilime, plin de ambiţie, care mai târziu va face să se vorbească din nou despre el.

Pentru un suveran din secolul al XVI-lea, a avea amante era ceva obişnuit.

Francisc I, în Franţa, gusta din plin asemenea plăceri, de care nu se lipsea nici împăratul-rege al Spaniei, Carol Quintul.

Cazul lui Henric VIII prezenta totuşi o particularitate: aceea că regina,

Caterina de Aragon, se dovedise fără nici o îndoială incapabilă să-i dea fiul
pe care Anglia îl aştepta. Ea avusese cinci sau şase sarcini2, dar numai un singur
copil trăise, o fată. Pe măsură ce treceau anii, se spulbera speranţa de a se naşte
un băiat, iar ideea că mica Maria ar putea să urce pe tron îi tulbura şi îngrijora
pe toţi: atât pentru că o femeie era, prin definiţie, incapabilă să lupte şi să-si
conducă poporul în caz de război - răspunderea esenţială a unui suveran la
acest sfârşit de Ev Mediu -, cât şi pentru că ea risca, printr-o căsătorie cu un
prinţ străin, să treacă Anglia sub dominaţia unei puteri continentale.
Căsătoria lui Henric cu Caterina fusese totuşi, la începuturile ei si în
primii ani, un mariaj fericit. Fără să fi fost vreodată o mare frumuseţe, Caterina
avea un anume farmec spaniol (era fiica lui Ferdinand de Aragon şi a Isabelei
de Castilia, Regii Catolici). Era inteligentă, energică, demnă de respect, foarte
îndrăgită de englezi, care vedeau în ea garanţia alianţei cu ţara sa de origine

cu Ţările de Jos, al căror suveran era nepotul ei. Mult timp, Henric se arătase
i soţ model, atent şi atât de curtenitor, încât şi-a luat ca emblemă pentru
mura de luptător iniţialele soţiei sale şi deviza „Inimă Fidelă".
Apoi, deodată, la începutul anului 1527, el se hotărăşte să divorţeze, şi
iropa avea să fie foarte curând tulburată de această dramă matrimonială.
/enimentul era atât de grav, iar consecinţele lui aveau să fie atât de răsună-
are pentru istoria occidentală, încât generaţii de istorici s-au străduit să-i

scopere nu numai cauzele, ci şi mecanismul, fără însă a izbuti să împrăştie
t misterul.
Cine a fost oare primul care i-a sădit în minte lui Henric VIII ideea că
o căsătorie blestemată, opusă legii divine si deci nulă? în epocă, unii au
ribuit această iniţiativă cardinalului Wolsey, Mare Cancelar si prim-ministru
Angliei, care ar fi dorit să-l elibereze astfel pe rege de alianţa spaniolă ca
-l facă să se căsătorească cu o prinţesă franceză. Wolsey s-a apărat de această
uzaţie cu toată elocinţa, dar nu suntem obligaţi să-l credem pe cuvânt, în
sa ce-l priveşte pe Henric, el a lăsat să se înţeleagă că a făcut-o duhovnicul
a, episcopul Longland, care i-ar fi trezit scrupulele asupra valabilităţii căsă-
iei sale; Longland a negat mereu acest lucru, afirmând că, dimpotrivă, regele
ar fi vorbit primul în acest sens3.
O altă versiune, mai greu de admis, îl aduce în discuţie pe Gabriel de
ammont, episcop de Tarbes, ambasadorul Franţei venit la Londra în martie
27 ca să negocieze căsătoria prinţesei Maria - pe atunci în vârstă de 11 ani
u ducele de Orleans, al doilea fiu al lui Francisc I. în cursul discuţiei, francezul
ire de ce, se întreabă mulţi) ar fi arătat îndoieli asupra legitimităţii naşterii
nţesei, iar aceste îndoieli ar fi tulburat într-atât conştiinţa sensibilă a regelui,
:ât l-au stimulat să înceapă procedura de anulare canonică a căsătoriei sale
Caterina4.
După toate aparenţele, realitatea este mult mai simplă. Mai întâi, Henric
II îşi dorea din ce în ce mai mult un fiu care să-l moştenească, în iunie 1525,
a iniţiativa, destul de hazardată, de a-i oferi fiului său bastard, Henry Fitzroy,

:atul Richmond şi rangul de prim nobil al regatului: dacă ne amintim că titlul duce de Richmond fusese cel al propriului său tată, Henric VII, înainte de :area lui pe tron, nu este greu să înţelegem că acesta era un prim pas spre)clamarea tânărului Fitzroy ca moştenitor. Regina Caterina aşa a înţeles rurile şi s-a arătat foarte ofensată, ceea ce este firesc.

Dar mai ales, pe la 1525-l526 (şi aici lipsesc datele precise, din motive smeiate), Henric cunoscuse o tânără, care, contrar cuceririlor lui obişnuite, ; refuza, făcându-l pur şi simplu nebun de dorinţa de a o avea, după cum /edesc surprinzătoarele scrisori, scrise de el însuşi, pe care i le trimitea şi care această femeie vicleană avea atâta grijă, încât s-au păstrat până în murile noastre.

Această domnişoară, care va schimba cursul istoriei Angliei, se numea Anne Boleyn. Era sora mai mică a acelei Mary Boleyn care fusese amanta lui Henric cu câţiva ani mai înainte. Nu i se cunoaşte data naşterii: 1501 sau 1502 după unele mărturii, 1507 sau 1508 după altele (ultimul său biograf, E.W. Ives, înclină pentru 1501); oricum, era mai tânără decât regele cu cel puţin 10 ani, dacă nu cu 16 sau 17.

Era departe de a fi o tânără naivă. Fusese crescută la curtea Margaretei de Austria, la Mechelen şi la Bruxelles, apoi la cea a Franţei, şi învăţase acolo tot ce se putea cere de la cea mai rafinată dintre aristocrate: muzica, dansul, poezia, limba franceză, eleganţa. La curtea Angliei, unde revenise în 1521 ca

domnişoară de onoare a reginei Caterina, ea strălucea prin graţie şi inteligenţă.
Se pare că, fără a fi ceea ce se numeşte o mare frumuseţe, era spirituală, avea
personalitate şi replici prompte. După câtva timp de la întoarcerea sa în Anglia,
se îndrăgostise de tânărul George Percy, moştenitorul comitatului
Northumberland, dar cardinalul Wolsey, care avea alte planuri pentru Percy,
pusese capăt idilei în mod brutal; se pare că Anne nu i-a iertat-o toată viaţa
şi că el a plătit scump. Apoi ea avusese o legătură (platonică sau nu, cine ştie?)
cu poetul Thomas Wyatt.
Nu se poate spune deci că, refuzând să devină amanta lui Henric VIII,
ea ar fi reacţionat doar din pudoare jignită. Fără îndoială, pur şi simplu ea nu
ţinea să aibă soarta amantelor regale abandonate, căsătorite, ca Elizabeth Blount
sau Mary Boleyn, cu un gentilom rural binevoitor, ca să li se facă uitat păcatul
din tinereţe.
Dar, mai ales, poate că această femeie şireată îşi dăduse seama destul
de repede că, mizând pe regretul lui Henric VIII de a nu avea un fiu legitim
şi pe scrupulele sale religioase, ar putea să determine anularea căsătoriei lui
cu Caterina de Aragon şi să reuşească, până la urmă, să fie ea luată în căsătorie
- cum s-a şi întâmplat, într-adevăr, după şase ani de luptă, intrigă şi revoluţie.
Fără nici o îndoială că, în cursul întâlnirilor intime, în timp ce regele
insista ca tânăra fată să-i cedeze, ea trebuie să fi repetat mereu aluziile la soţia
lui sterilă şi la căsătoria lui îndoielnică. „Anne este cea care v-a trimis preoţi.
teologi importanţi, plătiţi de ea, ca să vă convingă nu numai că vă era permis

să vă repudiaţi soţia, ci chiar că era un mare păcat pentru voi să continuaţi
coabitarea cu ea", îi va scrie mai târziu lui Henric VIII vărul său, cardinala
Pole, aprig adversar al divorţului5. Dacă această afirmaţie nu este dovedită
ea este cel puţin perfect verosimilă.
A venit deci momentul să abordăm această problemă care a făcut si
curgă atâta cerneală şi atâta sânge, şi care va'cântări atât de greu în destinu
Elisabetei I: potrivit căror raţiuni se putea pune la îndoială legitimitatea casă
toriei lui Henric VIII şi a Caterinci de Aragon, celebrată solemn cu 18 ani mă
înainte?

Vivat Anna Regina!

Pentru a înţelege această problemă, complicată ca desfăşurare, dar simplă
principiu, trebuie amintit că, în 1527, Anglia, ca şi toată Europa Occidentală,
a catolică, si că tot ce ţinea de căsătorie privea în mod exclusiv Biserica, cu
e cuvinte, dreptul canonic. Deosebirea, binecunoscută azi, dintre o lege civilă
una religioasă era pe atunci nu numai necunoscută, dar chiar de neconceput.
ebuie să ne referim deci la subtilităţile dreptului canonic, aşa cum o făceau
contemporanii lui Henric VIII, ca să apreciem argumentele invocate, de o
rte si de cealaltă, pentru sau contra validităţii căsătoriei regelui cu soţia sa,
r nu la dreptul canonic actual, considerabil simplificat de către Benedict XV
1917, ci la cel din Evul Mediu, complet impregnat de scolastică şi încărcat
comentarii teologice.

Esenţa problemei este noţiunea - astăzi dispărută din cod - de „obstacol
;ntru rudenia rezultată din căsătorie"6. Dacă, în zilele noastre, un bărbat nu
putea să se însoare cu sora, mama sau fiica sa, nimic nu-l împiedică să ia de
;vastă, de exemplu, pe văduva tatălui său, a fratelui sau a fiului său. Nu era
fel în dreptul canonic medieval, în care legătura creată de o căsătorie era
tinsă asupra tuturor rudelor soţului - aşa cum, de altfel, şi botezul crea o
satură de aceeaşi natură între naş şi naşă, ca şi între copilul botezat şi naşul
u naşa lui.
Interdicţia, pentru un bărbat, de a se căsători cu văduva fratelui său se
iza, în teologia tradiţională, pe două versete din Biblie: Leviticul 18,16 („Să
i descoperi goliciunea nevestei fratelui tău. Este goliciunea fratelui tău") şi
zviticul 20, 21 („Dacă un om ia pe nevasta fratelui său, este o necurăţie; a
acoperit goliciunea fratelui său: nu vor avea copii").
Or, Caterina de Aragon, înainte de a se căsători cu Henric, se căsătorise
icial cu fratele său mai mare, Arthur Tudor, cu patru luni înainte de moartea
:estuia. Dacă, în loc să revină în Spania după ce a devenit văduvă, rămăsese
Anglia, era din raţiuni cu caracter politic şi economic. Regele Henric VII,
tăi celor doi băieţi, nu voia să-i înapoieze lui Ferdinand de Aragon dota mare
Caterinei, iar Ferdinand, la rândul său, dorea neapărat să menţină alianţa
i Anglia, ca piesă esenţială a dispozitivului său diplomatico-militar împotriva
ranţei.
Recăsătorirea tinerei văduve cu cumnatul său adolescent ridica totuşi,

î temeiul interdicţiei biblice, o problemă juridică şi teologică dificilă. Papa
iliu II se arată înţelegător: printr-o bulă papală din decembrie 1503, el îi declară
î Henric şi pe Caterina dezlegaţi de „legătura de înrudire" şi le dă autorizaţia
î căsătorie. Arhiepiscopul de Canterbury, William Warham, se lasă totuşi mult
igat, iar anumiţi teologi formulează rezerve asupra legalităţii bulei: putea oare
ipa, prin propria sa autoritate, să ridice o interdicţie care vine chiar de la

Dumnezeu? Pe moment, aceste obiecţii au fost respinse, iar căsătoria s-a celebrat
la Westminster, îndată ce Henric a atins vârsta cerută de lege, la 11 iunie 1509;
dar, după 18 ani, când Henric VIII căuta o ieşire din situaţia sa matrimonială
ca să o poată lua de soţie pe încăpăţânata Anne Boleyn, textul Leviticului putea
fi îndepărtat din dosare la momentul potrivit.
Henric se agaţă de acest argument cu atât mai insistent cu cât, într-adevăr,
aşa după cum ameninţa versetul biblic, căsătoria lui cu Caterina rămăsese fără
copii. (Maria nu conta, nefiind băiat.) De aici şi până la recunoaşterea bleste-
mului divin nu mai era decât un pas, pe care regele îl face în mai 1527, declarând
în faţa unei comisii ecleziastice convocată (evident, la ordinul său) de cardinalul
Wolsey: „Toţi copiii de sex masculin pe care i-am avut cu regina au murit îndată
după naştere şi mă tem ca aici să nu fie pedeapsa lui Dumnezeu"7. Episcopii,
deprinşi cu bunele maniere, aşa cum se cuvine, au părut că iau în serios aceste
tardive probleme de conştiinţă.
Din acel moment, „divorţul" regal (termen de altfel impropriu, fiindcă

în realitate nu era vorba de a desface o căsătorie, ci de a-i constata nulitatea)
devine Problema, „ the King's great matter", în limbajul diplomaţilor timpului.
în spatele lui Anne se tot agită un întreg grup ostil lui Wolsey şi care până la
urmă îl înfrânge, în 1530. Timp de şase ani, papa Clement VII a fost presat să
anuleze bula predecesorului său luliu II: regele Franţei era hărţuit să facă
presiuni asupra Romei; împăratul Carol Quintul - succesorul lui Ferdinand de
Aragon şi nepot al Caterinci din partea spaniolă - o susţinea sus şi tare pe
mătuşa lui; toţi teologii Europei erau chemaţi în ajutor, dintr-o tabără sau din
alta; Biserica şi Anglia erau zdruncinate; şi, în sfârşit, pierzându-şi speranţa să
mai obţină de la papă hotărârea dorită, Henric VIII face un gest îndrăzneţ:
trece peste autoritatea pontificală şi îşi proclamă nulitatea căsătoriei cu Caterina
prin noul arhiepiscop de Canterbury, Thomas Cranmer, la 23 mai 1533, pe
motiv că papa nu putea dezlega un om de o interdicţie cuprinsă în Scriptură.
O lege, votată în mod special de către Parlament câteva săptămâni mai târziu,
interzice oricărui englez să recurgă la un apel la Roma în legătură cu o decizie
a „Capului suprem al Bisericii Angliei", adică a însuşi regelui. Ruptura dintre
Anglia şi papă se realizase: se întoarce o pagină din istoria Europei.
Acest rezumat rapid nu redă în mod real încetineala şi complexitatea
evenimentelor dintre anii 1527 şi 1533 - şase ani de aşteptare, de chin pentru
Caterina de Aragon, de nerăbdare şi de frustrare pentru Anne Boleyn şi
curtezanul ei. în unele momente credeau că sunt aproape de rezolvare; în altele,
totul părea pierdut. După toate aparenţele, Anne ar fi luat iniţiativa decisivă

pentru a debloca situaţia de nerezolvat: spre toamna lui 1532, ea îl primeşte
în fine pe Henric VIII în patul ei, iar în decembrie sau la începutul lui ianuarie
1533 e însărcinată. De aici înainte, trebuia acţionat repede, altfel copilul risca
să se nască nelegitim.

Oricât de necrezut ar părea, căsătoria lui Henric cu Anne Boleyn s-a
celebrat în taină, în jurul datei de 25 ianuarie 1533, mai înainte ca să fi fost
pronunţată desfacerea căsătoriei precedente. Legal, regele a fost deci bigam
imp de câteva săptămâni; toate acestea însă erau înconjurate de un asemenea
nister, încât până şi ambasadorii străini - principala noastră sursă de informaţii
- se limitau la simple supoziţii. Cu atât mai mult, omul de rând nu ştia nimic
i circulau cele mai ciudate zvonuri.
Totuşi, sarcina Annei înainta. Situaţia trebuia clarificată, într-un fel sau
iltul. Henric alege formula cea mai spectaculoasă, potrivită firii sale extra-
'ertite. în Sâmbăta Paştelui, de 12 aprilie, Anne apare la mesă în capela regală,
ângă rege, acoperită de bijuterii, înconjurată de 60 domnişoare de onoare,
mbrăcată într-o rochie din stofă ţesută cu fir de aur, a cărei trenă era purtată
ie ducesa de Richmond. Şi, în fine, pentru ca toţi să ştie, cel care oficia mesa se
oagă cu glas tare pentru „graţioasa noastră suverană, regina Anne"8.
Pentru a închide gura oponenţilor, nu mai lipsea decât să se dea acestei
ăsătorii confirmarea cea mai strălucitoare: încoronarea noii regine a avut loc
a l iunie 1533 (căsătoria lui Henric şi a Caterinci nu fusese anuiată oficial decât
;u o săptămână înainte, iar Anne se apropia de luna a şaptea de sarcină). Un

:ortegiu de un lux orbitor s-a desfăşurat de la Turnul Londrei până la Westminster,
n mijlocul unei mulţimi morocănoase şi ostile - căci opinia publică rămânea
avorabilă Caterinci. Către prânz, după o mesă solemnă, arhiepiscopul Cranmer
i unge cu mir pe fiica cea mică a lui Şir Thomas Boleyn (devenit între timp
onte de Wiltshire) şi îi pune pe cap coroana lui Eduard cel Sfânt. „Vivat Anna
legina!", striga asistenţa, conform ritualului. Dar, pentru majoritatea englezilor,
a şi pentru ambasadorii străini în depeşele cifrate, „Anna Regina" rămânea
concubina", sau chiar „târfa cu ochi mari". Papa va trage de îndată concluziile
ale asupra evenimentelor: la 11 iulie, el confirmă în Consistoriu validitatea
ăsătoriei lui Henric cu Caterina, proclamă nulitatea celei a lui Henric cu Anne
i îi declară bastarzi pe copiii care se vor naşte din această căsătorie nelegitimă9.
în fapt, se îndreptau repede acum spre naşterea mult aşteptată. Erau atât
le siguri că va fi un băiat! Toate prezicerile erau categorice10. Henric VIII alege
'entru moştenitorul ce urma să apară numele de Eduard, afirmând astfel
ontinuitatea dinastiei Tudor cu cea a Plantageneţilor, care a avut, din secolul
l XlII-lea, cinci regi cu numele de Eduard. Un pat somptuos, provenind din
ăscumpărarea primită de la un prinţ francez în cursul războaielor trecute, a
ăst scos din depozitul regal de mobile. Anglia aştepta cu nerăbdare şi emoţie.
La 26 august 1533, Anne Boleyn intră în recluziune, înaintea naşterii, în
alatul din Greenwich, conform cutumei de atunci. Moaşe, medici şi capelani
tăteau gata pregătiţi. Henric era la vânătoare, ca să uite de neliniştea aşteptării,

i pregătea turnirul care trebuia să celebreze apariţia moştenitorului tronului.

în sfârşit, la 7 septembrie, între orele trei şi patru după amiaza, se naşte
copilul mult aşteptat. Bine făcut şi sănătos.

Numai că era o fată.
Lady Elizabeth, prinţesa Angliei

Acest lung preambul era necesar pentru a situa naşterea Elisabetei Tudor
- căci despre ea e vorba, bineînţeles - în contextul său politic, religios şi
psihologic.
Fără nici o îndoială, naşterea unei fete în locul moştenitorului aşteptat
a fost pentru rege şi pentru Anne o crudă deziluzie. Atâta luptă ca să ajungă
aici! Duşmanii noii regine - şi în primul rând prietenii vechii regine repudiate
- jubilau în taină. „Mare regret si supărare pentru numita doamnă, şi mare
defăimare şi desconsiderare pentru medicii, astrologii şi vrăjitorii care afirmau
că [copilul] trebuia să fie un băiat", notează prompt ambasadorul Spaniei,
Chapuis n. De bucurie, la Londra se aprind focuri, dar acestea sunt mai curând
pentru a celebra decepţia lui Anne Boleyn decât naşterea fiicei sale12.
Cu toate acestea, Henric VIII şi-a învins repede decepţia. Anne Boleyn
era tânără, plină de sănătate: fără îndoială că alţi copii vor urma acestuia.
Trebuia să facă haz de necaz. S-au luat toate măsurile ca botezul copilului să
aibă un caracter cât mai solemn cu putinţă şi ca populaţia londoneză (a cărei

ostilitate faţă de căsătoria sa nu era ignorată de Henric) să ia parte la eveniment.
Biata Caterina de Aragon, exiiată de acum înainte în comitatul Huntingdon şi redusă la rangul de „prinţesă văduvă de Wales" (după numele
primului său soţ, prinţul Arthur), fusese rugată să dea, pentru ceremonie, un
„cearşaf foarte scump şi de gală" pe care ea îl adusese mai de mult din Spania
şi care fusese folosit la botezul fiicei sale Maria. Insulta era mult prea flagrantă.
„Ferească Dumnezeu", a izbucnit ea, „să ajut, direct sau indirect, la o afacere
atât de oribilă şi detestabilă ca asta!"13
Asemenea gânduri erau desigur şi în mintea nobililor şi a burghezilor care, la 10 septembrie, se îmbulzeau, la ordin, la Greenwich ca să asiste la
botezul micuţei Elisabeta.
Se crezuse la început că ea se va numi Maria, ca şi sora ei, ca să se arate
mai clar că aceasta nu mai conta de aici încolo; cât despre numele de Elisabeta,
el amintea direct de mama lui Henric VIII, Elizabeth de York, şi afirma astfel
continuitatea dinastiei.
Spre prânz, primarul Londrei, Şir Stephen Peacock, şi-a reunit consilierii
municipali (aldermeri) îmbrăcaţi în robele lor oficiale stacojii, cu colane şi
lanţuri de aur, şi s-a îmbarcat cu ei pe un vas, urmaţi de patruzeci de burghezi
din City. La Greenwich îi aştepta o mulţime de lorzi, cavaleri şi gentilomi. „Toate

urile clădirilor între palatul regal şi mănăstirea Fraţilor cenuşii [franciscanii]
iu împodobite cu tapiserii, iar pe străzi erau presărate trestii verzi."
în biserica franciscanilor, şi ea îmbrăcată în tapiserii, cristelniţa fusese

;ată pe o estradă, în mijlocul naosului, sub un baldachin de satin roşu. De
-împrejur erau strânşi gentilomii din Camera regelui, echipaţi cu şorţuri şi
şervete albe în jurul gâtului, „ca nici o murdărie să nu poată intra în cristelniţă".
Când porţile palatului s-au deschis, s-a format cortegiul: „scutierii,
îelanii, magistraţii municipali, primarul, membrii Consiliului regelui, clericii
)elei regale, îmbrăcaţi în mantiile lor preoţeşti, apoi baronii, episcopii, conţii".
ntele de Essex ducea un lighean mare de aur, marchizul de Exeter o lumâ-
re de ceară neîncepută, marchizul de Dorset sarea, iar ducesa de Norfolk
rul într-un vas împodobit cu perle şi cu pietre preţioase.
A apărut în fine şi eroina zilei, într-o mantie de catifea purpurie, cu o
na căptuşită cu hermină, ţinută de conţii de Wiltshire (tatăl lui Anne Boleyn)
le Derby; baldachinul procesional era purtat de Lord Rochford (fratele lui
ine Boleyn), Lord Hussey, Lord William Howard şi Lord Thomas Howard
ichii lui Anne Boleyn): nimeni nu putea ignora faptul că cea mai înaltă
bilime din regat aducea omagiul său fiicei suveranului, în spatele unei tapi-
ii fusese pus un vas cu cărbuni aprinşi, ca să nu-i fie frig copilului.
Botezul propriu-zis a fost celebrat, după ritualul catolic obişnuit, de către
scopul Londrei; naş era arhiepiscopul de Canterbury în persoană (care de
and proclamase nulă prima căsătorie a regelui), iar naşe erau ducesa văduvă
Norfolk şi marchiza văduvă de Dorset.
„Comandantul Carter înainta către intrarea în biserică şi strigă cu o voce
lătoare: «Fie ca Dumnezeu, în bunătatea Sa nesfârşită, să dea viaţă lungă
ericită înaltei şi Puternicei Lady Elizabeth, prinţesa Angliei!»." în sunetul

mpetelor, copilul este adus la altar pentru a primi confirmarea de la arhie-
cop, marchiza de Exeter fiind de data aceasta naşă fără voie, întrucât era o
etenă fidelă a reginei repudiate şi a fiicei acesteia, Maria.
In încheiere, au fost expuse cadourile oferite proaspetei botezate: o cupă
aur împodobită cu perle, boluri de aur cu capace. S-au servit (se pare că în
erică) faguri de miere, dulceţuri, vin tonic „în atât de mare cantitate, încât
:are a primit după voia sa". Apoi cortegiul s-a format din nou, în aceeaşi
line ca la sosire, între două şiruri de gărzi regale şi de gentilomi purtând
) de torţe din răşină, până la palat. Primarul, magistraţii municipali şi burghezii
fost invitaţi să-şi potolească setea în cramă şi apoi s-au urcat în navele lor
id s-a lăsat seara. Se va remarca faptul că Henric VIII nu si-a făcut apariţia14.
Acestei reiatări colorate, ambasadorul Spaniei - care nu era de faţă - îi
iugă un detaliu semnificativ: „Ceremonia a fost tristă şi neplăcută. Crainicul,
ntrarea în biserică, a proclamat-o ca bastardă pe prinţesa Angliei, precizând
Lady Mary nu va mai avea drept la acest titlu de aici înainte"15.

în fond, aceasta era toată problema. Cum Elisabeta nu era băiatul atât
de aşteptat, trebuia să i se acorde, pentru succesiunea la tron, preferinţă faţă
de sora ei mai mare? Marea majoritate a englezilor nu dorea aceasta. Dar
anularea căsătoriei Caterinci de Aragon cu regele ducea la o consecinţă inevi-
tabilă: fiind nulă căsătoria, copilul rezultat nu putea fi decât bastard. De altfel,
Anne Boleyn veghea să nu mai rămână nici o îndoială, începând cu 10 octombrie,

Henric VIII îi interzice Mariei să mai poarte titlul de prinţesă a Angliei şi îi reduce „casa", în timp ce era constituită cea a noii moştenitoare[16]. Din plan teologic, problema divorţului şi a recăsătoriei trecea definitiv în plan politic.

De acum înainte, Henric degeaba îşi afirma cu hotărâre fidelitatea faţă de Biserica catolică şi faţă de dogma acesteia; el se găsea într-un conflict deschis cu papa, argument suficient pentru ca regele să fie trecut în rândul schismaticilor, chiar al ereticilor. Pentru întreaga Anglie şi Europă, Anne Boleyn devenea simbolul acestei rupturi: „prostituata", „vrăjitoarea", unealta diavolului pentru cei care rămâneau legaţi de vechea stare de lucruri, iar fiica ei, fructul adulterului şi al sacrilegiului, nu putea fi, în consecinţă, decât „mica bastardă", după cum va fi numită mult timp în corespondenţele diplomatice spaniole.

Ca Anne Boleyn să fi aderat, personal, la noile credinţe formulate în Germania de către Martin Luther, cu vreo 10 sau 15 ani mai înainte, rămâne o temă controversată de istorici. Este posibil să fi avut cel puţin o oarecare simpatie faţă de ele; prietenul său, arhiepiscopul Cranmer, nu va întârzia să încline deschis în această direcţie. Henric VIII însă nu ar fi tolerat ca ea să renunţe la formele cultului catolic, de care el era cu atât mai legat, cu cât, ajungând „Capul suprem" al Bisericii Angliei, ţinea în mod hotărât să nu rişte să fie acuzat de erezie.

Totuşi, faptele au logica lor. Ruptura de Roma nu putea să nu ducă, mai devreme sau mai târziu, la o criză religioasă. Se apropia timpul când englezii rămaşi fideli papei vor plăti cu viaţa refuzul unei noi ordini religioase în ţara

lor: John Fisher, apoi Thomas More, au urcat pe eşafod în iunie şi iulie 1535.
Alţii îi precedaseră, din mai, ca „trădători", pentru că au vrut să menţină
drepturile unui episcop străin - adică drepturile papei. Iar de aceste drame,
numele lui Anne Boleyn, mama Elisabetei, va rămâne legat pentru totdeauna.

în aşteptarea unui moştenitor

Lunile care au urmat după naşterea şi botezul Elisabetei sunt pline de
evenimente în istoria Angliei. Este timpul când, pentru a rupe ultimele legături
între regat şi Roma, Henric VIII cere să se voteze de către Parlament Legea
Supunerii clerului, apoi Legea Succesiunii la tron, în sfârşit, Legea Supremaţiei
şi Legea Trădării.

Legea Succesiunii (martie 1534) o proclama în mod solemn pe Maria
astardă şi o excludea de la succesiunea la tron, acesta revenind de drept, la
loartea regelui, „copiilor născuţi sau care se vor naşte ai Maiestăţii Sale şi ai
i uit îndrăgitei şi preaiubitei soţii, regina Anne, conform legilor acestui regat"17.
ineînţeles, când se va naşte un fiu, Elisabeta îi va ceda locul, dar până atunci
i era moştenitoarea oficială.
Conform cerinţelor rangului său, pruncul regal a fost separat, în decembrie,
s mamă şi dus la Hatfield, la 30 de kilometri de Londra, unde i se constituise
:asa"18. Era un mod de a proteja copiii de riscurile unei contagiuni şi de a-i
ane la adăpost de agitaţia curţii: castelul Hatfield, aparţinând episcopului de

ly, era o clădire medievală spaţioasă, înconjurată de un parc; încă mai poate
văzut, la o oarecare distanţă de Hatfield House, palatul pe care Robert Cecil
va construi la începutul secolului următor şi care este una dintre capodoperele
rtei elisabetane.
Călătoria de la Greenwich la Hatfield s-a făcut cu mare pompă, alaiul
ind însoţit de însuşi ducele de Norfolk. Pentru a arăta clar că ea nu era decât
isoţitoarea surorii sale vitrege, fosta prinţesă Maria, până atunci moştenitoarea
onului, a fost obligată să vină la rândul ei la Hatfield şi să locuiască acolo cu
n grup restrâns de servitori, onorurile şi titlul de prinţesă fiind de aici înainte
;zervate Elisabetei. Lady Shelton, mătuşa lui Anne Boleyn, a fost numită
rvernanta Mariei, cu indicaţia de a fi deosebit de severă, în timp ce Lady
ryan, o altă rudă a noii regine şi fostă doică a Mariei, era guvernanta
lisabetei. John Shelton, soţul celei dintâi, avea funcţia de intendent al casei,
ind în rivalitate cu Lady Bryan.
în cursul următorilor doi ani, această coabitare avea să fie o sursă de
îrmanente probleme. Maria Tudor - care, să ne amintim, avea 17 ani când
a născut sora ei mai mică - dovedea deja acea rigoare inflexibilă care o va
iracteriza toată viaţa. Pentru ea, nu exista şi nici nu va exista niciodată decât
singură regină a Angliei, mama sa; la fel cum nu existase şi nu va fi decât o
lică Biserică, cea de la Roma. Henric VIII ar fi dorit, desigur, să păstreze
laţii afectuoase cu ea; pentru aceasta însă ar fi trebuit ca ea să accepte ceea
nu era de acceptat: să recunoască nulitatea căsătoriei mamei sale şi, în
msecinţă, propria sa condiţie de bastardă.
In aceste împrejurări, fiecare vizită a regelui sau a lui Anne Boleyn la

atfield dădea loc la incidente. La 17 februarie 1534, Maria, aflând că tatăl ei
isise la castel să o viziteze pe Elisabeta, îi transmite cererea de a-i permite
vină să-i sărute mâna. El îi răspunde că nu-i acceptă dorinţa decât dacă
nuntă la rezistenţa ei; Maria îl încunoştinţează că „nici constrângerea, nici
îrsecuţiile, nici chiar moartea" n-ar putea-o face să cedeze. Aflând acestea,
nne Boleyn, furioasă, se plânge „cu amărăciune"19.

Câteva săptămâni mai târziu, însăşi Anne vine la Hatfield, ca să-i propună
Mariei să o împace cu tatăl ei, dacă ar vrea să o recunoască drept regină. Stră-
danie inutilă. Umilită, Anne îşi afirmă categoric intenţia „de a înfrânge orgoliul
acestui neînfrânat sânge spaniol"20.
Bineînţeles că Maria refuza să se plimbe cu sora ei şi să apară împreună
cu ea. Se închidea adesea în camera ei. Ca să o pedepsească, ducele de Norfolk
a primit sarcina de a-i confisca toate bijuteriile şi rochiile.
Dacă ar fi să se dea crezare ambasadorului spaniol - dar el era în mod
evident împotriva lui Anne Boleyn -, încăpăţânarea Mariei, pe care poporul
continua să o numească „prinţesă", a devenit o adevărată obsesie pentru noua
regină. Ea îl hărţuia pe rege cu tot felul de plângeri, o certa pe Lady Shelton
pentru că se purta prea indulgent cu rebela şi îi ordona „să se poarte cu ea aşa
cum se cuvine cu o blestemată de bastardă": Lady Shelton, demnă, îi răspundea
că „şi dacă Lady Mary n-ar fi decât bastarda unui gentilom sărac, delicateţea,
modestia şi virtutea ei ar merita respect şi onoare"21. Lucrurile au ajuns până

acolo încât Anne Boleyn s-a declarat hotărâtă să o răpună pe Maria, îndată
ce ar putea s-o facă, „chiar dacă pentru aceasta ar trebui să fie arsă sau jupuită
de vie"22.
în acest timp, mica Elisabeta îşi trăia primele luni ale existenţei, încon-
jurată de îngrijirile afectuoase pe care i le dădea Lady Bryan. Toţi martorii
recunosc faptul că fetiţa era bine făcută şi robustă. Tatăl ei se şi gândea de pe
acum cu cine să o mărite - el negocia viitoarea căsătorie a fetei cu ducele de
Angouleme, al treilea fiu al lui Francisc I, atunci în vârstă de 12 ani. Ambasa-
dorii francezi au fost aduşi la Hatfield, unde ea le-a fost arătată, mai întâi
îmbrăcată somptuos, apoi complet goală; în schimb, li s-a refuzat întâlnirea cu
Maria, care nu avea voie să iasă din camera ei23.
Singurul fapt relevat de cronica privitoare la Elisabeta, în aceşti ani
de domnie ai lui Anne Boleyn, este înţărcarea pruncului din ordinului regelui
„cu acordul Maiestăţii Sale regina", în octombrie 1534. Nu se semnalează nici
boli ale copilăriei, nici indispoziţii de vreun fel, ceea ce n-ar fi putut să nu
menţioneze oamenii de la curte şi diplomaţii, mereu la pândă după noutăţi de
acest fel.
Stilul de viaţă al tinerei prinţese era demn de rangul ei. Documente con-
tabile vorbesc despre o rochie de catifea oranj, de tunici de catifea ruginie, atla2
galben, damasc bleu şi atlaz verde, de panglică de Veneţia, de o cuvertură de
pat din damasc ruginiu, de o bonetă de tafta cu un fileu de păr din fir de aur
de o altă bonetă din atlaz violet24. Ce altceva s-ar mai putea spune despre viaţa
unui prunc, fie el chiar regal?
Totuşi, în timp ce traiul cotidian la Hatfield şi la Eltham (o altă reşe-

dinţă a copilului) se scurgea încet în ritmul certurilor privind protocolul cu ex-
prinţesa Maria, situaţia la curte şi în ţară evolua cu repeziciune.

Ruptura de Roma era de acum încolo definitivă. Poporul, în majoritatea
i, nu avea desigur nici o simpatie pentru Anne Boleyn (cam peste tot, erau
estaţi şi condamnaţi cei care o trataseră de „târfă", „vrăjitoare" şi alţi termeni
emănători; mulţi o credeau în slujba diavolului), dar Parlamentul vota fără
ivăială legile care, una după alta, dărâmau edificiul Bisericii medievale din
nglia. Mişcarea părea din ce în ce ireversibilă şi deja Thomas Cromwell, noul
inistru al lui Henric VIII, începea să pregătească desfiinţarea mănăstirilor
a abaţiilor, pentru a salva Tezaurul regal.
Anne putea să triumfe aşadar, şi o dată cu ea, şi familia ei. Ceea ce însă
adusese pe tron, ameninţa să o dea jos de acolo: ca şi Caterina de Aragon,
ci ea nu izbutea să dea un moştenitor regatului. La început, se mai trăgea
ieranţă. în aprilie 1534, „regele şi regina sunt sănătoşi şi fericiţi, regina are
întecele rotunjit, dacă vrea Dumnezeu, va fi un prinţ"25. în iulie, „sarcina
ginei este prea avansată ca ea să poată traversa marea": în consecinţă, o
lătorie a cuplului regal prevăzută pentru a-l întâlni pe Francisc I este amânată
;ntru primăvara următoare26, în septembrie însă, „regele începe să se îndoiască
ică doamna este sau nu însărcinată"27, şi curând nu se mai vorbeşte nimic
:spre aceasta: avort sau sfârşitul unei sarcini psihice, nu se ştie.
Cum era de aşteptat, Henric VIII începe să caute consolări în alte părţi.

eja de pe când Anne aştepta primul copil, se arăta geloasă fiindcă soţul ei
unea priviri altor femei: „Lucru de care el fiind nemulţumit, îi spuse că ar
îbui ca ea să se facă cum că nu vede şi să rabde, aşa cum au mai făcut şi altele
.re erau mai grozave decât ea, şi că ar trebui să-şi dea seama că era în puterea
i să o umilească într-o clipă, mai mult decât o copieşise cu onoruri înainte"28.
u era o ceartă serioasă, iar ambasadorul spaniol care o relatează o califică
însuşi ca o „ceartă între îndrăgostiţi"; totuşi, încă de atunci era evident faptul
Anne Boleyn se mişca pe un teren alunecos, atâta timp cât nu va fi mama
mi prinţ moştenitor.
Or, toate mărturiile sunt unanime în a-i atribui o fire neînduplecată şi o
părătoare pornire să vocifereze. Ca să o spunem pe şleau, îi plăcea să facă
ene, iar tactul nu se număra printre calităţile ei. Pe măsură ce speranţa de
i naşte regelui un fiu devenea iluzorie, ea începea să dea semne de isterie.
ianuarie 1535, cu ocazia banchetului oferit în onoarea amiralului Franţei
tiabot de Brion, venit să negocieze căsătoria micuţei Elisabeta cu ducele de
ngouleme, „fiind aşezat lângă doamnă [Anne Boleyn] în timp ce se dansa,
ră nici o legătură şi, din senin, ea începu să râdă cum nu se poate mai
;omotos; fapt de care amiralul se arătă foarte jignit şi, strâmbând din nas, îi
use: Doamnă, vă bateţi joc de mine? La care ea, după ce s-a prăpădit de râs,
scuză faţă de el, spunând că râdea din cauză că regele îi spusese că, pe când
pregătea să-l convoace pe secretarul amiralului, ca să-l întâmpine cum se

ivine, întâlnise în drum o femeie care l-a făcut să uite ce-avea de gând"29

De-a lungul întregii primăveri a anului 1535, depeşele diplomatice conţin
ecouri confuze ale certurilor cuplului regal şi ale aventurilor suveranului. Din
septembrie 1534, există o „foarte frumoasă domnişoară la curte", de care Anne
se plânge pe faţă, fapt care provoacă următoarea replică a regelui: „că ea avea
o bună ocazie să se mulţumească cu ce făcuse el altădată pentru ea şi n-ar mai
face acum, dacă ar trebui să o ia de la început" 30. Cinci luni mai târziu, se
vorbeşte că însăşi fiica lui Lady Shelton, Margaret, ar fi o nouă amantă a lui
Henric31. Ambasadorul Franţei o găseşte pe regină „mai în suferinţă şi supărare
decât înainte de nuntă" şi aruncându-i mereu soţului ei priviri neliniştite32.
Ambasadorul Veneţiei, totuşi mai puţin ostil decât cel al Spaniei, scrie în iunie
că „regele este obosit şi exasperat de noua lui regină"33.
Toate făceau să se creadă, după doi ani de la căsătorie, că regele Angliei
ar fi dorit să-i pună capăt: cum să o facă însă, atâta timp cât prima lui soţie era
în viaţă? Pentru întreaga Europă, a o repudia pe Anne Boleyn ar fi însemnat
să se întoarcă la Caterina de Aragon. Situaţia era de nerezolvat.
Şi totuşi se mai ivea o nouă şansă: în toamna anului 1535, Anne e din nou însărcinată.

Căderea lui Anne Boleyn

împăcarea soţilor intervenise în cursul verii, timp în care făcuseră tradiţionala călătorie oficială prin ţară, şi unde ne sunt descrişi de către mai mulţi martori ca fiind „veseli şi sănătoşi", „distrându-se din plin" la vânătoarea cu şoimi. Se pare că în cursul uneia dintre aceste etape câmpeneşti, într-unul dintre castelele rezervate curţii regale aflate în deplasare, ar fi fost conceput viitorul vlăstar regal, spre sfârşitul lui septembrie sau începutul lui octombrie 1535.

Fără îndoială că, după precedenta experienţă, existau îndoieli, şi de aceea a treia sarcină a lui Anne Boleyn pare să nu fi provocat multe comentarii la curte: oricum, fericitul eveniment nu era prevăzut înainte de începutul verii, şi multe se mai puteau întâmpla până atunci.

De un interes mai imediat era brusca îmbolnăvire, la reşedinţa sa din Kimbolton, aproape de Peterborough, a reginei (sau mai curând a fostei regine) Caterina, în decembrie 1535, ea începe să aibă dureri de stomac „atât de aprige şi violente încât nu putea reţine nimic în corp". Bineînţeles că s-a vorbit despre otrăvire, dar, după însuşi Chapuis, care a primit aprobarea să meargă să vadă bolnava, „ar fi trebuit să fie o otravă necunoscută, căci medicul nu vede semnele şi aparenţele unui simplu venin"34. Orice ar fi fost, Caterina de Aragon a murit la 7 ianuarie 1536, iar moartea sa, provocată sau nu, îl elibera pe rege de teama cumplită pe care a avut-o mereu, de la despărţirea lor, că ar putea fi obligat să o ia din nou de soţie. Dacă Anne Boleyn, cum a fost acuzată, şi-a „trimis pe lumea cealaltă" rivala, ea îşi făcuse un calcul foarte prost: dispariţia primei regine o făcea pe a doua mai vulnerabilă.

O scrisoare celebră a ambasadorului Chapuis îl arată pe Henric VIII foarte bucuros că a scăpat de Caterina, sărbătorind fericitul eveniment printr-o demonstraţie publică de veselie. „Slavă Domnului, iată-ne acum eliberaţi de riscul unui război!" ar fi exclamat el. După care, „se împopoţona în galben din cap până-n picioare, în afară de pana albă pe care o avea la bonetă", şi, în culmea bucuriei, „aduse pe mica bastardă şi, luând-o în braţe, o arăta pe rând la fiecare"35. (Scena petrecându-se la palatul din Greenwich, trebuie înţeles că mica Elisabeta era adusă din când în când la curte. Vom avea o altă dovadă în acest sens în aprilie următor.)

Cât despre Anne Boleyn, în timp ce-şi manifesta cea mai mare satisfacţie pentru moartea rivalei sale, mergând până la a da „un frumos cadou" mesagerului care-i adusese vestea cea bună, era destul de lucidă ca să-şi dea seama că soţul ei se îndepărta definitiv de ea.

într-adevăr, din toamna precedentă, Henric se înamorase de o nouă frumuseţe, fiica unui gentilom la care locuise în timpul verii, Jane Seymour. Ni se spune că era o tânără discretă, calmă, rezervată, exact opusul geloasei şi autoritarei Anne: regele trebuie să o fi găsit foarte odihnitoare, după scenele pe care i le făcea soţia lui.

Dar, ca şi Anne cu opt sau nouă ani mai înainte, Jane Seymour avea o familie ambiţioasă, mai ales fratele ei, care dorea să profite la maximum de şansele pe care i le-ar oferi favoarea regală. Bine educată (cel puţin aşa se spunea), Jane respinge, respectuos dar ferm, avansurile lui Henric. într-o zi, cum el îi trimisese o pungă plină cu monede de aur şi o scrisoare, ea sărută

scrisoarea, dar trimite totul înapoi, spunând „că ea era o femeie nobilă, din
părinţi buni, onorabili, fără pată, şi că nu avea o bogăţie mai mare pe lume
decât onoarea ei, pe care nu ar vrea să o piardă nici dacă ar fi să moară de o
mie de ori"36.
Nu trebuia nimic mai mult ca să-i aţâţe dorinţa lui Henric, şi, fiindcă era
singurul mijloc de a-şi atinge scopurile, o face să întrezărească o căsătorie. El
îi încredinţa pe apropiaţii săi că a fost „constrâns şi sedus" prin „farmece şi
vrăjitorii" să o ia pe Anne, şi că în consecinţă consideră nulă căsătoria37.
Totul s-ar fi aranjat, fără îndoială, dacă ar fi venit la termen copilul pe
care îl aştepta regina, şi dacă ar fi fost un băiat: bucuria lui Henric de a avea
în sfârşit un moştenitor l-ar fi făcut să-i ierte multe lucruri mamei. Dar vai, la
29 ianuarie - chiar în ziua când era înmormântarea Caterinci de Aragon la
catedrala din Peterborough -, Anne avortează. Fetusul avea „în jur de trei sau
patru luni" (medicina de atunci nu avea precizia celei de azi) şi, dacă dăm
crezare informaţiilor ambasadorului Chapuis, era într-adevăr un băiat.
Anne a dat vina pe unchiul său, ducele de Norfolk, făcându-l răspunzător
de dezastru, fiindcă venise să o anunţe, fără menajamente, că regele a avut un
accident în timpul unei lupte călare cu lancea, tulburând-o într-atât încât i-a

provocat naşterea prematură; duşmanii ei însă au afirmat că, dimpotrivă, ea
manifestase cea mai mare indiferenţă când i se adusese această veste. Pentru

Henric, în orice caz, lucrurile erau clare: Anne nu va avea niciodată un fiu, dovadă a mâniei lui Dumnezeu împotriva ei. Din acea zi, Jane Seymour şi anturajul ei aveau calea deschisă.
Rămânea de văzut cum se va rezolva problema. Caterina de Aragon murind, Henric putea fără nici un risc să ceară anularea căsătoriei lui cu Anne; cei mai mulţi dintre diplomaţi se gândeau că aceasta va fi soluţia. Jane Seymour se instala în palat, într-un apartament apropiat de cel al regelui, dar prezenţa fratelui ei arăta că onoarea domnişoarei era asigurată şi virtutea sa intactă.
Regina, totuşi, nu-şi pierdea curajul. Ea părea sigură că în curând va concepe din nou, scăpată în sfârşit de grija provocată de existenţa Caterinci.
Ea încerca - în zadar - să se împace cu Maria Tudor. Lucru curios, Carol Quintul însuşi se apropia de ea, fiindu-i teamă că o a treia soţie a lui Henric l-ar putea determina pe acesta să facă o nouă alianţă cu Franţa[38].
Dar firea din totdeauna bizară a lui Anne Boleyn căpăta din ce în ce mai mult o notă de imprudenţă şi de iresponsabilitate, care făceau să se creadă că echilibrul ei nervos era serios zdruncinat, în situaţia sa dificilă, ea ar fi trebuit să-şi supravegheze fiecare gest, fiecare cuvânt rostit, ca să nu provoace nici un fel de critici. Dimpotrivă, ea se preta la jocuri periculoase, primea cu multă plăcere complimentele bărbaţilor din preajmă şi răspundea la fel. Cum Henry Norris, gentilom din Camera regelui, era văduv şi ezita să se recăsătorească, ea îi zise în public: „Văd că aşteptaţi să luaţi locul unui mort, în cazul când i s-ar întâmpla ceva regelui", într-o altă zi, tânărului muzician Marc Smeton, care îi arăta o pasiune fără speranţă, îi spune amabilă că „nu-i poate vorbi ca

unui gentilom oarecare", la care el îi răspunde că „o privire i-ar fi de ajuns"39.
Toate acestea erau poate lucruri nevinovate, sau poate că nu; ceea ce
este sigur însă e faptul că se răspândeau repede comentarii răuvoitoare. Dacă
ar fi să se dea crezare unui zvon care circula în Franţa, o doamnă de la curte,
a cărei purtare era criticată, a replicat brutal că regina era cea care dădea un
exemplu prost, cu fratele ei.m Asemenea fapte constituiau arme periculoase
în mâinile celor care doreau să o doboare pe Anne Boleyn, şi ei erau numeroşi
din raţiuni politice; momentul condamnării ei la moarte se apropia.
S-ar părea că în ziua de 18 aprilie 1536 - într-o marţi, de Paşte -, regele
nu ştia încă nimic. Dimpotrivă, el asistă cu Ana la mesă în capela regală, iar
ambasadorul Spaniei găseşte ocazia să o salute public pe cea pe care în cores-
pondenţele sale cifrate o numea tot „doamna", ca să nu-i dea titlul de regină.
Mai mult, la 25 aprilie Henric VIII îi scria ambasadorului său la Roma,
referindu-se la a sa „foarte dragă şi iubită soţie, regina"41.
în aceste condiţii, drama din 30 aprilie-l mai a avut, pe drept, efectul unui trăsnet.

Ziua de 30 aprilie cădea într-o duminică. La palatul din Greenwich s-a ţinut
n lung Consiliu de miniştri, care a durat până la căderea nopţii; toată curtea
; frământa: „Era clar pentru toţi că se discuta ceva grav şi complicat"42. O
alătorie a regelui şi a reginei la Calais, prevăzută pentru săptămâna următoare,
fost anuiată pe loc. Din evenimentele care au urmat, apare evident că în cursul
cestei zile furtunoase a fost vorba despre Anne Boleyn şi despre viitorul ei.

In scoţian, Alexander Ales, care se găsea la Greenwich în ziua respectivă, îi
a evoca Elisabetei (e drept că după 23 de ani) amintirea celor văzute atunci:
Nu voi uita niciodată mâhnirea pe care am simţit-o când am văzut-o pe
îrenisima regină, pioasa voastră mamă, aducând în curtea palatului micul copil
are eraţi pe atunci şi, ţinându-vă în braţe, v-a arătat tatălui vostru, serenisimul
îge, care privea de la o fereastră. Nu înţelegeam bine ce se întâmplă, dar după
limică şi gesturi se vedea clar că regele era foarte furios."43 Patetică imagine
mamei cu copilul, pe care o vor exploata din plin pictorii şi gravorii romantici,
ar despre care nu avem alte mărturii decât cea a providenţialului scoţian.
Ceea ce va urma însă, arhivele o vor înregistra, în chiar ziua Consiliului
e miniştri, muzicianul Smeton este arestat; a doua zi el va mărturisi că a comis
dulterul cu regina.
Adulter: cuvântul greu, teribil, era pronunţat. Totuşi, la l mai, Anne
sista încă, lângă soţul ei, la turnirul care marca în mod tradiţional această zi
e sărbătoare. Din neîndemânare sau inconştienţă, ea lăsă să-i cadă batista de
i înălţimea tribunei regale, ca pentru a fi ridicată de unul dintre luptători -
sst încărcat de simbolism erotic în mentalitatea timpului. Henric VIII se ridică
ruse şi, fără să spună nimic nimănui, cere să i se pună şaua pe cal şi se avântă
3re Londra, însoţit numai de Henry Norris, gentilomul său din Cameră, şi de
înci scutieri, în zorii zilei următoare Norris este şi el arestat. Regina este
iterogată la palat de către trei membri ai Consilului - dintre care unul era
nchiul ei Norfolk - şi acuzată de adulter cu Norris, Smeton şi un al treilea

ărbat al cărui nume nu este menţionat, apoi urcată într-o barcă şi închisă în
'urnul Londrei. Urmează alte şase arestări, într-o curte regală stupefiată. La
5 mai, Anne, adusă în faţa unei comisii de judecată specială, este găsită
inovată, şi urcă pe eşafod la 19 mai.
Brutalitatea prăbuşirii ei - trecuse exact o lună între apariţia sa ca regină
lături de Henric, în capela din Greenwich, şi executarea ei -, ca şi caracterul
3ectaculos al dramei i-au uluit atât pe contemporani, cât şi posteritatea *.
Nu este aici locul să cercetăm dacă Anne era sau nu vinovată de crimele
e adulter şi de incest de care era acuzată - incest fiindcă unul dintre presupuşii

Note:
* în zilele care au precedat executarea reginei decăzute, cinci dintre presupuşii ei amanţi si fost ucişi, printre care Henry Norris, Marc Smeton şi George Boleyn. Prin aceasta, întreaga imponenţă a curţii s-a schimbat.
amanţi era propriul ei frate, George Boleyn, Lord Rochford; nici să analizăm
mecanismul, de altfel cunoscut doar în parte, al complotului politic care a izbutit
să o înlăture ca să fie înlocuită cu Jane Seymour şi clanul ei. Ceea ce ne intere-
sează este soarta micuţei Elisabeta, care avea doi ani şi opt luni în momentul
când mama ei era decapitată.
Fără nici o îndoială, în spatele procesului de adulter (justificat sau nu)
intentat lui Anne Boleyn se aflau raţiuni complexe de politică internă şi externă.
Iţele intrigilor spaniole, franceze, catolice, protestante se încrucişau în
asemenea mod, încât nu le putem descurca decât parţial. Şi urile personale au

avut rolul lor: la urma urmei, ar fi fost suficient să se anuleze căsătoria de către niște clerici cărora li se dădea acest ordin, pentru a i se permite regelui să se căsătorească a treia oară. Dacă s-a ajuns la un deznodământ atât de sângeros, este clar că aici a acţionat o răzbunare neiertătoare. Iar problema succesiunii la tron rămânea la fel de imperioasă.

Elisabeta, bastarda

O dată cu dispariţia dezonorantă a lui Anne Boleyn, partizanii Caterinci de Aragon şi ai fiicei sale Maria îşi recăpătau speranţele. Mulţi se gândeau că Elisabeta urma să fie declarată bastardă - purtarea imorală recunoscută a mamei sale înlesnea această soluţie -, iar Maria Tudor să fie readusă la rangul de moştenitoare, în şoaptă, circulau numele lui Norris şi al lui Smeton, ca taţi posibili ai Elisabetei.

Aceasta înseamnă însă că nu se înţelegea cât de mare era orgoliul lui Henric VIII, ca şi hotărârea lui nezdruncinată ca niciodată, absolut niciodată, să nu mai ajungă sub autoritatea papei. Dacă Elisabeta ar fi fost declarată bastardă din cauza comportării mamei sale, însemna să se pună la îndoială capacitatea regelui de a avea copii; ipoteza era deci exclusă. Cât despre recunoaşterea Mariei ca fiică legitimă, aceasta ar fi însemnat că a fost zadarnică întreaga procedură îndelungată de anulare a căsătoriei lui Henric cu Caterina; nu putea fi vorba nici despre această măsură.

în condiţiile date, de ce să nu se lase pur şi simplu aşa cum era Legea Succesiunii din 1534, cu Elisabeta ca moştenitoare în aşteptarea naşterii unui

băiat? Se pare că în această privinţă a intervenit voinţa regelui de a se răzbuna
pe femeia care - el era în mod sincer convins - îi făcuse farmece, îl constrânsese
să o ia de nevastă prin practici vrăjitoreşti, iar apoi l-a înşelat, l-a făcut de râs,
ba chiar a încercat să-l omoare*. Nu era suficient ca Anne Boleyn să-şi ispă-

Note:
* în ziua când Anne Boleyn a fost executată, Henric VIII, discutând cu ducele de
Richmond, i-a spus „văicărindu-se că Dumnezeu avea milă de ei şi i-a scăpat din mâinile acelei blestemate şi veninoase târfe, care hotărâse să-i otrăvească" (CSP Spân., V/II, nr.55).
iască crimele: trebuia şi ca această căsătorie blestemată să fie anuiată, casată,
strusă fără urme, ştearsă din minţile oamenilor.
Procedura a fost încredinţată unei curţi ecleziastice, prezidată de
hiepiscopul Cranmer - acelaşi Cranmer care, cu trei ani mai înainte, declarase
ilitatea căsătoriei lui Henric VIII şi a Caterinei de Aragon. în ajunul execuţiei
le, Anne a primit în temniţă vizita arhiepiscopului: la atâta s-a limitat
jsibilitatea ei de a se face ascultată.
în mod straniu, motivul canonic pe temeiul căruia curtea ecleziastică
mia căsătoria lui Henric cu Anne Boleyn nu a fost făcut public. Părerea
Imisă de cei mai mulţi a fost că teologii s-au bazat pe „obstacolul prin înru-
re", rezultând din faptul că Henric VIII fusese, mai înainte, amantul lui Mary
oleyn, sora lui Anne - bizară întorsătură a lucrurilor, dacă se ţine seama de
lularea căsătoriei Caterinei de Aragon, când fusese invocat acelaşi motiv.
ricum, esenţial era că (retrospectiv), în faţa legii, Anne n-a fost niciodată soţia
gelui. în consecinţă, Elisabeta s-a născut în afara căsătoriei, la fel ca şi sora

vitregă Maria. După 11 zile de la execuţia lui Anne Boleyn, Henric VIII devine
'tul lui Jane Seymour. în luna următoare, Parlamentul votează o nouă Lege
ivind Succesiunea, declarând că „Dumnezeu, în infinita Sa bunătate, a scos
iveală unele drepte, veritabile şi legitime piedici care nu erau cunoscute
tunci când s-a votat Legea Succesiunii din 1534] şi datorită cărora căsătoria
ntre Maiestatea Sa regele şi Lady Anne Boleyn a fost tot timpul nulă şi cu
ect nul", şi în consecinţă, „toţi copiii născuţi de numita doamnă Anne, pe
npul cât a durat căsătoria aceasta, sunt consideraţi nelegitimi şi complet lipsiţi
: orice drept la succesiunea Maiestăţii Sale"44.
Elisabeta nu împlinise încă trei ani, iar legile ţării sale, după ce o
oclamaseră prinţesă, făceau din ea o bastardă. Trist început de viaţă pentru
ca lui Anne Boleyn.

II
Aşa cum şi fierul rugineşte.
Fiică de rege, totuşi

Despre drama din 1536, mica Elisabeta n-a aflat, desigur, în camerele
sale, decât prea puţine lucruri. La vârsta ei, impresiile sunt inconsistente. Pentru
ea nu însemna nimic pierderea titlului de prinţesă şi de moştenitoare a tronului.
în stilul ei de viaţă erau însă resimţite, cu siguranţă, consecinţele situaţiei
schimbate - vom vedea mai departe cum se plânge guvernanta ei -, dar fetiţa
nu era încă în stare să-şi dea seama singură de asemenea lucruri.
La drept vorbind, este greu de ştiut ce-a putut gândi, după aceea, Elisabeta
despre mama ei. Istoricii au remarcat că niciodată, în timpul lungii sale domnii,
ea n-a menţionat numele lui Anne Boleyn, şi nici, lucru extraordinar, n-a făcut
nimic pentru a anula, pe cale juridică, condamnarea ei.! Fără îndoială că ea
dorea, după tentativa dramatică a Mariei Tudor de a şterge trecutul, să evite
reînvierea amintirilor triste din timpul tatălui lor; dar toată lumea ar fi înţeles,
în mod sigur, că din pietate filială ar fi vrut să reabiliteze memoria mamei sale.
Trebuie să tragem concluzia de aici că, în adâncul sufletului, ea credea în
vinovăţia ei? Poate că doar se îndoia, ca şi generaţiile care au urmat, în acelaşi
timp, ea a rămas legată permanent de rudele din partea familiei Boleyn, iar
fiul lui Henry Norris, unul dintre presupuşii amanţi ai lui Anne, a fost crescut
de ea la curte. Trebuie deci să conchidem că Elisabeta, făcându-şi bine toate
calculele, a considerat oportun să lase tăcerea să învăluie amintirea nefericitei
sale mame. Anne Boleyn a rămas îngropată pe colina Turnului şi nu s-a mai
vorbit despre ea.
în schimb, era mai importantă filiaţia paternă. Henric VIII, cu toată

reputaţia lui - cultivată cu grijă chiar de el însuşi - de mare amator de femei,
nu era prolific: în afară de Henry Fitzroy, nu i se cunoaşte nici un bastard. Unii
ajungeau chiar să se îndoiască de capacităţile lui de procreare, şi chiar el pare
să fi avut uneori îndoieli în această privinţă, dacă dăm crezare unei discuţii
relatate de către ambasadorul Chapuis în 1533, în cursul căreia regele l-ar fi
întrebat de trei ori, în culmea enervării, „dacă el nu era la fel de bărbat ca şi
alţii"2. Se ştie că regele nu a fost în stare să consume căsătoria sa cu cea de-
atra soţie, Anne de Cleves. Iar gurile rele afirmau că la procesul din 1536,
ratele lui Anne Boleyn îşi pecetluise soarta afirmând în faţa judectorilor că,
lupă spusele surorii lui, „regele nu putea să se împreuneze cu o femeie" şi că
;1 nu avea „nici virtute, nici vigoare"3.

Toate acestea, asociate cu adulterul proclamat oficial al lui Anne Boleyn,
)uteau arunca o umbră, şi chiar mai mult decât o simplă umbră, asupra pater-
lităţii Elisabetei. De fapt, circula zvonul că ea era fiica lui Henry Norris, sau
;hiar a unui ţăran necunoscut4. Maria Tudor, care a acceptat să o numească
3e Elisabeta soră („fiindcă regele, tatăl meu, o recunoaşte drept fiică"5), afirma,
a sfârşitul vieţii sale, că ea era fiica muzicianului Smeton şi că, de altfel, chiar
semăna cu acesta6.
în orice caz, pe cât Elisabeta îşi manifesta indiferenţa faţă de memoria
namei sale, pe atât căuta să nu-i scape nici o ocazie ca să-şi proclame veneraţia

centru cea a lui Henric VIII. Sângele dinastiei Tudor era justificarea prezenţei
ale pe tron, garanţia legitimităţii sale dinastice. Şi cum, la urma urmei, aceste
ucruri nu mai prezintă astăzi decât un interes anecdotic şi nu mai riscă să pună
:n discuţie succesiunea la tronul Angliei, nu vom mai insista asupra acestei
:hestiuni insolubile despre filiaţia reală a Elisabetei. Pentru istorie, ea este şi
/a rămâne pentru totdeauna Elisabeta Tudor, şi numai acest singur fapt are
importanţă aici.

Copilul dezmoştenit

în primele săptămâni care au urmat condamnării şi execuţiei lui Anne
Boleyn, Elisabeta a fost complet neglijat. Nu numai că era proclamată bastardă
in mod oficial (rămânând, totuşi, fiică a regelui), dar tatăl său încetase să se
mai intereseze de ea, să mai vină să o vadă, să întrebe de ea. Acest tratament
contrastează cu iertarea posacă acordată surorii sale mai mari, Maria, căreia
i se permite, în iulie 1536, să revină la curte, în anturajul noii sale mame vitrege,
regina Jane.
Multă lume în Anglia şi pe continent gândea şi spera că dispariţia lui
Anne Boleyn şi urcarea pe tron a lui Jane Seymour vor marca încetarea măsu-
rilor anticatolice şi revenirea la vechea religie. După drama din mai 1536, în
depeşele ambasadorilor se vorbea de o apropiată revenire a Mariei ca prinţesă
legitimă. Dar cine credea astfel se înşela întru totul. Henric VIII gustase din
deliciile independenţei religioase; se simţea foarte bine în rolul său de Cap
suprem al Bisericii Angliei şi nu avea de gând să revină la situaţia anterioară.

Oricum, cei care, într-un mod sau altul, profitau de noua stare de lucruri (de la arhiepiscopul Cranmer la Secretarul de Stat Thomas Cromwell, o stea în ascensiune), erau de comun acord să blocheze orice tentativă de revenire la papalitate.

Supunerea Mariei Tudor este doar un simplu episod, printre altele, al acestei „normalizări" forţate, cum am spune astăzi. Tatăl ei ar fi dorit să o reprimească la curte ca mai înainte, dar îi cerea ca mai întâi ea să admită nulitatea căsătoriei mamei sale. Cunoscându-se caracterul ferm şi simţul puternic al onoarei pe care le avea tânăra fată - în 1536 ea are 20 de ani -, poate fi imaginată drama sa de conştiinţă. A fost necesară ameninţarea cu violenţe fizice („ar trebui să fie dată cu capul de pereţi, până se înmoaie ca un măr copt", spune ducele de Norfolk[7]) şi puterea de convingere a ambasadorului spaniol ca ea să se resemneze şi să ceară iertare tatălui său pentru „încăpăţânarea rebelă" de care dăduse dovadă. A trebuit să bea paharul amărăciunii până la fund şi să semneze un document prin care declara că tatăl şi mama sa nu fuseseră niciodată căsătoriţi şi că ea nu era, deci, decât o bastardă[8]. Ca recompensă, i s-a permis de îndată să părăsească Hatfield-ul şi să recapete, dacă nu titlul său oficial de prinţesă, cel puţin un mod de viaţă demn de poziţia pe care o avea - 42 slujitori, în timp ce Elisabetei nu i se dăduseră decât 32[9]. Ea

recunoştea de altfel, în aparenţă cu bunăvoinţă, că tânăra sa soră vitregă era „un copil atât de dezgheţat, încât nu mă îndoiesc că Maiestatea Sa regele va avea multe satisfacţii din partea ei în viitor"[10].

Cât despre Elisabeta, ea rămânea la Hatfield, la Hunsdon sau la Hartford, cu guvernanta sa şi cu un număr redus de slujitori. Lucrurile ajunseseră, la sfârşitul verii din anul 1536, la o situaţie încurcată, biata Lady Bryan nemaiştiind ce să facă pentru a o îmbrăca pe fată: „Acum că Lady Elizabeth şi-a pierdut titlul, nu mai ştiu care e poziţia ei şi nici cum să mă adresez ei [...]. Ea nu mai are nici rochii, nici jupoane, nici cămăşi, nici bonete, nici batiste, nici manşete, nici scufiţe, nici tunici, şi, pe cinstea mea, nu mai am cu ce s-o îmbrac în mod convenabil." La aceste plângeri, adresate ministrului Thomas Cromwell, guvernanta adaugă altele în legătură cu uzurparea autorităţii sale de către John Shelton: „Domnul Shelton spune că el este stăpân aici. El vrea ca Lady Elizabeth să dejuneze şi să cineze în fiecare zi la masa mare de onoare, dar dacă e aşa, eu nu garantez că pot să-i păstrez sănătatea, căci nu ar putea fi oprită să mănânce toate felurile de cărnuri şi fructe şi să bea vin, ceea ce e nepotrivit pentru un copil de vârsta ei. Ce-i trebuie, este să aibă masa ei proprie, cu un fel sau două de mâncare [...] şi aceasta ar fi şi în avantajul finanţelor Maiestăţii Sale, mai curând decât să se servească trei sau patru mâncăruri diferite cu carne." Iar buna doamnă încheie asigurându-l pe ministru că pupila sa este „copilul cel mai vioi şi mai fermecător care s-a văzut vreodată, şi [că] Maiestatea Sa va avea multe satisfacţii de la ea" u.

După cum se observă, farmecul fetiţei era recunoscut de toţi cei apropiaţi.
Avea o sănătate perfectă: apariţia dinţilor, se pare destul de greu, este singurul incident pe care Lady Bryan îl găseşte de semnalat în scrisoarea către Thomas Cromwell.
De fapt, cu toată vârsta mică şi îndepărtarea sa de la curte, ea nu era otuşi absentă din peisajul politic european. Un bastard regal, în secolul al XVI-ea, nu era deloc un paria: în afara dreptului de a urma la tron, cel mai adesea 5! era tratat ca un prinţ şi chiar putea juca un rol deosebit. Margareta de \ustria, fiica naturală a lui Carol Quintul, se căsătoreşte cu ducele de Parma, Dttavio Farnese, şi devine guvernatoare a Ţărilor de Jos; Juan, un alt „copil lin dragoste" al aceluiaşi Carol Quintul, va fi legendarul Don Juan de Austria, nvingătorul de la Lepanto; în Scoţia, lacob Stuart, fiul nelegitim al lui lacob V, va ajunge până la urmă regent. Nu e nimic de mirare, deci, ca Maria şi Slisabeta Tudor, deşi bastarde în mod oficial, să poată fi considerate ca nişte jioni pe eşichierul matrimonial care era atunci - şi va rămâne până în secolul îl XlX-lea - terenul preferat al manevrelor diplomatice.
Mai ales după cea de-a treia văduvie a lui Henric VIII, în 1537-l538, cancelariile se vor ambala în proiecte de căsătorie care le includeau pe cele iouă fiice ale regelui. Dar chiar din timpul vieţii lui Jane Seymour, Consiliul Drivat reunit la Westminster amintea ambasadorului Angliei în Franţa că

‚regele are două fete care, deşi nelegitime, sunt întru totul demne de a fi luate
ie soţie"; se aminteşte apoi de îndată posibilitatea unei căsătorii între Lady
Elizabeth (care avea patru ani) şi ducele de Orleans (care avea 15), al doilea
fiu al lui Francisc 112. Este greu de crezut că nişte combinaţii atât de nerealiste
puteau fi altceva, în momentul acela, decât un fel de jocuri diplomatice.
însă evenimentul esenţial, care avea să schimbe - cel puţin deocamdată
- viaţa Elisabetei se produce în primăvara lui 1537: Jane Seymour rămâne
însărcinată, iar sarcina ei se anunţă bine.
Istoricul italian Gregorio Leti a publicat, în secolul al XVIII-lea, o
scrisoare, datată 31 iulie 1537, care ar fi fost adresată de Elisabeta mamei sale
vitrege, tocmai în legătură cu această sarcină. Iată acest text, cu savoarea sa
caracteristică „marelui secol"13: „Doamnă, deşi scrisoarea pe care Maiestatea
Voastră mi-a făcut onoarea să mi-o scrie mi-a ajutat mult să mă consolez de
absenţa Voastră, înţelegând bine dificultatea unei sarcini atât de avansată cum
este cea a Maiestăţii Voastre, m-aş fi considerat fericită şi dacă aveam veşti în
ce vă priveşte prin scrisorile tatălui meu, regele. Mă bucur extrem de mult
aflând că Maiestatea Voastră se simte bine şi că viaţa la ţară îi place."

Admirabil exemplu de stil epistolar de curte regală - dar este el verosimil
pentru pana unei fetiţe de trei ani şi zece luni? Nu sunt mulţi istoricii care să

fi admis autenticitatea acestei scrisori, cel puţin sub forma dată de Leti. Totuşi, el a avut acces la multe documente dispărute astăzi, şi, dacă a „înfrumuseţat" adesea citatele, în general nu le-a inventat cu totul. Atunci, această scrisoare din 31 iulie 1537 este oare amplificarea literară a unui text autentic (redactat, probabil, de Lady Bryan), sau este vorba, cum au crezut unii, de o eroare de datare, şi deci de destinatar? Oricum ar fi, ea merită să fie citată, măcar cu titlul anecdotic, ca fiind primul document scris considerat a fi ieşit de sub pana Elisabetei. Vom vedea îndată că, din păcate, simplitatea va fi cea mai neînsemnată dintre calităţile stilului ei, dobândit prin educaţia primită: din acest punct de vedere, textul dat de Gregorio Leti este o bună introducere la volumul său de corespondenţă.

Pioni pe eşichierul european

în fine, la 12 octombrie 1537 se naşte la Hampton Court copilul pe care regele şi regina îl aşteptau cu atâta nerăbdare. Şi - câtă bucurie! - era un băiat: Edward Tudor. Viitorul Coroanei era, în sfârşit, asigurat, după 28 de ani de nesiguranţă.

La botez, sora vitregă mai mare a prinţului, Maria, a fost naşă, iar arhiepiscopul Cranmer naş - cum fusese şi la botezul Elisabetei, cu patru ani mai înainte. Nu putem să nu ne gândim la sentimentele trăite de catolica Maria, pe când ridica deasupra cristelniţei acest copil, alături de omul care anulase căsătoria mamei sale.

Cât despre Elisabeta, ea ţinea de somptuoasa robă de botez, dar şi pe ea

o ducea în braţe vicontele de Beauchamp, fratele reginei, „din cauza vârstei ei mici". Ne sunt înfăţişate apoi cele două surori ale prinţului primind „vin, faguri de miere şi turtă dulce" (vin pentru un copil de patru ani!), şi în încheierea ceremoniei ele duc împreună trena mantiei fratelui lor mai mic14.

Aceasta se întâmpla pe 15 octombrie. Pe 24, nefericita Jane Seymour murea de febră puerperală: este singura dintre cele şase soţii ale lui Henric VIII care a murit ca regină şi de moarte naturală. Eduard, asemenea celor două surori ale sale, devenea şi el orfan de mamă.

S-a decis atunci ca, pentru un timp, el să fie crescut la un loc cu Elisabeta: excelentă soluţie, din toate punctele de vedere. Cei doi copii, apropiaţi ca vârstă, urmau să beneficieze împreună de o îngrijire aleasă şi de cele mai bune condiţii de trai posibile în castelele din sudul Angliei, păstrându-şi bineînţeles „casele" individuale. Ei vor rămâne mereu strâns legaţi unul de altul în viitor, iar afecţiunea fratelui său, câţiva ani mai târziu, o va ajuta pe Elisabetaîntr-un moment dificil, pe care îl vom evoca la vremea lui.

Deocamdată, tatăl lor era din nou văduv, dar de data aceasta recăsătorirea sa constituia obiectul unor negocieri diplomatice active, în care cei trei copii regali, legitimi sau nu, îşi aveau rolul lor *. Combinaţia cea mai uimitoare consta în căsătoria regelui cu ducesa văduvă de Milano sau cu regina văduvă a Ungariei (respectiv nepoata şi sora lui Carol Quintul), a prinţului Eduard - din leagăn - cu o fiică a aceluiaşi Carol Quintul, a Mariei Tudor cu infantele

Ducele de Richmond (Henry Fitzroy) murise în iulie 1536, la vârsta de 16 ani.

Portugaliei, iar a Elisabetei, la alegere, cu fiul regelui Ferdinand (frate al lui Carol Quintul) sau cu cel al ducelui de Savoia (nepotul lui Carol Quintul)[15].

Pare ceva de-a dreptul ciudat, dacă ne gândim că în această perioadă Carol era campionul catolicismului în Europa şi că Henric VIII, excomunicat, se adâncea din ce în ce mai mult în schismă, dacă nu în erezie. Totuşi, curtea Spaniei lua lucrurile în serios: Carol era de acord s-o accepte pe Maria Tudor - să ne amintim că era vara lui primară - ca infantă a Portugaliei, fără măcar să pretindă ca ea să fie în prealabil recunoscută ca fiică legitimă a tatălui ei, cu singura condiţie ca să nu mai fie exclusă de la succesiunea la tronul Angliei.

Când contemporanii noştri se indignează de cinismul unor negocieri cu guverne cărora morala le condamnă faptele, trebuie să recunoaştem că diplomaţia secolului al XVI-lea, invocându-i zgomotos pe Dumnezeu şi pe lisus, nu ar fi cu nimic mai prejos decât aşa-numita Realpolitik de astăzi.

De altfel, până la urmă acea combinazione anglo-spaniolă neizbutind, Henric VIII se va căsători cu o prinţesă germană, la 9 ianuarie 1540, urmând sfaturile lui Thomas Cromwell: marea „iapă" Anne de Cleves, cu care, după cum se ştie, el nu a reuşit să consume căsătoria. O repudiază imediat, pe Cromwell îl trimite la moarte, ca să-l pedepsească de lipsa lui de discernământ matri-monial, iar el se însoară din nou, pentru a cincea oară, cu o verişoară a răposatei Anne Boleyn, tânăra şi senzuala Catherine Howard, care nu a stat mult pe tron, fiind curând acuzată de adulter şi decapitată în Turnul Londrei, ca şi ruda ei fără noroc, la 13 februarie 1542.

De data aceasta, văduvia regală se prelungeşte aproape un an şi jumă-
tate, şi abia în iulie 1543 Henric se hotărăşte să-şi conducă la altar cea de-a şasea
soţie: Lady Catherine Parr, văduvă Latimer, care îi va supravieţui.
în timp ce în viaţa Elisabetei celelalte soţii ale tatălui său jucaseră până
atunci un rol destul de şters, chiar lipsit de importanţă, nu s-a întâmplat la fel
şi cu Catherine Parr, şi de aceea merită să ne oprim puţin asupra ei.
Nu era nici pe departe o fată tânără, nici măcar o femeie tânără când
regele a pus ochii pe ea. Născută în 1512, aparţinea unei familii din adevărata,
dar modesta nobilime şi fusese crescută într-un mod cu totul onorabil.

Au căsătorit-o, la vârsta de 14 ani, cu un gentilom care ar fi putut să-i fie bunic,
apoi, văduvă, ea s-a căsătorit cu Lord Latimer, tată a doi copii dintr-o primă
căsătorie. Ea şi-a dobândit astfel reputaţia unei femei pioase, virtuoase, rezo-
nabile şi aşezate. Când Lord Latimer a lăsat-o văduvă, ea avea exact 30 de ani.
Henric VIII, obosit de frumuseţi prea uşuratice şi de prinţese străine, a între-
văzut fără îndoială, alături de această doamnă demnă dar încă seducătoare, o
convieţuire calmă, care să-l pună la adăpost de neplăcerile conjugale în care
îl târâseră Anne Boleyn şi Catherine Howard.
în mod intenţionat, el dă nunţii cu Lady Latimer o solemnitate ieşită din
comun. Lady Mary şi Lady Elizabeth erau prezente, cu vara lor Lady Margaret
Douglas şi cu mai multe dintre cele mai mari doamne din aristocraţia engleză

în capela din Hampton Court, unde avea loc ceremonia. Foarte repede, noue
regină a ştiut să cucerească afecţiunea celor două fiice vitrege, iar Elisabetc
venea să locuiască cu ea atunci când stătea la curte. Către sfârşitul unei domni
atât de des marcată de tragedii, o viaţă de familie armonioasă, deşi neaşteptată
se stabileşte între bătrânul rege din ce în ce mai umflat de grăsime şi mai bolnaA
(ulcerele varicoase îl făceau să sufere aproape în permanenţă), cele două fiice
considerate bastarde, micul prinţ care ieşea încet din prima copilărie şi regină
a cărei influenţă liniştitoare era unanim recunoscută.
Aceşti zece ani scurşi între moartea lui Jane Seymour şi cea a lui Henri<
VIII sunt în mod evident hotărâtori în viaţa Elisabetei. Atunci se formează ej
din punct de vedere intelectual şi moral, devenind din copil, adolescentă ş
deschizând ochii asupra lumii. Vom mai reveni la acest aspect în paginile urmă
toare.
Dar sunt şi ani cruciali în istoria Angliei. De acum, fără nici un echivoc
regatul se îndepărta de catolicism. Desigur, regele pretindea că rămâne fide
doctrinei Bisericii; el ţinea mai mult ca oricând la titlul său de „Apărător a
Credinţei", acordat altădată de către papa Leon X. Punea să fie arşi eretici
ca un inchizitor spaniol. Dar în practică, infiltrarea protestantismului în Biseric;
engleză era din ce în ce mai evidentă, cu toate perioadele de reacţiune, când
uneori, cei mai neîndemânatici se lăsau prinşi în capcană şi îşi plăteau impru
denţa cu viaţa sau cu libertatea.
încă de pe timpul când trăia Jane Seymour, cele Zece Articole stabiliţi

de Maiestatea Sa pentru a întrona pacea şi unitatea creştină în regat nu mă
recunoşteau decât trei taine din cele şapte tradiţionale ale Bisericii Catolic*
şi interziceau credinţa în purgatoriu, în 1538, relicvele venerate ale Sfântulu
Thomas Becket au fost distruse la Canterbury, un crucifix miraculos ars în Kent
mai multe sărbători religioase anulate, încet, încet, toate schiturile şi mană
ştirile erau desfiinţate. La sfârşitul domniei, arhiepiscopul Cranmer, în mo<
definitiv câştigat de protestantism, impune „litania" în limba engleză vulgară
„purificată" de orice referire la cultul sfinţilor.

Toate acestea aveau importanţa lor pentru tânăra Elisabeta, care prii
naştere era pusă în mod firesc în afara catolicismului. Ar trebui însă să fii nai'
pentru a nu observa că, dincolo de teologii fanantici dintr-o tabără şi dii
cealaltă, actorii acestei revoluţii religioase şi politice erau consilierii regali ş
diplomaţii diferitelor puteri ale Europei. Tot atât de mare ca şi opoziţia dintn
Luther şi papă era cea dintre Franţa şi Spania, ambele ţări catolice totuşi, can
domina scena politică, împotriva Franţei, Carol Quintul era gata - am văzu
- să conceapă o alianţă, chiar matrimonială, cu excomunicatul Henric VIII
împotriva regelui catolic de la Madrid, Francisc I îşi căuta aliaţi din Germani
luterană şi până în Turcia musulmană: ceea ce nu-i împiedica, nici pe unul, nic
î celălalt, să combată cu asprime protestantismul în propriile lor state şi să-i
dă zeloşi pe eretici, cu sau fără succes.
în acest context dinamic, toţi prinţii şi prinţesele de familie regală aveau

î jucat un rol; Maria şi Elisabeta nu făceau excepţie. In timpul războaielor
după ele, proiectele de căsătorie erau în floare; unele se realizau - în anii
558-l559 vor fi unele exemple spectaculoase -, cele mai multe vor dispare în
îantul iluziilor pierdute. Nu este aici locul să reluăm în amănunt toate acele
îgocieri, dintre care multe nu au mai mare consistenţă decât castelele desenate
; norii de pe cer; nu este inutil, însă, pentru a înţelege pe ce fundal se desfă-
ară tinereţea Elisabetei Tudor, să amintim marile linii ale fluctuaţiilor inter-
iţionale ale epocii şi rolul pe care l-a avut în ele Anglia.
Războiul franco-spaniol - pe care, privind în urmă, am avea tendinţa să-l
jnsiderăm ca un conflict neîntrerupt timp de 50 de ani - era în realitate
agmentat prin armistiţii, uneori chiar de schiţarea unor alianţe ale celor două
uteri catolice împotriva turcilor şi contra ereziei protestante, în 1537, când a
iurit Jane Seymour, Anglia era oficial neutră între cei doi beligeranţi de pe
jntinent, care se găseau atunci în plin război. Un an mai târziu, Francisc I şi
arol Quintul se împăcau, încheiau pacea şi discutau despre căsătorii între
}piii lor. Henric VIII trăia atunci marea spaimă de a-i vedea pe cei doi vechi
uşmani ai săi aliindu-se împotriva lui, cum îi tot incita papa; regele folosea
sci orice mijloc, propunându-şi fetele şi fiul, alternativ, când Spaniei, când
ranţei. în această perspectivă trebuie înţelese marile manevre matrimoniale
tiglo-spaniole şi căsătoria cu Anne de Cleves evocate mai înainte; dar pacea
itre cele două mari puteri continentale nu durează: războiul reîncepe în 1542.
De data aceasta, Anglia era implicată vrând-nevrând, căci Franţa îşi

îînnoise alianţa tradiţională cu Scoţia, iar regele Scoţiei, lacob V, deşi nepot
i lui Henric VIII, îşi atacă vecinul din sud. Proastă inspiraţie: este învins la
olway Moss şi moare la scurt timp, lăsând ca moştenitoare o fetiţă în leagăn,
ire va fi Maria Stuart.

Henric vede că a venit ocazia să pună mâna pe Scoţia - visul său din
Jtdeauna. El propune scoţienilor să o căsătorească pe mica regină cu propriul
ii fiu, tânărul Eduard, atunci în vârstă de patru ani şi jumătate; în acelaşi timp,
l se oferea să i-o dea de soţie pe Elisabeta lui James Hamilton, fiul contelui
e Arran, „guvernator" (regent) al Scoţiei, cu condiţia ca tânărul să vină să
'ăiască în Anglia. Evident că Arran e impresionat („la această propunere, el
-a descoperit capul, spunând că nu putea să creadă că un rege atât de mare
Dncepe o asemenea legătură cu un gentilom atât de sărac ca el"16), dar înţelege
ine capcana şi până la urmă se eschivează, sub pretext că nu poate hotărî nimic
iră asentimentul nobililor din ţara lui. Dar nici Maria Stuart nu se va căsători
u Eduard, nici Elisabeta Tudor cu James Hamilton: când se ştie ce aveau să
evină în viitor aceste personaje, şi care vor fi raporturile dintre ele, putem
isa la acest miraj întrevăzut pentru o clipă...
în acest timp, războiul franco-spaniol continua, cu alternanţele sale de
succese şi de înfrângeri pentru o parte şi pentru cealaltă. Henric VIII, încurajat
de slăbiciunea Scoţiei în perioada minoratului micuţei Maria Stuart, face pasul

hotărâtor şi se aliază pe faţă cu Carol Quintul. Traversează Canalul Mânecii şi cucereşte portul Boulogne, în timp ce armatele lui Carol devastează regiunea Champagne şi se apropie de Paris. Se discută din nou despre căsătoria Mariei Tudor cu infantele Portugaliei.

Dar Carol Quintul, stând prost cu finanţele, încheie pacea cu Francisc I în septembrie 1544 prin Tratatul de la Crepy-en-Valois şi îşi abandonează aliatul englez, lăsându-l în voia soartei. Din nou combinaţiile matrimoniale franco-spaniole revin la ordinea zilei. Regele Franţei, care avea acum mâinile libere, pregătea invadarea Angliei, ca să se răzbune pentru trădarea fostului său aliat, şi aţâţa Scoţia împotriva vecinului ei. în cele din urmă, totul s-a aranjat prin Tratatul de la Ardres, în iunie 1546; s-ar fi putut chiar să se vorbească din nou de o căsătorie franceză pentru Elisabeta, dacă, din nenorocire, ultimul fiu celibatar al lui Francisc I, Charles d'Orleans, n-ar fi murit de o răceală în luna septembrie a anului precedent.

Cele două domnii, ale lui Francisc I şi Henric VIII, al căror sfârşit se apropia, aveau să se încheie într-o Europă provizoriu pacificată; focul însă mocnea în continuare sub cenuşă, iar rivalitatea franco-spaniolă nu va întârzia să reaprindă jarul.

Şcoala fetelor

Din tot acest talmeş-balmeş diplomatico-militar, în care se discuta atât de mult despre soarta ei, este foarte greu să ştim ce putea afla şi înţelege tânăra Elisabeta.

Cum nu mai era moştenitoarea tronului, ambasadorii străini se interesau mai puţin de ea, şi ne e mai greu să-i urmărim pas cu pas deplasările, ca şi suferinţele existenţei sale zilnice.

în această perioadă, nu cunoaştem cu certitudine nici măcar anturajul ei. Acum, locuind împreună cu fratele său, nu se mai pomenea de Lady Bryan şi de John Shelton, amândoi prea legaţi, desigur, de amintirea lui Anne Boleyn.

în locul lor, apare un nume care va juca un rol important: Catherine Champernowne, o protejată a luiThomas Cromwell, care devine gentlewoman, sau doamnă de onoare a Elisabetei.

Istoricii protestanţi au pagini înduioşătoare despre dragostea frăţească dintre cei doi copii regali, în lumina Evangheliei. Textul cel mai adesea citat este cel al lui Thomas Heywood, care scria în secolul al XVII-lea: „Lady Elizabeth trăia în compania tânărului prinţ, şi erau amândoi atât de sârguincioşi, că îndată ce se făcea ziuă îşi cereau cărţile. Timpul de studiu le era atât de plăcut, încât săreau că vor să evite somnul, de frică să nu ştirbească din desfătarea lecturii.

rânărul prinţ şi această fecioară virtuoasă erau atât de pioşi, încât îşi foloseau primele ore ale dimineţii pentru rugăciune şi alte exerciţii spirituale, ca lectura Vechiului Testament şi comentarea unor pasaje din Noul Testament, în restul dimineţii, îndată ce-şi terminau micul dejun, treceau la studiul limbilor, al

ştiinţelor liberale, al moralei şi al altor materii alese din scrierile autorilor cei
mai indicaţi pentru formarea prinţilor. Iar când prinţul era chemat la vreuna
dintre distracţiile potrivite vârstei lui (căci studiul fără pauză duce la melan-
colie), Lady Elizabeth se retrăgea în camera ei, ca să exerseze la lăută sau la
violă, sau, dacă obosea cântând, îşi lua lucrul de mână *. Aşa decurgea ziua
lor, totdeauna cu Dumnezeu în centrul activităţii."17
Trebuie totuşi ştiut că, începând din 1546, Eduard este despărţit de sora
lui (ceea ce pe atunci se numea „a părăsi femeile") pentru a primi educaţia
bărbătească adecvată moştenitorului tronului. Copilăria „biblică" descrisă de
Heywood nu poate deci să se refere decât, cel mult, la un băiat de 9 ani şi la
o fetiţă de 13. în continuare, ei vor rămâne desigur foarte ataşaţi unul de altul,
dar nu se vor mai vedea decât în ocazii rare. în restul timpului, vor schimba
între ei scrisori dintre care multe ne-au parvenit - în latină, italiană, franceză -,
dar ele nu ne ajută să cunoaştem mare lucru din psihologia celor doi.

Note:
* De Anul Nou 1539, Elisabeta îi dăruieşte fratelui ei o cămaşă din batist „fabricaţie
proprie", în anul următor, o brasieră „brodată cu mâna ei" (J. G. Nichols, Literary remains of King Edward VI, pp. CCLXIII-CCLXV).
Totuşi, chiar după separarea lor, Elisabeta şi fratele ei nu au fost
niciodată prea departe unul de celălalt (toate castelele unde erau crescuţi copiii
regelui sunt situate pe o rază de 30 sau 40 de kilometri în jurul Londrei), şi
continuau să aibă, în parte, aceiaşi profesori, fie în permanenţă, fie ocazional.
S-a insistat adesea, pe bună dreptate, asupra caracterului „inferior" al

femeii în societatea secolului al XV-lea. Multe texte ale teologilor şi scriitorilor epocii -în primul rând ale reformatorului scoţian John Knox, misogin notoriu - sunt inepuizabile când se referă la defectele unei femei: uşuratică, imperfectă, înclinată prin natura ei spre viciu, cauză de pierzanie pentru bărbaţi. La fel, părerea generală era ostilă unei educaţii intelectuale a femeilor prea extinsă.

„Multor oameni le sunt suspecte femeile savante, ei gândind că ştiinţa nu poate decât să sporească înclinaţia lor înnăscută spre rău. Nu pledez pentru ca să se dea unei femei cunoştinţe care ar putea să o ducă la înşelătorie în detrimentul bunelor moravuri şi al virtuţii [...]. Ea să înveţe deci să citească din cărţi care-i sădesc bunele purtări, iar dacă învaţă să scrie, să nu fie aceasta cu poezii sau cântece inutile, ci cu exemple virtuoase şi prudente, extrase din Sfânta Scriptură sau din opere de filosofi [...]. Femeia nu trebuie să se conducă după propria ei judecată, de teamă că, având prea puţine cunoştinţe, să nu se considere o înţeleaptă şi o savantă." Astfel se exprima în 1523 cel mai faimos şi cel mai respectat dintre teoreticienii educaţiei, spaniolul anglicizat Juan Luis Vives[18].

Nu trebuie să împingem însă prea departe demonstraţia şi să facem din fiica epocii Renaşterii un fel de sclavă după moda orientală. Secolul al XVI-lea european cunoaşte un mare număr de femei eminente, atât în domeniul politic, cât şi în cel literar, pe continent ca şi în Anglia, şi abundă exemplele de tinere fete care primeau pe atunci o educaţie aleasă, cel puţin în lumea aristocraţiei.

Nu se poate spune că, din acest punct de vedere, ţările protestante ar fi marcat

o diferenţă sensibilă faţă de cele catolice: Italia şi Franţa nu au deloc de ce invidia Anglia în privinţa numărului de femei ilustre din epoca Margaretei de Navarra, a Caterinci de Medici, a Elisabetei Tudor şi a lui Mildred Cooke19.
De fapt, educaţia băieţilor, ca şi cea a fetelor din timpul lui Henric VIII şi Francisc I se situează în cadrul general care este „umanismul" - această uriaşă mişcare intelectuală şi morală care se răspândeşte în întreaga Europă de la sfârşitul secolului al XV-lea şi care înfloreşte la Oxford şi la Cambridge, la Paris şi la Florenţa. Caracteristica lui, în raport cu epoca noastră, este accentul pasionat, chiar exclusiv, pus pe studiul limbilor si literaturilor greacă şi latină. De la „redescoperirea" lor în Italia, în epoca lui Petrarca şi a lui Bembo, scriitorii Antichităţii deveniseră, pentru întreaga viaţă intelectuală a Europei, izvorul înţelepciunii, răspunsul la toate întrebările pe care şi le pune omul asupra destinului său. De altfel, nu chiar toate operele clasice care ne-au rămas, ci mai ales tratatele de morală şi de filosofic: Cicero şi Quintilian mai mult decât Vergiliu, Platon şi Aristotel mai mult decât Homer. Această nuanţă se poate observa în preferinţele literare ale Elisabetei.

Deşi „caracterul internaţional al profesorilor", atât de evident la începutul secolului al XVI-lea, cu oameni ca Erasm şi Vives, era în declin în anii 1530-l540 din cauza marii sfâşieri religioase a Europei, ideile circulau încă intens de la o ţară la alta. Un om ca scoţianul George Buchanan se simţea la el acasă la Bordeaux ca şi la Paris. Teoriile despre educaţie ale olandezului Erasm aveau

o mare autoritate în Anglia, în Germania şi chiar în Spania.
Or, această pasiune pentru cultura greco-latină nu era rezervată numai
pentru bărbaţi, aşa cum lăsau să se creadă defăimările antifeministe ale unora
sau ale altora. Marele umanist catolic Thomas More, discipol al lui Erasm, dădea
fiicelor sale Margaret, Elizabeth şi Cecily, o educaţie „demnă de Academia lui
Platon". Colegul său protestant Anthony Cooke era tatăl a patru erudite cu renume
european, dintre care cea mai mare, Mildred, va fi soţia ministrului Elisabetei,
William Cecil, iar cea de-a doua, Anne, mama filosofului Francis Bacon.
Nu mai puţin celebră este Lady Jane Grey, nepoata lui Henric VIII, care
îl citea pe Platon în original şi era în admiraţia micului cerc de umanişti protes-
tanţi -în timp ce aştepta să-şi afle soarta tragică, pe care o vom evoca la timpul
potrivit.
în acest context trebuie înţeleasă educaţia Elisabetei Tudor, copil
.eosebit de înzestrat, fără îndoială, dar nicidecum unic în Anglia epocii sale.
) faimoasă scrisoare, trimisă de unul dintre profesorii ei, Roger Ascham,
irietenului său Jean Sturm, rectorul universităţii protestante din Strasbourg
n 1549, descrie într-un mod destul de impresionant programul de studiu pe
are ea şi-l adoptase de voie-de nevoie, la vârsta de 15 sau 16 ani: „Ea l-a citit
u mine aproape în întregime pe Cicero şi cea mai mare parte din opera lui
"itus Livius, din care a dobândit majoritatea cunoştinţelor de limba latină.
nceputul zilei era întotdeauna consacrat lecturii Noului Testament în greceşte,
lupă care ea citea discursurile lui Socrate şi tragediile lui Sofocle, pe care le

.preciam ca fiind cele mai potrivite să-i formeze perfecţiunea limbajului şi cele
nai înalte principii morale. Pentru instruirea religioasă, ea citea Sfânta Scriptură,
ifântul Ciprian, Loci communes de Melanchthon, şi alte opere în care doctrina
fantă este asociată cu eleganţa limbajului. Ea a apreciat întotdeauna stilul
izelat, strălucitor, cu metafore care nu erau exagerat de artificiale şi cu antiteze
iu foarte forţate."20 Este de înţeles că, datorită acestor modele, gustul literar
.1 tinerei fete nu păcătuia printr-un exces de simplitate şi naturaleţe: vom vedea
n continuare multe dovezi în acest sens.
Profesorii Elisabetei ale căror nume au ajuns până la noi se numără
rintre cei mai mari umanişti ai timpului lor: John Cheke, celebru profesor de
;reacă şi de latină la Cambridge, Richard Cox, tânăr ecleziast protejat de
anmer şi destinat unei cariere strălucite, William Grindal, mare elenist,
rancezul Jean Bellemain, italianul Battista Castiglione, şi mai ales acel Roger
Vscham, citat înainte, care va fi autorul celui mai de seamă tratat de educaţie
;nglez din secolul al XVI-lea, învăţătorul.
Nu este o întâmplare faptul că toţi aceşti universitari din Cambridge erau
rotestanţi declaraţi sau ascunşi. Catherine Parr, ale cărei simpatii pentru
leformă erau notorii, avea o influenţă hotărâtoare în alegerea acestor profesori,
:are erau şi cei ai prinţului Eduard. De altfel, mişcarea umanistă, în Anglia ca
i pe continent, era intim legată de reînnoirea evanghelică, chiar dacă mulţi
lintre membrii ei, Erasm fiind primul, refuzaseră să-i urmeze pe Luther şi pe
Calvin în separarea lor de Roma. Este în afară de orice îndoială că mediul

Cultural al Elisabetei în tinereţea ei era predominant protestant, încă dinaintea
norţii tatălui său şi mai mult după ceea.
Abundă mărturiile despre precocitatea şi vioiciunea intelectuală a tinerei
ete din acea perioadă a vieţii ei. Chiar admiţând că scrisorile ei erau, în primul
and, exerciţii de stil (redactarea de scrisori în latină, franceză şi italiană făcea
arte din disciplina clasică a învăţământului), este totuşi surprinzătoare maturi-
atea pe care o dovedesc - la fel ca şi pedanteria lor, explicabilă prin modelele
:are i se propuneau.
Toată viaţa, Elisabetei îi va face plăcere să-şi etaleze cunoştinţele sale
lingvistice. Ea va vorbi cu ambasadorii * la fel de bine în franceză şi italiană,
ca şi în engleză. Cât despre latină, ea se va dovedi capabilă, chiar la sfârşitul
domniei sale, să improvizeze un discurs în aceast limbă - ceea ce foarte puţini
dintre contemporanii noştri ar putea s-o facă... Citatele din Cicero, Titus Livius,
Platon, Seneca îi veneau spontan în minte, în plus, avea multe cunoştinţe de
istorie, matematică, geografie şi astronomie, toate aceste discipline fiindu-i
predate prin intermediul autorilor clasici.
Conotaţia religioasă şi morală a pedagogiei rămânea încă foarte puternică,
chiar dacă devenise mai puţin exclusivă şi apăsătoare ca în Evul Mediu. Unul
dintre primele exerciţii care se ştie că au ieşit de sub pana Elisabetei este o
traducere în engleză a lucrării Miroir de l'Ame pecheresse, un mic poem pios,
scris în 1531 de Margareta de Navarra, sora lui Francisc I, a cărei simpatie
pentru începuturile protestantismului erau bine cunoscute. Dedicând tradu-

cerea mamei sale vitrege, Catherine Parr, Elisabeta profita ca să facă astfel un exerciţiu de latină literară: „Prea nobilei şi prea virtuoasei regine, Catherine, Elisabeta, umila sa fiică, îi urează fericire perpetuă şi bucurie eternă. Ştiind nu numai zelul fierbinte pe care Maiestatea Voastră îl arată pentru tot ce ţine de studiul virtuţii şi faptul că vă sunt recunoscătoare, o, prea graţioasă şi suverană prinţesă, dar ştiind şi că lipsa de curaj şi lenea sunt de neiertat pentru orice creatură raţională, şi că, aşa cum spune un filosof, asemenea unei unelte din fier sau din alt metal care rugineşte dacă nu e folosită în permanenţă, mintea unui bărbat sau a unei femei amorţeşte şi devine incapabilă de orice înţelegere sau acţiune dacă nu e mereu ocupată cu studiul, am tradus deci, folosind puţinul

Note:
* în ceea ce priveşte spaniola, e mai puţin sigur, în franceză avea un accent tărăgănat şi spunea„Paar mă foi, paar Dieu" (după mărturia ambasadorului francez Buzenval, citat de P. Bayle în Dictionnaire historique et antique, II, p. 1059).

talent pe care mi l-a dat Dumnezeu, aceast micuţă carte de versuri franţuzeşti în proză engleză, atât cât îmi permit slăbiciunea spiritului meu şi puţinătatea cunoştinţelor mele"21. (Am ţinut să cităm aici acest text fără să facem nici o omisiune, ca un exemplu destul de indigest pentru stilul retoric în care oamenii secolului al XVI-lea vedeau culmea artei - corespondenţa Elisabetei abundă în asemenea exemple. Mai departe, vom prescurta citatele ca să le facem mai accesibile gustului nostru actual.)

Contrar succesorului ei, lacob I, autor prolix, Elisabeta nu va scrie cărţi, nici măcar unul dintre acele mici tratate de morală care erau un divertisment preferat al prinţilor literaţi ai epocii, în schimb, ea a fost celebră prin nenumăratele sale scrisori, încă de la o vârstă fragedă. Ne-au rămas multe dintre epistolele ei din tinereţe, scrise într-o frumoasă grafie „italiană" sau „romană", cu atât mai uşor de citit pentru noi, cu cât e vorba de strămoşul direct al propriei noastre scrieri.

Sunt mai ales corespondenţe de familie, ale tinerei fete cu mamele sale vitrege succesive (mai ales cu Catherine Parr), cu sora ei mai mare, cu fratele ei Eduard. Scrisorile sunt în general destul de banale în conţinutul lor - cum sunt, în toate epocile, scrisorile de acest gen -, dar reţine atenţia forma lor, fiindcă ne arată roadele metodelor educative ale profesorilor ei.

Totuşi, ceea ce nu spune Roger Ascham în scrisoarea lui către Sturm (fără îndoială pentru că lucrul se înţelegea de la sine) este că firea tinerei fete, ca şi cea a tuturor contemporanelor ei, era formată prin metode dure. „Nuiaua să nu fie niciodată departe de mâna profesorului [...]. Mai ales fetele trebuie tratate sever, căci dacă blândeţea îi moleşeşte pe băieţi, pe fete le distruge complet", scria Vives[22]. Lady Jane Grey, acest prototip de virtuţi protestante, i se va plânge lui Ascham că a fost „biciuită, bătută şi înţepată" fără milă[23].

Chiar îmbrăcămintea era pentru copii un chin continuu: fetiţele purtau de la cea mai fragedă vârstă corset, balene, stofe grele şi gulere rigide, care le fac să semene, în portrete, cu nişte adulţi în miniatură.

în aceste condiţii, nu e de mirare că erau atât de serioşi şi atât de precoce

maturizaţi. Secretarul de Stat Wriothesley, care o vizitează pe Elisabeta în decembrie 1539, când ea avea şase ani, găseşte că are „tot atâta gravitate ca şi o femeie de 40 de ani"24.

Care a fost în cele din urmă influenţa acestei instruiri asupra formării personalităţii Elisabetei? în mod sigur, un lucru nu trebuie uitat: ea nu era pregătită ca să devină o viitoare suverană. Eduard era moştenitorul tronului, nu sora lui. Elisabeta (în situaţia ei de bastard regal) era potrivită, fără îndoială, să se căsătorească cu un prinţ de primul sau de al doilea rang şi avea aşadar dreptul la o educaţie rafinată, dar din care nu făcea parte şi arta de a guverna. în schimb, erudiţia literară şi istorică ce forma fondul instruirii date de Ascham, Cox şi Grindal îi oferea un tezaur inepuizabil de referinţe atât morale cât şi politice, o metodă de gândire, un simţ critic ascuţit, o imagine lucidă asupra relativităţii lucrurilor. Practica retoricii, şi în cadrul ei arta de a pleda alternativ pentru sau contra unei teze date era un exerciţiu preferat, i-a dezvoltat o tendinţă supărătoare spre nehotărâre, accentuată cu vârsta.

Cât despre religie, se poate spune că instruirea primită de Elisabeta nu a făcut din ea o fanatică sau o mistică. Loci coinmunes de Melanchthon, citat de Roger Ascham printre autorii studiaţi de ea, reprezintă o expunere destul de moderată a doctrinei protestante. Nici Grindal, nici Cheke, nici Ascham însuşi nu erau teologi intoleranţi, deşi se cunoştea bine ostilitatea lor faţă de Biserica Catolică. Nimic nu ne îndreptăţeşte să credem că adeziunea Elisabetei la protestantism ar fi fost superficială sau ipocrită, dar nici nu există vreo dovadă

care să confirme faptul că ea ar fi fost gata să-şi sacrifice pentru religie viaţa
sau chiar numai confortul: Elisabeta nu era făcută din stofa din care se fac
martirii.

Testamentul şi moştenirea

Ultimii ani ai domniei lui Henric VIII au fost pentru Anglia o perioadă de aşteptări şi de nesiguranţă.
începând din 1543-l544, apare evident pentru toţi că sănătatea regelui
se înrăutăţea. Moştenitorul tronului era tânăr, prea tânăr ca să aibă vreo şansă
de a ajunge bărbat până la moartea tatălui său. Va fi deci o regenţă, una dintre
acele perioade de temut când autoritatea este disputată între grupări rivale şi
când aproape întotdeauna se instalează dezordinea.
însuşi Henric VIII oscila între mai multe direcţii politice posibile, în jurul
său, partidul protestant (spre care se îndrepta simpatia reginei Catherine Parr)
avea în contrapondere un partid pe care nimeni nu îndrăznea să-l califice drept
catolic - fiindcă orice aluzie la o restaurare a puterii pontificale ar fi însemnat
o înaltă trădare -, dar care înclina vizibil spre conservatorismul religios. De la
un an la altul, de la o lună la alta, una dintre aceste tendinţe predomina în
mintea regelui. Astfel, episcopul Gardiner, ultraconservator şi ostil derivei
calvine, se opunea înaltului prelat Cranmer, care se vedea acuzat de erezie
aproape în mod deschis: de data aceasta Henric a luat apărarea arhiepiscopului
său, care a trebuit, totuşi, să se despartă de soţia lui, prea îndrăzneaţă în ochii
tradiţionaliştilor.
în 1546, chiar Catherine Parr este vizată de Gardiner. Ea comisese impru-

denţa să discute probleme religioase cu soţul ei şi să-l aţâţe să „cureţe Biserica
Angliei de drojdia necurată a papalităţii". Regele, care nu admitea să i se dicteze
ce are de făcut - mai ales în acest domeniu -, s-a plâns că „o femeie pretinde
să-i dea lecţii de religie". Gardiner profită ca să denunţe anturajul calvin al lui
Catherine, pe care ea îl încălzea „ca pe un şarpe la sânul său". El primeşte
atunci aprobarea să scotocească prin camerele şi cuferele reginei, ca să caute
acolo cărţi eretice, şi să ceară să fie arestate doamnele vinovate şi chiar regina,
dacă ar fi nevoie. Din fericire pentru ea, Catherine e avertizată la timp, şi face
să dispară toate lucrările compromiţătoare, apoi aleargă să-i ceară iertare
regelui, în calitate de „Cap suprem al Bisericii pe pământ", de a fi îndrăznit,
ea, o biată femeie, să vorbească în faţa lui, atunci când el era cel care trebuia
să o conducă şi să o lumineze. Henric, impresionat, o ridică din genunchi şi o
sărută: „Dacă aşa stau lucrurile, scumpa mea (sweethearf), şi argumentele
voastre nu urmăresc decât binele religiei, vom fi de aici înainte buni prieteni,
ca şi în trecut". Iar când cancelarul Wriothesley, amicul lui Gardiner, apare
ca să le aresteze pe regină şi pe doamne, Henric îl tratează drept „ticălos, cretin
şi imbecil" (knave, beast, andfool) şi îl alungă în mod ruşinos25.
Oare pentru un motiv asemăntor a fost exiiată Elisabeta de la curte timp
de un an, în 1543? Nu cunoaştem acest lucru decât dintr-o scrisoare în italiană,
adresată de ea mamei sale vitrege în iulie 1544, ca să-i mulţumească pentru că
intervenit în favoarea ei: „Soarta potrivnică, invidioasă pentru tot ce e bun

i gata întotdeauna să tulbure treburile oamenilor, m-a lipsit timp de un an
itreg de ilustra Voastră prezenţă şi, nemulţumită numai cu atât, mi-a răpit
in nou această bucurie, ceea ce mi-ar fi de nesuportat, dacă nu aş avea speranţa
e a vă întâlni curând. Ştiu însă, din exilul meu, că bunătatea Maiestăţii Voastre
a interesat atât de sănătatea mea, cât şi de cea a Maiestăţii Sale, regele, motiv
entru care sunt gata nu numai să vă fiu o smerită slujitoare, ci şi să vă respect
să vă iubesc cu o dragoste filială."26 Două luni mai târziu, se pare că norii
; împrăştiaseră, fiindcă Henric VIII, din Boulogne, unde se războia cu Franţa,
imitea „afectuoasa lui binecuvântare" pentru toţi copiii săi27.
Bineînţeles, în tot acest timp, se continua căutarea unor posibile căsătorii:
t cu fiul ducelui de Savoia, sau (în 1545) cu un frate al regelui Danemarcei,
iu chiar cu infantele Filip, moştenitorul tronului Spaniei28! Nimic nu s-a
;alizat, probabil fiindcă nimeni nu lua în serios aceste combinaţii.
Brusc, la sfârşitul anului 1546, se produce o mică revoluţie de palat, care
i avea consecinţe importante pentru Anglia şi, în mod special, pentru
lisabeta. Chiar dacă, de trei sau patru ani, partidul antiprotestant era, în mod
îstul de evident, dominant în conducerea ţării (de la publicarea lucrării Cartea
gelui, foarte aproape de catolicism, în 1543, până la arderea pe rug a calvinei
.nne Askew în iulie 1546), Henric VIII îşi schimbă brusc orientarea în sens
i vers: în decembrie, îl dizgraţiază pe episcopul Gardiner şi anunţă intenţia sa
î a suprima mesa. Doi dintre principalii şefi ai facţiunii tradiţionaliste, ducele
î Norfolk şi fiul său, contele de Surrey, sunt arestaţi şi condamnaţi la moarte

de altfel, numai Surrey va fi decapitat, Norfolk fiind salvat de moartea regelui,
ajunul zilei prevăzute pentru execuţia sa, tot aşa cum Doamna Tallien a
ipravieţuit graţie zilei de 9 Thermidor.
Istoricii fac tot felul de presupuneri asupra cauzelor acestei schimbări
uşte de opinie. Henric vedea apropiindu-se repede ora marii călătorii, în jurul
i se înmulţeau intrigile pentru asigurarea viitorului. Catherine Parr, care-şi
conjura soţul cu multă grijă, a jucat desigur un rol important în acest ultim
iumf al partidului protestant: ea avea, pe lângă convingerile sale personale,
o revanşă de luat asupra lui Gardiner, care încercase să o doboare cu puţin
np înainte.
Printre personajele care ies atunci în prim plan figurează contele de
ertford, fratele răposatei regine Jane Seymour, deci unchiul din partea mamei
moştenitorului tronului, care se dovedise un general priceput în cursul unei
mpanii împotriva Scoţiei, şi John Dudley, Lord Lisle, un ambiţios fără scrupule,
re era pe faţă de partea protestanţilor, deşi convingerile lui personale (dacă
' luăm după mărturisirile făcute în ajunul morţii sale, şase ani mai târziu) ar
fost mai curând de partea catolicilor.
în ultimele zile ale anului 1546, regele a căzut la pat, fără să-şi mai revină.
Atunci s-a jucat în jurul patului său una dintre acele scene secrete ale curţilor
regale şi palatelor prezidenţiale în momentul schimbării puterii.
De drept, iată care era situaţia. Regele avea un fiu, de a cărui legitimitate
nu se îndoia nimeni; dar cele două fiice ale regelui, oficial, erau considerate
bastarde, deci fără dreptul de a urca pe tron în cazul când fratele lor ar muri

fără să aibă copii, în locul celor două prinţese excluse, succesiunea ar trebui să revină în mod normal nepoatelor regelui (căci nu exista nici un nepot, ceea ce ar fi schimbat fără îndoială datele problemei). Aceste nepoate aparţineau celor două ramuri dinastice distincte. Două dintre ele (Maria Stuart şi Margaret Douglas) erau fiicele surorii mai mari a lui Henric VIII, Margaret Tudor, căsă-torită mai întâi cu regele Scoţiei lacob IV, apoi cu contele scoţian Archibald Douglas; celelalte (Jane, Catherine şi Mary Grey) erau fiicele surorii sale mai mici, ducesa de Suffolk*.

în preajma regelui bolnav, unii - ca Hertford, Lord Lisle - susţineau candidatura prinţeselor Grey. Dar opinia publică, fapt cunoscut de toţi, era pentru Maria Tudor, sora mai mare a lui Eduard. Atunci, în ultimul moment, bătrânul rege se hotărăşte să fixeze ordinea de succesiune; un vot al Parlamentului din 1543 îi dăduse acest drept, cu titlu excepţional. Eduard va deveni rege la moartea tatălui său; dacă el murea fără copii, va urma Maria şi apoi Elisabeta; surorile Grey nu sunt trecute decât după aceea. E o soluţie a cărei lipsă de logică formală şochează simţul nostru juridic, căci calitatea de bastarde a celor două fiice, oficial proclamată, rămâne înscrisă în lege. Este nevoie de multă indulgenţă pentru a scrie, precum istoricul modern T.F.Tout, că, procedând astfel, Henric VIII „dezlega cu un solid bun-simţ ceea ce el însuşi încurcase" M: este o dovadă, printre multe altele, a diferenţei dintre mentalităţile engleză şi franceză faţă de problema legitimităţii dinastice, căci în Franţa ideea de a vedea un bastard pe tron ar fi fost pur şi simplu de neimaginat**.

Note:
* A se vedea Arborele genealogic.
** Opoziţia stârnită de testamentul lui Ludovic XIV în 1715 este în acest sens o dovadă celebră şi spectaculoasă.

Testamentul a fost redactat şi semnat, pe când regele era mai slăbit de
la o zi la alta. S-a discutat mult ca să se afle dacă semnătura era autografă şi
autentică. După istoricul Mortimer Levine, care a elaborat un studiu amănunţit
pe această temă, este imposibil să se rezolve problema categoric într-un sens
sau în altul. Elisabeta, odată devenită regină, nu ţinea ca testamentul să fie
analizat îndeaproape, ceea ce-i oferea un pretext rivalei sale, Maria Stuart, să
afirme că aici fusese făcută o fraudă sau o falsificare. Ceea ce este sigur, e că odată
documentul semnat şi parafat (la 30 decembrie 1546), contele de Hertford,
rincipalul său beneficiar, l-a păstrat la el până după moartea regelui, ceea ce
utea provoca în mod evident unele comentarii. Pe moment, însă, nimeni nu
protestat30.
Toate acestea erau desigur importante în viitorul îndepărtat, dar pentru
lele acelea esenţial era să se ştie cine urma să-şi asume conducerea în numele
mărului Eduard - care avea în acel moment nouă ani şi trei luni. Testamentul
esemna un Consiliu de regenţă format din 16 membri, în cadrul căruia respon-
ibilităţile erau împărţite cu grijă, iar orice hotărâre, ca să fie valabilă, trebuia
iată de către majoritatea membrilor, până ce tânărul rege ar fi împlinit vârsta
e 18 ani.
Henric VIII moare în zorii zilei de 28 ianuarie 1547. Prudent, Hertford

ăstrează în secret vestea timp de două zile, ca să aibă răgazul necesar să facă
)ate aranjamentele. Apoi, la 30 ianuarie, se duce la nepotul său Eduard, care
; afla într-un castel la 30 de kilometri de capitală, ca să-i anunţe moartea tatălui
iu, şi îl conduce la Londra, ca să fie proclamat „Eduard, prin graţia lui Dumnezeu
îge al Angliei, al Franţei şi al Irlandei, Apărător al Credinţei, Cap suprem al
isericii în Anglia şi în Irlanda" *.
Cei care puteau avea îndoieli asupra naturii noii puteri le-au pierdut
îpede. De la l februarie, Consiliul de regenţă, reunit sub preşedinţia lui
[ertford, îl numeşte pe acesta Protector al regatului şi preceptor al regelui.
) săptămână mai târziu, Hertford îl determină pe nepotul său să-l ridice la
mgul de duce de Somerset, în timp ce fratele său, Thomas Seymour, devenea
ord Sudeley, Mare Amiral al Angliei, iar Lord Lisle era făcut conte de Warwick.
i sfârşit, la 13 mai, un nou Consiliu îl înlocuia pe cel desemnat de Henric VIII.
Edward Seymour, cunoscut în istorie de aici înainte sub numele de
omerset, era stăpânul Angliei: rege de fapt, deşi fără titlu. Cu el, partidul pro-
îstant lua puterea deplină. Viitorul Elisabetei începea să se lumineze.
* Se ştie că regii Angliei au purtat şi titlul de rege al Franţei, amintire a Războiului de
X) de Ani, până la sfârşitul secolului al XVII-lea. Acest fapt nu avea nici un fel de urmări.

III

Lady Elizabeth a plâns toată noaptea...

Cetatea al cărei conducător este un copil

în toate ţările şi în toate epocile, perioadele de regenţă au fost vremuri de tulburări şi de război civil. „Vai de cetatea al cărei conducător este un copil", spune Biblia. Anglia avea să facă această experienţă curând, sub scurta domnie a tânărului Eduard VI.

Nu fiindcă ducele de Somerset, care îşi asumase puterea, ar fi fost un om mediocru sau un tiran. Dimpotrivă: avea unele trăsături idealiste, şi chiar, sub unele aspecte, astăzi l-am putea considera un social-creştin. Era sensibil la mizeria poporului şi credea în virtutea unei anumite libertăţi individuale într-o vreme când această noţiune era foarte puţin răspândită. El a fost chiar popular, până la un anumit punct. Avea însă de-a face cu oameni puternici: în jurul lui, ambiţiile erau neînduratoare, chiar în sânul propriei sale familii şi printre apropiaţii săi, iar violenţele stăteau gata să se dezlănţuie. Or, abilitatea nu era una dintre calităţile lui: dacă avea multe virtuţi ca om de stat, nu le avea deloc, în mod sigur, pe cele ale unui uneltitor.

Este drept că sfârşitul domniei lui Henric VIII lăsa Anglia într-o situaţie economică şi politică înspăimântătoare. Despotismul bătrânului rege, mai accentuat încă în ultimele lui luni de viaţă, ţinuse în frâu pasiunile religioase prin teroare, dar, sub capacul apăsat de o mână puternică, clocotea cazanul.

însuşi Henric îşi dăduse seama de aceasta, cu puţin înainte de a muri, când,

adresându-se Parlamentului, a tunat şi a fulgerat împotriva celor care „discută
despre cuvântul lui Dumnezeu la petreceri, printre cântece şi căni cu bere, fără
frâu şi fără măsură"*.
Dar neliniştea calvinilor şi a catolicilor nu era decât un fenomen marginal,
în comparaţie cu amploarea dezastrului economic. Războaiele pe continent si
în Scoţia costau scump; Vistieria regală era goală, iar ca să facă faţă cheltuielilor,
guvernul recursese la cea mai proastă soluţie: devalorizarea monedei, în câţiva
ani, din 1542 până în 1546, proporţia de metal nobil din piesele în circulaţie
scăzuse cu aproape 40%, cu toate consecinţele imaginabile: explozia preţurilor,
prăbuşirea vertiginoasă a cursului lirei sterline pe pieţele de schimb, falimentele

igenţilor care lucrau cu străinătatea, şomajul. Cei care aveau aur îl ascundeau
;u grijă şi întregul comerţ era paralizat.
La acest marasm se adăuga un fenomen de care Henric VIII nu era întru
otul responsabil, dar căruia domnia sa îi dăduse o amploare dramatică: cel al
'împrejmuirilor" (enclosures), adică o sechestrare de către marii proprietari
i vechilor izlazuri comunale pe care ţăranii săraci aveau obiceiul să-şi aducă
)ile la păscut. Vânzarea sau dobândirea prin donaţie regală a unor imense
lomenii ale abaţiilor şi mănăstirilor, suprimate începând din 1536, accentuase
;i accelerase procesul de împrejmuire. Mii de ţărani erau aduşi astfel într-o stare
ie mizerie şi veneau să îngroaşe masa celor săraci din oraşe, provocând un val

ie delincvente în care unii conducători politici fără scrupule puteau găsi cu
işurinţă un mijloc de acţiune în sprijinul ambiţiilor lor.
în aceste condiţii, era imprudent - chiar dacă intenţiile erau bune - să
;e deschidă larg porţile liberalismului din primele zile ale noii domnii. Somerset
i comis această greşeală, făcând Parlamentul să anuleze legile de trădare
mpuse de Henric VIII, cu excepţia celei care asigura regelui titlul de „Cap
iuprem al Bisericii", şi toate legile împotriva ereziei în numele cărora defunctul
suveran îi trimisese pe rug pe calvini.
Rezultatul nu s-a lăsat aşteptat: în câteva săptămâni, agitatorii religioşi
;-au îmbulzit din Ţările de Jos, din Germania, Elveţia, Franţa, chiar din Polonia
;i din Italia, controversele religioase s-au înfierbântat, fanatismul s-a dezlănţuit.
\ fost un val de vandalism anticatolic, cu biserici devastate, statui distruse, altare
iărâmate - în acele timpuri era departe caracterul ecumenic blând de acum.
\ trebuit, foarte repede, să fie promulgate legi noi pentru stăvilirea agitaţiilor,
Drotejarea preoţilor şi a edificiilor religioase, interzicerea ofenselor aduse
cultului. Dar semnalul fusese dat: Cranmer, de aici înainte liber în iniţiativele
;ale, nu va întârzia să imprime Bisericii Angliei o nuanţă protestantă evidentă.
Encepând din iulie 1547, engleza înlocuia latina în capela regală, în anul următor,
îste autorizată căsătoria preoţilor, şi o primă Carte de rugăciune în comun
nstaura o liturghie din care dogma catolică era exclusă cu grijă.
Pe lângă aceste probleme religioase, se pregăteau şi alte măsuri periculoase
n legătură cu care ambiţioşii şi pescuitorii în ape tulburi vor găsi îndată motive

ie agitaţie. Deocamdată însă, pentru Protector principala cauză de îngrijorare
;ra propria sa familie; iar de această dată Elisabeta, sora noului rege, era
mplicată direct.

Regina, prinţesa şi amiralul

îndată după moartea lui Henric VIII, Elisabeta, care locuia atunci la
Enfield, la nord de Londra, a primit din partea fratelui său o scrisoare de
Condoleanţe în latină - profesorii lui n-ar fi putut scăpa o ocazie atât de bună

ca să-l pună pe elevul lor să facă un exerciţiu tematic: „Minime opus est mihi
te consolări, carissima soror... nu am deloc nevoie să vă consolez, scumpa mea
soră, căci înţelepciunea voastră vă învaţă ce trebuie să faceţi, iar pietatea voastră
vă ajută să o îndepliniţi [...]. Noi ştim că nu trebuie să ne plângem tatăl, chiar
dacă ne-a fost atât de drag, fiindcă el este acum în cer şi se bucură de o viaţă
mai bună decât cea de pe pământ."2
Cel mai neînsemnat lucru care s-ar putea spune este că o asemenea
scrisoare nu arată o durere sfâşietoare. Fără îndoială că pana era în mâna lui
Richard Cox, preceptorul lui Eduard, protestant convins, care nu avea nici un
motiv personal să-l plângă pe bătrânul tiran crud care fusese regele Henric.
Totuşi, nici nu putem să nu măsurăm, după cele citite, prăpastia care ne separă
de secolul Renaşterii în ceea ce priveşte cunoaşterea copilăriei. Philippe Aries
a arătat clar cât era de diferită noţiunea de tinereţe în societatea de altădată
faţă de a noastră: se trecea fără nici o tranziţie de la prima copilărie la vârsta

adultă3. Această scrisoare în limba latină, trimisă de un băiat de zece ani surorii sale mai mari cu ocazia morţii tatălui lor, este o ilustrare semnificativă în acest sens.

Totuşi, odată schimbate aceste condoleanţe rigide, trebuia să fie organizată noua curte. Obiceiul timpului cerea ca Elisabeta să fie crescută de femei.

Regina văduvă, Catherine Parr, nu pretindea altceva decât să o ia la ea şi să-i fie tutore. Era o soluţie excelentă, iar ducele de Somerset o acceptă imediat.

Catherine Parr locuia în Chelsea, puţin mai sus de Londra, în casa lăsată de soţul ei decedat, şi care era deci proprietatea sa personală, în calitate de regină văduvă, beneficia în plus de o rentă substanţială, la care se adăuga acum dota Elisabetei ca soră a regelui care domnea. Nu exista deci, în această privinţă, nici o dificultate de ordin material.

În primele zile ale noii domnii are loc un episod, a cărui autenticitate, ca să spunem adevărul, este foarte îndoielnică, dar merită să fie menţionat, căci despre eroul lui se va discuta curând în mod oficial.

Este vorba de Thomas Seymour, fratele mai mic al lui Somerset - deci unchi, ca şi el, al tânărului rege Eduard -, devenit Lord Seymour de Sudeley şi Mare Amiral al Angliei. Era un bărbat extravagant, presupus seducător judecând după viaţa sa, deşi în perioada de care ne ocupăm se apropia de 40 de ani, iar singurul portret rămas ne arată un chip mai curând morocănos.

Dar mai presus de toate, era devorat de o imensă ambiţie.

în 1547, el era celibatar - lucru rar în acel secol pentru un bărbat de vârsta

lui. Catherine Parr fusese îndrăgostită de el cu mult înainte de a se căsători cu
Henric VIII. Thomas Seymour aspira, se pare, la mai mult: în locul Mariei
Tudor, sora mai mare a regelui, apărată de orgoliul ei dinastic şi de catolicismul
ei intransigent, de ce să nu o ia de soţie pe Elisabeta, a doua moştenitoare?

în acest context se situează următoarea scrisoare, citată de Gregorio Leti
si datată 26 februarie 1547, adică la doar o lună după moartea lui Henric VIII.
,Doamnă", se spune în scrisoare, „aş dori să pot printr-o anume vrajă să dau
icestui bilet forţa de a face să se nască în inima voastră tot atâta afecţiune
centru mine, pe cât este a mea de plină de iubire pentru persoana voastră. Vă
mplor să-mi iertaţi libertatea pe care mi-o iau de a vă dezvălui atât de curând
sentimentele mele şi să găsiţi vina pentru îndrăzneala mea în frumuseţea
/oastră, în atâta farmec şi excelente însuşiri pe care le aveţi şi într-o anume
tare de vrajă pe care nu mi-o pot stăpâni [...]. Dacă zodia mea norocoasă ar
DUtea să vă influenţeze să aveţi sentimente favorabile mie şi să vă facă să
consimţiţi să vă căsătoriţi, aţi putea fi sigură că aţi făcut fericit un om care vă
/a adora până la moarte."4
Toate acestea sunt desigur o prelucrare literară a cronicarului italian, ca
ji răspunsul Elisabetei, care este de asemenea un încântător exemplu al stilului
ie curte, dar în care se găseşte ceva din prudenţa care va fi caracteristica
Elisabetei în tot timpul vieţii ei când este vorba de căsătorie. „Mi-aţi scris,

My Lord, cea mai îndatoritoare scrisoare din lume şi cea mai elocventă în
acelaşi timp. Cum însă eu nu mă simt în stare să răspund la toate amabilităţile
pe care mi le-aţi adresat, mă voi mulţumi să vă spun în puţine cuvinte adevă-
ratele mele sentimente [..,]. Nu m-aş putea hotărî să devin femeie înainte de
i avea vârsta cuvenită [...] dar, permiteţi-mi, My Lord, să vă spun deschis că
nu există nimeni care să vă stimeze meritele mai mult decât mine, nici care să
vă vadă cu mai mult plăcere, atâta timp cât vom rămâne aşa cum suntem [...].
Vă rog să fiţi convins că dacă refuz fericirea de a fi soţia voastră, nu voi înceta
ă mă interesez întotdeauna de tot ceea ce vă priveşte şi că va fi pentru mine
o plăcere deosebită să rămân întotdeauna a voastră supusă şi bună prietenă,
Elisabeta."5
Fie că acest demers matrimonial al lui Thomas Seymour a fost făcut
intr-adevăr sau nu, amirajul nu întârzie să revină la prima lui dragoste şi să
ceară - de data aceasta cu, un succes imediat - mâna văduvei Catherine Parr,
dornică de consolare.
Acest mariaj nu avea nimic şocant în sine; în fond, chiar propria soră a
lui Henric VIII, Maria, se căsătorise cu frumosul Charles Brandon după ce
fusese regină a Franţei. Surprinzătoare este, în schimb, rapiditatea: regina
văduvă devine Lady Seymour după patru luni de văduvie.
Cei care locuiau în casa din Chelsea nu erau lipsiţi de originalitate.
Catherine Parr, oricât de calvină ar fi fost, nu avea nimic dintr-o mironosiţă;
soţul ei, deşi preocupat de ambiţiile sale politice, găsea totuşi timp, acasă, pentru
anumite distracţii de un gust îndoielnic.
Elisabeta o avea atunci ca guvernantă pe Catherine fostă Champernowne,

devenită prin căsătorie doamna Ashley, si pe care toată lumea în casă o numea

familiar „Kate". Or, Kate Ashley era o bârfitoare temută şi o intrigantă incori-
gibilă, ale cărei imprudenţe nu vor întârzia să o compromită grav pe tânăra ei
stăpână.
Nu s-ar putea spune că, intenţionat, guvernanta ar fi înlesnit o legătură
între Elisabeta şi Thomas Seymour; jocul ar fi fost prea periculos din toate
punctele de vedere. Totuşi, îi făcea plăcere să strecoare la urechea adolescentei
câte o vorbă despre interesul pe care amiralul îl are pentru ea, despre ce s-ar
putea întâmpla dacă ar muri Catherine Parr, şi alte aluzii de acelaşi fel. Thomas
Seymour, la rândul său, se amuza cu Elisabeta făcând glume îndrăzneţe. Venea
în halat şi papuci să o surprindă în pat, îi dădea palme la fund, se strecura sub
cearşafuri pe când ea încerca să scape, înfăşurându-se în perdele, într-o zi,
ajutată de soţia lui - care desigur că ar fi făcut mai bine să nu se amestece -,
a prins-o pe Elisabeta în grădină şi s-a distrat tăindu-i rochia cu foarfecele.
Toate acestea până în ziua când Catherine o descoperă pe fiica sa vitregă în
braţele bărbatului ei şi, de data aceasta, îi cere imprudentei să plece6. Elisabeta
va merge să se stabilească la castelul din Cheshunt, apoi la Hatfield, cu Kate
Ashley şi toţi cei din serviciul ei.
Lucrurile s-ar fi oprit poate aici dacă Catherine Parr nu ar fi rămas
însărcinată, şi dacă n-ar fi murit la 7 septembrie 1548, după ce născuse un copil
mort - accident frecvent pe atunci şi cu atât mai puţin extraordinar cu cât era
vorba de o femeie de 36 de ani. Martorii relatează că, pe patul de moarte, ea

îi reproşa cu vehemenţă soţului său purtările lui rele faţă de ea, şi că a mers până la a-l acuza aproape direct că i-a grăbit sfârşitul. Nimic nu ne permite să ştim dacă atare bănuieli aveau vreun temei.

Ceea ce sigur, în schimb, este că moartea lui Catherine Parr îl elibera pe Thomas Seymour de o legătură care ajunsese să-l obosească şi-l făcea disponibil pentru o nouă căsătorie - care, în planurile lui, trebuia să fie cu Elisabeta. De data aceasta, Kate Ashley şi trezorierul Elisabetei, Thomas Parry, au intervenit în favoarea amiralului.

Or, căsătoria unei prinţese (care, să ne amintim, deşi oficial bastardă, era totuşi a doua la rând ca succesoare a tronului, conform testamentului lui Henric VIII) reprezenta o înaltă problemă de stat, si nu se putea face decât cu acordul Consiliului regal, sub ameninţarea unei pedepse pentru înaltă trădare.

Din nefericire, relaţiile lui Thomas Seymour cu fratele său mai mare, Protectorul Somerset, erau detestabile. Nu se iubiseră niciodată, dar de când Somerset devenise stăpânul regatului relaţiile dintre ei nu încetaseră să se înrăutăţească.

Thomas considera că titlurile de Mare Amiral şi de baron de Sudeley erau evident inferioare faţă de tot ce-ar fi trebuit să-i revină lui, ca unchi al regelui.

Certuri pe tema priorităţilor şi a protocolului înveninau atmosfera: pe când trăia Catherine Parr, aceasta pretindea să aibă primul rang la curte, ca regină văduvă, în timp ce Lady Somerset revendica acelaşi rang în calitate de soţie a Protectorului.

în jurul lui Thomas Seymour se formă un partid de opoziţie, al cărui scop

ra să-l dea jos pe Somerset şi să încredinţeze protectoratul regatului fratelui
iu. Chiar tânărul rege primea unele atenţii din partea amiralului, care cu greu
uteau fi socotite dezinteresate: diferite cadouri şi bani de buzunar, cum nu-i
rea dădea ducele de Somerset. „Sunteţi un biet rege sărac", îi spunea Thomas,
;are nu are nici măcar un ban de aur pentru a face daruri celor care vă slujesc
iu pentru ca să vă distraţi"7, şi îi sugera să ceară Consiliului să i se încredinţeze
ii, Thomas, postul de „preceptor" al regelui.
Spre sfârşitul anului 1548, relaţiile dintre cei doi fraţi ajunseseră la o
jptură. Mai rău: Marele Amiral se lansa în activităţi care dovedeau evident
laltă trădare. Se asocia cu piraţi ca să pună mâna pe Insulele Scilly, în largul
aastelor din Cornwall, urzea cu directorul Monetăriei din Bristol o intrigă
icnită să pună la dispoziţia lui un tezaur de război în detrimentul Tezaurului
;gal, începea să recruteze partizani, în acele vremuri tulburi, toate acestea
anstituiau elementele premergătoare obişnuite ale unei răscoale armate.
roblema era cu atât mai gravă, pentru guvernul Protectorului, cu cât nemulţu-
lirea clocotea în vestul ţării, după cum viitorul nu va întârzia să o arate.
în atare condiţii, acţiunile Marelui Amiral nu puteau fi tratate cu uşurinţă.
npotriva lui veneau denunţuri din mai multe părţi, iar ambiţiile sale matri-
loniale cu Elisabeta nu erau cele mai puţin neliniştitoare: odată însurat cu
a, nu putea pretinde mai puţin decât coroana.
Cele mai multe informaţii de care dispunem în legătură cu această
roblema provin de la procesul intentat oamenilor din serviciul Elisabetei după

secuţia lui Thomas Seymour; circumstanţele acestui proces nu constituie,
vident, cea mai bună garanţie de sinceritate şi de exactitate a depoziţiilor
rânse de anchetatori, dar se poate considera că, cel puţin în linii mari, ele
îflectă aspectele esenţiale ale adevărului.
în fond, se pun trei întrebări: până unde a dus amiralul intriga în antu-
ijul Elisabetei? în ce măsură a fost ea informată asupra acestor intrigi şi dacă
participat la ele? în sfârşit, până la ce punct era ea conştientă de planurile
olitice ale lui Thomas Seymour şi de pericolele la care se expunea el?
Asupra primelor două întrebări, documentele procesului sunt destul de
are. Amiralul a venit în mai multe rânduri să o viziteze pe tânăra prinţesă la
tatfield şi i-a propus să-i pună la dispoziţie casa lui din Londra când ea va
sni în capitală. O scrisoare a Elisabetei, citată de Leti, dacă ar fi autentică,
u ar lăsa nici o îndoială asupra sentimentelor autoarei ei: „My Lord, am primit
noarea pe care mi-aţi făcut-o până acum, ca pe o dovadă a politeţei care vă
»te proprie [...], dar mi-am dat seama apoi, din vizitele dese pe care mi le-aţi
icut, că aveaţi alte intenţii; şi chiar dacă nu mi-aş fi dat seama de ele, atâta
ime mi-a vorbit din partea voastră, încât nu le pot ignora [...]. Vă rog, deci,
Iy Lord, să vă liniştiţi în această privinţă şi să fiţi convins că, până acum, nu

am absolut deloc intenţia să mă mărit, şi că, dacă mi s-ar întâmpla să mă gândesc
la acest lucru, ceea ce nu cred, veţi fi primul căruia îi voi face cunoscută
hotărârea mea."8
într-un stil mai simplu, şi desigur mai direct, „confesiunea" Elisabetei

cu ocazia procesului are aproape acelaşi ton. „După moartea reginei Catherine, doamna Ashley mi-a spus că la Londra se vorbea că o să mă mărit cu My Lord amiralul. Am zâmbit şi am răspuns că nu erau decât nişte flecăreli [...]. Altă dată, Thomas Parry m-a întrebat dacă aş accepta să mă mărit cu My Lord amiralul, în cazul în care Consiliul ar permite-o. L-am întrebat de ce îmi pune această problemă, şi el mi-a răspuns că aşa crede el că dorea My Lord amiralul; la care am replicat că acestea erau nişte vorbe în vânt."9

Ţinând seama de toate acestea, cu greu s-ar putea admite că Elisabeta ar fi ignorat intenţiile lui Thomas Seymour în privinţa ei. Şi de nicăieri nu se vede că ea s-ar fi opus unei eventuale căsătorii printr-un refuz categoric şi fără echivoc. Dimpotrivă, Thomas Parry afirma că „ea era fericită auzind vorbindu-se despre aceasta" şi că arăta „mare bucurie când auzea că My Lord amiralul era vorbit de bine" I0.

Totuşi, în nici o clipa Seymour nu a solicitat fratelui său ori Consiliului autorizaţia să ceară oficial mâna Elisabetei. Era el prea sigur de un refuz? Aştepta zile mai bune? Sau pur şi simplu se gândea că în curând va putea să pretindă în loc de a se ruga? Fără îndoială, ce a fost nu vom şti niciodată.

în schimb, putem fi siguri că Elisabeta nu ştia nimic despre intrigile politice şi planurile de rebeliune ale Marelui Amiral. Nici Kate Ashley, nici Thomas Parry nu erau oamenii care să-şi rişte viaţa într-o acţiune de înaltă trădare. Una era să tragă sforile pentru căsătoria tinerei lor stăpâne, şi cu totul alta să participe la un complot împotriva conducerii statului.

La vârsta ei şi în situaţia pe care o avea, nici nu ar fi de imaginat, de altfel,
ce rol ar fi putut juca Elisabeta într-o răscoală. Din acest punct de vedere, cu
totul altfel vor sta lucrurile cinci ani mai târziu, în timpul revoltei lui Thomas
Wyatt împotriva Mariei Tudor *.
Thomas Seymour este arestat la 17 ianuarie 1549 şi judecat imediat de
Consiliul privat. La 20 martie, urca pe eşafod. „Era un bărbat care avea multă
minte, dar puţin bun-simţ", ar fi şoptit Elisabeta în chip de discurs funebru.
Vorbele erau specifice stilului ei.
Arestarea amiralului însemna începutul unor zile grele pentru Elisabeta
şi anturajul ei. începând din 20 ianuarie, Kate Ashley şi Thomas Parry au fost
închisrîn Turnul Londrei. Robert Tyrwhitt, om de încredere al Protectorului
Somerset, este trimis la Hatfield ca să o interogheze pe tânăra fată asupra rela-
ţiilor ei cu trădătorul căzut în dizgraţie. „Când a auzit că Doamna Ashley şi

Note:
* A se vedea mai departe p. 72 şi următoarele.

trezorierul erau în Turnul Londrei, Lady Elizabeth a fost înspăimântată de
moarte şi a plâns amar mult timp", îi scrie Tyrwhitt Protectorului. „Ea nu vrea
să recunoască nici o vină, nici a unuia, nici a altuia, şi totuşi văd pe faţa ei că
e vinovată. Când au venit să-l aresteze, trezorierul a urcat în camera lui şi i-a spus
soţiei sale: «Ar fi fost mai bine să nu mă fi născut, sunt un om pierdut»." n
Totuşi, Elisabeta face faţă situaţiei cu un sânge rece şi o abilitate care,
la o adolescentă de 15 ani, demonstrează o maturitate surprinzătoare. Ea îşi

neagă cu accente convingătoare vinovăţia, îi scrie Protectorului o scrisoare,
în acelaşi timp rugătoare şi demnă, care nu ar fi fost nepotrivită nici dacă ieşea
de sub pana unei femei cu zece ani mai în vârstă: „Domnul Tyrwhitt şi alţii
îmi spun că circulă un zvon împotriva onoarei mele, care este lucrul la care ţin
cel mai mult pe lume, şi anume că sunt închisă în Turn şi că sunt însărcinată
de My Lord amiralul. Acestea sunt calomnii ruşinoase şi implor fierbinte pe
Alteţa Voastră să-mi dea permisiunea să vin la curte ca să mă arăt aşa cum
sunt cu adevărat [...]. Scrisă în fugă la Hatfield, prietena voastră sinceră cu toată
modesta mea putere, Elisabeta." n
Somerset nu dă curs acestei din urmă cereri, dar este abandonată orice
intenţie de a o aresta pe sora regelui, în Turnul Londrei, Kate Ashley şi Thomas
Parry îşi făceau „confesiunile", din care reputaţia Elisabetei ieşea nepătată:
nu apare nici o contradicţie importantă între propriile ei declaraţii şi cele ale
celor doi slujitori. Nici guvernul Protectorului nu avea nici un interes s-o implice
pe tânăra fată într-o procedură juridică împotriva căreia poporul deja murmura.
Până la urmă, singura consecinţă directă pentru Elisabeta a acestei afaceri
este că Kate Ashley, apreciată ca „nedemnă să se ocupe de educaţia lui My Lady",
este înlocuită cu doamna Tyrwhitt - fiică din prima căsătorie a lui Catherine Parr
- pe care Elisabeta o cunoştea de mult timp. La început, Elisabeta s-a revoltat,
„plângând cât e noaptea de lungă, aşa de mare era dragostea pe care ea o avea
pentru doamna Ashley" 13; apoi s-a resemnat, nu fără a-i scrie din nou

Protectorului ca să ia apărarea guvernantei sale „care şi-a dat atâta silinţă să mă formeze în spiritul virtuţii şi al cinstei, încât eu îi datorez, după învăţăturile Sfântului Grigore, mai mult respect decât părinţilor mei [...]. Cât despre ce a putut face privind căsătoria mea cu My Lord amiralul, sunt sigur că ea nu a procedat astfel decât pentru că, ştiind că el era membru al Consiliului, nu şi-a închipuit că el ar fi putut acţiona fără acordul Alteţei Voastre şi al celorlalţi membri ai Consiliului"14.

Căderea Protectorului

Zdruncinată de aceste emoţii, Elisabeta cade la nat. Doamna Tyrwhitt, îngrijorată, cere Protectorului intervenţia unui medic: doctorul Bell, medic al regelui, este trimis la Hatfield, şi îngrijirile sale se arată eficace: Elisabeta se restabileşte. Nu este ultima dată când, în perioade de criză, ea va reacţiona prin boală. Tulburări psiho-somatice sau „boli diplomatice", părerile sunt diferite în această privinţă, dar e cam acelaşi lucru.

Merită totuşi osteneala să vedem care este locul exact al „afacerii Thomas Seymour" în viaţa viitoarei regine şi eventualele ei consecinţe pe termen lung.

Istoricii şi romancierii au brodat cu plăcere în jurul „dragostei din tinereţe" pe care Elisabeta ar fi simţit-o pentru tatăl său vitreg prin alianţă şi al traumatismului pe care i l-ar fi produs sfârşitul lui tragic. Din punct de vedere psihologic, nu ar fi fost în fond deloc neverosimil ca o adolescentă de 15 ani să fi simţit atracţie pentru un om de 40 de ani, cu o personalitate puternică,

care mai era şi foarte îndrăzneţ. Dar nimic, în documentele epocii, nu permite să se ajungă dincolo de formula lui Thomas Parry, „că ea arăta mare bucurie când auzea că My Lord amiralul era vorbit de bine". Dimpotrivă, în clipele grele care se scurg între arestarea lui Thomas Seymour şi execuţia sa, nu găsim în gura Elisabetei şi nici sub pana ei nici un cuvânt care să trădeze cea mai mică emoţie la adresa lui. Ea nu vorbeşte despre el decât cu totală detaşare, chiar cu cea mai mare indiferenţă.

Cât despre presupunerea că ea a putut fi vioiată de el şi că acest viol ar fi fost cauza frigidităţii ei ulterioare, ea este o pură fantezie, pe placul psihanaliştilor amatori din ziarele de scandal: o asemenea ipoteză nu se bazează pe nimic obiectiv şi deci nici nu trebuie adusă în discuţie aici.

într-adevăr, Elisabeta, ca tot restul Angliei, avea multe alte griji în acel an 1549, al treilea an de domnie a tânărului ei frate. Tentativa eşuată a rebeliunii lui Thomas Seymour nu fusese decât partea vizibilă a aisbergului. Protectorul Somerset, cu cele mai bune intenţii din lume, luase multe măsuri liberale cu caracter economic şi social, fără să calculeze urmările lor. Două legi, votate în 1548, urmăreau să uşureze dările apăsătoare pentru ţărani: una suprima dreptul de rechiziţie, foarte nepopulară - dar cu preţul unei noi taxe pe turmele de oi şi pe stofele de lână, care aduceau ruina industriei şi a comerţului; cealaltă limita împrejmuirile, chiar suprimându-le în unele cazuri unde fuseseră făcute ilegal.

Toate acestea erau bune şi frumoase, dar în acelaşi timp preţurile creşteau mereu, moneda se devaloriza şi spiritele se înfierbântau.

Iar reformele religioase continuau şi ele, sporind agitaţia din sate. Vestul şi nordul ţării rămâneau profund catolice şi aşa vor rămâne încă mult timp.
Zelul fanatic al protestanţilor care dominau în anturajul tânărului rege şi al Protectorului nu ţinea seama de nuanţe şi de prudenţă. Cât despre Somerset, caracterul său inflexibil îl făcea să aibă mulţi duşmani, iar orientările sale pe plan social îi ridicau împotriva lui - după cum era şi normal - pe toţi marii proprietari de pământuri şi pe proprietarii de manufacturi textile, pe care îi îmbogăţeau în primul rând împrejmuirile.

Două răscoale au izbucnit simultan în iulie 1549, fără să se poată şti dacă era vorba de o coincidenţă (ipoteza cea mai probabilă, ţinând seama de evenimentele ulterioare) sau de o ofensivă pusă la cale în comun, în vest - Cornwall şi Devon -, o mişcare catolic prin excelenţă era îndreptată împotriva noii Cărţi de rugăciune protestante impusă de arhiepiscopul Cranmer; această mişcare avea un caracter mai ales popular (dar trebuie remarcat şi faptul că acolo, ca şi în Irlanda, protestantismul era întrucâtva asociat cu ura faţă de marii proprietari, beneficiarii acelor endosures). în celălalt capăt al ţării, în Norfolk, dimpotrivă, revolta îl avea drept conducător pe Robert Ket, un gentilom protestant cu concepţii aproape socialiste.
Dacă cele două focare ale rebeliunii s-ar fi unit, guvernul ar fi fost învins.
Dar ţăranii din vest au pierdut timpul încercând în mod zadarnic să pună

stăpânire pe oraşul Exeter, rămas credincios regelui şi protestantismului, în timp ce Robert Ket, fie din grijă faţă de legalitate, fie din nepricepere strategică, îşi îndrepta trupele spre coastă în loc să se repeadă asupra Londrei.

Situaţia lui Somerset era paradoxală, în adâncul sufletului, el era mai curând de partea răsculaţilor, ai căror duşmani erau şi ai săi; dar în calitate de apărător al siguranţei regelui şi al ordinii în regat, el nu putea să nu reacţioneze.

Foarte curând, elementele „dure" din Consiliu îl forţează să o facă. Cel mai aprig era contele de Warwick, John Dudley, vechi rival al Protectorului. S-a întâmplat ca 1.500 de mercenari germani şi italieni să fie tocmai atunci înrolaţi ca să lupte împotriva scoţienilor, cu care Anglia era din nou în război. Warwick nu a ezitat să îi îndrepte împotriva rebelilor: italienii contra celor din vest, germanii împotriva lui Ket. Intervenţia se termină într-o baie de sânge şi cu o necruţătoare represiune. Măsurile sociale din anul precedent sunt abolite, lira este din nou devalorizată, iar împrejmuirile reapar în număr tot mai mare.

Somerset trebuia să plătească. Prea multă ură se strânsese împotriva lui - inclusiv cea a vechilor prieteni ai fratelui său, care nu-i iertau asprimea dovedită faţă de acesta. Nici tânărul rege nu-l iubea. Puţini au fost cei care i-au luat apărarea când, în octombrie 1549, la două luni după zdrobirea dublei rebeliuni, el este răsturnat printr-o lovitură de stat şi închis în Turnul Londrei. Warwick îşi asumă guvernarea, cu noul titlu de duce de Northumberland; domnia lui Rduard VI intră în cea de a doua fază.

Elisabeta şi Northumberland

Gregorio Leti publică o scrisoare a Elisabetei către Somerset, după căderea lui, în care îl asigură de fidelitatea ei. „My Lord, Dumnezeu mi-e martor că nenorocirea voastră mă îndurerează profund şi cred că-mi faceţi favoarea să fiţi convins de aceasta [...]. După toate semnele, suferinţele voastre se vor prelungi şi dincolo de închisoare, având atâţia duşmani şi atât de puţini

prieteni, în ceea ce mă priveşte, nu găsesc altceva mai potrivit decât să mă rog la Dumnezeu să vrea să vă apere."15 Noi putem însă, fără ezitare, să respingem veridicitatea unui asemenea document: în afară de faptul că Elisabeta nu avea nici un motiv să se arate apropiată de Somerset, care nu-i făcuse nici o favoare în timpul cât fusese la putere, ea era prea prudentă ca să se situeze încă de la început în opoziţie cu noul stăpân al Angliei.

Dimpotrivă, schimbarea guvernării aducea o îmbunătăţire sensibilă a situaţiei tinerei fete. Ea îşi reia corespondenţa cu fratele său şi i se dă aprobarea să-l întâlnească din nou. Ducele de Northumberlandîi dăruieşte castelul Hatfield - care îi aparţinuse până atunci lui Somerset - şi ea îi regăseşte pe Kate Ashley şi Thomas Parry, eliberaţi din captivitate.

în această perioadă apare în anturajul ei, cu titlul de controlor al finanţelor Elisabetei, un tânăr funcţionar ambiţios şi abil, fost secretar al lui Somerset. El trecuse de partea lui Northumberland şi era foarte legat de grupul protestant din Cambridge, de Ascham şi adepţii lui, prin care probabil intrase în legătură cu Elisabeta. Numele lui trebuie reţinut pentru viitor: el se numeşte William Cecil.

Victoria lui Northumberland asupra rebelilor din vara anului 1549 fusese cea a clanului calvin asupra clanului moderat. Un val de intoleranţă se abate asupra ţării, începând din 1550. Nu numai că sunt distruse ultimele urme de cult catolic, dar elementele „dure" îi alungă şi pe catolicii cei mai puţin convinşi.

Mai mulţi episcopi, bănuiţi ca simpatizanţi ai vechii religii, sunt destituiţi şi închişi. O nouă Carte de rugăciune, mai radicală decât precedenta, era impusă în toate parohiile. Lady Maria, sora mai mare a regelui (totuşi prima în ordinea succesiunii la tron, conform testamentului lui Henric VIII), provoca îngrijorare prin fidelitatea ei faţă de catolicism şi i se interzice celebrarea mesei în capela ei: a trebuit ca ambasadorul Spaniei să intervină energic pentru ca lucrurile să nu meargă mai departe.

Din toate acestea Elisabeta nu avea decât de profitat. Este epoca în care se răspândeşte şi se afirmă reputaţia ei de prinţesă protestantă, erudită si virtuoasă. Scrisoarea lui Roger Ascham către John Sturm, citată în capitolul precedent, datează din aprilie 1550.

De aici înainte, Elisabeta, departe de a sta izoiată la Hatfield, era din nou primită la curte, unde era copieşită cu atenţii. Intenţionat sau nu, ea lăsa o impresie de austeritate. Cu ocazia vizitei la Londra a reginei Scoţiei, văduva Mărie de Guise - mama Mariei Stuart -, în noiembrie 1551, ea se face remarcată printr-o simplitate de bun-gust a ţinutei sale. Curând, vara sa, Jane Grey, o altă protestantă convinsă, o va compara pe „Lady Elizabeth, care urmează cuvântul lui Dumnezeu", cu sora ei, Maria, învinuită de frivolitate şi de cochetărie[16].

Toate acestea îi aduc Elisabetei o popularitate incontestabilă în rândul oamenilor simpli din Londra, adânc convinşi de noile doctrine. Când, în martie

1551, Northumberland îi dă aprobarea să-şi facă intrarea în Londra, înconjurată de o strălucită escortă de cavalerie, este aclamată de mulţime.

De altfel, ea ajunsese la vârsta când prinţesele erau căsătorite. Calitatea ei de bastard oficial nu mai constituia un obstacol, fiindcă Elisabeta figura pe locul al doilea în ordinea succesiunii la tron, şi fiindcă lumea începea să aibă îndoieli că regele Eduard ar putea trăi până la vârsta adultă. Pentru Northumberland, problema era să găsească un mijloc de a-şi prelungi puterea, sau cel puţin influenţa, dincolo de cei câţiva ani cât tânărul suveran mai era încă minor (care oricum s-ar fi încheiat în 1555). El nu ţinea deci să aibă, în persoana soţului Elisabetei, un eventual rival. Ar fi fost mai bine dacă ea s-ar căsători cu un prinţ străin: se vorbea, la curţile europene, de fiul ducelui de Ferrara, Ercole d'Este, „unul dintre cei mai desăvârşiţi tineri ai Italiei", despre moştenitorul ducatului Florenţei, despre ducele de Enghien, Jean de Bourbon, despre ducele de Aumale, fratele lui Franţois de Guise, despre fiul regelui Danemarcei17. O altă soluţie convenabilă pentru Northumberland era şi aceea de a o introduce pe Elisabeta în propria lui familie, dându-i-l ca soţ pe unul dintre fiii săi. Ea însă evita cu grijă să se angajeze într-o direcţie sau alta; fără îndoială că, în mod nemărturisit, Elisabeta cântărea fragilitatea puterii ducelui, şi cât

de puţine şanse avea el să-şi forţeze destinul ca să învingă ostilitatea generală.

Căci Northumberland, chiar mai mult decât rivalul său Somerset (pe care pusese să-l execute la 22 iulie 1551), devenise curând odios prin tirania sa şi prin nepriceperea de a rezolva problemele economice şi sociale ale ţării. Partidul protestant, victorios la curte şi în guvern, era lipsit de popularitate în cea mai mare parte a ţării. Iar sănătatea lui Eduard nu înceta să se înrăutăţească.

Este o figură patetică acest băiat - atât de dorit de tatăl său, atât de puţin cunoscut de popor, crescut şi format cu atâta grijă pentru rolul său de suveran, atât de sever în austeritatea lui -, care simţea cum viaţa îl părăseşte. Corespondenţa lui ni-l arată ca pe un mic erudit pedant, un fel de model biblic ridicat în slăvi de către propaganda protestantă. Fără îndoială, dacă ar fi trăit ar fi devenit un tiran moralizator ca mulţi alţii; tuberculoza însă nu-i va da acest răgaz.

Corespondenţa lui cu Elisabeta în cursul acestor ultimi ani, după căderea unchiului Somerset, este derutantă printr-o aparentă lipsă de spontaneitate. Şi unul, şi celălalt au grijă să folosească un stil ales, cu multe citate în greacă şi latină (chiar atunci când textul nu e în întregime în latină, după cum este adesea cazul). Din partea Elisabetei, formulele bombastice de respect pentru maiestatea regală a fratelui mai mic ajung să ne facă obscure aceste scrisori, vizibil controlate, dacă nu chiar redactate, de preceptori foarte preocupaţi de frumuseţea stilului.

Să dăm un singur exemplu - căci această retorică devine repede obosi-

toare, dar ea nu ar trebui neglijată în portretul psihologic al personajelor, în mai 1550, Eduard i-a scris surorii sale, care era atunci la Hatfield, ca să-i ceară

portretul. „ Aşa precum un om bogat strânge bogăţii zi de zi, şi fiecărui sac de aur îi adaugă alţi saci la infinit", răspunde ea, „tot astfel mi se pare că Maiestatea Voastră, nesatisfăcută de numeroasele binefaceri şi atenţii pe care Ea le-a strâns până azi pentru mine, le mai înmulţeşte încă, cerându-mi - deşi Ea mi-ar fi putut porunci - un lucru care în sine nici măcar nu merită a fi amintit, dar căruia dorinţa Maiestăţii Voastre îi conferă valoare: vreau să spun, portretul meu, pe care aş fi fost prima care vi l-ar fi dăruit, dacă m-aş fi putut gândi că s-ar vedea pe trăsăturile chipului meu dragostea pe care o port Maiestăţii Voastre [...]. Ar fi cazul, desigur, să roşesc oferindu-vă chipul, iar nu inima mea, căci dacă portretul poate fi deteriorat de timp, de intemperii sau de vreun accident, inima însă nu poate fi decolorată, nici întunecată, nici deteriorată prin nici unul dintre aceşti trei duşmani [...]. Când Maiestatea Voastră va privi acest portret, doresc cu umilinţă ca Ea să ştie că dorinţa mea cea mai scumpă ar fi de a-i substitui prezenţa mea trupească; dar fiindcă nu a venit încă timpul, trebuie să învăţ să mă conformez sfatului lui Horaţiu: Feras non culpes quod vitari non potest * [...]. De la Hatfield, umila soră a Maiestăţii Voastre, Elisabeta."18 Ea avea 16 ani şi el 13. Cum pot fi apreciate, după acest exemplu, sentimentele reale pe care le puteau avea unul faţă de celălalt?

Trăiască regina Jane, sau trăiască regina Maria?

La sfârşitul anului 1552, devine evident pentru toţi că sănătatea lui Eduard VI era într-o decădere rapidă şi că problema succesiunii se punea
într-un viitor apropiat.
Dacă se respecta testamentul lui Henric VIII, care avea putere de lege
fiind redactat conform unui vot al Parlamentului**, moştenitoarea tânărului
rege era sora lui mai mare, Maria Tudor. Pentru Northumberland şi partidul
protestant care îl susţinea şi guverna alături de el, o asemenea eventualitate
era catastrofală. Nimeni nu ignora faptul că primul lucru pe care l-ar fi făcut
Maria, odată urcată pe tron, ar fi fost restabilirea catolicismului, şi că ea ar fi
avut, fără îndoială, în spatele ei în această politică o mare parte, chiar majori-
tatea oamenilor din ţară.
în aceste condiţii, Northumberland s-ar fi putut îndrepta către cea de-a
doua soră, Elisabeta, a cărei adeziune la protestantism era certă. De patru secole,
istoricii se tot întreabă şi nu înţeleg de ce n-a procedat aşa. Northumberland
era desigur conştient că Elisabeta, ajunsă regină, nu ar fi devenit niciodată instru-
mentul docil de care el avea nevoie ca să continue să guverneze în numele ei.
în loc să procedeze aşa, ducele concepe o combinaţie cutezătoare, prin
care Elisabeta, ca şi Maria, erau înlăturate în favoarea lui Jane Grey, vara lor,

Note:
* Să nu te temi de loviturile pe care nu le poţi evita.
** A se vedea mai înainte, la p. 47.
;scendentă a surorii mai mici a lui Henric VIII *; nodul intrigii consta în

sătoria lui Jane chiar cu unul dintre fiii lui Northumberland, Guilford Dudley.
dată ce lovitura reuşea, Northumberland ar fi devenit socrul noii regine şi
tăi regelui consort, adică ar fi fost rege de fapt: dinastia familiei Dudley s-ar
substituit celei a Tudorilor.
Jane Grey, personal, nu făcea deloc parte din complot. Adolescenta de
ani, erudită, serioasă, o protestantă austeră, nu avea nici o atracţie pentru
ilitică; nimeni însă nu-i cerea părerea, iar tatăl ei, ducele de Suffolk, lacom
ambiţios, dădea şi el o mână de ajutor pentru reuşita manevrei. Căsătoria
Guilford Dudley este celebrată la 21 mai 1553, pe când tânărul rege era
ituit la pat.
Faptul că Eduard s-a lăsat convins să-şi dezmoştenească ambele surori
explică foarte simplu prin starea de slăbiciune în care se afla. Northumberland
domină total şi îl face să se teamă că suirea pe tron a Mariei va însemna
sfiinţarea religiei Evangheliei si revenirea la superstiţia papală. Eduard
mnează la 14 iunie testamentul prin care o desemna pe Jane ca succesoarea
i. Temeiul potrivit căruia cele două surori erau înlăturate îl reprezenta faptul
Parlamentul proclamase sub domnia precedentă condiţia lor de bastarde.
Mai rămânea ca decizia să fie confirmată de Consiliul privat şi publicată.
i demers dificil, căci Eduard, spre deosebire de tatăl său, nu primise din partea
.rlamentului nici o autoritate ca să-şi regleze propria succesiune: legal, deci,
t testamentul lui Henric VIII era cel în vigoare. Northumberland foloseşte
leninţări şi promisiuni, îl face pe regele muribund să-i primească, rând pe

nd, pe consilieri şi reuşeşte, exact în ultimul moment, ca documentul să fie
rafat pentru a-i da putere de lege. Eduard VI moare la 6 iulie; Lady Jane
te proclamată regină patru zile mai târziu, înconjurată de tăcerea ostilă a
jlţimii londoneze.
în toate aceste săptămâni când se hotăra în umbră soarta Angliei,
isabeta era ţinut cu grijă departe de curte, ca şi sora ei Maria. Fără îndoială
ea era informată despre ce se petrecea (cel puţin prin controlorul finanţelor
William Cecil, devenit Secretar de Stat din 1550), dar ar fi fost imprudent
ia atitudine, neavând nici un mijloc de acţiune.
Scrisoarea citată de Leti ca fiind trimisă de ea lui Northumberland pentru
rotesta din partea ei şi a Mariei împotriva înlăturării lor de la domnie reflectă
sigur sentimentul ei intim, chiar dacă, fiind deosebit de prudentă, nu-l mărtu-
ea ca atare: „My Lord, de mai multe zile, sora mea şi cu mine am aflat despre
mplotul prin care ambiţia voastră v-a determinat să ne înlăturaţi, şi pe una
3e cealaltă, de la succesiunea la domnie. La început nu am vrut să dăm crezare
toate câte ne-au fost aduse la cunoştinţă, fiindcă nu am putut crede că un
A se vedea Arborele genealogic.

om de valoarea voastră [...] ar fi fost capabil de cea mai mare nedreptate [...].
Ne consolăm cu speranţa pe care o avem că Dumnezeu, care este întotdeauna
cel care pedepseşte pentru nedreptatea făcută nevinovaţilor, va reda sănătatea
fratelui nostru regele şi că El ne va scoate din oprimarea în care ne-a aruncat
patima voastră." 19

în realitate, când Northumberland îi trimisese propunerea de a-i plăti renunţarea la domnie*, ea se mulţumise să răspundă că nu avea nici un drept, atâta timp cât sora ei mai mare trăia şi că ea nu avea de la ce să abdice. Ea ştia că dacă Maria era îndepărtată de la domnie, ea însăşi ar pierde orice şansă de a ajunge într-o zi la tron şi că viaţa ei n-ar însemna prea mult.

în timp ce Jane Grey îşi făcea intrarea în Londra, iar episcopul Latimer îşi ţinea predica la Crucea Sfântului Pavel** împotriva „bastardelor" Maria şi Elisabeta - o atitudine pe care nici una, nici cealaltă nu i-o vor ierta -, Elisabeta rămânea izoiată la Hatfield, anunţând că era suferindă şi nu putea să se deplaseze.

Cât despre Maria, ea avea un caracter diferit, în loc să se supună ordinului lui Northumberland de a veni în capitală - altfel spus, de a se arunca în gura lupului -, ea se îndrepta furtunos spre nord şi-şi chema partizanii la castelul Framlingham, în Norfolk, în câteva zile, ea se găsea în fruntea unei armate de 4.000 de oameni, iar lorzii din Consiliu, unul după altul, o părăseau pe regina Jane ca să se alăture moştenitoarei legitime. La 19 iulie 1553, Northumberland, renunţând la luptă, i se predă aceleia pe care el încercase să o îndepărteze prin uneltiri. Maria Tudor este proclamată regină într-o explozie de bucurie a poporului. Nefericita Jane Grey vedea ferecându-se în urma ei porţile Turnului Londrei: „domnia" sa durase nouă zile.

De aici înainte, pentru Elisabeta situaţia devenea clară. Vindecată la momentul oportun, îi transmite surorii sale că era, şi nu încetase niciodată să fie, umila, fidela şi loiala ei supusă. Iar la 29 iulie, însoţită de o mie de călăreţi,

Elisabeta intră la rândul său în capitală ca să se alăture noii suverane, pe care
o întâlneşte la intrarea în City şi pe care o însoţeşte la Turn, unde prizonierii
catolici sunt eliberaţi imediat.
Pentru Maria Tudor era răsplata celor douăzeci de ani de frustrări şi de
umilinţe. Pentru fiica lui Anne Boleyn, era începutul celei mai primejdioase
perioade din viaţa ei.

Note:
* 1.000 lire pe an, după Chronicle of Queen Jane.
* Loc foarte popular pentru predici, în partea de nord a catedralei St Paul din Londra.
Era multă lume aici în fiecare duminică.

IV

„Dibăcia pilotului se dovedeşte
pe timp de furtună"

Cele două fiice ale lui Henric VIII

Maria Tudor nu-şi iubea sora vitregă. N-o iubise niciodată pe Elisabeta.
N-o putea iubi. Elisabeta întruchipa tot ce detestase Maria: umilirea mamei
sale Caterina de Aragon, ruptura de Biserica de la Roma. Dar Maria era de o dreptate desăvârşită. Dacă era capabilă - iar viitorul
o va dovedi - să se arate inflexibilă când era în joc problema religiei, aşa cum
o înţelegea ea, nu era loc în firea ei de nici o meschinărie, de nici un spirit de
răzbunare personală. Pentru că testamentul tatălui ei o desemna pe Elisabeta
ca moştenitoare a tronului dacă ea însăşi, Maria, nu va avea copii, era dispusă
să o accepte pe Elisabeta, în speranţa unei situaţii mai bune. Cu o condiţie
totuşi: ca aceasta să se dovedească loială.

Or, la acest mijloc de secol al XVI-lea, loialitatea dinastică nu era sepa-
rată de loialitatea religioasă. Iar Maria, catolică până în fundul sufletului, nu
făcea nici un secret din hotărârea ei de a aboli, cât mai repede posibil, legile
eretice şi schismatice ale fratelui său şi ale tatălui său şi de a realiza reconcilierea
Angliei cu papa. începând cu 18 august 1553 - la 15 zile după intrarea ei în
Londra şi victoria obţinută asupra partidului advers -, interzicea predicile
protestante în întregul regat.1 Lasă să se celebreze slujba de înmormântare a
lui Eduard VI de către Cranmer la Westminster Abbey, după ritul protestant,
dar ea asistă în acest timp la o mesă oficiată de episcopul catolic Gardiner, pe
care tocmai îl eliberase din închisoarea unde se afla de la începutul domniei
lui Eduard VI. Nimeni nu se putea îndoi că se pregătea o mare schimbare de
ordin religios; de altfel, protestanţii cei mai cunoscuţi începeau să părăsească
ţara, unul după altul, iar semnele care prevesteau revenirea la catolicism erau
din ce în ce mai multe.

Totuşi, dacă Anglia era departe de a adera în întregime la protestantism,
regiunile cele mai dinamice din punct de vedere economic şi cultural, şi Londra
în primul rând, erau profund marcate de noua religie. Maria fusese aclamată
:a regină, în defavoarea protestantei Jane Grey, din loialitate dinastică, din

fidelitate faţă de testamentul lui Henric VIII şi totodată din ură faţă de Northumberland, socrul lui Jane; era însă acceptată în ciuda catolicismul ei, nu datorită acestuia:

Detestând religia
Practicată de ea în timpul vieţii,
Refuzam să fie exclusă de la domnie
Regina Maria, moştenitoarea legitimă,

va scrie mai târziu Nicholas Throckmorton.2

Oamenii de rând o iubeau pe Maria aşa cum o iubiseră pe mama ei, şi cum o vor iubi mai târziu pe Elisabeta: din simpatie pentru victime, pentru cei persecutaţi, din admiraţie pentru curaj şi tăria de caracter. Maria Tudor avea unele calităţi atrăgătoare: era sensibilă, fidelă prietenilor, dispusă să-şi ierte duşmanii, în schimb, ea cerea celor din preajma sa onestitate şi fidelitate; trădarea o făcea vulnerabilă şi o rănea cum nu se poate mai profund. Nimic nu-i era mai străin decât deprinderea de a unelti; făcea parte dintre aceia pentru care binele e bine şi răul e rău, şi care nu-şi calcă pe conştiinţă şi nici nu-şi schimbă convingerea.

Cu Elisabeta, lucrurile poate s-ar fi putut aranja din respect, dacă nu din afecţiune reciprocă, în cazul când sora mai mică ar fi acceptat să adere, fără rezerve, la catolicism, pentru că în vederile Mariei aceasta era piatra de încercare a loialităţii. Dar însemna să i se pretindă Elisabetei ceva imposibil. Nu numai pentru că ea era, într-un fel chiar prin naştere, sortită protestantismului, ci şi pentru că întreaga sa educaţie intelectuală o făcea străină religiei de la

Roma, şi în primul rând supremaţiei papei.
în primele săptămâni, un fel de modus vivendi onorabil părea că se stabileşte între cele două surori. Când Maria îşi făcuse intrarea triumfală în Londra, la 3 august, Elisabeta călărea alături de ea, iar mulţimea le aclama pe amândouă în acelaşi timp3. Absenţa Elisabetei la mesa celebrată în memoria lui Eduard VI le-a îndepărtat oarecum, dar ea a înţeles imediat că a greşit şi i-a cerut o audienţă Mariei, care i-a acordat-o la începutul lui septembrie.
„Doamna Elisabeta, apropiindu-se de regină, îngenunche şi, plângând, îi spuse că ştia bine că Maria nu o privea cu bunăvoinţă şi nu se gândea că ar fi din altă cauză decât în legătură cu religia [...], implorând să i se dea cărţi ca să înţeleagă dacă, prin lectură, şi-ar putea schimba convingerile, sau să-i dea un învăţat ca să-i arate adevărul."4
Era, evident, cel mai bun mijloc de a o înduioşa pe Maria, iar prezenţa Elisabetei la mesa cu prilejul sărbătorii Naşterii Fecioarei Maria, la 8 septembrie, marchează împăcarea oficială a fiicei lui Anne Boleyn cu cea a Caterinci de Aragon. Maria era bucuroasă de această neaşteptată armonie familială. Timp de mai multe săptămâni, Elisabeta a fost copieşită de onoruri, de atenţii şi de

dovezi publice de stimă şi încredere. Ea primi o broşa care reprezenta istoria lui Pyram şi Thisbe, o închizătoare împodobită cu diamante şi rubine, două volume legate în aur (dintre care e drept că unul conţinea portretele lui Henric VIII şi al Caterinci de Aragon, ceea ce nu dovedea destul tact când era vorba de un cadou destinat Elisabetei) şi un şirag de mătănii din coral5.

Mai mult: la serbările încoronării, care au avut loc la 30 septembrie şi
l octombrie, Elisabeta a stat la loc de onoare, asistând mândră la defilare într-un
car acoperit cu pânză argintie, îmbrăcată într-o rochie argintie, după moda
franceză, cu mâneci lungi şi ample. Cu prilejul ceremoniei de la Westminster,
celebrată bineînţeles după cel mai tradiţional rit catolic, sora reginei purta o
rochie de catifea roşu-închis, căptuşită cu blană de hermină, şi o coroană de
prinţesă pe cap.6
Dar între cele două surori nu putea dura o asemenea bună înţelegere.
Chiar Elisabeta nu scăpa nici o ocazie ca să arate că făcuse o concesie acceptând
să se ducă la mesă, dar că nu va merge mai departe de atât. Ea arăta adesea
- dacă ar fi să-l credem pe ambasadorul Franţei, care o frecventa cu asiduitate
şi nu fără gânduri ascunse - că nu poartă bijuteriile pe care i le dădea regina.
Iar zelul ei pentru catolicism era în cel mai bun caz moderat: din 16 septembrie,
lipsea de la mesă sub pretextul sănătăţii slăbite, iar Maria conchidea că sora
ei „deja se abătuse pe jumătate de la drumul drept pe care pornise"7. Dar mai
ales cotitura politică a noii domnii făcea ca, aproape de la sine, oponenţii să
se regrupeze în jurul moştenitoarei oficiale a tronului.
într-adevăr, dacă Maria Tudor fusese dispusă, aşa cum îi era firea, să dea
dovadă de indulgenţă faţă de autorii loviturii de stat din iulie, care ar fi putut
s-o coste domnia (numai Northumberland a fost executat împreună cu doi dintre
complicii lui; Jane Grey si soţul ei, deşi condamnaţi la moarte, au rămas doar
închişi în Turnul Londrei cu un regim de favoare), ea nu înţelegea nicidecum să

renunţe la două idei de bază care, dintotdeauna, îi exprimau înclinarea: restau-
rarea catolicismului în Anglia şi asigurarea unei succesiuni legitime la domnie,
prin căsătoria cu un prinţ catolic.
Or, şi pe un plan şi pe celălalt, rezistenţa partidului protestant avea să
fie crâncenă. Din epoca lui Henric VIII, poziţiile intelectuale şi politice ale
protestantismului se consolidaseră în regat, şi ar fi fost foarte greu să se mai
găsească acum un Parlament atât de binevoitor ca cel din 1529. Maria înţelege
aceasta foarte repede: Parlamentul convocat de ea în octombrie 1553, pe ajutorul
căruia conta pentru a fi anulate legile eretice ale ultimelor două domnii, se arată
relicent. Desigur că o nouă lege - de altfel unanim aşteptată - anulează fără nici
o dificultate legea din 1534 care o declarase bastardă ca fiică a Caterinei de
Aragon * şi proclamă solemn legitimitatea primei căsătorii a lui Henric VIII -

Note: A se vedea p. 22.

confirmând astfel, implicit, după cum era inevitabil, statutul de bastardă al
Elisabetei; cea mai mare parte a legilor penale ale domniilor precedente (în
special cea care făcea din nerecunoaşterea Supremaţiei regale o crimă de înaltă
trădare) au fost abolite; Supremaţia în sine a rămas însă neatinsă, spre marea
nemulţumire a Mariei, pentru care acest titlu de „Cap suprem al Bisericii", pe
care ea se vedea forţată să-l poarte, era o blasfemie şi o erezie.
încetul cu încetul, totuşi, liturghia catolică revenea, cu diferenţe evidente
în ceea ce priveşte entuziasmul, de la un loc la altul. Cei mai compromişi dintre

prelaţii protestanţi erau înlăturaţi, sub diferite pretexte, de pe scaunele episco-
pale sau canonice. Episcopul Londrei, Ridley, care comisese imprudenţa de a i
se alătura pe faţă lui Jane Grey în momentul loviturii de stat a lui Northumberland, se afla în Turnul Londrei sub învinuirea de înaltă trădare;
episcopul de Worcester, Latimer, îi urmează în septembrie, fiindcă a călcat
interdicţia de a predica, dată de regină; două zile mai târziu venea rândul
arhiepiscopului Cranmer, acuzat de „instigare". Grupul protestant simţea că
pământul îi fuge de sub picioare.

Un soţ pentru regină

Problema căsătoriei Mariei era însă aceea în care opoziţia şi-a arătat cel
mai mult forţa - după cum şi Maria îşi va arăta energia în aceeaşi problemă.
Din cea mai fragedă tinereţe, ea se considerase menită nu numai să domnească,
ci şi să dea Angliei o dinastie de regi „ieşiţi din trupul său ca urmaşi legitimi",
conform formulei consacrate atunci, în funcţie de orientările politicii tatălui
ei, se proiectase căsătoria Mariei, în mod succesiv, cu o jumătate din prinţii
din Europa: ducele Milanului, ducele de Orleans, regele Ungariei, regele Scoţiei,
infantele Portugaliei şi mulţi alţii. Dar ea însăşi, pe jumătate spaniolă după
mamă, crescută în admiraţia vărului său, împăratul-rege Carol Quintul, nu visa
decât un singur soţ: moştenitorul Spaniei, Don Filip.
încă din primele zile ale noii domnii, ambasadorul Spaniei, Simon Renard,
dobândeşte la curte o influenţă predominantă, egală, dacă nu chiar superioară,
celei a miniştrilor. Diplomat abil, o îndemna pe regină să fie prudentă în materie

de religie - sfat pe care ea nu era dispusă să-l urmeze -, dar o instiga la asprime
în plan politic. Pentru el conta un singur lucru: să profite de hispanofilia Mariei
Tudor pentru a lega strâns Anglia de imperiul lui Carol Quintul, şi a ruina
pentru totdeauna puterea franceză, care se consolida atunci în Scoţia, graţie
regentei Mărie de Guise.
Era de altfel uimitor de constatat, citind depeşele ambasadorilor din
ultimele luni ale anului 1553, că în timp ce Maria fusese aclamată de mulţimea
londoneză la începutul lui august şi triumfase fără luptă asupra partidului advers,
începând din octombrie domnia sa părea să fie slabă şi ameninţată. Simon

Renard nu era, desigur, lipsit de gânduri ascunse când scria, la 23 septembrie:
„Dacă vreo nenorocire s-ar abate asupra reginei, iar doamna Elisabeta s-ar urca
pe tron, regatul ar fi cu totul [în întregime] eretic" 8; dar nici ambasadorul
Franţei, Antoine de Noailles, nu era de altă părere: „Este de temut [sic: el nu
îndrăzneşte să spună «este de dorit»] că doamna Elisabeta ar fi sfătuită şi
susţinută moral de unii oameni importanţi şi că s-ar putea pregăti în acest mod
vreo nouă tulburare"9 (6 septembrie 1553). Era clar, pentru toţi cei care ştiau
să interpreteze evenimentele, că viitorul politic al Angliei era departe de a se
fi stabilizat.
De fapt, după mentalitatea vremii, aceasta nu se putea realiza decât în
ziua când tronul ar fi avut un moştenitor de necontestat. Or, în această privinţă,
situaţia Mariei Tudor rămânea paradoxală. Ea urcase pe tron graţie testa-

mentului tatălui său; acelaşi testament însă o desemna ca succesoare şi pe sora
ei bastardă, împăratul Carol era, evident, cel mai interesat de această situaţie,
deoarece în acel moment Elisabeta reprezenta - nu fără temei - o carte impor-
tantă în jocul diplomaţiei franceze, în aşteptarea căsătoriei reginei şi a naşterii
(ipotetice) a unui prinţ de Wales, Carol sugera ca măcar să se anuleze testa-
mentul lui Henric VIII, iar Elisabeta să fie îndepărtată de la succesiune; dar
Simon Renard îl pune în gardă: nu numai că ar fi greu ca Parlamentul să fie
manipulat pentru a lua o asemenea decizie, dar mai exista şi riscul de a fi
recunoscută ca moştenitoare la domnie tânăra vară a reginei, Maria Stuart, care
era deja regină a Scoţiei şi logodită cu prinţul moştenitor al Franţei - pe scurt,
era cea mai proastă soluţie10.
Renard propunea ceva mai subtil: să fie grăbită, desigur, căsătoria Mariei
Tudor cu prinţul Spaniei; totodată însă, pentru orice eventualitate, să i se găsească
Elisabetei-un soţ sigur - ceea ce ar constitui o garanţie a fidelităţii ei -, şi să fie
pregătită pentru cazul, posibil dacă nu probabil, în care regina ar muri fără copii.
La rândul său, ambasadorul Franţei, care nu-şi închipuia nimic mai
înspăimântător decât eventuala prezenţă a viitorului rege al Spaniei pe tronul
Angliei, ştia că, în Consiliul privat, se afirma un partid antispaniol puternic si
că o căsătorie a reginei cu Filip provoca opoziţii pătimaşe, chiar din partea
consilierilor catolici; iar el va profita fără scrupule de aceste opoziţii.
Acum intră în scenă un personaj nou, în jurul căruia, timp de câteva luni,
întreaga politică engleză se va învârti, ca în jurul unei axe, înainte ca el să

dispară tot atât de brusc precum apăruse. Este vorba de Edward Courtenay, descendent (pe linie maternă) al lui Eduard IV şi deci văr al reginei şi al Elisabetei - ele însele strănepoate ale lui Eduard IV prin bunica lor, Elizabeth de York. în 1553, Edward Courtenay avea 27 de ani; portretul său şi descrierile contemporanilor ni-l arată ca un tânăr cuceritor, sportiv, cultivat, conform spiritului epocii. Avusese o tinereţe nefericită, ca prizonier în Turnul Londrei de la vârsta de 12 ani, datorită marii sale apropieri de tron; mama sa, Lady

Courtenay, era o catolică fidelă şi una dintre puţinele prietene intime ale Mariei Tudor. Eliberarea lui Edward fusese una dintre primele măsuri luate de noua regină, imediat după urcarea ei pe tron, şi el recăpătase, după câteva zile, titlul de conte de Devon, care aparţinuse tatălui său şi care-l făcea să devină unul dintre cei mai mari seniori ai Angliei.

Membrii Consiliului privat care nu erau de partea Spaniei şi care protestau împotriva căsătoriei reginei cu prinţul Filip ar fi fost bucuroşi să-l vadă pe Courtenay însurându-se cu vara lui. Ar fi fost un rege consort foarte prezentabil, englez şi totodată catolic, şi fără nici o îndoială ar fi devenit repede popular. Lucrul acesta era dorit în special de către episcopul Gardiner, ajuns Mare Cancelar al regatului şi principal consilier al Mariei. Dar ea ţinea să se mărite cu Filip. Pentru Courtenay, cu toată prietenia cu mama lui, nu simţea decât oarecare stimă şi încredere. Din rapoartele poliţiei, Maria ştia că, de când ieşise din Turn, el ducea o viaţă uşuratică, cu femei, şi-şi petrecea cea mai mare

parte a timpului în tavernele Londrei; nici el însuşi, de altfel, nu dorea deloc să renunţe la libertate şi se ţinea pe cât putea departe de curte. Combinaţia proiectată de Gardiner nu avea nici un viitor.

Totuşi, dacă nu putea fi însurat cu regina, s-ar fi putut încerca să i se dea ca soţie tânărului Courtenay pe cealaltă vară a lui, Elisabeta. în mod surprinzător, această soluţie păru să-i atragă câtva timp atât pe ambasadorul Spaniei, cât şi pe cel al Franţei. Renard vedea aici avantajul de a îndepărta de la tronul Angliei candidatura, pentru el de temut, a franco-scoţienei Maria Stuart; Noailles, la rândul său, spera deja să opună cuplului Maria Tudor-Filip al Spaniei cuplul Elisabeta-Courtenay, destabilizând astfel uniunea anglo-spaniolă.

începând de la sfârşitul lui septembrie 1553, întreaga Europă diplomatică se preocupă cu îngrijorare de dublul mariaj. La 17 noiembrie, o delegaţie a Parlamentului vine să o implore pe regină să renunţe la proiectul ei de a se căsători cu un prinţ străin, dar ea răspunde tăios că aceasta este o problemă a ei, personală[11]. Cât despre Courtenay, el nega (după toate aparenţele, în mod sincer) orice intenţie de a se apropia de Elisabeta: el declara că ar prefera să ia în căsătorie o „simplă domnişoară", considerând-o pe Elisabeta drept „eretică, prea mândră [orgolioasă] şi dintr-o descendenţă prea suspectă în privinţa mamei sale"[12]. De altfel, făcându-şi bine toate socotelile, Maria Tudor intenţiona din ce în ce mai puţin să o lase pe Elisabeta ca succesoare, „din cauza ereziei la care aderă şi fiind nelegitimă"[13].

Ingerinţele unui ambasador

Curând însă evenimente mai dramatice decât negocierile matrimoniale
aveau să atragă atenţia diplomaţilor, în câteva luni, opoziţia protestantă, care
păruse zdrobită la sfârşitul lui iulie, se întărise, iar căsătoria spaniolă, hotărâtă

n secret la începutul lui noiembrie şi anunţată public la 14 ianuarie 1554, era
barte nepopulară. Anglia era deja văzută ca o colonie a Spaniei, bogăţia naţională
,curgându-se spre continent, castilienii sau flamanzii (toţi viitori supuşi ai lui
7ilip) ocupând posturile de comandă la Londra, Inchiziţia aprinzându-şi rugurile
)e malurile Tamisei ca pe cele ale fluviilor Tajo şi Guadalquivir.
Toate acestea erau complet neadevărate, deoarece, în realitate, contractul
le căsătorie negociat de Gardiner apăra în mod scrupulos interesele Angliei;
)pinia publică însă nu voia să ţină seama de aceasta. Existau toate condiţiile
;a tulburările să izbucnească în curând (sosirea lui Filip pe pământul englez
;ra pentru oponenţi un lucru care trebuia împiedicat cu orice preţ); Elisabeta,
rând-nevrând, nu ar fi putut, de data aceasta, să rămână străină de ce se
ntâmpla, cum fusese în anul precedent, la moartea fratelui ei.
în miezul intrigilor, care în curând au dus la o mare conspiraţie armată
mpotriva Mariei Tudor, se găsea atunci ambasadorul Franţei, Antoine de
vToailles, un agitator tot atât de temut pe cât era de viclean ca diplomat. Pentru
iranţa, perspectiva unei alianţe anglo-spaniole era dramatică. După cum ştim,
egele Spaniei era şi împărat al Germaniei şi mai ales suveran al Ţărilor de

tos (ceea ce corespunde acum ansamblului Belgia-Ţările de Jos, plus departa-
nentele Nord şi Pas-de-Calais); el prindea deci Franţa ca într-un cleşte, cu atât
nai mult cu cât avea şi regiunea Franche-Comte şi domina, direct sau indirect,
:ea mai mare parte a Italiei. Dacă la acest ansamblu imens s-ar fi adăugat şi
\nglia, Franţa era în pericol de moarte.
îndată ce devine conştient de pericol, regele Henric II îi dă lui Noailles
srdinul de acţiune: „Veţi face tot ce puteţi, dându-vă toată osteneala, ca să
upeţi şi să împiedicaţi aceste urzeli, făcându-i pe cei mai buni slujitori ai reginei
ă înţeleagă perfect răul pe care regina şi l-ar provoca ei şi regatului; în locul
iniştii pe care ea doreşte să o stabilească acolo ar fi un permanent dezastru,
ie care cred că ţara nu prea are nevoie" u. Şi puţin mai târziu: „Vă rog [...] să
:aceţi tot ce puteţi, cu dibăcie şi pe ascuns intervenind pe lângă persoanele
nfluente, ca să le convingeţi de marele şi evidentul pericol ce planează asupra
\ngliei, dezastrul permanent în care va cădea, trebuind să se supună şi să fie
ub comanda spaniolilor, atât de ambiţioşi cum sunt ei [...], un război fără sfârşit
:n care vor intra şi o sută de mii de alte neajunsuri care ar decurge de aici"15.
Când căsătoria spaniolă a fost hotărâtă - Noailles a aflat de aceasta, pe
:ăi secrete, încă din 8 noiembrie -, regele Franţei a considerat că a sosit momentul
»ă facă tot ce poate ca să o împiedice. Chiar în momentul acela, războiul între
Franţa şi Spania se dezlănţuise pe tot continentul. Erau lupte în Picardia, în
Lorena, în Piemont, în Toscana; Franţa îşi pusese în joc viitorul. Cu o energie

neobosită, Noailles unelteşte în Anglia. Ostilitatea unei mari părţi a nobilimii
îngleze faţă de prinţul Spaniei îi înlesneşte misiunea; şi nu şovăie nici să conteze
pe partidul protestant - el, reprezentantul Prea-Creştinului Rege -, la fel cum,

cu o generaţie mai înainte, Francisc I se aliase cu turcii şi cu luteranii din
Germania ca să-l răstoarne pe acelaşi Carol Quintul, aflat atunci la început de
domnie.
în planul elaborat de Noailles, şi susţinut pe faţă de Henric II (o dove-
deşte corespondenţa lor), Elisabeta şi Courtenay ocupau poziţia centrală. Implicit,
dacă nu chiar explicit, era vorba de detronarea Mariei Tudor înainte ca Filip
să debarce în Anglia. Elisabeta, pe care o vor mărita cu Courtenay, o va înlocui
atunci pe sora ei pe tron, iar tutela franceză o va înlocui pe cea spaniolă - dar
despre acest lucru, evident că Noailles nu spunea nimic aliaţilor săi.
Ca să-şi realizeze planul, ambasadorul dispunea de atuuri importante.
Toţi cei care, în Anglia, erau ostili catolicismului şi perspectivei de a-l vedea
pe Filip domnind asupra ţării erau gata să i se alăture, în cursul lunilor noiembrie
şi decembrie, complotul se încheagă în umbră. Când se află că prinţul Spaniei
trebuie să sosească în Anglia în luna aprilie, răscoala e fixată în duminica
Floriilor, 18 mai 1554. Ea trebuia să izbucnească simultan în vest, sub comanda
lui Peter Carew, un gentilom din Devon, în Ţara Galilor, unde era conducător
James Croft; în Kent sub conducerea lui Thomas Wyatt; în comitatul Warwick,
unde ducele de Suffolk, tatăl lui Jane Grey, era gata să o mai trădeze o dată

pe Maria Tudor, care tocmai îl graţiase după participarea lui la lovitura de stat eşuată din anul precedent.

Edward Courtenay, care cu siguranţă nu avea nici stofă de erou, nici de om de stat, era foarte îngrijorat. Sigur că i-ar fi convenit să primească tronul, dar în preajma evenimentelor prefera să se pună la adăpost pe continent; ca să-l facă să rămână, a trebuit ca Noailles să-i dea chiar exemplul Mariei Tudor, care ar fi pierdut cu siguranţă orice şansă de a domni dacă ar fi părăsit regatul la moartea lui Eduard VI[16].

Cât despre ambasadorul Spaniei, oricât era de ocupat cu negocierile pentru căsătoria reginei, avea suficiente relaţii în rândul nobililor englezi ca să bănuiască existenţa unui complot, fără a-i cunoaşte toate amănuntele, în depeşele trimise de el împăratului Carol Quintul (care atunci îşi avea reşedinţa la Bruxelles, în timp ce Filip era în Spania), vedem că, de la o săptămână la alta, el îşi înmulţeşte aluziile la intrigile colegului său francez şi la atitudinea mai mult decât suspectă a „doamnei Elisabeta": aceasta primeşte o mulţime de gentilomi „cu care îşi dă osteneala să se întreţină, considerând că va trage curând unele foloase din aceasta"[17]; ea are convorbiri secrete cu Noailles ; întâlneşte în ascuns un pastor protestant francez „fără să se ştie în ce scop" .

Pe scurt, Renard o sfătuieşte insistent pe regină să-şi închidă sora în Turnul Londrei „mai degrabă decât să aştepte rezultatul acţiunilor ei"[20].

Maria Tudor însă, cu toată neîncrederea ei faţă de Elisabeta, era prea scrupuloasă ca să o lipsească de libertate în felul acesta, doar pe baza unor simple bănuieli. Ea nu credea în existenţa unui complot. După părerea Mariei, era

uficient ca Elisabeta să plece de la curte şi să se retragă în casa ei din Ashridge,
um de altfel ea însăşi o cerea deja de câteva săptămâni. La 6 decembrie, fiica
ui Anne Boleyn îşi ia rămas bun de la regină cu aparentă afecţiune şi primeşte,
a dar de plecare, o bonetă de zibelină şi perle. Ea dădea asigurări că „în ceea
e priveşte religia, ce o determină nu e deloc fantezia sau ipocrizia, ci conştiinţa
i afecţiunea", iar după câteva zile, ajunsă la Ashridge, scrie ca să ceară să i se
rimită, pentru capelanul ei, odăjdii preoţeşti, patrafire, potire, vase de împărtă-
anie, crucifixe, dovezi concrete ale devoţiunii ei faţă de cultul catolic21.
Dar la jumătatea lui ianuarie 1554, evenimentele se precipită brusc,
leoarece - ca întotdeauna în asemenea împrejurări - intervin indiscreţii şi
rădări în anturajul conjuraţilor manipulaţi de Noailles cu o îndrăzneală din
:e în ce mai imprudentă. Peter Carew, unul dintre principalii eroi ai rebeliunii
roiectate, este denunţat Consiliului privat şi primeşte, la 10 ianuarie, ordinul
ă se prezinte la curte. La această veste, Croft şi Wyatt, care erau la Londra,
e hotărăsc să o ia ei înainte, grăbind declanşarea operaţiunilor. Courtenay,
:onvocat de Cancelarul Gardiner, îşi pierde cumpătul şi mărturiseşte tot ce ştia,
n cursul unei întrevederi dramatice, care a avut loc la 21 ianuarie22. Chiar înainte
le această dată, Renard nu se mai îndoia de iminenţa pericolului: „înţeleg că
;ste adevărat că regele Franţei plănuieşte să trimită în acest regat trupe care
ă-i ajute pe rebeli şi că va face aceasta peste puţin timp; el vrea să creeze

ulburăriîn regat, să zădărnicească această căsătorie [a prinţului Spaniei], să-l
mnă rege pe Courtenay, căsătorindu-l cu doamna Elisabeta, iar această ştire
'ine dintr-un asemenea loc, încât nu trebuie să ne îndoim de adevărul ei"23.

Conspiraţia lui Wyatt

Răscoala izbucneşte în Kent, sub comanda lui Thomas Wyatt, la
15 ianuarie - este de altfel singura parte din planul iniţial care se realizează
iproape aşa cum fusese prevăzută, ceilalţi conjuraţi fiind arestaţi încă de la
nceput, sau împrăştiaţi aproape imediat: de aici şi numele de „conspiraţia lui
iVyatt", cum este numit acest episod din istoria Angliei. Ridicând steagul revoltei,
iVyatt îi scrie Elisabetei (care se găsea la Ashridge din luna precedentă), ca să
) sfătuiască să se pună la adăpost mai la nord, la Donnington; această scrisoare,
e care vor pune mâna mai târziu anchetatorii regali, va fi una dintre probele
ncontestabile pentru a se dovedi complicitatea Elisabetei. Şi Noailles era
,într-o extraordinară frământare", ca ea să nu fie arestată24.
în aceste momente critice, regina dă dovadă de aceeaşi fermitate şi
lotărâre care îi asigurase victoria cu ocazia loviturii de stat petrecute cu un an
nai înainte. Fără a lăsa să se vadă că o suspectează câtuşi de puţin pe sora ei
'itregă, ea îi scrie la 23 ianuarie pentru a o invita să revină la curte, ţinând seama
Ie pericolele care ar putea să o ameninţe în acele zile tulburi. Dar Elisabeta

nu putea să piardă astfel orice libertate de acţiune; ea îi răspunde Mariei la
26 ianuarie, mulţumindu-i pentru grijă, dar scuzându-se că nu poate călători din

cauza stării proaste a sănătăţii ei: „Am un guturai atât de puternic şi o durere
de cap cum n-am avut niciodată în viaţa mea, şi toate acestea de trei săptămâni,
fără încetare, iar pe deasupra am şi o durere de-a lungul braţului25...".
Refuzul de a pleca din Ashridge a fost, pe bună dreptate, interpretat de
către regină şi Consiliul ei ca o eschivare, care lăsa loc oricăror bănuieli. După
două zile, aceste bănuieli devin certitudini, când, într-un colet al ambasadorului
Franţei, capturat în portul Gravesend, se găseşte copia scrisorii din 26 ianuarie:
dovadă evidentă că Elisabeta era în corespondenţă cu Noailles. Coletul conţinea
şi alte documente compromiţătoare: o scrisoare a lui Noailles către Henric II,
informându-l că „mulţumită lui Dumnezeu, toate lucrurile sunt pe drumul cel
bun", cu precizări asupra înţelegerilor secrete de la Londra.
îndată ce află acestea, Renard este de părere că Elisabeta trebuie arestată
imediat, ca şi Courtenay, pentru ca rebeliunea să fie înăbuşită din faşă26. (De
fapt, se pare că documentele Elisabetei, capturate în felul acesta, nu i-ar fi fost
transmise lui Noailles de către ea însăşi, ci de unul dintre secretarii ei care a
trădat-o. în ceea ce-l priveşte, Noailles aşa a pretins întotdeauna. Această
explicaţie este privită cu neîncredere atât de Renard, cât şi de regină27.)
Pentru moment, guvernul regal avea griji mai urgente decât să trimită
o trupă la Ashridge ca s-o aresteze pe Elisabeta. Insurecţia dezlănţuită la
25 ianuarie de Wyatt se întindea ameninţătoare. Un vas veneţian încărcat cu
arme era predat - din întâmplare sau cu intenţie - insurgenţilor la Rochester;

ducele de Norfolk, trimis ca să-i pună pe fugă, este constrâns să se retragă din cauza dezertării unei părţi a trupelor sale. La l februarie, Wyatt, cu trupele lui, se afla pe malul sudic al Tamisei, în faţa Londrei, în cartierul Southwark, iar Lord William Howard, care apăra oraşul, nu avea timp decât să distrugă podul ca să împiedice armata rebelă să treacă fluviul.
în această criză gravă a domniei sale, Maria Tudor se arată demnă de numele pe care îl poartă. Chiar dacă în cetatea Londrei partidul antispaniol şi anticatolic era puternic, Maria decide să meargă să-l înfrunte ea însăşi, cu coroana pe cap, însoţită de o suită numeroasă în care se găsea şi Edward Courtenay. Printr-un discurs abil, demn şi călduros totodată, ea stârneşte aclamaţiile mulţimii, iar capitala, care la un moment dat păruse că înclină în favoarea lui Wyatt, trece de partea suveranei. Patru zile mai târziu, când Wyatt, traversând Tamisa în amonte, încearcă să atace City-ul prin vest, bătălia se întoarce în defavoarea lui; Maria, cu un curaj admirat de toţi, refuză să-şi părăsească Palatul Whitehall, ca să se pună la adăpost într-un loc fortificat.
La 7 februarie, insurecţia se terminase, iar Wyatt era prizonier în Turn, ca şi ducele de Suffolk. Pentru a doua oară în şapte luni, Maria Tudor îşi salvase tronul.

Situaţia era totuşi mult deosebită faţă de cea din vara precedentă. După) situaţie atât de alarmantă, nu mai era vremea iertării. Faptul că Suffolk, unul iintre principalii capi ai loviturii de stat neizbutite la moartea lui Eduard VI

;i salvat de la eşafod prin generozitatea reginei, se afla din nou printre rebeli
;ra suficient pentru a demonstra cât de zadarnică este politica de conciliere,
;riticată aspru la timpul său de Simon Renard. De data aceasta, el nu întâmpină
lici o greutate ca să o convingă pe Maria de necesitatea unor pedepse aspre;
;i biata Jane Grey, care nu avea nici un amestec în răscoala lui Wyatt - fiind
prizonieră după efemera sa domnie - urcă pe eşafod, plătind pentru trădarea
;omisă de tatăl ei, executat şi el câteva zile mai târziu.

Acuzarea Elisabetei

Venise vremea, după această situaţie gravă, să fie hotărâtă soarta
Elisabetei. După părerea unanimă a Consiliului privat, complicitatea, deci vino-
văţia surorii reginei era evidentă. De altfel, Wyatt o acuza formal, ca şi pe
Courtenay. Renard spunea că ar trebui „să considerăm că atât Courtenay cât
}\ doamna Elisabeta erau cele două persoane din regat care puteau face poporul
ă accepte complotul; că se ştia prea bine că erau vinovaţi şi că meritau să
moară; şi că numai astfel ea [regina] ar putea fi fără îndoială [fără teamă] pe
timpul domniei sale"28. La 10 februarie, trei comisari cu rang înalt - printre
:are Lord William Howard, vărul Elisabetei - sunt trimişi de către Consiliul
privat la Ashridge, să o aducă pe tânăra fată la curte.
Cronicarul protestant John Foxe, în lucrarea sa The Book of Martyrs,
publicată după moartea Mariei Tudor, a descris, într-o pagină celebră, sosirea
la Ashridge a comisarilor şi brutalitatea lor faţă de Elisabeta, pe care au
»ăsit-o ţintuită la pat de boală, şi pe care au ridicat-o aşa „slabă şi doborâtă,

pe jumătate ieşinată, înconjurată de tristeţea slujitorilor săi, copieşiţi de mare îngrijorare şi de durere"29. Adevărul este complet altul: amănuntele călătoriei ne sunt cunoscute din raportul oficial al celor trei seniori, care dovedeşte că, departe de a fi nerespectuoşi faţă de sora reginei, ei au avut grijă, dimpotrivă, să-i uşureze transportul prin cel mai mare confort posibil. „Am găsit-o pe Alteţa Sa plină de bunăvoinţă, şi cu totul de acord să vină cu noi, temându-se doar, din cauza stării sale de mare slăbiciune, că nu va putea suporta drumul fără să-şi pună viaţa în pericol; până la urmă însă, la insistenţele noastre si ale celor din propriul său consiliu, s-a hotărât să plece a doua zi ca să o întâlnească pe Maiestatea Sa."30

Cei aproape 50 de kilometri ai drumului dintre Ashridge şi Londra trebuiau parcurşi în cinci zile, cea mai lungă etapă fiind de 12 kilometri - bolnava călătorind, evident, în litieră. Dar în seara celei de a patra zile, aproape ajunsă la destinaţie, ea s-a simţit atât de rău, că au trebuit să se oprească: membrele

sale erau atât de umflate, încât s-ar fi zis că e otrăvită*. Se mai poate şi ca Lord Howard, care era binevoitor faţă de ea, să fi amânat intenţionat cât mai mult posibil sosirea ei la curte, cu dorinţa de a lăsa patimile de răzbunare să se mai calmeze puţin, în sfârşit, la 22 februarie a trebuit reluat drumul pentru ultima etapă. Elisabeta, cu pasiunea ei pentru teatralitate, care nu o va părăsi niciodată, simţise importanţa etichetei într-o asemenea împrejurare: se îmbracă în alb, pune să fie ridicate perdelele litierei şi trece astfel, în tăcere, prin mulţimea

care plângea văzând-o atât de palidă; o escortă de două sute de gentilomi ai reginei, în straie scumpe, făceau din ea o prizonieră, dar în acelaşi timp şi o prinţesă înconjurată cu respect. Astfel intră ea pe poarta Palatului Whitehall, reşedinţa curţii regale.

Maria Tudor, după emoţiile din săptămânile precedente, nu era dispusă la indulgenţă. De data aceasta, ea ştia sigur că Elisabeta o minţise, că în adâncul sufletului rămăsese protestantă, că făcea jocul Franţei şi că era complice la rebeliunea lui Wyatt. însuşi Wyatt, care era tot timpul interogat, o aducea în discuţie pe faţă: el declara că răscoala se făcuse în numele lui Courtenay şi al lui „Lady Elizabeth", că ambasadorul Franţei promisese un ajutor în arme şi bani, că trebuia să fie o dublă invazie, prin Canalul Mânecii şi prin Scoţia, şi Courtenay jucase un rol activ în complot, iar Elisabeta era la curent cu toate.

Aceste mărturii, într-un asemenea moment, puteau echivala uşor cu o sentinţă de condamnare la moarte. Courtenay este arestat şi închis în Turn la 12 februarie.

Renard, care, de mai multe luni, o pusese mereu în gardă pe regină şi o îndemnase să ia măsuri severe, triumfa. Apropiata sosire în Anglia a prinţului Spaniei - prevăzută pentru aprilie sau mai - justifica, şi ea singură, toate măsurile de precauţie: vieţile lui Courtenay şi a Elisabetei, de data aceasta, atârnau într-un fir de păr.

Elisabeta, oricare ar fi fost gradul real al complicităţii ei la revoltă - şi acesta era desigur mult mai mare decât vor să o recunoască, în general, apologeţii ei -, nu putea să nu-şi dea seama de gravitatea situaţiei în care se afla. Pe timpul

lui Henric VIII, multe capete căzuseră pentru crime mai puţin dovedite decât
a ei. Abia ajunsă la Whitehall cu escorta ei, cere să-şi vadă sora, dar aceasta
refuză să o primească atât timp cât Elisabeta nu se va justifica în privinţa
acuzaţiilor grave care i se aduceau. I se dă un apartament bine păzit şi numai
douăsprezece persoane din anturajul său au voie să rămână lângă ea.
Renard însă nu este mulţumit numai cu atât; el vrea să o vadă pe
Elisabeta în Turn, ca şi pe complicele ei Courtenay. Faptul că a trebuit să
aştepte pentru aceasta mai mult de trei săptămâni arată cât de puternic era
* Alţii erau mai puţini binevoitori: „Se crede că ea ar fi însărcinată", scrie Renard la
17 februarie (L.Wiesener, La Jeunesse d'£lisabeth, p.202). Ar fi amuzant de ştiut cine era socotit
ca tată...

ncă partidul moderat în Consiliul privat şi totodată că sora şi moştenitoarea
reginei rămânea o personalitate care trebuia menajată. Se mai poate vedea aici
ji o dovadă că Mariei Tudor nu-i plăcea să folosească măsuri drastice când era
/orba să-şi pedepsească rudele.
Maria, într-adevăr, ţinea ca totul să se petreacă în cel mai strict respect
ii formelor legale, şi ca nimeni să nu fie condamnat fără dovezi evidente de
/inovaţie. Or, apărătorii Elisabetei şi ai lui Courtenay procedau în mod abil.
Vlai ales Cancelarul Gardiner, un foarte bun prieten al lui Courtenay, pe care
l considera aproape ca pe fiul său - stătuseră împreună mulţi ani în Turnul
Londrei -, avea grijă să tăinuiască, ba chiar să elimine dovezile cele mai
;ompromiţătoare pentru tânărul său protejat (astfel, a izbutit să omită numele

.ui Courtenay când au fost descifrate scrisorile lui Noailles, ceea ce nu i-a fost
*reu lui Renard să descopere). Chiar Noailles, cu un curaj uimitor, îndrăznea
ă pretindă, în numele regelui, stăpânul său, documentele care îi fuseseră
„furate" la Gravesend; Gardiner, încurcat şi puţin dispus să-şi asume o ruptură
diplomatică cu Franţa cu câteva săptămâni înainte de căsătoria reginei, ocolea
iceastă problemă şi nu voia să facă un caz public din hârtiile confiscate. Renard
irdea de nerăbdare: zi de zi, vedea cum se îndepărtează perspectiva unei condam-
lări a lui Courtenay şi a Elisabetei, iar scrisorile adresate de el împăratului
îrau pline de acuzaţii împotriva consilierilor care o îndeamnă pe regină la
ndulgenţă.
Totuşi, procesul lui Wyatt, care începea la 15 martie, nu îngăduia să se
"nai amâne o decizie privitoare la Elisabeta. Şeful rebel afirma categoric că ea
iu numai că era la curent cu răscoala, dar că i-a transmis lui, Wyatt, un mesaj
/erbal ca să-i mulţumească de interesul pe care îl avea pentru ea31. La 16 martie,
D comisie prezidată de cancelar se duce la Elisabeta ca s-o interogheze. Ea
respinge cu argumente temeinice acuzaţiile lui Wyatt şi neagă că ar fi primit
/reodată ceva de la el -, ceea ce constituia o gafă, deoarece Consiliul era în
Dosesia scrisorii trimisă de el Elisabetei la începutul răscoalei.
După acest interogatoriu, Consiliul rămâne împărţit în privinţa măsu-
rilor care trebuie luate. Dar se apropia Săptămâna Mare (Pastele cădea la
15 martie) şi curtea trebuia să plece de la Londra la Windsor. Era imposibil
:a Elisabeta să fie lăsată singură la Whitehall; imposibil si să fie luată la Windsor.

Regina hotărăşte să fie mutată în Turn; era ceea ce Renard cerea, neobosit,
ie mai multe luni.

Elisabeta în Turnul Londrei

Când au venit să o anunţe pe Elisabeta, în seara de 16 martie, că trebuie
ă se pregătească de captivitate, ea a avut un moment de panică; ştia prea bine
:e însemna, pentru o persoană de rangul său, intrarea în Turn. Ii roagă pe lorzi

să intervină în favoarea ei pe lângă Maiestatea Sa, protestează apărându-şi
loialitatea, vorbeşte despre onoarea şi renumele său. Hotărârea era însă luată:
transferul va avea loc a doua zi, îndată ce refluxul o va permite *.
„Legenda poleită cu aur" a protestanţilor, care o va transforma mai târziu
pe regina Elisabeta în eroină, dacă nu în martiră, în timpul grelelor încercări
din tinereţe, descrie cu patos gândurile tinerei fete în timpul acestei lungi nopţi
de frământare. „Ea se gândea că frumuseţea nu e decât o floare repede ofilită,
sănătatea un bun firav, bunăvoinţa o rază de soare fugară, întunecată repede
de nori, dar că nevinovăţia şi adevărul sunt nişte stâlpi de neclintit... Suferinţele
pe care le îndurăm pe pământ sunt o şcoală de înţelepciune, clipelor triste le
urmează zile mai bune."32 Poate că, în definitiv, aceste gânduri, proprii gustului
retoric al timpului, au fost în mod real prezente în mintea Elisabetei, pe când
aştepta zorii zilei care avea să facă din ea o prizonieră de stat; oricum, ele nu
sunt neverosimile, pentru că Elisabeta nu era dintre cei care se lasă copieşiţi
de soartă şi cedează fără să lupte.

în dimineaţa de 17 martie, contele de Sussex şi marchizul de Winchester,
membri eminenţi ai Consiliului privat, vin să o înştiinţeze pe Elisabeta că a
sosit ora plecării şi că barca era trasă la debarcaderul palatului. Ea îi imploră
în zadar să-i mai acorde un răgaz ca să se pregătească, dar obţine de la contele
de Sussex doar permisiunea să-i scrie câteva rânduri reginei. (S-a tot discutat
de atunci dacă Sussex a procedat astfel cu un gând ascuns, sau doar din bunătate.
El era foarte ostil partidului spaniol şi va deveni, mai târziu, un protestant zelos.
Alegându-l ca să o însoţească pe Elisabeta la Turn, Maria Tudor dăduse, o dată
mai mult, dovada unui remarcabil spirit de conciliere.)
Scrisoarea pe care prizoniera a scris-o atunci şi pe care Sussex a dus-o
chiar în seara aceea reginei mai există încă la Arhivele naţionale ale Angliei.
Literele sunt mari, trăsăturile puternice, fără nici un semn de tulburare sau de
teamă; dar partea de jos a paginii, sub iscălitură, este acoperită cu grijă de linii
oblice, pentru ca nimeni să nu poată adăuga textului un post-scriptum apocrif
şi primejdios.
„După vechiul adagiu potrivit căruia cuvântul unui rege valorează mai
mult decât jurământul unui om de rând", scria Elisabeta, „o implor cu mare
respect pe Maiestatea Voastră să dovedească adevărul acestui adagiu şi să-mi
acorde ceea ce Ea a avut bunăvoinţa de a-mi promite cu prilejul ultimei noastre
întrevederi, şi anume că nu voi fi condamnată fără să fi fost ascultată de Ea.
Iată că astăzi, fără a exista nici o dovadă împotriva mea, mi se dă ordin, în
numele Vostru, să mă duc în Turn, acest loc făcut pentru trădători şi nu pentru

Note:
* Mareea înaintează în estuarul Tamisei mult dincolo de Westminster. Pentru a ajunge de la Whitehall la Turnul Londrei, era mai prudent să se profite de reflux, altfel trebuind să se vâslească împotriva curentului în vârtejurile de sub Podul Londrei.

supuşii credincioşi. Ştiu bine că nu am meritat-o, dar în ochii întregului regat
apar ca o criminală, în ceea ce mă priveşte, îl implor pe Dumnezeu să-mi dea
moartea cea mai crudă, mai curând decât să consimt că am un gând trădător
în suflet. Protestez în faţa lui Dumnezeu, care-mi cunoaşte sinceritatea, cu toate
cele inventate de duşmanii mei, că niciodată n-am făcut, n-am sfătuit şi nici n-am
aprobat ceva care ar dăuna în vreun fel persoanei Voastre, sau să pună regatul
în pericol. De aceea implor cu umilinţă pe Maiestatea Voastră să-mi permită
să răspund acuzatorilor mei în prezenţa Sa, înainte de a fi dusă în Turn şi ca
o condamnare să fie pronunţată împotriva mea [...]. Nu cer nimic altceva decât
să pot aduce la cunoştinţa Voastră întregul adevăr, nu prin rapoartele făcute
de alţii, ci prin propriul meu glas. Ştiu că mulţi oameni şi-au pierdut viaţa fiindcă
li s-a refuzat permisiunea de a-şi spune cuvântul în faţa suveranului lor. Am auzit
spunându-i-se lui My Lord Somerset că dacă fratele lui * ar fi fost lăsat să-l
întâlnească, n-ar fi fost niciodată executat. Desigur că nu îl compar pe My Lord
Somerset cu Maiestatea Voastră, dar îl rog pe Dumnezeu ca argumentele greşite
şi rapoartele neadevărate să nu o convingă pe sora mea împotrivă-mi [...]. în
ce-l priveşte pe trădătorul Wyatt, se poate ca el să-mi fi scris vreo scrisoare,

dar, pe onoarea mea, nu am primit-o niciodată. Iar cât despre copia scrisorii mele, găsită în posesia ambasadorului Franţei, să fiu pe veci condamnată dacă am fost vreodată în corespondenţă cu el. A Maiestăţii Voastre foarte credincioasă supusă, de la începutul şi până la sfârşitul vieţii mele. Elisabeta. Vă conjur smerită să-mi daţi numai un cuvânt de răspuns scris cu mâna Voastră."33

Document remarcabil şi pe bună dreptate celebru. Repetarea aceloraşi formule implorând regina să-i acorde surorii ei o convorbire personală trădează, desigur, o anume agitaţie cu totul de înţeles; mai dovedeşte şi siguranţa Elisabetei că va reuşi să o convingă pe Maria de nevinovăţia ei. Dar consilierii reginei au avut grijă să prevină riscul unei scene atât de emoţionante ca întrevederea celor două surori: Maria nu răspunde (tot aşa cum, mai târziu, ajunsă regină, Elisabeta nu va răspunde cererilor insistente ale Mariei Stuart, prizonieră, de a se întâlni cu ea).

în timp ce captiva scria scrisoarea, mareea urca din nou şi era deci imposibil să se coboare pe Tamisa. Dar în zorii zilei următoare - sărbătoarea Floriilor -, Sussex şi Winchester vin să o ia pe Elisabeta, însoţiţi de o trupă de oameni înarmaţi. Traversând curţile palatului, ea caută să o zărească pe sora ei - dar în zadar. Orgoliul nu o părăsise: „Sunt mirată", spune ea, „că nobilii din Anglia mă lasă să fiu dusă astfel, pe mine, care sunt sânge regal şi nu sunt vinovată de nici o crimă"34. Afirmaţia cea mai puţin gravă care s-ar putea face despre această atitudine, dacă ar fi adevărată, este că nu reprezintă o dovadă de spirit prea pacifist. După câteva minute, barca părăsea debarcaderul de la Whitehall.

Thomas Seymour; a se vedea p. 55.

Se alesese acest mod de transport ca să se evite manifestaţiile de stradă şi, cine ştie, tentativele de răpire. Sub Podul Londrei, curentul era atât de puternic, încât vâslaşii n-au mai putut să înainteze; în cele din urmă s-a trecut printre vâltori şi bulboane, şi curând au debarcat la Turn, la poarta care se numea pe atunci „Poarta Apei" şi pe care noi o ştim acum sub numele mai tragic de „Poarta Trădătorilor".

Fără prea multă imaginaţie, putem să ne gândim că, intrând în temuta fortăreaţă, Elisabeta avea în minte chipul mamei sale, Anne Boleyn, şi destinul ei tragic. Apologeţii protestanţi ai viitoarei domnii îşi vor face o deosebită plăcere din exagerarea caracterului dramatic al scenei. Ploua, dar Elisabeta refuză mantia pe care i-o întinde marchizul de Winchester. „Niciodată un supus mai fidel nu a urcat această scară de când a fost construită de luliu Cezar", a exclamat ea, punând piciorul pe pământ*. Impresionate, gărzile strigau „Să o binecuvânteze Dumnezeu pe Alteţa Voastră!". Pentru acest act de indisciplină, şi-au primit mai târziu pedeapsa.

Ajunsă la poarta închisorii, Elisabeta este cuprinsă de spaimă şi se aşază pe o piatră; şi, cum i se atrage atenţia că locul e ud şi dăunător sănătăţii, „e mai bun pentru mine acest loc decât altul mai rău, căci Dumnezeu ştie unde sunt dusă", răspunde ea tremurând. După care îi consolează pe cei care plângeau în preajma ei şi intră cu curaj în închisoare, urmată de slujitorii săi. „Prin încercări

şi ispite se arată credinţa unui creştin, tot aşa cum dibăcia pilotului se dovedeşte
pe timp de furtună. O, Dumnezeule, Tu eşti martorul cauzei mele drepte şi al
luptei mele drepte. Cu ajutorul Tău, nu am de ce să mă tem de duşmanii mei."
Iar pe acest discurs, scos direct dintr-o carte de rugăciuni calvine (sau, mai
verosimil, din imaginaţia cronicarului protestant care l-a făcut cunoscut)35,
porţile Turnului se închid. Pictorii şi gravorii epocii victoriene vor face din
această imagine a nevinovăţiei persecutate unul dintre subiectele lor preferate.
în cursul următoarelor zile au avut loc dezbateri aprige în Consiliul privat
între partizanii severităţii şi cei ai clemenţei - sau ai prudenţei. Primii câştigaseră
o victorie importantă prin întemniţarea Elisabetei; ceilalţi exploatau cu bună
ştiinţă indulgenţa firească a reginei, făcând-o să graţieze mai mulţi condamnaţi
în Vinerea Mare, spre marea indignare a lui Renard.
Dar apropiata venire în Anglia a prinţului Spaniei nu permitea să se mai
tergiverseze mult hotărârea. Cancelarul Gardiner, însoţit de alţi nouă membri
ai Consiliului, se duce în Turn ca să o interogheze pe prizonieră şi să o confrunte
cu James Croft, unul dintre conjuraţi, care pretindea că o sfătuise, în momentul
răscoalei lui Wyatt, să se refugieze la Donnigton. Ea i-a vorbit de sus. „Se poate",
spuse Elisabeta, „ca şi Croft şi alţii să-mi fi vorbit despre asemenea deplasare,

Note:
* Se credea pe atunci că luliu Cezar ar fi pus să se construiască Turnul Londrei. In
realitate, el este opera lui William Cuceritorul, în secolul al Xl-lea.

dar oare nu eram eu liberă să mă duc la una sau la alta dintre locuinţele mele,
după bunul meu plac? Dacă Croft sau alţii au procedat rău şi au ofensat-o pe
regină, ei trebuie să dea socoteală, nu eu." Croft cade în genunchi şi jură că
nu are să-şi reproşeze nimic (minţea, fiindcă scrisorile lui Noailles îl citează ca
pe unul dintre conducătorii principali ai conspiraţiei). Judecătorii nu mai ştiau
ce să creadă, unul dintre ei, contele de Arundel, este atât de convins de nevino-
văţia Elisabetei, încât îi cere iertare, iar ea i-o acordă cu generozitate - mai
târziu, era gata să devină nora lui.
în Londra, opinia publică arăta un viu interes pentru prinţesa captivă.
Un pseudo-miracol (un zid care vorbea) incita mulţimea împotriva reginei şi
a mesei catolice. Noailles, preocupat să recapete bunăvoinţa curţii, jura „pe
tot ce se poate jura pe lume" că nu fusese niciodată în legătură cu Elisabeta şi
că acea copie a faimoasei scrisori din 26 ianuarie îi fusese remisă de un secretar,
fără ca stăpâna lui să ştie. Condamnarea surorii reginei părea mai puţin ca
oricând sigură, cel puţin nu într-un viitor apropiat.
într-adevăr, se întorcea o pagină a istoriei: la 6 martie, Maria Tudor primea
în mod solemn inelul de logodnă trimis de prinţul Filip; câteva zile mai târziu,
Parlamentul aproba contractul de căsătorie; şi toate privirile se îndreptau, de
aici înainte, spre acest nou rege care urma să debarce din Spania.
în Turn, Elisabeta era tratată cu o anumită bunăvoinţă. Ea asculta mesa
- ca altădată la Ashridge - şi, după câteva săptămâni, i se dădu voie să se plimbe
în grădină. Wyatt, urcând pe eşafod la 11 aprilie, retrăsese acuzaţiile pe care le

făcuse împotriva ei şi a lui Courtenay (cel puţin aşa a pretins partidul protestant
şi francofil36), însuşi Renard începea să-şi piardă speranţa că va obţine capul
prizonierei lui: „Sunt atât de părtinitori cei din Consiliu, încât nu există nici o
speranţă de execuţie"37.
Şi Courtenay profita de adierea de indulgenţă care se simţea din nou.
Deşi procesul lui, dus în paralel cu cel al Elisabetei, îi dovedea vinovăţia (e
drept că ea era greu de negat, după documentele pe care le avem astăzi),
Gardiner obţine ca să fie pur şi simplu transferat din Turn într-o închisoare
mai la nord*.
Cât despre Elisabeta, imposibil de a fi condamnată, chiar şi partida
spaniolă începea să ia în considerare un alt viitor pentru ea decât moartea. Mai
trebuia lăsat să treacă ceva timp, ca prinţul Filip să sosească şi să-şi ia în
stăpânire noul regat. Cum să fie celebrată căsătoria reginei lăsându-i-se sora
prizonieră în inima Londrei? După o dezbatere îndârjită, s-a decis ca prizoniera
să fie instaiată la Woodstock, o reşedinţă regală situată aproape de Oxford.
La 19 mai 1554, Elisabeta a fost anunţată că va părăsi Turnul.

Note:
* Era castelul Fotheringay, pe care îl face celebru, 33 de ani mai târziu, execuţia Mariei Stuart.

v
„Nimic nu s-a putut dovedi"
Şederea la Woodstock

Plecând spre o destinaţie necunoscută, Elisabeta se putea teme că e dusă

la moarte. Ea nu ştia, desigur, despre şovăielile Consiliului privat în privinţa
ei şi nici despre influenţele manifestate în sprijinul ei. Aşa că nu era ceva cu
totul teatral în vorbele rostite atunci de ea, faimoasele „tanquam ov/s" („ca o
oaie dusă la tăiere") adresate slujitorilor ei, înecaţi de plâns, şi păstrate cu
pioşenie de tradiţia protestantă *.
Realitatea era cu totul alta. Departe de a-i dori răul, cei doi seniori pe
care Maria îi alesese ca să o escorteze la noua ei reşedinţă arătau un profund
respect faţă de demnitatea ei şi faţă de calitatea de soră a reginei. Unul dintre
cei doi nobili, Lord William de Thame, chiar făcuse parte din cortegiul ei la
intrarea în Londra cu un an mai înainte. Cât despre celălalt, Şir Henry
Bedingfeld, acesta era un bun catolic, dar mai presus de toate, un om prudent
şi scrupulos, foarte grijuliu să nu facă nimic care i-ar putea displace reginei sau
ar jigni-o pe prizoniera sa.
Pentru a evita manifestaţiile mulţimii, se hotărâse ca pentru mutarea de
la Whitehall la Turn prima parte a drumului să se facă cu o navă. Se răspândise,
totuşi, zvonul despre eliberarea captivei şi, la trecerea prin faţa clădirii Steelyard
(casa negustorilor germani din Hansă), au fost trase trei lovituri de tun pentru
a saluta ambarcaţia, fapt care a iritat-o foarte mult pe regină2. Prima escală a
fost la Richmond, la 16 kilometri în amonte de Londra, unde Elisabeta a crezut
că i-a sosit clipa morţii; de fapt, singurul pericol ivit, dacă se poate numi pericol,
a venit din partea „prietenului" ei, ambasadorul Noailles, care, incapabil să se
abţină, şi-a trimis unul dintre „informatori" cu un mesaj sub pretextul că îi

aduce un coş cu mere. Cum era de aşteptat, băiatul este arestat, scotocit „până la piele", şi puţin a lipsit ca Elisabeta să nu fie considerată complice. Lucrul cel mai curios este că Noailles, relatând această scenă într-o scrisoare către Henric II; se laudă cu isteţimea sa, în loc să mărturisească ce gafă comisese .

Călătoria până la Woodstock avea să dureze încă patru zile după escala de la Richmond; Elisabeta înţelese în curând - deşi pretindea contrariul - că

nu-i era hărăzită nici o soartă tragică. De-a lungul drumurilor, oamenii se adunau la trecerea litierei sale, o aclamau, îi ofereau faguri de miere şi prăjituri, ajungând chiar să o deranjeze, în satul Aston s-au şi tras clopotele, ca pentru vizita unei suverane, ceea ce i-a indignat foarte tare pe lorzii din escortă. La fiecare escală, primirea era fastuoasă: sora reginei era tratată ca o prinţesă regală şi nu ca o prizonieră de stat. Ea îşi dădea de altfel foarte bine seama de aceasta şi proceda în consecinţă. La Windsor, se plânge de apartamentul care i se pregătise, cere să i se schimbe camera, pretinde să fie lăsată să se plimbe.

Şir Henry Bedingfeld nu mai ştia ce să facă: „Sunt dezorientat, neştiind dacă pot să fiu de acord cu ce-mi cere sau trebuie să o refuz", îi scria el reginei. „O implor respectuos pe Maiestatea Voastră să-mi comunice cum doreşte să mă port cu Lady Elizabeth"4.

Indicaţiile cerute ajung imediat, dictate chiar de către Maria. Ele arată în mod clar ce gândea atunci suverana despre sora ei: „Şir Henry Bedingfeld va rămâne la castelul nostru din Woodstock cu slujitorii pe care i-am desemnat în acest scop. Am hotărât că sora noastră, deşi nu este complet absolvită de acuzaţiile care i s-au adus, va rămâne în acel castel al nostru şi va fi tratată acolo în mod onorabil, aşteptând să fie judecat definitiv cazul său [...]. Şir Henry va veghea asupra securităţii ei şi se va purta cu ea cu toată onoarea pe care o cere rangul ei. îi va permite, când vremea e bună, să se plimbe în grădină, însoţind-o. El va veghea ca ea să nu vorbească cu persoane suspecte şi nici să nu corespondeze în nici un mod cu oricine ar fi [...]. Şi dacă se întâmplă ceva privind îndeplinirea acestor instrucţiuni, Şir Henry va trebui imediat să informeze Consiliul nostru privat, ca să fie luate toate măsurile potrivite"[5].

Nimic nu arată mai bine decât acest document atât grija Mariei Tudor de a se purta faţă de sora ei cu onestitate şi dreptate, dar şi neîncrederea pe care o avea mereu faţă de ea. Suntem departe de persecuţia meschină şi crudă descrisă fără temei de cronicarii protestanţi ai domniei următoare. E drept că noi dispunem acum, după publicarea lor în secolul trecut, de originalele corespondenţei purtate, în primele şase luni ale şederii Elisabetei la Woodstock, între Şir Henry Bedingfeld şi Consiliul privat[6]: se observă aici scrupulele acestui gentilom onorabil, ezitările lui, ca şi lamentările faţă de schimbările de dispoziţie ale captivei, în orice clipă apare un incident care îi provoacă nelinişte:

poate el sau nu să-i dea voie Elisabetei să primească o Biblie în limba engleză?
Personal, crede că ea ar trebui să se mulţumească cu Biblia în latină, fiindcă
ea cunoaşte foarte bine această limbă; Consiliul însă îi satisface cererea, deşi
are un caracter atât de puţin catolic.
Altădată, se află că Thomas Parry - trezorierul Elisabetei, căruia i s-a
îngăduit să se instaleze în satul Woodstock - a făcut să-i parvină stăpânei sale
lucrarea De Offidis a lui Cicero şi Psalmii lui David: emoţie mare, căci „asemenea
colete pot ascunde lucruri cu urmări importante". Apoi Elizabeta cere să le

aibă pe lângă ea pe însoţitoarele sale Dorothy Bradbelt şi Elizabeth Norwich;
regina refuză categoric: „Ea se va mulţumi cu Elizabeth Marbery, care o va
înlocui pe Elizabeth Sands." Şi aşa mai departe.
Chiar castelul Woodstock e vechi şi incomod. Ferestrele şi uşile se închid
prost, geamurile sunt sparte, peste tot este curent, într-o zi izbucneşte un mic
incendiu. Ca de obicei, Elisabeta cade la pat. Ea cere prin Bedingfeld să i se trimită
un medic al reginei, dar din nefericire nici unul nu e disponibil. Doctorul Owen,
neputându-se deplasa, îi trimite reţeta în scris: „înţeleg că Lady Elizabeth suferă
de o umflătură a feţei, braţelor şi mâinilor. Cauza acestei umflături este faptul
că Alteţa Sa are corpul plin cu umori reci şi apoase, care ar trebui scoase prin
purgaţii uşoare. Dar cum anotimpul acesta [suntem în 24 iunie] şi mai ales
vremea rea nu sunt propice purgaţiilor, Alteţa Sa va trebui să aştepte ca timpul
să fie mai favorabil pentru a lua leacuri, iar de acum înainte va trebui să urmeze

un regim potrivit pentru a evita creşterea umorilor nocive"7, în sfârşit, la 21 octombrie, cum anotimpul devenise „propice", doctorii Owen şi Wendy se duc la Woodstock şi-i iau sânge tinerei fete din braţ şi de la picior, „ceea ce o uşurează enorm".

în aceste luni de primăvară şi de vară, în timp ce soarta Angliei şi a Europei se juca la Londra, Elisabeta trepida de nerăbdare. Şederea în mediul rural din Woodstock, oricât era de înconjurată de atenţii, însemna, totuşi, o captivitate. Fără încetare, cu riscul de a-şi exaspera interlocutorii, ea cerea permisiunea de a-i scrie reginei, de a i se permite să o întâlnească pentru a-şi apăra cauza. Dar Maria Tudor, cu toată bunăvoinţa sa, era prea convinsă de complicitatea (cel puţin pasivă) a Elisabetei la rebeliunea lui Wyatt ca să se lase înduioşată - cel puţin până ce Filip, a cărui sosire în Anglia era de acum iminentă, nu-şi va spune părerea asupra măsurilor ce trebuiau luate. La o scrisoare a Elizabetei, al cărei text a dispărut, din nefericire, regina răspunde cu răceală la 25 iunie 1554: „Lady Elizabeth ar vrea să ne convingă că mărturiile celor care o acuză nu sunt demne de crezare. Dar când s-a dovedit că o copie a scrisorii secrete pe care ea ne-o trimisese se găsea printre hârtiile ambasadorului Franţei, şi că mai mulţi dintre principalii trădători acţionau în interesul ei, noi nu am putut face altceva decât să credem că ei nu acţionaseră fără acordul său [...]. Prin natura lor, conspiraţiile sunt lucruri secrete şi clandestine: nu pot fi judecate decât prin prezumţii, fiindcă dovezile formale lipsesc întotdeauna. De aceea dorim să nu mai fim sâcâiţi de aici înainte prin scrisorile

false şi viclene trimise de Lady Elizabeth, dar îl rugăm pe Dumnezeu să îi
acorde mila Sa, ca ea să se poarte, faţă de El şi faţă de noi, aşa cum ar trebui" .
Nu s-ar putea imagina un refuz mai clar. Elisabeta a fost îndurerată
(„nu-mi mai rămâne decât să trăiesc fără speranţă, fiindcă nu-l mai am decât pe
Dumnezeu să mă asculte"), dar îşi continuă demersurile. Ţinea să-şi dovedească
loialitatea faţă de suverană: la 26 august se spovedeşte şi primeşte împărtăşania

lupă ritul catolic, ceea ce, desigur, o încântă pe Maria. Dar se apropia ziua
;ând conspiratoarea prizonieră îşi va relua locul la curte şi pe eşichierul politic:
căsătoria reginei, în fine celebrată, schimba datele jocului.
ilip al Spaniei, rege al Angliei
Don Filip de Austria*, fiu unic al lui Carol Quintul, avea 27 de ani în
L554. Deja văduv după prima lui soţie, Maria de Portugalia, şi tatăl unui băiat
;are va fi Don Carlos, eroul lui Schiller (şi al lui Verdi), el nu se căsătorea cu
rara lui decât din raţiuni de stat. Ea avea cu 11 ani mai mult decât el, şi nici
;ele mai laudative rapoarte ale ambasadorilor nu puteau ascunde că frumuseţea
îi începea să se veştejească. Ideea de a părăsi Spania - singura ţară în care Filip
ie simţea la el acasă - ca să vină să domnească asupra unui regat îndepărtat,
'rământat şi contaminat de erezie, nu avea nimic ademenitor pentru prinţ. Tot
;e i se spunea era neplăcut şi îngrijorător. Dar importanţa pentru viitorul Spaniei
i unei alianţe durabile cu Anglia, în momentul când puterea militară a Franţei
îra mai mare ca oricând, merita sacrificiul; iar înfocatul catolic care era Filip
iu putea decât să fie tentat de perspectiva de a fi omul ales de Providenţă ca

ă readucă la Biserica de la Roma acest popor eretic şi schismatic.
în vederea căsătoriei, şi pentru a-l face pe Filip să fie, din punct de vedere
protocolar, egalul soţiei sale, Carol Quintul îi dă regatul Neapole - una dintre
icnumăratele sale posesiuni: deci „regele Filip" este cel care debarcă la 20 iulie
L554 la Southampton (el nu va deveni acel Filip pe care îl cunoaşte istoria decât
itunci când va urca pe tronul Spaniei, doi ani mai târziu; totuşi, îl vom numi
istfel de pe acum, pentru uşurinţa naraţiunii).
Filip II, în această perioadă a vieţii sale, nu era lipsit nici de farmec, nici
ie delicateţe. Mai puţin jbelicos decât tatăl său, el era şi mai scrupulos şi mult
nai abil. Studiase îndelung ţara în care urma să domnească. El ştia, sau simţea
din instinct, că faţă de u|n popor atât de ostil străinilor şi gata oricând să se
revolte va trebui să procedeze cu tact şi discreţie. Contractul de căsătorie îi
iădea titlul de rege al Angliei, cu ceea ce se numea atunci „coroana matri-
nonială"; şi, de fapt, actele oficiale aveau să fie promulgate în numele „lui Filip
?i al Mariei". Era bine stabilit însă că nici un străin nu ar putea participa la
guvernare, şi că în cazul decesului reginei fără să lase un moştenitor direct, soţul
îi pierdea orice drept să intervină în problemele Angliei.
Moştenitorul: aici era, în fond, chestiunea crucială. Maria Tudor avea î8 de ani; mulţi se întrebau dacă la această vârstă ea ar mai putea fi mamă şi

Note:
* Numele dinastic „da Austria" vine de la bunicul său patern, Filip cel Frumos, moştenitor al dinastiei austriece imperiale de Habsburg; moştenirea spaniolă venea de la bunica lui, Ioana cea Nebună.

dacă, presupunând că lucrul acesta ar fi posibil, ea ar supravieţui naşterii. Maria nu avea nici o îndoială în această privinţă, ceea ce nu era însă suficient pentru a-l convinge şi pe Filip.

Or, în lipsa unui copil al cuplului regal, apărea iar, ca mereu de la începutul domniei, alternativa celor două moştenitoare posibile - Elisabeta sau Maria Stuart. Filip, mult mai realist în această privinţă decât tatăl său şi decât ambasadorul Renard, înţelege imediat că, pentru Spania, ar fi fost o adevărată catastrofă dacă ar fi ajuns pe tron la Londra regina Stuart, care domnea deja la Edinburgh şi care trebuia să devină cândva soţia regelui Franţei. Perspectiva de a-l vedea pe prinţul moştenitor Francisc purtând în viitor tripla coroană a Franţei, a Angliei şi a Scoţiei era dramatică. De aici înainte se impunea o concluzie: trebuia realizată cu orice preţ o conciliere cu Elisabeta, şi nicidecum să se încerce înlăturarea ei, cum insista Renard de un an încoace.

în acele momente, se întâmplă ceva care, fără îndoială, nu fusese prevăzut nici de Carol Quintul, nici de consilierii lui şi nici de însuşi Filip II: Maria Tudor - austera, pioasa, rigida Maria Tudor - se îndrăgosteşte de bărbatul său, devotându-i-se trup şi suflet. Un portret, păstrat la Woburn Abbey,în colecţia ducelui de Bedford, îi reprezintă, ea stând pe tron, surâzătoare şi calmă, el în picioare în faţa ei, cu privirea cam vagă, uşor plictisit. Cu acest nou partener în joc, peisajul politic englez avea să se schimbe repede, iar Elisabeta nu va aştepta mult până să simtă consecinţele schimbării.

Căsătoria, oficiată de Gardiner în catedrala din Winchester, la 25 iulie

1554, etalase tot fastul liturghiei catolice, încetul cu încetul, noul regim se
consolida, având mai puţină opoziţie decât se credea cu câteva luni mai înainte.
Mai mult, regina anunţă în curând că aşteaptă un moştenitor; în noiembrie-
decembrie, corespondenţele diplomatice sunt pline de comentarii pe această
temă: evident, Dumnezeu binecuvânta cuplul catolic ce urma să scoată Anglia
din erezie, în noiembrie, la cererea suveranei, sosea de la Roma legatul ponti-
fical învestit cu puteri depline de către papă: era cardinalul Pole, văr al reginei,
exilat mai demult de Henric VIII din cauză că se opunea divorţului de Caterina
de Aragon. La 4 ianuarie 1555, excomunicarea pronunţată cu 18 ani mai înainte
de către Clement VII era ridicată în mod solemn. Schisma anglicană se termi-
nase, Anglia reintra în sânul Bisericii de la Roma, Parlamentul abroga, în sfârşit,
titlul de „Cap suprem al Bisericii" conferit suveranului şi punea din nou în
vigoare legile medievale contra ereziei, abolite nu de mult de Somerset. Maria
Tudor putea crede că-şi îndeplinise opera: realizase ceea ce aştepta Dumnezeu
de la ea.
De acum, detenţia Elisabetei înceta să se mai impună ca o necesitate
politică. Ba la un moment dat a fost vorba chiar să i se permită să revină la
curte pentru sărbătorile Crăciunului; Şir Henry Bedingfeld, care nu mai putea
suporta rolul de temnicer, dădea o mână de ajutor, stimulându-şi prietenii din

Consiliul privat să acţioneze în acest sens. Dar regina tot nu era mulţumită.

rotestele în apărarea nevinovăţiei sale, repetate fără încetare de Elisabeta,
iu o convingeau. Trăind din plin bucuriile lunii de miere şi ale viitoarei sale
naternităţi, ea nu ţinea să o aibă în preajmă, tot timpul, pe această soră vitregă
are îi amintea de cele mai cumplite momente din viaţa ei şi care, cu toate că-şi
:tala loialitatea, răspândea cu îndărătnicie în jurul ei un aer de erezie.

Îmmanuel-Philibert, soţul Elisabetei?

Cât despre Consiliul privat, acesta se preocupa de viitor. Elisabeta avea
11 de ani şi, fiindcă era sigur că nu va mai fi executată, trebuia să i se asigure
poziţie care să nu pună permanent în pericol stabilitatea domniei; altfel spus,
ă i se găsească un soţ demn de toată încrederea.
Evident că nu mai putea fi vorba de Edward Courtenay. Graţie protecto-
ului său, Cancelarul Gardiner, el scăpase de pedeapsa capitală pe care ar fi trebuit
ă o primească din cauza complicităţii sale dovedite la conspiraţia lui Wyatt.
După un scurt timp de detenţie în Turn şi la Fotheringay şi eliberarea în aprilie
.555, el este trimis pe continent ca să i se piardă urma. („Presa sentimentală"
i vremii, din care s-au inspirat istoricii romantici ai secolelor următoare, a construit
m întreg scenariu despre presupusa pasiune pe care ar fi trăit-o Elisabeta
entru acest văr seducător şi uşuratic, şi - mai mult chiar - despre o rivalitate
imoroasă între ea şi Maria Tudor din cauza lui; gelozia acesteia din urmă ar
explica de aici înainte persecuţiile cu care o copleşeşte pe sora ei. în documen-
ele de care dispunem, nu există însă absolut nimic care să ne îngăduie să dăm

) cât de mică crezare acestei născociri, care contrazice toate datele obiective.
STU numai că Maria nu era îndrăgostită de Courtenay - a cărui purtare destrăbăiată,
limpotrivă, o judeca cu toată severitatea -, dar nici Elisabeta nu a avut decât
)uţine ocazii să-l întâlnească şi nu a manifestat niciodată nici cel mai mic interes
aţă de el. în această pretinsă idilă Elisabeta - Courtenay, nu trebuie să se vadă
lecât una dintre nenumăratele „pasiuni secrete" ale viitoarei „regine fecioare",
;are nu au încetat, de patru secole, să aţâţe imaginaţia romancierilor; dar
icestea nu au nimic de-a face cu realitatea.)
Odată Courtenay îndepărtat, mai rămâneau trei posibilităţi în ceea ce o
srivea pe Elisabeta: să fie căsătorită fie cu un lord englez, fie cu un prinţ străin,
'ie cu un senior spaniol. Prima soluţie se contura în jurul numelui Lordului
vlaltravers, fiul contelui de Arundel, pe care îl tot propuneau mai mulţi membri
ii Consiliului privat. Pe bună dreptate, nici Maria Tudor, nici soţul ei nu erau
3rea încântaţi: chiar dacă Arundel şi fiul său făceau parte din grupul celor fideli,
limic nu putea garanta că vor fi mereu aşa, iar prezenţa continuă a Elisabetei
:n Anglia ar fi o tentaţie permanentă pentru instigatorii la dezbinare.

Ideea de a o căsători pe Elisabeta cu un senior spaniol - ducele de Segorbe
- se pare că a încolţit în mintea celor din anturajul lui Filip II. Avantajul evident
ar fi fost de a scăpa Anglia pentru totdeauna de această moştenitoare stânjeni-
toare. Existau însă două obstacole datorită căror trebuia să se renunţe şi la cea

de a doua soluţie: nici un nobil castihan nu ar fi fost vreodată de acord să se căsătorească cu o bastardă (aşa cum Elisabeta continua să fie considerată, atât timp cât Maria Tudor era socotită fiica legitimă a tatălui său), iar intransigenţa mai mult decât suspectă a credinţei ei ar fi făcut din ea un ghimpe mereu prezent în inima Inchiziţiei[9].

Rămânea deci cea de-a treia soluţie: căsătoria ei cu un prinţ străin. Planuri în acest sens se făceau de mult timp: de la începutul domniei Mariei, corespondenţele diplomatice sunt pline de aluzii şi de negocieri, sau de zvonuri despre negocieri în legătură cu Elisabeta şi fiul regelui Danemarcei, cu fiul regelui Suediei, cu ducele de Ferrara, cu fiul regelui Portugaliei. Dar abia după venirea în Anglia a regelui Filip proiectul se conturează mai precis. La un moment dat, a fost vorba de arhiducele austriac Ferdinand, un văr al lui Filip şi al Mariei, a cărui sosire apropiată la curtea din Londra o anunţau „sursele bine informate" în octombrie 1555. Se mai vorbea şi despre margraful de Baden, ale cărui domenii prezentau avantajul de a fi departe de Anglia, dar loialitatea lui faţă de împărat, tatăl regelui Filip, era discutabilă.

Până la urmă, candidatul ideal, în cursul anului 1555, părea să fie ducele de Savoia, Emmanuel-Philibert. Acest titlu de duce de Savoia nu însemna mare lucru: în epoca de care vorbim, Savoia era ocupată de francezi, iar nefericitul ei prinţ nu mai era - dacă lăsăm de-o parte câteva petice din vechile sale state - decât un exilat în serviciul lui Carol Quintul. De fapt, tatăl lui alesese o soluţie proastă (sau care apărea atunci ca o soluţie proastă) în marele conflict franco-

spaniol, iar campania din 1536 se soldase pentru el cu un dezastru. Un asemenea
prinţ fără teritoriu şi care era cu totul la dispoziţia Spaniei ar fi urmat să i se
dea Elisabetei ca soţ. Noi însă ştim, având perspectiva istoriei, că acest exilat
fără bani era în realitate un mare general şi că într-o zi el îşi va recuceri statele
cu sabia în mână, lăsând un nume glorios în istoria Italiei; dar în 1555-l556
istoria nu era încă scrisă. Englezii vedeau mai ales, în această încercare de a
face din Emmanuel-Philibert soţul Elisabetei, un mijloc de a li se impune un
nou suveran străin. Chiar şi Elisabeta declara în toate împrejurările că ea nu
avea de gând să se căsătorească, nici cu Lord Maltraves şi nici cu ducele de
Savoia - a cărui reputaţie de bărbat chipeş era, totuşi, cunoscută la curţile
europene. Emmanuel-Philibert soseşte la Londra în ultimele zile ale anului
1554, e primit cu onoruri, dar se întoarce de acolo fără să fi obţinut ceva şi fără
să o fi întâlnit pe Elisabeta.
S-a mai pus în câteva rânduri şi problema de a o trimite pe Elisabeta la
Bruxelles în grija reginei văduve a Ungariei, mătuşa lui Filip II şi guvernatoarea

(regenta) Ţărilor de Jos spaniole în numele lui Carol Quintul. Guvernatoarea nu
era deloc încântată să ia o asemenea tânără în grija ei: „Firea doamnei Elisabeta
se deosebeşte prea mult de a mea ca să poată domni între noi o înţelegere
perfectă", îi scrie fratelui ei. Dar, oricum, tânăra fată refuza în mod categoric
să părăsească Anglia, aşa că demersurile au rămas fără urmări.
Situaţia aceasta nu se putea prelungi la infinit. Filip II, care vedea apro-

piindu-se data când soţia lui trebuia să nască - prevăzută pentru mai sau iunie 1555 - forţează decizia: trebuia ca Elisabeta să revină la curte, chiar dacă aceasta ar fi fost numai pentru a o supraveghea mai bine aici. în timp ce regina începea, la Hampton Court, pregătirile pentru marele eveniment şi intra în „recluziune" (confinemenf), după obiceiul vremii, Elisabeta îşi părăseşte în sfârşit domiciliul forţat din Woodstock şi vine lângă sora şi cumnatul ei.

John Foxe relatează ce se povestea: anume că, înainte de a pleca de la Woodstock, ea ar fi scris pe un ochi de geam un distih maliţios:

De multe am fost bănuită,
Nimic nu s-a putut dovedi.

Semnat „Elisabeta, prizonieră"10. Aceste cuvinte ironice rezumă, de fapt, întreaga enigmă a complotului lui Wyatt şi a rolului pe care l-a putut juca Elisabeta: multe bănuieli, nici o dovadă. Evenimentele care au urmat ne îndreptăţesc să ne gândim că ea nu era chiar aşa de nevinovată cum pretindea; dar prea multe interese interveneau în favoarea ei ca neîncrederea justificată a Mariei să o poată menţine în dizgraţie la infinit.

Un cumrţflt prevăzător

în momentul când Elisabeta - să ne amintim că era tot prizonieră şi tot acuzată oficial de complicitate la conspiraţia din anul precedent - sosea la Hampton Court la 29 aprilie 1555, toată curtea şi întreaga Europă aşteptau ca regina să nască. Elisabeta e instaiată într-un apartament din palat, unde nimeni nu avea voie să o viziteze. Tot atunci, un incident la care ea nu contribuise cu

nimic venea să amintească în mod inoportun în ce măsură Elisabeta continua
să constituie un pericol potenţial pentru stabilitatea politică a regatului:
astrologul John Dee, prieten cu Thomas Parry, trezorierul Elisabetei, era acuzat
că ar fi folosit vrăji împotriva regelui şi a reginei şi că ar fi prezis apropiata
urcare pe tron a prinţesei. Este închis în Turn, unde rămâne mai multe lunin.
Filip II, de la căsătoria lui din vara precedentă, nu o mai întâlnise niciodată
pe Elisabeta, care ocupa, totuşi, un loc atât de important în preocupările sale.
Aproape în taină, vine să o vadă în apartamentul ei, la câteva zile de la sosirea
ei la Hampton Court; din nefericire, nu ştim ce s-a putut discuta cu prilejul
acestei prime convorbiri între două personaje pe care Istoria le va opune unul

altuia într-un mod atât de dramatic 30 de ani mai târziu, în 1555, departe de
a-i fi duşman, Filip îşi folosea toată influenţa ca să o repună pe Elisabeta în rangul
şi onorurile cuvenite. Cu cinism, ambasadorul Veneţiei îi atribuia chiar intenţia
de a o lua de soţie în cazul în care ar deveni văduv pentru a doua oară12. Fără
să mergem atât de departe cu gândul, putem fi siguri că el ţinea să se împace
cu ea în interesul prezentului si al viitorului.
După două săptămâni de singurătate, Elisabeta primeşte vizita Cance-
larului Gardiner, vechiul său adversar, şi a altor trei membri ai Consiliului
privat. Relatarea întrevederii ne-a fost transmisă de John Foxe, care, din păcate,
nu este un model de exactitate scrupuloasă, având tendinţa de a amplifica

întotdeauna perversitatea miniştrilor Mariei şi eroismul prinţesei protestante; putem crede însă că, în acest caz, dialogul pe care îl reproduce sună destul de bine: „My Lords, sunt bucuroasă că vă văd, căci am fost izoiată, spre disperarea mea. Vă implor să interveniţi în numele meu pe lângă Maiestăţile Lor ca să-mi redea libertatea." Şi cum Gardiner îi propunea să-si mărturisească greşelile şi să aştepte iertarea reginei, ea spune: „Decât să fac aceasta, My Lord, as prefera să rămân toată viaţa în închisoare, căci niciodată nu am făcut nimic, nici n-am spus, nici n-am dorit ceva care să trebuiască să fie iertat."13

Câteva zile mai târziu, la ora 10 seara, prizoniera este anunţată că regina o cheamă la ea. Elisabeta are un moment de spaimă: cum va ieşi din această întrevedere, liberă sau condamnată? Le cere slujitorilor săi să aştepte să se întoarcă rugându-se pentru ea; apoi, la lumina torţelor, condusă de Şir Henry Bedingfeld, se duce în Camera regală. Maria o aştepta, aşezată în jilţul pentru audienţe solemne, cu atitudinea unui judecător. Şi aici, relatarea lui Foxe este singura noastră sursă, dar nimic nu ne îngăduie să respingem cu totul autenticitatea ei. El ne-o descrie pe Elisabeta în genunchi, rugându-l pe Dumnezeu să dezvăluie adevărul nevinovăţiei sale. „Refuzaţi, deci, să vă recunoaşteţi greşeala, declară regina pe un ton sever. - Nu am ce greşeală să recunosc, fiind întotdeauna fidelă Maiestăţii Voastre. - Pretindeţi că v-am ţinut închisă pe nedrept? - Nu am să spun aceasta niciodată în faţa Maiestăţii Voastre. - Dar o veţi spune în faţa altora, nu-i aşa? - Nu, Doamnă, am purtat şi voi continua

să port această povară singură. Doar un lucru contează pentru mine: părerea
bună a Maiestăţii Voastre despre mine."14
Scena este dramatică, după cum ne-o putem imagina, în acea încăpere
luminată de torţe, cu regina gata să nască şi cu sora îngenuncheată la picioarele
ei. Şi este cu atât mai dramatică dacă, aşa cum afirma Foxe, Filip II asista la
convorbire, ascuns după o draperie. Oricum ar fi fost, Maria este impresionată
de tonul de sinceritate al Elisabetei; câteva zile mai târziu, Şir Henry Bedingfeld
este scutit de funcţiile lui de paznic. („Dacă vreodată voi avea vreun captiv de
păzit în preajma mea, am să apelez la dumneavoastră", îi va spune, cu ironie,
fosta lui prizonieră când va deveni regină; ea nu i-a purtat ranchiună, ceea ce

dovedeşte că el se arătase întotdeauna plin de tact şi loialitate faţă de ea.)
Elisabeta era din nou liberă, atât cât se putea în mijlocul unei curţi regale.
Totuşi, situaţia politică nu se îmbunătăţea. La 30 aprilie - a doua zi după
sosirea Elisabetei la Hampton Court -, s-a zvonit despre naşterea unui prinţ
moştenitor şi clopotele au fost trase la Londra; vestea însă a fost infirmată
imediat şi aşteptarea naşterii regale a continuat. Ambasadorii nu mai ştiau ce
să creadă. Chiar pe timpul când obstetrica şi ginecologia abia apăreau ca ştiinţe,
era neobişnuită o eroare de două luni, ba în curând chiar de trei, pentru durata
unei sarcini. Trece luna mai, trece iunie, „întârzierea naşterii reginei dă susţină-
torilor doamnei Elisabeta şi ereticilor ocazii de calomnii şi de răspândire de

zvonuri false. Unii fac să circule ştirea că ea nu ar fi însărcinată, că vrea să se creadă că ar exista un copil [...]. Dacă ar vrea Dumnezeu să nască regina cu bine, treburile s-ar îmbunătăţi; altfel prevăd o tulburare şi o schimbare atât de mari, încât cu greu le va putea descrie pana, pentru că e sigur că doamna Elisabeta va fi preferată, şi în consecinţă, erezia va reveni, iar religia va fi schimbată, şi fiind [fiindcă ea este] cu simpatie şi înclinare pentru Franţa, regatul va decădea, catolicii vor fi persecutaţi şi tragedia va fi catastrofală."15 Această viziune apocaliptică - şi de altfel profetică - a ambasadorului spaniol arată cât de bine înţelegeau cu toţii ce miză mare era în joc.

Până la urmă, a trebuit să se recunoască adevărul: Maria Tudor nu era însărcinată. Cum putuseră să creadă acest lucru medicii, şi încă atât de mult timp? Istoricii, analizând trecutul din perspectiva actuală, au vorbit de o sarcină psihică, alţii de o hidropizie, de un fibrom, chiar de un cancer, care ar fi putut fi interpretat greşit, după ginecologia aproximativă a vremii. La începutul lui august, moaşele au fost concediate, leagănul pregătit a fost strâns şi viaţa de curte a reintrat în ritmul ei obişnuit; ceva însă se distrusese pentru totdeauna.

Filip, care îşi îndeplinise fără îndoială cu toată conştiinciozitatea „îndatoririle conjugale" - fără de care visul lunilor precedente nu ar fi fost posibil -, era convins de-acum înainte că din căsătoria lui nu va avea urmaş. Se simţea din ce în ce mai prost în Anglia, unde lipsa de popularitate a spaniolilor ajunsese la un punct critic, în care incidentele deveneau tot mai frecvente. Tocmai atunci,

împăratul Carol Quintul, bolnav şi obosit de domnie, îşi cheamă fiul la Bruxelles, ca să-i comunice unele hotărâri importante. Filip se decide să traverseze marea: pentru Maria Tudor, aceasta însemna distrugerea speranţelor sale, sfârşitul unei scurte fericiri conjugale. Aşa cum se cădea, plecarea regelui s-a făcut cu tot fastul posibil. Oficial, era doar o călătorie de scurtă durată; cu toţii simţeau însă că un capitol s-a închis pentru totdeauna. Maria şi-a petrecut soţul până la Greenwich, de unde urma ca el să se îmbarce, în timp ce Elisabeta îi însoţea şi ea pe o navă, fără nici o escortă, „ceea ce poporul a apreciat ca fiind foarte nepotrivit", dacă ar fi să-l credem pe Antoine de Noailles. Filip ţinea să se asigure că, în lipsa lui, nu i se va întâmpla nimic supărător cumnatei lui; el insistă

pe lângă Maria şi pe lângă membrii Consiliului privat cu recomandări în acest sens: nu avea nici un chef ca, în cazul unei nenorociri, să o vadă pe Maria Stuart debarcând şi ocupând tronul.

„Maria cea Sângeroasă"

Lunile care au urmat după plecarea regelui Filip în Ţările de Jos sunt, în toate privinţele, sumbre pentru istoria Angliei. Maria Tudor, frustrată în speranţa sa de maternitate, lipsită de prezenţa şi sfaturile soţului ei drag, îşi foloseşte de aici înainte toată energia pentru a desăvârşi opera de recâştigare spirituală a regatului său pentru Biserica de la Roma; poate presimţea că zilele

îi sunt numărate. Fiind influenţată de catolicii cei mai fanatici, printre care se afla şi Edmund Bonner, episcop al Londrei, şi cu toate sfaturile de a fi moderată date de Gardiner şi de ambasadorul spaniol, ea se hotărâse să aplice cu stricteţe legile antieretice pe care Parlamentul le readusese în vigoare cu un an înainte.

Episcopii protestanţi - păstori nepricepuţi, care-şi duseseră oile la pierzanie - erau primii vizaţi, împreună cu teologii şi predicatorii. Fostul episcop al Londrei, Ridley (care nu de mult o proclamase regină pe Jane Grey şi o declarase bastardă pe Maria), fostul episcop de Worcester, Latimer, au fost arşi de vii la Oxford la 16 octombrie 1555; şi mai răsunătoare a fost, la 21 martie 1556, execuţia lui Thomas Cranmer, fostul arhiepiscop de Canterbury, care, cu mult timp înainte, pronunţase anularea căsătoriei Caterinci de Aragon şi desăvârşise ruptura cu Roma*.

Aceste ruguri, care ardeau sinistru la Londra şi în alte oraşe episcopale, erau cel mai nefericit mijloc de a readuce Anglia la vechea credinţă. Aici, ca peste tot, sângele martirilor reprezenta „sământa de credincioşi". Istoriografia protestantă oficială a următoarei domnii, şi în primul rând celebra The Book ofMartyrs a lui John Foxe, a exagerat desigur impactul psihologic al execuţiilor în acei ani întunecaţi 1555-l558; nu întreaga Anglie reacţiona precum exilaţii calvini refugiaţi în Germania16. Pentru posteritate însă, aceste scene barbare vor săpa între catolicii şi protestanţii englezi o prăpastie de netrecut, iar Maria Tudor, femeia scrupuloasă şi dornică să facă fapte bune, şi-a câştigat de atunci pentru totdeauna denumirea de „Maria cea Sângeroasă".

Totuşi, printre protestanţii „în inimă" erau şi unii fără vocaţie de martiri,
şi au fost numeroşi cei care - precum William Cecil, abilul şi ambiţiosul funcţi-
onar pe care îl vom reîntâlni - preferau să se conformeze religiei oficiale care,
la urma urmei, fusese votată printr-o lege a Parlamentului.
Elisabeta se număra printre ei. în timpul cât a durat persecuţia, ea a
practicat foarte corect cultul catolic, însoţindu-şi sora la mesă când trebuia,

Note: * A se vedea p. 17.
itentă să nu se expună faţă de duşmanii săi în probleme de credinţă. Ea nu a
-nărturisit niciodată nimănui care îi erau convingerile intime în această perioadă
*rea a vieţii sale; Maria însă, orice ar fi făcut Elisabeta, avea în permanenţă
'aţă de ea o totală neîncredere. Era evident că ele nu ar putea continua să
;răiască împreună la nesfârşit, mai ales acum, când Filip, împăciuitorul, nu mai
îra acolo. La 18 octombrie 1555, Elisabeta obţine permisiunea să părăsească
;urtea şi să se retragă la castelul ei din Hatfield. Când cortegiul ei traversează
Londra, mulţimea o aclamă „cu toate semnele de bucurie şi alte saluturi obişnuite,
lin care cauză ea e obligată să stea în spatele unor gentilomi si slujitori pentru
i mai linişti poporul"17. De voie, de nevoie, moştenitoarea tronului apărea ca
3 compensaţie faţă de lipsa crescândă de popularitate a reginei.
Pentru Maria, perspectiva de a o vedea pe Elisabeta ca succesoare - după
;um părea din ce în ce mai probabil acum, când fusese pierdută orice speranţă
»ă mai aibă un copil din căsătoria cu Filip -îi frângea inima. S-a gândit o clipă

;a Elisabeta să fie exclusă de la domnie printr-o lege a Parlamentului, anulându-
;e testamentul lui Henric VIII. Dar înţelese repede că, oricât ar fi fost el de
iocil, Parlamentul n-ar merge niciodată până acolo; de altfel, chiar partida
spaniolă s-ar fi opus, de teamă să nu vadă coroana revenindu-i Mariei Stuart.
In schimb, este de mirare că Noailles, mereu activ în culisele curţii, n-a înlesnit
iceastă deposedare de drepturi a Elisabetei, care ar fi deschis calea spre tronul
\ngliei pentru un rege francez, ba dimpotrivă, el nu conteneşte să lucreze în
'avoarea fiicei lui Anne Boleyn şi a dreptului ei de moştenitoare. Este una
dintre micile taine ale diplomaţiei complicate a secolului al XVI-lea.)
în acest timp, pe continent, Filip avea alte preocupări decât situaţia
:umnatei sale. Carol Quintul, la Bruxelles, abdica succesiv de la tronul Ţărilor
ie Jos şi al Spaniei, trecând cele două coroane fiului său (octombrie 1555 -
anuarie 1556). în acelaşi timp, interminabilul război franco-spaniol se încheie
- provizoriu - prin Armistiţiul de la Vaucelles, semnat pentru cinci ani, la
5 februarie 1556. Regele Filip putea foarte bine, prin scrisori, să-şi asigure soţia
englezoaică de afecţiunea lui şi de intenţia de a se întoarce la ea cât de curând,
iar nimeni nu-i da crezare: Maria Tudor era complet singură, cu atât mai
singură cu cât credinciosul ei prieten şi mentor, Cancelarul Gardiner, murise
a 12 noiembrie 1555 şi cu cât vedea, mai mult ca oricând, că domneşte peste
3 ţară nemulţumită şi neliniştită.

Complotul lui Dudley şi Kingston

Flacăra rugurilor care, în primăvara lui 1556, izbucnise peste tot în Anglia
iu alimenta numai fervoarea catolicilor, ea aţâţa şi ura protestanţilor şi
iprindea focare de insurecţie. Mai mult chiar decât în timpul conspiraţiei lui
Wyatt, era neîndoielnic că acum coroana părea să alunece de pe capul Mariei

Tudor. Consiliul privat era învrăjbit, nesigur, împărţit între partizanii reacţiei
catolice excesive şi moderaţii dornici să pună capăt proceselor de erezie. Antoine
de Noailles - a cărui ostilitate înverşunată faţă de Maria răzbate în fiecare
pagină din corespondenţa lui, de sub învelişul lustruit al formulelor diplomatice
- îşi teşea iţele intrigilor cu tot acordul guvernului de la Paris, care oferea pe
faţă azil celor ce erau împotriva Angliei.
în această conjunctură, atitudinea lui Henric II a fost, pe bună dreptate,
condamnată sever. El tocmai încheiase cu Filip II un armistiţiu de cinci ani;
era evident că Filip nu avea nici o intenţie de agresiune, iar Maria cu atât mai
puţin. Este deci considerată ca o violare flagrantă a dreptului internaţional ceea
ce face regele Franţei, primindu-l pe Şir Henry Dudley, un văr al defunctului
duce de Northumberland - aprig duşman al Mariei -, bănuit de complot
împotriva reginei, şi refuzând să-l extrădeze după cum o cerea solidaritatea
monarhică a timpului.
Acest complot (numit când „al lui Henry Dudley", când „al lui Kingston")
era de fapt cea mai periculoasă acţiune care fusese organizată vreodată împotriva
reginei Tudor. La complot participau nenumăraţi gentilomi protestanţi, dintre

care mai mulţi scăpaseră teferi din conspiraţia lui Wyatt, şi chiar câţiva mari
seniori, ca Lord Thomas Howard, rudă cu Elisabeta dinspre partea mamei; mai
erau amestecate şi de data aceasta, fără nici o îndoială, mai multe persoane
din anturajul Elisabetei: şeful chelnerilor săi, Francis Werne sau Verney, profe-
sorul ei de italiană, Battista Castiglione (un protestant notoriu) şi credincioasa
Kate Ashley. Proiectul era destul de asemănător cu cel al lui Wyatt, dar mai
violent: răscoală în vestul ţării, debarcarea francezilor în insula Wight, masa-
crarea spaniolilor care se aflau la Londra, jefuirea Tezaurului regal. Persoana
care avea rolul principal în conspiraţie era un gentilom din vest, de curând ieşit
din Turnul Londrei, unde stătuse doi ani pentru participarea la complotul lui
Wyatt: Şir Anthony Kingston.

Cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri, indiscreţiile unora, trădarea
altora şi perspicacitatea ambasadorului englez în Franţa, Nicholas Wotton, au
ajutat Consiliul privat să afle la timp de drama care se pregătea: la sfârşitul lui
martie 1556, printr-o amplă acţiune desfăşurată de poliţie, sunt arestaţi toţi capii
conspiraţiei care nu avuseseră timp să fugă în Franţa.

De data aceasta, mai mult decât în complotul lui Wyatt, Elisabeta era
grav compromisă. Ca şi în 1554, conjuraţii aveau intenţia să o urce pe tron,
căsătorind-o cu Courtenay*. Arestarea lui Werne-Verney, a lui Castiglione şi

Note:

* Courtenay era atunci în Italia. Va muri acolo câteva luni mai târziu, la vârsta de 30
de ani; s-a vorbit despre otrăvire, febră foarte mare şi chiar de o boală mai puţin de mărturisit, luată de la femei uşoare. Astfel dispărea, fără a lăsa vreo urmă în istorie, un personaj care fusese

gata să devină rege al Angliei şi care a fost în centrul politicii timp de trei ani...
i lui Kate Ashley şi percheziţiile făcute la ei acasă au dus la descoperirea unor
ărţi eretice, pamflete defăimătoare la adresa reginei şi a regelui Filip. Un guvern
nai energic, mai sigur pe sine decât cel al Mariei Tudor, ar fi avut toate motivele
ă o aresteze pe Elisabeta şi să-i intenteze un proces: era greu de crezut ca ea
ă nu fi ştiut ce se punea la cale în jurul ei. De fapt, ea era la curent cu tot, după
:um o dovedeşte o scrisoare a conetabilului de Montmorency către Noailles,
lin 7 februarie: „Trebuie evitat ca doamna Elisabeta să acţioneze în vreun fel
entru a întreprinde ce-mi scrieţi, căci ar însemna să se strice tot şi să se piardă
ezultatul pe care ei [conjuraţii] îl pot aştepta conform planurilor lor."18
Şi totuşi, nu numai că Elisabeta nu a fost tulburată cu nimic, dar Consiliul
rivat s-a şi scuzat în faţa ei că a trebuit să-i aresteze slujitorii. Mai mult: regina
i trimise, ca dovadă de bunăvoinţă şi afecţiune, un superb diamant, asigurând-o
le stima ei. Această indulgenţă surprinzătoare nu pornea din sufletul Mariei
fudor, care avea mai puţină încredere ca oricând în trădătoare, ci se datora
nterventiei lui Filip II, care trimisese un mesager rapid din Bruxelles pentru
L împiedica orice măsură împotriva Elisabetei19.
Aceasta este dusă, doar pentru câteva săptămâni, să locuiască la Şir
"homas Pope - un gentilom care făcuse parte din anturajul ei -, cu toată consi-
leraţia cerută de rangul de prinţesă, ca apoi, în cursul verii din anul 1556, să
evină la Hatfield. De aici îi trimite Mariei la 2 august o scrisoare lungă şi
ifectată, care este o dovadă atât pentru stilul ei bombastic, cât şi pentru pru-

lenţa ei exagerată: „Când retrăiesc cu gândul, o, prea nobilă regină, vechea
Iragoste a păgânilor faţă de prinţii lor, şi respectul romanilor faţă de Senat,
iu pot să nu fiu uimită şi indignată văzând spiritele răzvrătite şi faptele
ilestemate ale aşa-zişilor creştini, adevărate iude în realitate, împotriva reginei
or sacre [...]. Desigur că Diavolul tanquam leo rugiens circumveniî quaerens
mem devorarepotest* [...]. O asigur pe Maiestatea Voastră că, mai mult decât
irice, deplâng faptul că numele meu a fost amestecat în aceste maşinaţiuni,
Iar fiindcă Dumnezeu a vrut să spulbere răutatea acestor oameni blestemaţi,
m datoria să-I mulţumesc cu toată smerenia că a salvat-o pe Maiestatea
Noastră, ca pe oaia salvată din coarnele taurilor din Basan **, şi că a îndreptat
tiimile supuşilor Voştri să vă apere împotriva celor pe care îndrăznesc a-i numi
iii diavolului, după cuvintele Sfântului Pavel: seditiosi suntfilii diaboli*** [...].
ş dori să existe chirurgi care să disece inimile, aşa cum există medici pentru
rupuri, ca Maiestatea Voastră să poată vedea adevăratele mele gânduri şi să
mprăştie negura care întunecă seninul curat al sufletului meu [...], căci, aşa

Note:
* „Dă târcoale ca un leu care rage şi caută pe cineva să înghită" (Prima Epistolă a
fontului Petru, S, 8).
** Psalmul 22,12.
*** „Rebelii sunt fiii diavolului" (Epistola Sfântului Pavel către romani, 13,11).

cum am fost supusa Voastră credincioasă de la începutul domniei Voastre,

nimic nu ar putea să mă schimbe, până la sfârşitul vieţii mele. A Maiestăţii
Voastre foarte ascultătoare supusă şi umilă soră, Elisabeta."20

Elisabeta, prinţesă moştenitoare

Să fi fost Maria Tudor convinsă de o declaraţie de loialitate cu atâtea înflorituri? Cu siguranţă că nu. Totuşi, la începutul iernii, ea îşi invită sora în mod prietenos să vină la curte şi, la 20 noiembrie, Elisabeta traversează Londra, însoţită de obişnuita escortă de călăreţi cu însemnele curţii ei, în mijlocul aclamaţiilor mulţimii. Regina o primeşte cu amabilitate, si chiar cardinalul Pole, care, în anul precedent, o evitase sistematic, o vizitează în apartamentul ei.
S-ar fi putut crede că relaţiile dintre cele două surori erau în sfârşit pe cale să se stabilizeze; dar, după supuşenie, acum avea să se dezvăluie un alt aspect al caracterului Elisabetei: îndărătnicia.
Mai mult ca oricând, Maria dorea să o mărite pe sora ei mai mică, pentru ca astfel să-i asigure Angliei cel puţin un rege consort catolic pentru ziua, ce părea inevitabilă, când Elisabeta se va urca pe tron. Dar, mai mult ca oricând, Elisabeta refuza o legătură matrimonială; refuza să audă vorbindu-se de ducele de Savoia - care era tot candidatul oficial propus de cumnatul ei -, iar această rezistenţă îndărătnică o scotea din sărite pe regină, care ajunge să spună într-o zi (dacă ar fi să dăm crezare unei mărturii venite mai târziu) că adevărata ei moştenitoare era Maria Stuart21. Şi de data aceasta, Elisabeta cade brusc la pat bolnavă şi, în disperare de cauză, se gândeşte să fugă în Franţa.
în faţa unei asemenea perspective, episcopul de Dax, Franţois de Noailles

(care, după scandalul stârnit de complotul Dudley-Kingston, îl înlocuise pe fratele său Antoine ca ambasador al Franţei la Londra), este serios îngrijorat: o dată cu plecarea Elisabetei din Anglia, el pierdea principalul instrument al intrigilor lui împotriva Mariei Tudor. îi explică deci tinerei fete că, părăsind regatul, ea lăsa câmp liber inamicilor săi; dacă Maria, îi atrase atenţia ambasadorul, ar fi fugit când Jane Grey lua puterea, regina ar fi acum o prinţesă exiiată şi fără nici un drept. Elisabeta îşi veni în fire si rămase. Mai târziu, Francois de Noailles va spune că lui îi datora ea coroana[22].

Oricum, la începutul anului 1557, scena politică europeană era din nou profund tulburată: Henric II, cu dorinţa lui arzătoare de a recuceri Italia care îi scăpa din mână bucată cu bucată, anula în mod unilateral armistiţiul de la Vaucelles şi reîncepea războiul împotriva Spaniei. Izbucnise, deci, din nou războiul franco-spaniol, cu tradiţionalele lui câmpuri de luptă în Italia şi în Picardia. Iar regina Angliei se afla la o răscruce de drumuri.

Maria Tudor nu avea desigur nici un motiv să iubească Franţa, încă de la începutul domniei sale, ea susţinuse că regele Henric şi ambasadorul Noailles

se aflau în spatele tuturor comploturilor şi intrigilor care tindeau să o răstoarne. în adâncul sufletului, era pe de-a-ntregul spaniolă, iar ura faţă de francezi era poate singurul punct asupra căruia cădeau de acord englezii şi spaniolii. Dar de aici şi până la a începe un război împotriva Franţei era un drum lung. Regatul lui Henric II rămânea, cu toate înfrângerile suferite în războiul împotriva lui

Carol Quintul, a doua putere militară a Europei, şi fără îndoială era cea mai
bogată ţară. Şi în Anglia, Noailles ştiuse să-şi facă mulţi aliaţi, asociindu-se
aproape pe faţă cu opoziţia împotriva Mariei şi a lui Filip. Maria, care era mai
conştientă decât oricine de slăbiciunea armatei sale, nu dorea câtuşi de puţin
să fie antrenată în conflictul european.
Filip însă ţinea la o intervenţie engleză, ca cel puţin, în lipsa altor rezultate
concrete şi durabile, căsătoria cu Maria Tudor să-i aducă sprijinul soţiei lui
împotriva Franţei. Ca să o convingă, el se îmbarcă din nou şi ajunge în Anglia
la 20 mai 1557. Era însoţit de verişoarele lui, ducesele de Parma şi de Lorena,
strălucitoare şi elegante, de care voia să se folosească pentru a o convinge pe
Elisabeta să-l ia, până la urmă, de soţ pe Emmanuel-Philibert. Dar planul său
eşua: Elisabeta refuză să le primească, iar Maria se arătă atât de geloasă faţă
de ele, încât a trebuit să fie rugate să se întoarcă pe continent.
în prezenţa soţului ei, regina are din nou chef de viaţă. O insolentă pro-
vocare a francezilor - ocuparea, prin încălcarea dreptului internaţional, a castelului
Scarborough de către un aventurier susţinut de Henric II - o hotărăşte să facă
pasul decisiv: ea declară solemn război regelui Franţei la 7 iunie 1557. Filip II,
obţinând ceea ce urmărise, îşi părăseşte imediat soţia ca să se alăture armatei
sale; la 3 iulie îşi iau rămas-bun. Biata Maria credea din nou că este însărcinată,
dar se pare că era singura care s-o creadă. La 10 august, Emmanuel-Philibert,
devenit comandant suprem al armatei spaniole, obţinea strălucita victorie de
la Saint-Quentin asupra francezilor; la Londra se trag clopotele, cu atât mai

mult cu cât contingentul englez jucase un rol important în obţinerea victoriei
armatelor aliate.
Din acel moment, Elisabeta intră într-o nouă fază a existenţei sale. Ştia
că nu mai avea de ce să se teamă, fiindcă popularitatea ei era prea mare ca
Maria să poată îndrăzni să facă ceva împotriva ei (chiar dacă s-ar presupune
că ar fi dorit), şi că, văzând în ea pe moştenitoarea tronului, cumnatul ei încerca
mereu o împăcare.
într-adevăr, regina era bolnavă - istoricii medici înclină astăzi pentru
diagnosticul unui cancer al uterului, care ar fi putut explica, printre altele, şi
simptomele înşelătoare de sarcină pe care le avea ea. Fiecare, în termeni voalaţi,
se referea la sfârşitul apropiat al domniei ei. După catastrofa militară din
8 ianuarie 1558 - pierderea oraşului Calais, această veche posesiune engleză
cucerită în opt zile de ducele de Guise, şi care o făcea pe Maria să spună, pe
patul de moarte, că dacă i s-ar deschide inima, s-ar găsi gravat acolo cuvântul

Calais -, o atmosferă sumbră cuprinse curtea. Regina se resemna în faţa
inevitabilului: la sfârşitul lui februarie, ea o autoriză pe Elisabeta să vină să se
stabilească la Londra, în casa ei din Somerset Place, pe Ştrand. Cele două surori
se revăd cu toate aparenţele de cordialitate. Puţin mai târziu, regele Suediei
ceru Mariei mâna Elisabetei pentru fiul său, prinţul Eric; regina s-a împotrivit
acestei căsătorii cu un prinţ protestant, dar a ţinut să o lase pe sora ei să decidă
singură. Elisabeta răspunde că „prezenta Maiestăţii Sale foarte umilele ei

omagii şi mulţumiri", dar că doreşte „să rămână virgină, ceea ce-i plăcea mai presus de orice şi că ea nu cunoştea o altfel de viaţă cu care s-ar putea compara starea ei actuală"23. Maria este încântată şi, pentru a-şi dovedi preţuirea, se decide să meargă să-şi viziteze mezina la Hatfield; Elisabeta joacă rolul de fecioară, aduce un tânăr cântăreţ cu „voce divină", o desfată pe regină cu o luptă de urşi24, în timpul verii, alte serbări: Elisabeta îşi însoţeşte sora la Richmond pe Tamisa, în sunetul muzicii, în bărci căptuşite cu catifea verde şi împodobite cu flori, în care doamnele de la curte se întreceau în strălucire şi eleganţă25.

Dar acestea erau ultimele raze ale unei domnii care se stingea. La sfârşitul lui august, Maria Tudor cade la pat în Palatul Saint James; curând devine clar că nu-şi va mai reveni.

Filip II nu putea pleca din Bruxelles, de unde urmărea negocierile de pace începute cu Franţa la mănăstirea Cercamp. îndată ce fu informat de starea soţiei sale, îl trimise în Anglia pe unul dintre favoriţii lui, contele de Feria, mare senior castilian, care - lucru rar - vorbea englezeşte şi care de altfel se va căsători după puţin timp cu o doamnă de onoare a Mariei. Relatarea acestei misiuni, document capital pentru a cunoaşte caracterul Elisabetei, a fost publicată de M.J. Rodrîguez Salgado şi S. Adams26; ea ne arată tristeţea şi deznădejdea bietei regine, agitaţia curtenilor, ţesătura de intrigi, ambiţii şi temeri la curte, şi mai ales sentimentele celei care vedea apropiindu-se ziua când va triumfa.

Filip îi ceruse lui Feria să o asigure pe cumnata sa că o va susţine pentru

apropiata urcare pe tron (la drept vorbind, nimeni nu era împotrivă), dându-i însă şi unele sfaturi pentru calea de urmat când va ajunge regină. Ea l-a tratat foarte de sus, spunându-i că legea engleză îi dădea coroana fără ca ea să aibă nevoie pentru aceasta de ajutorul nimănui din afara regatului; i se plânse apoi de tratamentul pe care l-a avut de îndurat din partea răilor consilieri ai reginei, refuzând să se angajeze cu vreo promisiune în legătură cu alegerea viitorilor săi miniştri. Trimiţând stăpânului său relatarea întrevederii, Feria conchidea că „ea avea mult din felul de a se comporta al tatălui său Henric" şi că „ea înclina în mod vizibil să-şi ia drept consilieri oameni suspecţi de erezie". Era o dovadă din partea lui de perfectă clarviziune27.

De pe patul de moarte, Maria Tudor se gândea mai ales la opera ei de restaurare a catolicismului, îi trimite vorbă Elisabetei, la Hatfield, cerându-i

să nu schimbe nimic din ce este stabilit privitor la religie şi să-şi plătească datoriile. Tradiţia protestantă spune că Elisabeta ar fi răspuns că e de acord cu al doilea punct, dar în ceea ce priveşte religia, ea va proceda „conform cuvân-tului lui Dumnezeu, care era singura ei lege"28; pare însă destul de îndoielnic, într-un moment când ea avea de înfruntat greutăţile unei schimbări de domnie, să fi folosit o formulare atât de imprudentă. Jane Dormer, doamnă de onoare a Mariei - cea care se va căsători în curând cu Feria -, dă o versiune proprie, mult mai plauzibilă: Elisabeta ar fi afirmat solemn că este fidelă catolicismului

şi l-ar fi rugat pe Dumnezeu s-o îngroape de vie dacă minţea29. Ea nu pregeta
niciodată să facă asemenea jurăminte care nu o costau nimic.
Oricum, zarurile erau aruncate. Maria Tudor a murit în zorii zilei de 17 noiembrie 1558, în momentul când preotul care celebra mesa în camera ei
tocmai sfinţea ostia. Câteva ore mai târziu, numele Elisabetei era anunţat la
Westminster şi în City: domnia sa, atâta timp aşteptată, începea.

PARTEA A DOUA

REGINĂ ŞI FEMEIE

Câte bucurii nemărginite
le sunt refuzate regilor,
dar li se dăruie oamenilor simpli.
fShakespeare, Henric \,
actul IV, scena 1)

VI

„O naţiune nestatornică şi schimbătoare"

Etisabeta la capătul încercărilor

Romancierul este privilegiat în comparaţie cu istoricul, căci poate pune pe seama personajelor din trecut gânduri neconfirmate prin nici un document din arhive.

Totuşi, se poate presupune pe bună dreptate că Elisabeta, în momentul când moartea surorii sale îi deschidea în sfârşit calea spre tron, a folosit cele câteva zile rămase până la intrarea oficială în Londra ca să mediteze asupra misiunii care o aştepta şi asupra propriului său destin. Ce reprezenta acest regat pe care ea urma să-l conducă? Ce probleme va avea de rezolvat? De ce mijloace dispunea ca să le rezolve? Fără îndoială, se mai gândise şi până acum la acestea, de multe ori, în cursul ultimilor ani şi îşi făurise un program de guvernare; de aici înainte însă venise timpul să intre în acţiune, şi pentru ea însemna o experienţă nouă.

De când se ştia, trăise într-o continuă ameninţare. După ce tatăl său ceruse să fie declarată bastardă de către Parlament, situaţia ei în regat fusese ambiguă şi instabilă; când tratată ca o prinţesă, propusă în căsătorie unui prinţ sau altuia din Europa, când suspectată şi în dizgraţie. Testamentul lui Henric VIII o trecuse, în mod paradoxal, pe locul al treilea pe lista moştenitorilor tronului, fără însă a-i reda calitatea de fiică legitimă, ceea ce, mai târziu, va reprezenta

cauza celor mai grave probleme ale domniei sale.
Sub Eduard VI, ea fusese pe rând compromisă în periculoasa aventură
a lui Thomas Seymour, apoi ocrotită de ambiţiosul Northumberland. Lovitura
de stat eşuată în favoarea nefericitei Jane Grey fusese cât pe ce să o priveze,
pe acelaşi temei, ca şi pe sora ei mai mare, de drepturile acordate prin testa-
mentul tatălui lor. Maria, când a ajuns regină, o tratase cu o îngăduinţă surprinză-
toare, însă fără să-şi poată depăşi antipatia şi suspiciunea alimentate continuu
de noi bănuieli.
Din toate acestea, fie că se petreceau la Ashridge, la Hatfield, în Turnul
Londrei, la Woodstock sau la curte, Elisabeta învăţase să-şi ascundă sentimentele
şi totodată să mintă când era nevoie ca să-şi salveze viaţa. Nu-i va veni niciodată

greu să jure fals, luându-l ca martor pe Dumnezeu cu toată solemnitatea posibilă.
Se poate spune că ipocrizia, ridicată la rang de sistem, va deveni pentru fiica
lui Anne Boleyn o a doua natură; mai trebuie să recunoaştem însă că mania
sperjurului era frecventă în cercurile conducătoare şi diplomatice de atunci şi
că nici spaniolii, nici francezii - fără a mai aminti de scoţieni -, nu şovăiau să
spună cele mai mari minciuni, cu riscul unei osândiri în eternitatea iadului de
care totuşi pretindeau că se tem foarte tare.
Din comploturile lui Thomas Seymour, Thomas Wyatt, Henry Dudley
şi Anthony Kingston, în care ea fusese în mod sigur mai mult sau mai puţin
amestecată (măcar în ultimele două), Elisabeta reţinea două învăţăminte
folositoare unei viitoare suverane: mai întâi cunoaşterea mecanismului intern

al unor asemenea acţiuni - şi a slăbiciunilor lor -, apoi un scepticism total faţă de jurămintele de credinţă ale pretinselor persoane fidele. Mult mai târziu, când era pe sfârşite captivitatea dramatică a Mariei Stuart, Elisabeta îi va face ambasadorului Franţei, Châteauneuf, această relevantă confidenţă: „Domnule ambasador, aveţi o înţelegere [corespondenţă] importantă şi secretă cu regina Scoţiei, dar eu am fost prizonieră în timpul când domnea sora mea şi ştiu de ce stratageme se folosesc prizonierii ca să-i câştige pe slujitori şi să pună la cale înţelegeri secrete."l

Cu ajutorul anturajului său de criptoprotestanţi, Elisabeta îi urmărea cu atenţie pe cei care azi ar fi numiţi „opoziţia". Ea cunoştea lipsa de popularitate a politicii ultracatolice a Mariei Tudor - mai ales în ultimii ani ai vieţii ei - şi simţea că, atunci când va urca pe tron, va trebui să găsească un mijloc de a înăbuşi violenţa care ameninţa stabilitatea regatului. Ea era însă prea inteligentă şi cu o minte prea independentă ca să se lege de la început de un partid, oricare ar fi fost acesta: cea mai mare grijă a politicii ei va fi întotdeauna să-şi păstreze libertatea de acţiune.

„Această Anglie..."

Secolul al XVI-lea nu a fost o perioadă a statisticilor. Evaluările cifrice care apar, ici şi acolo, în documentele epocii sunt atât de vagi, chiar atât de neverosimile, încât de cele mai multe ori pot fi luate în seamă doar pentru interesul lor anecdotic, în special recensământul populaţiei era la începuturile

sale. De altfel, contemporanii nu acordau datelor economice şi demografice
decât o importanţă secundară; nu se inventase încă economia politică.
Totuşi, unele fenomene îi uimeau pe cei care le observau şi le căutau
explicaţii care, chiar dacă erau „preştiinţifice", nu ar trebui ignorate pentru
acest motiv: se întâmplă adesea să fie apreciate mai exact lucruri care sunt
observate direct, cu toate greşelile sau naivităţile metodei, decât atunci când
sunt judecate după un timp mai îndelungat.

Un lucru este sigur şi toţi contemporanii au căzut de acord asupra lui:
la sfârşitul domniei Mariei Tudor, regatul Angliei se afla într-o criză profundă.
Criză politică şi criză religioasă (pe atunci ambele mergeau mână în mână),
dar şi criză economică şi socială. De când Henric VIII recursese la slăbirea
monedei*, inflaţia nu încetase să distrugă economia. Maria Tudor luase unele
măsuri ca să îndrepte lucrurile; Marele ei Trezorier, marchizul de Winchester,
prevăzuse chiar pentru 1559 o ameliorare a proporţiei de metal nobil în moneda
curentă; poporul era însă mai impresionat de necazurile prezente decât de
reformele promise. Anii 1555-l556 fuseseră un dezastru pentru agricultură,
cu veri ploioase şi ierni geroase, iar o epidemie de ciumă (sau o altă boală
contagioasă considerată a fi ciumă), cu o mortalitate ieşită din comun, făcea
ravagii în ţară în anii 1557-l558.
Şi cucerirea portului Calais de către francezi fusese considerată în ţară
ca o catastrofă naţională, chiar dacă istoricii actuali au mai curând tendinţa

să-i reducă efectele reale. Mai mult ca niciodată, poporul avea impresia că ţara fusese sacrificată din ambiţia spaniolilor, şi că mariajul reginei cu Filip II provocase pierderi financiare grave şi ruinarea armatei. E adevărat că războiul costa mult şi că Anglia nu avea nimic de câştigat din el; în această problemă, Elisabeta nu putea să nu fie de acord cu opiniile compatrioţilor săi.

Slăbită de inflaţie, demoralizată de conjunctura economică îngrijorătoare, umilită prin pierderea portului Calais, oare era Anglia, din aceste motive, chiar o ţară în pragul ruinei, redusă la nivelul ţărilor de mâna a doua, aşa cum lăsau să se înţeleagă unele pamflete protestante, care o prezintă pe Maria Tudor ca pe „femeia roşie" a Apocalipsului?

Dimpotrivă: ceea ce îi surprinde pe observatorii străini, şi în primul rând pe ambasadorii Veneţiei, martori atenţi şi imparţiali, era potenţiala bogăţie a Angliei. „Regatul are o mulţime de porturi şi de ape şi se bucură de o climă blândă şi temperată", scria Giovanni Michiel într-un raport amplu adresat dogelui la 13 mai 1557 (şi era după doi ani de recolte slabe). „Pământul e roditor şi produce tot ce este de primă necesitate, chiar dacă unele mărfuri necesare confortului sau obiectele de lux sunt mai curând importate, în schimb, Anglia exportă propriile sale produse: lână, mari cantităţi de postavuri de o calitate excelentă, cositor, plumb, cărbuni, carne, ba uneori şi grâu şi alte cereale, şi bere [...]. Cu siguranţă, este o ţară mai bogată, mai plăcută şi mai fermecătoare decât oricare altă insulă din lume."2

Ţinând seama de autor, descrierea nu poate părea fără temei real. Şi totuşi, Anglia anului 1558 nu avea o populaţie prea mare: între 3 şi 3,5 milioane

de locuitori, cu tot cu Ţara Galilor (dar, evident, fără Scoţia), după evaluările cele mai verosimile ale istoricilor demografi moderni3. Acest numSr care, pe

Note: A se vedea p. 49.

bună dreptate, poate să ne pară foarte redus, trebuie totuşi comparat cu cel al populaţiei altor ţări din Europa în aceeaşi epocă. Dacă Franţa - cu siguranţă cea mai popuiată ţară - putea avea între 16 şi 18 milioane de locuitori4, Spania, cu toată puterea ei militară, nu depăşea 7 milioane de suflete5. Studiile actuale arată că populaţia engleză avea un ritm de creştere destul de rapid de la începutul secolului al XVI-lea, dar contemporanii nu ştiau acest lucru şi considerau mai curând că regatul s-ar fi depopulat. Foametea şi epidemiile - adesea simultane sau consecutive - influenţau mult părerile oamenilor: în 1557, la Westminster, 15 persoane muriseră de foame şi 51 de boli datorate subnutriţiei6; fără îndoială, şi aprecierile Elisabetei erau asemănătoare cu cele ale contemporanilor săi şi nu cu cele ale istoricilor de azi.

Ca şi celelalte ţări din Europa, Anglia anului 1558 era socotită, după criteriile noastre actuale, o ţară specific rurală, în afară de Londra (asupra căreia vom reveni), nici un oraş nu depăşea 20.000 de locuitori: Norwich, al doilea oraş al regatului, abia atingea 15.000, Bristol şi Newcastle 12.000, York şi Exeter 10.000. în total, punând la socoteală oraşele episcopale şi oraşele-târguri, ajungem cu greu la 800 de centre cu 2.000 de locuitori, restul populaţiei trăind în sate sau cătune7. Nu înseamnă însă că toată lumea de la ţară se ocupa numai

cu agricultura: mulţi ţărani practicau un fel de artizanat, pregătind lâna pentru
export, fără a-i mai pune la socoteală pe meseriaşii propriu-zişi întâlniţi în orice
centru mai important: cizmari, croitori, tâmplari, dulgheri, tăbăcari, fierari
şi alţii.
Zona rurală a Angliei era foarte diferită de la o regiune la alta. în
centrul şi vestul ţării, majoritatea terenurilor erau îngrădite (enclosures): acolo
peisajul era asemănător cu cel care se întâlnea, înainte de comasare, în
tufărişurile din Bretagne: garduri vii din arbuşti şi ciulini, drumuri desfundate.
în alte părţi - mai ales în nord şi în est - predominau marile domenii şi
terenurile neîngrădite. Existau şi multe regiuni în care terenuri întinse erau
lăsate în paragină sau ca mlaştini: de exemplu, în preajma localităţilor
Cambridge şi Ely drenajul mai avea mult până să fie terminat, iar densitatea
populaţiei era foarte mică.
Metodele folosite în agricultură rămăseseră aproape peste tot cele
tradiţionale, chiar arhaice. Abia din primii ani ai secolului al XVI-lea se
începe cu greu îmbunătăţirea unor specii vegetale, ameliorarea terenurilor,
irigarea păşunilor uscate. Totuşi, preocuparea pentru o agricultură mai
raţională şi mai productivă se concretizează acum: din anii 1530 au început
să apară lucrări despre husbandry (exploatarea agricolă), în special problema
creşterii animalelor ocupa un loc important până şi în dezbaterile
Parlamentului: industria lânii cerea din ce în ce mai multă materie primă, iar
oile deveneau tot mai numeroase, ocupând terenuri care fuseseră iniţial
destinate culturii cerealelor. Unii vedeau în acest fapt o ruinare a ţării, iar

predicatorii stigmatizau lăcomia proprietarilor de turme de oi, care sacrificau agricultura tradiţională pentru setea lor de câştig.

Toate aceste controverse nu puteau însă opri dezvoltarea economică: până spre 1550, marea bogăţie a ţării fusese lâna. Se exporta spre porturile Flandrei - piaţă importantă încă din Evul Mediu - nu numai lână brută, ci şi din ce în ce mai multe stofe ţesute, de o calitate tot mai bună. Din nenorocire, după 155l-l552, industria lânii este zguduită de o criză serioasă: în trei ani, exportul scade în mod dramatic, de la 132.000 lire sterline la 85.000; se închid ateliere, apare şomajul8. Contemporanii acestui fenomen erau tot atât de neputincioşi să-l oprească, precum sunt şi economiştii de azi într-o conjunctură asemănătoare. Cuplul inflaţie-şomaj zguduia societatea sub Maria Tudor, ca şi în secolul al XX-lea. în 1552-l555, Parlamentul încercase să reducă producţia ca să evite astfel creşterea nemăsurată a stocurilor de mărfuri, iar abilitatea comercială a lui Thomas Gresham, „negustor al reginei" din Antwerpen, începuse să stabilizeze piaţa; dar în momentul când Elisabeta urca pe tron, epoca de aur a comerţului anglo-flamand cu lână trecuse în mod iremediabil, deşi contemporanii, şi în primul rând regina însăşi, nu înţelegeau clar situaţia.

Acest fenomen va avea o influenţă deosebită, în următorii ani, asupra politicii continentale din timpul domniei Elisabetei.

Londra, inima regatului

în acest regat rural în multe privinţe încă medieval, capitala apare, prin mărime, prin activitatea economică, prin dinamismul intelectual, ca un fenomen

care îi uimea pe toţi observatorii străini, iar moraliştii şi poeţii îl priveau cu nedumerire. Cu cei, probabil, 100.000 de locuitori, în continuă creştere, Londra nu se putea compara cu nici un alt oraş englezesc9. Fără a fi nicidecum cel mai mare oraş din Europa (Paris şi Neapole aveau un număr aproape dublu de locuitori, iar Milano, Veneţia şi Antwerpen îl depăşeau şi ele), Londra făcea parte din categoria, restrânsă pe atunci, a ceea ce vom numi, potrivit reperelor noastre actuale, o mare metropolă. Deşi mai păstra aspecte rurale - existau grădini de legume chiar în oraş -, ceea ce atrăgea atenţia şi stârnea nedumeriri era aspectul de îngrămădire şi de aglomeraţie; la fel şi extinderea lui, căci, dacă City-ul propriu-zis era înconjurat de ziduri şi de şanţuri (de la Turnul Londrei spre est până la râul Fleet la vest, cam doi kilometri în lungime şi 1.500 metri de la nord la sud), praşul se întindea, cel puţin de la începutul secolului, cu mult dincolo de partea îngrădită, de-a lungul drumurilor care se îndreptau spre cele patru puncte cardinale. Aceste cartiere (erau numite boroughs, termen folosit şi acum pentru a desemna cartierele Londrei situate dincolo de City) formau fie nişte înlănţuiri de case de o parte şi de alta a drumurilor, fie mici aglomeraţii care deja începuseră să se lege unele de altele. Două dintre ele erau

mai importante: Westminster, la doi kilometri şi jumătate depărtare de City, în amonte pe Tamisa - acolo era sediul Parlamentului, acolo erau încoronaţi

şi înmormântaţi suveranii în marea catedrală gotică, şi tot acolo îşi avea reşedinţa din ce în ce mai des curtea, în Palatul Whitehall; al doilea centru, pe malul de sud, Southwark, legat de City prin Podul Londrei, era o capodoperă arhitectonică admirată de toţi vizitatorii.
între City şi Westminster, curbându-se de-a lungul fluviului, se întindea un drum (nisipos la început, de unde şi numele lui de Ştrand, dar apoi pavat) care făcea legătura între cele două centre, iar pe partea sa de sud şi de est, spre malul apei, se construiseră, una lângă alta, încă de mult timp, clădiri aristo-cratice şi mănăstiri, cu debarcadere pe Tamisa. Aici îşi avea Elisabeta, ca soră a reginei, reşedinţa londoneză, în vechiul palat construit pentru ducele de Somerset şi cunoscut, din acest motiv, sub numele de Somerset Place - astăzi Somerset House. Whitehall, fostă York House, construită de către şi pentru cardinalul Wolsey, devenită sub Henric VIII reşedinţă regală, nu era de fapt decât construcţia cea mai sudică între Ştrand şi Tamisa. (Cealaltă reşedinţă regală londoneză, mult mai modestă, era micul Palat Saint James, la un kilometru mai spre vest de Whitehall, într-o zonă deja rurală: acolo moare Maria Tudor la 17 noiembrie 1558.)
Această enormă aglomerare - după criteriile epocii - stârnea deopotrivă admiraţie şi teamă. Teologii vedeau în ea un cuib al tuturor viciilor, canalul în care se scurgeau necurăţeniile Angliei. E drept că aici era o lipsă cumplită de igienă, că izbucneau periodic epidemii care făceau ravagii înspăimântătoare, că sărăcia creştea dramatic, iar criminalitatea era în floare; dar este adevărat

şi că alimentarea, locuinţele şi îmbrăcămintea pentru un număr atât de mare de oameni consumau integral producţia dintr-o zonă vastă de vreo 50 kilometri de jur-împrejurul oraşului şi că acesta era considerat de populaţia rurală ca un monstru care devorează totul.

Dar la Londra bătea inima economică şi intelectuală a ţării. Toate „meseriile" (corporaţiile, guilds) prosperau aici, inclusiv cele mai prestigioase: orfevrăria, industria parfumurilor, imprimeria şi alte industrii de lux. Negustorii străini aveau aici agenţii comerciale, iar în port soseau fără încetare nave din întreaga Europă. Tamisa, în aval de Podul Londrei, era ca un bazin imens unde, până la Greenwich, Deptford, Tilbury şi Gravesend, funcţionau şantiere navale.

Elisabeta Tudor se simţea în largul ei în acest oraş mare. Ştia că e populară, cel puţin de la începutul domniei surorii sale. De câte ori avusese prilejul să treacă pe străzile Londrei, fusese aclamată de oamenii de rând, care deja o numeau „Elisabeta noastră". Ajunsă regină, va avea grijă să nu uite cât de importantă este pentru reuşita guvernării ei o bună înţelegere cu capitala; atitudinea Londrei va avea întotdeauna o mare influenţă asupra politicii Elisabetei.

Mecanismele puterii

în primele zile ale domniei, Elisabeta se gândea, fără îndoială, mai mult la viitorul imediat, adică la primele măsuri pe care trebuia să le ia, şi la toate pericolele care trebuiau evitate.

Era perfect conştientă de prima dificultate ce se cerea depăşită: faptul

că e femeie. Până la urcarea pe tron a Mariei Tudor, nici o femeie nu domnise
în Anglia, în afara unui scurt interval - de altfel dezastruos - când Matilda,
nepoata lui William Cuceritorul, a deţinut puterea; aceasta se petrecea cu cinci
secole mai înainte. Societatea engleză din secolul al XVI-lea îi avea în vedere
numai pe bărbaţi, atitudine şi mai accentuată de Henric VIII, în ochii căruia
femeia era o cantitate neglijabilă, în afara rolului ei de amantă, soţie şi mamă.
Fără îndoială că în Anglia nu era recunoscută „legea salică", potrivit căreia
femeile şi chiar moştenitorii lor erau excluşi de la tronul Franţei: pe negarea
acestei legi îşi întemeiau suveranii englezi, după anul 1337, pretenţiile lor la
coroana Casei de Valois. Dar una era ca o femeie să poată transmite drepturi
dinastice, şi cu totul alta ca ea însăşi să domnească. Maria Tudor, care nu dorea
neapărat să guverneze, intervenise prea puţin în conducerea treburilor statului
-în afara celor religioase, ideea ei fixă; ea lăsase grupările rivale să se confrunte
în cadrul Consiliului său, asistând uneori neputincioasă la discutarea unor pro-
bleme greu de rezolvat, încât se spune că într-o zi a plâns, regretând că nu poate
să fie înlocuită de tatăl său, regele, măcar pentru 24 de ore10. Partida spaniolă
şi cea franceză îşi disputau locurile şi avantajele, în mentalitatea vremii, o femeie
nu-şi putea impune autoritatea: dacă ea era moştenitoarea tronului prin drept
dinastic, soţul ei trebuia să guverneze. Elisabeta ştia aceasta, şi în mod sigur era
de pe atunci ferm hotărâtă să nu-şi ia un stăpân; poate însă că nu presimţea cât
de mult timp va otrăvi relaţiile cu supuşii săi această problemă a căsătoriei sale.

în privinţa guvernului, Elisabeta avusese destul timp să chibzuiască, în
ultimele luni de domnie a surorii sale, la cei pe care şi-i va lua în preajmă. Ea
nu concepea să fie, ca Maria, un fel de prizonieră a consilierilor săi; ea le
pretindea totală fidelitate şi supunere absolută. Poate tocmai fiindcă era femeie,
hotărâse să precizeze de la început, fără echivoc, că ea este cea care conduce,
şi că toate deciziile îi aparţin.
Ca prinţesă moştenitoare, Elisabeta nu cunoştea, desigur, toate amănun-
tele mecanismului de conducere; dar ea cunoştea marile probleme şi principa-
lele forţe care se înfruntau.
Una dintre aceste forţe, cea pe care contemporanii ar fi considerat-o, în
mod cert, de primă importanţă, erau nobilii. Desigur, vechea aristocraţie feudală
anglo-normandă fusese împuţinată de lungul război civil numit al Rozelor*,

Note:
* Război între dinastia de Lancaster (trandafir roşu) şi dinastia de York (trandafir alb), 1458-l485.

iar Henric VIII făcuse să cadă pe eşafod unele dintre cele mai ilustre capete.
Dar familii ca Percy şi Neville în nord şi Howard în est erau tot bogate şi
puternice, cu influenţă pe plan local, chiar dacă nici una dintre ele nu ar fi
îndrăznit - decât în cazuri excepţionale - să înfrunte pe faţă puterea regelui.
O nouă aristocraţie, apărută graţie unor favoruri date de primii reprezentanţi
ai Casei Tudor, se statornicea pe lângă cea veche: familiile Herbert, Radcliffe,
Russel, Wriothesley. Cu toţi formau o clasă a celor bogaţi, cu influenţă locală,

cu prestigiu, de care trebuia să ţină seama orice guvern ce ar fi fost la putere.
Dacă ar fi să dăm crezare unor istorici moderni, aristocraţia din Anglia
în acea epocă era pe cale de a-şi ceda influenţa de fapt unei noi clase, aflate
în expansiune: cea numită gentry. Termenul desemnează clasa „gentilomilor"
- noi le-am spune mica nobilime -, proprietari funciari sau deja industriali,
reprezentanţi ai celor mai dinamice elemente ale societăţii. Această analiză
nu este unanim recunoscută11. Să reţinem că în cadrul Parlamentului, Camera
Comunelor, din care făcea parte majoritatea reprezentanţilor din gentry şi a
burgheziei orăşeneşti, începea să joace un rol dinamic, alături de Camera Lorzilor,
„camera superioară" tradiţională, compusă din duci, marchizi, conţi, viconţi
şi baroni (membrii laici ai Camerei Lorzilor) şi episcopi (membrii ecleziaşti);
dar la mijlocul secolului al XVI-lea, Camera Lorzilor îşi păstra întregul său
prestigiu; nu venise încă timpul când Camera Comunelor să-şi asume supre-
maţia politică.
Elisabeta, care cunoştea bine istoria Angliei, ştia că din secolul al XlV-lea
nici un suveran nu putea guverna fără Parlament; fiind însă fiica tatălui său,
ea era desigur foarte departe de a conferi Parlamentului importanţa acordată
de istoricii secolelor al XVIII-lea şi al XlX-lea, îndoctrinaţi cu teoriile partidului
Whig *T Henric VIII prelinsese şi obţinuse o docilitate absolută din partea
Parlamentelor sale; în acelaşi timp însă, el le sporise competenţa, dându-le să
voteze importante legi religioase şi legi privind succesiunea la domnie. Astfel,

mai mult ca niciodată, era unanim recunoscut faptul că în Anglia nici o lege (statute) nu putea fi promulgată fără acordul Parlamentului, ceea ce nu însemna nicidecum că Parlamentul ar fi o „contrapondere" faţă de guvernul regal.
Dimpotrivă, supremaţia regală era unanim recunoscută, şi nici cei mai îndrăzneţi critici n-ar fi cutezat să pretindă că Parlamentul ar avea o putere independentă de cea a regelui.
Oricum, suveranul dispunea de dreptul de a convoca Parlamentul după bunul său plac - puteau, de exemplu, să treacă mai mulţi ani fără să-l convoace -, de a-l amâna sau de a-l dizolva, tot după placul lui, şi era departe de a fi lipsit de mijloace prin care să-i controleze alegerile şi dezbaterile. Dar după domniile lui Henric VIII, Eduard VI şi a Mariei Tudor, Elisabeta ştia că nici o reformă

Note:
" Partidul Whig este, în secolul al XVIII-lea, în Anglia, partidul care pune mai presus Parlamentul decât monarhia; partidul opus este partidul Tory.
sau măsură legislativă importantă nu ar putea fi adoptată fără acordul Parlamentului. Această situaţie ţinea de regulile jocului politic englez şi trebuia respectată ca atare.

Suveranul

Cu toate frământările din istoria ultimei sute de ani, regalitatea rămânea învăluită într-un imens prestigiu. Ceremonia încoronării, cu caracterul ei religios înălţător, aproape mistic, făcea din suveran o fiinţă deosebită, aleasă de Dumnezeu spre a domni, bucurându-se chiar de puteri supranaturale, ca aceea de a vindeca

scrofuloza (abcesele tuberculoase) - privilegiu pe care monarhia engleză îl moştenise de la dinastia capeţiană. Orice formă de rebeliune (considerată de legea engleză ca „trădare", un termen foarte cuprinzător) era pedepsită automat cu moartea, iar teologii o asimilau cu un păcat de o excepţională gravitate, ce aducea osânda veşnică. „Prerogativa regală", sau puterea personală a suvera-nului, era fără margini, mai ales când era impusă de un om ca Henric VIII, cu o fire deosebit de autoritară; ea se exercita pe calea „proclamaţiilor regale", care adesea priveau probleme la fel de importante ca multe legi votate în Parlament. Elisabeta ştia cât de mare era puterea de care se va bucura ca regină, şi nimeni nu se îndoia că ea era hotărâtă să o folosească din plin.

Totuşi, prestigiul monarhiei era departe de a fi la fel de puternic în Anglia ca, de pildă, în Franţa, şi aceasta pentru un motiv evident: cel puţin de un secol, coroana trecuse, în funcţie de rezultatul războaielor civile şi al loviturilor de stat, de la una la alta dintre cele trei dinastii succesive - Lancaster, York şi Tudor -, fără să se fi putut stabili şi afirma vreun drept de succesiune indiscutabil, în Franţa, „legea salică" asigura transmiterea coroanei regatului fără nici o îndoială; în Anglia se văzuse un fiu detronându-şi tatăl (Eduard III), un văr uzurpând domnia vărului său (Henric IV), un rege legitim, în mod succesiv închis, reabilitat şi până la urmă asasinat (Henric VI), un unchi asasinându-şi nepoţii ca să pună mâna pe putere (Richard III) *, în sfârşit, un altul, aproape necunoscut, cucerind regatul cu sabia în mână (Henric VII). L-am văzut pe Henric VIII procla-

mându-i în mod succesiv ca moştenitori pe Maria, apoi pe Elisabeta, după ea
pe Eduard, apoi pe toţi trei, unul după altul; Jane Grey a fost cât pe ce să
domnească în locul moştenitoarei legitime; sub domnia Mariei Tudor, două
conspiraţii cu numeroşi participanţi hotărâseră cu sânge rece să o înlocuiască
cu sora ei. Toate acestea nu creau, în jurul persoanei suveranului englez, o
atmosferă de stabilitate şi de linişte; riscul unei răsturnări violente nu putea fi
exclus niciodată, iar Elisabeta, care trecuse prin multe, o ştia mai bine ca oricine.

Note:
* Cel puţin aşa se credea atunci; istoricii moderni sunt mai puţin siguri de vinovăţia lui Richard III.

Guvernarea

Pentru a guverna şi a administra, regele sau regina dispunea de mijloace
verificate, cam rudimentare, e drept, faţă de concepţiile noastre moderne, dar
;onsiderate foarte perfecţionate de oamenii de atunci, ceea ce era esenţial.
Primul dintre aceste mijloace era Consiliul privat, care se formase treptat,
n cursul secolului al XV-lea, provenind din instituţiile feudale. Un rege ca
ienric VIII îl dominase cu o mână de fier, în timp ce Maria Tudor nu a fost
n stare să-şi impună autoritatea faţă de Consiliu; pe viitor, totul depindea de
ersonalitatea suveranului. Acesta numea în Consiliul privat pe cine voia el,
ncredinţând unuia sau altuia dintre membrii Consiliului responsabilităţi tot
lupă voia lui; astfel, examinând componenţa Consiliului, se putea cunoaşte

rientarea politică a regelui. Păstrând proporţiile, acest Consiliu este echiva-
entul unui Consiliu de miniştri de astăzi, cu o diferenţă esenţială: fiecare
nembru al Consiliului privat avea această funcţie cu titlu individual, era numit
i revocat exclusiv din iniţiativa suveranului şi răspundea numai faţă de el.
în cadrul Consiliului privat, înalţii demnitari ai Coroanei se bucurau de
m prestigiu evident, prin titlul şi funcţia lor. Erau mai ales Lordul Mare Cancelar
i Lordul Mare Trezorier, şi alţi câţiva, cu caracter politic mai puţin precizat,
:a Lordul Mare Şambelan. Marele Cancelar (îl vom numi, în continuare, mai
implu, Cancelarul) fusese la începutul domniei lui Henric VIII un adevărat
rim-ministru; era cardinalul Wolsey, a cărui cădere, în 1558, produsese o
mpresie puternică tuturor. Tot în timpul domniei Mariei Tudor, episcopul
jardiner, în calitate de Cancelar, apărea şi el ca şef efectiv al Consiliului. Dar
uccesorul său, Nicholas Heath, arhiepiscop de York, nu avea nici pe departe
ersonalitatea celor dinainte, iar Elisabeta, fără nici o îndoială, era ferm
lotărâtă să nu lase niciodată unui Cancelar, oricare ar fi el, exercitarea puterii
eale: nu era ea femeia care să se lase pe mâna Marelui Vizir!
Lordul Mare Trezorier (să-i spunem Trezorierul) era de fapt ministrul
inanţelor, cu toată greutatea pe care o poate reprezenta în Consiliu un asemenea
ol. La sfârşitul domniei Mariei Tudor, acesta era un bărbat vârstnic şi cu
experienţă, William Paulet, marchiz de Winchester, care ştiuse întotdeauna să
e retragă la timp în cursul tulburărilor din domniile precedente: exemplul

erfect al politicianului moderat, de care noua regină avea cea mai mare nevoie.
O altă funcţie din Consiliul privat, care începea să dobândească impor-
anţă, era cea de secretar. Pe atunci i se spunea, fără altă precizare „Mr. Secretary";
ibia mai târziu se va impune formula „Secretar de Stat". La început, era un
implu secretar al consiliului - un bărbat din gentry sau din burghezie, niciodată
m nobil. Vom vedea cui îi rezerva acest rol Elisabeta şi ce amploare va căpăta
ub domnia ei.
Prestigiul Consiliului era imens: era cu adevărat „Sfatul" suveranului,
ăcaşul puterii. Ambasadorul Veneţiei, impresionat, scrie: „Guvernarea ţării este

în întregime în mâna Consiliului Maiestăţii Sale, şi îşi are reşedinţa în palatul
reginei [...]. El se reuneşte dimineaţa devreme; fiecare membru prezent se
exprimă liber şi hotărârile sunt luate de către majoritate. Regina ţine seama
întotdeauna de părerile Consiliului său"12.
Dar în preajma tronului, în afară de membrii Consiliului, mai erau şi alte
persoane care se bucurau de o influenţă remarcată uşor de către contemporani:
funcţionarii Casei regelui (sau a reginei) şi cei ai Camerei regelui (sau a reginei),
pe care, în teorie, nu ar fi trebuit să-i privească decât bunul mers al vieţii din
interiorul palatului - întreţinere, hrană, îmbrăcăminte, grajduri, vânătoare,
călătorii etc. -, dar care, în realitate, beneficiau de o apropiere personală şi
zilnică de suveran.
Când a urcat pe tron, Elisabeta nu ignora - din motive bine întemeiate

- ce rol putea juca, în Consiliu, intervenţia facţiunilor. Nu erau chiar partide,
în sensul modern la cuvântului; erau cel mult tendinţe politico-religioase, mai
mult sau mai puţin clare şi distrincte, dar mai ales hărţuieli între clanuri şi
persoane. Fiecare mare senior îşi avea propriul anturaj, „clientela" sa, în sensul
latin al termenului. Influenţa seniorului era apreciată după puterea de a le
oferi protejaţilor săi funcţii bine plătite, demnităţi, terenuri, beneficii: adică aşa-
numitul „patronaj". Nici un suveran nu putea nesocoti această realitate: în
secolul al XVI-lea, în spatele fiecărui conflict politic mai important se aflau
interese personale sau de clasă; singura speranţă pe care regele sau regina o
nutrea era să poată avea controlul acestor conflicte. De altfel, pentru un monarh
abil, a asmuţi un clan împotriva altuia, a neutraliza un clan prin altul, putea
reprezenta un mijloc excelent a rămâne adevăratul stăpân al puterii, cu condiţia
de a nu se lăsa copieşit de ea, cum fusese Maria Tudor.

Controlul ţării

în afară de Londra şi de câteva comitate unde curtea îşi avea în mod
obişnuit reşedinţa, pe o rază de 40-50 kilometri în jurul capitalei (home counties),
puterea centrală nu se exercita - în comparaţie cu cea din vremurile moderne
- decât în mod foarte slab. Acei sheriffs, funcţionari regali existenţi încă din
Evul Mediu (echivalent aproximativ al judecătorilor regali pe timpul monarhiei
capeţiene), nu mai aveau în secolul al XVI-lea decât funcţii în cadrul poliţiei.
Justices of the peace (în traducere foarte inexactă ar fi „judecători de pace")

erau în realitate principalii garanţi ai ordinii, cu atribuţii atât administrative cât şi juridice, dar ei erau gentilomi locali, exercitându-şi gratuit funcţiile: aceasta însemna că ei erau departe de a fi nişte agenţi minori şi docili ai guvernului, în 1558, încep să apară acei lords lieutenants, reprezentanţi personali ai suveranului, care deţineau o putere mai mare, dar cam neclară, obiectivele loi prioritare fiind cele militare; aceştia, totuşi, nu se aflau decât în câteva comitate,

Este adevărat că Anglia era prea întinsă ca să poată fi controiată îndeaproape de la Londra. Chiar călare - iar drumurile erau adesea împotmolite, inundate, impracticabile -, nu se puteau parcurge mai mult de 25-30 de kilometri pe zi când era vreme bună, şi 40 forţând caii; în timp de iarnă, nu se putea spera să se depăşească 15 sau 20 de kilometri[13]. Trebuia să se ţină seama şi de podurile rupte şi de tâlharii de drumul mare. în mod sugestiv, un istoric modern a remarcat că, pentru un contemporan al Tudorilor, frontiera scoţiană sau capătul regiunii Cornwall păreau tot atât de departe de Londra ca şi Australia pentru noi astăzi[14] - cu deosebirea că un eveniment petrecut la Sydney ne este cunoscut imediat, pe când în secolul al XVI-lea ştirile nu călătoreau mai repede decât oamenii.
Aşa se explică de ce unele regiuni îndepărtate păstrau o înfăţişare cu totul specifică, atât din punct de vedere economic, cât şi religios. Nordul (înglobând comitatele Northumberland, Cumberland, Westmoreland, Durhamshire,

Yorkshire) era renumit prin spiritul său independent, prin greutatea de a introna aici ordinea; Henric VIII crease, ca să-l poată controla, Consiliul din Nord, cu sediul la York, care dispunea de ample puteri militare şi juridice. O instituţie analoagă controla regiunea apropiată a Ţării Galilor. Devon şi Cornwall, adevărat „Far West", erau ca o ţară străină, unde populaţia vorbea încă limba celtică şi unde protestantismul pătrunsese foarte puţin.

Totuşi, această „sub-administraţie" a comitatelor din epoca Tudor trebuie judecată în perspectivă istorică. Nici Franţa şi nici Spania nu erau mai centralizate decât Anglia şi nici mai bine controlate: dimpotrivă, ambasadorii veneţieni, buni cunoscători ai situaţiei, aveau mai curând tendinţa de a considera că regatul insular era mai direct stăpânit decât cele mai multe dintre ţările de pe continent.

La fel, sistemul financiar, care ne-ar părea astăzi cu totul nepotrivit nevoilor unui stat modern, funcţiona ceva mai bine decât în celelalte mari monarhii. Coroana dispunea, fără nici un control, de veniturile de pe domeniile sale - considerabile, graţie, mai ales, confiscării bunurilor clericale înfăptuită de Henric VIII; ea stabilea, în principiu după cum voia, tarifele vamale, de care tot Coroana beneficia; mai avea şi diverse venituri de origine feudală, ca „dreptul de tutelă" (wardship) asupra administrării bunurilor tinerilor nobili orfani în perioada cât erau minori, sau dreptul de a încasa veniturile episcopiilor vacante.

Toate acestea erau mai mult decât suficiente dacă suveranul ştia să-şi chibzuiască cheltuielile.

Este adevărat că viaţa la curtea regală implica o cheltuială uriaşă, în această epocă în care prestigiul unui stat, deci puterea lui, era apreciată după

gradul de lux din preajma suveranului: costume brodate, dantele, bijuterii, arme încrustate, turniruri, baluri, reprezentaţii cu teme mitologice şi feerii; toate acestea făceau parte din viaţa cotidiană a unei curţi în epoca Renaşterii, şi multe alianţe politice se consolidau în funcţie de „binefacerile" acordate de către putere.
Pentru celelalte - în special pentru întreţinerea armatei şi plata celor câteva mii de funcţionari care asigurau ordinea şi securitatea -, Coroana dispunea de produsul impozitelor directe („subsidii"), pe care le putea vota numai Parlamentul. Maria Tudor nu întâmpinase multe dificultăţi în această privinţă; dar nimic nu dovedea că va fi mereu astfel. Problemele Vistieriei au constituit în secolul al XVI-lea, şi încă mult timp după aceea, o adevărată plagă a monarhiilor europene, iar Tezaurul Angliei nu făcea excepţie.
Totul putea decurge relativ bine atâta timp cât în ţară era pace: cheltuielile guvernului şi ale administraţiei, în timp normal, puteau fi acoperite printr-o gestiune ţinută de un „bun cap de familie", cum s-ar spune astăzi, în schimb, îndată ce tulburările interne sau - şi mai rău - războiul extern făceau necesare înrolările de trupe sau recrutarea unor mercenari străini, cum procedaseră Henric VIII şi Somerset, situaţia Vistieriei devenea de nerezolvat. Din acest motiv, în principal, Maria Tudor şovăise atât să se angajeze în conflictul european, iar Consiliul său nu fusese de acord cu această hotărâre decât cu o extremă rezervă: ruina Vistieriei, la sfârşitul anului 1558, era dovada instabilităţii financiare a regatului. Elisabeta va ţine seama de această lecţie.

Nesiguranţele viitorului

La urma urmelor, problemele imediate pe care tânăra femeie de 25 de ani le avea de rezolvat, vrând-nevrând, în primele săptămâni sau - în cel mai bun caz -în primele luni ale domniei sale atât de mult dorite, erau moştenite de la domnia precedentă sau impuse prin natura situaţiei de fapt.

Poate că cea mai spinoasă era problema religioasă. Pentru un bărbat sau o femeie de la jumătatea secolului al XVI-lea, aici nu era vorba, în nici un caz, de o chestiune de ordin personal, izvorând din conştiinţa individuală. Reforma luterană şi calvină zdruncinase supremaţia spirituală a Bisericii de la Roma, dar ea nu a repus deloc în discuţie caracterul obligatoriu al credinţei creştine şi nici locul ei în structurile sociale şi politice. Catolică sau Protestantă, Biserica făcea parte, în acel timp, din stat; mai mult, toate conflictele politice, chiar conflictele sociale se învârteau în jurul binomului catolicism-protestantism.

Elisabeta, mai puţin decât oricare alt suveran din generaţia ei, nu putea ignora faptul că deciziile pe care le va lua pe plan religios vor avea consecinţe ireversibile asupra viitorului ţării şi al propriului ei viitor.

Studiind, în capitolul următor, primele luni ale noii domnii, vom vedea ce soluţii va trebui ea să adopte, din ce cauze, şi cu ce motivaţie a faptelor; să reţinem deocamdată că, dacă aspectul confesional al evenimentelor din secolul al XVI-lea pare uneori cam excesiv pentru oamenii timpului nostru, ignorarea sau minimalizarea lui ar constitui o eroare istorică la fel de gravă ca, de pildă, subestimarea importanţei marxismului în deceniile 1920-l950 sau a fascismului între cele două Războaie Mondiale.

A doua problemă de care urma să se preocupe Elisabeta cât mai repede
îra cea a propriei sale legitimităţi. Poate părea paradoxală această formulare,
;ăci dacă nu s-a îndoit de ceva în decursul lungii sale vieţi este tocmai dreptul
;ău de a domni; dar pentru contemporanii ei situaţia nu era tot atât de clară.
Ea fusese declarată bastardă de către Parlamentul din 1536, iar acea lege nu
fusese abrogată niciodată, în câteva rânduri, Maria Tudor intenţionase să o
excludă pe Elisabeta de la succesiunea sa. Desigur că testamentul lui Henric
VIII îi transmitea coroana (fără să-i anuleze condiţia de bastardă), dar nimic
nu garanta că toată lumea va accepta aceasta fără nici o ezitare - şi, de fapt,
vor exista unele încercări de repunere în discuţie a prevederilor testamentare.
Elisabeta ştia că poporul englez era instabil, gata să se ridice împotriva celor
pe care-i aclamase cu puţin timp înainte; domnia Mariei dăduse unele semne
în această privinţă la care trebuia să se gândească. Şi observatorii străini
constataseră miraţi că „stările de spirit ale englezilor sunt foarte contradictorii;
ei sunt dornici de noutate, de schimbări radicale şi răzbunători, fie din cauza
izolării lor pe insulă, fie prin natura lor de oameni ai mării" (Simon Renard,
11 octombrie 1553)15; „Această naţiune este nestatornică şi schimbătoare, astfel
că ce au aprobat şi apreciat ca bun, este imediat schimbat şi considerat a fi rău"
(Antoine de Noailles, 17 octombrie 1553)16.
Ar fi trebuit deci ca noua domnie să dobândească foarte repede un
fundament solid, printr-o înţelegere cu Parlamentul, desigur, dar şi printr-o

politică externă abilă. Or, din acest punct de vedere Elisabeta era în impas.
Războiul franco-spaniol,în care Anglia fusese implicată fără voia ei, se termina;
Franţa era la capătul puterilor după înfrângerea de la Saint-Quentin, dar şi
Spania dorea încheierea păcii. Negocierile, începute în primele zile ale lunii
octombrie, la mănăstirea Cercamp, în Picardia, continuau în ritmul haotic al
diplomaţiei timpului. Care va fi poziţia Angliei în acest proces? îşi va ţine aliatul
spaniol promisiunea de a nu hotărî nimic înainte de a i se restitui regatului
Mariei Tudor portul Calais, a cărui pierdere era resimţită atât de intens? Sau,
cum era de temut, pacea franco-spaniolă se va face fără ştirea şi pe seama
Angliei?
Fără îndoială, multe vor depinde de opţiunile religioase ale Elisabetei:
atitudinea lui Filip II, catolic fervent, se va modifica după cum ea va rămâne
ataşată catolicismului sau va favoriza erezia protestantă.
Dar chiar dincolo de tratatul de pace care va urma, noua regină va trebui
să-şi precizeze orientarea viitoarei sale politici faţă de celelalte ţări: va menţine
ea alianţa spaniolă, opera de bază a Mariei, sau va înclina spre Franţa, după
cum nădăjduia ambasadorul Noailles? Erau multe argumente de luat în seamă,
şi în primul rând Scoţia, această ţară vecină şi dintotdeauna ostilă, unde,
deocamdată, influenţa franceză era predominantă graţie regentei Mărie de
Guise şi unde se pregătea o puternică opoziţie calvină.

Elisabeta nu putea trece cu vederea nici alt fenomen care, retrospectiv,

ni se impune ca o caracteristică a timpului său: naţionalismul orgolios, suspicios
al englezilor şi marea lor ostilitate faţă de toţi străinii. Cu orice ocazie, cât de
neînsemnată, mulţimea londoneză îi agresa pe francezi sau pe spanioli -
flamanzii beneficiau, în general, de un tratament de favoare, datorat îndelun-
gatei tradiţii de alianţă „burgundă", populară încă din timpul Războiului de
100 de Ani*.
Fiica lui Anne Boleyn moştenise deci un popor greu de guvernat în toate
privinţele. Un popor nestatornic, pornit spre violenţă - cine nu era pe atunci? -,
uşor de aţâţat, gata şi să admire nemăsurat, şi să urască în mod iraţional. O
nobilime iritabilă, sfâşiată de gelozie şi de rivalităţi, orgolioasă şi recalcitrantă.
Dar şi un popor cu multe resurse umane, dinamic, gata să îndrăgească pe cine
s-ar arăta demn de dragostea lui. Elisabeta Tudor îşi înţelegea poporul din
instinct: în aceasta consta forţa ei, si era decisă să profite de ea până la capăt.

Lady Elizabfth

Acestea erau, după cum ar fi şi firesc, gândurile care o frământau pe
tânăra regină afiată la reşedinţa sa din Hatfield, în cele câteva zile care mai
rămăseseră până la intrarea solemnă în capitală şi până la primul contact cu
poporul său.
Dar despre ea însăşi, ce se ştia? Nu putem avea încredere în portretele
idealizate, schiţate mai târziu de către linguşitori sau apologeţi protestanţi.
Elisabeta, slujitoarea lui Dumnezeu, pe care o vor evoca pe întrecute cronicarii
din timpul domniei sale, nu este încă, în noiembrie 1558, decât „Lady Elizabeth",

prinţesa care fusese prizonieră în Turn. Pentru a evita orice risc de anacronism, să rămânem deci la descrierile făcute înainte de urcarea ei pe tron: ele evocă, în mod real, imaginea tinerei regine aşa cum aveau să o vadă contemporanii ei. „Este foarte frumoasă", nota în 1554 ambasadorul Veneţiei, „în tot ce face are o maiestate atât de gravă, încât nu poţi să nu recunoşti în ea o persoană de viţă regală. Modul său de comportare este agreabil şi binevoitor; vorbeşte perfect franceza, spaniola şi italiana"17. Trei ani mai târziu, succesorul ambasadorului este şi mai precis, şi mai nuanţat: „Sora reginei este o tânără femeie al cărei spirit este tot atât de admirabil ca şi persoana sa. Este mai degrabă graţioasă decât foarte frumoasă, dar are o talie perfectă şi o piele frumoasă, deşi tenul ei este puţin cam măsliniu*. Are ochi frumoşi şi mai ales mâini

* Pentru sensul termenilor de „flamand" şi „burgund", a se vedea nota explicativă de la 0.

** Acest ultim aspect stârneşte nedumerire, căci toate celelalte descrieri insistă, dimpotrivă, asupra tenului alb al Elisabetei. pp. 9-l0.

frumoase, pe care îi place să şi le arate. Inteligenţa ei este excepţională, aşa cum a arătat-o prin abilitatea ei în momentele grele prin care a trecut [...]. Vorbeşte bine latina, puţin greaca, şi îi place atât de mult italiana încât cu italienii nu foloseşte nici o altă limbă. Este mândră, chiar trufaşă, şi deşi ştie cine îi este mamă, nu se consideră inferioară prin naştere reginei [Maria Tudor], pretinzând că tatăl său nu ar fi trăit niciodată cu mama sa dacă nu ar fi fost

confirmată căsătoria lor de către Biserică. Este foarte mândră de tatăl său şi
toată lumea spune că ea îi seamănă mai mult decât cealaltă fiică."18
Să adăugăm la acest portret numeroasele dovezi de entuziasm provocate
de Elisabeta la fiecare trecere a ei prin Londra şi vom avea, fără îndoială,
imaginea unei tinere femei cu calităţi remarcabile, cu un anumit farmec, cu un
caracter puternic şi cu conştiinţa deplină a propriei sale valori.
I se cunoştea simpatia faţă de protestantism, ceea ce stârnea, de la caz
la caz, fie speranţe, fie temeri pentru ziua când ea va ocupa tronul. Cei care
avuseseră ocazia să o cunoască mai îndeaproape îi ştiau şi alte trăsături de
caracter, mai îngrijorătoare: era colerică, încăpăţânată, iar din unele vorbe ale
ei se putea bănui că ar fi şi răzbunătoare („îl rog pe Dumnezeu ca într-o bună
zi să daţi socoteală de cruzimea cu care mă trataţi", îi spusese ea lui Şir Henry
Bedingfeld, deşi acesta, după cum ştim, se purtase deosebit de frumos cu ea)19.
Şi miniştrii Mariei Tudor erau înspăimântaţi la gândul de a o vedea urmându-i
la tron surorii sale. „Membrii Consiliului sunt foarte îngrijoraţi de ce-ar putea
să le facă doamna Elisabeta", notează spaniolul Feria cu trei zile înainte de
moartea Mariei20.
Exista deci, în Anglia ca şi în străinătate, în acel noiembrie 1558, aceeaşi
nesiguranţă în legătură cu noua regină, caracteristică, în toate epocile, întronării
unei noi puteri. Dar ceea ce nu se spunea în corespondenţele diplomatice -
are şi francheţea limitele ei -, este faptul că prinţesa fermecătoare era şi o bună
actriţă, abilă să pună în joc, în mod conştient, după caz şi interlocutori, diversele

faţete ale talentului său, arătându-se autoritară sau conciliantă, semeaţă sau prudentă, maiestuoasă sau familiară.

Era dotată, mai presus de toate, cu ceea ce am numi astăzi un admirabil simţ al relaţiilor cu publicul. Foarte repede ea va şti să-şi facă cunoscute şi apreciate atitudinile, gesturile, limbajul. Găsea din instinct cuvântul care place, mişcarea care seduce şi, atunci când era necesar, privirea care fulgeră şi replica biciuitoare. Ea îşi dezvolta aceste calităţi şi se îngrijea ca toţi să le afle.

Cât despre aptitudinea sa de a guverna, Elisabeta nu se îndoia deloc că ar avea-o. îi mai rămânea să convingă Anglia şi Europa de acest lucru.

VII

‚Un entuziast strigăt de bucurie"

Noua regină

într-un regim monarhic din trecut, ca şi într-unul prezidenţial de astăzi, o schimbare de conducere generează speranţe, temeri, incertitudini, intrigi.

Fiecare vrea să afle care va fi politica noului stăpân, care-i vor fi colaboratorii, care este caracterul lui: atâtea lucruri depind, în viaţa fiecăruia, de schimbările care vor interveni; atâţia oameni au totul de câştigat sau totul de pierdut, în funcţie de rolul pe care l-au avut sub domnia precedentă.După cum spune Jean Daniel, „schimbarea puterii are întotdeauna un caracter dramatic"l.

în cazul particular al Angliei din noiembrie 1558, tulburările previzibile
erau cu atât mai puternice cu cât nimănui nu-i era străin profundul antagonism
dintre regina defunctă şi cea care îi urma la tron. Prudentă, Elisabeta s-a ferit
să lase să se ştie dinainte care sunt intenţiile sale în privinţa domniei; doar cei
apropiaţi mai aflaseră câte ceva, dar şi faţă de ei regina se ferea să compromită
viitorul prin unele angajamente prea precise.
Totuşi, ea se pregătise cu grijă pentru domnie. De când fusese sigură că
va urca pe tron, ea a cerut păreri, a primit vizite, a reflectat asupra primelor
măsuri pe care va trebui să le ia. Un singur lucru părea categoric: Elisabeta nu
va continua persecuţiile împotriva protestanţilor, nota caracteristică a domniei
Mariei, în rest, Anglia şi Europa se limitau la presupuneri.
Se impuneau de îndată patru mari decizii, inevitabile, urgente, cu
deosebită importanţă pentru viitor. De altfel, ele erau strâns legate una de alta
şi trebuiau să se realizeze în primul an al noii domnii: din acel moment, zarurile
erau aruncate. Niciodată o femeie tânără nu a trebuit să-şi asume într-un timp
atât de scurt responsabilităţi de care depindea cursul istoriei europene.
Cele patru decizii erau, în ordinea importanţei resimţite de contemporani:
menţinerea Angliei în cadrul Bisericii Catolice sau separarea de Roma; alegerea
unui soţ - deci a unui rege pentru Anglia; acceptarea pierderii oraşului Calais
sau continuarea războiului cu Henric II; păstrarea alianţei cu - Spania sau
apropierea de Franţa.

Asupra acestor patru hotărâri Elisabeta avea desigur convingerile sale
ersonale, care nu erau în mod obligatoriu şi cele ale consilierilor săi cei mai
propiaţi. Ea era însă prea realistă - şi prea puţin sigură pe sine, în pofida
parenţelor, în primele săptămâni de activitate publică - ca să se încăpăţâneze
acă ar fi descoperit că are de întâmpinat obstacole de netrecut sau pericole
meninţătoare. Singura problemă în legătură cu care se va împotrivi cu fermi-
ite faţă de toţi consilierii va fi soarta sa proprie, anume căsătoria; asupra
miorlăite, o vom vedea cum va proceda în timp, cedând atunci când va fi nevoie.
Datorită unei trăsături de caracter pe care şi-o va manifesta cât va trăi,
lisabeta avea tendinţa să temporizeze. Prefera să amâne deciziile importante
ât mai mult posibil; nimic nu-i plăcea mai mult decât să lase să planeze
icertitudinea asupra poziţiei sale, asigurându-şi libertatea pentru schimbări
ruşte de atitudine sau retrageri strategice, chiar purtând simultan două negocieri
ontradictorii. în această privinţă semăna mult cu Filip II, cumnatul ei, pe care
urteniiîl numeau „Prudentul", iar inamicii, „Nehotărâtul". Dar în Europa şi
i Anglia anilor 1558-l559, ezitarea îşi avea şi ea unele limite, iar împrejurările
de exemplu cele din Scoţia - o vor forţa, în mai multe rânduri, pe noua regină
i acţioneze, chiar împotriva voinţei sale şi cu regrete ulterioare: a lua atitudine

iţă de evenimente va fi pentru ea, ca pentru orice om politic, atât o necesitate,
ît şi o constrângere insuportabilă.

'rimele zile

Impresia de ambiguitate, chiar de duplicitate domina în primele săptămâni
[e noii domnii. Scrisorile ambasadorilor către guvernele respective exprimă,
neori până la aspecte comice, ezitările lor asupra interpretării care ar putea
dată unor decizii şi atitudini surprinzătoare. Totul lasă să se înţeleagă că
lisabeta, chiar dacă îşi fixase de atunci în linii mari viitoarea sa politică - lucru
robabil, dar deloc sigur -, înainta încet, cu paşi prudenţi, având grijă să nu
ichidă definitiv nici o uşă pentru viitor.
Alegerea membrilor noului Consiliu privat era un prim test: s-a făcut din
rimele zile, evidenţiind de la început dorinţa de echilibru - sau, dacă vreţi,
2 tranziţie lentă. Din cei 32 consilieri ai Mariei Tudor, au fost reţinuţi la început
î pentru noul Consiliu. Erau catolici moderaţi, care nu se compromiseseră
i persecuţiile împotriva protestanţilor: Marele Trezorier Winchester, Marele
.mirai Lord Clinton, Secretarul John Mason, diplomatul William Petre, conţii
s Arundel, de Derby, de Pembroke, de Shrewsbury. Arhiepiscopul de York,
icholas Heath, rămânea provizoriu membru al Consiliului, dar luându-i-se
mcţia de Cancelar. Noii consilieri erau însă cu toţii din partidul protestant sau
'iptoprotestant: contele de Bedford, Edward Rogers, vechi complice în revolta
ii Wyatt, fidelul Thomas Parry, care fusese nu de mult acuzat de complot

împotriva Mariei Tudor şi fusese câtva timp închis, Ambrose Cave, expert
financiar, Richard Sackville, înrudit cu familia Boleyn. Cele două nume remar-
cabile erau cele ale lui William Cecil, asupra căruia vom reveni, şi al cumnatului
său, Nicholas Bacon, numit de îndată Păstrător al Sigiliului ca să ţină loc de
Cancelar*.
Discursul tinerei regine la Consiliul reunit la Hatfield, la 20 noiembrie
1558, arată ce va însemna noua domnie: „Legea naturii mă face să-mi plâng
sora moartă, iar povara pe care trebuie s-o port mă sperie, dar cum sunt o fiinţă
creată de Dumnezeu şi supusă voinţei Sale, voi îndeplini ceea ce-mi cere [...].
Vă cer tuturor, fiecăruia după rangul lui, să mă ajutaţi să guvernez astfel încât,
atunci când va veni ziua, să-I pot da socoteală lui Dumnezeu de felul cum am
guvernat şi să las succesorului meu un regat prosper [...]. Unii dintre voi fac
parte din vechea nobilime şi se pricep în probleme de conducere a statului, alţii
au o experienţă îndelungată în treburile publice; vă accept pe toţi, ca să mă
sfătuiţi şi să mă informaţi. Să nu vă îndoiţi de bunele mele intenţii şi de
încrederea mea, atâta timp cât vă veţi comporta ca supuşi buni şi loiali." 2
Apoi i-a încredinţat lui William Cecil funcţia de Secretar şi toţi au înţeles
că el va fi omul de bază al viitoarei conduceri. „Vă dau această răspundere,
considerând că nu vă veţi lăsa corupt niciodată de daruri şi că veţi fi credincios
statului, îmi veţi da sfaturile care credeţi că sunt cele mai bune, fără a ţine seama
de părerile mele. Dacă aveţi vreun secret pe care vreţi să mi-l încredinţaţi, o

veţi face când suntem singuri şi vă promit că nu am să vă înşel încrederea."3
Prin aceste memorabile cuvinte începeau o colaborare şi o prietenie care
vor dura 40 de ani şi vor domina istoria Angliei timp de aproape o jumătate
de secol. William Cecil nu era propriu-zis o „persoană necunoscută" în 1558.
Avea 38 de ani, fusese secretarul lui Somerset, apoi secretarul Consiliului sub
Northumberland, pe timpul lui Eduard VI. Sub domnia Mariei Tudor el îşi
ascunsese cu prudenţă simpatiile protestante, conformându-se catolicismului
oficial; chiar se împrietenise cu cardinalul Pole, pasionat, ca şi el, de studierea
clasicilor greci şi latini. Se ştia însă de toţi că era cu sufletul de partea noii religii,
iar numirea lui ca Secretar de către Elisabeta avea o semnificaţie care nu scăpa
nimănui, îi fusese prezentat cu mai mulţi ani înainte de către socrul său John
Cheke, vechi tutore al prinţesei, şi de opt ani îndeplinea funcţia de controlor
al finanţelor ei; fără îndoială că avusese astfel ocazia, prezentându-i conturile
şi veniturile, să o facă să-i aprecieze amploarea cunoştinţelor sale administrative
şi politice şi să-i câştige încrederea. El îi va fi Elisabetei, până aproape de
sfârşitul domniei, cel mai fidel, cel mai sigur şi mai puternic dintre consilieri,
şi cel mai convins protestant: ambasadorul spaniol îl numea „arhiereticul".

Note:
* Consiliul va fi remaniat în mai multe rânduri, în decembrie şi ianuarie, ca să se ajungă, în fine, la 19 membri, dintre care numai 7 catolici. Evoluţia este semnificativă.

Se pare că proclamaţia citită şi afişată la Londra în seara de 17 noiembrie
fost redactată de către Cecil: „Pentru că Atotputernicul Dumnezeu a dorit
ă cheme la El, spre marea Noastră durere, pe sora Noastră prea iubită, regina
/[aria, de nobilă faimă, şi să Ne încredinţeze, ca singură moştenitoare legitimă
irin sânge şi lege, succesiunea coroanelor regatelor ei [...], Noi facem cunoscut
nturor că, începând din dimineaţa de 17 noiembrie, toţi supuşii regatelor numite
fiainte sunt obligaţi să asculte numai de Noi, Doamna şi Regina lor suverană
,..] şi Noi le ordonăm să convieţuiască în pace, să nu încerce în nici un fel să
chimbe sau să strice vreun ordin sau obicei în vigoare, riscând să Ne provoace
emulţumire şi să suporte pedepsele cuvenite."4
Această proclamaţie, aproape tradiţională în dorinţa evitării unor
ulburări, foarte frecvente la schimbările de domnie, conţinea totuşi o inovaţie
emnificativă, care nu a trecut neobservată: era semnată „Elisabeta, prin graţia
ai Dumnezeu regină a Angliei, Franţei şi Irlandei, Apărătoare a Credinţei, et
aetera". Dacă titlul de „Apărătoare a Credinţei" era tradiţional de când papa
,eon X i-l conferise lui Henric VIII pentru perseverenţa lui în lupta împotriva
reziei luterane (în 1521!) acest etcaetera era încărcat cu subînţelesuri, lăsând
ă se întrevadă revenirea la titlul schismatic de „Cap suprem al Bisericii" purtat
e Henric VIII şi de Eduard VI, şi respins cu oroare de Maria Tudor. Era, chiar
in ziua inaugurării domniei, un prim semn prevestitor al schimbărilor viitoare.
Totuşi, nimeni nu a manifestat nici cea mai mică rezervă, şi când, în
imineaţa zilei de 17 noiembrie, Camera Lorzilor a primit ştirea morţii reginei

laria, însuşi arhiepiscopul de York, Mare Cancelar al regatului şi catolic
onvins, a fost cel care s-a dus la Camera Comunelor, cerând să se aclame
urnele Elisabetei şi să se proclame noua domnie pe toate străzile Londrei5.
"lopotele au răsunat în toate bisericile, iar seara s-au aprins focuri de bucurie,
-a băut şi s-a mâncat pe străzi (ceea ce, la jumătatea lui noiembrie, dovedea
n entuziasm real). A doua zi, s-a cântat Te Deum-ul în biserici6.
Elisabeta, dornică să evite orice dezordini, a rămas o săptămână la Hatfield,
sunindu-şi în fiecare zi Consiliul şi iniţiindu-se treptat în treburile conducerii.
Villiam Cecil îi pregătise un memoriu cu primele măsuri care trebuiau luate:
itrarea în Londra, funeraliile reginei Maria, scrisorile care trebuie trimise
apei, împăratului, regilor Spaniei şi Danemarcei, Veneţiei, instrucţiunile de
at negociatorilor păcii cu Franţa, numirile de făcut în principalele funcţii de
tat, pregătirea încoronării7. Acesta era, începând de atunci şi rămânând acelaşi
mp de 40 de ani, modul de a proceda al acestui om meticulos şi metodic;
ilisabeta va ţine întotdeauna seama, în mare măsură, de sfaturile primite astfel,
iră să se considere însă obligată să le urmeze în totul.
Din Hatfield, regina lăsa să se strecoare unele informaţii, controlate cu
rijă, despre intenţiile ei paşnice şi despre dorinţa ei de a nu schimba nimic din
rdinea existentă, cel puţin nu imediat. Aceasta nu îi împiedica pe protestanţi

să-şi manifeste, uneori chiar în mod indiscret, speranţele faţă de noua domnie;
Elisabeta înţelegea însă să conducă ea jocul şi să nu-şi dea cărţile pe faţă decât

în momentul hotărât de ea şi în ritmul său propriu.

Entuziasm şi nerăbdare

Destul de curând însă, va fi greu de stăpânit nerăbdarea şi de temperat entuziasmul.

La 23 noiembrie, Elisabeta a părăsit Hatfield-ul, însoţită de o escortă de mai mult de o mie de lorzi, gentilomi şi doamne de onoare. Ea s-a oprit câteva zile la Charterhouse, veche mănăstire devenită proprietatea Lordului North, situată în exteriorul City-ului, dar aproape de zidurile ei. Apoi, la 28 noiembrie, îmbrăcată în catifea violet şi călărind un cal alb, şi-a făcut intrarea solemnă în City, prin poarta Cripplegate. Străzile erau acoperite cu un strat proaspăt de nisip şi pe tot parcursul până la Turn, mulţimea aclama şi scotea chiote de bucurie.

Episcopul Londrei, Edmund Bonner, venise în întâmpinarea suveranei în fruntea clerului său, dar ea a refuzat să-i întindă mâna să i-o sărute: Bonner era cel mai brutal şi mai urât dintre persecutorii protestanţilor, iar acest gest a fost pe bună dreptate interpretat ca semnul unei rupturi deliberate de politica religioasă a Mariei Tudor.

Elisabeta a locuit în Turnul Londrei câteva zile, apoi s-a dus, cu o navă pe Tamisa, la reşedinţa personală din Somerset Place şi în sfârşit la Palatul regal Whitehall, la Westminster. Momentul acţiunii venise.

Ea nu pierdea nici o ocazie să le afirme interlocutorilor ei catolici, şi în primul rând ambasadorului Spaniei, Feria, că are intenţia să rămână fidelă catolicismului şi alianţei spaniole. Ea nu putea să nu facă măcar atât, ţinând

seama de nevoia pe care o avea de sprijinul lui Filip II în negocierile cu Franţa
pentru recuperarea oraşul Calais. Faptele însă dezminţeau din zi în zi aceste
declaraţii, începând din 20 noiembrie, un protestant bine cunoscut, doctorul
Bill, a fost însărcinat să predice la Crucea Sfântului Pavel, ca să-şi convingă
coreligionarii să respecte stătu quo-u\, dar folosirea cuvintelor „adevărata religie"
pentru a desemna protestantismul a stârnit indignarea episcopului catolic
Christopherson, care, în duminica următoare, amintea că, legal, protestantismul
era o erezie. Elisabeta, furioasă, l-a convocat pe Christopherson, i-a reproşat
că a rupt pacea religioasă şi l-a închis într-un domiciliu supravegheat8. Era clar,
de aici înainte, că din vocabularul oficial era exclus cuvântul „erezie".
Un pas mai departe este prilejuit la 13 decembrie de funeraliile reginei
Maria. Episcopul de Winchester, John White, alege ca text al predicii sale
Edesiastul (4, 2): „Şi am găsit că morţii, care au murit mai înainte, sunt mai
fericiţi decât cei vii, care sunt încă în viaţă", profitând de ocazie să o compare
pe regina defunctă, „ai cărei genunchi erau bătătoriţi de rugăciuni necontenite",
cu moştenitoarea ei, „această doamnă căreia trebuie să ne supunem, pentru
că un câine viu face mai mult decât un leu mort". El îşi punea în gardă auditoriul:
„Vă avertizez, lupii vin din Geneva şi din întreaga Germanie, trimiţând înainte
cărţi pline de doctrine infectate de blasfemie şi de erezie, pentru a otrăvi
poporul". Nu putea fi imaginată o încălcare mai flagrantă a poruncilor regale.
Elisabeta a reacţionat fără întârziere: White este obligat şi el la domiciliu

supravegheat şi i se interzice să mai predice[9].
Mesa ţinută de Crăciun îi dă prilej reginei să facă o intervenţie
îndrăz-
neaţă: ea îi cere celui care oficia în capela ei, episcopul de Carlisle,
Owen
Oglethorpe, să nu mai ridice ostia după sfinţire - ritual practicat
întotdeauna
la catolici, ca o recunoaştere a prezenţei reale a lui Hristos la
împărtăşanie.
Dacă ar fi să credem versiunea dată de Feria (care nu precizează
dacă fusese
de faţă la această scenă), se pare că Oglethorpe i-ar fi răspuns
suveranei că ea
este „stăpână pe trupul şi pe viaţa lui, dar nu şi pe suflet" şi că el
celebra mesa
aşa cum învăţase că se face, „căci el nu ştia altfel"; la care Elisabeta
a părăsit
în mod ostentativ capela după Evanghelie şi nu a revenit decât după
împărtăşanie.
Intenţia de a se îndepărta de doctrina catolică a euharistiei era mai
mult decât
evidentă şi incidentul a fost imediat comentat îndelung.
în ajun, un grup de protestanţi conduşi de un cizmar apăruse în
faţa
bisericii St Augustine din Londra - destinată prin tradiţie italienilor
care locuiau
în capitală -, şi au cerut să fie lăsaţi să-şi ţină serviciul divin conform
cultului
protestant. Cum parohul catolic a refuzat acest lucru, biserica a fost
invadată
şi devastată, iar naosul a răsunat de ocările oribile proferate la
adresa Mariei
Tudor şi a cardinalului Pole. Acelaşi incident s-a produs şi la
biserica
francezilor, St Francis, fără ca poliţia să încerce să-i prindă şi să-i
pedepsească
pe autorii acestor profanări. Mai rău încă, din punct de vedere
diplomatic, în
taverne se prezentau spectacole care parodiau injurios mesa, iar
regele Spaniei
era atacat pe faţă. Degeaba protesta Feria; guvernul englez lăsa
impresia că

este complice sau că nu e în stare să intervină10.

îngrijorată de aceste excese, care îi anticipau şi depăşeau intenţiile, Elisabeta dă la 27 decembrie o proclamaţie prin care interzice tuturor supuşilor săi, „atât celor care au funcţii clericale, cât şi altora", să citească sau să propovăduiască în public un alt text decât Evanghelia şi epistola zilei respective, „fără nici un adaos sau comentariu", împreună cu Cele Zece Porunci şi litaniile „în limba poporului". Ea preciza însă că obligaţia de a se conforma „ritualurilor celebrate în capela regală" nu era valabilă decât „până la consultarea Parlamentului de către Maiestatea Sa" u: pentru prima dată se spunea clar că în viitorul imediat vor avea loc schimbări de ordin religios. Deja, în capela Palatului Whitehall şi la iniţiativa personală a reginei, fusese înlocuit textul latin al rugăciunilor prin textul englez din timpul lui Eduard VI, omiţându-se orice referire la papă şi la sfinţi. Nici italianul Schifanoia, care ţinea la curent guvernul din Mantova

cu evoluţia evenimentelor din Anglia, nu-şi mai făcea nici un fel de iluzii: „Deşi Maiestatea Sa promisese de mai multe ori că va menţine religia în starea în care se găsea, nu mai am încredere, căci încetul cu încetul se revine la obiceiuri rele."12

Elisabeta asistă fără să protesteze, de Bobotează, în 6 ianuarie 1559, la o mascaradă organizată la curte, în care cardinalii, episcopii şi abaţii erau ridi-culizaţi prin personaje cu înfăţişare de corbi, măgari şi lupi. Câteva zile mai târziu, la Londra, o statuie a Sfântului Toma a fost decapitată şi dată jos; se

debitau, fără nici o sancţiune, tot felul de necuviinţe împotriva religiei catolice13.
Devenea evident că nu putea fi evitată o demonstraţie violentă decât printr-o
intervenţie energică a reginei şi nu mai exista nici o îndoială asupra sensului
acestei intervenţii, încoronarea, prevăzută pentru 15 ianuarie, avea să ofere
ocazia unui nou pas înainte spre revoluţia religioasă.

încoronarea

După credinţa populară, ceremonia încoronării era ritualul obligatoriu
pentru ca suveranul să fie pe deplin învestit cu puterea regală. Cu simbolismul
complicat, moştenit din Vechiul Testament şi de la cavalerii medievali, cu fastul
său orbitor, cu caracterul mistic al ungerii cu Sfântul Mir şi cu petrecerile
populare care o însoţeau, încoronarea era marea sărbătoare civilă şi religioasă,
momentul de vârf al cultului monarhic.
Elisabeta îi acorda o importanţă cu atât mai mare, cu cât dreptul ei la
domnie putea fi - şi va fi îndată - contestat, pe temeiul legitimităţii îndoielnice
a naşterii sale. Aşa că s-a făcut totul pentru ca festivitatea din 15 ianuarie 1559
să aibă maximum de strălucire şi de răsunet; cheltuiala enormă a fost acoperită
fără şovăială: mai mult de 16.000 lire, fără a mai socoti banchetele şi cheltuielile
suportate de municipalitate, în secolul al XVI-lea, era întotdeauna mult mai
uşor să se găsească bani pentru serbări la curte decât pentru război sau lucrări
publice.
Totul a început, în ajunul încoronării propriu-zise, prin lunga procesiune
tradiţională care o aducea pe regină de la Turnul Londrei la Westminster,

trecând pe străzile împodobite din City şi de-a lungul Strand-ului. Mulţimea
avea ocazia să-şi manifeste entuziasmul, iar autorităţile municipale din Londra
să-şi exprime, sub forme alegorice, anumite urări, prin discursuri şi cuvântări
ţinute la fiecare răscruce; de altfel, fără îndoială că totul fusese pregătit în deplin
acord cu guvernul.

Pentru această ocazie deosebită, Elisabeta îmbrăcase o rochie lungă de
stofă, ţesută cu fir de aur, bordată cu blană de hermină, cu o bonetă din brocart
de aur strălucind de perle şi de pietre preţioase, peste care avea o coroană de
prinţesă. Era aşezată pe o litieră acoperită cu stofă ţesută cu aur şi atlaz alb,

trasă de doi catâri cu valtrapuri aurii de ceremonie, înconjurată de slujitori care
mergeau pe jos, purtând tunici scurte stacojii, încrustate cu ornamente din
argint: trandafirul roşu de Lancaster, cel alb de York şi iniţialele regale E.R.

O gardă de onoare simbolică era compusă din ostaşi veterani, îmbrăcaţi în
damasc roşu şi purtând pe umăr o secure. Urma un imens cortegiu de lorzi,
gentilomi şi doamne, toţi călări şi strălucind de fireturi; se făcea remarcată mai
ales prezenţa falnică a tânărului lord Robert Dudley - unul dintre fiii răposa-
tului duce de Northumberland -, pe care regina tocmai îl numise Mare Scutier.

Ce contrast faţă de domnia Mariei Tudor!

Ieşind din Turn, prima etapă era până la biserica Fenchurch, unde fusese
ridicată o estradă, pe care cânta o orchestră. Un copil ieşi înainte, ca să-i ureze
reginei bun-venit:

O, suverană unică, vedeţi ce vă oferă

Oraşul la prima voastră intrare în acest loc. [...]
Sunt glasuri de binecuvântare şi laude!
Sunt inimi credincioase care vă iubesc cu toată puterea lor.
Emoţionată, Elisabeta declară că aceste cuvinte „s-au întipărit în sufletul ei şi nu le va uita niciodată".
Puţin mai departe, la Gracechurch Street, mesajul avea un caracter mai politic: un arc de triumf, ridicat de municipalitate, arăta, sub forma unui arbore genealogic, tronurile pe care stăteau Henric VII şi soţia sa, cu cele două roze, de Lancaster şi de York, apoi, deasupra, Henric VIII şi Anne Boleyn, iar în vârf, Elisabeta, totul pe fondul unor stofe de aur şi de trandafiri albi şi roşii. Inevitabilul poem, recitat de un copil, avea ca temă pacea civilă şi buna înţelegere; la rândul ei, regina se angaja să menţină unitatea regatului: promisiune mai uşor de făcut decât de respectat.
Simbolismul se exprima din plin la oprirea de la Cornhill, unde un mare spectacol avea ca temă „Conducerea virtuoasă", în care Religia distrugea Superstiţia, Loialitatea supunea Rebeliunea, înţelepciunea făcea să dispară Nebunia, iar Justiţia triumfa asupra Corupţiei.
Mai departe, cele opt Fericiri depline reprezentau virtuţile suveranei.
Dar, pe măsură ce cortegiul înainta, mesajul politic şi religios devenea din ce în ce mai evident. La Cheapside, un copil, care părea că ar coborî din cer, îi dădu reginei o Biblie în limba engleză, pe care ea, primind-o, o sărută cu evlavie şi promise că o va citi mereu, în alt loc, se vedea un munte golaş („Ruinosa Respublica"), contrastând cu un altul, verde şi plin de flori („Respublica Bona"), din care fiica Timpului, întruchipând Adevărul, coborî pentru a-i da reginei

„Cuvântul Adevărului", pe care ea îl strânse la piept. La Fleet Street, spectacolul o reprezenta pe Debora, eroina Israelului, „salvatoarea poporului ales de Dumnezeu".

Culmea entuziasmului a fost atinsă când, la capătul căii Cheapside, reprezentantul municipalităţii i-a oferit reginei o pungă de atlaz roşcat, conţinând 1.000 de monede de aur*, „împreună cu inimile tuturor cetăţenilor". Elisabeta era copieşită: „îi mulţumesc Lordului Primar, consilierilor săi şi vouă tuturor, oameni buni. Fiindcă doriţi să vă fiu stăpână, fiţi siguri că voi fi pentru voi o regină atât de bună, cum nici un popor nu a avut vreodată, şi că dacă e nevoie, îmi voi da viaţa pentru siguranţa şi liniştea voastră. Dumnezeu să vă binecuvânteze pe toţi." După cum era de aşteptat, aceste cuvinte au stârnit „un entuziast strigăt de bucurie, pe drept cuvenit unui asemenea discurs pornit din inimă şi atât de frumos exprimat".

De-a lungul acestui interminabil drum - patru ore în mijlocul lunii ianuarie, în timp ce ningea uşor -, drapelele fluturau în vânt, faţadele străluceau sub tapiseriile lor multicolore, mulţimea fericită aclama, în această atmosferă plină de emoţie, tânăra regină trăia o mare bucurie. Din adâncul sufletului ea se simţea aproape de bărbaţii şi femeile care o asigurau de iubirea lor.

„Mulţumesc mult, bunul meu popor!" răspundea ea mereu la aclamaţii, cu o expresie de fericire care făcea să crească entuziasmul oamenilor din oraş.

Elisabeta cerea să i se oprească litiera ca să asculte jalbele cele mai umile,
primea încântată flori şi mici daruri întinse de mâini anonime.
Era ca un fel de cununie a reginei cu supuşii săi, un moment unic în istoria
Angliei.
în orice caz, era clară semnificaţia politică a spectacolelor prezentate:
acea Biblie, aluziile insistente la „religia" victorioasă asupra „superstiţiei", la
eliberarea poporului lui Dumnezeu, la adevărul care învinge greşeala, totul
arăta clar revenirea în forţă a protestantismului, iar regina, prin gesturi şi cuvinte,
îşi arăta acordul cu urările exprimate astfel.
Ea şi-a petrecut noaptea la Palatul Westminster, de unde, a doua zi de
dimineaţă, s-a dus la mănăstirea apropiată, păşind pe un covor lung de catifea
albastră, pe care mulţimea, în urma ei, l-a sfâşiat, disputându-şi câte o bucată,
şi s-a aşezat în corul marii biserici, într-un jilţ din faţa altarului. Naosul şi
transeptul, luminate de făclii, erau împodobite cu tapiserii, şi pline de demnitari
laici şi ecleziastici somptuos îmbrăcaţi; şi totuşi ceva lipsea ritualului tradiţional:
lipsea arhiepiscopul de Canterbury ca să oficieze ceremonia.
Arhiepiscopul care îi urmase lui Cranmer - ars pe rugul din Oxford la
21 martie 1556 - nu era altul decât cardinalul Pole, artizanul şi simbolul
reconcilierii cu Roma, numai că el murise în aceeaşi zi cu regina Maria, ruda
şi prietena sa, iar locul era vacant.
în mod normal, ar fi trebuit să-l înlocuiască arhiepiscopul de York, care
însă refuzase să oficieze ceremonia, considerând-o pe regină prea suspectă de

Note:
* în jur de 160 lire sterline (a se vedea pp. 8-9).

simpatie faţă de erezie. Un singur prelat acceptase să urce în altar: acelaşi pe
care Elisabeta îl rugase să nu mai ridice ostia în capela ei, cu câteva săptămâni
mai înainte, Owen Oglethorpe, episcop de Carlisle. Se profila deja retragerea
catolicilor în opoziţie.
Totuşi, lunga ceremonie se desfăşura cu fast, după ritualul obişnuit.
Asemenea unui rege, Elisabeta primi Sfântul Mir pe umeri, pe piept, pe frunte,
pe mâini; şi ca unui rege, episcopul îi puse pe rând insemnele suveranităţii: tunica,
ghetele, pintenii, centura, sabia, brasardele, mantia, coroana, inelul, mănuşile,
sceptrul, globul; ca un rege, ea urcă treptele tronului şi primi jurământul de
credinţă al membrilor Camerei Lorzilor, îngenuncheaţi în faţa ei; ca un rege,
răspunse aclamaţiilor mulţimii. Dar la mesa care urmă încoronării propriu-zise,
aficiantul - chiar capelanul capelei regale - a citit Epistola şi Evanghelia în
imba engleză şi, conform ordinului, nu a ridicat ostia14.
Un portret păstrat la castelul Warwick o arată pe tânăra regină în ţinuta
;i de încoronare: coroana pe cap, sceptrul şi globul în mână, părul blond
luturându-i pe umeri, în jurul gâtului un guler plisat şi scrobit şi un lanţ cu
îietre preţioase, o mantie grea de hermină peste rochia ţesută cu fir de aur.
expresia feţei calmă, s-ar putea zice indiferentă dacă totuşi un uşor surâs nu
ir fi fost schiţat de buzele ei subţiri; privirea însă e plină de înţelesuri: concentrată,
uţin visătoare, scrutează viitorul, fără agresivitate, dar şi fără teamă. Nimic
iu aminteşte de melancolia sfâşietoare a portretelor Mariei Tudor; Elisabeta,
egină prin graţia lui Dumnezeu şi a poporului său, îşi savurează puterea şi şi-o
isumă total.

Dar sosiseră şi zilele în care ea avea să descopere în această putere, o
iată cu primele încântări, şi primele amărăciuni.

VIII

„Plecaţi de-aici cu făcliile, se vede
destul de bine!"

Abia se terminase încoronarea, în seara de 15 ianuarie 1559, că politica
îşi reintra în drepturi, iar tânăra regină îşi începea primele acţiuni diplomatice.
Conform uzanţei, negocierile de pace cu Franţa fuseseră întrerupte la moartea
Mariei Tudor, împuternicirile plenipotenţiarilor englezi expirând ipso facto,
dar ele s-au reluat la 3 ianuarie la castelul Cateau-Cambresis, aproape de
Cambrai; iar Parlamentul englez, de care multe lucruri vor depinde în viitor,
s-a reunit la 25 ianuarie.

Calais şi Cateau-Cambresis: Anglia între Franţa şi Spania

Cronologic, scena politică din anul 1559 este inaugurată prin negocierile de pace.

Marele conflict franco-spaniol, care dominase întreaga istorie a Europei din secolul precedent, şi în care Anglia s-a implicat în mod imprudent prin hotărârea Mariei Tudor, se încheia din cauza istovirii şi a ruinei ambilor adversari. Şi unul şi celălalt erau hotărâţi să termine războiul; Anglia, care jucase un rol secundar în luptă, nu era în drept să-şi impună deciziile la negocieri. De bine, de rău, după manevre şi contramanevre diplomatice, se apropia momentul unor decizii definitive.

Henric II folosise timpul scurs de la moartea Mariei Tudor ca să încerce s-o atragă pe Elisabeta de partea lui şi s-o îndepărteze de Filip II. „Doamnă, buna mea soră", îi scrie el la 30 decembrie, „ştiţi ce sinceră şi desăvârşită prietenie vă port dintotdeauna [...] şi pentru că această prietenie şi stimă pe care le-am avut toată viaţa pentru voi şi virtuţile pe care le aveţi n-au fost cu nimic diminuate de războiul survenit, spre adâncul meu regret, între sora voastră, răposata regină, şi mine [...], am vrut să vă asigur că prietenia ce v-o port este mai mare şi mai desăvârşită decât v-aţi putea imagina."[1] Capcana, la drept vorbind, era cusută cu aţă albă, căci Franţa nu avea deloc intenţia să cedeze Calais-ul, singurul argument care ar fi putut s-o convingă pe tânăra regină să-şi abandoneze aliatul spaniol. Lipsită atunci de experienţă diplomatică, Elisabeta

considera că prin schimbarea domniei se termina de la sine şi conflictul în care era amestecată Anglia: „Regele Franţei este în război cu sora mea, nu cu mine", îi spunea ea ambasadorului Spaniei, spre uimirea lui[2]. Cecil lupta din greu ca să-i explice că ea nu beneficia, în acest caz, de nici un avantaj în comparaţie cu fosta regină.

La rândul său, Filip II era gata să facă orice ca să menţină Anglia cât mai strâns legată de Imperiul spaniol. După moartea Mariei Tudor (unii răuvoitori spuneau chiar că înaintea morţii ei), Filip II se gândise să se căsătorească cu Elisabeta. E greu de crezut că el şi-a putut imagina că aceasta ar fi acceptat oferta lui, dată fiind dezaprobarea generală în Anglia faţă de căsătoria precedentă cu Maria. Consilierii lui însă, care-şi făceau iluzii despre puterea partidului catolic şi hispanofil din Londra, îl îndemnau să treacă la acţiune, cu toate rezervele evidente ale ambasadorului Feria.

Nici Filip II nu era deloc entuziasmat de perspectiva de a se căsători cu această tânără căreia avusese ocazia să-i cunoască şi caracterul, şi lipsa de atracţie pentru catolicism, de pe vremea când îi era cumnat. Plin de scrupule şi de teamă, el îi mărturiseşte lui Feria într-o scrisoare, la 28 decembrie 1558:

„în ce priveşte marele proiect al căsătoriei mele, pot să vă afirm că problema are consecinţe atât de importante, încât trebuie să chibzuiesc bine. între timp, regina trebuie sfătuită ca nu cumva să se gândească la o căsătorie cu unul dintre

supuşii săi."3 La fel, la 10 ianuarie 1559: „După ce m-am gândit mult, am văzut
că sunt multe şi serioase piedici în calea căsătoriei mele [cu Elisabeta], din cauza
obligaţiei mele de a călători şi în celelalte regate, rămânându-mi prea puţin
timp de stat în Anglia, şi datorită reputaţiei pe care o are regina în problema
catolicismului, ca şi datorită riscului unui permanent război cu Franţa, din cauza
pretenţiilor pe care le are regina Scoţiei la coroană [a Angliei]."4 Nu s-ar putea
zice că aşa s-ar exprima un adorator înflăcărat.
Totuşi, ca o datorie faţă de stat, Filip se hotărăşte să facă pasul: „Cu toate
acestea, pentru importanţa unei asemenea alianţe spre binele creştinătăţii şi
păstrarea religiei [...], am hotărât să las la o parte toate celelalte argumente şi
să mă decid să-L slujesc pe Dumnezeu cerând mâna reginei [...] cu condiţia ca
ea să jure că va practica aceeaşi religie ca mine şi că o va menţine în ţara ei.
Ea va mai trebui să obţină iertarea şi o dispensă specială din partea papei."5
Elisabeta se ferea din răsputeri să nu rupă legăturile cu Filip atât timp
cât nu se rezolvase problema oraşului Calais şi cât situaţia internă din Anglia
nu se stabilizase în urma unui vot al Parlamentului. Ea simţea însă că libertatea
sa de mişcare scădea de la o zi la alta, mai ales că la nord era vecină cu o Scoţie
virtual franceză, iar papa era gata să o excomunice la prima ei manifestare
deschisă de erezie, în aşteptarea întrunirii Parlamentului, prevăzută pentru
sfârşitul lui ianuarie, ea continua un fel de joc de-a v-aţi ascunselea cu Feria,
ca şi când n-ar şti ce să hotărască în legătură cu căsătoria spaniolă. „Sunt

nemulţumit de grija cu care îmi este tăinuit aici totul" se plângea ambasadorul la 29 decembrie 1558, „încât aproape mă tem să n-o găsim pe Elisabeta gata căsătorită, fără ca eu să fiu măcar informat [...]. Cred că ei n-ar vrea să mă mai vadă aici, deşi eu mă port cu toată prudenţa, ca să n-o ofensez [pe regină], în pofida tuturor lucrurilor rele care se petrec aici zilnic."6 (Aceste „lucruri rele" erau manifestările anticatolice care deveneau tot mai frecvente în ţară şi pe care le-am amintit în capitolul precedent, în aceste condiţii, erau greu de crezut protestele reginei că nu ar fi de bună-credinţă faţă de Spania.)

în vederea reluării negocierilor de pace, Elisabeta, sfătuită bine de Cecil şi grijulie să nu ofere Franţei un pretext de a fi acuzată de erezie, confirmă misiunea dată de sora ei pentru doi dintre cei trei negociatori englezi. Era vorba de episcopul de Ely, Thomas Thirlby, şi de doctorul Nicholas Wotton, decan de York şi de Canterbury, fost ambasador la Paris. Erau doi diplomaţi cu experienţă şi buni catolici. Cât despre cel de-al treilea negociator, contele de Arundel, acesta este înlocuit cu Lord William Howard, baron de Effingham, rudă cu Elisabeta şi prieten bun cu şeful delegaţiei franceze, conetabilul de Montmorency, ceea ce nu putea decât să înlesnească tratativele.

Obiectul esenţial al dezbaterii, pentru Anglia, era, evident, soarta oraşului Calais - şi, în mod secundar, problema Scoţiei, unde influenţa franceză era din ce în ce mai puternică şi mai contestată. Pierderea oraşului Calais era pentru englezi o umilinţă naţională de nesuportat.

Când plumbul şi fierul vor pluti pe apă
Atunci vor intra francezii în Calais,

stătea scris pe principala poartă a oraşului, considerat de Maria Tudor „cea mai frumoasă bijuterie a Coroanei sale". Istoricii de astăzi ştiu că în realitate Calais-ul nu contribuia cu nimic la economia engleză şi că era mai curând un simbol decât un adevărat element al puterii; dar în acea epocă se credea că acest oraş întărit - cucerit de la francezi cu mai mult de două secole înainte şi păstrat cu străşnicie - era cheia securităţii regatului Angliei, chiar un cap de pod care i-ar putea permite vreodată să se stabilească eventual pe continent.
Elisabeta, care în această împrejurare nu dispunea de mijloace de apre-ciere obiective, făcea din recuperarea oraşului Calais imperativul absolut al negocierii. Ea afirma, la 19 februarie 1559, că „ar prefera să-şi pună tronul în pericol decât să piardă această veche posesiune a Coroanei."7 Din nefericiri pentru ea, Henric II nu avea de gând să cedeze, iar situaţia militară şi economica îi asigura toate şansele: „Starea deplorabilă a regatului [Angliei], lipsa de bani, de ostaşi buni, de comandanţi, de muniţii şi de fortificaţii care să poată rezista la un asediu [...], totul îndreptăţeşte teama că francezii ne-ar putea învinge fără greutate", scria doctorul Wotton la 9 ianuarie8. Şi mai aspru, Lord Paget compara Anglia cu „un ciolan pe care se bat doi câini"9.

In aceste condiţii, singura şansă care-i mai rămânea Elisabetei pentru a redobândi oraşul Calais consta într-o alianţă spaniolă fără rezerve. La început, Filip II păruse decis să o sprijine: „Fiind aliaţi cu Anglia în război în virtutea

anor tratate, noi nu trebuie şi nici nu putem să încheiem o pace separată cu
râncezii, fără acordul reginei." 10 Dar refuzul Elisabetei de a-l lua de soţ,
atitudinea ei din ce în ce mai suspectă în domeniul religiei au făcut să scadă
repede zelul suveranului catolic faţă de fosta sa cumnată. La urma urmei,
imintea el în aceeaşi scrisoare din 28 decembrie către Feria, Calais-ul fusese
‚pierdut de englezi din vina şi neglijenţa lor". El nu va risca să pună în pericol
?acea Europei ca să dea satisfacţie acestui popor de eretici.
William Cecil era un om politic prea lucid şi experimentat ca să nu
revadă, încă de la început, că ruptura de Roma (înfăptuită, în aceeaşi perioadă,
jrin sesiunea Parlamentului pe care o vom aminti mai departe) va determina
iicetarea sprijinului spaniol. După o matură chibzuinţă, el optase deci pentru
jrotestantism, sacrificând oraşul Calais. Din acel moment apare în mod evident
;ă lupta diplomatică dusă la Cateau-Cambresis de către Thirlby, Wotton şi Lord
William Howard era o luptă de ariergardă.
Pentru o clipă, cardinalul de Lorena, plenipotenţiarul lui Henric II, vine
cu o propunere uluitoare: Calais-ul va rămâne în stăpânirea regelui Franţei,
ca să fie dat ca dotă, la momentul potrivit, fiicei... prinţului moştenitor Francisc
a Mariei Stuart, care se va căsători cu fiul... Elisabetei! Cum Elisabeta nu era
căsătorită, iar prinţul moştenitor şi soţia lui nu aveau copii, era o pură speculaţie
Jtopică. O asemenea propunere „de pe altă lume" a fost „atât de dispreţuită
le către englezi încât ei s-au făcut că nici n-au auzit de ea".n
După eşuarea acestei încercări, Henric II foloseşte mijlocul de presiune
rezistibil pe care îl avea împotriva Elisabetei în persoana Mariei Stuart, vara

îi, regină a Scoţiei şi prinţesă moştenitoare a Franţei*. Puterile catolice nu
consideraseră niciodată valabil divorţul lui Henric VIII de Caterina de Aragon
i, în consecinţă, nici căsătoria lui cu Anne Boleyn. De altfel, Elisabeta fusese
ieclarată oficial bastardă de Parlamentul propriei sale ţări, iar acea lege nu
:usese abrogată niciodată. Atât pe plan religios, cât şi pe plan legal, se putea
ieci afirma fără dificultate că adevărata moştenitoare a Mariei Tudor era vara
îi, Maria Stuart, nepoată întru totul legitimă a răposatului rege Henric VIII,
care în plus era şi o catolică exemplară. La Cateau-Cambresis, de la reluarea
legocierilor în ianuarie 1559, plenipotenţiarii francezi se prefac că pun la
ndoială dreptul Elisabetei de a trata în numele Angliei. „Ei au aerul că o
consideră pe regina Scoţiei ca adevărata regină a Angliei", constata Wotton
a 9 ianuarie, îngrijorat de izolarea diplomatică a ţării sale12.
Maria Stuart se căsătorise cu prinţul moştenitor al Franţei, Francisc, la 24 aprilie 1558.

în acelaşi timp, Henric II intervenea pe lângă papă ca să o declare pe
Elisabeta bastardă si eretică şi să o proclame pe Maria Stuart suverană legitimă
a Angliei. Pontiful Paul IV, care îi detesta pe spanioli, ar fi fost încântat să
opună influenţei excesive a lui Filip II în cadrul Bisericii Catolice poziţia întărită
a lui Henric II şi ar fi fost gata să dea curs acestor manevre. Adeziunea din ce
în ce mai evidentă a Elisabetei la protestantism justifica, din punctul de vedere
al catolicismului, măsuri energice. Ea făcuse şi imprudenţa de a-şi rechema

ambasadorul de la Roma, doctorul Carne, sub pretextul că „ea nu mai are ce treburi să-i încredinţeze" 13. Paul IV îi interzice diplomatului să părăsească Cetatea Eternă, iar relaţiile anglo-vaticane sunt ca şi rupte.

în faţa pericolului reprezentat de o acţiune comună franco-pontificală, care ar fi adus-o pe Maria Stuart pe tron la Londra, prudentul Filip II intră în panică. Se vorbea de unele pregătiri militare franceze pentru atacarea Angliei prin Canalul Mânecii şi prin Scoţia.14 Filip o asigură pe Elisabeta de sprijinul lui - fără să-i mai pese de catolicii din Anglia - şi insistă ca ea să renunţe la Calais, spre a evita o catastrofă; totodată el face uz de toată influenţa lui la Roma ca să-l oprească pe papă, gata de excomunicare (ceea ce nu-l va împiedica pe Paul IV să lanseze, la 16 februarie, bula Cum ex Apostolatu, prin care îi declara decăzuţi din drepturi şi rang pe toţi suveranii eretici, fără a-i numi însă)15.

Elisabeta, cu durere în suflet, se hotărăşte la 19 februarie să-şi informeze negociatorii că, în ultimă instanţă, ea ar accepta ca francezii sa rămână la Calais, cinci, şase, şapte sau opt ani, în schimbul promisiunii pe care ar face-o regele Henric de a i-l da înapoi la expirarea termenului. „Mă doare această alegere", scria ea, „dar e mai bine decât nimic."16

Acordul a fost stabilit până la urmă pe aceste baze, şi la 2 aprilie 1559 s-a semnat la Cateau-Cambresis tratatul care punea capăt, pentru aproape 40 de ani, îndelungatei lupte franco-spaniole pentru hegemonie în Europa. Privitor la Calais, Henric II accepta concesiunea care-i permitea Elisabetei să iasă cu faţa curată: el va păstra oraşul timp de opt ani, dupăcare i-l va restitui Angliei,

doar dacă nu va plăti enorma sumă de 500.000 coroane de aur pentru a-l păstra.
Totuşi, exista o clauză care îndreptăţea bănuiala că una sau alta dintre părţi
va căuta de la început un mod de a scăpa de unele obligaţii: dacă unul dintre
semnatarii contractului „invadează teritoriile şi domeniile celuilalt contractant,
sau permite unuia dintre supuşii săi să le invadeze, sau ajută direct ori indirect
pe oricine le-ar invada", acesta va pierde ipsofacto beneficiul din prevederile
tratatului. Acelaşi lucru se întâmplă şi dacă una dintre părţi „susţine în orice mod
pe rebelii din domeniile celeilalte părţi, sau acordă azil unor asemenea rebeli".
Cu toţii presimţeau că nu va trece mult timp până ce clauza respectivă de
derogare îi va da Franţei sau Angliei un pretext să se considere „dezlegată de
orice promisiune şi angajament", după cum prevede articolul 9 al tratatului .

Pentru Scoţia, pactul prevedea ca fortăreaţa Eyemouth - ridicată de
râncezi nu departe de graniţa engleză, pe coasta de est - să fie rasă de pe faţa
)ământului şi că orice incursiune a scoţienilor în Anglia sau a englezilor în
coţia va fi aspru pedepsită.
Nu aceasta este însă cea mai importantă prevedere a Tratatului de la
I!ateau-Cambresis. Esenţială este convenţia franco-spaniolă (cu preţul unor
nari concesii din partea francezilor), care reglementa în favoarea Spaniei
ituaţia din Italia şi iniţia o alianţă între cele două puteri catolice, concretizată
rin căsătoria lui Filip II cu prinţesa Elisabeta a Franţei, fiica lui Henric II,
:are va fi regina Isabela de Valois din drama lui Schiller şi din opera lui Verdi

Jon Carlos *. Regina Angliei îl ironiza în zadar pe nestatornicul ei admirator
le mai ieri, discutând cu ambasadorul Spaniei. „Ea s-a arătat surâzătoare şi
iproape amuzată", îi scrie Feria suveranului său, „spunând că Maiestatea
/oastră nu putea fi tare îndrăgostit de ea, dacă nu a fost în stare să aştepte
atru luni până să primească răspunsul ei." 18 Dar, dincolo de această bună
lispoziţie aparentă, Elisabeta era foarte îngrijorată: o alianţă catolică reunind
7ranţa, Spania şi Vaticanul era un pericol puternic pentru o Anglie în mod
lotărât protestantă.
Deocamdată, satisfăcut că e din nou stăpân pe Calais, Henric II se arăta
onciliant faţă de vecina lui de dincolo de Canalul Mânecii. La 21 aprilie, prinţul
n ostenitor Francisc şi Maria Stuart, „rege şi regină a Scoţiei", confirmă solemn
ratatul, numind-o pe Elisabeta „prea înalta şi prea minunata prinţesă, atât de
Iraga şi iubita noastră soră şi vară, regina Angliei" - o formulă deosebit de
mportantă pentru Elisabeta, fiindcă însemna că Maria renunţa să mai revendice
oroana Tudorilor.

*arlamentul din 1559

Negocierile de pace de la Cateau-Cambresis se desfăşuraseră, de la început
lână la sfârşit, pe fundalul unei lupte religioase. Unul dintre motivele - desigur
iu cel primordial, dar oricum important - care îi îndemna pe Henric II şi pe
rilip II să pună capăt războiului dintre ei era dorinţa lor comună de a combate
ăspândirea ereziei în propriile lor regate. De asemenea, şi evoluţia religioasă

Angliei, în legătură cu care Parlamentul, convocat la 25 ianuarie 1559, urma
ă decidă în ultimă instanţă, constituia o problemă capitală, de interes general,
le speranţe sau temeri pentru toate puterile Europei.
Era unanim cunoscut faptul că adunarea va lua hotărâri de mare impor-
anţă pentru viitorul ţării, în mod special, ea urma să confirme - dar în ce
' Tratatul hotăra şi căsătoria lui Emmanuel-Philibert de Savoia, fostul „logodnic" al
;lisabetei, cu Margareta de Franţa, sora lui Henric II.

termeni şi pe ce baze juridice? - titlul regal al Elisabetei, iar prin aceasta va
trebui să ajungă şi la asigurarea succesiunii, adică la căsătoria reginei şi la
ordinea de prioritate a moştenitorilor ei. Tot adunarea avea de hotărât fie
definitivarea despărţirii de Roma, fie oprirea evoluţiei ţării spre protestantism.
Ea va avea de votat măsuri de ordin economic şi fiscal care vor angaja viitorul
domniei. Sub toate aspectele, se anunţa o sesiune de importanţă istorică, lucru
ştiut de toată lumea.
S-a discutat mult (mai ales polemiştii şi istoricii catolici) despre alegerile
pentru acest Parlament, care ar fi fost manipulate de guvern - dominat de
protestanţii Cecil şi Nicholas Bacon. Suveranii din dinastia Tudor aveau desigur
la îndemână toate mijloacele „să ticsească" un Parlament - exista şi expresia
consacrată: packing a Parliament - făcând să fie aieşi candidaţii oficiali, prin
ameninţare, convingere sau corupţie. Nici Henric VIII, printre alţii, nu a procedat
altfel. O asemenea maşinaţie, dacă era dovedită, ar ajuta să se explice spectacu-

loasele schimbări în cadrul majorităţii, constatate între adunarea din 1559 şi cea, destul de recentă, care, sub Maria Tudor, votase legile antiprotestante pe care le cunoaştem.
Totuşi, lucrările istoricilor moderni, care au studiat alegerile caz cu caz, comitat cu comitat, nu au relevat intervenţii guvernamentale evidente şi nici presiuni speciale care să-i favorizeze pe candidaţii bine văzuţi de putere 19.
Suntem deci obligaţi să considerăm că opinia publică evoluase, ori că s-au retras singuri candidaţii profund catolici. Mai există şi o altă posibilitate, şi anume că răsturnările de poziţii din anturajul regal să fi provocat, prin ele însele, o răsturnare analoagă în rândul unei burghezii şi al unei gentry (să nu uităm că ele erau principalele baze ale electoratului) sătule de excesele reacţiunii catolice.
Orice ar fi fost, majoritatea voturilor din Camera Comunelor - căci în acea epocă nu putem vorbi de partide în sensul modern al termenului - nu va, întârzia să se manifeste în favoarea revenirii la protestantism şi a renunţării complete la politica Mariei Tudor. Până unde voiau să meargă deputaţii în acest sens, este o altă problemă, asupra căreia vom reveni; nu există însă nici o îndoială în privinţa unei majorităţi protestante.
Situaţia era mai puţin clară la Camera Lorzilor, formată mai ales din episcopi numiţi de Maria, evident toţi catolici, şi unde mai mulţi lorzi laici erau şi ei de partea vechii credinţe. Elisabeta a fost ajutată de faptul că mai multe scaune episcopale erau vacante la moartea surorii sale - din cauza conflictului din acel moment între Sfântul Scaun şi regele Spaniei -, astfel încât majoritatea catolică la Lorzi era redusă extrem de mult, şi a fost destul să fie împiedicaţi

câţiva prelaţi să-şi obţină locul (chiar întemniţându-i sub un pretext oarecare)
pentru a răsturna rezultatul votării.
Dată fiind importanţa acestui Parlament celebru în istorie, ne-ar fi plăcut
să avem nişte reiatări amănunţite şi precise ale dezbaterilor. Din nefericire,

acestea ne lipsesc; pentru mai multe dintre principalele votări, nu cunoaştem
nici numărul votanţilor şi cu atât mai puţin raportul dintre da şi nu. Mai rău:
textele puse în discuţie, în majoritatea cazurilor, nu ne sunt cunoscute decât
în versiunea lor finală, fără să putem şti exact care au fost amendamentele aduse
în comisie sau în adunare, şi fără să apară numele autorilor amendamentelor.
Şir John Neale, istoricul care a elaborat mai multe lucrări consacrate studierii
minuţioase a Parlamentelor Elisabetei, a analizat toate textele care ne dau
informaţii despre această sesiune memorabilă - procese-verbale parţiale,
corespondenţe, memorii - fără să poată înlătura toate neclarităţile. Vom vedea,
în special, că până şi astăzi sunt opinii contradictorii în privinţa limitelor exacte
ale reformei dorite de Elisabeta şi a modificărilor acceptate de ea la textul său
iniţial, în orice caz, există dovada că Parlamentul din 1559 nu avea nimic comun
cu o adunare „la ordin", şi că membrii săi erau perfect conştienţi de importanţa
mizei puse în joc.
Caracterul politicii guvernamentale s-a văzut din ziua deschiderii
Parlamentului. Elisabeta, în fruntea procesiunii care-i aducea pe lorzi şi deputaţi
la marea Catedrală Westminster pentru mesa tradiţională, a fost primită la

intrarea în naos de către abate şi de călugări cu făclii aprinse: „Plecaţi de-aici cu făcliile, se vede destul de bine!" a izbucnit ea. Pentru predică, ea îl alesese pe doctorul Cox, un preot căsătorit, recent întors din Germania, care timp de o oră şi jumătate a combătut călugării, idolatria, superstiţia şi intoleranţa episcopilor, şi a cerut purificarea Bisericii20. Apoi, în discursul de deschidere a sesiunii, ţinut în prezenţa reginei de către Păstrătorul Sigiliilor, Nicholas Bacon, Parlamentul a fost îndemnat să „izgonească toate acele denumiri injurioase de eretic, schismatic, papist, care încurajează grupările rebele şi incită la revoltă". Dacă până atunci catolicii îşi putuseră păstra unele speranţe, şi le-au pierdut dintr-o dată.

Proclamarea legitimităţii Elisabetei

Una dintre primele legi pe care noul Parlament le avea de votat era confirmarea legitimităţii suveranei, aşa cum se practică în mod tradiţional la fiecare schimbare de domnie.
Cazul special al Elisabetei punea totuşi o problemă juridică spinoasă.
Legal, ea era tot bastardă, aşa cum o declarase Parlamentul în 1536. S-ar fi putut considera deci că primul lucru ce trebuia făcut ar fi fost să se anuleze legea din 1536, dar atunci şi Maria Tudor ar fi fost bastardă şi toată legislaţia stabilită in timpul domniei sale ar fi fost nulă. După o matură chibzuinţă, Consiliul privat, la propunerea Păstrătorului Sigiliilor, Bacon, hotărî să nu mai discute deloc această problemă, lăsând lucrurile aşa cum erau. „Unii i-au reproşat

această soluţie socotind-o greşită, dar alţii au apreciat prudenţa lui, fiindcă nu

a vrut ca, într-o dezorientare legislativă atât de mare, să mai deschidă o rană cicatrizată de timp"21. Textul adoptat de Parlament s-a mărginit deci să recunoască „dreptul Maiestăţii Sale regina la coroana acestui regat", ca „descendentă legitimă şi directă din sângele regal al Angliei [...] fără nici o îndoială, ambiguitate sau scrupul", făcându-se trimitere la legea „din al 35-lea an al domniei lui Henric VIII" (adică la ordinea de succesiune hotărâtă în 1546*), dar fără a se mai aminti de căsătoria cu Anne Boleyn22.
Această proclamare a legitimităţii dinastice a Elisabetei era cu atât mai necesară şi urgentă cu cât Maria Stuart, dacă trebuie să-l credem pe Feria, „avea partizani în Anglia, mai numeroşi de la o zi la alta"23. Pericolul reprezentat de această rivală franceză şi catolică pentru Elisabeta şi pentru protestanţii englezi era deci real. Şase luni mai târziu, evenimentele din Scoţia şi urcarea pe tronul Franţei a prinţului moştenitor vor face acest pericol de strictă actualitate.

Revoluţia religioasă

Clarificarea situaţiei religioase a Angliei era, fără îndoială, ceea ce opinia publică aştepta de la Parlament cu cea mai mare nerăbdare. De la urcarea ei pe tron, Elisabeta spusese fie prea mult, fie prea puţin şi realizase fie prea mult, fie prea puţin în această problemă. Se vedea clar că era hotărâtă să nu păstreze

legislaţia catolică a surorii sale - cu toate asigurările contrarii pe care i le dădea
ambasadorului Spaniei, din raţiuni pur diplomatice, dar care erau dezminţite
zi de zi prin măsurile luate. Nu se mai putea însă continua în felul acesta: oficial,
legile Mariei Tudor erau încă în vigoare, în timp ce însăşi regina nu pierdea
nici o ocazie ca să se îndepărteze de ele.
Şi astăzi, după patru secole de polemici şi de cercetări istorice, e greu să
ştim exact care era ponderea celor două partide existente. După toate proba-
bilităţile, catolicismul era majoritar numeric în ţară; el nu avea însă nici pe
departe dinamismul cuceritor al protestantismului. Exilarea în Germania şi în
Elveţia a liderilor protestanţi englezi, sub domnia Mariei Tudor, le dăduse prilejul
să-şi aprofundeze credinţa şi să-şi radicalizeze opoziţia faţă de catolicism, îndată
ce Elisabeta a urcat pe tron, ei s-au întors în ţară, mai ostili ca niciodată faţă
de orice compromis cu „Antihristul" de la Roma. Ei nu revendicau numai
libertatea practicării protestantismului, ci şi abolirea totală a ceea ce numeau
„idolatrie", adică „papism" - religia Mariei Tudor, a lui Pole, a spaniolilor şi
a francezilor pe care îi detestau.
Fără a intra aici în aceste dispute teologice care erau atunci tot atât de
violente pe cât sunt în zilele noastre conflictele naţionale din Orientul Mijlociu,

Note: A se vedea la p. 47.

să reţinem că problemele cele mai aprig controversate erau: supremaţia spiri-
tuală a papei asupra Bisericii, prezenţa reală a lui Hristos în euharistie („transsub-

stanţierea" din dogma catolică), folosirea limbii engleze vulgare la liturghie (refuzată formal de Biserica Catolică din acel timp), cultul relicvelor şi al statuilor, credinţa în existenţa purgatoriului şi problema căsătoriei preoţilor, în mod practic, aceasta însemna că protestanţii refuzau mesa - considerată ca o blasfemie, răstignirea lui Hristos pe cruce nefiind un act care se poate repeta -, ornamentele liturgice, cum ar fi crucifixul, lumânările, stiharul alb, etola şi boneta de cardinal, statuile şi vitraliile cu figuri de sfinţi în biserică, şi rugăciunile pentru morţi.

Dintre Sfintele Taine, ei nu recunoşteau decât botezul şi împărtăşania - aceasta din urmă fiind luată stând în picioare - sub forma obişnuită de pâine şi vin, în timp ce catolicii o primeau îngenuncheaţi, sub forma unei ostii din azimă. Este vorba de detalii care acum pot părea fără importanţă multor creştini, dar în secolul Elisabetei fiecare credea că mântuirea sa veşnică depindea de aceste opţiuni şi erau mulţi gata să lupte cu arma în mână, dacă ar fi fost nevoie, ca să-şi apere credinţa.

Pe timpul lui Henric VIII, Parlamentul îl proclamase pe rege „Cap suprem al Bisericii" (Supreme Head) şi rupsese orice legătură cu Roma; dogma catolică rămăsese însă neatinsă, iar liturghiei nu i se aduseseră decât câteva schimbări minore - mai ales folosirea limbii engleze în anumite părţi ale mesei. Sub Eduard VI, dimpotrivă, protestantismul făcuse progrese legale considerabile: mai întâi, în 1548, în timpul regenţei ducelui de Somerset, a fost impusă o primă Carte de rugăciune în comun care înlocuia mesa printr-o simplă slujbă de

comemorare şi de rugăciune; apoi, sub guvernul lui Northumberland, s-a mers şi mai departe, cu o a doua Carte de rugăciune (1552) în care era formal negată prezenţă reală a lui Hristos în euharistie, şi unde exista şi o formulă prin care Dumnezeu era implorat să scape Biserica de „enormităţile detestabile" ale episcopului de la Roma24.

Bineînţeles că toate acestea fuseseră abrogate de Maria Tudor, care revenise la liturghia latină şi totodată la supremaţia spirituală a papei. Problema care se punea acum, cu noua domnie, era de a se afla ce Biserică va fi hotărâtă prin deliberările Parlamentului: cea moderată, din 1548, cea din 1552, sau o alta şi mai anticatolică?

Opinia personală a Elisabetei - sau credinţa ei religioasă - nu era în mod obligatoriu elementul determinant. După câte am putea şti (căci ea şi-a schimbat ie mai multe ori atitudinea, în funcţie de epocă şi împrejurări), e sigur că detesta în mod sincer unele aspecte ale catolicismului, din pricina cărora avusese de suferit în timpul domniei Mariei. Ei îi plăcea însă un anumit fast al liturghiei, avea oroare de preoţii căsătoriţi şi nu se simţea deloc atrasă de calvinismul sever ?i radical al celor de la Geneva sau Edinburgh. Era hotărâtă să nu dea Biserica Angliei pe mâna nici unuia dintre partidele extremiste.

De fapt, nu o interesau subtilităţile teologice; pentru ea, importantă era disciplina Bisericii, organizarea ei şi loialitatea ei faţă de tron. Nu putea admite autoritatea papei, un episcop italian, asupra Bisericii Angliei. Dar nici nu prefera

un sistem clerical în stil genovez, în care Biserica era condusă de consilii alese independent de puterea civilă. Elisabeta rămânea la formula tatălui său: suveranul în fruntea Bisericii, episcopi numiţi de el, preoţi supuşi episcopilor, o liturghie unică, aprobată de Parlament şi impusă tuturor, indiferent de convingerile adânci ale fiecăruia. Din nefericire pentru ea, nici catolicii convinşi, nici protestanţii ferventi nu erau dispuşi să accepte această „cale de mijloc", în care unii vedeau triumful ereziei, iar ceilalţi o concesie făcută idolatriei.

înainte de întrunirea Parlamentului, Consiliul privat solicitase părerile unor experţi, oameni politici şi teologi, asupra orientării pe care ar trebui s-o aibă noua legislaţie în discuţie. Cunoaştem textele a patru dintre aceste sfaturi25. Trei dintre ele, deşi proveneau de la nişte protestanţi recunoscuţi, recomandă reforme prudente: „Doresc să se facă o reformă cu mare grijă pentru pacea internă a regatului, pentru bunele relaţii cu prinţii străini, pentru puterea papală, ştiindu-se cât de periculos este să se facă schimbări în domeniul religios, mai ales la început de domnie. Sticlele cu gâtul strâmt dau repede pe dinafară dacă încerci să le umpli dintr-o dată; e mai bine ca apa să se toarne încetul cu încetul", scria diplomatul Armagil Waad. Nicholas Throckmorton, înalt funcţionar căzut în dizgraţie pe vremea Mariei Tudor, avea o părere asemănătoare: „Trebuie să se procedeze cu grijă pentru ca schimbările să nu provoace agitaţie şi dezordine". Numai anonimul Proiect de schimbări în religie înclină pentru o reformă rapidă şi radicală, „ca Dumnezeu să fie glorificat şi

să ia regatul sub ocrotirea sa".

După toate aparenţele, aceste îndemnuri la moderaţie corespundeau dorinţei sincere a Elisabetei şi tendinţelor Consiliului ei. La începutul sesiunii, singurul text supus Parlamentului a fost un proiect de lege care restabilea titlul de Cap al Bisericii pentru regină şi, în subsidiar, autoriza împărtăşania cu cele două feluri de pâine şi de vin („Legea Supremaţiei"). Toată lumea a înţeles că intenţia guvernului era să nu treacă imediat la o reformă a liturghiei; altfel spus, să nu se revină încă la situaţia de la sfârşitul domniei lui Henric VIII, cu o Biserică aparent Catolică, sub autoritatea supremă a reginei. Reformele mai adânci erau rezervate pentru viitor. Această interpretare a fost recent contrazisă de anumiţi istorici „revizionişti", care cred că încă de la început guvernarea Elisabetei a avut în vedere revenirea la protestantismul lui Eduard VI şi că doar opoziţia lorzilor catolici a făcut să se procedeze în etape. Prima ipoteză pare totuşi mult mai conformă cu textele aşa cum le cunoaştem noi26.

Oricum ar fi, discutarea Legii Supremaţiei n-a fost nici pe departe aţâţ de calmă cum sperase Elisabeta. Protestanţii intransigenţi formau în Camera Comunelor un grup activ şi agitat; printre ei erau vreo 12 dintre vechii deputaţi

exilaţi de Maria Tudor şi reveniţi recent din Germania, printre care şi Francis Knollys, o rudă apropiată a Elisabetei din familia Boleyn. Intrat pe mâna lor, proiectul de lege al guvernului, oarecum inofensiv, s-a transformat într-o adevărată maşină de război împotriva catolicismului, cu renunţarea la mesă şi

:u sancţiuni pentru contravenienţi. Au fost câteva dezbateri agitate - doctorul
Story, un catolic agresiv, a spus că regretă că, pe timpul reginei Maria, nu s-a
„tăiat copacul din rădăcină, în loc să se taie doar câteva crengi din vârf", ceea
;e nu putea viza pe nimeni altcineva decât pe Elisabeta*. Până la urmă, textul
îste transmis Camerei Lorzilor, la 25 februarie, în forma lui „dură".
Acolo, raportul de forţe era cu totul altul. Deşi erau 10 episcopate vacante,
episcopii rămaşi formau un grup catolic compact, susţinut de mai mulţi lorzi
aici. Cu câteva zile mai înainte, Convocarea din Canterbury (adunarea demni-
arilor ecleziastici şi a teologilor) reafirmase solemn doctrina catolică a religiei
ii a Sfintelor Taine, inclusiv supremaţia spirituală a papei. Proiectul de lege
ransmis de Comune este readus de către Lorzi la prima lui formă şi trimis din
lou la Camera Inferioară.
Se apropia Săptămâna Mare (Pastele cădea la 26 mai). Elisabeta nu mai
ivea răbdare. Negocierile de la Cateau-Cambresis intrau în ultima lor fază şi
;ra mai inoportun ca oricând să se producă o ruptură făţişă de catolicism, cu
iscul de a pune în pericol alianţa spaniolă. Guvernul a decis atunci să se
rganizeze la 31 martie o conferinţă publică a teologilor - mai curând o dezbatere,
au „dispută", cum se zicea atunci - în care catolicii şi protestanţii urmau să-şi
lezvolte argumentele. Se spera oare ca astfel să se ajungă la un compromis?
ira puţin probabil, ţinând seama de poziţiile categorice ale unora şi ale
elorlalţi. Mai verosimilă este speranţa Consiliului privat de a demonstra astfel
uturor buna-credinţă a reginei şi dorinţa sa de a potoli conflictele înainte de

i recurge la măsuri extreme.
Şi totuşi, Elisabeta nu renunţa la dorinţa ei de reformă. Uzând de auto-
itatea sa, la 23 martie - adică exact cu trei zile înainte de Paşte -, ea dă
lezlegare ca în regat împărtăşania să se facă sub cele două forme, fapt consi-
lerat atunci ca piatra de încercare pentru aderarea la protestantism. Şi ea însăşi
la acest exemplu, încredinţându-le predica de Paşte din capela regală lui
îdmund Grindal şi lui Richard Cox, ambii predicatori protestanţi de renume.
Ira evident că revenirea la catolicismul papist era o ipoteză exclusă categoric
e Elisabeta.
Imediat după sărbătorile de Paşte, Parlamentul se reuneşte din nou ca
ă asiste, în Westminster Abbey, la faimoasa „dispută" a teologilor, care trebuia
ă dureze patru zile, de la 31 martie la 3 aprilie. După cum era de aşteptat,

Note:
* La puţin timp după aceea, Story fuge în Flandra, şi-şi sfârşeşte zilele în Anglia, executat trădător.
disputa a fost un eşec lamentabil. Departe de a clarifica poziţiile unora şi ale
altora, ea s-a împotmolit încă de la început în controverse asupra procedurii.
Teologii catolici îşi acuză adversarii că nu respectă regulile fixate anterior, şi
refuză să răspundă argumentelor acestora altfel decât în scris, aşa cum fusese
prevăzut. Consiliul Privat se foloseşte de atitudinea lor pentru a-i acuza că nu
se supun ordinului reginei şi pentru a le fixa domiciliu supravegheat; aceasta are
ca o primă consecinţă împiedicarea lor de a participa la lucrările Parlamentului.

Se poate crede, pe drept cuvânt, că totul fusese măsluit încă de la început.

Ceea ce confirmă interpretarea de mai sus este că - lovitură de teatru!

- guvernul lua acum pe seama lui versiunea „dură" a Legii Supremaţiei, prezen-
tând un proiect al Legii Uniformităţii, care restabilea, în mod amănunţit,
liturghia din 1552. Fără îndoială că încheierea negocierilor de la Cateau-
Cambresis contribuise mult la această bruscă îndrăzneală a Consiliului Elisabetei:
nu mai era nevoie de menajamente faţă de Spania şi de papă. Era un mare
succes al protestanţilor, care obţin adoptarea cu entuziasm a noului text de către
Camera Comunelor. La Camera Lorzilor, textul este votat, dar numai cu o
majoritate de 3 voturi - minoritatea catolică fiind redusă la tăcere după eşecul
disputei -, dar trece totuşi: revoluţia fusese înfăptuită. Legea Supremaţiei este
promulgată la 28 aprilie 1559, iar Legea Uniformităţii a doua zi. Anglia încetase
definitiv să mai ţină de Biserica Catolică27.

Care sunt, în definitiv, principiile acestei legislaţii, numită de istoricii
britanici cu un termen semnificativ, Settlement - „Reglementare" -, şi rămas
în vigoare, fără modificări importante, până în secolul următor?

Fără a intra aici în detalii teologice şi liturgice care ne-ar îndepărta mult
de domnia Elisabetei I, să menţionăm mai întâi că, fără echivoc şi pentru
totdeauna, Legea Supremaţiei rupea legătura Bisericii Angliei cu Roma. Totuşi,
Elisabeta nu-şi lua - după cum se prevedea în prima formă a textului - titlul
de „Cap suprem al Bisericii". Ca o concesie faţă de catolici, sau poate pentru
că pur şi simplu înşişi protestanţii ar fi fost şocaţi să vadă că o femeie este

„capul" religiei, acest titlu a fost înlocuit cu cel de „Guvernator suprem" sau „Administrator suprem" (Supreme Governor), prin care se înlătura orice înţelegere greşită în ceea ce priveşte eventualitatea unei puteri doctrinare a reginei. Legea din 1559 reprezintă deci, din acest punct de vedere, un pas înapoi faţă de cea a lui Henric VIII din 1535; în practică însă era cam acelaşi lucru, doar că puterea disciplinară a Elisabetei asupra Bisericii Angliei era în mod formal exercitată „în Parlament", adică ea ar fi trebuit ca pentru orice reformă importantă să obţină acordul Camerelor. Biserica Anglicană este, după cum s-a observat adesea, o „Biserică parlamentară": Henric VIII nu se gândise niciodată la aşa ceva.

Orice funcţionar civil sau ecleziastic, orice candidat la o funcţie oficială, orice diplomat universitar trebuia să depună un jurământ prin care recunoştea

titlul de Guvernator suprem al reginei şi respingea în mod explicit autoritatea papei. Astfel, se asigura protestanţilor exclusivitatea responsabilităţilor publice, trecându-i pe catolici în rândul supuşilor de ordin inferior: consecinţele unei isemenea excluderi se vor resimţi în Anglia până în timpul domniei reginei Victoria. Orice cleric care ar fi refuzat să depună jurământul era deposedat de funcţii şi demnităţi; recunoaşterea publică a autorităţii papei va fi pedepsită printr-o amendă, apoi prin confiscarea bunurilor, iar la a treia recidivă, prin condamnarea la moarte.

Dar mai ales Legea Uniformităţii va frământa conştiinţa catolicilor şi va

marca ruptura cu trecutul. Ea făcea obligatorii regulile serviciului divin din cea
de-a doua Carte de rugăciune în comun a lui Eduard VI - cea din 1552 -, adică
înlăturarea mesei, abolirea a cinci Taine din şapte, împărtăşania în cele două
forme, folosirea exclusivă a limbii engleze în biserică, rugăciunile catolice fără
referiri la cultul Fecioarei şi al sfinţilor, toate practici condamnate formal ca
sretice de către papă*. Nu se punea însă problema de a i se lăsa fiecărei persoane
libertatea să adere sau nu la aceste schimbări: orice absenţă de la slujba protes-
ta'ntă de duminică era pedepsită cu o amendă de l şiling şi fiecare funcţionar
sau demnitar public trebuia, în mod obligatoriu, să se împărtăşească după
ritualul anglican, în caz contrar, era destituit, apoi i se confiscau bunurile şi,
in fine, era întemniţat pe viaţă.
Protestanţii rigizi nu erau nici aşa satisfăcuţi pe deplin. Ei ar fi dorit o
liturghie şi mai sumară, mai conformă cu cultul auster de la Geneva şi Ziirich;
în această privinţă, Elisabeta nu voia mai mult decât ar fi vrut tatăl ei. „Rubrica
Ornamentelor" din noua Carte de rugăciune menţinea stiharul alb, crucifixul,
lumânările, în aceste câteva rânduri, se rezumau ani lungi de controverse şi
luptă în sânul Bisericii Anglicane.

,,Calea de mijloc": soluţie sau iluzie?

Nu este încă momentul să tragem concluzii asupra „revoluţiei religioase"
engleze din 1559. De altfel, nici contemporanii nu erau convinşi că s-ar fi produs
o adevărată revoluţie ireversibilă, în ultimii 25 de, ani avuseseră loc atâtea

schimbări, se succedaseră atâtea feluri de liturghii şi credinţe, încât numai
viziunea noastră retrospectivă ne îngăduie - căci cunoaştem cum au decurs
lucrurile în continuare - să ştim că legislaţia Elisabetei era menită să dureze.
* Se renunţase totuşi la formularea cuprinsă în cartea din 1552 care condamna
..detestabilele enormităţi" ale papei, iar slujba împărtăşaniei era redactată cu grijă, pentru a lăsa o oarecare libertate doctrinei catolice a transsubstanţierii: „Corpul Domnului Nostru lisus Hristos care ţi se dă ţie. Ia-l, hrăneşte-te cu el întru comemorarea lui". Dorinţa de atenuare îra vizibilă.

în schimb, este sigur că Elisabeta şi consilierii săi au încercat în mod
intenţionat să evite formulele prea categorice. Cartea de rugăciune nu are în
sine nimic supărător pentru un catolic; rugăciunile din această carte ar putea
fi rostite, cu conştiinţa împăcată, de către orice creştin, indiferent de confesiunea
lui. Chiar în formele exterioare de cult se păstrează o anumită asemănare cu
cele cu care poporul era obişnuit. Fără nici o îndoială, această moderaţie era
gândită ca să înlesnească o tranziţie lină, în afară de faptul că aşa dorea şi
Elisabeta.
în ochii oamenilor politici (în primul rând ai lui Filip al Spaniei, care mai
presus de orice dorea să salveze alianţa anglo-spaniolă), toate acestea păreau
suficiente ca să dea impresia că este vorba de o simplă schismă şi nu de o erezie,
cam ce se înţelege acum prin „anglo-catolicism" - pe scurt, ca să se evite o
ruptură reală. Vom vedea că mult timp Spania va interveni pe lângă papă,
încercând să-l convingă să nu ia măsuri de sancţionare de ordin spiritual împotriva
Elisabetei.

Dar catolicilor convinşi, ca şi protestanţilor intransigenţi, care în curând vor fi numiţi puritani, această „cale de mijloc" le va apărea de îndată ca o amăgire, ba chiar şi mai rău, ca o cursă. Pentru catolici, refuzul autorităţii papei era suficient ca să condamne Legea Supremaţiei şi tot ce decurgea din aceasta, căci Biserica este Una singură şi oricine se rupe de ea îşi taie firul vieţii. Pentru protestanţi, „ornamentele" şi formele de cult moştenite de la papism - de exemplu îngenuncherea pentru a primi împărtăşania - erau nişte superstiţii care dezonorau Biserica.
Şi totuşi, anglicanismul avea să supravieţuiască. Puţin câte puţin, el îşi va găsi echilibrul, aşa cum dorise si intenţionase Elisabeta. La aceasta a contribuit mult si faptul că ea a avut o domnie lungă, ca şi hotărârea succesorului său, încă mai puternică decât a ei, de a menţine regatul la jumătatea drumului dintre Roma şi Geneva. Dar aceasta se va realiza cu preţul unei rupturi sângeroase de catolicii englezi şi al unei lupte de un secol cu puritanii. Legislaţia din 1559 conţinea în germene toate acestea.
Nu trebuie minimalizate, în „Reglementarea" elisabetană, nici motivaţiile pur temporale. Maria Tudor încercase în mod imprudent să-i redea Bisericii o parte din domeniile secularizate de către Henric VIII; exista bănuiala că ar vrea să meargă şi mai departe, să reconstituie averea funciară a episcopiilor şi a abaţiilor. Aceasta însemna să-i ridice împotriva restaurării catolice pe toţi beneficiarii secularizării, mari seniori, gentilomi şi burghezi. Legea Supremaţiei din 1559 consfinţea definitiv deposedarea Bisericii, iar de aici înainte orice

intenţie de revenire la Roma se lovea de acest obstacol al restituirii domeniilor
bisericeşti (ca şi în Franţa, după Revoluţie, apărarea bunurilor naţionale va fi
cel mai bun argument al lui Napoleon împotriva regaliştilor).

Vom vedea că şi Elisabeta va profita din plin de poziţia ei de Guvernator
uprem ca să reducă şi mai mult puterea funciară a Bisericii. Practica de a
tribui tronului veniturile episcopiilor vacante permitea Vistieriei regale să se
rotunjească" fără efort, dar, în acelaşi timp, nu constituia desigur un motiv
lentru guvern să se grăbească cu înlocuirea prelaţilor decedaţi. Pe această temă
u existat numeroase plângeri în tot timpul domniei Elisabetei, dar fără mare
fect: Biserica Angliei era în mod evident supusă voinţei reginei.
în consecinţă - şi acest fapt trebuie semnalat, deoarece exista o mare
iferenţă faţă de ţările rămase catolice -, în Anglia, prestigiul economic şi politic
l clerului era redus în mod iremediabil. Chiar şi arhiepiscopul de Canterbury,
u tot titlul său de înalt prelat, nu va mai avea niciodată o independenţă şi o
utoritate comparabile cu cele ale unui cardinal sau ale unui înalt prelat din
'ranţa, Spania, Austria, şi cu atât mai mult din Italia. Elisabeta şi succesorii ei
u vor ezita să destituie sau să suspende un episcop recalcitrant sau nedisciplinat.
n afara câtorva perioade sub lacob I şi Carol I, când alianţa dintre tron şi altar
a fi mai slabă şi va provoca tulburări serioase (până la executarea arhiepiscopului
,aud, în 1645), se poate spune că Biserica Anglicană este o instituţie, dar nu

putere politică. Şi în această privinţă, Anglia se deosebeşte de ţările catolice,
hiar până în zilele noastre, dacă ne gândim la Polonia, Italia sau la Spania
anchistă.
nchiderea lucrărilor Parlamentului

Parlamentul mai avea o problemă în program, sau mai curând şi-a luat
reptul de a o înscrie pe ordinea de zi: căsătoria reginei. A fost prilejul unei
icmorabile confruntări, pe care o vom evoca într-un capitol viitor.
Acest moment critic fiind depăşit, Elisabeta a apreciat că primul său
arlament îşi îndeplinise misiunea. Religia era „instituită" - chiar dacă nu era
îstabilită; capitolul domniei Mariei Tudor era definitiv închis. Impozitele
iseseră votate, situaţia Tezaurului era provizoriu stabilizată, nici o opoziţie
ravă nu se manifesta în ţară, în afara câtorva episcopi rămaşi fideli Romei.
acea cu Franţa şi cu Scoţia era încheiată, cu preţul unei concesii destul de
militoare, e drept, asupra sorţii oraşului Calais; pe de altă parte, relaţiile cu
pania rămâneau bune. După cinci luni de domnie, Elisabeta putea fi satisfăcută.
La 8 mai, ea prezidează adunarea de închidere a celor două Camere şi
steşte un discurs călduros, mulţumind deputaţilor pentru activitatea lor
)dnică. Vor trebui să mai treacă mulţi ani până când să se manifeste o asemenea
.mă înţelegere între tron şi Parlament.

IX

„Alungarea francezilor din Scoţia"
Odată Tratatul de la Cateau-Cambresis semnat şi „Regulamentul" religios votat de Parlament, mai rămânea de făcut esenţialul: stabilizarea relaţiilor internaţionale şi legalizarea oficială a noii organizări, în acelaşi timp, evenimentele din Scoţia o obligau pe Elisabeta să ia imediat o hotărâre cu urmări asupra întregii sale domnii.

Imposibilitatea înţelegerii cu Franţa

După Cateau-Cambresis, peisajul diplomatic al Europei se modificase prin două aspecte noi: apropierea franco-spaniolă - materializată prin căsătoria lui Filip II cu Elisabeth de Valois - şi importanţa dobândită de problema religioasă pe plan internaţional.
Din Evul Mediu, Anglia fusese aliata tradiţională a Casei de Burgundia - devenită Casa de Austria, care domnea în Spania - împotriva Franţei, duşmanul ei ereditar, încă mai era aşa şi sub Maria Tudor. Dar tratatul de la Cateau-Cambresis şi opţiunea protestantă a Elisabetei schimbau cu totul datele problemei: era oare posibil ca Filip II să rămână aliat cu o regină eretică, să fie împotriva propriului său socru, Regele Prea-Creştin? Părea mai logic să se formeze de acum înainte un „bloc" catolic, o axă Paris-Madrid-Bruxelles, pusă în slujba exterminării calvinismului şi a susţinătorilor lui.
în realitate, Franţa era mult mai împărţită decât se credea. Partidul lui Guise, popular şi puternic datorită prestigiului militar al ducelui Francisc - învingătorul de la Calais -, insista pentru o alianţă pe faţă cu Spania şi pentru o acţiune armată împotriva protestanţilor; partidul lui Montmorency însă, deşi

era tot catolic, continua să considere Spania, dacă nu ca pe o duşmană, cel puţin
ca pe o rivală care trebuia ţinută în frâu prin orice mijloc, chiar printr-o apropiere
de Anglia.
Se pare că Henric II n-ar fi fost împotriva acestei ultime soluţii. Detestase
Spania toată viaţa, de când, copil de şapte ani, fusese foarte prost tratat ca
prizonier al lui Carol Quintul în Castilia. El nu putea uita trecutul, printr-o

simplă semnătură pe un tratat. Nu avea nici un resentiment personal împotriva
Elisabetei, chiar dacă o sinceră afecţiune pentru tânăra lui noră, Maria Stuart,
îl făcea în mod firesc să apere drepturile acesteia din urmă în Scoţia şi în Anglia.
Ideea unei alianţe franco-engleze nu era deci, apriori, nici absurdă, nici nefirească.
împotriva ei existau însă obstacole importante: problema religioasă -
permanentă -, soarta oraşului-port Calais şi problema scoţiană. Chiar dacă
:mtea să aibă relaţii cordiale cu Anglia, Henric II nu înţelegea nici să renunţe
a Calais, nici să abandoneze Scoţia, lăsând-o pradă ambiţiilor calvinilor, nici
;ă renunţe la politica sa antiprotestantă în Franţa, în consecinţă, în primele
rei luni după Găteau-Cambresis, vom observa cum alternează în dialogul
ranco-englez zilele senine cu cele înnorate, după cum la Paris dominant era

ântul dinspre Guise sau dinspre Montmorency.
La început, toate păreau că merg cum nu se poate mai bine. Misiunile
iplomatice reciproce ale ducelui de Montmorency în Anglia şi ale Lordului
illiam Howard în Franţa, pentru ratificarea solemnă a tratatului, s-au desfă-
jrat cu fastul şi cordialitatea care făceau să se spere într-un viitor cât mai bun.
Chiar alegerea lui Montmorency - fiul unui bătrân conetabil care menţiona
tot pasul simpatia lui pentru englezi - avea semnificaţia unei dorinţe evidente
î apropiere din partea lui Henric II. Ducele era însoţit de Gilles de Noailles
are va rămâne la Londra ca ambasador rezident *) şi de aproape 50 de gentilomi
n Camera regelui. Elisabeta a primit delegaţia la Whitehall, organizând în
loarea ei, la 30 mai 1559, o serbare grandioasă în grădinile palatului, cu lupte
; urşi şi de tauri. Ea se îmbrăcase pentru această ocazie cu o rochie de catifea
Dietă „împodobită cu atâta aur şi pietre preţioase, încât îi sporeau şi mai mult
imuseţea". La banchetul care a urmat, în marea sală a palatului, decorată
ramuri verzi şi flori, vesela era din aur şi din cristal de stâncă, dar turnurile
:hiilor doamnelor erau atât de voluminoase, încât ele nu puteau lua loc pe
tune la masă, trebuind să stea pe jos, unde erau „excelent servite de seniorii
e le însoţeau"!
A doua zi, după schimbul de semnături, Montmorency ar fi dorit să
ticipe la mesă şi să se împărtăşească împreună cu ceilalţi - era Ziua Domnului,
atolici -, dar Elisabeta nu a permis aceasta, deşi a avut cu francezii convor-
le cele mai „amabile şi mai animate" în propria lor limbă, iar la plecare le-a
cadouri importantel.

Toate erau bune şi frumoase, dar aceste schimburi manierate (Lord
liam Howard era primit în Franţa cu un lux asemănător) nu puteau ascunde
zele conflictului care persistau, cu toate prevederile tratatului. Dacă Maria
irt, scriindu-i Elisabetei, îi dădea titlul de regină a Angliei, nu însemna că

Note:
* Era fratele lui Antoine şi al lui Franţois de Noailles, foşti ambasadori în timpul Mariei
renunţă la pretenţiile ei dinastice; după cum nici Elisabeta nu se resemna ca
Anglia să piardă definitiv oraşul Calais. Şi de o parte şi de cealaltă existau multe
gânduri ascunse; aşa cum spune un istoric modern, „prin forţa lucrurilor, relaţiile
dintre cele două ţări rămâneau cu amprenta neîncrederii reciproce, a urii
ascunse, a speranţei de revanşă"2.
Principala cauză de ostilitate nu se afla nici la Londra sau la Paris şi nici
chiar la Calais, ci în altă parte, la Edinburgh.
Tulburările din Scoţia

De cel puţin trei secole, Scoţia constituia o sursă de ameninţări şi de
nelinişti pentru Anglia. Alianţa sa tradiţională cu Franţa îi permitea acesteia
să folosească pe timp de război regatul din nord ca pe un al doilea front, pe
care se concentrau trupe engleze pentru a apăra graniţa de la Berwick la Carlisle
împotriva incursiunilor scoţiene.
Totuşi, încă de pe timpul lui Henric VIII şi al Protectorului Somerset,
în Scoţia se dezvolta un partid anglofil, îndreptat împotriva influenţei franceze
socotită mult prea puternică. Hărţuielile dintre clanuri se grefau pe aceste lupte
între influenţele străine; progresele protestantismului, începând din anii 1540,

îşi aveau şi ele rolul lor: protestanţii erau de partea englezilor, în timp ce
catolicii îşi îndreptau privirile spre Franţa.
Deocamdată, la începutul domniei Elisabetei, partidul francez avea
puterea la Edinburgh. Tânăra regină Maria Stuart, căsătorită din aprilie 1558
cu prinţul moştenitor Francisc şi trăind în Franţa, încredinţase regenţa mamei
sale, Mărie de Guise, iar aceasta din urmă guverna cu ajutorul unui grup de
administratori şi militari francezi, ducând o politică fermă de alianţă cu Franţa
şi de păstrare a catolicismului.
Dar în faţa acestei influenţe franceze, şi mai accentuată în starea de război
împotriva Angliei de la sfârşitul domniei Mariei Tudor, opoziţia protestantă
devenea din ce în ce mai hotărâtă, în noiembrie 1558 - aproape în momentul
când Elisabeta urca pe tronul Angliei -, lorzii scoţieni adepţi ai noii religii se
constituiseră într-o ligă numită „Congregaţia lui lisus Hristos", şi au dat regentei
Mărie de Guise un adevărat ultimatum, cerându-i să „pună capăt tulburărilor
din sânul Bisericii şi al guvernării" şi să acorde libertatea de cult şi de predică
susţinătorilor Reformei3.
Din ianuarie 1559, ducele de Châtelherault, primul lord scoţian şi
prezumtiv moştenitor al coroanei*, îi mărturisea lui Şir Henry Percy, mare

Note:
* Acest titlu francez nu trebuie să ne înşele: este vorba de James Hamilton, văr din
familia Stuart, căruia Henric II îi dăduse ducatul de Châtelherault
pentru a se asigura de fidelitatea lui. Contele era foarte mândru de
acest titlu, prin care devenea singurul duce scoţian, dar prin aceasta
nu era mai loial regentei.
senior englez, frate cu contele de Northumberland, că „francezii nu vor decât

oprimarea şi ruinarea Scoţiei" şi că el ar dori să-şi scoată ţara „de sub stăpânirea
Franţei"4. (Pe atunci, Anglia era încă în război împotriva Franţei, iar guvernul
Elisabetei se temea foarte mult de o intervenţie militară franceză prin Scoţia.
Se zvonea că în portul Le Havre se îmbarcase o armată formată din 10.000 de
ostaşi, sub comanda ducelui de Guise, cu destinaţia Edinburgh5. Era o pură
invenţie, care însă arată ce mare importanţă se dădea în Anglia situaţiei din
Scoţia.)
Pacea de la Cateau-Cambresis, departe de a calma spiritele în Scoţia,
părea să dea un avânt mai mare partidului antifrancez. în mai, predicatorul
John Knox, calvin înfocat refugiat la Geneva, se întoarce în ţară cu ajutorul secret
al lui William Cecil şi aţâţă de îndată populaţia, prin anatemele sale împotriva
superstiţiilor şi a idolatriei catolice. Imediat bisericile încep să fie jefuite şi
distruse la Perth, iar la Saint Andrew este devastată catedrala arhiepiscopală.
Irupele Congregaţiei ocupă Edinburgh-ul. Mărie de Guise se refugiază în
fortăreaţa Dunbar şi cere ajutorul regelui Franţei; războiul civil începuse.

Apelul protestanţilor scoţieni adresat Elisabetei

La Paris, Henric II nu putea rămâne indiferent faţă de cererile de ajutor
menite din Scoţia. Fiul său, prinţul moştenitor, nora sa Maria Stuart, prietenii
lin familia de Guise îl îndemnau să intervină ca să o ajute pe regentă. In fond,
îra vorba ca cel puţin să fie salvată prezenţa şi influenţa Franţei într-o ţară de
:are era strâns legată în plan politic şi istoric, în cursul întregii luni iunie 1559,

imbasadorul Angliei în Franţa, Nicholas Throckmorton, un protestant foarte
intifrancez, şi-a alarmat guvernul, prin depeşe diplomatice, în legătură cu
pregătirile militare franceze, semne ale unei intervenţii energice în Scoţia; el
/orbea de o armată de 5.000 de oameni, sub comanda marchizului de Elbeuf,
.rate cu Mărie de Guise şi cu ducele Frangois, şi de un corp expediţionar condus
ie căpitanul Jacques de La Brosse6.
La rândul lor, protestanţii scoţieni, după succesele iniţiale, îşi dădeau
eama că nu ar putea niciodată ţine piept unei forţe franceze importante.
singura lor şansă era ajutorul Angliei; dar ei nu contau dinainte pe acest ajutor.
Oesigur că Elisabeta nu avea nici un motiv să fie mâhnită de necazurile din
Scoţia ale „bunului său frate", regele Henric; de aici însă până la a interveni
n războiul civil de la nord de râul Tweed era cale lungă.
Mai întâi, în calitate de regină pătrunsă de autoritatea sa, ea nu putea
ă aibă nici o simpatie pentru nişte supuşi care se luptă cu suveranul lor - aceştia
iind, desigur, lorzii din Congregaţie. Apoi, pacea de la Cateau-Cambresis, atât
ie recentă, interzicea semnatarilor să-i ajute, sub orice formă, pe rebelii celuilalt
lemnatar, altfel riscând să piardă beneficiile tratatului, în sfârşit, puterea

economică şi militară a Franţei rămânea mult superioară celei a Angliei, iar
perspectiva unui conflict făţiş era de natură să o facă să dea înapoi pe tânăra
regină care - să nu uităm - domnea numai de şapte sau opt luni.
Până în iulie 1559, cererile de ajutor ale protestanţilor scoţieni rămân

discrete, chiar clandestine: ei aveau grijă să nu se expună unor acuzaţii de trădare faţă de suveranii legitimi, prinţul moştenitor Francisc şi regina Maria Stuart. Lui Cecil, şi nu Elisabetei îi scrie William Kirkcaldy de Orange, unul dintre cei mai populari conducători militari scoţieni, la 23 iunie, pentru a-i face cunoscute nenorocirile „credincioşilor lui lisus Hristos" persecutaţi de francezi:
„Toţi oamenii evlavioşi doresc să ştie la ce ajutor se pot aştepta din partea Angliei, de care ei vor să fie legaţi întru credinţa în Hristos"7; dar pe atunci Cecil nu era încă hotărât să intervină: „Trebuie să le dăm scoţienilor speranţe, apoi bani şi abia la urmă arme"8.

Domnul Knox şi semnalul său de trompetă

După întoarcerea sa în Scoţia, John Knox se distinge printr-o activitate neobosită, fiind unul dintre cei mai energici organizatori ai luptei antifranceze.
Ca mulţi conducători religioşi din toate timpurile, el considera activitatea politică o continuare firească a zelului său spiritual.
Din nenorocire pentru cauza lui, el devenise odios în ochii Elisabetei, publicând pe neaşteptate, pe când era refugiat la Geneva, o carte de o violenţă extremă împotriva reginelor catolice Mărie de Guise şi Maria Tudor, intituiată fără echivoc Primul semnal de trompetă împotriva monstruoasei guvernări a femeilor. „Monstruoasă" avea pentru Knox semnificaţia cea mai strictă: contrară ordinii naturii şi legii divine. Pentru el, femeia fusese creată de Dumnezeu să se supună bărbatului, iar gândul că ea ar putea comanda bărbaţilor era de neconceput.

Când a răsunat acest semnal de trompetă, Elisabeta, atât de pătrunsă de legitimitatea ei, nu-l putea ierta pe autor. William Cecil, pe care Knox îl cunoscuse când trăise în Anglia, sub domnia lui Eduard VI, regreta situaţia creată şi încerca să-l facă pe aprigul teolog să redacteze o retractare, dar era o osteneală zadarnică faţă de un om convins că însuşi Dumnezeu l-a inspirat. („S-ar părea că el e membru al Consiliului privat al lui Dumnezeu", va spune despre Knox, mai târziu, unul dintre prietenii săi politici9.)

Chiar înainte de a reveni în Scoţia, John Knox îl hărţuise pe Cecil cu scrisori insistente, fără urmă de diplomaţie. Dimpotrivă, îi reproşa atitudinea lui prea prudentă sub domnia Mariei Tudor şi îl blama pentru lipsa lui de entuziasm pusă în serviciul cauzei lui Hristos: „Aţi primit de la Dumnezeu rangul înalt pe care îl aveţi şi pe care trebuie să-l folosiţi pentru mărirea gloriei Sale [...], ceea ce nu aţi făcut în trecut, mergând împreună cu ceilalţi pe drumul

rierzaniei. Aţi consimţit şi ajutat, prin tăcerea pe care aţi păstrat-o, ca Evanghelia ;ă fie distrusă, idolatria să triumfe, să se verse sângele fiilor lui Dumnezeu [...]. Dumnezeu, cu îndurarea Sa, v-a iertat de pedeapsă şi, deşi meritaţi chinurile adului, El v-a ridicat în ranguri înalte şi onoruri, ca să vă puteţi ispăşi greşelile)rin zelul pus în slujirea Lui." *'

Cea mai indulgentă apreciere care se poate face despre această scrisoare idresată unui ministru englez - datând din 11 aprilie 1559, pe când Knox se ţăsea la Dieppe, înainte de a se îmbarca spre Scoţia -, este că nu arată nici o

irmă de diplomaţie. Dar profetul nu avea de gând nici să nege ceea ce a scris
lespre domnia femeilor, chiar dacă Elisabeta domnea acum la Londra: „Dacă
egina Angliei vrea să recunoască faptul că prin graţia Sa Dumnezeu îi îngăduie
;eea ce natura şi legea divină refuză altor femei, atunci nimeni nu va fi mai
lispus decât mine să-i recunoască autoritatea. Dacă însă, cu toată concesia
;xtraordinară de care se bucură, ea pretinde că-şi fundamentează legitimitatea
)e cutume sau legi lumeşti, atunci ingratitudinea şi trufia ei nebună nu vor
amâne mult timp nepedepsite." u
Intransigenţa lui Knox făcea foarte dificilă orice negociere cu el. Elisabeta
iimţea că turbează când îi auzea numele - căci singurul lucru asupra căruia nu
iccepta nici o reluare a discuţiei era dreptul său absolut de a domni după legile
egalului, ca „regină a Angliei prin graţia lui Dumnezeu", în cele din urmă,
£nox ajunge să înţeleagă că ostilitatea Elisabetei faţă de el era dăunătoare
cauzei protestanţilor scoţieni. „Aud că sunt atât de odios reginei, că până şi
lumele meu îi face rău", îi scrie el lui Cecil la 28 iunie 1559, „dar a venit acum
nomentul să stabilim relaţii bune între cele două regate, căci mulţi seniori şi
gentilomi din Scoţia, ca şi unele oraşe, au început să lupte împotriva idolatriei
…]. Spuneţi-i reginei că noi nu vrem să uzurpăm autoritatea nimănui, ci doar
;ă eliberăm credincioşii de jugul străinilor şi de oprimarea care apasă asupra
nvăţăturii lui lisus Hristos."12
Există chiar şi o scrisoare surprinzătoare a lui Knox către Elisabeta, din
10 iulie: „Nu înţeleg de ce Maiestatea Voastră s-a simţit ofensată de cartea mea

lespre autoritatea uzurpată de către femei, căci ea nu viza în nici un fel
jersoana Voastră [...]. Conştiinţa mă obligă să spun că nici poporul, nici timpul
iu pot să se substituie legii stabilite de Dumnezeu şi nici să aprobe ceea ce El
Condamnă. De aceea, Doamnă, singurul mod prin care puteţi să păstraţi toate
iarurile cu care Dumnezeu v-a înzestrat din plin este să-i redaţi doar Lui gloria
:e I se cuvine [...]. Dacă vă veţi arăta umilinţa în faţa lui Dumnezeu, aşa cum
/ă este datoria, voi fi, prin glasul şi scrisul meu, cel mai tenace susţinător al
mtorităţii voastre legitime. Dar dacă începeţi să vă lăudaţi cu obârşia voastră
i să vă întemeiaţi puterea pe legile făcute de oameni, să ştiţi că fericirea voastră
'a fi scurtă."13
Se poate imagina reacţia autocratei Elisabeta la primirea unei asemenea
crisori. Dacă atunci Knox s-ar fi aflat în Anglia, fără nici o îndoială că ar fi
fost pus într-o situaţie foarte gravă. Cecil veghea însă, iar situaţia politico-
militară evolua atât de rapid, încât, vrând-nevrând, trebuiau trecute cu vederea
violenţele de limbaj ale unui om care, totuşi, era foarte util în Scoţia. Elisabeta
s-a mulţumit să ignore acţiunile lui Knox. Acesta avea grijă, de altfel, să le
recomande corespondenţilor săi să nu-i pomenească numele în scrisorile lor
oficiale. Niciodată însă, chiar în timpul răfuielilor care vor urma cu Maria
Stuart, când Knox va deveni un adevărat aliat al Angliei, Elisabeta nu va înceta
să aibă o antipatie profundă faţă de el. Istoria Bisericii Anglicane va fi marcată
mult timp de această situaţie, ca şi istoria relaţiilor dintre Anglia şi Scoţia până
în zilele noastre.

Maria Stuart, regină a Franţei

Până atunci, evenimentele din Scoţia se desfăşuraseră fără ca cele două mari puteri interesate, Franţa şi Anglia, să fi intervenit în mod deschis şi efectiv.
O dramă neprevăzută va schimba însă toată situaţia, începând cu vara anului 1559: regele Franţei, Henric II, moare la 10 iulie, în urma unei răni primite în timpul turnirului la care participase cu zece zile mai înainte, iar tânărul principe moştenitor, Francisc, devine pe neaşteptate regele Francisc II. Pentru prima (şi ultima) dată în istorie, coroanele regale de la Paris şi de la Edinburgh se reuniseră pe aceleaşi capete: „Francisc şi Maria, prin mila lui Dumnezeu, rege şi regină ai Franţei şi ai Scoţiei".
Francisc II era foarte îndrăgostit de încântătoarea lui soţie, căreia nu-i refuza nimic. De la o zi la alta, unchii de Guise ajung în fruntea guvernului, iar Scoţia trece pe planul întâi al politicii franceze. Lorzii din Congregaţie, care se bucuraseră în mod destul de imprudent când au aflat de moartea regelui de Valois14, înţeleg foarte curând că, departe de a le fi favorabilă, schimbarea domniei de la Paris putea să provoace trimiterea în Scoţia a unor întăriri masive pentru Mărie de Guise.
La Paris, Nicholas Throckmorton urmărea cu îngrijorare consolidarea partidului ultracatolic şi trimitea mesaje din ce în ce mai alarmante guvernului său. El vorbea despre trupe concentrate în Normandia, despre forţe importante pregătite să intervină în Scoţia. Pentru partizanii intervenţiei engleze, venise momentul să ia iniţiativa, înainte de a fi prea târziu.

O imprudenţă gravă comisă de tinerii suverani ai Franţei va determina,
aproape imediat, o nouă întărire a partidului antifrancez de la Londra şi, fără
îndoială, o schimbare în atitudinea Elisabetei: brusc, Maria Stuart arborează
stema Angliei lângă cea a Scoţiei şi a Franţei, ca şi cum ar fi vrut să-şi arate
dreptul dinastic la ocuparea tronului Tudorilor. Dovezi ale acestei fanfaronade
erau din abundenţă la Londra: „Sigiliul pe care noul rege şi noua regină l-au
comandat pentru Scoţia este împărţit cu cel al Angliei", scrie Throckmorton

18 august15. Peste tot, cu ocazia unor vizite solemne ale curţii regale în oraşele
in Franţa, arcurile de triumf şi tapiseriile străluceau cu imaginile leoparzilor
angliei combinate cu florile de crin şi cu leul Scoţiei. Chiar şi argintăria regală
urta emblema litigioasă, în actele lor oficiale privind Scoţia, Francisc şi Maria
i luau titlul de rege şi regină „ai Franţei, Angliei şi Scoţiei". Chiar dacă pentru
loment nu era vorba decât de simple figuri de stil (în fond, şi Elisabeta îşi zicea
regină a Franţei", ca strămoşii ei începând cu secolul al XIV-lea...), se putea
rede că, ajutându-se de influenţa familiei de Guise, ideea unei mari manevre
ranceze, vizând restaurarea regală şi catolică la Edinburgh şi apoi invazia în
anglia, pentru a o pune pe Maria Stuart pe tron la Londra, nu era, în sine,
tât de neverosimilă: „După opinia generală, regina Franţei îşi ia titlul de regină
Angliei, ca să arate ce intenţii are", scrie Throckmorton la 23 septembrie16.

Din acel moment, Cecil este convins că trebuie să-i recomande suveranei
ale să intervină în regatul din nord. Pe ea o preocupa prea puţin „Biserica lui
)umnezeu" şi şeful ei Knox, şi încă mai puţin adunătura de seniori care luptau
u arma în mână împotriva reginei lor; nu putea însă suporta ca vara ei, având
Date resursele Franţei la dispoziţie, să-i ameninţe siguranţa, contestând-o în
ropria sa ţară.
Necesitatea de a se lua o decizie promptă era cu atât mai evidentă, cu
âtîn Scoţia situaţia evolua împotriva Congregaţiei. La sfârşitul lui iulie, Mărie
e Guise revenea la Edinburgh şi restabilea în mod solemn cultul catolic în
3ate bisericile profanate după predicile eretice ale lui Knox. Trupe franceze
e sprijin soseau încetul cu încetul, trecând de îndată la fortificarea portului
,eith, ieşirea la mare a oraşului Edinburgh. De aici încolo, cererile de ajutor
le protestanţilor către Anglia deveneau îngrijorătoare: dacă nu sunt sprijiniţi
nediat, ei vor trebui să abandoneze lupta în curând17.
Fără să mai aştepte, Cecil ia unele iniţiative - oficial fără aprobarea
lisabetei: la 24 august, el trimite 3.000 lire sterline la Berwick pentru solda a
.000 de archebuzieri şi a 300 de călăreţi care trebuiau recrutaţi de către lorzii
:oţieni; el insista asupra faptului că Anglia nu voia în nici un chip să apară ca
n inamic al regentei Mărie18. Totuşi, Elisabeta era perfect la curent, fiindcă
scria chiar ea trimisului său Ralph Sadler că el trebuie să distribuie aceşti
ani în mod „discret si secret". Cât despre Cecil, el era mai explicit şi mai cinic:
Trebuie să aţâţaţi neînţelegerile dintre scoţieni şi francezi, pentru ca aceştia
in urmă să fie blocaţi"19.

S-a pornit atunci o intensă activitate diplomatică, folosindu-se de ambele
ărţi cea mai rafinată ipocrizie. „Dragă soră şi aliată", îi scrie Elisabeta lui
larie de Guise la 7 august, „cum ni s-a dat de înţeles prin ambasadorul bunului
ostru frate, regele Franţei, că unii [anumiţi] funcţionari ai noştri de la frontiere
r fi fost în complicitate cu rebelii care nu vi se supun, nu putem decât să
ansiderăm că e foarte ciudat ca supuşii noştri [...] să fi putut, de capul lor [din

propria lor iniţiativă], ştiind cât de neplăcut ne este şi trebuie să ne fie, să se
fi amestecat cu asemenea oameni [...] şi nu vom lipsi [nu vom uita] să ordonăm
să fie pedepsiţi vinovaţii şi instigatorii."20 Ea îl primi pe ambasadorul Noailles
la l septembrie, îl asigură de bunele sale legături cu Mărie de Guise, arătându-i
portretul acesteia păstrat în galeria de tablouri de la Hampton Court. Dar
diplomatul nu se lăsă înşelat: „nu trebuie luate de bune demonstraţiile numitei
doamne şi nici cele ale Consiliului ei, cărora le convin tulburările din Scoţia
şi [eu] cred că, dacă li se oferă o ocazie bună în această ţară, ei o vor folosi în
avantaj ui lor"21.
Comedia a continuat în lunile septembrie şi octombrie, în timp ce în Scoţia
lorzii rebeli recâştigau Edinburgh-ul, pentru a-l pierde iar, şi o declarau cu o
nemaipomenită îndrăzneală pe Mărie de Guise „decăzută" din calitatea de
regentă... în numele suveranilor Francisc şi Maria22! De aici înainte Elisabeta
era cunoscută că face joc dublu: „Ea îmi spune că ar fi tare nefericită să spună

una şi să facă alta, şi că ţine prea mult la onoarea ei ca să ajungă să provoace o părere atât de proastă [...] dar eu cred că îndărătul acestor cuvinte sunt mai multe gânduri ascunse decât bunăvoinţă, ea fiind, după cum toţi gândesc, mai potrivită decât oricine altul să joace acest rol", comenta Noailles la 29 septembrie23.

Ambasadorul ar fi fost, desigur, mai hotărât în părerea lui dacă ar fi ştiut că, la 8 august, Elisabeta îi scrisese lui Ralph Sadler ca să-l îndemne - cu toată discreţia posibilă - „să contribuie prin toate mijloacele la alungarea francezilor din Scoţia"24!

Elisabeta nu era totuşi decisă să acţioneze pe faţă. Ea analiza memoriul pe care i-l dăduse Cecil la începutul lui august: pe de o parte, intervenind în Scoţia, exista riscul de a întări partidul francofil, unindu-i pe scoţieni împotriva duşmanului ereditar englez, de a provoca reacţia puterilor catolice - şi în primul rând a Spaniei -, de a da un prost exemplu prin ajutorarea rebelilor împotriva suveranei lor legitime. Pe de altă parte, era o ocazie unică de a doborî aroganţa francezilor, care nu mai conteneau cu noi şi noi dovezi de ostilitate faţă de Anglia. Şi apoi, intervenind în Scoţia, se putea pretinde oricând că englezii nu fac altceva decât să asculte de legea divină care îndeamnă „să ajuţi un regat să se elibereze de tirania străinilor"25.

Sub aparenţa unei expuneribiective, memoriul ajungea în mod clar la concluzia unei intervenţii. Elisabeta însă ezita, cu atât mai mult cu cât tot atunci ea era în cursul unor negocieri delicate cu împăratul Germaniei, catolic şi unchi al lui Filip II, în vederea căsătoriei ei cu fiul împăratului, arhiducele Carol*.

Ea nu le refuza protestanţilor din Scoţia un ajutor direct, dar tot cu condiţia
de a nu se angaja în mod făţiş.

Note: A se vedea capitolul următor.

Aventura contelui de Arran

Printre mijloacele gândite de William Cecil ca să aţâţe focul în regatul
din nord şi ca să-i ţină aici „pe francezi cu mâinile ocupate" figura şi întoarcerea
sontelui de Arran.
Acest tânăr era fiul mai mare al ducelui de Châtelherault, crescut în
Franţa ca ostatic pentru a fi garant al fidelităţii tatălui său, cu gradul de căpitan
îl Gărzii scoţiene, în regiunea Poitou, marcată puternic de extinderea calvinis-
tnului, el se convertise pe faţă la noua credinţă şi chiar făcea - ca să-l cităm pe
Henric II - „nesfârşite scandaluri" de ordin religios26. Intenţia lui Cecil era
;ă-l aducă în Anglia şi de aici în Scoţia, ca să ia conducerea Congregaţiei,
aferindu-i acesteia prestigiul său de moştenitor prezumtiv al coroanei şi de
arotestant convins. O dată ce era înlăturată regenta catolică, Arran ar putea
ieveni regent, chiar rege... şi apoi, de ce nu s-ar căsători cu el Elisabeta, realizând
istfel unirea celor două regate?
Toate acestea, evident, erau strict confidenţiale (totuşi nu atât de confi-
denţiale încât să nu-i ajungă unele ecouri şi ambasadorului Spaniei: „Umblă
;vonul că regina ar fi gata să se mărite cu fiul ducelui de Châtelherault"; „Se
ipune că regina se va căsători cu contele de Arran în iarna următoare" 27). Din

unie, Henric II, fără a fi la curent cu toată intriga, simţise că se urzeşte ceva
jentru a-l scoate din Franţa pe tânărul scoţian. El îi scrie Elisabetei şi o roagă
;a, în cazul când Arran ar ajunge cumva în Anglia, să pună să-l „aresteze ca
jrizonier şi să-mi fie trimis înapoi, ca fugar din regatul meu"28 (în calitate de
căpitan al Gărzii scoţiene, Arran era considerat supus francez).
Profitând însă de încurcăturile guvernului după moartea lui Henric II,
imbasadorul Throckmorton reuşeşte să-l trimită pe tânăr la Geneva, unde Calvin
)rofită ca să-l confirme în credinţa reformată, apoi, de aici, prin Germania şi
fările de Jos, să-l îmbarce cu destinaţia Anglia. Ajuns incognito la Londra, el
ocuieşte chiar la Cecil şi o întâlneşte pe Elisabeta în mare taină. „Am ştiut că
iceastă persoană a văzut-o în trecere pe regină, că a fost condus la ea în grădina
lin Hampton Court, unde au stat câtva timp singuri, si că plecând de acolo, i
.-au dat 500 sau 600 de scuzi", scrie plin de indignare ambasadorul Franţei,
vToailles29. Tot incognito, Arran ajunge apoi în Scoţia, unde se stabileşte pe
.5 septembrie şi imediat ia legătura cu lorzii din Congregaţie.

Săbiile gata de luptă

începând din noiembrie 1559, evoluţia evenimentelor militare în Scoţia
;ste atât de rapidă, încât nu mai e loc de prudenţe diplomatice. Mărie de Guise
trimise numeroase trupe de întărire din Franţa, sub comanda valorosului
acques de La Brosse şi a episcopului de Amiens, Guillaume de Pelleve, foarte

apropiat de familia de Guise, fiind un fel de ambasador-consilier al regentei.
Lorzii protestanţi au trebuit să părăsească Edinburgh-ul la 7 noiembrie si să
se refugieze la Stirling, apoi la Saint Andrew, în timp ce francezii ocupau cele
două maluri ale estuarului Firth of Forth şi făceau din Leith o fortăreaţă de
necucerit30. Prăbuşirea definitivă a Congregaţiei părea foarte apropiată:
partidul francez primea mereu noi aderenţi şi nici chiar Knox nu mai ajungea
să provoace entuziasmul „poporului lui Dumnezeu", care era descurajat31, în
Franţa, marchizul de Elbeuf pregătea o armată numeroasă pentru decembrie
sau ianuarie, care trebuia să învingă pentru totdeauna forţele rebelilor scoţieni.
Elisabeta, dându-şi în fine seama de pericolul iminent, ia o măsură
îndrăzneaţă. Nu se mulţumeşte să trimită, prin Berwick, o mare sumă, de 4.000
lire sterline (pe care, din nenorocire, pune mâna un lord scoţian fidel faţă de
Mărie de Guise, James Bothwell, de care va mai fi vorba în cele ce urmează),
ci îl „autorizează" pe tânărul amiral William Winter să ancoreze o escadră
engleză în estuarul Firth of Forth, în faţa localităţilor Leith şi Edinburgh. Era
o violare evidentă a suveranităţii scoţiene: cum se poate ca, în timp de pace,
să se pătrundă astfel în apele teritoriale ale unei ţări vecine, rămânând acolo
împotriva voinţei exprese a guvernului acelei ţări? în zilele noastre, un asemenea
act ar fi calificat ca o gravă agresiune; în secolul al XVI-lea, se foloseau în mod
mai ipocrit - sau mai naiv - ambiguităţile diplomatice. Elisabeta era conştientă
de pericol: Winter va trebui să acţioneze ca şi cum ar face-o „din proprie

iniţiativă", iar în cazul unei riposte armate a francezilor să se descurce singur
cum va putea32.
Sosirea flotei engleze în faţa Edinburgh-ului - la 23 ianuarie 1560 -
schimba dintr-o dată datele militare ale situaţiei. Trupele regale erau blocate
în Leith; de pe malul de nord al râului Firth, corpul expediţionar francez revine
în marş forţat, înfruntând viscolul, ca să nu rămână izolat de bazele sale; cele
câteva nave franceze ancorate în faţa localităţii Leith sunt capturate şi jefuite
de englezi.
Mărie de Guise, care se îmbolnăvise grav de insuficienţă cardiacă - de
care va muri peste câteva luni -, îl somează pe Winter să părăsească imediat
apele scoţiene, dar el răspunde că, din cauza atitudinii ostile a francezilor, care
trăseseră asupra lui, când el sosise ca prieten, se hotărâse să rămână, ca să ajute
Congregaţia, „totuşi fără a avea această misiune din partea stăpânei sale,
regina". Mărie de Guise a izbucnit cu indignare: „O asemenea înşelăciune e
lesne de dovedit, ca un simplu supus, care e şi ofiţer, să aibă voie şi chiar să
poată porni un război fără aprobarea şi ordinul expres al reginei sale, şi să ducă
război pe cheltuiala unui prinţ care nu ştie nimic despre aceasta!"33
Francezii şi scoţienii fideli suveranei lor aşteptau îngrijoraţi ajutorul din
Franţa - acea mare expediţie pe careXebuia să o aducă marchizul de Elbeuf

ji care-l îngrijora atât de mult pe ambasadorul Throckmorton, la Paris. Dar
natura este împotriva familiei de Guise: flota e împrăştiată de o serie de furtuni
ji numai câteva nave rătăcite ajung în Scoţia, în câteva săptămâni, situaţia

militară se schimbase cu totul în favoarea protestanţilor, care devin imediat
foarte agresivi. Simţindu-se sprijiniţi de englezi, lorzii din Congregaţie lansează
3 proclamaţie de o violenţă extremă, în care adună toate reproşurile împotriva
regentei şi a francezilor34. Toată lumea simţea că se apropie o înfruntare
hotărâtoare.
în Consiliul privat al Angliei, încă nu se obţinuse unanimitatea în favoarea
.ntervenţiei deschise în Scoţia, în special Păstrătorul Sigiliului, Nicholas Bacon,
ieşi cumnat cu Cecil şi protestant convins, simţea pericolele unei confruntări
;u Franţa şi ale unei intervenţii spaniole: „Regatul Franţei este de patru ori
nai mare, mai dens ca populaţie şi mai bogat decât cel al Angliei, e mai bine
narmat, are generali şi ostaşi experimentaţi şi este sprijinit de mai multe ţări
iin Europa."35
Contele de Feria părăsise Anglia în mai 1559, amărât şi pesimist în
egătură cu viitorul ţării. O luase cu el şi pe tânăra lui soţie, Lady Jane Dormer,
'ostă doamnă de onoare a Mariei Tudor, cu care abia se căsătorise şi pe care
Elisabeta, la despărţire, a părut că o tratează cu răceală. Feria fusese înlocuit,
;a ambasador al Spaniei, cu Don Âlvaro de Quadra, episcop de Âquila, care,
le cum a sosit la Londra, repeta mereu sfaturile transmise de stăpânul său,
egele Filip, „amintind reginei starea de lucruri din ţară, împărţirea regatului
lin punct de vedere religios, graniţa spre Scoţia fără apărare, faptul că în Anglia
;unt prea puţine fortăreţe, uşurinţa cu care regele Franţei ar putea s-o atace
lin două părţi [...] şi că peste tot ar fi dezaprobată, dacă ea ar fi pricina unui
lou război".36

Elisabeta însă, care a reacţionat în această împrejurare cu o surprin-
zătoare energie după tergiversările din lunile precedente, aprecia situaţia cu
nai multă luciditate decât consilierii ei, care păreau timoraţi. Ea presimţea -
iau poate că ştia din sursă sigură, după cum vom mai vedea - că francezii nu
for interveni în forţă şi că Anglia are cale liberă. La 27 februarie 1560, ea trece
.ubiconul, mai exact râul Tweed: ducele de Norfolk semnează la Berwick, în
mmele ei, un tratat de alianţă cu lorzii scoţieni, pentru „a proteja independenţa
îcoţiei" 37. Apoi, pentru a explica poziţia sa principilor Europei, Elisabeta
mblică o proclamaţie vehementă împotriva familiei de Guise, acuzând-o că a
dolat pacea de la Cateau-Cambresis, că vrea să invadeze Anglia şi să uzurpe
entru Maria Stuart titlul regal englez, sfidând tratatele38, în sfârşit, consecinţă
ogică a acestei pregătiri diplomatice, armata engleză porneşte în marş, sub
:onducerea Lordului Grey de Wilton: 6.000 infanterişti, 2.000 călăreţi şi 30 piese
le artilerie au făcut joncţiunea la 3 aprilie, la Preston, cu armata Congregaţiei.
Războiul civil devenise internaţional.

încercări spaniole de mediere

Până acum, problema Scoţiei rămăsese în fond o problemă franco-
engleză, iar Spania părea că se interesează prea puţin de ea sau că îi venea greu
să participe efectiv. Poate fi înţeleasă, de fapt, dilema lui Filip II. în calitate
de catolic, el nu putea dori decât o victorie pentru Mărie de Guise împotriva
rebelilor protestanţi. Dar el nu vedea cu ochi buni perspectiva unei victorii a

francezilor, care i-ar înlesni Mariei Stuart ocuparea tronului de la Londra. Cu toată pacea de la Cateau-Cambresis, vechea ostilitate franco-spaniolă era profundă şi de o parte şi de alta. Ducesa de Parma, sora vitregă a lui Filip II şi guvernatoarea (regenta) Ţărilor de Jos în numele lui, era o francofobă înfocată: „Ţările de Jos nu ar putea fiîntr-un pericol mai mare decât acela când francezii ar intra în Anglia, fiindcă astfel le-ar fi uşor să invadeze de aici mai sus-numitele ţări"39. Chiar şi patru luni mai târziu, când Franţa şi Anglia erau în plin război, ambasadorii spanioli continuau să insiste asupra pericolului unei victorii franceze - considerată pe atunci ca probabilă, dacă nu sigură: „Francezii nu urmăresc altceva decât să potolească tulburările din Scoţia [...] ca apoi, prin forţele pe care le au acolo şi cu altele pe care le vor organiza, să-şi continue planurile şi intenţiile asupra regatului Angliei." m

Dar Filip II era mult mai îngrijorat de dublul aspect al unei revolte protestante împotriva unei regine catolice şi de agresivitatea ereticei Elisabeta faţă de suverana legitimă a Scoţiei. El se temea ca „bunătatea" de care dăduse dovadă până atunci faţă de fosta lui cumnată să nu o încurajeze la „insolenţă". El îl asigura pe ambasadorul Franţei că „nu-l va împiedica pe regele, fratele * său, să-i pedepsească pe rebeli, dar aceasta să se facă [numai] în aşa fel încât ţările vecine să nu aibă motive să fie invidioase", adăugând chiar că într-un asemenea caz s-ar putea gândi să-i dea ajutor41.

Când armata engleză intră în Scoţia, regele Spaniei se decide să intervină şi se oferă ca mediator. El trimite la Londra, pe lângă Âlvaro de Quadra, un

diplomat flamand, Philip de Glajon, însărcinat să-i amintească Elisabetei de
pericolele la care se expunea şi limitele dincolo de care va înceta neutralitatea
spaniolă. Regele Filip era gata să dea Angliei tot sprijinul necesar împotriva
unei eventuale invazii franceze, dar el nu ar putea trece cu vederea desfiin-
ţarea religiei catolice în Scoţia42.
în acelaşi timp, la Toledo şi la Valladolid, unde îşi avea reşedinţa curtea
Spaniei, ambasadorul Franţei, Sebastien de L'Aubespine, pleda cauza solidarităţii
catolice şi era primit de suveran cu multă bunăvoinţă, întrucât Spania avea
nevoie de ajutorul francez la Marea Mediterană împotriva turcilor, care
reprezentau o mare preocupare în acel moment43.

Note:
* Francisc II era în două sensurijiate" cu Filip II: ca suveran (toţi regii îşi spuneau
între ei „fraţi), şi ca frate al soţiei lui Fîîîp II, Elisabeth/Isabela de Valois.
în mod logic, Elisabeta ar fi trebuit să-şi plece urechea la aceste avertis-
mente. Nu lipseau nici Casandrele în jurul ei, care să-i amintească slăbiciunea
militară a Angliei şi, prin contrast, forţa francezilor. După eşecul expediţiei
marchizului de Elbeuf, în decembrie, se pregăteau în Normandia alte întăriri,
iar în Scoţia chiar armata regentei obţinea o serie de succese asupra coaliţiei
protestante, nedisciplinată şi prost condusă.
Totuşi, cu toate aceste argumente în favoarea prudenţei, Elisabeta nu
;eda. în Spania şi la Bruxelles, atitudinea ei era judecată cu severitate: nu era
;a oare conştientă de catastrofa pe care o risca?
în realitate, ea era cea care avea imaginea cea mai clară asupra raportului

le forţe. Ea ştia că Filip II, cu tot prestigiul său, nu ar interveni cu armata
mpotriva ei, mai întâi fiindcă el nu voia să înlesnească o posibilă invazie
ranceză în Anglia, şi mai ales fiindcă era ocupat în Marea Mediterană cu
ăzboiul împotriva turcilor. Cât despre Franţa, cei din familia de Guise aveau
lţe griji decât Scoţia: protestanţii, agitaţi încă de la sfârşitul domniei lui
lenric II, ameninţau să destabilizeze grav domnia succesorului său.
vmboise, o diversiune pentru Edinburgh?

Abordăm aici un fapt istoric foarte controversat, asupra căruia părerile
toricilor, chiar ale celor moderni, sunt foarte diferite: a jucat vreun rol Elisabeta
i ceea ce s-a numit Conspiraţia de la Amboise? A ştiut despre ea dinainte,
oate chiar a ajutat-o, sau s-a mulţumit să profite de ea fără să participe direct?
Să amintim faptele pe scurt, în februarie 1560, un gentilom protestant,
eoffroy de La Renaudie, adună la Nantes un mare număr de coreligionari,
mnând că este împuternicit de prinţul de Condei - prinţ de viţă regală şi mare
val al celor din familia de Guise - să-l elibereze pe rege de tirania partidului
itolic. Se proiectează un atac care să surprindă curtea regală la Blois; ducele
"ancisc şi fraţii săi urmau să fie prinşi şi judecaţi „pentru mai multe crime de
zmaiestate, împreună cu [ca şi pentru] nenumărate jafuri, pungăşii, delapidări,
i numai din veniturile regelui, ci şi din cele ale supuşilor săi". Se va forma
i guvern pe lângă regele Navarrei - fratele mai mare al prinţului de Conde
ii însuşi prinţul de Conde, legile antiprotestante vor fi abolite şi se spera că
urma fără întârziere şi instaurarea unei dominaţii calvine în Franţa.

Proiectul a fost însă deconspirat; familia de Guise, avertizată, îi pune pe
ge şi curtea sa la adăpost în castelul Amboise: la 14 martie 1560 începe urmă-
ea complotiştilor, care sunt omorâţi sau capturaţi în masă, ajungându-se la
lebrele spânzurări care au rămas în memoria poporului datorită gravurilor
apagandei protestante. Familia de Guise rămânea stăpână pe situaţie, dar
irma fusese gravă, iar în lunile care au urmat politica franceză avea să fie
irte şovăitoare.

Coincidenţa evenimentului cu intervenţia engleză în Scoţia (datele se pot
compara) era atât de evidentă, încât mulţi au făcut imediat o apropiere între
ele. încă de la 15 martie, cardinalul de Lorena, fratele ducelui de Guise, se plângea
ambasadorului Spaniei de intrigile reginei Angliei şi ale lui Throckmorton:
„Sunt multe indicii că această conspiraţie [...] nu a fost făcută fără o înţelegere
secretă [complicitate] a numitei regine, care, luându-se la întrecere cu ei în
probleme de religie şi de rele intenţii, a fost bucuroasă poate să se ivească o
răsturnare a Coroanei Franţei." M
A acuza nu înseamnă însă a şi dovedi, şi, de altfel, după cum se poate
observa, cardinalul strecoară printre cuvintele sale un „poate" care relativizează
sensul celor spuse.
După Nicola M. Sutherland, care a analizat îndeaproape toate elementele
conflictului acum douăzeci de ani, aluziile care se găsesc în documentele
anterioare dramei de la Amboise sunt prea vagi ca să se poată trage concluzia

că Elisabeta sau Cecil, sau chiar Throckmorton, ar fi avut efectiv cunoştinţă despre conspiraţie. Este adevărat că teama (sau speranţa) în legătură cu tulburările provocate în Franţa de către protestanţi se răspândise în Europa începând din noiembrie-decembrie 1559, după cum rezultă din corespondenţele diplomatice spaniole şi veneţiene.

Totuşi, este cert că, de la începutul domniei lui Francisc II, Throckmorton, în numele reginei sale, intrase în relaţii cu regele de Navarra, primul dintre prinţii de viţă regală, duşman declarat al celor din familia de Guise şi şeful firesc al opoziţiei. „Regina [Elisabeta] ar fi fericită să încheiaţi împreună o alianţă trainică, pentru dezvoltarea adevăratei credinţe", îi declara el în cursul unei întrevederi secrete la Saint-Denis 45. Aceasta nu înseamnă că ar fi existat un complot; dar dacă ne gândim la' rolul ulterior al lui Antoine de Navarra şi al fratelui său Conde în tulburările politice şi religioase din Franţa, acest gen de relaţii între ambasada Angliei şi primul prinţ de sânge regal cu greu ar putea fi considerate ca relaţii nevinovate.

Cât despre ambasadorul Spaniei la Paris, ca un diplomat bine informat ce era, el credea că guvernul regal dispunea de dovezi despre rolul jucat de Throckmorton în Conspiraţia de la Amboise, dar că evita să le dea pe faţă în mod public ca să nu declanşeze un război.

Cumpănind binetotul, concluziile lui Sutherland par foarte indulgente faţă de Elisabeta. Nu avem certitudinea absolută că ea ar fi cunoscut dinainte complotul lui La Renaudie, dar, după toate datele, putem considera ca foarte

verosimil faptul că ea era la curent, prin Throckmorton (care venise la Londra
pentru consultări în decembrie-ianuarie şi avusese cu ea mai multe întâlniri),
de ceea ce se urzea în Franţa. Aceasta corespunde perfect caracterului ei -
situaţia fiind surprinzător de asemănătoare cu cea a rebeliunii scoţiene - şi

explică de ce nu se temea Elisabeta de o intervenţie masivă franceză în regatul
din nord: ea ştia că nu exista nici un risc în această direcţie, cu toate avertizările
spaniole46.

Deznodământul

Pe plan local, în Scoţia, lucrurile evoluau de altfel într-un mod liniştitor
pentru guvernul englez, cu toate că trupele sale şi aliaţii protestanţi avuseseră
rezultate foarte slabe, în timp ce francezii, baricadaţi la Leith, îşi înteţeau
atacurile, dând dovadă de acte de curaj, încercările englezilor de a cuceri fortul
eşuau lamentabil - cum a fost la 7 mai, din cauza unor scări prea scurte!
Elisabeta era furioasă şi îşi copleşea cu reproşuri consilierii, inclusiv pe
Cecil („Maiestăţii Sale nu i-a plăcut niciodată povestea aceasta cu Scoţia", scria
el la 13 mai. „Am atâtea dificultăţi cu ea pe această temă, că am făcut o febră
care mă ţine de cinci zile"47). Dar lipsa întăririlor aşteptate din Franţa şi boala
lui Mărie de Guise făceau ca soarta asediaţilor din Leith să fie din ce în ce mai
critică.
Cardinalul de Lorena, stăpân din nou pe situaţie după emoţia provocată

de Conspiraţia de la Amboise, îşi dădea seama că a venit momentul tratativelor.
Forţele franceze din Scoţia încă erau considerabile, iar regele Spaniei lăsa să
se înţeleagă clar că, la negocieri, el va fi de partea Franţei atât timp cât aceasta
se va limita la restabilirea autorităţii regale la Edinburgh.
în mai 1560 sunt desemnaţi doi plenipotenţiari francezi ca să meargă la
Londra şi de acolo în Scoţia: erau episcopul de Valence, Jean de Monluc, şi
seniorul de Randan, fratele contelui de La Rochefoucauld. La rândul ei, Elisabeta
îi trimite la Edinburgh pe William Cecil şi pe experimentatul diplomat Nicholas
Wotton, să negocieze în numele ei.
Din nenorocire pentru francezi, ei îşi făcuseră iluzii asupra mijloacelor
de acţiune pe care le-ar fi avut. Regenta Mărie de Guise era pe moarte, virtuală
prizonieră a lorzilor din Congregaţie la castelul din Edinburgh (ea va muri la
11 iunie). Fortul Leith era complet încercuit, pe uscat de trupele engleze, pe
tnare de flota lui Winter, iar protestanţii controlau toate căile de acces spre
capitală. De la sosirea lor, trimişii regelui Franţei au fost trataţi mai curând ca
ostatici decât ca negociatori; li s-a refuzat chiar întâlnirea cu regenta şi
comunicarea cu cei asediaţi la Leith. Elisabeta, simţind că de acum totul îi era
'ngăduit, sporea mereu pretenţiile, spre marea disperare a lui Cecil, care dorea
ă termine tratativele.
Din punct de vedere diplomatic, situaţia se prezenta astfel: francezii
propuneau, din partea suveranilor lor, regele şi regina Scoţiei, amnistierea
Completă a tuturor rebelilor, evacuarea simultană a trupelor franceze şi engleze

(în afara câtorva garnizoane franceze de siguranţă, limitate ca efectiv), retragerea funcţionarilor francezi din Scoţia şi o apropiată convocare a Parlamentului în care să se discute problemele religioase; până atunci, protestanţii să-şi practice liber religia, cu condiţia să nu-i brutalizeze pe catolici, să-i respecte pe preoţi şi bisericile lor.

La rândul ei, Elisabeta punea pe primul plan al pretenţiilor sale renunţarea formală şi solemnă, de către Maria Stuart şi soţul ei, la orice pretenţie asupra titlului de rege şi regină ai Angliei şi la stema acestui regat; francezii erau gata să accepte această condiţie. Dar, pe măsură ce negocierile înaintau, Elisabeta îşi descoperea noi dorinţe: la sfârşitul lui iunie, ea cerea, nici mai mult, nici mai puţin decât să i se dea înapoi Calais-ul şi să i se plătească suma de 500.000 de coroane, ca o reparaţie a prejudiciului „adus onoarei sale" prin intrigile francezilor la Roma pentru a fi declarată nelegitimă!

De data aceasta Elisabeta mersese prea departe, şi francezii au făcut-o să înţeleagă, fără menajamente; episcopul de Valence anunţă că el va înceta . negocierea. Cecil şi Wotton, mai realişti decât suverana lor, au ştiut cum să iasă din încurcătură la timp; ei nu mai pomenesc nimic de Calais şi tratatul se încheie la 6 iulie, aproape de ceea ce propuseseră francezii, bineînţeles şi cu clauza renunţării la tronul Angliei de către Maria Stuart - clauză care, în viitor, va provoca atâtea drame48.

Trebuie să recunoaştem că negociatorii au fost la fel de rău primiţi la întoarcere, atât unii cât şi ceilalţi, de către suveranii respectivi, în Franţa, tânărul

cuplu regal şi familia de Guise le-au reproşat episcopului de Valence şi lui Randan că cedaseră prea mult. Ei se apărau, amintind în ce condiţii semnaseră:
„Duşmanii erau atât de avansaţi în acţiunile lor, încât se simţeau siguri de victorie şi erau bine informaţi că noi nu ne putem împotrivi în nici un fel [...].
Viaţa noastră era în mâinile lor, iar noi eram la 300 de leghe depărtare de locul din care puteam spera sfaturi şi informaţii [...]. Trebuia făcută o pace oarecare, sau să vedem cu ochii noştri cum pierdem 4.000 de oameni şi un regat [...]. Am ales din două rele soluţia care nu aduce nimic rău decât în vorbe [...]. Dacă doream o pace bună, trebuia să venim aici mai curând, ori să începem un război care aducea ruina şi dezolarea regatului Franţei."49
Cât despre Cecil, din cauza renunţării la Calais el a primit de la Elisabeta o scrisoare furioasă care ka îmbolnăvit - cel puţin aşa pretinde el: „Scrisoarea Maiestăţii Voastre m-a aruncat în cea mai adâncă durere [...]. N-am fi putut redeveni stăpâni pe Calais decât cu preţul unui război în Franţa, mai periculos decât cel din Scoţia, şi când văd că nici Portsmouth şi Berwick nu sunt fortificate cum ar trebui, nu înţeleg la ce ne-ar servi să dobândim şi portul Brest, cum propune Maiestatea Voastră."50

în realitate, chiar dacă protagoniştii nu erau pe deplin conştienţi atunci, Anglia şi partidul protestant câştigau pe toată linia. Evacuarea simultană a trupelor străine era un târg prost pentru francezi: englezii puteau oricând, în

câteva ore, să treacă din nou frontiera, în timp ce francezii ar fi avut de traversat Marea Nordului. Moartea regentei Mărie de Guise făcea ca guvernul regal din Scoţia să nu mai aibă conducător; de fapt, nici chiar să mai existe, ceea ce s-a observat de îndată.

Elisabeta şovăise mult timp dacă să intre sau nu în această aventură. O dată însă ce s-a hotărât, convinsă fiind de Cecil şi de Throckmorton, a dovedit o perseverenţă fără scrupule, prin care a izbutit să învingă până la capăt toate obstacolele. A ştiut să-şi înăbuşe aversiunea personală faţă de Knox, ca şi sentimentul de solidaritate monarhică faţă de Mărie de Guise, pe care o simpatiza în mod sincer, într-o împrejurare dificilă, ea s-a dovedit în stare să aprecieze faptele şi să decidă în funcţie de datele obiective, nu de propriile sale preferinţe, ceea ce Maria Stuart nu va şti niciodată să facă.

Avea Elisabeta perspectiva îndepărtată a acestui conflict? Avea oare ea în vedere, pentru viitor, unirea Angliei şi a Scoţiei în acest „imperiu al Marii Britanii" la care unii intelectuali visau de la începutul secolului? Este puţin probabil. Ea dorea, desigur, o Scoţie aliată cu Anglia şi eliberată de legătura cu Franţa (sau de jugul francez), dar niciodată nu s-a referit la ideea unei fuziuni a celor două regate; succesorului ei, lacob I, i-a fost dat să nutrească acest vis, fără a ajunge însă la împlinirea lui. Cât despre Elisabeta, îi era de-ajuns ca „poarta din spate" - cum era numită Scoţia pe timpul războaielor franco-engleze - să fie bine zăvorâtă. Şi, de fapt, nu va mai fi niciodată vreo invazie scoţiană în Anglia, dacă excludem romantica şi nerealista escapadă a prinţului

Charles Edward Stuart din secolul al XVIII-lea.
Elisabeta, deci, câştigase. Desigur, se poate spune că ea procedase, de la început până la sfârşit, cu un cinism destul de surprinzător şi că nu prea era morală intervenţia ei în treburile interne ale unui regat vecin şi independent.
Dar, în afară de faptul că aşa se petrec lucrurile în toate timpurile, se poate crede şi că se temea, în mod foarte sincer, să nu fie ea însăşi victima agresiunii franceze. Imprudenţele diplomatice ale familiei de Guise şi, din vina lor, ale tinerei Maria Stuart şi ale soţului ei dădeau destule motive pentru o asemenea nelinişte.
Privind retrospectiv, ne putem mira şi de îndrăzneala de care a dat dovadă această femeie tânără atacând un regat care rămânea, cu toate eşecurile lui recente, a doua putere din Europa. Este de netăgăduit că, în aceste împrejurări, Elisabeta a avut mult noroc: dacă Henric II nu ar fi murit pe neaşteptate, dacă Mărie de Guise ar fi supravieţuit, dacă, mai ales, tulburările religioase nu ar fi slăbit Franţa începând din primăvara anului 1560, lorzii scoţieni ar fi

fost în mod sigur învinşi şi Congregaţia desfiinţată. Anglia s-ar fi găsit atunci într-o poziţie foarte delicată şi este îndoielnic că Spania ar fi intervenit altfel decât în vorbe ca să o ajute. Elisabeta, care este prezentată întotdeauna ca fiind prudentă şi şovăitoare, procedase în problema Scoţiei mai curând ca la jocul cu zaruri. I-a ieşit o dublă 6-6, dar putea foarte bine să-i cadă l-l.
Oricum ar fi, aventura fusese proba focului pentru tânăra regină Tudor.

De aici înainte, ea apărea în faţa puterilor europene ca o parteneră aureoiată
de prestigiul victoriei. Pericolul francez fusese îndepărtat pentru mult timp;
Spania nu făcuse nici o mişcare; protestantismul se stabilise solid în Anglia.
După umilinţele din timpul Mariei Tudor, ţara înălţa capul. Iar Cecil, cu toată
dizgraţia trecătoare în legătură cu insistenţa lui nesatisfăcătoare pentru Calais,
era mai mult ca niciodată consilierul de încredere recunoscut de toţi.

x

„Nu sunt un înger"

Englezii cer un rege

Războiul cu Scoţia, cu tot rezultatul lui fericit, care contrazicea pre-
vestirile aproape unanim pesimiste ale diplomaţilor şi militarilor, nu era nici
pe departe ceea ce îi interesa cel mai mult pe englezi în anii 1559-l560.

Subiectul despre care vorbeau toţi, de la ţărani în cârciumă până la marii seniori
a curte, era deosebit de pasionant: căsătoria reginei.

La urcarea pe tron, Elisabeta avea 25 de ani. Era desigur sănătoasă, dar
n secolul al XVI-lea era un fapt obişnuit ca bărbaţii şi femeile să moară la orice
ârstă; epidemiile erau frecvente şi mortale, cea mai simplă intoxicaţie
limentară se putea transforma într-o otrăvire fatală, iar igiena deplorabilă
ilesnea tot felul de infecţii. Anglia avusese patru suverani în unsprezece ani;
imic nu garanta că tronul nu ar deveni vacant de la o zi la alta.

Or, succesiunea Elisabetei era greu de prevăzut, atâta timp cât ea
imânea celibatară. Nu avea nici nepoţi sau nepoate, iar verii şi verişoarele ei
oveneau din două ramuri diferite ale familiei; nici una însă nu se impunea
tr-un mod de necontestat. Toate acestea îi îngrijorau foarte mult pe englezi,
re se temeau că, în cazul decesului tinerei lor regine, va izbucni un război
ntru succesiune între partizanii diferiţilor pretendenţi la domnie.

Era, deci, urgent ca Elisabeta să se mărite - ceea ce, de altfel, era normal
ntru o femeie de vârsta ei. Trebuie să ne amintim că sora ei mai mare, Maria

dor, considerase căsătoria ca o obligaţie morală, ca să dea moştenitori la
n, obiectiv pe care, biata femeie, l-a ratat în mod tragic.
Ştim că de mult timp toată lumea vorbea despre căsătoria Elisabetei: de
t, chiar de la naşterea ei. Abia urcată pe tron, ea primise propuneri din toate
urile Europei, candidatura lui Filip II al Spaniei fiind cea mai spectaculoasă,
nicidecum unica. Ar fi plictisitor să cităm aici toate paragrafele confiden-
î din rapoartele ambasadorilor şi din corespondenţele diplomatice unde sunt
use nume de regi, prinţi moştenitori, duci suverani şi alţi potentaţi, care,
un mod mai mult sau mai puţin declarat, apăreau ca pretendenţi. Aceste

negocieri ocupau prim-planul actualităţii diplomatice şi politice, încă dinainte
de sesiunea Parlamentului din ianuarie-aprilie 1559.
Elisabeta ştia că problema o priveşte direct şi că nu va putea scăpa de
obligaţia de a lua o decizie până la urmă. După toate aparenţele, ea nu se
aştepta, totuşi, ca Parlamentul, din proprie iniţiativă, să i-o ceară în mod
insistent şi oficial - la 10 februarie 1559 - chiar de la începerea sesiunii, cu mult
înainte de a se vota statutul religios; faptul era foarte semnificativ, în acea zi,
preşedintele (speaker) al Camerei Comunelor, Şir Thomas Gargraves, se pre-
zentă la Palatul Whitehall în fruntea unei delegaţii de 30 de deputaţi şi, res-

pectuos, în genunchi, conform obiceiului, îi ţinu o lungă cuvântare, implorând-o pe graţioasa suverană să binevoiască a îndeplini dorinţele credincioşilor ei supuşi, căsătorindu-se cât mai repede cu putinţă „în regat", preciza el, ca să sublinieze clar că ţara nu voia să mai repete experienţa nepopulară a cuplului Maria Tudor-Filip.

într-o împrejurare asemănătoare, de-a lungul domniei sale, Elisabeta va reacţiona la atare cerere cu violenţă şi furie. De data aceasta, însă, la începutul anului 1559 - suntem la câteva săptămâni abia după sărbătorirea încoronării cu explozii de dragoste faţă de regină -, ea a privit lucrurile cu înţelegere. Totuşi răspunsul ei este surprinzător. „De când sunt în stare să judec singură" - declară ea deputaţilor uimiţi -, „am ales de bunăvoie starea în care mă aflu acum, care mă satisface din plin şi care cred că şi lui Dumnezeu îi place. Dacă ambiţia unei glorii mai mari mi-ar putea fi oferită de un soţ, cum mi s-a propus, sau dacă teama de duşmanii mei sau de moarte (pe care o văd mereu în faţa mea) sau ordinele surorii mele (despre care nu spun mai mult, ca să nu pătez memoria unei moarte), dacă una din aceste cauze ar fi putut să mă convingă să-mi schimb modul de viaţă, nu aş fi acum ceea ce sunt [...]. Dar vă înţeleg intervenţia şi iau ce este bun din ea, căci e clară si respectuoasă; altfel aş considera-o ca o dovadă de aroganţă din partea voastră, ca o abatere de la datoria voastră de supunere [...]. Dacă Dumnezeu vrea să mă îndrepte într-o zi spre o altă stare, să fiţi siguri că niciodată nu voi refuza ce este bine pentru regat şi pentru binele

tuturor. Dar dacă Lui îi place să mă păstreze în afara căsătoriei, nu aveţi de ce vă teme că El va abandona acest regat fără un moştenitor mai bun decât cel care ar proveni din căsătoria mea [...], iar la sfârşit, îmi va fi destul ca pe piatra mormântului meu să fie scris că o regină, domnind cât a domnit, a trăit şi a murit fecioară." '

Ciudat discurs, tipic pentru Elisabeta: în acelaşi timp abil, emoţionant şi intenţionat ambiguu, cu o tentă de autoritarism şi un aer de sinceritate, care i-a lăsat pe deputaţi uimiţi şi cu siguranţă nemulţumiţi. Pe moment, nu au mai insistat; se gândeau, fără îndoială, că tânăra suverană nu-şi spusese ultimul cuvânt. Dar lunile şi anii vor trece, fără ca echivocul să înceteze. Vom avea ocazia să revenim, în mai multe rânduri, asupra acestui fapt şi să încercăm

elucidarea misterului: „regina fecioară" continuă să nedumerească posteritatea, aşa cum a făcut-o şi faţă de contemporanii săi.

Pretendenţii

Celibatul, pentru o femeie şi mai ales pentru o prinţesă, era ceva practic neîntâlnit în vremea aceea. De altfel, căsătoria reginei Angliei, în contextul politicii europene de atunci, avea o semnificaţie de o importanţă excepţională.

în funcţie de cel pe care ea îl va avea alături de tronul său, un englez sau un străin, un catolic sau un protestant, ar fi fost modificat întregul echilibru diplomatic şi religios al continentului. Elisabeta era mai conştientă decât oricine de

acest lucru. Dar ea era totodată o tânără femeie cu un caracter dârz, iar prefe-
rinţele sau antipatiile ei personale vor juca în toată problema aceasta un rol care
contrastează cu docilitatea, chiar cu abnegaţia dovedită de cele mai multe prinţese
contemporane cu ea, care se căsătoreau cu acela pe care raţiunile politice îl
desemnau să le fie soţ, fără să-l cunoască şi fără să aibă vreun cuvânt de spus.
Primul candidat la mâna Elisabetei, devenită regină, fusese, după cum
am văzut, regele Spaniei, Filip II, fostul ei cumnat; o căsătorie imposibilă în
nod evident, din motive politice şi religioase. Dar Filip II găsise imediat un
înlocuitor, ba chiar doi: el avea doi veri primari, pe arhiducii Ferdinand şi Carol
ie Austria, fiii împăratului Ferdinand I, ambii celibatari, în vârstă de 30 şi
respectiv 29 de ani. In primăvara anului 1559, Elisabeta avea 25 de ani şi jumătate.
La ordinul regelui său, ambasadorul Spaniei a început încă din aprilie să scoată
11 evidenţă avantajele unei asemenea căsătorii: arhiducii nu-i urmau la tron
:atălui lor - aveau un frate" mai mare, viitorul împărat Maximilian II - şi deci
iu riscau să atragă Anglia în meandrele politicii germane; ei erau strâns legaţi
Ie vărul lor Filip, garantând astfel alianţa spaniolă - piatra unghiulară a diplo-
naţiei tradiţionale a Tudorilor; în sfârşit, ei aparţineau celei mai prestigioase
dinastii din Europa şi ar fi adus Angliei întreaga strălucire a înrudirii lor cu
narile case princiare ale continentului.
Arhiducii, ca persoane, nu apăreau decât foarte puţin în corespondenţele
liplomatice. Ferdinand a fost înlăturat repede (Elisabeta îl găsea prea bătrân

i auzise spunându-se că avea „capul mai mare decât al contelui de Bedford"),
Iar Carol a rămas în scenă timp de şase sau şapte ani - poziţie destul de
leplăcută, la drept vorbind, pentru un prinţ de rangul său: aceea de etern
Jretendent. Şi noi - cu mentalitatea noastră de oameni ai secolului al XX-lea
- am fi sincer miraţi de această interminabilă negociere, fără o concluzie clară
n nici o etapă a tratativelor, dacă alte exemple nu ne-ar arăta că acesta era
an lucru obişnuit pe timpul discipolilor lui Machiavelli.
Istoricii moderni cred, în general, că, încă de la început, Elisabeta era
erm hotărâtă să nu se căsătorească cu arhiducele - şi, de altfel, cu nici un alt
pretendent - şi că ea continua negocierile în curs numai din interes diplomatic
(dacă ar fi avut sau nu motive personale, fizice sau psihologice, ca să vrea să
rămână celibatară, este o altă problemă, care va fi analizată într-un capitol
următor). Un studiu recent tinde să justifice opinia că ea era sinceră şi se gândea
în mod serios la căsătorie în anii 1559-l561, chiar şi mai târziu, în 1565-l567,
dar argumentaţia nu este convingătoare, fiind în parte contrazisă de declaraţiile
făcute de însăşi tânăra suverană şi de comentariile celor mai mulţi contem-
porani „bine informaţi"2.
într-adevăr, când ajunge la Londra ambasadorul imperial, baronul de
Brăuner, în mai 1559, Elisabeta îl primeşte şi, de la începutul discuţiei, „îi
expune pe larg intenţia ei de a nu se căsători"3. Ambasadorul spaniol, care
trăgea sforile în culise, era de asemenea sceptic: „Ce doreşte regina nu ştiu nici
cei mai apropiaţi dintre consilierii săi"4.
Totuşi, se purtau negocieri, cu vicleniile şi eschivările obişnuite, iar în

anumite zile Elisabeta părea să discute serios detaliile viitorului contract.
Problema cea mai complicată era, evident, cea religioasă: doar spaniolii îşi puteau
închipui că guvernul englez ar accepta, tocmai în momentul când abia se votase
noua legislaţie protestantă, ca soţul reginei să practice pe faţă catolicismul.
Baronul de Brăuner era mai realist: el se străduia să minimalizeze intransigenţa
catolică a arhiducelui, cu riscul de a angaja negocierea pe o cale fără ieşire în
ziua când totul va fi dezvăluit.
Problema s-a prelungit în tot cursul anilor 1559-l560. Evenimentele se
desfăşurau concomitent cu cele din criza scoţiană: Elisabeta se arăta conciliantă,
aproape amicală, când lucrurile mergeau prost în Scoţia şi se temea de inter-
venţia franceză; îndată ce situaţia la Edinburgh era sub control, ea devenea
vizibil mai rece în tratativele cu austriacul. Nimic nu arată mai bine cât de legat
era acest proiect de căsătorie de diplomaţia europeană, cel puţin tot atât cât
era de politica internă engleză.
Până la urmă s-a impus ca evident faptul că un suveran catolic n-ar putea
domni la Londra, iar un Habsburg n-ar putea renunţa la catolicism. O dată ce
pacea Angliei cu Scoţia se încheiase, nu mai era nevoie de continuarea nego-
cierilor cu arhiducele. Elisabeta găsi un subterfugiu care salva onoarea ambeloi
părţi: ea declară că nu s-ar putea căsători cu un bărbat pe care nu l-a văzul
niciodată - o scuză uşor de înţeles. La rândul său, împăratul i-a interzis arhi-
ducelui să vină în Anglia şi să se expună umilinţei de a fi refuzat de regină
Baronul Brăuner a înţeles explicaţia manevrei: îşi încheie misiunea şi reven

la Viena încărcat de cadouri, dar cu coada între picioare.
Lucru ciudat: printre cei care susţinuseră tot timpul candidatura arhidu
celui era şi William Cerii. S-ar fi putut crede că acest constant artizan al politici
protestante engleze ar fi făcut dimpotrivă, orice ca să evite o căsătorie cu ui
prinţ catolic. Acest om abil era însă atunci preocupat mai ales să menţină alianţi

radiţională cu „Casa de Burgundia" - cum se numeau încă, în virtutea trecutului,
riabsburgii din Austria şi din Spania - pentru a evita izolarea Angliei din punct
ie vedere diplomatic. „Prietenia împăratului ne este necesară ca să ne ferească
ie unele atacuri. E o căsătorie importantă şi onorabilă: arhiducele nu este un
"iHp, dar pentru noi va fi mai bun decât Filip. Nu trebuie să ne temem că ne-ar
isupri", îi scrie lui Cecil la 6 decembrie 1559 prietenul său, ambasadorul
Hialoner, un bun cunoscător al politicii europene5. Deocamdată, combinaţia
;şuase; o vom regăsi câţiva ani mai târziu.
Totuşi, arhiducele Carol, deşi cel mai „serios" dintre pretendenţii străini,
;ra departe de a fi singurul. Ici şi acolo, se pot culege, în corespondenţele diplo-
natice, aluzii la prinţi dintre care am şi citat câţiva în cursul anilor precedenţi,
idăugându-se şi alte nume noi; nici unul însă - afară poate de suedezul pe care
j să-l amintim acum - nu este în mod real luat în serios: fratele regelui
Danemarcei, ducele de Saxa, ducele de Nemours... Să nu-l uităm nici pe contele
ie Arran, acel văr scoţian al Mariei Stuart care a apărut la un moment dat în
;hip de şef al partidului proenglez în Scoţia şi pe care lorzii din Congregaţie

)lănuiau să-l însoare cu regina Angliei *. Nu se va mai vorbi de această combi-
laţie după întoarcerea Mariei Stuart în Scoţia, în 1561, iar Arran va decădea
ncet, alienat mintal, fără să lase altă urmă în istorie decât acea meteorică
îscapadă condusă de la distanţă de William Cecil.
Cu siguranţă că cel mai pitoresc dintre pretendenţii la mâna Elisabetei
n aceşti primi ani de domnie a ei era prinţul moştenitor Eric al Suediei. Se
;omplăcea în rolul de îndrăgostit nebun şi îi scria suveranei scrisori înflăcărate
n latineşte: „Vă iubesc fidel şi constant, fără să fi primit vreodată o dovadă a
lentimentelor voastre faţă de mine. Sunt legat de persoana voastră printr-o
Iragoste eternă [...]. Ca să-mi potoliţi chinul, ca să-mi alinaţi sufletul, ca să-mi
edaţi pacea care mi-e necesară pentru grijile faţă de regatul meu, vă implor
;ă mă liniştiţi în ce priveşte sentimentele voastre."6 Elisabeta, amuzată dar
ncurcată, răspundea că ea „nu simţea încă dorinţa de a înceta cu viaţa solitară",
:eea ce nu-l împiedica pe Eric să-l trimită la Londra pe fratele lui, ducele de
"inlanda, încărcat cu daruri scumpe şi cu mesaje extravagante.
Tânărul duce a fost la început şocant prin aroganţa lui, dar până la urmă
i devenit atât de simpatic, că nu se mai înţelegea dacă el aspiră la mâna reginei
entru fratele lui ori chiar pentru el însuşi. Arunca în toate părţile cu bani, dar
-a observat că era un metal inferior, ceea ce n-a contribuit deloc la creşterea
restigiului Suediei. Până la urmă, renunţă şi se întoarse în ţara lui îndepărtată,
ară să fi reuşit să fie luată în serios această candidatură scandinavă: „interna-
ionala protestantă" nu era încă de actualitate. Este adevărat că partizanii

Căsătoriei austriece pretindeau că văd în venirea ducelui de Finlanda o manevră

Note: A se vedea p. 152.

a francezilor ca să dea peste cap negocierile duse de spanioli în favoarea arhi-
ducelui, într-atât era de evidentă rivalitatea franco-spaniolă, care rămânea în
lunile de după Pacea de la Cateau-Cambresis în centrul întregii politici europene.

Lord Robert

în realitate, toată această agitaţie diplomatică în jurul căsătoriei reginei
Angliei cu un prinţ austriac, suedez, danez, italian, scoţian, german, chiar
francez, conta mai puţin decât agitaţia, transformată curând în scandal, care a
tulburat opinia publică începând din primăvara anului 1559: relaţiile reginei
cu „Lord Robert".
Prima aluzie cunoscută este din 18 aprilie, de la contele de Feria, într-o
scrisoare către Filip II: „De câtva timp, Lord Robert se bucură de atâta favoare,
încât face ce vrea la curte. Se spune chiar că regina îl vizitează în camera lui
zi şi noapte." Iar după câteva zile: „Regina e îndrăgostită de Lord Robert şi
nu-l lasă să se îndepărteze de ea."7
Dar cine era acest Lord Robert? Era - amănunt care are importanţa lui
într-o societate care abia ieşea de sub domnia Mariei Tudor - fiul cel mai mic
al fostului duce de Northumberland, acel mare senior parvenit care guvernase
regatul pe timpul tânărului Eduard VI şi care fusese gata să o impună pe Jane

Grey ca regină în locul Mariei. El era deci fratele lui Guilford Dudley, pe care
tatăl său îl căsătorise cu Jane Grey şi care, ca şi el, plătise pe eşafod preţul
intrigilor sale *.
Robert Dudley fusese închis în primii ani de domnie ai Mariei Tudor,
ceea ce era în favoarea lui după urcarea pe tron a Elisabetei. De atunci am
văzut că el făcea parte din anturajul noii regine şi că fusese numit Maşter of
the Horse, o funcţie de curte, care s-ar putea traduce prin „Mare Scutier". El
călărea lângă suverană la cortegiul încoronării. Un atlet superb, mare campion
la luptele călare cu lancea şi la turnire - sport aristocratic prin excelenţă -,
dansator minunat, el strălucea la o curte unde toţi bărbaţii se luau la întrecere
în eleganţă sub ochii unei regine de 25 de ani amatoare de distracţii.
La aceste calităţi ale Lordului Robert se mai adăuga şi faptul că el o
cunoscuse pe Elisabeta din tinereţe si păstrase cu ea relaţii de prietenie sinceră
din timpul domniei Mariei. Ei erau aproape de aceeaşi vârstă şi aveau multe
gusturi comune. De aici până la dragoste, nu e un drum lung: scrisorile lui Feria
arată că, după cinci luni de la urcarea Elisabetei pe tron, în opinia publică acest
drum fusese străbătut.
Necazul era că, de foarte tânăr - la 18 sau la 19 ani -, Robert se căsătorise
cu fiica unui gentilom din comitatul Norfolk, Amy Robsart, şi că aceasta - nu
A se vedea pp. 6l-63.

se ştia din ce motive - trăia departe de el, fără să-i fi făcut nici un copil. Amy
nu a luat niciodată titlul de Lady Dudley şi nici nu a fost prezentată la curte.

Era ea o fire depresivă, cum lasă să se înţeleagă unele mărturii, sau bolnavă, cum
umbla zvonul în curând? Nu se ştie. în orice caz, existenţa ei nu avea nimic
secret şi era bine cunoscută de toţi: romanul lui Walter Scott Kenilworth, care
redă cu multă fantezie toată această poveste, este cu totul în afara adevărului
istoric, pretinzând că Elisabeta nu ştia că Robert era căsătorit.
Oricum ar fi fost, în vara anului 1559, Lord Robert devine persoana cea
mai importantă la curte, iar zvonurile circulau repede. A fost făcut cavaler al
Ordinului Jartierei la 23 aprilie, a primit un cadou de 12.000 de lire, ca să poată
trăi potrivit rangului său. In acea epocă, Elisabeta se înfrupta cu lăcomie din
bucuriile vieţii. Ea dansa neobosită, vâna, participa la toate serbările: „Ea seamănă
cu un ţăran care se trezeşte că a moştenit o seniorie; nu vrea să procedeze decât
cum o taie capul şi pretinde că nimeni nu-i egalul ei."8 Când fosta ei guvernantă,
Kate Ashley, o mustra pentru unele imprudenţe făcute şi o avertiza în legătură
cu riscurile pe care şi le asuma, Elisabeta răspundea că „nimeni nu are dreptul
să-i interzică nimic"9. Era atât de nervoasă din cauza asta că s-a îmbolnăvit:
în iunie a făcut febră şi a trebuit să i se ia sânge din picior şi din braţ10.
în toamnă însă, zvonurile au căpătat o formă atât de îngrijorătoare, încât
ea nu s-a mai putut preface că nu ştie despre ce este vorba. „Ştiu că există în
ţara aceasta oameni care afirmă tot felul de lucruri despre mine", îi mărturisea
ea ambasadorului Quadra la începutul lui octombrie, cu un „aer ruşinat" n.
Quadra confirma el însuşi faptul, scriindu-i lui Filip II că „o persoană demnă

de încredere mi-a relatat nişte lucruri atât de neaşteptate despre intimitatea
Lordului Robert cu regina, încât nu le-aş fi putut crede adevărate dacă nu mi-ar
fi fost repetate de atâtea persoane"12. Aceste zvonuri ajungeau şi la Viena, iar
arhiducele se mai potolise, fără ca totuşi (cel puţin aşa pretindea el) să le dea
crezare13.
După cum era de aşteptat, favoarea de care se bucura Robert Dudley
provoca gelozie şi ură la curte. Ducele de Norfolk, în special, nu se prea ferea
să spună că favoritul „nu va muri în patul lui", în septembrie, Elisabeta intră
în mare panică în legătură cu un complot care urmărea uciderea lui Robert în
timpul unui banchet şi otrăvirea ei. Imediat, aproape se hotărâse să se mărite
cu arhiducele ca să curme toate aceste zvonuriu.
Imaginea reginei Angliei după toate aceste peripeţii a avut de suferit.
„Nemulţumirea stârnită de felul ei de a trăi este atât de mare, încât nu ar fi
deloc imposibil să ducă la ceva dramatic", se îngrijora, de la Paris, Nicholas
Throckmorton15. Se vorbea pe faţă la Londra şi în provincii de o sarcină a
Elisabetei şi chiar de o naştere clandestină16. Diplomatul mantovan Schifanoia
nici nu îndrăznea, „de teamă să nu fie interpretat greşit", să raporteze ce auzea
spunându-se peste tot despre „boala reginei"17. Pentru fiica lui Anne Boleyn,

o asemenea reputaţie putea să-i fie fatală, cu atât mai mult cu cât Robert, în
mod imprudent, dădea de înţeles interlocutorilor săi că „peste un an, el va
ocupa o poziţie mult superioară celei de astăzi"18.
Ce voia să spună prin aceasta? „Se pretinde că soţia lordului are o boală la

sân şi că regina aşteaptă moartea ei ca apoi să se căsătorească cu Lord Robert",
nota Quadra în aprilie19. Bănuielile se amplifică în anul următor, încât Cecil
se înspăimântă. „Lord Robert se gândeşte să-şi omoare soţia, şi răspândeşte
zvonul că ea e grav bolnavă, deşi în realitate e perfect sănătoasă. Dumnezeu
nu va îngădui o asemenea infamie. Regina se poartă în aşa fel încât mie nu-mi
rămâne decât să mă retrag, căci numai un marinar nepriceput nu vede că se
apropie furtuna şi nu are grijă să se întoarcă în port cât mai este timp [...].
Desigur, lui Robert i-ar sta mai bine în rai decât pe pământ." Surprinzătoare
confidenţă făcută de ministru ambasadorului Spaniei într-o clipă de descurajare,
la 6 sau 7 septembrie 1560, şi pe care acesta din urmă se grăbi să o relateze
suveranului său20.

Misterul morţii lui Amy Robsart

Cecil nu ştia poate ce adevăr spusese, când a stat de vorbă cu Âlvaro de
Quadra: chiar în acea zi, sau în următoarea, soţia Lordului Robert - care era
numită tot cu numele său de fată, Amy Robsart, deşi era căsătorită de zece ani
- era găsită moartă, cu gâtul rupt, la picioarele scării conacului ei din Cumnor
Place, în apropiere de Oxford21.
îndată, opinia publică îl acuză pe soţul ei. împrejurările dramei erau
ciudate: Amy Robsart era singură în locuinţă, fiindcă insistase ca toţi slujitorii
ei să se ducă la bâlciul din apropiere. Corpul nu avea nici o urmă de violenţă,
iar boneta pe care o purta nu era nici măcar ruptă. Ancheta judiciară, condusă
de un juriu al comitatului, a conchis că este o moarte accidentală. Era nevoie

însă de mai mult pentru ca şi duşmanii favoritului să fie convinşi. Walter Scott, preluând tradiţia locală, va povesti în Kenilworth sfârşitul bietei femei ca o crimă comisă, fără ştiinţa soţului ei, de către un slujitor prea zelos, în zilele noastre, ne gândim la o sinucidere - ceea ce explică grija lui Amy Robsart să-i îndepărteze în acea zi pe toţi cei din preajma ei -, deşi s-ar putea pune întrebarea în acest caz de ce ar fi ales ea un mijloc atât de nesigur ca să-şi pună capăt zilelor, în loc, de exemplu, să se arunce de la o fereastră înaltă pe pavajul curţii.

O teorie recentă, bazată pe o analiză a datelor medicale, susţine că Amy Robsart ar fi murit din cauza unei rupturi spontane a vertebrelor cervicale, ca urmare a unei metastaze osoase a cancerului de sân - cancer despre care se vorbea deja, după cum ne amintim, cu un an şi jumătate mai înainte.

Când a auzit vestea, Elisabeta i-a comunicat-o fără comentarii ambasadorului Quadra: „Regina, revenind de la vânătoare, mi-a spus că soţia Lordului Robert murise sau era pe moarte, cerându-mi să nu discut despre aceasta. întreaga poveste este scandaloasă şi ruşinoasă [...]. Mă tem ca regina să nu fie detronată şi închisă", notează imediat spaniolul22.

De îndată, a început să se discute despre căsătoria Lordului Robert cu regina ca de ceva care se va petrece curând sau chiar că s-ar fi realizat: se spunea că ceremonia avusese loc în taină acasă la contele de Pembroke, că doamnele de onoare ale Elisabetei erau la curent cu aceasta, că problema care se punea

era de a şti dacă Robert va trebui sau nu tratat ca un suveran23. Maria Stuart, în plină glorie de regină a Franţei, spunea cu ironie răutăcioasă: „Regina Angliei vrea să se mărite cu rândaşul de la grajd" - un joc veninos de cuvinte, pornind de la titlul lui Dudley de Maşter ofthe Horse24.

Elisabeta deschide în fine ochii, îşi dă seama brusc de prăpastia care-i stătea în faţă. Cu o lovitură violentă de cuţit, sfâşie pergamentul, pregătit totuşi la ordinul ei, prin care i se conferea lui Robert Dudley titlul de conte de Leicester.

Robert însuşi era înspăimântat şi, în tulburarea lui, i se adresează vechiului adversar Cecil: „Aş dori să vă am în preajmă, ca să-mi spuneţi ce trebuie să fac [...]. Pentru mine lucrurile s-au schimbat într-atât, încât mi se pare că visez."25

în sfârşit, „cu o înfăţişare tulburată", Elisabeta îi mărturisi lui Quadra, în care ea avea o mare încredere: „Nu sunt un înger şi nu neg că ţin la Lord Robert, din cauza numeroaselor lui calităţi, dar nu m-am gândit niciodată să mă căsătoresc cu el sau cu vreun alt bărbat."26 Criza trecuse - cel puţin faza sa acută. Dar cariera lui Robert Dudley abia începea.

Lord Robert, Spania şi papa

Robert Dudley nu era omul care să renunţe uşor la speranţa unui tron.

Fiindcă Elisabeta se arăta în mod hotărât reticentă, el îşi caută un aliat, destul de neaşteptat, în Spania, făcând un joc ambiguu şi cam periculos.

In acea epocă - adică la începutul anului 1561 -, marea problemă a lumii catolice era reuniunea Conciliului de la Trento, convocat de papa Pius IV în vederea restabilirii unităţii creştinătăţii*. Evident, participarea Anglier la

Conciliu era de primă importanţă pentru reuşita acţiunii, iar hotărârea Elisabetei
în această privinţă nu fusese încă luată; putea fi avantajos pentru ea să nu refuze
de la început să trimită reprezentanţi la această mare adunare ecumenică. Chiar
în cadrul Consiliului său privat existau opinii diferite. Partizanii alianţei spaniole,
încă numeroşi, erau de părere să se trimită la Trento măcar nişte observatori,
în timp ce protestanţii convinşi nici nu voiau să audă de un compromis cu
„episcopul de la Roma" şi de Biserica lui idolatră.

Note:
* Era vorba, de fapt, de o reluare a Conciliului care se reunise deja între 1545-l552,
dar era considerată practic o nouă adunare.
Cum este uşor de înţeles, conflictul consta în natura Conciliului. Convocat
de papă, din propria sa iniţiativă şi după propriile sale condiţii, el nu putea decât
să ajungă la punerea sub acuzare a protestanţilor şi a schismei anglicane. Dacă,
dimpotrivă, convocarea lui făcea obiectul unui acord prealabil şi dacă ordinea
sa de zi era stabilită în comun, se putea spera ca el să caute mai curând
apropierile între diversele confesiuni decât nişte condamnări reciproce.
Caterina de Medici, care guverna atunci Franţa în numele fiului său
Carol IX, ar fi preferat a doua formulă. Papa însă, susţinut de regele Spaniei,
nu înţelegea să procedeze în felul acesta. Un nunţiu apostolic, abatele Martinengo,
fu trimis în Anglia să ducă o invitaţie reginei ca să-şi trimită reprezentanţi la
Trento. Era evident că Roma conducea acţiunea.
La sfatul lui Fib'p II, nunţiul se opreşte la Bruxelles în aşteptarea aprobării

solicitate la Londra. Cecil era ferm hotărât să-i interzică intrarea în Anglia:
„Papa vorbeşte despre eretici ca şi când ei nici n-ar fi creştini. Regina nu va
participa decât la un Conciliu convocat în mod liber, ca cele dintâi ale Bisericii,
în care episcopii erau toţi trataţi în mod egal", declara el27.
în acest moment Lord Robert intră în scenă. El vine la Quadra ca să-i
ceară să-l convingă pe regele Filip să intervină în favoarea lui pe lângă Elisabeta,
promiţându-i că, dacă ajunge rege al Angliei, va fi un aliat credincios al Spaniei,
„şi chiar mai mult". Quadra e uimit, dar peste câteva zile Robert revine, de
data aceasta cu nişte angajamente mai precise şi mai neaşteptate: el pretindea
că regina nu aştepta decât un răspuns din partea lui Filip II ca să se căsătorească
cu Robert şi să scape de ereticii a căror „sclavă" era. Cum va ajunge rege, el
va restabili catolicismul şi-i va trimite pe episcopii englezi să participe la
Conciliu. Quadra nu mai ştia ce să creadă, cu atât mai mult cu cât Cecil, căruia
fără îndoială îi ajunseseră la ureche nişte zvonuri despre aceste intrigi, îi făcea,
la rândul lui, anumite oferte. El îi transmite lui Filip II conţinutul acestor
convorbiri şi îl întreabă în ce direcţie trebuie să continue demersurile.
Aceste născociri nu au rezistat mult timp. Elisabeta, aflând despre iniţia-
tivele lui Robert, îl informează imediat pe Quadra că ea era străină de aceste
propuneri, că totul se făcuse fără ştirea ei şi că, departe de a se gândi să participe
la Conciliu, era hotărâtă, la sfatul Consiliului ei privat, să-i refuze nunţiului
intrarea în regat şi că nu-şi punea problema să renunţe la independenţa religioasă
a Angliei. Degeaba se arătase, spunând acestea, „agitată şi îngrijorată" - cel

puţin aşa zicea Quadra -, rezultatul era clar: schisma se adâncea în Anglia,
Conciliul de la Trento va fi exclusiv catolic, creştinătatea nu va fi reunificată
sub cârja episcopală a papei (şi, în subsidiar, sub sceptrul regelui Spaniei) .
In ce măsură ambasadorul lui Filip II ridicase propriile sale dorinţe la
rangul de realităţi în această bizară negociere semiclandestină din primăvara
anului 1561, nu este uşor de apreciat. Robert Dudley, în mod evident, era un
om extrem de abil. Pe parcursul carierei sale, departe de a fi un partizan al

Catolicismului, se va dovedi chiar un campion al celui mai avansat protestantism.
Fotul lasă să se înţeleagă că, propunându-i lui Quadra să asigure el participarea
a Conciliul de la Trento, o făcea din pur oportunism: singurul său scop era să
Dbţină sprijinul lui Filip II ca să se căsătorească cu Elisabeta.
Ceea ce e bizar, de altfel, şi spune multe despre ascunzişurile sentimentale
ile problemei, este faptul că Elisabeta nu s-a supărat pe favoritul ei pentru
această gafă diplomatică. Ea l-a întrebat pe Quadra, părând foarte sinceră, ce
părere ar avea regele Spaniei de căsătoria ei cu Lord Robert. Ea afirma că e
decisă să nu ia nici o hotărâre definitivă fără acordul lui Filip (ceea ce, pe bună
dreptate, Quadra nu o ia în serios, căci „ea procedează totdeauna după cum
o taie capul şi nu te poţi încrede în ce spune şi nici în promisiunile ei"). In seara
sărbătorii Sfântului Ion, în timp ce în Londra străluceau focurile tradiţionale
de petrecere, calmul nopţii de vară îndemna la confidenţe, ba chiar la mai mult

decât atât. Un vapor împodobit cu flori îi plimba pe Tamisa pe regină, pe Marele ei Scutier şi pe un al treilea, ambasadorul Spaniei, căruia nu-i venea să-şi creadă ochilor şi urechilor ce se petrecea: „Cum eram singuri pe punte, regina şi Lord Robert au început să glumească, ceea ce ei îi place cu siguranţă mai mult decât discuţiile serioase. Lord Robert, amuzându-se, s-a întors către mine întrebându-mă dacă aş fi de acord să-i căsătoresc, pe ea şi pe el*. Fără să se supere, Elisabeta a răspuns că se îndoieşte că eu ştiu destul de bine engleza ca să o pot face. I-am lăsat să se amuze câtva timp pe această temă, după care am profitat de ocazie ca să discut serios. Le-am spus că, dacă vor, aş putea să-i ajut să scape de tirania consilierilor care au pus stăpânire pe treburile regatului şi să restabilească pacea, restaurând religia. După rezolvarea acestor probleme, am adăugat eu, ei ar putea să se căsătorească fără dificultăţi şi aş fi bucuros să asist la ceremonie; toţi cei care s-ar opune ar fi pedepsiţi în mod sever, în timp ce acum eu vedeam bine că regina nu s-ar putea căsători decât cu un bărbat cu care ar fi de acord Cecil şi prietenii lui."29

Lăsând la o parte regizarea scenei şi naivitatea ambasadorului, această convorbire surprinzătoare dovedeşte cel puţin un lucru: anume că în vara anului 1561, ideea unei căsătorii între regina Angliei şi Robert Dudley nu era cu totul abandonată. Se va mai vorbi de aceasta, în mod ocazional, încă mulţi ani, simultan cu discuţiile despre alţi candidaţi englezi sau străini. La un moment dat, chiar Cecil va părea de acord cu perspectiva de a-l vedea pe Dudley pe

tronul Angliei - în definiţi, mai bine el decât un altul, dacă pe el îl preferă
regina. Dar parcă nu mai era aceeaşi dragoste, chiar dacă Dudley îşi păstra la
curte o poziţie deosebit de intimă, de confident al reginei, în toamna anului
1562, Elisabeta îl numeşte membru în Consiliul privat. Ambasadorii străini îl
frecventau, diplomaţii englezi îi scriau şi îi cereau intervenţii; trecuse epoca
scandalului; îi urma cea a influenţei.

Note:
* Quadra era, să ne amintim, episcop, ca mulţi diplomaţi ai vremii.
în curând, alte perspective matrimoniale se deschideau pentru Dudley,
în timp ce Elisabeta începea iar să cocheteze, prin ambasadori interpuşi, cu
acelaşi permanent disponibil arhiduce Carol. Lord Robert, în mod precis, nu
va fi rege al Angliei. Dar episodul tumultuos al legăturii lui cu regina marcase
o cotitură decisivă în istoria regatului şi în viaţa Elisabetei.

Lord Robert: amant sau „Jrate"?

Este în afară de orice îndoială faptul că, timp de câteva luni, Elisabeta
a fost deosebit de intimă cu Robert Dudley. Toate mărturiile concordă din acest
punct de vedere, atât cele ale ambasadorilor străini, cât şi cele ale propriilor
săi miniştri şi consilieri.
Moartea lui Amy Robsart, în septembrie 1560, în misterul şi singurătatea
din Cumnor Place, făcea în acelaşi timp posibilă şi de necrezut căsătoria pe
care toţi o aveau în vedere, o sperau sau de care se temeau de mai mult de un
an. Opinia publică, unanim convinsă că fusese o crimă, nu ar fi admis să vadă

urcând pe tron un om considerat ca ucigaşul soţiei sale. Mai târziu, aceeaşi opinie publică avea să uite acuzaţia pe care, de altfel, istoricii moderni nici nu o iau în serios. Pe moment însă, în 1560-l561, perspectiva căsătoriei Elisabetei cu Dudley era suficientă ca să clatine Coroana; în această privinţă toate mărturiile contemporane concordă.

Criza internă, care, în toamna anului 1560, o face pe regină să renunţe la această căsătorie - pe care o avusese în vedere, în mod sigur, cu câteva luni în urmă şi pe care o va evoca din când în când, în cursul anilor ce vor urma - este triumful raţiunii asupra inimii. De aici înainte, ea nu va mai lăsa niciodată sentimentele să triumfe asupra simţului său politic. Din acea zi, ea va fi pentru totdeauna „femeia fără bărbat".

Cât despre limita exactă până unde ajunseseră relaţiile ei cu Dudley, în acele luni pătimaşe când ea îşi apăra dreptul de a acţiona aşa cum avea de gând, „fără ca cineva să-i dicteze cum să se poarte", este o problemă la care nu e uşor de răspuns.

După părerea generală, ea îi fusese amantă, în adevăratul înţeles al cuvântului. Aşa se vorbea în cârciumi, iar arhivele juridice ne-au lăsat amintirea amenzilor la care fuseseră condamnaţi, ici şi acolo, cei care vorbeau injurios despre onoarea suveranei30. Am văzut că se spunea chiar că fusese însărcinată şi că născuse pe ascuns un copil făcut cu Lord Robert.

Dacă această ultimă ipoteză este de înlăturat fără nici o ezitare (când naşte o regină, faptul nu poate trece neobservat de sutele de curteni şi de doamne de onoare care stau mereu la pândă), nu putem, în schimb, să excludem a priori posibilitatea unor relaţii foarte intime. Nu numai pentru că, după

spusele ambasadorului Quadra, bine informat, Elisabeta se ducea „zi şi noapte"

l Dudley, dar mai şi aflăm, dintr-un document destul de ciudat, scris de Cecil,
ă accesul în camera regală era departe de a fi atât de interzis pe cât ni l-am
iuţea imagina: „Trebuie", scrie ministrul, „ca Maiestatea Voastră să dea ordin
ă se pună gărzi de pază la uşa apartamentului Vostru privat, pe unde intră
înjerese, croitori, cei care aduc scaune şi alţii, astfel ca această uşă să nu fie
leschisă decât când e nevoie."31 în cazul de faţă, este vorba de precauţii pentru
se asigura paza reginei împotriva unor eventuale atentate, dar până la urmă
extul e clar: uşa nu e păzită şi nimic nu l-ar împiedica deci pe Lord Robert să
ntre, cu complicitatea, uşor de obţinut, a unei doamne de onoare.
Un argument care ar fi împotriva consumării unei relaţii fizice între
ilisabeta şi prietenul său ar fi teama de o sarcină, accident permanent de temut
»e vremea când era necunoscută însăşi noţiunea de contracepţie. Dar argumentul
.r cădea dacă, aşa cum gândeau unii, încă de pe atunci Elisabeta s-ar fi ştiut
ncapabilă să procreeze - aspect asupra căruia vom avea ocazia să revenim.
Nu putem, în schimb, să nu ţinem seama de propria sa mărturie, repetată
le mai multe ori în diverse împrejurări din viaţa ei. „Dumnezeu îmi este martor",
ra declara ea în octombrie 1562, când se considera în ceasul morţii, „că nimic
lecuviincios nu s-a petrecut niciodată între Lord Robert şi mine, deşi îmi este
oarte drag."32 Ea va insista din nou, doi ani mai târziu, pe lângă noul ambasador
îl Spaniei, canonicul Guzmăn de Silva, succesorul episcopului Quadra: „Ştiu

:ă sunt acuzată de multe lucruri, în propria mea ţară şi peste hotare. Se spune
;ă eu acord mai multe favoruri decât s-ar cuveni Lordului Robert, ca şi când
îs fi o femeie de moravuri uşoare. Dumnezeu ştie că nu e aşa şi va veni timpul
and lumea îmi va da dreptate. Viaţa mea e ca o carte deschisă şi am atâţia
nartori, încât nu pot înţelege cum s-a format o părere atât de proastă despre
nine."33
Este posibil, de fapt, ca Elisabeta să fi fost foarte zdruncinată, în adoles-
:enţă, de scandalul relaţiilor sale cu Thomas Seymour *, ca să rişte să-şi
jericliteze tronul şi viaţa într-un scandal mult mai grav. Când ea îi spunea lui,
Cate Ashley - care, mai bine decât oricine, cunoştea secretele vieţii intime a
îlisabetei - că, dacă ar vrea să ducă o viaţă desfrânată, n-ar putea nimeni s-o
mpiedice, nu trebuie să vedem aici decât riposta unei femei contrariate şi
ritate; în realitate, Elisabeta Tudor era mult prea stăpână pe sine ca să nu se
xmtroleze deloc, în dragoste, ca şi în politică, ea ştia până unde să meargă şi
ă se oprească la timp; nici Robert Dudley, şi nici altul nu ar fi determinat-o
ă depăşească limita.
în fond, a fost ea cu adevărat ispitită de această relaţie? Nu pare sigur.
Jn fapt ciudat este acela că, în toiul perioadei când circulau cele mai supără-
oare zvonuri despre intimitatea ei cu Lord Robert, se vorbea, cu aceeaşi

Note: A se vedea pp. 53-55.
insistenţă, şi de posibila căsătorie a Elisabetei cu un alt admirator, seducătorul

William Pickering, pe care cei care făceau pariuri în mai 1559 îl cotau „cu patru
la unu" ca viitor soţ34, într-atât încât - raportează Schifanoia din Mantova -
Parlamentul se preocupa de titlul pe care ar trebui să i-l atribuie35. Doar dacă
o socotim pe Elisabeta ca o Messalină - ceea ce nimeni şi niciodată n-a crezut-o
cu adevărat -, simultaneitatea relaţiilor cu Dudley şi cu Pickering ar pleda
pentru vinovăţia unora şi a altora.
Aceasta este în orice caz ce va afirma William Cecil câţiva ani mai târziu
- dar tot aşa vedea el oare în 1560? „Regina îl iubeşte pe Lord Robert ca pe
un frate şi numai cine n-o cunoaşte poate să tragă pripita concluzie că ea ar
dori să-l ia de soţ. Eu pot afirma că în prietenia lor nu e nimic care încalcă
virtutea şi că totul este străin de orice formă josnică de amor."36 S-ar putea
foarte bine, în definitiv, ca acesta să fie adevărul, în orice caz, nu avem nici
un temei valabil ca să nu-l credem.

Anglia protestantă

în timp ce se desfăşurau aceste peripeţii politico-sentimentale care pasionau
curtea regală şi oraşul, Anglia intra, cu destulă agitaţie, în noua religie dorită
de regină şi de Parlament.
Legea Supremaţiei, votată în aprilie 1559, cerea tuturor clericilor jurământul
de credinţă faţă de regină ca „Guvernator suprem" al Bisericii - altfel spus,
renunţarea la autoritatea papei, piatra de încercare a apartenenţei la Biserica
Catolică. Pe de altă parte, Legea Uniformităţii impunea celebrarea cultului
după ritualul din Cartea de rugăciune în comun, interzicând chiar prin aceasta
mesa şi alte ceremonii liturgice romane.

Spre deosebire de ce se întâmplase pe timpul lui Henric VIII, când supre-
maţia regală asupra Bisericii se instalase practic fără opoziţie - dacă sunt excep-
tate cunoscutele dar unicele exemple al lui Thomas More şi al episcopului
Fisher de Rochester -, noua organizare religioasă din 1559 se loveşte încă de
la început de refuzul îndârjit manifestat de aproape întreaga ierarhie episcopală:
era o dovadă minimă că restaurarea catolică a Mariei Tudor avea rădăcini mult
mai adânci decât pretindeau propagandiştii protestanţi, şi că „vechea religie",
cum i se spunea, nu înţelegea să cedeze fără să reacţioneze.
La început, Elisabeta pare să fi fost surprinsă de această rezistenţă. După
toate semnele, ea crezuse că lucrurile se vor petrece uşor; cum ea însăşi nu
dădea atenţie detaliilor liturghiei, nu înţelegea că se poate gândi şi altfel asupra
acestui amănunt. „Este deci atât de important pentru regele Spaniei ca să ne
rugăm la Dumnezeu în latină, în loc să o facem în engleză?", îl întreba ea, sincer
mirată, pe contele Feria37. Ea nu vedea în fond o incompatibilitate între noul
şi vechiul cult, refuzând categoric acuzaţia de erezie şi considerându-se,

impotrivă, fidelă faţă de esenţa credinţei Bisericii. „Ea m-a asigurat că această
redinţă este foarte puţin deosebită de credinţa noastră, că nu era de acord doar
u două sau trei amănunte din mesă şi că ea crede în prezenţa lui Dumnezeu
i taina euharistiei", notează Feria, cam nedumerit, chiar în momentul când
'arlamentul vota noile legi religioase38.

în aceste condiţii, de ce oare episcopii refuzau să presteze jurământul
e care li-l cerea legea? în ochii Elisabetei, încăpăţânarea lor era un act evident
e nesupunere, începând din mai-iunie, au trebuit să fie suportate unele
onsecinţe: prelaţii îndărătnici au fost demişi din posturile lor, lipsiţi de funcţii
ublice, obligaţi la domiciliu supravegheat, ba chiar închişi (numai episcopul
in Llandaff, din Ţara Galilor, a acceptat să se supună şi şi-a păstrat postul).
începând cu primele zile din mai, noul cult s-a introdus treptat, cu mai
lult sau mai puţin entuziasm sau cu rezerve, după loc. Din ziua de 10, au fost
coase crucifixele şi date jos statuile din bisericile din Londra.
Un incident semnificativ s-a produs chiar în ziua când se sărbătorea
nălţarea Domnului: un muncitor tipograf a apucat crucea purtată în procesiune,
fărâmând-o „într-o mie de bucăţi", fără ca cineva să îndrăznească să-l oprească
au măcar să protesteze şi fără ca poliţia să intervină39. Regina înţelegea ca
îgea să fie aplicată peste tot şi fără concesii: chiar ambasadorului Franţei i s.a
îfuzat aprobarea de a se împărtăşi în mod public după ritualul roman, interzis
e acum înainte.
în acelaşi timp, un cler protestant înlocuia clerul catolic, decăzut din
uncţii. Mai mulţi episcopi noi, numiţi de regină în calitatea ei de „Guvernator
uprem" al Bisericii, erau foşti exilaţi de pe vremea Mariei Tudor, pătrunşi de
octrinele calvine şi zwingliste, sau cel puţin de un luteranism foarte militant:
ra „anglo-catolicismului" era departe de a fi venit. Alegerea cea mai semni-
icativă a fost cea pentru scaunul arhiepiscopal de la Canterbury, a lui Matthew
'arker, „un model de înţelepciune şi milostenie", dar şi de ataşament inflexibil

aţă de noua religie40. Parker fusese, cu mulţi ani înainte, capelanul lui Anne
ioleyn şi rămăsese în mod patern legat de Elisabeta în timpul încercărilor din
încreţea ei. Ea îl respecta şi îl aprecia, dar regreta mult faptul că el era căsătorit,
eOarece toată viaţa Elisabeta a detestat preoţii căsătoriţi, şi mai ales episcopii.
-uni să se lipsească însă de ei, când căsătoria era caracteristică pentru clerul
Totestant?
O problemă specială - care va avea consecinţe pe termen lung, trei secole
iai târziu - a apărut când a trebuit să fie hirotonisiţi noii episcopi. Nici unul
intre prelaţii catolici numiţi sub domnia Mariei Tudor nu a acceptat să oficieze
ceasta ceremonie schismatică. Trebuia să se recurgă la foştii episcopi protes-
anţi de pe vremea lui Eduard VI, care primiseră ei înşişi oncţiunea episcopală
e la episcopii lui Henric VIII. Catolicii, în marea lor majoritate, au refuzat
ă admită acest mod de hirotonisire; după ei, prelaţii anglicani hirotonisiţi în

aceste condiţii nu erau adevăraţi episcopi. Şi astfel, când, în secolul al XlX-lea
s-au trasat primele jaloane ale unei apropieri între Biserica Anglicană şi cea
Catolică, s-a pus problema de a stabili dacă episcopii englezi erau sau nu
autentici urmaşi ai apostolilor: această dispută a „succesiunii apostolice" încă
mai tulbură conştiinţa catolicilor de dincolo de Marea Mânecii, sub domnia
Elisabetei II.
Nu ar trebui totuşi să se creadă că au dispărut credinţa catolică si chiar cultul
catolic din Anglia ca urmare a noilor legi din 1559, aşa cum soarele primăverii

topeşte zăpada. Dimpotrivă, există numeroase dovezi de supravieţuire sub multiple forme şi timp îndelungat. Mulţi preoţi, mai ales de la ţară, ca să-şi păstreze slujbele acceptaseră să depună jurământul cerut şi să se conformeze ritualului din Cartea de rugăciune (se estimează la 80-90% numărul preoţilor care au jurat), dar aceasta nu-i împiedica să continue în secret să celebreze vechile ceremonii, în special în nordul ţării, numeroşi nobili şi gentilomi puneau să se ţină la ei acasă mesa, în mod secret. Noul episcop de Durham se plângea că dioceza lui era un cuib de papişti şi un focar de idolatrie, comparându-se cu Sfântul Pavel în mijlocul păgânilor din Efes. William Cecil, trecând prin Berwick, a fost indignat să vadă acolo bisericile încă pline de statui, de altare şi de crucifixe. Chiar şi la Londra, unde protestantismul era totuşi mai înfloritor şi mai popular decât oriunde, se mai găseau cruci în unele biserici în 1562, la trei ani după intrarea în vigoare a noilor legi, şi se continua celebrarea înmormântărilor cu ritualuri considerate ca superstiţii de către discipolii lui Luther şi ai lui Calvin.

Este adevărat că Elisabeta nu înlesnea munca predicatorilor credinţei reformate. Grija ei permanentă de a nu se îndepărta de Spania şi de a nu rupe legăturile cu alte puteri catolice o împingea spre contradicţii ciudate, chiar la derutante schimbări radicale. Când în ianuarie 1559 ea dădea o lovitură dureroasă călugărilor din Westminster, veniţi să o întâmpine cu lumânările aprinse, prin refuzul brutal la care ne-am referit mai înainte („plecaţi de aici cu făcliile, se

vede destul de bine"), ea îşi şoca anturajul protestant readucând în luna
septembrie a aceluiaşi an lumânări şi crucifixe pe altarul din capela ei41.
Ea dădea asigurări în orice împrejurare - şi, putem fi siguri, cu toată
sinceritatea - că intenţionează să nu constrângă pe nimeni în credinţa lui, „să
nu deschidă ferestre ca să privească în inimi", cum se va exprima mai târziu
Francis Bacon. Din moment ce supuşii săi respectau legile, adică prestau jură-
mântul care li se cerea şi asistau la slujba oficială, ea nu cerea mai mult. Nu
s-ar putea vorbi, în aceşti primi ani de domnie, de persecutarea sistematică a
catolicilor; nimic nu se putea compara cu asprimea antiprotestantă a Mariei
Tudor, şi nici chiar cu intoleranţa unui Ludovic XIV faţă de hughenoţii şi
janseniştii din Franţa.
Oricum ar fi, rezultatele tuturor tulburărilor religioase din Anglia de după
1530, având ca ultimă manifestare „Regulamentul" din 1559, erau consternante

din punct de vedere spiritual. Actele de vandalism şi violenţele care însoţiseră,
sub Eduard VI şi chiar sub Elisabeta, înlocuirea vechiului cult prin cel nou
aveau drept cauză profundă pierderea simţului sacrului, de care va suferi la
rândul ei şi Biserica Anglicană. Laicizările lui Henric VIII şi ale succesorului
său lăsaseră clerul sărăcit şi lăcaşurile sfinte ruinate: „Acoperişurile bisericilor
sunt sparte şi plouă prin ele, pe jos sunt puse paie, cât despre bănci şi strane,
ţi-ar fi silă să te aşezi pe ele", va scrie polemistul Stubbes în 158142. Nivelul
cultural mediu al preoţilor catolici era foarte modest, cu toate eforturile noilor

episcopi de a le îmbunătăţi cultura biblică: în dioceza din Worcester, abia unul din cinci avea diploma de bacalaureat în 1560. Regiunile rurale rămâneau, în multe locuri, aproape păgâne, impregnate cu superstiţii şi cutume ancestrale împotriva cărora predicatorii protestanţi vor avea de luptat încă foarte mulţi ani, chiar mai multe secole.

Dar alături sau deasupra acestei pături de jos a Angliei, unde catolicismul tradiţional rămânea înrădăcinat, noua religie, hrănită cu lecturi biblice, psalmi, rugăciuni în comun în limba engleză, cu trimiteri la Vechiul Testament, se substituia rapid celei vechi în oraşele comerciale, în cercurile cultivate, în gentry şi în burghezie. Puritanismul, această forţă a viitorului, aici începea să se consolideze şi să se opună anglicanismului oficial, prea înecat în „strălucirea falsă a papistaşilor". între catolicii care nu-şi spuseseră ultimul cuvânt şi calvinii care, în curând, vor ridica glasul cu hotărâre, Elisabeta Tudor se va strădui mult ca să poată rămâne consecventă cu „calea de mijloc" pe care o alesese.

Religie şi politică

în secolul al XVI-lea, religia nu putea fi disociată de politică, fie că e vorba de politica internă, fie de cea internaţională.

Preocupată să evite tulburările care ar fi putut să o submineze abia urcată pe tron, Elisabeta avusese grijă în primii săi ani de domnie să menţină în Consiliul privat un anumit număr de catolici moderaţi, repede depăşiţi însă numeric şi ca influenţă de protestanţii din jurul lui Cecil. Dar, după votarea şi intrarea în vigoare a legilor Supremaţiei şi Uniformităţii, partizanii vechii religii

nu mai erau admişi în funcţiile de conducere ale regatului, decât dacă ar fi depus
jurământul condamnat de papă, deci îndepărtându-se de Roma.
Totuşi, dacă în Consiliu nu se mai putea face ascultat catolicismul
propriu-zis, acolo tot erau lupte aspre între protestanţii „puri şi duri" şi angli-
canii moderaţi, care puteau fi consideraţi aproape de criptocatolici. în unele
împrejurări, disputele degenerau în adevărate bătăi cu pumnii, ca în ziua când
Marele Amiral Clinton şi contele de Arundel „şi-au dat pumni şi s-au tras de
bărbi" în prezenţa reginei, unul susţinând că ar trebui urmăriţi catolicii şi
pedepsiţi aspru, în timp ce celălalt era de părerea contrarie43.
Ambasada Spaniei, cum era de aşteptat, servea ca loc de întrunire a
catolicilor londonezi, care, profitând de imunitatea diplomatică a ambasadei,
veneau acolo să asculte mesa, până când poliţia a pus ordine, identificându-i
pe toţi participanţii la ieşirea din capelă. Ambasadorul Quadra era, personal,
mai prudent decât unii dintre membrii anturajului său, dar în calitate de episcop
catolic el trebuia, de voie, de nevoie, să răspundă la unele probleme teologice
complicate pe care i le puneau cei care rămăseseră în credinţa părinţilor lor:
este sau nu permis să se asiste la ceremoniile protestante, să se împărtăşească
după noul ritual? Răspunsul era evident negativ. Quadra însă se ferea cât putea
să se compromită personal, căci instrucţiunile de la Madrid erau precise: trebuia
să se menţină bunele relaţii cu guvernul englez şi să se păstreze şansele de
căsătorie cu prinţul austriac.
Problema politico-religioasă ajunge la culme în momentul convocării
Conciliului de la Trento şi al intervenţiei lui Robert Dudley, amintită mai
înainte. William Cecil, de data aceasta, vedea apărând pericolul unei apropieri

a reginei de papă - deci distrugerea partidului protestant şi propria sa distrugere.

El reacţiona după modelul cunoscut, punând la cale o „acţiune" poliţienească şi arestând câţiva catolici, sub pretextul unei conspiraţii imaginare; totodată, îl plăti pe un slujitor al lui Quadra ca să dea pe faţă legăturile secrete ale stăpânului său cu duşmanii Angliei. Quadra a fost pe punctul de a fi acuzat personal, în timp ce protestanţii triumfau în Consiliu. Procedeul a mai fost folosit şi după aceea[44].

Aceeaşi opoziţie catolici-protestanţi servea de fond competiţiilor pentru titlul de moştenitor al Elisabetei, despre care vom vorbi mai departe, ca şi relaţiilor internaţionale, în momentul când Europa era puternic împărţită între cele două Biserici rivale. Deja în problema Scoţiei, în 1559-l560, aspectul religios jucase un rol important, lorzii din Congregaţie cerând pe faţă ajutor, în numele solidarităţii „credincioşilor lui Hristos" din Anglia, care să-i apere de papismul lui Mărie de Guise. Când vor izbucni războaiele civile în Franţa şi în Ţările de Jos, opţiunile religioase vor fi determinante în acţiunile diplomatice şi militare. De voie, de nevoie, Elisabeta va ajunge port-drapelul protestanţilor europeni. Ea ar fi fost fără îndoială foarte surprinsă dacă i s-ar fi arătat, la începutul domniei sale, ce consecinţe pe termen lung a putut avea votul primului său Parlament.

XI

,Două tinere şi minunate regine'
Redresarea monetară

Printre urgenţele care i se impuneau reginei Elisabeta încă de la începutul domniei sale, ne amintim că figura şi redresarea economică, în primul rând cea monetară*.

Economia secolului al XVI-lea nu avea, la drept vorbind, decât asemănări vagi cu cea a lumii în care trăim acum. Industria, capitalismul, mecanismele de credit, schimburile internaţionale erau în perioada copilăriei lor, sau cel mult în adolescenţă. Folosirea conceptelor economice era de un empirism şi uneori chiar de o naivitate surprinzătoare. Sărăcia - sau abundenţa (după epoci şi conjunctură) - a metalelor preţioase determina variaţii monetare ale căror efecte erau constatate de contemporani, fără însă a le putea analiza cauzele adânci.

Economiile naţionale aveau o bază fragilă, chiar şi cea a Spaniei, care era totuşi susţinută de aurul adus din America. Toate statele trăiau peste posibilităţile lor, războiul şi luxul de la curţile princiare fiind cauzele esenţiale ale deficitelor uriaşe de la care nu făcea excepţie nici Anglia, la sfârşitul domniei

Mariei Tudor, la fel ca Spania, Franţa, Imperiul german sau papalitatea.
Faţă de aceste dezechilibre structurale, guvernele dispuneau de mijloace
de acţiune limitate. Mijlocul cel mai evident care se impunea gândirii oamenilor
de atunci era manipularea monetară. Mărind sau micşorând cantitatea de metal
preţios din monedele care circulau, se sporea sau se reducea intenţionat masa
mijloacelor de piată - cu riscul de a produce dezordine în schimburile externe
şi instabilitatea preţurilor. Mai erau însă posibile şi alte măsuri economice: se
putea acţiona asupra mărimii impozitelor (o măsură periculoasă, dar inevitabilă
în cazul unei crize grave), asupra drepturilor de vamă şi a altor taxe, asupra
reglementărilor producţiei industriale. Până la urmă se putea ajunge la seches-
trări, la declararea unor blocade sau embargouri, chiar la falimente naţionale.

Note: A se vedea p. 103.
Din multe puncte de vedere, politica economică a secolului al XVI-lea seamănă
cu chirurgia timpului: brutală, stângace, dar uneori eficace, cu preţul unor
sacrificii grele.
Pentru Elisabeta - sau mai curând pentru Cecil, principalul ei consilier
în domeniul economiei, încă de la începutul domniei -, idealul ar fi fost să se
restabilească ceea ce noi am numi echilibrul bugetar. Era un vis pe care nu-l
vedea înfăptuit nici un stat contemporan. Cel puţin, se putea acţiona pe trei

planuri: să se recâştige încrederea redându-i monedei valoarea ei intrinsecă,
ştirbită mult după Henric VIII; să se micşoreze cheltuielile; să se încerce o
egalizare a schimburilor cu ţările continentale.
William Cecil se hotărî repede să-i acorde încredere unui om experi-
mentat, care jucase deja un rol important sub guvernele lui Somerset şi al lui
Northumberland şi care - amănunt deloc lipsit de interes în ochii Elisabetei -
fusese ţinut în dizgraţie de Maria Tudor din motive religioase. El se numea
Thomas Gresham şi era în mod sigur englezul care cunoştea cel mai bine
mecanismele internaţionale ale comerţului şi creditului. Stabilit la Antwerpen
- pe atunci marea piaţă bancară şi comercială a Europei, New York-ul secolului
al XVI-lea -, el cumula o rodnică activitate în nume personal, ca negustor şi
om de afaceri, cu funcţii nu prea clare de „agent" (oficial sau oficios, după caz)
al guvernului englez, în unele momente era văzut negociind cu autorităţile
spaniole din Ţările de Jos, în altele dedându-se la acţiuni care ar fi considerate
astăzi spionaj economic, dacă nu chiar pur şi simplu contrabandă. Introdus în
toate cercurile de afaceri, el e atent la toate zvonurile şi îl informează pe Cecil
asupra evenimentelor sau problemelor diplomatice şi militare. Este omul-cheie
al prezenţei engleze în Ţările de Jos timp de aproape douăzeci de ani, şi e de
asemenea, până la moartea sa în 1579, un sfătuitor cu autoritate în politica
economică a Elisabetei.
Fără a minimaliza rolul pe care l-au putut avea alţi consilieri, ca Parry
sau bătrânul Lord Paget, Gresham este cel care, din primele zile ale domniei,

o sfătuieşte pe Elisabeta (pe care o va întâlni la 20 noiembrie 1558) să facă marea reformă monetară, necesară din cauza deprecierii monedelor engleze în ultimii douăzeci de ani. Problema nu era nici simplă, nici uşoară: trebuiau retrase din circulaţie, în etape, majoritatea monedelor existente şi înlocuite cu altele, mai bogate în metal preţios. (Celor care au trăit în Franţa, după al doilea război mondial, înlocuirea biletelor de bancă realizată în 1948 de guvernul Schuman le-ar putea da o idee despre ce însemna, într-o economie rudimentară ca cea a Angliei din 1559, o atare operaţiune.)

Ea s-a făcut, totuşi; o proiectase şi Maria Tudor, dar moartea nu i-a lăsat răgazul să o realizeze. Intr-un memorandum adresat tinerei regine, Gresham îi explică în mod clar miza reformei: „Maiestatea Voastră nu are altă soluţie decât să aducă moneda, cât mai repede posibil, la valoarea de 11 uncii de aur pur. Numai astfel se poate îmbunătăţi valoarea monedelor [...], reda încredere comercianţilor care vând şi cumpără [...] şi înlesni cumpărarea unor mărfuri străine care sunt necesare regatului."1

Elisabeta acceptă foarte repede principiul reformei. Este formată o comisie secretă, începând din februarie 1559, ca să studieze modalităţile de înfăptuire a reformei. La 29 septembrie 1560, se anunţa operaţiunea printr-o proclamaţie regală: „Maiestatea Sa, după diverse consultări şi dezbateri, a convenit că nimic nu este mai periculos şi păgubitor proprietăţii şi bunei ordini în regat decât existenţa unor monede devalorizate, cu diverse proporţii de aliaj, bătute înainte

de urcarea sa pe tron [...]. Din cauza acestor monede devalorizate, Coroana, nobilimea şi supuşii regatului sărăcesc, căci aurul şi argintul pur se scurg în străinătate, cantităţi enorme de monede rele sunt fabricate de falsificatori [...] şi toate preţurile cresc în mod evident şi exagerat, spre marea pagubă a pensionarilor, a soldaţilor, slujitorilor şi a altor persoane care trăiesc din gajuri şi rente."2

Ca remediu, se decisese să se scadă valoarea monedelor: piesa de 2 pence nu va mai valora decât l penny şi jumătate, cea de 6 pence va fi egală cu 4 pence şi jumătate, iar valoarea anumitor monede mult devalorizate de 6 pence să fie redusă până la 2 pence şi un sfert. Cât despre piesele cu valoare mai mare, acestea vor fi retrase din circulaţie şi înlocuite, după reducere, cu monede dintr-un metal mai bun.

După cum este de înţeles, operaţiunea nu s-a făcut fără dificultăţi. Cu toate explicaţiile date de guvern, oamenii de rând vedeau mai ales că piesa care ieri valora 6 pence, a doua zi nu mai valora decât două treimi sau chiar o treime.

Era greu să nu se simtă frustraţi, chiar dacă, aşa cum spunea Cecil, „câteodată, ca să vindeci un bolnav, trebuie să-l faci să înghită doctorii amare şi dezgustătoare". Degeaba se interzicea „oricărei persoane, indiferent de condiţia sa, să culeagă sau să răspândească zvonuri cum că îmbunătăţirea monedei dăunează poporului"; e clar că, după obiceiul lui, „diavolul lucra pentru a transforma în rău ce fusese conceput în bine."3

Totuşi, retragerea monedelor rele şi înlocuirea lor cu cele noi - care a durat un an, din septembrie 1560 până în septembrie 1561 - nu a produs, dacă

facem un bilanţ, decât relativ puţine incidente, şi se estimează la 50.000 lire sterline beneficiul obţinut de Vistierie: era un succes incontestabil pentru Cecil şi pentru Gresham - deci pentru Elisabeta.

Dar recâştigarea încrederii în moneda naţională nu avea sens decât dacă aducea după sine o îmbunătăţire a balanţei schimburilor externe; aici guvernul englez întâmpina obstacole de nedepăşit. Războiul cu Scoţia, oricât ar fi fost de victorios, fusese costisitor (mai mult de 133.000 de lire sterline). A trebuit să fie cumpărate, în mare parte pe credit, arme, muniţii, să fie recrutaţi mercenari.

In iulie 1560, datoria engleză numai pe piaţa din Antwerpen atingea aproape 280.000 lire, în timp ce venitul anual al Tezaurului era de 200.000 lire[4].

Gresham, ca om de afaceri obişnuit să dea ceea ce noi am numi azi „lovituri", propunea măsuri riscante, ca aceea de a percepe din oficiu 20 de şilingi pentru fiecare bucată de stofă vândută în Flandra; aceasta, spunea el, i-ar aduce reginei 50.000 sau 60.000 de lire[5]! Cecilînsă, mai conservator, prefera o politică mai puţin brutală, în câteva luni, cu preţul unor severe economii bugetare, jumătate din datorie era - sau pe cale de a fi - rambursată. „Creditul Maiestăţii Sale este mare aici, căci se ştie că ea îşi plăteşte datoriile, ceea ce nu fac nici regele Filip, nici regele Franţei, nici cel al Portugaliei", scrie Gresham din Antwerpen[6]. Câtva timp, a domnit calmul pe frontul economic; era însă un calm fragil, care risca să fie periclitat la cel mai mic incident internaţional.

„Revoluţia paşnică" din Scoţia

Tratatul de la Edinburgh, încheiat în iulie 1560, ratifica înlăturarea

francezilor din regatul Scoţiei şi preponderenţa partidului anglofil în această
ţară*. Când au luat cunoştinţă de aceste condiţii, Maria Stuart şi regele Francisc
au fost indignaţi, dar pentru moment nu puteau decât să protesteze: tratatul
fusese negociat de plenipotenţiari trimişi de ei înşişi şi nu aveau nici un mijloc
financiar sau militar ca să schimbe situaţia.
Cel puţin, înainte de a ratifica tratatul, punându-şi pe el semnăturile lor
regale, ei puteau cere ca lorzii scoţieni să respecte clauzele care îi priveau. Or,
departe de a se angaja în acest sens, protestanţii profitau de evacuarea trupelor
franceze pentru a pune singuri mâna pe putere la Edinburgh.
Aşa cum fusese redactat, tratatul prevedea să fie exercitată conducerea,
în absenţa Maiestăţilor Lor, de un consiliu de 12 membri, dintre care 7 numiţi
de suverani şi 5 de Stările regatului. Urma să fie convocat un Parlament, ca să
voteze schimbările legislative care se vor dovedi necesare - dar cu toţii se
gândeau, evident, la statutul religios. Aceasta însemna deja, pentru rege şi regină,
că făcuseră destule concesii, însă realitatea era alta. Consiliul de guvernare,
departe de a se constitui după formula prevăzută în tratat, se organiza compus
numai din lorzi protestanţi, între care se afirma din ce în ce mai mult ca lider
fratele bastard al Mariei Stuart, James, stareţ titular la Saint Andrew şi cunoscut
sub numele de „Lord James". Un personaj abil, ambiţios, complet lipsit de
scrupule şi de sensibilitate, menit să joace un rol important în viitor şi să rămână
în Istorie.
în mod normal, Parlamentul Scoţiei nu putea fi convocat decât de
suverani, cu o ordine de zi fixată de aceştia. Tratatul de la Edinburgh stipulase

însă că adunarea se va reuni cât de repede şi că hotărârile pe care le va lua „vor
fi la fel de valabile ca şi când ea ar fi fost constituită după formele obişnuite".

Note: A se vedea p. 159.

Greşeala lui Francisc şi a Mariei - sau mai curând a fraţilor de Guise, consilierii
lor - a fost că nu au înţeles urgenţa situaţiei. Partidul francofil de la Edinburgh
fusese învins, dar nu distrus complet. Dacă i s-ar fi trimis imediat ajutoare şi
oameni pricepuţi, el şi-ar fi întărit forţele, ar fi căpătat amploare, încredere şi
combativitate, în loc să procedeze astfel, în săptămânile care au urmat după
încheierea tratatului guvernul francez a lăsat practic câmp liber în Scoţia
partidului anglofil, în timp ce Elisabeta (e drept că mai aproape din punct de
vedere geografic) nu scăpa nici o ocazie pentru a da ajutor partizanilor ei şi a
le face situaţia favorabilă pentru totdeauna.
în aceste condiţii - adică o eclipsă totală a partidului francofil şi catolic -
e reuneşte la l august 1560 Parlamentul Scoţiei. Niciodată nu fusese mai
ibsentă puterea regală. Rezultatul deliberărilor, dominate de Lord James şi
ie Secretarul de Stat Maitland, a depăşit toate speranţele protestanţilor: mesa
îra desfiinţată, autoritatea papei nerecunoscută, şi o Confesiune de credinţă,
strict calvină, redactată de Knox, a fost adoptată ca lege a statului: „S-a decis
}\ poruncit că nici o mesă nu va mai fi celebrată de acum înainte în regatul

Scoţiei şi că orice persoană ar rosti sau asculta această ceremonie, care este
m sacrilegiu şi o blasfemie, va fi pedepsită, prima dată prin confiscarea tuturor
tunurilor, a doua oară prin exil şi a treia oară cu moartea."7 Arhiepiscopul
le Saint Andrew, frate vitreg cu ducele de Châtelherault, a încercat în zadar
ia se opună votului: ducele l-a ameninţat că îl omoară cu mâna lui. în bisericile
lin Edinburgh, ultimele vestigii de cult catolic au fost îndată scoase şi distruse.
n câteva zile, au fost abolite zece secole de catolicism oficial, dispărând întreaga
)peră realizată de Mărie de Guise.
E drept că tratatul din iulie stipula ca voturile Parlamentului să fie supuse
iprobării regale. Lord James şi prietenii săi nu-şi făceau desigur nici o iluzie
isupra felului cum va fi primită la Paris instaurarea protestantismului ca religie
le stat. Lord Saint-John, trimis în Franţa cu proiectul de lege ca să primească
emnăturile suveranilor, întâmpină, cum era de aşteptat, un refuz categoric:
.Supuşii mei din Scoţia încearcă să formeze o republică, lucru pe care nu-l voi
olera", a spus tăios Francisc. „Trebuie să înveţe care le sunt obligaţiile."8 Casa
le Guise devenea în fine conştientă de pericolele create prin lipsa de interes
aţă de Scoţia de la moartea surorii lor, nefericita regentă, începuse să se
'orbească şi despre eventualitatea unei acţiuni armate.
Era însă prea târziu.

ntrarea în scenă a Mariei Stuart

Francisc II, rege al Franţei şi al Scoţiei, era un om bolnăvicios de la naştere.

) malformaţie congenitală a sinusurilor îi provoca permanente infecţii ale foselor lazale şi ale urechii interne. La 16 noiembrie 1560, el răceşte la o vânătoare în apropiere de Orleans. A doua zi se descoperă că are otită. La 5 decembrie, moare după suferinţe cumplite. Maria Stuart rămânea văduvă la vârsta de 18 ani.

Dispariţia tânărului rege avea consecinţe serioase pentru Franţa. Noul suveran, Carol IX, era minor, iar puterea devenea miza unor rivalităţi acute între regina-mamă Caterina de Medici, partidul catolic dominat de fraţii de Guise şi partidul protestant, ale cărui personalităţi mai importante erau regele Navarrei, prinţul de Conde şi amiralul de Coligny. Faptul că Maria Stuart era văduvă aducea schimbări radicale ale situaţiei, mai ales pentru Scoţia.

într-adevăr, de acum înainte, pentru Franţa Maria nu mai era decât „regina văduvă", adică practic nu însemna nimic, cu atât mai mult cu cât se ştia foarte bine că relaţiile ei cu soacra - Caterina - erau proaste. Desigur că ea putea să rămână într-unul dintre castelele sale, retrăgându-se lângă unchii de Guise, dar fără sprijinul guvernului francez ea nu ar mai fi avut de aici înainte nici un rol politic. Dimpotrivă, dacă voia să se întoarcă în Scoţia - ţara ei de origine, pe care o părăsise cu 13 ani în urmă -, ea ar fi regăsit un tron şi o patrie, cu speranţa de a restabili acolo, prin prezenţa sa, o autoritate regală mult slăbită în ultimii doi ani.

Şi în Scoţia părerile erau împărţite. John Knox şi prietenii săi se temeau de venirea unei regine catolice, care, în mod firesc, ar căuta să readucă în ţară religia ei. Oamenii politici însă, şi în primul rând Lord James, îşi dădeau seama

că Maria Stuart nu putea fi împiedicată la infinit să revină în ţara sa, dacă aşa voia, şi că ar fi mai uşor să se înţeleagă cu ea acolo, în Scoţia, decât să o aibă adversară în afara ţării, în aceste condiţii, ei se gândeau că era mai bine să ia iniţiativa, decât să aştepte apariţia unor evenimente, în ianuarie 1561, Lord James însuşi trece Marea Mânecii ca să-i spună surorii sale vitrege că este aşteptată în Scoţia şi să negocieze cu ea condiţiile întoarcerii. Ignorându-l pe Knox, el îi promitea reginei că ea ar putea să-şi practice liber religia în palatul ei, atâta timp cât respecta legile ţării.

La rândul lor, catolicii scoţieni simţeau că a venit vremea răzbunării.

Purtătorul lor de cuvânt, John Leslie, vicar general de Aberdeen (viitor episcop de Ross, nume sub care este mai cunoscut în istorie), s-a dus şi el în Franţa, ca să-i propună Mariei să declare nule hotărârile Parlamentului din august şi să debarce în Scoţia în fruntea unei armate.

Pentru tânăra regină se deschideau deci două căi: forţa sau concilierea.

în realitate, alegerea era doar aparentă: unchii de Guise nu mai erau în măsură să-i ofere nepoatei lor ajutor militar, iar în aceste condiţii orice încercare de a lua puterea cu forţa la Edinburgh era sortită eşecului. Maria a înţeles acest lucru. Ea respinge "politicos ofertele lui Leslie şi le acceptă pe cele ale lui Lord James: deci mulţumită lui şi cu acordul protestanţilor, ea se va întoarce în capitala ţării sale.

Elisabeta urmărea atentă evoluţia evenimentelor. Nu simţea nici o bucurie la gândul că-şi vede vara revenind în Scoţia; situaţia care dăinuia de

un an în această ţară era atât de favorabilă Angliei, încât perspectiva de a vedea
cum o regină tânără şi energică vine să se instaleze la Edinburgh nu era deloc
pe placul guvernului de la Londra. Nu era posibil să o împiedice să vină; i se
putea cere însă Mariei o condiţie obligatorie pentru menţinerea bunelor relaţii
între cele două curţi: să ratifice fără echivoc tratatul din iulie precedent. Acesta
cuprindea într-adevăr două clauze care, pentru Elisabeta, erau vitale: renunţarea
Mariei Stuart la orice pretenţie asupra tronului Angliei şi garantarea alianţei
anglo-scoţiene. Contele de Bedford, trimis ca ambasador extraordinar ca să-i
prezinte tinerei văduve condoleanţele din partea suveranei sale, a insistat energic
pentru această ratificare imediată care era esenţială în vederile Elisabetei.
Maria însă s-a făcut că nu aude: ea zicea că nu putea hotărî nimic fără să aibă
avizul Consiliului ei, care era în Scoţia. Deci numai după ce se întoarce acolo
va putea răspunde „bunei sale surori".
„Doresc", scrie Maria Stuart la 5 ianuarie, „ca o comisie mixtă să studieze
în amănunt articolele tratatului înainte de ratificarea lui şi să propună schim-
bările sau suprimările care ar fi necesare textului iniţial, în ce mă priveşte,
consider că - prin termenii neclari în care este redactat tratatul - se aduce un
prejudiciu titlurilor şi drepturilor mele ca succesoare a voastră, în virtutea
naşterii mele. Vedeţi cât de deschis vă vorbesc şi doresc să procedaţi la fel ca
mine."9
Cererea în sine era logică: la urma urmei, sub ce motiv putea să i se
pretindă Mariei să renunţe „pentru totdeauna" la tronul Angliei, dacă vara ei

nu avea un moştenitor direct? Dar Elisabeta nu se lăsa convinsă asupra acestui punct: ea voia ca Maria să ratifice întâi tratatul, chiar dacă s-ar renegocia apoi o dispoziţie sau alta din el. Ea se temea ca şovăielile reginei Scoţiei să nu fie decât un pretext pentru ca, după întoarcerea la Edinburgh, să denunţe pur şi simplu acordul din iulie şi să strice întregul echilibru diplomatic.

Cu siguranţă, aceste bănuieli nu erau îndreptăţite. Declaraţiile repetate ale Mariei din această perioadă, ca şi acţiunile ei ulterioare arată că ea era într-adevăr hotărâtă să se împace, menţinându-şi neştirbită poziţia. „Sunt foarte dornică să dobândesc prietenia reginei, buna mea soră", îi declara ea ambasadorului englez Throckmorton, „şi voi folosi toate mijloacele de care dispun pentru a i-o dovedi. Ştiu că există în regatul mei mai mulţi partizani decât aş dori ai unei religii diferite de cea a mea, dar nu am intenţia să-l constrâng pe nici unul dintre supuşii mei în privinţa credinţei lui. Măcar pot spera că ei nu vor face nimic ca să mă constrângă, şi contez că regina Angliei nu-i va susţine şi nu-i va încuraja pe supuşii mei la neascultare."10

Această atitudine, în acelaşi timp fermă şi deschisă, o făcea pe tânăra regină văduvă să aibă mulţi simpatizanţi. Chiar Throckmorton, care nu putea fi suspectat că are înclinaţii spre catolicism şi spre cei din Casa de Guise, aprecia că Maria „se comporta atât de onorabil, de înţelept şi de discret", că era de

dorit să se facă o înţelegere cu vara sa. „Ce păcat", adăuga el cu haz, „că una sau cealaltă dintre aceste două regine nu poate fi transformată în bărbat, ca

să se realizeze o căsătorie fericită şi să se asigure astfel unitatea insulei' Marii
Britanii!" "
Din nenorocire, „Domnii unchi" ai Mariei - cum erau denumiţi ducele
şi cardinalul de Guise - erau departe de a urma un drum de o asemenea corecti-
tudine. Poziţia lor la curtea Franţei devenise, după moartea lui Francisc II, puţin
instabilă. Regele Navarrei, primul prinţ de viţă regală în calitatea sa de şef
al Casei de Bourbon, deci regent natural în timpul cât noul rege era încă minor,
era protestant şi se înconjura de protestanţi; fratele său, prinţul de Conde,
era un duşman şi mai înverşunat al fraţilor de Guise şi al partidului catolic.
Regina-mamă Caterina, prin multă abilitate şi energie, a reuşit să capete efectiv
puterea cu titlul de „guvernatoare a regatului", dar ea oscila vizibil între cele
două partide rivale şi între acţiunile de la curte, în acest context, fraţii de Guise
continuau să-şi facă jocul, în care nepoata lor Maria era unul dintre pioni.
într-o vreme, ei sperau să o căsătorească cu cumnatul ei, regele Carol; Caterina
a pus repede lucrurile la punct. Se vorbea şi de căsătoria tinerei văduve cu prinţul
moştenitor al Spaniei - ceea ce i-a provocat Caterinei o mare nelinişte -, cu
regele Danemarcei, cu regele Suediei.
în toate combinaţiile imaginate de neobosiţii fraţi de Guise, Scoţia nu
apărea decât ca un câştig în plus - mai bine zis, ca o zestre atrăgătoare. Se trecea
cu vederea prea uşor faptul că la Edinburgh protestanţii erau la putere şi că
ei nu s-ar lăsa înlăturaţi atât de uşor. Throckmorton era mai lucid: „Nu-mi pare
deloc realizabilă căsătoria reginei Scoţiei cu prinţul Spaniei, căci nu văd ce-ar
avea de câştigat prin aceasta regele Filip. Regina Scoţiei nu are atâta autoritate

asupra supuşilor săi încât să-i facă să accepte uşor o alianţă care nu le-ar conveni
şi care ar strica relaţiile cu Maiestatea Voastră [Elisabeta]. Chiar şi unchii ei
ar ezita să-şi jignească atât de grav propria suverană, declarându-se astfel
duşmanii ei. Regina Scoţiei şi-ar pierde toate bunurile pe care le are în Franţa,
şi de altfel ea însăşi doreşte mai presus de orice să se înţeleagă cu supuşii ei şi
să conducă în bună înţelegere cu Lord James." n
Throckmorton, executând - evident - instrucţiunile suveranei sale, era
pentru întoarcerea Mariei Stuart în ţara ei şi pentru stabilirea unei alianţe
puternice între ea şi vara sa. îl considera pe Lord James omul de care depindea
întreaga situaţie: „Lord James este un gentilom onorabil, sincer şi credincios,
foarte devotat Maiestăţii Voastre; el este în stare să vă facă cele mai mari
servicii, căci are mulţi prieteni în Scoţia şi ar putea să o influenţeze pe sora
lui, regina, îndemnând-o să fie o soră bună şi aliată a Maiestăţii Voastre."
Din nefericire, Elisabeta era cum nu se poate mai refractară faţă de aceste
sfaturi. Atitudinea ei în întreaga problemă este atât de îndărătnică, încât ajunge
să nu mai poată fi înţeleasă; de data aceasta dă impresia că se lasă pradă urii,

în loc să fie raţională. Ea se poartă faţă de Maria Stuart ca şi cum ar fi fost vorba
de un duşman, nu ca faţă de o rudă apropiată şi vecină.
Istoricul protestant James Anthony Froude, deosebit de ostil Mariei şi
hotărât să-i ţină partea Elisabetei în orice împrejurare, a încercat să găsească
justificări politice pentru ostilitatea reginei Angliei faţă de regina Scoţiei. El

spune că prezenţa la Edinburgh a unei regine catolice risca să pericliteze reforma
protestantă, să transforme curtea Elisabetei într-un focar de intrigi ale spaniolilor
şi ale Casei de Guise, să întărească opoziţia catolică în Anglia şi - last but not
least - să se ajungă la asasinarea Elisabetei14!
Toate acestea nu rezistă la o analiză logică. Şi pentru Casa de Guise şi
pentru Spania existau prea multe griji, la ei în ţară, ca să se mai gândească la
o acţiune atât de riscantă şi nesigură ca înlăturarea cu forţa a puterii protestante
din Scoţia şi cu atât mai puţin din Anglia. Dimpotrivă, cu toţii erau foarte
preocupaţi să se asigure de alianţa sau cel puţin de neutralitatea Elisabetei în
conflictele militare posibile în viitor. Adevărul este că Elisabeta nu-i ierta
Mariei că avusese pretenţia - chiar dacă în mod strict teoretic - să-i conteste
în 1558-l559 dreptul său la tronul Tudorilor.
Iar acum, pentru a împiedica orice împăcare sinceră, se punea problema
arzătoare a ratificării Tratatului de la Edinburgh.

Se ratifică tratatul?

Maria Stuart avea desigur toate motivele să pună unele condiţii la rati-
ficare. Aşa cum fusese el conceput la Edinburgh, în iulie trecut, în împrejurările
pe care le-am relatat la timpul lor - adică sub presiunea militară a englezilor,
delegaţia franceză fiind practic prizonieră, iar puterea regală vacantă prin
moartea lui Mărie de Guise* -, tratatul era foarte defavorabil tinerei suverane.
Mai rău încă: măsurile votate de Parlamentul din august o puseseră în faţa unui
fapt împlinit - victoria protestantismului.

Ea ştia că, dacă revine în Scoţia, nu ar putea spera să domnească şi să-şi
recâştige dreptul de a fi regină decât cu preţul unor numeroase concesii. Dar
ea nu înţelegea să cedeze în nici un caz asupra unui punct în care era susţinută
de toţi compatrioţii săi: era dreptul de a-i urma la tron Elisabetei, în cazul când
aceasta ar muri fără moştenitori direcţi.
Lord James, omul cel mai important al partidului protestant şi anglofil,
prieten cu William Cecil, nu era mai puţin intransigent decât Maria privind
această confirmare dinastică: „Sunteţi două tinere şi minunate regine", îi scrie
el Elisabetei la 6 august 1561, „ea vă este vară, totul vă îndreptăţeşte să vă iubiţi
una pe alta. De ce Maiestatea Voastră, până ce se va căsători şi va avea copii,

Note: * A se vedea pp. 159-l60.

n-ar recunoaşte-o pe regina şi suverana mea drept moştenitoarea voastră? Legea
naturii face ca ea să vă fie cea mai apropiată rudă, ca descendentă din strămoşul
vostru comun, Henric VII. Şi nu ar fi acesta cel mai bun mijloc de a uni întreaga
insulă a Marii Britanii printr-o permanentă prietenie?"15
William Maitland - un alt om de bază din partidul protestant din Scoţia
şi o persoană importantă a guvernului ţării - pleda şi el în acest sens. El îi scrie
lui Cecil: „Dacă, printr-un act al Parlamentului sau prin testamentul regelui
Henric VIII, au fost luate unele hotărâri care să-i prejudicieze interesele reginei,
stăpâna mea, acest prejudiciu îi priveşte pe toţi scoţienii şi avem dreptul să
cerem să fie înlăturat [...]. Ar fi cinstit din partea reginei [Angliei] să-şi stabi-

lească singură succesiunea la tron, şi nu să lase problema în suspensie, căci
prinţii sunt părinţii popoarelor lor şi ce părinte nu s-ar îngriji să-şi hotărască
din timp succesiunea în loc să-şi lase copiii să se certe după moartea lor? [...]
Mă tem că regina, stăpâna mea, ar prefera să rişte totul decât să renunţe la
drepturile sale."16
Din punctul de vedere al scoţienilor toate acestea erau perfect logice.
Numai că Elisabeta interpreta toate argumentele de mai sus ca tot atâtea dovezi
de duplicitate, chiar de ostilitate faţă de ea. în plus, faţă de hotărârea fermă a
Mariei de a nu decide nimic înainte de a reveni la Edinburgh, „buna sa soră"
din Anglia se îndârjeşte, în vara anului 1561, să facă orice, numai să o împiedice
să ajungă în Scoţia. Ea îi cere ambasadorului ei din Edinburgh - Thomas Randolph,
un om gata de orice manevră sau intrigă - să acţioneze pe lângă membrii
guvernului provizoriu, insistând asupra pericolelor posibile în cazul când Maria
s-ar afla în Scoţia, asupra riscurilor revenirii în forţă a catolicismului, asupra
importanţei unei alianţe cu Anglia. „Suverana voastră", le scrie Elisabeta
Stărilor Scoţiei la l iulie, „necunoscându-şi propriul interes ori înşeiată cu
sfaturi greşite, dă răspunsuri echivoce când i se cere să ratifice tratatul pe care
l-aţi aprobat [...]. Asemenea răspunsuri nu mă pot mulţumi. Am dat dovadă
de multă bunăvoinţă faţă de regina voastră şi atunci când m-a ofensat odinioară,
iar când străinii îi ocupaseră regatul, am refuzat să mă port în mod ostil cu ea
[...]. Dacă voi înşivă sunteţi de părere că tratatul ar trebui uitat şi anulat, nu

veţi întârzia să vă căiţi; dar dacă socotiţi, dimpotrivă, că el trebuie ratificat şi aplicat, este de datoria voastră să o sfătuiţi pe regină în acest sens, şi atunci puteţi fi siguri că vă voi păstra aceeaşi bunăvoinţă şi prietenie."17

Nu s-ar putea imagina o implicare mai abuzivă a unui suveran în treburile unui stat vecin: sau obţineţi de la vara mea ratificarea tratatului, sau aşteptaţi-vă la cele mai rele consecinţe. S-ar fi putut crede că s-a revenit la epoca politicii cu „bâta" folosită de Henric VIII. Timpurile însă se schimbaseră. Nici Lord James, nici chiar Maitland nu mai erau dispuşi să cedeze în faţa unor asemenea ameninţări, pentru că în adâncul sufletului şi ei recunoşteau cât de justificate erau obiecţiile reginei lor faţă de ratificarea tratatului.

De altfel, Maria se hotărâse, şi nimic nu o mai putea face să-şi schimbe atitudinea, în primele zile din iulie 1561, ea îl trimite la Londra pe consilierul său D'Oysel - fost ministru al mamei sale, Mărie de Guise, în Scoţia şi un apropiat al Casei de Guise - ca să-i prezinte Elisabetei poziţia sa şi să-i ceară „cum se obişnuia între prinţi şi aliaţi", un permis de liberă trecere sau paşaport pentru cazul când furtuna sau boala ar obliga-o, în timp ce naviga între Franţa şi Scoţia, să facă escală într-un port englez. Apoi, D'Oysel trebuia să-şi continue drumul până în Scoţia, ca să-i informeze acolo oficial pe lorzi şi Consiliul de apropiata întoarcere a suveranei lor.

Elisabeta face atunci o greşeală care ridică împotriva ei opinia publică europeană: ea refuză permisul de liberă trecere cerut pentru Maria şi îi interzice

lui D'Oysel să ajungă în Scoţia. Ea care, în atâtea împrejurări viitoare, va da dovadă de un simţ al realităţii foarte ascuţit, în această ocazie procedează nu numai cu lipsă de generozitate, dar şi cu o lipsă de perspicacitate care surprinde şi după scurgerea a patru secole. Throckmorton, într-o scrisoare particulară către Cecil, se arată consternat. „Am crezut până acum că Maiestatea Sa era gata să o lase pe regina Scoţiei să revină acasă, ca să se sfătuiască cu Lord James şi cu prietenii săi. îmi spuneţi că Lord James doreşte ca regina lui să rămână în Franţa; dar când el era aici, dimpotrivă, a făcut tot ce era posibil ca să o îndemne să revină în Scoţia. Nu pot crede că acum el e împotriva întoarcerii reginei. Este de temut că refuzarea permisului de liberă trecere a fost resimţită ca o jignire gravă de către toţi scoţienii, indiferent din ce partid ar fi ei."18

Maria Stuart, în această împrejurare, dă dovadă de o demnitate si chiar de o abilitate care o fac pe Elisabeta singura vinovată de această situaţie.

Relatarea lui Throckmorton asupra convorbirii lungi pe care a avut-o cu ea la Saint-Germain-en-Laye, la 20 iulie, explicându-i - fără nici o tragere de inimă - refuzul reginei Angliei, este un document unic prin agerimea spiritului şi prin imaginea aproape cinematografică realizată în descrierea tinerei văduve, care era surprinzător de naturală19. El o descrie pe Maria îndepărtându-şi anturajul „ca să nu aibă martori la emoţia sa", invitându-l pe ambasador să ia loc lângă ea şi făcându-i confidenţe. „Regret", spune ea, „că m-am înjosit să-i cer stăpânei voastre ceea ce nu eram deloc obligată să-i cer. Pot foarte bine să mă întorc în

ţara mea, fără permisiunea ei, căci, aşa cum a făcut tot ce a putut Henric [VIII] altădată ca să mă împiedice să ajung în Franţa si eu totuşi am ajuns fără dificultate, tot aşa am să ajung în Scoţia în siguranţă, cu ajutorul lui Dumnezeu şi al prietenilor mei. Sunt atât de departe de a-i dori ceva rău reginei Elisabeta, încât la ea am apelat, ca să-mi înlesnesc călătoria, când atâtea alte persoane sunt gata, în Franţa sau în alte părţi, să intervină ca să mă ajute."
Apoi, ambalându-se, Maria a revenit asupra trecutului. „Tuturor li se va părea bizar ca vara mea, după ce i-a incitat şi i-a susţinut pe propriii mei supuşi împotriva mea, să vrea acum, când sunt văduvă, să mă oprească să revin în regatul meu. în ce mă priveşte, nu vreau să mă cert cu nimeni, deşi ştiu că în Anglia există multe persoane care sunt gata să-mi ceară ajutor din cauza religiei sau a altor probleme [...]. Ştiu că sunt tânără şi fără experienţă, dar sunt destul de înţeleaptă ca să-mi dau seama care-mi sunt prietenii şi să procedez în consecinţă. Am tot atâţia prieteni şi aliaţi ca şi stăpâna voastră, iar curajul meu nu este cu nimic mai prejos decât al său, dar eu ştiu să mă abţin de la un limbaj care nu se potriveşte nici unei regine, nici unei rude apropiate." Cât despre ratificarea tratatului, cauza întregului litigiu, „aş fi imprudentă şi nesocotită să decid într-o problemă atât de serioasă fără avizul consilierilor mei şi al Stărilor din regat, ceea ce n-aş putea face decât după ce ajung în ţară".
Se simte, citind această relatare în care Throckmorton reproduce cuvintele

Mariei Stuart într-un mod aproape stenografie, că în sinea lui el admiră atât demnitatea, cât şi prezenţa de spirit a acestei foarte tinere femei şi că îi apreciază punctul de vedere. El nu încearcă să păstreze tăcerea asupra ultimelor cuvinte ale Mariei, din momentul când se despart, deşi acestea o pun pe Elisabeta într-o lumină neplăcută: „Dacă pregătirile mele nu ar fi atât de avansate, Domnule ambasador, poate că reaua-voinţă a stăpânei voastre m-ar fi făcut să renunţ la proiectul meu; acum însă sunt hotărâtă să încerc aventura, orice s-ar putea întâmpla. Dacă din nenorocire vântul mă împinge spre coastele Angliei, regina ţării voastre va putea face ce va vrea cu mine, chiar să mă omoare, dacă are inima atât de crudă." Şi Maria Stuart, brusc cuprinsă de o bizară premoniţie, adaugă într-un mod destul de surprinzător: „Poate că ar fi mai bine pentru mine să mor decât să trăiesc - dar aceasta va fi aşa cum vrea Dumnezeu."

în încăpăţânarea Elisabetei de a pretinde ca vara sa, înainte de orice altă înţelegere, să ratifice necondiţionat tratatul din anul precedent, William Cecil juca în mod precis un rol important. Ostilitatea lui faţă de Maria Stuart, de aici înainte evidentă, nu se va dezminţi niciodată. Motivul apare clar într-o scrisoare confidenţială pe care i-o trimitea, la 15 iulie 1561, lui Nicholas Throckmorton: „Dacă intervine un acord între Maiestatea Sa [Elisabeta] şi regina Scoţiei, aceasta din urmă va fi recunoscută ca moştenitoare, în lipsa unor moştenitori direcţi. Să-i dea Dumnezeu un soţ reginei noastre!"20 Vom regăsi în mai multe

rânduri, în timpul următorilor douăzeci şi cinci de ani, această teamă a lui Cecil
de a o vedea pe Maria, catolica, devenind regină a Angliei şi ruinând edificiul
protestant la ridicarea căruia el îşi dedicase toată energia de la urcarea pe tron
a Elisabetei.
Totuşi raportul făcut de Throckmorton Consiliului şi, fără nici o îndoială,
intervenţia ambasadorului Spaniei o fac pe Elisabeta să-şi dea seama de greşeala
tactică pe care o comisese. La 16 august, răzgândindu-se, ea îi scrie Mariei Stuart:
„Aflând că sunteţi hotărâtă să vă întoarceţi în regatul vostru, la cererea

Consiliului vostru, vă asigur că nu doresc nimic mai mult decât prietenia voastră,
cum este firesc şi potrivit rudeniei noastre."21
Era foarte târziu pentru o asemenea manifestare de bunăvoinţă. Deja
se zvonea că fuseseră date ordine ca flota engleză să intercepteze nava Mariei
în timpul traversării. „S-a pus la cale împiedicarea călătoriei reginei Scoţiei;
regina [Elisabeta] mi-a spus chiar mie şi ambasadorului Franţei", scrie Quadra.
„Dar pe urmă s-a schimbat ordinul, iar flota n-a mai ieşit decât să-i prindă pe
piraţi."22
De fapt, zarurile fuseseră aruncate. La 14 august 1561, Maria Stuart se
îmbarca la Calais, cu suita ei, pe două galere urmate de două nave de transport
- săracă escortă pentru o fostă regină a Franţei şi pentru suverana domnitoare
a Scoţiei. Pe mare, flota engleză salută galera regală, dar opreşte şi controlează
navele suitei; cu toate asigurările de prietenie ale Elisabetei, era greu să se
considere acest fapt ca o dovadă de afecţiune.

în sfârşit, la 19 august dimineaţa, Maria Stuart debarca pe pământul regatului său, în portul Leith, învăluită de o ceaţă deasă. Se întorcea o pagină
din istoria Scoţiei; începea o alta, plină de tulburări şi de violenţă.

Bilanţul celor trei ani

La sfârşitul anului 1561, Elisabeta îşi putea sărbători primii trei ani de
domnie.
Până atunci, totul, sau aproape totul, îi reuşise.
Reforma religioasă (sau, ca să folosim un termen mai neutru, schimbarea
religiei) se realizase fără împotriviri grave şi, în orice caz, fără tulburări - chiar
în timpul când, în Franţa şi în Ţările de Jos, războaiele civile între confesiuni
rivale erau gata să izbucnească.
Relaţiile diplomatice cu Spania rămâneau nu numai corecte, ci aproape
amicale, este adevărat că datorită surprinzătoarei bunăvoinţe a lui Filip II.
Cu Ţările de Jos se făcea un comerţ activ, iar regina Angliei avea un credit
mai bun decât cel al majorităţii suveranilor. Cât despre Franţa, moartea lui
Francisc II şi nesiguranţa politică a începutului de domnie a lui Carol IX
garantau securitatea din această parte; doar problema oraşului Calais amintea
mereu de vechile ostilităţi.
Din punct de vedere economic, reforma monedei - cu toate că au existat
unele greutăţi în aplicarea ei - restabilise încrederea, fără a opri inflaţia, ceea
ce nu se putea realiza în acel secol.
Guvernul funcţiona în linişte, luptele dintre facţiuni nu mai aveau
virulenţa paralizantă de pe vremea Mariei Tudor; William Cecil îşi stăpânea
bine echipa, iar Elisabeta nu era femeia care să suporte nereguli.

Asupra unui singur aspect, dar esenţial, se putea spune că speranţele
începutului de domnie nu se împliniseră: regina rămânea celibatară convinsă,
iar succesiunea la tron era mai nesigură ca oricând. Această problemă va deveni
foarte curând de o actualitate arzătoare.
Dar mai ales, după surprinzătorul succes din 1560 în Scoţia, care păruse,
pe moment, că rezolvă pentru totdeauna problema seculară a relaţiilor anglo-
scoţiene, întoarcerea Mariei Stuart în ţara sa crea din nou o zonă de nesiguranţă
şi instabilitate în nordul insulei. Lipsa de tact a Elisabetei prin manifestarea
de ostilitate faţă de vara ei înainte de întoarcerea acesteia la Edinburgh nu putea
decât să dăuneze relaţiilor lor viitoare. Din acest punct de vedere, al treilea
an de domnie era plin de consecinţe pentru viitor.
Cu toate acestea, Throckmorton şi Cecil puteau, pe bună dreptate, să
se laude cu succesele şi prestigiul suveranei lor. Contrastul dintre acestea şi
eşecurile şi frustrările Mariei Tudor era izbitor, în Europa tulbure a anului 1561,
regina Angliei apărea ca un actor de prim rang şi ca un factor de care trebuia
să se ţină seama în orice combinaţie diplomatică sau militară.

XII

„Să am tot timpul moartea în faţa ochilor"

Maria Stuart şi moştenirea engleză

Refuzând-o pe vara sa care-i ceruse un permis de liberă trecere ca să se întoarcă în Scoţia, Elisabeta pierduse o ocazie care nu se va mai repeta: de a stabili între cele două ţări, sau mai curând între cele două suverane, relaţii prieteneşti, bazate pe încredere.

Istoricii protestanţi, ostili tot timpul Mariei Stuart - ei au fost numeroşi în secolul trecut -, înclină să-i dea dreptate Elisabetei, pe motiv că Maria nu s-ar fi gândit decât s-o detroneze şi să-i ia locul. Pentru ei, regina Stuart nu era decât o marionetă manipuiată de unchii săi de Guise şi de către Vatican, şi nu

urmărea alt scop decât restabilirea catolicismului în Scoţia, iar ulterior în Anglia,
prin orice mijloc, vicleşug, înşelătorie şi chiar violenţă, dacă ar fi fost necesar.
în realitate, această imagine simplificată nu rezistă la o analiză mai atentă.
Este adevărat, şi de altfel logic, că ea n-ar fi vrut să-şi vadă ţara părăsind vechea
credinţă; o va spune clar într-o scrisoare trimisă papei în ianuarie 1563: „De
când m-am întors în regatul meu, mă gândesc neîncetat la îndreptarea acestui
biet popor, pe care l-am găsit îndepărtat de la calea cea dreaptă şi lăsat pradă
greşelilor blestemate ale noilor concepţii." Ea însă precizează imediat că nu
poate fi de acord să treacă la acţiune: „Sufăr foarte mult că vitregia vremurilor
tt-a împiedicat până acum să fac ce aş fi dorit şi să-mi arăt supunerea filială
.aţă de Sanctitatea Voastră.":
De fapt, în nici o clipă acţiunile Mariei Stuart, înainte şi după revenirea
îi în Scoţia, nu au un caracter agresiv faţă de protestanţi sau faţă de Anglia.
Dimpotrivă, catolicii erau derutaţi de lipsa aparentă de interes faţă de ei, şi
le expediţia armată (şi victorioasă) pe care ea a iniţiat-o alături de protestantul
-ord James împotriva contelui de Huntly, catolic, vinovat de nesupunere la
rdinele regale2.
Nimic nu ne dă dreptul să credem că în acea perioadă din viaţa ei Maria
ir fi păstrat cea mai mică pretenţie la tronul Angliei împotriva Elisabetei. Chiar
Iacă în sufletul ei îşi considera vara o bastardă şi o eretică, ea ştia că raportul

de forţe era de aşa natură încât nu exista nici o şansă la un milion ca să obţină

victoria în caz de conflict. Franţa era mai puţin ca oricând în stare să o ajute
- presupunând chiar că ar fi dorit-o Caterina de Medici, care se ferea de Casa
de Guise ca de ciumă. Cât despre Spania, aceasta era încă o aliată sinceră a
Elisabetei şi cu siguranţă n-ar fi riscat crearea unui conflict european ca să o
înlocuiască pe regina Tudor cu o prinţesă pe jumătate franceză.
Elisabeta făcea o mare greşeală având faţă de vara ei atitudinea bănui-
toare şi ostilă care se vede în acţiunile sale din primăvara şi vara anului 1561.
Pot fi căutate alte motive mai adânci. Să fie oare gelozia unei femei de 28 de ani,
necăsătorită, faţă de frumoasa tânără de 19 ani, adorată, răsfăţată şi devenită,
prin văduvia ei, o partidă râvnită de toţi prinţii Europei? Este posibil. Au
crezut-o mulţi contemporani ai lor. Era fără îndoială şi o ură ascunsă, veche,
pentru ofensa suferită în primele zile de domnie, când Maria îşi lua titlul şi
blazonul de regină a Angliei şi îşi contesta vara ca succesoare a surorii sale.
Dar, mai ales, ce nu putea suporta Elisabeta era faptul că Maria se impunea
cu vehemenţă şi încăpăţânare ca moştenitoare a ei. Această problemă de
moştenire avea să altereze de la început şi să otrăvească timp de un sfert de
secol relaţiile dintre cele două femei.
Pentru Maria, este uşor de înţeles, dreptul său era evident şi incontestabil:
ea se trăgea din cea mai mare dintre surorile lui Henric VIII şi prin aceasta
ea avea prioritate asupra celorlalţi candidaţi la succesiunea Elisabetei. Alţii
însă aveau destule motive să o conteste: era o străină, şi chiar Henric VIII o
exclusese în mod clar din testamentul lui din 1546, preferându-i pe descendenţii

surorii sale mai mici, ducesa de Suffolk.
Cât despre Elisabeta, ea nici nu voia să audă de recunoaşterea publică
a unui moştenitor sau moştenitoare, oricare ar fi el (sau ea), şi nici de Maria
Stuart, la fel ca de oricare altul. Dacă Maria ar fi fost de acord să nu-şi declare
pe faţă revendicările, dacă ea s-ar fi mulţumit să domnească în Scoţia fără să
pună mereu pe tapet moştenirea din Anglia, poate că cele două regine ar fi
putut trăi într-o vecinătate paşnică, dacă nu cordială. Din nefericire, aceasta
era singura problemă pe care Maria Stuart nu accepta nici să o negocieze, nici
să o ignore: ea voia din toată inima să fie proclamată moştenitoare oficială, pe
când Elisabeta era hotărâtă să nu accepte niciodată această pretenţie.
Refuzul unui moştenitor era pur şi simplu de neînţeles pentru contem-
porani. In familiile regale, grija pentru continuitatea dinastică este, în general,
pe primul loc al preocupărilor, alianţelor, combinaţiilor diplomatice. Pentru
Elisabeta, dimpotrivă, nimic nu era mai neplăcut decât să audă vorbindu-se
despre această problemă. Motivul repulsiei sale nu avea nimic ascuns; ea singură
l-a repetat de multe ori, cu o franchețe care-i uimea pe interlocutorii ei: era
faptul că ştia din proprie experienţă cum în jurul moştenitorului tronului se
strâng în mod firesc opozanţii şi nemulţumiţii dintr-o monarhie, şi - cu tot

autoritarismul ei - nu era atât de sigură pe putere încât să-şi asume un asemenea
risc. „Cunosc nestatornicia englezilor", îi spunea scoţianului Maitland, venit

la ea să pledeze cauza Mariei Stuart. „Ei sunt întotdeauna cu ochii pe succesori.
Oamenii se îndreaptă mai curând spre soarele care răsare decât spre cel care
apune; îmi aduc aminte, pe timpul domniei surorii mele, cât de mult doreau
oamenii să mă vadă luându-i locul, iar dacă aş fi fost de acord, ştiu câte acţiuni
s-ar fi întreprins în favoarea mea [...]. Este ciudat cum unii vor să mă oblige
să am tot timpul moartea în faţa ochilor, în timp ce nici părinţilor nu le place
să-şi desemneze copiii ca succesori - de exemplu, regele Franţei Carol VII cu
fiul său Ludovic, sau regele Francisc I cu prinţul moştenitor Henric."3
Acest fapt nu presupunea, orice ar fi crezut partizanii reginei Scoţiei, o
ostilitate deosebită a Elisabetei faţă de vara ei ca posibilă moştenitoare, în
repetate rânduri, ea va afirma, dimpotrivă, că nu i se părea candidatura Mariei
„inferioară de drept oricărei alteia". Ceea ce refuza era sa-şi exprime hotărârea,
să încheie discuţia. „Regina Scoţiei este vara mea, cea mai apropiată rudă, şi
în mod firesc ar trebui s-o iubesc", îi spune ea lui Maitland în cursul aceleiaşi
convorbiri. „Nu i-am dorit răul nici ei, nici regatului ei [...]. Dar în ce priveşte
succesiunea mea, este o problemă pe care nu vreau s-o rezolv acum. E ca şi
cu împărtăşania la altar, despre care unii cred ceva şi alţii altceva, şi numai
Dumnezeu ştie adevărul. Dacă dreptul reginei Scoţiei este cel mai adevărat,
fiţi siguri că n-am să mă împotrivesc şi că nu cunosc pe nimeni pe care să-l prefer
în locul ei [...]. Nu iau în nume de rău faptul că nobilii scoţieni caută ca suverana
lor să dobândească onoruri şi ranguri înalte, dar e periculos să se scormonească

prea mult în această problemă, tot aşa cum, dacă umbli cu smoală, rişti să-ţi
înnegreşti mâinile."4
Niciodată Elisabetaoiu va merge mai departe de atât. Niciodată nu-şi va
exprima rezervele asupra dreptului Mariei de a-i urma la domnie; dimpotrivă,
vom vedea, se va opune mereu oricărei propagande în favoarea altor candidaţi.
Dar nici nu va admite vreodată sprijinul pe faţă în favoarea verei sale.
Din nenorocire pentru pacea Angliei, nici Maria Stuart, nici opinia
publică, nici prinţii străini nu erau dispuşi să se mulţumească cu o asemenea
neclaritate, întreţinută intenţionat, asupra viitorului. Fiecare ştia că soarta lui
viitoare depindea de persoana suveranului care îi va urma Elisabetei: catolic?
protestant? aliat cu Spania? cu Franţa? Era prea mult să li se ceară englezilor
să nu discute şi să aibă răbdare în această privinţă. Problema succesiunii va
continua să agite spiritele până la sfârşitul domniei. Dacă inconvenientele
incertitudinii, dorită de regină, erau până la urmă mai rele sau mai puţin rele
decât ale unui moştenitor declarat, era o chestiune de apreciere personală a
fiecăruia; există argumente pentru fiecare dintre cele două ipoteze.
Ceea ce este sigur e că, pentru Maria Stuart, nerecunoaşterea ei ca moşteni-
toare oficială era problema prioritară de rezolvat înaintea oricărei normalizări

a relaţiilor anglo-scoţiene; şi că, pentru Elisabeta, acelaşi aspect reprezenta,
dimpotrivă, capcana în care era ferm hotărâtă să nu cadă.
Misiunea lui William Maitland, din septembrie 1561 - adică la câteva
săptămâni după instalarea Mariei la Edinburgh -, a dat tonul. Maitland, senior

de Lethington (de unde şi numele lui dublu în acte, „Maitland" sau „Lethington"),
era un diplomat şi un om de stat foarte preţuit - „floarea spiritului scoţian",
cum zicea Elisabeta. îl vom vedea jucând un rol de prim plan în timpul domniei
Mariei Stuart, aşa cum jucase deja şi pe timpul lui Mărie de Guise, care îl făcuse
Secretarul ei de Stat. Un personaj, de altfel, greu de definit. Mai târziu, inamicul
său Buchanan îl va considera un „cameleon" - noi i-am spune „giruetă", căci se
răsucea după cum bătea vântul. Este o caracterizare cam simplă, fiindcă Maitland
a rămas credincios întreaga sa viaţă câtorva opţiuni de bază: protestant (dar
fără fanatism), patriot scoţian, cu o vizibilă simpatie faţă de Anglia şi cu o
antipatie tot atât de vizibilă faţă de Franţa. El aderase la Congregaţie şi se
simţea aproape de Lord James, fără a avea nici cea mai mică afecţiune faţă de
John Knox, de care îşi bătea joc în particular în convorbirile cu ambasadorul
englez Randolph.
Nimeni nu era deci mai potrivit decât William Maitland ca să vină să
pledeze pe lângă Cecil - vechiul lui amic - şi Elisabeta cauza reginei Scoţiei.
Că ar fi fost el însuşi convins de dreptul legitim al suveranei sale, nu poate exista
nici o îndoială: ca scoţian, el nu putea dori decât să-şi vadă dinastia naţională
dobândind în viitor tronul Angliei; iar ca protestant, o înţelegere cordială între
cele două regate nu putea să nu fie idealul lui politic.
Ştia el oare, făcând călătoria de la Edinburgh la Londra, că misiunea lui
era dinainte condamnată să eşueze şi că Elisabeta Tudor era de neclintit în
hotărârea ei de a nu rezolva, cât va fi în viaţă, problema succesiunii? Nu avem

nici o certitudine. Ceea ce astăzi ni se pare evident, fiindcă noi cunoaştem
urmarea evenimentelor, nu era deloc valabil şi pentru contemporanii care le
trăiau de la o zi la alta. Cecil însuşi, care era mai în măsură decât oricine să
cunoască intenţiile şi dorinţele suveranei sale, se încurca uneori: corespondenţa
lui e plină de formule de uimire descurajată ori de câte ori trebuia să anticipeze
asupra unei hotărâri a Elisabetei.
Totul ne face să ne gândim că William Maitland, discutând cu regina Angliei
- care, să ne amintim, îl aprecia mult -, spera să aibă câştig de cauză, în orice
caz, el a fost sincer cu ea, cel puţin aşa reiese din relatarea detaliată asupra
misiunii sale pe care a făcut-o pentru Maria Stuart5. El a amintit de nestatornicia
englezilor, de riscurile unei succesiuni disputate şi alb unei lupte între facţiuni
în jurul pretendenţilor rivali; Elisabeta, spune el, avea tot interesul să-şi
recunoască vara drept moştenitoare, fiindcă, în schimb, aceasta din urmă va
renunţa solemn la orice revendicare în timpul vieţii Elisabetei şi, fiind liniştită
în regatul ei scoţian, se va abţine să intervină în problemele Angliei. Mai mult:

ligură că va moşteni - ea sau urmaşii ei - tronul englez în cazul când Elisabeta
iu se va căsători sau nu va avea copii, Maria ar promite să nu se recăsătorească
lecât cu un prinţ cu care ar fi de acord şi vara ei, si să acţioneze în toate împre-
urările în strânsă legătură şi în deplină înţelegere cu ea.
Oricare alta în locul ultimei reprezentante a Tudorilor s-ar fi lăsat
;onvinsă, fără îndoială, de aceste argumente care aveau multe aspecte ispiti-

oare. Dar ea era inflexibilă; Maitland a înţeles că i se opune - cu insistente
isigurări de prietenie pentru „iubita soră" Stuart - încheierea ripostei citată
nai sus („să am tot timpul moartea în faţa ochilor") şi s-a întors la Edinburgh
leprimat, dacă nu convins.
în ceea ce o privea, Maria nu s-a descurajat din cauza aceasta. Mult timp,
;a îşi va păstra speranţa că, dacă s-ar întâlni personal cu vara sa, ar reuşi să o
:onvingă. începând din acel moment, dorinţa unei întâlniri între cele două
egine va domina politica scoţiană şi va da de lucru guvernelor celor două ţări
imp de aproape doi ani, şi chiar mai mult.

Supraabundenţă de moştenitori

Maria Stuart nu era nici pe departe singura candidată la succesiunea
ilisabetei care se preocupa să i se recunoască drepturile. Cel puţin alţi trei
iretendenţi îşi aveau partizanii lor şi se discuta despre ei pe faţă sau în taina
orespondenţelor diplomatice.
După testamentul lui Henric VIII - singurul document oficial în vigoare,
i care asigurase deja coroana succesiv Mariei Tudor şi Elisabetei -, următoa-
ea moştenitoare era Lady Catherine Grey, cea mai mare dintre nepoatele în
iată ale lui Mary de Suffolk, sora mai mică a lui Henric VIII *. Dar exista şi
,ady Margaret Douglas, contesă de Lennox (vară primară cu Maria Stuart,
lescendentă ca şi ea a lui Margaret Tudor, sora mai mare a lui Henric VIII,
i care avea faţă de Maria avantajul de a fi de naţionalitate engleză **), şi chiar
n văr mai îndepărtat din ramura York, Lord Henry Hastings.
în prima perioadă a domniei Elisabetei, contesa de Lennox pare a fi

onsiderată de diplomaţia spaniolă ca o posibilă înlocuitoare în cazul când noua
uverană s-ar arăta în mod hotărât prea protestantă şi prea refractară la sugestiile
ostului ei cumnat, regele Filip. „Lady Margaret", cum era numită atunci, avea
1 personalitate puternică. Căsătorită (cum se întâmplă uneori) cu un bărbat
i totul mediocru - deşi cap al unei ramuri mai tinere a familiei Stuart -, ea
ompensa printr-o înflăcărată ambiţie maternă o viaţă conjugală nereuşită.

Note:
* Cea mai mare dintre surorile Grey nu era alta decât nefericita Jane Grey, „regina
;lor nouă zile", a cărei tragică soartă a fost relatată în capitolele III şi IV.
** A se vedea Arborele genealogic.
Fiică din cea de a doua căsătorie a mamei sale - o căsătorie, la drept vorbind,
cu o legitimitate îndoielnică -, ea fusese născută în Anglia şi tratată, încă de
la naştere, ca o prinţesă regală în calitatea ei de nepoată a lui Henric VIII. Şi
tot în Anglia ea se căsătorise cu Matthew Stuart, conte de Lennox, scoţian exilat
şi naturalizat englez; în sfârşit, tot în Anglia se născuse, în 154Ş, fiul său Henry,
Lord Darnley, ajuns în 1558 un tânăr sportiv de 13 ani pentru care ea visa o
soartă strălucită.
în mişcările politicii religioase engleze din anii 1540-l550, cuplul Lennox
se afirmase de partea catolicilor. Acest fapt l-a făcut să cadă în dizgraţie, în
ultima parte a domniei lui Henric VIII şi sub scurta domnie a lui Eduard VI;
în schimb, au avut asigurată protecţia Mariei Tudor, care o trata pe Lady
Margaret ca pe o soră, şi în anumite momente manifesta dorinţa de a o face

moştenitoarea ei, în detrimentul bastardei şi ereticei Elisabeta.

în aceste condiţii, nu este de mirare că soţii Lennox părăsesc curtea, după urcarea Elisabetei pe tron, retrăgându-se pe domeniile lor din Yorkshire, unde castelul lor devine repede un centru de întâlnire a catolicilor, care erau numeroşi în această regiune. „Oamenii din această ţară doresc atât de mult să-l aibă ca rege pe fiul lui Lady Margaret, încât la prima ocazie mulţi seniori catolici ar fi gata să-l proclame rege. în mod cert, dintre toţi candidaţii, el este cel care are cel mai mare drept", scria (foarte imprudent) ambasadorul Quadra la 15 martie 15606; este adevărat că aceasta se petrecea în plină criză din cauza scandalului cu Lord Robert, pe vremea când „nemulţumirea faţă de modul de viaţă al reginei este atât de mare încât e de temut că i s-ar putea întâmpla vreo nenorocire."7 Lady Margaret şi fiul ei erau catolici convinşi, iar tânărul „promitea foarte mult în toate privinţele". Este de înţeles ca Spania să privească cu interes această alternativă la prezenţa Elisabetei pe tron. Pentru francofobul Quadra mai era un motiv de nelinişte: „Există teama ca francezii să pună mâna pe fiul lui Lady Margaret şi el să plece în Franţa"8. Şi, într-adevăr, tânărul Darnley pleacă pe continent, de unde nu va mai reveni decât după moartea lui Francisc II.

Toate aceste veşti, care ajungeau oricum la urechile lui Cecil, erau desigur alarmante, întoarcerea Mariei Stuart în Scoţia o făcea pe ambiţioasa contesă de Lennox şi mai periculoasă pentru guvernul în funcţie: în noiembrie 1561, Matthew Lennox este închis în Turnul Londrei, iar Lady Margaret este obligată

la domiciliu supravegheat; câtva timp, nu se va mai vorbi de membrii familiei
Lennox ca de elemente ale jocului politic.
Toate acestea nu l-au găsit nepregătit pe neobositul Quadra. Ca şi prede-
cesorul lui, Feria, el avea relaţii amicale cu cealaltă candidată la succesiunea
tronului, Catherine Grey, „Lady Catherine" în vorbirea obişnuită a acelei vremi.
Fapt surprinzător la prima vedere, fiindcă Lady Catherine era reprezentanta
ramurii protestante a Tudorilor; dar, spre deosebire de sora ei mai mare şi de

tatăl ei, fostul duce de Suffolk, ea este catolică şi se situează (sau se preface
doar că este?) de partea spaniolilor.
Maria Tudor, fără să-i poarte pică lui Catherine Grey pentru greşeala
(involuntară) a surorii ei, o tratase cu multă prietenie, făcând dintre ea una
din puţinele privilegiate admise în intimitatea camerei ei private. Ca o reacţie,
Elisabeta - care de altfel se pare că avea faţă de vara ei Grey o antipatie perso-
nală - o retrogradează, trecând-o în rândul simplelor doamne de onoare. „Lady
Catherine este foarte nemulţumită de felul în care este tratată la curte", nota
Feria în martie 15599. Curând ea recurge pe faţă la ajutorul regelui Spaniei
pentru a i se recunoaşte drepturile, iar Quadra se arată plin de atenţii, bucuros
să găsească în ea concurenta francezei Maria Stuart. Ambasadorului Angliei
la Madrid, Thomas Chaloner, îi ajunsese la urechi zvonul despre o intrigă
îngrijorătoare: „Spaniolii au de gând să o răpească pe Lady Catherine, ca să
o căsătorească cu prinţul Spaniei [Don Carlos] sau cu un alt prinţ; ei o ştiu

nemulţumită şi prost văzută de regină [Elisabeta]."I0 Din prudenţă, Elisabeta se apropie de vara sa Grey („ea o tratează ca pe fiica ei", notează cu uimire Quadra în ianuarie 1560 n), dar în mod sigur neîncrederea era mai puternică şi Catherine cade din nou în dizgraţie. O imprudenţă din partea ei nu va întârzia să-i pecetluiască prăbuşirea.

Din timpul lui Henric VIII, o lege interzicea oricărui membru al familiei regale, sub pedeapsă de înaltă trădare, să se căsătorească fără consimţământul suveranului domnitor - aceasta, în mod evident, pentru a se evita ca un senior ambiţios să-şi ia ca soţie o prinţesă apropiată tronului şi să revendice apoi domnia. Or, la sfârşitul verii anului 1561 (chiar în momentul când Maria Stuart revenea în Scoţia), curtea regală a Angliei observă cu stupoare cum se îngroaşă talia lui Lady Catherine, iar aceasta, încurcată, recunoaşte că se căsătorise în taină cu Lord Edward Seymour, conte de Hertford, de la care aştepta un moştenitor.

La această ofensă, Elisabeta reacţionează cu tot atâta energie cum ar fi procedat şi tatăl ei într-o împrejurare similară. Cum! Nu numai că această neruşinată îndrăznea să încalce legea, să-şi înfrunte suverana, dar ea mai şi alegea în acest scop chiar pe fiul fostului Protector Somerset, acel trădător executat pe eşafod! Lady Catherine este imediat arestată şi închisă în Turnul Londrei, ar soţul ei (sau presupusul soţ) Hertford este chemat din Franţa (unde se găsea itunci împreună cu fiul lui William Cecil) şi închis de cum ajunge în Anglia.

Elisabeta îşi manifesta furia în faţa celor care erau în preajma ei: „Lady

-atherine trebuia să-şi aducă aminte că tatăl lui fusese condamnat ca trădător
i că din această pricină ea şi-a pierdut toate drepturile la succesiunea mea",
i declara ea lui Maitland n. Pentru regina celibatară nici nu se punea problema
a acel copil care s-a născut în Turnul Londrei la 24 septembrie 1561 (şi care
'urta, ca şi tatăl său, prenumele de Edward) să fie recunoscut ca legitim şi să

poată avea cândva pretenţii la tron. Căsătoria lui Catherine cu Hertford trebuia
neapărat invalidată. A fost constituită imediat o comisie ecleziastică, prezidată
de arhiepiscopul Parker. Din fericire - sau din nefericire, după cum se văd
lucrurile dinspre partea Elisabetei sau a tinerei mame... -, preotul care, dacă
este să-i credem pe cei doi soţi, celebrase căsătoria secretă era de negăsit. (Este
adevărat că el îşi risca viaţa, pentru abaterea de la legea lui Henric VIII, dacă
ar fi fost identificat.) Nu exista deci nici o dovadă că această ceremonie ar fi
avut loc. Comisia ecleziastică a tras concluziile: căsătoria Hertford-Grey a fost
declarată inexistentă, iar copilul Edward proclamat bastard. Catherine şi neferi-
citul ei soţ rămâneau în închisoare. Candidatura lui Catherine Grey la domnie
fusese desigur compromisă grav; şi totuşi se va mai vorbi despre aceasta în
curând, spre marele prejudiciu al Mariei Stuart.
După cum s-a observat, atât Maria Stuart, cât şi Margaret Lennox şi
Catherine Grey erau catolice. Era o situaţie paradoxală în anii 1560-l562, această
absenţă a unui candidat protestant la succesiunea unui regat protestant. Partidul
grupat în jurul lui Cecil, care se temea cel mai mult să nu ajungă pe tron un

prinţ sau o prinţesă catolică, în cazul decesului prematur al Elisabetei, a inten-
ţionat la un moment dat să se ralieze la un pretendent străin de familia Tudor,
Lord Henry Hastings, viitor conte de Huntingdon, descendent al dinastiei York,
detronată mai demult de Henric VII Tudor. Huntingdon (să-i dăm de pe acum
acest titlu, pentru a simplifica relatarea) era un senior popular, calvin pe faţă,
căsătorit cu o soră a lui Robert Dudley, şi bine văzut de Elisabeta. în vârstă
de 25 de ani în 1560, el avea toate calităţile pentru a fi un rege foarte convenabil
- cu condiţia să fie lăsate la o parte drepturile pe care le aveau Maria Stuart,
Margaret Lennox şi Catherine Grey, ceea ce, totuşi, însemna mult.
în momentul tulburărilor provocate de relaţiile dintre Elisabeta şi Robert
Dudley, în septembrie 1560, Quadra se gândea că regina risca să fie detronată
prin nemulţumirea poporului şi înlocuită cu Huntingdon. Se va mai vorbi
despre acesta din urmă şi mai deschis, după doi ani. Cum spune cu haz Quadra,
„totul e atât de încurcat, încât te pierzi". Fără îndoială că toţi contemporanii
au resimţit acelaşi sentiment de uimire şi de nesiguranţă.

Maria Stuart şi Elisabeta: înţelegere cordială?

Misiunea lui William Maitland la Londra, în septembrie 1561, nu fusese
decât un semieşec. Dacă Elisabeta refuzase să o accepte pe Maria Stuart ca
moştenitoare, ea se arătase conciliantă asupra tuturor celorlalte probleme, si
nu exclusese ideea unei întâlniri cu vara ei.
întâlnire în care Maria îşi pusese multe speranţe, atât era de sigură de

dreptul ei deplin, întâlnire de care se temeau Cecil şi protestanţii din anturajul
Elisabetei. „Regina, stăpâna mea, doreşte din tot sufletul să o întâlnească în

;urând pe stăpâna voastră", îi scrie Maitland din Edinburgh lui Cecil la
7 decembrie. „Vă rog, gândiţi-vă să le înlesniţi această întâlnire, căci fericirea
imbelor noastre ţări depinde de ea."13 Cecil vedea mai curând neajunsurile
iecât avantajele acestui proiect: „Cunoscând intenţiile diferite ale reginelor
loastre, cred că e periculos să mă amestec în această problemă." M Ceva mai
:ârziu, el îşi explica atitudinea mai direct: „Regina Scoţiei ţine cu mare insistenţă
ă o întâlnească pe Maiestatea Sa, dar numai pentru propriul ei interes. Ea se
gândeşte că ar putea, cu ocazia vizitei, să obţină bunăvoinţa multor persoane
din Anglia, mai ales catolici, care s-o ajute în susţinerea pretenţiilor ei [...].
rotuşi, poate că ar fi bine să nu respingem această ocazie de a întări prietenia
dintre cele două regate."15
Fără îndoială că, sub influenţa lui Cecil, Elisabeta părea hotărâtă, la
:nceput, să nu plece ca s-o. întâmpine pe „iubita ei soră" atâta timp cât aceasta
iu ratifica Tratatul de la Edinburgh - cel puţin clauzele care nu implicau
renunţarea definitivă la coroana Angliei, în noiembrie, ea îl trimite în Scoţia
3e Peter Mewtas, cu însărcinarea să-i prezinte această condiţie Mariei. Dar
vlaria nu cedează şi Mewtas se întoarce descurajat la Londra. Elisabeta anunţă
;ă, în aceste condiţii, ideea unei întâlniri nu era de actualitate. Regina Scoţiei,
dezoiată, se explică sincer şi aminteşte motivele pentru care nu putea să ratifice

:ratatul în condiţiile actuale. „Sunt sigură", adăuga ea în mod abil, „că îndată
:e veţi fi lămurită, nu veţi putea admite ca o asemenea nedreptate să mi se
:acă în continuare, mie, care sunt cea mai apropiată rudă a voastră. Nu vreau
in alt judecător în afara voastră care să decidă în această problemă", şi termina
scrisoarea cu reînnoirea prieteniei sale şi cu rugămintea de a i se trimite un
Dortret al „iubitei surori"16.
Sinceritatea şi bunăvoinţa Mariei Stuart erau atât de evidente, încât însuşi
William Cecil este descumpănit. „Sau regina Scoţiei simte pentru Maiestatea
Sa cea mai mare afecţiune, sau este cea mai mare prefăcută din lume."17 Dar
icum, în mod bizar, este rândul scoţienilor să fie îngrijoraţi. „Oamenii vorbesc
3e aici că nu se vor găsi niciodată atâţia bani pentru a plăti cheltuiala unei
isemenea călătorii", scrie din Edinburgh ambasadorul englez Randolph, nu
-ară a comenta cu răutate: „Totuşi ei găsesc întotdeauna bani când e vorba să
3ună la cale tulburări."18 în Scoţia mai exista şi teama că regina Maria n-ar fi
:n siguranţă dacă trecea graniţa, şi scoţienii se simţeau umiliţi văzând-o cum
e duce la vara ei ca o „miloagă".
Un sprijin neaşteptat îi veni Mariei Stuart în efortul ei de a o determina
3e Elisabeta să o întâlnească: cel al lui Nicholas Throckmorton, ambasadorul
Angliei în Franţa, care se întâlneşte cu ducele de Guise la 27 martie 1562 - la
Cererea acestuia din urmă - şi îi transmite suveranei sale expresia respectului
nterlocutorului său. Ducele pleda în favoarea întrevederii dintre cele două
regine, fiind sigur că de aici se va întări prietenia lor; Throckmorton părea să

fie de aceeaşi părere19 - e drept că în urmă cu un an, dacă ne amintim, el fusese plăcut impresionat de Maria Stuart în timpul văduviei ei; deşi protestant convins, el va păstra totdeauna o atitudine de simpatie faţă de regina Scoţiei.
Maitland îndeplineşte o nouă misiune la Londra şi, în fine, Elisabeta se lasă convinsă. O întâlnire a Consiliului privat are loc la 14 iunie, la care regina asistă personal - dovadă a importanţei pe care ea o dădea discuţiilor. Mai mulţi consilieri au avut unele obiecţii, dar ea le-a răspuns „cu atâta înţelepciune şi elocvenţă, încât a fost foarte admirată", şi aîncheiat, „fără să admită vreo replică", că ea se hotărâse să-şi întâlnească vara, „numai dacă nu-i vin unele ştiri din Franţa, înainte de sfârşitul lunii iunie, care s-o facă să-şi schimbe părerea"20.
Ştirile din Franţa de care se temea erau cele despre războiul civil, care ameninţa să se declanşeze din martie şi care a izbucnit efectiv în iulie. Ne vom ocupa în capitolul următor de evenimentele acestui război, ca şi de urmările lor pentru politica engleză.
Ordinul regal fiind dat, Anglia se pregătea, de voie, de nevoie, să o primească pe suverana scoţiană. Au fost date ordine seniorilor din nordul Angliei care erau însărcinaţi să o primească la frontieră pe regina Stuart, să o găzduiască şi să o aducă la Nottingham, unde Elisabeta, la rândul ei, urma să îi iasă în întâmpinare. Totul era pus la punct până în cele mai mici amănunte: numărul de oameni, de cai şi de catâri, ordinea, aprovizionarea. Maria va aduce o suită

de o mie de persoane; ea va avea libertate de mişcare, va coresponda fără piedici cu ţara ei şi cu prinţii străini. Ea va putea chiar - concesie importantă - să practice cultul catolic „aşa cum o face acum în Scoţia". Pentru a evita orice risc de neînţelegere, se convenise să nu fie abordat nici un subiect care ar putea aduce prejudicii uneia sau celeilalte interlocutoare. „Regina Angliei va putea pretinde ratificarea Tratatului de la Edinburgh, dar regina Scoţiei nu va fi obligată să răspundă, înainte de a reveni în ţara ei, la o cerere care nu i-ar conveni." Data întâlnirii fusese fixată între 20 aiugust şi 20 septembrie. Era redactat chiar şi permisul de liberă trecere al Mariei Stuart: nu mai trebuia decât să fie semnat şi datat.21

Contelui de Northumberland, care protesta în legătură cu cheltuiala de bani impusă, Cecil îi răspunde tăios „că nu e sarcina lui să modifice ordinele Maiestăţii Sale şi că el trebuia doar să respecte instrucţiunile care îi fuseseră date"22. Maria Stuart era atât de fericită, încât i-a trimis „surorii iubite", în aşteptarea întâlnirii, versuri franţuzeşti scrise special pentru ea* şi o inimă de diamante lucrată artistic.23

în acest timp, evenimentele din Franţa se precipitau, şi la mijlocul lui iulie ţara era trecută prin foc şi sabie. Throckmorton trimitea mesaj după mesaj

Note:

* Din păcate, acestea s-au pierdut.

în care descria atrocităţile comise de partizanii ducelui de Guise, iar Cecil reuşi - cu destulă greutate, spune el - să-şi convingă stăpâna că, în aceste împrejurări, ar fi o greşeală politică să o primească cu fast pe regina Scoţiei, care făcea parte

pe jumătate din Casa de Guise. De altfel, era şi periculos să părăsească Londra
într-o vreme când puteau fi necesare hotărâri importante. Culmea ghinionului,
era o vară foarte urâtă, ploua fără încetare, şi pe unele porţiuni drumurile erau
impracticabile. La 27 iulie, Elisabeta se resemnează să îl trimită la vara ei pe
Henry Sidney, cumnatul lui Robert Dudley, ca să o informeze cu multă părere
de rău că e nevoită să amâne pentru anul următor întâlnirea plănuită.
După cum era de aşteptat, Maria Stuart a primit foarte rău vestea. A
fost atât de decepţionată, încât o zi întreagă nu s-a sculat din pat. Dar ea putea
crede, cum spunea Elisabeta - fără îndoială, cu sinceritate -, că în vara anului
1563 proiectul va fi reluat „fie la York, fie la Pontefract, fie la Nottingham,
între 20 mai şi 31 august", dacă la acea dată tulburările din Franţa s-ar mai fi
potolit, după cum se putea spera24. Maria, bineînţeles, s-a grăbit să accepte.
Ea era gata, îi spunea lui Sidney, să vină până la Londra, dacă în felul acesta
s-ar fi uşurat situaţia. Locul şi data pe care le va fixa regina Angliei vor fi accep-
tate de ea fără discuţie.
Destinul însă hotărâse altfel.

Dramatica toamnă a anului 1562

în septembrie 1562, Elisabeta avea griji mai presante decât întâlnirea cu
vara ei. Războiul civil din Franţa evolua în defavoarea protestanţilor, iar aceştia,
încolţiţi; implorau ajutorul coreligionarilor din Londra*. Consiliul privat lucra
neîntrerupt, ezitând asupra luării unor decizii. După o vară execrabilă, toamna
se anunţa ploioasă şi era frig; în plus, izbucnise o epidemie de variolă în care

contesa de Bedford moare.
Brusc, la 10 octombrie, Elisabeta se simte rău la Hampton Court. Vrea
să facă o baie, când iese din apă are frisoane şi cade la pat. Are febră din ce
în ce mai mare. După două zile, medicii pun diagnosticul de variolă. Pe atunci
mureau de variolă cam jumătate din cei bolnavi, iar cei rămaşi în viaţă de cele
mai multe ori aveau chipul desfigurat de cicatrice; va fi aşa până în secolul al
XVIII-lea. La 15 octombrie, erupţia întârzia: era cea mai temută complicaţie,
numită „variolă confluentă", în ziua de 16, regina era considerată pierdută.
Consiliul se întruneşte cu uşile închise: ce-o să se întâmple cu tronul rămas liber?
Ambasadorul Quadra vine în mare grabă la faţa locului, la pândă de ştiri,
iar depeşele sale zilnice reprezintă un adevărat jurnal al crizei. Consiliul era
împărţit. Robert Dudley (care nici nu era încă membru al Consiliului) constituise

Note: A se vedea în capitolul următor.

un grup înarmat care i-ar fi asigurat un rol hotărâtor în caz de tulburări. Sora
lui, Lady Sidney, stătea cu regina şi o îngrijea cu devotament; din multe puncte
de vedere, el era omul-cheie în situaţia dată.
După Quadra, bine informat, un întreg grup de consilieri apropiaţi de
Dudley era de părere să-l proclame rege pe cumnatul acestuia, Huntingdon,
imediat după moartea Elisabetei. Alţii înclinau spre Catherine Grey, încă închisă
în Turnul Londrei. „Cei mai înţelepţi" (adică cei care aveau simpatii catolice),
neîndrăznind să fie pe faţă de partea Mariei Stuart, propuneau să se declare

tronul liber şi să se încredinţeze alegerea noului suveran unei comisii de jurişti
- care, după Quadra, în mod sigur ar fi desemnat-o fie pe regina Scoţiei, fie
pe Margaret Lennox. Cecil, prudent sau depăşit de evenimente, stătea în
aşteptare.
în sfârşit, la 17 octombrie, mult aşteptata erupţie se produce, atunci când
aproape orice speranţă era pierdută. Elisabeta îşi recapătă cunoştinţa şi îşi
adună consilierii în jurul patului, în faţa apropierii morţii, îşi va desemna ea,
în sfârşit, moştenitorul? Nicidecum. Ea îşi exprimă doar dorinţa să-l vadă numit
pe Dudley Protector al regatului în cazul în care tronul rămâne vacant, „cu un
venit de 20.000 lire", a precizat ea. „Ei au promis, dar te poţi îndoi că se vor ţine
de cuvânt", notează Quadra, fără a-şi face iluzii. La 20 octombrie,însănătoşită,
ea îl numeşte pe Dudley membru al Consiliului, ca şi pe ducele de Norfolk.
(Cu această ocazie, face şi declaraţia pe care am citat-o în alt capitol, asupra
nevinovăţiei relaţiilor ei cu Lord Robert*.) Cel mai clar rezultat al crizei era,
cum remarcă de îndată Quadra, că regina era hotărâtă, mai mult ca oricând,
să nu-şi numească moştenitorul, şi că Lord Robert era în mare favoare25.
Această săptămână dramatică, de la 10 la 17 octombrie, distrusese multe
speranţe. Maria Stuart ştia de-acum înainte că nimeni din Consiliul privat al
Angliei nu îndrăzneşte să vorbească în sprijinul ei. Cecil avusese dovada că
influenţa lui personală însemna prea puţin în comparaţie cu cea a marilor
aristocraţi ca Pembroke sau Norfolk şi că, în caz de conflict, el nu-l va învinge

pe Dudley; din cauza aceasta Cecil va avea de suferit. Cât despre prezenţa
ambasadorului Spaniei, considerată de mulţi ca stânjenitoare şi indiscretă, ea
îi va fi în curând de folos.
Atmosfera tulbure din aceste zile în care Anglia părea că se scufundă în
haos nu poate fi separată de evenimentele care se petreceau în acelaşi timp în
Franţa: căderea oraşului Rouen - una dintre marile înfrângeri ale cauzei protes-
tante - are loc în ziua de 26 octombrie, aceeaşi zi când Elisabeta reapare în
public după boală (care din fericire nu i-a lăsat cicatrice permanente). Or, Maria
Stuart nu era văzută de englezii din 1562 doar ca regină a Scoţiei; ea era privită
mai ales ca nepoată a ducelui de Guise şi a cardinalului de Lorena, care, în

Note: A se vedea p. 174.

depeşele ambasadorului Throckmorton şi în propaganda protestantă, apar
răspunzători pentru înfricoşătoarele masacre care scăldau în sânge regiunile
Val de Loire, île-de-France şi Normandia. Elisabeta era conştientă de acest
fapt, scriindu-i Mariei o scrisoare (datată 15 octombrie, dar evident anterioară,
fiindcă la 15 octombrie ea era în pragul morţii), în care o asigura de prietenia
ei, insistând în acelaşi timp asupra indignării provocate de atrocităţile comise
în Franţa26.
Şi culmea, un complot - pe cât de stângaci pe atât de puţin cunoscut -
amintea în mod inoportun că Maria putea fi un centru de alianţă pentru
oponenţii catolici. Era vorba de un văr al defunctului cardinal Pole, Arthur

Pole, care, fără speranţa de a revendica tronul pentru el (era descendent din ramura York), proiectase să ridice Vestul catolic în sprijinul reginei Scoţiei - cel puţin aceasta era versiunea lui când a fost arestat şi închis. Era el un simplu aventurier, sau aventura lui avea şi unele ascunzişuri mai periculoase? Nu se ştie: afacerea a fost intenţionat înăbuşită. Dar ea nu putea decât să o îndepărteze şi mai mult pe Elisabeta de „iubita ei soră" din Edinburgh27.

Parlamentul din 1563

Războiul din Scoţia costase mult; intervenţia din Franţa, oricare ar fi fost rezultatul ei, începea să înglodeze în datorii serioase Vistieria, în patru ani, mai mult de 750.000 de lire sterline fuseseră înghiţite de cheltuieli militare, în timp ce veniturile anuale ale Coroanei nu depăşeau 200.000 lire28. La Antwerpen, Thomas Gresham avea greutăţi din ce în ce mai mari ca să negocieze împrumuturi. Trebuia să se recurgă urgent la impozite - deci trebuia convocat Parlamentul.
Convocarea s-a făcut în noiembrie 1562, pentru 11 ianuarie în anul următor.
Era al doilea Parlament din timpul domniei, în mintea Elisabetei, pe ordinea de zi nu trebuia să fie nici un alt subiect în afară de votarea creditelor;
William Cecil era de părere că sesiunea nu va dura decât câteva săptămâni.
Aceasta însemna însă să nu se ţină seama de două elemente asupra cărora guvernul nu avea nici o influenţă: creşterea importanţei calvinismului în ţară şi neliniştea stârnită de riscurile tronului vacant.
Chiar începând cu discursul de deschidere a sesiunii, ţinut de decanul

de la Saint Paul, Alexander Nowell, cele două teme erau abordate fără ocolişuri:
trebuiau promulgate pedepse severe împotriva catolicilor, iar regina trebuia
să-şi asigure succesiunea.
La drept vorbind, cele două probleme erau strâns legate, în măsura în
care, pentru protestanţii din regat, riscul de a o vedea pe Maria Stuart încoro-
nându-se în cazul decesului Elisabetei era o adevărată obsesie. O regină catolică
era pentru ei inevitabil asociată cu persecuţiile sângeroase ale Mariei Tudor
şi atrocităţile Casei de Guise în Franţa. Decanul Nowell nu va şovăi să se sprijine

pe Biblie: „Voi fi acuzat poate că sunt un om crud, dar Sfânta Scriptură ne învaţă
că idolatrii şi duşmanii lui Dumnezeu trebuie să fie pedepsiţi cu moartea, iar
ce este conform cu Cuvântul divin nu poate fi calificat drept crud."29
Pentru Elisabeta, ideea unor măsuri noi împotriva practicanţilor credinţei
vechi era desigur foarte departe de intenţiile ei. Apropierea de Maria Stuart
era una dintre axele politicii ei, şi nu avea nici un chef să dea supuşilor ei catolici
motive de revoltă. Ea însă nu putea nesocoti tendinţa dominantă a Parlamentului
pe care avusese iniţiativa să-l convoace; trebuia să fie mai concesivă şi să aprobe
o lege care pedepsea cu moartea doar al doilea refuz al jurământului faţă de
Legea Supremaţiei - pentru toţi clericii, pentru cei cu diplome universitare,
dascăli din şcoli, oameni ai legii şi alte persoane cu autoritate30 (măcar ea se
va îngriji ca legea să nu fie aplicată decât mai târziu, puţin sau deloc).
în schimb, Elisabeta era decisă să nu cedeze în problema succesiunii. O

reuniune care se ţinuse la contele de Arundel la scurt timp după alarma din octombrie trecut, şi unde oameni atât de importanţi ca ducele de Norfolk şi Lord Howard de Effingham au susţinut, se pare, şi ei candidatura lui Catherine Grey - care se convertise la protestantism - a făcut-o să-şi iasă din sărite: „Elisabeta a plâns de furie."31 Ea nu va primi fără ripostă o cerere a Parlamentului, oricât ar fi fost ea de respectuos formuiată, prin care era rugată să se căsătorească sau să-şi declare succesorul, „înălţimea tronului la care Dumnezeu m-a ridicat, cu toate că sunt nevrednică, mă obligă să vă răspund", declară ea delegaţiei Comunelor. „Ştiu că vorbiţi pentru binele poporului meu şi că această problemă vă priveşte îndeaproape. Siguranţa voastră mă preocupă mai mult decât a mea proprie, dar vreau ca o hotărâre atât de importantă şi plină de consecinţe să fie examinată cu grijă şi prudenţă. Nu vreau să fiu hărţuită de câteva capete uşuratice, ale căror creiere bat ca ciocanele pe nicovală. Veţi vedea în curând că, dacă după moartea mea veţi avea poate multe mame vitrege, nu veţi avea niciodată o mamă mai iubitoare ca mine [...]. Dacă îl numesc acum pe succesorul meu, acest fapt va aduce multă vărsare de sânge în Anglia. Nu sunt încă la vârsta de a nu mai putea avea copii. Liniştiţi-vă deci în privinţa viitorului."32

De voie, de nevoie, deputaţii au trebuit să se mulţumească cu aceste promisiuni cât se poate de vagi. Ceea ce nu i-a împiedicat ca, înainte de a se încheia lucrările, să voteze creditele cerute şi să preceadă votul cu o adevărată declaraţie de dragoste faţă de suverană: „De la începutul domniei Maiestăţii

Sale, ne-am bucurat de o mai mare fericire decât toate popoarele vecine, îi
mulţumim Atotputernicului Dumnezeu că, în imensa şi deosebita Sa bunătate,
ne-a dat-o pentru fericirea şi siguranţa noastră pe graţioasa noastră regină, în
ciuda tuturor puterilor ameninţătoare ale lumii şi a eforturilor Celui Rău.""
în cursul acestei sesiuni au fost votate şi alte legi, în interesul meşteşu-
garilor, marinarilor, pescarilor (în special instituindu-se o zi de post obligatoriu,

iercurea, „fără nici o interpretare superstiţioasă" - înţelegându-se: fără nici
legătură cu vinerea catolică), şi mai ales o lege contra vagabondajului şi a
slincvenţei, care va fi prima dintr-o serie mai lungă.
în general, Elisabeta şi guvernul ei puteau fi mulţumiţi de sesiune. Nu
iseseră ciocniri grave cu deputaţii, şi chiar problema succesiunii, atât de
itantă pentru regină, rămăsese nerezolvată fără să provoace un conflict major.
reditele votate erau substanţiale. Luna de miere între suverană şi poporul ei
; prelungea. Păstrătorul Sigiliului, Nicholas Bacon, ţinând discursul de închidere
11 aprilie 1563 - la trei luni după deschiderea sesiunii -, putea, pe bună
reptate, să declare că „fericirea şi siguranţa tuturor erau asigurate cu ajutorul
ii Dumnezeu".
Deputaţii s-au întors acasă pentru sărbătorile de Paşte, dar Parlamentul
n era dizolvat, ci doar „amânat". El se va reuni din nou după trei ani, dar
:unci se va arăta mai puţin docil.

Domnul Hales şi Lady Catherine au necazuri

Intenţia Elisabetei, în acel timp, era să ajungă la o înţelegere cu Maria
tuart, printr-o serie de garanţii de care trebuiau să se ocupe negociatorii englezi
scoţieni în lunile următoare. Aceasta era, de altfel, şi dorinţa Mariei, care,
lainte de începerea sesiunii Parlamentului, îl trimite la Londra pe credinciosul
i William Maitland, ca să aibă grijă să nu se ia nici o hotărâre care i-ar aduce
reun prejudiciu.
în orice caz, dacă exista o soluţie pe care Elisabeta o refuza categoric,
:easta era aceea de a ajunge Catherine Grey moştenitoarea tronului. Antipatia
i faţă de descendenta familiei Suffolk nu scădea deloc: vai de cei sau de cele
ire nu voiau s-o înţeleagă. Lumea politică engleză îşi va da seama curând de
:est lucru.
La puţin timp după închiderea sesiunii Parlamentului a început să circule
i Londra o broşură intituiată Declaraţie asupra succesiunii la Coroana imperială
Angliei. Teza ei era, în primul rând, că testamentul lui Henric VIII în favoarea
imurii Suffolk era încă valabil, în al doilea rând, că era legitimă şi validă
isătoria dintre Catherine Grey şi contele de Hertford şi, în consecinţă, potrivit
:gii, Catherine era moştenitoarea tronului.
Elisabeta pune să fie căutat de îndată autorul broşurii: era un oarecare
3hn Hales, înalt funcţionar la cancelarie, cunoscut pentru tendinţele lui
uritane şi foarte apropiat de cercurile calvine de la curte. „Maiestatea Sa este
)arte iritată", scrie Cecil la sfârşitul lui aprilie. Hales este arestat, acuzat că
s-a amestecat în mod îndrăzneţ şi orgolios în dezbaterea drepturilor şi titlurilor

e succesiune la Coroană", şi condamnat la închisoare „după dorinţa laiestăţii Sale".

Problema avea însă ramificaţii, pe care regina voia să le descopere. Au fost interogaţi Catherine Grey, unchiul ei Lord John Grey, contele de Hertford. încetul cu încetul s-a aflat că Păstrătorul Sigiliului, Nicholas Bacon, era în legătură cu socrul lui Hertford şi că el se ocupa de căutarea martorilor la căsătoria cuplului Hertford-Catherine ca să i se recunoască validitatea. Reacţia reginei este brutală: Bacon, oricât ar fi fost el cumnat cu Cecil, este alungat de la curte. „My Lord Păstrătorul Sigiliului a fost scos din funcţii şi din afaceri, ceea ce prejudiciază guvernul şi este periculos pentru el", notează Cecil34. S-a vorbit câtva timp chiar şi despre dizgraţie şi destituire.

în această împrejurare, Cecil a fost sever cu cumnatul lui, care se pusese într-o situaţie atât de încurcată, cu riscul de a-l compromite şi pe el. Robert Dudley, foarte bucuros de această ocazie, o instiga pe regină împotriva lui Cecil, insinuând că el era la curent cu toată intriga şi, cine ştie, poate chiar complice.

Au fost necesare mai multe luni pentru calmarea spiritelor.

Maria Stuart, la Edinburgh, se arăta ofensată, cerea pe cale diplomatică sancţiuni împotriva lui Hales, ameninţa să transforme chestiunea într-un incident de stat: exact ce dorise întotdeauna Elisabeta să evite. Departe de a servi cauza lui Lady Catherine, această broşură neplăcută devenea, până la urmă, cel mai mare obstacol din calea ei. Hales va ieşi din închisoare abia peste cinci ani, iar Catherine a rămas în Turn. Perspectiva unei succesiuni protestante era mai îndepărtată ca oricând.

XIII

Regina Franţei este florentină..
'ranfa pe marginea prăpastiei

Când Maria Stuart părăsise Franţa la sfârşitul verii anului 1561, această
iră intra într-una dintre cele mai dramatice perioade din istoria ei. Vechea
valitate dintre Casele de Guise, de Bourbon şi de Montmorency, care ţinea

e cel puţin 30 de ani, era sporită de aici înainte de o dezbinare religioasă profundă.
[enric II şi Casa de Guise nu putuseră elimina protestantismul apărut spre
nul 1530 şi devenit în 1560 o forţă imposibil de stăpânit; nici predicatorii calvini
u reuşiseră să impună ca majoritară noua lor doctrină decât în câteva oraşe
regiuni. Profitând de slăbiciunea unei conduceri exercitate succesiv, în numele
:gilor copii Francisc II şi Carol IX, de către familia de Guise şi apoi de Caterina
3 Medici, nobilii de la curte şi din provincii prindeau curaj, începeau să discute
i glas tare şi categoric, să formuleze pretenţii, să se împartă în facţiuni gata
i pună mâna pe arme unele contra altora, sub stindardul papei sau al lui Calvin.
Lăudabilele încercări de împăcare iniţiate de regina Caterina şi de
incelarul Michel de L'Hospital, de-a lungul anului 1561, se dovediseră iluzorii;
ici una dintre cele două Biserici, nici unul dintre clanurile de la curte nu dorea
i mod real compromisul. După eşecul unui colocviu reunit la Poissy în
iptembrie 1561, nu mai putea fi vorba de atitudini moderate: fiecare trebuia
t se hotărască şi să-şi aleagă, vrând, nevrând, câmpul de luptă. Confesiunile
:ligioase se transformaseră în partide politice şi în curând în trupe înarmate.
a protestanţi (hughenoţi, cum îi numeau adversarii lor), şefi erau prinţul de
onde, un Bourbon, deci un văr al regelui, şi amiralul de Coligny; la catolici,
neînţeles, ducele de Guise şi vechiul său rival, bătrânul conetabil de
[ontmorency, cu care se împăcase acum pentru a-şi apăra credinţa tradiţională.
in toamna anului 1561 devine evident pentru toţî că se îndreptau în curând

re un război civil. Pretutindeni izbucneau tulburări, violenţe; sângele începuse curgă; guvernul regal era depăşit.

în aceste împrejurări când se ajunsese în pragul războiului, fiecare dintre 'le două părţi începuse să-şi caute aliaţi în afară: catolicii, cum era firesc, în

Spania (unde Filip II o considera pe soacra sa, Caterina de Medici, prea slabă şi şovăitoare în apărarea cauzei catolice), iar protestanţii la prinţii luterani din Germania... şi la Elisabeta a Angliei.

După cum ştim, aceasta era reprezentată pe lângă guvernul francez de un protestant convins, prieten personal al lui William Cecil, Nicholas Throckmorton. Caterina de Medici, care -în primul an al regenţei - se temea de ambiţiile Casei de Guise mai mult decât de orice, se apropia deci de hughenoţi; îl primea bucuroasă pe Throckmorton şi nu pierdea nici o ocazie ca să-şi mărturisească dorinţa ei de înţelegere cordială cu regina Elisabeta. Dar Throckmorton, asigurându-o pe regentă de devotamentul lui, nu căuta în realitate decât să contribuie la victoria partidului calvin în Franţa. Corespondenţa lui din anul 1561 este plină de aluzii la întâlniri cu Conde şi Coligny, care cu greu pot fi considerate nevinovate. Era din ce în ce mai evident că atunci când va veni ziua confruntării armate, ambasadorul va fi de partea lor. Rămânea de ştiut doar ce atitudine vor adopta suverana lui şi guvernul englez.

William Cecil, spre deosebire de Throckmorton, era la început foarte rezervat faţă de ideea unei intervenţii dincolo de Marea Mânecii: „Ar însemna să ne aruncăm oamenii şi banii într-o prăpastie fără fund."l Dar, încetul cu

încetul, el se lăsa ispitit de perspectiva beneficiilor pe care le-ar putea avea
Anglia din tulburările din Franţa: „împrejurările o ajută pe regina noastră să
facă fapte mari pentru onoarea lui Dumnezeu şi gloria regatului", scrie el după
moartea lui Francisc II2. Throckmorton nu contenea să insiste, în scrisorile lui
oficiale şi particulare, asupra pericolului victoriei unui partid catolic în Franţa.
Era epoca în care întreaga Europă se preocupa de convocarea Conciliului
de la Trento *. Caterina de Medici pare să şovăie mult timp între a participa
pur şi simplu la conciliul papal - altfel spus, aderarea pe faţă la blocul catolic
- şi alianţa cu prinţii protestanţi din Germania pentru a cere un conciliu mai
deschis şi mai neutru, soluţie pe care, la rândul ei, şi Elisabeta o sprijinea.
Coligny, pe care Throckmorton îl frecventa asiduu, insista cu elocvenţă în
această direcţie. Dar, la sfârşitul anului 1561, nu mai putea fi vorba de o cale
de mijloc: ideea de a-i vedea pe protestanţi la o întrunire teologică pe picior
de egalitate cu reprezentanţii papei era utopică. Caterina înţelese că nu mai
putea tergiversa mult timp: dacă refuza să-i trimită la Trento pe episcopii
francezi, ar fi însemnat ruptura cu Roma, ceea ce nici partidul ducelui de Guise,
nici Spania şi nici majoritatea francezilor n-ar fi admis-o. Cardinalul de Lorena,
şeful delegaţiei franceze, plecă la conciliu. „Papiştii înalţă capul, campionii
adevăratei credinţe îşi pierd curajul", se alarma Throckmorton3. Mesajul este
imediat primit la Londra: „Maiestatea Sa este de partea hughenoţilor din
Franţa", notează Cecil. „Să dea Dumnezeu să rămână aşa!"4

Note:	A se vedea p. 170.

Detonatorul care trebuia să provoace explozia a fost, după cum se ştie,
lasacrul de la Wassy, la l martie 1562. Asupra evenimentului în sine, încep
-nediat să circule două versiuni: după unii, un atac brutal al ostaşilor ducelui
e Guise împotriva nevinovaţilor hughenoţi, adunaţi să se roage lui Dumnezeu
i acest mic orăşel din Champagne; după alţii, o provocare deliberată a protes-
anţilor. Şi asupra numărului victimelor sunt opinii diferite: 100,50,30, de unde
ă se ştie? Ce este sigur, este faptul că peste câteva zile Guise era primit victorios
i Paris, iar Conde părăsea capitala ca să se alăture trupelor sale5.
Caterina de Medici şi tânărul Carol IX, care avea atunci 11 ani, erau la
'ontainebleau. Temându-se cel mai mult că va ajunge ostatica lui Guise, ea îl
iştiinţează pe Conde că i-ar face plăcere să-l întâlnească. Pentru şeful protestant,
ceasta era o ocazie nesperată: dacă se ducea repede la Fontainebleau, l-ar fi
vut pe rege în mână, iar loialismul monarhic ar fi fost un avantaj pentru el.
ratat însă întâlnirea cu destinul: poate că se temea de o cursă? Dar Guise a
tiut să nu facă aceeaşi greşeală. La 27 martie el era la Fontainebleau cu o trupă
e 3.000 de călăreţi şi îi aducea pe suverani la Paris; Caterina, realistă ca
Dtdeauna, a tras concluziile: autoritatea regală era de acum înainte de partea
atolicilor, iar războiul, fiindcă război va fi, se va duce contra protestanţilor.
ocurile erau făcute.
Conde, înţelegându-şi, în sfârşit, greşeala, declară că regele şi regina-

lamă erau prizonierii lui Guise, şi că el îşi pregătea armata ca să-i elibereze.
,a 2 aprilie, el cucerea oraşele Orleans, Blois, Tours, Angers, în timp ce alte
upe protestante puneau stăpânire pe Valence, Poitiers, Bourges, Lyon, Caen,
-e Havre, Dieppe, Rouen; timp de câteva săptămâni, se părea că Franţa va
eveni calvină.
Totuşi, victoria hughenoţilor se datora mai curând elementului surpriză
ecât unei forţe reale. Guise şi Montmorency şi-au revenit repede. In timpul
erii din 1562, cea mai mare parte a oraşelor cucerite de protestanţi în primăvară
jungeau iar în stăpânirea catolicilor - masacre, violuri, jafuri, profanări şi
trocităţi de tot felul însoţeau fiecare dintre aceste cuceriri de către trupele
elor două „Biserici", dacă se pot numi aşa bandele de fanatici şi de mercenari
are luptau de o parte şi de alta. în toamnă, situaţia lui Conde şi a partidului
iu părea grav compromisă.

'lisabeta şi tentaţiile intervenţiei în Franţa

Elisabeta, personal, nu simţea decât o vagă dorinţă să se amestece în
iesparul francez. Cererile de ajutor ale lui Conde (care a trimis la Londra, în
prilie, un gentilom hughenot numit Sechelles, ca să ceară un împrumut de
00.000 de coroane şi un ajutor militar) o lăsau indiferentă. Dimpotrivă, ea îl
sculta binevoitoare pe baronul de Bussy, venit în numele reginei-mamă şi al

lui Carol IX pentru a-i reaminti angajamentele de neintervenţie ale Tratatului

de la Cateau-Cambresis. La sfârşitul lui aprilie, ea îl trimitea în Franţa, la rândul
ei, pe Henry Sidney, cumnatul lui Robert Dudley, ca să-i propună Caterinci
de Medici medierea ei între guvernul regal şi protestanţi.
Din nefericire, Caterina nu era în măsură - chiar dacă ar fi dorit - să
accepte o asemenea propunere: nici Guise, nici Montmorency, nici Conde şi
Coligny nu ar fi acceptat. Ea îi răspunde lui Sidney politicos dar evaziv. Ceea
ce îi trebuia atunci nu era o intervenţie diplomatică, oricât ar fi fost de bine
intenţionată: era nevoie de ajutor militar. Ea ducea tratative cu ginerele ei
Filip II, care se pregătea să-i trimită trupe, cu ducele de Wiirtenberg, cu ducele
de Savoia. Throckmorton, care acţiona în această problemă mai mult ca un
agent al hughenoţilor decât ca un ambasador al unei puteri neutre, trimitea
mereu mesaje alarmante la Londra: „Ştiu din sursă sigură că regele Spaniei
va intra în Calais ca să-i ajute pe catolicii din această ţară. Să dea Dumnezeu
ca Maiestatea Sa [Elisabeta] să nu fie ultima care acţionează, căci e vorba de
soarta religiei sale."6
De data aceasta, Cecil, după ezitările lui de la început, era convine.
„întregul guvern al Franţei va ajunge în mâinile Casei de Guise", scrie el într-un
memorandum dramatic datat 20 iulie şi adresat reginei. „Consiliul regelui îi
va condamna pe prinţii protestanţi şi îi va declara decăzuţi din drepturi, dând
domeniile lor cui va vrea să le ia. Fraţii de Guise o vor căsători pe nepoata lor
[Maria Stuart] cu prinţul Spaniei şi o vor ajuta să revendice tronul Angliei, în
timp ce regele Spaniei va ocupa Irlanda [...]. Este ca şi un colţ de stâncă din
vârful unui munte, care ar putea fi uşor oprit când se clatină, dar care doboară

totul în cale dacă nu este fixat la timp."7
întors la Londra după misiunea lui inutilă pe lângă Caterina de Medici,
Henry Sidney pleda în acelaşi sens. Cum catolicii francezi apelau pe faţă la
Spania, nimic nu se opunea, spunea el, unui ajutor englez pentru hughenoţi.
De altfel, adăuga Throckmorton, un asemenea ajutor ar putea avea partea lui
bună: de ce n-am profita să cerem, ca preţ al intervenţiei, restituirea oraşului
Calais8? Elisabeta continua să ezite, încă la data de l august, ea îi spunea lui
Quadra (dar oare era sinceră?) că era hotărâtă să nu-i ajute pe rebelii din Franţa
- cuvântul „rebeli" care este folosit în scrisoarea lui Quadra nu este, cu siguranţă,
cel pe care îl folosise ea -, ci doar că s-ar apăra în cazul când ar fi atacată .
Evoluţia situaţiei militare din Franţa va face să se treacă peste ezitări.
Armata regală, întărită cu elementele spaniole, se reorganiza, hotărâtă să
recucerească oraşele Rouen şi Orleans; pentru Conde, aceasta însemna sfârşitul
apropiat. Reprezentantul episcopului de Chartres - unul dintre locotenenţii
şefului protestant - trece Marea Mânecii şi vine să-i propună Elisabetei ceea
ce nu se poate să nu fie numit un târg: pentru un împrumut de 140.000 de
coroane şi un ajutor imediat constând în 10.000 de oameni, Conde ar fi dispus

i-i cedeze Angliei, ca garanţie, unul sau mai multe dintre oraşele fortificate,
e Havre, Dieppe sau chiar Calais.
Această perspectivă, mult mai sigură decât dorinţa arzătoare de a contribui
L victoria calvină, a risipit ultimele obiecţii ale Elisabetei. „Ea este acum atât

e hotărâtă să-i ajute pe rebelii francezi, încât a declarat Consiliului său că,
acă unii se temeau de nereuşită, ea era gata să-şi asume singură toate riscurile
să ia totul pe proprie răspundere", scrie Quadra la 15 septembrie, părând
ine informat10. Tratatul, semnat la Hampton Court la 19 septembrie 1562,
ra fără echivoc: pentru a-l ajuta „la eliberarea Regelui Prea-Creştin din captivi-
itea în care îl ţine ducele de Guise şi facţiunea lui", vinovaţi de numeroase
ime şi de rebeliune armată, regina Angliei, mult iubita lui aliată, îi va da
rinţului de Conde 100.000 de coroane de aur în „moneda Franţei" şi va trimite
3 continent 6.000 de soldaţi, care vor ocupa portul Le Havre şi vor ajuta la
cărarea oraşului Rouen, în cazul când acesta ar fi asediat de ducele de Guise.
Iterior, „graţie grijii ilustrisimului prinţ de Conde", oraşul Calais va fi redat
i stăpânire numitei reginei „potrivit Tratatului de la Cateau-Cambresis", iar
upă rambursarea celor 100.000 de coroane, trupele engleze vor evacua
e Havre. Fiecare dintre cele două părţi se angaja în plus să nu o abandoneze
î cealaltă fără un acord prealabil11.
S-a scris mult despre acest faimos tratat. Din punctul de vedere al
ancezilor, el este fără îndoială ruşinos: ca să lupte împotriva propriului său
:ge, Conde ceda inamicului dintotdeauna un teritoriu francez de primă
iportanţă strategică şi privea fără emoţie sacrificarea oraşului Calais, atât de
eu recucerit cu patru ani în urmă, după mai mult de două secole de ocupaţie
igleză. Protestanţii respingeau acuzarea lor de trădare, arătând că guvernul
'gal făcea, la rândul lui, apel la spanioli şi că regele era prizonierul fraţilor

î Guise; erau însă pure invenţii, deoarece Carol IX şi mama sa arătau cum
i se poate mai clar de partea cui sunt.
Hotărârea Elisabetei se înţelege mult mai bine din punctul de vedere al
iglezilor. Cererea lui Conde îi permitea să împace - ceea ce-i plăcea mai mult
îcât orice - aspectul spiritual cu cel practic, să-i ajute pe credincioşii lui
umnezeu şi pe deasupra să recupereze gratuit oraşul Calais. De altfel, o
oclamaţie, răspândită în toate limbile din Europa şi destinată opiniei publice
n diferite ţări, preciza că „Maiestatea Sa înţelege să procedeze în mod sincer
această problemă, aşa cum o cer nevoile vremii, fără să uzurpe nimic, fără
-şi însuşească ceva sau să facă rău cuiva şi fără să folosească violenţa faţă de
eunul dintre supuşii Regelui Prea-Creştin, afirmând aceasta în faţa lui
umnezeu, a îngerilor Săi şi a tuturor oamenilor de pe pământ [...], ci doar să
isţină şi să păstreze creştinătatea în pace şi linişte." u
Intervenind astfel pe faţă pe teritoriul vecinului ei, Elisabeta îşi asuma
i risc a cărui gravitate, după cât se pare, n-o evaluase îndeajuns în această

împrejurare. Ea viola Tratatul de la Cateau-Cambresis, care interzicea oricărui
suveran să-i ajute pe rebelii celuilalt *, şi era în situaţia de a pierde totul în caz
de eşec militar. Caterinei de Medici nu i-a trebuit mult ca să-şi dea seama de
greşeală. „Dacă regina [Angliei] nu-şi retrage trupele numaidecât, ea va pierde
garanţiile tratatului din cauza contravenţiilor comise", declara solemn ambasa-
dorul Franţei la Consiliul privat din 10 noiembrie13. Dar Elisabeta era sigură

că va învinge; de data aceasta, ea era cea care păcătuia prin imprudenţă.

Şanse şi dezastre în expediţia de la Le Havre

William Cecil, mai realist, evalua mai bine decât suverana lui dificultăţile
acţiunii în care ea se angaja: „Mi-am folosit toată influenţa ca să potolesc
lucrurile", îi scrie el, la 11 octombrie, prietenului său Chaloner, ambasador la
Madrid, „căci mă tem ca toată această problemă din Franţa să nu fie o sursă
de tulburări." 14 într-adevăr, comparaţia (făcută de mulţi contemporani) între
intervenţia în Scoţia din 1560 şi cea din Franţa doi ani mai târziu era foarte
înşelătoare, în Scoţia, Anglia nu trebuise decât să treacă graniţa ca să vină în
ajutor armatei Congregaţiei, în spatele căreia era raliată majoritatea poporului;
şi ea făcuse aceasta fără să caute să profite de situaţie ca să câştige teren în
paguba celor pe care venea să îi ajute, în Franţa, dimpotrivă, majoritatea ţării
era de partea cealaltă, iar pretenţiile teritoriale formulate în ceea ce priveşte
porturile Le Havre şi Calais îi şocau până şi pe protestanţi. Caterina de Medici
nu era Mărie de Guise, iar resursele Franţei nu puteau fi comparate cu cele
ale Scoţiei. Eroarea de apreciere a Elisabetei - provocată, fără nici o îndoială,
de victoria ei uşoară în Scoţia cu doi ani mai înainte - de data aceasta o va
costa foarte scump.
La început, totul părea să fie cum nu se poate mai bine. Cu toată boala
gravă care, în octombrie, o aducea pe regina Angliei în pragul morţii**, opera-

ţiunea „Ajutor hughenoţilor" se desfăşura fără incidente. Comanda corpului
expediţionar îi fusese încredinţată contelui de Warwick, Ambrose Dudley,
fratele mai mare al Lordului Robert - acesta din urmă jucând de la început
un rol deosebit de activ în toată expediţia: era uitată de-a binelea vremea, totuşi
recentă, când el cocheta cu ambasadorul Spaniei şi zicea că e gata să determine
Anglia să reintre în sânul Bisericii Catolice***.
Debarcarea la Le Havre s-a făcut calm, cu 3.000 de infanterişti şi 200 de
cai. „I-am văzut stăpâni pe oraş în mai puţin de trei zile, şi scoţându-i afară pe
francezi, cărora le-au furnizat [dat] câteva arme şi muniţii ca să meargă la Rouen

Note:
* A se vedea p. 131.
** A se vedea p. 204.
"** A se vedea p. 171.

i contele de Montgomery", va scrie în Memoriile sale Michel de Castelnau,
artor ocular. „Contele de Warwick m-a trimis să spun Maiestăţilor Lor că,
trând în Le Havre de Grâce*, el nu avea alt ordin de la regina stăpâna lui
jcât să-l ajute pe rege şi statul său." La care Caterina de Medici cere să se
spundă că, ocupând oraşul Le Havre, Elisabeta încălca Tratatul de la Cateau-
ambresis şi îşi pierdea dreptul de a redobândi oraşul Calais: dar, conchide
astelnau, fără să-şi facă iluzii, „acestea erau simple vorbe şi discursuri"15. în
«laşi timp, alţi 3.000 de englezi debarcau la Dieppe şi de acolo mărşăluiau
ire Rouen, ca să întărească aici garnizoana protestantă, pregătindu-se pentru
acul pe care trupele regale se pregăteau să-l dea.

Conde însă, chiar dacă era curajos şi activ, nu era un bun strateg, în loc
se grăbească să ajute oraşul Rouen, făcând acolo joncţiunea cu englezii, el
târzia între Paris şi Orleans - unde, în nişte împrejurări cam neclare, îl întâl-
;şte Throckmorton: după Caterina de Medici, a fost o întâlnire intenţionată,
ipă însuşi Throckmorton, o captură întâmplătoare. Elisabeta, pusă în
curcătură, trimite imediat în Franţa un nou ambasador, Thomas Smith, care
-l înlocuiască pe lângă guvernul regal. Prezenţa simultană a doi ambasadori
glezi pe teritoriul francez va încurca mult situaţia în cursul lunilor viitoare.
în acest timp, armata regală, sub comanda ducelui de Guise şi a lui
ontmorency, încercuia oraşul Rouen. La 6 octombrie, ea cucerea fortăreaţa
inte-Catherine şi începea să bombardeze zidurile de apărare ale oraşului.
L 26 octombrie, garnizoana protestantă capitula: era o mare victorie pentru
vernul Caterinei de Medici. Conde, puţin cam târziu, se îndrepta de la Orleans
re nord - cu Throckmorton cu tot - ca să ajungă la Le Havre; el întâlneşte
ă armata catolică lângă localitatea Dreux, şi suferă prima mare înfrângere
T acest război, la 19 decembrie 1562: 8.000 de morţi zăceau la pământ, iar
uşi Conde, ca şi Throckmorton, deveneau prizonierii ducelui de Guise.
3tărât lucru, Elisabeta mizase pe un număr necâştigător.
Pentru a restabili complet autoritatea regală, nu mai rămânea decât să
cucerit oraşul Orleans, centrul rezistenţei hughenote, apărat de amiralul de
iligny. Guise făcea tot posibilul să rezolve situaţia uşor, cu atât mai mult cu
t se purtau negocieri insistente între asediaţi şi asediatori, căutându-se o

Suţie paşnică. Dar, în seara de 18 februarie 1563, pe când se îndrepta spre
:uinţa sa de la marginea oraşului Orleans, Guise a fost asasinat pe un drum
ştiu de către un protestant fanatic numit Poltrot de Mere. Războiul a
nceput imediat cu şi mai multă furie.
Warwick, cu garnizoana lui engleză, se afla mai mult sau mai puţin izolat
Le Havre, unde alimentele începeau să lipsească. La sfârşitul lui februarie,
-a hotărât să-i expulzeze „pe toţi papistaşii, femeile şi copiii [...] sub pedeapsa
Numele vechi al oraşului Le Havre. Englezii îi ziceau „Newhaven".

cu moartea şi cu confiscarea bunurilor", să taie copacii de jur împrejurul
oraşului, să întărească zidurile, să dea foc la satele învecinate16. Conde, prizonier,
şi Montmorency, şi el prizonier (dar la Coligny) după bătălia de la Dreux,
insistau pentru încheierea ostilităţilor. Fiecare era gata să facă unele concesii,
cel puţin verbale; Franţa era epuizată de aceste 11 sau 12 luni de război cumplit.
Din martie 1563, începură să circule zvonuri despre o apropiată pace.
Ambasadorul Thomas Smith îşi avertizează guvernul: Conde şi Coligny erau
gata să-si calce cuvântul şi să anuleze angajamentele de la Hampton Court,
tratând cu regina-mamă.
Elisabeta însă a dat dovadă, în această împrejurare, de o încăpăţânare
surprinzătoare. Ea îi scrie lui Conde, ca să-i atragă atenţia asupra unei „prea
nepotrivite grabe" şi să-i amintească de „prietenii şi aliaţii care l-au ajutat şi
l-au susţinut când el a avut mare nevoie şi au făcut pentru el mari cheltuieli şi

au avut mari necazuri" 17. Ea îi ordonă lui Warwick să încerce, cu orice preţ,
să captureze navele franceze ancorate în port. Când Caterina de Medici îi scrie
ca să-i ceară să părăsească imediat portul Le Havre, ea îi răspunde cerând ca
mai întâi să i se dea înapoi oraşul Calais.
Regina Angliei se înşela închipuindu-şi că poate schimba cursul istoriei.
La 11 martie 1563 se semna pacea între guvernul lui Carol IX şi conducătorii
hughenoţilor. Un edict regal, datat la Amboise, dădea dreptul nobililor protes-
tanţi să-şi celebreze liber cultul la ei acasă; pentru cei care nu erau nobili, religia
calvină putea fi practicată în mai multe oraşe care erau specificate, dar nu la
Paris şi nici în sate: protestantismul se transforma din ce în ce mai mult în religie
aristocratică, pierzând bazele burgheze şi populare ale începutului ei.
în aceste condiţii, ocuparea de către englezi a portului Le Havre devenea
un anacronism. Caterina de Medici trimise la Londra un Secretar de Stat, pe
seniorul de Alluye, să negocieze o soluţie onorabilă. Elisabeta însă nu voia să
renunţe: „îi spuse lui Alluye că ea era englezoaică, iar regina-mamă florentină,
şi că o să se vadă care dintre ele poate să rezolve problema mai bine."18 Ea îl
considera pe Conde un trădător care şi-a călcat cuvântul, abandonând lupta.
Era hotărâtă „să păstreze portul Le Havre şi să le producă francezilor atâtea
pierderi pe uscat şi pe mare cât n-au să poată suporta"19.
Trebuia să se termine odată: toată lumea din Franţa, până şi Conde şi
Coligny, era hotărâtă să şteargă această ultimă urmă a războiului civil pe care
o constituia prezenţa engleză în Normandia. Mesajul regal adresat Parlamentului

de Carol IX la 12 iulie 1563 declară război reginei Angliei, vinovată de a fi
„comis acte şi lupte ostile în detrimentul regatului nostru şi mari pagube
supuşilor noştri". Protestanţii au profitat şi ei de aprobarea dată cu această
ocazie, „ca să se năpustească asupra tuturor supuşilor reginei Angliei, să-i
invadeze, să-i atace, să-i insulte, să-i prade atât pe uscat cât şi pe mare, să-i ia
prizonieri"20.

arşitul aventurii

Elisabeta nu numai că nu voia să cedeze - ea, care era adesea indecisă
şovăitoare -, dar se grăbea chiar să trimită întăriri în portul Le Havre, negocia
iprumuturi pe piaţa din Antwerpen, expedia provizii spre oraşul asediat.
'arwick consolida zidurile de apărare ale portului, se pregătea să ţină piept
matei franceze care se apropia şi pe care o însoţeau personal regele Carol IX,
ama sa, regina Caterina, şi prinţul de Conde.
Asediul a început la 11 iulie, sub comanda conetabilului de Montmorency.
ar un duşman mai periculos decât archebuzierii şi tunarii francezi îşi făcuse
ariţia. Spre 15 iunie, oamenii începuseră să moară la Le Havre de o boală
fecţioasă. La 27 iunie, „se îmbolnăvesc acum de această ciumă oribilă câte
ncizeci de oameni zilnic sau chiar mai mulţi, şi foarte puţini scapă, fie din
luza gravităţii bolii, fie din lipsă de hrană şi băutură, căci pe aici nu mai e
scât vin acru şi plin de drojdie". A doua zi murea şi ultimul medic al garni-
anei: „De acum înainte, numai Dumnezeu ne este medic." La 11 iulie, „n-au

ai rămas decât o mie cinci sute de oameni valizi în oraş; mor aici până la o
iţă pe zi şi nu mai avem oameni care să-i înmormânteze"21.
La Londra domnea consternarea, întăririle adunate în grabă la Portsmouth
i puteau părăsi Anglia din cauza vânturilor potrivnice. De nevoie, Elisabeta
hotărăşte să ducă tratative. Ea o anunţă pe Caterina de Medici, prin Thomas
nith, că renunţă să mai revendice oraşul Calais în viitorul apropiat „cu condiţia
i primească asigurări că după opt ani ea îşi va primi dreptul, fără contestaţii
amânări"; era însă prea târziu: francezii obţinuseră victoria şi nu aveau de
ind să facă acum concesii, când puteau pretinde o predare fără condiţii.
La 28 iulie 1563, Warwick semna capitularea. Caterina era prea fină şi
rea prevăzătoare ca să o umilească pe Elisabeta: ştia că în viitor va avea nevoie
î neutralitatea, dacă nu de prietenia ei. Şi nici nu dorea deloc să depindă cu
i tul de partidul catolic. Ea are grijă să-i asigure lui Warwick condiţii onorabile.
rupele engleze puteau părăsi Le Havre cu tot ce le aparţinea, dar fără nici o
radă luată de la francezi; aveau şase zile ca să evacueze oraşul, fără să fie
ipiedicaţi sau brutalizaţi în vreun fel.
Prin ironia sorţii, flota engleză de sprijin, ajutată până la urmă de un vânt
ielnic, ajunge în faţa portului Le Havre a doua zi după capitulare. Montmorency
imite o barcă, pentru a-l informa pe amiral, „dar că dacă el voia să coboare
î uscat ca să se odihnească va fi bine primit, căci după ce regele a primit înapoi
: era al lui, el nu se mai considera în război cu regina Angliei, dacă ea nu dorea
:easta "22. Amiralul refuză politicos oferta şi întoarce flota, ca să traverseze

in nou Marea Mânecii.
Aflând despre capitularea lui Warwick, Elisabeta s-a înfuriat. Bietul îneral s-a justificat cu mare greutate, explicând că „zidul avea o mare spărtură rin care inamicul putea pătrunde şi că, în plus, nu mai aveau hrană, şi nici

băutură aproape deloc, iar soldaţii erau gata să se revolte"23. Capitolul era închis; trebuiau trase concluziile.
Caterina de Medici refuză să-l primească pe Throckmorton, pe care Elisabeta, în mod nepotrivit, îl desemnase pentru negocierea păcii. Curtea Franţei ştia totul despre rolul de instigator jucat de ambasador şi considera că el trecuse de bunăvoie în tabăra hughenotă în timpul războiului civil. Ea îi fixează domiciliu supravegheat la Saint-Germain-en-Laye şi tratează numai cu Thomas Smith, care nu şovăia să spună, în particular, că predecesorul său era răspunzător de intervenţia engleză în portul Le Havre.
Nici Caterina şi nici Elisabeta nu aveau interesul să împingă lucrurile prea departe: nu peste mult timp, în faţa unor adversari comuni, se va stabili între ele o alianţă efectivă. Michel de Castelnau a mers la Londra, Smith s-a arătat atât de conciliant pe cât de „înflăcărat" fusese Throckmorton, iar în primăvară textul era gata.
în acel moment, Carol IX, mama sa şi curtea făceau o lungă călătorie de pacificare de-a lungul Franţei şi întâmplarea (a fost într-adevăr o întâmplare?) a făcut ca tratatul să fie semnat la Troyes, la 11 aprilie 1564. Troyes, oraşul în care, cu 144 de ani în urmă, fusese încheiat „ruşinosul tratat" prin care Carol VI îşi dădea coroana regelui Angliei. Elisabeta, care ştia bine istoria, n-a putut

să nu simtă umilinţa asemănării: tratatul din 1420 îi instalase pe englezi în
Franţa, cel din 1564 îi excludea definitiv de acolo. Privit astfel, se poate spune
că, în mod paradoxal, al doilea tratat din Troyes nu numai că îl anula pe primul,
dar şi încheia Războiul de 100 de Ani.
Tot ceea ce obţinea Elisabeta din această afacere era o „mizerabilă"
despăgubire de 120.000 de coroane plătită de Franţa pentru eliberarea ultimilor
prizonieri rămaşi în Anglia după Cateau-Cambresis (trecuseră deja cinci ani!).
Suma provocase tocmeli serioase: Anglia ceruse 300.000 coroane, apoi 200.000;
dar Caterina de Medici, care nu degeaba era „fiică de negustori", după expresia
răutăcioasă a Mariei Stuart, a fixat ea singură preţul pe care era dispusă să-l
plătească şi n-a lăsat nici un scud24.
Expediţia engleză la Le Havre însemna deci un eşec, simţit ca atare de
contemporani. Throckmorton, care fusese în mare parte instigatorul ei, rămase
în dizgraţie timp de mai multe luni. Singurul care, după toate semnele, a ieşit
de aici fără să piardă nimic a fost Robert Dudley, mai în graţiile suveranei sale
decât oricând.
Toţi istoricii, englezi ca şi francezi, au judecat cu severitate aventura. Din
punct de vedere moral - atât cât avea morala un cuvânt de spus în relaţiile
internaţionale din secolul al XVI-lea -, intervenţia engleză pe teritoriul aliatului
său, regele Carol, alături de rebelii înarmaţi împotriva lui, era de nejustificat.
Dar dacă ar fi fost încununată de succes, istoria ar fi scuzat-o. Problema care
contează este deci de a şti, nu dacă hotărârea Elisabetei era o crimă, ci dacă
era o greşeală.

într-o vreme când nu existau, nici pe departe, mijloacele de informare
ii de evaluare ale societăţii noastre moderne, se putea uşor crede că partidul
protestant francez ar fi fost mai puternic decât era în realitate. Fără îndoială,
jasiunea religioasă a lui Throckmorton îl făcea să nu vadă forţa hughenoţilor
;au atrocităţile comise de Casa de Guise; dar şi catolicii îşi făceau iluzii asupra
capacităţii de rezistenţă a „ereticilor", în vara anului 1562, nu era deloc absurd
;ă se considere că va reuşi Conde să-l domine pe tânărul rege şi să impună
joliticii franceze o întoarcere către protestantism: cu mult mai târziu, în
L57l-l572, aceeaşi ipoteză va părea încă posibilă, dacă nu verosimilă. Elisabeta
ivea deci unele scuze pentru hotărârea ei de la Hampton Court, cu atât mai
nult cu cât putea să se teamă, pe drept, că Spania, la rândul ei, ar interveni în
"ranţa sub pretext că-l ajută pe rege împotriva rebelilor.
în schimb, nu i se poate ierta Elisabetei că ea a perseverat după
)acificarea civilă din Franţa. Este de înţeles ca ea să fi judecat în mod sever
jredarea lui Conde; ce este mai puţin de înţeles este că ea nu şi-a dat seama
:ă această predare îi lua orice justificare de a mai rămâne la Le Havre şi,
otodată, orice speranţă de a se mai putea menţine acolo.
Elisabeta a arătat, în această aventură fără glorie, o trăsătură a caracte-
ului ei care, în viitor, avea să-i dăuneze de mai multe ori: greutatea de a-şi
ecunoaşte greşeala şi de a da înapoi. Ea trebuia să rămână cel puţin cu o dublă
nvăţătură pe care să n-o uite niciodată: aversiunea faţă de orice intervenţie
irmată în altă ţară, şi neîncrederea faţă de promisiunile şi momelile protes-
anţilor de pe continent, fie ei francezi sau flamanzi.

Anglia şi Europa după Tratatul de la Troyes

„Războiul din Franţa" din 1562-l563 - să-i dăm acest nume justificat,
:hiar dacă nu este denumit astfel în istorie - nu implicase numai Anglia. Prin
ntervenţia spaniolilor, a savoiarzilor, a prinţilor germani, el avusese o
limensiune internaţională ale cărei consecinţe, pe termen mediu şi lung, aveau
ia fie incalculabile. In realitate, era prima manifestare a unui conflict european
;are, punând faţă în faţă Spania catolică şi puterile protestante, va însângera
ntregul sfârşit al secolului şi primii treizeci de ani ai celui următor.
Deocamdată, totuşi, poziţiile nu erau încă distinct conturate. Departe
le a trece definitiv în tabăra unei opoziţii maniheiste, Elisabeta rămânea
ficial legată de vechea alianţă spaniolă şi de înţelegerea cu Maria Stuart.
Aceasta, de altfel, conştientă de riscurile pe care situaţia din Franţa le prezenta
Jentru propria ei poziţie în Anglia, făcuse tot ce se putea ca să nu intervină
lecât ca mediatoare între cele două partide: dar, ca nepoată a fraţilor de Guise,
îa era ultima persoană care să joace acest rol, după cum remarcă, intolerant,
Mlliam Cecil25.

La Londra, ambasadorul Spaniei, Quadra, continuase mult timp să se
bucure de o deosebită atenţie din partea reginei, ceea ce îl neliniştea mult pe
protestantul Cecil. Dar trădarea unui secretar, fără îndoială plătit de Cecil, a
scos la iveală, în iunie 1562, legăturile secrete ale lui Quadra cu catolicii din
Anglia - în special cu Margaret Lennox - şi intrigile lui cu unii membri din
anturajul regal. Elisabeta a fost şocată şi indignată: încrederea ei în Quadra a

scăzut mult 6.
în sfârşit, în plină criză franceză, un nou incident - poate că era pus la cale de Cecil, fiind în stilul lui - va permite neutralizarea definitivă a incomodului diplomat. La 4 ianuarie 1563, un italian numit Masino are o ciocnire cu un hughenot francez, venit la Londra în suita reprezentantului episcopului de Chartres, îl omoară şi se refugiază la ambasada Spaniei, situată pe Ştrand, şi care avea un debarcader direct pe Tamisa. Urmărit de poliţie, el scapă pe un vas. După cât se pare, Quadra nu era la curent cu aceasta, dar i-a dat un motiv lui Cecil. El pretinde o percheziţie a clădirilor ambasadei, ceea ce Quadra refuză energic, în numele imunităţii diplomatice. Convocat de Cecil, Quadra se vede ameninţat cu evacuarea din reşedinţa lui, „pentru motivul că aceasta era accesibilă dinspre apă şi servea ca loc de întâlnire a conspiratorilor şi catolicilor veniţi să asculte mesa, încălcând legile regatului; totul fusese spus pe un ton răstit şi cu nenumărate jigniri"27.
Era semnalul unei intense campanii de intimidare. S-au scos din nou dosarele scandalului cu Arthur Pole, Quadra fiind acuzat că era şi el amestecat, s-au luat numele tuturor vizitatorilor ambasadei, s-a încuiat poarta debarcaderului.
Bietul diplomat era insultat pe stradă. După încheierea sesiunii Parlamentului, el asistă consternat la dezlănţuirea furiei anticatolice a mulţimii londoneze.
Toate aceste întâmplări zdruncinaseră sănătatea lui Quadra, care avea, de altfel, şi mari probleme de ordin financiar, în problemele din Franţa, el se epuiza în tentative de conciliere sortite eşecului şi era disperat de neputinţa

lui. La 26 august 1563, moare subit. Elisabeta îşi exprimă regretele, dar influenţa
spaniolă la curtea din Londra era înlăturată: acesta era rezultatul urmărit de
Cecil încă de la început.
Noul ambasador desemnat de Filip II, Diego Guzmân de Silva, era un
canonic din Toledo care nu cunoştea problemele din Anglia, dar era mai puţin
fanatic antiprotestant decât predecesorul lui. Avea instrucţiuni să-i încurajeze
pe catolici „în mod atât de discret şi abil, încât să nu stârnească bănuieli reginei
şi Consiliului ei", şi să-i ceară Elisabetei să abroge legile anticatolice, „căci până
şi turcii permit creştinilor să-şi practice religia" 28. El înţelege repede că nu
va obţine nimic dacă urmăreşte un program atât de nerealist: se apropie de
Cecil, pe care îl caracterizează în rapoartele lui ca „un om sincer, modest, cu
multe intenţii bune faţă de Spania şi detestându-i pe francezi ca orice bun
englez" 29. Elisabeta avea faţă de Guzmăn de Silva aceeaşi atitudine
seducătoare, aceeaşi falsă sinceritate si aceleaşi confidenţe calculate ca şi faţă

Quadra: îl primea în apartamentele ei private, asculta cu el concerte de muzică
cameră, îl invita la banchete şi la balete la curte, îi dădea mesaje pline de
:cţiune pentru Filip II30.
Dar, în mod obiectiv, totul ducea la deteriorarea relaţiilor dintre
iglia şi Spania: interesele lor opuse în Franţa, tulburările din Irlanda,
jansiunea maritimă engleză peste mări şi, mai presus de toate, evoluţia
litică a Ţărilor de Jos.

înţa şi Ţările de Jos, cele două puncte fierbinţi ale Europei

După sfârşitul războiului civil, Franţa intrase - cel puţin în aparenţă -

r-o perioadă de convalescenţă. Caterina de Medici se bucura atât de victoria
litară obţinută de trupele regale asupra protestanţilor, cât şi de dispariţia
;elui de Guise, de al cărui ascendent asupra ei se temuse atât timp. Călătoria
:are şi-a luat fiii şi curtea, şi în care a ajuns până la frontiera spaniolă, a fost
itru ea un prilej de împăcare, prin serbări şi distracţii de tot felul, a nobililor
i cele două religii în jurul tânărului rege.
Dar învrăjbirile erau prea adânci şi rănile prea proaspete pentru ca
ierele care se luptaseră în ajun cu arma în mână să-şi poată uita ura într-un
ip atât de scurt. Caterina spera să se împace cu ginerele ei Filip II, singurul
'eran pe care îl admira şi de care totodată se şi temea, în timp ce Filip nu
:a decât un singur scop: să asigure în Franţa supremaţia partidului catolic
lăbirea sau, mai bine zis, desfiinţarea partidului hughenot. Această politică
cu totul străină de intenţiile şi dorinţele reginei-mame, care căuta mai mult
Dricând o cale de mijloc; politica ei de moderaţie faţă de protestanţi o apropia
nod obiectiv de Elisabeta, cu toate motivele de neîncredere pe care le puteau
:a una faţă de cealaltă.
în aceste condiţii, „întâlnirea la vârf" franco-spaniolă, organizată la
yonne în iunie 1565 - şi la care Filip II nu a participat, ci s-a mulţumit să-şi
ege soţia, regina Isabela, sora lui Carol IX, şi pe consilierul său, ducele de
3a -, nu putea să se termine decât printr-un eşec. Cu toate resursele ei de
litate florentină, Caterina n-a putut să învingă intransigenţa lui Alba, iar
e două partide s-au despărţit, după două săptămâni de discuţii şi serbări,
concluzia comună a unui dezacord.

Totuşi, în Europa acelei vremi, atât credulă, cât şi prost informată, marea
joritate a protestanţilor vedea, dimpotrivă, în Conferinţa de la Bayonne
malul unei alianţe ofensive a puterilor catolice şi pornirea unei maşini de
boi pentru distrugerea noii religii. Chiar şi Maria Stuart, care nu era şi nu
ea fi amestecată cu nimic aici, a fost bănuită de John Knox şi de prietenii
că participă la liga catolică. William Cecil, în general bine informat, nu se

Note:
* probabil înşelat, dar, potrivit politicii sale, se făcea că, la fel ca şi ceilalţi,
crede în marea ligă franco-spaniolă: era o ocazie pentru el să marginalizeze şi
mai mult opoziţia catolică din Anglia. Cât despre Elisabeta, care reacţiona
adesea în mod pătimaş - atunci când Cecil nu-i tempera ieşirile -, nu există
motive să credem că ea n-ar fi avut aceeaşi părere ca si poporul ei asupra
Conferinţei de la Bayonne şi asupra consecinţelor acesteia. Vrând-nevrând,
evoluţia Europei în 1564-l565 se îndrepta spre adâncirea prăpăstiei dintre cele
două religii, nu spre apropierea lor.
Franţa rămânea deci, în pofida tuturor eforturilor Caterinei de Medici,
unul dintre punctele fierbinţi ale continentului. Celălalt erau Ţările de Jos. Şi
acolo calvinismul făcea progrese spectaculoase, problema religioasă fiind însoţită
(ca şi în Franţa) de o problemă politică, şi anume opoziţia crescândă faţă de
dominaţia spaniolă. Lui Filip II nu-i plăceau aceste ţări flamande şi valone; el
era castilian cu sufletul. Guvernatoarea (regenta) pe care o lăsase la Bruxelles,

sora sa vitregă Margareta de Parma, era inteligentă şi loială, dar îi plăcea să
fie autoritară, tăioasă şi adesea era inabilă. Un partid al nobililor, strânşi în jurul
prinţului de Orania şi al contelui de Egmont, încerca să-i unească pe oponenţi.
Existau toate elementele pentru o confruntare religioasă şi naţională.
Or, Margareta de Parma o detesta pe Elisabeta a Angliei. Ea purta cu
ambasadorul Spaniei la Londra (Âlvaro de Quadra şi apoi Guzmân de Silva)
o corespondenţă continuă în care îşi manifesta deschis ostilitatea faţă de eretica
Tudor şi anturajul ei. Intervenţia Elisabetei alături de hughenoţi în războiul
civil din Franţa a fost picătura care a făcut să se verse paharul - cu atât mai
mult cu cât hughenoţii francezi nu-şi ascundeau relaţiile strânse cu protestanţii
din Flandra şi din Brabant, adversari declaraţi ai regentei şi ai Spaniei.
Nu lipseau motivele de divergenţă şi de ură între Anglia şi Ţările de Jos.
Corsarii englezi, mai mult sau mai puţin recunoscuţi de guvernul ţării lor,
brăzdau Marea Mânecii şi Marea Nordului, aducând mari pagube comerţului
flamand şi olandez (după plângerile spaniole, existau 400 de nave de corsari31).
Ca să protejeze industria engleză, Parlamentul din 1563 votase interdicţii asupra
importului de şei, hamuri, mănuşi, pumnale, ace, toate produse tradiţionale ale
Ţărilor de Jos. Consilierul Margaretei de Parma, Christophe d'Assonleville,
trimis la Londra, în martie 1563, ca să protesteze împotriva acestor măsuri şi
împotriva corsarilor, nu numai că nu a obţinut nimic, dar s-a întors la Bruxelles
convins că Elisabeta şi Cecil complotau cu nobilii flamanzi şi valoni ostili Spaniei.
„Există pe acolo [în Anglia] mai mulţi care ne fac rău, care ne ştiu secretele,

fie direct, fie din auzite, şi care sunt foarte siguri că ne cunosc bine problemele.
Ofensele şi prejudiciile aduse zilnic oamenilor noştri nu numai că sunt mari şi
de nesuportat, dar dăunează şi aduc pagube directe statului Ţărilor de Jos.""
O epidemie de ciumă care făcea ravagii la Londra în toamna anului 1563
(adusă, după cum se spunea, de la Le Havre), a servit ca pretext Margaretei
de Parma să închidă porturile flamande pentru navele engleze sau cele care

veneau din Anglia. Lovitura era foarte puternică pentru economia engleză,
portul din Antwerpen fiind de la începutul secolului centrul tradiţional al
comerţului cu continentul.
Cecil se străduia să caute o soluţie de înlocuire a acestui port, pe care a
crezut că o găseşte la Emden, în Frisia Orientală, un port german situat la gura
fluviului Ems, chiar lângă frontiera cu Ţările de Jos; din februarie 1564, se
deschidea la Emden o agenţie comercială engleză, iar în mai „Merchant
Adventurers" - marea companie comercială londoneză - livra noilor antre-
pozite 75.000 bucăţi de stofă. Emdenul nu era însă o piaţă comparabilă cu
Antwerpen, nu existau nici un hinterland şi nici o activitate economică proprie.
Margareta de Parma interzise cetăţenilor din Ţările de Jos să facă comerţ cu
portul frison şi piaţa era în pericol.
Londra şi Bruxelles se îndreptau spre un conflict direct. Prin proclamaţia
din 23 martie 1564, Elisabeta declară embargoul asupra oricărui import venit
din Ţările de Jos. Era un bluf, economia engleză având de pierdut tot atât

cât şi cea a Flandrei, iar Cecil era îngrijorat. „Ţara noastră nu va putea suporta
mult timp această situaţie. Mulţi oameni care lucrează în domeniul fabricării
stofei sunt şomeri, iar veniturile Coroanei sunt grav afectate. Fac toate efortu-
rile ca să ajung la o soluţie cu noul ambasador al Spaniei."33 Şi Filip II se străduia
prea mult să rămână în relaţii bune cu Anglia ca să nu potolească exage-
rările surorii lui de la Bruxelles. La l ianuarie 1565, se reia comerţul între
porturile engleze şi flamande. Dar ceva se stricase şi nu va mai putea fi niciodată
dres complet.

Primii nori deasupra Irlandei

Norii începuseră să se adune şi într-un alt colţ de cer.
In mod tradiţional, Irlanda era un izvor de îngrijorare pentru suveranii
englezi. După ce primii colonişti anglo-saxoni şi normanzi se stabiliseră în insula
:eltă încă din secolul al XH-lea, şi mai ales după ce Henric VIII se proclamase
‚rege al Irlandei" şi revendicase suzeranitatea asupra întregii ţări, opoziţia
jopulaţiei locale faţă de englezi nu încetase să se manifeste prin tulburări,
ncursiuni şi revolte de tot felul.
în realitate, englezii nu se instalaseră decât pe o mică porţiune a insulei:
The Pale („îngrădirea"), în jurul oraşului Dublin, şi, din timpul domniei Mariei
rudor, în regiunea denumită oficial The Queen and King Counties („comitatele
eginei şi ale regelui", ca omagiu pentru Maria şi Filip), la vest de „îngrădire".
Dincolo de acest loc, conducătorii clanurilor celte domneau fără restricţii asupra,
mei populaţii sărace, înapoiate şi, de altfel, puţin numeroase: 600.000 sau

'00.000 de locuitori în întreaga insulă. Rivalităţile şi luptele sângeroase între lanuri şi chiar în interiorul clanurilor erau practic singurul mijloc de care

dispunea puterea regală ca să intervină dincolo de limitele „îngrădirii" şi ale celor două noi comitate.

Or, tocmai la începutul domniei Elisabetei, nordul ţării - Ulsterul, care dă acum altfel de coşmaruri guvernului de la Londra - era scena unei rivalităţi înverşunate în sânul puternicului clan O'Neill. Suzeranitatea clanului era disputată între două ramuri, una condusă de Sean (sau Shane) O'Neill şi cealaltă de nepotul său Brian. Elisabeta, solicitată şi de o parte şi de alta, îl preferă pe Brian. Lordul-Deputat (reprezentantul reginei în Irlanda), contele de Sussex, invadează Ulsterul ca să-l impună acolo pe Brian O'Neill şi ocupă oraşul Armagh, capitala religioasă a ţării, în iunie 1561.

Sean O'Neill, învins, vine la Londra să-şi declare supunerea în ianuarie următor. A fost o ceremonie pitorească, cu războinici celţi sălbatici, purtând pe ei piei de oaie, cu plete pe umeri: pentru englezi era un tablou tot atât de exotic ca şi atunci când au ajuns turcii la curtea lui Ludovic XIV.

Dar Sean, oricât de analfabet ar fi fost, nu era deloc un adversar de neluat în seamă. Viclean, dibaci, fără scrupule, nu se supunea decât în aşteptarea momentului când va putea să-şi ia revanşa. Abia întors în Irlanda, reîncepe lupta şi, de data aceasta, forţele regale sunt învinse; în câteva luni captura 20.000 de vite şi trecea prin foc şi sabie „îngrădirea", în primăvara anului 1565, el

era stăpân pe Ulster.
Elisabeta acţionase - sau mai curând nu acţionase, în toată această problemă - fără să simtă câtuşi de puţin pericolul. Degeaba Sussex şi succesorul său, Henry Sidney, i-au trimis mesaje alarmante unul după altul, nimic n-a putut s-o facă pe regină să se teamă în legătură cu ceea ce se petrecea în nordul Irlandei. Ca să se decidă, a trebuit ca Sean O'Neill să-şi manifeste ambiţia de a cuceri întreaga insulă şi de a-i alunga de acolo pe toţi englezii, cu ajutorul Mariei Stuart şi al Franţei. La 3 august 1566, el a fost declarat trădător şi scos în afara legii, dar numai după o campanie grea, care a durat un an, a fost asasinat de duşmanii lui din clanul rival, M'Donnell, aliat temporar cu englezii.
Aceştia nu făceau, de altfel, decât să-şi schimbe adversarii: Sorley Boy, şeful clanului M'Donnell, reluă imediat, pe cont propriu, lupta pentru stăpânirea Ulsterului. Aveau să treacă zece ani până să reuşească.
Irlanda reprezenta însă pentru Anglia un alt fel de pericol decât aceste hărţuieli între clanuri, şi se implica, fără voia ei, în marele joc al politicii europene. Reforma protestantă, impusă de Henric VIII şi Eduard VI, întâmpinase acolo, încă de la început, rezistenţa pasivă a unei populaţii legată de vechile ritualuri şi credinţe. Papa Pius V şi regele Spaniei au înţeles de îndată că acolo era o verigă slabă în dispozitivul protestant de dincolo de Canalul Mânecii. Un iezuit de origine irlandeză, David Wolfe, debarcă în secret pe insulă, în ianuarie 1561, împuternicit ca nunţiu pontifical, şi începe imediat să stimuleze credinţa catolicilor, să reinstaleze un cler fidel Romei, să contracareze

propaganda protestantă. Mai mulţi conducători de clan se unesc curând, în

special James Fitzmaurice, nepot al contelui de Desmond, într-o rebeliune făţişă
împotriva puterii regale din regiunea Munster, în sud-vestul insulei. Fitzmaurice
nu va întârzia să apeleze la Spania şi la papă împotriva englezilor eretici.
Irlanda, de la nord la sud, se dovedea a fi un butoi cu pulbere în coasta Angliei.

America, aurul şi „lemnul de abanos"

Oficial, relaţiile diplomatice dintre Anglia şi Spania rămâneau amicale,
dacă nu chiar călduroase. Franţa, Ţările de Jos şi Irlanda erau nişte câmpuri
de rivalitate, dar nu încă nişte câmpuri de luptă între cele două puteri.
Exista totuşi un alt domeniu în care interesele Londrei şi cele ale
Madridului începeau să se ciocnească şi în care, mai mult decât în orice alt loc,
violenţa urma să apară: era oceanul. Era America.
După cuceririle lui Cortes şi ale lui Pizarro, la începutul secolului al
XVI-lea, întreaga Americă pe care noi o numim latină era proprietate spaniolă,
cu excepţia Braziliei, rezervată exclusiv Portugaliei. Coasta africană şi
insulele din Atlantic, escale obligatorii în traversarea Oceanului, erau jalonate
cu agenţii comerciale spaniole şi portugheze. Toate acestea nu mai lăsau nici
un loc, oficial, activităţii marinarilor şi negustorilor din alte ţări ale Europei,
cu atât mai puţin cu cât Carol Quintul, printr-un edict din 1542, interzisese
tuturor cetăţenilor săi din America să facă negoţ cu alte vase decât cele din
propriile sale state.
Pentru Spania, America era astfel nu numai sursa unor bogăţii considerate

inepuizabile - aurul din minele din Mexic şi Perii era pe atunci departe de a
se fi terminat -, ci şi a unor beneficii comerciale considerabile, ea reprezentând
o imensă piaţă monopolizată şi protejată.
Ar fi fost prea mult să se ceară îndrăzneţilor şi întreprinzătorilor marinari
englezi să respecte aceste interdicţii, încă de pe vremea lui Henric VIII,
Eduard VI şi Maria Tudor se văzuseră nave engleze traversând Atlanticul şi
navigând de-a lungul coastelor Africii; în 1562 însă, o expediţie strălucită este
realizată de John Hawkins, un tânăr patron din Plymouth - primul dintr-o lungă
serie care va urma; el pleacă cu trei nave mari spre sud, face escală în Sierra
Leone, unde cumpără 300 de negri („cea mai frumoasă marfă pe care o produce
:ara") şi jefuieşte două nave portugheze, apoi se îndreaptă spre Hispaniola
'actualul Santo Domingo), unde schimbă „lemnul de abanos" pe piei, ghimbir,
sahăr şi perle, încălcând flagrant edictul din 1542.
Afacerea ar fi trecut poate relativ neobservată - desigur că nu era prima
iată când un triplu comerţ ilegal se făcea în America spaniolă - dacă Hawkins
iu ar fi comis imprudenţa, greu de explicat de altfel, de a se duce să-şi vândă
ncărcătura... la Sevilla, unde aceasta a fost sechestrată, iar marinarii lui arestaţi
entru contrabandă, în calitatea lor complementară de eretici, ei riscau mult:
nchiziţia sta la pândă, iar rugurile, sub domnia lui Filip II, ardeau nestingherite.

Hawkins s-a apărat cum a putut: el nu făcuse escală la Hispaniola decât
ca să se adăpostească de furtună, şi la cererea locuitorilor de acolo schimbase

negrii lui pe produse locale. Administraţia spaniolă nu se lasă înşeiată; ea hotărăşte, fără îndoială la ordinul guvernului, să-i elibereze pe marinarii englezi, dar Hawkins îşi pierde vapoarele şi mărfurile, în valoare de 20.000 de lire sterline.
Afacerea din 1562 atrăsese atenţia asupra lui. Doi ani mai târziu, în 1564, el porneşte o altă expediţie, la care participă şi Elisabeta personal, prin împrumutarea unei nave care-i aparţinea, Jesus. Acelaşi scenariu ca mai înainte: escală la Sierra Leone, cumpărarea unei „mari cantităţi de negri", apoi debarcare la Barrota, în Venezuela, pentru a-şi desface marfa. Acolo însă autorităţile locale s-au opus, vrând să-i împiedice pe englezi să pună piciorul pe uscat, şi le-au dat ordin să plece fără întârziere. Hawkins îşi trimite oamenii cu armele în mâini pe ţărm, obligându-i pe spanioli să-i cumpere încărcătura. El avea să se întoarcă în Anglia în septembrie 1565, la un an de la plecare, plin „de aur, argint, perle şi alte comori preţioase".
De data aceasta, afacerea trecea în plan diplomatic. Chiar înainte de plecarea expediţiei, ambasadorul Spaniei fusese îngrijorat: „Se spune că Hawkins se va îndrepta spre Guineea şi că are cu el douăzeci şi patru de tunuri şi o sută patruzeci de oameni. Am pus-o în gardă pe regină în legătură cu pericolele folosirii unor procedee incorecte faţă de Maiestatea Voastră. Ea m-a asigurat că nu există nici un risc."34 La întoarcere, Hawkins a susţinut că nu făcuse negoţ peste ocean decât cu acordul guvernatorilor spanioli, dar lui Guzmân de Silva nu i-a fost greu să aducă dovezi că minţea şi că la Barrota avusese loc o adevărată demonstraţie de forţă înainte ca guvernatorul să se resemneze să-i

lase pe englezi să debarce „pentru a evita o vărsare de sânge"35.

Hawkins a încercat să calmeze iritarea regelui Spaniei, propunându-i să se pună în serviciul lui contra turcilor, dar ambasadorul nu s-a lăsat înşelat.

„I-am amintit reginei că Maiestatea Voastră acordă acestei probleme cea mai mare importanţă şi că există toate motivele ca Maiestatea Voastră să se simtă ofensată. Ea mi-a răspuns că Hawkins nu avusese nici o intenţie să intre în porturile interzise, dar că vânturile potrivnice l-au constrâns să o facă. Ea a mai pretins că francezii făceau comerţ cu teritoriile Maiestăţii Voastre, la care eu i-am răspuns că erau piraţi şi oameni scoşi în afara legii. Ştim că s-a ocupat de aceasta Consiliul privat."36

Filip II nu ţinea ca, în momentul când situaţia din Flandra începea să ia o întorsătură proastă, să rupă relaţiile cu Anglia ca să se răzbune pe John Hawkins. Activităţile de peste mări nu ajunseseră încă pe primul plan al problemelor diplomatice. Dar de la un an la altul se înmulţeau punctele de conflict potenţiale între Anglia şi Spania - acestea fiind Franţa, Flandra, Irlanda, coloniile din America. Vechea alianţă tradiţională se deteriora implacabil. Reforma protestantă avea logica ei, care, puţin câte puţin, schimba faţa Europei.

XIV

„Regina Scoţiei, pe care o consider
ca o soră a mea"
Un sof pentru Maria Stuart

în timp ce se desfăşurau tragicele evenimente din Franţa şi începeau să apară treptat viitoarele conflicte din Ţările de Jos, din Irlanda şi din America, apăreau şi în Scoţia tulburări mari, şi fără îndoială că acestea din urmă o interesau pe regina Angliei mai mult decât toate celelalte.

între Maria Stuart şi Elisabeta, pe lângă motivele politice, şi chiar mai presus decât ele, intervenea şi un element pasional. Nici una, nici cealaltă nu ajungea să se lepede de acest amestec complex de rivalitate, gelozie, neîncredere reciprocă şi fascinaţie, la care le condamnau originea, rudenia, vecinătatea şi caracterele lor. Comparaţia dintre ele s-a făcut de prea multe ori ca să mai fie nevoie să insistăm aici asupra ei. Este cunoscută relatarea lui James Melville, ambasadorul Mariei pe lângă Elisabeta în 1564, care descrie cu câtă curiozitate - şi cu ironie - cea de a doua îl întreba despre prima: este mai frumoasă ca mine? Mai înaltă? Are tenul mai alb? Dansează mai bine? Cântă mai bine decât mine la clavecin?' Dar, dincolo de aceste mici anecdote, chiar firea celor două femei le deosebea, ca şi situaţia lor dinastică. Maria era impulsivă, incapabilă să conceapă planuri pe termen lung, tentată să se încreadă în interlocutorii ei, dar neiertătoare cu cei care au decepţionat-o; Elisabeta era exact opusul ei: stăpână pe sine, foarte abilă să se prefacă atunci când era nevoie, ştia să-şi

adapteze politica după necesităţile de moment, între ele nu se dădea o luptă
egală. Dar ar fi foarte nedrept să fie dată toată vina numai pe Elisabeta, cum
au făcut-o atât de des admiratorii frumoasei şi nefericitei regine a Scoţiei2.
Ne amintim că în momentul în care izbucnise războiul în Franţa, cele
două regine erau pe punctul de a se întâlni *. Maria dorea această întâlnire de
când se întorsese în Scoţia. Ea vedea în întâlnirea lor principala sa şansă de a
obţine de la Elisabeta recunoaşterea ei ca moştenitoare, ţelul întregii politici
şi al tuturor speranţelor ei. Evenimentele din Franţa determinaseră anularea,.

Note: A se vedea p. 203.
sau mai degrabă amânarea întâlnirii. După ce pacea fusese restabilită în regatul
Casei de Valois, s-a putut crede câtva timp că proiectul va fi reluat, în vara
anului 1563, diplomaţii au dus tratative între Edinburgh şi Londra. Dar multe
se schimbaseră în fiecare dintre cele două regate.
Maria Stuart înţelesese. Tergiversările „bunei sale surori" începeau să-i
apară în lumina lor reală: portiţe de scăpare, reînnoite mereu, îi devenea din
ce în ce mai evident faptul că, pentru a trata cu Elisabeta, trebuia să fie
puternică. Din nefericire, Franţa nu era în stare să intervină în favoarea ei;
problemele interne erau destule ca să consume energia Caterinci de Medici şi
a tânărului Carol IX. Regina Scoţiei nu mai avea decât o singură soluţie: să se
recăsătorească cu un prinţ capabil, prin alianţele sale şi prin resursele proprii,
să facă faţă Angliei - ceea ce Guzmăn de Silva numeşte, în corespondenţa sa,

o „căsătorie puternică".
Or, un singur bărbat avea calităţile cerute, din momentul când Franţa era scoasă din calcul: în mod evident, acesta era moştenitorul regatului Spaniei, Don Carlos. în 1563, Don Carlos avea 18 ani (Maria Stuart avea 21); Caterina de Medici îl dorea mult ca ginere - şi aceasta va fi una dintre temele întâlnirii, fără succes, de la Bayonne. La curţile din Europa începuse să se afle că era un tânăr „cu probleme", având crize alternate de violenţă şi de depresie; dar imensul imperiu care trebuia să fie al lui în viitor făcea să nu se mai ia în seamă multe inconveniente.
O posibilă căsătorie între Maria Stuart şi Don Carlos fusese menţionată cu mult înainte, de fapt de la moartea lui Francisc II. Pe atunci era ideea ducelui de Guise şi a fratelui său, cardinalul: nemaifiind bine văzuţi la curtea Franţei, le-ar fi convenit să devină unchi ai viitorului rege al Spaniei. Caterina de Medici se arătase foarte îngrijorată şi, plină de energie, blocase, cu succes, aranjamentul la Madrid3.
Numele lui Don Carlos dispăruse deci câtva timp din corespondenţele diplomatice. Maria Stuart părăsise Franţa şi revenise în îndepărtatul ei regat nordic, apoi negocierile cu Elisabeta îi absorbiseră toată atenţia. Dar deodată, în primăvara anului 1563, în timp ce în Franţa se dădeau lupte, iar trupele engleze erau imobilizate la Le Havre, dintr-o scrisoare a ambasadorului Quadra se află că scoţianul Maitland, în misiune la Londra, a făcut pe avocatul zelos pe lângă el pentru căsătoria reginei Maria cu prinţul spaniol: „Ceea ce", adaugă

Quadra, „m-a surprins, Maitland fiind protestant; acesta mi-a răspuns însă că ar fi stupid să se considere că religia ar fi cel mai important aspect în această problemă."4 (Trebuie să se reţină că niciodată Scoţia nu a avut ambasador în Spania şi nici Spania în Scoţia: fără îndoială, era o măsură de economie şi totodată de prudenţă, dată fiind atotputernicia partidului calvin la Edinburgh.
Orice negocieri între Maria şi curtea de la Madrid se făceau deci prin intermediul ambasadorului Spaniei la Londra, binevoitor, desigur, dar necunoscând nici

el situaţia din Scoţia decât indirect. Aceasta explică, printre altele, caracterul vag şi încetineala cu care se purta orice corespondenţă.)
Elisabeta, informată, prin propriul său ambasador în Scoţia, Thomas Randolph, de eventualitatea unei căsătorii a lui Don Carlos cu regina Stuart, reacţionează imediat. Perspectiva de a-l vedea pe moştenitorul Spaniei domnind la nord de râul Tweed era prea îngrijorătoare ca să nu se încerce imediat o diversiune. Dar Maitland nu se aştepta desigur, atunci când Elisabeta îl primeşte în audienţă, la 26 sau 27 martie 1563, să o audă pe suverana engleză spunând: „Dacă stăpâna voastră vrea să-mi urmeze sfatul şi să facă o căsătorie fericită şi sigură, i-l voi da pe Lord Robert, în care natura a sădit atâtea daruri, încât, dacă eu însămi ar trebui să mă căsătoresc, pe el l-aş prefera tuturor prinţilor din lume." Maitland, năucit de această propunere, ca să iasă din încurcătură se face că o ia în glumă; „în mod cert, regina Scoţiei nu ar dori să o lipsească pe Maiestatea Voastră de satisfacţiile şi de bucuriile pe care i le

oferă prezenţa Lordului Robert!" 5 Reîntors la Edinburgh, el se fereşte să-i transmită Mariei Stuart surprinzătoarea propunere a Elisabetei, pentru că nu ştia ce să mai creadă şi se temea să nu fie apoi dezavuat, înaintea plecării din Londra nu se putuse totuşi abţine să nu-i vorbească despre aceasta colegului său Quadra - graţie căruia am aflat-o şi noi, cu precizarea datei pe care altfel n-am fi avut-o.

Maitland făcuse totuşi rău că luase lucrurile în glumă. Elisabeta era cât se poate de serioasă, cum se va vedea în viitorul imediat. Atât de serioasă, încât nu se poate să nu fie pusă întrebarea în legătură cu motivele pentru care i-l oferea verei sale - şi, oricum, rivalei sale - pe omul pe care ea însăşi visase atât de mult timp să-l aibă ca soţ. S-au întrebat contemporanii, ca şi istoricii, vreme de patru secole.

O ipoteză care poate fi înlăturată este cea (pe care au bănuit-o unii duşmani ai Elisabetei) a unei provocări: ea i l-ar fi propus pe Robert Dudley Mariei ca o capcană, ca să i-l refuze cu scandal în ultimul moment dacă aceasta ar fi muşcat momeala. Nimic în politica prudentă şi chibzuită a reginei Tudor nu poate justifica o atare supoziţie: ar fi însemnat să se certe pentru totdeauna şi fără motiv cu vara ei şi cu Scoţia, şi să-şi asume un rol urât în ochii întregii Europe, fără a mai pune la socoteală umilirea publică adusă bărbatului pe care îl iubea.

Dar nu: sugerând căsătoria lui Robert cu Maria, ea chiar dorea să o vadă înfăptuită. Fără îndoială, îşi spunea că, Dudley fiind pe tronul Scoţiei, ea va fi sigură de alianţa cu regatul vecin, pentru totdeauna. Şi fiindcă în mod sigur ea

nu se căsătorea, copilul lui Robert şi al Mariei va fi puţin şi copilul ei, prin
substituţie, finul ei desigur şi neîndoielnic moştenitorul ei. O frază a lui Cecil,
evident dictată de Elisabeta, precizează sensul: „Propunându-l pe Lord Robert,
Maiestatea Sa oferă pe cine ştie ea că este cel mai bun, un om comparabil cu

orice prinţ din lume şi chiar superior multora dintre ei, mult stimat * de ea şi
mai potrivit decât oricine ca să asigure prietenia dintre cele două regine"6.
Timp de mai multe luni, totuşi, Maria Stuart nu află de propunerea
Elisabetei. La Edinburgh se vorbea atunci de un alt candidat: cardinalul de
Lorena îşi pusese în minte să o căsătorească pe nepoata lui cu Carol de Austria
- acelaşi care, cu doi ani mai înainte, îi era propus Elisabetei**. Maria era însă
nemulţumită văzând cum i se negociază căsătoria fără ca ea să ştie ceva şi fără
acordul ei, iar consilierii scoţieni nici nu voiau să audă de austriacul fără bani,
fără domenii, fără putere, şi deci care nu numai că nu va aduce nimic Scoţiei,
dar va şi costa mult ca să fie întreţinut. „Decât pe arhiduce, scoţienii l-ar prefera
pe fiul lui Lady Margaret", nota Quadra cel bine informat7.
Fiul lui Lady Margaret era Henry Darnley. Nu se vorbea de el pentru
prima dată. De la începutul domniei Elisabetei, fusese menţionat ca posibil
candidat catolic la tronul Angliei, mama sa fiind vară bună cu regina
Tudor***. La începutul anului 1563, el era un frumos tânăr sportiv de 17 ani,
şi iată deci că în Scoţia începuse să se vadă în el un posibil soţ al reginei Maria.
Era prea devreme ca să fie altceva decât o ipoteză, dar primele semne erau
stabilite; Lady Margaret nu-şi va uita ambiţiile.

Maria Stuart, totuşi, nu se gândea decât la Don Carlos. La Londra, Quadra participa cu toată inima la acest plan; el spera, desigur, că dacă ar reuşi
să rezolve o problemă atât de delicată, lui i-ar reveni meritul de a-l fi căsătorit
pe moştenitorul coroanei Spaniei. Pleda atât de bine cauza Mariei pe lângă
Filip II, încât acesta, la început lipsit de entuziasm, se lasă ispitit până la urmă.
„în ceea ce priveşte căsătoria fiului meu, prinţul, cu regina Scoţiei", îi scrie el
lui Quadra la 15 iunie 1563, „m-am decis, din motive care ţin de avantajele
religioase ale acestei căsătorii, să se continue negocierile. Vă veţi îngriji să se
discute în secret şi cu prudenţă: pentru succesul deplin al demersurilor trebuie
să nu se afle nimic despre ele înainte de a se încheia definitiv. Mai ales este
esenţial ca împăratul să nu afle nimic despre aceasta, fiindcă el e sigur de
căsătoria reginei Scoţiei cu arhiducele." 8 După cum se vede, legăturile de
rudenie nu exclud duplicitatea.
De fapt, principalul obstacol nu venea din partea împăratului, care nu
putea interveni, ci din partea Franţei şi mai ales a Angliei; în Franţa, ideea de
a o vedea pe Maria Stuart căsătorită cu moştenitorul Spaniei o neliniştea mai
mult ca oricând pe Caterina de Medici. Primindu-l pe Maitland, la sfârşitul lui
iunie 1563, Elisabeta spunea cum nu se poate mai clar şi mai categoric: „Veţi
spune stăpânei voastre că dacă se căsătoreşte cu prinţul [Don Carlos] sau cu

Note:
* Cecil scrisese „iubit", apoi a corectat cu „stimat".
* A se vedea pp. 164-l66.
***
A se vedea p. 198.

arhiducele, sau cu orice alt membru din familia lor [Habsburg], eu n-aş putea să nu-i fiu duşmană." 9 Maria, primind mesajul, s-a indignat; Filip II însă, informat cum se cuvine de Quadra, îşi pierdea în mod vizibil entuziasmul. El voia să-şi căsătorească fiul cu regina Scoţiei, dar nu cu preţul unui război cu Anglia. Nobilii scoţieni au înţeles repede că situaţia s-a schimbat: „Ei şi-au pierdut speranţa în ceea ce priveşte posibilitatea de a-şi vedea regina căsătorindu-se cu prinţul nostru", notează Quadra pe la mijlocul lui iulie10. Din acel moment, nu se mai vorbeşte deloc de Don Carlos, a cărui sănătate fizică şi mintală se deteriora, de altfel, repede; regele Filip nu va face decât să confirme o situaţie de fapt, informându-şi ambasadorul, în august 1564, că el considera negocierea acestui punct ca „terminată" u.

Robert Dudley, conte de Leicester... şi rege al Scoţiei?

Pentru Elisabeta venise acum momentul să dea cărţile pe faţă. Trecuse vremea aluziilor misterioase şi a sugestiilor şoptite: dacă voia să evite ca Maria să treacă definitiv de partea Franţei sau a Austriei, trebuia să i se facă acesteia o ofertă în mod clar.

La sfârşitul verii din 1563, regina Angliei îi încredinţează un mesaj delicat ambasadorului ei de la Edinburgh. „Veţi spune bunei mele surori că eu consider o căsătorie cu cineva din familia împăratului sau a regelui Spaniei incompatibilă cu prietenia care trebuie să domnească între noi. Veţi adăuga - ca şi când aceasta ar veni din partea voastră, din proprie iniţiativă - că nimic nu m-ar

mulţumi mai mult decât să o văd căsătorindu-se cu un bărbat nobil din regatul meu, având toate calităţile cerute [aici, Elisabeta adăuga cu mâna ei în scrisoarea pentru ambasador: «Da, şi chiar pe cineva pe care ea se va mira văzându-mă că i-l propun»], şi că într-un asemenea caz voi fi dispusă să-i susţin cât pot de bine cauza privind succesiunea ei la tronul meu."[12]

Randolph, foarte stânjenit şi desigur fără mari speranţe, se achită de misiune; dar, după cum era de aşteptat, Maria Stuart nu ghicea despre cine sste vorba. „Domnul Randolph ar vrea ca eu să mă căsătoresc în Anglia", îi spuse sa pe ton amuzat contelui de Argyll, care se găsea în apropiere. „Să se fi transformat regina Elisabeta în bărbat?" a glumit Argyll[13]. Vrând, nevrând, trebuia să se ajungă la esenţa discuţiei: să se pronunţe numele lui Robert Dudley -a fiind misteriosul candidat propus de regina Angliei. De data aceasta, Maria reacţiona puternic. „Aceasta-i deci promisiunea pe care mi-a făcut-o stăpâna noastră, că mă va trata ca pe o soră sau o fiică, să-mi propună pe unul dintre supuşii ei? Ce s-ar întâmpla dacă aş accepta, şi apoi ea s-ar căsători, şi ar avea -opii? Cine nu se va gândi atunci că am procedat nebuneşte?"[14]

Nobilii scoţieni erau cel puţin tot atât de scandalizaţi ca şi Maria. Lor, itât de orgolioşi, să li se propună ca rege nepotul unui nobil de ţară englez?

„Noi preţuim virtuţile şi onestitatea Lordului Robert Dudley", îi scrie William Kirkcaldy de Orange lui Cecil, în numele lorzilor din Scoţia, „dar el nu face parte dintr-o familie veche şi cunoscută, iar sângele lui nu e fără pată*. Nu

putem să-l acceptăm. Nu ne forţaţi prea mult în această privinţă, căci aţi risca să ne vedem obligaţi să-l acceptăm mai curând pe fiul lui Lady Margaret." 15

Dar Elisabeta, după ce-şi dăduse pe faţă intenţiile, se îndârjea. Ea propuse - cam târziu - să-şi întâlnească vara: Consiliul privat al Scoţiei dădu un răspuns evaziv16. Ea îi promite lui Randolph că dacă Maria se căsătorea „cu cel considerat de ea ca un frate", ea va veghea „ca el să o facă fericită" pe regina Scoţiei. Totuşi, Elisabeta nu merge până la a-şi lua singurul angajament care ar fi reuşit, poate, să o convingă pe cea interesată: să o recunoască drept moştenitoare, fără echivoc şi fără subterfugii. Cecil, ascultând de ordinele suveranei lui, se simţea stingherit să forţeze negocierea (afară de faptul că, personal, nu era deloc entuziasmat la ideea de a-l vedea pe Dudley urcat pe un tron): „Maiestatea Sa [Elisabeta] vrea ca întreaga afacere să fie tratată în mod prietenesc şi cu încredere reciprocă, nu cu condiţii şi pretenţii. Nu poate fi obligat un prinţ să-şi desemneze succesorul. Nu e vorba aici de o tocmeală între vânzători şi cumpărători", scrie el nobililor scoţieni ca răspuns la scrisoarea lor17.

Pentru a încerca să depăşească acest impas, Maria se hotărăşte să-l trimită la Londra pe noul ei consilier, un scoţian naturalizat francez cu mare prestanţă şi cu o vastă cultură, numit James Melville, pe care tocmai îl chemase de la Paris, unde trăia în anturajul conetabilului de Montmorency. El aducea o scrisoare în care Maria explica motivele care o împiedicau să accepte mâna Lordului Robert, asigurând-o pe Elisabeta de prietenia ei. Aceasta priveşte

însă situaţia cu superioritate, îl primeşte pe Melville cu accese de furie si îi
citeşte răspunsul biciuitor pregătit pentru vara ei. Diplomatul reuşeşte să o
calmeze (fără îndoială că Elisabeta prevăzuse de la început această întorsătură)
şi scrisoarea e ruptă. Se discută despre Lord Robert, despre excepţionalele lui
calităţi, dar fără nici o promisiune privind succesiunea.
Totuşi, regina Angliei, ca dovadă a stimei pe care o avea pentru „aproape
fratele" ei şi ca să-l facă şi mai demn de a purta o coroană, hotărâse să-i confere
cea mai înaltă onoare pe care ea ar fi putut să i-o dea unui supus: la 24 septembrie
1564, în prezenţa lui Melville şi a ambasadorului Franţei, ea îl face conte de
Leicester. De acum înainte nu se va mai putea spune că el era un simplu
gentilom, fiindcă titlul de conte de Leicester fusese purtat în trecut de prinţii
familiei regale. Ceremonia a fost fastuoasă, cum se cădea, dar scoţianul, relatând
scena în Memoriile sale (scrise, e drept, cu mulţi ani mai târziu), se amuză de
un amănunt comic care dă o imagine pitorească a acestei vieţi la curte, familiară
Din cauza execuţiei tatălui său ca trădător.

;i oficială în acelaşi timp: „Ceremonia a avut loc la Westminster cu multă pompă,
;ontele stând în genunchi în faţa reginei, care ajuta ea însăşi la îmbrăcarea lui
;i care îl tot mângâia, îl ciupea, îl bătea pe umăr, îi trecea mâna prin păr"18.
roate acestea, pe care Maria Stuart le va afla de îndată, nu erau de natură să
facă să-şi schimbe părerea despre oportunitatea căsătoriei cu Dudley - sau,
nai bine zis, cu Leicester, cum va fi numit de aici înainte.

în realitate, toată lumea era împotriva acestei căsătorii. Caterina de vledici şi cardinalul de Lorena o considerau „degradantă". Nobilii scoţieni nici
iu voiau să audă de ea. După toate aparenţele, nici chiar Leicester nu dorea
ieloc această căsătorie: pentru el, Edinburghul, chiar cu o coroană pe cap, ar
'i fost tot un exil. întreaga intrigă, îi spunea el lui Melville, fusese pusă la cale
ie rivalii lui ca să-l îndepărteze de Elisabeta19. Cât despre Maria, Randolph,
;are o cunoştea bine, ştia perfect că „inima ei nobilă n-o lăsa să se coboare la
3 căsătorie cu un bărbat de rang inferior şi că cel mai mare senior din Anglia
au de oriunde nu era destul de strălucit pentru cea care fusese născută regină
?i care se căsătorise cu un rege"20.
Deci, Maria Stuart nu se va căsători cu Robert Dudley. Istoricii şi-au tot
imaginat ce s-ar fi întâmplat dacă această căsătorie s-ar fi făcut (întotdeauna
; un exerciţiu plăcut şi fără riscuri de a rescrie istoria a posteriori). „Leicester
2ra un bărbat frumos, şi dacă Maria l-ar fi văzut şi s-ar fi îndrăgostit de el, istoria
Angliei şi a Scoţiei ar fi fost alta. Căsătoria cu Leicester era cea mai bună soluţie
pentru Maria Stuart. El putea s-o convingă să renunţe la rolul ei de apărătoare
a Bisericii Catolice şi, pe de altă parte, fiind cunoscut ca un protestant sincer,
i-ar fi putut face pe calvinii scoţieni să se arate toleranţi faţă de religia reginei
lor." 21
Dar se poate imagina tot atât de bine că, prin forţa lucrurilor, Leicester,
odată ajuns rege al Scoţiei şi soţ al reginei Stuart, putea concentra opoziţia din
Anglia şi că el ar fi uneltit, la rândul lui, ca să fie recunoscut moştenitor al

Elisabetei. „Nici o fidelitate nu rezistă la tentaţiile unei coroane", va spune ea
într-o zi. La Edinburgh, Leicester ar fi rămas oare pentru ea „fratele" care era
la Londra? întrebarea se poate pune cu atât mai mult cu cât nu vom cunoaşte
niciodată răspunsul ei.

Norocul lui Henry Darnley

în timp ce Elisabeta se căznea să o convingă pe Maria Stuart să se
căsătorească cu Lord Robert, un alt candidat înainta puţin câte puţin în scenă.
Era tânărul Henry Darnley, pe care mama sa, Lady Margaret, îl scotea în faţă
cu atâta abilitate de mai mulţi ani.
Ştim că Henry Stuart, Lord Darnley, era de naţionalitate engleză, deşi
avea sânge scoţian: tatăl lui, vărul Mariei Stuart, fusese exilat în Anglia cu 20

de ani în urmă şi se căsătorise acolo cu o nepoată a lui Henric VIII*. Tânărul
trăia la curtea Elisabetei, unde era tratat ca prinţ regal, fiind strănepot al lui
Henric VII şi văr prin alianţă cu regina, în iunie 1564, noul ambasador al Spaniei,
Guzmăn de Silva, era primit la Richmond, cu ocazia primei sale vizite protocolare
la curte, de „fiul lui Lady Margaret"22. Trei luni mai târziu, Darnley asista la
ceremonia de învestire a lui Robert Dudley cu titlul de conte de Leicester,
purtând solemn sabia reginei; el era atât de vioi, că Elisabeta, iritată că nu-l
putea convinge pe Melville să accepte candidatura favoritului ei, îi aruncă sec:
„Văd că această prăjină tânără vă place mai mult!" La care Melville, cu diplo-
maţie, s-a mulţumit să-i răspundă că „stăpâna lui era prea prudentă ca să-şi

aleagă un soţ care seamănă mai mult cu o femeie decât cu un bărbat", căci, adaugă el, „Darnley nu avea atunci deloc barbă."23
De fapt, se teşea o intrigă foarte abilă în favoarea lui Darnley, şi se pare că Elisabeta, cu toată inteligenţa ei, n-a aflat-o la timp. Prima etapă era de a-l readuce în Scoţia pe tatăl tânărului. La început, Maria Stuart nu a fost prea entuziasmată de această idee; Matthew Lennox, membru al familiei regale, nu putea decât să complice jocul deja încurcat al politicii scoţiene şi să creeze gelozii şi rivalităţi între nobili. Bătrânul duce de Châtelherault (James Hamilton) şi mai ales fratele vitreg al reginei - fostul Lord James, devenit după 1562 conte de Moray, veritabil prim-ministru - nu-l vedeau cu ochi buni pe acest Stuart din ramura tânără revenind în ţară şi revendicându-şi aici bunurile confiscate cu 20 de ani în urmă. Afacerea era însă condusă cu abilitate (William Cecil se pare că dădea şi el o mână de ajutor ca să se înlăture definitiv candidatura lui Leicester), iar Elisabeta ajunse până la a-i cere personal Mariei să-i dea voie vărului ei să revină în Scoţia: ceea ce se întâmplă în septembrie 1564. In lunile care au urmat, el si-a redobândit titlurile şi vechile bunuri.
Or, Lennox era catolic şi nu făcea nici un secret din aceasta. Prezenţa lui la Edinburgh scoate imediat la iveală ostilitatea lui John Knox şi a lui Moray. El se lăuda că în curând va merge la mesă cu regina în văzul lumii.
Fiecare presimţea că în scurt timp soţia şi fiul său îl vor însoţi; după cum scrie Randolph, „nu se pronunţă pe faţă numele Lordului Darnley, dar el este în mintea tuturor"24.

în acest moment, Elisabeta îşi dă seama de pericol. Nu numai că Darnley
putea să câştige partida în Scoţia, dar el ar apărea ca şef al partidului catolic şi,
oricât de puţin s-ar alia el cu Spania, exista ameninţarea reală ca Anglia să
fie prinsă ca într-un cleşte. Ea anunţă imediat că nici nu se gândea să-i aprobe
lui Darnley să se ducă la tatăl lui. Dar acel „lobby Lennox" era puternic şi
bine organizat: Leicester, chiar Cecil, pledau în favoarea tânărului lord2S. Din
Scoţia, Randolph scria că nu mai era nici o speranţă să se accepte candidatura

Note:
* A se vedea p. 199.

lui Leicester şi că toată lumea îl aştepta pe Darnley. Elisabeta cedă: Darnley
trecu frontiera la 16 februarie 1565. De aici înainte, nimic nu mai putea opri
mersul destinului.

Despre întâlnirea Mariei Stuart cu Henry Darnley* avem două mărturii
destul de contradictorii. După Randolph, „regina l-a primit pe Lord Darnley
în mod onorabil" - nimic mai mult. Melville afirmă însă că „ea a fost atât de
impresionată de înfăţişarea lui plăcută, încât a spus cu glas tare că este bărbatul
cel mai bine făcut şi cel mai frumos pe care l-a văzut vreodată"26. Ceea ce este
sigur, este că doar după câteva săptămâni nu se mai vorbea la Edinburgh decât
de căsătoria celor doi veri (deşi, după cum spunea chiar Melville, Maria ar fi
găsit la început această idee „foarte ciudată"). După toate aparenţele, tânăra
femeie se îndrăgostise imediat de Darnley şi această pasiune bruscă tulbura

întreaga scenă politică. „Această biată regină, până acum înţeleaptă şi întru totul stimată, este atât de nebuneşte îndrăgostită de Lord Darnley, încât îşi pune onoarea în joc, iar coroana şi statul în pericol. Nu ştiu ce vrăjitorie sau farmece sunt la mijloc, dar blestemată fie ziua când acest băiat a pus piciorul în Scoţia!", scrie Randolph27. De la începutul lui aprilie, întreaga diplomaţie scoţiană era mobilizată în sprijinul căsătoriei cu Darnley.

După cum era uşor de prevăzut, opoziţia a început atunci să se dezlănţuie.

Mai întâi în Scoţia: Moray, Châtelherault şi prietenii lor au anunţat fără echivoc că ei nu-l vor accepta pe fiul lui Matthew Lennox ca rege. „Dacă regina îl ia ca soţ, va fi o totală ruină şi dezorganizare a religiei şi a credincioşilor [de înţeles: protestanţi] [...]. El se dovedeşte insuportabil şi orgolios şi s-a făcut odios pentru toţi oamenii oneşti [...]. Este un tânăr fără minte care nu are nici una dintre calităţile cerute pentru a domni."28 în Anglia era şi mai rău: Elisabeta i-a interzis categoric Mariei să se gândească la căsătoria cu Darnley, cu riscul de a-şi atrage ostilitatea ei. îl trimite pe Nicholas Throckmorton, floarea diplomaţilor englezi, ca să pună lucrurile la punct: „îi veţi spune surorii mele, regina Scoţiei, că sunt dezoiată şi întristată de zvonurile care circulă despre ea. Lord Danley este supusul meu şi găsesc foarte ciudat că ea se poate gândi să-l ia de soţ fără acordul meu. Dacă persistă în acest proiect, nu pot rămâne în relaţii bune cu ea. Poate să se căsătorească cu cine vrea, chiar cu prinţul de Conde, dar niciodată cu Lord Darnley, care m-a înşelat şi a profitat de bunăvoinţa mea."29

De data aceasta, însăşi Maria Stuart, rănită adânc, reacţionează cu

hotărâre. I se cunoştea tăria de caracter de când Elisabeta îi interzisese să se
întoarcă în regatul ei, după ce rămăsese văduvă. Acum, ea dădea dovadă de
aceeaşi hotărâre. „Nu înţeleg de ce regina Angliei este împotriva căsătoriei
mele cu Darnley, după ce i-am urmat toate sfaturile. M-a făcut să-mi schimb »

Note:
* Nu se vedeau pentru prima oară: se cunoscuseră în Franţa, cu patru ani înainte. Dar nici un cronicar nu a lăsat mărturii despre această primă întâlnire; Darnley avea atunci 15 ani.
hotărârea de a-l lua ca soţ pe arhiduce sau pe orice alt prinţ din Casele Spaniei
şi Franţei, adăugând că în afara acestor două familii aş putea alege pe cine vreau
eu [...]. Ea mi-a propus să mă căsătoresc cu un englez şi deci am toate motivele
să cred că i-ar fi pe plac alegerea Lordului Darnley, care este englez şi scoţian
în acelaşi timp şi care, în plus, este şi ruda mea şi a ei."30 în zadar Elisabeta îi
ordonă lui Darnley să se întoarcă neîntârziat în Anglia, sub pedeapsă de înaltă
trădare; şi tot în zadar o închide pe mama lui, Lady Lennox; de aici înainte,
Maria era de neînduplecat.
Totuşi, regina Scoţiei nu ţinea deloc să rupă relaţiile cu vara ei - măcar
pentru a nu pierde orice şansă de a fi recunoscută vreodată ca moştenitoare,
visul ei dintotdeauna. Ea propune să fie numiţi negociatori, de o parte şi de
cealaltă, ca să se ajungă la o soluţie amiabilă. Elisabeta refuză, cu atât mai
categoric cu cât Maitland, trimis de Maria ca împăciuitor, era de fapt de partea
adversarilor lui Darnley şi trăda instrucţiunile primite de la stăpâna lui, din
duşmănie faţă de Lennox. Ireparabilul se produce la începutul lui iulie: Darnley

primeşte titlurile de conte de Ross, duce de Rothesay şi duce de Albany, şi se căsătoreşte cu Maria Stuart la 29 iulie 1565, după ritualul catolic, în ajun, el fusese proclamat rege al Scoţiei.
Moray, cel mai puternic om al regatului, părăsise curtea încă din luna iunie şi refuzase să jure supunere faţă de noul suveran; el îşi strânge prietenii la Stirling şi intră în disidenţă în mod declarat. La rândul lor, conducătorii Bisericii Calvine îi adresează Mariei un avertisment împotriva oricărei încercări de a distruge „religia lui Hristos". Nobilii recalcitranţi au fost convocaţi de Henric şi Maria - actele regale erau semnate de aici înainte cu aceste două nume - să se prezinte în faţa Consiliului privat. Din cauza refuzului lor, sunt declaraţi trădători şi rebeli, punându-se preţ pe capul lor: ostilităţile începuseră.

Elisabeta şi rebelii din Scoţia

Desigur, Elisabeta nu-şi închipuise şi nici nu dorise această desfăşurare dramatică a evenimentelor. Interzicându-i Mariei Stuart să se căsătorească cu Darnley, ea procedase într-un mod mai curând capricios decât perfid. Cât despre Maria, ea trăsese concluzia că vara ei dorise cu orice preţ să o împiedice să se căsătorească, deoarece ea îi refuza pe toţi candidaţii, unul după altul; poate că era ceva adevărat în această interpretare. Dar de aici şi până la a dori declanşarea războiului civil în Scoţia era o mare distanţă; istoricii ostili Elisabetei i-au atribuit în cazul acesta calcule machiavelice pe termen lung, ca şi cum toate evenimentele următorilor trei ani ar fi fost previzibile din primăvara anului 1565.

Totuşi, faptele se petrecuseră, şi Moray, chiar înainte de celebrarea căsătoriei lui Darnley, se îndrepta spre Anglia. Păstrând proporţiile, era acelaşi scenariu din 1559-l560, care se repeta: nobilii scoţieni calvini cereau ajutor

Angliei protestante împotriva unei regine papiste. Dar, de data aceasta, slementele problemei erau cu totul diferite: în locul unei regente franceze contestate, era o regină scoţiană foarte populară care domnea la Edinburgh, iar caracterul instigator al oponenţilor era neîndoielnic, însuşi faptul că Franţa nu lua parte la conflict făcea cu totul nejustificată o intervenţie engleză. De altfel, tinerii suverani scoţieni, departe de a-i persecuta pe protestanţi, dădeau multe dovezi de bunăvoinţă şi de toleranţă: ei îi scriu Elisabetei, la 13 august, za să o asigure de prietenia lor şi să-i promită că nu vor întreprinde nici un act de ostilitate împotriva ei, cerându-i doar să nu intervină în Scoţia, „după cum nici ei nu se amestecă în problemele Angliei"31.

Elisabeta era foarte încurcată. Furia împotriva Mariei, vinovată că s-a căsătorit cu Darnley cu toată interdicţia ei, era violentă; ea îi obligă pe diplomaţii englezi să nu accepte nici un permis de liberă trecere sau alt document semnat de „regele Henric", care nu era pentru ea şi nu va fi niciodată decât „soţul reginei Scoţiei", chiar „trădătorul Darnley". Acest fapt însă nu era suficient za să o facă să dorească un război împotriva regatului vecin. Majoritatea membrilor Consiliului privat al Angliei căutau să câştige timp, ca să vadă cum va svolua situaţia la nord de râul Tweed. Totuşi - ca şi în 1560 -, Elisabeta, poate

instigată de Cecil, n-a rezistat să nu toarne puţin gaz pe focul care o ameninţa
pe „iubita ei soră": ea îi trimite în secret 4.000 lire sterline lui Randolph ca să-l
ajute pe Moray32. Osteneală zadarnică: campania militară dusă în forţă de
Henric şi Maria zdrobeşte în câteva săptămâni forţele rebele (totul s-a petrecut
atât de repede, încât evenimentul a rămas în istorie sub numele de „Cursa de
urmărire", Chaseabout Raid), şi la 8 octombrie 1565 Moray şi prietenii săi
treceau graniţa ca să se refugieze în Anglia.
De data aceasta, Elisabeta era la strâmtoare. Ea intrase în joc - discret,
dar o făcuse - şi pierduse. Dacă ar fi să-i dăm crezare ambasadorului Franţei,
Paul de Foix, succesul Mariei Stuart provoca manifestări de simpatie din partea
catolicilor din Anglia, în asemenea măsură încât Elisabeta a considerat că e
mai prudent să-i convoace la curtea ei pe conţii de Cumberland, Northumberland
?i Westmoreland „pentru ca fiind aici să nu poată pune nimic la cale în sprijinul
reginei Scoţiei"33. Iar Maria, fericită de triumful ei asupra rebelilor, se arăta
Jecisă să-şi fructifice victoria până la capăt: aşa că îi răspunde lui Michel de
Castelnau, trimis de Caterina de Medici s-o îndemne la o atitudine moderată,
:ă „preferă să rişte soarta ţării şi viaţa-i proprie decât să tânjească după domnie
?i să nu fie regină" 34.
în aceste condiţii, ar fi fost imprudent din partea Elisabetei să le ofere
pe faţă ospitalitate lui Moray şi prietenilor săi. Ea îi declară lui Paul de Foix
:ă „nu se gândea deloc să se amestece în treburile Scoţiei", iar lui Guzmăn de
Silva că nu dorea nimic altceva decât s-o împace pe vara ei cu supuşii, în

realitate, nimeni nu se lăsa înşelat, şi când Moray (care ar fi fost uşor de oprit

din drum dacă s-ar fi dorit acest lucru) ajunge la curtea Angliei, se organizează pentru cei doi ambasadori, al Franţei şi al Spaniei, o memorabilă înscenare, relatată cu umor de Guzmân de Silva. „Ea s-a arătat foarte mirată că Moray a îndrăznit să vină la ea fără să-i ceară permisiunea, după ce se revoltase împotriva reginei Scoţiei, pe care ea o considera ca pe o soră [...]. Ea ţinea să spună, în faţa ambasadorului Franţei şi a mea, că pentru nimic în lume nu i-ar ajuta sau proteja pe rebeli, ştiind bine că Dumnezeu i-ar da şi ei aceeaşi pedeapsă dacă ar da adăpost unor supuşi revoltaţi împotriva stăpânei lor [...].
Moray răspunse că nu avea nimic mai scump pe lume decât să o slujească pe suverana lui şi că părăsise Scoţia doar din cauza unor atacuri îndreptate împotriva lui şi a faptului că Lord Darnley ameninţa religia. La care, regina îi răspunse că el trebuie să se considere prizonier, dată fiind gravitatea situaţiei lui - şi că îl izgonea de la curtea ei."35
Moray s-a prefăcut că se căieşte şi s-a retras la Newcastle, destul de aproape de graniţa cu Scoţia ca să poată păstra legături strânse cu duşmanii Mariei Stuart, dar într-o semiclandestinitate care nu înşela pe nimeni. N-a avut mult de aşteptat ca evoluţia lucrurilor să-i permită să se întoarcă în Scoţia.

întoarcerea la arhiduce

Una dintre explicaţiile purtării ciudate a Elisabetei de-a lungul acestei

întregi crize atât de plină de consecinţe pentru viitorul Angliei şi al Scoţiei trebuie căutată, fără îndoială, în viaţa ei privată.

într-adevăr, după Parlamentul din 1563, care subliniase într-un mod atât de limpede voinţa englezilor de a-şi vedea regina căsătorindu-se ori desemnând un moştenitor, a început din nou să se vorbească, cu o forţă reînnoită, de o posibilă alianţă cu arhiducele Carol - pretendentul austriac disponibil întotdeauna.

Scepticii considerau că era doar de ochii lumii, şi că scopul negocierii era de a o împiedica pe Maria Stuart să se căsătorească cu acest prinţ (aşa credea, printre alţii, chiar şi Maria); dar cei din preajma reginei Angliei gândeau altfel şi luau lucrurile foarte în serios.

Totul a început, sau mai curând a reînceput în iulie 1564, la moartea împăratului Ferdinand, tatăl arhiducelui. Cecil îi scrie atunci prietenului său Thomas Smith: „Maiestatea Sa va trimite un ambasador important ca să prezinte condoleanţele [...] dar de fapt cred că e vorba mai ales de a relua problema căsătoriei cu arhiducele."36 Se proiecta chiar ca delegaţia să fie condusă de însuşi Cecil, ceea ce era de natură să-l nemulţumească, din cauza stării proaste a sănătăţii sale. („Sunt sigur că duşmanii mei au pus la cale totul, ca să mă înlocuiască cu altcineva cât timp lipsesc", îi mărturisea el, cu amărăciune, lui Guzmăn de Silva37.) Ducele de Norfolk, contele de Sussex - mare inamic al lui Leicester şi foarte activ la curte în acel timp -, contele de Pembroke şi însuşi

I!ecil erau sau doar pretindeau că sunt de partea prinţului austriac: arhiducele

jra văr bun cu Filip II, nu era şef de stat şi nu risca deci să antreneze Anglia
n conflicte continentale; dimpotrivă, el ar fi fost garantul înţelegerii cu Imperiul
;i cu Ţările de Jos.38
Noul împărat Maximilian II, fratele mai mare al lui Carol, se pare că n-a
ivut la început o atitudine favorabilă faţă de propunerile oficioase ale diplo-
naţilor englezi. Dar pe urmă, în mai 1565 - chiar în momentul când relaţiile
inglo-scoţiene se stricau definitiv din cauza lui Darnley -, el îl trimite la Londra
;a ambasador pe Adam Zwetkovitch, care ia imediat legătura cu Cecil, Norfolk
;i Leicester, şi încep convorbirile, de data aceasta pe un plan oficial. Arhiducele
ir trebui să se bucure de o totală libertate de practicare a religiei catolice şi
;ă primească titlul de rege, cum se procedase în trecut cu Filip al Spaniei când
i luat-o de soţie pe Maria Tudor. Asupra acestei ultime probleme Cecil era
;ata să cedeze (fiind totuşi bine precizat că, asemenea lui Filip, Carol va pierde
rice drept asupra Angliei în cazul când ar rămâne văduv fără copii), dar, în
:eea ce privea religia, „nimeni din regat nu poate fi autorizat să acţioneze
mpotriva legilor"39. Negocierea se izbea de acest obstacol, aparent de nedepăşit.
Ea este reluată în anul următor, şi în 1567 contele de Sussex pleacă la Viena,
;u misiunea de a explica împăratului şi fratelui acestuia că „nimic nu se spune
;au nu se citeşte în bisericile din Anglia care să nu fie conform cu textul
Sfintei Scripturi", şi că, în consecinţă, nimic nu era supărător în biserică pentru
m catolic. Tot ce i se cerea soţului reginei era să se conformeze public ritualului
.. 40

mghcan .
La Viena, Sussex se lasă atât de mult stăpânit de dorinţa de a-şi îndeplini
nisiunea, încât ajunge să accepte ca arhiducele, când va fi în Anglia, să poată
isculta mesa în particular, în apartamentul său, cu condiţia să asiste, alături
le soţia lui, la ceremoniile cultului oficial. Arhiducele este de acord cu acest
:ompromis şi se putea considera căsătoria aproape pusă la punct. Dar, în ultimul
noment, Elisabeta dă înapoi, anunţând la 10 decembrie 1567 că nu i s-ar putea
ermite viitorului suveran al Angliei să încalce legea ţării. Şi ea adăuga că a
pus întotdeauna că n-ar putea să accepte să se căsătorească cu un bărbat pe
:are nu l-a văzut niciodată41. Era sfârşitul negocierii: arhiducele Carol, în mod
igur, nu se va căsători nici cu regina Scoţiei, nici cu cea a Angliei*.
Cunoscând cum s-au terminat aceste tratative, biografii Elisabetei au,
n general, tendinţa să creadă că încă de la început ea era ferm hotărâtă să nu
ijungă niciodată la un angajament oficial. Modul destul de arogant în care ea
-a dezavuat pe Sussex la sfârşitul anului 1567, chiar în momentul când el părea
iproape să-şi atingă scopul, face ca această interpretare să fie verosimilă. Totuşi,
rimisul imperial avea probabil dreptate, în iunie 1565, când scria: „Regina şi-a

Note:
* Până la urmă, el se va căsători cu o fiică a ducelui de Bavaria şi îi va face 16 copii!

manifestat întotdeauna până acum dorinţa să rămână celibatară, dar presiunile
exercitate asupra ei de către nobili şi Camera Comunelor din regatul ei au devenit
atât de puternice, încât ea a sfârşit prin a se hotărî să se căsătorească."42

Susan Doran, ultimul istoric care a studiat în amănunt această negociere de trei ani, înclină şi ea să o creadă sinceră pe Elisabeta - cel puţin până la un anumit punct. După părerea ei, intransigenţa Elisabetei în legătură cu practicarea cultului catolic de către arhiduce n-ar avea drept cauză un ataşament exagerat pentru religia protestantă, ci teama de a le da puritanilor o armă împotriva ei - puritanii fiind gata oricând să o acuze că pactizează cu papismul.
Insistenţa faţă de prinţul austriac asupra apropierilor dintre anglicanism şi catolicism era o armă cu două tăişuri: însemna riscul de a-i aţâţa pe calvini[43].

Elisabeta, regină a Franţei?

Orice ar fi, negocierile cu arhiducele - şi tot ce implicau ele ca apropiere de Spania - ajunseseră destul de departe ca să îngrijoreze serios guvernul francez. Caterina de Medici, căreia nu-i lipsea niciodată fantezia când era vorba de combinaţii matrimoniale, s-a gândit să lanseze un contraproiect, propunându-i-l Elisabetei... pe propriul ei fiu, Carol IX. Faptul că băiatul avea 15 ani (în 1565) iar regina Angliei 23 nu părea să fie, după toate semnele, un impediment în ochii reginei-mamă. Nici absurditatea de a-l vedea pe regele Franţei domnind la Londra şi pe eretica Tudor căsătorindu-se cu Regele Prea-Creştin nu era de natură să o facă pe întreprinzătoarea matroană să renunţe la tentativa ei.
Trebuie să recunoaştem însă meritul Elisabetei că nu a luat nici o clipă lucrurile în serios. Ambasadorul Paul de Foix, însărcinat să-i prezinte oferta

reginei-mamă, relatează astfel reacţia Elisabetei: „Doamna s-a schimbat la faţă
de mai multe ori, ca cineva cuprins de o bucurie amestecată cu o sinceră
ruşinare [pudoare], şi mi-a spus că, pentru marea onoare pe care i-o făcea
regina, orice s-ar întâmpla, ea îi va purta toată viaţa o afecţiune atât de mare,
ca şi când ar fi fost chiar fiica ei [...] dar că faţă de marea tinereţe a regelui ea
s-ar simţi bătrână şi neglijată de el, la fel ca sora ei, răposata regină Maria, de
către soţul ei, regele Spaniei." M Cecil şi Consiliul privat se făceau că discută
propunerea franceză, iar Paul de Foix se făcea şi el că aşteaptă răspunsul
reginei. Dar ambasadorul Spaniei nu era prea îngrijorat; Elisabeta chiar glumea
cu el: „Singurul prinţ care încă nu mi-a fost propus este cel al Spaniei", remarca
ea râzând.
în sfârşit, situaţia trebuia rezolvată cumva. La 12 iunie 1565, după şase
luni de la oferta Caterinei de Medici, Elisabeta îl primeşte în audienţă solemnă
pe ambasadorul Franţei şi îi declară că, deşi cea mai mare fericire şi onoare
pentru ea ar fi fost să devină fiica reginei văduve a Franţei, şi că ea are cea
mai bună părere despre regele Carol „atât ca spirit cât şi ca fizic", nu se poate

itărî să contracteze o căsătorie care n-ar putea fi consumată decât peste mai
alţi ani, lipsind astfel cele două regate de moştenitorul pe care amândouă îl
erau. De altfel, adăuga ea, la ideea căsătoriei „mi se pare că mi-e smulsă inima
i piept". Ambasadorul a trebuit să se mulţumească cu acest răspuns; fără

;i o îndoială, de altminteri, fiind un diplomat cu experienţă, şi-a dat seama
la început de caracterul iluzoriu al negocierii, în ceea ce o priveşte pe
iterina de Medici, se aşteptase ea oare la un posibil succes? Poate că da,
idea va reveni asupra propunerii în cursul anilor următori, întâi cu al treilea
al său, apoi cu al patrulea. Piaţa matrimonială a suveranilor europeni, în
;olul al XVI-lea, era plină de neprevăzut.

<rlamentul din 1566

La sfârşitul verii anului 1566, începeau din nou să lipsească banii din
stieria Angliei. Elisabeta s-a decis să convoace Camerele - nu sub forma unui
u Parlament propriu-zis, c; sub cea a unei a doua sesiuni a Parlamentului
e deja avusese loc în 1563.
Ne putem mira de această hotărâre, deoarece regina trebuie să fi rămas
o amintire destul de neplăcută despre acea adunare recalcitrantă cu care
asese mari dificultăţi. Poate că ea credea că, o dată cu trecerea timpului,
putaţii vor reveni la Westminster liniştiţi şi moderaţi? Dacă aşa gândea, se
ela amarnic, în 1563, ea făcuse promisiuni prea mari că o să-şi caute un soţ
după trei ani, membrii Parlamentului să le fi putut uita. Era inevitabil ca,
ă de la deschiderea sesiunii (în octombrie 1566), această iritantă problemă
ăsătoriei să revină îndată în centrul dezbaterilor. Chiar în Consiliul privat
auzeau unele voci - cea a ducelui de Norfolk, între altele - care îi aminteau
sabetei de angajamentele luate, în Londra circulau pamflete necuviincioase,
:are persoana reginei nu era cruţată. Era însă o oboseală zadarnică: din nou,

sabeta refuza să discute despre viaţa ei privată.
Cu tot flerul său politic, de data aceasta îşi supraestimase puterea, în
sul unei reuniuni memorabile în Camera Comunelor, la 18 octombrie, toate
rturile de moderaţie ale consilierilor regali au eşuat şi s-a votat o rezoluţie
e condiţiona votarea impozitelor de un răspuns clar şi precis în legătură cu
ătoria. Degeaba a propus Elisabeta reducerea creditelor cerute (de la
1.000 la 150.000 lire sterline): a fost în zadar. Cecil se simţea „ca o corabie
e se zbate într-o furtună de invidie, răutate, bănuială". Regina îi reproşa
a sfătuit-o prost; şi lui Norfolk i s-a tras un perdaf, dar acestea nu duceau
) soluţionare a conflictului.
La 5 noiembrie, Elisabeta se decide să convoace o delegaţie a celor două
nere - câte 30 de membri din fiecare. Era momentul să pună în valoare
;ocierea cu arhiducele. „Mă voi căsători îndată ce voi putea să o fac fără

inconveniente pentru poporul meu" a spus ea. „Nu pot să vă spun mai mult
deocamdată. Şi sper să am copii, altfel nu m-aş gândi să mă căsătoresc [...].
Fiţi siguri că totul va fi făcut pentru binele vostru, dar nu înţeleg să fiu
constrânsă şi hărţuită. Nu s-a mai pomenit ca picioarele să pretindă să conducă
ele capul. Sunt regina voastră, am fost unsă şi încoronată, şi nu mă voi mai lăsa
intimidată, aşa cum nici tatăl meu nu ar fi făcut-o, deşi nu sunt decât o femeie.
Mulţumesc lui Dumnezeu, am destule calităţi ca să-mi pot câştiga existenţa în
oricare dintre ţările creştine dacă aş fi alungată din regatul meu doar cu cămaşa

de pe mine."45 După care, a concediat delegaţia şi i-a interzis Parlamentului
să mai reia discuţia asupra acestui subiect.
în alte timpuri, acest ordin ar fi dus la încheierea dezbaterilor. Dar în 1566, spiritul contestatar începuse să se dezvolte într-atât încât un deputat puritan,
Paul Wentworth, îndrăzni să protesteze împotriva prejudiciului adus drepturilor
Parlamentului şi libertăţii de cuvânt a membrilor săi. Erau nişte cuvinte noi,
cel puţin în această formă şi în acel loc. Elisabeta înţelese că nu avea nimic de
câştigat, ci totul de pierdut dacă recurgea la forţă. Se reluă deci discuţia, iar
votul creditelor din 27 noiembrie avea un preambul aproape imperativ: „îi
mulţumim Maiestăţii Sale pentru promisiunea şi angajamentul ferm de a se
căsători, spre marea bucurie a supuşilor ei. O implorăm să îndeplinească această
promisiune fără a pierde timp şi să-şi stabilească şi succesiunea, aşa cum o cere
interesul ţării." A fost nevoie de întreaga diplomaţie şi abilitate a lui Cecil
ca să se obţină o versiune mai moderată, care i s-a prezentat în final reginei şi
a fost acceptată.
Parlamentul s-a ocupat printre altele de votarea unor legi de interes
economic (dintre care una, net protecţionistă, stabilea, la propunerea lui Cecil,
o taxă mare pe importurile de vinuri din Franţa, menită să echilibreze balanţa
comercială şi să favorizeze consumul de bere engleză. Comercianţii şi armatorii
au protestat, dar Cecil a câştigat disputa; berarii, se înţelege, erau încântaţi: în
secolul al XVI-lea, ca şi în cel de al XX-lea, lobby-urile economice aveau rolul
lor în dezbaterile parlamentare, însă doar pentru atâta lucru nu s-a încetat să
se mai bea în Anglia vin clairet adus din Franţa...).

în sfârşit, la 2 ianuarie 1567 deputaţii s-au întors la ei acasă. De data
aceasta, Parlamentul nu mai fusese suspendat, ci dizolvat. Viitorul va arăta dacă
noi alegeri vor aduce la Westminster o majoritate mai docilă.

XV

„Crima va fi pedepsită cu asprime..."
j/i tulburi 1566-l569

După ce nemulţumirea Elisabetei s-ar fi potolit, căsătoria Mariei Stuart
Henry Darnley ar fi putut să însemne foarte bine pentru Scoţia începutul
ei ere de pace şi al unei perioade de calm în relaţiile dintre cele două ţări.
îgina Angliei era destul de înţeleaptă şi de realistă ca să uite cu timpul de
pararea ei şi să se împace cu situaţia, fiindcă, în fond, nu fusese lezat nici un
.eres esenţial al ţării sale: continuând ruptura diplomatică ar fi însemnat să
mpingă pe Maria spre Franţa. Cât despre lorzii scoţieni ostili lui Darnley,
2st gen de opoziţie dintre clanuri era o constantă a vieţii politice a ţării şi

:ul se aranja în general prin compromisuri, cu concesii de o parte şi de alta.
Dar ca să fie aşa, ar fi fost nevoie de două lucruri: ca Maria să se arate
nciliantă, şi ca Darnley să-şi joace rolul de rege consort cu abilitate şi
mnitate. Din nefericire, nici una dintre aceste două condiţii nu avea să fie
leplinită, iar cei doi soţi şi ţara lor vor avea parte de nenorociri. Elisabeta
este deloc vinovată de ele. Că a profitat ulterior şi indirect de acestea, este
totul altceva, dar urmarea evenimentelor arată că ea însăşi avea să fie mai
ziu o victimă a lor, fapt insuficient subliniat de analizele istoricilor moderni.
Problemele Scoţiei au fost deci pe primul plan al politicii externe engleze
i iulie 1565, data căsătoriei Mariei cu Darnley, până în ianuarie 1569, sfârşitul
mferinţei de la Westminster. Totuşi nu erau singurele: tulburările din Franţa,
i Irlanda şi mai ales din Ţările de Jos, începând din vara anului 1566, solicitau,
rândul lor, o mare atenţie din partea diplomaţiei Elisabetei. Suprapunerea
îstor probleme externe, pe fondul conflictului european mocnit, cu dificul-
ile situaţiei religioase din interiorul Angliei duce, la sfârşitul anului 1569, la
mă mare criză a domniei Elisabetei: Rebeliunea din nord.

oţia, pradă demonilor ei

E de la sine înţeles că evenimentele din Scoţia nu ne interesează aici decât
n urmările lor pentru istoria Angliei şi în special a reginei Elisabeta. Legăturile

strânse dintre cele două ţări şi importanţa decisivă a rolului pe care avea să-l
joace Elisabeta - cu sau fără voia ei - în actele succesive ale tragediei scoţiene
justifică, totuşi, o tratare specială.
După victoria militară în „Cursa de urmărire" şi fuga în Anglia a nobililor
ostili lui Darnley (primul dintre ei fiind James de Moray, care până atunci
avusese rolul de prim-ministru al surorii lui vitrege, Maria Stuart), tânărul cuplu
regal avea toate atuurile. Cel puţin în aparenţă, căci istoria arăta cât de
schimbătoare erau devotamentele şi cât de fragile erau alianţele în această ţară
fără astâmpăr care era Scoţia, în realitate, Maria şi Henry nu aveau de partea
lor decât partidul Lennox, foarte slab în comparaţie cu clanul Hamilton, şi pe
neliniştitul conte de Bothwell; împotriva lor se ridicau aliaţii învinşilor din
„Cursa de urmărire", numeroşi şi influenţi, şi mai ales Biserica Protestantă,
condusă şi acum cu mână de fier de către John Knox.
Maria Stuart ar fi trebuit să-şi cunoască limitele puterii şi să-şi caute unele
alianţe. Elisabeta o îndemna în această privinţă, dar şi Franţa, unde Caterina
de Medici, mai realistă decât fosta ei noră, ştia bine că în cazul unui conflict
declarat, regina Scoţiei ar fi învinsă în mod sigur. Dar Maria era pe cât de
curajoasă, pe atât de îndârjită - duşmanii ei o considerau răzbunătoare. Dele-
gaţiile venite de la Londra şi de la Paris s-au lovit, pe toată durata celei de a
doua jumătăţi a anului 1565, de voinţa ei neînduplecată de a duce până la capăt
înfrângerea celor care îndrăzniseră să se revolte împotriva ei în lunile iunie-
iulie. Mai ales Moray nu se putea aştepta la iertare: ea fusese rănită adânc de

trădarea acestui frate căruia până atunci îi acordase toată încrederea si în
mâinile căruia îşi încredinţase destinul cu patru ani mai înainte, părăsind Franţa
ca să vină în Scoţia.
La această intransigenţă o îndemnau toţi cei care aveau ceva de sperat
din nimicirea rebelilor exilaţi, şi mai ales catolicii din jurul ei. Atunci protestanţii
din Scoţia şi din Anglia şi-au format convingerea că ea va readuce în Scoţia
papismul detestat şi îşi va da jos masca de toleranţă pe care o purtase de la
întoarcerea ei din 1561. Unele fraze imprudente dădeau oarecare temei acestor
zvonuri: astfel, ambasadorul Franţei la Londra, Paul de Foix, relatează că Maria
le-ar fi promis celor din jurul ei „să-i ducă la Londra"l. Randolph dădea ca
sigur faptul că „există o ligă constituită între papă, împărat, regele Spaniei,
ducele de Savoia [...] pentru a restabili papismul în toată creştinătatea, şi regina
Scoţiei a aderat şi ea la ligă"2. Papa Pius V, luându-şi dorinţele drept realităţi,
îi scria Mariei la 10 ianuarie 1566: „Prea iubită fiică, am aflat cu mare bucurie
că, împreună cu regele, aţi dat o dovadă strălucită a zelului vostru, restaurând
în regatul vostru adevăratul cult al lui Dumnezeu."3 Knox era indignat că mesa
se celebra în mod deschis şi că unii lorzi din anturajul reginei luau parte la mesă
în mod public4.

Dar'dintre toate greşelile comise de Maria Stuart în această epocă, cea
u gravă era desigur protecţia exagerată pe care i-o arăta italianului David

zzio, secretarul ei particular, bănuit - se pare că pe nedrept - că este un agent
;ret al papei. Rizzio, cu aroganţa obişnuită a parveniţilor, scandaliza curtea
Ln etalarea intimităţii sale cu regina şi a încrederii pe care ea i-o dovedea.
Mnii scoţieni vedeau în el principalul agent al „complotului papist". Şi
titele de Bedford, de la Berwick, unde se găsea la pândă după noutăţi din
aţia, îi scrie lui Cecil la 19 septembrie 1565 - deci chiar înainte de a se termina
!ursa de urmărire" şi de fuga lui Moray în Anglia - că „regina Maria se poartă
muzicianul David* în aşa mod încât nici nu îndrăznesc să scriu, din respect
ntru ea"5.
Or, în vremea aceea, Henry Darnley şi Maria nu se mai înţelegeau. Luna
miere, după căsătoria celebrată la 29 iulie, fusese foarte scurtă. Incompati-
itatea fizică între cei doi soţi, decepţia produsă Mariei de caracterul lui
irnley, ambiţia frustrată a acestuia din urmă, care ar fi vrut să fie proclamat
;e cu puteri depline şi nu numai cu titlu onorific, toate acestea aveau desigur
rol în neînţelegerea dintre ei, care, din octombrie-noiembrie 1565, lua pro-
rţiile unei adevărate rupturi şi despre care se făcea zilnic mare vâlvă în
respondenţele diplomatice.
Elisabeta, care făcuse tot ce se putea ca să împiedice această căsătorie,
putea decât să se bucure văzând-o că eşuează atât de lamentabil. Dar politica
revanşă catolică, reală sau presupusă, pe care Randolph i-o atribuia Mariei
lart o îngrijora foarte mult pe regina Angliei (ea ar fi fost, totuşi, mai liniştită
:ă ar fi putut citi scrisoarea lui Filip II către Guzmăn de Silva din 20 octombrie:

puneţi-i reginei Scoţiei că trebuie să procedeze cu măsură şi să evite tot ce
aţe s-o irite pe regina Angliei"6; e sigur însă că ea nu ştia de scrisoare...).
Ambasadorul Randolph juca un rol esenţial în relaţiile încordate dintre
e două regine. Conform misiunii lui, ca reprezentant al Elisabetei, el interve-
e ca să împiedice căsătoria cu Darnley; îşi depăşea însă rolul de diplomat,
portând cu plăcere toate zvonurile ostile Mariei şi soţului ei, aţâţând din
n jarul discordiei. Maria Stuart află până la urmă de activitatea lui şi capătă
lovada că, în timpul „Cursei de urmărire" din septembrie-octombrie 1565,
ndolph transmisese bani rebelilor înainte de fuga lor în Anglia. Furia ei
'ucneşte dintf-o dată la 20 februarie 1566; ea îl convoacă pe ambasador
ntru a-i face cunoscut ordinul de a părăsi Scoţia şi îi scrie Elisabetei o
isoare plină de indignare: „Doamnă, buna mea soră, cu sinceritatea pe care
m arătat-o întotdeauna [...] mi s-a părut că trebuie să vă scriu ca să vă informez
spre comportarea de neiertat a ministrului vostru de aici, Randolph [...]. Am
t informată că în toiul tulburărilor produse de rebelii mei, numitul Randolph
ajutat cu suma de 3.000 de scuzi pentru a angaja oameni care să se înarmeze
Rizzio, înainte de a fi secretarul Mariei, fusese cântăreţul ei din lăută.

împotriva mea [...] ceea ce mi-a dat ocazia ca să-mi iau o piatră de pe inimă:
l-am chemat imediat pe Randolph la mine, în Consiliul meu, şi i-am cerut să-şi
menţină declaraţia [să confirme acuzaţia] chiar celui căruia îi dăduse banii [...].

Şi îndrăznesc să fiu convinsă că, fiind trimis de voi ca să aducă bune oficii dar
procedând în mod contrariu, o să-l consideraţi nedemn de a se achita de
misiunea voastră; totuşi n-am vrut să iau altă măsură aspră împotriva lui decât
să vi-l trimit înapoi, cu scrisorile mele, care vă vor lămuri mai pe larg despre
acuzaţia mea."7
A expulza un ambasador nu era în secolul al XVI-lea, cum nu este nici
astăzi, un gest fără consecinţe - mai ales când era vorba de două ţări atât de
apropiate ca Scoţia si Anglia. Fără îndoială că Randolph jucase un rol greu de
mărturisit în tulburările scoţiene - la fel ca Throckmorton în Franţa cu trei ani
mai înainte, sau Noailles în Anglia pe timpul Mariei Tudor, sau în curând
Guerau de Spes la curtea Elisabetei; dar, trimiţându-l înapoi fără să se fi înţeles
în prealabil cu vara ei, Maria Stuart lua o iniţiativă pe cât de spectaculoasă,
pe atât de periculoasă.
începând din acel moment, evenimentele se precipită. Randolph părăseşte
Scoţia la l martie 1566. De la Berwick, unde s-a oprit în aşteptarea ordinelor
de la suverana lui, îi scria lui Cecil, la 6 martie, o scrisoare care arată spre ce
prăpastie fără fund se îndrepta regina Scoţiei: „Se pregătesc lucruri grave în
Scoţia. Lord Darnley este furios pe regină fiindcă ea îi refuză coroana matrimo-
nială şi fiindcă are informaţii sigure despre o purtare a reginei imposibil de
tolerat, ceva ce nici eu n-aş putea crede dacă nu ar fi un lucru ştiut de toţi [...].
El s-a hotărât să se descotorosească de cel care provoacă acest scandal [...].
Aceasta trebuie să se facă înainte de sesiunea Parlamentului."8
Randolph aflase de mult despre acest complot (el făcea o aluzie transpa-

rentă într-o scrisoare către Leicester, la 13 februarie, şi într-o alta către Cecil,
la 25 februarie). Există toate motivele să se creadă că el ar fi fost chiar unul
dintre organizatorii complotului. Maria Stuart însă, ca şiRizzio de altfel, dădeau
dovadă de o inconştienţă totală. Ea nu lua nici o măsură de precauţie, fiind
sigură de victoria ei în Parlamentul care şi-a început lucrările, după cum era
prevăzut, la 7 martie. Ea nu ştia că Moray, care se împăcase cu ocazia aceasta
cu Lennox şi Darnley, plecase de la Newcastle ca să se întoarcă în secret în
Scoţia. La 9 martie, seara, ea lua masa în camera ei din castelul Holyrood, când
o trupă înarmată a pătruns în încăpere şi, în prezenţa ei, l-a asasinat în mod
sălbatic pe Rizzio. însăşi regina a fost luată prizonieră şi ameninţată cu moartea.
Nimic nu ne permite să presupunem că Elisabeta ar fi fost la curent cu
ce se urzea la Edinburgh şi la Newcastle. Caracterul ei nu era compatibil cu
ideea unei violenţe fizice împotriva rudei sale, regină încoronată ca şi ea însăşi.
Atitudinea Elisabetei, în anul următor, când Maria va fi din nou prizonieră şi
în mare pericol, arată clar că ea n-ar fi fost de acord nici o clipă cu un asemenea
complot. Dar căsătoria Mariei cu Darnley, apoi ameninţările de reacţiune

Catolică în Scoţia, refuzul îndârjit al Mariei de a-i ierta pe Moray şi pe prietenii
ui, în sfârşit, expulzarea lui Randolph, făcuseră ca relaţiile dintre cele două
egine să devină extrem de reci. Dezvăluirea adevăratului caracter al lui Darnley,
aş şi perfid, justifica a posteriori împotrivirea Elisabetei la această căsătorie.

,în locul reginei Scoţiei", mărturisea ea ambasadorului Spaniei, „mi-aş fi omorât
iotul cu propriul lui pumnal" - apoi, stăpânindu-se, adăuga cu cochetărie: „Să
iu credeţi însă că aş proceda aşa cu arhiducele dacă îl iau de soţ!"9

Liniştea dinaintea furtunii

în loc să-l înjunghie pe Darnley, Maria Stuart a procedat de data aceasta
;u o abilitate care n-o caracteriza; s-a împăcat în mod spectaculos cu el şi a
zbutit astfel să scape de temnicerii ei. Primindu-l şi pe Moray, reîntors de la
sfewcastle, ea devenea din nou stăpână pe situaţie şi în curând domnea din
lou, cu atât mai liniştită cu cât era însărcinată, iar naşterea apropiată a unui
noştenitor provoca speranţe şi entuziasm în Scoţia.
De altfel, nu se mai punea problema unei acţiuni catolice şi nici a inter-
'enţiei franceze sau spaniole. Părea că au revenit timpurile de la începutul
lomniei: înţelegere cu lorzii protestanţi şi pace civilă. Era ceea ce dorea mai
nult Elisabeta şi prima dovadă a noii apropieri dintre cele două regine a fost
aptul că regina Angliei a acceptat să fie naşa micului prinţ al Scoţiei, James -
iitorul lacob VI -, care s-a născut la 19 iunie 1566, chiar dacă botezul va fi
elebrat după ritualul catolic.
O anecdotă celebră, relatată de James Melville, o prezintă pe Elisabeta
irimind cu amărăciune vestea naşterii fiului Mariei Stuart: „Regina se lasă pe
in fotoliu, cu capul plecat, şi spune doamnelor de lângă ea: sora mea din Scoţia
. adus pe lume un fiu, iar eu nu sunt decât o ramură stearpă!"10 A fost adesea
usă la îndoială autenticitatea acestei mărturisiri, fiindcă nu este confirmată

le nici un alt document scris, nici măcar de pana ambasadorilor Franţei şi
Ipaniei, care erau mereu la pândă după toate zvonurile de la curte. Nu pare
otuşi de necrezut ca Elisabeta, deşi celibatară din propria-i dorinţă, să fi avut
n această împrejurare o reacţie perfect umană. Ea nu-şi putea ascunde gândul
ă acel copil care tocmai se născuse va fi poate într-o zi succesorul ei - aşa cum
vea să se întâmple într-adevăr 37 de ani mai târziu.
Oricum, felicitările protocolare obişnuite au fost trimise imediat, iar
'entru botez, fixat în decembrie, Elisabeta l-a desemnat ca reprezentant al ei
'e contele Bedford, locţiitorul ei la Berwick, mare senior protestant, un apropiat
l lui Cecil. învingându-şi de data aceasta zgârcenia legendară, ea oferă finului
au un lighean mare din argint lucrat artistic şi cântărind peste 12 kilograme
care, de altfel, a fost furat pe drum de bandiţi, ceea ce arată din plin cât de
esigur se călătorea prin Anglia în acea vreme).

Venirea lui Bedford la Edinburgh era o ocazie de a se restabili pe baze
solide prietenia dintre cele două regine şi de a se pune capăt pentru totdeauna
vrajbei provocate de căsătoria Mariei cu Darnley. Elisabeta îi încredinţase lui
Bedford o misiune de împăcare în mod evident sinceră.
Să ne amintim că sfârşitul anului 1566 era perioada când se ţinea sesiunea
Parlamentului englez, în cursul căreia era atât de aprig discutată problema
succesiunii Elisabetei*. Şi mai era şi perioada în care, după cum spune Melville,
„întreaga Anglie avea un respect nemărginit faţă de regina Scoţiei", mamă a
unui tânăr prinţ cu o sănătate excelentă, căruia viitorul părea să-i aparţină11.

în noiembrie, catolicul scoţian Patrick Adamson publicase la Paris un poem în care micul James era numit „prinţ al Angliei şi al Scoţiei", ceea ce a iritat-o grozav pe Elisabeta, deşi Maria Stuart se grăbise să anunţe că broşura fusese scrisă şi tipărită fără ştirea ei12.

Elisabeta ţinea de altfel să-şi informeze „buna soră" că „ea aprecia că dreptul ei [la succesiunea tronului Angliei] era justificat din plin, şi că ea dorea din toată inima ca hotărârile juriştilor să coincidă cu sentimentele ei"13. La plecarea lui Bedford la Edinburgh, Elisabeta i-a cerut s-o asigure pe Maria că „ea nu va admite nimic care ar putea să-i prejudicieze drepturile, direct sau indirect" u. La rândul ei, Maria Stuart se întrecea în dovezi de bunăvoinţă şi îl anunţa pe Bedford că era de acord să ratifice, în sfârşit, tratatul din 1560, în schimbul recunoaşterii oficiale a calităţii ei de moştenitoare a Angliei15.

Există astfel impresia generală, în ultimele zile ale anului 1566, că niciodată nu fusese mai apropiată realizarea unei înţelegeri între cele două ţări şi găsirea unei soluţii pentru confuzia creată de succesiunea Elisabetei. Din nenorocire, evoluţia situaţiei interne din Scoţia era de aşa natură încât speranţa unei stabilităţi durabile era mai iluzorie ca oricând. Neînţelegerile dintre Maria Stuart şi Henry Darnley, departe de a fi atenuate de naşterea fiului lor, nu încetau să se agraveze. Marele Amiral James Bothwell dobândea o influenţă din ce în ce mai evidentă la curte, părând să fie adevăratul şef al guvernului. Toţi nobilii, împreună cu Moray, reintrat în graţiile reginei, şi bineînţeles Bothwell, făceau

front comun împotriva pretenţiilor lui Darnley la coroana matrimonială şi a
capriciilor lui iresponsabile. La sfârşitul lui decembrie 1566, Maria Stuart era
într-o stare de depresiune nervoasă şi îi mărturisea ambasadorului Franţei,
Philibert Du Croc, că „ar vrea să moară, întinsă pe pat şi plângând cu amar" .
Existau toate condiţiile pentru un sfârşit tragic.
Puţin după botezul prinţului James (care a avut loc la 17 decembrie),
Henry Darnley se îmbolnăveşte, la Glasgow, oficial de variolă, dar poate fi
vorba chiar de sifilis. Maria Stuart îi trimite imediat medicul său, apoi, la
22 sau 23 ianuarie 1567, vine chiar ea să-l aducă la Edinburgh, în convalescenţă.

Note:
A se vedea p. 242.
)arnley ajunge în capitală la l februarie, în noaptea de 9 spre 10 februarie,
aşa în care el locuia, în cartierul Kirk o'Field, a fost aruncată în aer de o
xplozie, iar corpul său a fost găsit în grădina casei „fără răni sau arsuri, cu
-nbrăcămintea de noapte în bună stare, fără urmă de cenuşă" n.

Uisabeta şi drama de la Kirk o'Field

Nu este aici locul să discutăm despre împrejurările exacte ale dramei de
i Kirk o'Field, nici despre cine este răspunzător de pregătirea şi înfăptuirea
i18; ceea ce ne interesează este să cunoaştem reacţiile Elisabetei la un eveni-
icnt atât de importat şi de neprevăzut.
Vestea tragediei a ajuns la Londra pe 15 sau 16 februarie. Maria Stuart,
doua zi după explozie, îl trimisese pe James Melville să-i ducă un mesaj

ilisabetei, şi în acelaşi timp trimitea un alt curier la Paris, cu o scrisoare al cărei
sxt s-a păstrat: „Nu se ştie cine a făcut aceasta şi în ce mod, dar nu mă îndoiesc
ă, prin sârguinţa Consiliului meu, totul va fi descoperit repede, iar crima va
pedepsită cu o asprime care va constitui un exemplu pentru vremurile
iitoare." 19Şi scrisoarea pentru Elisabeta trebuie să fi fost concepută în aceiaşi
îrmeni, sau într-un limbaj asemănător.
Dar deja începuseră să circule zvonuri îngrijorătoare. La Edinburgh,
lasuri anonime îl acuzau pe Bothwell că ar fi autorul omorului, la care regina
r fi fost complice. Surprinzătoarea pasivitate a Mariei - care, după trimiterea
lesajelor, părăsise castelul Holyrood şi se izolase în castelul Seton - alimenta
île mai bizare zvonuri. Elisabeta află despre acestea înainte de 24 februarie,
indcă în acea zi îi scrie Mariei (în franceză) o scrisoare neobişnuit de cate-
orică, care trădează o mare emoţie: „Doamnă, urechile mele au fost atât de
ăucite, mintea mea atât de mâhnită şi sufletul meu atât de înspăimântat auzind
ribila veste despre abominabila ucidere a răposatului vostru soţ şi văr al meu,
icât şi acum aproape nu sunt în stare să scriu despre acestea [...]. Totuşi nu
ot ascunde faptul că vă plâng mai mult decât pe el. O, Doamnă! Nu mi-aş
ice datoria de vară fidelă şi prietenă afectuoasă dacă m-aş strădui mai mult
î vă încânt auzul decât să încerc să vă apăr onoarea; de aceea, nu vă voi
scunde deloc ce vorbesc cei mai mulţi oameni: că veţi lăsa nepedepsită această
iptă şi că nu aveţi de gând să vă atingeţi de cei care v-au făcut acest serviciu."20
în afara unei anumite moralizări făcute cu superioritate (se subînţelege

i „asemenea acuzaţii n-ar putea fi aduse împotriva mea"), scrisoarea Elisabetei
dica o problemă reală. La o lună după dramă, părerea că Maria Stuart avusese
n rol în moartea soţului ei era larg răspândită în Franţa, iar în curând în Spania
chiar la Roma. Ca totdeauna în asemenea împrejurări, avea mai puţină
nportanţă adevărul sau falsitatea faptului decât ceea ce se credea despre el.
ei mai buni prieteni şi partizani ai reginei Scoţiei erau descumpăniţi de

acţiunile ei. După ce s-a lăsat rugată foarte mult, Maria s-a hotărât să convoace
tribunalul din Edinburgh ca să-l judece pe Bothwell, acuzat formal de crimă;
judecătorii însă, sub presiunea oamenilor înarmaţi ai lui Bothwell, îi pronunţă
achitarea la 12 aprilie 1567, iar o lună mai târziu se afla că regina văduvă urma
să se căsătorească cu cel pe care opinia publică îl considera ca asasin al soţului
ei, cu tot verdictul de achitare dat de tribunal.
Scandalul era enorm. Se poate spune că din acea zi Maria Stuart era
compromisă în ochii lumii, deşi ea îşi dădea silinţa să-şi motiveze hotărârea
prin nevoia de a încredinţa obligaţiile ei unui braţ puternic şi credincios21.
Elisabeta nu putea să primească decât cu indignare o căsătorie atât de străină
uzanţelor (Bothwell nu era, nici pe aproape, nici pe departe, din sânge regal
sau rudă prin alianţă cu vreo familie domnitoare), atât de puţin prietenească
faţă de ea (Bothwell fusese întotdeauna considerat în Anglia ca unul dintre
nobilii scoţieni cei mai ostili) şi, în fine, cu totul contrară promisiunilor repetate
de atâtea ori de Maria de a nu se căsători decât cu consimţământul verei sale.

în Scoţia, urcarea lui Bothwell pe treptele tronului provoca cea mai hotărâtă împotrivire: la 6 iunie 1567 - la trei săptămâni după căsătoria celebrată la 15 mai -, un grup de lorzi se răscula, iar la 15 iunie, în seara unei bătălii neclare la Carberry Hill, Bothwell părăsea lupta şi Maria Stuart devenea prizonieră.

Maria Stuart prizonieră: sfidarea Elisabetei

Fără nici o îndoială, Elisabeta urmărise răzvrătirea lorzilor împotriva lui Bothwell cu atât mai multă simpatie cu cât aproape toţi (Morton, Mar, Maitland, Kirkcaldy de Orange) erau vechi şi fideli prieteni ai Angliei, membri ai vechii Congregaţii şi protestanţi convinşi. Ea ar fi primit cu satisfacţie o victorie care ar fi pus-o pe Maria Stuart sub influenţa lor şi i-ar fi adus pe ei la putere. Nu prevăzuse însă, şi cu atât mai puţin nu dorise să-şi vadă vara prizonieră şi, după cum aflǎ curând, în pericol de moarte.

Sub influenţa lui Morton, care apărea ca adevăratul şef al grupului victorios, Maria nu mai era tratată, din seara bătăliei, ca o regină ci ca o acuzată.

întreaga Scoţie o credea vinovată de omorârea lui Darnley şi de adulterul ei cu Bothwell („Moarte târfei, ardeţi vrăjitoarea", urla mulţimea din Edinburgh, dezlănţuită în seara de 15 iunie); Morton şi prietenii lui înţelegeau să profite la maximum de ocazia care li se oferea.

Din 16 iunie, regina prizonieră era ţinută sub pază severă la castelul Loch Leven, într-o insulă de pe un lac, cam la 30 kilometri de capitală, unde era lipsită de orice posibilitate de comunicare cu exteriorul.

Pentru Elisabeta, situaţia creată era intolerabilă. Ca regină, ea nu putea admite nici o clipă ca o altă regină, care în plus era şi vara ei, să fie tratată astfel.

La început, atâta timp cât intenţiile învingătorilor de la Carberry Hill nu erau

ine cunoscute, mesajele Elisabetei - duse de Nicholas Throckmorton, care
isese trimis în mare grabă la Edînburgh ca ambasador extraordinar pe lângă
irzii scoţieni - erau relativ moderate. „Ii veţi spune reginei Scoţiei", îi poruncea
i lui Throckmorton, „cât sunt de tulburată şi de mâhnită de accidentele pe
ire le-a avut şi care i-au dăunat atât de grav reputaţiei şi onoarei sale [...].
oate acestea mi-au zdrobit inima, după cum i-am spus-o în mai multe scrisori
.e mele. Dar nenorocirile ei şi situaţia în care se găseşte acum mă fac să o
ut prin toate mijloacele posibile ca să-şi recâştige libertatea, neputând suporta
i o prinţesă suverană să fie ţinută captivă de cei care îi sunt supuşi după legile
ivine şi lumeşti."22
Throckmorton trebuia să negocieze cu Morton, cu prietenii lui şi cu Maria
î următoarele baze: Maria va cere anularea căsătoriei cu Bothwell, va avea
ijă de condamnarea ucigaşilor lui Darnley, îi va ierta pe învingătorii de la
arberry Hill şi se va angaja să respecte fără rezerve legile Scoţiei; la rândul
ir, lorzii îi vor reda libertatea reginei şi îi vor înapoia coroana; ca ultimă măsură,
chip de garanţie de fidelitate reciprocă, prinţul James va fi dat Elisabetei
;a să fie crescut în siguranţă de bunica lui* în Anglia, de unde vor rezulta în
itor multe lucruri bune pentru cele două regate"23.
în realitate, aceasta însemna punerea sub tutelă a Mariei Stuart de către

nglia - vechiul vis al Elisabetei încă de la începutul domniei sale. Dar lorzii
ctorioşi de la Edinburgh erau de altă părere. Morton nu era omul care să
;a vrabia din mână pe cioara de pe gard. El îl primi pe Throckmorton cu toată
msideraţia cuvenită trimisului Angliei, dar refuză categoric să-l,lase să se
ropie de Maria sau să comunice cu ea. „Noi o respectăm pe regina noastră
ai mult decât pe oricine, dar pentru propriul ei interes dorim să se despartă
î Lord Bothwell, ca să pună capăt scandalului şi ruşinii care s-au abătut asupra
etului nostru regat, şi noi n-o vom putea elibera atât timp cât ea va refuza
renunţe la el şi să se răzbune pe noi."24
Tonul era atât de categoric, încât Throckmorton, la 18 iulie, îi scria
veranei lui: „Viaţa reginei Scoţiei este în mare pericol, căci lorzii vor să-i facă
oces şi să o condamne ca adulteră şi ucigaşă a soţului ei."25 Elisabeta reacţiona
ipă cum era de aşteptat: „Vreau să cereţi permisiunea s-o vedeţi pe regină
să-i daţi personal mesajul pe care vi l-am încredinţat pentru ea. Cât despre
i care o ţin prizonieră, le veţi spune că dacă persistă în hotărârea lor, sunt
'cisă să mă declar pe faţă duşmanul lor şi să mă răzbun, dând un exemplu
:ntru posteritate."26
Dar Throckmorton, cunoscând situaţia la faţa locului, considera că e greu
adopte o atitudine atât de sfidătoare: „Dacă Maiestatea Sa continuă să ceară
întronarea reginei Scoţiei ea nu va obţine nimic şi îi va împinge pe scoţieni
braţele francezilor."27 De altfel, nu toată lumea din anturajul Elisabetei
Margaret Lennox, eliberată din închisoare după moartea lui Darnley.

împărtăşea intransigenţa ei. William Cecil - pentru motive temeinice - era mai
puţin sensibil la solidaritatea monarhică; el evalua foarte obiectiv avantajele
unei soluţii care ar fi constat în abdicarea Mariei şi proclamarea ca rege a
prinţului James, copil încă, sub protecţia Angliei. El îşi dădea seama că dacă
insista prea mult în favoarea prizonierei, Elisabeta risca să şi-i îndepărteze pe
lorzii victorioşi, cu atât mai mult cu cât trimisul francez Lignerolles se arăta,
dimpotrivă, foarte binevoitor faţă de ei28.
Lorzii simţeau că trebuie să acţioneze repede, altfel riscau să nu mai fie
stăpâni pe situaţie. La 24 iulie, trei dintre ei se duc la Loch Leven şi (sub amenin-
ţarea cu moartea, după cum va spune ea mai târziu) Maria Stuart semnează
actul de abdicare în favoarea fiului ei. A doua zi, micul prinţ în vârstă de un
an şi jumătate era proclamat rege, sub numele de lacob VI, iar trei zile mai
târziu era încoronat la Stirling.
Elisabeta, adânc rănită, refuză desigur să recunoască faptul consumat,
considerându-l ca un afront personal. Dar un element nou va stabiliza în curând
situaţia, în detrimentul prizonierei: fratele ei vitreg, Moray (care plecase la timp
într-o călătorie de plăcere pe continent, cu puţin înainte de căsătoria reginei
cu Bothwell), se întoarce în Scoţia la 11 august şi acceptă titlul de regent în numele
micului său nepot - după afirmaţiile lui Throckmorton, la cererea expresă a
Mariei. Din acel moment, Moray va fi sufletul „partidului regelui" şi va guverna
Scoţia cu o mână de fier. în zadar a protestat Elisabeta şi i-a reproşat lui Cecil
că nu a sprijinit destul eforturile ei în favoarea „bunei sale surori"29, faptele

erau consumate. Throckmorton s-a întors în Anglia, lăudându-se faţă de suverana sa că i-ar fi salvat viaţa reginei Scoţiei prin fermitatea lui; domnia lui lacob VI, sau mai curând a lui James Moray, începea acum.

Maria Stuart, detronată, rămânea deci prizonieră. Nu se ştie care erau de fapt intenţiile lui Moray în legătură cu ea: să fie judecată şi condamnată pentru complicitate la omorârea lui Darnley? Să fie expulzată în Franţa? Să fie ţinută tot timpul la Loch Leven sau într-o altă fortăreaţă? Elisabeta, la Londra, se agita. Ea ameninţa Scoţia cu o blocadă economică, cu acordul Franţei, dacă regina nu era eliberată şi repusă pe tron30.

Chiar în Scoţia se forma în grabă, din nou, un partid favorabil Mariei Stuart, grupat în jurul celor doi fii ai ducelui de Châtelherault, John şi Claud Hamilton, al contelui de Huntly, fost cumnat al lui Bothwell, al Lordului Herries şi al lui George Douglas, acesta din urmă frate vitreg cu Moray, dar îndrăgostit de regina captivă şi având ambiţia să-i ia locul lui Bothwell, care era fugar. Regentul îşi lua cam prea în serios rolul de şef al guvernului; curând el se va afla în faţa aceluiaşi front ostil care se formase cu câteva luni mai înainte împotriva Mariei Stuart şi al lui Bothwell.

La 5 mai 1568, ajutată de George Douglas, Maria Stuart evada din Loch Leven. A doua zi ea era la castelul Hamilton şi, susţinută de partizanii săi, proclama nulitatea actului de abdicare, smuls cu forţa.

Elisabeta, informată la 15 mai, scrie imediat o scrisoare care, mai mult jcât orice alt document, arată sentimentele sale faţă de vara ei. „Doamnă, iricita veste despre eliberarea voastră, ca şi afecţiunea ce o datorez celei mai

jropiate rude, mă fac să vă trimit această scrisoare cu sfaturile mele privind
area voastră şi onoarea voastră, de care am toată grija pe care v-o puteţi dori,
de care, pentru a spune lucrurilor pe nume, nu aţi prea ţinut seama în trecut.
acă v-ar fi păsat de onoarea voastră cât de un biet nenorocit [Bothwell], toată
mea v-ar fi compătimit, ceea ce nu-i cazul acum, ca să v-o spun fără ocolişuri.
eţi îngădui în numele prieteniei mele să vă dau aceste sfaturi, aşa cum mi-aş
)ri să primesc şi eu, într-o situaţie asemănătoare. Amintiţi-vă că cei care au
juă corzi la arc trag uneori mai tare, dar rareori nimeresc ţinta*. Afectuoasa
astră bună soră şi vară, Elisabeta R."31
Este clar că regina Angliei era bucuroasă să-şi vadă vara eliberată din
iptivitate şi că, în lupta armată care se anunţa între Maria şi Moray, Elisabeta
L fi de partea celei dintâi şi împotriva celui de-al doilea. Dar este clar şi că
L aştepta de la Maria renunţarea completă la politica ambiguă din anul
ecedent şi revenirea la un mod de viaţă mai potrivit cu demnitatea sa de
gină decât fusese căsătoria ei cu Bothwell. Nu este cazul, cum se întâmplă
: obicei, să se vadă în această scrisoare un monument de ipocrizie: Elisabeta
greta foarte sincer scandalul în care intrase (numai din vina ei) cea care, după
aţe calculele, urma probabil să-i moştenească tronul.
Oricum, această scrisoare din 15 mai 1568 nu va ajunge niciodată la
:stinaţie: când era scrisă, Maria Stuart pierduse deja partida. Ea încercase să
ungă de la castelul Hamilton la fortăreaţa din Dumbarton, dar Moray o
terceptase la Langside, aproape de Glasgow, şi mica ei armată se împrăştiase.

erzându-şi curajul, Maria fuge spre sud, iar la 16 mai, seara, ea ajunge în
nglia cu o barcă de pescari, aproape de micul port Workington, în comitatul
amberland.
imirea făcută de Elisabeta Mariei Stuart

Refugiindu-se în Anglia, Maria Stuart nu se îndoia nici o clipă că „buna
soră" o va primi cu braţele deschise şi o va ajuta să-şi recapete tronul, în
5t, ea nu trăia decât cu dorinţa de a se răzbuna şi de a-i pedepsi pe rebeli:
un venit aici ca să-mi salvez onoarea şi să-i pedepsesc pe falşii [mincinoşii]
îi acuzatori. Trebuie să vă vorbesc deschis", îi scrie ea Elisabetei32.
De fapt, primul impuls al reginei Angliei a fost s-o aducă pe vara ei la
mdra şi s-o trateze ca pe o suverană domnitoare. Dar lui William Cecil nu
fost greu să stăvilească acest elan de generozitate nechibzuit, în fond, Maria
i încă furioasă că fusese acuzată de complicitate la asasinarea lui Darnley
Altfel spus, cei care duc în paralel două politici opuse sunt sortiţi eşecului.

şi nu arătase până atunci nici cel mai mic semn că ar vrea să se potolească. Ar
fi fost mai bine să fie lăsaţi, ea şi lorzii din Edinburgh, să-şi pledeze fiecare cauza.
Până atunci, ea va locui la castelul Carlisle, cu toată atenţia cerută de rangul
ei; nu se va putea pune însă problema ca să-o întâlnească personal pe Elisabeta
până când nu vor fi complet înlăturate acuzaţiile la adresa onoarei sale.
Şir Francis Knollys, viceşambelan al Angliei şi rudă apropiată cu Elisabeta
dinspre ramura Boleyn, este trimis la Carlisle ca să ducă mesajul adresat reginei

Scoţiei. Ea îl primeşte cu răceală şi în răspunsul către vara sa, la 13 iunie, scrie:
„Vă mulţumesc pentru dorinţa de a auzi justificările mele... Dar vai, Doamnă,
unde aţi văzut vreodată ca un prinţ să fie condamnat fiindcă a ascultat personal
plângerile celor acuzaţi pe nedrept?"33 Dacă regina Angliei refuza s-o
primească, ea va apela la regele Franţei şi la regele Spaniei, care nu vor ezita
să o întâmpine aşa cum se cuvine.
Prin această ameninţare imprudentă cu o intervenţie franco-spaniolă,
Maria Stuart îşi pecetluia soarta: niciodată Elisabeta nu-şi va asuma acest risc
- cu atât mai mult cu cât lorzii catolici din nordul Angliei manifestau un interes
vădit şi lipsit de tact faţă de regina detronată, îndreptându-se spre Carlisle cu
mari alaiuri ca să-i prezinte omagiul lor, încât îl neliniştiră pe prudentul guver-
nator al oraşului, Lord Scrope.
William Cecil, care a avut un rol decisiv în toată această problemă, a găsit,
dacă nu chiar soluţia ei, cel puţin o portiţă de scăpare: de ce să nu fie convocaţi,
pe un teren neutru, reprezentanţii reginei Maria si cei ai lorzilor din Edinburgh
şi să fie ascultate argumentele lor? Aceasta i-ar permite Maiestăţii Sale să
decidă în perfectă cunoştinţă de cauză. Elisabeta, căreia îi plăceau foarte mult
dezbaterile şi ezitările îndelungate, acceptă această procedură cu entuziasm.
Rămânea să fie convinsă şi Maria Stuart. Ceea ce, în mod evident, nu va fi prea
uşor. Prima reacţie a captivei a fost de indignare: „Ca să fac ce-mi cereţi, dacă
aş fi vinovată, m-aş mai gândi; nefiind însă vinovată, nu pot accepta această
dezonoare din partea celor care, fiind supuşii mei, ar veni să mă acuze în faţa

deputaţilor voştri."34 Dar Henry Middlemore, trimis de Elisabeta, izbuteşte până la urmă să-i învingă aceste reticenţe; la 28 iulie 1568, Knollys îl informa pe Cecil că regina Scoţiei accepta să-şi prezinte cauza reginei Angliei, „nu ca judecător, ci ca vară şi prietenă dragă", mergând până acolo încât se angaja ca, după recăpătarea tronului - lucru de care nu se îndoia nici o clipă -, să „introducă în Scoţia cartea de rugăciune a Bisericii din Anglia, fără ca totuşi să ceară suprimarea cărţii de rugăciune scoţiene acolo unde era folosită"; nu putea fi o mai mare concesie35.

Falsul proces din York

Oricare ar fi fost precauţiile stilistice de o parte şi de cealaltă, „comisia" (termen oficial) unde trebuiau să se confrunte reprezentanţii Mariei Stuart şi cei ai inamicilor ei nu putea să nu arate ca un tribunal, în care Elisabeta - sau nai curând „comisarii" ei - apăreau ca nişte judecători. Locul ales a fost York, a o distanţă rezonabilă de Londra şi de Scoţia. Din 13 iulie, Maria fusese trans-erată (nu fără proteste vehemente) de la Carlisle la castelul Bolton, în Yorkshire.
Totuşi, pretenţia de imparţialitate a Elisabetei, chiar dacă fusese reconfir-iată în scrisorile ei, nu putea fi respectată în fapt. William Cecil, mare organi-ator al reprezentaţiei de la York, nu respectă regulile jocului încă de la început, dmiţând că Moray ar putea veni personal să-şi prezinte cauza în faţa comisiei, n timp ce Maria Stuart nu ar putea acţiona decât prin reprezentanţii ei. De Itfel, el îl liniştea pe vechiul său complice, Moray, asupra urmărilor judecăţii:

Ţin să vă asigur că, dacă regina Scoţiei este recunoscută vinovată, Maiestatea
,a nu intenţionează să o repună pe tron, şi oricum, nimic nu se va face fără
cordul vostru."36
în zadar protesta Maria Stuart, din reşedinţa ei forţată de la Bolton:
comisarul" ei (nu i se putea spune „avocatul" ei), episcopul de Ross, John
,eslie, nu era în măsură să se apere împotriva lui Moray şi mai ales a lui Maitland,
are, pentru moment, era în tabăra ostilă Mariei, înainte de a face o nouă şi
Itimă întoarcere de 180 de grade. Imediat, în faţa preşedintelui comisiei, care
u era altul decât ducele de Norfolk, Moray a început să facă aluzie la nişte
ocumente care, lăsa el să se înţeleagă, dovedeau în mod neîndoielnic vinovăţia
lariei. Documentele erau la el, dar nu îndrăznea încă să le arate: voia mai
itâi să ştie cum ar reacţiona Elisabeta. Maitland, ca mare uneltitor ce era, proceda
i etape, făcea să circule copii, cita cu cuvinte aluzive unele părţi interlocutorilor
ii. Leslie de Ross, de care se fereau, nu prindea decât ecouri deformate, fără
î poată reacţiona deschis, fiindcă nimic nu se petrecea la lumina zilei.
în acelaşi timp, Maitland şi Moray, ca să încurce lucrurile şi mai bine, îl
isau să înţeleagă pe ducele de Norfolk că el ar putea foarte bine să aspire la
lâna Mariei Stuart (după ce ea ar divorţa de Bothwell, ceea ce părea să nu
rezinte nici o dificultate) şi să urce pe tronul Scoţiei alături de ea; de fapt,
ra o reeditare a candidaturii lui Leicester care avusese loc cu patru sau cinci
ni mai înainte, dar cu o mare diferenţă: aceea că Elisabeta, de data aceasta,
eparte de a fi instigatoarea proiectului, nu ştia absolut nimic.
în fine, la 10 octombrie 1568, Moray se decide să dea cărţile pe faţă. El

î întâlneşte cu Norfolk şi cu ceilalţi comisari ai Elisabetei şi le pune în faţă
limoasele documente în jurul cărora se învârtea acuzarea de la început. Era
itrarea oficială în scenă a „scrisorilor din casetă", care de atunci au furnizat
laterial pentru nenumărate controverse şi mistere.
Astăzi este admis aproape în mod unanim că aceste scrisori erau falsuri
soaţe că amestecate cu câteva elemente nevinovate autentice, pentru verosi-
lilitate*); dar, în momentul acela, efectul produs era dezastruos pentru cauza

Note:
* Scrisorile din casetă au dispărut de mult. Nu mai este deci posibilă nici o expertiză
'afologică şi nu există nici o dovadă absolută în favoarea sau împotriva autenticităţii lor.
Mariei Stuart. Reieşea că, înainte de omorârea lui Darnley, ea îi scria amantului
ei Bothwell şi complota în legătură cu moartea soţului incomod. Norfolk îi scrie
îndată Elisabetei ca să-i ceară instrucţiuni: trebuiau prezentate aceste documente
comisiei în mod oficial? Elisabeta ezita. Cu siguranţă ea credea în autenticitatea
scrisorilor; nu avusese niciodată mare încredere în virtutea rudei ei scoţiene
şi fusese sincer scandalizată de căsătoria acesteia cu Bothwell. Dar recunoaş-
terea publică a vinovăţiei Mariei Stuart ar fi avut grave consecinţe: ar fi însemnat
să dispară pentru totdeauna orice speranţă de conciliere, ceea ce Elisabeta
n-ar fi vrut în ruptul capului.
Ca să încerce o ieşire din impas, Elisabeta se hotărăşte să întrerupă dezba-
terile comisiei de la York şi să-i convoace pe toţi cei interesaţi la Westminster,
în imediata ei apropiere şi a Consiliului ei. Maria Stuart, aflându-se tot izoiată .

la Bolton, începe prin a protesta, dar episcopul de Ross, căruia îi ajunsese la
ureche zvonul despre existenţa scrisorilor din casetă, o sfătuieşte să se arate
docilă: la 22 octombrie, ea îi scrie Elisabetei că accepta „pentru respectul şi
încrederea pe care le avea faţă de ea" să-şi lase soarta în mâinile ei37.

Concluzii ciudate la Westminster

A doua parte a „conferinţei" (ca să nu-i spunem proces) s-a desfăşurat
deci la Westminster, în sălile „Camerei pictate" unde, altădată, era locul comisiilor
Parlamentului.
De data aceasta, nu se mai putea evita prezentarea oficială a scrisorilor
din casetă. A doua zi după redeschiderea dezbaterilpr, la 26 noiembrie 1568,
Moray expune argumentele împotriva reginei Scoţiei; la 8 decembrie, faimoasele
documente erau depuse pe masa comisarilor. Maria Stuart, care-şi dăduse
seama în sfârşit de pericol - după ce mult timp tratase acuzaţia cu dispreţ -, ceru
să le vadă şi ea, ca să le poată combate cu motive temeinice şi să dovedească
falsitatea lor; cererea ei este refuzată (fapt care este invocat adesea ca un
argument pentru a dovedi lipsa lor de autenticitate). Elisabeta îşi ascundea din
ce în ce mai puţin părtinirea faţă de Moray, pe care îl primea în audienţă
privată, spre marea indignare a Mariei.
Din Bolton, unde stătea închisă, regina detronată nu mai avea de aici
înainte decât o singură soluţie: să-şi cheme înapoi reprezentanţii de la Westminster
şi să renunţe la orice participare la dezbateri, pe motiv că i se refuză orice mijloc
de apărare. Elisabeta se face că vede în această atitudine o recunoaştere a

vinovăţiei: „Doamnă, deoarece comisarii voştri au întrerupt discuţiile, după cum afirmă ei, la ordinul vostru, nu pot să nu vă spun că, mâhnită de mult timp din cauza necazurilor voastre, durerea mea este sporită văzând lucruri care dovedesc că vă provocaţi singură aceste necazuri. N-aş fi crezut niciodată să ajung într-o bună zi să văd şi să aud asemenea acuzaţii şi dovezi împotriva voastră [...]. Prietenia, firea, dreptatea mă silesc să încetez să vă judec, dar trebuie să cunosc răspunsul vostru."[3]

Maria Stuart nu era în stare să reziste mult timp într-o asemenea situaţie; de altfel, Leslie de Ross, care nu avea deloc stofă de erou, era pentru o atitudine supusă. La 25 decembrie, el prezenta la rândul lui actul de acuzare împotriva lui Moray, vinovat de rebeliune faţă de suverana lui legitimă; dar, cum nu avusese în mână scrisorile din casetă, el nu le putea combate punct cu punct, aşa încât cele două părţi au rămas fiecare pe poziţiile ei.

Elisabeta se găsea prinsă în cursa întinsă de Cecil, pe care o aprobase ea însăşi. Dacă se recunoştea oficial autenticitatea scrisorilor, însemna să se declare în faţa lumii vinovăţia Mariei, ca ea să fie dezonorată şi să nu mai poată redobândi tronul niciodată. Dacă se dovedea că este vorba de falsuri, implicit trebuiau condamnaţi Moray şi prietenii lui şi reinstaiată Maria pe tron. Nici una, nici cealaltă din aceste soluţii nu-i convenea prudentei Elisabeta Tudor.

Fiindcă, la urma urmei, ştia că nimeni nu-i va cere socoteală, ea preferă să rezolve situaţia printr-un compromis. La 10 ianuarie 1569, Cecil comunică reprezen-

tanţilor celor două părţi ordinul suveranei sale, că „nimic nu fusese dovedit
împotriva reginei Scoţiei care să fie de natură să o facă pe Maiestatea Sa să
aibă o părere rea despre buna ei soră", dar că, pe de altă parte, „nimic nu fusese
dovedit împotriva onoarei şi loialităţii contelui Moray şi a prietenilor să"39.
După cum a remarcat Lady Antonia Fraser, biograf al Mariei Stuart, era
„unul dintre cele mai stranii verdicte din întreaga istorie judiciară a Angliei";
şi Maria Stuart, şi Moray erau în afara oricărei acuzaţii, dar cu toate acestea
Maria rămânea prizonieră, în timp ce Moray revenea în Scoţia, conform voinţei
Elisabetei şi, ceea ce era mai important, cu 5.000 de lire sterline ca bani de
drum. Nu se poate să nu se tragă concluzia că în adâncul sufletului regina
Angliei era convinsă de vinovăţia rudei ei (ea se va lăsa ispitită să facă unele
aluzii destul de clare asupra acestui fapt, la mult timp după dezbaterile de la
York şi Westminster), dar că, din raţiuni politice, poate şi dinastice, ea nu voia
să elimine posibilitatea unei viitoare împăcări. Nu era deloc o rezolvare strălucită
a problemei, dar se putea oare găsi alta mai bună? Nimic nu e mai nesigur, cel
puţin din punctul de vedere al Angliei.

Lupul la stână

Fiindcă oficial Maria Stuart era în afara oricărei acuzaţii de crimă, ea ar
fi trebuit, în mod logic, să recapete tronul Scoţiei; raţiunile de stat sunt însă
uneori foarte departe de logică şi de morală.
Dacă ea ar fi revenit în Scoţia (dar numai cu ajutorul unei armate), era

neîndoielnic faptul că Maria ar fi fost din nou închisă, judecată şi, după toate probabilităţile, executată sau asasinată. Dacă ar fi fost eliberată, ea ar fi plecat

imediat în Franţa sau în Spania. Elisabeta nu putea accepta nici una dintre aceste soluţii. Ceea ce dorea ea era să negocieze o împăcare între Maria şi supuşii ei şi să instaureze definitiv la Edinburgh un regim de monarhie protestantă, anglofilă şi moderată. Că, până la urmă, lucrurile au ieşit pe dos, nu este un motiv să punem la îndoială sinceritatea ei asupra acestui plan. Ea nu contenea să-l asigure pe ambasadorul Franţei „cu voce tare, prin jurăminte şi cuvinte foarte clare", că ea „dorea să se ocupe personal de cauza reginei, sora ei, şi era hotărâtă să o ajute să-şi recâştige ţara şi autoritatea regală printr-o bună înţelegere între ea şi supuşii ei"40. Sau, se mai putea concepe şi o abdicare formală a Mariei şi atribuirea unui titlu princiar în Anglia, care i-ar fi permis să trăiască onorabil în această ţară; dar Maria nici nu voia să audă de aşa ceva:
„Sunt hotărâtă ca mai curând să mor decât să fac aşa ceva, iar ultimul cuvânt pe care îl voi rosti în viaţa mea va fi cel al unei regine a Scoţiei."41
Aşteptând desfăşurarea evenimentelor, Elisabeta a decis să-şi instaleze vara în castelul Tutbury, în comitatul Stafford, în condiţii materiale de altfel foarte modeste, care erau într-un penibil contrast cu declaraţiile de bunăvoinţă repetate de Elisabeta; nu era nici prima, nici ultima dată când zgârcenia Elisabetei umbrea politica ei. Faţă de Bolton, Tutbury oferea (pentru guvernul

englez) avantajul de a fi mai îndepărtat de frontiera scoţiană şi mai uşor de
apărat împotriva unui eventual atac venit pe neaşteptate.
Din nefericire pentru Maria Stuart, soluţia restauraţiei paşnice prin
concesii reciproce, la care se gândea regina Angliei, se lovea de un triplu
obstacol. Mai întâi, Moray şi prietenii lui, de aici înainte bine instalaţi la putere,
la Edinburgh, nu intenţionau deloc să-i redea Mariei tronul, chiar dacă vara
ei i-ar fi dat binecuvântarea. Apoi chiar Maria, acceptând (sau făcându-se că
acceptă) condiţiile de iertare totală impuse de Elisabeta, avea alte gânduri: ea
corespunda în secret cu Franţa şi cu Spania şi se lăsa antrenată de consilierii
ei într-o aventură periculoasă cu ducele de Norfolk - pe care îl va numi în
curând „Norfolk al meu" -, căruia îi va promite mâna ei cu un entuziasm de
tânără îndrăgostită, ca şi când Bothwell nu ar fi existat niciodată.
în sfârşit şi mai ales, partidul ostil lui Moray în Scoţia, care fusese învins
la Langside dar nicidecum distrus, se întărea iar, şi în curând începe un adevărat
război civil la nord de Tweed între „partidul reginei" („marianiştii", cum vor
fi numiţi mai târziu) şi „partidul regelui", adică al lui Moray. într-un asemenea
război, ambele părţi apelau la Elisabeta, una ca să-i ceară să o repună pe tron
pe „sora" ei în numele solidarităţii monarhice, cealaltă ca să fie consolidat ce
se câştigase prin revoluţia protestantă. Alegerea pe care urma s-o facă guvernul
englez într-o asemenea alternativă trebuia să fie categorică, şi Cecil urmărea
acest lucru, între un regent protestant, anglofil de mult, şi o regină catolică bine
cunoscută pentru simpatia ei pentru Spania şi Franţa, la Londra nu putea dura

mult ezitarea: foarte repede, cu tot refuzul îndărătnic al Elisabetei de a-l recunoaşte ca rege pe lacob VI, a devenit evident pentru toţi - chiar şi pentru ambasadorii străini - că Moray se bucura de sprijinul abia camuflat al guvernului englez împotriva partizanilor fostei regine.

De altfel, numai imprudenţele Mariei Stuart ar fi fost suficiente să-i ridice împotriva ei pe consilierii Elisabetei. Reţinând-o în Anglia, Cecil şi prietenii săi parcă ar fi închis un lup în stână. Partidul catolic, strâns în jurul puternicilor conţi din nord, Cumberland, Northumberland, Westmoreland, nu renunţase niciodată la speranţa de a o vedea pe Maria urmându-i cândva Elisabetei la tron: acum, când se găsea acolo, la 200 de kilometri de Londra, ea devenea în mod normal centrul intrigilor. Ducele de Norfolk, mare senior, trăind într-un lux aproape regal, intrase în joc - chiar fără să fie catolic - şi purta o corespondenţă amoroasă cu captiva fără ştirea suveranei lui, manipulat fiind de un întreg partid ostil lui Cecil, în care până şi Leicester şi Throckmorton aveau, din când în când, rolul lor.

Inutil de precizat că ambasadorul Spaniei, mereu bine informat, urmărea evenimentele îndeaproape. El îi scria lui Filip II că mariajul Maria-Norfolk va fi marea şansă a catolicismului: „Episcopul de Ross mă asigură că ducele de Norfolk şi-a manifestat întotdeauna o mare dorinţă de a o sluji pe Maiestatea Voastră, că el este catolic şi că are sprijinul mai multor magistraţi municipali şi al celor mai mari negustori din Londra." Regele Spaniei era însă, pe bună

dreptate, sceptic: „Dacă ce-mi spuneţi despre căsătoria reginei Scoţiei cu ducele
de Norfolk este adevărat, acest fapt poate contribui la restaurarea adevăratei
credinţe [...] dar trebuie ca mai întâi să ne asigurăm că ducele este catolic."42
Prezenţa Mariei în Anglia aţâţa pasiuni în ambele tabere. Un pastor
protestant numit Sampson publica în iunie sau iulie 1569 o carte în care fosta
regină a Scoţiei era prezentată ca o adulteră ticăloasă şi ajungea la concluzia
că ea trebuie exclusă definitiv de la succesiunea la tronul Tudorilor. Episcopul
de Ross replica printr-o răsunătoare Apărare a onoarei prea înaltei, prea
puternicei şi prea nobilei prinţese Maria, regina Scoţiei şi regină văduvă a Franţei,
cu declaraţia drepturilor şi a titlurilor sale la succesiunea coroanei Angliei.
Elisabeta ordonă imediat interzicerea vânzării şi răspândirii celor două lucrări,
dar spiritele se înfierbântau în mod periculos.
Leicester, care nu intrase în intriga mariajului Maria-Norfolk decât
ca să-i joace o festă lui Cecil, dar care nu avea nici un chef să participe la un
complot catolic, înţelege deodată, în august 1569, în ce aventură periculoasă
se lăsase amestecat, îi spune lui Cecil tot ce ştia; Norfolk este chemat la curte
imediat şi, după ce mai întâi refuzase să vină - destul ca să fie acuzat de nesu-
punere la ordinele reginei -, el se prezintă în faţa Elisabetei, care îi face
reproşuri amare, îi interzice orice relaţie în viitor cu prizoniera de la Tutbury
şi, pentru mai multă siguranţa, pune să fie închis în Turnul Londrei la 2 octombrie,
împreună cu conţii de Pembroke şi de Arundel, compromişi şi ei grav în
această tentativă.

Rebeliunea din nord

Nordul Angliei era inima rezistenţei faţă de protestantism. Economia era
aici mai puţin dinamică decât în sud*, moravurile erau mai aspre şi mai tradi-
ţionale, iar marile familii feudale - Percy, Clifford, Neville - păstrau aici o
putere aproape medievală: se spunea că în Northumberland ţăranii „nu cunoşteau
alt rege decât un Percy". Mari seniori cum erau conţii de Northumberland şi
de Westmoreland, catolici şi unii şi ceilalţi, puteau înarma, în câteva zile,
adevărate trupe chemându-şi vasalii. De la începutul domniei Elisabetei, clerul
protestant se plângea că reforma pătrundea cu greu în aceste provincii izolate;
bisericile rămâneau acolo încărcate de crucifixe şi de statui de sfinţi, mesele
se celebrau oarecum clandestin în castelele nobililor catolici. Maria Stuart era
speranţa acestei întregi populaţii legată de vechea credinţă şi de vechile ritualuri.
Arestarea ducelui de Norfolk a fost scânteia care a declanşat explozia.
Conţii de Northumberland şi de Westmoreland, convocaţi la curte, se înspăi-
mântă şi ridică stindardul revoltei la 15 octombrie. A doua zi, trupele lor intrau
în Durham, vechiul oraş episcopal, de unde episcopul anglican fugise şi unde
mesa a fost îndată celebrată la marele altar al catedralei, în timp ce Cartea de
rugăciune în comun era călcată în picioare.
Era prima dată de la începutul domniei Elisabetei când izbucnea o
rebeliune armată în Anglia. Războiul civil din Scoţia, cel din Franţa (unde, în
acelaşi timp, aveau loc puternice lupte în Poitou şi în Saintonge între catolici
şi protestanţi), cele din Ţările de Jos (care intrau în faza lor cea mai sângeroasă)

aveau de ce să înspăimânte guvernul de la Londra: venise oare şi rândul Angliei
să fie zguduită de violenţă?
Elisabeta şi Cecil reacţionează energic. Contele de Sussex, protestant
convins, se retrage la York şi îi cheamă pe ţăranii înarmaţi, după vechea tradiţie
feudală, în timp ce Consiliul privat îi proclama pe cei doi conţi rebeli vinovaţi
de trădare şi îi trimitea întăriri lui Sussex sub cpmanda contelui de Warwick,
fratele mai mare al lui Leicester.
Rebelii nu aveau de gând să o atace pe Elisabeta. în proclamaţia lor din
10 noiembrie, ei îşi afirmau, dimpotrivă, fidelitatea faţă de suverană,
criticându-iînsă pe „răii săi consilieri" şi manifestându-şi intenţia de a restabili
religia catolică în vechea ei supremaţie. Unul din obiectivele esenţiale ale strate-
giei lor era să dea atacul la Tutbury ca să o elibereze pe Maria Stuart şi să o
proclame imediat moştenitoarea tronului. Cecil însă le-o ia înainte şi de la
începutul rebeliunii Maria este transferată la Coventry, mult mai la sud, unde
partizanii săi ar fi ajuns cu greu.

Note:
* In mod curios, acelaşi decalaj economic între nordul şi sudul Angliei se constată şi în zilele noastre. Coincidenţă sau perenitate a mentalităţilor şi structurilor?
De fapt, mişcarea, în loc să se întindă, se tărăgăna. Conţii, neputând să
ijungă la captivă şi să-i ţină piept armatei lui Clinton şi Warwick, se retrag spre
lord. La 16 decembrie îşi demobilizează trupele şi se refugiază în Scoţia, ca
,ă se unească acolo cu partizanii Mariei Stuart care se aflau în regiunea deluroasă
i frontierei.

Practic, aventura era terminată. Totuşi, un alt senior catolic, Leonard
Dacre, încearcă o ultimă rezistenţă în castelul său Naworth, apoi se îndreaptă
;u vasalii săi împotriva Lordului Hunsdon, un văr al Elisabetei, pe care aceasta
l trimisese împotriva lui. Lupta a fost sângeroasă, trupele lui Dacre distruse,
ar Dacre a fugit şi el în Scoţia. Elisabeta era foarte satisfăcută, şi o represiune
;runtă s-a abătut asupra nordului Angliei: 500 de rebeli au fost executaţi pe
?aza legii marţiale; prin confiscări enorme, domeniile reginei şi ale aliaţilor ei
i-au îmbogăţit. Preţul plătit era mare, dar pacea se restabilise pentru mult timp.
în această criză - prima şi cea mai gravă din timpul domniei sale, dacă
'acem abstracţie de spaima în faţa Armadei, 19 ani mai târziu -, Elisabeta
iăduse dovadă de curaj, de spirit de decizie şi, în fine, de o asprime fără şovăire.
Ea înţelesese că erau în joc atât Coroana, cât şi viaţa ei, cu toate asigurările
ie loialitate date de rebeli. Nu a ezitat sau oscilat nici o clipă.
Dar acest mini-război civil din noiembrie-decembrie 1569 scotea în
îvidenţă un fapt deosebit de important, a cărui semnificaţie nu scăpa nimănui:
\nglia, luată în ansamblu,' rămăsese liniştită. Nu apăruse nici un focar de
:ulburări în afara nordului ţării. Chiar dacă protestantismul nu era acceptat
ie toţi în mod sincer, adversarii lui nu formau un partid înarmat, ca în Franţa
au în Scoţia; din acest punct de vedere, ţinând seama de ce se întâmpla pe
:ontinent sau la nord de Tweed, Elisabeta îşi putea spune, pe bună dreptate,
:ă îşi atinsese scopul.
Totuşi, pe termen mediu şi lung, Rebeliunea din nord - fiindcă acesta
îste numele ei în istorie - va avea consecinţe importante. Mai întâi, asupra

relaţiilor Elisabetei cu Maria Stuart: pentru vara ei, Maria va reprezenta mereu
ie aici înainte un pericol şi nu va mai exista încredere între ele, nici de o parte,
nici de cealaltă. Apoi, pe plan politic şi religios: Cecil şi prietenii lui protestanţi
au devenit conştienţi de pericolul potenţial reprezentat de practicanţii vechii
religii şi deci vor proceda în consecinţă, în sfârşit, în domeniul politicii interna-
ţionale: teama de o intervenţie spaniolă care ar sprijini o mişcare catolică în Anglia
va fi, pentru următorii 20 de ani, o obsesie permanentă a Elisabetei, care o va
duce la greşeli grave.

XVI

„Sentinţa pentru un trădător"

în relatarea evenimentelor anglo-scoţiene de după căsătoria Mariei
Stuart, din iulie 1565 şi până la Rebeliunea din nord, în octombrie 1569, uimeşte
rolul mai mult decât modest jucat de cele două mari puteri continentale: Franţa
şi Spania. Şi una şi cealaltă erau totuşi interesate în cel mai înalt grad de ceea

ce se întâmplă, iar documentele diplomatice arată cât de atent urmăreau ele evoluţia evenimentelor în Scoţia şi în Anglia. Dar amândouă erau paralizate de situaţia lor internă, Elisabeta fiind astfel scăpată de o mare grijă. Rămâne de ştiut dacă e vorba de o coincidenţă - fericită pentru ea - sau dacă intervenea activ pentru ca să-şi ţină partenerii ocupaţi în altă parte.

Franţa este paralizată

Călătoria lui Carol DC prin Franţa (martie 1564 - mai 1566)*, deşi triumfală în multe privinţe, nu potolise nicidecum toate conflictele şi nu stinsese toate situaţiile explozive din ţară. în principiu, era interzis ca la Paris să se afle trupe înarmate; totuşi, la 8 ianuarie 1565, cardinalul de Lorena a intrat în capitală cu 200 archebuzieri, iar guvernatorul Montmorency a trebuit să-l oprească cu forţa. După două luni, pentru ca regele să poată intra în Montauban, a trebuit să se negocieze cu municipalitatea protestantă, ca şi când aceasta ar fi fost o putere străină, în sud, în valea Ronului, în Languedoc, violenţa sta gata să izbucnească, fiind suficient un motiv minor ca să se declanşeze încăierări şi conflicte.

Edictul de împăcare de la Amboise era teoretic în vigoare, dar era încălcat cam peste tot, atât de un partid, cât şi de celălalt. Caterina de Medici, istovită, înclina din ce în ce mai mult pentru revenirea la o putere regală mai energică, adică la reafirmarea catolicismului ca religie a regatului. Era aceasta o consecinţă a Conferinţei de la Bayonne, din iunie 1565? Aşa au crezut mulţi contemporani. Astfel că, întorcându-se la Paris, regele recrutează 6.000 de

soldaţi elveţieni de elită - oficial, ca să asigure apărarea ţării împotriva unui
Note:
A se vedea p. 219.
itac din partea trupelor spaniole, care tocmai atunci porniseră din Italia spre
fările de Jos, prin Franche-Comte, dar în realitate, pentru a-şi forma o gardă
ersonală, a cărei utilitate avea să fie dovedită în viitorul imediat.
în tot cursul anului 1566, incidentele grave se înmulţeau. Izbucneau scene
dolente între Conde, şeful hughenoţilor, şi fratele regelui, Henri d'Anjou,
levenit port-drapelul catolicilor*. Existau toate condiţiile pentru o explozie:
i ea s-a produs în septembrie 1567, când Conde a încercat în zadar să-l captu-
eze pe rege în apropiere de Meaux şi când trupele regale, ca represalii, au
itacat frontul hughenot la Saint-Denis. începuse al doilea război religios.
De data aceasta, Elisabeta nu avea nici un chef să intervină activ în
xmflict. Experienţa dureroasă a expediţiei de la Le Havre, cu cinci ani în urmă,
) învăţase să nu aibă încredere în protestanţii francezi şi mai ales în Conde, şi
lici în adversarii lor. Ea tocmai semnase cu guvernul lui Carol IX Pacea de la
froyes şi (cu toate pretenţiile formulate din când în când) ea se obişnuise, in
letto, cu ideea pierderii oraşului Calais.
Totuşi, exista tentaţia de a pune discret gaz pe foc dincolo de Marea
vlânecii, măcar pentru a înlătura riscul unei intervenţii franceze în Scoţia,
)bsesia ei dinto'tdeauna. Ea îl avea ca ambasador pe lângă Carol IX, până în
iprilie 1566, pe acel Thomas Smith al cărui rol conciliant l-am văzut în timpul
ăzboiului de la Le Havre, şi apoi, din ianuarie 1567, pe fidelul Henry Norris,
rietenul ei personal, protestant convins, dar foarte priceput să pescuiască în

ipe tulburi. Franţa era reprezentată la Londra, până în noiembrie 1568, de 'acques Bochetel de La Forest, un diplomat mediocru, apoi, începând cu iceastă dată, de un ambasador de o cu totul altă anvergură, Bertrand de Salignac, ;enior de La Mothe-Fenelon (pe care îl vom numi mai departe Fenelon, dar e care documentele epocii îl menţionează, în afară de acest nume, şi sub acela le Salignac sau de La Mothe).

Ocaziile de conflict între Franţa şi Anglia nu lipseau: jafuri şi hoţii diverse ;omise în Franţa de piraţii englezi, dificultăţi făcute comercianţilor englezi de mtorităţile locale în Normandia. Dar problema esenţială rămânea Maria Stuart, le când era prizonieră în Anglia şi nu înceta să apeleze la „fratele" ei, regele 7ranţei. Corespondenţele lui La Forest şi ale lui Fenelon sunt pline de reiatările lemersurilor lor pe lângă Elisabeta, de altfel inutile, în favoarea reginei detro-late. Dacă situaţia internă din Franţa ar fi fost mai liniştită, fără nici o îndoială :ă intervenţiile lui Carol IX ar fi fost mai insistente, măcar pentru a menţine iau restabili tradiţionala influenţă franceză în Scoţia; dar anii 1568-l569, în Mirsul cărora se pecetluieşte soarta Mariei, sunt tocmai acei ani ai războiului avii, când are loc intrarea în Franţa a cavalerilor germani mercenari, înrolaţi Ie hughenoţi, asediul oraşului Chartres de către Conde, atacurile de la Poitou Viitorul rege Henric III.

şi Saintonge, bătălia de la Jarnac, în care triumfă Henri d'Anjou, iar Conde

moare (13 martie 1569), bătălia de la Moncontour, asediul de la Saint-Jean-d'Angely, constituirea unui fel de republică a calvinilor în La Rochelle, de unde marinarii corsari brăzdează Atlanticul şi Marea Mânecii.

Pot fi considerate ca pure ficţiuni temerile, formulate neobosit de Elisabeta şi de miniştrii ei, în legătură cu o debarcare a trupelor franceze în Scoţia, pentru a o sprijini pe Maria Stuart. Guvernul englez ştia foarte bine ca regatul Casei de Valois era slab pe plan internaţional, si proceda în consecinţă.

O intervenţie efectivă ar fi fost posibilă mai degrabă din cealaltă direcţie, şi din cauza asta erau îngrijoraţi diplomaţii francezi. „Regina [Angliei] a pregătit patru sau cinci nave, cu provizii pentru două luni. Unii spun că aceste pregătiri fuseseră făcute ca să se pornească spre La Rochelle, alţii ca să se încerce ceva în Normandia sau în Bretagne, şi în special la Caen sau la Belle-Ile, pentru crearea unei diversiuni în cadrul războiului, şi a vă constrânge, Sire, să trimiteţi oameni într-acolo, si astfel să ajutaţi armata prinţului de Conde", îi scrie Fenelon lui Carol IX, la 22 noiembrie 1568 \ Bineînţeles, Elisabeta dădea asigu-rări în legătură cu deplina ei bună-credinţă. Ba chiar îi mărturisea ambasa-dorului că, dacă ar fi fost în locul regelui Franţei, ea nu ar fi „permis decât o singură religie"2. în momentul tentativei lui Conde de a-l prinde pe rege la Meaux, ea făcea cunoscut că „nu numai că nu-i va ajuta pe autorii unei asemenea trădări, dar chiar le va interzice tuturor supuşilor ei să îi ajute."3.

Ştim însă că aceste cuvinte nu o costau nimic pe regina Tudor şi în atare împrejurări e mai bine să se pună preţ pe fapte, nu pe declaraţii diplomatice.

Iar faptele erau acţiunile corsarilor englezi în Marea Mânecii, care jefuiau
coastele bretone şi normande, într-atât, încât Carol IX a fost obligat să
sechestreze bunurile negustorilor englezi din Rouen, ca să-i despăgubească pe
francezi de pierderile suferite prin aceste acte de piraterie4. Dar, în timp ce
Elisabeta îl asigura pe Fenelon că ea „îi mustrase pentru hotărârea lor nebu-
nească, însă ei erau într-adevăr mânaţi de o voinţă atât de puternică, încât ea
nu-i putea opri",5 tocmai soseau în La Rochelle voluntarii englezi, printre care
se găsea si tânărul Walter Raleigh, care va cunoaşte celebritatea în viitor.
Lucrurile ajunseră până acolo încât, în martie 1569, Carol IX ameninţa
să rupă relaţiile diplomatice cu Anglia dacă nu încetau devastările făcute de
piraţi. Era momentul când victoria tânărului duce de Anjou la Jarnac sporea
foarte mult şansele catolicilor în Franţa, iar Elisabeta îl felicita ca pe un „nou
Alexandru" (era numele lui de botez). Şi era, de asemenea, momentul când,
în Anglia, fronda împotriva lui Cecil crea agitaţie în Consiliul privat şi printre
nobili şi când ducele de Norfolk conspira cu Maria Stuart. Regina dorea mai
puţin ca oricând să se certe cu „bunul ei frate" de la Paris: „Ea şi-a dat osteneala
să mă asigure că totdeauna a detestat faptele piraţilor şi că ar răspunde doar
pentru cei pe care i-a trimis ea pe mare [...] dar că, de fapt, Maiestatea Voastră

nu ar trebui nicidecum să creadă că ea ar fi trimis ajutoare celor din La
Rochelle", îi scrie Fenelon lui Carol IX, la 8 martie6. Ea repeta declaraţiile şi

manifestările de bunăvoinţă. Problema negustorilor englezi din Rouen a fost
rezolvată prin bună înţelegere, în curând, Rebeliunea din nord va pune capăt
oricărei intenţii de intervenţie engleză în Franţa şi va fi mai curând rândul
Elisabetei să se teamă - fără temei - de un ajutor al francezilor pentru rebeli:
Caterina de Medici şi fiii ei erau prea ocupaţi cu hughenoţii în propria lor ţară
za să se amestece în problemele din Northumberland.
Ţările de Jos sunt sfâşiate

De fapt, pentru Anglia, pericolul cel mai mare nu era în Franţa şi nici
±iar în Scoţia: era - şi Elisabeta îl ştia bine - în Ţările de Jos spaniole.
într-adevăr, situaţia în aceste ţări nu încetase să se înrăutăţească de la
plecarea lui Filip II, în 1559. Conflictul exista atât între protestanţi şi catolici,
:ât şi între autoritatea regală şi nobilimea care dorea autonomia, în 1564, Filip
[I făcuse o concesie lăudabilă, scoţându-l din guvernul de la Bruxelles pe
:ardinalul de Granvelle, pe care flamanzii îl urau; dar publicarea decretelor
Conciliului de la Trento, un an mai târziu, redeşteptase pasiunile religioase.
La 5 aprilie 1565, nobilii flamanzi veniţi în delegaţie erau consideraţi de regenta
vlargareta de Parma nişte „calici"; porecla injurioasă deveni repede un cuvânt
iplicat tuturor oponenţilor, în tot timpul verii, izbucniri de violenţă pârjoleau
:ara, culminând, la 16 şi 17 august, cu devastarea bisericilor din Antwerpen de
:ătre calvinii fanatici. Filip II nu putea lăsa erezia să prindă rădăcini în cel mai
?ogat dintre teritoriile sale. El hotărăşte să trimită o armată care să restabi-
ească ordinea în Ţările de Jos. Era începutul unui război care va însângera
:ara timp de 70 de ani şi va schimba istoria Europei.

Expediţia spaniolă, comandată de ducele de Alba, pleacă din Italia în unie şi urcă prin Alpi în provinciile Franche-Conte şi Lorena, ca să ajungă la
Bruxelles la 22 august. Era formată din 17.000 de oameni, un număr enorm,
;i răspândea teroare'în drumul ei. în Franţa, am văzut cum Carol IX recruta
nercenari elveţieni, ca să se apere de un eventual atac. Cât despre Elisabeta,
îa era mai mult decât neliniştită; William Cecil, prin natura lui un alarmist, îşi
nchipuia deja cum catolicismul cel mai sângeros ar învinge în Ţările de Jos,
ar armata ducelui de Alba ar trece Marea Nordului, ca să vină să o detroneze
3e Elisabeta 7; ambasadorul spaniol la Londra îşi dădea toată silinţa să-i
iniştească pe englezi. La rândul ei, Elisabeta afirma că este cu tot sufletul de
îartea bunului ei frate, regele Filip, şi că va pune să fie spânzurat acela dintre
mpuşii ei care ar îndrăzni să intervină în favoarea rebelilor flamanzi8.
Ducele de Alba, într-adevăr, nu dorea nicidecum un conflict cu Anglia:
îl era ocupat în Ţările de Jos, şi nu acorda nici o atenţie Mariei Stuart şi

catolicilor englezi. Misiunea lui era la Bruxelles, nu în altă parte. Dar curând,
situaţia a dobândit o dimensiune internaţională. Execuţia, în marea piaţă din
Bruxelles, la 5 iunie 1568, a conţilor de Egmont şi de Hornes, deveniţi eroii
independenţei flamande, a produs indignare în Anglia, ca şi în Germania. Wilhelm
de Nassau, prinţ de Orania, unul dintre cei mai mari seniori din Ţările de Jos,
formează o armată dincolo de Rin şi invadează Brabantul în octombrie, dar

ducele de Alba îl alungă fără greutate peste hotare; la sfârşitul anului 1568, în Ţările de Jos ordinea era restabilită, sub cizma armatei spaniole.

Anglia şi Spania pe punctul de a rupe relaţiile

în vremea în care severitatea politicii ducelui de Alba - politică pe care o simbolizează şi o sintetizează pentru posteritate „Tribunalul cel sângeros", de tristă celebritate în istoria belgiană - arunca în Anglia sute de refugiaţi flamanzi, Elisabeta făcea eforturi să menţină, faţă de guvernul spaniol, neutralitatea binevoitoare care reprezenta linia sa de conduită oficială. Trei incidente succesive, unul diplomatic, altul militar şi al treilea economic, duc aproape la ruperea relaţiilor între curţile regale de la Londra şi de la Madrid.

Elisabeta îl avea atunci ca ambasador pe lângă Filip II pe doctorul Mân, decan al catedralei din Gloucester şi protestant convins. Alegerea unei asemenea persoane care să stea în Spania poate fi pe bună dreptate surprinzătoare: adevărul este că postul implica un risc mare şi nici un nobil englez de rang înalt nu era ispitit să meargă să înfrunte Inchiziţia şi severitatea legislaţiei catolice, cea mai intolerantă din lume *.

Doctorul Mân (preot căsătorit, spre marele său ghinion) avea, se pare, calităţi de erudit şi de literat dar, mai mult ca sigur, nici un fel de vocaţie diplomatică. Ducele de Feria, fost ambasador la Londra şi soţ al unei englezoaice catolice **, nu l-a putut suferi încă de la sosirea lui la Madrid. Filip II i-a dat de înţeles că nu va tolera din partea lui nici o abatere de la legile spaniole şi

că, în cazul unui conflict, el nu-l va proteja împotriva Inchiziţiei. Mân însă făcea
parte dintre protestanţii care nu se puteau abţine să nu-şi afişeze ura faţă de
Biserica de la Roma; el îl numea în public pe papa Pius V „un mărunt călugăr
ipocrit" şi îşi închidea ostentativ ferestrele atunci când treceau procesiuni. Filip,
exasperat, ajunge să-i interzică să mai vină la curte şi o roagă pe Elisabeta, în
martie 1568, să-l recheme în Anglia.
După cum era de aşteptat, Elisabeta răspunse la ofensă. Mân, care avea
aproape regim de prizonier, trimitea prietenilor săi scrisori în care îşi vărsa
Note:
* S-a observat, de altfel, că nici Filip II nu şovăie să trimită ca ambasador la Londra
ecleziaşti, chiar episcopi. Este unul dintre paradoxurile diplomaţiei din secolul al XVI-lea.
:* Conte mai înainte, el fusese ridicat la rangul de duce de către Filip II în 1567.
imarul. Ambasadorul Spaniei la Londra, Guzmăn de Silva, încerca în zadar
ă calmeze spiritele. „Domnul Cecil m-a chemat să-mi spună că doctorul Mân
îste tratat într-un mod atât de nedemn, cum nu s-a mai pomenit. L-am lăsat
ă vorbească şi, când s-a mai calmat puţin, am început să râd, l-am îmbrăţişat
;i i-am spus că mă amuză să-l văd atât de iritat. I-am spus că trebuie să fie sigur
;ă Maiestatea Voastră [scrisoarea e adresată lui Filip II] nu ar fi procedat astfel
"ară motive întemeiate şi obiective, dar adevărul este că eu sunt prost văzut
ie Consiliul privat al reginei şi nu au încredere în mine."9
Până la urmă, Mân revine în Anglia, la catedrala lui din Gloucester, în
Dctombrie 1568, dar nimeni nu-l mai înlocuieşte la Madrid. Din mai, Filip II îl

;hemase în Spania (la cerere) pe foarte diplomatul Guzmân de Silva, dându-i-l
;a succesor pe Don Guerau de Spes, un nobil castilian, catolic înfocat, un
iicurcă-lume şi un intrigant, în mod evident, pojghiţa de prietenie dintre cele
două ţări se subţia din ce în ce mai mult. Guerau de Spes, de la sosirea sa în
A.nglia, umplea guvernul său de rapoarte ostile Elisabetei şi anturajului ei:
„Sunt sigur că se apropie timpul când acest regat va reveni la adevărata credinţă,
întrucât regina duce o lipsă aşa de mare de bani şi nemulţumirea este atât de
nare peste tot."10 Evenimentele din Ţările de Jos nu făceau decât să învenineze
relaţiile.
Tocmai atunci, se produce un incident grav peste ocean, în urma opera-
ţiunilor „comerciale" îndrăzneţe ale englezilor, ale căror începuturi le-am
amintit într-un capitol anterior*. După succesul primelor sale traversări, John
Hawkins întreprinsese o nouă şi ambiţioasă expediţie, care trebuia să-l ducă
din Africa până în Mexic („Noua Spanie") cu o încărcătură de sclavi negri pe
:are conta să-i vândă prin contrabandă. El era în fruntea unei flote formate
din şase nave, dintre care Jesus şi Minion aparţineau chiar Elisabetei. Dar, ajuns
ia Veracruz, port mexican, el se vede prins într-o capcană; abia ancorase la
adăpostul ostrovului fortificat de la Sân Juan de Ulua, că observă venind marea
flotă spaniolă, care îl aducea de la Câdiz pe noul vicerege. Cele şase vase engleze
nu puteau rezista împotriva a şaisprezece vase de război supraînarmate: când
începură salvele de tun, nava Jesus şi-a pierdut catargele, o altă navă a lui Hawkins

a fost scufundată şi alte două capturate; el însuşi a scăpat cu mare greutate,
fugind cu navele Minion şi Judith. Era ziua de 24 septembrie 1568.
Pentru spanioli, era vorba de o simplă şi legitimă operaţiune de represalii
împotriva piraţilor şi contrabandiştilor; dar pentru Hawkins, şi curând pentru
opinia publică engleză, era o capcană scandaloasă, o violare clară a dreptului
internaţional, fiindcă englezii - după cum afirmă ei - ceruseră oficial autorită-
ţilor spaniole aprobarea de a ancora în port. (La drept vorbind, chiar şi azi
istoricii englezi şi spanioli dau incidentului de la Sân Juan de Uliîa interpretări
foarte diferite, neputându-se trage o concluzie obiectivă.)

Note:
A se vedea pp. 226-227.
Ceea ce e sigur, este imensul efect psihologic al evenimentului în Anglia.
între altele, Elisabeta era furioasă că şi-a pierdut nava şi investiţia bănească.
Soarta nefericiţilor marinari ai lui Hawkins capturaţi de spanioli (dintre care
unii au fost arşi de vii, ca eretici, alţii închişi pe viaţă sau condamnaţi la galere)
producea indignare.
Or, doar la câteva săptămâni după ce s-a aflat în Anglia vestea despre
această dramă, şi cu mult înainte ca Hawkins să se întoarcă din odiseea lui, o
flotă spaniolă, care transporta spre Flandra o mare sumă de bani pentru plata
trupelor ducelui de Alba, a fost atacată de piraţi în Marea Mânecii şi obligată
să se refugieze în porturile engleze de pe coasta de sud. în virtutea tratatelor
de asistenţă mutuală existente între cele două ţări, Guerau de Spes a cerut imediat
guvernului de la Londra să asigure protecţia tezaurului şi să dea o escortă

maritimă pentru a conduce flota la destinaţie.
Hotărârea riscantă pe care a luat-o atunci Elisabeta a fost considerată adesea ca o ripostă la canonada de la Sân Juan de Uliia. Este posibil să fie aşa, dar nu e deloc sigur, deoarece nici un document din epocă nu face o legătură între aceste două incidente. Fapt este că Cecil, aflând de la bancherii italieni din Londra că banii nu aparţineau de fapt regelui Spaniei şi că, în realitate, era vorba de un împrumut genovez, ajunge la concluzia că regina Angliei putea să se substituie creditorului, fără a viola dreptul internaţional. Era o interpretare cel puţin îndrăzneaţă, dar Filip II nu avea nici un mijloc eficace de a reacţiona pe moment, în afară de ruperea relaţiilor diplomatice cu Anglia, lucru de care se ocupă imediat şi cu zel instigatorul Guerau de Spes.
Aurul fusese confiscat din ordinul reginei, la 21 decembrie 1568. încă din ziua de 23, Spes îi scria ducelui de Alba, sfătuindu-l să sechestreze, ca represalii, bunurile engleze din Antwerpen şi din celelalte oraşe din Flandra. La 29 decembrie, ducele executa această măsură şi, în plus, punea să fie arestaţi toţi englezii rezidenţi în Ţările de Jos. La 8 ianuarie 1569, Spes era închis şi corespondenţa lui interceptată. La 11 ianuarie, relaţiile dintre cele două ţări erau pe punctul de a fi rupte.
Desigur, în această escaladare rapidă, lui Guerau de Spes îi revine principala răspundere. Scrisorile îl arată înverşunat să o denunţe pe „regina Oriana" şi insula cu vrăjitorii peste care domneşte n, să enumere duşmanii din interior ai guvernului englez, să se laude cu prietenii pe care îi are regele Spaniei în rândul nobilimii din regat. Fără îndoială că şi ducele de Alba a dovedit o

grabă neobişnuită când a decretat sechestrarea bunurilor engleze, fără ca măcar
să aştepte explicaţiile oficiale ale Elisabetei (datate din 6 ianuarie). Trebuie
să recunoaştem însă faptul că iniţiativa conflictului aparţinea reginei Angliei
şi Consiliului ei, căci chiar dacă, din punct de vedere tehnic, tezaurul nu era
în întregime al Spaniei, însuşirea lui putea fi considerată cu greu altceva decât
un jaf deghizat.

Totuşi, brutalitatea reacţiei lui Alba o punea pe Elisabeta, în oarecare
năsură, în situaţia de victimă. Ea ripostează, la rândul său, cerând să se seches-
;reze toate bunurile spaniole din Anglia şi să fie arestaţi supuşii lui Filip II
rezidenţi în regat, în alte condiţii, ar fi izbucnit în mod sigur un război; dar nici
Filip, nici Alba, nici chiar Elisabeta nu-l doreau din motive de ordin intern.
vlaria Stuart şi opoziţia lui Cecil pe de o parte, tulburările din Ţările de Jos
3e de alta, reprezentau destule griji, fără să le mai adauge şi pe cele ale unui
:onflict extern. De aceea, cu toate protestele vehemente şi schimburile de
nesaje arţăgoase, situaţia anglo-flamandă se stabilizează în cele din urmă, nu
Sră ca întreruperea relaţiilor comerciale să aibă, ca şi cu şase ani mai înainte,
armări grave asupra economiei celor două ţări*. Cât despre sechestrarea aurului
jenovez, aceasta va avea consecinţe serioase pentru ducele de Alba, deoarece
:rea dificultăţi pentru plata trupelor sale: el se vede obligat, peste câteva luni,
să mărească mult impozitele în Ţările de Jos, iar nemulţumirea provocată de

această măsură va fi una dintre cauzele răscoalelor care au izbucnit în iarna
următoare.
în această problemă a aurului spaniol, Elisabeta dovedise îndrăzneală
si - ca s-o spunem mai direct - dispreţ faţă de convenţiile internaţionale, ceea
:e demonstrează că ea considera că nu are nici un motiv să se teamă de Spania.
Reacţia ducelui de Alba o surprinde: ea nu se gândise că lucrurile vor ajunge
itât de departe. Ceea ce, totuşi, n-o face să dea înapoi şi aurul rămâne în Anglia -
35.000 lire sterline, foarte necesare pentru salvarea Tezaurului englez. Bunurile
spaniole sechestrate în Anglia au fost vândute la licitaţie; se puteau vedea
negustori spanioli sărăciţi care cerşeau pe străzile Londrei, în timp ce Guerau
de Spes era ameninţat cu expulzarea.
De fapt, Elisabeta era cea care apreciase mai bine situaţia: pagubele erau
mult mai serioase pentru Spania decât pentru Anglia. Economia Ţărilor de Jos
i chiar cea a Castiliei erau grav tulburate de embargo. Filip II îi dă în curând
ducelui de Alba instrucţiuni pentru a trata cu Elisabeta în spirit conciliant:
marea strategie războinică a lui Guerau de Spes era înăbuşită în faşă şi trebuie
să se înţeleagă că acest context pacifist cu orice preţ a dus la inerţia diplomaţiei
spaniole în complotul împotriva lui Cecil şi în Rebeliunea din nord din timpul
anului 1569, amintite în capitolul precedent.
Maria Stuart, ostatică sau aliată?

Rebeliunea din nord a făcut să apară clar pericolul pe care-l reprezenta,
pentru Elisabeta, prezenţa Mariei Stuart pe pământul englez: de fapt, eliberarea

2i fusese primul obiectiv declarat al răsculaţilor şi a trebuit ca ea să fie mutată
urgent spre sud, ca să fie mai bine păzită.

Note:
A se vedea p. 224.
De la încheierea echivocă a Conferinţei de la York-Westminster, care lăsase complet nelămurită soarta reginei detronate, au continuat negocierile,
mai mult sau mai puţin sincere, între guvernul englez, Scoţia şi Maria însăşi,
ca să se ajungă la o soluţie; dar fiecare rămânea pe propriile poziţii şi nesinceri -
tatea domnea de fiecare parte.
Scopul Elisabetei, cel puţin, era clar: ea voia ca Maria să se împace cu
adversarii ei din Scoţia, să recapete tronul la Edinburgh, dând unele garanţii
partidului protestant, să-l încredinţeze pe prinţul moştenitor Angliei ca să fie
crescut aici în credinţa anglicană, şi să nu mai aibă posibilitatea de a reîncepe
jocul periculos de alianţe cu Spania sau Franţa, ca pe timpul lui Rizzio.
Maria era dispusă să negocieze. Ea ar fi promis orice (în afară de renun-
ţarea la credinţa ei catolică) pentru a-şi redobândi tronul; Moray ştia însă bine
că întoarcerea surorii sale vitrege în Scoţia, chiar sub protecţia Angliei, ar
însemna, mai devreme sau mai târziu, propria lui decădere. Când, în iulie 1569,
nobilii scoţieni, reuniţi la Perth, discută proiectul de restauraţie a Mariei Stuart,
susţinut de Elisabeta, patruzeci de voturi sunt împotrivă, faţă de nouă care-l
acceptă.
După Rebeliunea din nord (în care Maria, vrând-nevrând, a apărut ca „o cauză a tuturor agitaţiilor, tulburărilor şi pericolelor din Anglia"12), Moray

a socotit că este momentul potrivit să încerce s-o înlăture odată pentru
totdeauna pe fosta regină. El îi propune, în secret, lui Cecil să i-o predea în
schimbul contelui de Northumberland - care, aşa cum ne amintim, se refugiase
în Scoţia, după eşecul încercării lui de a da o lovitură militară. Ajunsă în mâinile
duşmanilor ei, Maria n-ar mai fi avut mult de trăit. Cecil era de acord; desigur
că nu el ar fi fost acela care să-i ia apărarea pentru repunerea pe tron a captivei.
Elisabeta însă a uzat de veto-ul său: voia să scape de vara ei, dar în mod onorabil,
nu printr-un târg care ar fi indignat Europa13.
Tocmai atunci Moray este asasinat, aproape de Edinburgh, la 11 ianuarie
1570, de un nobil scoţian dintr-un clan cu care avusese un conflict. Imediat,
partidul Mariei Stuart scoate capul; se părea că situaţia politică în Scoţia se
clatină. Era epoca în care nu fuseseră zdrobite cu totul resturile Rebeliunii din
nord, iar Leonard Dacre îşi pregătea propria insurecţie în Anglia. Nu i-a fost
greu lui William Cecil să o convingă pe Elisabeta că era vital pentru ea să
intervină de partea partidului protestant scoţian, ameninţat de distrugere.
Contele de Sussex, sub pretext că îi urmăreşte pe rebelii englezi refugiaţi
împreună cu partizanii Mariei, trece frontiera cu 7.000 de oameni şi devastează
fără milă ţara: în câteva săptămâni, 50 de castele şi 300 de sate erau distruse,
„marianiştii" împrăştiaţi, iar Matthew Lennox - tatăl bietului Henry Darnley,
devenit de puţin timp unul dintre susţinătorii partidului anglofil patronat de
Cecil - era numit regent, în locul lui Moray.
în tot cursul anului 1570 au loc, simultan, operaţiuni militare în Scoţia

(unde castelele din Edinburgh şi din Dumbarton, poziţii-cheie, se aflau tot în

tăpânirea partizanilor Mariei Stuart) şi negocieri cu fosta regină, închisă la "hatsworth, apoi la Sheffield, sub paza contelui de Shrewsbury. Elisabeta ămânea tot la intenţia ei de a o reîntrona pe Maria, sub control englez; Maria iccepta toate condiţiile, dar era hotărâtă să nu ţină seama de nici o promisiune e care o făcuse după ce va fi din nou la tron (o dovedeşte corespondenţa ;i secretă cu Spania, purtată în aceeaşi perioadă). Dar Lennox, ca şi Moray :u un an mai înainte, nu avea de gând să dea vrabia din mână pentru cioara le pe gard.

Excomunicarea de la Roma

Aproape în acelaşi timp cu asasinarea lui Moray în Scoţia, un alt trăsnet ;guduise politica engleză: papa Pius V, după patru ani de şovăieli, se hotărâse ă emită bula de excomunicare a ereticei Elisabeta: Regnans in excelsis. „Cel ;are domneşte în înaltul cerului a încredinţat pe Pământ lui Petru, prinţul ipostolilor, conducerea Unicei Sale Biserici, catolică şi apostolică, în afara ăreia nu există nici o mântuire [...]. Nouă deci, cei pe care voinţa lui Dumnezeu ie-a pus la cârma Bisericii Sale, ne revine grija de a păstra unitatea şi integri-atea sfintei religii catolice [...]. Printre cei care tulbură această unitate nu este Iţa mai rea decât această slujitoare a tuturor nelegiuirilor. Elisabeta, aşa-zisă egină a Angliei, care uzurpă în chip monstruos locul de Cap suprem al Bisericii

n acest regat, aducând în Consiliul ei oameni eretici şi făţarnici, persecutându-i
ie cei fideli credinţei catolice, distrugând şi spulberând altarele, rugăciunile,
osturile, Sfintele Taine şi ritualurile sfinte ale Bisericii, aruncând în închisoare
lenumăraţi episcopi şi prelaţi, îngăduind să se publice cărţi eretice, cerând
upuşilor ei un jurământ necredincios, care neagă autoritatea Scaunului
.postolic [...]. Ea a refuzat cu îndărătnicie să accepte îndemnurile Noastre
taterne şi chiar să-l primească pe nunţiul Nostru, astfel că Noi suntem constrânşi
ă folosim astăzi împotriva ei armele dreptăţii şi, în numele Celui care Ne-a
lat autoritatea, Noi o declarăm pe numita Elisabeta eretică şi, păcătuind prin
rezie, o scoatem din trupul Bisericii, îi luăm pretinsul ei drept la coroana
egalului Angliei, îi dezlegăm pe toţi supuşii şi baronii ei de orice supunere
aţă de ea şi le interzicem tuturor să i se supună, sub pedeapsa blestemului." M
Această sentinţă, în Europa atât de creştină a secolului al XVI-lea, era
i măsură de o gravitate excepţională. Pentru catolici, ea făcea imposibilă supu-
lerea sinceră faţă de o suverană exclusă astfel din sânul Bisericii şi osândită
e veci. Pentru protestanţi, sentinţa reprezenta întruchiparea perversităţii
Antihristului de la Roma. De acum înainte, în Anglia, simplul fapt de a fi catolic
chivala cu o prezumţie de trădare; idealul - cel puţin pe plan teoretic - al unei
ocietăţi unite prin loialitate fără discriminări religioase, aşa cum era el
reclamat de Elisabeta de la începutul domniei, era de nerealizat. Maria Stuart,

din închisoarea ei, se afirma, mai mult decât oricând, ca o rivală faţă de vara ei. Tuturor catolicilor din Anglia, capul religiei lor, papa, le impunea o opţiune sfâşietoare: să rămână fideli reginei, riscându-şi mântuirea sufletului lor, sau să o recunoască pe Maria, cu riscul vinii de înaltă trădare.

Elisabeta n-a reacţionat în mod oficial. Bula de excomunicare era ca un exploziv periculos: simplul fapt de a fi în posesia ei sau, cu atât mai mult, de a o face cunoscută era pasibil de pedepsele cele mai crude; un anume John Felton a trăit o asemenea experienţă, căci, îndrăznind să afişeze o copie a documentului pe poarta palatului episcopului din Londra, i s-au scos măruntaiele şi a fost ciopârţit în faţa mulţimii la 8 august 1570.

Dar anturajul protestant al reginei nu înclina să minimalizeze consecinţele sentinţei. Se aprecia ca probabil, dacă nu chiar sigur, faptul că Spania, poate şi Franţa, îl stimulaseră pe papă să proclame excomunicarea. „Există aici convingerea că bula nu a fost trimisă fără consimţământul Maiestăţilor Voastre şi al regelui Spaniei", le scrie Fenelon lui Carol IX si Caterinei de Medici, la 16 iunie[15]. Mulţi credeau că, peste puţin timp, avea să urmeze o acţiune militară pentru detronarea reginei, în iulie, trecerea prin Marea Mânecii a unei mari flote spaniole, care îi aducea lui Filip II pe cea de a patra soţie, arhiducesa Ana de Austria, îmbarcată la Antwerpen, stârneşte o mare nelinişte la Londra şi determină luarea unor măsuri de apărare a coastelor[16].

Şi totuşi, regele Spaniei susţine sus şi tare că el nu era deloc amestecat în iniţiativa lui Pius V. „Sanctitatea Sa a promulgat bula fără să mă consulte

şi să mă informeze în vreun fel", îi scrie Filip II lui Guerau de Spes, „ceea ce m-a surprins foarte mult, dat fiind faptul că eu cunosc atât de bine problemele Angliei. Desigur că aş fi putut da sfaturi mai bune [...]. Mă tem ca toate acestea, departe de a îmbunătăţi soarta catolicilor englezi, să nu îi facă pe regină şi pe consilierii ei să intensifice persecuţia."17 La rândul său, Carol IX continua să schimbe mesaje diplomatice foarte cordiale cu Elisabeta, fără să facă nici o aluzie la o sentinţă pe care el o considera, cu siguranţă, o lovitură pusă la cale de Casa de Guise.

într-adevăr, pentru Regele Prea-Creştin, ca şi pentru Regele Catolic*, excomunicarea Elisabetei constituia o imixtiune a papei în domeniul politicii europene, o afirmare a intolerabilei pretenţii a Romei de a dispune după bunul său plac de tronuri şi de coroane. Trecuse vremea când un Grigore VII îl putea forţa pe un viitor împărat să se umilească în faţa lui, la Canossa, sau un Urban IV să dea regatul Siciliei unui prinţ francez. Pius V încurcase secolele. Acest dominican sever nu avea nimic din „măruntul călugăr ipocrit" de care vorbea doctorul Mân. Dimpotrivă, era un ascet intransigent, străin de subtilităţile politicii şi de prudentele diplomaţiei: pentru el, Elisabeta, căzută în erezie,

Titlurile tradiţionale ale regilor Franţei şi, respectiv, Spaniei.

punea în pericol sufletele tuturor supuşilor ei, iar acest fapt trebuia declarat fără echivoc18. Faptul că urmarea acestei măsuri avea să însemne martirajul a

mii de catolici şi pierderea pentru totdeauna a oricărei speranţe de apropiere
între Anglia şi Roma, scăpa pontifului, care credea cu toată convingerea în
triumful Bisericii sale. Pe termen scurt şi mediu, Elisabeta părea victima acestei
sentinţe; pe termen lung, catolicismul era cel care avea de pierdut.

Marele proiect al lui signore Ridolfi

După excomunicarea Elisabetei, pentru puterile catolice, Franţa şi Spania,
îrau posibile două atitudini politice. Una consta în a-i ajuta din toate puterile
3e catolicii englezi să scape de regina eretică - deci să o aducă pe tron pe Maria
stuart. Cealaltă era să lase impresia că nu s-a întâmplat nimic şi să păstreze
;u Elisabeta relaţii diplomatice normale, dacă nu cordiale.
Pentru Franţa, prima soluţie - recomandată cu insistenţă de clanul de
juise, ceea ce e de înţeles - era destul de atrăgătoare; dar persistenţa tulbură-
ilor civile şi ponderea crescândă a partidului hughenot o făceau de neaplicat.
vlaria Stuart era de altfel conştientă de acest fapt şi căuta sprijin din ce în ce
nai mult de la Filip II.
în Spania nu lipseau avocaţii unei politici energice, chiar agresive, faţă
le Elisabeta. Insista în această direcţie nunţiul papal, bineînţeles, dar şi ducele
le Feria, rămas foarte legat de cercurile catolice din Anglia, din care provenea
oţia lui. Ambasadorul la Londra, Guerau de Spes, făcea parte din acest grup.
Dar însuşi Filip II - Filip cel Prudent - vedea mai ales riscurile: atacând-o făţiş
e Elisabeta, o împingea, fără voia ei, să intervină în Ţările de Jos de partea
ebelilor. Pentru acelaşi motiv, ducele de Alba, care nu putea fi totuşi suspectat

le slăbiciune sau de lipsă de îndrăzneală, era împotriva unei aventuri dincolo
le Marea Mânecii. Timp de doi ani, 1570-l571, politica spaniolă a ezitat între
ele două poziţii, iar rezultatul a fost catastrofal.
în cele din urmă, totul depindea de atitudinea catolicilor din Anglia.
îşecul Rebeliunii din nord, de la sfârşitul anului 1569, îi punea pe gânduri chiar
i pe cei mai cutezători dintre ei. Maria Stuart, personal, era gata de orice, chiar
ie contradicţiile cele mai ciudate: din închisoare, cu o totală lipsă de judecată,
a apela simultan când la francezi, când la spanioli sau la Elisabeta, faţă de unii
rătându-se împăciuitoare, faţă de alţii, intransigentă, oscilând între apărarea
atolicismului dogmatic şi necruţător, şi o atitudine de toleranţă.
Principalul ei consilier, episcopul de Ross, un mare intrigant, intim al
mbasadorului Spaniei, va avea un rol deosebit în încurcarea iţelor unei conspi-
aţii în care va fi pierdută orice speranţă a cauzei catolice.
Sufletul, sau mai bine spus creierul acestei conspiraţii era un bancher
orentin, Roberto Ridolfi, care jucase deja un rol în intrigile legate de proiectul

de căsătorie a Mariei Stuart cu ducele de Norfolk *. Un om agitat, bun vorbitor,
cu multe relaţii, dar rupt de realitate şi imprudent. Guerau de Spes se înţelegea
de minune cu el; ei îşi făceau aceleaşi iluzii despre forţa reală a partidului catolic
din Anglia, aveau aceeaşi tendinţă să ia drept realităţi propriile lor dorinţe,
acelaşi gust fantezist pentru corespondenţe secrete, întâlniri nocturne şi
ascunzători misterioase, împreună cu episcopul de Ross, ei formau un superb
trio de încurcă-lume, căruia nu-i lipseau decât superficialitatea şi aroganţa unui
mare senior englez ca să rateze orice şansă de succes într-o acţiune pe cât de

riscantă, pe atât de grea.

Planul conceput de signor Ridolfi nu avea nimic original: el mai fusese folosit şi va mai hrăni visele cancelariilor diplomatice încă aproape douăzeci de ani. Era vorba de a combina o răscoală împotriva Elisabetei, în Anglia, o intervenţie spaniolă, concentrată sau desfăşurată în mai multe locuri de debarcare, şi eliberarea Mariei Stuart, proclamată imediat regină în locul ereticei Tudor. Planul presupunea, ca o condiţie obligatorie, o vastă reţea locală de complici şi un şef capabil să conducă mişcarea, având destul prestigiu ca să-i adune în jurul lui pe cei care şovăiau sau se temeau. Ridolfi şi Guerau de Spes au crezut că îl găsiseră pe acest om ideal în persoana ducelui de Norfolk, care, din 1568, îşi manifesta interesul pentru fosta regină a Scoţiei şi nemulţumirea faţă de guvernul lui William Cecil.

Norfolk, după ce se compromisese grav în uneltirile din 1569, fusese eliberat, la ordinul Elisabetei, în august 1570. Cea mai elementară prudenţă ar fi trebuit să-l facă neîncrezător faţă de noi aventuri: era evident că regina avea acum ochii pe el şi că poliţia îi supraveghea mişcările. Totuşi, când Ridolfi (sau episcopul de Ross, nu se ştie prea bine care) reia legătura cu el, la sfârşitul anului 1570 sau la începutul lui 1571, se lasă din nou sedus de perspectiva unei căsătorii cu Maria Stuart, eliberată de el. Dar de data aceasta nu mai era posibil să simuleze că este fidel faţă de Elisabeta: el jurase solemn că nu va mai avea legături cu Maria şi nu putea să nu ţină seama de faptul că orice uneltire urmărea detronarea reginei - sau chiar şi mai rău decât atât.

Dovezile scoase la iveală mai târziu, în cursul procesului, arată din plin

că Norfolk, dându-şi acordul faţă de planul lui Ridolfi, ştia foarte bine ce făcea
şi la ce se angajează. El promite să se convertească la catolicism (deşi, în ultima
clipă, el şi-a arătat fidelitatea faţă de protestantism) şi începe o corespondenţă
secretă şi cifrată cu italianul, în care sunt relatate toate amănuntele complo-
tului. El acceptă rolul de intermediar pentru a se trimite în Scoţia sume mari
de bani, ca să-i ajute pe partizanii Mariei Stuart, care tot mai rezistau la
Dumbarton şi la castelul din Edinburg. în acest timp, Ridolfi îşi teşea intrigile
în toate direcţiile: scria ducelui de Alba, regelui Spaniei, papei, expunându-şi

Note:
A se vedea pp. 255-256 şi 260.
planul, ţinea legătura cu Maria Stuart prin episcopul de Ross, şi până la urmă
părăsea Anglia, ca să întreprindă un turneu în Ţările de Jos, în Italia şi în
Spania. Nu era vorba, nici mai mult nici mai puţin, decât de debarcarea a 6.000
sau 10.000 de oameni provenind din Ţările de Jos; Guerau de Spes era foarte
încrezător în succesul operaţiunii, în timp ce ducele de Alba manifesta o totală
rezervă. El îl considera pe Ridolfi drept o „moară stricată" (un gr an parlaquina19)
şi îl avertiza pe suveranul său asupra neseriozităţii complotului. Totuşi, la
Madrid, lucrurile erau luate în serios, ajungându-se chiar să se discute în plenul
Consiliului despre modul în care urma să fie asasinată Elisabeta, ca să se
termine cât mai repede cu ea20.
Toate planurile acestea aveau un caracter atât de aventuros, încât nu se

putea ca, mai devreme sau mai târziu, să nu afle şi guvernul Elisabetei de ele.
în mai, Marele Duce de Toscana o pune în gardă pe Elisabeta în legătură cu
proiectul lui Ridolfi, despre care el aflase cu prilejul trecerii acestuia prin Florenţa.
Ceva mai târziu, o sumă compromiţătoare de 600 de lire, trimisă de Norfolk
în Scoţia, era înmânată lui Cecil de către un mesager suspicios. Un alt mesager,
cu depeşe cifrate, era interceptat la Dover, în aprilie. Unele documente compro-
miţătoare erau capturate în Scoţia, după căderea castelului din Dumbarton -
o mare înfrângere a partidului Mariei Stuart; altele erau transmise de regina
de Navarra, Jeanne d'Albret, protestantă, după ce fuseseră confiscate de la un
curier spaniol. Din toate părţile, plasa se strângea în jurul conjuraţilor. La
sfârşitul verii anului 1571, Cecil deţinea toate elementele complotului.

Parlamentul, regina şi complotiştii

în aprilie trecut, Elisabeta convocase Parlamentul din motive financiare.
Aşa cum se întâmplase şi cu cinci ani înainte, deputaţii se arătaseră în mod
categoric anticatolici: „Ideea că oamenii ar putea avea dreptul să practice altă
religie este periculoasă pentru stat. Un singur Dumnezeu, un singur rege, o
singură credinţă sunt necesare unei monarhii. Lipsa de unitate şubrezeşte,
unitatea întăreşte."21
Elisabeta îşi manifestă nemulţumirea: „Maiestatea Sa vrea să se ştie că
toţi supuşii ei, atâta timp cât respectă legile şi nu comit nici o infracţiune pe

faţă, nu vor fi nici persecutaţi, nici supuşi vreunei ofense. Maiestatea Sa nu intenţionează nici să siluiască conştiinţele, nici să renunţe la îngăduinţa sa obişnuită."22 Dar ea avea nevoie de Parlament şi nu putea să nu ţină seama de ceea ce, în fond, putea fi considerat ca expresia opiniei publice. Ea se opune promulgării unei legi care ar fi făcut obligatorie asistarea la slujba anglicană duminicală, dar trebuie să semneze Legea asupra Trădării, care făcea pasibil de pedeapsa cu moartea faptul de a spune sau scrie „că Maiestatea Sa nu e regină legitimă, că este eretică, uzurpatoare, necredincioasă ori schismatică".

Era replica, aşteptată şi inevitabilă, la bula de excomunicare din anul precedent.
Totuşi, Elisabeta refuză categoric să meargă mai departe şi să o excludă pe Maria Stuart de la succesiunea ei; aşa cum procedase de la începutul domniei, ea ţinea să lase deschisă această problemă spinoasă şi să nu închidă nici o poartă pentru viitor. Parlamentul a fost dizolvat la 30 mai, iar deputaţii, nemulţumiţi, au revenit în circumscripţiile lor cu impresia că slăbiciunea reginei îi favoriza pe inamicii săi.
Descoperirea complotului lui Ridolfi, în septembrie, arată că aveau dreptate cei care, după emiterea bulei de excomunicare, susţineau că prezenţa Mariei Stuart în Anglia constituia un pericol permanent pentru dinastie. Corsarul John Hawkins - acelaşi care condusese expediţia maritimă neizbutită din 1568 * - îi făcuse pe Filip II şi pe Maria Stuart să creadă că era gata să o trădeze pe Elisabeta şi, în consecinţă, i s-a încredinţat un rol în proiectul de invazie

spaniolă, ale cărui amănunte s-a grăbit să i le dezvăluie lui Cecil: „Eu ar trebui să mă alătur cu flota mea celei a ducelui de Alba şi a alteia pe care o pregăteşte ducele de Medina, în Spania. Cu toţii împreună trebuie să invadăm Anglia şi să o punem pe tron pe regina Scoţiei [...]. Cu ajutorul lui Dumnezeu, aceşti trădători vor cădea în propriile lor capcane"23 (4 septembrie 1571). Tot atunci, interceptarea scrisorilor ducelui de Norfolk, urmată de cea a cifrului său secret, încheia seria probelor de care avea nevoie guvernul englez; printre acestea era şi o scrisoare a Mariei Stuart către Norfolk în legătură cu complotul. Venise momentul ca Cecil s-o înştiinţeze pe Elisabeta de toate acestea.

Ea se îngrozi de amploarea intrigii şi de ramificaţiile ei atât de întinse.

La 7 septembrie, Norfolk este arestat, apoi episcopul de Ross, în timp ce Maria era închisă într-o cameră sub pază severă, la castelul din Sheffield. Se dă alarma generală în toată Anglia, se închid porţile, coastele sunt supravegheate şi o pază de noapte se organizează pe străzile Londrei. O teroare generală se răspândeşte în regat.

Ducele de Norfolk nega, cu semeţie, că ar şti ceva despre complot. Dar episcopul de Ross, înspăimântat, a recunoscut tot. El protestase la început împotriva arestării sale, în calitate de ambasador al unei puteri străine, dar juriştii englezi apreciau că Maria Stuart, pierzându-şi tronul, nu mai putea fi considerată ca suverană şi că, în consecinţă, episcopul nu putea să se prevaleze de imunitatea diplomatică. Comisarul Thomas Wilson, care lua interogatoriile, era stupefiat: „Episcopul mărturiseşte că regina Scoţiei şi-a otrăvit primul soţ,

regele Franţei, apoi că ea a fost de acord cu asasinarea celui de al doilea soţ,
Lord Darnley, apoi că ea s-a căsătorit cu ucigaşul acestuia, şi în fine că a vrut
să se căsătorească cu ducele de Norfolk, dar că nu i-ar fi fost mult timp fidelă.
Ce fel de oameni sunt aceştia, Doamne! Ce mai regină si ce mai ambasador!"'

Note:
* A se vedea p. 268.
Maria Stuart, informată despre declaraţiile consilierului ei, în care ea
vusese toată încrederea până atunci, are o reacţie demnă de o suverană:
Episcopul nu este decât un biet preot torturat şi speriat, dar eu am curajul
nei regine şi am încredere că prietenii mei din Spania şi din Franţa vor veni
i mă elibereze", îi spune ea paznicului său, Shrewsbury25. Totuşi, instrucţia îşi
rma cursul şi fiecare zi aducea noi date. In decembrie, ambasadorul Spaniei,
ruerau de Spes, a cărui complicitate părea indiscutabilă, este expulzat din Anglia.
Nici Filip II, care nu fusese niciodată entuziasmat de planul lui Ridolfi,
ici ducele de Alba, care era şi mai reticent, nu mai aveau nici cea mai mică
osibilitate de acţiune în viitor, acum când ducele Norfolk şi prietenii lui - conţii
e Arundel şi de Southampton, Lord Cobham, Lord Lumley - erau prizonieri.
i fuseseră de părere întotdeauna că intervenţia unei flote spaniole trebuia să
rmeze după o răscoală prealabilă în Anglia. Cât despre partizanii scoţieni ai
lariei, aceştia abia făceau faţă ca să-şi menţină poziţia în propria lor ţară şi
u puteau nici o clipă să-şi ajute suverana, închisă la o distanţă de 270 kilometri

î la frontiera lor.
Marele complot urzit de Ridolfi se năruia cu desăvârşire. Dar încheierea
ii cerea să se hotărască soarta lui Norfolk şi cea a Mariei Stuart.

'orfolk pe eşafod

în ceea ce îl priveşte pe primul dintre ei, nu părea deloc posibilă o salvare:
robele vinovăţiei lui erau prea numeroase şi prea evidente, datorită scriso-
lor pe care avusese imprudenţa să le păstreze la el. Camera Lorzilor, întrunită
şedinţă extraordinară, îl condamnă la moarte, la 16 ianuarie 1572, cu toate
găduielile lui îndârjite. „Este sentinţa pentru un trădător", spune el când se
"onunţă verdictul „şi totuşi eu sunt tot atât de nevinovat ca oricare altul."26
Atitudinea lui stârneşte uimire şi ajungi să te întrebi dacă el şi-a dat seama
; gravitatea complotului în care se angajase. Să fi crezut Norfolk, după cum
'irrnă el, că nu era vorba decât de eliberarea Mariei Stuart, pentru a fi pusă
n nou pe tronul Scoţiei? Putea el să creadă, într-adevăr, că Elisabeta ar fi
uţată, dacă spaniolii debarcau ca să restabilească în Anglia catolicismul? Ar
greu de crezut, în orice caz, minţea, fie când pretindea faţă de Ridolfi că e
iţa să se convertească la vechea religie, fie când jura în faţa judecătorilor că
te şi va muri protestant.
După pronunţarea sentinţei, Elisabeta trebuia să ordone executarea ei.
ar Elisabeta, deşi era convinsă de vinovăţia vărului său*, nu se putea hotărî
-l vadă urcat pe eşafod pe primul lord al regatului, în mod sigur, Henric VIII
ar fi avut asemenea scrupule - chiar tatăl lui Norfolk, Thomas de Surrey,

Note:
* Ducele de Norfolk făcea parte din familia Howard, cu care Elisabeta se înrudea pe
ie maternă.
fusese decapitat în 1547; dar fiica lui îşi făcea un titlu de glorie din faptul că
nu a făcut să cadă nici un cap de la începutul domniei ei. îi plăcea sa laude
pacea internă de care se bucura Anglia, spre deosebire de Franţa şi Ţările de
Jos, care erau sfâşiate de războaie civile. Ea respecta înalta aristocraţie, în care
vedea, pe bună dreptate, un sprijin firesc al monarhiei, îşi dădea seama de
gravitatea unei execuţii, care, direct sau indirect, îi afecta aproape pe toţi nobilii
din regat, înrudiţi cu cei din familia Howard, dintre care mulţi nu-şi ascundeau
simpatia faţă de Maria Stuart.
Astfel trecură săptămâni, apoi luni, fără ca ducele să-şi fi părăsit celula
din Turnul Londrei. De trei ori a semnat Elisabeta ordinul de execuţie, de trei
ori l-a anulat. „Toţi supuşii credincioşi se plâng, iar cei răi se bucură, văzând
că Maiestatea Sa şi-a pierdut forţa de a pedepsi sau că se teme", îi scrie Ralph
Sadler lui Cecil, la 28 februarie27.
Totuşi, opinia publică protestantă era prea pornită de data aceasta ca
să fie posibilă o tergiversare la infinit. Trebuia să se tragă concluziile şi să se
voteze legile necesare pentru ca să nu mai fie posibilă repetarea complotului.
La 8 mai 1572, se reuneşte un nou Parlament şi, încă de la deschiderea lucrărilor,
se afirmă, fără echivoc, hotărârea de a fi executat Norfolk: „Maiestatea Sa
este prea înclinată spre blândeţe, ea pune în pericol statul şi propria-i viaţă",

exclama deputatul Arthur Hali, exprimând opinia unanimă28. Elisabeta înţelege
că nu putea să nu ţină seama de o hotărâre atât de clar exprimată: la l iunie,
ea semna, în sfârşit, ordinul de execuţie, iar a doua zi ducele urca pe eşafod.
El moare demn, afirmându-şi loialitatea faţă de suverana lui şi credinţa în
religia regatului.

Maria Stuart pe eşafod?

Deputaţii însă nu aveau de gând să se mulţumească cu capul lui Norfolk:
îl voiau şi pe cel al Mariei Stuart. „Regina Scoţiei a fost avertizată atât cât
trebuia", a spus Robert Snagge; „ea n-a ţinut seama de nimic, trebuie deci ca
securea să-i dea ultima lecţie" 9, iar toţi membrii Camerei au aplaudat, strigând
„Da, da!". Un singur glas s-a auzit împotrivă, pe motiv că Maria nu era „o
supusă a acestui regat", dar huiduielile l-au acoperit.
Elisabeta se afla într-o situaţie grea. Ea afirmă fără echivoc că nu va
accepta votul pentru o sentinţă împotriva Mariei „din cauza conştiinţei şi a
onoarei ei, şi din alte cauze ştiute de ea". Nu se lasă înduplecată nicidecum de
argumentele episcopilor şi teologilor scoase din Biblie şi din alte condamnări
ale duşmanilor lui Dumnezeu. Parlamentul a fost obligat să cedeze.
Cel puţin, dacă regina prizonieră nu este executată, să se ia în discuţie
excluderea ei definitivă de la succesiunea la tron. Era părerea deputatului
Nicholas St. Leger: „Fosta regină a Scoţiei, această monstruoasă femeie afurisită,
şi-a pierdut orice drept la tronul regatului. Ea trebuie declarată vinovată de

naltă trădare, dacă în viitor, într-un anumit moment, chiar după moartea reginei

loastre, ea ar vrea să ocupe tronul. [...] Orice cuvânt rostit sau scris în favoarea
;andidaturii ei trebuie de asemenea considerat ca un act de trădare, ca şi orice
entativă de a o elibera sau căsători fără consimţământul Maiestăţii Sale."
Aprigul deputat Peter Wentworth, cunoscut pentru tendinţele lui puritane,
idaugă elocinţei invective, spunând că Maria este „cea mai mare târfă din
urne". La 30 iunie i se prezintă Elisabetei un text de lege după proiectul schiţat
le St. Legerîn discursul lui. Ea îl primeşte si răspunde prin Păstrătorul Sigiliilor,
Bacon, după formula obişnuită: „Regina va hotărî". Apoi, mulţumind
leputaţilor pentru zelul si fidelitatea lor, îi trimite acasă. Vor rămâne acolo
imp de patru ani30.
în această problemă, care a stârnit discuţii furtunoase, Elisabeta dăduse
lovadă de o fermitate pe care istoricii moderni au admirat-o, pe bună dreptate.
‚Ce femeie", se minunează Şir John Neale, „să îndrăznească să înfrunte singură
Consiliul său, Camera Lorzilor şi a Comunelor, doar bazându-se pe instinctul
i pe bunul ei simţ!"31 Ea aprecia mult mai bine decât deputaţii, episcopii şi
:hiar miniştrii consecinţele dramatice ale execuţiei unei regine. Nu-şi făcea nici
) iluzie asupra Mariei Stuart, nici asupra fidelităţii la care s-ar fi putut aştepta
lin partea ei; Elisabeta însă intenţiona să o păstreze ca element al jocului
liplomatic si nu voia cu nici un preţ să închidă porţile pentru viitor. Mult timp
i avut de gând să o repună pe Maria pe tronul Scoţiei, folosind această perspectivă
:a un mijloc de presiune asupra guvernului din Edinburgh.
Opinia publică engleză, mai puţin informată, considera că Maria, în viaţă,

ir constitui un permanent pericol pentru Elisabeta, dar aceasta era convinsă
:ă, prin poliţia sa, va fi întotdeauna în măsură să controleze uneltirile verei
ale şi să le neutralizeze la timp. Viitorul îi va da dreptate.
Totuşi, complotul lui Ridolfi, care a urmat după câteva luni de la bula
jontificală de excomunicare si de la Rebeliunea din nord, distrusese ceva
ssenţial: unanimitatea naţiunii engleze în jurul reginei sale şi imaginea (poate
luzorie) a păcii în interiorul regatului. Din acest punct de vedere, complotul
eprezintă o dată importantă în istoria domniei Elisabetei: după el, nimic nu
'a mai fi la fel cu ce a fost în primii ani' ai domniei.

,Noul Alexandru" şi prima Antantă cordială

Descoperirea complotului lui Ridolfi, dând la iveală uneltirile lui Guerau
le Spes şi amploarea compromiterii spaniolilor în proiectul răsturnării Elisabetei
le la tron, nu puteau decât să confirme convingerea guvernului englez că toate
icestea erau rezultatul unei acţiuni puse la cale în comun, în care bula de exco-
nunicare din februarie 1570 reprezenta doar unul dintre elemente.
Treptat, Consiliul privat şi chiar Elisabeta ajungeau la concluzia clară
:ă, în faţa pericolului spaniol, numai alianţa cu Franţa pufea constitui o contra-

pondere reală. Tocmai fusese restabilită pacea după războiul civil din această
ţară, prin Edictul de la Saint-Germain-en-Laye (8 august 1570), care le atribuia
hughenoţilor unele oraşe fortificate şi le garanta mari libertăţi de conştiinţă şi
de cult. Protestanţii se bucurau de o influenţă din ce în ce mai mare chiar pe

lângă Carol IX, ceea ce provoca o mare indignare în Spania. Părea un moment
favorabil pentru o apropiere spectaculoasă între Franţa şi Anglia, care ar fi
fost de neconceput cu câţiva ani mai înainte.
Totuşi se ridica un obstacol: era ostilitatea tânărului duce de Anjou -
Henri-Alexandre, „Monsieur" după titulatura oficială, în calitate de frate mezin
al regelui -, care, după victoriile sale de la Jarnac şi Moncontour asupra hughe-
noţilor, devenise idolul partidului catolic. Coligny, şeful partidului protestant,
alcătuieşte atunci un plan, surprinzător la prima vedere, dar care dobândeşte
repede un succes neaşteptat: „noul Alexandru" să se căsătorească cu regina Angliei,
pecetluind astfel alianţa indisolubilă a dinastiei de Valois cu dinastia Tudor.
Prima aluzie la această căsătorie ciudată se face în iunie 1568, prin pana
ambasadorului englez la Paris, Henry Norris, ca urmare a vizitei unui emisar
al lui Coligny32. Cecil se arată interesat, deşi, după propriile lui cuvinte, „nu
ar fi deloc verosimilă realizarea acestui proiect"33. Se va relua problema - după
doi ani34 - tot la iniţiativa hughenoţilor francezi. Lord Buckhurst, trimis la Paris
ca să-l felicite pe regele Carol IX pentru căsătoria lui cu arhiducesa Elisabeta
de Austria, aduce în discuţia cu Caterina de Medici problema căsătoriei ducelui
de Anjou: pe Caterina o încânta ideea de a-şi vedea fiul preferat devenind rege
al Angliei. Lord Buckhurst îi face un portret flatant al suveranei sale: „Invidia,
deşi înzestrată cu ochi de Argus, nu a găsit niciodată ceva împotriva onoarei
Maiestăţii Sale."35 însuşi Carol IX se grăbea să scape de un frate pe care era
gelos. La Londra, Elisabeta părea ispitită de proiect; Cecil avea o atitudine

favorabilă, văzând în el un atu important împotriva regelui Spaniei, şi afirma
că acesta „va spulbera" bula pontificală36.
Din nenorocire, principalul interesat, Henri-Alexandre, era cel mai puţin
entuziasmat. El nu avea nici un chef să se însoare, la 20 de ani, cu o femei de
38, a cărei reputaţie, orice ar fi spus Lord Buckhurst, era departe de a fi nepătată.
Episodul Leicester nu era uitat şi nici scandalul morţii lui Amy Robsart. De
altfel, atâta timp cât Carol IX nu avea copii, el, Henri d'Anjou, era moşteni-
torul tronului Franţei şi din acest motiv nu ţinea să-şi părăsească regatul în
momentul când popularitatea lui ajunsese la apogeu („Henri, alesul zeului
Marte", aşa îl preamărea pe atunci Ronsard). Ambasadorul Spaniei în Franţa
relatează în mod pitoresc o convorbire animată între Caterina şi fiul ei, care
refuza să se lase împins în braţele unei „femei bătrâne, lipsită de onestitate",
o,.târfă de rând"37.
De altfel, în faţa acestui proiect se mai ridica un alt obstacol, cu adevărat
de netrecut: cel al religiei. Cu toate eforturile diplomaţilor, nici Henri nu voia

ia renunţe la practicarea pe faţă a religiei catolice şi nici Elisabeta nu accepta
;ea mai neînsemnată concesie în această privinţă. „Este clar că Monsieur nu
/a avea nici un drept să practice o religie contrară legilor regatului."38
Protestanţii englezi vedeau lucrurile astfel: „Dacă i se acordă prinţului
;eea ce pretinde, aceasta înseamnă să revină în Anglia călugării, fraţii, preoţii,
jelerinajele, indulgenţele, Sfântul Mir şi uleiurile sfinţite, moaştele şi toate

celelalte înşelăciuni papale."39 La sfârşitul lui iulie 1571, Henri d'Anjou pune
;apăt negocierii, adresându-i Elisabetei o scrisoare curtenitoare, în care îşi
îxprima regretul că există dificultăţi care împiedicau realizarea a „ceea ce dorea
îl cu ardoare", rămânând al său „devotat slujitor"40.
Caterina de Medici, care era gata oricând de o combinaţie matrimonială,
ie gândi imediat să-l propună, în locul lui Henri, pe fratele lui mai mic, Fran9ois
l'Alen9on; se va mai discuta mulţi ani despre acesta. Dar, pentru moment, nu
;ra vorba numai de o uniune între dinastii; Carol IX, ca şi Elisabeta, simţea
icvoia unei alianţe efective între cele două ţări, pentru a face faţă pericolului
paniol. Excomunicarea fulminantă dată de papă în februarie, cu un an în urmă,
e pare ca nu a avut nici o influenţă supra politicii franceze. Hughenoţii inten-
ionau chiar să întreprindă o intervenţie comună franco-engleză în Ţările de
os, împotriva ducelui de Alba. Elisabeta nici nu se gândea să ajungă până
icolo, dar era pentru o alianţă defensivă „etiamsi religionis causa" (chiar în
;az de război religios). De data aceasta, regele Franţei era cel care se arăta
eticent: el nu voia să-i atace pe catolicii din regatul său.
Până la urmă, cu multe schimburi de misiuni diplomatice, cu concesii
ieste concesii, textul fu gata în primăvara lui 1572. Era momentul când Anglia
:ra tulburată de descoperirea complotului lui Ridolfi, când obsesia debarcării
paniolilor agita spiritele, când Carol IX, în Franţa, era de acord cu sfaturile
ui Coligny de a relua lupta ancestrală împotriva Spaniei. Tratatul fu semnat
î Blois, la 29 aprilie 1572. Prin el se stabilea, aşa cum dorise Elisabeta, o asistenţă

lutuală în caz de atac de către o terţă parte împotriva unuia sau a celuilalt
emnatar sau în caz de rebeliune „pentru orice cauză ar fi, fără nici o excepţie";
ratatul le dădea negustorilor englezi posibilitatea de a-şi deschide în Franţa
„etapă", sau agenţie comercială, pentru a înlocui piaţa din Antwerpen, inacce-
ibilă din cauza tulburărilor, în fine, o mare victorie diplomatică a Angliei,
tfaria Stuart nu era pomenită în tratat: era declaraţia implicită că Franţa
enunţa să intervină în favoarea ei41.
Până la sfârşitul domniei Elisabetei, alianţa franceză va deveni piatra de
melie a politicii externe engleze. Fără îndoială că nu era „Antanta cordială"
« care o vor realiza, peste trei secole, Eduard VII cu preşedintele Loubet;
raînsă o răsturnare spectaculoasă a peisajului diplomatic european, dominat
in secolul al XV-lea de alianţa anglo-spaniolă împotriva Franţei. Ca şi complotul
ii Ridolfi, Tratatul de la Blois marchează o cotitură în domnia Elisabetei.

XVII
„O singură stăpână şi nici un stăpân"
Elisabeta la curtea ei

înainte de a relua relatarea evenimentelor politice care, după semnarea
tratatului de la Blois şi execuţia ducelui de Norfolk, vor imprima istoriei Angliei

o nouă direcţie, nu este lipsit de interes 5ă ne oprim puţin pentru a evoca
persoana şi caracterul Elisabetei în aceşti ani care marchează o cotitură în
domnia ei, şi pentru a o situa în această curte care era mediul său natural.
Elisabeta Tudor îşi crease destul de repede, în opinia celor apropiaţi, o
reputaţie de persoană econoamă, chiar avară, în contrast cu tatăl său, luxosul
şi risipitorul Henric VIII, ea era asemănată cu bunicul ei, Henric VII, vestit
prin severitatea lui în domeniul financiar. Se manifestă multe nemulţumiri, chiar
sub pana unor colaboratori fideli ca William Cecil şi Nicholas Bacon, pentru
încetineala cu care autoriza regina cheltuielile civile sau militare, în detrimentul
intereselor ţării: „Cu [o cheltuială de] 1.000 lire astăzi, am fi economisit 20.000
în cinci ani", scria Cecil în 1560 în legătură cu situaţia din Scoţia; asemenea
argumente o lăsau însă rece pe Elisabeta. Cele 1.000 lire nu au fost deblocate
şi partidul anglofil din Scoţia a rămas fără ajutor1.
Totuşi, exista un singur domeniu în care politica de economie marca o
evidentă excepţie: luxul de la curte şi strălucirea reginei.
în secolul al XVI-lea, prestigiul unei curţi princiare constituia semnul
concret al puterii unei ţări. Obiceiul pornea de la splendorile curţii Burgundiei
sub Filip cel Bun şi Carol Temerarul, în secolul precedent; Henric VIII şi
Francisc I rivalizaseră în acest domeniu, ca şi în altele - întâlnirea de la Câmp
du Drap d'or rămăsese consemnată în anale; cele mai mici state germane şi
italiene năzuiau să egaleze în fast monarhiile din Franţa şi din Spania.
Elisabeta înţelegea foarte bine lucrurile acestea şi, ca şi sora ei, severa şi

melancolica Maria, nu se gândea să micşoreze strălucirea curţii sale. Dimpotrivă,
ea ţinea să-i asigure o reputaţie de măreţie şi demnitate, în contrast cu frivoli-
tăţile şi moravurile uşoare de la curtea Casei de Valois sub domnia Caterinci
de Medici. Veneţianul Spinelli admira „ordinea, punctualitatea, eticheta

Ceremoniilor acestei curţi"2. Nu era tolerată nici o încălcare a bunei-cuviinţe:
inii tineri nobili care, îmbulzindu-se, călcaseră pe covorul estradei tronului au
:ost pedepsiţi ca şi când ar fi comis un sacrilegiu3. Când mergea la capelă
iuminica, regina era precedată de 200 de gărzi în uniformă de gală, de lorzi
curtând sceptrul şi spada regală, şi urmată de doamne de rang înalt care-i
iuceau trena mantiei, în timp ce toată asistenţa îngenunchea la trecerea ei.
vlesele reginei erau servite cu acelaşi ceremonial, în sunetul instrumentelor
nuzicale şi al cântăreţilor, într-o bogăţie de candelabre şi argintărie străluci-
;oare. Dar erau contraste mari între această măreţie oarecum rigidă şi aspectele
nult mai vulgare ale vieţii cotidiene - contraste pe care le vom regăsi chiar în
irea Elisabetei şi care fac atât de dificilă caracterizarea personalităţii ei.
Pornind din afară, şi pe măsură ce ne apropiem de maiestatea regală,
/iată la curte se împărţea între trei „sanctuare" succesive: „Camera prezenţei
regale" (Presence Chamber), unde aveau loc audienţele publice ale reginei şi

:eremoniile oficiale, cum ar fi primirea ambasadorilor, „Camera privată" (Privy
Chamber), unde nu ajungeau decât persoanele de rang înalt sau cele cărora
regina le făcea onoarea unor favoruri speciale; în sfârşit, „Camera de dormit"
(Bed Chamber), unde nu puteau intra decât intimii şi doamnele de onoare.
în afara acestor săli care formau, într-un anumit fel, templul liturghiei
monarhice, palatele dispuneau de încăperi variate, destinate distracţiilor şi
diverselor activităţi ale vieţii cotidiene: o galerie mare, sau hali, decorată luxos
:u picturi şi cu tapiserii (cea de la Hampton Court, care se mai păstrează încă,
;ste de 40 de metri pe 12), unde se dădeau baluri şi reprezentaţii teatrale; o capelă;
a galerie privată care ducea la apartamentele reginei; şi bineînţeles, nenumărate
anexe, bucătării, grajduri, cuşti pentru câinii de vânătoare, oficii, cămări. Nu
îxista o sufragerie: mesele regale aveau loc fie în galeria mare, dacă era vorba
de banchete oficiale, fie în intimitatea Camerei private, în cazul unor serbări
excepţionale, se ridicau în curte sau în grădini săli festive provizorii din lemn,
împodobite din belşug cu flori, ramuri şi tapiserii, ca cea care a fost construită
in iunie 1572 pentru a primi delegaţia ducelui de Montmorency, venită să aducă
textul Tratatului de la Blois, şi care a costat o „bagatelă" de 224 lire sterline.
în această evocare a palatelor Elisabetei nu se cade să uităm grădinile,
care îi plăceau la nebunie, ca tuturor suveranilor din vremea ei: grădini unde
se învecinau „Grădina particulară" a reginei (Privy Garderi), înconjurata de
ziduri, cu merişor şi arbuşti tăiaţi în forme geometrice, cu flori selecţionate

pentru parfumul lor, şi pajiştile cu boschete accesibile tuturor curtenilor, fără
a mai pune la socoteală grădinile de legume, livezile şi serele care alimentau
bucătăriile. Apa curgătoare avea un rol deosebit în apropierea şi în decorul
locuinţelor princiare: fântâni, bazine, cascade artificiale, şanţuri de apărare sau
ornamentale. De altfel, castelele regale erau aproape toate situate de-a lungul
Tamisei, care constituia cel mai obişnuit mijloc de transport pentru regină şi

anturajul ei: Hampton Court, Windsor, Richmond, Whitehall, Greenwich. Din
decorul parcurilor făceau parte şi colivii mari cu păsări rare, şi menajerii.
Ca orice curte regală, şi cea a Elisabetei întreţinea un număr mare de
servitori, demnitari şi paraziţi. Marii seniori, membrii Consiliului privat, înalţii
funcţionari îşi aveau locuinţele chiar în palat şi erau hrăniţi - ei şi suita lor -
pe banii Coroanei, în câteva rânduri, Elisabeta a încercat să pună capăt acestor
cheltuieli enorme, dar mereu trebuia să o ia de la început: în 1576, bucătăria
diferitelor reşedinţe ale curţii înghiţea peste 20.000 lire sterline4! „Oamenii au
ajuns atât de delicaţi încât nu le mai prieşte decât hrana care provine de la
bucătăria Maiestăţii Sale", se plângea un funcţionar de la curte . în ceea ce o
priveşte pe Elisabeta, ea era de altfel mai curând cumpătată: îi plăceau carnea
de pasăre, vânatul cu pene şi peştele proaspăt, dar nu făcea excese, evitând
carnea roşie şi vânatul cu blană; prefera berea slabă în locul vinului şi punea
preţ pe fructe şi dulciuri, ceea ce a făcut-o să-şi piardă destul de devreme

aproape toţi dinţii6.
Pentru a face faţă acestui consum uriaş, trebuiau sacrificate cirezi întregi de vite, turme de oi, mii de pui şi gâşte, hambare pline cu grâu. Satele din jur erau obligate să contribuie pe baza unui vechi drept feudal de aprovizionare (purveyance), care îngăduia Lordului Şambelan, şef suprem al organizării curţii, să cumpere toate mărfurile la preţul fixat de el: este inutil să mai spunem că acest drept era foarte nepopular, iar la sfârşitul domniei au existat dezbateri serioase în Parlament pe tema lui.
în acest cadru somptuos trebuie deci să ne reprezentăm viaţa Elisabetei - mai departe vom vedea şi luxul îmbrăcămintei şi al podoabelor. Să ne imaginăm marea galerie de la Hampton Court - „Sala Paradisului" - cu mobilierul ei: „o tapiserie din Persia, o masă lungă de 28 picioare acoperită cu o faţă de masă din catifea, brodată cu perle de mărimea boabelor de mazăre, un tron îmbrăcat în catifea purpurie, brodată cu fir de aur şi încrustată cu perle şi pietre preţioase, o oglindă de argint împodobită cu turcoaze"7. Sau marele pavilion construit pentru primirea ducelui de Montmorency la Whitehall, acoperit cu ramuri de mesteacăn, cu iederă, trandafiri şi caprifoi, împodobit cu pânze pictate reprezentând peisaje şi bolta cerească, luminat de 300 lustre de cristal, şi cu fructe artificiale pudrate cu praf de aur şi prinse de tavan8.
Acest lux puţin cam barbar nu trebuie însă să ne facă să uităm lipsa de confort şi de igienă. Duşumelele erau acoperite permanent cu stuf, care era schimbat periodic; dar, cum se aruncau pe jos în timpul mesei oase şi coji şi cum

câinii se foiau printre meseni, e uşor de imaginat murdăria de pe jos, şi insectele care mişunau pe acolo, la fel ca şi în tapiserii şi în aşternuturi: există nenumărate mărturii în acest sens. Cât despre „toalete", ele erau inexistente - la Hampton Court apartamentul regal era singurul care avea o latrină dând direct în şanţul castelului! Peste tot erau folosite scaunele cu gaură, sau oamenii se uşurau oriunde: „Palatele Maiestăţii Sale sunt adesea neplăcute prin mirosurile lor,

inevitabile când atâtea guri se hrănesc în acelaşi loc", constata pudic şi cu resem-nare un contemporan la sfârşitul domniei Elisabetei9.

Persoanele de la curte

în acest decor, în acelaşi timp fastuos şi sordid, trăia o mulţime de oameni foarte greu de apreciat numeric, în afara personalului stabil şi permanent, trebuie să se ţină seama şi de marii seniori care veneau periodic să-şi îndeplinească îndatoririle pe lângă suverană, fără ca pentru aceasta să rămână acolo tot anul; ambasadorii străini cu suitele lor, admişi la audienţele reginei sau însoţind curtea ca observatori; funcţionari mai mult sau mai puţin pasageri, mesageri, curieri oficiali sau oficioşi.
în plus, curtea şi ceea ce am numi guvernul, chiar înalta administraţie, nu erau distincte: între un William Cecil sau un Nicholas Bacon, membri eminenţi ai Consiliului privat, şi un Christopher Hatton, dansator strălucit, înaintat mai târziu la demnitatea de Mare Cancelar, contemporanii nu făceau

aceeaşi diferenţă pe care am face-o noi între anturajul personal al unui suveran şi echipa lui guvernamentală: Robert Dudley, conte de Leicester, a jucat un rol la fel de important ca prieten intim al reginei ca şi în calitate de consilier politic. Iar austera robă neagră a înalţilor demnitari era mereu alături de costumele împopoţonate ale marilor seniori, şi unii şi alţii făcând parte din lumea de la curte.

în total, trebuie să ne imaginăm că în permanenţă se aflau în preajma Maiestăţii Sale cel puţin 2.000-2.500 de persoane, iar uneori cu mult mai multe, la marile festivităţi.

Nobilii de rang înalt, membrii Camerei Lorzilor din regat şi familiile lor aparţineau de drept „cercului fermecat" al anturajului regal. Mai făceau parte din acest cerc, prin funcţiile lor, titularii înaltelor demnităţi ale Coroanei şi membrii Consiliului privat; şi, fiindcă orice favoare şi avere proveneau de aici, nenumăraţi tineri ambiţioşi îşi încercau norocul pe lângă unul sau altul dintre personajele influente.

Influenţă: iată într-adevăr cuvântul-cheie care deschidea porţile acestei lumi strălucitoare. Puterea unui lord sau a unui ministru se măsura după capacitatea lui de „patronaj" - adică după posibilitatea de a-şi ridica protejaţii în posturi bănoase şi la responsabilităţi înalte. Nu s-ar putea vorbi de partide şi nici de clanuri şi facţiuni în sensul strict al cuvântului; dar, în vârful ierarhiei, se conturau „clientele", între care unele competiţii acerbe degenerau câteodată în violenţe cu greu potolite.

Aşa cum era inevitabil în acest secol de războaie ideologice, grupurile

rivale aveau adesea la bază unele opţiuni religioase: Leicester se înconjura de
oameni cu tendinţă puritană, în timp ce Norfolk şi Arundel grupau în jurul lor

tradiţionalişti şi moderaţi. Burghezii ajunşi în funcţii guvernamentale prin
protecţia reginei, ca Cecil sau Bacon, sau mai târziu Walsingham, nu aveau în
urma lor, asemenea conţilor şi baronilor de viţă veche, o structură de rudenii
şi de alianţe, dar şi ei tindeau să-şi unească familiile prin căsătorii care le
întăreau poziţiile şi îi asimilau, puţin câte puţin, aristocraţiei, cum se va întâmpla
în Franţa, în secolul următor, în anturajul lui Ludovic XIV.
Elisabeta se pricepea de minune să folosească rivalităţile de la curtea ei
ca să-şi menţină intacte puterea personală şi libertatea de acţiune. O pagină
celebră a memorialistului Robert Naunton, care scria la câţiva ani după sfârşitul
domniei ei, descrie acest joc, comparabil (cu mai mult succes) celui pe care se
străduia să-l facă în Franţa, în aceeaşi epocă, Caterina de Medici: „Ei îi plăcea
să guverneze folosind facţiunile pe care ea însăşi le stimula, susţinându-le sau
făcându-le să decadă pe rând, după cum îi dicta mintea ei ageră [...]. Era stăpâna
absolută a tuturor, iar cei mai favorizaţi dintre intimii ei nu aveau niciodată altă
putere în afara celei pe care ea le-o acorda sau retrăgea, după meritele lor."10
De altfel, avem o mărturie directă a acestui gen de disensiuni de la curte
într-o scrisoare a lui William Cecil către Thomas Smith, la 16 octombrie 1565:
„Se vorbeşte mult aici că My Lord Leicester este prea protejat, că My Lord Sussex
este certat cu el, că My Lord Norfolk, My Lord Sussex şi My Lord Hunsdon

nu pot să-l sufere, că Dl. Heneage este foarte bine văzut de Maiestatea Sa şi
că din această cauză My Lord Leicester este gelos pe el [...]. My Lord Norfolk
este foarte bun prieten cu My Lord Sussex, şi toată familia îi este foarte
apropiată. La drept vorbind, cred că favorurile Maiestăţii Sale faţă de My Lord
Leicester nu mai sunt la fel de evidente pe cât erau înainte, dar el rămâne încă
destul de bine văzut ca să fie mulţumit." n
Cam din 1564 până la sfârşitul deceniului, cea mai vestită rivalitate, sem-
naiată de toţi ambasadorii în depeşele lor diplomatice, eraîntr-adevăr cea dintre
Leicester şi Sussex, iar regina avea grijă să păstreze un echilibru între ei, cel
puţin în aparenţă. Leicester era prietenul din copilărie, favoritul de la începutul
domniei, aproape logodnic, „fratele" cel mai fidel dintre toţi; dar când era cazul,
Elisabeta ştia să-l aducă la ordine. „La dracu, My Lord", i-a strigat ea furioasă
într-o zi din anul 1565, când el îşi pierduse cumpătul şi a ameninţat un uşier de
la Camera privată, „vă vreau binele, dar bunăvoinţa mea nu e atât de mică încât
să se limiteze la persoana voastră, înţeleg să-mi împart favorurile după voia
mea. Dacă vă imaginaţi că veţi comanda aici, voi avea grijă să nu se întâmple
aşa. în ţara asta nu este decât o singură stăpână, să o ştiţi, şi nici un stăpân." n
Thomas Radcliffe, conte de Sussex, era membru al aristocraţiei feudale,
rudă cu cei din familiile Howard (Norfolk) şi Boleyn - deci cu regina -, minunat
călăreţ şi luptător cu lancea, foarte apreciat de Elisabeta pentru capacităţile lui
militare şi administrative. Leicester simţise în el un adversar încă de la începutul

perioadei când era favoritul reginei, şi avuseseră, în plin Consiliu privat, o

dispută gata să se transforme în încăierare 13. Pe lângă fiecare dintre ei se grupa
un întreg anturaj de tineri ambiţioşi, oricând gata de bătaie; curtea a fost agitată
până în 1568, la plecarea lui Sussex ca Lord-Preşedinte al Consiliului de Nord,
cu reşedinţa la York.
în anul următor, intriga împotriva lui Cecil, stârnită de ducele de Norfolk
şi rudele lui, devine subiectul discuţiilor şi speculaţiilor politice, în aşteptarea
Rebeliunii din nord *. în fiecare clipă izbucneau dispute, brutalităţi între curteni
irascibili, şi nici chiar regina nu izbutea întotdeauna să restabilească uşor
ordinea. Dar - ceea ce îi umplea de admiraţie pe contemporani, chiar şi pe cei
mai puţin binevoitori -, aceste rivalităţi nu degenerau niciodată în lupte armate,
cum se vedea la curtea Franţei, între Guise, Montmorency şi Châtillon: nobilimea
engleză era turbulentă, violentă, dar loială, şi acest fapt era suficient pentru a
face din ea un fel de excepţie în Europa acelor vremuri, sortită războaielor civile.
Elisabeta avea grijă ca nimeni să nu aibă o influenţă excesivă asupra ei.
Dacă William Cecil era, neîndoielnic, consilierul de încredere deplină, păstrătorul
celor mai grave secrete politice, el nu era vizirul atotputernic pe care şi-l închipuiau
adversarii lui. Scrisorile către amicul său Thomas Smith arată, dimpotrivă, că
el era tot timpul obligat să-şi pledeze cauza faţă de suverana lui, să lupte ca
să-i înlăture ezitările, să combată influenţele adverse. El nu putea fi niciodată

sigur de nimic, şi această nesiguranţă era provocată în mod intenţionat de
Elisabeta.
Alături de Leicester, diverşi alţi favoriţi, în diferite perioade, ajungeau să
intre în graţiile reginei, provocând tot felul de cancanuri şi presupuneri. Printre
aceştia erau Thomas Heneage, călăreţ cu o ţinută impunătoare, sosit la curte
spre 1565; Christopher Hatton, un jurist abil şi un dansator graţios; Andrew
Tremaine, căpitan viteaz, mort la asediul oraşului Le Havre; contele de Oxford,
un spadasin cutezător cu mare succes la femei. Mai târziu vor fi Walter Raleigh,
contele de Cumberland, francezul Simier. Dar nici unul dintre ei nu a periclitat
poziţia excepţională a lui Leicester, şi cu atât mai puţin pe cea a lui Cecil.
Asupra întregului anturaj -în care trebuie remarcat că femeile nu aveau
nici un rol, căci Elisabeta era geloasă pe orice influenţă feminină la curtea ei
şi făcea să se ştie aceasta -, suverana domnea cu o autoritate mereu sporită, dar
şi cu o zgârcenie din an în an mai evidentă. Funcţionarii erau rar plătiţi cu mai
mult de 20 lire sterline pe an, cei mai înalţi demnitari nu depăşeau 200-300 lire,
ceea ce îi obliga pe toţi să facă trafic de influenţă, să ia bani pentru intervenţii.
„Dintre virtuţile ei numeroase şi rare", se plângea bătrânul general Şir Roger
Wilbraham, „îi lipsea aceea de a şti să-i recompenseze pe cei care merită. Dacă
ea ar fi vrut să aloce 20.000 sau 30.000 lire pentru ajutorarea vechilor ei slujitori
şi să-şi plătească datoriile, ar fi fost imaginea ideală a femeii."14

Note:
A se vedea pp. 259-260.

Ea era, de altfel, tot atât de avară cu titlurile şi cu onorurile cum era şi
cu banii: de-a lungul întregii sale domnii, nu a acordat decât 13 titluri de lord
şi cam 300 de cavaler. Ea ţinea ca aristocraţia să rămână o clasă puţin numeroasă
şi să nu redobândească o forţă care ar fi putut să constituie un pericol pentru
Coroană, ca în timpul Războiului Rozelor. Chiar şi membrii guvernului
beneficiau doar de promovări rare şi sever controlate: Cecil, credinciosul Cecil,
nu a fost înnobilat, cu titlul de baron de Burghley, decât în februarie 1571, la
mai mult de 12 ani după intrarea lui în Consiliu; şi Nicholas Bacon, Păstrătorul
Sigiliilor din 1558, nu a ajuns niciodată la demnitatea de Mare Cancelar pe care
şi-o dorea mai mult decât orice pe lume, şi nici la vreun titlu de nobleţe.
Aceasta nu-i împiedica pe curteni să etaleze luxul cel mai extravagant
în îmbrăcăminte. „Scumpii noştri gentilomi au acum nevoie de un costum nou
în fiecare zi şi cheltuiesc pentru gulerele lor plisate şi vestele lor venitul pe un
an", se indigna - cu oarecare exagerare - episcopul Pilkington15. Spre 1570,
pentru bărbaţi, erau la modă vestele matlasate terminate în partea de jos cu
un colţ alungit, cu mâneci lungi căptuşite cu lână, ornate cu dantelă la manşete,
pantalonii scurţi şi bufanţi, în formă de balon (sau de „sac", cum se spunea în
batjocură), lăsând descoperit tot piciorul până la coapsă, îmbrăcat în mătase
viu colorată, cu panglici asortate. Această supraabundenţă de umplutură ascundea
complet corpul, cu excepţia membrelor inferioare, dar ea înlesnea nenumărate
variaţii prin folosirea ţesăturilor cu fir de aur, a catifelelor, a broderiilor cu fir

de argint şi de aur. Mai ales gulerele, din ce în ce mai întărite cu balene şi rigide,
erau continuate cu pliscuri mari şi scrobite, din care apărea, fără nici o graţie,
capul, dar cu o ţinută sfidătoare, potrivită caracterului orgolios al acestor gentilomi.
Boneta de catifea, împodobită cu perle şi pietre preţioase, având deasupra un
mănunchi de pene rare, înclinată trufaş pe-o ureche sau dată pe spate, sporea
luxul înzorzonării, nu mai puţin decât mănuşile suple şi parfumate - accesorii
inseparabile ale curteanului -, pantofii de piele vopsită sau de catifea, colierele,
inelele şi, onoare supremă pentru seniorii cei mai importanţi, Jartiera albastră
prinsă sub genunchiul stâng.
Tot spre 1570, barba se purta tăiată în formă ascuţită, încreţită cu fierul
de frizat, părul până la umeri, buclat sau ondulat, adesea vopsit, şi sabia
obligatorie, prinsă de un centiron brodat şi bătut în pietre scumpe. Cei eleganţi
începeau, imitându-i pe italieni, să poarte o perlă ca cercel, şi toţi se parfumau
abundent cu mosc, cu „trandafir de Damasc" sau cu iasomie din Spania, ca să
se acopere alte mirosuri mai puţin plăcute, căci se înţelege uşor că asemenea
găteli nu se spălau des.
Cât despre doamnele de la curte, nu era recomandat să rivalizeze
cu suverana lor în privinţa podoabelor: ea, şi numai ea, îşi rezerva dreptul
să uimească privirile contemporanilor. Vom vedea mai departe cât izbutea
să o facă.

Distracţiile

întreagă această lume de curteni trebuia să fie ocupată, adică distrată:

a-l distra pe suveran şi pe cei din anturajul lui a fost întotdeauna funcţia esen-
fială a vieţii de la curte.
Fie că era vorba de manifestări în aer liber sau în interiorul palatelor -
în funcţie de anotimp, dar şi de spaţiul disponibil -, serbările din epoca Elisabetei
;rau organizate riguros, pline de simbolism şi de erudiţie. Era un adevărat
limbaj, exprimat prin balete, turnire, baluri mascate, limbaj uşor înţeles de
contemporani, fiindcă era cel al lecturilor lor preferate, dar pe care adesea,
sxact din această cauză, îl înţelegem cu greu. Deghizările mitologice, citatele
din Ariosto sau din Tasso, aveau atunci farmecul noutăţii; iar curtenii se întreceau
în ingeniozitate ca să le integreze în temele festivităţilor, unde fiecare spectator -
ji Elisabeta în primul rând - prindea din zbor cele mai subtile aluzii.
Totuşi, toată această strălucire iluzorie filosofico-literară nu împiedica
dansul să fie dans, vânătoarea să fie vânătoare, iar turnirele turnire, adică, în
fond, nişte exerciţii fizice în care o nobilime viguroasă, cu sânge clocotitor, îşi
:heltuia energia cu pasiune.
Iarna, seratele curţii erau consacrate jocului (de şah şi cărţi), muzicii,
dansului, teatrului; vara, Elisabetei îi plăceau luptele dintre animale şi, mai mult
:a orice, vânătoarea. Pentru ocazii deosebite - sărbători din calendar, primirea
anor ambasadori extraordinari sau a unor prinţi străini -, se organizau turnire
i competiţii spectaculoase, balete sau spectacole cu măşti, toate acestea având
oc, vara, în cadrul turneelor, sauprogresses, la care ne vom referi mai departe.
Ca şi majoritatea contemporanilor ei, Elisabeta era pasionată de muzică.

5e mândrea cu talentul ei de a cânta la virginal * - să ne amintim anecdota
povestită de James Melville în 1564 şi grija ei de a fi considerată o mai bună
nterpretă la virginal decât vara ei, Maria a Scoţiei** -, şi cânta fermecător
iupă unii, iar după alţii, „aşa cum se cuvine unei prinţese" 16. Spre 1570, ea
ntreţinea la curte o orchestră cu opt viole, şase flaute, şase sackbuturi***, patru
ăute, un virginal, un cimpoi, harpe, trompete şi tobe, fără a mai socoti şase
cântăreţi care cântau în timpul meselor şi serbărilor17. Ea cerea să i se trimită
lin Franţa şi din Italia cele mai recente partituri18. Capela regală avea şaizeci
le muzicanţi, atât instrumentişti cât şi corişti, care executau muzică polifonică
n stil italian, spre marea indignare a puritanilor; cu toată împotrivirea protes-
anţilor austeri, şi orga era folosită în timpul liturghiei. Se citează o anecdotă
imuzantă cu regina care îi reproşează lui Christopher Tye că ar cânta fals, la
:are acest om „dezagreabil şi certăreţ" îi răspunde că „ea avea urechile
lezacordate"19. După spusele specialiştilor din epocă, toate acestea făceau ca

Note:
* Strămoş portativ al clavecinului; în Franţa se numea epinette.
** A se vedea p. 228.
*** Instrument de suflat din aramă, asemănător trombonului.

muzica de la curtea Angliei să fie cotată printre cele mai bune din Europa şi,
de altfel, erau numeroşi virtuozii care veneau aici de pe continent. Marea
generaţie a muzicienilor pe care noi îi numim „elisabetani" începea de fapt să
creeze, spre 1570, primele ei opere, dar terenul era deja însămânţat, anunţând
recoltele bogate de la sfârşitul domniei.
Totuşi, chiar mai mult decât muzica propriu-zisă, dansul constituia

distracţia preferată a curţii şi în special a reginei. Toată viaţa, chiar şi la bătrâneţe, i-a plăcut să danseze, şi nu numai dansuri lente, ceremonioase şi grave, ca pavana, ci şi dansuri repezi, cu mişcări vii, mai ales un dans din Franţa, la gaillarde (cinci paşi repezi, urmaţi de un salt în aer cu o bătaie de picioare numită cabriole), în care ea excela, ca şi „volta", în care cavalerul îşi prindea partenera de talie şi o ridica. Nu exista o cale mai bună de a-i câştiga favorurile decât a străluci la dans, cum se va întâmpla cu tânărul jurist Christopher Hatton, care ajunge, graţie talentului său de dansator (cel puţin aşa pretindeau duşmanii lui), Mare Cancelar al regatului.

Varietate mai complexă a dansului, baletul începea, în epoca de care ne ocupăm, să se complice prin teme mitologice, cu decoruri şi costume care îl transformau în veritabile spectacole, „măştile". Nu sosise încă timpul „măştilor" baroce şi costisitoare din vremea domniei lui lacob I, dar în 1560, la serbarea de Bobotează, apăreau mauri înveşmântaţi în stofe cu fir de aur şi catifea albastră, cu pantaloni stacojii şi măşti aurite, veneţieni în alb şi roşu, Diana cu nimfele ei la vânătoare, chinuindu-l pe Acteon „îmbrăcat în zdrenţe stropite de sânge" lângă o fântână. Ceva mai târziu, vor apărea o fortăreaţă, un munte abrupt, o mare agitată: se pot observa deja premisele viitoarei opere cu decoruri acţionate mecanic[20].

în schimb, spre 1570, teatrul se găsea încă în faza primelor încercări. Abia îşi fac apariţia actorii profesionişti, ei fiind cel mai adesea simpli comedianţi ambulanţi sau angajaţi pe lângă reşedinţa unui mare senior. Piesele sunt

traduceri sau adaptări stângace după opere literare latine sau italiene (când
elevii din colegii şi din universităţi nu le joacă direct în limba în care au fost
scrise iniţial). Când se dă o reprezentaţie la curte, scena se instalează în marea
galerie a palatului sau în aer liber, cu o estradă pentru tronul Maiestăţii Sale.
Cât despre decoruri, să-l ascultăm pe Philip Sidney care - în 1580 - îşi bătea
joc de inexistenţa lor: „în curând veţi avea pe scenă trei doamne care se plimbă
ca să culeagă flori, si trebuie să vă închipuiţi că e o grădină. Puţin după aceea,
aflăm că a avut loc un naufragiu în acelaşi loc şi e vina noastră dacă nu putem
vedea acolo o stâncă. Tocmai atunci apare un monstru hidos scuipând focoşi
fum şi, de data aceasta, bieţii spectatori sunt obligaţi să vadă acolo o grotă, în
acelaşi timp, iată că năvălesc două armate, reprezentate prin patru săbii şi tot
atâtea scuturi, şi ce inimă împietrită va refuza să-şi închipuie scena ca fiind un
câmp de luptă?"21

în 1570, piesele lui Marlowe şi ale lui Shakespeare sunt încă departe -
amândoi s-au născut în 1564 şi nu au deci decât 6 ani. Ceea ce poate vedea
Elisabeta în această perioadă a domniei sale, lăsând la o parte adaptările după
comediile lui Plaut sau după unele povestiri italieneşti, este Gorboduc de
rhomas Sackville şi Thomas Norton, o tragedie engleză pe tema războaielor
ăvile, în versuri fără rimă, plină de grandilocvenţă, care datează din 1562, sau
:omedii greoaie ca Ralph RoisterDoister de Nicholas Udall, o variaţiune pe tema

„soldatului fanfaron" atât de drag literaturii mediteraneene. De altfel, actorii
oacă uneori atât de prost, că trebuie să se întrerupă reprezentaţia22; este adevărat
:ă, în schimb, elevii din colegii au uneori atâta talent, încât regina, entuziasmată
ie un băiat de 14 ani care joacă rolul unei „tinere fecioare virtuoase", îi dă
Dpt coroane, iar o scenă de vânătoare a fost reprezentată cu atâta realism, încât
ipectatorii erau gata să sară de pe scaune ca să urmărească haita23!
Vânătoarea: iată plăcerea aristocratică prin excelenţă. Ea are loc, îndată
;e o permite timpul, în marile păduri şi tufărişuri din preajma castelelor regale.
Doamnele, şi chiar regina însăşi, călăresc fără teamă: a o compara pe suverană
;u Diana la vânătoare este un loc comun al poeziei de curte. Ea părea neobosită,
stovindu-şi doamnele de onoare obligate să o urmeze: „Ea îşi bate joc de ele
;i de oboseala lor, chiar dacă vânătoarea este pentru ele mai mult o corvoadă
lecât o plăcere", notează răutăcios Guzmăn de Silva într-o scrisoare către
7ilip II, şi el mare vânător în tinereţe24.
Dar zilele cu timp frumos ofereau şi alte bucurii, în primul rând acele
ungi plimbări cu barca pe Tamisa, pe care le descriu mulţi contemporani şi
:are erau unul dintre spectacolele cele mai gustate de oamenii de rând. Aceştia,
le pe mal, aclamau la trecerea ambarcaţiilor încărcate de flori şi acoperite cu
:atifea şi stofe din fir aurit, pline de muzicanţi, care însoţeau nava regală unde
îlisabeta îi primea pe punte sau în cabina ei cu geamuri transparente, ca o
leosebită favoare, pe seniorii şi ambasadorii cărora voia să le facă această onoare
a văzul şi cu ştiinţa tuturor. De la Whitehall la Greenwich, cortegiul lung de

lave regale însufleţea fluviul, înconjurat de nenumărate ambarcaţii, care făceau
a Tamisa, după spusele străinilor, să fie strada cea mai agitată din lume.
Vara, în curţile palatelor, se dădeau spectacole destul de violente, lupte
titre animale - urşi cu câini, tauri cu lupi -, şi mai ales acele turnire, moştenite
lin Evul Mediu, care constituiau un pretext de etalare fastuoasă a unor stin-
larde cu armoarii, devize mitologice şi formule galante, armuri încrustate,
anaşe multicolore. Toţi seniorii tineri ştiau că o demonstraţie reuşită de
idemânare şi curaj în arenă era unul dintre cele mai sigure mijloace de a atrage
tenţia suveranei: Leicester şi Sussex erau campioni faimoşi, ca şi Christopher
latton, Cumberland şi curtenitorul Henry Lee, care, în 1559, s-a autoproclamat
cavaler al reginei", jurând să lupte cu orice adversar care l-ar provoca, ceea1"
e a şi făcut până la vârsta de 60 de ani. Turnirele erau adesea însoţite de o

întreagă punere în scenă cu prinţese captive, care trebuiau eliberate din mâinile
unui vrăjitor sau ale unui turc barbar, în sunetul trompetelor şi al tobelor, cu
stindardele fluturând în vânt şi cu caii în galop.
Dacă, pentru a întregi tabloul petrecerilor de la curte, adăugăm imensele
şi interminabilele banchete, date cu ocazia primirii ambasadorilor, în care cirezi
întregi de vite şi munţi de dulciuri alcătuiau mese unde se serveau în mod
succesiv zece, douăsprezece sau cincisprezece feluri de mâncare, udate cu râuri
de vin din Franţa sau Spania, ne putem face o idee despre plăcerile acestei curţi

în care Elisabeta strălucea în plină glorie, şi care înghiţeau o parte mereu sporită
din veniturile Coroanei.
Este adevărat că, în anumite ocazii, toată această bogăţie s-ar putea spune
că se întorcea la sursa ei iniţială: era în ziua de l ianuarie, sărbătoare tradiţională
a darurilor, când, după datină, fiecare curtean oferea cadouri suveranei; şi nu
lucruri de nimic, ci adevărate comori, fiecare străduindu-se să-i eclipseze pe
ceilalţi, în 1562, de exemplu, ducele de Norfolk a dăruit, o pungă scumpă cu
20 lire sterline de aur - un fleac, în comparaţie cu cele 40 lire date de arhiepiscopul
Parker! -, ducesa de Norfolk tot atât, iar alţi seniori, care mai de care - unul
o bonetă brodată cu perle, altul o arbaletă încrustată cu sidef, un altul o trusă
de scris de voiaj din catifea brodată cu fir de aur, sau obiecte din fildeş, evantaie
din lemn scump şi pene rare, şi chiar (de la furnizorii curţii) cutii cu mirodenii,
ghimbir în sirop, drajeuri, paste de fructe şi de migdale şi, ca o încununare a
acestora, o piesă executată din zahăr multicolor reprezentând Catedrala Saint
Paul. După contabilul graţie căruia aflăm aceste detalii, numai valoarea
monedelor primite de Elisabeta în acea zi a Noului An se ridica la 1.262 lire,
11 şilingi şi 8 pence, o sumă deloc neglijabilă pentru Vistierie25.
în schimb, regina oferea la rândul ei daruri ierarhizate cu grijă, după
calitatea destinatarilor, dar putem fi siguri că finanţele Maiestăţii Sale erau cu
mult în câştig.

Curtea itinerantă

Deplasările curţii constituiau o tradiţie ale cărei motive erau atât de ordin

politic - regina trebuia să se arate poporului -, cât şi practic: o reşedinţă regală,
oricare ar fi fost ea, ajungea repede de nelocuit după un sejur de câteva săptămâni,
în lipsa canalizării, a apei curente şi a instalaţiilor sanitare, în flecare an, în timpul
lunilor de vară, întreaga curte o însoţea deci pe regină într-un lung turneu (Royal
Progress), care devenise, spre 1570, un fel de instituţie cu ritualul ei specific.
Reginei îi plăceau mult aceste turnee: erau pentru ea ocazia să iasă din
cadrul înăbuşitor al palatelor regale, să întâlnească supuşi de toate condiţiile
sociale, - mari seniori, membri ai păturii gentry, burghezi, preoţi de ţară, univer-
sitari, ţărani -, să lase frâu liber darului ei înnăscut de replică promptă şi gesturi

populare. Pentru anturajul ei, însă, şi mai ales pentru cei care trebuiau să aibă
anoarea de a o primi, erau mai curând nişte lungi săptămâni de încercări şi griji.
Cu mai multe luni înainte, se stabilea itinerarul pentru progress, la iniţiativa
suveranei, care indica atunci reşedinţele unde voia să se oprească: ceea ce
pentru ea era un mod de a-şi arăta preferaţii, pentru fericiţii aieşi însemna o
sarcină grea. în 1566, Şir William More, anunţat că va trebui să o primească
pe regină în vara următoare la castelul său din Loseley, scria unuia dintre prietenii
ăi, cu relaţii la guvern, că are o casă „prea mică şi cu prea puţine camere ca
ă o poată găzdui în mod onorabil pe Maiestatea Sa"; demersul a fost însă inutil
}i a trebuit să se execute26. Dacă ar fi să-l credem pe William Cecil (care, e
idevărat, se tot plângea de lipsa banilor şi căruia nu-i plăcea să cheltuiască),

an sejur al reginei la el, la Theobalds, l-a costat 1.034 lire sterline în 1573; iar
irhiepiscopul Parker a trebuit să cheltuiască mai mult de 2.000 de lire ca să-i
'acă o primire la Canterbury27.
Nu era vorba numai de a oferi găzduire reginei şi anturajului său apropiat:
.rebuia să ai grijă de mai multe sute de persoane, asigurându-le casă, masă şi
distracţii, pe o durată care putea să ajungă până la o săptămână, zece zile sau
Jiiar mai mult. Dacă un castel era prea mic, se rechiziţionau casele din jur, se
idicau corturi sau barăci provizorii în parc. Era de la sine înţeles că regina
rebuia sărbătorită prin toate mijloacele: ospeţe, partide de vânătoare, repre-
zentaţii teatrale, concerte. Nimeni nu se putea da înapoi de la această întrecere
n cheltuieli şi în fast. Ar fi plictisitor să fie descrise în amănunt toate aceste
estivităţi, dar nu putem rezista plăcerii de a reda fantasticul sejur al curţii la
Cenilworth, la contele Leicester, în iulie 1575 - sejur rămas celebru în analele
lomniei şi care a dat titlul cunoscutului roman al lui Walter Scott (de altfel,
)lin de erori istorice)28.
Se înţelege că, pentru „favoritul favoriţilor", prietenul dintotdeauna al
Slisabetei, ospitalitatea oferită suveranei sale a fost o ocazie de a-şi eclipsa toţi
ivalii printr-o primire de neuitat. El se înconjurase de o întreagă echipă de
irhitecţi, pictori, poeţi, muzicanţi, care au lăsat frâu liber imaginaţiei şi au reuşit
ă creeze, în timpul acestor trei săptămâni însorite, o lume feerică ce i-a uimit
e toţi. Castelul, o veche fortăreaţă feudală înconjurată de şanţuri, la care se
idăugase o aripă modernă, cu multe ferestre şi galerii, strălucea de torţe şi făclii

entru primirea cortegiului, în momentul când soarele apunea, în timp ce gorniştii
unau din goarne în vârful meterezelor, iar o femeie misterioasă, îmbrăcată în
ilb, aluneca pe apa şanţurilor într-o barcă, recitând un poem de salut în
nomentul când regina trecea pe podul mobil şi îi întindea mâna lui Leicester,
ngenuncheat în faţa ei.
în fiecare zi admiraţia era stârnită prin noi distracţii. Când erau lupte
titre animale, când întreceri pe teme istorice, când dansuri ţărăneşti sau însce-
iarea unei nunţi săteşti sau numere de echilibristică şi de jonglerie, focuri de

artificii şi fântâni arteziene, partide de vânătoare, balete, reprezentaţii teatrale,
plimbări în parc, unde fântânile erau transformate în decoruri mitologice şi unde
mari colivii cu păsări exotice străluceau ca nişte pietre preţioase.
Locuitorii din apropiere nu erau ţinuţi departe de aceste festivităţi:
dimpotrivă, Elisabeteiîi plăcea să arate că distracţiile nu o făceau să-şi uite rolul
de regină şi chiar a ţinut morţiş, în timpul şederii la Kenilworth, să-i primească
pe bolnavii de scrofuloză ca să-i vindece, atingându-i cu mâinile, datorită puterii
miraculoase pe care o aveau numai ea şi regele Franţei. A mai fost şi o ceremonie
foarte oficială, în care suverana a acordat titlul de cavaler la cinci nobili, şi
reuniuni pe teme politice cu membrii guvernului care însoţiseră curtea. Când
s-a sfârşit serbarea, o întreagă grupă de divinităţi mitologice dezolate dădeau
glas regretelor de a vedea cum pleacă „Doamna Bucuriei" şi cântau disperarea
pădurilor şi a văilor sortite de aici înainte unei ierni veşnice. Poate că Leicester

avusese speranţa că aceste trei săptămâni de vis ar putea s-o determine pe Elisabeta să facă pasul hotărâtor şi să accepte în sfârşit să se căsătorească cu el? Dacă aşa stăteau lucrurile, trebuie să fi fost cumplit de dezamăgit: ea şi-a manifestat bucuria, a mulţumit călduros gazdei, dar a plecat, copieşită de daruri, la fel de celibatară cum venise.
Scenariul de la Kenilworth era, păstrând proporţiile, mai mult sau mai puţin comparabil cu cel al altor primiri în alte castele. Dar în aceste progresses curtea nu se ducea numai la reşedinţe aristocratice: alaiul se oprea şi în oraşe, unde autorităţile locale se luau la întrecere în zelul de a primi curtea, uneori chiar în locuinţe mai modeste, unde Elisabeta ştia mai bine ca oricine să se arate în cea mai favorabilă lumină. Există sute de exemple în legătură cu cuvintele plăcute, cu gesturile pline de graţie prin care ea ştia să câştige inimile. La Cambridge, când oratorul universităţii îi lăuda nenumăratele virtuţi, într-un interminabil discurs în limba latină, ea spuse cu voce tare, clătinând din cap: „Nu-i adevărat" şi „Să dea Dumnezeu!", dar când el a trecut la tema virginităţii ei, a exclamat, radioasă: „Da, cel puţin aceasta aşa e, să fiţi binecuvântat de Dumnezeu!"29. La Warwick, arhivistul municipalităţii (recorder), care trebuia să ţină discursul de bun-sosit, era paralizat de timiditate: „Veniţi aici, tinere recorder", îi spune ea după terminarea discursului; „mi s-a spus că vă era frică să mă priviţi şi să-mi vorbiţi, dar nu vă era atât de frică de mine pe cât mi-era mie de voi. Mi-aţi amintit care-mi sunt datoriile şi bine aţi făcut; mă străduiesc să nu le uit niciodată."

La Norwich, ea declară unui institutor că discursul lui este cel mai bun pe care
l-ar fi auzit vreodată şi cere să se noteze cu grijă numele lui.
Cu universitarii, Elisabeta o făcea pe modesta: „Nu ştiu cum am curajul,
eu, o biată femeie ignorantă, să îndrăznesc să vorbesc latineşte în faţa atâtor
profesori celebri." Cu gesturi simple, ea era un model de amabilitate: „îi lăsa
pe toţi să se apropie de ea, asculta necazurile celor amărâţi, lua cu propriile ei
mâini petiţiile care i se aduceau şi avea grijă să fie rezolvate." Trecând printr-un

iat, ea nu şovăia să se oprească în casa unui ţăran şi să se răcorească acolo,
ăsând ca amintire un obiect personal, care ajungea cu timpul o relicvă păstrată
;u mare grijă.
Una dintre trăsăturile cele mai surprinzătoare ale acestor progresses,
)entru noi, cei din secolul al XX-lea, este obiceiul cadourilor pe care populaţia
e oferea reginei pe tot parcursul: pungi mari pline cu monede de aur, obiecte
;cumpe, pe care ea le primea firesc, protestând, de formă, că „pentru ea adevă-
ata comoară era dragostea supuşilor ei", în castelele unde era primită, se
;onsidera o favoare faptul că ea alegea, pentru a le lua cu ea, obiecte de artă,
;hiar bijuterii scumpe.
Cu asemenea cheltuieli făcute de comunităţi şi de persoane particulare,
a care se adaugă unele jafuri săvârşite de o suită numeroasă de nobili, slujitori,
.ervitori de toate felurile - „un nor gros de lăcuste", după spusele unui contem-
)oran -, facturile neplătite la negustori, câmpurile călcate în picioare, casele

ntoarse cu susul în jos, chiar jefuite, s-ar fi putut crede că trecerea unui convoi
egal ar fi fost considerată o catastrofă. Totuşi, sunt nenumărate dovezi că,
limpotrivă, era o sărbătoare, un eveniment care producea bucurie tuturor şi
nândrie locală. Castelanii căutau să ghicească şi să satisfacă cele mai mici dorinţe
e care le-ar fi avut suverana: dacă ea spunea într-o zi că era prea mare curtea
mui castel, în timpul nopţii se ridica un zid, ca să se reducă din suprafaţa curţii;
;u riscul de a se ruina, nobilii construiau clădiri noi pentru a o primi pe regină.
Zând ea hotăra să anuleze un sejur, localnicii erau consternaţi şi trimiteau o
lelegaţie disperată, care s-o roage să nu-i lipsească de prezenţa ei pe nişte
lUpuşi atât de credincioşi.
Lungul cortegiu greoi, care, pe drumurile prăfuite sau noroioase, îşi
ntindea pe mai mulţi kilometri şirul de catâri cu poveri grele, căruţele cu bagaje,
:aii acoperiţi cu valtrapuri şi călăriţi de seniori şi doamne de la curte, litiere
ransportând doamnele de onoare, gărzile înarmate şi, în cele din urmă, trăsura
mrită în care regina, unica „Eliza", îşi saluta bunul său popor, era în Anglia
:elei de a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea un spectacol de neuitat, unul dintre
itualurile ale cărui aspecte variate le vom vedea mai departe. Clopotele băteau
n sate, la intrarea în oraşe se înălţau arcuri de triumf împodobite cu ramuri
'erzi şi animate prin scene mitologice, la ferestre fluturau drapele, iar primarii
i magistraţii municipali, îmbrăcaţi în robe de ceremonie, îngenuncheau în praf,
tclamând: Vivat Reginal

°ortretul Elisabetei

După ce am evocat decorul curţii, personajele ei, distracţiile, deplasările,
i venit momentul să ne ocupăm de personajul central, cel în jurul căruia se
lesfăşurau tot luxul şi fastul curţii: regina.

Oamenii din secolul al XVI-lea nu aveau, nici pe departe, aceeaşi grijă
pe care o au contemporanii noştri pentru precizia descrierilor, în afara unor
anomalii fizice sau a unor trăsături foarte caracteristice, ca o obezitate neobiş-
nuită sau o deformaţie a membrelor, portretele de bărbaţi şi de femei pe care
le găsim în cronicile şi în corespondenţa din epocă sunt de o surprinzătoare
banalitate şi mai ales de o totală imprecizie. Fiind vorba de un personaj ca
Elisabeta, grija de a o flata sau simpla prudenţă diplomatică aduc încă o notă
comună: ea este, prin definiţie, strălucitoare şi inegalabilă - ceea ce nu-i înles-
neşte munca istoricului care caută să discearnă portretul femeii sub ornamen-
tele suveranei.
în 1570, Elisabeta Tudor avea 37 ani. în acele timpuri, această vârstă
însemna o maturitate înaintată, când majoritatea bărbaţilor şi a femeilor nu
depăşeau 50 de ani. Ştim din numeroase mărturii că ea era bolnavă des: intoxicaţii
alimentare frecvente, cu totul explicabile, date fiind condiţiile de igienă, dar
şi febră, abcese, dureri de cap, iritaţii ale pielii, bronşite, dureri reumatice.
Dantura ei era într-o stare deplorabilă şi îi provoca dureri cumplite; părul îi
căzuse după boala grea din toamna anului 1562 şi purta perucă30.
Totuşi, trebuie să constatăm că ea avea să trăiască până la 70 de ani, o
longevitate excepţională, şi că, în afara unor perioade când febra sau artrita o

ţintuiau la pat, ea îşi uimea contemporanii, până la o vârstă înaintată, prin
pasiunea ei pentru vânătoare şi dans.
Pentru a ne face o idee despre înfăţişarea ei, am putea să revenim la
nenumăratele portrete ale Elisabetei care se mai păstrează în muzee şi colecţii
private din Europa şi America. Numai că o proclamaţie regală din 1563 inter-
zisese oricărui artist să picteze sau să difuzeze imaginea Maiestăţii Sale fără
aprobarea Consiliului privat, şi anunţase intenţia reginei de a cere să i se facă
portretul „de către un pictor priceput, ca să servească de model tuturor
celorlalţi"31. în câteva rânduri, mai târziu, guvernul a ordonat distrugerea por-
tretelor realizate de „pictori neîndemânatici" şi care reprezentau „ofense grave
la adresa Maiestăţii Sale", în consecinţă, valoarea documentară a portretelor
rămase trebuie privită într-un mod deosebit de critic: este vorba de o icono-
grafie oficială, controiată cu grijă de autorităţi, şi cu atât mai îndoielnică cu
cât, începând cam de prin 1570, înfăţişarea fizică nu se mai schimbă: portretele
Elisabetei nu sunt marcate de bătrâneţe, ea trecând în posteritate sub trăsăturile
suveranei impunătoare şi permanent tinere.
Era foarte mândră de frumuseţea ei, iar curtenii nu conteneau să o laude.
Se poate considera ca sigur faptul că era zveltă, că avea tenul deschis -întreţinut
grijuliu cu creme şi uleiuri: o piele albă era în acea vreme idealul farmecului
feminin -, părul de un blond roşcat şi perucile la fel, nasul semeţ, ochii căprui,
cu privire tăioasă, buzele subţiri, o ţinută trufaşă a capului. Toate acestea

irespund de altfel perfect caracterului ei. Totuşi, un desen, făcut după natură
î pictorul italian Federigo Zuccaro în 1575, o arată sub un aspect destul de
jobişnuit, cu faţa mult mai rotunjită decât în alte portrete, cu gura aproape
irâzătoare şi expresia amabilă: poate este o dovadă că trăsăturile severe din
Drtretele oficiale erau accentuate în mod intenţionat, ca să sublinieze mai mult
.aiestatea suveranei decât farmecul feminin.
De altfel, toate aceste imagini sunt încărcate de simboluri: aici o hermină
ninteşte că regina e fecioară, dincolo, o pasăre Phoenix corespunde tinereţii
ile eterne, un pelican o arată ca pe mama care se îngrijeşte de hrana poporului
iu, un curcubeu o aseamănă cu zeiţa Iris, sol al speranţei, o sită evocă pentru
jnoscători istoria vestalei Tuccia, care şi-a dovedit castitatea ducând apă din
ibru într-o strecurătoare.
Dar ceea ce frapează poate cel mai mult în portretele Elisabetei, începând
e la mijlocul domniei, este somptuozitatea - mai exact, extravaganţa îmbrăcă-
lintei. Ar trebui pagini întregi şi un vocabular specializat pentru a descrie
orsajele şi rochiile de catifea plisate şi brodate cu fir de aur, mătăsurile aurite,
enumăratele perle, pietre preţioase, ciucuri, dantele scrobite care formau
onstrucţii aeriene înalte cu mult peste creştetul capului. După moda timpului,
orsajul se prelungea într-un „V", făcând talia să pară mai subţire, în timp ce
usta, evazată spre poale, ajungea, în portretele de la sfârşitul domniei, ca o
devărată colivie - turnura, un cadru din nuiele de răchită pe care stofele grele
e drapau în cute lungi, ajungând până la călcâie. Mai ales gulerele uimesc prin

limensiunile şi rigiditatea lor: în anumite portrete, capul apare aproape separat
le corp prin eşafodaje savante de pânză şi dantelă - gofrate, plisate, scrobite,
acute rigide prin armături de sârme şi balene. Cât despre păr, el era creţ, în
mele mici (dovadă că Elisabeta purta mereu acelaşi tip de perucă), împletit
:u perle şi pietre scumpe, cu cununi din pene de egretă şi cu voaluri diafane.
Chiar cunoscând supraabundenţa decorativă a costumului, atât la femei,
;ât şi la bărbaţi, după moda din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, contem-
)oranii erau uimiţi de copieşitoarea încărcare a celui purtat de Elisabeta,
ncepând din anii 1570. „Când se arăta în public", va nota John Clapham, secre-
arul lui William Cecil, „ea apărea întotdeauna îmbrăcată somptuos, presupu-
lând că astfel ochii poporului, orbiţi de strălucirea podoabelor ei, nu ar mai
sbserva urmele timpului."32 Şi trebuie să credem că scopul era atins, cel puţin
:n parte, fiindcă ni se descrie regina, în caleaşca ei, în timpul ceremoniilor
publice, „asemenea unei zeiţe, ca cele imaginate de pictori"33.
Această evoluţie a „icoanei regale" către divinizare, în 1570-l572 abia
începe. Dar deja - şi portretele o dovedesc - imaginea oficială tinde să înlocu-
iască femeia cu un personaj legendar, cu un simbol cvasireligios: se anunţă cultul
„Reginei fecioare", echivalentul patriotic al cultului Fecioarei.

Totuşi, pentru cei apropiaţi de la curte, Elisabeta Tudor care dansează,
merge la vânătoare, cântă la diferite instrumente muzicale, glumeşte cu cei din

jurul ei, se dezlănţuie furioasă, îi îngrijorează pe toţi prin stările ei de proastă dispoziţie şi prin bolile ei, care cochetează, înjură, bate din picior, este o fiinţă în carne şi oase, nu un idol. Doamnele de onoare ştiu câte ore stă ea pentru a-şi face toaleta împreună cu însoţitoarele ei, trusele de loţiuni, alifii, parfumuri, praf alb de ceruză, pudre, farduri, esenţe italiene, pe care le foloseşte ca să aibă un ten deschis şi să-şi mascheze ridurile; ele cunosc şi pasiunea reginei pentru bijuterii, care o duce la acţiuni nu prea onorabile, ca de pildă să răscumpere bijuteriile furate de la Maria Stuart de către supuşii revoltaţi34; ele o văd, când îşi scoate turnura şi gulerele de dantelă, că e atât de slabă că „i se pot număra coastele"35.

Iată deci că, sub aspect fizic, Elisabeta era o fiinţă plină de contraste. Ea este la fel, ba chiar mai mult, din punct de vedere moral.

O personalitate plină de contraste

Nici un atribut, oricât de bine ar fi el ales, nu poate caracteriza personalitatea Elisabetei spre vârsta de 40 de ani, fără ca imediat să nu-ţi vină în minte exact opusul acelui atribut. Spontană? Desigur, dar capabilă şi de reţinere şi disimulare. Orgolioasă, autoritară? Dar şi cu reacţii de o amabilitate surprinzătoare. Când glumeaţă, când impunând cu răceală anturajului său respectarea etichetei. Când dezarmantă prin sinceritate, când ascunsă ca o Medici.

Cuvântul care poate o caracterizează cel mai bine este emotivitatea, în orice împrejurare, pe tot parcursul vieţii, i s-au observat reacţiile de natură

emoţională, adesea în detrimentul unei judecăţi chibzuite. Atunci intervenea Willîam Cecil - şi el, totuşi, o persoană foarte nestăpânită - ca să o facă să gândească şi să evite unele hotărâri prea impulsive, cu riscul de a fi pus la punct în mod brutal. Ieşirile ei violente erau pe cât de teribile, pe atât de scurte: „Când zâmbea, era ca şi cum soarele ar fi strălucit pe cer, cu toţii se simţeau înviorați; dar norii se adunau repede, iar trăsnetul cădea pe neaşteptate pe toţi, fără excepţie."36

Moştenise de la tatăl ei o brutalitate a limbajului şi chiar a gesturilor care uimea şi şoca la o femeie, fie ea şi regină, înjura ca un birjar - „La dracul", „Pe sângele lui Hristos!" -, scandalizându-i pe puritani. „Măînfurii ca o leoaică", recunoştea ea; iar când era furioasă, îşi bătea domnişoarele de onoare, le ciupea până la sânge, le păruia37. Când era contrazisă, nu se mai controla: pastorii care îndrăzneau, din amvon, să-i ţină predici, mai ales în materie de îmbrăcăminte, o făceau pe pielea lor; ea îi întrerupea de la locul ei şi părăsea capela îmbujorată de mânie.

Cu toate acestea, ea avea şi gesturi de mare delicateţe; le scria celor apropiaţi scrisori sincere, îi consola dacă erau îndoliaţi, le da unele porecle prieteneşti, cum ar fi: „cerbul meu negru", „oaia mea", „ursul meu", „ochii mei".

Ii plăcea să stea de vorbă cu servitorii, dând dovadă de o naturaleţe care îi uimea, într-o zi, vizitiul ei se plângea (fără să ştie că ea îl auzea de la fereastră) că îl face să înhame şi să deshame caii tot timpul, „ca o femeie nehotărâtă ce

este". Atunci ea i-a aruncat o piesă de 10 şilingi „ca să-l înveţe să vorbească mai frumos despre femei"38.

Dar cum la ea nimic nu e simplu, trebuie să recunoaştem că asemenea familiarităţi aveau şi o parte de calcul intenţionat; ambasadorii Spaniei şi chiar ai Franţei - deşi erau diplomaţi experimentaţi - se lăsau adesea înşelaţi de accesele ei de confidenţe spontane, în care ea strecura, ca pornind din adâncul inimii, tocmai mesajul politic care dorea să fie transmis suveranilor lor.

Printre calităţile şi defectele pe care contemporanii i le recunoşteau cu plăcere, trebuie amintite în primul rând inteligenţa, fără îndoială strălucită, şi cultura, chiar erudiţia, ajungând uneori până la pedanterie în corespondenţa ei, dar servind mai ales să-şi uimească oaspeţii străini sau să închidă gura teologilor prea siguri de ei. în schimb, de sub pana celor apropiaţi ei ies două reproşuri care revin prea des ca să nu fie reale: zgârcenia, la care ne-am referit deja, şi mai ales nehotărârea, care, pe măsură ce treceau anii, pare să fi ajuns la proporţii stânjenitoare pentru bunul mers al guvernării. Trebuie însă remarcat că aceste ezitări exprimau chinurile unei inteligenţe prea lucide ca să nu evalueze, în toate împrejurările, argumentele pro şi contra; ele formau o fericită contrapondere pentru o impulsivitate care, necontroiată, ar fi putut să o ducă la nesăbuinţe periculoase.

Elisabeta era mai ales o femeie organizată şi meticuloasă. Era statornică în prietenie şi, când îi acorda cuiva încrederea, nu i-o retrăgea cu uşurinţă: de-a lungul istoriei, puţini miniştri au avut o carieră atât de lungă şi liniştită ca

William Cecil, Lord Burghley. Ea nu accepta figuri noi în preajma sa decât în mod lent, progresiv, prudent: stabilitatea echipei sale guvernamentale este exemplară. Nimic nu i-a fost mai străin decât violenţa şi cruzimea, dar când era în joc autoritatea ei regală, se lăsa convinsă să pedepsească cu asprime. La urma urmei, ea era contemporană cu Filip II, Caterina de Medici, ducele de Alba, cu papii care au făcut Contrareforma: sensibilitatea noastră modernă ar fi fost, în acel context, un anacronism, iar Elisabeta Tudor era, în toată puterea cuvântului, o femeie a timpului său.

Deci, un portret cu mari contraste: porniri violente şi disimulare, accese de furie şi gesturi prieteneşti, paradă de erudiţie şi familiarisme. O trăsătură este însă predominantă şi reprezintă poate cheia acestei personalităţi atât de complexe şi fascinante: conştiinţa profundă, înnăscută, de nezdruncinat, a vocaţiei sale regale. Fie că glumeşte cu cei apropiaţi sau îi primeşte pe deputaţii din Parlament, că încântă un ambasador sau izbucneşte furioasă împotriva unui curtean stângaci, că ironizează un predicator puritan sau dansează cu Leicester, ea rămâne regina. Nimeni nu poate să uite aceasta şi nimeni n-o uită. „Era o zână fermecătoare", va spune, după încheierea domniei, unul dintre cei care au cunoscut-o cel mai bine *; o zână, de acord, dar a cărei baghetă magică era un sceptru.

Elisabeta, regina fecioară?

înainte de a încheia această schiţă de portret al Elisabetei I, mai rămâne
de abordat problema care, mai mult decât oricare alta, i-a pasionat pe contem-
poranii ei şi posteritatea: cea a virginităţii sale. S-a scris atât de mult pe această
, temă, au fost strânse atâtea mărturii contradictorii, s-au emis atâtea teorii, încât
nu am putea pretinde să dăm aici un răspuns definitiv la acest mister istoric,
care depăşeşte cadrul anecdotei din cauza implicaţiilor politice pe care le-a avut
pe toată durata domniei Elisabetei.
Fără a mai reveni asupra anilor din tinereţea Elisabetei şi asupra relaţiilor
cu Amiralul Thomas Seymour **, se poate spune că aspectul esenţial al discuţiei
despre castitatea reginei priveşte legătura ei cu Robert Dudley, conte de
Leicester. Am văzut că din 1559 până în 1561, când ea avea 25, 26 ani, fusese
atrasă de el într-atât încât întreaga Europă considerase căsătoria lor ca posibilă,
iar numeroase zvonuri socoteau intimitatea lor dusă până la capăt***. Am
văzut, de asemenea, şi că ea afirmase mereu că n-ar fi depăşit limitele decenţei,
iar membrii cei mai apropiaţi din anturajul reginei nu considerau că ea s-ar fi
compromis într-adevăr.
Mai târziu, şi până la sfârşitul domniei, se vor auzi numeroase glasuri
acuzând-o pe Elisabeta de o mare libertate a moravurilor. Trebuie însă ca aceste
glasuri să fie judecate în perspectiva timpului, remarcând faptul că majoritatea
veneau din cercurile catolice, deci erau categoric ostile. Dacă beţivii strigau
în crâşmele din Norwich sau Dover că regina se culcă cu My Lord Leicester,
cu care a făcut doi copii; dacă la Madrid, la Viena, Veneţia sau Paris se povestea

că-şi petrecea nopţile cu curteni parfumaţi, şi dacă tot acolo se spuneau epigrame
deşucheate, unele chiar în latină, toate acestea nu constituie în nici un fel
argumente istorice. La fel, când o viperă cum era contesa de Shrewsbury, tot
timpul la pândă după bârfe, îi spunea în secret Mariei Stuart, în închisoare, că
regina trăia cu Leicester ca soţ şi soţie şi că, de altfel, ea avea o malformaţie

Note:
" Finul său, John Harington.
** A se vedea pp. 5l-52.
*** A se vedea pp. 173-l75.

era incapabilă să aibă relaţii sexuale normale39, există temei să nu se vadă
ci decât ecoul trăncănelilor de la curte, aşa cum se întâmplă în toate epocile
în toate ţările.
Dar tot atât de bine, nu suntem obligaţi nici să-l credem pe cuvânt pe
nbasadorul Franţei, Castelnau de Mauvissiere (care se străduia să o căsătorească
5 Elisabeta cu fratele lui Carol IX) când scrie că „dacă au vrut să o acuze pe
sdrept că are un iubit, acestea sunt invenţii scornite de răuvoitori"; nici pe
nbasadorul Suediei, Guildenstern, lăudând-o pe regina Angliei stăpânului său,
îgele Eric: „Am văzut la ea toate semnele de castitate şi virtute, încât mi-aş
sca viaţa ca să garantez că e virgină." *° în ambele cazuri, e vorba de mărturii
rea interesate ca să poată fi acceptate necondiţionat.
în schimb, comportarea Elisabetei cu favoriţii, gelozia ei fără margini,
stilitatea ei evidentă faţă de căsătoriile celor apropiaţi dau de gândit. Toţi
antemporanii ei au remarcat că îi plăcea să se înconjoare de tineri chipeşi,

;ea ce ar fi perfect normal, dar ea pretindea să fie singura stăpână pe senti-
lentele lor. Când Leicester, obosit să tot aştepte inelul de căsătorie care nu
iai venea, are o legătură cu Lady Sheffield, el îşi dă silinţa să nu afle regina.
lai târziu, când, în disperare de cauză, se căsătoreşte cu frumoasa Lettice Knollys,
lisabeta, furioasă, nu i-a iertat-o mult timp. Hatton, mai abil, a ştiut să rămână
îlibatar şi să-şi joace rolul până la capăt, păstrându-şi favorurile ei în postura
e etern îndrăgostit timorat.
Toate acestea pot fi interpretate ca un fel de alergie la sex, o crispare
atologică în faţa aspectelor fizice ale dragostei. Această explicaţie a fost dată
desea. („Ea nu avea nici instinct de amantă, nici de mamă; de fapt, era complet
sexuată, în stare cel mult să respire parfumul unui fruct pe care nu l-ar putea
lânca niciodată": să admirăm pudoarea cu care se vorbea de aceste lucruri
cum 70 de ani41.) Psihanaliza a încercat să interpreteze relaţiile complexe
intre Elisabeta, pe vremea când era copil, şi tatăl ei, autoritarul Henric VIII,
are a dominat-o mai mult decât oricine. S-a discutat şi despre traumatismul
?) provocat de acţiunile prea îndrăzneţe ale lui Thomas Seymour faţă de
rinţesa adolescentă. S-ar putea. Dar poate, de asemenea - am fi tentaţi să
Dunem: fără îndoială -, era vorba, pur şi simplu, de un control intenţionat,
Jarte deliberat, exercitat de regină asupra instinctelor femeii, din raţiuni strict
olitice.
Societatea secolului al XVI-lea era o societate a bărbaţilor. Femeia nu
utea ocupa în ea decât o poziţie secundară, ca soţie sair mamă. O femeie

slibatară părea o anomalie, provocând cele mai ciudate presupuneri. Dar în
iod sigur, odată căsătorită, o femeie - chiar regină - se subordona soţului; iar
ceasta idee nu-i convenea Elisabetei. înţelesese bine James Melville, când îi
punea pe ton glumeţ, dar în fond cu seriozitate: „Luându-vă un soţ nu veţi

mai fi decât regină, pe când ca celibatară sunteţi şi rege şi regină la un loc. Aveţi
un suflet prea mare ca să vă găsiţi un stăpân."42
Poate că Elisabeta avea motive fiziologice să respingă relaţiile sexuale;
poate că avea o malformaţie anatomică, deşi cele mai serioase mărturii afirmă
că nu era aşa („Corpului Maiestăţii Sale nu-i lipseşte nici o funcţie naturală
care permite procrearea, ci dimpotrivă, după avizul medicilor şi al femeilor care
o cunosc mai bine, ea poate concepe copii", scrie Burghley în 157943). Dar, în
fond, atitudinea ei faţă de sex este cea a unei femei lucide, hotărâtă să rămână
stăpână pe soarta ei, cu preţul renunţării la unele plăceri pe care, „nefiind un
înger", le-ar fi gustat ca oricare alta.
Că ea ar fi putut, în unele ocazii, să-şi acorde libertăţi fără urmări, că ar
fi „inspirat parfumul fructului" fără să strivească în dinţi mărul şi sâmburii lui,
este posibil şi chiar, am zice, probabil. Dar era prea prudentă, prea orgolioasă,
prea conştientă de pericol, prea hotărâtă să-şi păstreze controlul, ca să depă-
şească anumite limite, în acest sens, Elisabeta chiar este, pentru posteritate ca
şi pentru contemporanii ei, Regina Fecioară, aşa cum a vrut ea să fie.

XVIII

Onoarea regelui Franţei
niversarea
„Terminându-se cu bine cel de-al doisprezecelea an al domniei Elisabetei
de la care adepţii papei aşteptau să le vină o zi de aur, aşa cum spuneau ei,

upă prezicerile ghicitorilor -, toţi oamenii buni erau veseli şi mândri; la
l noiembrie [1570], începeau să sărbătorească aniversarea urcării pe tron a
:ginei, prin rugăciuni de mulţumire şi predici în biserici, nenumărate urări,
ingăte de clopote, turniruri, petreceri publice cu mare pompă." '
Acest pasaj din Analele lui Camden, care scria la începutul secolului al
.VII-lea, deci aproape de faptele relatate, rezumă în mod clar atmosfera de
lialitate entuziastă cu care era înconjurată Elisabetaîn Anglia, după doisprezece
ii de domnie. Sărbătoarea din 17 noiembrie avea să devină curând sărbătoarea
aţională a ţării, rămânând astfel şi sub domnia lui lacob I şi chiar, în unele
curi, până în secolul al XVIII-lea. în textul lui Camden se regăsesc toate
.ementele credinţelor populare: teama de a-i vedea pe catolici revenind la putere,
surarea, bucuria şi bineînţeles triumful „oamenilor buni", prin care trebuie
iţeieşi protestanţii.
William Camden, personal, era un anglican convins, şi se înţelege uşor
i bucuria la care se referă nu e cea a catolicilor; este însă semnificativ că în
pinia lui loialismul monarhic (ceea ce noi numim patriotism) nu este separat
e conformismul religios. Ideea că e imposibil să fii în acelaşi timp şi catolic
bun englez era deja bine întipărită în cugetul protestanţilor: toate dramele
in cea de a doua parte a domniei Elisabetei îşi au izvorul în această credinţă,
ireia, trebuie să o recunoaştem, bula de excomunicare din februarie 1570 şi, puţin
mi târziu, complotul lui Ridolfi, îi dădeau o aparenţă de adevăr.
Să sune trâmbiţele victoriei
Să sune în această zi solemnă...
Am fost nişte sclavi

Ş{ Domnul ne-a eliberat
Prin slujitoarea Lui.

Astfel va suna un imn din 1578, în care se regăseşte amintirea amplificată a persecuţiilor Mariei Tudor şi a fiinţei providenţiale, trimisă de Dumnezeu, după tradiţia lui Israel2, ca să salveze poporul Lui.

Lupta dintre întuneric şi lumină

întrebarea fundamentală care se pune, pentru a aprecia situaţia internă a Angliei spre 1570-l572, este, deci, de a şti în ce măsură constituiau protestanţii, dacă nu totalitatea, cel puţin majoritatea populaţiei regatului; altfel spus, era deja catolicismul - aşa cum va fi, de exemplu, în secolul al XVIII-lea - un fel de „corp străin" în ţară, o rămăşiţă dintr-un trecut desfiinţat, sau mai constituia încă o forţă de care trebuia să se ţină seamă?
Propaganda protestantă, activă încă de pe timpul lui Eduard VI, dobândise din primele zile ale domniei Elisabetei un aspect atât de dinamic, atât de totalitar s-ar putea spune, că e greu, citind scrierile din epocă, să nu fii impresionat de imaginea lumii „în negru şi alb" pe care o creează acestea. Este într-adevăr lupta dintre întuneric şi lumină, dintre Bine şi Rău, cu o simplitate maniheistă greu de înţeles de minţile noastre occidentale de la sfârşitul secolului al XX-lea: de o parte Dumnezeu, mântuirea promisă celor aieşi, adevărul absolut al Sfintei scripturi; de alta, Antihristul, superstiţia, noaptea întunecată a păcatului şi a osândirii care-i aşteaptă pe papiştii idolatri. (La rândul ei, nici propaganda catolică

nu era mai nuanţată şi „ereticii" erau meniţi focului veşnic cu tot atâta hotărâre.)
Dar ar fi cu totul departe de adevăr să se creadă că aceste culori net distincte ar fi corespuns situaţiei cotidiene a majorităţii bărbaţilor şi femeilor
din epocă, în afara teologilor şi polemiştilor. Nici chiar Elisabeta, după cum am
văzut în legătură cu legile din „Regulamentul" (settlement) religios de la începutul
domniei, nu era deloc fanatică. Ba chiar ambasadorul spaniol Guzmân de Silva,
în 1565, colporta zvonul că ea ar fi „atee"3. Era, evident, o exagerare aici, căci,
la fel ca toţi suveranii din timpul ei, Elisabeta Tudor era ferm convinsă că ar
fi fost pusă de Dumnezeu pe tronul ei şi că ar fi primit de la El misiunea de
a-şi conduce poporul. Dar, fără îndoială, între catolicismul roman şi protestan-
tismul genevez, temperamentul şi cultura ei o făceau să adopte un fel de via
media - „calea de mijloc" care i se reproşa atunci atât de mult şi pe care noi,
în secolul al XX-lea, dimpotrivă, am avea tendinţa să o numărăm printre
trăsăturile ei pozitive.
Un lucru este clar: Elisabeta nu avea faţă de catolicism oroarea, aproape
panica pe care o aveau calvinii, în problema, atât de delicată, a prezenţei reale
a lui Hristos în euharistie, ea a avut toată viaţa opinii cât se poate de moderate.
în materie de liturghie, ea se străduia, după împrejurări, să le dea satisfacţie
partizanilor ornamentelor tradiţionale - lumânări, crucifix, stihar alb, mantie
preoţească - sau să evite excesele în această direcţie. Politica ei consta în echilibru

şi o oarecare nuanţare artistică. Faţă de ambasadorul Spaniei, ea insista asupra

ataşamentului ei intim pentru catolicism. „Trebuie să-mi ascund adevăratele
mele sentimente, dar Dumnezeu îmi cunoaşte sufletul", îi spune ea lui Guzmân
de Silva în octombrie 1564; „am de gând să pun să se readucă îndată crucifixele
în toate bisericile din regatul meu." Iar, în anul următor: „Nu ne deosebim de
catolici decât prin amănunte lipsite de importanţă."4 Dar ar trebui să fie cineva
naiv de-a binelea ca să ia aceste profesiuni de credinţă drept adevăr absolut:
ele urmăreau să evite ca regele Spaniei să-şi considere fosta cumnată pierdută
definitiv pentru catolicism şi să se întoarcă împotriva ei.
în orice caz, ea nu tolera atacurile violente împotriva catolicismului în
prezenţa sa. în Miercurea Mare din anul 1565, ea îl întrerupe pe decanul de la
Saint Paul, Alexander Nowell, care ţinea o predică împotriva idolatriei papiste:
‚Treceţi peste aceasta", a strigat regina de la locul ei, „nu are nici o legătură cu
:ema voastră"; şi cum el se încăpăţâna să continue, se ridică şi părăseşte capela.
Du un an înainte, ea îşi exprimase nemulţumirea faţă de o comedie jucată în
jrezenţa ei la Cambridge, în care apărea un câine, în costum de episcop, cu o
jucată de ostie în gură; ea i-a criticat aspru pe autorii acestei mascarade
candaloase.
La început, visul ei fusese să-i vadă pe catolici respectând legile regatului
:u deplină libertate de conştiinţă. Nimic nu-i putea produce mai multă plăcere
lecât atitudinea unui preot catolic care, într-o zi din luna iulie 1568, s-a apropiat
le caleaşca ei ca să strige: „Vivat Regina, blestemat fie cine se gândeşte la rău."5
)ar aceasta nu însemna nicidecum că ea ar fi fost gata să revină la religia

atolică şi nici să recunoască autoritatea papei. Dacă există ceva care nu s-a
chimbat niciodată, este principiul următor: Biserica Angliei nu este supusă
ici unui jurământ de credinţă, faţă de vreo putere străină pământească sau
pirituală. Ea tolera din curtoazie diplomatică practicarea cultului catolic în
articular, în capelele ambasadorilor Spaniei şi Franţei (refuzul lui Filip II de
autoriza reciprocitatea pentru ambasadorul Angliei la Madrid va fi, să ne
minţim, una dintre cauzele răcirii relaţiilor dintre cele două ţări în 1568*),
ar nu se punea problema de a permite supuşilor englezi să asiste la mesă. Nici
liar în negocierile cu arhiducele Carol de Austria şi cu Henri d'Anjou, ea nu
a gândit nici o clipă să admită celebrarea publică a mesei, iar intransigenţa
i va provoca, în ambele cazuri, încetarea proiectelor matrimoniale - dacă nu
imva aceasta a constituit un pretext, cum au crezut mulţi dintre contemporani.
Trebuie să înţelegem că în epoca aceea, catolicismul nu era cel pe care
cunoşteam noi după Conciliul ecumenic Vatican II. Nu numai că liturghia
a mult mai fastuoasă şi mai exteriorizată, dar şi formulele teologice erau mai
ttegorice, excluzând orice caracter ecumenic. Liturghia anglicană nu adoptase

Note:
A se vedea p. 267.

încă opulenţa şi fastul propriu „anglo-catolicismului", apărut cu două secole
şi jumătate mai târziu, în ambianţa a ceea ce se numeşte „mişcarea de la Oxford";
tot aşa cum mesa catolică, la rândul ei, nu căpătase aspectul sobru atât de şocant

pentru enoriaşii răposatului monsignore Lefebvre. Elisabeta Tudor era practic
singura care insista - şi nu o făcea decât în particular, cu interlocutorii ei
spanioli, din intenţii strict politice - asupra apropierilor existente între cultul
anglican şi cel roman, în realitate, Biserica Angliei era de-a dreptul schismatică
şi eretică*, şi percepută ca atare de toţi catolicii, cu toate consecinţele ce decurg
din acest fapt.

Catolicii englezi după bula de excomunicare

Puţine teme sunt aşa de greu de conturat cu oarecare precizie ca cea privind situaţia catolicismului în Anglia, în jurul anilor 1570-l572. Motivele sunt
mai multe şi uşor de înţeles: mai întâi, caracterul pătimaş în tratarea acestei
teme (numeroase studii au fost făcute în secolele al XlX-lea şi al XX-lea, de istorici
catolici, mai ales iezuiţi, cu o grijă evidentă de reabilitare a catolicismului). Un
alt motiv este absenţa unei documentaţii contemporane imparţiale şi, în fine,
clandestinitatea în care trăiau catolicii englezi sub regimul legilor din 1559 şi
1570, ceea ce ne lipseşte de aproape orice mărturie directă asupra existenţei
lor, în afara arhivelor judecătoreşti.
Există astfel mari divergenţe asupra importanţei numerice a vechii religii,
după zece sau doisprezece ani de la intrarea oficială în vigoare a celei noi. Mai
întâi, trebuie precizat ce se înţelege prin „catolici": credincioşii care respingeau
cu totul sistemul instaurat de Parlamentul din 1559, de la supremaţia regală
până la Cartea de rugăciune în comun, erau desigur mult mai puţin numeroşi
decât cei care, cu preţul unui conformism de faţadă, continuau, în secret, să

practice, mai mult sau mai puţin, vechile ritualuri. Ştim că numeroşi episcopi
anglicani, mai ales din nordul şi din vestul ţării, se plângeau de persistenţa
„superstiţiilor papistaşe", chiar şi în rândul propriului cler: dangăte de clopot,
ceremonii pentru anumite sărbători din vechiul calendar liturgic, procesiuni,
altare împodobite, statui de sfinţi, fără ca acestea să implice în mod obligatoriu
o ruptură formală de religia naţională.
în schimb, catolicii care refuzau să depună „jurământul de Supremaţie"
(erau numiţi „recuzanţi") şi să asiste la slujbele anglicane se găseau într-o
poziţie ilegală flagrantă. Dar, la începutul domniei, Elisabeta şi Cecil, de acord
cu arhiepiscopul Parker, dăduseră instrucţiuni ca urmăririle şi condamnările

Note:
* Schismatică: separată de Biserica Catolică Romană; eretică: conducându-se după o doctrină diferită de cea a Bisericii Catolice Romane (aceste definiţii sunt, bineînţeles, cele ale teologiei catolice romane).

să fie moderate şi limitate. Pe la 1565, era fără îndoială mai puţin primejdios
să fii catolic în Anglia decât protestant în Franţa: anecdota cu preotul care striga
„Vivat Regina", citată mai înainte, constituie o dovadă în acest sens.
Legea represivă din 1571, votată sub influenţa puritanilor din Parlament
ca replică la excomunicarea reginei de către papă, începe să facă situaţia cato-
licilor englezi mai grea, deşi Elisabeta respingea ideea că ar vrea „să persecute
vreo persoană ordonând cercetarea secretelor credinţei ei religioase"6. Exco-
municarea avusese însă consecinţele ei: chiar dacă era puţin cunoscută de

credincioşi - severitatea pedepselor pentru colportarea ei avea de ce să-i facă
şi pe cei mai curajoşi să dea înapoi -, ea îi obliga pe catolici să se gândească
la posibilitatea de a continua să se prefacă a adera la religia oficială, considerată
de papă ca fiind eretică.
în 1568, un fost profesor de la Oxford, William Allen, care părăsise Anglia
după moartea Mariei Tudor, fondase la Douai (în Ţările de Jos spaniole) un
„Seminar englez", cu scopul de a continua studierea teologiei catolice de către
compatrioţii săi exilaţi. Acest colegiu, protejat de Filip II şi de papă, a cunoscut
imediat un imens succes. Condus de iezuiţi, el forma preoţi misionari, însufleţiţi
de un zel fără margini; cei mai mulţi proveneau din gentry şi din burghezia
sngleză şi veniseră aici pe riscul lor. începând din 1574, vor traversa în sens invers
Marea Mânecii şi Marea Nordului, ca să colinde prin oraşe şi sate sub tot felul
de deghizări. Vor găsi ajutor şi refugiu la nobili şi burghezi catolici, oficiind
mese clandestine, amintind credincioşilor doctrina Bisericii lor, aprinzând din
lou flacăra vechii religii: departe de a fi dispărut, după cum crezuse Elisabeta,
iin cauza lipsei de preoţi şi de entuziasm, catolicismul căpăta forţă, exact în
nomentul când în plan politic se apropia ruptura de Spania.
Totuşi, marele conflict care îi va purta pe catolicii englezi în vâltoarea
opoziţiei politice, cu consecinţele dramatice pe care le vom relata în curând,
iu era, în 1570-l572, decât un nor îndepărtat la orizont; la acea dată, pentru
Slisabeta adversarul cel mai de temut nu era catolicismul, ci mai degrabă
)uritanismul.

Elisabeta şi puritanii

Spre deosebire de catolicism, puritanismul nu este o religie diferită de
inglicanism; el este o parte componentă, o tendinţă teologică şi morală în sânul
iisericii instituite prin legislaţia din 1559. Puritanii - sau „cei severi", cum li se
nai spunea pe atunci (ambasadorul Franţei, Fenelon, scria cuvântul „puretins")
acţionau din interiorul Bisericii şi îşi găseau în cadrul ei numeroşi aliaţi.
Aceşti oameni aveau de ce să nu-i placă Elisabetei. Prin stilul şi tempe-
amentul ei, ea nu putea suferi atitudinea exagera de austeritate, severitate,
obrietate în îmbrăcăminte şi comportare, în domeniul politicii, Elisabeta era

iritată de intoleranţa lor faţă de catolicism şi de repetatele lor propuneri de
represiune. Dar mai ales, ea nu putea să le accepte doctrina, apropiată de calvi-
nismul genevez şi de presbiterianismul lui John Knox, care susţinea drepturile
conştiinţei individuale şi respingea categoric intervenţia puterii civile în
domeniul religiei.
Problema „ornamentelor", care accentua conflictul cam de prin 1563-l565,
nu era decât partea vizibilă a aisbergului. Tot atât, şi chiar mai mult decât purtarea
stiharului şi a etolei de către preoţi, îngenuncherea pentru a primi împărtăşania
sau prezenţa lumânărilor la altar, esenţialul problemei îl constituia autoritatea
episcopilor; era vorba despre existenţa tribunalelor episcopale, a ierarhiei
eclesiastice, a codului de disciplină canonică. Or, asupra tuturor acestor aspecte,

Elisabeta era tot atât de hotărâtă pe cât fusese şi tatăl ei, şi tot aşa cum va
proceda în viitor succesorul ei. între regalitate şi episcopatul anglican se reali-
zase de atunci acea strânsă legătură („dacă nu-s episcopi, nu e nici rege", va
spune lacob I) care îi va trimise într-o zi pe eşafod atât pe arhiepiscopul Laud,
cât şi ţje regele Carol I.
In primii ani de domnie a Elisabetei, opoziţia dintre Coroană şi puritani nu
ajunsese încă la o ciocnire directă. Arhiepiscopul Parker, om cult şi paşnic, în care
regina avea toată încrederea, reuşise, de bine de rău, să-i potolească pe cei mai
aprigi dintre enoriaşii săi calvini şi să înfrâneze excesele de autoritate ale
episcopilor lui. După cum s-a observat, mai ales cu ocazia sesiunilor parlamentare
se făceau auziţi puritanii, numeroşi şi influenţi în cadrul burgheziei de afaceri
şi în gentry - în special cerând măsuri drastice împotriva catolicilor şi împotriva
persoanei celei mai periculoase dintre ei, „monstruosul balaur" Maria Stuart.
Elisabeta însă, bine sfătuită de William Cecil, şi el un om ponderat, accepta exact
atât cât trebuia ca să se evite o ciocnire, dar nu ceda în problemele esenţiale.
Dar, chiar la curte, puritanilor nu le lipsea sprijinul şi, cum era fatal să
se întâmple în contextul politic al secolului al XVI-lea, opoziţia dintre puritani
şi anglicani se reflecta în acţiunile clanurilor si ale facţiunilor. Leicester, favoritul
inamovibil, era considerat ca un prieten al puritanilor, ceea ce în mod automat
îi făcea să se ridice împotriva lor pe rivalii lui, ca ducele de Norfolk (înainte
de sfârşitul lui tragic) şi contele de Sussex. William Cecil, om abil, avea grijă

să nu intre în conflict direct cu nimeni, dar alţii nu erau la fel de prudenţi. Din ce în ce mai mult, spre 1572-l575, puritanismul se afirma ca o forţă a opoziţiei religioase şi - păstrând proporţiile - politice, de care Coroana va trebui să ţină seama în deceniile următoare.

Guvernul şi regina

în aceşti ani plini de masacre ai domniei, Consiliul privat capătă, prin câteva schimbări semnificative, fizionomia sa elisabetană definitivă. Consilierii care susţineau catolicismul şi pe care regina îi păstrase la început, din grijă

pentru un echilibru *, au dispărut încetul cu încetul; Norfolk şi Arundel au căzut victime ale participării lor la intrigile Mariei Stuart şi ale lui Ridolfi. în 1572, moare bătrânul marchiz de Wincester, Mare Trezorier; el fusese unul dintre supravieţuitorii epocii lui Henric VIII, un moderat şi un înţelept (Elisabeta spunea despre el: „Pe cuvântul meu, dacă My Lord Trezorierul ar fi fost mai tânăr, cred că m-aş fi măritat cu el mai bucuroasă decât cu oricare alt bărbat din Anglia"7).
Regina avea acum ocazia să facă ceea ce noi am numi o remaniere ministerială importantă: funcţia de Trezorier fu dată Lordului Burghley (fost William Cecil, pe care îl vom desemna de aici înainte prin noul titlu, primit în februarie 1571), în timp ce funcţia de Secretar de Stat, pe care el o adusese la un înalt grad de autoritate, era încredinţată mai întâi prietenului său Thomas 5mith; apoi, în 1573, era dubiată printr-un al doilea titular, Francis Walsingham.
Cei doi nou-veniţi erau, şi unul şi celălaltprotestanţi convinşi. Lucru

;urios, amândoi fuseseră ambasadori în Franţa - i-am întâlnit deja în această
calitate. Smith jucase un rol important în timpul conflictului de la Le Havre,
ar Caterina de Medici îşi exprimase stima pentru calităţile lui de diplomat şi
le om onest. Cât despre Walsingham, care, în cursul anilor, va avea responsa-
)ilităţi guvernamentale din ce în ce mai importante, era modelul ministrului
le interne, aşa cum va fi cunoscut în secolele următoare: abil, metodic, lucid
i neiertător.
Cu Nicholas Bacon, în continuare Păstrător al Sigiliilor (reintrat în graţii,
lupă incidentul cu cartea lui John Hales asupra succesiunii la tron, pe care
usese acuzat că l-ar fi ajutat**), majoritatea protestantă a Consiliului se întărea
irin noile numiri: în 1571, a contelui de Shrewsbury, păzitorul Mariei Stuart,
im foarte disciplinat; în 1573, a contelui de Warwick, fratele mai mare al lui
.eicester, fostul comandant al expediţiei de la Le Havre, cunoscut pentru
impatiile sale puritane; în 1574 a lui Charles Howard de Effîngham, viitor Mare
Amiral al Angliei când îl va urma, în 1585, pe bătrânul Lord Clinton. în acelaşi
n 1547, influenţa lui Walsingham era întărită prin numirea protejatului său,
lobert Beale, ca secretar al Consiliului.
Astfel, aripa „moderată", deja mult slăbită ca urmare a crizei din 1569 şi
căderii lui Norfolk şi a lui Arundel, devenea evident minoritară: era un semn
iră echivoc al evoluţiei din Europa, unde opoziţia dintre cele două tabere,
atolică şi protestantă, se accentua de la un an la altul şi constituia tot un semn
l decăderii definitive a partidului catolic sau filocatolic pe scena politică engleză.

Cele două personalităţi mai importante, în anii 1570, rămâneau Burghley
Leicester. Rivalitatea lor de la început, atât de înverşunată, fusese înlocuită

Note:
* A se vedea p. 118.
** A se vedea pp. 208-209.

treptat printr-un modus vivendi care ajungea, când era cazul, până la complicitate.
De când renunţase să se căsătorească cu Elisabeta, Leicester se cuminţise şi
câştigase experienţă în problemele politice. La rândul lui, Burghley, mereu
prudent şi ponderat, înţelesese că era imposibilă menţinerea alianţei spaniole
pe termen lung, şi aderase, sub influenţa lui Thomas Smith, la apropierea de
Franţa: întregul joc diplomatic al anilor viitori se va face pe baza acestor date.
Elisabeta îşi folosea acum întreaga capacitate pentru buna funcţionare
a aparatului guvernamental. Lucrând cu Burghley, cu bătrânul Winchester, cu
contele de Pembroke - un consilier în care ea avea mare încredere -, cultura
ei politică se aprofundase, adăugându-i-se experienţa dobândită. Şi chiar dacă,
adesea, impulsivitatea o lua înaintea raţiunii, ea ştia să se oprească la timp
înainte de a lua hotărâri irevocabile, ajungând chiar, după cum ştim, să cadă
în extrema opusă: nehotărârea.
După părerea tuturor, Burghley avea o mare influenţă asupra ei. Dar
ea nu lua niciodată hotărâri importante fără să se consulte cu mulţi şi pe căi
destul de ocolite. „Ea discuta separat cu fiecare dintre consilierii ei, fără ştirea
celorlalţi; apoi îi strângea pe toţi împreună şi, dacă unul dintre ei o minţise sau

îşi schimba părerea, îi arăta în faţă cum se contrazicea şi îl făcea să suporte urmările."8 Era necesară o adevărată artă pentru a o convinge: „Notaţi cu grijă ce vreţi să-i prezentaţi Maiestăţii Sale", recomanda secretarul Consiliului, Beale, unui tânăr asistent, „înainte de a fi primit de ea, informaţi-vă asupra ordinelor date. Păstraţi relaţii bune cu persoanele din Camera privată, vă va fi util. Când Maiestatea Sa este iritată sau prost dispusă, nu insistaţi pe lângă ea, decât dacă este vorba de o problemă extrem de urgentă, în timp ce semnează hârtiile, încercaţi să-i povestiţi lucruri care ar putea să o amuze."9

De regulă, regina nu asista la întrunirile Consiliului, dar primea o dare de seamă amănunţită, în fiecare zi, asupra lucrărilor, şi discuta des cu principalii membri, exprimându-şi clar părerile ei asupra problemelor dezbătute. Trecuse vremea când Burghley (pe atunci doar William Cecil) se simţea jignit dacă un ambasador ar fi tratat cu ea o problemă „prea importantă pentru o minte de femeie."10 Au fost necesari zece ani ca să se ajungă aici, dar de acum înainte oricine, în Anglia şi în străinătate, ştia că ea era, ea şi nimeni altcineva, cea care lua hotărârile, iar un poet francez preamărea

...acest sceptru englez admirat în Europa,
care este model şi exemplu pentru unii mai învăţaţi.u

Toate acestea ar fi fost perfecte dacă nu exista acea nehotărâre, din ce în ce mai evidentă, pe măsură ce treceau anii de domnie, şi care uneori paraliza activitatea cu săptămânile. „Asta îmi face viaţa de nesuportat", scria Secretarul de Stat Thomas Smith predecesorului şi amicului său Burghley. „Timpul trece,

ocaziile se pierd, şi nu se ia nici o hotărâre. Nu pot nici să dau scrisorile la

semnat, nici să le expediez pe cele care sunt semnate: zi de zi, oră după oră, totul e întârziat, respins, amânat."12 Adeseori se întâmpla ca Elisabeta să dea ordin să se expedieze o depeşă după ce o semnase, apoi să o ceară înapoi, să o recitească de mai multe ori, să o trimită iar mesagerului, ca până la urmă să o oprească. Hotărârea de execuţie a ducelui de Norfolk a trecut printr-o succesiune de ordine şi de contraordine de acest gen înainte de a fi remisă definitiv comandantului Turnului Londrei. Dar, oricum, amânarea scrisorilor, încâlcelile diplomaţiei şi - mai mult decât orice -încetineala activităţii de la curtea Spaniei contribuiau, tot atât cât şi ezitările Elisabetei, la acea impresie de neclaritate pe care o lasă istoricului politica europeană a epocii.

Calicii Mării şi conflagraţia din Ţările de Jos

în timp ce purta negocieri cu Franţa, prin ambasadorul ei Norris, asupra tratatului de alianţă care avea să fie încheiat la Blois în aprilie 1572 *, Elisabeta, conform obiceiului ei, nu neglijase să deturneze atenţia Spaniei, simulând o încercare de apropiere.

De la plecarea lui Guerau de Spes, expulzat din cauza participării sale prea vizibile la complotul lui Ridolfi, Filip II nu mai era reprezentat oficial la Londra - cum de altfel nici Elisabeta nu era la Madrid după necazurile cu doctorul Mân. Interesele spaniole erau reprezentate, oficios, de un însărcinat

;u afaceri fără statut diplomatic, un negustor numit Antonio de Guaras, care -
pre norocul nostru - ţinea să compenseze poziţia sa delicată printr-o mare
cantitate de corespondenţă cu Filip II şi cu ducele de Alba, care s-a păstrat în
irhivele Spaniei şi constituie o sursă bogată de informaţii interesante.
Antonio de Guaras nu era decât un burghez, iar modestia statutului său
ocial făcea din el victima ideală pentru „vrăjile" englezoaicei Circe. Astfel,
:ând, în ianuarie sau februarie 1572, primeşte un mesaj confidenţial venit din
artea Lordului Burghley, sugerându-i că „ar fi un mare bine pentru slujirea
ui Dumnezeu dacă s-ar putea ajunge la o înţelegere pe tema disensiunilor exis-
ente între regatele Spaniei şi Angliei", el muşcă momeala. Puţin mai târziu,
lurghley îl primeşte în mare taină, făcându-l să se strecoare pe uşi secrete „ca
ă scape de privirile duşmanilor păcii", şi îi comunică dorinţa reginei de a se
propia de „bunul său frate" din Spania. Guaras se grăbeşte să informeze guvernul
e la Madrid despre aceasta, adăugând - naivul - că: „După părerea mea,
nglezii doresc în mod sincer această înţelegere, ei dându-şi seama că Franţa
u poate fi pentru ei un aliat adevărat."13
Nimeni nu se putea înşela mai rău decât bietul diplomat improvizat: chiar
t momentul când el îşi concepea scrisoarea, Norris şi guvernul lui Carol IX

Note:
A se vedea p. 282.
dădeau ultima formă clauzelor din Tratatul de la Blois. Dar e sigur că Elisabeta,
încheind alianţa cu Franţa, nu dorea din această cauză o ruptură şi o ciocnire

cu Spania. Dimpotrivă, ca dovadă de bunăvoinţă faţă de Filip II, ea se decide,
în martie 1572, să-i expulzeze din porturile engleze pe corsarii olandezi (sau
flamanzi, cei doi termeni fiind folosiţi fără distincţie pe atunci) care mişunau
pe acolo se mai mulţi ani, fiind numiţi, prin analogie cu „Calicii" din 1566*,
„Calicii Mării".
Nu e uşor de definit în mod clar originea şi statutul acestor „Calici ai
Mării". Unii erau marinari olandezi/flamanzi care începuseră să facă expediţii
piratereşti ca mijloc de a scăpa de stăpânirea ducelui de Alba şi ca să obţină
prăzi mari de la navele spaniole. Alţii erau pur şi simplu piraţi de naţii diferite.
Li se alăturau şi unii hughenoţi francezi, toţi beneficiind de „scrisorile de marcă"
eliberate de Wilhelm de Orania în calitatea sa de prinţ suveran de Orania în
Provence**.
Ravagiile făcute de aceşti jefuitori în Marea Mânecii şi în Marea Nordului
constituiau de mult o problemă litigioasă acută între Spania şi Anglia; Franţa
se alătura plângerilor spaniole, căci şi vasele ei erau adesea prădate. Prezenţa
corsarilor olandezi în porturile engleze era o frecventă sursă de tulburări şi
alimenta în permanenţă contrabanda şi tot felul de negoţuri suspecte.
Expulzându-i, Elisabeta dădea satisfacţie partenerilor săi şi scăpa şi ea de nişte
vizitatori stânjenitori.
Procedând astfel, prevăzuse ea ce se va întâmpla? Uneori aşa s-a crezut,
fiind bănuită în cazul acesta de o atitudine machiavelică, desigur exagerată.
Fapt este că aceşti Calici, sub comanda şefului lor Guillaume de La Marck,

nemaiputându-se aproviziona în Anglia şi nici în Franţa, încearcă o lovitură
îndrăzneaţă şi, la l aprilie 1572, ocupă portul şi oraşul Brielle din insula olandeză
Voorne, în estuarul râului Maas; după câteva zile îşi completează cucerirea,
ocupând Vlissingen, important oraş fortificat din insula Walcheren, care controla
estuarul fluviului Schelde, şi instalându-şi acolo cartierul general în numele lui
Wilhelm de Orania.
Urmează imediat o explozie de entuziasm în rândul protestanţilor. „Se
vorbeşte aici că Ţările de Jos sunt pierdute pentru spanioli şi că ei trebuie să
se întoarcă acasă", scrie din Londra Guaras ducelui de Alba14. Un val de
voluntari francezi (desigur hughenoţi) şi englezi se precipită spre Vlissingen,
în timp ce numeroase oraşe din Flandra, Brabant, Olanda, Zeelanda, Gelderland
şi Frisia alungă autorităţile spaniole. Din partea lui Wilhelm de Orania (care
se găsea atunci în Germania, unde recruta trupe), a fratelui său Ludovic de

Note:
* A se vedea p. 266.
** Scrisorile de marcă erau documente provenind de la o putere beligerantă, acordând unor marinari particulari dreptul de a ataca şi prăda navele puterii duşmane; era aşa-numitul „război de cursă", de unde provine cuvântul corsar.

îassau, şi a amiralului de Coligny soseau apeluri insistente către regina Angliei,
ropunându-i să intervină direct si să ia conducerea mişcării de independenţă
Ţărilor de Jos sub stindardul protestantismului, încă o dată, ca pe timpul
izboaielor civile din Scoţia şi din Franţa, Elisabeta se confrunta cu o hotărâre
ramatică: să rămână neutră, sau să rişte un război cu Spania pe continent.

în Consiliul privat nu lipseau partizanii politicii de forţă. Aceasta era ărerea lui Leicester, şi la fel gândea şi Walsingham, pe atunci ambasador la 'aris. Burghley, după obiceiul său, era mai prudent, dar, ca şi Elisabeta, el se jmea cel mai mult ca nu cumva francezii să profite de situaţie şi să intervină entru a pune stăpânire pe Ţările de Jos - obsesia dintotdeauna a Angliei. El ra pentru walt and see: „Dacă ducele de Alba este destul de puternic pentru rezista atacurilor şi poate apăra ţara de ocupaţia franceză, e mai bine să stăm eoparte [...], dar dacă se vede că el nu poate să le ţină piept francezilor, ar trebui ă luăm toate măsurile potrivite ca să-i oprim pe aceştia, căci o dată ce pun stăpâ-ire [pe Ţările de Jos], ei vor fi nişte vecini prea puternici pentru noi."15

Teama de o invazie franceză în Belgia nu era deloc neîntemeiată. Coligny, i primăvara anului 1572, era mai mult decât oricând în graţiile lui Carol IX care-l numea „tatăl meu", spre marea mânie şi nelinişte a Caterinei de Medici) i îl îndemna pe tânărul rege să realizeze un proiect vast de reconciliere a upuşilor catolici şi protestanţi - în vederea unui război cu Spania -, şi totodată .e cucerire a Ţările de Jos, unde ducele de Anjou urma să devină vicerege. arol IX era ispitit de plan, visând să obţină victorii militare, ca cele ale bunicului au în Italia. Mulţi hughenoţi, veniţi din La Rochelle şi din alte părţi ale Franţei, e înrolau deja sub stindardul lui Ludovic de Nassau, şi puneau stăpânire pe alenciennes şi Bergen (23 mai 1572). Wilhelm de Orania, în fruntea trupelor ecrutate în Germania, trecea Rinul şi cucerea localitatea Ruremonde. La înce-

iutul lunii iunie, protestanţii păreau gata să obţină victoria în Ţările de Jos.
De acum înainte, Burghley nu mai putea opri plecarea voluntarilor englezi.
Se pregăteşte aici [la Londra] un ajutor important pentru a fi trimis la Vlissingen,
i se pare că există intenţia de a merge în acţiunile din Olanda mai departe
lecât se credea la început", îi scrie Fenelon lui Carol IX, la 5 iulie16. Şir Humphrey
jilbert, un fost locotenent al contelui de Warwick în timpul expediţiei de la
e Havre, trece marea cu o trupă de 1.500 voluntari „fără aprobarea formală
reginei sau a Consiliului ei" şi participă la ocuparea oraşelor Brugge şi Sluis
le către Calici.
Dar ducele de Alba avea mai mult talent militar, iar adversarii lui aveau
nai puţine forţe decât credeau şi unii şi ceilalţi. De la mijlocul lunii iulie, situaţia
nilitară se schimbă: Wilhelm de Orania era respins înapoi în Germania cu mari
ierderi, oraşului Bergen capitula, iar trupele de hughenoţi venite din Franţa
ub comanda seniorului de Genlis (un apropiat al lui Coligny) erau masacrate

în timp ce treceau prin Quievrain; după aceea Alba începe să recucerească
sistematic oraşele pierdute în primăvara precedentă.

Intrarea în scenă a lui Franqois d'Alenqon

în alianţa cu Anglia, materializată prin Tratatul de la Blois, Caterina de
Medici ţinuse seama, desigur, de consideraţii de ordin politic. Dar în paralel,
ea urmărea cu o răbdare neobosită şi proiectul său de alianţă dinastică, în urma

căruia unul dintre fiii ei să se aşeze pe tronul de la Westminster, alături de regina Tudor. Tentativa - sugerată la început de Coligny - de a o căsători pe Elisabeta cu Henri d'Anjou eşuase din cauza ezitărilor acestuia din urmă*, dar mai rămânea fratele lui mai mic, ultimul născut dintre fiii lui Henric II şi ai Caterinei: Fran9ois, duce de Alenşon; şi înainte de semnarea Tratatului de la Blois, chiar înainte de debarcarea Calicilor la Brielle şi de declanşarea războiului din Ţările de Jos, florentina propusese reginei Angliei mâna tânărului Francois, prin intermediul ambasadorului Fenelon.
La prima vedere, o iniţiativă cam ciudată. Fran9ois d'Alencon era cu 21 ani mai tânăr decât Elisabeta: la începutul anului 1572, el avea 18 ani, pe când ea 39! în plus, el era scund, nedezvoltat, „tuciuriu", cu o faţă urâtă - plin de cicatrice de la variolă, cu „două nasuri", după pamfletarii din epocă-, şi nu reali-zase până atunci nimic care să îndreptăţească speranţa unui mare viitor. Avea mai curând reputaţia unui om agitat, care provoacă necazuri („n-areîn cap decât război şi zbucium", spunea despre el mama lui când Franşois avea nouă ani).
Cum era de aşteptat, Elisabeta s-a făcut că ia lucrurile în glumă.
„întrebându-l [pe Burghley] cam cât e de înalt Monseniorul duce, el a răspuns că ar putea fi de înălţimea lui. - Nu, spunea ea, mai curând de cea a nepotului vostru." "
Dar, gândindu-se mai bine, Consiliul privat descoperea unele avantaje în continuarea negocierilor. Cât timp vor dura acestea, englezii aveau la îndemână un mijloc de presiune asupra curţii regale franceze. Caterina de Medici, cum o ştia toată lumea, era mereu gata de mari sacrificii ca să le facă un rost copiilor

ei, şi de altfel Franşois d'Alenşon avea reputaţia de a fi mai degrabă apropiat
de Coligny şi de hughenoţi, aliaţii tradiţionali ai Angliei.
în timpul memorabilei sale misiuni diplomatice la Londra pentru
ratificarea Tratatului de la Blois, în iunie 1572 - acea misiune însoţită de atâtea
festivităţi şi onoruri, în cursul căreia el a primit, în semn de remarcabilă preţuire,
Ordinul Jartierei -, ducele de Montmorency a revenit asupra candidaturii lui
d'Alencon. Elisabeta s-a interesat de caracterul şi fizicul prinţului. Montmorency
i-a dat portretul acestuia şi ea s-a arătat mulţumită.

Note:
A se vedea p. 281.

La rândul său, Marele Amiral Clinton, care venise la Paris în vizită de
ăspuns la cea a lui Montmorency la Londra, şi care fusese primit acolo cu acelaşi
'ăst, se întoarse în Anglia ca partizan sincer al ducelui. Coligny îl convinsese
;ă tânărul ar putea fi „adus cu uşurinţă la o cunoaştere a adevărului [adică a
jrotestantismului], iar obstacolul cu mesa ar putea fi uşor depăşit"18.
Francois d'Alencon lua acum foarte în serios lucrurile şi era plin de atenţii
'aţă de ambasadorul englez, în iulie, el îl trimite la Londra pe prietenul şi
consilierul său Boniface de La Mole, unul dintre cei mai seducători gentilomi
lin Franţa - acelaşi care va deveni celebru prin legătura sa, cu sfârşit tragic,
;u regina Margot. Nu i-a fost greu lui La Mole să-i placă Elisabetei; ea l-a primit
;u cea mai mare amabilitate, l-a luat cu ea în acelprogress estival, l-a prezentat
ui Burghley, lui Leicester, a cântat la clavecin în faţa lui, pe scurt, şi-a arătat
ot farmecul, care era extraordinar atunci când voia să-şi dea osteneala să placă.

a Mole o asigura din partea stăpânului său că acesta e gata să traverseze
vlarea Mânecii şi să o întâlnească personal pe regina Angliei; era cea mai bună
;ale de a-i stârni interesul Elisabetei, care refuzase întotdeauna să se gândească
a o căsătorie cu „un bărbat pe care nu l-ar fi văzut niciodată".
în anturajul Elisabetei, partizanii căsătoriei erau din ce în ce mai numeroşi.
foţi cei care, din motive diverse, erau pentru o alianţă cu Franţa, doreau şi
:ăsătoria. La urma urmei, regina nu avea decât 39 de ani. Se mai putea spera ca
;a să aibă copii, iar ducele de Alencon nu ar fi reintrodus catolicismul compromis
n Anglia, fiindcă, dimpotrivă, el cocheta în Franţa cu partidul hughenot.
Elisabeta însăşi părea tentată, dacă nu decisă. „Femeile vor să pară că
unt obligate să facă ceva, chiar şi atunci când ele doresc cel mai mult acel
ucru", îi scria Thomas Smith lui Walsingham. „Acum tânărul trebuie să se arate
ndrăzneţ şi întreprinzător."19 Cât despre diferenţa de vârstă dintre viitorii soţi,
7enelon găsise un mod ingenios de a ieşi din încurcătură, prin măgulire: el îi
ixplica Elisabetei că „ea arăta atât de bine şi de frumoasă, încât părea cu nouă
ini mai tânără, iar forţa şi buna dispoziţie a Monseniorului duce îl făceau să
trate cu nouă ani mai mult decât avea în realitate, încât astfel ei ajungeau să
ibă fiecare 27 de ani [sic/]" Nu se putea ca cineva să fie mai curtenitor - şi
lici mai diplomat20.
Boniface de La Mole părăsea Londra la 25 august 1572. Toate păreau
ă meargă cum nu se putea mai bine în favoarea căsătoriei dinastice. Nici el
i nici Elisabeta nu ştiau că, din ajun, începuse masacrarea protestanţilor la Paris.

Noaptea Sfântului Bartolomeu

înfrângerile protestanţilor în Ţările de Jos scăzuseră entuziasmul lui -arol IX - al cărui caracter slab era bine cunoscut - pentru a porni un război mpotriva spaniolilor, aşa cum propunea Coligny. De la începutul tulburărilor,

tânărul rege avea de suportat presiuni din partea mamei sale, a fratelui său Anjou, a ambasadorului Spaniei Zuniga şi a nunţiului apostolic, ca să renunţe la un proiect din care ar fi avut de câştigat numai hughenoţii. Acum, când Bergen şi Valenciennes erau pierdute şi Genlis prizonier al ducelui de Alba, apăreau din ce în ce mai evidente pericolele unei aventuri militare împotriva celei mai puternice armate din Europa: aceleaşi constatări care o îndemnau pe Elisabeta la prudenţă erau valabile şi pentru curtea Franţei.
La 9 şi la 10 august 1572, se ţin la Luvru două întruniri ale Consiliului regal, în prezenţa lui Carol IX şi a Caterinci de Medici. Coligny încearcă fără succes să-şi susţină politica de intervenţie. Cum Henri d'Anjou şi regina-mamă izbutiseră să-i smulgă regelui hotărârea de a renunţa la Ţările de Jos, amiralul comite gafa de a rosti ceea ce putea fi înţeles ca o ameninţare: „Doamnă, regele renunţă să intre într-un război; să dea Dumnezeu să nu se ivească un alt război, pe care nu-l va mai putea evita!" 21
Este de înţeles că, din acel moment, hotărârea Caterinei de Medici fusese luată: Coligny pune la cale un nou război civil, aşa că trebuia împiedicat să o facă, prin suprimarea lui. Programul sărbătorii Sfântului Bartolomeu este stabilit.

Se ştie cum, după eşuarea atentatului lui Maurevert împotriva lui Coligny, la
22 august - organizat de Henri de Guise şi, după toate aparenţele, aprobat de
Caterina -, teama de o ripostă hughenotă face guvernul regal să recurgă la miliţiile
pariziene şi se ajunge la masacrul care a însângerat străzile capitalei pe toată
durata nopţii şi a zilei de 24 august: Noaptea Sfântului Bartolomeu22.
De când durau luptele religioase în Europa, se văzuseră deja oraşe pârjolite,
populaţii decimate, protestanţi sau catolici spânzuraţi, decapitaţi, înecaţi, trecuţi
prin tăişul săbiei; dar niciodată nu se văzuse spectacolul unei întregi capitale
cuprinse de o nebunie ucigătoare, de nimicire sistematică a unei întregi populaţii.
Emoţia produsă în Europa a fost imensă - chiar şi după patru secole ea nu s-a
stins încă. Nimeni nu cunoştea numărul exact al victimelor, cu atât mai mult
cu cât masacrul a durat pe alocuri până în 26. Cifrele care circulau se datorau
mai mult propagandei decât datelor obiective: 5.000, 10.000, 20.000? Fără
îndoială că o estimare de 34.000 este verosimilă, ţinând seama de numărul
hughenoţilor care se găseau atunci la Paris, în ţările protestante, opinia publică
a văzut aici imediat rezultatul unei strategii deliberate de exterminare, pusă
la punct în taină de către Filip II, Caterina, Alba şi papa.
Dincolo de Marea Mânecii, vestea a ajuns încă din 27 sau 28 august, prin
hughenoţii care se refugiaseră aici în grabă. Ambasadorul Walsingham, care
locuia la Saint-Germain-des-Pres, deci dincolo de zidurile oraşului Paris,
avusese de suferit, şi primise chiar o pază din partea regelui care să-l apere,

ceea ce i-a îngăduit să salveze mai mulţi englezi care se găseau din întâmplare
la Paris, între care Walter Raleigh şi Philip Sidney, două viitoare celebrităţi.
Legăturile diplomatice normale erau însă întrerupte, şi abia la 3 septembrie îi

unge Elisabetei prima corespondenţă de la Walsingham, ulterioară dramei,
timp ce ea era în plin progress de vară în Warwickshire.
După cum era de aşteptat, cea dintâi reacţie în Anglia a fost de consternare
indignare. „E de necrezut cât de impresionat a fost întregul regat la această
;ste", scrie Fenelon la 30 august23. Dar foarte curând, Caterina de Medici
îseşte explicaţia care va reprezenta de aici înainte versiunea oficială franceză
faptelor, aşa cum o va expune Carol IX în mod solemn în faţa Parlamentului
irizian: Coligny concepuse un complot înspăimântător ca să-l omoare pe
;ge, pe fraţii săi şi pe întreaga lui familie; guvernul fusese prevenit de aceasta
liar la timp, graţie bunăvoinţei divine, iar în temeiul unui ordin regal, amiralul
complicii săi fuseseră executaţi, ca să se evite cea mai sângeroasă lovitură
î stat.
Fenelon a fost însărcinat să-i ducă acest mesaj Elisabetei. Ea îl lasă să
itepte până la 8 septembrie şi îl primeşte la Woodstock, într-un mod foarte
)lemn. „Am găsit-o", relatează Fenelon, „înconjurată de mai mulţi seniori din
onsiliul ei şi de primele doamne de la curte, toţi într-o mare tăcere, în Camera
privată. Ea a înaintat zece sau doisprezece paşi ca să mă primească, având
înfăţişare tristă şi severă, dar foarte naturală, după ce se scuzase puţin de

itârzierea audienţei mele." După ascultarea versiunii faptelor expuse de
nbasador, ea a răspuns că „ar fi dorit din suflet ca acele crime ale amiralului
ale prietenilor săi să fi fost încă şi mai grave, căci ea avea grijă, mai presus
s toate, de onoarea fratelui ei, regele Franţei"24. Nu era nici entuziasm, dar,
i fine, nici ruperea relaţiilor. Dacă mulţimea londoneză striga împotriva
ranţei „cuvinte urâte pline de incriminări şi insulte grave", Consiliul reginei
sculta politicos explicaţiile lui Carol IX si ale mamei sale. Pentru moment,
u se putea pretinde mai mult: alianţa franco-engleză se menţinea şi - ceea ce
ra esenţial pentru Caterina de Medici - negocierea mariajului Tudor-Valois
u era întreruptă. Era sarcina diplomaţilor, de o parte şi de alta a Mării Mânecii,
i lege la loc firele slăbite în mod periculos.

lupă Noaptea Sfântului Bartolomeu: se revine cu greu la normal

Revenirea la normal în relaţiile franco-engleze ar fi fost poate mai uşoară,
acă ar fi fost exterminaţi toţi protestanţii din Franţa, ceea ce însă nu se
itâmplase. Cu toate masacrele - care, în afară de Paris, au însângerat multe
lţe oraşe,.Orleans, Tours, Meaux, Rouen, Lyon, Toulouse, Bordeaux... -, mii
e hughenoţi supravieţuiseră şi, sub influenţa dramei trăite, au pus imediat
lâna pe arme. în sud, în Languedoc, lua fiinţă un adevărat stat calvin, cu un
îl de constituţie republicană cunoscută sub numele de „Regulamentul de la
lillau". Mai ales însă nesupusa La Rochelle s-a răsculat din nou împotriva
utorităţii regale, iar eforturile bravului Franşois de La Noue, trimis de

Caterina de Medici să negocieze, s-au izbit de un refuz categoric; până la urmă,
Noaptea Sfântului Bartolomeu nu rezolvase nimic, iar partidul protestant
rămânea mai neînduplecat ca oricând.
După ce armata lui Carol IX (comandată de Henri d'Anjou) ocupase
poziţii de luptă în faţa fortăreţei La Rochelle şi asediul începuse, implicarea
Elisabetei era inevitabilă. Flota franceză, condusă de Strozzi, un vechi duşman
al Angliei, se îndrepta de la Le Havre spre portul atlantic pentru a organiza
blocada: cei de la Londra se sperie şi cred - sau se fac a crede - că un atac
împotriva portului era iminent. Cei din La Rochelle cereau ajutorul Elisabetei,
protestanţii fugari veneau puhoi în Anglia, povestind despre nenumărate
masacre îngrozitoare. „Regina", scria Fenelon, „îmi spune că înmulţirea
cumplitelor excese din regat [al Franţei] nu putea fi ascultată fără a li se strânge
inima tuturor supuşilor ei [...]. Hughenoţii sosiţi în acest oraş [Londra]
exagerează atât de mult lucrurile încât dau ca sigur că au fost ucişi 100.000 de
oameni de la tulburările din Paris, fapt apreciat aici atât de crâncen şi împotriva
oricăror omenii, încât se inventează noi orori pentru a-i detesta şi mai mult pe
cei care le-au făcut"25.
în aceste condiţii, îi era imposibil Elisabetei, chiar dacă ar fi dorit, să reia
pur şi simplu negocierile pentru căsătoria ei cu ducele de Alencon. Totuşi,
Caterina de Medici nu-şi pierdea curajul. Ea propunea, prin Fenelon, o întâlnire
pe mare. Elisabeta refuză categoric, fiindcă „în afară de faptul că nu ar fi potrivit

să se ducă în afara ţării să-şi caute un soţ, supuşii ei nu i-ar îngădui niciodată să se pună în pericol în acest mod"26.

Dar raţiunea de stat are logica ei, care nu coincide întotdeauna cu cea a inimii. Alianţa franco-engleză era o necesitate pentru fiecare dintre cele două ţări. Asediul din La Rochelle se prelungea, iar Elisabeta nu îndrăznea să-i susţină pe faţă pe asediaţi, de teamă că încalcă Tratatul de la Blois. Cel mult le „strecura pe ascuns ceva împrospătări", cum spunea sugestiv Fenelon27.

Primindu-l pe acesta la 30 aprilie 1573, ea îl asigură că dorea „mare succes" armatei ducelui de Anjou, şi o întoarcere grabnică a „celor din La Rochelle" la supunerea faţă de regele Franţei. „Frontul protestant" exista mai puţin ca oricând.

La sfârşitul anului 1572 se iveşte o ocazie de a se face uitată Noaptea Sfântului Bartolomeu: soţia lui Carol IX, Elisabeta de Austria, naşte o fată, iar Elisabeta acceptă să-i fie naşă (o eretică! Acest simplu amănunt arată cât de puţin conta pentru curtea Franţei excomunicarea papală.) Contele de Worcester, reprezentându-şi suverana, se duce la Paris pentru ceremonia botezului, iar Caterina de Medici îi vorbeşte îndelung despre proiectul de căsătorie, care o interesa acum mai mult ca oricând. Se aranjează o întâlnire între cei doi viitori soţi la Dover, iar Elisabeta îşi exprimă speranţa că ducele

ji cu ea „se vor simţi bine", în septembrie 1573, Consiliul privat al Angliei

aprobă în principiu căsătoria, mareşalul Retz - un compatriot şi un apropiat
al Caterinei de Medici - vine la Londra şi este primit cu căldură „în pofida
zelor petrecute în Franţa de un an încoace. Cu două luni înainte, ducele de
Anjou, ales rege al Poloniei de către Dieta poloneză, ridicase asediul de la La
Rochelle, iar Edictul de la Boulogne pusese capăt - cel puţin teoretic - războiului
civil din Franţa. Nimic nu mai oprea reluarea înţelegerii franco-engleze şi nici
continuarea negocierilor matrimoniale: morţii din Noaptea Sfântului
Bartolomeu erau daţi cu totul uitării.

Sfârşitul partidului Mariei Stuart în Scoţia

Profitând de faptul că evenimentele din Ţările de Jos şi din Franţa ţineau
ocupate guvernele de la Madrid şi Paris, Elisabeta simte că a venit momentul
să termine cu problema supărătoare care dura de mai mult de patru ani: situaţia
confuză din Scoţia.

Oficial, Maria Stuart era şi acum regina Scoţiei, dar partidul ei
(„marianiştii") devenea din ce în ce mai slab. Compromiterea ei în complotul
lui Ridolfi făcea imposibilă în Anglia orice luare de poziţie pe faţă în favoarea
ei. Cât despre Franţa, aliata ei tradiţională, aceasta nu mai avea la Edinburgh
decât un rol neînsemnat, străduindu-se cel mult să-şi păstreze o oarecare influenţă
pe lângă anturajul tânărului rege lacob (pe care Maria şi apropiaţii ei îl numeau
„prinţul Scoţiei").

încetul cu încetul, toţi partizanii din Scoţia ai fostei regine o părăsiseră
şi trecuseră de partea noului regim, al cărui om de mână forte era acum contele
Norton, un protestant declarat şi un duşman neînduplecat al Mariei Stuart. Se

mai păstra un singur nucleu de rezistenţă, în jurul căruia se vor desfăşura evenimentele: castelul din Edinburgh.

Era - şi este încă - o fortăreaţă impresionantă ce domina capitala cu întreaga ei structură de piatră cenuşie, şi era bine înarmată. De când Maria Stuart fugise în Anglia, fortăreaţa era comandată de viteazul căpitan Kirkcaldy de Grange şi de Maitland - ultimă metamorfoză a „cameleonului", o ultimă revenire la cauza reginei pe care o trădase de atâtea ori.

Norton nu dispunea de o armată prea puternică; acesta era handicapul dintotdeauna al guvernului scoţian - slăbiciunea militară, din lipsă de fonduri pentru a recruta mercenari şi pentru a se înarma cu artilerie. Din contră, „castelanii" dispuneau de tunuri, de muniţii, şi primeau ocazional provizii din Franţa, trimise de Carol IX atunci când avea posibilitatea. Norton organizase asediul în faţa fortăreţei, dar problema era de durată. Negocieri „în stil scoţian" între asediatori şi asediaţi începeau, se întrerupeau: situaţia părea fără ieşire.

La începutul anului 1572, în timp ce descoperirea complotului lui Ridolfi tulbura şi îngrijora Anglia, Elisabeta se hotărăşte să facă pasul hotărâtor: ea îl recunoaşte oficial pe lacob VI ca rege al Scoţiei. Se terminase cu iluzia reginei Maria: de acum înainte, ea nu mai era decât „fosta regină a Scoţiei" şi nu mai putea pretinde - cel puţin din partea guvernului englez - să fie tratată ca un cap încoronat.

Câteva luni mai târziu, după Noaptea Sfântului Bartolomeu, deci la adăpost

de orice risc de reacţie a francezilor, Elisabeta merge si mai departe - ea îl trimite în Scoţia pe Henry Killigrew, cu instrucţiuni secrete redactate personal de către Burghley: „Se dovedeşte, cu fiecare zi ce trece, că prezenţa reginei Scoţiei este atât de primejdioasă, pentru Maiestatea Sa şi pentru regat, încât trebuie ca ţara să scape de ea. Şi, deşi s-ar putea rezolva lucrurile chiar aici, totuşi, pentru motive diverse, se pare că este preferabil să fie trimisă în Scoţia, pentru a fi dată în seama regentului, cu condiţia ca el să o ceară [...] şi ca el să procedeze faţă de ea pe cale legală, astfel încât nimeni să nu mai fie în pericol din cauza ei pe viitor."28

Era vorba deci, nici mai mult nici mai puţin, de a o trimite la moarte pe Maria Stuart. Chiar dacă Elisabeta refuzase atât de categoric să o condamne atunci când Parlamentul i-o ceruse *, această manevră indirectă de a o da pe mâna duşmanilor ei din Scoţia este surprinzătoare. Neîndoielnic, indignarea produsă de masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu (de care Londra era convinsă că Maria ştia dinainte) ar explica această atitudine deloc lăudabilă.

Fenelon, având unele bănuieli, o imploră pe Elisabeta „să înţeleagă că biata prinţesă nu putea să ştie nimic de masacru", dar se spunea că la vestea despre evenimentele din Paris, fosta regină „a stat trează toată noaptea bucurându-se, de unde se trăgea concluzia că ea ştia despre ce se întâmplă"29; aşa se explică de ce îi îngăduise Elisabeta lui Burghley să-l trimită pe Killigrew la Edinburgh cu instrucţiunile sale secrete.

Problema s-a tărăgănat totuşi, căci scoţienii nu s-au lăsat înşelaţi. Ei nu

ţineau să-şi ia răspunderea, faţă de opinia publică europeană, pentru moartea
fostei lor regine; ca să dea curs propunerii Angliei, ei au cerut ca execuţia -
dacă trebuia să aibă loc - să se facă în prezenţa unor trimişi oficiali ai Elisabetei
şi a unui corp de armată englez30. Când a aflat acestea, Burghley a refuzat
propunerea. Norton i-a explicat însă lui Killigrew că, dacă regina vrea să-l ajute
în mod real, nu avea decât să-l împuternicească să atace castelul din Edinburgh,
acest ghimpe din inima Scoţiei protestante.
Elisabeta şovăia. Una era să-l recunoască pe lacob VI ca rege, şi alta să
intervină cu armata în Scoţia. Totuşi, era un moment potrivit: Carol IX, ocupat
cu asaltul de la La Rochelle, nu putea acţiona deloc la Edinburgh, iar Spania

Note:
A se vedea pp. 279-280.

avea şi alte griji decât îndepărtata ţară nordică. La 17 aprilie 1573, o armată
engleză - cu artilerie - trecea frontiera la Berwick; era sub comanda lui William
Drury, guvernator de Berwick, şi număra 500 archebuzieri şi 140 infanterişti
înarmaţi cu suliţe. Bombardarea castelului începe la 17 mai. O mică flotă
franceză de sprijin, trimisă totuşi de Carol IX cu banii fraţilor de Guise, tocmai
fusese împrăştiată de furtună, iar comandantul ei, seniorul de Verac, căzuse
prizonier. Asediaţii nu mai aveau deci de aşteptat nici un ajutor de la nimeni;
ei capitulează la 29 mai.
Kirkcaldy de Grange şi Maitland i s-au predat lui Drury personal, pe
cuvântul lui de onoare. După câteva zile, Maitland moare în închisoare - s-a

vorbit despre sinucidere. Dar la 18 iunie, la ordinul secret al lui Burghley, Drury îl predă pe Kircaldy regentului Norton, care pune să fie spânzurat. Era un mod infam pentru englezi de a le mulţumi scoţienilor că le predaseră, cu un an mai înainte, pe contele de Northumberland (fostul conducător al Rebeliunii din nord în 1569, refugiat la acea dată în Scoţia), care fusese decapitat la York în aprilie 1572. Se ştie că răzbunarea se savurează în linişte; dar nici pentru Elisabeta, nici pentru Burghley, nici pentru Norton, aceste tocmeli cinice nu adaugă nimic la gloria lor.

XIX

„Cea mai frumoasă partidă din parohie"

încurcăturile din Ţările de Jos

După panica provocată de complotul lui Ridolfi - cu intrigile lui internaţionale ascunse şi cu complicităţile spaniolilor -, după tulburările stârnite de Noaptea Sfântului Bartolomeu (e drept, potolite repede), deceniul 1573-l583 reprezintă în domnia Elisabetei o perioadă pe care am putea s-o considerăm confuză. Nici în ceea ce priveşte Franţa sau Spania, nici chiar Roma, lucrurile nu evoluează în mod rapid sau dramatic. Ai impresia, cum se întâmplă uneori în istorie înainte de dezlănţuirea marilor conflicte, că fiecare dintre protagonişti îşi ţine răsuflarea, şovăie înainte de a întreprinde acţiuni ireversibile: nu numai Elisabeta, dar şi Filip II, Grigore XIII - succesorul lui Pius V, mort în 1572 -, şi mai ales Henric III, fost Henri d'Anjou, care urcă pe tronul Franţei la moartea lui Carol IX, în 1574.

Tendinţa generală a diplomaţiei engleze din aceşti ani, privită din perspectiva secolelor trecute, apare destul de clară: menţinerea unei alianţe formale cu Franţa, evitarea participării la conflictele de pe continent şi, mai ales, eforturile depuse pentru a păstra relaţii paşnice cu Spania. Urcarea pe tron la Paris a lui Henric III, fostul şef al partidului catolic din Franţa şi a cărui antipatie

personală faţă de Elisabeta era cunoscută, ar fi putut periclita alianţa atât de
greu încheiată la Blois si menţinută de atunci „cu toate evenimentele care s-au
petrecut în Franţa" \ după cum observa cinic Fenelon, referindu-se la masa-
crele din 1572. Dar, după o matură gândire, la întoarcerea sa din Polonia, şi
după sfatul înţeleptei sale mame, noul rege a înţeles că nu avea nici un interes
să se dea pe mâna fraţilor de Guise şi că alianţa engleză constituia pentru el
cea mai bună garanţie împotriva ambiţiilor acestora. Este deci confirmat Tratatul
de la Blois şi „Antanta cordială" continua să fie etaiată, nu însă fără unele gânduri
ascunse şi de o parte, şi de alta2.
Totuşi, situaţia internă a Franţei - unde hughenoţii şi oponenţii de toate
felurile erau mai puţin ca oricând dispuşi să se supună autorităţii regale - era
de aşa natură, încât, pe plan internaţional, francezii nu puteau constitui o reală

contrapondere faţă de puterea spaniolă. Elisabeta, conform înclinaţiei sale
fireşti, încerca deci să le împace pe toate: alianţa cu Franţa şi bunele relaţii cu
Madridul, ajutorarea protestanţilor de pe continent şi respectarea legitimităţii
monarhice, interesele comerciale ale Angliei şi grija faţă de neutralitatea diplo-
matică, în timpul acestor zece ani care constituie - după expresia unui istoric
britanic - „nivelul culminant al fluxului" domniei3, a considera politica engleză
ca ambiguă este prea puţin spus: ea era o adevărată echilibristică. Fiecare
demers era contrazis imediat, uneori chiar simultan printr-un demers opus. Şi
totuşi, trebuie recunoscut că rezultatele erau departe de a fi negative. Faptul

că s-a putut evita, până în 1588, un conflict armat cu Spania se datorează, fără îndoială, în parte atitudinii reticente a lui Filip II, dar mai ales acelui permanent joc dublu al Elisabetei, al cărei merit trebuie recunoscut aici.

în această perioadă, Ţările de Jos constituiau principalul front de luptă din Europa. Prin opoziţia ei geografică şi prin interesele ei economice în Flandra, Anglia nu putea să evite un amestec direct în acest teatru de operaţiuni. I s-au reproşat adesea Elisabetei (atât în timpul ei, cât şi după aceea) şovăielile, fluctuaţiile din politica sa olandeză, într-adevăr, ea s-ar fi putut angaja de la început, într-un mod categoric, alături de protestanţii revoltaţi împotriva jugului Spaniei. Mulţi din anturajul său o îndemnau în această direcţie, în frunte cu Leicester şi cu Walsingham. Partizanii lui Wilhelm de Orania n-ar mai fi fost obligaţi atunci să ceară ajutor, în locul Angliei, de la Franţa. Nu este însă sigur (viitorul o va dovedi) că, din punct de vedere militar şi politic, acţiunea ar fi avut succes; şi în plus, Elisabeta era prea pătrunsă de ideea dreptului monarhic, prea ostilă, în mod firesc, faţă de rebeli (care mai erau şi calvini), ca să uite că pentru ea Wilhelm era un supus revoltat împotriva regelui său, şi Filip II, moştenitorul vechilor duci de Burgundia, era singurul suveran legitim al Ţărilor de Jos.

Totuşi, ea era prea conştientă de interesele propriei sale ţări şi prea sensibilă faţă de opiniile consilierilor ei ca să nu ţină seama de necesitatea unei anumite solidarităţi cu revendicările „celor şaptesprezece provincii". De aceea se poate observa cum, de la an la an, chiar de la o lună la alta, Elisabeta oscilează

între două poziţii diplomatice: când situaţia militară evoluează în favoarea
spaniolilor, ea intervine pe lângă Filip II şi reprezentanţii săi la Bruxelles ca
să le recomande toleranţă şi concesii; când, dimpotrivă, poziţia lui Wilhelm de
Orania se consolidează, ea se arată foarte hotărâtă faţă de el şi îi propune să
medieze în conflictul cu Spania.
Ar fi prea mult, plictisitor şi în afara cadrului acestei lucrări să se redea
in amănunt multiplele peripeţii militare şi diplomatice ale celor unsprezece ani
scurşi între instalarea lui Wilhelm de Orania în Olanda (1572) şi înfrângerea
lui Fran9ois d'Alen9on în Ţările de Jos în 1583. Sub multe aspecte, luptele
armate şi schimburile de ambasadori au un caracter mereu repetabil: oraşele
sunt alternativ ocupate, pierdute, recucerite de unii şi de alţii, aceleaşi concesii
sunt acordate, apoi revocate, fără să apară nici un rezultat hotărâtor.

După victoriile ducelui de Alba în 1672 şi 1573, reduta rezistenţei olandeze
se afla desigur în aşa-numitele „provincii din nord" - Olanda, Zeelanda,
Gelderland, Groningen, Utrecht -, spre deosebire de provinciile din sud, Flandra,
Brabant, Hainaut, Namur, Artois, rămase în majoritate catolice. Acolo, în nord,
se stabilise Wilhelm de Orania, primind titlul de stathouder (guvernator) din
partea Statelor provinciale, ca o sfidare faţă de autoritatea regală. Şi tot acolo
au luat puterea calvinii, arătându-se tot atât de intoleranţi faţă de catolici, pe
cât erau aceştia, la rândul lor, în teritoriile în care guvernatorul spaniol de la
Bruxelles îşi păstra autoritatea.
Ducele de Alba, nereuşind să recucerească „nucleul rezistent" al Olandei-

Zeelandei (ridicarea asediului de la Alkmaar, în octombrie 1573, reprezintă
punctul limită al ofensivei lui), este înlocuit, la sfârşitul anului 1573, de către
Luis de Requesens, care s-a străduit, fără rezultat, să ducă o politică pacifistă,
şi a murit în martie 1576. După o perioadă de absenţă a puterii la Bruxelles,
caracterizată prin tot felul de abuzuri comise de trupele spaniole prost plătite,
un nou guvernator, Don Juan de Austria - frate vitreg al lui Filip II -, se insta-
lează la putere în 1576, ca să moară şi el în octombrie 1578. îi urmează princi-
palul său locotenent, Alessandro Farnese, duce de Parma (fiul Margaretei de
Parma, fosta regentă de pe vremea Calicilor*), care îşi inaugurează guvernarea
prin victorii răsunătoare, astfel încât Wilhelm de Orania ajunge într-o situaţie
aproape disperată în vara anului 1579.
în toată această lungă perioadă, olandezii îi cereau mereu Elisabetei să
le trimită oameni, sau măcar bani, ca să reziste spaniolilor. Ea era însă mai
impresionată de ofensele pe care i le aduceau foştii Calici ai Mării, care, stabiliţi
acum la gurile Rinului, ale Maasului şi ale fluviului Schelde, jefuiau mai mult
ca oricând în Marea Mânecii şi Marea Nordului, şi prădau fără deosebire nave
engleze, franceze sau spaniole (în octombrie 1573, ei distruseseră flota spaniolă
în Zuiderzee şi de atunci erau singurii stăpâni .ai coastelor). O serie continuă
de trimişi englezi la Wilhelm de Orania discutau oficial şi categoric, dar acesta
se apăra şi el cum putea: „Dacă negustorii englezi au fost atacaţi, nu se poate
ca supuşii mei să o fi făcut [...]. Maiestatea Sa trebuie să ţină seama că mările

sunt pline de tâlhari fără stăpân, şi că olandezii cinstiţi nu trebuie să suporte
consecinţele acestor jafuri ale piraţilor, de care nu sunt ei de vină."4 Dar Elisabeta
nu era convinsă de aceasta şi îi ameninţa pe cei din Vlissingen că se va alia cu
spaniolii, ca să-i pedepsească.
în acelaşi timp, totuşi, ea negocia cu prinţii protestanţi din Germania, ca
ei să trimită trupe de mercenari în ajutorul lui Wilhelm de Orania când presiunea
militară spaniolă devenea prea puternică, şi operaţiuni complicate se desfăşurau
pe pieţele bancare europene, sub formă de împrumuturi pe termen mediu şi
lung, pe care econoama regină a Angliei le aproba cu mare reticenţă.

Note:
* A se vedea p. 356.
Mai ales, ea nu contenea să trimită la Madrid şi la Bruxelles emisari ca
ă-şi ofere bunele oficii şi să restabilească, în favoarea intereselor Angliei,
elaţiile comerciale întrerupte din 1568. Un acord, încheiat la Nijmegen în
prilie 1573 şi confirmat la Bristol în anul următor, consfinţea redeschiderea
ortului şi a pieţei din Antwerpen pentru comercianţii din Londra (în măsura
i care „oamenii din Vlissingen" lăsau navele să treacă...), fără să se pună
roblema restituirii bunurilor spaniole sechestrate cu cinci ani mai înainte. Era
frumoasă victorie diplomatică, în care se reafirma vechea prietenie anglo-
paniolă, în dauna lui Wilhelm de Orania. Puritanii din Anglia au văzut în acord
nu fără temei din punctul lor de vedere - un pact cu „puterile întunericului"5.
Aceasta nu însemna că ar fi dispărut neînţelegerile dintre Londra şi
ladrid, nici între Londra şi Bruxelles. Astfel, în decembrie 1574, Thomas Wilson

venit să ceară expulzarea din Ţărilor de Jos a refugiaţilor catolici englezi care,
upă cum spunea el, complotau împotriva reginei, iar discuţia cu Requesens
devenit supărătoare. „I-am atras atenţia guvernatorului că e ciudat să condamne
îligia Angliei fără să o cunoască", îi scrie Wilson lui Burghley, „la care el mi-a
ăspuns că-i este destul să ştie că Biserica lui o condamnă. Şi a adăugat că i-a
i cerut papei să-l ierte de păcatul de a fi vorbit despre aceasta cu mine. I-am
ispuns că era cu totul inutil, fiindcă nu înţelesese nimic din cele spuse de mine."6
urprinzător amestec de prozelitism religios şi de politică internaţională!
Un alt ambasador englez, Thomas Smith, primit la Madrid în februarie
577, nu cerea decât privilegiul, pentru comercianţii englezi din Spania, ca să
e exceptaţi de la jurisdicţia Inchiziţiei. Regele i-a transmis că „în faţa Inchiziţiei,
l însuşi nu era decât o persoană particulară" şi că nu avea nici o putere să
itervină în această problemă. La care Smith, neţinând seama de nimic, forţează
itrarea la arhiepiscopul de Toledo, Mare Inchizitor, şi îi prezintă cererea lui.
a culmea indignării, arhiepiscopul îl ameninţă că va pune să-l aresteze „ca să
2rvească de exemplu şi altor naţiuni". Iar cum Smith zicea că o să i se plângă
îgelui de ofensa suferită, prelatul i-a strigat: „Plângeţi-vă cui vreţi, dar ieşiţi
e-aici imediat."7
Când Elisabeta pune problema restabilirii relaţiilor diplomatice perma-
ente între Anglia şi Spania, Filip II precizează că el nu ar accepta decât un
mbasador catolic, „precum cei ai altor ţări", fiind exclusă orice aprobare de a

racticaîn Spania un cult eretic, fie şi în particular8. Lucrurile au rămas în acest
:adiu; Filip însă, la rândul lui, a acceptat să numească un ambasador la Londra:
e Bernardino de Mendoza, despre care vom avea ocazia să vorbim de multe
ri în continuare, şi care şi-a preluat funcţia în martie 1579.
în mai multe rânduri, Wilhelm de Orania, nemaisperând să poată ţine
iept la nesfârşit puterii spaniole, îi propune Elisabetei să-i acorde suveranitatea
'arilor de Jos, eliberate, în schimbul unui ajutor financiar şi militar; ea însă
u putea să accepte o ofertă atât de compromiţătoare, în sfârşit, în vara anului

1578, ameninţat să fie nimicit de spanioli, conducătorul militar al Olandei se
hotărăşte să facă un ultim demers: el se adresează Franţei şi îi oferă coroana
Ţărilor de Jos lui Fran9ois d'Alenţon.

Frangois d'Alenqon între două coroane

După Noaptea Sfântului Bartolomeu, ideea căsătoriei Elisabetei cu
Fran9ois d'Alenţon nu fusese niciodată abandonată cu totul; dar moartea lui
Carol IX - care făcea din d'Alenţon moştenitorul tronului Franţei, în lipsa unor
copii ai fratelui său mai mare, Henric III - schimba datele problemei. Ambiţiile
tânărului duce pot acum să fie folosite în propria lui ţară, unde el se află mai
mult ca oricând în centrul intrigilor de la curte, trecând, împreună cu cumnatul
lui, Henri de Navarra, şi cu ducele de Montmorency, în fruntea partidului,
foarte activ, „al nemulţumiţilor".
Evenimentele din Ţările de Jos îl interesau în mod deosebit, şi încă din

1572 începuseră să circule zvonuri despre rolul pe care ar putea să-l joace în
încurcăturile olandeze. Dacă Anglia nu se hotăra să-i ajute pe faţă pe Wilhelm
de Orania şi pe olandezii lui, prinţul francez nu va avea asemenea scrupule şi
nici o asemenea prudenţă. Era ştiut că este nerăbdător să joace un rol în Europa,
ros de dorinţa de a domni. Fratele său nu avea încredere în el şi îl ura: stabilirea
lui în Ţările de Jos putea fi o soluţie ca să scape de el şi să-l îndepărteze de
Franţa, în vara anului 1577, sora lui, Marguerite (celebra regină Margot), sub
pretextul unei cure cu ape minerale la Spa, vine să recruteze pentru el mercenari
la Bruxelles. Un an mai târziu, hughenoţii francezi din anturajul lui Wilhelm
de Orania îl sfătuiau insistent să apeleze la el. La 13 august 1578, ducele
(„Monsieur", cum era numit de acum înainte, în calitatea lui de frate mezin
al regelui Franţei *) semna un tratat, prin care se angaja să dea olandezilor
10.000 de pedestraşi şi 2.000 de cai, în schimbul cărora el primea titlul de
„Apărător al libertăţii belgiene" şi promisiunea de a fi ales ca rege dacă, la un
moment dat, Statele ar hotărî să înlăture oficial suveranitatea lui Filip II9.
Era o manevră abilă, dar delicată. Provinciile din sudul Ţărilor de Jos,
rămase catolice, începeau să se desolidarizeze de provinciile din nord calvine,
iar Wilhelm de Orania, care voia să menţină unitatea „celor şaptesprezece
provincii", avea nevoie pe lângă el de un şef care să fie si catolic şi tolerant,
acceptabil atât în nord cât şi în sud. Fran9ois d'Alenşon răspundea perfect
acestei cerinţe - erau cunoscute legăturile lui cu partidul hughenot din Franţa.

Note:
* Din 1576, Franţois purta titlul de duce de Anjou, urmând fratelui său Henric. Pentru a evita orice confuzie, în cele ce urmează vom continua să-l numim Alencon, dar în documentele de epocă este desemnat în mod uzual ca „Monsieur" sau „ducele de Anjou", deşi concomitent i s-a dat mereu şi titlul de Alenţon.

Dar el, personal, nu avea nici bani şi nici armată; nu le putea fi util olandezilor
lecât aducându-le cu el alianţa cu Franţa sau cea cu Anglia.
Cât despre partea franceză, Henric III era de acord să-l vadă pe fratele
ui plecând în Ţările de Jos, fie măcar pentru a scăpa de el; dar nu se punea
jroblema să-l ajute, mai întâi pentru că regatul lui era ruinat din cauza inter-
ninabilelor războaie civile, care se succedau aici de mai bine de 15 ani, şi apoi
)entru că nu voia să-şi asume riscul de a-i oferi Spaniei un casus belii, într-un
noment când el n-ar fi fost în stare să poarte un război. El anunţa, fără nici
m echivoc, că nu-i va da nici un ajutor lui Franţois pentru ambiţiile lui olandeze
i că acesta va trebui să se descurce cu propriile-i mijloace.
Ducelui de Alenţon nu-i mai rămânea decât speranţa unui ajutor englez.
n consecinţă, se hotărăşte să reia proiectul căsătoriei cu Elisabeta, care zăcea
rin cancelarii de cinci sau şase ani. Soţ al reginei Angliei, el însuşi rege al Angliei,
iu ar mai ajunge la Antwerpen ca un solicitant, la discreţia Statelor, ci ca stăpân,
mpunându-şi condiţiile. Pe deasupra, ca suveran al Ţărilor de Jos, el ar fi unul
lintre cei mai puternici monarhi ai Europei, egal sau superior fratelui său: perspec-
ivă ameninţătoare, căreia nu-i lipsea decât un „da" al capricioasei fecioare
ondoneze. La 16 ianuarie 1579, debarca la Londra Jean de Simier, gentilom

i prieten al ducelui, însărcinat de acesta să-i pledeze cauza în faţa Elisabetei.

\iaimuta şi Broasca

Povestea relaţiei care s-a stabilit atunci între Simier, regină şi Franţois
l'Alen9on este în mod sigur unul dintre cele mai uimitoare episoade din viaţa
îlisabetei Tudor. Contemporanii au rămas perplecşi, indignaţi, şocaţi, amuzaţi,
iecare după firea lui; nici istoricii nu au fost, în general, mai indulgenţi. Din
artea ducelui, e greu de crezut - cu toate dovezile sale exagerate de dragoste
că motivele lui nu erau exclusiv politice: Elisabeta avea acum 45 de ani şi
oate complimentele curţii nu o puteau face dorită în mod real de un tânăr de
;5 de ani. Dar se pare că, pentru un timp, ea a pierdut orice prudenţă şi orice
eţinere. Niciodată, poate doar în perioada dej a îndepărtată a marii înflăcărări
asionale pentru Leicester, nu s-a compromis într-un mod atât de nechibzuit
um a făcut-o cu Simier; şi tot aşa, niciodată nu mersese atât de departe cu
ngajamentele matrimoniale cum avea s-o facă în curând, lăsându-se antrenată
n proiectul căsătoriei cu Alenţon.
Filip II, care era departe şi care privea aceste lucruri cu calmul lui obişnuit,
i-a crezut nici o clipă că Elisabeta se va căsători cu prinţul francez: „Am
onsiderat întotdeauna acest mariaj ca o pură închipuire; cred că discuţiile vor
ontinua şi că, până la urmă, regina va refuza să se căsătorească."10 Dar martorii
râu mult mai puţin siguri de o rezolvare negativă. Nici Burghley, nici Leicester,

ici Walsingham, nici ambasadorii Franţei şi Spaniei nu luau lucrurile în glumă.

Dimpotrivă, în câteva rânduri se părea că problema era rezolvată şi Elisabeta se hotărâse, aşa cum a afirmat ea însăşi în mod public cu diferite ocazii.
Ceea ce, privind în trecut, va apare ca un vodevil ar trebui, după părerea noastră, să fie considerat, dimpotrivă, ca un amestec nedrept al tragicului în viaţa acestei femei care - indiferent de motivele ei - rămăsese până atunci nesatisfăcută pe plan sentimental. Criza prin care trecea ea atunci, în timpul celor trei ani de tensiune pasională între Simier, Alen9on, Leicester, Hatton, cu crizele ei de insomnie, planşete, furii, înduioşări cu izbucniri necontrolate de entuziasm, nu pot fi înţelese decât ca o manifestare a menopauzei - echivalentul a ceea ce, la un bărbat, s-ar numi „pasiunea vârstei a doua".
Decât să ne scandalizăm de purtarea ei în aceste împrejurări, cum încă o fac mulţi istorici („ea se purta", scrie profesorul Conyers Read, „într-un mod cel puţin nepotrivit, ca femeie şi ca regină" u), ar trebui să înţelegem că pentru ea era ultima şansă a unei vieţi conjugale şi a unei împliniri sexuale pe care şi le-a refuzat atât de mult timp şi care, în curând, aveau să-i fie interzise pentru totdeauna.
Dar spectacolul era surprinzător pentru martorii englezi şi străini. De la sosirea lui Simier, Elisabeta părea fermecată. Acesta era, spune Camden, „un curtean rafinat, care cunoştea bine plăcerile dragostei şi farmecul de a face curte". El a fost „atât de călduros primit de regină la Richmond, încât contele

Leicester bombănea văzând cum se năruie speranţa nutrită atâta timp de a se
căsători cu ea"12. în curând regina nu mai putea sta fără el. „Nu există zi să
nu trimită după el", scrie ambasadorul Franţei, Castelnau de Mauvissiere (care-l
înlocuise pe Fenelon în 1575). „Odată a venit cu barca până la locuinţa mea,
ca să-l caute. El nu apucase să-şi citească corespondenţa şi nu era îmbrăcat.
A trebuit s-o primească în vestă şi ea l-a luat cu dânsa. Cei care nu-l pot suferi
îl socotesc omul diavolului. Ei spun că i-a făcut vrăji13".
Alintându-l, ea îl numea „maimuţa mea", ceea ce îl amuza. El îi scria
bilete în care se împleteau abil respectul, flatarea şi familiarismul, semnând
„a voastră Maimuţă". Toate acestea făceau ca bârfelile de la curte să atingă
cuhnea. „Vorbele lui o întineresc pe regină, s-a făcut mai frumoasă şi mai veselă
decât era în urmă cu 15 ani", constata Mauvissiere14.
Nici Simier şi nici Elisabeta nu uitau însă că scopul misiunii era căsătoria
cu d'Alen9on. La rândul lui, acesta trimitea din Franţa scrisori înflăcărate -
cu toate că făcea greşeli de ortografie cu duiumul, dar mărturisea: „Suferinţele
mele nu m-au învăţat să folosesc cuvinte frumoase". El spunea: „Dacă n-ar fi
speranţa acestei bucurii apropiate [de a vă vedea], viaţa mi-ar fi o prea grea
pedeapsă din cauza permanentelor griji şi necazuri din preajma mea, împotriva
cărora nu am un leac mai sigur decât imaginea frumuseţii voastre"1S. Sau:
„Păstrez portretul vostru frumos care nu mă va părăsi niciodată cât voi trăi.
Lângă el mă închin şi stau aproape tot timpul în adoraţia celor sfinte pe care
le am aici. O rog supus pe Maiestatea Voastră să-mi ierte pasiunea."16

în mod evident, Elisabeta era descumpănită. Exigenţele politice formulate de duce şi susţinute cu toată puterea de Simier cereau un răspuns negativ din partea Consiliului privat (el voia titlul de rege al Angliei, încoronarea la Westminster, o dotă anuală de 60.000 lire sterline chiar şi după ce ar fi murit Elisabeta, fără a mai pune la socoteală dreptul de a obţine, cu acordul reginei, orice funcţie publică şi demnitate din regat, şi bineînţeles libertatea de a-şi practica religia, plus - o pretenţie cu totul exagerată - concesionarea unui port liber pe coasta de sud a Angliei, unde să amplaseze o garnizoană franceză, ca ioc de refugiu). A fost însă de ajuns ca Simier, după ce a ieşit din sala Consiliului trântind uşa, să se ducă la Elisabeta, ca aceasta să bată din picior şi să declare za ea nu se lăsa ţinută sub papuc de consilierii săi1?.
Opinia publică din Anglia era iritată. Circulau cele mai neplăcute zvonuri despre purtarea reginei, la care se va referi mai târziu Maria Stuart într-o scrisoare de răzbunare către Elisabeta: „Contesa de Shrewsbury mi-a spus [...] :ă, pentru onoarea ţării, este supărător nu numai faptul că vă compromiteţi ;u un străin numit Simier, ducându-vă noaptea într-o cameră unde vă culcaţi ;u el şi vă dedaţi la unele libertăţi dezonorante, dar îi şi încredinţaţi secretele regatului, trădându-i faţă de el pe consilierii voştri."18 Mai ales Leicester fierbea de nerăbdare şi de indignare când vedea cum un prinţ francez devine stăpân pe ţară şi pe curte. Puse la cale în două rânduri asasinarea lui Simier, dar fără ă reuşească. Ca să se răzbune, Simier îi destăinui Elisabetei ce ştia toată curtea,

dar nimeni nu îndrăznise până acum să-i spună: că Leicester se căsătorise în
taină, în septembrie trecut, cu frumoasa Lettice Knollys, văduva contelui Walter
de Essex (adăugând, ca să fie şi mai grav, că existau bănuieli temeinice că el
a pus să-l otrăvească pe soţul ei, ca să rămână contesa liberă). Bineînţeles,
Elisabeta a fost consternată aflând de trădarea celui care era pentru ea „ca un
frate"; ea se simţea mai ales ofensată peste măsură - ştim că nu le permitea
adoratorilor ei să se consoleze cu alte femei când ea îi refuza. A făcut scandal,
a ţipat, şi-a bătut doamnele de onoare, a refuzat să mănânce o zi întreagă, a
tunat şi a fulgerat împotriva vinovaţilor: soţul şi soţia au fost arestaţi şi puţin
î lipsit ca Leicester să nu fie închis în Turn ca vinovat de înaltă trădare!
De data aceasta, căsătoria reginei cu Alen9on părea gata să fie înfăptuită:
nu mai trebuia decât o vizită a pretendentului, ca să se facă pe deplin acceptat.
S-a convenit că va veni incognito, în timpul verii. Burghley, după obiceiul lui,
i redactat un memoriu lung, în care enumera cu grijă toate argumentele pro
?i contra căsătoriei: în definitiv, dacă regina înclina personal pentru această
Căsătorie, el nu vedea nici un obstacol major în calea aranjamentului. După părerea
lui, singurul inconvenient serios era că, în cazul probabil când Henric III n-ar
avea copii, Alen9on va fi chemat să-i urmeze la tronul Franţei şi că, atunci,
„superioritatea acestui regat l-ar face pe rege să stea mai mult acolo decât în
Anglia"; era o dovadă semnificativă despre „imaginea" celor două ţări, după

15 ani de războaie civile în ţara Casei de Valois: Anglia, cu tot prestigiul Elisabetei,
nu era încă, în ochii propriilor săi miniştri, decât o putere de mâna a doua în
comparaţie cu vecina ei de pe continent .
Elisabeta era nerăbdătoare ca o fată tânără de familie bună înainte de
prezentarea logodnicului ei. „Doreşte cu înflăcărare venirea ducelui"; „e melan-
colică şi repetă: trebuie să mă mărit", relatează spaniolul Mendoza în depeşele
lui20, în sfârşit, la 17 august 1579, după o traversare grea, prinţul francez debarcă
într-un mic port de pe coasta comitatului Sussex si ajunge călare la Richmond,
unde „zeiţa" lui îl aştepta cu braţele deschise.
Din prima clipă, bărbatul scund i-a plăcut, cu tot tenul lui măsliniu, cu
semnele de variolă şi nasul plin de cicatrice despre care i se spuseseră atâtea.
Era plin de viaţă, avea o anumită impetuozitate latină, cu oarecare farmec
pentru femeia de 40 de ani care era obiectul atenţiilor sale arzătoare. Ea îl numi
„prinţul Broască" - desigur, ca urmare a unei glume pe care cronicarii nu ne-au
transmis-o. A dansat cu el, a declarat public că „îl admira mai mult decât pe
oricare bărbat" şi că „ar fi fericită să-i fie soţie"21. Castelnau de Mauvissiere,
scriindu-i Caterinci de Medici, o descrie ca fiind „cucerită şi învinsă de iubire"22.
Când Alenţon, după o şedere de 15 zile, şi-a luat rămas-bun, s-a convenit ca
o delegaţie oficială să vină în lunile următoare ca să pună la punct datele con-
tractului. „Despărţirea a fost foarte drăgăstoasă", remarcă Mendoza. La plecare,
ducele i-a oferit logodnicei sale un inel cu diamante de 10.000 de coroane, fără
a mai pune la socoteală un şirag de pietre preţioase lui Leicester, un diamant

de 3.000 de coroane lui Sussex, cadouri doamnelor: viitorul rege al Angliei ştia
să trăiască bine23.
„Prăpastia adâncă" a domnului Stubbs

Totuşi, nu se poate spune că aceste intrigi amoroase de curte nu stârneau
nici un ecou în opinia publică engleză. Tot ce însemna ostilitate a ţării faţă de
catolicism în general şi faţă de Franţa în particular se transformă într-o mare
iritare la gândul că un fiu al Caterinei de Medici o să-şi pună pe cap coroana
lui Henric VIII. Se întrezărea revenirea acelor timpuri cumplite ale Mariei
Tudor şi ale lui Filip, se auzeau parcă trosnind flăcările rugurilor la Smithfield.
Franşois d'Alen9on repeta în zadar asigurările că n-o să se amestece în treburile
interne engleze şi că nu va cere să se modifice legile existente; nimeni nu-l credea.
Ambasadorul Spaniei, care nu dorea să vadă un Valois domnind la Londra,
mai mult decât dorise odinioară Antoine de Noailles să o vadă pe Maria căsăto-
rindu-se cu Filip *, punea în mod discret gaz pe foc. Leicester - eliberat din

Note:
A se vedea capitolul IV.

arest, dar tot în dizgraţie -, Walsingham, Hatton şi toţi cei pe care ambiţiile
francezului îi scandalizau sau îi prejudiciau nu ezitau să facă unele comentarii
răuvoitoare.
Elisabeta simţea această opoziţie, chiar în cadrul propriului ei Consiliu,
şi se enerva din cauza asta. Ea nu admisese niciodată să-şi vadă supuşii - chiar

dacă erau membrii Parlamentului - amestecându-se şi spunându-şi părerea în ceea ce ea considera că este viaţa ei privată. Şi fără îndoială, cu o anumită logică, ea se miră că, după atâtea insistenţe să se căsătorească, tocmai când s-a decis să renunţe la celibat, hotărârea ei stârnea proteste atât de numeroase şi de vehemente.

Un oarecare John Stubbs a căzut ţap ispăşitor. Era un avocat londonez, cunoscut ca puritan şi cumnat cu unul dintre şefii partidului puritan, Thomas Cartwright. El redactase şi publicase în grabă, imediat după vizita lui Fran9ois d'Alenşon la regină, un opuscul cu un titlu violent, deşi foarte lung: Descoperirea prăpastiei adânci de care Anglia riscă să fie înghiţită printr-o căsătorie franceză dacă Domnul nu împiedică săvârşirea ei arătându-i Maiestăţii Sale păcatul şi pedeapsa ce-o aşteaptă.

Nu putea fi conceput un text care să o rănească mai mult pe Elisabeta Tudor. Tot ce se găsea aici era de natură să o înfurie: tonul apocaliptic obişnuit al literaturii puritane, pretenţia de a-i da lecţii în numele lui Dumnezeu - ei, Capului suprem al Bisericii! - şi mai ales aluziile intolerabile la vârsta ei şi la incapacitatea sa de a avea copii. „Scumpa noastră regină", scria insolentul avocat, „se lasă dusă la abator ca un biet miel neprihănit. Oricine ştie cât e de periculos să nască la vârsta ei şi că atât mama, cât şi copilul au puţine şanse să scape cu bine." De altfel, toată lumea ştia că Alen9on era putred „până-n măduva oaselor", că era fiul unei „Jezebel a timpului nostru", că o căsătorie cu el ar fi ca aceea a surorii sale Marguerite, semnalul unei Nopţi a Sfântului Bartolomeu;

pe scurt, el nu era altceva decât „vechiul şarpe din Sfânta Scriptură, revenit sub înfăţişare omenească să o ispitească pe Eva englezoaică şi să distrugă din nou paradisul terestru". Dacă, din nenorocire, Dumnezeu, ca să ne pedepsească pentru păcatele noastre, ar îngădui ca această căsătorie nelegiuită să se împlinească, vom vedea de îndată Anglia invadată de o hoardă de francezi lacomi, „drojdia acestei curţi [Valois] care este drojdia Franţei, care este drojdia Europei" u.

Pentru Elisabeta, era o crimă de lezmaiestate, evidentă, incontestabilă. Doar moartea putea constitui pedeapsa meritată pentru o ofensă atât de cumplită la adresa reginei. Dar pentru consilieri şi judecători lucrurile nu erau tot atât de clare. Desigur că Stubbs şi editorul lui meritau o sancţiune, fiindcă s-au amestecat, ei, nişte simpli supuşi, în probleme de stat; dar crima de înaltă trădare, singura pasibilă de pedeapsa supremă, era oare pe deplin justificată?

La urma urmei, Stubbs acţionase din cele mai onorabile motive. El nu o insulta pe suverană, ci dimpotrivă, o avertiza împotriva pericolelor care o ameninţau. Opinia publică se înflăcăra în favoarea avocatului întemniţat. Ar fi fost greu de obţinut condamnarea capitală, şi mai greu încă să fie executată.

Elisabeta, capabilă întotdeauna să simtă schimbările survenite în popularitatea ei, nu-şi potolea mânia. Din cauza asta îşi pierduse somnul şi pofta de mâncare. Lui Walsingham, care îndrăznea să-i ia apărarea lui Stubbs, îi replica numindu-l „protectorul ereticilor"25. Şi totuşi, toată lumea o sfătuia să

fie îngăduitoare - chiar şi draga ei „Broască", ce-şi permitea astfel luxul să joace
rolul unui prinţ generos.
„Mulţi au încercat să-i obţină iertarea, unii chiar dintre cei care erau în
favoarea căsătoriei, spunându-i reginei şi pretextând că aceasta ar fi o cale de
a câştiga inimile întregului popor, dar ea s-a arătat de neînduplecat şi s-a înfuriat
tare pe toţi cei care i-au vorbit despre aceasta, spunând că ar prefera să i se
taie ei mâinile şi că ştia bine că Stubbs nu era decât secretarul unora mai răi
decât el, şi că ea le purta pică celor care îl puseseră la treabă." M Această mărturie
a ambasadorului Franţei, care nu putea fi suspectat de simpatie pentru Stubbs,
o arată pe Elisabeta sub cel mai rău aspect al caracterului ei - iute la mânie,
impulsivă şi încăpăţânată. Până la urmă, ea cedează, dar numai până la un
punct: lui Stubbs şi editorului nu li se va tăia capul, ci numai mâna dreaptă,
vinovată de a fi scris şi publicat un pamflet jignitor. Sentinţa a fost pronunţată
şi executată la 3 noiembrie în piaţa din Westminster. Călăul a folosit un satâr
de măcelar şi un ciocan, în timp ce sângele ţâşnea în valuri din încheietura
mâinii tăiate şi i se ardea cu fierul roşu rana, ca să i-o cauterizeze, Stubbs a
avut tăria să-şi scoată cu mâna stângă pălăria de pe cap şi să strige cu o voce
puternică: „Trăiască regina!". După care, a ieşinat27*.
Niciodată popularitatea Elisabetei nu fusese mai scăzută. Şi niciodată
nu fusese ea mai nenorocită, fiindcă simţea că de aici înainte căsătoria ei
devenise imposibilă.

Franţa, Ţările de Jos, Anglia: speranţele spulberate ale ultimului Valois

întors în Franţa după escapada lui engleză, Fran9ois d'Alen9on se trezise
deodată aruncat în vâltoarea tulburărilor care sfâşiau regatul şi în încurcăturile
olandeze. Continua să-i scrie „zeiţei" sale scrisori delirante de pasiune (el se simte,
pe lângă ea, „ca o mică lumânare faţă de lumina strălucitoare a soarelui"28),
dar, pentru moment, se preocupa înainte de toate de realizarea acordului din

Note:
* Stubbs va rămâne în închisoare doi ani, apoi, eliberat, a ajutat guvernul în lupta
împotriva iezuiţilor şi a ajuns membru al Parlamentului. După cum se exprima el însuşi, era un „adevărat englez".
iul precedent cu Statele Olandei, asigurându-şi astfel un punct de sprijin în
ările de Jos. La 25 octombrie 1579 - la numai două luni după reîntoarcerea
i din Anglia -, el obţine să i se deschidă porţile oraşului Cambrai, posesiune
aniolă, şi se instalează acolo. Cum, la rândul lui, Alessandro Farnese îşi
jntinua seria de victorii militare, iar provinciile catolice din sud se îndepărtau
î faţă de idealul independenţei, încheind cu regele Spaniei Pacea de la Arras,
ii Wilhehn de Orania nu-i mai rămânea altă soluţie decât să se îndrepte spre
rinţul francez, care aştepta de atâta vreme să-i vină timpul: la 13 ianuarie 1580,
rovinciile din nord - de aici înainte numite Uniunea de la Utrecht sau
Provinciile Unite" -îl declarau pe Filip II decăzut din drepturile lui suverane
îl numeau pe Fran9ois d'Alenşon ca „senior şi prinţ al Provinciilor Unite

e Ţărilor de Jos". Tratatul a fost semnat de fericitul ales, în castelul lui din
lessis-les-Tours, la 19 septembrie 1580 şi confirmat la Bordeaux, în ianuarie
rmător29.
Este lesne de înţeles că, în timpul acestor evenimente, proiectul căsătoriei
igleze trecuse pe planul al doilea al preocupărilor ducelui. Cum, la rândul
iu, fratele lui era ocupat cu un nou război declanşat de hughenoţi - al şaptelea
118 ani -, faimoasa delegaţie oficială care trebuia să vină în Anglia ca să pună
punct contractul matrimonial întârzie să treacă Marea Mânecii: abia în
rimăvara anului 1581 ajunge la Dover. Se putea crede, de data aceasta, că
roblema intră în faza ei finală.
Dar, de la plecarea „prinţului Broască", Elisabeta avusese timp de
îndire. Ostilitatea opiniei publice faţă de proiectul de căsătorie franco-engleză
apărea din ce în ce mai mult ca un obstacol de nedepăşit. Pe de altă parte,
i observa că Henric III era ferm hotărât să-şi lase fratele să se împotmolească
i Ţările de Jos fără să-i acorde vreun ajutor, de frică să nu-şi îndepărteze
artidul catolic, din ce în ce mai puternic în Franţa sub stindardul tânărului
uce Henri de Guise. Ea înţelegea că, luându-l ca soţ pe Fran9ois d'Alenţon,
; implica în aventura lui olandeză, al cărei rezultat era dintre cele mai nesigure.
i fără îndoială că febra ei matrimonială se potolea, pe măsură ce menopauza
' instala, iar efectele ei psihologice şi fiziologice se estompau.
Totuşi, delegaţii prinţului au fost primiţi cu fast. E drept că Alengon
rocedase bine: misiunea diplomatică trimisă de el număra cel puţin 500 de
srsoane, fiind condusă de doi prinţi de viţă regală, „prinţul-delfin" Francois

2 Bourbon * şi contele de Soissons, cu o suită strălucită de mari seniori şi de
iplomaţi - printre care erau Secretarul de Stat Claude Pinart şi fostul ambasador
enelon. Trimişii francezi au fost salutaţi prin 200 lovituri de tun şi primiţi la
faiteriall într-o sală imensă construită special pentru această ocazie, tapisată

Note:
* A nu se confunda acest titlul de „prinţ-delfin" (de Auvergne) cu titlul de Delfin al
'antei dat fiului cel mai mare al regelui, dacă acesta exista.
cu aur şi argint, cu un tavan pictat reprezentând bolta cerească, iar Elisabeta,
îmbrăcată în stofă cu fir de aur presărată cu rubine şi diamante, trona sub un
baldachin de mătase stacojie brodată cu trandafiri din perle. Ospeţele, balurile
şi turnirurile au durat timp de o săptămână. Din nou, regina strălucea în toată
splendoarea, fardată până în albul ochilor şi acoperită de bijuterii; prinţului-
delfin, care îi cerea portretul, îi răspundea fandosindu-se „că ar trebui ca
pictorul să-i pună un văl pe obraz, ca să nu pară prea bătrână"30. Francezii,
experţi în complimente, intraseră mai mult ca oricând, în numele stăpânului
lor, în rolul tânărului pasionat care suferă de lipsa persoanei iubite, după
binecunoscuta temă a „prinţesei îndepărtate", într-o zi, când, urcându-se pe
o navă, jartiera mov a reginei s-a desprins, seniorul de Marchaumont a ridicat-o
spunând că este un „trofeu de iubire" prea valoros ca să nu îmbogăţească cu
el tezaurul ducelui Franţois. Elisabeta, ţinându-şi cu o mână ciorapul care
cădea, l-a rugat, amabil, să-i dea panglica indispensabilă ţinutei sale, dar a doua

zi i-a trimis-o înapoi pentru prinţ, cu o agrafă făcută dintr-un diamant31.
în sfârşit, contractul era gata la începutul lui iunie: nu mai era nevoie decât de prezenţa logodnicului ca să se termine totul şi să celebreze căsătoria.
în acest timp, Fran9ois d'Alenşon îşi pregătea marea sa campanie din Ţările
de Jos. începea să înţeleagă că nu-l aşteptau victorii uşoare. După Pacea de la
Arras, spaniolilor, în mod evident, le mergea bine, iar olandezii, la rândul lor,
nu dădeau semne că intenţionează să-l asculte orbeşte pe noul suveran pe care
fuseseră constrânşi să-l aleagă. Era greu de făcut provizii, se ducea lipsă de
voluntari. Caterina de Medici îl vedea cu îngrijorare pe ultimul său născut
lansându-se într-o aventură fără ieşire: „Fiul meu e hotărât să intre în Flandra,
deşi l-am făcut să admită că nu are motive să se lanseze într-o asemenea aventură,
pentru care sunt mai îndurerată decât pot spune, văzându-l gata să-şi piardă
şi reputaţia şi viaţa."32
în aceste condiţii, singura şansă pentru Alen9on de a ajunge într-adevăr
regele Ţărilor de Jos era să obţină ajutorul fără rezerve al Angliei, dar în mod
sigur, nici Elisabeta şi nici Consiliul ei nu erau dispuşi să i-l acorde. Sosirea
prinţului ca să-şi întâlnească logodnica şi să o conducă - în sfârşit - la altar capătă
acum un caracter oarecum ireal. Când el a debarcat în Anglia, la l noiembrie
1581, e clar că nu-şi făcea nici o iluzie. Totuşi, Elisabeta îl primeşte cu aceeaşi
bucurie ca şi în urmă cu doi ani. O ultima izbucnire de afecţiune (de dragoste?)
o arunca în braţele lui. I-a dat un apartament lângă al ei, l-a vizitat de mai multe
ori în camera lui, şi-a petrecut zile întregi cu el, a dat serbări şi banchete în

onoarea lui. El s-a luptat în turniruri pentru ea şi a consimţit să se lase învins,
ca să-i facă plăcerea de a-l pune în libertate în numele zeului iubirii, într-o zi
- 22 noiembrie - ea ajunge chiar să-i declare ambasadorului Franţei „că ducele
va fi soţul ei, şi că el putea să-i scrie această veste regelui, stăpânul său", după
care ea îl sărută „pe gură" pe Alenţon şi-şi scoate un inel de pe deget, pe care

oferă; îşi repetă apoi angajamentul în faţa întregii curţi, făcându-le pe
)mnişoarele ei de onoare să plângă când le declară: „Acum, am un soţ,
tsiţi-vă şi voi unul dacă doriţi"33.
Cu oricare alta decât Elisabeta, problema ar fi fost în mod sigur rezolvată.
ar ambasadorul Spaniei, care începea să o cunoască mai bine, rămânea
eptic: „Lord Burghley crede că mariajul este acum sigur şi se bucură, în ceea
mă priveşte, mi-e greu s-o cred, căci, dacă regina ar fi vrut într-adevăr să-l
pe duce de bărbat, nu ar fi făcut atâtea ca să-i întârzie venirea." De fapt, ea
schimba atitudinea de la o zi la alta. La începutul lui decembrie, îl consola
: Christopher Hatton care plângea la gândul că o pierde, declarându-i că nu
e motive de disperare. Peste câteva zile, ea îl asigură pe Alenţon că hotărârea
era luată, copieşindu-l cu „sărutări, gesturi intime, mângâieri şi alintări
dşnuite între amanţi". Până la urmă, ea hotărăşte că nu se va căsători cu
rodnicul ei decât la întoarcerea lui din Ţările de Jos, când el va fi recunoscut
noii lui supuşi, deoarece ea nu voia „să amestece clopotele de nuntă cu
buitul tunurilor din bătălii".

De data aceasta, era rândul ducelui să tărăgăneze lucrurile. „Dacă plecaţi
aici", îi spunea Sussex, „fiţi sigur că nu veţi mai reveni niciodată." Alen9on
ncercat un mic şantaj: „Dacă nu vă căsătoriţi cu mine", i-a spus el Elisabetei,
oi face cunoscute promisiunile pe care mi le-aţi făcut, arătând scrisorile
astre şi inelul care a stat pe degetul vostru." Ea a fost stânjenită, dar a răspuns
nu putea să se angajeze cu nimic în mod sigur înainte de întoarcerea lui din
mdra. Situaţia devenea penibilă şi pentru unul şi pentru celălalt, în particular,
:nţul tuna şi fulgera, spunând că recunoaşte în această umilire mâna fratelui
i, care era gelos pe el şi căuta să-l ruineze, spunând că va reîncepe războiul
ii în Franţa ca să se răzbune. Dar el nu putea să aştepte la nesfârşit: flota
"e trebuia să-l ducă în Flandra era gata de plecare şi olandezii îşi pierdeau
)darea.
în ultimul moment, Elisabeta, ca să iasă din încurcătură, se hotărăşte,
fără regret, să-şi desfacă baierele pungii: Alencon pleca cu 25.000 lire
rline şi cu promisiunea unui ajutor mai substanţial în caz de nevoie. Era
oţit de Leicester şi de mai mulţi alţi seniori englezi, ca gardă de onoare -
r nu era vorba decât de o escortă, care trebuia să revină neîntârziat în Anglia.
rtegiul a plecat spre Dover la 27 ianuarie 1582; regina l-a însoţit până la
nterbury. în ultima noapte, „ea a suferit atât de mult văzându-l pe duce cum
aregăteşte de plecare încât a făcut febră; ea i-a spus lui Sussex că avea nevoie
un soţ, că va aştepta întoarcerea ducelui timp de 20 de zile şi că apoi îl va

de bărbat imediat". Dar - pentru a cita tot depeşele lui Mendoza -, după el plecă, „regina a intrat în apartamentul său şi a început să danseze, atât simţea de uşurată văzând că a scăpat de duce". Şi într-un caz şi în celălalt, :ea fi crezută ca fiind sinceră.

Nefericitul prinţ ştia că în realitate nu mai avea nici o speranţă să-şi pună vreodată pe cap coroana Angliei - o ştia atât de bine, încât a început de îndată, fără succes de altfel, demersurile pentru a se căsători cu o fiică a Marelui Duce al Toscanei. Dar nici cariera sa de suveran al Ţărilor de Jos n-avea să fie mai fericită. Cu toată învestitura sa cu mare pompa la Antwerpen, la 20 februarie, când însuşi Wilhelm de Orania i-a pus pe umeri mantia regală, el constată în curând că nu obţinuse decât un titlu pur formal şi că armata lui, recrutată în Franţa, era incapabilă să le ţină piept spaniolilor. Unele măsuri aspre luate cu stângăcie i-i ridică în cap repede pe pretinşii lui supuşi. „E viclean şi perfid, ca şi mama lui"34, declară Elisabeta care, în acel moment, nu mai avea deloc intenţia să-l ia de bărbat. El părăseşte Ţările de Jos, umilit şi deznădăjduit, la 29 iunie 1583, după un an şi patru luni de la sosirea lui acolo, în timp ce Alessandro Farnese restabilea fără dificultate autoritatea regelui Spaniei în teritoriul pe care este astăzi Belgia. Din această aventură, rămânea doar un mic corp expediţionar englez cantonat la Oostende, sub comanda colonelului Şir Henry Norris.
Astfel se încheia, fără glorie, epopeea olandeză a ultimului Valois. El

a pierdut două coroane. Nu-i mai rămânea decât speranţa să o poarte într-o zi pe cea a Franţei, la moartea fratelui său; Franţois avea să moară de tuberculoză, la 10 iunie 1584, lăsând ca moştenitor al tronului pe protestantul Henri de Navarra. Aflând despre moartea lui, Elisabeta îi scrie Caterinei de Medici:

„Doamnă, durerea voastră nu o poate depăşi pe a mea. Vă mai rămâne un fiu, dar eu nu-mi găsesc consolarea decât în moartea care, sper, mă va face în curând să-l întâlnesc."35 Cine ştie dacă, la urma urmei, nu era aici puţină emoţie adevărată?

„Cea mai frumoasă partidă din parohia sa"

Cu Franţois d'Alencon dispărea într-adevăr ultima speranţă a Elisabetei - cel puţin ultima posibilitate - de a se căsători. Ea, care fusese atâta timp, după expresia cam lipsită de respect a lui Walsingham, „cea mai frumoasă partidă din parohia sa"36, ştia că de aici înainte nu va mai fi niciodată cerută în căsătorie de vreun împărat, rege sau prinţ. Fără îndoială că ea a vrut aşa; fără îndoială că acest celibat etern era rezultatul unei hotărâri luate de la începutul domniei, sau chiar mai dinainte, pentru motive pe care am încercat să le examinăm într-un capitol precedent.

Dar aceasta nu contează. Se terminase acum, şi pentru totdeauna, cu acele cochetării, cu acele negocieri prelungite şi reluate fără încetare, cu acele misiuni diplomatice încărcate de fiatări şi promisiuni, în care ea se complăcuse atât de des. Dacă Anglia era, în definitiv, uşurată văzând impasul prin care se sfârşea

Centura căsătoriei franceze, restul Europei rămânea de aici mai ales cu impresia
iui ultim capriciu al insuportabilei fete bătrâne încoronate. De data aceasta,
i mersese prea departe pentru ca propria sa reputaţie să nu aibă de suferit
n cauza acestei deziceri în ultimul minut.
Caracterul ei nu va mai fi acelaşi după acest ultim foc al pasiunii - sau
fanteziei. Iritabilitatea şi nehotărârea ei vor creşte, ca şi necuviinţa compor-
rii sale obişnuite, brutalităţile ei faţă de cei intimi, iritarea ei faţă de tot ce
j-i convenea. Va trebui să apară pericolele interne şi externe din deceniul
mător ca poporul englez să revină la acel amestec de veneraţie şi respect faţă
; ea care era atât de evident cu zece ani mai înainte. Dar se terminase pentru
itdeauna ca tânăra femeie veselă, care ţinea întreaga Anglie fermecată din
gendarul 17 noiembrie 1558: criza sentimentală şi politică din 1579-l581
archează o dată decisivă în viaţa Elisabetei Tudor.

XX

„Fără să-şi asume riscul unui război"

Taina lui Filip II

în deceniul 1573-l583, Ţările de Jos nu constituiau unica scenă pe care se confruntau interesele engleze şi spaniole. Pe mare şi dincolo de Atlantic, ocaziile de conflict nu erau mai mici; şi chiar în Europa, Portugalia, Franţa, Irlanda şi Scoţia constituiau tot atâtea scene pe care se confruntau cele două puteri în plan diplomatic sau militar. Toate acestea implicau direct Anglia, fiindcă închisoarea Mariei Stuart, cu toate măsurile de precauţie luate, era din ce în ce mai mult un focar de intrigi spaniole.

în aceste condiţii, de ce n-a izbucnit un război înainte de anul 1588? De ce, timp de 20 de ani, Anglia şi Spania s-au luptat peste tot, fără ca suveranii

lor să înceteze din această cauză să facă schimb de ambasadori şi de mesaje curtenitoare? Acest rezultat surprinzător se datorează în parte politicii prudente şi sinuoase a Elisabetei, dar explicaţia trebuie căutată - chiar mai mult - în caracterul enigmatic al lui Filip II.

Mult timp, foarte mult timp, într-adevăr, suveranul spaniol a şovăit să rupă legăturile cu Elisabeta, de teamă să nu-i creeze avantaje regelui Franţei, adevăratul său rival. Tradiţia alianţei între Anglia, Spania şi ducatul Burgundiei împotriva regatului francez dura de prea mult timp ca să înceteze deodată la Madrid ca şi la Londra. Filip II şi Elisabeta continuau să aibă unul faţă de celălalt - dacă nu afecţiune - un sentiment de respect, chiar atunci când interesele celor două ţări erau din ce în ce mai opuse, îi stăpânea aceeaşi neîncredere, cu o uşoară nuanţă de dispreţ, faţă de suveranii francezi lipsiţi de strălucire - Carol IX, Henric III şi mama lor florentină.

Aşa stând lucrurile, este de mirare totuşi că Filip II, al cărui ataşament faţă de catolicism era din an în an mai hotărât, n-a luat faţă de Anglia eretică o atitudine ostilă în mod mai direct. El nu dăduse prea mare importanţă excomunicării pronunţate de Pius V împotriva Elisabetei în 1570, continuând să-i dea întotdeauna titlul de regină a Angliei pe care papa nu i-l recunoştea. In fond, fără să o spună, el trebuie să fi gândit, ca şi Elisabeta, că fiecare suveran este stăpân în ţara lui, şi că Sfântul Scaun nu are dreptul să acorde cuiva coroana sau să i-o ia.

Istoria relaţiilor diplomatice între Londra şi Madrid este tipică din acest
inct de vedere. Fără nici o îndoială, Elisabeta fusese cea care luase iniţiativa
perii relaţiilor în 1568, confiscând aurul de pe navele spaniole refugiate în
nglia*. Dar chiar şi după expulzarea ambasadorului Guerau de Spes în 1572,
ntactul dintre cele două ţări nu fusese niciodată întrerupt cu totul.
Dmerciantul Antonio de Guaras îndeplinise funcţia de însărcinat cu afaceri
Londra, atât de puţin clandestin, încât Elisabeta îl primea în mod public,
r Burghley îl trata ca pe un diplomat acreditat. Apoi Guaras fusese închis,
1577, în urma descoperirii unor scrisori imprudente pe care i le scrisese lui
squesens; acest fapt nu-l împiedică însă pe Filip II să numească un nou
nbasador, oficial de data aceasta, în persoana lui Don Bernardino de
endoza, un mare senior de viţă nobilă, cavaler al Ordinului Sfântul lacob şi
iţer de mare valoare. Mendoza şi-a preluat funcţia în martie 1579 şi a stabilit
i îndată relaţiile cele mai curtenitoare cu regina; scrisorile lui către regele Filip
aţă până la ce nivel fusese integrat în lumea politică engleză, încă de la sosirea
i, aşa cum am văzut cu ocazia vizitelor la Londra ale lui Jean de Simier şi a
icelui de Alenconl. Este drept că aurul spaniol, pe care el îl risipea cu bună
inţă, îi asigura un sprijin puternic în Anglia, cu mult dincolo de cercul
tolicilor declaraţi.
Tratatul de comerţ de la Bristol, din 1574 - amintit în capitolul precedent -,
stabilise, în mod teoretic, schimburile economice dintre cele două puteri. Dar
arenţele diplomatice nu trebuie să ascundă realităţile, care erau cu totul

tele. Răfuielile dintre negustorii englezi din Spania şi Inchiziţie, care lovea
i putere în aceşti eretici, erau o sursă permanentă de acuzaţii din partea
lisabetei: or, dacă exista un domeniu asupra căruia Filip II nu înţelegea să
tocmească, era tocmai acesta. Atâta timp cât va domni el, nu va fi tolerată
ciodatăîn ţara lui vreo practică sau vreo carte eretică. (Este şi motivul pentru
re, după plecarea doctorului Mân în 1568, nu a mai existat, până la sfârşitul
colului, nici un ambasador englez cu reşedinţa la Madrid). Pe de altă parte,
ţiunile marinarilor englezi în Atlantic şi în America, şi ajutorul acordat de
lisabeta rebelilor din Ţările de Jos (deşi nu voia s-o recunoască), constituiau,
ochii spaniolilor, tot atâtea violări ale tratatului; corespondenţa dintre
nbasadorul Mendoza şi Filip II arată că acesta din urmă era perfect conştient
' realitate - el vorbeşte de „răutatea" şi de „perfidia" „ereticilor englezi".
în aceste condiţii, nu lipseau, în prejma suveranului morocănos din El
scorial, partizanii unei politici energice împotriva Angliei. Printre ei era şi
icele de Feria, care .nu uitase umilinţele trăite în insulă la începutul domniei
lisabetei, şi care rămăsese în relaţii strânse cu catolicii englezi exilaţi. Şi
srnardino de Mendoza, care urmase după Guerau de Spes, recomanda trecerea

Note:
A se vedea p. 269.

la acţiune. Ambasadorul Spaniei la Paris, Don Juan de Vargas, făcea un tablou
încurajator asupra situaţiei din Anglia: „Condiţia ţării este de aşa natură - există

semne de revoltă peste tot, regina este îngrijorată, partidul catolic se întăreşte, sunt tulburări în Irlanda, flota spaniolă provoacă spaimă -, încât ar fi suficientă o forţă redusă ca în trei zile să se prăbuşească totul."2

Şi totuşi Filip II nu voia să audă vorbindu-se de un război. Nici perspectiva de a reintroduce adevărata religie în ţara răposatei sale soţii, Maria Tudor, nici cererile de ajutor ale catolicilor Mariei Stuart, nici iritarea pe care i-o provocau isprăvile corsarilor englezi, nici sfaturile ambasadorilor lui nu-l puteau decide să facă pasul hotărâtor. O singură dată s-a lăsat antrenat aproape cu de-a sila: era în complotul lui Ridolfi, la care îşi dăduse asentimentul; eşecul sângeros al acţiunii nu a făcut decât să-i întărească dorinţa de pace.

S-au căutat tot felul de explicaţii pentru această pasivitate. Exista, fără nici o îndoială, o atitudine de prudenţă calcuiată şi înţeleaptă: Filip II înţelegea, mai bine decât consilierii lui belicoşi, că resursele imperiului său nu erau inepuizabile şi că, dacă se adăugau la cheltuielile greu de suportat ale armatei din Ţările de Jos şi cele ale unei aventuri în Anglia, s-ar fi ajuns curând la ruină.

Apoi, cu scepticismul propriu firii lui, se îndoia de puterea şi de mărimea partidului catolic din insulă, de care depindeau toate şansele de succes ale unei acţiuni împotriva Elisabetei. Iar faţă de Maria Stuart, al cărei comportament în Scoţia îl judecase cu severitate, nu avea nici o simpatie.

Dar trebuie să se ţină seama, mai ales, de acest aspect particular al caracterului său, care era tendinţa spre o politică de expectativă. Era un om al dosarelor şi al biroului, plăcându-i să adnoteze minuţios depeşele ambasadorilor săi,

având oroare să treacă la fapte - era exact opusul unui om de decizie. Catolicii
englezi refugiaţi în Spania erau disperaţi de această atitudine: „Nu avem de
aşteptat nici un ajutor din partea regelui, ci numai de la Dumnezeu", scria unul
dintre ei. „Regelui îi e atât de frică de război, cât se teme un copil de foc, în
timp ce soarta creştinătăţii depinde de un atac împotriva Angliei." 3 Şi cum
Elisabeta, la rândul ei, era nehotărârea personificată, situaţia de nici război,
nici pace s-a prelungit timp de 20 de ani între cele două ţări, spre folosul Angliei
- în cele din urmă - şi spre dezastrul Mariei Stuart.

Francis Drake, dragonul englez

Dintre toate casus belii care puteau fi invocate, în anii 1570, între Anglia
şi Spania, cele mai evidente erau, fără îndoială, acţiunile marinarilor englezi
în teritoriile transatlantice, posesiuni spaniole păzite cu grijă de pe vremea cuce-
ririlor de la începutul secolului, şi care cuprindeau nu numai America de Sud
(cu excepţia Braziliei portugheze) şi America Centrală, dar şi toate Insulele
Antile şi o bună parte a Americii de Nord - Mexicul şi sudul actualelor State Unite.

Am amintit, în două capitole precedente *, primele expediţii engleze spre
ntile şi America, de natură preponderent „comercială" - mai ales comerţ de
intrabandă cu sclavi negri provenind din Africa, pentru care existau complici
liar printre spanioli. Am relatat incidentul de la Sân Juan de Uliia din 1568,
.re a devenit o dramă, dar în care englezii reuşiseră să apară ca victime, în

np ce ei erau cei care se duseseră să-i sfideze pe spanioli în propriile lor
)rturi. Până atunci, protestele spaniole fuseseră moderate; în mod evident,
lip II nu dădea mare importanţă, pe plan politic, acestor aventuri îndepăr-
te, iar ravagiile produse de Hawkins şi de rivalii lui nu-i păreau în esenţă
osebite de cele ale nenumăraţilor piraţi care brăzdau mările din Norvegia
tnă în Portugalia. Dar, începând din 1572, lucrurile iau o altă întorsătură: cu
trarea în scenă a lui Francis Drake, începe să se pună problema unui pericol
sntru integritatea teritorială a Imperiului spaniol, iar tonul corespondenţelor
plomatice devine altul.
Francis Drake era fiul unui mic patron de nave din Devon, protestant
învins care a devenit într-un târziu pastor cu tendinţe puritane. S-a spus, la
i moment dat, că tânărul Francis fusese în slujba lui Filip II, pe când acesta
a rege al Angliei, ca soţ al Mariei Tudor, şi că el îi ura pe spanioli din cauza
iei misiuni pentru care pretindea că a fost nedreptăţit la piată; nu există însă
ci o dovadă autentică în sprijinul acestui fapt4. El îl însoţise pe vărul său,
awkins, în 1567-l568, în nefericita expediţie care se terminase la Sân Juan
s Ulua prin catastrofa cunoscută, în timpul anilor următori, face călătorii
;ntru contrabandă în Antile, „ca să cunoască mai bine locurile şi oamenii"5,
ipă cum spunea el. în sfârşit, în primăvara anului 1572, primeşte autorizaţia
se lanseze cu două corăbii mari la atacarea bogatelor comori ale Americii
sntrale.
Expediţia a fost pregătită cu grijă. O inovaţie dibace consta în transpor-

rea, demontate, a trei şeici subţiri (mici nave înguste, lungi şi uşoare, puse
mişcare cu ajutorul pânzelor şi al ramelor, care puteau naviga în ape puţin
lan ci), uşurând transportul pe fluvii şi de-a lungul coastelor. Scopul era să
ungă la Nombre de Dios **, portul în care spaniolii depozitau aurul şi argintul
n minele Americii Centrale înainte de a le transporta spre Sevilla.
De fapt, Drake acostează în istmul Darien fără dificultăţi, la o lună şi
mătate de când plecase din Plymouth. în zorii zilei de 28 iulie 1572, el era
faţa portului Nombre de Dios, unde nimeni nu se aştepta să-l vadă. Debarcă
ându-i prin surprindere pe spanioli şi, în câteva ore, pune stăpânire pe port;
imai că, rănit grav la coapsă, pierde pentru un moment controlul operaţi-
lilor. în câteva clipe, o hoardă dezlănţuită se abate asupra reşedinţei guverna-
rului, de unde jefuieşte aur, argint, perle şi pietre preţioase în valoare de un

Note:
* A se vedea pp. 226-227 şi 268.
** Acum, în Republica Panama.
milion de lire sterline, „mai mult decât puteau transporta cele trei şeici".
Restabilit repede (avea o forţă ieşită din comun), Drake preia de îndată
comanda şi îşi conduce expediţia la Portobello *, pe care îl incendiază, apoi,
dornic să verifice existenţa unei „alte mări" dincolo de munţii din istm, se
avântă cu 18 însoţitori neînfricaţi şi 30 de indieni cimarron - pe care şi-i făcuse
prieteni cu ajutorul urii lor comune faţă de spanioli - prin pădurile în care
mişunau şerpi, prin lanţurile muntoase (sierras) cufundate în ceţuri, până când
au zărit, din vârful unei culmi înalte, misteriosul ocean, pe care nici un englez

nu-l mai contemplase vreodată. Atunci el intona un Aleluia şi-l rugă pe
Dumnezeu „să-l ajute să aducă într-o zi o navă engleză pe această mare".
Revenit pe coasta Atlanticului, îşi regăseşte flota şi se îndreaptă, în sfârşit, spre
Europa. Sosea înapoi, la Plymouth, la 9 august 1573. Era într-o duminică şi
lumea se afla la biserică, „dar îndată ce s-a răspândit vestea despre sosirea lui
Drake, toţi au fost atât de dornici să-l vadă, încât n-a mai rămas nimeni să
asculte predica, atât de mare era graba să admire dovezile binecuvântării lui
Dumnezeu asupra ţării noastre şi asupra graţioasei regine".
întoarcerea lui Drake s-a produs într-un context care-i era prielnic. Era
timpul când relaţiile anglo-spaniole erau foarte proaste, când Filip II nu mai
avea ambasador la Londra şi nici Elisabeta la Madrid, şi când plângerile Spaniei
în legătură cu jaful de la Nombre de Dios nu puteau decât să se adauge la cele
privind sechestrarea aurului genovez, ajutorul dat rebelilor din Ţările de Jos
şi alte prejudicii. Nu exista nici un risc pentru regina Angliei - faţă de care
Drake era o persoană particulară - să fie obligată să plătească vreo despăgubire
oricât de mică sau să restituie ceva.
în schimb, a fost cu totul altfel, patru ani mai târziu, când Drake a între-
prins a doua mare expediţie. De data aceasta, era vorba nici mai mult, nici mai
puţin decât să străbată Strâmtoarea Magellan şi să urce de-a lungul coastei
pacifice a Americii, acolo unde se afla fabulosul Perii cu minele lui de aur, acolo
unde nici o corabie străină nu ajunsese niciodată să tulbure supremaţia spaniolă
de la victoria lui Pizarro asupra incaşilor, cu 43 de ani în urmă. Leicester, Hatton,

Walsingham, şi alţi curteni de prim rang participau la aventură; chiar şi regina
contribuia financiar la expediţie. Nimeni nu se îndoia că profiturile scontate
ar proveni.în cea mai mare parte din jafuri. Şi se luaseră toate precauţiile ca
secretul să fie păstrat: marinarii fuseseră recrutaţi pentru o călătorie la...
Alexandria! Antonio de Guaras, totuşi, avea unele bănuieli: el se gândea că
scopul lui Drake erau Antilele spaniole6; dar nimeni nu-şi închipuia până unde
vor ajunge îndrăzneala şi succesul lui Drake.
Francis Drake pleacă din Plymouth la 13 decembrie 1577, cu cinci corăbii,
dintre care cea mai mare, Pelican, era proprietatea lui personală - ceea ce poate

Note:
* Acum în Republica Panama.

pune ceva despre averea pe care o avea după jaful de la Nombre de Dios. El
i îmbarcat, ca şi data precedentă, nave uşoare demontabile, dar şi un mobilier
uxos, veselă de aur „chiar şi pentru bucătărie", obiecte de artă, „pentru ca splen-
loarea regatului Angliei să fie cunoscută şi admirată de toate popoarele unde
ra face el escală"7; era însoţit de o întreagă suită de gentilomi, muzicieni, cartografi:
;ra, în mod evident, o expediţie ambiţioasă, de o amploare nemaiîntâlnită8.
Nu s-ar putea pune problema, în cadrul acestei lucrări, să se relateze în
imănunt extraordinara călătorie care, timp de doi ani şi nouă luni, îi va purta
e Drake şi pe însoţitorii lui, în mod succesiv, în Brazilia, la Capul Horn, în
Jeru, în California, în Insulele Moluce şi, în cele din urmă, la Capul Bunei

Speranţe şi de-a lungul coastelor Africii. Era pentru prima dată, după Magellan,
;ând un marinar reuşea înconjurul lumii. Când Drake, la 26 septembrie 1580,
ntra în portul Plymouth, efectul psihologic a fost imens, tot atât cât şi prada
tdusă (se vorbea de un tezaur de un milion de lire). Relatarea aventurii, cu
eripeţiile ei - revolte, bătălii, furtuni, descoperiri exotice -, înflăcăra mulţimile9;
le data aceasta însă, scandalul jafurilor făcute pe teritoriile spaniole avea
)roporţiile unei crize internaţionale.
începând din 1574, se restabiliseră oficial relaţiile între Anglia şi Spania;
lin 1578, un ambasador al lui Filip II îşi avea reşedinţa la Londra, iar Elisabeta
iu înceta să-i arate intenţia ei de a menţine legături de caldă prietenie cu „bunul
iau frate" de la Madrid. Filip avea deci toate motivele să ceară nu numai o
edeapsă exemplară pentru „cel mai mare tâlhar din lume", ci mai ales resti-
uirea tezaurelor jefuite din Perii şi de pe mare de la vasele spaniole şi portu-
gheze *. Mendoza şi-a dat toată osteneala în această direcţie. Scriindu-i lui Filip
I, el descrie, indignat, neruşinarea englezilor: „Drake şi-a descărcat prada, pe
:are Consiliul reginei voia să o depoziteze în Turn, ca proprietate a Coroanei;
egina n-a fost de acord, spunând că ar trebui, dimpotrivă, să se lase impresia
;ă Drake nu adusese nimic. Se ţine în mare taină itinerarul pe care l-a avut el;
)amenii lui sunt ameninţaţi cu pedeapsa cu moartea dacă mărturisesc ceva.
Jnii spun că el a urmat acelaşi itinerar ca şi Magellan, alţii cred că s-a întors
)e acelaşi drum pe care a plecat şi că nu a făcut într-adevăr ocolul lumii, dar

îl însuşi lasă să se înţeleagă că ar fi descoperit un drum mai scurt şi că ar putea
race ocolul lumii numai într-un an."10
Elisabeta era în măsură să facă faţă, când avea interesul, la orice proteste
iiplomatice. Mai întâi, sub diverse pretexte, ea evită să-l primească pe Mendoza.
Apoi, când ambasadorul ameninţă că se întoarce în Spania, îi transmite că nu-i
înţelege insistenţa, că, după cât ştia ea, bunul său frate Filip nu avea nici un
notiv să se plângă de Drake, şi că dacă i se va putea da o dovadă contrară, ea

Note:
Din ianuarie 1580, Filip II era şi rege al Portugaliei (a se vedea mai departe, p. 354-355).

se va îngriji să se facă dreptate. „Am răspuns", scrie Mendoza, „că deţineam
numeroase documente care contraziceau această afirmaţie, provenind de la
consulatul negustorilor din Sevilla, în legătură cu jafurile, incendiile şi distru-
gerile făcute vaselor spaniole." u Puţin mai târziu, regina este văzută împodobită
cu o diademă oferită de Drake, cu „cinci smaralde, dintre care trei lungi cât
degetul cel mic şi două rotunde, evaluate la 20.000 coroane, totul provenind
din Perii", în afară de o cruce cu diamante în valoare de 5.000 coroane. Nu
erau uitaţi nici principalii miniştri şi curteni, în frunte cu Leicester; se pare că
numai Burghley şi Sussex au refuzat darurile lui Drake, „conştiinţa lor neper-
miţându-le să accepte un cadou din lucruri furate" - cel puţin aşa spune
Mendoza12.
în aceste condiţii, era evident că, pentru ca hoţii să fie pedepsiţi, nu
trebuia să se pună nădejdea în guvernul englez. Ba mai rău: la 4 aprilie, Elisabeta

se duce să viziteze, la Deptford, faimosul Pelican (rebotezatîn cursul călătoriei
Căprioara de aur [Golden Hind\ în cinstea lui Hatton, unul dintre principalii
săi comanditari, care avea această emblemă heraldică). Drake a dat în onoarea
suveranei, la bordul legendarei corăbii, „cel mai frumos banchet care s-a dat
în Anglia de pe vremea regelui Henric", după care regina, scoţând o sabie de
aur, şi făcându-se în glumă că îi taie capul „ca să-i facă pe plac regelui Spaniei",
dispune să fie învestit cavaler, în prezenţa ei, de către trimisul lui Franţois
d'Alen9on, care se găsea lângă ea. Fiul micului patron de nave din Devon va
fi de acum înainte Şir Francis Drake, având o emblemă „neagră cu o fascie
onduiată de argint, alături de două stele tot din argint în centru şi în vârful
ascuţit", deasupra cărora se afla o figură reprezentând o corabie pe un glob
pământesc şi o mână care ieşea dintr-un nor cu deviza „Auxilio Divino".
Nu se putea imagina o mai mare onoare acordată unui supus de origine
modestă; şi nici o mai mare insultă la adresa Spaniei*.
Irlanda, cap de pod spaniol?

Unul dintre argumentele Elisabetei ca să refuze să plătească pentru
daunele făcute de „Dragonul Angliei**" era faptul că aceasta acţionase fără
să aibă vreun ordin oficial, răfuielile lui cu regele Spaniei ţinând de dreptul
privat şi nu de răspunderea guvernamentală. Era un raţionament deosebit de
firav, pe care Mendoza îl putea respinge cu mare uşurinţă: tratatele anglo-

Note:

* Golden Hind a fost păstrată mult timp ca un monument istoric. Mai există ici şi acolo în Anglia obiecte presupuse a fi fost construite din lemn provenit din acea relicvă vestită.
** Nume pe care spaniolii i-l dădeau lui Drake, printr-un joc de cuvinte pornind de la numele său (în latină draco = dragon).

paniole prevedeau în mod explicit, încă din secolul trecut, sancţionarea preju-
iciilor aduse de cetăţenii unei părţi bunurilor care aparţineau cetăţenilor
eleilalte părţi.
Din fericire pentru ea, Elisabeta dispunea de o altă linie de apărare: era
ituaţia din Irlanda, unde, spre deosebire de ce se întâmpla în America,
ilip II era de data aceasta cel care putea fi acuzat de manifestări ostile.
Ne amintim că, de la începutul anilor 1560, nepotul contelui de Desmond,
ames Fitzmaurice, constituie în regiunea Munster, în sud-vestul Irlandei, un
ucleu activ de rezistenţă catolică*. Activitatea protestantă a anumitor colonişti
nglezi nu făcea decât să învenineze situaţia, tot atât cât intervenţia nereuşită
Elisabetei în hărţuielile dintre clanuri, care îi opuneau pe cei din familia
itzgerald, seniori ai comitatului Desmond, celor din familia Butler, seniori ai
omitatului Ormonde. în 1567, în pofida sfaturilor Lordului-Deputat (guvernator)
lenry Sidney, contele de Desmond şi fratele lui sunt arestaţi, duşi în Anglia
[închişi în Turnul Londrei; câteva luni mai târziu, întregul Munster era în plină
îbeliune.
James Fitzmaurice i-a strâns atunci pe vasalii unchiului său închis şi
;-a declarat că „nu mai exista altă speranţă pentru ei decât moartea sau sclavia"
i că „ţara neputând rămâne fără conducere, trebuie să fie aleasă una după

utuma strămoşilor lor"13. El este recunoscut imediat prin aclamaţii „căpitan"
l domeniilor Desmond şi devine în curând un fel de rege fără titlu în sudul
rlandei. El restabileşte cultul catolic şi face incursiuni până în inima domeniilor
ngleze.
Totuşi, învins de către viceguvernatorul englez John Perrot, ajunge să
2 exileze („în sfârşit, am făcut vulpea să iasă din vizuină", va scrie Perrot) şi
ece în Franţa, în 1575, ca să-i ofere lui Henric III coroana Irlandei. Se înţelege
ă, la acea dată, regele de Valois avea alte griji decât îndepărtata „Hibernia";
'itzmaurice îşi continuă deci călătoria spre sud, mai întâi în Spania, unde-şi
ice relaţii utile în anturajul lui Filip II, apoi la Roma, unde este primit cu
raţele deschise de papa Grigore XIII.
De mult timp, iezuiţii înţeleseseră interesul pe care îl putea prezenta,
entru recucerirea catolică a Angliei, insula vecină, unde catolicismul rămăsese
iu şi unde revolta împotriva ocupanţilor englezi era oricând gata să izbucnească.
îrigore XIII este ispitit imediat de ideea unei expediţii militare în Munster,
nde Fitzmaurice se declara gata să pună ţara în mişcare, de îndată ce sosesc
"upele pontificale.
Planul s-a conturat în 1578. Rolul principal îi revenea unui fost pirat
nglez, Thomas Stukeley, care se pretindea a fi un bastard al lui Henric VIII,
i care gustase cândva din viaţa închisorilor londoneze. Bun vorbitor pe cât

Note:
A se vedea p. 226.

era de necugetat, se convertise la catolicism şi se stabilise în Spania, unde

Filip II îi conferise titlul de „marchiz de Irlanda" (ceea ce, la drept vorbind, nu-i aducea nici un folos). Deja în 1575 Stukeley începuse să pregătească, cu sprijinul lui Don Juan de Austria, o flotă pentru Irlanda, fără să reuşească să-şi atingă scopul. Acum, după trei ani, sosirea lui Fitzmaurice readucea proiectul în actualitate; Stukeley însă, mereu dornic de acţiuni glorioase, preferă să meargă mai întâi împreună cu tânărul rege al Portugaliei, Sebastian, într-o cruciadă romanescă împotriva necredincioşilor din Maroc şi cad amândoi în bătălia legendară de la Ksar-el-Kebir, la 4 august 1578.

James Fitzmaurice rămânea deci singur ca să organizeze expediţia din Irlanda, înarmat cu subvenţii importante din partea papei, el recrutează soldaţi în Italia, apoi trece în Spania, armează două corăbii la Ferrol şi se îndreaptă spre nord, la 27 iunie 1579, sub pavilion pontifical, însoţit de un nunţiu apostolic în persoana doctorului Nicholas Sanders, un preot englez care devenise celebru prin publicarea unor lucrări împotriva ereziei anglicane şi care se bucura de un mare prestigiu în cercurile catolice ale ţării lui.

Mica armată (număra cincizeci de oameni, jumătate spanioli, jumătate italieni) acostează în golful Dingle, la extremitatea de sud-vest a Irlandei, la 17 iulie, în aşteptarea întăririlor din Spania, Fitzmaurice se retrage într-un fort ridicat în grabă la capătul peninsulei Smerwick şi botezat „Fortul de aur" (Forte del Oro în spaniolă, limba comună a expediţiei).

Aventura, începută atât de modest, nu întârzie să ia proporţii impresionante. Fitzmaurice este ucis la câteva zile după debarcare, dar unchiul său, contele

de Desmond - revenit în Irlanda de câteva luni - îi vine în ajutor, aducând cu el întăriri irlandeze; în câteva săptămâni, întreg Munsterul se declara în stare de secesiune faţă de Anglia. Doctorul Sanders răspândea peste tot bula de excomunicare a Elisabetei, explica irlandezilor că riscau osânda veşnică dacă nu se revoltau împotriva reginei eretice; mesa se celebra în toate bisericile, iar englezii se adăposteau în grabă în împrejmuirea din jurul Dublinului; numai oraşul Cork mai rezista împotriva catolicilor. „Aceşti rebeli nu se pot compara decât cu Satana în ceea ce priveşte prefăcătoria şi cruzimea", îi scria lui Walsingham unul dintre şefii armatei engleze. „Dacă Maiestatea Sa nu-şi foloseşte fără milă sabia, va pierde şi sabia, şi regatul." w Războiul lua o întorsătură sălbatică: contele Ormonde, fericit să-i facă de petrecanie lui Desmond, masacra bărbaţi, femei şi copii, ocupând localitatea Carrigafoyle; la rândul lor, „rebelii" erau necruţători cu orice englez.

în sfârşit, în septembrie 1580, ajutoarele spaniole ajung la Fortul de aur, dar, între timp, Elisabeta se hotărâse să trimită noi trupe şi o flotă care să-i vină de hac inamicului. La începutul lui noiembrie, fortul era încercuit pe uscat şi blocat dinspre mare: asediaţii şi-au dat seama atunci de pericolul unei poziţii pe o peninsulă îngustă, dar era prea târziu.

Fortul adăpostea în acel moment în jur de 600 de oameni, atât italieni ât şi spanioli şi irlandezi. După câteva zile, comandantul spaniol îi cere Bordului Grey de Wilton, comandantul trupelor engleze, condiţiile de

redare. Grey pretinde o capitulare necondiţionată, apreciind că prezenţa unor
rupe străine pe teritoriul care îi aparţine reginei Angliei, fără o prealabilă
leclaraţie de război, îi scotea în afara legii. A doua zi, la 10 noiembrie 1580,
ortul îşi deschide porţile, iar Lord Grey dispune să fie omorâţi, cu sânge rece,
lupă propriile sale cuvinte din scrisoarea pe care i-o trimite Elisabetei, cei 600
le oameni din garnizoană, fără a-i mai pune la socoteală pe toţi irlandezii -
tărbaţi şi femei - care se aflau acolo. Doar 30 de ofiţeri au fost cruţaţi, ca să fie
iliberaţi prin răscumpărare. Un englez catolic şi doi irlandezi care veniseră din
pania cu Fitzmaurice au fost torturaţi şi executaţi ca trădători*.
„Masacrul de la Smerwick", cum a fost numit de îndată, a provocat o
luternică emoţie, chiar în acel secol deprins cu atrocităţile războaielor civile.
început să circule foarte curând o versiune potrivit căreia Lord Grey
romisese să cruţe viaţa garnizoanei din fort şi şi-ar fi călcat promisiunea. Se
lai spunea de asemenea despre comandantul spaniol că sacrificase în mod
[eliberat viaţa oamenilor ca să şi-o salveze pe a lui. în întreaga Europă catolică,
părătorii de la Smerwick apăreau ca nişte eroi. Cât despre Elisabeta, departe
le a regreta măcelul, îi scria Lordului Grey, în parte chiar cu mâna ei, ca să-l
elicite, reproşându-i doar că a cruţat viaţa ofiţerilor, deoarece ar fi fost
ireferabil să le dea tuturor aceeaşi pedeapsă, ca să-i descurajeze pe cei care
r încerca să repete o asemenea „acţiune blestemată"15. Nu mai rămânea decât
a momentul debarcării lui Fitzmaurice şi a trupelor sale italo-spaniole în
rlanda să-i ofere reginei Angliei ocazia nimerită pentru a-i da replica'lui

rilip II la plângerile lui împotriva isprăvilor lui Drake.
De la începutul acestei aventuri, guvernul englez protestase energic faţă
le ambasadorul Mendoza împotriva acţiunii ostile pe care o constituia prezenţa
oldaţilor spanioli pe un teritoriu aflat sub suveranitatea reginei Elisabeta.
dendoza răspundea conform poziţiei oficiale a ţării sale: expediţia lui Fitzmaurice
ra finanţată numai de papă, în calitatea lui de şef de stat, iar regele Spaniei
iu avea nici un amestec aici. La care era uşor să i se răspundă că navele porni-
eră din Spania în văzul şi cu ştiinţa autorităţilor spaniole şi că trupele debarcate
i Dingle erau conduse de ofiţeri spanioli. O dată cu sosirea întăririlor din Spania,
e înmulţiseră şi plângerile englezilor. „Trupele şi navele papei au toată liber-
atea să intre şi să iasă din forturile regelui Spaniei, prinţ catolic", se apără
Mendoza. De altfel, fiindcă regina Angliei lasă să circule în ţara ei imagini

Note:
* Doctorul Sanders, care nu se afla în fort în momentul asediului, şi-a continuat câtva
mp apostolatul clandestin în Irlanda. El murit de frig şi de lipsuri la începutul anului 1581. Catolicii îl consideră un martir al credinţei.

care i-ar reprezenta pe tiranii lumii, Nero, papa şi Marele Turc, ea nu ar trebui
să se mire de faptul că papa încearcă să-i lămurească pe credincioşii lui în
privinţa credinţei ei."16
Elisabeta, profund rănită în amorul său propriu, ameninţă că va trimite
trupe în Ţările de Jos, ca represalii, „în propriul vostru interes, trebuie să ştiţi
că, dacă regele Spaniei se hotărăşte să vă declare război, o va face cu o asemenea

forţă încât nici n-o să mai aveţi timp să vă trageţi sufletul până să cadă lovitura", răspunde Mendoza. Sunt etapele clasice ale unei escalade diplomatico-militare, cunoscute în toate ţările şi în toate epocile. Dar, în realitate, nici Elisabeta şi nici Filip nu doreau -în acest stadiu - să ajungă la ultima confruntare. Eşecul militar al expediţiei din Irlanda îl îndreptăţea pe Regele Catolic să fie rezervat faţă de aventurile armate dincolo de mare. Prin întrevederi când dezagreabile, când amabile, prin schimburi de scrisori acerbe, acţiunea de la Smerwick şi daunele produse de Drake ajung să se împotmolească şi, de bine, de rău, Anglia şi Spania îşi păstrează relaţiile oficiale paşnice, spre marea satisfacţie a negociatorilor din ambele părţi.

înainte de a părăsi Irlanda pentru a ne ocupa de Scoţia, să mai adăugăm că, simultan cu revolta catolică din Munster, în celălalt capăt al insulei, Ulsterul cunoscuse din nou confruntări între clanurile O'Neill şi M'Donnell, conflicte în care Anglia s-a istovit încercând să restabilească ordinea.

în cele din urmă, în iulie 1575, Henry Norris îi masacrase pe cei din neamul M'Donnell în insula Rathlin, inclusiv femeile şi copiii, iar turbulentul Sorley Boy declarase că se supune. Episodul va rămâne celebru în memoria colectivă irlandeză, dar pacea revenise pentru mai mulţi ani în nordul ţării.

Maria Stuart, lacob VI şi instabilitatea scoţiană

După căderea castelului Edinburgh, în mai 1573 *, partidul Mariei Stuart încetase să mai joace un rol militar în Scoţia, iar partidul protestant anglofil ţinea puternic frâiele ţării sub conducerea regentului Morton; în acest timp,

tânărul rege Iacob VI se transforma încetul cu încetul într-un adolescent
precoce, studios, închis în sine şi emotiv.
Maria Stuart era în continuare prizonieră în castelul din Sheffield, sub
paza contelui de Shrewsbury, bucurându-se de un fel de suveranitate fictivă,
fără să-şi piardă iluziile despre şansele ei de a se vedea din nou pe tronul scoţian.
Ea întreţinea mereu corespondenţe, mai mult sau mai puţin clandestine, cu
Franţa şi cu Spania, copieşind-o totodată pe Elisabeta cu asigurări de prietenie
şi de loialitate. Nu-şi dădea seama că, de la descoperirea complotului lui Ridolfi
şi a rolului pe care-l jucase ea însăşi în complot, vara sa nu mai avea nici o

Note:
A se vedea p. 322.
redere în ea şi nu-i mai credea promisiunile, în toate intrigile spaniole şi
itificale care urmăreau să o răstoarne pe Elisabeta, era amintită şi Maria -
ar dacă ea nu era la curent cu toate, fiind supravegheată riguros şi neprimind
nod regulat scrisorile care îi erau adresate.
Totuşi, în lipsa altui moştenitor desemnat, fosta regină a Scoţiei era şi
im succesorul cel mai probabil al verei sale în cazul când aceasta ar fi murit,
oţi gândeau la fel. Elisabeta ajunsese să se îndoiască de cei mai apropiaţi
tre colaboratorii ei. în 1575, Burghley, ducându-se pentru o cură cu ape
ierale în staţiunea Buxton (unde Maria Stuart venea la cură din când în
id), se vede acuzat că ar fi încercat să o întâlnească pe captivă. „La întoar-
ea mea, Maiestatea Sa mi-a făcut mari reproşuri, cu nişte cuvinte la care

m-aş fi aşteptat niciodată, dată fiind fidelitatea mea faţă de Maiestatea Sa
istilitatea pe care a manifestat-o totdeauna faţă de mine regina Scoţiei", scria
simţindu-se rănit adânc1?.
Cel puţin până în 1578, Scoţia rămânea fidelă alianţei engleze şi opţiunii
itestante. Doar incidentele de frontieră, provocate de tâlhari, tulburau din
id în când armonia relaţiilor dintre cele două ţări. Morton însă, prin severi-
îa sa - unii ziceau că prin brutalitatea şi prin orgoliul lui -, îşi făcuse mulţi
mani, dintre care George Buchanan, preceptorul tânărului rege, nu era cel
urmă. în martie 1578, o coaliţie de nobili ostili reuşeşte să-l înlăture pe
;ent sub pretext că i se dă puterea lui lacob VI - care avea 12 ani! Elisabeta,
ioasă de acest afront adus fidelului ei aliat, voia nici mai mult nici mai puţin
;ât să trimită o expediţie militară ca să-l readucă la putere. Speriaţi, scoţienii
lează şi îl recheamă pe Morton; dar începând din acel moment, şi pentru
ilt timp, nu a mai domnit încrederea între Londra şi Edinburgh.
lacob VI devine astfel un personaj important pe scena politică. El îşi face
rărea solemnă în Edinburgh la 17 octombrie 1578 si începe să simtă gustul
:erii: lecţiile lui Buchanan dăduseră roade. Deşi tânăr, era inteligent si foarte
istient de demnitatea sa regală: nu-i lipsea decât un mentor ca să ducă o
litică personală.
Acest mentor apăru curând, sub înfăţişarea atrăgătoare a unui văr francez,
me Stuart, senior de Aubigny, descendent pe linie maternă dintr-o ramură
imiliei care se stabilise în Berry, în timpul Războiului de 100 de Ani. Esme

Aubigny era catolic, dar s-a observat inediat că el n-ar îngădui ca religia să-
ipiedice ambiţiile: ajuns în Scoţia în septembrie 1579, se converteşte în anul
nător la protestantism şi dobândeşte repede primul loc la curte. Ajuns conte
Lennox datorită lui lacob VI, şi duce în 1582, apare, din anul 1580, ca un
iştenitor prezumtiv al coroanei*.

Note:
* El era văr primar cu Henry Darnley, tatăl lui lacob VI, şi putea deci să fie considerat
mul dintre moştenitorii ramurii Stuart-Lennox.
Curţile străine se preocupau de motivaţiile lui: era el un pion pus în joc
de Franţa? De Casa de Guise? De către papă şi iezuiţi? Elisabeta şi consilierii
ei erau foarte îngrijoraţi, în realitate, el acţiona doar în nume propriu; dar
prezenţa lui în preajma tânărului rege al Scoţiei, care făcuse pentru el o adevă-
rată pasiune, deschidea calea oricăror combinaţii şi manevre diplomatice.
Primul act al luării puterii de către Aubigny (pe care îl vom numi de aici
înainte Lennox, cu titlul lui oficial - a nu se confunda, desigur, cu vechiul regent
Matthew Lennox, unchiul său, mort în 1571 *) a fost să îl elimine imediat,
definitiv de data aceasta, pe contele de Morton: acesta este arestat, la
31 decembrie 1580, pentru complicitate la uciderea lui Henry Darnley, cu
14 ani mai înainte, şi închis în castelul din Edinburgh în aşteptarea procesului.
Acum devenea clar că în Scoţia era vorba de o revoluţie, iar Elisabeta
privea lovitura ca atare. Thomas Randolph este trimis urgent la Edinburgh,

ca să ceară eliberarea prizonierului. El trebuia să-l ameninţe pe lacob VI cu
venirea unei armate şi a unei flote engleze, dar a găsit un mijloc mai simplu:
să facă în aşa fel încât să fie asasinaţi Lennox şi prietenii lui, conţii de Argyll
şi de Montrose. Elisabeta, fiind consultată, acceptă propunerea, precizând totuşi
că acest lucru nu trebuie făcut în prezenţa regelui18. Până la urmă, complotul
se tărăgănează şi, printr-o intervenţie energică a ambasadorului Franţei,
Castelnau de Mauvissiere, Elisabeta este sfătuită să nu intervină în Scoţia;
Randolph revine în Anglia, iar Morton este executat la 2 iunie 1581.
în acest timp, puterile catolice şi Maria Stuart se agitau mult în jurul lui
Lennox şi al regelui lacob. O reţea extraordinară de intrigi se teşea la Madrid,
Paris, Londra, Roma, Sheffield, într-o totală confuzie, pentru a se profita de
presupusa influenţă catolică a favoritului.
Erau în concurenţă două proiecte contradictorii, care se ignorau reciproc.
Unul, pacifist, consta în reconcilierea Mariei Stuart cu fiul său şi în reinstalarea
ei, alături de el, pe tronul Scoţiei, cu acordul şi cu binecuvântarea Elisabetei;
celălalt, agresiv, avea în vedere o debarcare franceză sau spaniolă în Scoţia,
cu restabilirea catolicismului aici prin convertirea, voluntară sau forţată, a regelui
lacob. Nici unul, nici celălalt nu va fi înfăptuit, dar, timp de doi sau trei ani,
Scoţia se va regăsi, ca pe vremea lui Mărie de Guise şi a lui John Knox, în prim-
planul actualităţii europene.

Proiectele ambiţioase ale lui Henri de Guise

Nu ştim cine a formulat primul ideea unei soluţii a problemei scoţiene
sub forma unei „asociaţii" a mamei şi a fiului. Maria Stuart vorbeşte de acest
lucru într-o scrisoare datată 21 mai 1581, în care ea îşi exprimă dorinţa să iasă

Note:
A se vedea p. 271.
din închisoare „oricare ar fi preţul", şi speranţa de a-l vedea pe lacob VI
„dedicându-se cu totul devoţiunii sale religioase."19 în octombrie, proiectul i
se părea bine conturat şi o informa pe Elisabeta despre acesta: „Vă voi spune,
Doamnă, că, deoarece fiul meu îşi recunoaşte total datoria şi obligaţiile faţă
de mine, doresc să afle de afecţiunea pe care am avut-o faţă de el totdeauna,
ca faţă de unicul meu copil si moştenitor."20
Elisabeta se arăta întrucâtva favorabilă acestui proiect. Era un mijloc
elegant care i se oferea pentru a scăpa de stânjenitoarea şi periculoasa ei
prizonieră, redându-i libertatea, fără ca prin aceasta să treacă cu vederea tot
ce se petrecuse în Scoţia după 1568. Dar o gravă neînţelegere strica totul: Maria
dorea ca fiul ei să-i datoreze coroana ei şi numai ei. Altfel spus, trebuia ca
lacob VI să admită că până atunci n-a avut nici un drept la titlul de rege.
Aceasta însemna că-şi făcuse iluzii prea mari în legătură cu bunăvoinţa lui;
îndată ce află cum stau lucrurile, tânărului rege îi scade entuziasmul. Nici
Lennox, instalat temeinic la putere în Edinburgh, nu avea nici un chef să o vadă
revenind pe tron pe fosta regină, faţă de care nu avea nici o obligaţie de fidelitate;
partidul protestant din Scoţia acţiona şi el pentru a împiedica reîntoarcerea
Mariei Stuart; negocierile au eşuat.

în lipsa unei soluţii amiabile, ducele de Guise, grijuliu cu interesele verei
sale şi cu propriile lui interese, concepe atunci, împreună cu arhiepiscopul
Beaton, ambasadorul Mariei la Paris, un alt proiect, de data aceasta militar.
O mică armată catolică să debarce în Scoţia, să-l prindă pe lacob VI şi să-l aducă
în Franţa, ca să fie convertit aici, de voie, de nevoie, la catolicism, în timp ce
un comando de catolici englezi ar elibera-o pe Maria Stuart şi ar repune-o pe
tron la Edinburgh.
Doi iezuiţi, prelaţii Crichton (sau Creighton) şi Hoit, pleacă în Scoţia,
unde se întâlnesc cu mai mulţi lorzi care îi asigură de sprijinul lor „cu condiţia
să h' se procure mijloacele necesare"21. Acţiunea necesita într-adevăr mulţi bani.
Filip II, la cererea lui Mendoza, răspunde că stă prost cu fondurile şi că papa
ar trebui să preia şi el o parte din cheltuială. Henri de Guise, numit la timp
„locotenent general" de Maria Stuart, vedea lucrurile pe o scară mai mare: el
plănuia să formeze o armată de 20.000 de oameni - „un plan exagerat" după
:um mărturiseşte şi ambasadorul spaniol la Paris, care urmărea îndeaproape
lucrurile22. Cât despre Maria, ea era gata să-şi trimită fiul în Spania (fără a
sreciza în ce mod) ca să se convertească acolo la catolicism şi să se căsătorească
:ot acolo cu o infantă23!
Toate acestea erau teribil de confuze şi insuficient gândite; Guise, Maria
ituart şi Mendoza erau singurii care luau lucrurile în serios. Dar Elisabeta, care
ifla zvonurile despre această intrigă cu numeroase focare, se neliniştea, în mod
lotărât, Lennox reprezenta un pericol pentru Anglia; trebuia îndepărtat de

.acob VI şi readusă Scoţia la vechea alianţă cu Anglia. S-a pus la cale o acţiune

de forţă cu ajutorul contelui de Gowrie, un duşman declarat al lui Lennox, şi
la 22 august 1582, lacob VI este făcut prizonier la castelul Ruthven. Câteva
săptămâni mai târziu, Lennox a părăsit Scoţia, unde nu a mai revenit niciodată.
Partidul protestant a reluat puterea la Edinburgh şi, timp de un an, nu s-a mai
vorbit de restaurarea Mariei Stuart şi nici de plecarea sau de convertirea forţată
a fiului ei.
Franţa şi Anglia: riscurile unei alianţe dificile şi mirajul portughez

Cu tot Tratatul de la Blois, cu toate asigurările oficiale de prietenie
(acestea nu o costau nimic pe Elisabeta, ca de altfel nici pe Henric III), alianţa
franco-engleză trecea prin momente grele.
Este adevărat că situaţia internă a regatului Casei de Valois înlesnea toate
intrigile şi încuraja orice complot. Henric III, nu mai mult decât Carol IX - şi
este puţin spus -, nu reuşea să înăbuşe lupta dintre facţiuni care, în mod continuu,
sfâşiau ţara. La ultracatolicii conduşi de Henri de Guise şi la protestanţii care
ascultau de tânărul Henric de Navarra, se adăuga acum, ca să complice şi mai
mult situaţia, turbulentul, ambiţiosul şi mereu nemulţumitul Franşois
d' Alencon, moştenitorul tronului şi gogoriţa fratelui său. Anii 1574-l584 sunt,
în Franţa, ani de instabilitate cronică, de războaie civile care izbucnesc mereu,
de alianţe încheiate şi rupte, de combinaţii abandonate tot atât de repede pe
cât de repede fuseseră proiectate; sunt ani prielnici unor intervenţii străine,
înlesnite de o putere regală decadentă şi fără autoritate.

Fideli unei tradiţii care dura acum de mai bine de zece ani, hughenoţii - mai ales cei din La Rochelle, devenită un fel de republică maritimă independentă - apelau periodic la suverana Angliei când se făcea simţită presiunea catolicilor. Dar Elisabeta avea grijă să nu se compromită: ea avea prea mare nevoie de Henric III în cazul în care relaţiile cu Filip II ar fi luat o întorsătură proastă. Desigur, ea îl susţinea pe Henric de Navarra, coreligionarul ei, dar mai mult luându-i apărarea faţă de regele Franţei decât ajutându-l direct („Maiestatea Sa, din prietenia sinceră pe care i-o poartă regelui, îl roagă să ţină seama de natura războiului în care se angajează, cu riscul de a sacrifica aici o parte din nobilimea sa [...]. Cei care aparţin Religiei [protestanţii] sunt puţin numeroşi şi săraci, şi fără ameninţările grave care îi apasă n-ar întreprinde niciodată o acţiune atât de disperată [...]. Regele Navarrei a suportat atâtea nedreptăţi, încât se vede constrâns să se apere"24).

Problemele din Ţările de Jos şi proiectul de căsătorie a Elisabetei cu Franţois d'Alenţon făceau şi mai complexă activitatea diplomatică cu Franţa: Henric III nu se putea dezinteresa de soarta fratelui său în Flandra şi în Anglia, iar Elisabeta nu putea acţiona în aceste două domenii fără o minimă colaborare, cel puţin aparentă, cu regele Franţei.

Alianţa franco-engleză este pe neaşteptate întărită, în 1580-l582, prin problema succesiunii din Portugalia - un eveniment care s-ar fi putut transforma într-un conflict european şi care, de fapt, a eşuat complet. Bătrânul rege al

Portugaliei, Henric I, succesorul bietului Sebastian care şi-a găsit sfârşitul la
Ksar-el-Kebir, moare fără a avea copii, şi la 10 ianuarie 1580, regele Spaniei
revendică imediat moştenirea, în calitatea sa de nepot al defunctului *. Pentru
Franţa, ca şi pentru Anglia, era o ameninţare uriaşă. Portugalia, putere maritimă
mondială, stăpânea Brazilia, Insulele Azore şi nenumărate teritorii în Africa,
în India, în Asia de Sud-Est, în Indonezia; adăugând domeniul portughez la
America spaniolă şi la Filipine, s-ar constitui cel mai mare imperiu pe care
l-a cunoscut lumea vreodată - imperiul „pe care soarele nu apune niciodată",
cum o va spune în curând Filip II.
Nici în Portugalia, perspectiva unei alianţe cu Spania, marea ţară vecină
şi rivală prin tradiţie, nu trezea nici un entuziasm. Filip II ştiuse, de mult timp,
să-şi asigure partizani, dar un partid antispaniol se grupa în jurul unui contra-
pretendent, Don Antonio de Crato - şi el nepot al bătrânului rege Henric, dar
dintr-o ramură nelegitimă**.
Chiar de la moartea lui Henric I, Filip îşi îndreaptă armata spre frontiera
portugheză, sub conducerea ducelui de Alba, şi se înscăunează curând la
Lisabona; Don Antonio avusese însă timp să scape şi să se refugieze în Franţa,
unde Henric III îl primeşte cu simpatie (Caterina de Medici, lucru curios, avea
şi ea pretenţii la tronul Portugaliei, în virtutea unei îndepărtate înrudiri, prin
veri, cu regele defunct, dar ea se înţelege cu Antonio ca să-l recunoască rege,
iar el în schimb să-i cedeze Brazilia).
Ar fi fost cam nerealist să se spere că Portugalia putea fi cucerită de

armatele spaniole, dar Insulele Azore constituiau un obiectiv accesibil. Insula
Terceira se declarase de partea lui Antonio; dacă acesta ar fi reuşit să pună
mâna pe Sao Miguel, insula vecină, întregul arhipelag i-ar fi scăpat lui Filip II,
şi ar fi putut - dacă era cucerit de francezi sau de aliaţii lor - să devină un
obstacol supărător, în mijlocul Atlanticului, între Spania şi posesiunile ei din
America.
Elisabeta era interesată în primul rând să slăbească puterea Spaniei.
Foarte curând, Don Antonio îşi oferă serviciile şi îi cere ajutor. Mendoza, în
numele stăpânului său, o punea în gardă să nu facă nici un gest neprietenesc:
Note:
* Mama lui Filip II, Isabela de Portugalia, era sora mai mare a lui Henric I şi mătuşa lui Sebastian.
** Mama lui Don Antonio era o evreică foarte frumoasă, convertită ulterior la catolicism. Ea spunea că ar fi fost căsătorită în secret cu ducele de Beja, fratele lui Henric I. Dacă acest lucru era adevărat, Antonio era indiscutabil moştenitorul; dar nu exista nici o dovadă a acestei căsătorii. Fiind vorba de un portughez, ar trebui scris Dom Antonio; dar toate documentele din epocă scriu Don, ca în spaniolă. Păstrăm deci această ortografie tradiţională.
Filip era suveranul care avea coroana Portugaliei (la Lisabona, el purta titlul
de Filip I), iar Antonio nu era decât un rebel şi un trădător; de altfel, era un
pion în mâinile experte ale Caterinci de Medici, „îi veţi spune reginei Angliei",
îi dădea ordin Filip II lui Mendoza, „că, dacă ea îl primeşte pe Don Antonio
şi îi acordă azil, voi considera acest fapt ca o insultă si că, dimpotrivă, mă aştept
ca ea să mi-l predea, aşa cum se cuvine, fiind vorba de unul dintre supuşii mei
rebeli."25
Desigur, Elisabeta nu-i putea ţine partea lui Antonio în mod oficial. Ea

îi spune lui Mendoza că se bucura de succesele regelui Spaniei şi că nu ştie nimic despre proiectele şi acţiunile rivalului său. în secret însă, ea o înştiinţa pe Caterina de Medici că era de acord „să-i facă greutăţi regelui Filip în Portugalia şi în Ţările de Jos pe toate căile posibile, fără ca totuşi să-si asume riscul unui război"[26].

„Fără să-şi asume riscul unui război": acesta era, de fapt, întotdeauna laitmotivul diplomaţiei elisabetane; dar, în împrejurarea dată, era greu să se respecte cele convenite. Filip II sta la pândă, cu flota şi armata lui gata să intervină oriunde ar fi trebuit. Totuşi, Caterina de Medici şi Henri III dovedeau mai puţină prudenţă decât aliata lor engleză. Ei pregăteau în mod deschis o expediţie în Azore, bucuroşi să atragă spre această aventură de dincolo de mare ambiţiile belicoase ale nobilimii franceze; de data aceasta chiar şi hughenoţii din La Rochelle acţionau în acord cu guvernul regal şi îşi pregăteau corăbiile.

Pentru a o face pe Elisabeta să se hotărască, Don Antonio trece Marea Mânecii, susţinut şi ajutat de Leicester; acest pretendent la tronul Portugaliei prea-catolice devenea, prin forţa lucrurilor, aliatul protestanţilor. Walsingham era pentru o participare engleză la expediţie; ca de obicei, Burghley era mai prudent. Regina se făcea că nu ştie nimic de prezenţa lui Antonio pe teritoriul ei, dar este de acord să i se facă o propunere lui Henric III: „[Dacă participă şi vase engleze] a cincea parte din pradă va fi pentru Maiestatea Sa; orice dispută sau controversă va fi judecată de către judecători englezi; negustorii

englezi vor avea [după cucerire] dreptul de a face comerţ liber în insule timp
de doi ani."27
Regele Franţei dorea să aibă un ajutor englez, dar nu la acest preţ: el nu răspunde propunerii şi flota care părăseşte Belle-Ile, la 16 iunie 1582, cu
55 de nave şi 5.000 de oameni (din care 1.100 portughezi însoţiţi de Don Antonio)
sub comanda amiralului Strozzi, nu avea decât câteva vase de transport engleze,
dar fără trupe din această ţaţă. Ţinând seama de mijloacele din epocă, era o
expediţie importantă, dar nu pe măsura forţelor lui Filip II: marchizul de Santa-
Cruz se îndreaptă imediat spre Azore cu 98 de nave şi 15.000 de oameni, iar
flota franceză este împrăştiată după o luptă scurtă în faţa insulei Terceira, la
26 iulie. Strozzi este aruncat în mare, din ordinul lui Santa-Cruz, şi toţi oamenii
capturaţi, francezi sau portughezi, au fost executaţi; doar 20 de vase reuşesc

să scape, cu Don Antonio la bordul unuia dintre ele. Pentru Franţa era o umilire
dureroasă şi, pentru mult timp, sfârşitul oricărei speranţe de a se putea împotrivi
supremaţiei spaniole. Caterina de Medici şi-a manifestat toată amărăciunea
faţă de Elisabeta: „Regina mamă o învinuieşte de întreaga pierdere a Portugaliei
pe regina Angliei, acuzând-o cu cuvinte grele că s-a zgârcit la cheltuieli şi a
refuzat să participe la acţiunea împotriva Spaniei, spunând că preferă să fie în
relaţii de prietenie cu Spania decât cu Franţa."28
Cât despre Don Antonio, el şi-a continuat viaţa de exilat, fără a renunţa
la speranţa că va domni cândva la Lisabona, îl vom regăsi în anii următori;

deocamdată, Filip II trecea, mai mult ca oricând, drept cel mai puternic monarh
din lume.

Ofensiva antipuritană în Anglia şi tragedia anabaptiştilor

în aceşti ani 1570, ale căror evenimente internaţionale le-am amintit,
situaţia internă a Angliei fusese destul de stabilă - şi aşa va fi până în 1584, de
când începe un nou capitol. Ca şi în cursul deceniului precedent, această pace
civilă îi uimea pe contemporani, în comparaţie cu conflictele care sfâşiau Franţa
şi Ţările de Jos.
Două surse de tulburări dăinuiau totuşi şi chiar luau o întorsătură din
ce în ce mai îngrijorătoare. Prima, în mod evident, era persistenţa catolicismului,
reînsufleţit, începând din 1574, prin sosirea misionarilor iezuiţi de pe continent
şi întreţinut de prezenţa Mariei Stuart: vom reveni la acest aspect în capitolul
următor. Dar în anii 1570, mai degrabă puritanismul era cel care o preocupa
pe Elisabeta şi care constituia o problemă internă serioasă.
Arhiepiscopul Parker fusese toată viaţa de acord cu regina asupra
necesităţii de a menţine o disciplină strictă în Biserica Anglicană. Apologia
Ecclesiae Anglicanae a episcopului Jewel de Salisbury era, prin moderaţia sa,
cartea de referinţă teologică a acestei religii a căii de mijloc, în aceste condiţii,
nu prea este de înţeles de ce Elisabeta, la moartea lui Parker în 1575, îl numeşte
ca succesor la Canterbury pe arhiepiscopul de York, Edmund Grindal, cunoscut
pentru simpatiile sale puritane, şi care deja avusese conflicte cu Puterea din
cauza reticenţei sale faţă de purtarea stiharului alb la celebrarea slujbei. Se pare

că Burghley susţinuse candidatura acestui episcop intransigent; nu va întârzia
să se căiască.
în anii 1572-l574, începuse să se răspândească un obicei în comunităţile
protestante din Anglia, ca o reacţie împotriva predicii preoţilor anglicani,
considerată prea lipsită de căldură şi prea vulgară („Credincioşii nu înţeleg oare
când li se ţine o predică despre datoria de a mătura pe jos în biserică?" glumea
un puritan29). Predicatori ambulanţi mergeau din parohie în parohie ca să
organizeze întruniri pentru rugăciuni în comun în cursul cărora se citea şi se

comenta Biblia într-un mod asemănător cu al profeţilor din Vechiul Testament
- de unde şi denumirea de prophesyings sau „profeţii" dată acestor reuniuni,
în care episcopii şi ierarhia anglicană nu erau cruţaţi.
în anturajul reginei nu lipseau simpatizanţii acestei mişcări: Walsingham,
Leicester, Norris, şi alţii, dar ea şi Burghley erau categoric împotrivă; Grindal
a primit ordin să-i pună capăt. Elisabeta nu se aştepta la răspunsul prelatului
pe care tocmai îl instalase pe scaunul de primat: „Datoria mea", spunea el, „nu
este să măgulesc, ci să veghez la predicarea Cuvântului lui Dumnezeu. Citirea
şi practicarea Sfintei Scripturi sunt semnul cel mai sigur al cunoaşterii acestui
Cuvântf...]. Când Maiestatea Voastră va fi analizat bine totul, va vedea că aceste
exerciţii nu pot aduce nici un neajuns, ci dimpotrivă, contribuie la salvarea
sufletelor [...]. De altfel, acestea sunt lucruri care nu trebuie judecate în palate,
ci în sinoade. Maiestatea Voastră nu poate să se pronunţe în această materie

ca în problemele lumeşti, căci aici numai Dumnezeu este judecătorul şi El este mai puternic decât regii pământeni." Arhiepiscopul încheia „cu toată umilinţa, dar fără echivoc", că lui îi este imposibil să interzică, în mod sincer, profeţiile şi că e gata să demisioneze dacă regina i-o cere30.

Elisabeta nu era femeia care să admită ca un episcop să i se împotrivească; nu degeaba era ea Capul suprem al Bisericii. Grindal este imediat suspendat din funcţii şi i se fixează domiciliu obligatoriu - va rămâne în dizgraţie până la moartea sa, în 1585. Totuşi, el nu a fost înlocuit în scaunul episcopal de la Canterbury, desigur după sfatul lui Burghley, care nu ţinea să declanşeze o criză importantă în Biserica Anglicană. Hotărârea reginei a avut efectul unui trăsnet în cercurile puritane sau filopuritane. Leicester, principalul susţinător al acestei tendinţe în anturajul regal, a înţeles avertismentul: în propriile sale domenii, „profeţiile" au dispărut imediat, spre marea indignare a pastorilor calvini. Peste tot, episcopii care nu doreau să-l însoţească pe Grindal în dizgraţia lui se supun ordinelor guvernului; episcopul Londrei, John Aylmer, un moderat cu funcţie de primat, impune voinţa regală recalcitranţilor - nu fără o „gherilă acerbă" din partea celor mai fermi puritani, după cum spune profesorul MacCaffrey31; în 1582, Aylmer se lăuda că această „problemă odioasă" fusese în sfârşit rezolvată.

Elisabeta avea cu atât mai multă dreptate să vrea restabilirea ordinii în rândul clerului englez, cu cât laicii puritani se erijau din ce în ce mai mult într-o forţă de contestare politică, ceea ce ea nu putea să tolereze nici o singură clipă.

Printre reproşurile aduse catolicismului de către oamenii care împărtăşeau concepţia lui Burghley sau Walsingham, unul dintre cele mai importante era voinţa papei şi a cardinalilor de a exercita supremaţia asupra puterilor pământeşti, cu alte cuvinte, pretenţia Bisericii de a constitui o societate autonomă în sânul societăţii civile; dar „tirania" romană nu fusese înlăturată pentru a se accepta o deviere analoagă din partea pastorilor protestanţi! Elisabeta şi Burghley erau

erfect conştienţi de pericolul existent: în Scoţia, pastorul Andrew Melville nu 3 sfia să afirme în mod public că Biserica Prezbiteriană era „mesagera" voinţei ivine şi că regele, în faţa ei, era „un om ca toţi ceilalţi"32.
Unul dintre principalii exponenţi ai intransigenţei puritane, în Anglia, ra Peter Wentworth, un gentilom din Suffolk, înrudit cu Walsingham şi cu ontele de Essex, ales deputat în toate Parlamentele succesive din 1571 şi înzestrat u o elocvenţă cuceritoare, încă de la începutul carierei sale, se opusese episco- ilor anglicani, pe care îi numea „papi". Când un nou Parlament se reuneşte i februarie 1576, el pronunţă acolo un discurs înflăcărat, ca să denunţe prea larea indulgenţă a reginei faţă de catolici şi în special faţă de Maria Stuart:
Nimeni nu este fără greşeală, nici chiar nobila noastră suverană. Da, laiestatea Sa a făcut greşeli mari, faţă de ea însăşi şi faţă de stat. Iubirea, marea ibire pe care i-o port nu-mi permite să-i ascund pericolul care-o pândeşte, ci impotrivă, mă obligă să i-l dezvălui, în interesul siguranţei sale."33 Parlamentul fost atât de speriat de o atare îndrăzneală, încât pronunţă imediat un blam

ublic împotriva lui Wentworth, care este închis de îndată în Turnul Londrei;
lisabeta are eleganţa de a-l pune în libertate după o lună, dar era clar că
ceasta libertate de limbaj şi de critică nu era compatibilă cu autoritarismul
udorilor.
„Sensibilitatea" puritană - pentru a folosi un termen care e acum la modă
nu se mai putea exprima de aici înainte în „profeţii" şi era controiată sever
i rândul clerului prin vigilenţa episcopilor; dar ea era mai puternică decât oricând
i gentry, în burghezie şi la oamenii de rând din oraşe: criza din 1575-l577 nu
i fi, nici pe departe, ultima dintre puterea regală şi ceea ce se va numi până
. urmă - cu toate nuanţele cuvenite - „partidul puritan". Anii 1580, cu marea
fensivă catolică împotriva Angliei, le vor reda lui Wentworth şi prietenilor
ii o şansă pe care vor şti s-o folosească.
în toată această problemă - ca, de altfel, şi în relaţiile ei cu catolicii
iglezi -, Elisabeta avusese grijă să se situeze în mod exclusiv pe terenul disci-
linei, şi nu pe cel al credinţei. Ştim că ea, personal, nu prea era atrasă de discu-
ile teologice şi afirma că nu vrea să forţeze conştiinţele oamenilor. Totuşi, în
ilitatea ei de Cap suprem al Bisericii, se considera chezaşul ortodoxismului,
Apărător al credinţei" după titlul său oficial. Puteau exista opinii divergente
upra modului de a oficia euharistia şi de a concepe mântuirea sufletelor, dar
'edinţa în divinitatea lui Hristos şi în eficacitatea botezului nu putea fi pusă
îndoială fără a se prejudicia înseşi fundamentele societăţii creştine.
în virtutea acestui principiu, în ziua de Paşte a anului 1575, 25 de „ana-
iptişti" olandezi sunt arestaţi la Londra în timp ce îşi celebrau clandestin cultul

tr-ocasă din City. Secta lor - persecutată fără milă în Germania şi peste tot -
îga încarnarea, considera ca un sacrilegiu botezul copiilor (de aici şi denu-
irea lor), refuza să recunoască autoritatea prinţilor şi a magistraţilor în domeniul
ligiei: era o erezie totală.

Un tribunal special, prezidat de episcopul Londrei, recunoaşte vinovăţia
prizonierilor (în afară de şase dintre ei care abjuraseră); după vechile legi ale
ereziei, erau pasibili de pedeapsa arderii pe rug. Rugurile Mariei Tudor lăsaseră
o amintire atât de cumplită în Anglia, întreţinută de The Book of Martyrs a
lui John Foxe, încât ideea de a reaprinde un rug a stârnit o reacţie de repulsie.
însuşi Foxe, acum un bătrân venerabil, intervine pe lângă Elisabeta ca ea să
renunţe la această pedeapsă „mai potrivită cu tirania Romei decât cu spiritul
Evangheliei*", dar Elisabeta se mulţumeşte să transmită scrisoarea tribunalului,
care refuză să o ia în seamă. (Trebuie menţionat că, în acel tribunal, exista cel
puţin un judecător cu tendinţe puritane: nimic nu ne poate face deci să ne
gândim că, în acea împrejurare, puritanii ar fi fost mai ostili decât alţii faţă de
execuţia ereticilor. De altfel, cu 22 de ani mai înainte, la Geneva, Calvin nu
şovăise să-l trimită pe rug pe spaniolul Miguel Şervet.)
Printr-o măsură umanitară, femeile şi copiii au fost condamnaţi doar să
fie biciuiţi şi alungaţi din Anglia. Din cei 5 bărbaţi rămaşi, trei s-au căit in
extremis şi au fost graţiaţi. Dar cei doi inflexibili, Henri Terwoort şi Jan Pieters,
au pierit în flăcări la Smithfield, la 22 iulie 1575, „în ţipete şi urlete, într-o
enormă oroare"35.

Această tragedie a anabaptiştilor apasă, în ochii noştri de oameni ai secolului al XX-lea, asupra amintirii Elisabetei. E greu să fie înţeleasă, când nimic în purtarea acestor modeşti meşteşugari nu punea în pericol autoritatea regală sau siguranţa statului şi când regina, de altfel, nu înceta să repete că e ostilă faţă de orice amestec în intimitatea sufletului supuşilor ei. A cedat ea în faţa presiunii celor mai fanatici dintre consilierii ei? A apreciat oare că e o bună ocazie să arate lumii fidelitatea ei doctrinală şi impecabila ei ortodoxie? A fost ea într-adevăr scandalizată de doctrina sectei? Nici o explicaţie nu e cu totul convingătoare, în orice caz, rugul din 1575 arată limitele a ceea ce putea fi toleranţă religioasă în secolul al XVI-lea şi relativizează forţa revendicărilor unora sau ale altora pentru libertatea conştiinţei.

XXI

„O lege plină de sânge şi de teroare..."

Catolicismul în afara legii

Mult timp, catolicii din Anglia nu reprezentaseră pentru Elisabeta decât
grijă relativ minoră. Legile votate împotriva lor nu vizau decât comportarea
icestora ca cetăţeni - acceptarea sau refuzul de a o recunoaşte pe regină drept
Hap suprem al Bisericii -, nu şi credinţa lor religioasă. Pedepsele cu amendă
i închisoare, de altfel aplicate cu moderaţie până spre 1575, erau de fapt tot ceea
;e le inspira teamă, atâta timp cât se manifestau cu discreţie.
Totuşi, excomunicarea Elisabetei de către papă în 1570 îi punea pe catolicii
:ngleziîn faţa unei dureroase probleme de conştiinţă. Şeful Bisericii lor le inter-
icea să o recunoască pe fiica eretică a lui Henric VIII ca regină; iar după legile
arii lor, supunerea faţă de episcopul de la Roma era o crimă. Atât timp cât
e puteau descurca plătind amenzi, situaţia era încă suportabilă; dar încetul cu
ticetul, preoţii proveniţi din Seminarul de la Douai (numiţi „preoţii seminarişti"
au, mai pe scurt, „seminariştii"), majoritatea afiliaţi la Ordinul iezuiţilor şi adesea
onfundaţi cu acesta, aduceau în comunitatea catolică o revenire arzătoare a
redinţei care nu se mai mulţumea cu jumătăţi de măsură şi subterfugii *.
Marea majoritate a catolicilor englezi - a cărei importanţă numerică
epetăm, nu o cunoaştem - rămânea desigur departe de fervoarea sinucigaşă
puţinilor apostoli gata să devină martiri. Pentru guvern însă, această minori-
ate care acţiona în legătură cu Roma şi cu Spania reprezenta un pericol care
rebuia combătut fără întârziere. Primii preoţi seminarişti sosiseră din Douai

11574. Alţii au venit ulterior, dar erau greu de identificat într-o Anglie în care
redincioşii le dădeau ajutor şi adăpost, şi pe care o parcurgeau îmbrăcaţi ca
entilomi, soldaţi, negustori, şi chiar ca servitori. Ei locuiau în castele, câteodată
i oraşe, celebrau mesa în secret, predicau în faţa unor ascultători fericiţi să
îgăsească, prin ei, cultul din vremurile vechi.

Note:
* în 1578, municipalitatea din Douai, ostilă iezuiţilor şi prea puţin anglofilă, a făcut atâtea cane colegiului englez, încât acesta s-a transferat la Reims, sub protecţia ducelui de Guise. Un alt seminar englez, încredinţat iezuiţilor, va fi fondat chiar la Roma, în anul următor, de către preotul Allen.
Ei riscau mult, deoarece legea din 1571, votată în tumultul de după com-
plotul lui Ridolfi, considera drept o crimă capitală deţinerea vreunui document
provenit de la papă şi a oricărui obiect de cult de la Roma, mai ales acele agnus
Dei, medalii sfinţite care erau la mare preţ în rândul catolicilor. Cu toate acestea,
începând din 1576, unul dintre misionari scria că „numărul credincioşilor care
revin la sânul Sfintei Biserici depăşeşte orice aşteptare"; iar episcopul anglican
de Londra, John Aylmer, i se plângea lui Walsingham că „papistaşii se înmulţesc
mereu şi devin din ce în ce mai îndârjiţi"l.
Şi totuşi, regina refuza să se îngrijoreze. „Nimic nu mă întristează mai
mult decât să o văd pe Maiestatea Sa continuând să creadă că progresele făcute
de papişti în regatul ei nu constituie un pericol pentru ea", îi scrie Leicester
lui Walsingham. „De-ar da Domnul să vadă gravitatea pericolului! Dacă ea
lasă lucrurile aşa cum sunt, peste un an sau doi va fi prea târziu."2
După părerea generală a celor din anturajul ei, Elisabetei îi repugna

persecutarea catolicilor pentru convingerile lor religioase. Sunt citate multe fraze în care afirmă că nu vrea să siluiască conştiinţele oamenilor, în mod constant, ea refuză să semneze textele votate de Parlament atunci când i se pare că acestea încalcă domeniul convingerilor intime. Totuşi, ea nu făcea compromisuri în privinţa respectării legilor, în special când era vorba de cultul icoanelor; îi era prea frică să se arate foarte tolerantă în această privinţă, ca să nu le dea puritanilor argumente împotriva îngăduinţei ei. într-o zi din anul 1562, episcopul Jewel apreciind că e bine să-i ofere o carte cu miniaturi ale sfinţilor, „ea s-a încruntat, a închis brusc cartea, a chemat un paracliser să o ia şi i-a reproşat lui Jewel că i-a pus în mână aceste imagini idolatre, adăugând că nu vrea să vadă nimic de acest fel în ţara ei"3.

Mai ales când infracţiunea era publică, regina se simţea obligată să o pedepsească sever, chiar dacă din punctul ei de vedere ar fi preferat, fără îndoială, să dea dovadă de indulgenţă. O întâmplare care pare revoltătoare în ochii noştri de europeni ai secolului al XX-lea se referă la ceea ce s-a petrecut în timpul aşa-numitului progress din 1572 - e drept că era imediat după complotul lui Ridolfi. Un gentilom catolic din Norfolk, numit Rookwood, fusese onorat de vizita suveranei şi a curţii ei, spre marea lui oboseală şi cheltuială, când, în momentul plecării, se descoperă într-o căpiţă de fân dintr-una din surele lui o statuie a Sfintei Fecioarei „atât de mare şi de frumoasă, cum nu se mai văzuse alta". O explozie de furie s-a produs imediat în anturajul reginei.

Lordul Şambelan l-a insultat pe Rookwood, „nedemn să apară în prezenţa unui
bun creştin, şi mai cu seamă a Maiestăţii Sale" (sic), şi pune să fie arestat pe
loc. Elisabeta nu putea face nimic altceva decât să fie de acord cu severitatea
curtenilor ei, printre care erau mulţi puritani; „idolul" a fost aruncat în foc şi
ars fără întârziere, „spre marea bucurie a tuturor celor de faţă, cu excepţia
unora care fuseseră hrăniţi cu laptele otrăvit al superstiţiei" (relatarea este

coasă dintr-o scrisoare a unui puritan notoriu, martor ocular)4. Se pare totuşi
:ă Rookwood, după ce fusese transferat la Norwich, a fost eliberat curând, iar
ncidentul nu a avut alte urmări pentru el: Elisabeta continua să deosebească
;u grijă ataşamentul intim faţă de catolicism, de participarea la intrigi sau
icţiuni împotriva legilor şi securităţii regatului.
Din nefericire, pentru catolicii englezi devenea din ce în ce mai greu să
epare, în practică, aspectul interior al credinţei lor de comportamentul lor
xterior. Iezuiţii veniţi de pe continent erau însufleţiţi de un zel care nu era
ntotdeauna doar religios. Preotul Allen, stareţul Seminarului de la Douai-
leims, era în relaţii strânse cu Roma, Parisul, Madridul, primea informaţii -
and nu juca chiar un rol direct - despre toate proiectele politico-militare ale
iucelui de Guise în Scoţia şi în Anglia*, îi întâlnea pe emisarii Mariei Stuart
i pe englezii exilaţi care nu visau decât detronarea Elisabetei, ca să poată reveni
i ţara lor.
Guvernul lui Burghley şi Walsingham era foarte conştient de această

ituaţie. A priori, orice preot venit de pe continent era suspectat de agitaţie
olitică şi de activitate pentru subminarea regatului. Legea din 1571, votată
i atmosfera pătimaşă pe care o ştim**, permitea, dacă era aplicată în mod
iguros, să fie condamnat la moarte aproape orice catolic care avea legături
u Roma. Prima victimă - dacă facem abstracţie de John Felton, executat
indcă îndrăznise să facă publică bula de excomunicare a Elisabetei în 1570 -
fost, în 1573, un iezuit numit Thomas Woodhouse. în 1577, seminaristul
luthbert Mayne - un fost pastor protestant convertit la catolicism, hirotonisit
reot la Douai - a fost judecat pentru că s-a găsit la el un document pontifical
îferitor la o concesiune de indulgenţe. Procesul a fost - chiar după opinia
toricilor englezi cei mai puţin suspecţi de simpatie faţă de catolicism - „cel
lai nedrept care s-ar fi putut vedea vreodată, căci Mayne nu era vinovat în
îalitate de nimic altceva decât că era catolic"5. Preotul a fost spânzurat şi
artecat, fiind socotit conspirator (va fi trecut în rândul sfinţilor de către Roma,
L secolul al XlX-lea), iar gentilomul care îl adăpostise a fost condamnat la
ichisoare pe viaţă şi la confiscarea tuturor bunurilor.

In anul 1581 are loc execuţia cea mai spectaculoasă, care a impresionat
îl mai mult opinia publică şi a lăsat o amintire de neşters - cu toate conse-
nţele previzibile asupra înăspririi, în viitor, a poziţiilor catolice atât în Anglia
ît şi în afară. Este vorba de martirajul (expresie consacrată până în zilele
Dastre la catolici) al iezuitului Edmund Campion, acum Sfântul Edmund
ampion, şi al celor doi tovarăşi ai lui.

Note:
* A se vedea pp. 35l-352.
** A se vedea p. 276.

Campion era un universitar din Oxford, celebru pentru cunoştinţele lui,
ca şi pentru puritatea moravurilor, pe care Elisabeta îl aprecia în mod deosebit
la începutul domniei ei, atât de mult încât „îl lăsa să întrevadă perspectiva unor
mari demnităţi", în 1566, el a rostit în faţa ei, în limba latină, discursul de bun-
venit la Oxford, în timpul progress-ului estival. Era deci un membru promi-
ţător pentru establishment, când în 1571 trece la catolicism şi pleacă pe continent,
unde intră în grupul novicilor iezuiţi din Roma. După ce este hirotonisit preot,
considerat ca unul dintre cei mai străluciţi membri intraţi recent în ordin, este
în mod firesc pus să se ocupe de convertirea Angliei. Se spune că superiorii
lui şovăiau să trimită un asemenea om eminent pe teren, de teama riscurilor;
preotul Allen însă, care răspundea de misiunile de dincolo de Marea Mânecii,
insistă la Roma şi preotul Campion, împreună cu un alt iezuit, preotul Robert
Parsons, debarcă la Dover în iunie 1580.
Timp de mai mult de un an, Campion şi Parsons parcurg Anglia sub
diverse deghizări, când împreună, când separaţi, protejaţi cu grijă de o întreagă
reţea de catolici devotaţi, care îi găzduiau şi ii ajutau să-şi ţină predicile, cu un
succes care îngrijora mult guvernul Elisabetei. De câteva ori, au fost pe punctul
de a fi arestaţi, şi unul, şi celălalt (într-o zi, Campion nu a scăpat de poliţie decât
prin prezenţa de spirit a unei servitoare, care s-a făcut că se ceartă cu el ca şi

când ar fi fost un slujitor prins cu o greşeală, şi l-a împins într-o băltoacă); ei
şi-au continuat însă opera cu perseverenţă şi au găsit chiar mijlocul, graţie unui
tipograf clandestin catolic, să publice broşuri care circulau pe sub mână şi
înteţeau credinţa celor fideli catolicismului.
Personalităţile celor doi iezuiţi erau foarte diferite, deşi fuseseră amândoi
studenţi la Oxford. William Camden, care îi cunoscuse pe amândoi la Oxford,
înaintea convertirii lor, îi descrie astfel: „Parsons avea o fire violentă şi neso-
ciabilă, şi o comportare grosolană; Campion, foarte agreabil şi politicos."6 De
fapt, Parsons se ocupa mai mult de politică şi milita pentru o revoltă împotriva
reginei, în timp ce Campion rămânea în domeniul credinţei („El a provocat
ura pastorilor anglicani printr-o scriere în limba latină, foarte bine concepută
şi plăcut scrisă, care analiza zece argumente pentru care trebuie susţinută
doctrina Bisericii Romane", comentează Camden). Din nenorocire, până la
urmă Campion este cel prins de poliţie, împreună cu doi însoţitori, tinerii preoţi
Alexander Bryant şi Ralph Sherwin, prin trădarea unui servitor, la 17 iulie 1581,
în timp ce Parsons scăpa şi reveneaîri Franţa*.
Campion era o personalitate atât de importantă, încât la început a fost
tratat cu toată consideraţia. Adus în secret în faţa reginei, a lui Leicester,

Note:
* Parsons avea să fie, până la sfârşitul domniei Elisabetei, unul dintre agenţii cei mai
activi ai partidului prospaniol, în legătură cu Allen. începând din 1585, el se stabileşte la Roma. Moare în 1610, în vârstă de 64 de ani.

Bedford şi Walsingham, el afirmă că predicile sale sunt pur apostolice, că o
ecunoaşte fără rezerve pe Elisabeta ca regină a Angliei, dar că nimic nu ar
jutea să-l facă să renege supunerea pe care el o datorează papei, succesorul
sfântului Petru. „Maiestatea Sa i-a oferit cu mare curtoazie libertatea, bogăţii
i onoruri, dar cu asemenea condiţii încât conştiinţa lui nu-l lăsa să le accepte."7
De aici înainte, soarta lui era pecetluită. Readus la Turnul Londrei,
;orturat în trei rânduri, cu membrele rupte, cu unghiile smulse, târât în faţa
mei adunări de teologi protestanţi unde, „deşi frânt de torturi şi de oboseală,
ăspunde la toate argumentele cu atâta uşurinţă, subtilitate şi elocvenţă, încât
ntreaga asistenţă este plină de admiraţie". Până la urmă, este condamnat la
noarte, ca şi cei doi preoţi, sub acuzaţia adusă de martori mincinoşi că ar fi
/rut să o răstoarne pe regină şi să provoace o rebeliune. „Noi am fost întot-
ieauna supuşi loiali ai reginei", a declarat el auzind verdictul, „dar condam-
lându-ne, vă condamnaţi şi toţi strămoşii, pe toţi foştii regi, episcopi şi preoţi,
ot ce a însemnat gloria Angliei, insulă a sfinţilor, fiică credincioasă a Scaunului
le la Roma [...]. Dumnezeu trăieşte, posteritatea va trăi, iar judecata lor va fi
nai dreaptă decât cea a acestui tribunal"; după care el intonează Te Deum
audamus, în faţa asistenţei stupefiate8.
Execuţia are loc la Tyburn, la l decembrie 1581. O mulţime imensă
nconjura eşafodul, emoţionată şi reculeasă, cu toate avertizările poliţiei, care
nştiinţase că orice manifestare în favoarea condamnaţilor va fi considerată ca
) dovadă de complicitate şi va fi pedepsită în consecinţă. Ritualul atroce al

:rimelor de trădare prevedea mai întâi spânzurarea, apoi scoaterea mărun-
aielor şi la urmă supliciul sfârtecării. Campion, în timp ce i se punea frânghia
n jurul gâtului, s-a rugat pentru regină şi şi-a binecuvântat însoţitorii. El a murit
e loc, ca şi Sherwin, dar Bryant continua să respire, pe jumătate sugrumat de
) frânghie prost înnodată; sângerosul supliciu a continuat pe un corp încă viu,
pre marea oroare a mulţimii. Se spune că toată viaţa lui, călăul a avut remuşcări
entru această execuţie. Deşi era interzis, fiecare strop din sângele martirilor
ăzut pe pământ a fost adunat de credincioşi, şi au urmat numeroase convertiri;
:a altădată Cranmer şi Ridley pentru protestanţi, aceşti martiri supuşi supliciului
ror fi după moartea lor cei mai buni propovăduitori ai Evangheliei.
De aici înainte, se sfârşise iluzia unui catolicism englez „loialist". Preoţii
:ei mai puţin ataşaţi de partidul spaniol simţiseră pericolul asimilării catoli-
ismului cu trădarea. Ei obţinuseră de la Roma, în 1580, o „Explicaţie" oficioasă,
are le permitea credincioşilor să o recunoască pe Elisabeta ca regină legitimă,
n pofida bulei de excomunicare din 1570, până când aceasta va fi confirmată9
graţie acestei „Explicaţii", Campion putea pretinde că este un supus loial al
eginei); dar opinia publică nu intra în asemenea amănunte subtile, în februarie
581 -în plină perioadă a predicilor clandestine ale lui Campion -, Parlamentul
'otează o lege cu caracter puritan „ca să-i menţină ascultători pe supuşii „O

Maiestăţii Sale"10; legea prevedea pedeapsa cu moartea pentru orice propa-

gandă care urmărea convertirea unui englez la catolicism („îndepărtându-l astfel de la subordonarea firească faţă de legile ţării"). Elisabeta semnează legea, dar refuză să includă în ea şi o dispoziţie care ar fi îngăduit execuţia oricărui preot vinovat de celebrarea mesei: ea avea întotdeauna grijă să evite cu orice preţ condamnările bazate pe argumentele teologice, dar delimitarea celor două domenii devenea din ce în ce mai artificială.

înlănţuirea evenimentelor, logica alianţelor, întrepătrunderea foarte încurcată a problemelor religioase cu cele politice în acel secol de fanatism şi de credinţă, totul contribuise să facă de nerealizat visul de toleranţă nutrit de Elisabeta la începutul domniei ei. Un Edmund Campion, preocupat mai presus de toate de spiritualitate şi de mântuirea sufletelor, putea încerca să împace loialismul monarhic cu fidelitatea faţă de papă; dar pe lângă el, nenumăraţi Parsons şi Allen alunecau pe panta fatală care ducea la înlăturarea Elisabetei şi a regimului ei.

„Protestanţii nu se mai laudă cu martirii lor", scria Campion cu puţin înainte de a fi prins. „Pentru cei câţiva militanţi ai sectei lor care au fost arşi pe rug [în timpul Mariei Tudor], vedem astăzi cum episcopi, nobili, gentilomi, nenumăraţi credincioşi ai Bisericii noastre zac în închisoare sau suportă cele mai cumplite suplicii." u în aceste cuvinte există şi o anumită exagerare polemică (valul mare al persecuţiei anticatolice nu va veni în realitate decât după 1584); este de reţinut însă că mai puţin ca oricând, la acest început al anilor 1580, pacea religioasă constituia o preocupare la ordinea zilei.

Problemele din Scoţia, relatate în capitolul precedent, cu tot fundalul lor

de intrigi pentru restabilirea catolicismului în regatul lui lacob VI, nu puteau
decât să-i confirme guvernului englez că Roma, Madridul, Maria Stuart, ducele
de Guise şi iezuiţii acţionau împreună ca să răstoarne ordinea stabilită în Anglia.
Arestarea lui Francis Throckmorton, în octombrie 1583, îi va dovedi acest lucru.

Francis Throckmorton şi expulzarea lui Mendoza

Am relatat în capitolul precedent cum a fost organizat marele complot
care, începând din 1581, la iniţiativa ducelui de Guise, urmărea să o repună
pe Maria Stuart pe tronul Scoţiei, singură sau asociată cu fiul său lacob VI.
Prinderea lui lacob de către lorzii protestanţi, în august 1582, urmată de
exilarea ducelui de Lennox, pusese capăt (cel puţin deocamdată) aspectului
scoţian al proiectului. Henri de Guise şi agenţii Mariei Stuart de la Paris nu
renunţaseră însă la ideea lor de intervenţie armată; ei doar îi schimbaseră direcţia,
îndreptând-o de acum înainte spre Anglia. Era, în fond, o nouă variantă, mult
îmbogăţită, a complotului lui Ridolfi, organizat cu zece ani mai înainte. Obiec-
tivele generale rămăseseră aceleaşi: debarcarea unor trupe catolice (franceze

au spaniole) pe coastele engleze, răscoala nobililor catolici englezi şi a vasalilor
jr, eliberarea Mariei Stuart, înlăturarea Elisabetei şi a guvernului ei protestant,
roclamarea Mariei ca regină a Angliei şi restabilirea catolicismului ca religie
e stat în regat.
în decursul anilor 1582-l583, corespondenţele secrete (azi publicate în

lajoritatea lor) îngăduie să se reconstituie evoluţia proiectului. Câteva pro-
leme rămâneau nelămurite: cine va da trupele pentru debarcare şi flota care
â le transporte? Cine le va comanda? Debarcarea va urma sau va preceda
lişcarea internă? Cine şi cum o va elibera pe Maria Stuart, strict păzită în
ichisoare? în sfârşit, ce se va întâmpla cu Elisabeta după detronare? Filip II,
eşi era informat despre complot, şovăia, ca de obicei, să se angajeze. Mai mult
ecât Mendoza şi decât ambasadorul Spaniei la Paris, Juan B autista de Taxis,
l sesiza punctele slabe şi lacunele proiectului. Filip se îndoia - şi nu fără temei,
upă cum o va dovedi viitorul - de existenţa în Anglia a unei veritabile puteri
atolice, capabilă să răstoarne solidul edificiu guvernamental şi administrativ
rotestant construit de Elisabeta şi de Cecil de la începutul domniei, în sfârşit,
l era prea puţin entuziasmat de ideea unei acţiuni în favoarea Mariei Stuart,
cărei instalare pe tronul Angliei ar plasa această ţară sub tutela Casei de Guise
i a Franţei.
Dar ezitările regelui Spaniei nu-i împiedicau pe conspiratori să-şi continue
regătirile. La începutul anului 1583, Thomas Morgan, secretarul ambasadei
lariei Stuart în Franţa şi principalul responsabil de corespondenţa cifrată a
îginei prizoniere, îl atrage în complot pe un gentilom englez catolic, numit
rancis Throckmorton, care era în trecere prin Paris*. Throckmorton, atunci
i vârstă de 28 de ani, s-a dovedit foarte repede devotat şi eficace.
Revenit în Anglia, el începe să recruteze cu râvnă aderenţi, alcătuind liste
a simpatizanţi, vizitând coastele, ca să găsească puncte de debarcare. Un alt

nglez catolic, Charles Paget, f acea în mod clandestin naveta între Paris şi Londra
aducea scrisorile. La el în ambasadă, Mendoza era la curent cu totul şi îl
rimea pe Throckmorton noaptea, în mare taină.
Toate acestea nu puteau trece mult timp neobservate în Anglia Elisabetei
a lui Walsingham. încă din primăvara anului 1583, ambasadorul englez
!obham prindea unele zvonuri care circulau la Paris. La sfârşitul verii, venirile
plecările lui Throckmorton şi ale lui Paget erau cunoscute de poliţie. La 12
ctombrie, Throckmorton este arestat şi casa lui percheziţionată **; sunt găsite
colo liste cu gentilomi catolici, planuri ale porturilor, un arbore genealogic
Note:
* Era nepotul lui Nicholas Throckmorton, care fusese de mai multe ori însărcinat cu
isiuni diplomatice de Elisabeta, mai ales la ambasada de la Paris, şi care murise în 1571. Acest simplu amănunt arată cum, în aceeaşi familie, puteau coexista catolici şi protestanţi.
** Spre norocul lui, Paget era atunci în Franţa; el scapă deci de arestare şi de moarte.
arătând că Maria Stuart era adevărata regină a Angliei, „pamflete infame"
împotriva Elisabetei, ciorna unei scrisori cifrate adresată Mariei. Torturat,
tânărul spune tot ce ştia despre complot, scoţând în evidenţă rolul ducelui de
Guise şi complicitatea reginei Scoţiei şi a ambasadorului Mendoza.
în broşura oficială care a fost publicată imediat din ordinul guvernului
englez, se spunea: „când Throckmorton a fost arestat, el avea o casetă acoperită
cu catifea neagră, care a fost sustrasă în mod abil de o slujitoare în timpul
percheziţiei şi dusă la ambasada Spaniei"12. în mod hotărât, totul îl indică pe
Mendoza ca pe unul dintre iniţiatorii conspiraţiei. Neliniştit, el se grăbeşte -

ar fi fost cazul, măcar atât - să-i avertizeze pe ducele de Guise şi pe conjuraţii
rămaşi la Paris, dar era prea târziu: în întreaga Anglie, catolicii erau arestaţi,
documentele lor confiscate, porturile pregătite de apărare, iar Maria Stuart
ţinută sub o şi mai strictă supraveghere.
Pe eşafod, Francis Throckmorton i-a cerut oare iertare Elisabetei şi a
implorat-o să-i acorde graţierea? Sau, dimpotrivă, a plâns la gândul că o trădase
„pe cea care îi era cea mai dragă fiinţă de pe lume" (adică pe Maria Stuart) şi
a primit moartea cu uşurare, spunând că „după ce-şi pierduse onoarea îi era
indiferent dacă îşi pierde şi viaţa"? Mărturiile asupra ultimelor sale clipe sunt
diferite. El a fost condamnat la moarte şi executat la 10 iulie 1584.
Poate că în „descoperirea" documentelor lui Throckmorton fusese şi o
oarecare maşinaţie poliţienească, în ceea ce-l priveşte pe Mendoza, el aşa avea
să susţină. Dar nu se poate nega că ambasadorul Spaniei era, de la început sau
aproape de la început, la curent cu întreaga conspiraţie. O dovedeşte fără echivoc
scrisoarea pe care i-o adresează lui Filip II, îndată după arestarea tânărului:
„Este de temut că viaţa reginei Scoţiei poate fi în pericol, dacă se descoperă
toate negocierile cu Franţa."13
Totuşi, când este convocat în faţa Consiliului privat, în ianuarie următor,
şi este confruntat cu documentele găsite la Throckmorton, el se preface a fi
surprins, ba chiar îşi bate joc spunând: „Le-am spus că acuzaţiile lor nu au nici
un sens, că nu eram atât de prost ca să discut probleme de stat cu un om ca
Throckmorton [...]. Câfcdespre evadarea reginei Scoţiei, am cerut să mi se spună
ce mijloace puteam folosi, ce porturi, şi ce nave."14 (Argumentul nu era lipsit

de logică, fiind adevărat că, în urmă cu opt luni, Mendoza îi scrisese lui
Filip II, ca să-i împărtăşească rezervele sale la ideea eliberării Mariei Stuart:
„E mai bine ca ea să rămână în Anglia, deoarece eliberând-o, există riscul să
se compromită întreaga acţiune şi regatul să cadă în mâna francezilor."15) Dar
dovezile materiale incontestabile erau prea grave: Consiliul îl avertizează pe
ambasador că de aici înainte erapersona non grata şi că era rugat să părăsească
de îndată Anglia.
Atunci, Mendoza a explodat. „Fiindcă ei spuneau că trebuie să fiu fericit
că regina lor n-a dispus să fiu pedepsit după cum meritam, le-am replicat că
acesta e un gând ridicol şi că, dacă nu vor să-mi permită să joc rolul unui
ministru al păcii, eu voi şti să apăr de aici înainte interesele regelui meu prin
război [...] şi că menirea unui Mendoza nu este să învrăjbească ţările, ci să le
cucerească."16 El trece Marea Mânecii la 21 ianuarie 1584*.
Expulzarea ambasadorului său - petrecută la 12 ani după cea a lui
Guerau de Spes - era pentru Filip II o umilire pe care a simţit-o din plin.
Diplomatul englez William Waad, trimis de Elisabeta la Madrid ca să încerce
să explice poziţia guvernului său în această problemă, nu a fost primit la curte
si a trebuit să se înapoieze fără să fi putut întâlni nici o persoană oficială spaniolă.
începând din acel moment şi până la sfârşitul domniei Elisabetei şi a lui Filip,
nu vor mai exista relaţii diplomatice între cele două ţări: în mod inevitabil, se
apropia vremea ostilităţilor.

Maria Stuart: ultimele încercări pentru o soluţie paşnică

Elisabeta îşi pierduse de rnulj orice iluzie asupra sentimentelor pe care
le putea avea vara sa faţă de ea. Ea ştia că Maria, în închisoarea ei, nu visa
altceva decât să se elibereze şi să se răzbune, încă din vremea complotului lui
Ridolfi, fosta regină a Scoţiei se compromisese prin legătura sa cu conspiratorii;
în acţiunea concepută de Henri de Guise şi dezvăluită de Francis Throckmorton,
complicitatea ei, cel puţin pasivă, nu era mai puţin evidentă.
Totuşi, documentele dovedesc că în această perioadă guvernul englez -
fără îndoială sub influenţa lui Burghley - mai discuta încă despre eliberarea
Mariei şi reîntronarea ei în Scoţia, alături de fiul său. O serie de misiuni
diplomatice între Londra, Edinburgh şi Sheffield au urmat în cursul ultimelor
luni ale anului 1583 şi în anul 1584. lacob VI, care scăpase din mâinile lorzilor
protestanţi cu prilejul unei partide de vânătoare, la 29 iunie 1583, revenea la
putere, maturizat de încercările suferite. Principalul său consilier era acum
contele de Arran, un om ambiţios, fără scrupule, şi foarte puţin anglofil. Henri
de Guise îi făcea tânărului său văr oferte de servicii pe care lacob se arăta gata
să le accepte: „Scrisoarea voastră mă bucură mult [..]. Cu ajutorul lui Dumnezeu,
am scăpat de captivitate şi sunt hotărât acum să-mi iau revanşa." "
Elisabeta vedea cum se năruie alianţa scoţiană pe care de 15 ani îşi con-
struise politica. Secretarul de Stat Walsingham, trimis în misiune diplomatică
pe lângă lacob şi Arran, se izbeşte de o ostilitate ascunsă cu greu: „Iezuiţii au
acum cale liberă pe lângă rege; regina-mamă [Maria Stuart] guvernează totul
de la distanţă şi conduce ţara [...]. Regele este fiinţa cea mai ingrată care poate

Note:
* Puţin timp după aceasta el va fi succesorul lui Juan Bautista de Taxis ca ambasador al Spaniei la Paris. Ura sa faţă de Anglia în general şi faţă de Elisabeta în special nu se va dezminţi niciodată; el va juca, de-a lungul anilor următori, un rol foarte activ în politica antiengleză, mai ales în momentul complotului lui Babington şi al Armadei. Moare în 1604.
exista, nu-i lipseşte decât puterea, nu şi voinţa, ca să dovedească cât de mare
este reaua sa voinţă [faţă de Anglia]."18
în aceste condiţii, eliberarea Mariei Stuart, cu preţul unor garanţii serioase,
putea fi considerată de anumiţi consilieri ai Elisabetei (în special Burghley)
ca lucrul cel mai puţin grav. Nu era greu de înţeles că lacob VI nu va fi deloc
entuziasmat să-şi împartă puterea şi coroana, şi că sosirea maniei sale în Scoţia
va provoca acolo agitaţii şi tulburări: în aceste ape tulburi, diplomaţia engleză
va şti să pescuiască, după cum îi era obiceiul.
Totuşi e greu de crezut că însăşi Elisabeta s-ar fi gândit în mod serios
să-şi aducă din nou vara pe tron. Nu o credeau nici Filip II şi nici Henric III
(„Nu trebuie să sperăm că această negociere ar reuşi", îi scria acesta din urmă
ambasadorului său, „apreciind că regina Angliei nu o va elibera pe regina Scoţiei,
cât va trăi ea"19): Elisabeta ştia sigur că lacob VI, cu toate asigurările lui oficiale
de bunăvoinţă, n-ar accepta niciodată asociaţia propusă: „Regele Scoţiei se
teme că dacă mama lui se întoarce în ţară, va ocupa din nou primul loc, îşi va
rechema consilierii papişti şi va provoca tulburări în rândul nobililor şi al
poporului."20 Se credea că, la nevoie, Walsingham, principalul adversar al
eliberării Mariei, ar putea interveni în ultima clipă ca să facă să eşueze proiectul.

Nu-i mai puţin adevărat că timp de peste un an şi jumătate, Maria Stuart
se leagănă în iluzia unei apropiate restauraţii. După descoperirea documentelor
lui Throckmorton şi a mărturisirilor acestuia, situaţia ei era îngrijorătoare.
Expulzarea lui Mendoza o priva de un corespondent şi un consilier preţios.
Ambasadorul Franţei, Castelnau de Mauvissiere, nu avea nici o încredere în
poliţie şi dădea dovadă de multă prudenţă (pe bună dreptate, căci propriul lui
secretar, Cherelles, era plătit de Walsingham ca să-l trădeze). Ba şi mai rău:
contesa de Shrewsbury, soţia celui care o păzea pe Maria, răspândea calomnii
pe seama captivei, acuzând-o de relaţii nepermise cu soţul ei, iar aceste zvonuri
ajungeau şi la urechile Elisabetei; Maria era indignată, dar nu izbutea să se
dezvinovăţească, în aceste condiţii, perspectiva unei apropiate eliberări şi, mai
mult, a unei întoarceri apropiate în Scoţia ca regină asociată era deosebit de
ispititoare.
Totuşi, Maria continua să susţină că ea era cea care-şi accepta fiul alături
la tron, şi nu invers. Niciodată nu-şi va schimba acest punct de vedere: abdicarea
ei din 1567 era nulă şi neavenită, iar lacob VI („prinţul, fiul meu") nu avea
alte drepturi asupra tronului decât cele pe care i le-ar conferi ea însăşi. Nimic
nu putea să-l îndepărteze mai mult pe tânărul rege de proiectul de asociere
decât această condiţie; nici consilierul lui, contele de Arran, nu dorea mai mult
ca el să o vadă revenind pe fosta regină, care, după toate semnele, nu uitase
nimic şi nu învăţase nimic în timpul celor 15 ani ai exilului său.
De altfel, Elisabeta îi propunea din nou regelui Scoţiei să refacă alianţa

zdruncinată dintre cele două ţări. în iulie 1584, ea îl trimite la Berwick pe vărul

i, Lord Hunsdon, cu instrucţiuni de conciliere. Hunsdon îl întâlneşte pe Arran
i pune bazele unei apropieri diplomatice. Se cade de acord ca un ambasador
:oţian să-şi aibă reşedinţa la Londra: acesta este tânărul Patrick Gray
,Profesorul Gray" în documentele epocii), mare favorit al lui lacob VI şi mare
îducător - şi de asemenea un mare intrigant, după cum se va dovedi cu timpul.
Faţă de Maria Stuart, Gray a adoptat o atitudine de devotament şi de
îspect. Fără să-l mai fi văzut vreodată, ea i-a acordat încredere, cerându-i să-i
jprezinte interesele pe lângă lacob. Maria nu vorbea ca o captivă, ci ca o regină
ire-şi dictează condiţiile: „Cred că îl onorez pe fiul meu şi îi dovedesc că sunt
bună mamă, făcându-l însoţitorul meu [...]. Sunt sigură că el n-ar vrea să nu
ia asculte sau chiar să mă ofenseze profund, ţinând seama de tot ce reprezint
entruel."21
Din nefericire pentru ea, Grey nu avea deloc intenţia să intervină în
ivoarea proiectului de asociere: departe de a pleda această cauză pe lângă
lisabeta, el devine agentul secret al lui Walsingham şi predă corespondenţa
s care o aducea. La sfârşitul verii anului 1584, doar Maria Stuart mai credea
i posibilitatea unei eliberări apropiate. Un eveniment neprevăzuţii va spulbera
irând şi ultimele şanse.
apturarea iezuitului Crichton şi Legea pentru protejarea reginei

într-o zi de septembrie 1584, o navă spaniolă afiată în drum spre Scoţia

;te oprită în Marea Nordului de către olandezi. La bordul ei se găsea Crichton,
iu Creighton, acel iezuit pe care l-am întâlnit, cu doi ani mai înainte, ca agent
î legătură pe lângă Esme d'Aubigny, pe vremea când papa Grigore XIII spera
i-l readucă pe lacob VI şi regatul lui la catolicism *.
între timp, Crichton mai avusese şi alte misiuni, iar după ce lacob VI
isese eliberat din captivitatea sa de la Ruthven, el reluase legăturile cu catolicii
n Scoţia. Era asociat la toate uneltirile ducelui de Guise şi ale spaniolilor şi
ansporta, când era cazul, documente foarte compromiţătoare. Cu ocazia
spectării navei cu care călătorea, s-a descoperit că avea un plan de invadare
Angliei, pe care l-a rupt şi l-a aruncat în mare, dar vântul a adus bucăţi din
pe punte şi olandezii le-au strâns; curând, ele au ajuns în mâinile lui
'alsingham, iar Crichton a fost închis în Turnul Londrei**.
Pentru guvernul englez, documentul era mai mult decât îngrijorător. El
)vedea că, deşi Throckmorton fusese prins şi executat cu două luni înainte,
arele proiect al invaziei catolice era încă de actualitate. Şi mai dovedea că

Note:
* A se vedea p. 352.
** Până la urmă el este eliberat şi expulzat din Anglia, scăpând de spânzurătoare graţie Jiului că nu era supus englez şi nu fusese prins pe teritoriul englez.

Maria Stuart era întotdeauna, dacă nu autorul, cel puţin motivul acestor uneltiri
periculoase: în toate scrisorile era vorba ca ea să fie pusă pe tronul Angliei, în
locul Elisabetei.
De altfel, alte surse de informaţie arătau că acum nu se vorbea numai

de detronarea reginei: se punea în mod deschis problema asasinării ei. în acei
ani 1580, asasinatul politic intrase, dacă se poate spune astfel, în obiceiurile euro-
pene, în martie 1582, Wilhelm de Orania abia scăpase de un atentat. Am văzut
cum însăşi Elisabeta nu şovăise să-şi dea acordul pentru proiectul de eliminare
fizică a lui Esme d'Aubigny în Scoţia*. Un anume John Somerville - fără
îndoială, bolnav mintal, dar nu mai puţin periculos din cauza asta - se lăudase
în public, în octombrie 1583, cu intenţia lui de a o ucide pe Elisabeta, „această
viperă": el fusese condamnat la moarte şi executat, dar un altul îi putea lua locul.
De o parte ca şi de alta, se elaborau teorii asupra legitimităţii „tirani-
cidului"; nu era greu să se găsească exemple în Biblie şi în istoria greacă şi
romană. Protestantul francez Duplessis-Mornay dezvolta această teză într-o
lucrare cu titlu revelator, Vindiciae contra Tyrannos **; în 1582, catolicul
William Parry îl întreba pe papă dacă ar putea plănui, fără să-şi încarce
conştiinţa, să o asasineze pe Elisabeta, iar răspunsul venit de la Roma îl asigura,
sub pana cardinalului Galii, episcop de Como şi Secretar de Stat la Vatican:
„Fiindcă această femeie este vinovată de atâtea prejudicii aduse credinţei
catolice şi de rătăcirea atâtor milioane de suflete, nu este nici o îndoială că cel
care o va scoate din această lume, cu intenţia pioasă de a-l sluji pe Dumnezeu,
nu numai că nu va păcătui cu nimic, ci îşi va câştiga merite veşnice." n La 10
iulie 1584, ca o ilustrare sângeroasă a acestor teorii, Wilhelm de Orania, eroul
protestant, era omorât la Delft de catolicul Balthasar Gerard. Perspectiva\unui

atentat direct împotriva Elisabetei nu mai avea deci nimic nerealist: era un pericol care se putea concretiza în orice zi, cu toate consecinţele previzibile pentru destinul ţării.

Se pare că Burghley este cel care ia iniţiativa, în luna septembrie sau octombrie a acestui tragic an 1584, să propună Consiliului un jurământ sau pact pentru a asigura securitatea „persoanei sacre" a reginei. (Mai târziu, Leicester avea să-şi atribuie meritul acestui demers, dar primele documente în care se face aluzie la el îl menţionează pe Burghley). Textul era în acelaşi timp solemn căştii şi feroce prin dispoziţiile sale: „Fiindcă Atotputernicul Dumnezeu a vrut ca regii, reginele şi prinţii să aibă depline puteri asupra supuşilor lor [...], noi, subsemnaţii, născuţi ca supuşi ai acestui regat, recunoscând-o ca suverană a noastră pe buna regină Elisabeta, regină legitimă prin voia lui Dumnezeu [...], considerând că viaţa Maiestăţii Sale a fost pusă în pericol de curând de către

Note:
* A se vedea p. 350.
** Răzbunări împotriva tiranilor.

artizanii unui presupus titular al coroanei sale [...], noi ne legăm de bunăvoie, rin jurământ faţă de Dumnezeu şi faţă de mântuirea noastră veşnică, într-o sociere irevocabilă şi loială, să ne consacram vieţile şi bunurile noastre apărării uveranei noastre regina Elisabeta, împotriva oricăror inamici ar fi [...] şi să edepsim cu moartea pe orice persoană, indiferent de rangul ei, care ar încerca iu ar pune la cale orice act de natură să lezeze persoana sacră a Maiestăţii

ale şi pe orice complice la un asemenea act sau tentativă [...] şi să trimitem
i moarte orice persoană în folosul căreia acest act detestabil ar fi înfăptuit
iu încercat." B
întregul Consiliu a aderat imediat la acest text care va fi numit „Pact de
sociere" sau „Ligă de asociere" - de unde vor izvorî uneori confuzii retros-
ective cu proiectul de „asociere" a Mariei Stuart şi a fiului ei pe tronul Scoţiei,
e care l-am amintit înainte şi care se petrece, în parte, în aceeaşi perioadă. Este
e la sine înţeles că, deşi există întâmplător cuvântul „asociere" în ambele cazuri,
mt două probleme complet distincte şi chiar, într-un sens, contradictorii, căci
u există nici o îndoială că „persoana în folosul căreia actul detestabil ar fi
ifăptuit sau încercat" nu era alta decât Maria Stuart. Aceasta era deci,
itr-un anumit fel, în mod automat condamnată la moarte, prin mâna semna-
irilor pactului, îndată ce un atentat s-ar fi produs sau s-ar fi pregătit împotriva
lisabetei.
Pactul, aprobat de Consiliul privat, a circulat îndată în întreaga Anglie
a strâns zeci de mii de semnături; Lord Hunsdon se laudă într-o scrisoare
itre Walsingham că ar fi reuşit să adune mai bine de 7.500 semnături numai
comitatul Yorkshire24! Elisabeta, căreia i se prezentase textul, îl aprobase,
odificându-l totodată: ea nu accepta formularea iniţială „orice persoană în
losul căreia actul ar fi înfăptuit sau încercat sau care ar moşteni pretinse
epturi de la această persoană", căci ea nu voia să-l facă pe lacob VI să sufere
msecinţele acţiunilor mamei sale sau ale partizanilor ei.

Toate acestea făceau ca în Anglia din toamna anului 1584 să domnească
atmosferă de nelinişte şi de teamă, dacă nu chiar de teroare. Cam peste tot,
itorităţile locale semnalau mişcări suspecte ale catolicilor, discuţii îngrijoră-
are purtate prin cârciumi sau târguri, prezenţa unor necunoscuţi în oraşe.
lisabeta consideră că a venit momentul să revină la tradiţie convocând
irlamentul; acesta nu se mai reunise din 1581 şi nu mai fuseseră alegeri generale
' 12 ani, un interval foarte mare chiar şi pentru secolul al XVI-lea.
Noua adunare, aleasă în octombrie 1584, se reuneşte la 23 noiembrie.
in 460 deputaţi, 363 făceau pentru prima dată parte din Parlament. Se găseau
intre ei mai multe nume care vor deveni celebre mai târziu şi cu care ne vom
ai întâlni: Francis Bacon, Robert Cetii, Walter Raleigh, Robert Beale şi mulţi
fii. O puternică majoritate cu tendinţe puritane profita de valul de antipapism
ovocat de revelaţiile lui Throckmorton şi ale lui Crichton.

Discursul de deschidere, rostit de consilierul privat Walter Mildmay, a
fost un imn de dragoste faţă de „preabuna noastră regină, datorită căreia noi
ne bucurăm de pace de 26 ani, ceea ce nu s-a mai întâlnit în nici o epocă, mai
ales dacă noi comparăm fericirea noastră cu starea mizerabilă a vecinilor noştri,
chinuiţi de războaie lungi şi grele". Dar această stare fericită era ameninţată
de „duşmanul lui Dumnezeu, tiranul de la Roma, pretins monarh al întregii
lumi, care pentru a distruge Evanghelia şi poporul lui Dumnezeu nutreşte faţă
de regina noastră o ură de neîmpăcat şi foloseşte acea adunătură de renegaţi

numiţi iezuiţi şi seminarişti ca să încerce să o răstoarne şi să o omoare pe iubita
noastră regină." Cât despre ce s-ar întâmpla dacă, din nenorocire, „tiranul de
la Roma" şi-ar atinge scopurile, este uşor de închipuit: „Aceşti oameni vânduţi
străinilor ar devasta Anglia, ar pârjoli oraşe şi sate, ar masacra întreaga populaţie
fără deosebire de vârstă şi de sex."25 Se observă că propaganda politică nu se
încurcă în nuanţe în secolul al XVI-lea, aşa cum s-a întâmplat de curând şi în
timpul „războiului rece" sau, în zilele noastre, în Orientul Mijlociu.
Scopul acestei diatribe antipapiste era adoptarea, cu entuziasm, de către
Parlament a unui text care să dea putere de lege „pactului de asociere". O
„Lege pentru protejarea persoanei sacre a Maiestăţii Sale Regina" a fost votată
la 13 martie 1585. Ea scotea în afara legii orice persoană vinovată sau complice
la un atentat împotriva reginei şi orice persoană „în folosul căreia" acest atentat
ar fi înfăptuit sau proiectat. Caracterul exagerat al unei asemenea dispoziţii nu
scăpase mai multor deputaţi, căci ea introducea în lege o noţiune de vinovăţie
indirectă, foarte străină de dreptul penal european şi creştin; cum însă teama
faţă de pericol era aşa de mare, textul a fost votat cu o mare majoritate.
Elisabeta totuşi, ca de obicei, se opusese să se adauge în lege un articol
care excludea pentru totdeauna de la domnie persoanele în folosul cărora s-ar
fi săvârşit atentatele, ca „şi pe moştenitorii lor": cu o constanţă care nu se
dezminţea, ea refuza să accepte ca libertatea succesiunii ei să fie restrânsă de
către Parlament. Fără îndoială, ea simţea că Iacob VI va fi, când va veni vremea,

cel mai potrivit candidat şi voia să evite tot ce-ar fi putut stânjeni urcarea lui
pe tron.
O altă lege venea să completeze arsenalul represiv anticatolic: era sălbatica
„Lege împotriva iezuiţilor, a preoţilor seminarişti şi a altor persoane nesupuse",
care-i obliga pe toţi preoţii catolici hirotonisiţi după 1559 să părăsească Anglia
în 40 de zile, sub pedeapsa cu moartea. De data aceasta, un deputat s-a ridicat
ca să declare nul textul „plin de sânge şi de teroare pentru nişte oameni care,
fără să comită vreun act ilegal, n-ar fi făcut nimic altceva decât să intre în regat".
Acest deputat era un universitar cunoscut ca un simpatizant al catolicilor,
doctorul William Parry. Se ştia că el călătorise mult pe continent şi că fusese
folosit mai mult sau mai puţin ca agent secret de către Burghley; nu se ştia însă
că, în urmă cu patru ani, el însuşi intenţionase să o asasineze pe Elisabeta -

roiect la care renunţase din scrupule, după cum pretindea el*. Oricum ar fi
ost, intervenţia lui împotriva proiectului de lege antiiezuit a provocat scandal:
;1 a fost condamnat de către Parlament şi arestat, dar regina l-a eliberat aproape
mediat. Nu va mai trăi mult.
Sfârşitul doctorului Parry

Ca într-un roman plin de neprevăzut, abia ieşise din închisoare Parry,
ar textul legii împotriva iezuiţilor şi a seminariştilor abia fusese votat, că un
LOU complot a izbucnit în plină sesiune a Parlamentului.
La începutul lui ianuarie 1585, pe când se terminau tradiţionalele
ărbători ale Bobotezei (pretext de baluri mascate şi reprezentaţii teatrale la

:urte), un văr catolic al ducelui de Westmoreland, Edmund Neville, face
:unoscut un proiect de asasinare a Elisabetei, la care el avusese slăbiciunea să
idere dar pe care loialitatea lui îl obliga să-l denunţe. Era vorba să se tragă
isupra reginei în timpul plimbării ei în grădinile din Westminster, sau prin
lortiera de la caleaşca ei, iar autorul complotului nu era altul decât.... însuşi
loctorul Parry, care tocmai îşi redobândise libertatea.
Ştirea a avut efectul unui trăsnet. Parry îşi făcuse mulţi duşmani. De fapt,
iersonalitatea lui apare, chiar în lumina secolelor trecute, ca deosebit de
mbiguă. El jucase în mod succesiv rolul unui papist militant, apoi al unui
usţinător devotat al reginei Elisabeta. Nu s-ar putea spune cu certitudine dacă,
i Paris şi la Madrid, el fusese un catolic sincer sau o „cârtiţă" a guvernului
nglez. Faptul că a fost ales deputat în Parlament, în 1584, rămâne un mister,
inând seama de trecutul lui. Intervenţia sa publică împotriva legii antiiezuite,
n decembrie 1584, ne face să credem că se oprise până la urmă din sinuosul
au itinerar spiritual în domeniul catolic, dar rămâne încă multă incertitudine
i cunoaşterea acestui personaj. Cât despre Neville, el era probabil un agent
ecret al lui Walsingham, şi pot exista îndoieli serioase asupra realităţii com-
lotului pe care el îl denunţase. Nu este mai puţin adevărat că interogatoriile
i procesul lui Parry au pus în evidenţă ramificaţii dubioase care, încă o dată,
uceau la Paris, în cercurile refugiaţilor anglo-scoţieni apropiaţi Casei de Guise
i arhiepiscopului Beaton. De data aceasta, iniţiatorul uneltirilor era acel

'homas Morgan, secretarul lui Beaton şi corespondentul obişnuit al Mariei
tuart, al cărui nume figurase deja în documentele lui Francis Throckmorton
i ale preotului Crichton. Elisabeta îi cere lui Henric III extrădarea lui Morgan,
e baza alianţei care lega cele două ţări; Henric III nu îndrăzneşte să meargă
şa departe - ar fi însemnat să declare război ducelui de Guise şi partidului
atolic -, dar îl închide pe Morgan în Bastilia. Elisabeta trebuie să se mulţu-

Note:
A se vedea p. 371.
mească cu această jumătate de măsură. Ea nu i-a iertat-o regelui Franţei - e
adevărat însă că acesta avea atunci alte griji.
Procesul lui Parry s-a desfăşurat într-o atmosferă incendiară, în timp ce
Parlamentul îşi continua dezbaterile asupra legii privind protecţia reginei. El
a fost condamnat ca trădător şi executat la 2 martie 1585, afirmând până a urcat
pe eşafod că era victima unei maşinaţii poliţieneşti. Cât despre Edmund Neville,
el a primit ca recompensă pentru denunţul lui eliberarea; a murit la Roma
34 de ani mai târziu.
Sfârşitul iluziilor Mariei Stuart

în lupta pe viaţă şi pe moarte care se disputa, de un sfert de secol, între
Elisabeta Tudor şi Maria Stuart, minciuna şi vicleşugurile se aflau şi de o parte
şi de alta.
în mod sigur, Elisabeta nu avea nici o intenţie să-i redea vreodată liber-
tatea celei care, datorită papei şi ducelui de Guise, apărea mai mult ca oricând

rivala ei la tron. îndată ce perspectiva unei apropieri între lacob VI şi mama
lui se contura, regina Angliei punea în mod discret beţe în roate: „Ea se mira
că regele Scoţiei l-a condamnat la moarte pe contele Morton, ca fiind vinovat
de uciderea regelui, tatăl său, dar nu o condamnase şi pe mama lui, complice la
această crimă", relatează Castelnau de Mauvissiere26. „Regina Scoţiei se plânge
că e tratată prost", mai spunea Elisabeta, „dar toate nenorocirile ei provin din
proasta sa comportare. Am fost îngăduitoare cu ambiţiile ei şi, dacă ar fi vrut
să accepte propunerile pe care i le-am făcut, ea ar avea acum pace şi linişte."27
La rândul ei, Maria Stuart repeta mereu sus şi tare că e plină de bună-
voinţă şi de loialitate faţă de vara ei, în timp ce continua corespondenţa cu
reţeaua ei pariziană, care nu se gândea decât la conspiraţii, debarcare şi desta-
bilizarea Angliei. Nu e sigur că ea era întru totul la curent (cel puţin în acea
perioadă) cu proiectele de asasinare a Elisabetei, dar sunt de necrezut dezmin-
ţirile sale, cum că n-ar fi ştiut nimic despre uneltirile şi comploturile urzite în
numele ei. „în legătură cu ceea ce mi-a dezvăluit ambasadorul Franţei despre
un oarecare Parry şi despre Morgan, voi spune, pe onoarea şi pe conştiinţa mea,
că nu sunt amestecată aici în nici un fel, detestând mai mult decât orice creştin
asemenea practici odioase şi fapte oribile."28
Oficial, se continuau negocierile cu lacob VI pentru faimoasa „asociaţie"
a mamei şi a fiului pe tronul Scoţiei, dar descoperirea documentelor preotului
Crichton provocase o mare înverşunare în atitudinea guvernului englez faţă

de captivă. După şederea relativ confortabilă la castelul Sheffield, unde beneficiase timp de 15 ani de o anumită libertate şi chiar de atenţii din partea paznicului ei, Shrewsbury, Maria este transferată la Wingfield, apoi în castelul friguros şi urât mirositor de la Tutbury, sub supravegherea lui Ralph Sadler

şi, începând din aprilie 1585, a puritanului şi ostilului Amyas Paulet. De aici înainte, ea era cu adevărat prizonieră, păzită cu severitate, împiedicată să comunice în secret cu prietenii săi din Paris. Ambasadorul Franţei, Mauvissiere, apoi succesorul lui, Guillaume de Châteauneuf, începând din iulie 1585, primiseră ordin din partea lui Henric III să nu se compromită pentru ea.
Totuşi, Maria continua să se încreadă în bunăvoinţa fiului ei şi în şansele de a reuşi „asocierea" cu el. Nu-şi dăduse încă seama de reaua-credinţă şi jocul dublu al lui Patrick Gray. Ea începea să simtă însă că se ridicau unele obstacole serioase în calea „asocierii". „Nu mă îndoiesc că regina Angliei întreţine speranţa fiului meu, ca şi pe a mea, în ceea ce priveşte coroana ei, ca să-l ţină aproape de ea", scria Maria la l octombrie 1584; iar la 14 decembrie: „Să nu dea Dumnezeu ca fiul meu să fie atât de rău sfătuit încât să mă oblige să arăt tuturor ce a primit el de la mine [...]. Să nu mai dezaprobe deci asocierea dintre noi, dacă nu vrea să mă forţeze să-i pun la îndoială titlul şi să procedez în alt mod."29
De fapt, lacob VI îşi schimbase intenţiile. Elisabeta, sfătuită de Walsingham,

se hotărâse să joace până la capăt cartea alianţei scoţiene, abandonând-o pe
Maria Stuart în voia destinului ei. Ea trimisese la Edinburgh un ambasador
distins şi seducător, Edward Wotton, însărcinat să-i ducă regelui câini de
vânătoare şi cai, cu promisiunea unei pensii permanente dacă accepta să rupă
relaţiile cu Franţa şi cu mama lui, şi să încheie cu Anglia un tratat legal. lacob
se lăsa rugat, dar era clar că de aici înainte „asociaţia" nu se va realiza.
Maria Stuart, în culmea inconştienţei, nu numai că nu părea să se
îndoiască de faptul că Elisabeta o consideră nevinovată în privinţa oricărei
participări în comploturile catolice, dar şi anunţa cu hotărâre că ea aderă la
pactul de apărare a reginei: „Regina Scoţiei, regină văduvă a Franţei, auzind
că s-ar fi făcut [...] o asociaţie generală ca să se preîntâmpine orice atentat
împotriva reginei Angliei, buna sa soră [...], declară şi promite, bucuroasă şi
cu sinceritate, pe cuvântul de regină şi pe credinţa şi onoarea ei, că ea îi
consideră de acum şi pe vecie ca pe nişte duşmani de moarte pe toţi cei care
[...] vor atenta sau vor face orice lucru în prejudiciul numitei regine, buna sa
soră, şi că îi va urmări ca atare prin toate mijloacele, până la justiţie, pedeapsă
şi răzbunare exemplare." x
Este inutil de precizat că acest demers neverosimil nu a stârnit nici un
ecou la Elisabeta şi Consiliul ei. De altfel, se apropia ziua când ultimele iluzii
se vor spulbera.
La începutul lui martie 1585, lacob VI îi trimite mamei sale o scrisoare
în care pune capăt negocierii începute cu trei ani mai înainte. Textul s-a pierdut,

din păcate, dar s-a păstrat reacţia indignată a Mariei: „[Această scrisoare] este
atât de departe, ca stil şi conţinut, de datoria şi obligaţia pe care o are fiul meu
faţă de mine şi de vechile lui promisiuni, că nu o pot primi ca fiind din partea
lui, ci mai curând a lui Gray, care, cu o mare impietate şi falsitate atât faţă de

Dumnezeu cât şi faţă de oameni, crede că realizează capodopera activităţii lui
prin desăvârşirea completei rupturi între fiul meu şi mine [...]. Dacă fiul meu
persistă în această idee, voi implora blestemul lui Dumnezeu asupra lui şi îl
voi dezmoşteni [...] de toată măreţia pe care ar fi putut s-o aibă vreodată din
partea mea pe această lume, şi mai curând aş da dreptul meu, oricare ar fi
acesta, celui mai mare duşman pe care l-ar avea, înainte ca el să se bucure de
uzurparea coroanei mele, la care nu are nici un drept."31
De data aceasta, Maria înţelegea în sfârşit că „niciodată, niciodată ea nu
va ieşi din închisoare în mod paşnic". Timp de mai multe săptămâni ea va mai
trimite Elisabetei scrisori furioase, aproape ameninţătoare - dar la ce bun? Ea
nu mai conta, de aici înainte, pe eşichierul politic. Singura ei şansă de a fi liberă
nu mai stătea într-o înţelegere cu Elisabeta, ci în răsturnarea şi moartea acesteia.
Aşa stând lucrurile, se poate spune că uneltirile lui Patrick Gray şi refuzul
definitiv al lui lacob VI faţă de oferta mamei sale constituie germenii tragediei
din 1586.
Cât despre răspunderea Elisabetei, cu greu ar putea fi negată, întreţi-
nându-i captivei sale speranţe amăgitoare, arătându-se că ar vedea posibilitatea

de a o repune pe tronul Scoţiei, ea i-a făcut cu atât mai dureroasă deziluzia în ziua când în fine cărţile au fost date pe faţă. în realitate, regina Tudor nu încetase niciodată, de la uciderea lui Henry Darnley şi căsătoria cu Bothwell, să-şi dispreţuiască vara. Lipsa de înţelegere dintre cele două femei era totală şi ele nu erau mai delicate - nici una şi nici alta - în alegerea armelor cu care luptau. După cum spune Pollard, „metodele lor nu erau elegante nici de o parte, nici de cealaltă; dar Elisabeta a reuşit, în timp ce Maria a eşuat, şi în aceasta constă întreaga deosebire"32. Concluzia nu este morală, dar face oare parte morala din domeniul istoriei şi al politicii?

XXII

.Bădărani, oameni de nimic'
Ţările de Jos în plin haos

Dacă anul 1584 fusese plin de evenimente dramatice în Anglia - execuţia
ui Francis Throckmorton, ameninţări privind viaţa reginei, „pactul de asociere",
rotarea de legi represive împotriva catolicilor -, el nu fusese mai puţin încărcat
le nori prevestitori de furtună pe plan internaţional.
Scena cea mai periculoasă era de mult timp cea a Ţărilor de Jos, care se
or găsi îndată în plin haos. Politica dusă de Elisabeta cu aceste ţări, de la
nceputul conflictului care îi opunea pe protestanţii din Provinciile Unite
uveranului spaniol catolic, a fost adesea calificată ca instabilă de către istorici.
îlisabeta nu putea să se hotărască nici să-i ajute pe faţă pe cei consideraţi de
a ca rebeli, nici să-l lase pe Filip II să triumfe, cu riscul de a vedea această
ară, vitală pentru economia şi siguranţa Angliei, devenind un bastion al catoli-
ismului cuceritor. Astfel, între 1563 şi 1584, noi am observat-o, succesiv sau
Iternativ, vorbind când într-un fel, când într-altul, susţinându-l pe Wilhelm
le Orania împotriva spaniolilor sau dojenindu-l aspru, asigurându-l pe Filip II
le sprijinul ei moral şi totodată aţâţându-i duşmanii, trimiţând ambasadori în
ele două tabere, fără să se angajeze niciodată clar de o parte sau de alta.
Mult timp a tremurat de frică la ideea unei intervenţii franceze care
Tezenta riscul de a-l face să câştige pe „bunul său frate" de la Paris. Orice,
.umai să nu vadă drapelul cu flori de crin arborat deasupra portului Antwerpen!

.poi, pe timpul marii sale idile cu Franţois d'Alenţon, ea făcuse un viraj de
80 de grade şi aderase la soluţia unei suveranităţi a „Broaştei" asupra Ţărilor
e Jos, îi dăduse ajutor ca să meargă să-şi ia în stăpânire statul şi le ceruse
landezilor să-şi întâmpine noul prinţ cu respect şi supunere. Dar aventura se
srminase printr-un dezastru şi Franţois d'Alenţon (sau mai curând Fran?ois
'Anjou, conform titlului său oficial) părăsise ţara fără glorie, ca să vină să
loara de tuberculoză la Château-Thierry la 10 iunie 1584.
Toate acestea pot într-adevăr să lase o impresie de incoerenţă. Totuşi,
nia de conduită a Elisabetei, sub aparentele sale contradicţii şi fluctuaţii,

rămânea fidelă câtorva idei de bază: să încerce până la limitele extreme ale
posibilului să-l împace pe regele Spaniei cu supuşii săi olandezi, să obţină din
partea lui toleranţă faţă de protestanţii din Ţările de Jos, să restabilească în
această ţară „libertăţile" de pe timpul ducilor de Burgundia şi, în aceste condiţii,
să menţină cu el relaţiile comerciale fructuoase şi tradiţionale din trecut.
Din nenorocire, aceasta era o viziune cu totul nerealistă, căci nici Filip II
şi nici calvinii nu aveau nici cea mai mică intenţie să cedeze, atâta timp cât
situaţia nu era reglementată prin mijloace militare. Din această cauză Elisabeta
era obligată să intervină indirect în conflict, împrumutând bani olandezilor şi
dându-le voie, cel puţin tacit, supuşilor ei să se angajeze acolo ca voluntari.
Dar ea făcea acestea în felul ei, tărăgănând, socotind fiecare penny, discutând

despre rambursări, cerând garanţii, revenind mereu asupra hotărârilor ei şi,
mai presus de toate, continuând să negocieze cu Spania: se înţelege de ce
contemporanii ei, şi o mare parte dintre cei care au urmat, au fost dezorientaţi.
Ar fi fost şi pentru mai puţin.
Pentru Provinciile Unite, situaţia militară devenise îngrijorătoare de când
comandantul trupelor spaniole, reprezentantul lui Filip II, era ducele de Parma,
Alessandro Farnese, unul dintre cei mai mari generali ai secolului, în mod
metodic, Farnese recucerea toată partea de sud a Ţărilor de Jos, oraş după oraş,
fortăreaţă după fortăreaţă. Haosul olandezilor ajunge la culme după asasinarea
lui Wilhelm de Orania, comisă la 10 iulie 1584 de către catolicul Balthasar
Gerard, care îi lipseşte de şeful lor în cel mai dramatic moment. Franşois
d'Alencon-Anjou murise cu câteva săptămâni mai înainte. O clipă s-a putut
crede că Spania va ieşi victorioasă. ;
îndată ce s-a aflat despre asasinarea lui Wilhelm (de care Filip Ijl, la
El Escorial, s-a bucurat ca de o mare victorie), o sumedenie de ambasadori şi
de trimişi speciali brăzda Europa între Londra, Haga, Bruxelles, Paris şi Madrid.
Statele Generale, care deţineau puterea în Provinciile Unite, şovăiau între două
alianţe, între două ajutoare: Franţa şi Anglia, în orice caz, ei trimiteau simultan
delegaţi şi la Elisabeta, şi la Henric III.
La început, se părea că preferinţa populaţiei - cel puţin din Antwerpen -
se îndrepta spre Franţa. „Oamenii de aici sunt ingraţi şi orgolioşi", îi scria lui
Walsingham un negustor englez din Antwerpen. „Ei vorbesc despre Anglia în
termeni care dovedesc că sunt nedemni de interesul care li se arată. Nu discută

decât despre negocieri cu regele Franţei, ca şi când n-ar mai exista alt prinţ în lume."l

Fără îndoială că relaţiile proaste dintre autorităţile olandeze şi corpul expediţionar englez care, din 1582, avea garnizoană la Oostende*, explicau în parte acest entuziasm scăzut al Statelor Generale pentru o cerere de ajutor

Note:

* A se vedea p. 337.

adresată Angliei. Chiar izbucnise un conflict la Antwerpen în legătură cu cheltuielile excesive ale colonelului englez Norris şi cu comportarea urâtă a trupelor sale2. E curios că incidentele, de altfel grave, care s-au petrecut în perioada „suveranităţii" lui Francois d'Anjou aparent n-au lăsat prea multe urme în mintea olandezilor.

La rândul ei, Elisabeta era totdeauna reticentă când era vorba de ajutorarea Provinciilor Unite mai mult decât prin împrumuturi de bani. Consilierii ei, mai ales Walsingham, făceau tot ce puteau ca să o convingă cât mai repede să ia o hotărâre. „Dacă Maiestatea Sa nu ajută Provinciile, regele Spaniei le va învinge, le va distruge religia, şi va subordona întregul comerţ al Olandei şi al Zeelandei şi îi va fi uşor pe urmă să provoace tulburări în Anglia cu ajutorul iezuiţilor şi al papiştilor care se găsesc în ţara noastră", se alarma Walter Mildmay, în octombrie 15843.

Este adevărat că recucerirea militară completă a Ţărilor de Jos de către o Spanie devenită invincibilă nu ar fi putut să nu aibă cele mai grave urmări

pentru Anglia protestantă. Nu mai era epoca relaţiilor curtenitoare de la
începutul domniei. Elisabeta, cu toată lipsa ei de simpatie faţă de olandezi, a
înţeles acest lucru, în noiembrie, ea îl trimite la Haga pe unul dintre consilierii
îi apropiaţi, William Davison. Acesta, în ciuda tuturor aşteptărilor, s-a arătat
mai curând optimist: situaţia nu era atât de gravă după cum se spunea, Provinciile
Unite dispuneau de 208 oraşe fortificate şi de un general capabil în persoana
lui Maurice de Nassau - fiul lui Wilhelm de Orania -, iar poporul era „atât de
astil francezilor încât, dacă Maiestatea Sa se hotărăşte să-i ajute, ei vor renunţa
la orice intenţie în legătură cu o altă alianţă"4.
Iată un stil care nu putea decât să o flateze pe Elisabeta, dar de aici până
la a trece la fapte, adică la un angajament ferm, era drum lung, iar ea era mai
puţin ca oricând decisă să-l parcurgă.
La nevoie, ea ar fi acceptat să intervină, dar cu condiţia ca „bunul său
frate" de la Paris să aibă şi el partea lui de efort şi de cheltuială. Prin ambasa-
dorul său, Edward Stafford, ea îi amintea lui Henric III termenii alianţei lor.
fi trimitea prin contele de Derby însemnele Ordinului Jartierei, pe care el nu-l
srimise niciodată de la începutul domniei sale. Dar împrejurările erau cât se
3oate de nefavorabile. De la moartea lui Francois d'Alenţon-Anjou, războiul
:ivil ameninţa din nou Franţa, iar partidul catolic, din ce în ce mai legat de Spania,
influenţa puternic politica de la curte. La 27 februarie 1585, Henric III îi primeşte
se Derby şi pe Stafford la Luvru, ca să le explice că „el nu putea în nici un fel
ă-şi pună în pericol statul, ajutându-i pe alţii". Regina-mamă Caterina, ieşind

iin sală, era „agitată şi emoţionată, spunând că regele ar trebui să fie înţeles
Jin cauza pericolelor care îl ameninţă şi a tuturor duşmanilor care îl înconjoară,
se scurt, vorbind ca o mamă bună, care încearcă să scuze greşelile copiilor ei"5.

Ceea ce se întâmplase a fost uşor de reconstituit: cu câteva zile în urmă,
ambasadorul Spaniei venise la Henric III ca să-l ameninţe cu război dacă el
accepta suveranitatea Ţărilor de Jos, şi ca să-i aducă aminte că, stimulaţi de
ducele de Guise, catolicii s-ar opune din toate puterile la trimiterea de ajutoare
rebelilor calvini din această ţară. în atare condiţii, ar fi fost o adevărată sinu-
cidere să se lanseze într-o aventură. De altfel, Henric III, fiind catolic convins
şi pe punctul de a începe un război si împotriva propriilor lui supuşi hughenoţi,
nu avea nici o simpatie pentru cauza olandezilor, în primele zile ale lui martie,
el le comunică oficial refuzul său trimişilor Statelor Generale.
Tratatul de la Nonsuch: Anglia intră în război

în aceste condiţii, Elisabeta nu avea de luat decât una din cele două
hotărâri posibile: fie să abandoneze Provinciile Unite, lăsându-le în voia soartei,
adică înfrânte de armata spaniolă, fie să se angajeze în mod efectiv alături de
ele, cu toate riscurile ce decurgeau de aici, pe termen scurt şi lung.
într-un anumit sens, dilema este rezolvată prin victoriile militare ale
prinţului de Parma: după moartea lui Wilhelm de Orania, în vara anului 1585,
el pune stăpânire metodic pe Brugge, Dendermonde, Gent, Bruxelles, Mechelen.
Dintre toate marile oraşe ale Flandrei, numai Antwerpen mai rămăsese, dar

era asediat şi ruinat - Antwerpen, marea metropolă economică, cheia comerţului cu Anglia, simbolul străvechii prosperităţi flamande. De data acesta, Elisabeta înţelege că nu mai putea să dea înapoi fără a pune în pericol soarta propriului ei regat.

Are loc o întrunire memorabilă a Consiliului privat, în mai sau iunie 1585, despre care William Camden a cules următoarea relatare, fără îndoială că din spusele lui Burghley însuşi: „Unii [să înţelegem - Walsingham şi grupul lui] au fost de părere că ar trebui să se treacă fără întârziere la protejare şi apărare [a Provinciilor Unite], ca Spania să fie împiedicată, după ce le-ar fi subjugat, să atace Anglia de acolo. Alţii [adică Burghley si prietenii lui] considerau că ar trebui să-i tratăm ca pe nişte rebeli nedemni de ajutor, fiindcă s-au revoltat în loc să fie fideli prinţului lor, după cum le era datoria [...]. Aceştia spuneau că regina ar trebui să nu se mai amestece în problemele Ţărilor de Jos, ci să-şi întărească bine regatul ei, să-i câştige pe oamenii de bine cu firea ei blândă, să-i pedepsească pe cei răi, să strângă bani, să pregătească o flotă prevăzută cu tot ce-i trebuie, să întărească frontierele cu Scoţia, să păstreze vechea disciplină militară, acesta fiind cel mai sigur mijloc de a evita războiul [...]. Dar cei care erau de această părere au stârnit o puternică indignare a partizanilor războiului, ca şi când ei ar fi fost de partea Spaniei, degeneraţi şi laşi."6

Filip II, fără să-şi facă iluzii despre măsurile Elisabetei faţă de el, dă ordin,
n mai 1585, să fie arestate, în porturile spaniole, toate navele engleze, olandeze,
:eelandeze şi „ale altor state şi seniorii răsculate împotriva Coroanei". Lovitura
;-a resimţit puternic la Londra, unde Elisabeta, la rândul ei, a pus să fie
echestrate toate navele spaniole şi să li se aresteze echipajele.
Această măsură ostilă a regelui Spaniei a fost neîndoielnic hotărâtoare
:a să o convingă pe Elisabeta să intervină în Ţările de Jos, dar ea a procedat
;u o vizibilă reticenţă. Niciodată un guvern nu se va angaja într-un război cu
nai puţin entuziasm şi nici - ceea ce este mai rău - cu o mai mică intenţie de
i-şi respecta angajamentele faţă de aliaţii săi. Timp de mai multe săptămâni,
-au tărăgănat negocierile cu deputaţii Statelor Generale, Burghley discutând
as cu pas (evident că la ordinul reginei, dar şi din aversiune personală faţă
le o aventură militară) condiţiile financiare şi politice ale tratatului. Elisabeta
efuzase categoric să accepte orice formă de suveranitate asupra Ţărilor de Jos:
a nu voia cu nici un chip să lase impresia că uzurpă drepturile suveranului
2gitim care, în mintea ei, rămânea Filip II. Ea voia să intervină numai ca o
liată, ca să ajute Provinciile Unite să-şi apere libertăţile tradiţionale, în plus,
a cerea, în chip de garanţie de restituire a împrumuturilor pe care le acorda,
iicredinţarea mai multor porturi şi fortăreţe: Vlissingen, Brielle şi încă altele,
căror listă a variat în cursul tratativelor.
în acest timp, Antwerpen-ul era mai slab de la o zi la alta, iar prinţul de
'arma îşi sporea avantajele militare. Comandantul oraşului, Philip van Marnix,

aron Sint Aldegonde - unul dintre eroii vestiţi ai revoltei antispaniole, din
poca deja îndepărtată a „Calicilor" şi a regentei Margareta -, îşi pierduse
ădejdea să mai primească ajutorul englez, mereu promis şi mereu amânat.
E o mare nebunie să speri ajutor din partea celei mai-nestatornice femei din
ime", spunea el cui voia să-l asculte7.
Situaţia pe frontul de luptă era deci dramatică atunci când, după multe
îrgiversări, Tratatul de alianţă anglo-olandeză este semnat la 10 august 1585,
t Nonsuch, palatul în care locuia Elisabeta cu ocazia progress-ului ei estival.
tilul în care este redactat reprezintă o capodoperă de viclenie politică şi de
îalism diplomatic. Este evident că nimic nu reflectă în text entuziasmul luptei
entru salvarea credinţei protestante, pe care generaţiile următoare au vrut
i-l vadă aici: „Maiestatea Sa va trimite în Provinciile Unite un ajutor de 5.000
e infanterişti şi 1.000 de călăreţi, sub comanda unui om cu mare pricepere şi
restigiu, ataşat adevăratei religii, şi a altor şefi buni şi căpitani, care vor fi plătiţi
e Maiestatea Sa pe timpul războiului [...]. Pentru a restitui datoriile amintite,
rovinciile Unite se obligă (atunci când, prin mila lui Dumnezeu şi cu ajutorul
laiestăţii Sale, ele vor fi din nou în pace şi linişte), să plătească tot ce a cheltuit
laiestatea Sa, şi, pentru o mai bună siguranţă a restituirii, ele îi vor preda
rasul Vlissingen şi castelul Rammekens, din insula Walcheren, şi oraşul

Brielle, cu două fortăreţe în Olanda, ca să fie păzite de garnizoanele Maiestăţii

Sale până când datoria va fi plătită în întregime[...]. Navele Maiestăţii Sale vor avea intrare şi ieşire liberă în porturile şi râurile din Provinciile Unite şi vor fi aprovizionate acolo la preţuri convenaible."8 Şi aşa mai departe. S-ar spune că e mai degrabă un contract între doi comercianţi bănuitori decât un tratat de asistenţă între două puteri aliate.
De altfel, pentru a evita orice echivoc, Elisabeta are grijă să se difuzeze în întreaga Europă, imediat după semnarea Tratatului de la Nonsuch, o Declaraţie asupra cauzelor care au obligat-o pe regina Angliei să contribuie la apărarea poporului lovit şi oprimat din Ţările de Jos, un text remarcabil, ieşit fără îndoială de sub pana lui Francis Walsingham: „Există, din timpuri străvechi, un comerţ intens şi o alianţă între poporul englez şi cel din Ţările de Jos, mai ales din Flandra, Olanda şi Zeelanda, care sunt aşezate în faţa Angliei, de cealaltă parte a mării [...]. Au fost încheiate numeroase tratate între suveranii acestor ţări şi înaintaşii noştri, garante ale prieteniei şi ale ajutorului mutual [...]. Toate aceste tratate de prietenie au continuat fără întrerupere, până ce regele Spaniei s-a hotărât să numească spanioli, străini, oameni mai potriviţi pentru război decât pentru o guvernare paşnică, spre a conduce Ţările de Jos, încălcând vechile legi, cutume şi privilegii pe care el însuşi şi predecesorii lui le-au instituit [...]. Prin brutalitatea şi lăcomia lor, aceşti străini au încălcat toate legile, au distrus ordinea societăţii, au dus la ruinarea nobilimii şi a locuitorilor din oraşe, au secătuit prin dări populaţia [...]. Vrem să fie bine ştiut de toţi că noi nu avem

nici o intenţie sau dorinţă să facem vreo cucerire şi nici să obţinem vreun profit
pentru noi înşine, ci intervenţia noastră nu are alt scop decât să ajute popoarele
care au apelat la noi, în mod repetat şi insistent, ca să se elibereze de oprimarea
străină şi să-şi recapete securitatea [...] şi de asemenea, ca să ne asigurăm că
ţara lor nu va servi ca bază pentru un atac împotriva ţării noastre, aşa cum
doresc duşmanii noştri, şi de aceea considerăm potrivit să păstrăm forturi ca
să ţinem acolo trupele noastre în siguranţă, până ce această ţară va fi complet
eliberată de asupritorii ei."9
Toate aceste prevederi diplomatice nu puteau totuşi să disimuleze actul
politic major: rupând cu întreaga politică urmată până atunci de Elisabeta,
Anglia intervenea cu armata pe continent, nu într-un război civil, ca în Franţa
în 1562, ci într-un conflict internaţional. Această hotărâre era cea mai gravă pe
care regina a trebuit s-o ia de la începutul domniei sale. Odată angajată în războiul
împotriva Spaniei, vor trece 20 de ani până să poată ieşi din război, iar întreaga
istorie a ţării va fi astfel profund modificată. Fără îndoială că Elisabeta fusese
conştientă de acest fapt, după cum o dovedesc îndelungatele ei tergiversări
înainte de a face pasul hotărâtor, în tratatul de la Nonsuch se găseau în germene
Invincibila Armada, expediţia de la Cădiz, asediul portului Oostende, şi în final

independenţa Olandei. Dacă Anglia va obţine sau nu de aici unele avantaje
pentru ea, este un aspect pe care îl vom examina la vremea lui.

Leicester şi furia Elisabetei

După ce s-a hotărât intervenţia, mai rămânea să fie numit şeful expediţiei.
Elisabeta acceptă să-l numească pe Leicester, la propunerea lui Walsingham,
trecând peste părerea lui Burghley. Alegerea avea avantajele ei: Leicester,
cunoscut ca prieten intim al reginei, se bucura de o autoritate pe care nimeni
altul n-ar fi avut-o în aceeaşi situaţie. Dar el, practic, nu avea nici o experienţă
ca şef militar şi ca om de stat. Era, fără îndoială, un bărbat frumos şi un luptător
cu lancea elegant, dar trecuse, totuşi, de 50 de ani, se îngrăşase, devenise greoi,
se însurase cu o femeie pe care Elisabeta o detesta, avea nenumăraţi adversari
la curte şi în Consiliu. Cam în această epocă, un pamflet muşcător - atribuit cu
oarecare temei iezuitului Parsons -, intitulat Republica lui Leicester*, amintea
toate episoadele obscure ale carierei sale, moartea suspectă a lui Amy Robsart,
cea a primului soţ al lui Lady Leicester, oscilaţiile lui politice, compromisurile
faţă de Spania, îmbogăţirea lui suspectă. Toate acestea nu-i ridicau prestigiul
în faţa viitorilor săi interlocutori olandezi şi nici a subordonaţilor lui.
De altfel, la scurt timp după ce Leicester fusese numit şef al corpului
expediţionar, Elisabeta îi restrânge puterea şi îi aminteşte limitele responsa-
bilităţilor lui. El nu trebuia să se amestece în nici un fel în politica internă
olandeză şi nici să ia hotărâri strategice fără avizul Londrei. Mai mult, el trebuia
să nu întreprindă nici o ofensivă, mărginindu-se la acţiuni de apărare, ca să nu
pună în pericol „viaţa tinerilor de viţă nobilă, care sunt necesari în slujba Angliei".

Generalul Norris, scârbit, socotea pe bună dreptate că „acesta nu-i război, dacă
trebuie să-i dai voie inamicului să cucerească oraşele pe care ar fi atât de uşor
să le păstrezi"10.
Din punct de vedere militar, umilirea atât de temută s-a produs la
17 august: Antwerpen-ul capitulase, iar prinţul de Parma le dăduse un răgaz
de cinci ani protestanţilor din oraş ca să părăsească ţara, sau să se convertească
la catolicism. De aceea, sosirea lui Leicester la Vlissingen, la mijlocul lui
decembrie, a fost resimţită în Ţările de Jos ca zorii unei noi ere. El era însoţit
de o suită strălucită -l00 de soldaţi din trupele de pază, 80 de lorzi şi gentilomi,
100 de preoţi, muzicanţi şi bucătari - şi de o armată de 5.000 de infanterişti şi
1.000 călăreţi, la bordul unei flote de 50 de nave. A fost primit ca un suveran,
pe tot traseul spre Haga, cu arcuri de triumf, fanfare, cortegii alegorice,
discursuri bombastice. I se dedicau poeme latine, în care era numit „ilustrul
prinţ Robert, conte de Leicester, pios, prudent şi puternic între cei mari, trimis

Note:
* Leicester's Commonwealth.

de regină, cu mila Domnului, ca şef şi guvernator al Ţărilor de Jos, salvator şi
tutore al Bisericii şi al Republicii" n.
Confuzia era evidentă, şi ar fi fost nevoie de o personalitate mai puternică
decât cea a lui Leicester ca să-i facă faţă. La câteva zile după ce s-a instalat în
oraş, Statele General îl numesc „guvernator şi căpitan general al Provinciilor
Unite", cu dreptul pentru Excelenţa Sa „de a exercita conducerea supremă cu

respectarea libertăţilor şi privilegiilor din această ţară", în mod imprudent, el acceptă onorurile şi prestează jurământul. Şi mai imprudent încă - sau poate îngrijorat, cu toată siguranţa lui -, el amână de la o zi la alta plecarea lui William Davison, care trebuia să-i ducă reginei o scrisoare cu explicaţii.

Elisabeta află deci pe căi indirecte despre nesupunerea flagrantă a generalului ei. Furia sa a depăşit tot ce se văzuse până atunci. Timp de mai multe zile, ea înjură, tună şi fulgeră, bate din picior, refuzând să asculte orice intervenţie în favoarea vinovatului. Şi culmea, persoane binevoitoare făceau să circule zvonul că Lady Leicester, acea insuportabilă Lettice, născută Knollys, văduvă Essex, se pregătea să se ducă la soţul ei „cu o asemenea suită de doamne, domnişoare de onoare, căleşti, litiere şi echipaje, cum nici chiar Maiestatea Sa nu avea atâtea, şi că ea ar avea la Haga o curte mai somptuoasă decât cea a Maiestăţii Sale la Londra". Informaţia era falsă, dar pentru Elisabeta era picătura care făcea să se verse paharul. Ea declară, cu o ploaie de înjurături, că atât timp cât va trăi, nici unul dintre supuşii ei nu va avea o curte în preajma lui, şi că Leicester va fi rechemat în Anglia „în goana mare"12.

De fapt, contele primi imediat o scrisoare autografă din partea suveranei sale, care nu lăsa loc nici unui echivoc: „Aducătorul prezentei scrisori vă va spune cât de rănită am fost întrucât Ne-aţi dispreţuit astfel. N-am fi crezut niciodată, dacă Noi n-am fi văzut cu ochii noştri, că un om atât de protejat de Noi şi ridicat deasupra tuturor supuşilor din acest regat a putut să nesocotească atât de făţiş ordinele Noastre, într-o problemă care priveşte atât de aproape

onoarea Noastră."13 Era stilul regal în toată măreţia lui, inclusiv întrebuinţarea
pronumelui plural ca în documentele oficiale.
Leicester trebuie să fi fost prea sigur de prietenia reginei ca să fi îndrăznit
să se pună într-o situaţie atât de periculoasă. Când, în sfârşit, Davison ajunge
la Londra, aducând scrisoarea lui cu explicaţii - la trei zile după plecarea celei
a Elisabetei -, el găseşte o atmosferă furtunoasă. Se punea problema, nici mai
mult, nici mai puţin, decât să se scrie Statelor Generale pentru a se anula titlul
dat lui Leicester şi pentru a dezaproba acceptarea lui. Walsingham, Hatton,
chiar şi Burghley, nu izbuteau să o înduplece pe suverană. Ea se declara
„istovită de aceste copilării" şi cerea să i se dea ascultare imediat. Scuzele lui
Leicester o lăsau rece. A fost nevoie de o scrisoare directă din partea Statelor
Generale, plină de supunere şi umilinţă, în care se arăta că spaniolii ar fi singurii
avantajaţi de renunţarea guvernatorului căpitan-general, ca Elisabeta să accepte
până la urmă faptul consumat.

Se scurseseră şase luni cu acest schimb de mesageri şi de scrisori pe
n iritat. Se înţelege că autoritatea lui Leicester avusese de suferit, iar rănile
eau să rămână deschise mult timp. Poate că noi am relatat acest episod puţin
m prea în amănunt, dar el este atât de revelator pentru personalitatea Elisabetei,
:ât merita osteneala. Ea se regăseşte aici în întregime: impulsivitatea ei,
toritarismul, încăpăţânarea şi, mai ales, acea voinţă de a nu admite niciodată
cineva să-i impună o hotărâre, oricare ar fi el. Fără îndoială că prietenia ei

ancă faţă de Leicester - după alte sentimente mai tumultoase din tinereţea r - o făcea şi mai sensibilă la o greşeală din partea lui decât ar fi fost faţă de leva mai puţin apropiat de ea; Robert de Essex avea să trăiască mai târziu eeaşi experienţă. Scrisoarea Elisabetei din 10 februarie 1586 este o capodo- ră de măreţie jignită profund şi în acelaşi timp de afecţiune rănită. Ea ntrastează în mod surprinzător cu stilul bombastic, adesea obscur, al misivelor le oficiale. Cât despre împăcarea, aparent deplină, care va urma după câteva ii, ea arată că, dincolo de furii şi enervări, fiica lui Henric VIII nu era nchiunoasă - calitate destul de rară la oamenii puternici din această lume şi aceea merită să fie amintită.

îzgustul lui My Lord Leicester f aţă de „bădărani"

Cu toate acestea, nimeni nu uită că Leicester nu se afla în Ţările de Jos cât pentru a câştiga războiul contra spaniolilor. Când el îşi luase în primire manda, Antwerpen-ul fiind pierdut în august, spaniolii recuceriseră practic :reaga regiune situată la sud de râul Maas, în afară de Oostende pe ţărmul arii Nordului, Sluis, aproape de Brugge, şi alte câteva mici localităţi în care ipele Statelor Generale mai rezistau cât de cât. Spaniolii mai aveau chiar nişte nete de sprijin înspre nord, ca Zutphen, în plin Gelderland, la 50 kilometri Maas. Trebuie să ne imaginăm ţara netedă, străbătută de canale şi de râuri, o câmpie largă în care trupele circulau cu greu şi unde doar oraşele încon- rate de ziduri reprezentau obiective strategice: cucerirea sau pierderea unui aş bine aşezat deschidea drumul spre o întreagă provincie sau îl închidea.

î aici venea această alternanţă de înaintări şi de retrageri, uneori pe distanţe
iri (mari în raport cu suprafaţa ţării, în care, să nu uităm, 175 kilometri abia
parau Bruxelles de Haga) şi această impresie de campanii reluate mereu.
La început - adică în primăvara anului 1586 -, Leicester şi mai ales
îotenentul lui, John Norris, au avut unele succese. Oraşul Grave, pe malul sudic
râului Maas, aproape de Nijmegen, a fost recucerit de la spanioli şi această
Jtorie a fost considerată un triumf. Dar se vindea prea curând blana ursului
i pădure: la 31 mai, Grave cădea din nou şi, dintr-un salt, prinţul de Parma
;cea peste Maas şi Rin şi îşi stabilea tabăra în faţa oraşului Deventer. De
ta aceasta, era ameninţată întreaga coastă orientală a Principatelor Unite.

Leicester, care nu ştia să piardă, pune să fie spânzurat apărătorul oraşului
Grave, spre marea indignare a olandezilor. Dar acest fapt nu îndrepta situaţia:
trupele se mişcau greu, erau prost plătite şi prost echipate; Elisabeta întârzia
mereu trimiterea banilor, discuta fiecare cheltuială, mulţi ofiţeri băgau în buzunar
o parte din solda oamenilor, hrana era mizerabilă; şi, după cum era de aşteptat,
Statele Generale protestau în legătură cu cheltuielile şi creau numeroase
obstacole în calea iniţiativelor guvernatorului-căpitan general.
Acesta, scârbit, se descuraja. „Ce-i de făcut într-o ţară unde există 200
de şefi care pretind să ia ei toate deciziile?" scria el la 29 iulie15. Era sătul să
discute cu „bădărani", cu „oameni de nimic"16. Celor intimi le spunea că regretă
că s-a lăsat atras în această aventură.

Singurul eveniment militar notabil din vara anului 1586 a fost zadarnica
încercare a anglo-olandezilor de a recuceri oraşul Zutphen, în cursul unui atac
în care a pierit cel mai popular şi cel mai atrăgător dintre tinerii nobili ai Angliei,
Philip Sidney, nepot al lui Leicester şi poet genial*. Eroul mort a fost celebrat
prin balade, iar funeraliile sale, la catedrala Saint Paul din Londra, au fost un
prilej de doliu naţional, aproape la fel de spectaculos ca cel al unui prinţ regal.
Situaţia militară rămânea însă tot aceeaşi.
Dacă Parma ar fi avut libertate de acţiune, nici o îndoială că recucerirea
Provinciilor Unite s-ar fi terminat în câteva luni. Dar nici el nu avea bani: în
acest timp, Filip II se gândea mai curând să pregătească invazia Angliei - vom
reveni asupra acestei probleme - decât să întărească trupele din Ţările de Jos,
unde se pierdeau atâţia oameni şi se făceau atâtea cheltuieli.

De la negocieri la piraterie: ambiguităţile politicii elisabetane

De altfel, nici Elisabeta nu mai era hotărâtă să continue operaţiunile.
Orice calităţi ar fi avut ea, ca regină şi ca om de stat, geniul militar nu era una
dintre ele. în timp ce Leicester se zbătea cu Statele Generale şi cu greutăţile
de aprovizionare a trupelor, ea ducea în paralel, pe căi ocolite, negocieri cu
Parma şi chiar cu Filip II, violând Tratatul de la Nonsuch. Cei care serveau ca
agenţi oficioşi erau negustori spanioli şi bancheri italieni. Elisabeta propunea
mereu acelaşi lucru: încetarea ostilităţilor, toleranţa religioasă în Ţările de Jos
şi restaurarea „libertăţilor" tradiţionale. Chiar spera ea să reuşească? Este greu
de crezut, fiindcă de atâtea ori regele Spaniei afirmase că el nu va consimţi

niciodată să domnească peste eretici. Prinţul de Parma ar fi putut fi mai
înţelegător, dar el trebuia să se supună stăpânului său. Atunci ne întrebăm ce
voia cu adevărat să obţină Elisabeta. Fără îndoială că, ţinând seama de
caracterul său, ea ţinea totdeauna să folosească două variante, ca să aibă o

Note:
* A se vedea p. 477.
oluţie de rezervă. Dar Statele Generale, până la urmă, prind de veste despre
.ceste legături oficioase ale aliatei lor cu duşmanul şi neîncrederea lor creşte
i mai mult. Nici în plan militar şi nici în plan diplomatic, aventura din Ţările
le Jos nu constituia un succes.
Dintr-un anumit punct de vedere, cel puţin, începutul cvasioficial al
istilităţilor între Anglia şi Spania îngăduia să se acţioneze fără prea multe
irecauţii. Ca represalii faţă de sechestrarea navelor engleze în porturile spaniole
i mai 1585, Elisabeta îl împuterniceşte pe Francis Drake să declanşeze o mare
peraţiune de jaf împotriva posesiunilor spaniole: plecat la 14 septembrie 1585,
u 30 de vase şi 2.300 oameni, Drake se duce să jefuiască şi să devasteze portul
Igo, Insulele Canare, Insulele Capului Verde, Dominica, Saint Christopher,
anto Domingo, Cartagena, Havana, Florida, si se întoarce în Anglia la 21 iunie
586, cu o pradă de peste 500.000 ducaţi. în mod hotărât, se făcuse dovada că
uterea spaniolă de dincolo de mări era vulnerabilă; succesul lui Drake
ompensa, pentru orgoliul naţional englez - şi totodată pentru Trezoreria
ngleză - necazurile din Ţările de Jos.

'ranfa, satelit al Spaniei?

Moartea lui Fran9ois d'Alen9on-Anjou, la vârsta de 30 de ani, pusese ranţa într-o situaţie neobişnuită până atunci. Henric III şi d'Alenţon se urau, ar erau totuşi fraţi. Neexistând copii ai regelui - şi era evident de aici înainte i nu vor fi, cu toate slujbele făcute timp de nouă zile şi pelerinajele la Notre- ame din Chartres -, Francois fusese ultima speranţă de a se continua dinastia 2 Valois, care domnea de două secole şi jumătate.
Or, această dinastie odată stinsă, „legea salică" (sau considerată ca atare), ire excludea de la tron pe femei şi pe moştenitorii lor, îi dădea dreptul la iccesiune unui foarte îndepărtat văr (de gradul 11), şeful ramurii Bourbon: .enric de Navarra. El era însă protestant şi din această cauză era detestat de area majoritate a ţării, mai ales la nord de Loara şi în capitală. De altfel, viaţa i particulară scandaloasă făcea din el un candidat la tron lipsit complet de rălucire.
Pentru câtva timp, totuşi, Henric III păru decis să-l recunoască drept ostenitor, îl trimite la el pe ducele de Epernon, favoritul său, ca să-l implore se convertească la catolicism; Henric de Navarra nu cedează însă. Dovadă î ataşament sincer faţă de calvinism? Poate, dar şi de teamă: teama de a-şi himba religia pentru a treia oară*, de a se vedea părăsit de partizanii săi şi *< a fi lipsit de orice putere politică17. Fapt este că Bearnezul nu numai că nu

Note:
* El se convertise la catolicism, după Noaptea Sfântului Bartolomeu, apoi revenise la otestantism, când a avut libertatea de alegere în 1575.

a venit la Paris - se spune că se temea de o capcană pregătită de duşmanii lui, desigur nu fără motiv -, dar se şi retrage în domeniile lui gascone.

Partidul catolic, la rândul lui, acţiona în forţă, condus de ducele de Guise şi de fratele lui, ducele de Mayenne. Un concurent posibil al lui Navarra apăruse în persoana unchiului său - acesta era catolic -, cardinalul de Bourbon. Spania sprijinea în mod deschis această candidatură, ca să bareze calea ereticului.

Ambasadorul Angliei, Stafford, din noiembrie 1584, se temea că „regele [Henric III] să nu aibă intenţii rele faţă de regele de Navarra" şi să nu-l prefere pe unchiul lui, cardinalul18. Cei din Casa de Guise hotărăsc să acţioneze: la 23 martie 1585, ei încep războiul civil, ocupând Châlons-sur-Marne, bazându-se pe sprijinul spaniol prevăzut într-un tratat secret încheiat la Joinville, la 31 decembrie trecut.

Henric III nu avea puterea să reziste mult timp; de altfel, mama lui, Caterina de Medici, care-l detestase totdeauna pe Henric de Navarra, îl îndemna să se împace cu familia de Guise. La 10 iulie 1585, Tratatul de la Nemours marchează victoria partidului catolic; edictul de toleranţă din 1577 era revocat şi cultul protestant interzis în întreg regatul. La 9 septembrie următor, o bulă a papei Sixtus V (socotită ca o „hotărâre prostească" de către hughenoti, dar salutată cu entuziasm de către prietenii familiei de Guise), îl declara pe Bearnez decăzut din drepturile la coroana Franţei, întrucât era eretic.

De aici înainte candidatului calvin şi coreligionarilor lui nu le mai rămânea altă şansă decât să se apere cu arma împotriva armatelor regelui şi ale Sfintei Ligi catolice, în mai 1585 el îl trimite la Londra pe prietenul său,

Francois de Segur, senior de Pardaillan, ca să-i ceară ajutor Elisabetei. „Cred,
doamnă, că aţi fost înştiinţată de marile tulburări produse în acest regat de
către Casa de Guise şi acoliţii ei", scria el. „Cel mai rău este că regele Spaniei,
care de mult timp se consideră monarhul creştinătăţii, este iniţiatorul şi capul
acestei conspiraţii [...]. Maiestatea Voastră poate, cu prudenţa sa, să înţeleagă
unde duce toată această mişcare şi dacă nu e provocată de liga generală
alcătuită de papă din prinţii şi potentaţii care au aderat la ea [...]. Şi din această
necesitate, Doamnă, am recurs la Maiestatea Voastră, şi îndrăznesc să sper că
nu doriţi să vedeţi prăbuşirea unui prinţ atât de devotat să vă servească, aşa
cum sunt eu."19
Fără îndoială că Elisabeta era de partea prinţului de Navarra, măcar din
ură faţă de Casa de Guise şi din neîncredere faţă de spanioli. Ea nu era însă deloc
dispusă să intervină împotriva regelui Franţei în propria lui ţară şi, cu atât mai
puţin, să cheltuiască 200.000 coroane (cât cerea Segur-Pardaillan), chiar în
momentul când armata din Ţările de Jos o costa atât de scump.
Totuşi, ea era indignată de umilinţele lui Henric III în faţa Ligii, într-atât
încât îi scrie cu mâna ei o scrisoare de o surprinzătoare insolenţă: „Doamne,
este posibil ca un rege puternic să-şi permită, fără motive şi în mod dezonorant,

un solicitant de pace supuşilor trădători şi rebeli? [Stilul este foarte neclar. Se
simte că scrisoarea a fost redactată direct în franceză, fără ajutorul unui tradu-
cător. Trebuie să se înţeleagă: să-şi permită să propună pacea unor supuşi trădă-

tori şi rebeli - adică familiei de Guise]. Vorbele după care se ascund sunt atât
de transparente încât se vede că ei nu urmăresc altceva decât să domnească
în numele vostru [...]. Iisuse! S-a văzut vreodată ca un prinţ să fie atât de prins
în ape de trădători [încurcat în plasele trădătorilor] fără să aibă curajul sau notă-
rârea să riposteze? Pentru Dumnezeu, nu mai dormiţi în acest prea îndelungat
somn. Aflaţi de la mine, care vă sunt prea credincioasă, că nu voi da greş [nu
mă voi sustrage] să vă ajut dacă nu uitaţi de voi [nu renunţaţi la luptă]."20
Aceste nobile sentimente nu mergeau însă până într-acolo, încât s-o
determine pe Elisabeta să-şi desfacă baierele pungii pentru Henric de Navarra,
care, faţă de cei aproximativ 60.000 de oameni ai Ligii şi ai regelui Franţei, nu
avea decât mijloacele derizorii procurate de oraşele hughenote din sud şi din
vest. Campania militară din Poitou se anunţa dezastruoasă. Dezamăgit de lipsa
de atenţie a reginei Angliei în privinţa ajutorului, Segur-Pardaillan îi scria lui
Walsingham: „în mod sincer, ar fi mai bine ca ea să nu ne împrumute cu nimic
şi să-l lase pe Dumnezeu să ne ajute în primejdia care ne ameninţă. N-aş fi crezut
niciodată că ea ar putea să-l trateze în felul acesta pe regele Navarrei."21 Era
vorba de un împrumut de 30.000 lire (100.000 coroane), dar Elisabeta nu putea
să se hotărască; ea promitea, apoi retracta, după obiceiul ei. La sfârşitul anului
1586, Burghley deblochează în fine suma cu care să se recruteze în Germania
14.000 de pedestraşi şi 8.000 de călăreţi, pe care de Guise îi va nimici în Beauce
în anul următor. Fără victoria nesperată - şi aproape întâmplătoare - pe care

Navarra o obţine la Coutras în octombrie 1587, şi fără cearta survenită între
Henric III şi de Guise, nu ar fi existat un Henric IV pe tronul Franţei, iar regatul
Casei de Valois ar fi devenit un protectorat spaniol.

XXIII

„Ramurile cu tot cu rădăcină"
„Trimiteţi uzurpatoarea pe lumea cealaltă"

Eşecul tragic al combinaţiilor proiectate succesiv timp de mai mult de
zece ani pentru eliberarea Mariei Stuart şi detronarea Elisabetei nu-i descurajase
pe partizanii reginei captive şi nici, în general, pe catolicii englezi, hotărâţi să-şi
scape ţara de dominaţia ereticilor.
Aceşti catolici erau cu atât mai îndreptăţiţi să persiste în proiectele lor

cu cât, după intervenţia făţişă a Elisabetei alături de „rebelii" din Ţările de Jos, regele Spaniei pierduse orice justificare s-o cruţe şi intenţiona, din ce în ce mai hotărât, să pregătească expediţia împotriva Angliei, la care visau de atâta timp cei mai belicoşi dintre consilierii lui.

Englezii exilaţi pe continent, şi în primul rând cei care gravitau la Paris în jurul ducelui de Guise, al ambasadorului Mariei Stuart şi al ambasadorului Spaniei, erau perfect conştienţi de această schimbare de atitudine a lui Filip II, şi activitatea lor se înteţise. Sufletul mişcării îl constituiau tot cei doi secretari ai arhiepiscopului Beaton, Thomas Morgan şi Charles Paget*, cărora li se alătura acum un preot foarte combativ, John Ballard, recent sosit de la Roma, şi un fost militar în serviciul Spaniei, John Savage.

Din acest mic grup, cei mai înfocaţi erau Ballard, care milita pe faţă pentru asasinarea Elisabetei (spunând că a primit binecuvântarea papei pentru a o săvârşi), şi Savage. Ca acest proiect să se realizeze, mai trebuia să se găsească şi în Anglia nişte executanţi cutezători. Savage îşi lua personal sarcina de a „trimite uzurpatoarea pe lumea cealaltă" \ dar cine o va elibera pe Maria?

Soluţia acestei probleme se prezentă în mod providenţial în persoana unui tânăr gentilom englez catolic, Anthony Babington, care o cunoscuse pe Maria Stuart în timpul captivităţii acesteia la Sheffield şi care îi era, de atunci, profund devotat.

Babington intră în legătură cu Ballard şi cu Savage, cu ocazia unei călătorii pe continent, la sfârşitul anului 1585, şi acceptă de îndată răspunderea comandoului.

Note:

* Thomas Morgan era închis la Bastilia din 1585, dar el purta fără probleme corespondenţă cu cei din afară.
Proiectul era destul de bine pus la punct în primăvara anului 1586, ca
Viendoza, în mod destul de indiscret, să-i scrie, la 12 mai, lui Filip II, că „patru
oameni de încredere, care au acces în preajma reginei Angliei, s-au hotărât să
) omoare, angajându-se în acest sens prin jurământ"2. In acelaşi timp, conform
;cenariului cunoscut din perioada complotului lui Ridolfi, o mică armată
.paniolă, debarcată în Anglia, va face joncţiunea cu nobilii catolici răsculaţi.
viendoza adera la acest program, iar Filip II n-avea obiecţii: „Mai întâi, să fie
nlăturată regina", nota chiar el, cu propria lui mână, pe marginea depeşei
imbasadorului său.
Walsingham, fără a fi la curent cu toate amănuntele uneltirii, simţea că
e pune la cale ceva important. Serviciul lui de informaţii era cel mai perfecţionat
lin Europa (se spunea că el avea informatori până la Roma, chiar în inima
Colegiului Sacru), iar cercurile catolice engleze din Paris erau pline de agenţii
ui. Nimic nu ne îngăduie să credem - deşi duşmanii lui ar fi putut s-o pretindă
nai târziu - că el însuşi ar fi organizat în amănunt complotul, dar e sigur că
evenimentele nu-l găseau nepregătit.
Or, ca să asigure salvarea reginei şi a regatului, el visa de mult să termine
u Maria Stuart, „şarpele ascuns în iarbă", „izvorul tuturor ameninţărilor".
)cazia oferită de complotul parizian ca să o compromită definitiv pe fosta
egină a Scoţiei era prea tentantă ca el să nu-şi folosească toată abilitatea pentru
profita de ea. Atunci - doar atunci - a conceput el capcana în care urma să

adă prizoniera de la Tutbury3.

laşinaţia infernală

Maria Stuart, în închisoarea ei, nu mai ştia aproape nimic din ce se etrece în afară de când, în urma mărturisirilor lui Francis Throckmorton, usese transferată la Tutbury, sub paza sâcâitoare şi severă a puritanului Amyas 'aulet. Mai înainte ea beneficiase de un fel de statut de prinţesă în exil, purtând orespondenţă oficială cu ambasadorul Franţei la Londra şi cu propriul ei mbasador la Paris. Ea avusese şi unele înlesniri ocazionale, ca să poată primi i expedia scrisori cifrate clandestine, graţie slujitorilor complici. Dar începând in aprilie 1585, toate acestea dispăruseră; la Tutbury, până şi rufele ei de spălat râu scotocite, servitorii săi nu aveau voie să iasă în sat şi să intre în vorbă cu ărzile armate. „Dacă doamna scapă, nu merit nici o iertare, căci decât să o îs să plece, chiar cu forţa, aş face în aşa fel încât să moară împreună cu mine", scria Paulet lui Walsingham4.

Gândind mai bine, lucrul acesta nu-i convenea ministrului: în fond, cum i fie compromisă captiva dacă ea nu ştia nimic? Fiindcă acel complot pregătit e Morgan, Paget, Ballard şi Babington dădea prilejul să se termine cu ea odată entru totdeauna, trebuia pusă să facă demersul fatal, adică să-şi dea asentimentul t proiectul de asasinare a Elisabetei; dar pentru aceasta, era necesar să i se

dea din nou posibilitatea să corespondeze, fără ca ea să bănuiască ceva. Acesta a fost scopul unei maşinaţii concepute de Walsingham şi colaboratorul său

Thomas Phelippes, cu ajutorul unui agent dublu, Gilbert Gifford.
Acest Gifford era fiul unei familii de buni catolici din Staffordshire. Elev
al iezuiţilor la Roma, apoi la Reims, el a fost hirotonisit diacon la începutul
anului 1585. în luna decembrie a aceluiaşi an, este trimis în Anglia ca mesager
cu scrisorile lui Morgan şi Paget, având misiunea să ia legătura cu Babington,
şi, dacă se poate, cu Maria Stuart. Organizatorii parizieni ai complotului aveau
deci toată încrederea în el şi îl considerau ca pe unul de-al lor.
Cum a trecut el de la rolul de membru al conspiraţiei la cel de trădător?
Nu se ştie în mod sigur. Unii cred că era în serviciul lui Walsingham încă de
la început; alţii, că el n-a fost „racolat" (cum s-ar spune acum) decât după ce
a ajuns în Anglia. El a avut în orice caz o întâlnire cu Walsingham în primele
zile ale anului 1586, şi începând din acel moment a devenit unealta ministrului
în maşinaţia diabolică menită să o doboare pe Maria Stuart.
Manevra consta în transferarea captivei într-o clădire ceva mai confor-
tabilă decât Tutbury - ca să-i alunge teama, deoarece credea că se încearcă
asasinarea ei[5] -, iar acolo să i se dea prilejul de a-şi relua corespondenţa clan-
destină, care urma să fie supravegheată cu stricteţe. Locul de detenţie ales a
fost castelul Chartley, în apropierea (coincidenţă sau mai curând elementul
hotărâtor al alegerii?) a reşedinţei familiale a lui Gifford. Scrisorile destinate
Mariei, încredinţate lui Gifford de ambasadorul Franţei, vor fi predate de el,
treptat, lui Thomas Phelippes, inegalabil expert în decodificări, şi aduse imediat
la cunoştinţă lui Walsingham. Ca să le facă să ajungă apoi la destinatara lor,

vor fi puse într-un recipient închis ermetic, strecurat în butoiul cu bere pe care
îl livra săptămânal la castel un berar; acelaşi circuit era urmat şi la plecare,
pentru răspunsurile Mariei Stuart la scrisorile primite în felul acesta.
Sistemul, pus în funcţiune în ianuarie 1586, acţiona de minune.
Ambasadorul Châteauneuf primeşte vizita lui Gifford, care aducea scrisori de
la Paris adresate captivei şi se oferă să le trimită cu ajutorul berarului a cărui
complicitate, spunea el, şi-o asigurase prin relaţiile lui locale. Châteauneuf era
suspicios, „temându-se să nu fie un spion al celor din Consiliu, cum mai fuseseră
deja mulţi alţii"6; Gifford însă dăduse atâtea dovezi de fidelitate, încât, cu toate
îndoielile sale, ambasadorul îi dă toată corespondenţa pe care o avea, iar maşi-
naţia infernală începe să funcţioneze.
La 16 ianuarie 1586, Maria Stuart primeşte primele scrisori sosite în
butoiul cu bere - e inutil de precizat că, între Londra şi Chartley, ele fuseseră
transmise lui Phelippes de Gifford şi că, perfect descifrate, copiile lor fuseseră
imediat transmise lui Walsingham. La începutul lui februarie, ea scrie primele
sale răspunsuri, expediate pe aceeaşi cale. La 28 februarie, un întreg lot de
scrisori, care aşteptau de mai multe luni la ambasada Franţei, ajunge la rândul
lui la destinaţie.
Totuşi, pentru Walsingham sistemul nu prezenta interes decât în măsura
care i-ar fi înlesnit să o prindă pe Maria în flagrant delict de conspiraţie. Timp
î trei sau patru luni, corespondenţa primită şi expediată la Chartley se dovedi
ofensivă, desigur spre marea dezamăgire a ministrului şi a decodificatorului.
în sfârşit, pe la mijlocul lunii mai, ocazia mult aşteptată se iveşte. John

allard revine din Franţa înarmat cu scrisorile lui Paget şi Morgan, care i-l
Comandau Mariei Stuart pe Babington, îndemnând-o să-i acorde încredere.
alsingham urmărea mişcările lui Ballard graţie a doi spioni care pătrunseseră
cercurile lui de intimi, Bernard Maude şi Robert Poley.
Maria Stuart, fără a bănui nimic, muşcă momeala. La 25 iunie, ea îi scria
i Babington - tot via butoiul cu bere, deci via Phelippes şi Gifford - o scrisoare
ilduroasă: „Bunul meu prieten, deşi de mult timp nu ai mai avut veşti de la
ine, şi nici eu de la voi, totuşi aş fi foarte întristată dacă aţi crede că nu-mi
nintesc de marea afecţiune pe care mi-aţi arătat-o în tot ce mă priveşte* [...].
ietena voastră bună, Maria R."7
Pentru un tânăr emotiv si deja înclinat să o idealizeze pe regina captivă,
i asemenea mesaj era ca un dar ceresc. La 6 iulie, el răspunde fără suspiciune,
mând-o pe Maria la curent cu marele complot - inclusiv cu proiectul de
asinare a Elisabetei. La Londra, Walsingham, îndată ce află conţinutul scrisorii
dusă, ca şi celelalte, de Gifford), este foarte bucuros: nu numai că el cunoştea
', aici înainte numele principalului conjurat, dar nu mai avea decât să aştepte
spunsul Mariei Stuart, ca să pună în funcţiune capcana montată cu răbdare
s şase luni. Thomas Phelippes se duce să se instaleze în satul Chartley, ca să
; mai aproape de berar şi să poată descifra scrisoarea îndată ce va fi scoasă
a butoi.
Aceasta s-a petrecut la 17 iulie. Maria, văzând că se apropie în fine ziua
[berării, n-a mai ţinut seama de nici o precauţie. Ea îi scria lui Babington:

Credinciosul şi dragul meu, întotdeauna m-am bazat pe voi, ca pe un ajutor
iportant şi demn care poate fi folosit pentru cauza comună a religiei şi a mea
mod personal [...]. Pentru a da o bază solidă acestei acţiuni, ca ea să ducă la
i mare succes, să ţineţi seama, pas cu pas, de numărul de oameni, atât pedeştri,
t şi călări, pe care l-aţi putea strânge [...], de ce oraşe şi porturi sunteţi siguri
să primiţi ajutor de acolo, ce forţe străine aţi vrea să cereţi, ce cantitate de
me şi ce sume de bani v-ar trebui [...]. Pregătirile fiind astfel făcute, iar forţele
i interiorul şi din afara regatului fiind gata să intervină, atunci va trebui ca
i şase gentilomi să treacă la acţiune având ordinul ca după ce şi-au executat
inul, să pot fi scoasă imediat de aici."8
Indicaţia „după ce şi-au executat planul" avea un înţeles clar. Aceasta
ia să spună „vara mea Elisabeta fiind în fine ucisă". Formula, sub pana Mariei
Note:
* Această frază face să se presupună că Babington fusese deja în corespondenţă cu Maria Stuart, dar noi nu ştim nimic. De fapt, trecutul lui Babington este destul de puţin cunoscut.
Stuart, este atât de imprudentă şi în acelaşi timp atât de brutală încât partizanii
ei i-au negat autenticitatea. Polemici pasionate s-au purtat pe această temă, din
secolul al XVI-lea şi până în zilele noastre. Nu este aici locul să reluăm argu-
mentele unora şi ale altora: am făcut-o mai înainte, în cartea pe care am consa-
crat-o Mariei Stuart9. La sfârşitul acestei analize, ni se pare că teza neautenticităţii
(adică a unui fals sau a unui trucaj realizat de Phelippes şi Walsingham) nu
are nici o bază solidă şi că scrisoarea, aşa cum o cunoaştem, are toate şansele

să fie exact cea pe care a dictat-o captiva secretarilor ei, în seara de 16 iulie
1586, după cum, de altfel, aceştia au si mărturisit cu ocazia procesului.
De altfel, acest punct de vedere este aici oarecum secundar, căci fără
îndoială, Elisabeta a fost convinsă de autenticitatea documentului („scrisoarea
însângerată", cum este denumită) pe care Walsingham vine să i-l pună în faţă
la 25 sau 26 iulie.
C e-i de făcut cu Maria Stuart?

Până aici, regina Angliei nu ştia absolut nimic. Walsingham avusese grijă
să nu-i spună, înainte de momentul hotărâtor, despre existenţa unui complot
care urmărea înlăturarea ei şi nici despre sistemul ingenios pus la punct ca să
o prindă în cursă pe vara ei. Despre acest gen de maşinaţii nu sunt informaţi
şefii de stat: riscurile sunt prea mari în caz de eşec. Cei din preajma lor se
mulţumesc să le prezinte rezultatele obţinute, dacă acestea sunt bune, sau se
străduiesc să le ascundă dacă nu sunt.
Elisabeta află, deodată, despre proiectul lui Babington, despre întinderea
reţelei de complicităţi pe care acesta o avea şi despre aprobarea dată de Maria
Stuart pentru asasinarea ei. După cum era de aşteptat, ea a fost înspăimântată,
ca „lovită de trăsnet"10. Din acea zi, în mintea ei Maria era condamnată, dar
cum să procedeze cu ea? Această întrebare, cea mai neliniştitoare dintre toate
şi mai plină de consecinţe de toate felurile, va domina politica engleză, şi chiar
europeană, în timpul următoarelor şase luni - pasionându-i pe istoricii şi pe
oamenii sensibili din secolele ce aveau să vină.

Niciodată, în întreaga ei domnie, atât de lungă, Elisabeta Tudor nu se mai aflase în faţa unei hotărâri atât de dramatice pe plan personal, ca şi pe plan politic. Secolul al XVI-lea credea cu convingere (iar Elisabeta mai mult ca oricine) în caracterul sacru al ritualului urcării pe tron ca rege. A ridica mâna asupra unui cap încoronat era mai mult decât o crimă: însemna un sacrilegiu.

Burghley şi Walsingham erau de părere ca Maria Stuart să fie adusă în faţa unui tribunal şi să fie executată în mod public; Elisabeta înţelegea însă, mai bine decât ei, gravitatea unui asemenea precedent. Nu numai că el ar fi provocat indignarea tuturor celorlalţi suverani din Europa, dar cine ştie dacă, la un moment dat, nu va fi folosit chiar împotriva celei care îl crease?

Pe de altă parte, regina Angliei nu putea să nu ia în seamă la infinit opinia ilică londoneză, care cerea moartea vinovatei. Şi mai ales, ea nu putea să ţină piept întregului ei Consiliu, în ochii căruia Maria Stuart reprezenta, nai bine de 15 ani, focarul pericolului care ameninţa statul.

Acestea erau datele dilemei politice cu care se confrunta Elisabeta. timentele ei personale însă nu le cunoaştem. Burghley, în decembrie 1585, ilângea că o scrisoare a Mariei Stuart către vara ei ar fi impresionat-o pe asta din urmă până la lacrimi11; dar alte cuvinte ale reginei, într-un stadiu lător al conflictului, ne fac să punem la îndoială faptul că ea ar fi fost în i real emoţionată de soarta prizonierei. Afecţiunea dintre cele două femei, cât ar fi existat vreodată dincolo de formulele epistolare de rigoare, lăruse de mult timp şi de o parte şi de cealaltă.

O soluţie, neelegantă dar eficace, ar fi constat în a scăpa de Maria Stuart
tr-o otrăvire discretă. Leicester, din reşedinţa sa din Ţările de Jos, propunea
istă cale, dacă ar fi să-l credem pe William Camden n. Se pare că ideea lui
i-a discutat, dar Elisabeta îşi va aminti de ea puţin mai târziu.

starea conjuraţilor şi sechestrarea documentelor Mariei Stuart

Oricare avea să fie hotărârea în privinţa ei, prima măsură care trebuia
ă era ca Babington şi complicii lui să fie împiedicaţi să facă vreun rău. Or,
2 trimiterea scrisorii fatale de către regina Scoţiei şi arestarea primului
urat se scurge un interval de 18 zile, despre care s-a consumat multă cerneală.
;e Walsingham, care îşi atinsese scopul - compromiterea mortală a reginei
lice -, nu s-a năpustit imediat asupra conspiratorilor? Poate că el căuta să
strângă şi alte dovezi, să smulgă „ramurile cu tot cu rădăcină". Există însă
:eastă problemă maşinaţii din umbră şi tratative secrete care nu pot să nu
urprindă. Cel puţin bizară este şi atitudinea lui Babington, care, după ce
lise scrisoarea Mariei din 20 iulie, a avut o întrevedere cu Walsingham,
ia, din luna iunie, îi propunea serviciile sale ca agent secret pentru a-i spiona
atolicii englezi refugiaţi în Franţa! Aceste detalii, cunoscute prin declaraţiile
tobert Poley -, un apropiat al lui Walsingham care juca rolul de intermediar
î el şi Babington, sunt atât de tulburătoare încât anumiţi istorici au refuzat
ia în serios. Totuşi, William Camden, care cunoştea bine dedesubturile
)lemei graţie lui Burghley, relatează că în momentul când Babington era

î arestat, s-a gândit o clipă să se refugieze la Walsingham, ceea ce ar dovedi
îl puţin îl cunoştea pe acesta din urmă şi că avea motive să poată spera la
millui13.
Aşadar, era Babington agent dublu? Pare cu totul neverosimil, ţinând
ia de urmarea evenimentelor. Acest episod ar trebui interpretat mai curând
n exemplu de şiretlicuri naive despre care avem atâtea dovezi în secolul

al XVI-lea englez: Babington, neştiind că toate mişcările lui şi întreaga sa
corespondenţă erau cunoscute de ministru, crede că poate fi mai şiret ca el şi,
graţie lui Poley, să-i câştige încrederea, ca să poată ascunde mai bine faţă de el
situaţia reală a complotului. Aceasta explică fără îndoială de ce, până în ultimul
moment, conjuraţii s-au crezut în siguranţă.
Şi totuşi, nu au lipsit unele avertismente. Din 12 iulie Ballard bănuise
că se interceptau scrisorile Mariei Stuart, dar în loc să-l anunţe pe Babington
de aceasta, el îi împărtăşeşte temerile sale lui Gifford, care bineînţeles că se
grăbeşte să-l informeze pe Walsingham. Ballard este arestat la 4 august, ca şi
Savage şi alţi complici. Pentru Babington, este primul semn că se descoperise
conspiraţia. El fuge imediat şi se ascunde în apropierea Londrei, la Saint John's
Wood, apoi la Harrow, unde este prins până la urmă la 30 august şi adus la Turn.
In capitală, vestea complotului şi a arestării vinovaţilor stârneşte un
entuziasm de nedescris. Diplomatul francez Charles d'Esneval, care se întorcea
dintr-o misiune în Scoţia, descrie oraşul plin de focuri de bucurie şi de dangăte
puternice de clopot „timp de 24 de ore". Se spunea că acei conjuraţi voiseră să

o asasineze pe regină, să o proclame pe Maria Stuart regină a Angliei, să readucă religia catolică la rang de religie a regatului şi să predea ţara spaniolilor[14]. De aici înainte - cu sau fără voia lui Walsingham -, vestea a provocat o imensă manifestare populară pătimaşă şi întregul sfârşit al acţiunii avea să fie schimbat.

Cât despre Maria Stuart, graţie unei supravegheri poliţieneşti severe exercitate în jurul ei de Walsingham şi Paulet, ea nu aflase nimic din tot ce se petrecea în afara castelului unde era închisă. Ea aştepta, de la o zi la alta, sosirea comandoului anunţat de Babington, ca să o elibereze, în dimineaţa zilei de 8 august, atunci când Paulet vine să o anunţe că are voie să facă o plimbare călare până la castelul Tixall, la câţiva kilometri de Chartley, ea se arată încântată şi-şi părăseşte reşedinţa fără nici o bănuială. Imediat însă o trupă înarmată o înconjoară, o desparte de slujitorii ei şi o duce la Tixall, unde este ţinută în secret timp de două săptămâni; după care este readusă la Chartley, ca să descopere că în acest răstimp secretarii ei fuseseră arestaţi, cuferele deschise, toate documentele sechestrate, iar ea era acuzată de complot pentru uciderea reginei, crimă pasibilă de pedeapsa cu moartea.

Maria reacţionează ca o regină: „Când şi-a văzut camera răscolită, s-a înfuriat cumplit, spunând că nu i se poate lua nici sângele ei regal şi nici religia ei catolică, şi că autorii acestei mari ofense se vor căi într-o zi", îi scria Paulet lui Walsingham la 27 august[15]. Se pare că ea n-a înţeles de la început cât de adâncă era prăpastia care se căsca la picioarele ei. Să se fi gândit oare că

secretarii săi avuseseră timp să distrugă documentele cele mai compromiţătoare:
din caseta ei? S-ar putea, dar în curând îşi dă seama că se înşelase, aflând (către
l septembrie) că Claude Nau şi Gilbert Curie, cei doi secretari ai ei, recunoscuseră
autenticitatea scrisorilor care se aflau de atunci în posesia poliţiei. „De data

aceasta s-a terminat", îi scria ea ducelui de Guise - nu ştim pe ce cale. „Vor
să mă acuze că am vrut să creez tulburări în acest stat şi că am uneltit împotriva
vieţii reginei [...]. Mă aştept la vreo otravă sau la altă moarte săvârşită în
secret."16 La 21 septembrie, ea credea că i-a sunat ceasul morţii când au venit
să o ia şi să o ducă spre o destinaţie necunoscută.

Judecarea unei regine

De fapt, Elisabeta, după o lună de ezitări, se hotărâse, la stăruinţele
consilierilor ei, să dispună judecarea verei sale. Ea nu a cedat însă asupra a
trei aspecte: procesul să nu aibă loc la Londra, ci într-un loc discret, departe
de mulţimea dezlănţuită; sentinţa să nu fie dată de un tribunal obişnuit şi nici
de Camera Lorzilor, cum sugeraseră unii, ci de o comisie specială formată din
cele mai înalte personalităţi din regat; în sfârşit, să fie convocat Parlamentul,
ca întreaga ţară să participe la această procedură nemaiîntâlnită până atunci:
procesul unei regine de sânge regal*.
Locul ales a fost castelul Fotheringay, în comitatul Northampton, nu
departe de Peterborough; destul de departe de capitală (120 kilometri) ca să
fie asigurată liniştea şi destul de aproape ca drumul să poată fi parcurs de curieri

într-o zi sau cel mult în două. Maria Stuart a sosit acolo la 25 septembrie 1586.
Totuşi, Elisabeta, mai şovăitoare ca oricând, nu se hotăra să-i numească
pe membrii comisiei juridice şi să ordone începerea procesului. „Pentru
Dumnezeu, aş vrea ca Maiestatea Sa, în această problemă, să se încreadă în
părerea celor care sunt cei mai potriviţi să o sfătuiască", scrie Walsingham,
exasperat, la 6 octombrie1?. în cele din urmă, cei 42 membri - printre care se
afla şi Burghley, contele de Shrewsbury, alţi membri ai Consiliului privat, înalţi
magistraţi, dar nu şi Walsingham - au fost investiţi cu misiunea ce o aveau şi
s-au întrunit la Fotheringay, la 12 octombrie. Preşedintele lor era Marele
Cancelar Bromley.
Maria a refuzat mai întâi să le recunoască jurisdicţia, ceea ce e de înţeles.
„Eu sunt regină de drept şi nu ştiu cine mi-este egal aici. E un lucru nemaiauzit
ca regina să-mi dea ordin, ca unei supuse a ei, să mă înfăţişez înaintea unui
tribunal. Nu am comis nici o crimă şi nu am instigat pe nimeni împotriva ei."18
Ea sfârşeşte însă prin a se lăsa convinsă, iar zilele de 14 şi 15 octombrie au fost
consacrate audierii ei. Nu era un proces după norme juridice, nu exista nici
acuzare, nici apărare, ci numai interogatorii. Un ordin al Elisabetei preciza că
sentinţa nu va fi pronunţată pe loc, ci va fi amânată până la un nou ordin din
partea ei: regina nu înţelegea să fie legată de mâini într-o problemă unde, mai
mult decât în oricare alta, ea voia să-şi păstreze libertatea de decizie şi de acţiune.

Note:

* Mai avuseseră loc, sub domnia lui Henric VIII, procesul lui Anne Boleyn şi cel al lui Catherine Howard, dar ele erau soţii de regi şi nu aveau sânge regal.

Nu vom reda aici desfăşurarea acestor două zile, de altfel în bună parte asemănătoare, conform reiatările făcute de William Camden, medicul Bourgoing şi alţi cronicari19. Pe tot parcursul procesului, Maria a dat dovadă de o mare demnitate, dar cauza sa nu putea fi apărată, din moment ce secretarii ei şi Babington însuşi (înainte de execuţia lui atroce, la 21 septembrie, împreună cu toţi complicii lui) recunoscuseră autenticitatea documentelor confiscate la Chartley şi a faimoasei scrisori din 17 iulie. Aceasta, distrusă probabil de Babington când a primit-o, nu mai exista decât sub forma ciornei cifrate stabilite de secretari înainte de a o trimite, ceea ce îi îngăduia Mariei să nege că ar fi ştiut ceva despre ea; judecătorii erau însă convinşi de realitatea ei.

La drept vorbind, nu exista nici o îndoială asupra verdictului. Acuzata era pe deplin conştientă de aceasta, fiindcă, intrând în sală (unde un tron gol materializa prezenţa simbolică a reginei Elisabeta), ea exclamase: „Văd aici mulţi judecători, dar nici unul nu e în favoarea mea."20 Este complet anacronic să vorbim aici de „presiuni" exercitate de guvern sau chiar de însăşi Elisabeta: comisarii - termen mai exact decât cel de judecători, fiindcă nu era un tribunal în sensul strict al cuvântului - erau, în imensa lor majoritate, convinşi în cugetul lor de vinovăţia fostei regine a Scoţiei şi de pericolul pe care îl reprezenta pentru Anglia menţinerea ei în viaţă.

în seara de 15 octombrie 1586, când interogatoriul se termină - fără a

fi lămurit mare lucru, în realitate -, Maria Stuart nu-şi făcea nici o iluzie asupra
verdictului. Cât despre o adevărată execuţie capitală, aceasta era o cu totul
altă problemă.

Elisabeta, Maria şi Parlamentul

Elisabeta nu se îndoia mai mult decât consilierii ei de vinovăţia verei sale.
Astfel că nu fu surprinsă când, la 23 octombrie, comisarii, reuniţi cu uşile închise
în Camera înstelată din Westminster, au pronunţat - în unanimitate, cu mai
puţin un vot, cel al Lordului Zouch - un verdict de condamnare. Ea ţine secret
faptul, dar indiscreţiile încep să circule.
Oricum, regina nu intenţiona să decidă nimic înainte de întrunirea
Parlamentului, prevăzută mai întâi pentru 15 octombrie, apoi amânată până
la 29. Printr-o schimbare care a fost remarcată de anturajul ei, ea a părăsit
Londra în ajunul sesiunii şi a rămas la castelul Richmond pe toată durata ei.
„Nu vreau să aud relatându-se în faţa mea fapte infame şi de aceea am hotărât
să nu fiu prezentă", declară ea21. Deputaţii erau conştienţi de responsabilitatea
lor: trebuia, după cum spunea Burghley, „să o ajute pe Maiestatea Sa să suporte
mai bine povara" 22; pe ordinea de zi a sesiunii nu figura de altfel nimic altceva
decât analiza cazului reginei Scoţiei.

De la început, tonul este dat de Cancelarul Bromley în discursul său de
deschidere: „Ne ocupăm aici de o problemă rară şi extraordinară, o problemă
cu mare pondere şi cu urmări importante, plină de pericole [...]. Providenţa

divină a făcut să fie descoperită la timp trădarea care ameninţa persoana sacră a suveranei noastre, dar unul dintre conspiratori nu şi-a primit pedeapsa pe care i-o prevede legea, iar Maiestatea Sa vrea să aibă avizul fidelului ei Parlament în această problemă."23 Fără echivoc, deputaţii au continuat: „Regina Scoţiei reprezintă speranţa tuturor idolatrilor. Ea trebuie să piară, aşa cum Absalon trebuia să piară pentru salvarea Israelului [...]. Papa şi acoliţii săi, iezuiţii, asemenea valurilor mării, nu se opresc niciodată, reluând încercare după încercare ca să o lovească pe scumpa noastră suverană şi Biserica lui Dumnezeu [...]. Dacă această doamnă ar scăpa de pedeapsa ce i se cuvine, regatul ar fi expus celor mai mari pericole, iar noi, fidelii supuşi ai Maiestatea Sale, am fi condamnaţi unei cumplite deznădejdi." Şi aşa mai departe24.
De la Richmond, Elisabeta urmărea dezbaterile zi de zi. La 12 noiembrie, ea primeşte o delegaţie de 20 de membri ai Camerei Lorzilor şi 40 de deputaţi ai Comunelor. „Ştiu că Dumnezeu mi-a ocrotit viaţa în chip miraculos în multe împrejurări", spunea ea, „şi nimeni pe lume nu-I poate fi mai recunoscător decât mine [...]. Pentru mine este o imensă, o extremă durere să ştiu că o persoană de acelaşi sex cu mine, o rudă de-a mea apropiată, egala mea în rang, a putut să săvârşească o crimă atât de gravă. I-am scris personal o scrisoare, promiţându-i că dacă voia să-şi mărturisească trădarea într-o scrisoare privată, va fi scutită de a răspunde în public. Am făcut aceasta cu toate că eu cunoşteam în amănunt vinovăţia ei, numai ca să o salvez şi să o iert [...]. Noi, prinţii, suntem

urcaţi pe o scenă de teatru, expuşi privirilor publicului, cea mai neînsemnată
dintre acţiunile noastre este remarcată. De aceea nu am vrut ca regina Scoţiei
să fie judecată de un juriu, ca orice om de rând [...]. Ştim că aţi jurat cu toţii,
în deplină libertate şi loialitate, să mă apăraţi. De aceea vă cer să-l rugaţi pe
Dumnezeu să-mi lumineze mintea şi să-mi inspire hotărârea cea mai potrivită
să asigure liniştea şi apărarea tuturor acelora a căror mântuire El mi-a
încredinţat-o."
Un discurs abil, vibrând de emoţie, aşa cum se pricepea ea de minune
să ţină, care „a stors lacrimi" mai multor deputaţi. Dar după două zile, Elisabeta
părea să dea înapoi: „Maiestatea Sa doreşte ca Parlamentul să poată găsi un
mijloc de a asigura securitatea ei şi pe cea a regatului, fără a fi obligată să verse
sângele reginei Scoţiei, pe temeiul fostei sale funcţii înalte, al înrudirii
îndeaproape şi al sexului ei." Era oare vorba de un mesaj pur formal, sau de
o acţiune sinceră? Cu alte cuvinte, spera într-adevăr Elisabeta să nu se recurgă
la execuţia verei sale, sau se mulţumea doar să dea impresia că încercase totul
ca să o evite? Nici una dintre cele două ipoteze nu e neverosimilă. Oricum,

Parlamentul n-a căzut în plasă şi a conchis, în unanimitate, că doar moartea
Mariei Stuart ar putea corespunde cerinţelor situaţiei.
De data aceasta, Elisabeta era strânsă cu uşa. încă o dată a încercat o
portiţă de scăpare. Primind delegaţia parlamentară la sfârşitul sesiunii, la 24

noiembrie, ea luă act de hotărârea deputaţilor („Nu sunt atât de proastă, încât să-i iubesc pe cei care vor să-mi taie gâtul, şi nici atât de oarbă încât să nu-mi dau seama de pericolele care mă ameninţă. Ştiu că sfaturile voastre sunt înţelepte, oneste şi bazate pe dragostea ce mi-o purtaţi, şi vă mulţumesc din adâncul sufletului"); totuşi, conchide ea, „nu vă voi da decât un răspuns fără răspuns, căci dacă v-aş spune că nu voi face ce doriţi, ar însemna poate să merg dincolo de ce gândesc; iar dacă v-aş spune că o voi face, ar însemna să spun mai mult decât s-ar cuveni acum şi aici".

Parlamentul şi-a încheiat deci lucrările fără ca, în aparenţă, să se fi luat vreo decizie în legătură cu soarta Mariei Stuart. Un pas important s-a făcut totuşi la 4 decembrie, prin publicarea unei lungi proclamaţii regale, în care se găseau pe scurt toate crimele imputate reginei Scoţiei, din epoca îndepărtată când ea revendica tronul Angliei, la moartea Mariei Tudor, până la recentul complot al lui Babington. Această proclamaţie, redactată probabil de Walsingham, fusese corectată de Elisabeta chiar cu propria ei mână. Ea se termina prin verdictul de culpabilitate pronunţat la 25 octombrie de comisia juridică, şi care devenea deci, prin aceasta, oficial[25]. La Londra, sunt aprinse focuri de bucurie şi se dansează pe străzi. Pentru a putea face faţă la orice eventualitate, Burghley redactează ordinul de execuţie a prizonierei şi îi comunică reginei că nu se mai aştepta decât semnătura ei.

Reacţiile internaţionale

Datorită documentelor interceptate, de mult timp, în corespondenţa Mariei Stuart, guvernul englez cunoştea amploarea relaţiilor ei internaţionale.
El nu subestima desigur importanţa reacţiilor pe care le va stârni procesul fostei
regine, „văduvă a Franţei", cum îi plăcea ei să amintească, şi mama suveranului
domnitor în Scoţia; cu atât mai mult, execuţia ei.
Totuşi, Burghley şi Elisabeta aveau prea multă experienţă politică ca să nu-şi dea seama de elementele care interveneau în avantajul lor la sfârşitul
anului 1586.
în Franţa, Henric III era, după cum am văzut*, ocupat cu greutăţile provocate, pe de o parte, de Henric de Navarra şi de protestanţi, iar pe de alta
de ambiţiile lui Henri de Guise şi de activitatea Ligii catolice. O suspendare

Note:
* A se vedea capitolul XXII.

astilităţilor fusese semnată cu Navarra în iulie 1586, dar acum relaţiile cu Guise
cu fratele lui, Mayenne, deveneau tensionate. La curte, se înmulţeau inci-
;ntele între oamenii regelui şi cei ai „Lorenilor", cum erau numiţi cei din Casa
; Guise.
Desigur, acestea nu-l stimulau pe Henric III să se certe cu regina Angliei,
:ărei neutralitate îi era atât de necesară în conflictul cu hughenoţii. De altfel,
nu avea nici o simpatie personală faţă de Maria Stuart, pe care nu o cunoscuse
;cât puţin (el avea 9 ani când ea părăsise Franţa), şi se enervase adesea de
etenţiile fostei sale cumnate în legătură cu domeniile şi veniturile din Franţa.
Totuşi, el nu putea lăsa o regină văduvă a Franţei să apară în faţa unui
ibunal englez sau, şi mai rău, să urce pe un eşafod englez, fără să reacţioneze.

3 interzicea orgoliul naţional, şi catolicismul fierbinte al populaţiei pariziene
al partidului Guise. Când primele ştiri despre complotul lui Babington şi
;spre primejdia care o ameninţa pe Maria Stuart au ajuns la Paris - spre
l august -, mai întâi el a păstrat tăcere, şi numai la 17 septembrie, după calen-
irul englez *, se hotărăşte să-l convoace pe ambasadorul Stafford ca să-i
imunice că nu va tolera „să se atenteze la persoana reginei Scoţiei"26. Când,
sfârşit, ambasadorul Châteauneuf este primit de Elisabeta în audienţă, la
Dctombrie, după multe tentative zadarnice, el are în faţă o suverană enervată,
re se miră de interesul manifestat de fratele ei, regele Franţei, pentru o
iminală şi declară că va considera o ofensă personală orice nou demers în
voarea celei care complota împotriva ei27.
Châteauneuf, care simpatiza cu partidul lui Guise, a judecat cu
veritate ceea ce el califica drept nepăsare din partea curţii Franţei. „Tare mă
m că lipsa de grijă pe care o au cei de dincolo [din Franţa] pentru problemele
ginei Scoţiei să nu contribuie la pierzania acestei biete prinţese", scrie el la
Dctombrie28. Walsingham, de altfel, montase cu abilitate un contraatac pentru
neutraliza veleităţile intervenţioniste ale Franţei: el răspândise în Londra
onul că trupele franceze se pregăteau să debarce în Anglia, iar agitaţia era
ât de mare, încât ambasadorul aproape că nu mai îndrăznea să iasă din casă:
Vlarma este atât de puternică aici încât oamenii cred că trebuie să-i prade
s toţi francezii", scria el la 12 septembrie. „Chiar ieri, doi dintre oamenii mei,
ergând prin oraş, au fost prinşi şi făcuţi prizonieri de populaţie, spunând că

fi spioni [...]. Dacă regele nu pune ordine în felul cum sunt trataţi aici francezii
către englezi, ar fi mai bine ca el să nu mai aibă ambasador în Anglia, iar
-gustorii noştri să nu mai vină aici să facă negoţ."29
Toate acestea nu făceau să se prevadă o acţiune prea energică a lui
enric III în momentul decisiv, cu atât mai mult cu cât, prin indiscreţii bine

Note:
* A se vedea nota asupra calendarului, p. 8. Calendarul fusese schimbat în 1582 în ţările catolice.

calculate, Walsingham se pregătise să-i pună în faţă copii ale scrisorilor Mariei
Stuart, confiscate la Chartley sau interceptate de Gifford, în care prizoniera îi
lăsa moştenire lui Filip II drepturile ei la coroanele Scoţiei şi Angliei30. Totuşi,
după deschiderea sesiunii Parlamentului englez, regele Franţei nu putea să facă
altceva decât să trimită un ambasador extraordinar, pe înaltul magistrat
Pomponne de Bellievre, ca să o pună în gardă în mod oficial pe Elisabeta
împotriva scandalului care ar fi fost provocat de execuţia verei ei.
De data aceasta, Elisabeta era în încurcătură. S-a început prin lansarea
zvonului că cei din anturajul lui Bellievre pot să aducă ciuma (care făcea ravagii
atunci la Calais); apoi se amâna de la o zi la alta data audienţei: ambasadorul,
ajuns la Dover la 19 noiembrie, nu este primit la Richmond decât la 7 decembrie
- la trei zile după pronunţarea oficială a vinovăţiei Mariei. El rosteşte un discurs
superb, plin de citate clasice şi de formule retorice (Elisabeta îşi va exprima
mai târziu aprecierea asupra calităţilor literare ale discursului, care a fost tipărit
şi a contribuit mult la reputaţia autorului lui). Totul era trecut în revistă aici:

caracterul sacru al unei persoane regale, inviolabilitatea unei fugare care a venit
să caute refugiu la vara ei, incompetenţa justiţiei engleze asupra unei suverane
străine. Dar - abilitate diplomatică sau lipsă de convingere? - oratorul s-a ferit
să abordeze problema culpabilităţii efective a Mariei Stuart în complotul lui
Babington; se poate crede că el nu era, în fond, convins de nevinovăţia ei - ca
şi Henric III însuşi, şi Filip II.
Elisabeta răspunde cu demnitate, dar fără să se angajeze. („Este obiceiul
dintotdeauna al englezilor să nu negocieze nimic în scris, ci numai prin viu grai
şi să-şi retragă cuvintele după două ore", nota Bellievre fără iluzii.31) Ea l-a
mai primit pe ambasador încă o dată, după o săptămână - îi aprecia amabili-
tatea, gravitatea, erudiţia -, permiţându-şi luxul de a trimite mingea în terenul
advers şi cerând extrădarea lui Morgan şi Paget, doi dintre conjuraţii rezidenţi
în Franţa: tratatul de alianţă franco-englez din 1572 prevedea într-adevăr în
mod explicit că nici unul dintre cei doi aliaţi nu va da azil rebelilor sau
criminalilor din cealaltă parte. Ca să încheie, ea îi dă lui Bellievre o scrisoare
autografă destinată lui Henric III, cu un ton neobişnuit între suverani: „Stările
Voastre, bunul meu frate, nu îngăduie să mai continue starea actuală [...]. Nu
am o origine atât de modestă şi nici nu guvernez un regat atât de neînsemnat,
încât, având dreptul şi onoarea, să cedez în faţa unui prinţ în viaţă care m-ar
ofensa."32
Un asemenea mesaj ne face să vedem cât de adâncă era prăpastia în care
fusese aruncată Franţa prin războaiele civile: regele Valois, moştenitor al atâtor

secole de glorie şi putere, era obligat să accepte, fără să poată reacţiona, insolenţele
reginei Angliei. Nu e deloc cazul să presupunem, aşa cum afirmau atunci ducele
de Guise şi partizanii lui, că Henric III era în secret de acord cu Elisabeta ca

o sacrifice pe Maria Stuart: nimic, în documentele cunoscute, nu dă nici cea
ai slabă confirmare acestei ipoteze. Pur şi simplu, Henric III era paralizat
i lipsa banilor şi a mijloacelor de acţiune. Elisabeta ştia aceasta şi profita de
uaţie; în ceea ce priveşte Franţa, ea avea mâinile libere.
Mai grav, a priori, era pericolul dinspre Scoţia. lacob VI dovedise
prisosinţă, în trecut, că nu dorea deloc să-şi vadă mama revenind la Edinburgh;
ir de aici şi până la o lăsa să moară pe un eşafod englez era o enormă
stanţă.
De la tentativa de revoluţie francofilă în Scoţia din timpul lui Esme
Aubigny-Lennox, guvernul englez făcuse totul ca să strângă legăturile cu
gatul de la nord. Elisabeta se opusese în mod hotărât ca legea din 1585 „asupra
otejării persoanei sacre a reginei" să-i includă pe „moştenitorii" Mariei Stuart
adică pe lacob VI -, şi el îi era recunoscător. Ca rezultat al acestei politici
iile, Tratatul de la Berwick, semnat la 5 iulie 1586, stabilea alianţa anglo-
oţiană pe baze solide: lacob era avantajat prin subsidiile alocate (cu zgârcenie,
drept) de naşa lui şi prin speranţa că, atunci când va veni vremea, îi va urma
; tronul de la Londra. Elisabeta, la rândul ei, se ştia de acum înainte la adăpost
', orice atac dinspre nord: „poarta din spate" rămânea bine ferecată*.
Pericolul care o păştea pe Maria Stuart după descoperirea conspiraţiei

i Babington risca să repună în discuţie această situaţie paşnică. Totuşi, lui
cob VI i-a trebuit mult până să înţeleagă totul. Când a aflat despre complot,
s-a grăbit să o felicite pe Elisabeta că a scăpat de pericol; cât despre mama
, „să doarmă aşa cum şi-a aşternut", a spus el. lacob era de acord ca ea să
: „păzită sever şi izoiată de servitorii săi netrebnici". Dar el nu-şi imagina
că în acel moment că viaţa ei ar fi în pericol33.
Când, în sfârşit, pericolul devine evident, o dată cu reunirea comisiei de
decată de la Fotheringay şi cu verdictul de culpabilitate pronunţat cu uşile
chise, la 25 octombrie, tânărul rege se găseşte în faţa unei dileme îngrozitoare.
acă nu intervenea să-şi salveze mama, el părea un fiu denaturat şi orgoliul
oţian ar fi fost jignit; dar dacă el intervenea în apărarea mamei sale, risca să
î inclus în condamnarea ei şi considerat complice.
Până la urmă, la sfârşitul lui octombrie sau în primele zile din noiembrie,
se hotărăşte să trimită la Londra un ambasador extraordinar în persoana
i William Keith, unul dintre intimii lui, care ducea un mesaj cu un ton foarte
oderat. Aşa cum va proceda puţin mai târziu şi cu trimisul lui Henric III,
isabeta amână audienţa scoţianului, pe care nu-l primeşte decât la 12 noiembrie,
căruia are grijă să nu-i facă nici o promisiune. O scrisoare a lui lacob VI din
1 noiembrie provoacă furia Elisabetei: nu va tolera, spune ea, să i se vorbească
: acest ton şi să fie ameninţată („Dacă s-ar atenta la viaţa mamei mele",

Note:
A se vedea pp. 376-377.

scrisese el, „n-aş mai putea rămâne în termeni buni cu cei care ar duce-o la
moarte": totuşi termenii nu sunt prea exageraţi34).
în acest timp, la Edinburgh opinia publică era tulburată. Oricare ar fi fost în trecut reproşurile împotriva Mariei Stuart, perspectiva de a vedea o
regină a Scoţiei condamnată şi executată în Anglia revolta mândria naţională.
„Dacă regele suportă ca mama lui să fie ucisă, ar merita să fie spânzurat şi el",
declara un nobil, purtătorul de cuvânt al multora3S.
O nouă misiune diplomatică, încredinţată lui Patrick Gray şi lui Robert
Melville, trebuia să încerce imposibilul: să o salveze pe Maria, fără să o supere
pe Elisabeta. O scrisoare a lui lacob, mai mult decât conciliantă, constituia un
adevărat pas înapoi: „Sunt dezolat până în adâncul sufletului, Doamnă şi prea
iubită soră, că aţi interpretat greşit ultima mea misivă, într-atât încât aţi crezut
că voiam să vă ameninţ, ceea ce este departe de intenţia mea. Doream doar,
iar Dumnezeu îmi este martor, să vă înştiinţez cât de afectată este întreaga
Scoţie [...]. Ştiţi, Doamnă, că nu aţi avut niciodată un prieten mai onest şi mai
fidel decât mine, devotatul şi iubitorul vostru frate şi văr, lacob R."36 Şi ca şi
cum cele de mai sus nu ar fi fost destul de clare, el îi scria în aceeaşi zi
(15 decembrie 1586) lui Leicester: „Aş fi nechibzuit dacă aş prefera-o pe mama
titlului meu" (adică dreptului meu la tronul Angliei). Nu putea fi mai clar, dacă
nu mai eroic.
De aici înainte, Elisabeta avea confirmarea a ceea ce bănuise încă de la
început: nu avea de ce să se teamă din partea Scoţiei. Când Gray şi Melville
au apărut în faţa ei la 6 ianuarie 1587, s-a prefăcut furioasă şi indignată: „Jur

pe Hristos că ar însemna să-mi tai capul singură dacă aş lăsa-o [pe Maria] în
viaţă, căci pentru speranţa de a primi un ducat sau un comitat, oricine ar veni să
mă ucidă." Iar cum ei cereau un răgaz de o săptămână ca să primească instruc-
ţiuni de la stăpânul lor: „Nici o oră", răspunde ea, părăsind încăperea37. Patrick
Gray, de altfel, nu depunea prea mult zel: dacă ar fi să dăm crezare unei mărturii
- neverificată - el i-ar fi şoptit la ureche Elisabetei, în timp ce ieşea: „Mortui
non mordent" - morţii nu muşcă. Cine are urechi de auzit...
lacob VI înţelegea că orice nouă intervenţie din partea lui nu ar face
decât să învenineze şi mai mult relaţiile. El era lipsit de mijloace de acţiune
efective, chiar dacă s-ar presupune că ar fi dorit s-o facă. Ultima lui scrisoare
către Elisabeta înaintea sfârşitului fatal, datată la 26 ianuarie 1587, este
încurcată şi şcolărească, sub forma unui comentariu la o maximă a lui Cicero
asupra a ce este utile şi honestum38. Ar fi fost nevoie de mai mult pentru a
schimba cursul destinului.

Neutralizarea francezilor afacerea Destrappes

Din primele zile ale anului 1587, totul face să se creadă că Elisabeta
se hotărâse. Singura putere din partea căreia ea ar fi avut în mod efectiv de ce

să se teamă era Spania, şi în această privinţă moartea Mariei Stuart nu adăuga
nimic la riscurile de război existente - dimpotrivă chiar, fiindcă dispariţia
reginei catolice îl lipsea pe Filip II de un pretext de a interveni în Anglia în
favoarea ei.
Pentru şi mai multă precauţie, ca să se încheie neutralizarea francezilor,

ambasadorul Châteauneuf se vede compromis, la jumătatea lui ianuarie, într-o poveste obscură despre un nou complot împotriva vieţii Elisabetei, „reveiată" în mod oportun de un tânăr din înalta societate londoneză, William Stafford*; acesta ar fi fost contactat de un oarecare Destrappes, secretar al lui Châteauneuf, ca să participe la un atentat care consta în plasarea unui sac cu praf de puşcă sub patul reginei; după care, ros de remuşcări, ar fi venit la Walsingham ca să-i mărturisească totul, îndată este informată Elisabeta, care cere să fie arestat Destrappes şi pune ambasada Franţei sub strictă supraveghere. Châteauneuf, convocat în faţa Consiliului privat, neagă că ar fi ştiut ceva despre complot. Cât despre Destrappes, interogat la Turnul Londrei, afirmă că Stafford era cel care venise să-i vorbească despre complot şi că el refuzase să-l vadă din nou; singura lui vină era că a neglijat să denunţe acestea poliţiei, dar a crezut că fusese o provocare şi se abţinuse în mod intenţionat. Era suficient pentru a fi menţinut în închisoare, iar Châteauneuf în izolare39.

Astăzi nimeni nu mai ia în serios această poveste, care, în mod evident, nu este decât o maşinaţie poliţienească, de altfel inabilă: procedeul imaginat pentru a o ucide pe Elisabeta era neverosimil, şi nu există nici o urmă a vreunui document care să sprijine „mărturisirea" lui Stafford. Ce era însă esenţial pentru Walsingham era pretextul furnizat de această mărturisire pentru a întrerupe legăturile dintre Châteauneuf şi guvernul francez, începând din 20 ianuarie, porturile au fost închise şi traficul cu continentul întrerupt. Era deschisă calea spre actul final.

Ultima hotărâre

Elisabetei îi mai rămânea de făcut doar ultimul gest - acela dincolo de
care nu mai exista nici o posibilitate de căinţă: semnătura pe ordinul de execuţie
a Mariei Stuart şi trimiterea lui la Fotheringay.
De la condamnarea ei (care îi fusese notificată la 22 noiembrie),
prizoniera părea împăcată cu soarta. Ea îi scrie verei sale o scrisoare cu un stil
ales: „Doamnă, îi mulţumesc lui Dumnezeu din toată inima, pentru că doreşte
să pună capăt, prin sentinţa voastră, pelerinajului plictisitor al vieţii mele. Nu
cer deloc să-mi fie prelungită viaţa, fiindcă am avut prea mult timp ca să-i încerc

Note:
Frate al ambasadorului Angliei la Paris, Edward Stafford.

suferinţele [...]. O rog pe Maiestatea Voastră să nu fiu torturată într-un loc
ascuns, ci în văzul slujitorilor mei sau al altor persoane care să poată depune
mărturie despre credinţa mea şi supunerea mea faţă de adevărata Biserică, şi
să apere rămăşiţele vieţii mele şi ultimele-mi suspine împotriva zvonurilor
neadevărate pe care le-ar putea răspândi adversarii mei."40
Această scrisoare este fără îndoială cea care a făcut-o pe Elisabeta să
plângă, dacă e să-l credem pe Burghley. Dar, în adâncul inimii ei, Elisabeta
hotărâse încă de la sfârşitul sesiunii Parlamentului: nu se mai puteau prelungi
pericolele care, de la sosirea ei în Anglia, însoţiseră prezenţa Mariei în închisorile
ei succesive. Pretendenta catolică trebuia să piară.
Totuşi, după obiceiul ei, Elisabeta amâna. Ea îl exaspera pe Walsingham,

care se simţea frustrat, în aşa măsură încât la 16 decembrie el pleacă de la curte ca să zacă la pat, „fiindcă nu mai sunt de nici un folos în serviciul Maiestăţii Sale", după cum îi scria lui Burghley[41].

în sfârşit, la l februarie 1587, la Greenwich, unde locuia atunci, Elisabeta îl convoacă pe Secretarul de Stat Davison - care îl înlocuia pe Walsingham în timpul absenţei acestuia - rugându-l să aducă ordinul de execuţie, pregătit de o lună. Ea îl semnează şi, după mărturia lui Davison, îi spune să-i pună sigiliul Marelui Cancelar şi să-l expedieze la destinaţie. Ea adaugă chiar, cu un umor destul de sinistru: „Arătaţi-i-l lui Walsingham; suferinţa pe care-o va simţi văzându-l riscă să-l ucidă pe loc."[42]

Davison, conform ordinului primit, se duce imediat la Cancelarul Bromley, care aplică pe document Marele Sigiliu al regatului; apoi, pentru a scăpa de orice responsabilitate, se duce la Burghley, care îi strânge pe toţi consilierii prezenţi la castel, iar a doua zi, 2 februarie, ordinul de execuţie pleacă la Fotheringay, în acelaşi timp în care erau convocate, în numele Consiliului, personalităţile alese pentru a asista la lugubra ceremonie.

în acest timp, Elisabeta se făcea că a uitat de ordinul pe care i-l dăduse lui Davison. Mai mult - sau mai rău -, ea avea de gând acum să o facă pe Maria Stuart să dispară în mod discret, şi îl pune pe Davison să-i scrie lui Amyas Paulet şi adjunctului acestuia Drew Drury ca să le sugereze „să scurteze viaţa reginei Scoţiei, ţinând seama de marele pericol în care se găseşte Maiestatea Sa în fiecare clipă, atât timp cât trăieşte această regină" [43]. Paulet şi Drury s-au indignat: „Nu putem să nu vă spunem cât de mare a fost suferinţa noastră

şi câtă amărăciune am simţit, când am primit din partea Majestăţii Sale ordinul
de a comite un act pe care Dumnezeu şi legea îl interzic. Bunurile noastre şi
vieţile noastre sunt la dispoziţia Maiestăţii Sale, dar ferească Dumnezeu să ne
pătăm conştiinţa vărsând sânge fără un ordin legal!" M Primind acest răspuns,
Elisabeta se înfurie împotriva acestor slujitori „delicaţi" şi „scrupuloşi", vinovaţi
că „promit totul, fără să se ţină deloc de cuvânt".

Apoi, n-a mai făcut nici o aluzie în acest sens (Davison, mai târziu, avea
;ă spună că ea îi dăduse un ordin formal să nu-i mai vorbească de problema
espectivă), până în dimineaţa zilei de 9 februarie, când ea primeşte un mesager
iosit de la Fotheringay ca să-i aducă vestea execuţiei îndeplinită în ajun, în
jrezenţa conţilor de Kent şi de Shrewsbury.

Urmările execuţiei

Reacţia Elisabetei la anunţarea „loviturii dureroase" a fost, ca să nu
ipunem mai mult, derutantă.
Departe de a-şi asuma răspunderea, ea se face de îndată, într-un mod
.pectaculos, chiar teatral, că n-a ştiut nimic. Ca şi cum ar fi aflat despre moartea
icaşteptată a prietenei ei celei mai bune: a intrat în doliu, şi-a pierdut somnul
i pofta de mâncare, s-a prefăcut că îi pedepseşte pe vinovaţi, a scris scrisori
iproape neverosimile (astfel, lui lacob VI îi scrie: „Dragul meu frate, vreau
.ă ştii ce durere mi-a cuprins sufletul pentru regretabilul accident care s-a
)rodus cu totul fără voia mea"45).
Nenorocitul Davison, care nu făcuse decât să execute ordinele, a ajuns

ap ispăşitor. Regina pretinde că ea îi interzisese să trimită ordinul de execuţie
a Fotheringay înainte de a fi primit instrucţiuni precise şi dispune să fie închis
n Turnul Londrei. Procesul lui, în faţa tribunalului din Camera însteiată, se
n cheie cu o condamnare la 20.000 de mărci (cam 1.300 lire) amendă şi la închi-
oare cu o durată „după bunul plac al Maiestăţii Sale"; nici unul dintre membrii
Consiliului privat nu îndrăznise să-i ia apărarea pe faţă. Elisabeta duce chiar
ăzbunarea mai departe, până la a pretinde să fie schimbat verdictul Camerei
nstelate într-o condamnare la moarte; şi a fost necesară intervenţia curajoasă
i ilustrului jurist Lord Buckhurst ca ea să renunţe la această ilegalitate46*.
După părerea unanimă, chiar şi în Anglia, toate acestea nu erau decât
irefăcătorii: autenticitatea semnăturii reginei pe actul de execuţie a Mariei
tuart nu era contestată de nimeni şi nici chiar ea nu o tăgăduia. Apărarea
ui Davison, îndată cunoscută de toţi, părea întru totul adevărată. De altfel,
Jurghley şi Walsingham se aflau şi ei într-o dizgraţie temporară, ca şi când
oată lumea ar fi fost răspunzătoare de moartea reginei Scoţiei, în afară de
slisabeta.
Nimeni nu se lăsa înşelat, dar presupunerea lui Walsingham şi a lui
lurghley că nu va avea loc nici o reacţie armată din partea Franţei sau din cea
Scoţiei s-a confirmat. lacob VI a scris o scrisoare de o deosebită putere de

* Davison a fost eliberat din închisoare în 1589 şi amenda i-a fost anuiată, dar nu şi-a
iai reluat niciodată locul în Consiliu.

înţelegere: „Doamnă şi preaiubită soră, pentru că prin scrisoarea voastră vă
dezvinovăţiţi de acest eveniment nenorocit şi pentru că vă pledaţi solemn
nevinovăţia, eu nu pot, ţinând seama de rangul, de sexul vostru şi de rudenia
dintre noi, să vă aduc ofensa de a pune la îndoială rolul ireproşabil pe care l-aţi
avut. Doresc ca purtarea voastră viitoare să poată convinge de aceasta întreaga
lume. Cât despre mine, contez pe faptul că îmi veţi acorda de aici înainte o
totală satisfacţie din toate punctele de vedere, încât să pot fi întotdeauna, ca
şi mai înainte, al vostru foarte devotat, etc.."47 Au avut loc unele tulburări
provocate de mulţime la Edinburgh, câţiva englezi au fost insultaţi, dar totul
a reintrat în normal în scurt timp: alianţa anglo-scoţiană era salvată, după cum
era salvat şi titlul lui lacob VI ca succesor al Elisabetei.
în Franţa, reacţiile la execuţia Mariei Stuart au fost mult mai violente
şi de mai lungă durată: dar nici acolo nu s-a petrecut nimic iremediabil. Au
circulat pamflete şi broşuri patetice, imediat după anunţarea tragediei, ridicând
în slăvi virtuţile reginei martire şi implorând pedeapsa divină pentru ucigaşa
ei; mesa recviemului celebrată la Notre-Dame din Paris a prilejuit manifestări
pătimaşe; Henric III nu ţinea însă să o transforme în eroină naţională pe vara
ducelui de Guise. Elisabeta îi scrisese, ca şi lui lacob VI, ca să-i jure că era
„nevinovată" de moartea Mariei şi să-i propună să reînnoiască alianţa franco-
engleză, „oferind oameni, bani şi nave împotriva duşmanilor săi", ceea ce nu
va putea decât să-i convină de minune, în preajma războiului civil48.

Partizanii lui de Guise l-au acuzat, bineînţeles, pe regele de Valois că a
pactizat cu eretica Tudor ca să distrugă catolicismul şi că a devenit complice
la execuţia Mariei Stuart („Ea îl duce ca pe un bou de frânghie, şi îl face să
creadă că e bine c-a fost omorâtă regina Scoţiei, faptă pe care ea nu ar fi îndrăznit
niciodată s-o facă fără acordul lui"49). Elisabeta a fost defăimată în bisericile
din Paris ca o „târfă", o „infamă", o „ucigaşa". I s-a prezis în versuri pedeapsa
apropiată:

O, fiică de târfă, [Dumnezeu] e gata să pedepsească
Incestul tatălui tău prin furtişagurile tale,
Prin tâlhăriile, pungăşiile, nelegiuirile blestemate,
Noile adultere, schimbând de la o zi la alta
Noi codoşi şi noi amoruri.50

Dar toate acestea care, neîndoielnic, răneau amorul propriu al Elisabetei
nu erau periculoase. Oricum, partidul Guise fusese dintotdeauna duşmanul ei,
iar manifestările de ostilitate ale opiniei publice pariziene nu aveau nici o
importanţă la Londra.
în schimb, ceea ce Henric III nu putea tolera era situaţia umilitoare a
ambasadorului său Châteauneuf, care avea în continuare domiciliu suprave-

eat. Elisabeta înţelege aceasta; de altfel, Maria nemaiexistând, măsura nu
ii era justificată. Destrappes a fost eliberat la 19 aprilie, exonerat de orice
uzaţie, iar lui Châteauneuf, primit în audienţă solemnă de către regină la
aprilie, i se prezintă scuze oficiale: „Nu am crezut niciodată ceea ce se spunea
potriva voastră", a zis ea. „Nu era decât o neruşinare a celor doi netrebnici

re voiau să dea o lovitură urâtă pentru bani."51 Châteauneuf a avut tactul
nu insiste, iar Henric III s-a declarat satisfăcut, ştiind totuşi foarte bine că
iţă povestea nu fusese decât o „farsă"52.
Până la urmă, după cum prevăzuseră consilierii ei, Elisabeta a scăpat fără
iri daune din cea mai gravă acţiune pe care avusese ocazia s-o îndeplinească
la începutul domniei ei.
Din punct de vedere politic, execuţia Mariei Stuart se va dovedi folosi-
are: n-a mai existat, în continuare, vreun complot catolic important pentru
trenarea reginei protestante; cele câteva acţiuni despre care se va mai vorbi
isodic nu vor depăşi nivelul faptului divers. Regina prizonieră fusese, după
m spunea Burghley, „unica sursă a pericolelor": o dată ce ea dispăruse, totul
intra în normal.
Sub aspect moral însă, reputaţia Elisabetei era prejudiciată, şi încă în mod
finitiv. în ochii tuturor catolicilor din Europa şi a nenumăratelor generaţii
vor urma, această execuţie era o crimă de neiertat. Dacă ne gândim bine,
:r-o perspectivă îndepărtată, Maria Stuart este aceea care a ieşit victorioasă,
ciuda aparenţelor, din rivalitatea lor de 29 ani: sângele vărsat pe eşafodul
la Fotheringay, ca şi acela al lui Duncan pentru Lady Macbeth, avea să se
'vedească de neşters.

PARTEA A TREIA

GLORIANA

Vârsta n-o veştejeşte, nici obişnuinţa nu-i stinge
veşnic schimbătorul farmec.
(Shakespeare, Antoniu şi
Cleopatra, actul II, scena 2)

XXIV

„Mila lui Dumnezeu şi un miracol"
„Acţiunea"
De mult timp - cel puţin de la excomunicarea Elisabetei de către papă,
în 1570 -, posibilitatea unui atac spaniol împotriva Angliei reprezenta una
dintre preocupările permanente ale politicii europene. Devenise chiar, sub
numele cvasicodat de „Acţiunea" (fără alt calificativ), un fel de „clişeu" diplomatic
care reapărea periodic în cancelarii şi în care diferitele părţi interesate credeau,
sau nu credeau, sau se făceau că totuşi cred, conform propriilor tendinţe.
în favoarea acestui atac militau mai întâi iezuiţii şi catolicii cei mai
pătimaşi, din raţiuni religioase, apoi partizanii Mariei Stuart, dornici să o vadă
luând locul Elisabetei, şi în sfârşit ambiţioşii, care vizau beneficiile personale

ce puteau izvorî din cucerirea regatului insular. Aşa era Don Juan al Austriei,
fratele vitreg al lui Filip II, guvernator al Ţărilor de Jos din 1576 până în 1578,
care proiectase la un moment dat să se căsătorească cu Maria Stuart şi să devină
alături de ea rege al Angliei.
Am văzut * însă că Filip II - fără a cărui voinţă nu se putea realiza nimic
- nu împărtăşea câtuşi de puţin această patimă războinică. El nu ţinea nici să
instaleze la Londra o regină aproape franceză, nici să dea un tron unui frate
pe care era gelos, şi cu atât mai puţin să pară că ar asculta de ordinele venite
de la Roma. Războiul din Ţările de Jos îl costa scump şi nu vedea ce interes
imediat ar avea Spania într-o ofensivă în nord. El avea grijă să nu se angajeze
în comploturile care se succedau în jurul Mariei Stuart, prizonieră: ambasadorii
săi, în cea mai mare parte a timpului, acţionau mai mult din proprie iniţiativă
decât după instrucţiunile lui.
Fără nici o îndoială că, dacă până la urmă „Filip cel Prudent" intră într-o
aventură, de vină este Elisabeta. Prin intervenţia ei directă în Ţările de Jos,
cu semnarea Tratatului de la Nonsuch şi trimiterea lui Leicester în 1585, prin
sprijinul oficial dat lui Francis Drake şi acţiunilor lui de pradă şi de contrabandă
pe teritoriul spaniol, prin azilul acordat lui Don Antonio al Portugaliei, ea

Note:
* A se vedea pp. 339-346.

părea în mod clar ca agresor. De altfel, ea era conştientă de aceasta, fiindcă
[U înceta să tot spună că ea nu încearcă să nege drepturile lui Filip II asupra

"arilor de Jos şi nici să-i ia locul ca suverană, ci numai să restabilească situaţia
iinaintea tiraniei ducelui de Alba. Numai că, aşa cum se vedeau lucrurile de
i Madrid, era clar că e vorba de un război pornit în mod deliberat de către
egina Angliei asupra unui teritoriu aparţinând Coroanei Spaniei, iar expediţiile
ai Drake erau pur şi simplu piraterie.
Să fi fost însăşi Elisabeta iniţiatoarea acestei politici? Categoric nu. Ştim
ât de mare era oroarea ei faţă de orice cheltuială mai mare - iar războiul din
Dările de Jos era o gaură fără fund, care înghiţea bani cu nemiluita. Ştim de
semenea cât de puţin contau pentru ea motivaţiile religioase, chiar dacă era
eîntrecută în a le invoca atunci când era util s-o facă. Se impune deci concluzia
ă partidul antispaniol agresiv, al lui Walsingham şi Leicester, care din an în
n căpăta o influenţă sporită în anturajul reginei, este cel care o făcea să se
idrepte spre o asemenea politică de forţă. Aceasta nu era inevitabilă la început:
înţelegere cu Filip II, conformă cu tradiţiile diplomatice ale Angliei, ar fi fost
i totul logică şi de înţeles, presupunând doar puţină toleranţă faţă de catolicii
nglezi. Elisabeta o dorise şi încercase în primii ei ani de domnie, iar Filip era
aţa să accepte. Dar sosirea Mariei Stuart, care a strâns în jurul ei nemulţu-
lirile catolicilor englezi, şi le-a oferit o pretendentă care să i se opună suveranei
rotestante, gafele ei în acţiunile sale ucigaşe ale comploturilor şi intrigilor
npotriva Elisabetei, intrarea în scenă a „seminariştilor" de la Douai-Reims
i încercarea lor de recucerire papistă - toate acestea au atras-o pe Elisabeta

i cercul vicios, în curând de nedepăşit, al represiunilor şi al persecuţiilor,
rovocând, la rândul lor, o recrudescenţă a ostilităţii catolicilor şi o mentalitate
e oameni asediaţi de către protestanţii de la putere.
Nu-i mai puţin adevărat că, îndemnând-o pe Elisabeta să intervină cu
rmata în Ţările de Jos, Walsingham şi Leicester - oricare ar fi fost motivele
titudinii lor -, îşi asumaseră o mare răspundere, căci, din acel moment (şi poate
hiar mai de mult, de la marea expediţie a lui Drake împotriva posesiunilor
saniole în 1585-l586), Filip II se va arăta hotărât să înceapă „Acţiunea" atât
e des amintită în ultimii 15 ani şi mereu amânată până atunci.
Execuţia Mariei Stuart trebuie înţeleasă în această perspectivă. Cât timp
ra în viaţă, ea reprezenta punctul de adunare al catolicilor englezi, orice expediţie
?aniolă având drept scop declarat eliberarea şi, implicit, urcarea ei pe tron.
loartă, ea lăsa partidul catolic fără şef, fără candidat naţional la tron - fiindcă
icob VI, fiul Mariei, era în mod cert protestant şi aşa rămânea. Din acest punct
e vedere, se poate spune că moartea Mariei reprezenta un handicap pentru
ilip II: deoarece, după cum vom vedea, scopurile „Acţiunii" apăreau, din acel
loment, deosebit de vagi şi echivoce. Dar pentru Filip personal, moartea
lariei Stuart înlătura un obstacol, în măsura în care el nu avusese niciodată
mpatie faţă de ea şi nici nu vedea cu bucurie urcarea ei pe tronul de la Londra.

Spre realizarea „Acţiunii"

Primele informaţii concrete de care dispunem în legătură cu pregătirile

spaniole pentru o mare expediţie împotriva Angliei datează de la sfârşitul anului 1585. Din primăvara lui 1586 guvernul englez era informat de aceasta prin rapoarte venite din Italia şi din Franţa \ în iulie 1586 - atunci când în Anglia era descoperit complotul lui Babington, coincidenţă semnificativă -, ambasadorul Stafford îi scria lui Walsingham de la Paris: „Partidul spaniol de aici se laudă că în mai puţin de trei luni Anglia va fi atacată şi că pentru aceasta se pregăteşte o mare flotă militară". El adăuga însă: „Mi-e greu să o cred, căci e prea puţin timp." 2

Informaţiile păreau contradictorii, ca şi felul în care erau ele primite în Anglia. Mulţi erau de părere că expediţia urmărea invadarea Irlandei sau a Scoţiei, alţii că e vorba mai ales de trimiterea de întăriri ducelui de Parma în Ţările de Jos. Filip II nu făcea nici un mister din pregătirile sale. El se gândea, nu fără temei, că Elisabeta, intimidată, va face asemenea concesii încât o con- fruntare directă ar putea fi evitată: a-ţi arăta forţa pentru a evita să te foloseşti de ea este o tactică veche de când lumea.

Babington şi complicii lui fiind executaţi, iar Maria Stuart înlăturată şi ea, Walsingham putea, în primăvara anului 1587, să-şi consacre întreaga activitate apărării regatului împotriva invaziei, devenită din ce în ce mai probabilă (la 24 aprilie, Mendoza le spunea exilaţilor englezi de la Paris că venise momentul ca ei să se pregătească, fiindcă „în curând" îşi vor regăsi patria şi bunurile3).

Elisabeta însă părea mereu nehotărâtă să pregătească războiul. După toate semnele, ea nu credea că e în pericol sau, cel puţin, nu-l vedea iminent. Continua

aşadar negocierile cu ducele de Parma, începute în secret după sosirea lui
Leicester în Ţările de Jos, şi vedea - sau credea că vede - că a venit momentul
când un tratat de pace avantajos ar scăpa-o, simultan, atât de povara acestui
război olandez cât şi de teama unui atac spaniol. De aceea Walsingham se
străduia să obţină aprobarea ei pentru o expediţie preventivă, preconizată
insistent de Drake încă din anul precedent.

Drake „îi pârleşte barba" regelui Spaniei

Această expediţie era bine privită în Consiliul privat de întregul partid
protestant. De ce să se aştepte în mod pasiv sosirea flotei spaniole, când Drake
se oferea să se ducă să o distrugă pe loc în porturile ei de armare?
Ideea era atrăgătoare, dar teribil de periculoasă. Mai întâi, ar fi fost o
agresiune clară, iar Elisabeta nu voia să aibă ea iniţiativa ostilităţilor. Apoi,
nimic nu îngăduia să se creadă că o mică escadră, ca aceea pe care o propunea
Drake, ar putea învinge apărarea coastelor spaniole şi cu atât mai puţin că ar
scăpa de vasele pornite în urmărirea ei, în largul oceanului.

Cu toate acestea, când veştile privind înaintarea pregătirilor spaniole au
svenit prea stăruitoare, Elisabeta este de acord cu plecarea lui Drake, la sfârşitul
i aprilie 1587. Misiunea lui era de „a împiedica joncţiunea vaselor regelui
)aniei dincolo de porturile lor, de a face greutăţi în aprovizionarea lor, de a le
mări în cazul când s-ar îndrepta spre Anglia sau spre Irlanda şi de a împiedica
îbarcarea lor". Totodată, „de a intercepta vasele care ar veni din Indiile

ccidentale sau Orientale [America sau Asia] spre Spania" 4. Era un program
;stul de vag ca să permită, în cazul când vântul şi norocul ar fi favorabile,
le mai îndrăzneţe iniţiative; Drake nici nu cerea mai mult.
Escadra a fost curând armată - era compusă din 20 de nave mari, dintre
.re 4 aparţineau reginei - şi a pornit spre Plymouth la 2 aprilie, între timp,
gina, conform obiceiului ei exasperant, îşi schimbase părerea: ea trimisese
i curier să ducă în grabă un contraordin care îi interzicea lui Drake orice atac
upra porturilor spaniole, limitându-l la un rol exclusiv defensiv şi de observare.
arienii ajunge la Plymouth atunci când pânzele încă se mai zăreau la orizont.
navă uşoară a fost trimisă în grabă ca să ajungă la Elizabeth Bonaventure -
ime predestinat al vasului lui Drake -, dar vântul (sau o oportună lipsă de
l?) o împiedică să-şi atingă scopul. Se spune că Drake nu a aflat despre aceasta
scât la întoarcere.
Oricum ar fi fost, acelaşi curent care împiedicase nava uşoară din Plymouth
ută escadra engleză, care ajunge fără greutate la 19 aprilie în faţa portului Cădiz.
în ciuda informaţiilor pe care le avusese guvernul spaniol despre pregă-
lle lui Drake, nu se luaseră măsuri pentru întâmpinarea lui. Se credea că el
va îndrepta spre Antile sau în cel mai rău caz spre porturile coastei Cantabriei
Caliciei. La Cădiz, surpriza e de proporţii, în câteva ore, Drake distruge
nave spaniole, antrepozitele marinei, o parte dintre construcţiile din port;
pleacă după două zile, înainte de sosirea ajutoarelor cerute de amiralul Santa
ruz, luând cu el 4 galioane încărcate cu materiale şi provizii. „Tare i-am mai

irlit barba regelui Spaniei", glumea el5.
După Cădiz, expediţia jefuieşte portul Sagres din sudul Portugaliei, revine
oi în Anglia prin Azore, unde capturează o corabie portugheză încărcată cu
tr, argint şi mărfuri scumpe. Prada era considerabilă - 57.000 lire sterline,
ntre care 50.000 au revenit reginei -, dar cel mai mult conta efectul psihologic.
Niciodată nu fusese atât de umilită puterea spaniolă. „Să-l admirăm pe acest
rake, care a izbutit să facă ceva atât de important cu mijloace atât de modeste",
îxclamat papa aflând vestea; şi a adăugat, acru: „într-adevăr, după aceasta,
3i avem cele mai mari temeri faţă de succesul acţiunii regelui Spaniei"6. Cât
spre spanioli, ei spuneau: „Regele nostru deliberează, în timp ce regina
ngliei acţionează"7.
Rezultatele concrete na erau mai puţin importante. Armamentul expediţiei
aniole era compromis grav: incendierea vapoarelor în portul Cădiz, muniţii

distruse, provizii jefuite sau pierdute. O pierdere care se va dovedi deosebit
de gravă pentru flota spaniolă era cea a butoaielor pregătite pentru transportul
apei potabile: consecinţele acestui fapt se vor vedea în anul următor.
Din toate punctele de vedere, „raidul de la Câdiz" fusese o lovitură
puternică pentru Spania; dacă marea acţiune de invadare a Angliei n-a fost
anuiată din cauza lui, a fost cel puţin întârziată cu un an.
Pace în Ţările de Jos, sau război în Anglia?

După cum am văzut, Elisabeta se gândea mai mult la pace decât la război.
Spre marea disperare a lui Walsingham şi mai ales a lui Leicester, ea se crampona

de negocierile pe care le purta cu ducele de Parma, din ce în ce mai pe faţă, ca să găsească o soluţie pentru conflictul din Ţările de Jos *.

De altfel, tratativele înaintau într-un mod mai favorabil decât s-ar fi putut bănui, dacă se ţine seama de adepţii războiului care predominau şi de o parte şi de cealaltă. Dacă Parma stăruia în refuzul lui de a acorda toleranţă protes-tanţilor (cum ar fi putut face altfel, fiind la ordinele lui Filip II?), el se declara gata să accepte multe alte concesii. Elisabeta, la rândul ei, ajunsese să nu mai pretindă o toleranţă religioasă formală, ci să se mulţumească cu o anumită formulă tranzitorie care le-ar fi permis protestanţilor olandezi să aştepte zile mai bune - subînţelegându-se moartea lui Filip II - restabilind cultul catolic în „Provinciile Unite". Se înaintase mult de la Tratatul din Nonsuch.

Se poate pune la îndoială sinceritatea lui Parma în toată această problemă. Fără îndoială, Filip II îl investise cu o mare autoritate în tratativele cu Anglia, dar oare nu-şi depăşea puterile lăsând să se întrevadă posibilitatea unui compromis cu olandezii? El risca să fie dezaprobat în ultimul moment, şi poate că această perspectivă chiar făcea parte din planul lui. Totodată, poate că el era preocupat şi de propria sa carieră, şi visa să devină conducătorul Ţărilor de Jos reunificate, cu acordul binevoitor al Angliei.

în Anglia, consilierii reginei erau împotriva acestor tratative, în care, după ei, cauza lor avea numai de pierdut. „Toate acestea nu sunt decât o prefăcătorie din partea spaniolilor, ca să câştige timp si ca să o învrăjbească pe Maiestatea Sa cu Statele Generale", îi scria Walsingham lui Leicester[8]. De altfel, adăuga

el într-o altă scrisoare, „ar fi o mare nebunie să se creadă că regele Spaniei, cu
toate bogăţiile lui, cu forţele lui sporite prin recrutarea unor trupe din Germania
şi din Italia, cu banii pe care papa e gata să i-i dea ca să ne atace, ar vrea să
facă pace cu noi cu alt scop decât să ne distrugă complet. Nu trebuie să uităm
că întotdeauna cel mai puternic caută să-şi impună legea celui mai slab."'
Elisabeta nu se lăsa însă descurajată. Cu talentul ei de a apărea întot-
deauna nevinovată, ea se scuza faţă de Parma de expediţia lui Drake la Câdiz,

Note:
A se vedea pp. 387-388.
îxplica faptul printr-o neînţelegere, întrucât Drake nu primise la timp instruc-
iunile ei pentru limitarea acţiunii - ceea ce, de altfel, era absolut exact.
în primele săptămâni ale anului 1588 (când pregătirile pentru marea
expediţie erau mai intense ca oricând în porturile spaniole), negocierile de pace
n Ţările de Jos păreau atât de avansate încât regina Angliei a trimis la Oostende
;inci plenipotenţiari oficiali, pe contele de Derby, Lord Cobham, Şir James
Iroft, Valentine Dale şi doctorul John Rogers. Instrucţiunile lor erau să se arate
concilianţi pe tema religiei, dar inflexibili în ceea ce priveşte rambursarea de
;ătre Spania a împrumuturilor date olandezilor de Anglia - ceea ce însemna
iesigur o îndrăzneală, dar era în firea Elisabetei Tudor. în rest, urmau să se pună
le acord asupra retragerii simultane a trupelor engleze şi spaniole din Ţările
le Jos, asupra restabilirii „libertăţilor" tradiţionale în fostele domenii burgunde.
Ducele de Parma părea dispus să trateze pe aceste baze.

Mai rămânea totuşi de convins un partener, şi acesta era unul important:
)landezii înşişi. La Haga, unii deputaţi din Statele Generale se arătau dispuşi
ia participe la tratativele de pace, dar majoritatea, condusă de Marele Guver-
lator* Jan van Oldenbarneveldt, se opune categoric. Elisabeta ardea de neräb-
lare. „Maiestatea Sa este foarte nemulţumită că negocierile sunt ţinute în loc de
:ătre State. Ea doreşte pacea în mod categoric şi refuză să audă discutându-se
iespre altceva. Vă face răspunzător de obstrucţia manifestată de State", îi scria
iValsingham lui Leicester10.
Până la urmă, conferinţa de pace începe fără reprezentanţii olandezilor,
:eea ce prevestea un sfârşit destul de rău, fiindcă era vorba de soarta lor; dacă
nsă englezii şi spaniolii ajungeau la o înţelegere, ce mai puteau face calvinii
lin Provinciile Unite, singuri, fără aliaţi?
Primăvara anului 1588 trece deci cu convorbiri, mai întâi la Oostende,
ipoi în nişte corturi incomode din marginea enclavei engleze şi a teritoriului
cupat de spanioli, şi în final - după mai multe ameninţări de întrerupere a con-
'orbirilor - la Bourbourg, la vest de Dunkerque, considerat în mod conven-
ional ca teren neutru, deşi era în zonă spaniolă.
Convorbirile diplomatice, despre care Parma îl ţinea la curent în mod
egulat pe Filip II, nu împiedicau continuarea operaţiunilor militare. Or, soarta
uptelor continua să fie în mod categoric defavorabilă anglo-olandezilor. Sluis,
a est de Brugge, localitate importantă pe coasta meridională a Provinciilor Unite,
nai ales ca port la Marea Nordului, căzuse în mâinile spaniolilor în iulie 1587;
ilisabeta era foarte furioasă din această cauză: „Maiestatea Sa este teribil de

ritată împotriva Statelor şi a voastră", îl anunţa Walsingham pe Leicester. „Ea
;ste hotărâtă să abandoneze definitiv întreagă această ţară şi să vă recheme
n Anglia. My Lord Amiralul, My Lord Cancelarul, My Lord Trezorierul şi eu
nsumi ne străduim cât se poate să o facem să revină asupra hotărârii ei." n
Şeful puterii executive, numit de Statele Generale.

Şi apoi, în primăvara anului 1588, în plină Conferinţă de pace la Bourbourg,
un nou conflict izbucneşte în teritoriile olandeze: garnizoana din Geertruidenberg
(o fortăreaţă importantă pe malul sudic al râului Maas), formată din mercenari
recrutaţi de Anglia, se răzvrăteşte şi ameninţă că predă oraşul spaniolilor dacă
solda lor, neplătită de mai multe luni, cam 210.000 de florini - şi în plus 20.000 de
lire sterline -, nu le este achitată imediat. Statele Generale şi Leicester se
învinovăţeau reciproc, dar nimeni nu avea bani. La Londra, Walsingham îşi
pierduse cumpătul: „Dacă Geertruidenberg-ul cade în mâinile duşmanului, se
va deschide o breşă în apărarea Olandei. Nimic nu ar putea fi mai periculos",
scria el la 10 aprilie12. Problema nu a fost rezolvată - provizoriu - decât printr-o
puternică presiune exercitată asupra Statelor, care au consimţit să garanteze
un împrumut pentru a-i potoli pe răzvrătiţi, la mijlocul lui iulie. Era, de altfel,
un pas înapoi pentru a înainta pe urmă mai bine.
Toate acestea, pe care le ştia perfect ducele de Parma, nu o puneau pe
Elisabeta într-o poziţie favorabilă la tratativele de la Bourbourg. Ea persista
totuşi, dar Parma, care primea de la Madrid informaţii regulate despre progresul

pregătirilor pentru marea expediţie maritimă, ştia că nu mai are de aşteptat decât câteva săptămâni sau câteva zile: se apropia ora adevărului. Nu la Bourbourg, ci pe coastele Angliei urma să se hotărască soarta Europei.

Armada

De câteva luni, toată lumea ştia că uriaşa acţiune spaniolă era în toiul pregătirilor - numele castilian Armada, care înseamnă flotă, i-a rămas în istorie; calificativul de „invincibilă", în schimb, este un adaos batjocoritor, inventat după înfrângere de către englezi.
Persistau multe incertitudini totuşi, nu numai asupra amplorii exacte a operaţiunii, ci şi asupra scopurilor ei tactice şi strategice. Comanda urma să-i fie încredinţată bătrânului amiral Âlvaro de Bazăn, marchiz de Santa Cruz - un marinar experimentat, învingătorul flotei franceze în Azore în 1582, dar cu o sănătate şubredă şi în vârstă de peste 60 de ani. Extenuat de pregătirea Armadei şi umilit de lovitura îndrăzneaţă a lui Drake împotriva Cădiz-ului, moare la 9 februarie 1588, cu câteva săptămâni înainte de începutul expediţiei. Filip II îl înlocuieşte imediat cu ducele de Medina-Sidonia, un mare şi bogat senior, de o loialitate dovedită, dar prea puţin experimentat ca general şi încă si mai puţin ca amiral. De la numirea lui, Medina-Sidonia se arată pesimist, timorat, nehotărât. Firea chiţibuşară a regelui, instrucţiunile lui concrete şi minuţioase, mania lui de a hotărî el însuşi totul îi blocau de altfel orice iniţiativă comandantului Armadei; de la începutul până la sfârşitul expediţiei, lipsa libertăţii de acţiune a amiralului spaniol se va dovedi un puternic handicap.

Planul adoptat de Filip II era următorul*. Flota principală trebuia, la ilecarea din Lisabona, să se îndrepte direct spre Marea Mânecii, să evite pe ât posibil orice ciocnire cu englezii, să treacă de pasul Calais şi să debarce la [Ord de Kent, la Margate. Acolo, trupele pregătite de ducele de Parma în lorturile din Ţările de Jos spaniole urmau să întâlnească flota, şi, împreună, orţele invadatoare să se îndrepte spre Londra; nu exista nici o îndoială că ceasta armată de 30.000 de oameni ar putea învinge cu uşurinţă forţele engleze iuţin numeroase şi că Londra şi-ar deschide repede porţile.

Toate bune şi frumoase - pe hârtie. Persistau însă două incertitudini najore: cum îşi va transporta Parma armata în Anglia? Şi ce se va întâmpla lupă ce Anglia va fi învinsă?

La primul punct, lipsa de precizie a planului lui Filip era flagrantă. De a început, guvernatorul Ţărilor de Jos atrăsese atenţia asupra faptului că el iu avea absolut deloc mijloace care să asigure traversarea trupelor lui fără irotecţia Armadei. El putea desigur să-i strângă la Dunkerque, Nieuport şi acum a Sluis pe cei 15.000 de oameni ceruţi; dar pentru traversare nu avea decât alandele de transport, fără mijloace de apărare, iar olandezii riscau să blocheze îşirile spre largul mării. Trebuia deci ca înainte de toate Armada să vină şi ă-şi desfăşoare corăbiile în faţa coastelor Ţărilor de Jos, ca să asigure protecţia ransportării armatei. Dar aceasta nu se putea decât dacă, în prealabil, ea ar i dispus de un port chiar în Anglia - Dover, de exemplu. Margate era prea

leparte şi, de altfel, instrucţiunile regelui nu prevedeau că, odată ajunsă acolo,
Armada ar urma să mai plece ca să aducă trupele lui Parma. Această problemă,
undamentală totuşi, a transportării armatei din Ţările de Jos în Anglia, asupra
ăreia ducele de Parma a atras insistent atenţia unchiului său Filip II, era
tunetul slab al strategiei spaniole.
Numeroase pericole potenţiale presupunea şi incertitudinea care plana
supra comandamentului armatei după ce ea avea să fie reunită. Era stabilit ca
lucele de Medina-Sidonia să conducă operaţiunile maritime, iar ducele de Parma
tperaţiunile pe uscat; nu se hotărâse însă nimic în ceea ce priveşte coordonarea
elor două armate. Se puteau prevedea, la un moment dat, unele conflicte grave
ntre marele senior castilian şi prinţul italian, la fel de orgolioşi şi unul şi celălalt
i canide aceeaşi vârstă (43 ani Alessandro Farnese, 38 ani Medina-Sidonia).
în sfârşit, ce va face armata spaniolă după ce îi va învinge pe englezi?
'entru aceştia din urmă, nu exista nici o îndoială, nu putea fi vorba decât de
»distrugere completă a ţării, de masacrarea totală a protestanţilor, de restabilirea,
nchiziţiei, de revenirea la cele mai cumplite orori din timpul Mariei Tudor.
Doctorul Allen, înaintat la timp cardinal, difuzase un Avertisment către nobilii
i poporul Angliei şi al Irlandei, în care regina era calificată drept „bastardă

Note:
* Bineînţeles că nu era cunoscut de guvernul englez; dar nu s-ar putea înţelege deloc
lesfăşurarea operaţiunilor dacă nu ne-am referi aici la acest plan .
incestuoasă" „o ruşine pentru sexul şi patria ei", „o femeie preocupată nebuneşte

de trupul ei" şi alte amabilităţi de acelaşi fel. Zvonurile cele mai îngrijorătoare
circulau în Anglia: „Se crede aici că spaniolii vor aduce un întreg transport de
spânzurători ca să spânzure bărbaţii, şi de bice ca să biciuiască femeile, şi chiar
trei sau patru mii de doici ca să-i alăpteze pe sugarii care vor fi luaţi pe nave.
Se spune că toţi băieţii între 7 şi 12 ani vor fi însemnaţi cu fierul roşu, ca şi alte
ştiri de acest fel, care să îndemne poporul la rezistenţă", scria de la Londra
negustorul genovez Marc-Antonio Massia, adăugând că, după părerea lui,
Consiliul privat este cel care răspândea aceste zvonuri, ca să mobilizeze opinia
publică împotriva spaniolilor14.
Toate acestea erau totuşi departe de adevăr. Uciderea Elisabetei nu intra
absolut deloc în intenţiile regelui Spaniei. După dispariţia Mariei Stuart, moşte-
nitorul natural al tronului Angliei era într-adevăr fiul ei, lacob VI al Scoţiei,
iar acesta, protestant fiind, nu putea fi considerat ca un candidat acceptabil de
către puterile catolice. Fără îndoială, ar putea fi excomunicat de către papă şi
exclus de la succesiune, ca eretic, dar nu era sigur că papa Sixtus V, foarte ostil
Spaniei, s-ar preta la această manevră, căci Filip II se lăsa ispitit din ce în ce
mai mult de ideea de a-i urma el însuşi Elisabetei, în calitatea lui de descendent
(pe linie paternă şi maternă) din dinastia de Lancaster, care domnise în Anglia
în secolele al XlV-lea şi al XV-lea. Maria Stuart, când era închisă, îşi exprimase
intenţia de a „lăsa moştenire" drepturile ei regelui Spaniei15. O făcuse ea cu
adevărat, printr-un testament legal? Unii pretindeau că da, şi că Elisabeta

distrusese documentul. Oricum, ideea de a-l vedea pe suveranul catolic adău-
gându-şi pe cap coroana Angliei celor ale Spaniei, Portugaliei, regatului Neapole,
Siciliei şi ale altor nenumărate domenii nu putea să provoace decât împotrivire
din partea întregii Europe, inclusiv a Sfântului Scaun.
De aceea Filip II, trimiţând Armada, se mulţumea să atingă un scop destul
de limitat. „Voi trebuie", a ordonat el ducelui de Medina-Sidonia, dându-i
instrucţiunile sale, „ca, odată instalaţi [la Margate], să le cereţi englezilor să
restabilească libertatea sfintei religii catolice în tot regatul, iar catolicii exilaţi
pe continent să poată să se întoarcă acasă şi să-şi redobândească bunurile. Mai
trebuie să cereţi ca toate teritoriile din Ţările de Jos care se găsesc în stăpânirea
englezilor să-mi fie restituite, în sfârşit, veţi cere ca englezii să mă despăgu-
bească de toate pierderile pe care le-am suferit din vina lor, ceea ce reprezintă
o sumă considerabilă; asupra acestui punct aţi putea negocia, în aşa fel încât
povara să nu fie prea grea pentru Vistieria Angliei, în schimb, nu veţi face nici
o concesie asupra primului punct; dacă englezii refuză libertatea catolicilor,
cu toate avantajele pe care le-ar avea de aici, trebuie să puneţi stăpânire pe
insula Wight ca bază pentru operaţiunile militare."16
Totul este perfect clar. Nu e vorba nici de a o detrona pe Elisabeta, nici
măcar să fie readusă Anglia la catolicism, ci numai să se asigure catolicilor

bertatea de cult şi, bineînţeles, să se pună capăt intervenţiei engleze în Ţările
e Jos. Pentru o atât de amplă expediţie, sunt obiective de război surprinzător

e modeste. Filip II era mult mai realist decât ne este descris de obicei: el s-ar
împăcat foarte bine cu o Elisabetă protestantă, cu condiţia ca propriile sale
iterese, în Europa şi dincolo de mare, să fie protejate.
Este greu de spus dacă Elisabetă era conştientă de moderaţia pretenţiilor
Dstului ei cumnat. Ea trăia înconjurată de consilieri pentru care regele Spaniei
ra cel mai mare duşman. Pentru Walsingham, Leicester, Drake, suveranul de
i El Escorial nu putea urmări altceva decât distrugerea totală a „Bisericii lui
)umnezeu" în Anglia si înlăturarea tuturor protestanţilor din guvern, în
ceasta privinţă, excesele verbale ale iezuiţilor şi ale „seminariştilor" de la
)ouai-Reims, ca şi neîncetatele intrigi catolice din jurul Mariei Stuart, jucaseră
n rol nefast: ele acreditaseră ideea că nu era posibil nici un compromis între
ele două religii, iar o restauraţie a catolicismului în Anglia ar fi luat în mod
bligatoriu forma unei revanşe sălbatice şi crude. După toate semnele, şi Elisabetă
ra de aceeaşi părere. Pentru ea, ca şi pentru anturajul ei, sosirea Armadei era
reludiul răsturnării totale a ordinii de stat.
Confruntarea cu Armada

în tot timpul negocierilor de la Bourbourg, Elisabetă nu se neliniştise
u adevărat de pregătirile expediţiei spaniole. Consilierii ei o alarmau continuu;
a însă nici nu voia să audă vorbindu-se decât de măsuri de apărare. Drake ar
i vrut să reia acţiunea îndrăzneaţă din anul precedent (jaful de la Câdiz):
istenealâ zadarnică. Regina nu concepea că flota ar avea alt rol decât cel de
apăra ţărmurile.
Cel puţin în această direcţie se făcuse o treabă bună. Din 1577, după o

ungă perioadă de neglijenţă, gestiunea marinei regale îi fusese încredinţată
ui John Hawkins, care era un bun tehnician în domeniu. El construise douăzeci
le galioane rapide şi lesne de mânuit, şi reactualizase vechile legi care preve-
leau ca, în caz de pericol, să fie mobilizate vasele comerciale şi chiar vasele
le pescuit. Expediţiile de peste mări demonstraseră avantajul navelor uşoare,
are pot să facă volta, filând repede sub vânt.
Şi trebuia să se elaboreze o strategie pentru întâmpinarea Armadei, în
nod normal, comanda superioară revenea Lordului Mare Amiral; în 1588
cesta era Lord Charles Howard, baron de Effingham, loial faţă de Elisabetă,
i care era fratele mai mic al ducelui de Norfolk, executat în 1572. în fruntea
mei escadre ancorate la Plymouth, el trebuia, împreună cu Drake, să pândească
osirea spaniolilor la intrarea în Marea Mânecii şi să-i urmărească până la Pas
le Calais, unde se vor întâlni cu cealaltă parte a flotei ancorată la Dover, pentru
bloca trecerea spre Marea Nordului.

Fusese montat un sistem de focuri pentru a da alarma, astfel încât guvernul
să fie avertizat de prezenţa Armadei chiar de la sosirea ei.
Pe de altă parte, pentru a împiedica trupele ducelui de Parma să facă
joncţiunea cu cele ale flotei spaniole, olandezii dăduseră - după discuţii violente
- 30 de vase, sub comanda amiralului Justin de Nassau, care aveau misiunea
să supravegheze coastele Flandrei şi Zeelandei şi să blocheze porturile: era o
măsură necesară, fiindcă, după cum am văzut, Parma îl avertiza pe Filip II că
el nu putea să asigure transportul trupelor lui fără sprijinul Armadei.

De mult timp, autorităţile engleze considerau insula lor o fortăreaţă, căreia marea îi servea totodată de ziduri şi de şanţuri de apărare. Armata de uscat era puţin numeroasă, chiar inexistentă în afara înrolărilor „miliţiei" de care răspundeau lorzii locotenenţi ai comitatelor. Ţara nu mai suferise nici o invazie de mai bine de un secol, în afara incursiunilor scoţiene, sâcâitoare dar nu foarte grave. Era deci, din multe puncte de vedere, o „premieră" ceea ce trebuia improvizat în 1588, pentru a lupta cu spaniolii pe teritoriul englez în cazul (probabil) când ei ar reuşi să debarce.

înrolarea miliţiilor cerea timp; abia începuse când s-a aflat la Londra despre plecarea Armadei, la începutul lui iulie. Se hotărâse ca, pentru a proteja capitala împotriva unei invazii pe Tamisa, armata să se regrupeze cât mai aproape posibil de locul probabil al debarcării, care se presupunea (în mod greşit) că ar fi pe malul nordic al fluviului, în Essex. A fost improvizată deci o tabără la Tilbury, la 25 kilometri mai jos de Londra, iar comanda i-a fost dată lui Leicester, revenit din Ţările de Jos de la sfârşitul anului precedent; de bine, de rău a fost construit un baraj pentru fluviu, cu ajutorul pontoanelor, catargelor şi frânghiilor, pe o lungime de aproape doi kilometri. Toate acestea s-au instalat încet şi erau departe de a fi gata când Armada se zărea de pe coasta Angliei.

De la moartea Mariei Stuart, catolicii englezi dăduseră dovadă de cel mai deplin calm; e sigur că Walsingham distrusese reţelele lor. Totuşi, ca măsură de precauţie, cei mai cunoscuţi „papişti" au fost închişi în castelul Wisbech, în mlaştinile din Cambridgeshire, oficial „pentru a fi puşi la adăpost de mişcări

ostile" - ceea ce poate că nu era inutil dacă se ţine seama de starea de spirit
care domnea la Londra.
în sfârşit, guvernul Elisabetei nu neglijase nici frontul diplomatic. El ştia
că n-avea de ce să se teamă din partea francezilor: Henric III, în plin război
civil împotriva Ligii, îi comunicase lui Filip II că situaţia regatului său nu-i
permitea să participe în nici un fel la un atac împotriva Angliei17.
Mai multă îngrijorare crea Scoţia. lacob VI putea fi tentat de alianţa
spaniolă: dacă s-ar fi convertit la catolicism, cum îl sfătuiau unele persoane din
jurul lui, el ar fi ajuns candidatul firesc ce putea să-i fie opus Elisabetei, iar
Armada ar fi fost mijlocul providenţial de a-l instala la Londra, sub protecţia
lui Filip II. O asemenea combinaţie plutea în aer de mai multe luni şi Elisabeta

ra foarte neliniştită, cu atât mai mult cu cât lacob VI îl avea atunci ca favorit
e tânărul conte Huntly, catolic convins, legat prin tradiţie familială de amintirea
tăriei Stuart şi foarte puţin anglofil. Poate că lucrurile ar fi evoluat altfel dacă
[untly, prea nerăbdător, nu ar fi încercat să-l forţeze pe rege, răpindu-l
rintr-un atac, în cea mai pură tradiţie scoţiană: lacob VI, prevenit la timp,
;ăpase şi astfel planul catolicilor se năruise.
în faţa acestui pericol potenţial al unei alianţe spaniolo-scoţiene, Elisabeta
ra gata să facă multe concesii, fără să ajungă însă până acolo încât să-i promită
ii lacob că-l va adopta ca succesor - asupra acestei probleme, ea va rămâne
iflexibilă până la moarte. De altfel, ea greşea făcându-şi griji. Regele Scoţiei
; hotărâse de mult timp. Era decis să rămână aliat cu Anglia, având astfel totul

e câştigat şi nimic de pierdut. Când a fost sigură sosirea Armadei, el o anunţă
e naşa lui că şi el îşi pregăteşte ţărmurile pentru apărare şi că speră „ca Ulise,
i fie devorat ultimul" de către monstru18.
Oricum, erau mulţi cei care considerau că Anglia era insuficient pregătită
iţă de imensul pericol al invaziei spaniole. Marele Amiral Howard era neliniştit:
Suntem ca nişte urşi legaţi de un ţăruş, iar spaniolii pot veni să ne atace ca
iste câini." 19 Walsingham rezuma temerile multora scriind: „Modul nostru
e a proceda este atât de rece şi nepăsător, încât numai mila lui Dumnezeu şi
n miracol ar putea să ne salveze de un asemenea pericol."20

Miracolul"

Dacă ar fi să-l credem pe William Camden, anul 1588 fusese „prevestit
u 900 de ani mai dinainte de către astrologul Regiomontanus * că ar fi un an
l miracolelor şi o perioadă primejdioasă pentru omenire [..]. Cu toţii, într-un
las, pretindeau că în Spania se pregătea o armată invincibilă împotriva Angliei.
brţa militară a regelui Spaniei era atât de uriaşă pe uscat ca şi pe mare, iar
irtutea [curajul] spaniolilor atât de redutabilă, încât nimeni nu îndrăznea să
se împotrivească."21
într-adevăr, cifrele sunt impresionante! în cadrul celor opt escadre,
Armada avea 130 de nave şi transporta aproape 30.000 de oameni, la care se
uteau adăuga eventual încă 15.000 de oameni care aşteptau, sub comanda lui
arma, în porturile flamande. Ca să-i ţină piept, flota engleză nu avea decât
4 de nave şi 6.700 de oameni (e drept, fără a pune la socoteală navele particulare
Achiziţionate, cu echipajele lor)22.

Totuşi, trebuie să se ţină seama că majoritatea marilor nave spaniole erau
alioane greoaie, nişte „castele pe mare" greu de manevrat, în timp ce englezii
nave mai uşoare, rapide, care puteau face volta cu uşurinţă. Pe de altă
Johann Miiller, zis Regiomontanus (1436-l476).

parte, Armada, odată ajunsă în Marea Mânecii, era departe de bazele ei, în
faţa unui ţărm ostil şi necunoscut bine de ea. în sfârşit, amiralul Medina-Sidonia
era stânjenit din cauza instrucţiunilor prea precise date de suveranul său, care
îi interziceau în mod categoric să încerce să debarce înainte de a fi trecut de
Pas de Calais.
Toate aceste date însă, pe care noi le putem analiza la rece acum, în
lumina documentelor de arhivă, erau necunoscute contemporanilor. Opinia
generală era că lupta care urma să se dea era cea a unui colos împotriva unui
pitic: asemănarea cu David şi Goliat era desigur amintită de protestanţi, dar
cu aceasta consilierii Elisabetei nu erau mai liniştiţi.
Nu intră în cadrul biografiei de faţă descrierea amănunţită a campaniei
Armadei în memorabila vară a anului 1588. Al patrulea centenar al eveni-
mentului, în 1988, a oferit de altfel ocazia unui număr mare de studii pe această
temă, la care cititorul poate apela cu uşurinţă23. Ne vom concentra atenţia deci
asupra reacţiilor personale ale Elisabetei din timpul acestor săptămâni dramatice
şi asupra rolului pe care ea şi l-a asumat atunci. O scurtă relatare a faptelor
este totuşi necesară.
Marea flotă spaniolă - cea mai importantă care s-a văzut vreodată în

istoria omenirii - a părăsit Lisabona la 28 mai/7 iunie *. Un început rău: furtuna care bântuia în Atlantic împrăştie navele, care rătăcesc mai multe zile înainte de a se regrupa, de bine, de rău, la La Coruna şi în porturile învecinate. Oricât de ruinătoare fuseseră pregătirile făcute de marchizul de Santa Cruz, ele s-au dovedit în mod tragic insuficiente: apa se altera în butoaie de lemn prea crud, carnea şi biscuiţii colcăiau de viermi, oamenii mureau de dizenterie şi de febră.
în La Coruna, Medina-Sidonia se luptă cu curaj pentru îngrijirea bolnavilor, repararea navelor avariate de furtună, înlocuirea proviziilor pierdute. După o lună, Armada era refăcută; ea părăseşte portul la 12/22 iulie şi, pe o mare redevenită calmă, se îndreaptă spre nord. La 19/29 iulie, ea ajunge în apropierea ţărmurilor engleze, unde observatorii de coastă, postaţi la capul Lizard - la marginea regiunii Cornwall -, o văd şi dau alarma.
Un vânt puternic şi continuu sufla atunci dinspre vest, împingându-i pe spanioli spre ţinta pe care şi-o stabiliseră, adică spre Pas de Calais. Impresionanta armată de corăbii cu pânzele întinse defila cu măreţie în largul comitatului Devon, desfăşurată în formaţie de semilună, la ordinul comandantului, care ocupa el însuşi poziţia din centru. Ocazia era prea favorabilă ca Howard şi Drake să o lase să le scape: ei îşi lansează navele uşoare în afara portului Plymouth şi încep să hărţuiască inamicul din spate. Din 21/31 iulie Armada
Note:
" în relatarea aventurii Armadei, spre deosebire de principiul adoptat ca regulă generală pentru datarea evenimentelor (p. 8), vom cita datele după cele două calendare, iulian şi gregorian, documentele engleze folosindu-l pe primul, iar documentele spaniole şi franceze

pe cel de al doilea. Prima dată este cea protestantă (engleză), iar a doua este cea catolică (spaniolo-franceză).
feră primele pierderi serioase; la 25 iulie/4 august, una dintre principalele nave,
zorientată, eşuează în Franţa. La 27 iulie/6 august, vântul îşi schimbă direcţia,
r Medina-Sidonia, nemaiavând ştiri de la ducele de Parma şi găsindu-se în
ţa unei forţe anglo-olandeze care-i bloca strâmtoarea, se hotărăşte să se pună
adăpost la Calais; portul era însă prea mic ca să adăpostească o flotă atât
numeroasă; grosul flotei spaniole rămâne ancorată în faţa coastei franceze.
Howard şi Drake profită de situaţie ca să arunce asupra giganticei Armada
tobilă torţe aprinse, care provoacă imediat panică, în câteva ore, totul s-a
rminat: navele spaniole îşi rupeau parâmele, se ciocneau unele de altele, se
au purtate de vânt în dezordine spre Marea Nordului. Mai multe au fost
truse sau deteriorate chiar la Calais, la Gravelines, de-a lungul întregii coaste,
na la Dunkerque. Howard atacă puternic la Gravelines la 29 iulie/8 august
restul Armadei se dislocă: refuzul lui Filip II de a lua în considerare posibilitatea
iei lupte navale, încăpăţânarea sa de a nu concepe expediţia din Anglia altfel
cât ca pe o operaţiune de debarcare, se dovedea dezastruoasă faţă de canonada
re paraliza Armada.
Din acea zi, victoria era câştigată de englezi. Dar iuţeala cu care se desfă-
raseră evenimentele fusese aşa de mare încât erau mulţi oameni în Anglia
re se gândeau la o nouă ofensivă a inamicului. „Nu cred ca spaniolii să se
toarcă în Spania cu această dezonoare şi ruşine pentru regele şi ţara lor",

ria Howard după bătălia de la Gravelines24. Iar pericolul unei debarcări (sau
unei încercări de debarcare) a ducelui de Parma persista în mintea multora.

'isabeta pe calul ei alb

în timpul celor două săptămâni scurse între apariţia Armadei la orizont,
capul Lizard, şi bătălia hotărâtoare de la Gravelines, Elisabeta se găsea la
chmond cu Consiliul ei. Rămăsese neschimbată voinţa de a rezista, dar dezor-
tiea din organizarea militară îi punea la grea încercare pe cei din adminis-
iţie, cum ar fi Burghley şi Walsingham. Tabăra de la Tilbury se organiza cu
încetineală deznădăjduitoare: la 25 iulie/4 august, încă mai era nevoie de
iţeri, soldaţii erau înfometaţi „fiindcă nu-şi luaseră cu ei de mâncare nici
ntru o singură masă"25. Puntea de vase, a cărei construcţie fusese începută între
Ibury şi Gravesend, ca să permită armatei să treacă pe malul sudic al Tamisei,
cazul când spaniolii ar fi debarcat pe acea parte, nu a mai fost terminată
Codată. Cât despre barajul de pe fluviu, acesta a fost distrus de maree.
Leicester - faptul era ştiut de la întâmplările neplăcute din Ţările de Jos,
r Elisabeta manifesta faţă de el o imensă indulgenţă - nu avea nici o calitate
rută unui mare comandant militar sau unui organizator. Dar el avea cel puţin
ea ce s-ar numi azi talentul relaţiilor cu publicul: la 29 iulie/8 august, o jnvită
Elisabeta să vină să viziteze tabăra. El nu se îndoia că prezenţa regală va

însufleţi soldaţii şi că prestigiul lui personal va avea de câştigat. „Nu există nici
un pericol în această vizită", îi explica el suveranei. „Maiestatea Voastră va putea
locui în casa unui senior, la distanţă de o milă de aici, şi va putea ţine cu uşurinţă
cei 200 de cai din escortă la Rumford şi în alte sate aproape de Havering."26
Ideea a atras-o pe Elisabeta, căreia îi plăcuseră totdeauna acţiunile specta-
culoase. Walsingham era departe de a se arăta entuziasmat, dar ea nu ceda.
Totuşi, pregătirea unui asemenea voiaj - să ne amintim tradiţionalele progresses
estivale - nu era un lucru simplu: abia la 8/18 august regina - sosită de la
Richmond cu o navă pe Tamisa, cu un întreg convoi de barje care transportau
gărzi personale, seniori, muzicanţi şi doamne de onoare - ajunge la Tilbury.
Ea a dormit în vecinătatea taberei, în care şi-a făcut apariţia a doua zi.
Se poate închipui ce spectacol au avut soldaţii văzând o femeie în vârstă,
cu faţa pictată ca o icoană, cu o perucă roşcată, cu o cască de argint cu pene
albe, îmbrăcată ca o amazoană, cu o platoşă uşoară de argint şi cu o fustă din
catifea albă, călare pe un cal alb, care venea spre ei, înconjurată de seniori împo-
poţonaţi şi de gărzi în veşminte de gală roşii brodate cu aur, purtând halebarde.
Vremea era oribilă, ca pe toată durata verii din 1588 care, după spusa contem-
poranilor, a fost „la fel ca iarna", atât de tare a plouat şi a bătut vântul. Pentru
mulţi recruţi din miliţiile locale, trebuie să fi fost oarecum o apariţie mitică.
împrejurările de acest tip erau pentru ea o mană cerească. Atingea culmea
talentului său când trebuia să ţină un discurs „bunului ei popor", fie că era

vorba de deputaţii din Parlament, fie, ca aici, de apărători ai ţării. Fără îndoială că şi ea însăşi era emoţionată când a rostit, prin ropotele de ploaie, cuvintele care de aici înainte aveau să intre în legendă 27: „Dragul meu popor credincios! Unii dintre cei care se îngrijesc de siguranţa mea au vrut să mă convingă să nu vin aici, în mijlocul acestei mulţimi înarmate, de teama trădării.
Vă spun însă că nimic nu mă va face să mă îndoiesc de fidelitatea şi dragostea poporului meu. Frica este a tiranilor, întotdeauna am făcut în aşa fel încât, slavă lui Dumnezeu, puterea şi ocrotirea mea se află în sufletele supuşilor mei fideli.
iată-mă deci în mijlocul vostru, nu ca să mă distrez sau să asist la o paradă, ci ca să trăiesc sau să mor cu voi, punând în joc, pentru Dumnezeu, pentru regatul meu şi pentru poporul meu, onoarea şi chiar sângele meu. Ştiu că nu am decât trupul unei femei slabe, dar inima şi curajul meu [my stomach] sunt cele ale unui rege şi, ca să fie clar, ale unui rege al Angliei. Sfidez pe Parma, Spania şi pe orice prinţ din Europa care ar îndrăzni să-mi invadeze regatul. Dacă trebuie, mai curând decât să îndur ruşinea şi dezonoarea, voi pune eu însămi mâinile pe arme. Voi fi generalul şi judecătorul vostru. Voi răsplăti toate faptele voastre glorioase de pe câmpul de luptă. Ştiu că vitejia voastră merită recompense şi coroane de lauri. Vă promit, pe onoarea mea de regină, că le veţi avea."
Ascultând acest discurs, oamenii îngenuncheau în noroi şi plângeau. Idolul înveşmântat în alb ridica bastonul de comandant din argint. Era unul dintre

le momente de fervoare şi de entuziasm cunoscute de unele popoare în
rile clipe ale istoriei lor. Elisabeta în tabăra de la Tilbury avea să fie, în secolele
lătoare, un subiect preferat al pictorilor englezi.
Dar, fără nici o emoţie, după patru secole, putem să remarcăm, cu oarecare
sm, că atunci când regina cu suflet de rege îşi dăruia viaţa poporului său,
nada fusese împrăştiată de cel puţin o săptămână, epavele începeau să
pere ţărmurile Scoţiei şi nu se mai zărea din Anglia nici o corabie duşmană.
Veştile, e adevărat, circulau mai încet decât astăzi. Era posibil ca ceea
,e petrecea în Marea Nordului să nu fie cunoscut la Tilbury la data de 9/19
(ust. Cei mai pesimişti consilieri ai reginei încă se mai temeau de sosirea
elui de Parma şi a armatei sale. Ar fi oarecum nedrept să afirmăm, aşa cum
acut-o unii, că vizita Elisabetei la Tilbury a fost doar un spectacol bine regizat
i ea ştia, venind acolo, că pericolul dispăruse. Dar, privind în urmă, e sigur
iiscursul ar fi avut mai multă strălucire dacă ar fi fost pronunţat pe când
nada se apropia de Strâmtoarea Calais, şi nu la opt zile după înfrângerea ei.

rşitul visului spaniol

La 8/18 august se primeşte în Spania o depeşă de la Mendoza, care, de
'aris, anunţa că marinarii din Rouen garantau că sunt martorii unei victorii
i Medina-Sidonia asupra lui Drake, în urmă cu 16 zile. Filip II se bucură,
cu prudenţă: „Am primit de la Don Bernardino de Mendoza ştirea că aţi

fundat 15 nave ale lui Drake, printre care şi nava lui amiral", îi scria el lui
dina-Sidonia (care nu a primit niciodată scrisoarea), „îl rog pe Dumnezeu
icest lucru să fie adevărat şi mai ales să fi putut face joncţiunea cu nepotul
a, ducele de Parma. Aştept cu nelinişte veşti de la voi."28
Din nefericire pentru regele Spaniei, realitatea era cu totul alta. După
astrul de la Calais şi Gravelines, Armada era în întregime împrăştiată în
i furtunilor din Marea Nordului. Câtva timp, Medina-Sidonia sperase să o
ta aduna în ordine, prin nordul Scoţiei, fiindcă întoarcerea prin Pas de Calais
larea Mânecii era de acum înainte imposibilă, flota anglo-olandeză blocând
«rea. Dar foarte curând navele au pierdut legătura între ele şi s-au aventurat
are pe cont propriu. Istoria acestei odisee lamentabile este patetică: dacă regele
ţiei s-a arătat omenos cu marinarii şi cu soldaţii spanioli pe care furtuna îi
ncase pe ţărmurile sale (chiar i-a repatriat mai târziu), cei care au eşuat în
nda au fost în majoritate masacraţi sau au murit de foame. Chiar şi în zilele
stre, scafandrii mai caută de-a lungul coastei occidentale a Irlandei epavele
nadei, cu armamentul lor înghiţit de valuri. Doar 27 de nave au reuşit să
igă în porturile spaniole, dezorientate, cu marinarii în zdrenţe, bolnavi,
izaţi, lipsiţi de hrană şi de apă. Ducele de Medina-Sidonia, care totuşi nu era
3vat de nimic altceva decât că a urmat prea îndeaproape ordinele stăpânului

său, a fost acuzat pe nedrept de incompetenţă şi de laşitate, dar Filip II nu şi-a
pierdut încrederea în el. Fiindcă Spania lupta pentru o cauză sfântă, această

înfrângere nu putea fi decât o încercare trimisă de Dumnezeu. Victoria finală nu putea fi pusă la îndoială.

în Anglia, dimpotrivă, victoria - fiindcă victorie era desigur, prin retragerea inamicului - a fost considerată ca cea a „adevăratei religii" asupra tenebrelor papismului. S-a bătut o medalie, reprezentând un galion spaniol cu legenda VENIT, VIDIT, FUGIT*. La Catedrala Saint Paul din Londra a fost celebrat un serviciu divin de mulţumire: „Regina a fost dusă pe străzile Londrei, care erau împodobite cu pânză albastră, într-un car triumfal, la Catedrala Saint Paul, unde ea i-a adus mulţumiri lui Dumnezeu şi a asistat la predica în care se arăta că victoria i se datora numai Lui."29 Peste tot în Anglia s-au tras clopotele şi s-au aprins focuri de bucurie. Prizonierii spanioli au fost, în general, trataţi destul de blând şi cei mai mulţi s-au întors în ţara lor după câteva luni (în afara nefericiţilor pe care viceregele Irlandei a pus să fie masacraţi). Erau totuşi, inevitabile unele revanşe: Don Pedro de Valdes, prizonierul personal al lui Drake, a stat închis la învingătorul lui timp de cinci ani, arătat vizitatorilor ca un animal rar şi umilit în toate felurile. Şi Elisabeta a făcut un gest necavaleresc, asigurându-i pe spaniolii eşuaţi în Scoţia că nu aveau de ce să se teamă de ea: i-a omis însă în mod deliberat din promisiunea ei pe olandezi, care, îndată ce i-au capturat pe bieţii spanioli eşuaţi în Marea Nordului, i-au masacrat fără milă30.

Concluzii asupra Armadei

Armada, cu denumirea ironică adăugată ulterior de „Invincibila"**, a intrat
în legendă tot atât cât şi în istorie. Mijloacele enorme folosite, impactul pregă-
tirilor spectaculoase asupra opiniei publice din întreaga Europă, popularizarea
ei (noi am spune „mediatizarea") prin propagandă, atât spaniolă şi romană cât
şi engleză, totul făcea din ea, indiferent care a fost sfârşitul ei, unul dintre acele
evenimente care îşi pun amprenta asupra unei epoci şi servesc, după aceea,
drept repere cronologice.
De fapt, în Spania s-a produs un şoc psihologic. Tocmai fiindcă se considera
această mare expediţie o acţiune întreprinsă pentru o cauză sfântă, eşecul ei
nu putea să nu tulbure conştiinţele. „Ţara noastră a suferit o înfrângere nemai-
întâlnită şi totodată o umilinţă pe care timpul n-a putut s-o şteargă", va scrie un
iezuit spaniol la 11 ani după eveniment. „Regele uitase ce vârstă are şi îşi uitase
slăbiciunea, ceea ce l-a mâniat pe Dumnezeu şi L-a făcut să-i pedepsească orgoliul

Note:
* A venit, a văzut, a fugit.
** Burghley este cel care, într-o broşură de propagandă, după bătălie, foloseşte primul această denumire, atribuind-o spaniolilor, ceea ce nu era adevărat.
măsurat."31 Circulau cântece batjocoritoare la adresa ambiţiilor războinice
: lui Filip II, care arătau că Armada nu putea aduce din Anglia decât dezastru
molime.
în Europa, aceeaşi deziluzie pentru aliaţii Spaniei. Papa, care nu fusese
;iodată prea entuziasmat de invazie, izbucneşte cu ocări împotriva lui Filip II,
are nu a vrut să asculte de sfaturile mele, care nu se gândeşte decât la

ibiţiile lui de monarh universal şi căruia nu-i mai pasă de religie nici cât unui
ine"32. în Franţa, ducele de Guise se simţea lipsit de principalul lui sprijin:
ntru multă vreme nu va mai putea fi vorba de o intervenţie spaniolă împo-
va lui Henric III. Consecinţa acestui fapt se va manifesta în mod tragic, peste
teva luni, la Blois.
Urmările militare ale eşecului Armadei s-ar fi putut simţi mai ales în
irile de Jos. Negocierile de la Bourbourg fuseseră desigur întrerupte din
amentul când flota spaniolă a apărut în Anglia. Mobilizarea trupelor ducelui
Parma pentru campania împotriva Angliei slăbea frontul olandez; cum însă,
rândul lor, şi englezii trebuise să-şi retragă o parte importantă din corpul
r expediţionar, ca să asigure apărarea propriei lor ţări, avantajul pe care
ir fi putut avea cauza olandeză din această conjunctură se anula. Aşadar, în
est plan, aventura Armadei s-a dovedit până la urmă fără o influenţă directă.
Mai rămâne - si sute de comentatori s-au ocupat de aceasta, începând
la sfârşitul anului 1588 - să se încerce evaluarea cauzelor marii înfrângeri,
sponsabilităţile şi, pentru noi, în mod deosebit, rolul exact jucat de Elisabeta
toată această afacere.
Multă vreme s-au scos în evidenţă mai ales lipsurile tehnice ale flotei
aniole, inadaptarea navelor ei la tipul de război pe care trebuia să-l poarte şi,
in contrast, eficacitatea navelor engleze, datorată măsurilor înţelepte ale lui
'hn Hawkins. Se pare că astăzi experţii sunt înclinaţi să scadă mult ponderea
estor argumente: „castelele marine" ale spaniolilor erau mai uşor de manevrat
'-cât s-a spus, iar armamentul lor era la fel de bun ca cel al englezilor33.

Mai gravă este critica adusă ducelui de Medina-Sidonia de a-şi imobiliza
)ta în faţa portului Calais în seara de 27 iulie/6 august, expunându-se astfel
ocării de către Howard - ceea ce s-a şi întâmplat. Această eroare tactică era
să determinată de ordinul categoric, dat si repetat de Filip II, de a-l aştepta
î ducele de Parma ca să traverseze strâmtoarea spre Marea Nordului. Vântul
nspre sud-vest, care începuse să bată puternic în acel moment, nu lăsa
rmadei altă posibilitate decât să ancoreze în faţa portului Calais sau să se
se purtată dincolo de strâmtoare. Decizia lui Howard şi a lui Drake de a
'unea cu torţe aprinse a determinat victoria, prin panica provocată spaniolilor.
Atunci, în ultimă instanţă, este Parma vinovat de dezastru, prin faptul că
întârziat să i se alăture ijii Medina-Sidonia? Mulţi au gândit-o si au afirmat-o
în vremea lui, şi în zilele noastre. Desigur că lipsa lui de încredere în expediţia

Armadei era vădită de la început. Este acesta un argument pentru a fi suspectat,
cum au făcut-o unii, că ar fi sperat într- o înţelegere cu Elisabeta şi suveranitatea
Ţărilor de Jos, cu preţul despărţirii de Spania? Nu pare a fi aşa, deoarece loiali-
tatea lui s-a dovedit desăvârşită în toate acţiunile sale. Nu ascunsese niciodată
imposibilitatea în care se găsea de a asigura trecerea trupelor sale în Anglia
fără sprijinul lui Medina-Sidonia. El nu a fost înştiinţat decât târziu de sosirea
Armadei (la şase zile de la primele ciocniri între flota spaniolă şi cea engleză,
el încă nu ştia nimic): nesiguranţa şi neregularitatea curierilor au jucat, în toată

această acţiune, un rol esenţial*. Multă vreme încă dupăîmprăştierea Armadei, el a stat pe aproape, gata să intervină dacă Medina-Sidonia reuşea să o regrupeze şi să reia lupta.

în definitiv, să fi fost „vântul şi furtuna" adevăraţii învingători ai spaniolilor, după cum se spune că a afirmat-o chiar Filip II? Ar însemna să se micşoreze prea mult meritele lui Howard şi ale lui Drake, care au schimbat cursul destinului, aruncând faimoasele torţe aprinse împotriva Armadei la Calais şi au împrăştiat-o complet la Gravelines peste două zile, la 29 iulie/8 august. Este însă sigur că furtuna care a bântuit în Marea Nordului, începând din 15/21 august, a transformat într-un dezastru ceea ce, pe o vreme bună, n-ar fi fost decât o serioasă înfrângere. Medina-Sidonia ar fi putut, fără îndoială, să-şi regrupeze navele, să se întoarcă spre Dunkerque şi - cine ştie? - să izbutească să-i asigure traversarea lui Parma şi a trupelor sale spre Margate. Şi atunci...

în mod absolut evident, Anglia nu ar fi fost în stare să se apere cu succes împotriva unei forţe invadatoare puternice şi bine înarmate. Nici un oraş nu era fortificat decât prin ziduri medievale pe jumătate în ruină. Miliţiile comitatelor se pricepeau foarte bine să tragă cu arcul, eventual cu muscheta, dar ele nu aveau nici artilerie, nici pregătire de luptă. Există nenumărate mărturii despre insuficienţa armamentului, a echipamentului şi a aprovizionării cu hrană. Podul de vase, care trebuia să permită trupelor din tabăra de la Tilbury să treacă pe malul sudic al Tamisei, nu era decât un proiect abia schiţat. Nu zidurile slabe care înconjurau City-ul ar fi putut apăra Londra împotriva artileriei armatei

spaniole, care era cea mai puternică din lume. Iar loialitatea satelor engleze
faţă de Elisabeta, această regină îmbătrânită şi fără moştenitor, nu ar fi rezistat,
desigur, mult timp în cazul unei invazii. După toate aparenţele, înfrângerea
s-ar fi produs în câteva zile.
Conducătorii englezi erau conştienţi, de altfel, de aceasta şi, în timp ce
omagiau curajul personal al Elisabetei în împrejurarea amintită, o acuzau pe
faţă de lipsă de prevedere şi, mai ales, de avariţie. Scrisorile comandanţilor
militari, şi chiar ale lui Leicester, se referă mereu la insuficienţa mijloacelor
Note:
* Scrisorile unora sau ale altora ne sunt cunoscute prin înregistrarea lor la expediere,
dar cel mai adesea nu ştim data primirii lor de către destinatari şi dacă ele le-au parvenit
într-adevăr.

ise la dispoziţia lor. Ba poate, mai rău: abia se îndepărtase Armada de ţărmurile
igleze, că Elisabeta a şi ordonat dispersarea trupelor şi demobilizarea flotei
igleze. începând din 11/21 august, tabăra din Tilbury era redusă de la 17.000
6.000 de oameni, iar în curând la 1.500, în aşteptarea desfiinţării ei în primele
le ale lui septembrie. Mulţi englezi au simţit aceste măsuri ca o frustrare.
Zgârcenia reginei ne privează de cea mai mare victorie pe care a repurtat-o
codată un popor", scria Walsingham unui căpitan care ar fi dorit să urmă-
:ască resturile Armadei în deruta lor34.
Dar mai ales - şi acest fapt apasă asupra amintirii Elisabetei -, soarta
alnavilor şi a răniţilor a fost neglijată în mod scandalos. „Inima oricărui om
ingerează când vede că cei care au luptat cu atâta curaj mor într-o stare de

izerie", scrie Howard la 1/11 septembrie. Tifosul făcea ravagii înspăimântă-
are printre marinarii prost hrăniţi şi epuizaţi de o campanie care dura de mai
mit de o lună. Oamenii demobilizaţi ajunseseră să cerşească pe străzi, iar unii
:au aproape goi. Burghley, cu o lipsă totală de milă creştinească, se mulţumea
i remarce că „moartea, debarcarea bolnavilor şi alte motive de acelaşi fel permit
i se economisească o mare parte din soldă"35. Această atitudine contrasta cu
.anul de solidaritate manifestat în Spania, unde guvernul regal, marii seniori,
iserica şi chiar municipalităţile se întreceau în generozitate faţă de cei salvaţi.
In total, pagubele erau enorme - mai ales pentru Spania -, dar nu irepa-
ibile. Dacă nu se pot cunoaşte statisticile exacte, o estimare verosimilă stabileşte
i aproximativ 60 de vase şi 10.000 sau 15.000 de oameni pierderile spaniole.
entru Anglia, ele nu depăşeau, se pare, 500 de morţi în luptă, dar poate 1.500
m 2.000 de victime ale tifosului. Trezoreria engleză evalua cheltuielile totale
le operaţiunii la aproximativ 100.000 de lire sterline. Era prea mult pentru
conoama Elisabeta; nu era destul ca ţara să fie ruinată, începând cu anul
rmător, ostilităţile sunt reluate pe toate fronturile.
Armada fusese un episod - celebru, spectaculos, legendar - dar, în
ancluzie, doar un episod, în perspectiva istoriei, discursul de la Tilbury nu
ste în definitiv nimic altceva decât un discurs: dar, aşa cum se întâmplă adesea
i asemenea cazuri, el a contribuit mai mult decât faptele ei să imortalizeze
naginea Elisabetei pentru posteritate.

XXV

„Duşmanul duşmanilor noştri"

Noua fizionomie a domniei după Armada

înfrângerea Armadei înseamnă, atât pentru posteritate cât şi pentru contemporanii ei, culmea domniei Elisabetei. Este foarte adevărat că, începând din acel moment, se schimbă multe. S-a sfârşit, sau aşa s-ar părea, cu teama de o invazie spaniolă pe teritoriul Angliei, cel puţin pentru mai mulţi ani. Nervozitatea, tensiunea uneori chiar isterică din anii 1570-l580 se potolesc. Se estompează sentimentul de „insulă asediată".

Dar se mai produc şi alte schimbări, care vor da la rândul lor Angliei o nouă înfăţişare. La 4 septembrie 1588, în timp ce rămăşiţele Armadei mai rătăceau încă pe mări, contele Leicester moare de o răceală (contractată poate în tabăra de la Tilbury): pentru Elisabeta, este un mare doliu, pe care nu încearcă să-l ascundă. Cu toate defectele, chiar cu crimele sale, Leicester fusese pentru ea un tovarăş fidel, un prieten timp de treizeci de ani. Să nu mai revenim asupra

întrebării dacă el a fost mai mult decât atât: nici o dovadă nu va exista niciodată
într-un sens sau în celălalt*, în orice caz, de multă vreme el nu mai era decât
„aproape ca un frate". Ea izbucnea împotriva lui cu furii de regină, îl chema la
ordin fără menajamente, dar totdeauna norii se împrăştiau şi prietenia învingea.
Scrisorile lui Leicester către Elisabeta sunt scrise pe un ton de intimitate pe
care nimeni altul - decât poate Christopher Hatton - nu şi l-ar fi putut permite.
Ultima dintre ele, trimisă cu câteva zile înaintea morţii lui, devine pentru
Elisabeta o relicvă: a pus-o lângă patul său într-o casetă şi a scris cu mâna ei
cuvintele: „ultima lui scrisoare". A plâns. Suferinţa nu-i micşora însă antipatia
faţă de Lady Leicester şi nici spiritul de economie: bunurile contelui au fost
sechestrate, pentru a acoperi datoriile mari pe care le contractase faţă de tron
(mai ales în calitate de căpitan general al Ţărilor de Jos), iar văduva a rămas
aproape săracă.
In restrânsă lume de la curte şi din guvern, moartea lui Leicester crea
un gol important, în câţiva ani, şi alte dispariţii vor marca înnoirea generaţiilor.

Note:
A se vedea pp. 173-l75.

1585 murise contele Bedford, unul dintre campionii cauzei protestante încă
la începutul domniei, şi totodată unul dintre cei mai moderaţi consilieri.
Droape în acelaşi timp cu Leicester, în august 1588, este rândul lui Amyas
.ulet, fost ambasador, fost supraveghetor al Mariei Stuart în ultima parte a

ptivităţii ei. în 1589 se stinge Walter Mildmay, ministru de finanţe şi diplomat
btil. Anul 1590 este cel mai greu: Thomas Randolph în iunie, contele de
rewsburyîn noiembrie şi, mai ales, în aprilie, Francis Walsingham, Secretarul
Stat abil şi eficace, mai mult ca oricare altul. Moderatul şi credinciosul
iristopher Hatton, „oaia" preferată a Elisabetei, Mare Cancelar al regatului
11587, va părăsi scena în 1591.
Desigur că unii dintre foştii curteni şi apropiaţi erau în viaţă: Marele
niral Howard de Effingham, aureolat de victoria asupra Armadei, şi mai ales
trânul lord Burghley, înţeleptul înţelepţilor, care cumulează funcţiile onorifice
remuneratorii) şi care devine de aici înainte intangibil. Dar din ce în ce mai
ilt, începând din 1590, o nouă generaţie preia ştafeta - o generaţie de „lupi
ieri" ambiţioşi, care vor transforma cartea într-o arenă de rivalităţi: Walter
ileigh, George Cobham, Charles Blount, Robert Cecil, Robert de Essex. Sunt
me pe care le vom întâlni de-a lungul paginilor următoare şi care vor umple
alele de la sfârşitul domniei.
în această lume în transformare, Elisabeta - care, în 1588, are 55 de ani
ăstrează încă mult timp o uimitoare vigoare, o energie care îi surprinde pe
ntemporani; văzând însă cum dispar unul câte unul vechii tovarăşi de drum
i tinereţe, ea va simţi treptat o anumită oboseală, o melancolie care va cuprinde
:urtea şi pe care neastâmpărul tinerei generaţii în ascensiune nu le va putea
ipi.
Şi totuşi, aceşti ultimi 20 sau 25 de ani vor fi totodată, pe un alt plan, cei

unei mari înfloriri culturale, în care vor străluci Shakespeare, Marlowe,
enser, Francis Bacon, John Dowland, William Byrd, Nicholas Hilliard, cei
care se vor referi generaţiile viitoare când vor vorbi de „epoca elisabetană".
perioadă de contraste, deci, şi de arzătoare vitalitate, care mai mult decât
icare alta îşi va lăsa amprenta în istoria Europei.
Dar să nu anticipăm. Deocamdată, în zilele ce au urmat Armadei, problema
re i se punea Elisabetei era presantă: trebuia să dezarmeze sau, dimpotrivă,
profite de avantaj şi să atace Spania la ea acasă? Altfel spus, anii următori
r fi ani de război, sau de pace? Răspunsul nu va întârzia să vină.

' dragul lui Don Antonio: expediţia de la Lisabona (1589)

Când a existat certitudinea că Armada era complet risipită şi distrusă -
aceasta s-a ştiut încă de la sfârşitul lui septembrie 1588 -, Marele Amiral
)ward şi Francis Drake erau de părere să nu mai aştepte, şi să îndrepte flota

engleză spre Lisabona şi Câdiz, pentru a distruge acolo rămăşiţele puterii mari-
time a lui Filip. Elisabeta şi Burghley şovăiau, din cauza cheltuielilor, a riscului
şi totodată a stării de epuizare a echipajelor.
Până la urmă, s-a convenit ca expediţia să se facă în primăvara anului
următor, în 1589. Ea urmărea trei scopuri: să împiedice cât mai mult recon-
strucţia flotei spaniole, să captureze, dacă se poate, galioanele care aduceau
la Sevilla aurul din minele din America şi -îndrăzneaţă tentativă - să-l instaleze
pe Don Antonio pe tronul Portugaliei printr-un atac asupra Lisabonei.

Antonio, după spulberarea speranţelor sale, în urma înfrângerii franceze
în Azore în 1582*, rătăcea prin toată Europa, până în Turcia, căutând sprijin
peste tot ca să se întoarcă în ţara lui, unde îşi închipuia că oamenii îl aşteaptă
nerăbdători, gata să se revolte împotriva ocupantului spaniol.
Ocazia părea favorabilă după distrugerea Armadei. Antonio, optimist,
promitea marea cu sarea. O dată ce se va afla în ţara lui eliberată, îşi va plăti
toate datoriile, va acorda Angliei monopoluri comerciale enorme în Portugalia,
în Indii, în Brazilia. Era convins că îndată ce va debarca, va strânge în jurul
său întreaga nobilime portugheză şi că Lisabona se va preda plină de entuziasm.
A fost crezut. Ideea de a se lupta cu Filip II pe propriile lui teritorii era
atrăgătoare. Totul a fost gata pregătit pentru sfârşitul lui martie 1589.
Expediţia nu era decât parţial finanţată din Tezaurul regal. Regina, personal,
participa cu 20.000 de lire sterline, care urmau să-i fie rambursate din viitoarele
prăzi; negustorii din Londra contribuiau cu 10.000 de lire, şi mai subscriau mai
mulţi mari seniori. Descurcăreţ, Don Antonio mersese până la a cere un
împrumut sultanului Marocului, încredinţându-i-l pe propriul său fiu ca gaj.
Statele Generale din Provinciile Unite, insistent solicitate, ajunseseră, cu
destulă greutate, să pună la dispoziţia lui Drake 60 de vase şi 4.000 de oameni,
şi să accepte ca Elisabeta să retragă de pe frontul de luptă olandez 2.000 de
veterani, în total, era o acţiune vastă, iar spaniolii se temeau de ea aproape
tot atât cât se temuseră englezii de atacul Armadei în anul precedent. „Flota lui
Drake a îmbarcat nu mai puţin de 4.000 de ostaşi cu muschete, veniţi din Olanda

cu 40 de vase, apoi 2.000 de ostaşi englezi şi 300 de lăncieri aduşi din garni-
zoanele din Flandra, 4.000 de archebuzieri, 4.000 de suliţaşi şi încă 300 de
lăncieri, ceea ce înseamnă în total 14.000 de oameni şi 600 de cai", scria Mendoza,
după informaţiile venite de la Londra, la 5 februarie'. Trebuie să recunoaştem
că era un calcul curios, în care se încurca degeaba Filip II, nedumerit; el nota
însă lucid: „Trebuie să ne grăbim să dăm de ştire la La Coruna şi Santander,
căci într-acolo se vor îndrepta, desigur2". Iată o decizie înţeleaptă: din păcate
însă, ordinele sale erau prost transmise.

Note:
A se vedea p. 355.

Printre seniorii englezi dornici să participe la expediţie, era unul care,
iod deosebit, ardea de nerăbdare. Acesta era tânărul conte de Essex, noul
arit al reginei, despre care se vorbea la curte de câtva timp.
Personaj tipic al Renaşterii, acest Robert Devereux avea să devină repede
ira cea mai de vază de la sfârşitul domniei. El era fiul unui fost vicerege al
ndei, mort prematur pe când Robert nu avea decât 7 ani. Lordul Burghley
îvenise tutore; după ce mama sa se recăsătorise cu amantul ei, Leicester
nu era alta decât acea Lettice Knollys, vara reginei, pe care aceasta din
ia o detesta atât de mult), Robert fusese crescut de tatăl său vitreg. Cu un
; atrăgător, cu o minte vie, cu o energie nepotolită, el s-a afirmat repede
urte, din ziua când şi-a făcut apariţia acolo, în 1585, la vârsta de 19 ani.

Elisabeta, care avea atunci 52 de ani („o îmbinare de vârste periculoasă",
larcă Lytton Strachey3), a căzut imediat pradă farmecului lui. Tânărul ştia
i flateze cu abilitate, să o atragă într-un joc alternativ de admiraţie şi glumă
lia ea nu i-a rezistat. „Când Maiestatea Sa pleacă în voiaj", scria un curtean
nai 1587, „ea nu vrea pe nimeni în preajmă, în afară de My Lord Essex.
că noaptea cu el cărţi sau alte jocuri şi el nu pleacă în camera lui până în
i zilei."4 Ne putem închipui uşor la ce comentarii dădea naştere o asemenea
)are din partea unei prinţese de 50 de ani faţă de un băiat care putea fi foarte
î fiul ei - şi care, culmea, era fiul verei ei primare.
Totuşi, plăcerile de la curte nu erau ceea ce i-ar fi plăcut lui Essex şi pe
î şi le-ar fi dorit el. Mai mult decât orice, el îşi dorea glorie militară şi faimă.
L686, el îşi însoţise tatăl vitreg, pe Leicester, în Ţările de Jos, unde se
'rietenise cu Philip Sidney şi unde cucerise o măgulitoare reputaţie de curaj
sediul de la Zutphen. Apoi revenise la curte, chemat de autoritara suverană;
aici el se simţea ca un mânz sperios, gata să se creadă jignit şi să caute ceartă.
alii lui permanenţi erau ceilalţi tineri ambiţioşi, Walter Raleigh -, despre
î vom mai avea ocazia să vorbim - Charles Blount, George Cobham, care
au aceleaşi ambiţii ca el.
Elisabeta îi suporta toanele cu nelinişte, într-o zi, cum ea îi dăduse un
un din jocul de şah unui curtean, iar acesta îl tot arăta, mândru, Essex l-a
:ulizatîn gura mare: „Se vede că fiecare imbecil îşi poartă semnul!" „Drace",
bucnit regina furioasă, „trebuie să i se închidă gura băiatului acesta, altfel

/a mai putea fi stăpânit."5 Dar îl ierta totdeauna şi îl copleşea cu favoruri:
587 el devenise mare scutier (Maşter ofthe Horse) - funcţie ocupată în trecut
lobert Dudley, înainte de a primi titlul de conte de Leicester, o coincidenţă
mificativă; din aprilie 1588 el căpătase titlul de cavaler al Ordinului Jartierei.
Expediţia din Portugalia era pentru acest tânăr nerăbdător o ocazie care
rebuia scăpată. El cere aprobarea să participe la ea. Vai! Elisabeta nu voia
e despartă de el: i se interzice deci să părăsească curtea. Dar i se cerea prea
t. In seara de 3 aprilie 1589, fuge în goana calului, lăsându-i o scrisoare
vranei sale, în care o ruga să-l ierte. Peste două zile, era la Plymouth, unde

(fără ştirea celor doi şefi ai expediţiei, Drake şi Norris, după spusa lor), se
îmbarcă pe o navă a reginei, Swiftsure, care porneşte îndată spre Spania, sub
comanda lui Şir Roger Williams, un prieten al lui Essex.
Nesupunerea era flagrantă, iar Elisabeta nu era femeia care să treacă uşor
cu vederea o ofensă. Un mesaj regal le este trimis lui Drake şi Norris. „Nu ne
îndoim că sunteţi pe deplin conştienţi de gravitatea jignirii pe care Ne-a adus-o
Williams şi că i-aţi retras imediat comanda încredinţată în armată. Trebuie să
ştiţi câtă indignare şi furie simţim împotriva lui. Vă ordonăm, în numele supunerii
pe care Ne-o datoraţi, să-l arestaţi şi să-l păziţi până când Noi am putea să-i dăm
pedeapsa pe care o merită. Potrivit legilor, este pasibil de pedeapsa cu moartea.
[...]. Cât despre contele de Essex, dacă a ajuns acum la flota voastră, Noi vă
ordonăm, fără să vă justificaţi în vreun fel, să-l trimiteţi imediat la Noi. Sunteţi

răspunzători personal de executarea acestui ordin. Elisabeta, Regină."6
Din fericire pentru el şi pentru Roger Williams, Essex îşi luase unele
precauţii: Swiftsure era departe şi nu s-a întâlnit cu navele din expediţie decât
în largul apelor Spaniei, prea târziu ca să-i fi putut ajunge ordinul de rechemare.
De altfel, Williams era un marinar experimentat şi popular. Drake i-a pledat
cauza în faţa reginei furioase şi, la întoarcere, n-a mai fost vorba despre aceasta;
furiile Elisabetei, de cele mai multe ori, făceau mai mult zgomot decât necazuri.
Oricum ar fi fost, era un început mai curând agitat pentru o acţiune care
trebuia să asigure supremaţia pe mări a Angliei şi a reginei sale. Drake şi Norris
pleacă de la Plymouth la 14 aprilie 1589 cu flota lor impresionantă. Era stabilit
ca primul să conducă operaţiunile maritime, iar celălalt pe cele terestre, Don
Antonio preluând comanda trupelor pe teritoriul portughez, în calitatea sa de
suveran.
în principiu, expediţia trebuia să se îndrepte directe spre Lisabona, fără
escală. Dar tentaţia de a se alege cu o pradă era mai puternică; la 25 aprilie (4
mai după calendarul spaniol), flota engleză bloca portul La Corufia şi debarca
prin surprindere. Au fost masacraţi 2.000 de spanioli, docurile au fost arse,
navele din port scufundate. A urmat o beţie cumplită, de asemenea proporţii,
încât englezii nu erau în apele lor când s-au urcat la bord; mai târziu, circula
zvonul că s-ar fi infectat umblând cu lucrurile morţilor din Armada - o formă
neaşteptată a justiţiei divine, dacă zvonul era adevărat.
Acest episod din La Coruna va avea urmări neplăcute pentru viitoarea

acţiune. Ajungând în Portugalia, echipajele erau epuizate, vasele pline de
bolnavi. S-a stabilit ca trupele de uscat să fie debarcate, cu Norris si cu Don
Antonio, la Peniche, pe coastă, la 80 de kilometri la nord de Lisabona, şi ca
ele să se îndrepte spre capitală, unde li se va alătura flota, întreaga manevră
se baza pe ideea că populaţia şi în primul rând nobilii, vor trece de partea
suveranului lor legitim, Antonio. Din nefericire, după câteva mici victorii la
început, expediţia bătea pasul pe loc. Trupele sufereau de căldură, de sete, de un

nediu ostil în care locuitorii o luau la fugă la sosirea englezilor. Lisabona era
line apărată de cardinalul-arhiduce Albert, vicerege spaniol, vărul lui Filip II.
trebuit să se retragă, ca să facă joncţiunea cu flota, care, din motive neclare,
ămăsese în portul Cascais, la vărsarea fluviului Tejo, fără să mai înainteze spre
.isabona. în momentul plecării, tânărul Essex şi-a înfipt lancea într-una din
torţile oraşului şi l-a provocat la duel pe comandantul trupelor spaniole: un
,est cavaleresc şi cam ostentativ, foarte potrivit cu firea sa. E inutil să spunem
ă bravura lui nu a avut nici o urmare.
La Cascais, a avut loc o ceartă între Norris şi Drake, primul reproşându-i
eluilalt lipsa de acţiune. Trebuia ridicată ancora; singurul rezultat concret al
iperaţiunii a fost capturarea, în apele fluviului Tejo, a unei mici flote încărcate
u grâu adus din Marea Baltică, ce aparţinea negustorilor Hansei; ulterior însă
Iota a trebuit să fie redată proprietarilor, conform dreptului internaţional,
lansa nefiind parte beligerantă.

Expediţia eşuase. Don Antonio s-a reîmbarcat şi el. Cei câţiva portughezi
are i se raliaseră au fost executaţi ca trădători de către spanioli. Cardinalul-
rhiduce ameninţa că va proceda la fel şi cu prizonierii englezi; Drake îl înştiin-
sază că în acest caz îi va vinde pe prizonierii spanioli ca sclavi barbarilor, şi
ucrurile s-au oprit aici.
Din Portugalia, Essex s-a întors direct în Anglia, să facă faţă furiei suve-
anei. Drake s-a îndreptat spre Azore cu speranţa să captureze galioanele cu
ur venind din America, dar vântul nefavorabil l-a împiedicat şi el s-a întors
i Plymouth, unde a ajuns la 28 iunie.
Furia Elisabetei împotriva vinovaţilor de eşec a fost pe măsura speran-
slor ei în succesul expediţiei, însuşi Norris a căzut în dizgraţie - e drept că el
e arătase lipsit de îndrăzneală, încăpăţânat şi egoist. Vor trece cinci ani fără
a el să mai primească o funcţie de comandant. Essex, încă în plină faimă de
avorit, şi-a obţinut iertarea cu uşurinţă.
Pierderile erau enorme: numai vreo 4.000 de oameni s-au întors valizi
i Anglia, dintre cei 15.000 care plecaseră. Toţi banii învestiţi au fost pierduţi.
Marinarii demobilizaţi s-au răspândit în toată ţara, provocând tulburări: „Aceşti
ameni nedisciplinaţi au îndrăznit să se ducă până la curtea Maiestăţii Sale",
e spune cu indignare într-o proclamaţie regală din 24 august, „cu riscul de a
ontamina şi de a infecta ţara cu stricăciunea de pe vasele de unde veneau. Le
rdonăm să se împrăştie de îndată şi le interzicem să se deplaseze în bande
larmate, încălcând legile regatului." 7 Au fost necesare opt luni ca să se
niştească lucrurile.

Armada din 1588 fusese o crudă umilinţă pentru spanioli; cea din 1589
u era mai glorioasă pentru englezi, iar de data aceasta nici măcar nu se putea
a vina pe furtună. Lecţia a servit şi unora şi altora.

Jafuri pe mare şi pe uscat: războiul pe mare (1589-l592)

După eşecul aventurii din Portugalia - când englezii n-au putut să
debarce o armată şi să cucerească teritorii -, războiul naval revine la vechea
formulă folosită odinioară de Drake, Hawkins şi rivalii lor: jefuirea navelor în
largul mării şi prădarea porturilor. Din 1589 până în 1592 se succed astfel
expediţii care, pe timp de pace, ar fi fost simple tâlhării, dar care datorită
contextului politic au aspect de acţiuni de război.
Ar fi plictisitoare relatarea amănunţită a acestor acţiuni, în care eroismul
se ia la întrecere cu cruzimea şi al căror motiv principal este jaful - chiar dacă
nu lipseşte şi dorinţa de a slăbi puterea spaniolă. Regina nu intervenea în aceste
expediţii, decât cel mult în calitate de comanditară (căci întotdeauna finanţarea
acţiunilor era mixtă - publică şi privată -, iar armatorii investeau în ele capitaluri
ca în orice aventură comercială, cu speranţa unui beneficiu important).
Toate aceste acţiuni, începând din 1589, aveau un scop strategic comun:
capturarea aurului, argintului şi a pietrelor preţioase pe care galioanele spaniole
le aduceau în fiecare an din America la Sevilla. Acest mare convoi anual (flota)
trecea totdeauna prin Azore ca să se aprovizioneze la jumătatea cursei peste
Atlantic. Acolo încercau englezii să-l intercepteze, chiar dacă rămâneau la pândă

prin împrejurimi, în aşteptarea lui. Dar secretul datei de plecare a galioanelor era păstrat cu străşnicie şi nimeni nu putea şti când vor trece spre Azore. Aproape întotdeauna guvernul spaniol era bine informat despre mişcările navelor engleze, prin spionii lui; aşa încât el putea, după cum era cazul, să grăbească sau să în târzie flota sau să o îndrepte spre altă direcţie. Aceasta explică în parte de ce rezultatele încercărilor englezilor de a o surprinde în Azore au fost atât de descurajante.
Vina mai constă şi în armamentul insuficient, în echipajele reduse (puţine expediţii aveau mai mult de 5, 6 sau 7 vase), în lipsa de disciplină a oamenilor şi în caracterul adesea improvizat al strategiei. Bineînţeles că trebuie amintite si capriciile vremii, mereu nesigură în largul Atlanticului - dar acest argument este valabil şi pentru spanioli.
Unii dintre şefii expediţiilor din 1589-l592 ne sunt cunoscuţi deja: Francis Drake, John Hawkins. Trebuie adăugate si alte nume, Martin Frobisher (celebru mai ales ca explorator al mărilor Groenlandei şi din nordul Canadei *), Thomas Howard (un văr al Marelui Amiral) şi mai ales pitorescul conte de Cumberland, pasionat navigator dornic de aventuri pe mare, în care şi-a cheltuit întreaga avere. La aceste nume ilustre se adaugă mulţi marinari mai neînsemnaţi, uneori chiar nişte simpli patroni care porneau în fruntea a două sau trei nave mici ca să facă „o expediţie piraterească" pe cont propriu: graniţa dintre operaţiunile de război şi incursiunile piratereşti devine din ce în ce mai greu de precizat, pe măsură ce ne îndepărtăm de expediţiile oficiale.

Note:

A se vedea p. 480.
Fără a pretinde să povestim toate aceste acţiuni, unele episoade merită
i fie evocate, în iunie 1589, în timp ce Drake, Norris şi Essex erau în Portugalia,
i nefericita lor încercare de a-l instala acolo pe Don Antonio, contele de
umberland arma patru nave cu 400 de oameni, pe cheltuiala lui, ca să meargă
i pândească galioanele spaniole. N-a reuşit aceasta, dar a adus zahăr, miro-
snii, mătase, podoabe religioase jefuite la Fayal, şi trei carace portugheze
rinse în port. Mai puţin norocos, Frobisher a pierdut trei nave din cinci într-o
mtativă de incursiune piraterească pe coastele spaniole.
Expediţia din 1591, condusă de Thomas Howard, este însă cea care a rămas
;lebră, datorită unei bătălii eroice imortalizată în poezie şi intrată în legendă:
;a a navei Revenge a lui Şir Richard Grenviile, atacată de spanioli, şi care a
:zistat sub un potop de focuri timp de 15 ore înainte de a se preda, cu catargele
ărâmate, cu puntea acoperită de cadavre. Se spune că Grenville ar fi vrut să
unce vasul în aer, numai să nu se predea, şi că nu a făcut-o din cauza ultimilor
ipravieţuitori din echipaj. El a murit din cauza rănilor două zile mai târziu,
ogiat de unii pentru vitejia lui, considerat de alţii ca un exaltat iresponsabil.
Cât despre expediţia din 1592, comandată de către Frobisher, ea a devenit
;stită prin capturarea (de altfel aproape întâmplătoare) a galionului portughez
\adre de. Dios care se întorcea din Extremul Orient, şi de la care au fost jefuite
lemenea cantităţi de aur, pietre preţioase, perle, mătăsuri, porţelanuri, obiecte
.n fildeş, parfumuri, mirodenii şi alte comori, cum Anglia nu mai văzuse

ciodată. în ziua debarcării la Dartmouth, se spune că se vindeau diamante
rubine pe străzi, iar un negustor a cumpărat 1.800 diamante şi 200 rubine
î la un marinar beat cu 130 de lire! „A fost o mare milă a Domnului", nota
i pioşenie un contemporan, „de a ne arăta prin această achiziţie [sic] bogăţiile
idiei, care până atunci ne fuseseră tăinuite în mod perfid şi despre care noi
i aveam decât o idee neclară şi limitată."8 Desigur că el nu-şi putea imagina
i într-o zi această ţară de basm va aparţine Angliei.
Comori fabuloase, lupte sângeroase, masacre, incendieri de porturi, nau-
agii - dar cu toate acestea, flota cu aur spaniol continua să sosească în fiecare
i la Sevilla, iar finanţele lui Filip II se refăceau sistematic, ca un râu al cărui
vor bogat îi asigură debitul, cu toate pierderile accidentale. E sigur că nu
qpediţiile lui Cumberland, Hawkins, Frobisher, Howard şi ale altora sunt cele
ire au schimbat soarta războiului; aceasta se va rezolva, după cum o presim-
eră Burghley şi Walsingham, pe continent: în Ţările de Jos şi, curând, în Franţa.

efacerea Ţărilor de Jos

Pregătirea armatei care, conform planului stabilit de Filip II, trebuia să
vadeze Anglia, îl ţinuse în loc pe ducele de Parma toată vara anului 1588. Ne
nintim că în primăvara aceluiaşi an garnizoana engleză din Geertruidenberg

manifestase o supărătoare indisciplină şi că au fost necesare negocieri dificile
cu Statele Generale ale Provinciilor Unite ca ele să accepte să plătească solda

rebelilor. Toate acestea nu creau un climat favorabil pentru operaţiuni militare
ample: cele două armate erau epuizate, sleite de războiul care nu se mai termina.
în octombrie 1588, Parma a încercat în zadar să cucerească printr-un atac
neaşteptat localitatea Bergen-op-Zoom, după care ostile s-au retras pe poziţiile
lor în apropierea iernii.
Relaţiile erau din ce în ce mai încordate între Statele Generale şi Lord
Willoughby, căpitanul-general al trupelor engleze, succesorul lui Leicester.
Revolta de la Geertruidenberg lăsase răni greu de vindecat în amorul-propriu
al englezilor. A fost şi mai rău când garnizoana din Oostende (oraş pe care
englezii îl considerau centrul acţiunii lor militare) se revoltă la rândul ei: soldaţii
erau prost hrăniţi, se plângeau de „untul rânced" şi de „brânza stricată nepotri-
vită să fie consumată de oameni", pe care ei erau obligaţi să le mănânce9. A
trebuit ca Elisabeta să recurgă la spânzurarea capilor răsculaţilor pentru a
restabili liniştea.
Geertruidenberg nu fusese însă decât temporar pacificat. Succesul
răsculaţilor, în iulie, nu făcuse decât să le sporească pretenţiile. Ei se comportau
acum ca nişte bandiţi, jefuind populaţia, furând din împrejurimi, oprind navele
pe Rin şi nedându-le drumul decât dacă plăteau o răscumpărare. Comandantul
englez al oraşului, Şir John Wingfield, era de fapt prizonierul propriilor sale
trupe, în cele din urmă, în februarie 1589, mercenarii germani, care erau şi acum
prost plătiţi, intră în legătură cu Parma ca să-i predea oraşul.
Tânărul Maurice de Nassau, fiul lui Wilhelm de Orania, care împlinea
atunci 20 de ani şi se dovedea a fi un bun conducător militar, s-a hotărât să

încerce un atac, ca să recucerească Geertruidenberg-ul pentru Statele Generale.
El eşuează şi Elisabeta profită de împrejurare ca să-i critice aspru pe olandezi
şi să le condamne avariţia: „Veţi exprima Statelor Generale", îi scrie ea
ambasadorului ei de la Haga, „nemulţumirea mea pentru acţiunea violentă şi
nemotivată [a generalului lor], care pune în pericol întreaga ţară. Nici una dintre
plângerile care fuseseră formulate nu a fost satisfăcută [...]. Soldaţii nu sunt
plătiţi; muniţiile nu sunt furnizate, datoriile nu sunt achitate." 10
Când, în cele din urmă, răsculaţii şi-au pus în practică ameninţările si
le-au deschis porţile oraşului Geertruidenberg spaniolilor, în martie 1589 - o
lovitură grea pentru anglo-olandezi -, Elisabeta învinovăţeşte de aceasta Statele
Generale şi pe Maurice de Nassau: în mod categoric, acest război din Ţările
de Jos îi era din ce în ce mai insuportabil.
Un început de acalmie a fost determinat de rechemarea lui Willoughby
şi înlocuirea lui, în august 1589, printr-un general fără ambiţii politice, Şir
Francis Vere, care a restabilit bunele relaţii cu Statele Generale. Walsingham
era conştient că Anglia n-avea de ales: „Nu ne putem despărţi de olandezi fără

ne periclităm propria noastră securitate. Pentru moment, trebuie să le
ortăm insolenţa. Pierderea oraşului Geertruidenberg, de care ei sunt
ovaţi, ar trebui să-i facă mai maleabili, afară de cazul când şi-au pierdut
ul."n
O delegaţie a Statelor Generale se duce la Londra ca să renegocieze
întărea trupelor şi a operaţiunilor militare. Elisabeta îi găseşte pe trimişii

idezi atât de „sfidători", încât se întreabă dacă ei nu sunt pe cale de a trata,
;a spatele ei, cu ducele de Parma. Ea ar fi abandonat totul bucuroasă, dar
Isingham o sfătuieşte: „Sigur că ar fi de dorit ca interesele noastre să nu
itât de legate de ale lor, dar aşa cum stau acum lucrurile, nu ne-am putea
age [din Ţările de Jos] fără mari riscuri."12
Prin misiunea lui Francis Vere în cadrul forţelor militare engleze, situaţia
sstabileşte treptat. El era mult mai diplomat decât Willoughby şi mai apropiat
rupe. Mai ales el se înţelegea bine cu Maurice de Nassau, care, cu toată tine-
:a lui, se afirma de la o lună la alta ca adevăratul comandant al operaţiunilor.
nartie 1590, cucerirea oraşului Breda - o fortăreaţă de mare importanţă la
liţa sudică a Provinciilor Unite - a însemnat o frumoasă victorie pentru
idezi. în anul următor, erau eliberate din mâinile spaniolilor Zutphen, apoi
renter, apoi Hulst şi în sfârşit Nijmegen: de aici înainte latura meridională
itului calvin era bine asigurată. Când a murit ducele de Parma, în decembrie
Z, situaţia militară era aproape stabilizată; Provinciile Unite nu mai păreau
:ninţate să fie cucerite din nou, cel puţin pentru moment, şi astfel situaţia
liei se uşura. Principala scenă de luptă se muta acum în Franţa.

rege protestant în Franţa?

De multă vreme - aproape de la începutul domniei Elisabetei, de fapt -,
itul Casei de Valois era câmpul de luptă al catolicilor cu protestanţii, într-o
:esiune de războaie civile în care am văzut cum a intervenit Anglia în mai
te rânduri, direct sau indirect, ca să sprijine partidul hughenot*.

In anii 1584-l585, conflictul a luat amploare, întrucât moştenitorul tronului
de aici înainte Henric de Navarra, un protestant, iar regele care domnea,
iric III, se afla la mijloc între cele două grupări înarmate duşmane, cea a
Navarra şi cea a ducelui de Guise, şeful Ligii ultracatolice.
în 1588 - anul Armadei - partidul Guise devine principalul inamic al
;lui. O răscoală pariziană, pusă la cale de Guise, îl alungase pe Henric III
Luvru şi îl obligase, umilire neamaiauzită, să-şi părăsească propria capitală,
î ducă apoi tratative cu supusul său rebel, ca de la egal la egal. înfrângerea
iadei, lipsindu-l pe Guise de sprijinul aliatului său spaniol, îi oferă regelui

Note:
A se vedea capitolele XIII, XVIII, XXII.

ocazia unei revanşe pe care o dorise de atâta vreme: la 23 decembrie 1588, el
pune să fie ucişi ducele de Guise şi fratele său, cardinalul, la castelul din Blois.
Era începutul reconcilierii regelui cu Henric de Navarra (nimeni nu putea lupta
la nesfârşit pe două fronturi), dar şi al propriei sale pierzanii: Parisul, favorabil
Casei de Guise mai mult ca oricând, apelează la fratele ducelui asasinat, Charles
de Mayenne, şi se fortifică împotriva regelui Henric III şi a lui Henric de
Navarra. Armata regală începe asediul capitalei. Iar în tabăra de la Saint-Cloud,
un călugăr exaltat, închipuindu-şi că salvează Franţa de dominaţia ereticilor,
îl asasinează pe ultimul rege din dinastia Valois, la l august 1589.
De data aceasta, sosise momentul atât de temut: regele Franţei era un
protestant. Henric de Navarra ia imediat numele de Henric IV şi îşi anunţă

urcarea pe tron curţilor din Europa. El avea însă împotriva sa două treimi din ţară, şi partidul Ligii îl proclamă rege pe unchiul său, bătrânul cardinal de Bourbon, sub numele de Carol X (de altfel, el era prizonierul Bearnezului: conta însă mai mult principiul decât persoana), în Franţa nu erau numai două religii, ci şi doi regi. întregul echilibru al Europei se schimba, după cum unul sau altul ar fi fost victorios până la urmă. Supremaţia Ligii şi a Spaniei, sau victoria hughenotului bearnez: dilema era clară, iar Anglia era prima interesată de rezultatul luptei.

încă din primele zile ale noii domnii, Henric IV declară că nu se va schimba nimic din legile existente în domeniul religiei. Catolicismul va rămâne religia oficială a regatului, iar cultul protestant nu va fi tolerat decât în viaţa privată; el însuşi promitea să „studieze" doctrina catolică şi să convoace peste şase luni un sinod naţional, angajându-se să se supună hotărârilor lui. Mersese destul de departe cu concesiile; nu lua însă singura decizie care ar fi putut în realitate să-l facă să câştige: cea de a se converti hic et nune. Nu avem de ce să analizăm aici motivele care-l determinau pe Bearnez, în tragicul august 1589, să rămână fidel calvinismului său, întârziind astfel cu cinci sau şase ani - şi cu preţul câtor suferinţe pentru Franţa! - pacificarea ţării. Fapt este că într-o ţară dezbinată, Henric IV rămânea şeful unui partid minoritar. Intenţionat sau nu, el relua interminabilul război religios şi astfel deschidea calea intervenţiilor străine.

Din punct de vedere militar şi politic, el avea o poziţie slabă. Unii seniori,

diferite oraşe şi trupe rămase fidele lui Henric III refuzau să treacă de partea
regelui hughenot. în câteva zile, armata regală s-a redus la 22.000 de oameni,
dintre care 12.000 erau mercenari elveţieni şi germani care trebuiau plătiţi
imediat, fiindcă altfel ar fi dezertat, în aceste condiţii, nu se mai putea pune
problema de a continua asediul Parisului. La 6 august, Henric IV pleca din
Saint-Cloud la Dieppe, demobilizându-şi armata şi păstrând cu el numai 10.500
de oameni şi câteva tunuri, întrucât nu putea plăti mai mult13.

De ce Dieppe? Pentru că acest port la Marea Mânecii era din fericire
partea noului rege, datorită hotărârii guvernatorului său, Aymar de Chastes
iu de Chatte: ambele ortografieri se găsesc în documentele de epocă) şi
ntru că portul permitea o legătură uşoară cu singurul aliat străin de la care
r fi putut spera un ajutor eficace şi rapid: Elisabeta a Angliei.
Legăturile Bearnezului cu Elisabeta datau de mult *. Ele nu fuseseră
otdeauna cordiale. Elisabeta îi iubea pe protestanţi când erau la putere şi
torioşi, dar ţinea la ei mult mai puţin când erau rebeli faţă de suveranul lor
cerşeau împrumuturi fără termen. Pentru ea, regele de Navarra, oricâtă
ipatie i-ar fi inspirat cauza lui, nu era - cât a trăit Henric III - decât şeful
ei facţiuni lipsite de o adevărată legitimitate. N-a mai fost aşa din momentul
care, regele de Valois murind, Bearnezul moştenea coroana cu crini.
sabeta n-a şovăit nici o clipă să-l recunoască în calitate de rege al Franţei.
La 19 august (9 august după calendarul englez), Henric IV trimite un
basador în Anglia, pe Jean de La Fin, senior de Beauvoir-La-Nocle (documen-

z îl desemnează când cu numele de Beauvoir, când cu cel de La Nocle, când
ambele), însărcinat să-i ceară reginei „continuarea şi întărirea legăturilor
adevărată prietenie şi înţelegere între noi spre binele comun al treburilor
astre"14.
Dacă e să ne luăm după William Camden, Consiliul privat nu era de
)rd în unanimitate cu această politică. „Mai mulţi membri o sfătuiau pe
;ină să-şi economisească banii şi să-şi întărească propriul regat, decât să-i
te pe francezi, nişte trădători ai propriilor lor regi [...] şi care şi-au înşelat
otdeauna aliaţii. Regina însă, plină de simpatie faţă de onoarea francezilor,
;spins aceste acuzaţii ca fiind injurioase pentru o naţiune nobilă şi puternică,
mând că atunci când va veni ultima zi de existenţă a regatului francez,
;asta ar însemna că este şi ajunul ruinei Angliei."15 S-ar părea că vorbeşte
nston Churchill în 1940.
însuşi Burghley, care nu putea fi bănuit de o francofilie exagerată, recu-
jtea că „lumea s-a schimbat în mod miraculos, dacă noi, adevăraţi englezi,
ngem să-i dorim succes regelui Franţei, pentru că el este duşmanul duşma-
3r noştri." 16
Aşadar, Elisabeta trimite, fără să mai amâne, 4.000 de oameni comandaţi
lordul Willoughby, apoi un împrumut de 45.000 de lire (pe care Henric IV
ingaja „pe onoarea lui de rege" să-l înapoieze înainte de 6 luni, cel mai târziu
mi). Totul ajunge la Dieppe între 17 şi 28 septembrie. Se spune că Bearnezul,
:ând cum se descarcă sacii cu aur, ar fi exclamat că era pentru prima dată
/iată lui când vedea o asemenea comoară. La rândul ei, Elisabeta nu pierde

ce prilej să afirme sus şi tare că „niciodată un rege nu i-a acordat un

Note:
A se vedea pp. 389-390.
asemenea ajutor altui rege" n. Banii au fost folosiţi ca să se recruteze 1.500 de
infanterişti scoţieni şi cavaleri mercenari germani*.
Datorită acestui ajutor, campania începea destul de bine. Ducele de
Mayenne, acum şeful partidului Ligii, încearcă fără succes să-i blocheze pe
Henric IV şi pe englezi la Dieppe: între 15 şi 27 septembrie 1589, o serie de
lupte cunoscute sub numele global de bătălia de la Arques aducea victoria
noului suveran şi îi permitea să reia drumul spre Paris. Fără nici o îndoială,
acest succes nu ar fi fost posibil fără ajutorul Angliei. Henric era plin de
recunoştinţă faţă de Elisabeta: „Doamnă, nu aş fi demn să mă mai bucur de
bunăvoinţa voastră dacă nu aş recunoaşte cât vă sunt de obligat. [...] Am fost
susţinut cu atâta credinţă de trupele voastre, şi cu o atât de înţeleaptă şi
superioară conducere de către baronul de Willoughby, încât aş putea spune
că victoria este mai mult a voastră decât a mea."18 Era cum nu se poate mai
clar. Istoria Franţei lasă de obicei în umbră acest aspect al bătăliei de la Arques:
un motiv în plus să o scoatem în evidenţă aici.
Şi totuşi nu trebuie exagerată generozitatea Elisabetei. Ea ţinea din scurt
corpul expediţionar; cât despre împrumutul acordat lui Henric IV, acesta nu
era deloc gratuit: ea pretindea o dobândă de 12% şi nici nu se gândea să
prelungească termenul restituirii sumei peste cele şase luni convenite. Din

ultimele zile ale anului 1589, încep să se adune norii. Henric reia asaltul Parisului,
dar fără succes. El îşi angajează armata într-o serie de scurte încăierări, cuce-
reşte oraşele Corbeil, Etampes, Joinville, Châteaudun, Vendome, Alenţon,
Mantes, Honfleur, însă fără nici o victorie decisivă. Trupele engleze sufereau
cumplit de foame şi de frig, şi din cauza ostilităţii populaţiei. („Ţăranii ne
detestă fiindcă suntem engleză", nota Willoughby descurajat19). Elisabeta se
supără. Cere ca armata ei să se întoarcă în ţară. Ordinul trebuia executat; la
15 ianuarie 1590, Willoughby se reîmbarcă, ultimul din expediţie. El primeşte
din partea lui Henric IV o caldă îmbrăţişare şi un inel cu diamant, dar din cei
4.000 de oameni care sosiseră la Dieppe în septembrie trecut, abia 1.000 se mai
întorceau în Anglia, atât de grele fuseseră pierderile. Elisabeta avea să-si
amintească de aceasta şi să procedeze în consecinţă: refuză categoric să mai
acorde un împrumut de bani şi să-l prelungească pe cel din anul precedent.
Să fi fost aceasta din cauza răcelii intervenite în relaţiile lor, sau o simplă
neglijenţă ori o gafă? Orice-ar fi fost, Henric îşi agravează situaţia „uitând"
să o anunţe pe Elisabeta de victoria de la Ivry (14 martie 1590), „fapt la care
ea nu s-a aşteptat, după o victorie atât de importantă"20. Ba chiar începuseră

Note:
* Scoţienii provoacă ilaritatea francezilor prin felul în care sunt îmbrăcaţi: „Ne făceau să râdem, când îi vedem înarmaţi şi înveşmântaţi ca personaje din Antichitate reprezentate pe tapiserii vechi, cu cămăşi din zale şi căşti de metal, acoperite cu postav negru ca nişte bonete preoţeşti, pornind la luptă în sunete de cimpoi şi de

oboi" (citat de editorul lucrării Scrisori de afaceri urgente ale lui Henric IV, III, p. 53).
;i trimită scrisori caustice în legătură cu jafurile comise în Marea Mânecii
;ătre piraţii englezi împotriva navelor franceze.
Asediul Parisului a continuat în tot anul 1590. Oraşul suferea de foame,
el se găsea acum sub stăpânirea celor mai feroci membri ai Ligii, care făceau
lomnească teroarea, în august, Henric IV, dorind să nu-şi îndepărteze cu
îl viitorii supuşi, aprobă ieşirea din oraş a femeilor, copiilor şi bătrânilor,
3 de obicei erau lăsaţi să moară de foame - cum se întâmplase în timpul
jiului de la Le Havre în 1563 *. Elisabeta a fost indignată de această clemenţă
tisitoare: „Cum se poate să fiţi atât de rău sfătuit, ca să le acordaţi timp celor
Ligă? Dacă n-ar fi ieşit din oraş cu permisiunea voastră, foamea i-ar fi obligat
e predea [...]. E prea târziu să fiţi ajutat acum, vă place mai mult să riscaţi
ât să duceţi la capăt o acţiune."21 Henric s-a dezvinovăţit cum a putut: „Dacă
.e-aş fi îngăduit celor din Paris să iasă, nu s-ar fi întâmplat altceva decât că
i fost lăsaţi să moară de foame înăuntru cei care nu mai puteau răbda, fără
)raşul să se predea mai repede, căci răzvrătiţii i-ar fi lăsat mai curând să
iră sub ochii lor, decât să-i ajute."22 E un dialog între surzi, în care - trebuie
ecunoaştem - fiecare dintre cei doi interlocutori are logica lui, dar unde
înia nu este de partea Elisabetei.

ex şi Henric IV

Din punct de vedere militar, situaţia nu evolua în avantajul lui Henric IV.

yenne cerea acum pe faţă ajutor Spaniei, iar ducele de Parma intervenea în
iul Franţei. O campanie îndrăzneaţă dusă de el în octombrie 1590 eliberase
isul asediat. Ba mai mult: ducele de Mercceur, guvernator în Bretagne din
:ea Ligii, deschisese spaniolilor portul Blavet (actualul Port-Louis), unde
i instalat definitiv. După câteva săptămâni, Hennebont, la nord de Blavet,
sa la rândul lui în mâinile lui Mercoeur.
La începutul anului 1591, mai mult ca oricând, Henric nu avea nici o
ibilitate de acţiune, iar de data aceasta pericolul spaniol se apropia de
',\ia. Era timpul ca Elisabeta să-l ajute din nou pe „bunul ei frate", pentru
Itfel risca să vadă cum Bretagne devine o nouă colonie spaniolă, în faţa
itatelor Cornwall şi Devonshire (Filip II revendica drepturile fiicei sale,
nta Isabela Clara Eugenia, fiind cea mai mare dintre descendenţii direcţi
.nei de Bretagne, ultima ducesă suverană; e drept că legea salică nu fusese
adată aplicată la succesiunea ducatului).
Totuşi, nu mai era ajutorul spontan din 1589: Bearnezul era categoric
m de nimic; strateg mizerabil, afemeiat incorigibil, fără logică în idei, gata
icheie cu adversarii nişte învoieli mai degrabă decât să lupte pentru victorie.

Note:
A se vedea p. 217.
Dar până la urmă, dacă era lăsat să fie înfrânt, ar fi existat în Franţa un protec-
torat spaniol, pericol de moarte pentru Anglia protestantă*, în ianuarie 1591,
Henric IV, îngrijorat, îi trimite Elisabetei o cerere de ajutor: „Mă ruşinez să
adaug noi rugăminţi inoportune la cele dinainte, [dar] consider pierderile mele

atât de strâns legate de ale voastre, încât nu puteţi pierde nimic mai important
decât mine."23 El cerea 2.000 de oameni; arme şi muniţii, explicând că prezenţa
spaniolilor la Blavet şi la Hennebont era începutul cuceririi totale a regiunii
Bretagne.
Elisabeta era de acord să-l ajute din nou, dar de data aceasta ea înţelegea
să-şi impună condiţiile. Trupele ei nu vor fi folosite decât în regiunile limitrofe
Mării Mânecii, Bretagne, Normandia, Picardia. Nici vorbă să fie duse în interiorul
Franţei, dintr-un loc într-altul. Marea acţiune, cheia strategiei lui Henric IV
(lăsând la o parte Bretagne) trebuia să fie cucerirea oraşului Rouen. Capitala
normandă era în mâinile trupelor Ligii; cucerirea ei de către „regalişti" - cum
erau numite trupele lui Henric IV - ar fi reprezentat o victorie decisivă, după
care ar fi urmat altele. Elisabeta era dispusă să ajute la această recucerire. Şi
mai trebuia ca regele Franţei să conducă acţiunea cu hotărâre şi energie, ceea
ce rămânea de dovedit.
Era vorba de o campanie importantă. Imediat, tânărul Essex (care avea
acum 24 de ani) a simţit că pentru el apăruse aici o ocazie unică de glorie, îşi
depune candidatura la conducerea corpului expediţionar englez. Elisabeta nu
vedea cu ochi buni ambiţia lui; ea voia să-şi păstreze aproape acest neastâmpărat
favorit şi nu-i lua în seamă capriciile. Ambasadorul Beauvoir-La-Nocle, căruia
contele îi făcea confidenţe, îi scria lui Henric IV: „My Lord Essex mi-a spus
că regina l-a refuzat de trei ori, iar la cea mai scurtă dintre audienţe a stat în
genunchi în faţa reginei mai mult de două ore. [...] Acest tânăr senior arde de

dorinţa de a o sluji pe Maiestatea Voastră."24 In cele din urmă, Elisabeta se
lasă înduplecată. Essex pleacă la 21 iulie 1591. După cum se cuvenea, el se
preface că e deznădăjduit: „Prea scumpă doamnă", scria el de la Dover suveranei
sale, „nu pot lăsa să treacă ziua de azi fără să vă spun cât sufăr fiind departe
de Voi. Nu voi mai avea nici o bucurie în viaţa mea până ce nu voi termina
această misiune din Franţa, ca să pot regăsi plăcerea prezenţei Voastre."25 în
realitate, el nu mai putea de bucurie: „Pot să afirm că armata Maiestăţii Voastre
este cea mai frumoasă din toată lumea creştină. Francezii ne admiră mai mult
decât s-ar putea spune. Sunt sigur că Maiestatea Voastră va primi mari elogii
pentru armată. Sunt însă gelos şi nu fără motiv, ştiindu-vă înconjurată de bărbaţi
care-mi sunt rivali. Vă implor în genunchi să fiţi fidelă celui care, pentru a fi
favoritul vostru, ar sacrifica întreaga lume."26

Note:
* De la moartea lui „Carol X", în mai 1590, Filip II revendica pe faţă coroana Franţei pentru Isabela Clara Eugenia, pe care o avea cu a doua lui soţie, filisabeth de Valois, fiica mai mare a lui Henric II şi a Caterinci de Medici.
Ca mai înainte Leicester în Ţările de Jos, el se înconjura de un lux şi un
t ameţitoare. „Contele de Essex a ajuns cu 60 de gentilomi * [...]. Nimic nu
tea fi mai măreţ decât acest senior şi suita lui, căci intrând în Compiegne,
sra precedat de şase paji călări pe cai înalţi, îmbrăcaţi în catifea portocalie,
iţă brodată cu fir de aur, iar el purta o cazacă din catifea portocalie, toată
Dperită de pietre preţioase, pe când şaua, frâul si hamurile calului său erau

jrtate cu ţinuta lui. îmbrăcămintea sa şi podoabele calului valorau numai
: mai bine de 60.000 de scuzi [...]. Maiestatea Sa l-a sărbătorit trei zile la
yon, cu toată suita lui."27
Pentru Henric IV, sosirea lui Essex era „una din zilele frumoase ale vieţii
e", într-adevăr, o reală simpatie pare să se fi născut între Bearnezul viclean
nflăcăratul englez. De la Noyon, cei doi complici ar fi trebuit să se îndrepte
ediat spre Rouen, ţinta expediţiei lor. Henric însă ţinea să meargă mai întâi
Tontiera Lorenei, ca să intercepteze ajutoarele pe care trebuia să le primească
ia din Germania, apoi la Sedan, ca să asiste acolo la căsătoria prietenului
i Henri de La Tour d'Auvergne, viconte de Turenne, cu moştenitoarea princi-
tului, Charlotte de La Mark **. Pentru Essex nimic n-ar fi fost mai plăcut
:ât să-l însoţească în aceste cavalcade, dar ordinele reginei lui erau ferme:
iuen, nimic altceva decât Rouen. El a fost nevoit deci să se întoarcă la Pont-
l'Arche, unde îl aştepta Roger Williams. Pe drum, cu mica lui escortă, n-a
sit mult să fie prins mtr-o ambuscadă a Ligii. Elisabeta era furioasă, atât pe
'oritul ei recalcitrant, cât şi pe insuportabilul Bearnez care bătea pasul pe
în Ardeni, în loc să-şi concentreze forţele la asediul oraşului Rouen.
[aiestatea Sa este foarte nemulţumită că v-aţi părăsit armata fără permisiunea
pentru o expediţie periculoasă şi necugetată [...]. Maiestatea Sa este uimită
:ă regele a întreprins asediul de la Pierrefonds, în loc să procedeze cu
elepciune şi onoare, grăbindu-se spre Rouen."28
A fost cu mult mai rău când, în urma unui atac imprudent împotriva

tului Sainte-Catherine - una dintre fortificaţiile oraşului Rouen -, fratele
Essex, Walter Devereux, este ucis. „Noi nu înţelegem", îi scria ea lui Essex
:el mai pur stil de regină, „cum aţi avut impertinenţa să vă apropiaţi în felul
;sta de oraş şi s-o faceţi pe grozavul sub loviturile de tun. Este o imprudenţă
neiertat care v-a costat pierderea unicului vostru frate, ca o pedeapsă pentru
irinţa voastră."29 Curioasă scrisoare de condoleanţe, ca să nu spunem mai

Note:
* Grosul armatei engleze, 4.000 de infanterişti şi 500 de cai, se îndreptase spre Pont-
'Arche, sub comanda lui Şir Roger Williams. Essex se dusese la Pierrefonds, atunci asediat Henric IV, neţinând seama de instrucţiunile date de Elisabeta.
** Henri de La Tour d'Auvergne, devenit prin această căsătorie prinţ al Sedanului şi
e de Bouillon, va fi tatăl, dintr-o a doua căsătorie, al marelui Turenne. Sedan era un principat testant din 1563.
mult. Tânărul s-a simţit rănit de moarte. „Apreciaţi dacă regina nu este prea
severă cu mine şi dacă eu nu sunt cel mai nefericit dintre supuşii ei", i s-a plâns
Essex - în particular - lui Robert Cecil30.
în acest timp, Henric IV continua să rătăcească în nordul Franţei. După
Sedan, a zăbovit mult la Noyon, unde trăia o mare dragoste cu noua sa amantă,
Gabrielle d'Estrees. Pe bună dreptate, Elisabeta îşi pierdea răbdarea. Abia la
sfârşitul lui noiembrie 1591 Henric se decide să vină să-şi instaleze tabăra în
faţa oraşului Rouen, unde asediul începuse în absenţa lui, cu o lună mai înainte.
Oraşul era bine apărat, aprovizionat bine pe fluviu, ataşat puternic de catolicism

şi de Ligă. Şi culmea, ducele de Parma, chemat de Mayenne, sosea din Belgia
cu o armată pentru a-i sprijini pe asediaţi. Henric IV este rănit într-o luptă prost
organizată, la Aumale. Parma şi Mayenne intră împreună în Rouen, la 20 aprilie
1592. Era eşecul „regaliştilor": asediul a fost ridicat fără glorie, Parma s-a întors
triumfător la Bruxelles (dar va primi, la Caudebec, o rană de care va muri în
toamna următoare).
De data aceasta, era prea mult pentru Elisabeta. Ea îl cheamă în mod
imperativ pe Essex în Anglia. Din cei 4.000 de oameni din expediţie trimişi cu
atâta strălucire în urmă cu opt luni, nu mai rămăseseră valizi decât abia o treime.
Chiar şi Essex era descurajat. Ştia că rivalii profitau de lipsa lui ca să-l pone-
grească faţă de regină şi mai vedea că acţiunile lui strălucite în luptă, departe
de a-i aduce onoruri şi faimă, erau apreciate ca „nepotrivite pentru un om ca
el" şi „mai demne de un soldat decât de generalul armatelor Maiestăţii Sale"31.
La sfârşitul lui mai 1592, nu mai rămăsese nimic din marile speranţe din
vara precedentă.

Bretagne devine spaniolă?

Nici în Bretagne lucrurile nu mergeau mai bine pentru cauza anglo-
franceză. Spaniolii, instalaţi la Blavet şi la Hennebont sub comanda lui Don
Juan de Âguila, rezistau şi se fortificau. Elisabeta era foarte preocupată de acest
pericol apropiat, dar, în mod ciudat, Henric IV nu părea să acorde prea mare
importanţă situaţiei; e drept că peninsula era foarte departe de Paris şi, mai
mult decât orice, Parisul conta pentru el.
Guvernatorul de Bretagne din partea lui Henric IV era un Burbon dintr-o

ramură colaterală, prinţul de Dombes, viitor duce de Montpensier. între
Mercoeur şi Dombes se ducea un război de hărţuială, de ambuscade, de cuceriri
şi pierderi de oraşe; nimic clar sub aspect strategic, şi nici ceva decisiv, în august
1591, cam în acelaşi timp când Essex debarca la Dieppe, Elisabeta trimite
în Bretagne un corp expediţionar de 3.000 de oameni, comandat de
John Norris. Englezii se stabilesc la Paimpol, apoi la Guingamp; în primăvara

ului 1592 ei suferă însă o grea înfrângere la Craon. Toate acestea erau
:lare şi îngrijorătoare, căci Mercceur încă mai controla cea mai mare parte
rovinciei.
De fapt, Elisabeta avea planuri mult mai ambiţioase în legătură cu
etagne decât o simplă acţiune de sprijin dată forţelor prinţului de Dombes.
voia „să asigure, pentru trupele şi flota ei, portul Brest sau Saint-Malo".
;nric IV însă nu era de acord să se angajeze în această direcţie. „Regele nu
:a să cedeze nici Brestul, nici Saint-Malo, ci numai să lase trupele reginei
igliei să fie încartiruite în primul dintre aceste porturi care va fi cucerit de
namic."32 Astfel începea să încolţească între cei doi aliaţi o neîncredere care
;a să se accentueze în anii următori.
ltul periculos" al lui Henric IV

Cu cât se prelungea mai mult războiul, cu atât mai mult rezista Parisul,
Henric IV îşi dădea seama că, atâta timp cât el va fi protestant, nu va reuşi
;uprindă sub autoritatea sa întreaga Franţă.
Ne amintim * că imediat după moartea lui Henric III, el promisese să

adieze" religia catolică. De atunci el eludase mereu această promisiune. Ba
ir - o mare greşeală - abolise, printr-un edict proclamat la Nantes în iulie 1591,
:tul dat de Henric III care interzicea practicarea publică a cultului protestant:
lăsură care făcea plăcere „domnitor de la Geneva", dar care lăsase impresia
ărătoare că regele hughenot va aşeza religia lui pe o treaptă egală cu catoli-
nul. Nimic n-ar fi întărit mai mult rezistenţa Ligii şi a majorităţii catolicilor
otriva lui. Elisabeta condamnase în mod sever această gafă politică.
La cumpăna anilor 1592-l593, apărea evident că doar convertirea la
jlicism i-ar fi permis lui Henric IV să devină, în mod real, rege al Franţei.
ar şi anumiţi pastori (nu chiar toţi) îl înţelegeau: Bernard Moclas sau Jean-
)tiste Rottan considerau că ar fi de preferat un rege catolic, dar tolerant şi
mnăvoinţă, decât un spaniol sau un Guise înfeudat Spaniei.33 Trebuia acţionat
ede, căci Statele Generale, reunite la Paris din iniţiativa lui Mayenne şi
lipulate de ambasadorul lui Filip II, se pregăteau să stabilească un succesor
tru „Carol X", în mai 1593, Henric IV declara, la Suresnes, intenţia lui
ială de a se converti la catolicism, iar la 25 iulie el făcea, după cum spunea
-o scrisoare către amanta sa Gabrielle, „saltul periculos", abjurându-şi
mn credinţa protestantă în bazilica din Saint-Denis.
In această împrejurare, atitudinea Elisabetei este destul de semnificativă
tru mentalitatea sa. Ea, care odinioară nu mai înceta să o îndemne pe Maria

Note:
A se vedea p. 443.

Stuart să se lepede de credinţa catolică pentru a avea pace în Scoţia, care îl sfătuise pe Carol IX să-şi schimbe religia, care considera normal ca un prinţ catolic să devină protestant, s-a înfuriat cumplit auzind de hotărârea lui Henric IV. Cum a aflat de declaraţia de la Suresnes, i-a scris cu mâna ei aliatului său o scrisoare foarte îngrijorată: „Prea scumpul meu frate, dacă vă pot numi astfel, e în firea omului ca, atunci când vedem spectacolul îngrozitor al unui [om] gata să se înece, să ne grăbim să facem ceva, ca să împiedicăm o asemenea nenorocire [...]. Văd abisul şi tremur văzând cum vă scufundaţi într-o mare în care ancora cu greu s-ar putea prinde de ceva."34

După ceremonia de la Saint-Denis, a urmat o explozie de indignare, într-o franceză plină de văicăreli: „Ah, ce durere! Oh, câte regrete! Oh, ce gemete am simţit în suflet la auzul unor asemenea veşti pe care mi le-a relatat Morlains! Doamne! Este oare cu putinţă ca nici un respect de pe lume [nici o consideraţie pământească] să nu înlăture spaima cu care divinitatea ne ameninţă [sic]? Cel care v-a salvat de atâtea ori cu mâna Sa, vă puteţi închipui că El v-ar lăsa să vă îndreptaţi singur către cel mai mare pericol? îmi promiteţi întreaga voastră prietenie şi fidelitate, şi vă mărturisesc că le-am meritat din plin, numai să nu vă schimbaţi tatăl, căci altfel v-aş fi o soră bastardă [...]. Sora voastră adevărată, dacă ar fi [cu condiţia să fie] după moda veche, căci cu cea nouă n-am ce face."35

Această scrisoare uimitoare deschide o fereastră în sufletul şi în mintea

Elisabetei. Ca întotdeauna în momente grave, ea reacţionează „la cald", pătimaş.
Ea resimte ca pe o ofensă personală convertirea lui Henric; pradă şocului, ea
îşi pierde (pentru moment) simţul politic. Se poate constata astfel că, dincolo
de declaraţiile ei obişnuite de toleranţă, rămânea profund protestantă, până
la a considera că trecerea la catolicism ar primejdui mântuirea veşnică a
renegatului. După toate semnele, liberalismul religios era pentru ea numai în
sens unic. Dacă ea ar fi proclamat, la sfârşitul domniei, libertatea cultului catolic
în Anglia, aşa cum Henric IV nu va întârzia să o facă în Franţa pentru cultul
protestant, prin edictul din Nantes, ţara ei ar fi fost scutită de multe drame în
secolul următor, şi mult sânge şi multe lacrimi ar fi fost cruţate.
(Este adevărat că, în anturajul Elisabetei, furia împotriva „perfidiei"
lui Henric nu era mai mică decât a ei. Bătrânul Burghley, paralizat de gută
şi de reumatism, îşi exprima în mod caritabil speranţa că „Regele Regilor
îl va pedepsi cumplit pe regele Franţei pentru felul în care L-a trădat", şi
îl califica drept „cel mai ingrat rege care a existat vreodată" 36. Din partea
unui om care la începutul carierei sale apărea ca un moderat, reacţia este
semnificativă.)
în Franţa, convertirea regelui bourbon a produs rezultate imediate şi
spectaculoase, după cum era de aşteptat. La 27 februarie 1594, el era uns rege

încoronat în catedrala din Chartres; la 22 martie, Parisul îi deschide în fine
jrţile; Rouen, Le Havre, Lyon îi urmează; partidul Ligii se dizolvă şi chiar
embrii familiei de Guise încep să se supună.

Totuşi, victoria nu era completă: spaniolii rămâneau cantonaţi în Bretagne,
r ducele de Mayenne, mai combativ ca oricând, îi chema în Burgundia, în
hampagne, în Picardia; războiul continua în Lyonnais, în Provence, în
anguedoc. Elisabeta era destul de realistă - după ce-i trecuse prima furie -
i să înţeleagă că interesul ei o obliga încă să-l ajute pe Henric împotriva
amicilor lor comuni. Vom vedea în capitolul următor continuarea şi sfârşitul
;estei „campanii din Franţa" în care Anglia era implicată vrând, nevrând. Dar
invertirea lui Henric IV la catolicism ştirbise ceva din încrederea dintre
lisabeta şi el, iar relaţiile lor vor intra de aici înainte într-o atmosferă de
alism rece, foarte străină prieteniei complice din primii ani.

XXVI

„Omul seamănă, dar numai Dumnezeu asigură recolta"

Greutatea de a sfârşi un război

Cu toată convertirea lui Henric IV şi începutul recuceririi Franţei de către el de la Ligă şi de la spanioli, cu toată stabilizarea provizorie a situaţiei în Ţările de Jos, războiul continua pe toate fronturile în cursul anului 1593.

Cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri - iar conflictele din secolul nostru ne oferă exemple în acest sens -, beligeranţii slăbiţi, epuizaţi, lipsiţi complet de forţe, încercau, înainte de a ajunge la inevitabilele negocieri, un ultim efort care ar putea face ca, în cele din urmă, balanţa să se încline în avantajul lor.

Lucrul este evident în cazul lui Filip II, a cărui sănătate devenea din ce în ce mai şubredă şi, din acest motiv, îşi mobiliza toată energia şi toate resursele imperiului pentru a obţine victoria finală înainte de a muri, după 30 de ani de război neîntrerupt. Dar şi Elisabeta, care se zbătea în greutăţi interne din ce în ce mai mari - pe care le vom aminti în capitolele următoare -, încerca să le depăşească

printr-o victorie în afara ţării: sistemul e vechi de când lumea. Robert de Essex, a cărui influenţă la curte nu înceta să crească, era, ca odinioară Leicester, liderul partidului favorabil războiului.

Asistăm deci, în anii 1594-l598, care reprezintă cadrul cronologic al acestui capitol, la un fel de încordare a celor două forţe, şi totodată la o oboseală din ce în ce mai evidentă, ca şi când nici una, nici cealaltă nu ar şti cum să sfârşească războiul. Numai Franţa, condusă cu mână forte de aici înainte de Henric IV, va şti să se retragă la timp, deşi era acuzată de trădare de către aliata ei, după cum se şi cuvenea. Cât despre Provinciile Unite, inamicul iniţial şi principal al Spaniei (ceea ce nu trebuie uitat niciodată), şi ele vor vedea apropiindu-se ziua victoriei, datorită perseverenţei şi curajului lor de neînfrânt. Irlanda însă va deschide în curând un nou câmp de luptă, care, de data aceasta, va implica direct Anglia în ultimii ani ai domniei Elisabetei.

Franţa, Ţările de Jos, în curând Irlanda: acestea sunt teatrele de luptă pe uscat. Dar, mai mult ca oricând, războiul se duce şi pe mare. Anii 1594-l598 vor vedea cele mai spectaculoase expediţii maritime, cu alternanţa episoadelor glorioase şi a eşecurilor lamentabile: în mod hotărât, Marea Armada nu rezolvase nimic.

ranţa-Anglia: cauză comună şi gânduri ascunse

Dacă Filip II, după cum declara neîncetat, nu avusese altă ambiţie decât instaleze în Franţa un monarh catolic, convertirea lui Henric IV ar fi trebuit -l satisfacă, mai ales din momentul (17 septembrie 1595) când papa Clement VII

i acordat iertare hughenotului pocăit. Devine însă evidentă imediat intenţia
gelui Spaniei de a-şi impune în mod definitiv protectoratul asupra regatului
:rin şi hotărârea lui de a o urca pe tron, indiferent de convertirea lui Henric IV,
: fiica sa, infanta Isabela Clara Eugenia, nesocotind legea salică*.
Parisul îşi deschide porţile Bearnezului la 22 martie 1594. Au mai urmat
uite întâlniri ale reprezentanţilor Ligii, dar destul de repede mişcarea „şi-a
erdut suflul", ca să folosim expresia plastică a lui Jean-Pierre Babelon în
pitolul lui consacrat acestei perioade din viaţa lui Henric IV'. Ducele de Mayenne
i retras la Burgundia, de unde cerea ajutorul spaniolilor din Franche-Comte
osesiune ereditară a lui Filip II). în Picardia, spaniolii rezistau în fortăreaţa
n La Fere. Dar mai ales comandantul spaniol din Bretagne, Don Juan de
guila, construia la Crozon, la începutul anului 1594, o fortăreaţă care ameninţa
rect portul Brest.
Elisabeta sesizează pericolul de a vedea marele port din Finistere căzând
mâinile invadatorilor. „Nu a fost niciodată o acţiune mai gravă pentru
aiestatea Voastră decât această tentativă a spaniolilor de a cuceri Brestul.
acă ei ar reuşi, pericolul ar fi tot atât de mare pentru Anglia ca şi pierderea
andei", scria Norris2.
Şi totuşi, Elisabeta era mai puţin hotărâtă ca oricând să trimită ajutoare,
că nu primea garanţii. Ea dorea să sprijine Brestul, cu condiţia ca oraşul să
imească o garnizoană engleză şi un guvernator englez. Henric IV răspunde
nici nu putea fi vorba de aşa ceva: „Pericolul nu ar consta numai în pierderea

irtului, dar s-ar crea atâta aversiune din partea supuşilor mei, încât aceasta
-ar dăuna în treburile mele.3" Stările din Bretagne, adunarea reprezentativă
rovinciei, îi scriau la rândul lor reginei Angliei, ca să o implore să intervină.
udă zadarnică: ea repeta mereu reproşurile pe care i le aducea lui Henric,
renea asupra convertirii din anul precedent, pe care o socotea o trădare („Ea
se încredea în rege de când el se împăcase cu Biserica de la Roma"4) şi îi
rea să ia măsuri în favoarea protestanţilor francezi (la care el îi răspundea
„ei nu vor găsi nimic schimbat în protecţia pe care le-o acorda prin autori-
ea şi bunăvoinţa lui", dacă se comportă „cu fidelitatea şi devoţiunea datorate
iştii publice a regatului"5).
Note:
* Juriştii spanioli argumentau cu faptul că legea salică fusese invocată pentru prima dată, itru succesiunea la tronul Franţei, la moartea lui Ludovic X „Certăreţul" (1316) şi că deci iu putea fi aplicată unui Bourbon, a cărui origine urca până la naşterea lui Robert de Clermont 56). Argumentul era cel puţin surprinzător, dar trebuia oricum găsit un mijloc de a schimba astă „lege fundamentală" a Franţei care excludea femeile de la tron, spre deosebire de islaţia din Spania şi Anglia.
în timp ce se schimbau aceste scrisori politicoase dar usturătoare, Don
Juan de Âguila se fortifica la Crozon şi ameninţa să blocheze rada portului
Brest. La Londra, contele de Essex ardea de nerăbdare. După obiceiul ei, Elisabeta
sfârşeşte prin a se lăsa convinsă, dar îi refuză categoric favoritului comanda
operaţiunilor, spunând „că ea îl iubea prea mult ca să-l lase să se expună
personal" - consolându-l cu un cadou de 4.000 de lire6.
Expediţia de sprijin, care trebuia să întâlnească în Bretagne ce mai
rămăsese din corpul expediţionar al lui Norris, era condusă de faimosul marinar

Martin Frobisher. Ea se compunea din 8 nave si din 4.000 de oameni, iar Henric
se angaja (încă o dată) să ramburseze cheltuiala peste şase luni. Vara era pe
sfârşite - negocierile durau din februarie! - iar furtunile din vremea echinocţiului
se apropiau, între timp, mareşalul de Aumont (care îl înlocuise pe prinţul de
Dombes în calitate de comandant şef din partea regelui) cucerise oraşul
Morlaix, unde Norris voia să-şi organizeze un loc de retragere, iar relaţiile
deveniseră din nou încordate între aliaţi. Ajung în cele din urmă aproape de
Crozon, după ce cuceriseră Quimper-ul în trecere.
Fortul spaniol, denumit „Leul", era deosebit de bine construit şi înarmat,
fiind protejat de mare din trei părţi. Flota engleză s-a postat în faţa zidurilor,
ca să oprească orice ajutor ar fi venit de pe mare. Asediul avea să dureze mai
bine de o lună, şi când garnizoana spaniolă s-a predat, la 18 noiembrie 1594,
după un puternic bombardament de pe uscat şi de pe mare, a fost masacrată
în întregime: puţinii supravieţuitori au fost ucişi de ţăranii bretoni. De partea
engleză, pierderea cea mai gravă era cea a lui Frobisher, omorât în timpul
debarcării, în general, a fost o victorie militară primită cu bucurie de către
Henric IV, fără însă ca pentru aceasta să se înapoieze măcar un scud din datoria
lui, fiind „foarte asaltat simultan din mai multe părţi de mari forţe spaniole"7;
se înţelege uşor că Elisabeta, pentru care economia era mai presus de orice,
se săturase de acest butoi al Danaidelor care era războiul din Franţa8.
îndată ce a căzut Crozon-ul, contingentul englez a fost chemat urgent

înapoi de suverană, în primăvara anului 1595 nu mai rămăseseră deloc trupe
engleze în Franţa.
Şi totuşi, de la încoronarea sa şi intrarea în Paris, „Navarrezul" devenise
în mod oficial regele Franţei pentru întreaga Europă. El nu mai era doar un
şef de partid sau un pretendent la tron fără mijloace, ci suveranul celui mai
populat regat al Occidentului, chiar dacă o parte a ţării mai rămăsese de cucerit.
Venise timpul ca lupta împotriva ocupantului spaniol să primească denumirea
care îi era proprie: cea a unui război de eliberare. La 17 ianuarie 1595, Henric IV
declara oficial război regelui Spaniei.
Era un act de curaj, căci disproporţia forţelor rămânea mare. Franţa se
afla (cum va fi până în timpul lui Ludovic XIV) complet încercuită de Spania
şi de aliaţii ei. Belgia, Luxemburg, Lorena, Franche-Comte, Savoia erau, direct

iu indirect, sub stăpânirea lui Filip II. Prima lovitură n-avea să întârzie: la
l iulie 1595, oraşul Doullens, din Picardia, era cucerit de trupele spaniole sub
amanda contelui de Fuentes, iar populaţia masacrată. Cambrai urmează la
octombrie: în locul eliberării teritoriului, ameninţa invazia spaniolă.
Henric IV, care se afla atunci la Lyon, soseşte în grabă. După un scenariu
evenit tradiţional, el îi trimite Elisabetei un curier special, domnul de La
arrauderie, ca să ceară ajutor; uitase prea curând toate datoriile contractate
i cursul anilor precedenţi şi nerambursate încă. Elisabeta nu era femeia care
i aibă asemenea goluri de memorie. Ea îl primeşte pe La B arrauderie cu mare

iceală (deşi era protestant). Era ferm decisă să nu se mai lase înşeiată: de aici
lainte, orice ajutor va fi supus unor condiţii draconice - de data aceasta nimic
lai puţin decât cedarea portului Calais.
Calais! Se ştie că, încă de la începutul domniei, Elisabeta nu renunţase
iciodată la Calais, vechea cucerire a lui Eduard III, pierdută de Maria Tudor
i urma angajării ei alături de Spania în coaliţia împotriva Franţei în 1558. Acum,
înd războiul se apropia din nou de coastele Mării Mânecii, se părea că a sosit
:azia să-şi realizeze acest vis vechi. Prin răspunsul dat lui La Barrauderie, ea
obligă de la început pe Henric să aleagă una din două: „îi veţi spune regelui
î suntem forţaţi să-i refuzăm orice ajutor fără obligaţia şi condiţia ca el să fie
î acord să ne asigure că forţele noastre militare vor fi primite în oraşul Calais,
i ele însele să se poată apăra împotriva oricăror atacuri sau capcane." 9
Henric IV nu era încă în situaţia de a trece prin asemenea furcii caudine.
l obţinuse în iunie o victorie strălucită asupra spaniolilor, la Fontaine-
ran9aise, aproape de Dijon, care ridicase moralul partizanilor săi. Cu trupele
oprii şi cu un ajutor dat de Provinciile Unite, asediază La Fere, acel oraş din
cardia pe care îl cuceriseră spaniolii cu un an înainte. Un atac spaniol asupra
asului Calais nu ar fi fost poate inevitabil: acest lucru trebuia explicat
lisabetei, şi un nou trimis special, Antoine de Lomenie, este însărcinat să o
că - exact când, coincidenţă nefastă, cădea oraşul Cambrai.
Oare s-a purtat Lomenie, la Londra, într-adevăr insolent şi trufaş? Sau
ate că Elisabeta s-a prefăcut ofensată, ca să nu trebuiască să răspundă la argu-

entele „bunului său frate" Henric? Nu putem şti precis, deoarece bineînţeles
i mărturiile sunt contradictorii; ce este sigur e că englezii, şi în primul rând
urghley, declarau întruna că Lomenie se purtase cu regina în mod „necu-
incios" şi că se pretase la un adevărat şantaj, spunând că, fără ajutorul englezilor,
gele Franţei va fi obligat să ducă tratative cu Spania. Ambasadorul traversează
apoi Marea Mânecii la sfârşitul lui noiembrie 1595, fără să fi obţinut nimic,
ir Essex, în particular, i-a şoptit că refuzul Elisabetei nu fusese poate definitiv.
-a această curte problemele nu sunt ca în Evanghelie, fiindcă se spune în
elaşi timp şi da şi nu", comenta ironic pastorul La Fontaine, un bun cunoscător
realităţilor engleze10.

Spre independenţa Provinciilor Unite

în Ţările de Jos situaţia evolua în mod paradoxal. După moartea ducelui
de Parma, în decembrie 1592, s-au succedat mai mulţi conducători în fruntea
provinciilor din sud, rămase sub stăpânirea Spaniei: întâi, arhiducele Ernest,
apoi contele de Fuentes, pe urmă (în ianuarie 1596) cardinalul-arhiduce Albert -
acelaşi care, cu 7 ani mai înainte, apărase cu succes Lisabona împotriva expediţiei
lui Drake şi a lui Don Antonio. Ca mulţi cardinali de neam princiar din această
epocă, el era de altfel pe jumătate laic şi, la timpul potrivit, putea reveni cu
aprobarea papei la viaţa civilă, ca să se căsătorească.
Din punct de vedere militar, spaniolii rămâneau cei mai puternici, măcar
pentru faptul că primeau întăriri, mai mult sau mai puţin regulat, din Spania

şi din Italia. Olandezii însă, deşi avuseseră câteva înfrângeri trecătoare, erau de acum înainte la adăpost de orice ameninţare serioasă îndreptată asupra ţării lor. Desigur, ajutorul englez contribuia la această securitate, dar trecuse timpul când unul ca Leicester sau Willoughby putea pretinde să-şi impună politica faţă de Statele Generale de la Haga. Adevăratul comandant era acum, incontestabil, Maurice de Nassau, fiul Taciturnului, care moştenise geniul politic al tatălui său, adăugându-i geniul militar.

La adăpostul unui ţărm abrupt, puternic fortificat şi bine apărat, Provinciile Unite prosperau, în mod paradoxal, starea de război le priia. Corăbiile lor navigau pe toate mările, iar oraşul Amsterdam avea mai mult ca oricând rolul de piaţă comercială şi bancară. Vechea supunere faţă de regele Spaniei nu mai era decât o amintire: doar Filip II era singurul care credea încă în ea.

Henric IV, şi mai înainte şi după convertirea lui, simţea o evidentă simpatie faţă de aceşti calvini harnici şi curajoşi. El obţinea de la ei ajutoare militare şi financiare mai uşor decât de la zgârcita regină a Angliei: ei, cel puţin, nu pretindeau garanţii teritoriale în schimbul ajutorului dat. Poate chiar experienţa lor comună în privinţa dificultăţilor avute cu Anglia contribuia la o apropiere, în timpul ofensivei spaniole în Picardia şi al asediului oraşului Cambrai, pe când Elisabeta refuza cererile lui La Barrauderie şi ale lui Lomenie, Statele Generale, dimpotrivă, îi trimiteau un contingent puternic lui Henric, ca să-l ajute să recucerească La Fere.

Elisabeta nu era preocupată decât de un singur fapt: Provinciile Unite îi datorau bani şi ea aştepta să-i fie înapoiaţi, în august 1595, ea îl trimite la

Haga pe Şir Thomas Bodley* ca să ceară imperios restituirea celor 700.000 de
lire sterline pe care i le datorau olandezii. Statele Generale tărăgănează nego-
cierile, uzând de argumentul - perfect adevărat - că era un moment nepotrivit
să se golească vistieria când spaniolii ameninţau să atace Boulogne şi Calais.

Note:
* Acelaşi care, peste câţiva ani, va fonda la Oxford celebra Bodleian Library, graţie
generozităţii contelui de Essex.
adley s-a întors la Londra cu mâinile goale. Elisabeta era furioasă; mai mult
oricând ea îi considera pe olandezi ca pe nişte vasali rebeli, pe când
enric IV le dădea tot mai multe dovezi de stimă.

trtul Calais devine spaniol (aprilie 1596)

Eşecul misiunii lui Antoine de Lomenie, la sfârşitul anului 1595, o lăsa
Elisabeta nemulţumită si totodată neliniştită. „Nu pot crede că după atâtea
omisiuni ale voastre şi atâtea servicii pe care vi le-am făcut aţi putea concepe
L lucru atât de odios, dezonorant şi periculos ca acela de a începe negocieri
regele Spaniei", îi scria ea lui Henric IV11.
Ca să încerce să refacă alianţa, ea îl trimite în Franţa, în ianuarie 1596,
Şir Henry Unton, un excelent diplomat care mai fusese aici cu câţiva ani
ii înainte şi pe care Henric îl apreciase mult. Regele era ocupat atunci cu
2diul fortăreţei La Fere; ambasadorul se instalează la Coucy, la câţiva
ometri de tabăra regală.
Lucrurile se schimbaseră mult de la prima venire a lui Unton. Pretendentul

ajutorat de atunci ajunsese un monarh conştient de drepturile lui, care
ipunea de o armată puternică (şi de un contingent olandez numeros) şi nu
ii accepta ca „buna sa soră" din Anglia să-i dictez nişte condiţii umilitoare.
nbasadorul este primit cu onoruri şi curtoazie - dar în mare ţinută de război -,
»ele fiind înconjurat de tot statul său major, echipat în armuri şi căşti cu panaş.
.siunea era delicată: mesajul reginei era în fond revendicativ şi dojenitor. Ea
e plângea lui Henric de „comportamentul insolent" al lui Lomenie şi îl
rtiza împotriva oricărei încercări de pace separată cu Spania, fără însă să
gajeze Anglia la un ajutor concret pe front. Regele răspunde cu răceală („pe
ton mult diferit de cel de altădată", notează Unton cu regret12) şi face la
idul lui o propunere: dacă Elisabeta se teme atât de mult că Franţa ar înceta
tele, cel mai bun mijloc de a o împiedica ar fi încheierea unui tratat oficial
re Anglia şi Franţa, la care ar putea fi asociate şi Provinciile Unite, ca şi
rincipii din Germania şi Italia, pentru a stăvili ambiţiile Spaniei"13.
Pe Unton îl atrăgea ideea. O comunică la Londra („Dacă regina nu se decide
ede, cred că totul este pierdut aici", scrie el de la Coucy la 13 februarie).
iemna însă că nu o cunoştea pe Elisabeta, dacă îşi închipuia că s-ar lăsa
rţuită astfel. Ea îi răspunde lui Henric printr-o scrisoare amabilă dar vagă.
imic mai mult decât vorbe", observă el14.
Unton îşi dădea toată silinţa, iar regele, care îl simpatiza, intrase în joc.
r-o seară - era în 3 februarie - a avut loc chiar o scenă de vodevil, de care
doi complici trebuie să se fi amuzat teribil inpetto. După o plimbare în cursul

eia Henric i-o prezentase ambasadorului pe amanta sa, Gabrielle d'Estrees,
im spus", scrie Unton, „că, fără a dori să-l jignesc, aveam portretul unei

amante mai grozave decât a lui şi că totuşi portretul este inferior faţă de
realitate. Atunci, dacă ţii la mine, arată-mi-l, a spus regele. M-am lăsat greu,
dar apoi, la insistenţa lui, i-am arătat portretul pe furiş, fără să-l las din mână.
L-a privit emoţionat şi admirativ, spunând: Ah, mă dau bătut! * M-a asigurat
că niciodată nu mai văzuse aşa ceva, apoi mi-a luat portretul din mână, l-a
sărutat de două, trei ori şi a jurat că nu l-ar da pentru nici o comoară de pe
lumea asta [...]. Această imagine mută a avut asupra lui mai mare efect decât
toate argumentele mele şi toată elocinţa mea; şi desigur, dacă sentimentele erau
suficiente ca să continue bunele relaţii dintre Maiestatea Voastră şi dânsul, nu
ar fi nimic de temut, dar sunt îngrijorat că nevoile lui şi grija pentru apărarea
regatului l-ar putea face să trateze cu Spania, împotriva voinţei sale."1S
Acest amestec de limbaj galant şi de realpolitik este desigur amuzant şi
foarte în spiritul epocii, dar el nu făcea să avanseze lucrurile cu nimic. Culmea
necazului, Unton se îmbolnăveşte grav - poate că în urma unei răceli contractate
în cursul lungilor plimbări în care îl ducea regele Franţei, în timpul acelei ierni
reci din Picardia - şi curând i se apropie sfârşitul.
Henric IV îi trimite medicul lui, care îi dă cel mai scump leac, alkermes,
conţinând mosc, chihlimbar, aur şi corn de inorog, şi îi pune pe piept porumbei

vii. Degeaba: ambasadorul moare la 23 martie. Regele îi trimite Elisabetei o scrisoare plină de regrete şi de condoleanţe sincere.

în timp ce la Coucy şi La Fere se continuau discuţiile, situaţia militară se schimba brusc. Cardinalul-arhiduce, noul guvernator al Ţărilor de Jos spaniole, sosea din Italia, prin Franche-Comte si Lorena, cu o armată puternică; la 30 martie 1596, el apărea în faţa oraşului Calais şi începea asediul. Oraşul era puternic fortificat, dar nimeni nu putea fi optimist: fără un sprijin imediat, pe uscat şi pe mare, oraşul urma să cadă fără întârziere.

Era un pericol serios pentru Anglia, în cazul unei noi Armade (şi se vorbea despre aceasta din ce în ce mai mult), oraşul Calais ar fi devenit pentru spanioli portul de escală şi de aprovizionare care le lipsise în 1588. Şi pentru Provinciile Unite era dramatică perspectiva de a-şi vedea blocat accesul la Marea Mânecii de către inamic. După vechea formulă feudală, Henric IV mobilizează de îndată întregul popor, pentru a salva oraşul ameninţat.

La Londra este o adevărată nebunie. Essex - care tocmai pregătea la Plymouth marea expediţie maritimă despre care vom vorbi mai departe - aleargă la curte. Elisabeta îl trimite la Dover să strângă o flotă care să întărească garnizoana de la Calais. De pe coasta engleză (şi chiar de la Greenwich, dacă e să-i dăm crezare lui William Camden, ceea ce totuşi pare neverosimil) se auzeau tunurile spaniole care bombardau oraşul. Dar Elisabeta n-ar fi fost ea însăşi,

Note:

* Pentru a gusta poanta scenei, trebuie să amintim că Elisabeta avea atunci 63 de ani.

iacă, după obiceiul ei, n-ar fi dat, alternativ, ordine şi contraordine. Essex, turbat
ie furie, îi scria unui prieten că avea „mâinile legate la spate"16.
După cum era de aşteptat, consecinţa acestei dezordini nu întârzie: oraşul
Calais le deschide porţile spaniolilor la 17 aprilie (7 aprilie, după calendarul
înglez), iar garnizoana se retrage în fortăreaţă, declarând că se va preda şi ea,
iacă într-o săptămână nu-i vin ajutoare.
Henric IV, ajuns la capătul puterilor, îşi pierde răbdarea. Trimisului
special al Elisabetei, Şir Robert Sidney, venit ca să-i reînnoiască pretenţia ei
ie a primi oraşul Calais drept garanţie pentru Anglia, ca o condiţie pentru orice
ijutor de dincolo de Marea Mânecii, Henric îi răspunde sec că preferă „să fie
jfâşiat de un leu, decât zgâriat de o pisică" (sau, după o altă versiune, mai diplo-
natică, „să fie jecmănit de duşmani decât de prieteni" n). El îi scrie Elisabetei
3 scrisoare categorică: „Doamnă, propunerea despre care domnul Sidney îmi
spune că ar veni din partea voastră mi-a părut atât de nepotrivită cu sinceritatea
icelei perfecte afecţiuni pe care am găsit-o întotdeauna în bunătatea voastră,
ncât cred mai curând că ea ar fi inventată de cei care nu vă cunosc adâncul inimii
...]. îngăduiţi-mi, deci, Doamnă, ca să nu cred că aţi dori să vă măsuraţi
srietenia voastră cu foloasele pe care ea vi le-ar aduce. Ajutoarele date la
levoie sunt dovezile unor adevărate şi sacre sentimente; sunt sigur că afecţiunea
/oastră va fi mai mare cu acest prilej, aşa cum a fost întotdeauna." Cum însă
)olitica nu exclude politeţea, el termină mesajul cu o formulă curtenitoare: „în
ncheiere, vă sărut umil mâinile frumoase şi fericite în care se află cheia
lorocului meu, al vostru foarte afectuos frate şi supus, Henric."18

De altfel, remarca oarecum cinic la Londra ambasadorul Franţei, Nicolas
ie Sancy, „e mai convenabil pentru rege ca spaniolii să ocupe oraşul Calais
jrin forţă, decât ca el să-l dea englezilor, căci dacă îl iau spaniolii, regele ar
nai putea spera să-l ia înapoi de la ei, [în timp ce] dacă i-l dă reginei, n-ar mai
iţi în ce mod să i-l ceară înapoi, şi când el ar vrea s-o facă, ar ofensa-o, şi în
oc deun singur duşman, Henric ar avea doi"19.
în aceste condiţii, era inutil să se mai spere într-un ajutor venit la timp
)entru Calais: cum era de aşteptat, fortăreaţa cade la 24 aprilie (14 aprilie
Centru englezi). De la Dover, Essex îşi arăta deschis indignarea: „Acest oraş
iu a fost pierdut decât prin refuzul nostru de a ne ţine promisiunea. Dacă nu
îram împiedicat, el ar fi fost salvat."20 Erau nişte afirmaţii grave; răul însă se
)rodusese: Calais devenise port spaniol.
Vouă alianţă franco-engleză (mai 1596)
Căderea oraşului Calais, pentru care toţi o socoteau vinovată pe Elisabeta
lin cauza tergiversărilor ei, a avut în Anglia efectul unui trăsnet. Partidul
avorabil războiului, al cărui şef de necontestat devenise Essex, profită de ocazie

ca să o facă pe regină să accepte în cele din urmă alianţa oficială pe care regele
Franţei i-o propunea de mult timp. Ducele de Bouillon - fost Henri de Turenne,
cel mai influent dintre nobilii protestanţi din Franţa şi în acelaşi timp prieten
cu Henric IV şi cumnat cu Maurice de Nassau - vine la Londra cu mai mulţi

diplomaţi, ca să-l întâlnească aici pe ambasadorul Sancy si să înceapă tratativele.
Elisabeta se afla atunci la Greenwich şi acolo, între două plimbări, două
baluri şi două partide de vânătoare, în blânda primăvară maritimă, au loc
convorbirile. Acestea au fost relatate pe larg, cu nenumărate episoade pitoreşti,
de către consilierul Guillaume du Vair, viitor ministru al lui Henric IV, care
participa la convorbiri21.
La început, Elisabeta avea pretenţia să discute despre obligaţiile regelui
Franţei, chiar înainte de a-şi fi dat acordul de principiu pentru alianţă: „La care
Domnul de Bouillon răspunde că atunci când o fată se mărită, mai înainte de a
discuta despre clauzele contractului trebuie ca cei doi să fie de acord să se
căsătorească." Se împiedecau mereu de problema datoriilor francezilor, neram-
bursate din 1589 - şi în această problemă, trebuie s-o spunem, poziţia engleză
era fermă: datoriile de război sunt întotdeauna un motiv delicat de divergenţă
între aliaţi. Şi secolul nostru ştie câte ceva în acest sens.
La mijlocul lui mai, îndărătnicia englezilor (şi în special a lui Burghley,
foarte ostil faţă de orice angajament formal pe continent) era aşa de mare încât
Bouillon se hotărâse să revină în Franţa. Sancy îi explică Elisabetei pe şleau
că dacă el nu-i aduce stăpânului său „decât vorbe", în Franţa se va spune „că
de trei ani regina Angliei nu ne dă altceva şi că, de când a văzut că regelui îi
surâde norocul, ea îi refuză orice ajutor, ca şi cum ar fi geloasă de măreţia lui"
(această ultimă frază făcea aluzie la cucerirea oraşului La Fere, petrecută în
cele din urmă la 16 mai, care, fără a face să se uite umilinţa de la Calais, constituia

pentru francezi o frumoasă victorie).

Fie că argumentele lui Sancy au convins-o, fie că mai curând prietenii lui Essex i-au învins pe cei ai lui Burghley în Consiliu, Elisabeta se hotărăşte la 20 mai să accepte în principiu tratatul de alianţă, exprimându-şi însă teama că va fi judecată de supuşii ei ca „risipitoare şi nesocotită". Dar ar fi fost prea mult ca cineva să-şi închipuie că ea ar fi semnat tratatul fără să-l discute articol cu articol. Textul, cunoscut sub denumirea de „Tratatul de la Greenwich", aşa cum a fost el parafat la 26 mai, se prezenta ca o ligă ofensivă şi defensivă împotriva Spaniei, fiecare dintre cele două părţi angajându-se să nu încheie o pace separată. Anglia urma să participe cu 4.000 de oameni pentru şase luni, Franţa angajându-se să-i trimită înapoi la sfârşitul acestei perioade sau să-i ia în grija ei; era precizat de altfel că aceşti oameni nu vor putea fi folosiţi decât în Picardia la mai puţin de 50 de mile de Calais şi de Boulogne. în cazul unui atac spaniol împotriva Angliei, Franţa va trimite un ajutor echivalent. Unele clauze de libertate a comerţului completau prevederile contractului22.

După cum se vede, Elisabeta renunţase să pretindă oraşul Calais drept ranţie, dar, printr-o înşelăciune diplomatică destul de frecventă în epocă, un tratat, secret de data aceasta, îl anula în parte pe cel dintâi: cei 4.000 de meni promişi nu vor fi în realitate decât 2.000, nu vor rămâne în Franţa decât uă luni în loc de şase, iar Anglia nu va fi obligată „în perioada imediată" să

rticipe la un atac împotriva Spaniei23. Trebuia ca Henric IV să-şi fi epuizat
r-adevăr toate resursele ca să accepte acest târg în care era înşelat (e adevărat
nici el nu avea de gând să dea înapoi datoriile recunoscute în mod atât de
cial: intenţiile nemărturisite erau la fel de importante şi de o parte şi de alta).
Potrivit obiceiului vremii, ratificarea solemnă a tratatului a prilejuit cere-
nii deosebite. Ducele de Bouillon l-a adus la Londra în august, în fruntea
ei ambasade strălucite, şi a primit ca dar obiecte din argint cu o valoare
roape echivalentă cu jumătatea împrumutului acordat lui Henric IV. Banchetul,
;rit de contele de Essex la Essex House, reşedinţa sa, a costat, numai el, tot
-atât24.
în Franţa, contele de Shrewsbury - fiul fostului paznic al Mariei Stuart -
e cel care vine la Rouen, unde se găsea atunci regele, să aducă documentul
;ţios. Semnătura are loc cu mare pompă la biserica Saint-Ouen, la 25 octombrie.
;nric IV primeşte, cu această ocazie, şi însemnele Ordinului Jartierei, înmânate
Shrewsbury. „Doamnă", îi scrie el Elisabetei, „după cum eu sunt sigur că
i preţuiţi statornicia, care este demnă de a voastră, tot astfel sper că prietenia
astră va fi considerată de toţi atât de desăvârşită, încât să servească de exemplu
sterităţii, ca o bucurie pentru noi şi bunii noştri supuşi, şi ca o spaimă pentru
şmanii noştri, cât vom trăi noi doi."25 Nu s-ar fi putut imagina un acord mai
rfect.
Norii aduşi de convertirea lui Henric la catolicism se risipiseră. Se risipeau
ificial - şi neînţelegerile legate de Calais. Dar nu vor trece nici doi ani şi

emisiunile vor fi uitate si de o parte şi de cealaltă.

enturi pe mare: dezastrul din 1595

Escapadele marinăreşti care îi aduceau în fiecare an în apele spaniole
englezii dornici de pradă au continuat şi în timpul războiului de pe continent.
sabeta participa la ele, ca şi la operaţiunile din Franţa şi din Ţările de Jos,
ă tragere de inimă şi cu un buget redus.
Totuşi, în 1595, ea vrea să dea o lovitură serioasă. Spaniolii provocaseră
lare spaimă, în primăvară, pornind de la baza lor din Bretagne ca să execute
azie pe coasta engleză din Cornwall: la Newlyn, Mousehole, Penzance s-au
™t deodată apărând la orizont galere cu stindardul Regelui Catolic, iar
rinari veniţi din Castilia şi din Portugalia au jefuit casele şi prăvăliile înainte
a se reîmbarca. Francis Drake şi John Hawkins, cei doi eroi ai marilor aventuri

maritime din anii 1560, se oferă să plece din nou pe mare, ca să repete vechile
lor isprăvi. Elisabeta se lasă atrasă. Expediţia părăseşte portul Plymouth la 28
august 1595, plină de speranţe. Se va încheia cu un dezastru.
Planul era ambiţios: la Puerto Rico trebuia să captureze un galion din
flota Tezaurului spaniol, imobilizat acolo de o avarie, apoi să se îndrepte spre
Panama, să treacă de istm şi apoi să atace Peni-ul. Expediţia era compusă din
6 vase ale marinei regale, alte 11 vase, 2.500 de soldaţi sub comanda lui Şir Thomas
Baskerville. Se sconta o pradă de 60.000 de lire numai prin capturarea galionului
de la Puerto Rico, şi pe alte bogăţii fabuloase din Perii.
Din nenorocire, Drake şi Hawkins nu se înţelegeau între ei, erau geloşi

unul pe celălalt, fiind mai mult corsari şi aventurieri decât şefi militari, incapabili să reziste la atracţia unor prăzi. Ambii fuseseră glorioşi în trecut; intraseră în legendă în urmă cu mai bine de 20 de ani, Hawkins era trecut de 60 de ani, iar Drake se apropia şi el de această vârstă. Amândoi trăiau acum şocul unui eşec umilitor, Drake din cauza rolului său îndoielnic în expediţia din Portugalia în 1589*, Hawkins fiindcă a lăsat să-i scape un convoi spaniol în 1590 - cu care prilej se scuza faţă de Elisabeta, spunând: „omul seamănă, dar numai Dumnezeu asigură recolta". Ea a exclamat furioasă: „La dracu, a plecat soldat şi iată-l întors popă!"26

Această expediţie din 1595 era deci pentru cei doi marinari un fel de ultimă şansă; prilej totodată şi de a-şi reface averile împuţinate. Ei se îndreaptă spre sud şi încearcă fără succes să jefuiască în trecere Insulele Canare; în timp ce zăboveau în faţa portului Las Pălmaş, una din navele lor este capturată, iar comandantul ei dezvăluie scopul expediţiei. Guvernatorul spaniol trimite imediat un vas rapid să dea alarma la Puerto Rico: efectul de surpriză este ratat.

în cursul traversării între Gran Canaria şi Antile, Hawkins se îmbolnăveşte şi moare. La Sân Juan de Puerto Rico portul era pregătit de apărare şi nu mai putea fi atacat de englezi. Drake coboară spre coasta Americii Centrale, jefuieşte în trecere Riohacha şi Santa Marta (acum în Columbia), debarcă la Nombre de Dios, pe care îl găseşte părăsit şi pustiu - fusese, cu 23 de ani în urmă, locul unde se petrecuse una dintre primele şi cele mai profitabile isprăvi ale sale**: timpurile erau cu totul altele acum.

Thomas Baskerville, potrivit planului iniţial, încearcă să traverseze istmul
Panama cu puţinii oameni pe care îi avea, însă nu reuşeşte. Se întoarce şi se
îmbarcă din nou. Francis Drake era epuizat, dezamăgit, descurajat. „După ce
am părăsit istmul Panama, n-a mai avut nici o clipă de bucurie în suflet", va
spune Baskerville. Febra tropicală îl răpuse. La 20 ianuarie 1596, în largul portului

Note:
* A se vedea pp. 43738.
** A se vedea p. 342.
Portobelo, „Dragonul Angliei" moare, în locurile unde altădată avusese victorii
trălucite. Marea i-a fost mormântul.
Inima lui e în Anglia, iar trupul în ocean;
Gloria lui s-a născut din valuri, acum el se odihneşte în ele,
:ria poetul Richard Barnfield27. O dată cu legendarul corsar dispărea şi unul
intre simbolurile domniei Elisabetei.
Lui Thomas Baskerville, devenit şef al expediţiei, nu-i mai rămânea decât
i aducă flota înapoi în Anglia. El o face cu îndemânare şi prudenţă, căpătând
stfel o reputaţie măgulitoare. Era tot ce se mai putea salva de la dezastru.

'riumful lui Essex: Cădit, 1596

După eşecul ultimei aventuri a lui Drake şi Hawkins, anul 1596 se anunţa
t atât de plin de primejdii pentru Anglia ca acela al Marii Armade. Filip II,
olnav, chinuit de gută şi de ulcer, nu mai avea decât un vis: înainte de a muri,
i se răzbune pe Elisabeta, această eretică incorigibilă, care de aproape 40 de

ii îl sfida şi făcea să întârzie victoria cauzei Domnului. Spania îşi pusese în
ic toate forţele pentru a atinge acest scop. Prin numirea cardinalului-arhiduce
i guvernator al Ţărilor de Jos urma să se îmbunătăţească situaţia militară în
:eastă ţară şi în nordul Franţei; o nouă Armada trebuia să repare înfrângerea
;lei dintâi.
Guvernul englez era perfect conştient de pericol. Robert de Essex,
îrsonal, abia aştepta să se încaiere cu inamicul pe un teren mai demn de el
îcât în hărţuielile de lângă Rouen sau Caudebec. Era momentul unic de a repeta
area aventură care fusese în aprilie 1587 jaful englez de la Cădiz. în toamna
i ului 1595, Elisabeta se lasă convinsă. De data aceasta, Essex şi Marele Amiral
oward de Effingham vor comanda operaţiunile. Pregătirile încep în decembrie.
Aceasta trebuia să fie cea mai ambiţioasă dintre expediţiile maritime
iţiate până atunci de Anglia: 48 de nave de război, 100 de vase de transport,
400 de marinari, 6.500 de soldaţi, şi în plus un puternic contingent olandez,
'aţe repartizate în opt regimente. După opinia contemporanilor, care totuşi
izuseră multe, „spectacolul acestor pânze în portul Plymouth era cu adevărat
agnific"28. Şi chiar este de crezut. Totuşi, recrutarea soldaţilor şi a marinarilor
a dovedit greu de realizat. A trebuit să se recurgă la înrolări forţate, la folosirea
:lincvenţilor şi a vagabonzilor scoşi din puşcării. Ca şi Spania, Anglia ajunsese
capătul puterilor.
în timp ce se forma flota, se produce alarma de la Calais relatată mai
ainte. Essex părăseşte în mare grabă portul Plymouth ca să ajungă la Dover,
ră a putea împiedica însă căderea portului francez. S-ar fi putut crede că

eastă înfrângere, cu gravele consecinţe care ar fi urmat în cazul când ar fi

apărut o nouă Armada spaniolă, ar hotărî-o pe Elisabeta să grăbească plecarea marii flote; nici gând. Dimpotrivă, ea ezita din nou. Regina se întreba dacă, apropiindu-se pericolul, nu ar fi mai bine să-şi concentreze forţele chiar în Anglia şi în Franţa (era momentul când ea negocia cu Henric IV tratatul de alianţă de la Greenwich). Bătrânul Burghley, dintr-o prudenţă firească şi poate şi din ostilitate faţă de Essex, pleda pentru renunţarea la proiectul expediţiei. Essex se plângea de întârzieri, de ordine contradictorii, de reaua-voinţă a unor respon-sabili cu acţiunea („Neglijenţa lui Şir Walter Raleigh nu se datorează întâmplării sau incompetenţei, ci unui plan deliberat, cum nu va în târzia să se dovedească", scria el la 8 mai29). Mai abil, Essex îi prezintă Elisabetei perspectivele unei prăzi viitoare şi necesitatea de a distruge flota spaniolă la ea acasă, înainte ca aceasta să fi avut posibilitatea de a ajunge pe coastele engleze. „Maiestatea Voastră va deveni astfel stăpâna mării, ceea ce reprezintă cel mai glorios titlu la care Ea poate râvni pe lume."30

Argumentul a avut efect. Elisabeta semnează în sfârşit la 23 mai ordinele de comandă pentru Marele Amiral şi pentru Essex, primul ca responsabil cu operaţiunile maritime, cel de al doilea cu operaţiunile pe uscat. Planul campaniei era să se atace portul Cădiz, să se lase acolo o garnizoană, să se ajungă apoi în Azore, să fie interceptată flota de galioane din America, iar la întoarcere

să fie prădate porturile din Portugalia şi din Galicia. Printre comandanţii
escadrei se numărau Raleigh, Lord Thomas Howard (nepot al Marelui Amiral)
şi amiralul olandez Vandevoorde. Thomas Baskerville şi Francis Vere urmau
să comande trupele de uscat ale lui Essex.
Până în ultimul moment, regina şovăise să-l lase pe Essex să plece. Nu
se putea lipsi de el. E elocvent biletul pe care i l-a trimis exact înainte de a se
îmbarca: „îl rog pe Dumnezeu să vă aibă în pază, prea credinciosul meu Robert,
şi ca El să vrea ca întoarcerea voastră să mă facă pe mine fericită şi pe voi mai
bun. Să vă binecuvânteze Dumnezeu, aşa cum aş face-o eu însămi, dacă aş fi
în preajma voastră, după cum aş dori."31 Puţine rânduri scrise de mâna Elisabetei
ajung la acest grad de intimitate şi tandreţe. Ne-am putea gândi că e o mamă
iubitoare adresându-se unui fiu neastâmpărat. Doar dacă nu...
într-un mod mai oficial, ea redactase o rugăciune, în stilul ei de
neconfundat, dispunând să fie tipărită si răspândită în întreaga Anglie:
„Dumnezeule atotputernic, stăpânul universului, Tu, care cunoşti ce este în
adâncul sufletelor şi minţilor oamenilor, căruia nu îi este necunoscută nici o
acţiune omenească, Tu ştii că nici o ură, nici o dorinţă de răzbunare sau de
îmbogăţire nu ne-a îndemnat să pornim această expediţie, ci doar nevoia de
a ne apăra împotriva celor care doresc ruina şi distrugerea noastră. De aceea,
în genunchi Te implorăm, pe Tine, care îndrumi faptele noastre, să ajuţi această
acţiune, să o conduci cu ajutorul vânturilor favorabile şi să-i aduci victoria pentru
gloria numelui Tău şi siguranţa acestui regat care este al Tău. Dă-ne nouă bine-

avântarea Ta. Amin." 32 Totul era pregătit, atât în privinţa oamenilor, cât şi
iţă de Dumnezeu. Ancorele au fost ridicate la 3 iunie 1596.
Nu este aici locul să reiatăm în amănunt expediţia care va duce la culmea
[oriei lui Essex, făcând din el eroul aşteptat în zadar de englezi de atâta amar
e vreme. Spaniolii, lucru curios, erau convinşi că flota plecată din Plymouth
î va îndrepta, ca şi cea precedentă, spre La Coruna, Lisabona sau Antile. A fost
eci o surpriză şi o panică generală când ea a apărut, pe neaşteptate, în faţa
ortului Câdiz, în seara de 20 iunie, în câteva ore, ieşirea din radă a fost blocată
;u toate că bătea „un vânt atât de puternic şi valurile erau atât de mari încât
avele erau aruncate unele asupra altora, fiind ameninţate să se avarieze"33);
icepând de a doua zi dimineaţă, trupele engleze debarcă, izolând portul Câdiz
inspre uscat *. La 22 iunie, comandantul oraşului - care nu era altul decât
ucele de Medina-Sidonia, nefericitul şef al Armadei din 1588 - încearcă să
rţeze blocada, fără să reuşească: „Spaniolii săreau în mare ca broaştele, aşa
s mulţi că parcă s-ar fi golit un sac cu cărbuni", nota într-un mod pitoresc
f altei Raleigh în relatarea lui asupra acestei zile 34. în acelaşi timp, depozitul
2 muniţii al navei Sân Felipe a explodat. „Era un spectacol îngrozitor să-i vezi
aceşti oameni arşi pe jumătate, sărind în mare şi înecându-se, ori agăţându-se
3 parâmele navei, urlând ca în infern, aşa cum se vede în imaginile pictate
z icoane." 35
Oraşul a fost cucerit în câteva ore; la 24 iunie, stindardul lui Essex flutura

î fortăreaţă. Flota spaniolă era distrusă. Mărfuri şi muniţii în valoare de
l milioane de ducaţi fuseseră distruse din ordinul lui Medina-Sidonia înainte
2 retragerea sa, dar, ţinând seama de obiceiurile vremii, faptul că nu au fost
furi, violuri şi masacre lasă impresia unei lupte cavalereşti. „Nu s-a mai întâlnit
n asemenea nobil printre eretici", remarca Filip II, fără voie. Lord Howard
întărea spusele: „Nu există pe lume un bărbat mai curajos decât My Lord
ssex, şi nici un general mai priceput".
Totuşi, continuarea aventurii nu va mai fi la fel de glorioasă. Essex ar fi
rut să rămână pe uscat, să-l urmărească pe ducele de Medina, să organizeze
n cap de pod englez în Andaluzia, după cum fusese stabilit, de altfel, în planul
îpediţiei. Consiliul comandanţilor, din motive încă neclare, refuză să-l urmeze,
npă cum refuză şi să se îndrepte spre Azore, fără să ţină seama de planurile
ii Essex. Se mulţumesc să incendieze portul Câdiz şi să se îndrepte spre Anglia,
fuind în trecere oraşul Faro din provincia Algarve - unde biblioteca
siscopului, cu multe manuscrise şi incunabule preţioase, este luată ca pradă
s Essex, care o dăruieşte apoi bibliotecii prietenului său Thomas Bodley la

Note:
* Se ştie că oraşul este la capătul unei peninsule. Când istmul este ocupat de inamic,
asul rămâne izolat de continent. Acest fapt se va repeta în 1823, după ocuparea fortăreţei rocadero de către francezi.

Oxford: şi acum se găseşte tot acolo, cu legăturile originale ale cărţilor. Flota
era înapoi la Plymouth la 10 august.

După cum este uşor de înţeles, Elisabeta era furioasă din cauza rezultatului slab al expediţiei. Se luaseră ceva prăzi („obiecte de argint, bijuterii, lăzi cu zahăr, cu vin, piei din India, cărţi, tapiserii, mobile, pucioasă, mătăsuri si alte ţesături, lemn, cositor": parcă ar fi inventarul unui târg oriental[36]), dar toate acestea nu depăşeau - cel puţin oficial - suma de 12.838 de lire sterline, o nimica toată în comparaţie cu ce-şi băgaseră în buzunare ofiţerii si soldaţii.

„Deşi Noi v-am scris de mai multe ori ca să vă avertizăm în legătură cu neajunsurile acestei expediţii", îi scria Elisabeta lui Essex, „observăm acum că totul s-a petrecut astfel încât nu s-au acoperit nici măcar cheltuilele."[37] Era o ofensă pe care ea o ierta greu. Regina refuză categoric să plătească soldele marinarilor şi soldaţilor. „Nu mă îndoiesc că şi-au luat singuri plata, şi încă mai mult", replica ea. Avea desigur dreptate.

Ceea ce Elisabeta înghiţea mai greu era că flota nu a încercat să captureze galioanele venite din America, după cum ordonase ea. Când a aflat, în septembrie, că galioanele ajunseseră în perfectă stare la Lisabona cu o încărcătură de 20 milioane de ducaţi, furia ei n-a mai avut margini. Ea îl batjocorea pe marele amiral Raleigh, şi chiar pe Essex, care totuşi nu avea nici o vină aici. Când s-a făcut o slujbă de mulţumire pentru victoria de la Câdiz, la Catedrala Saint Paul, mulţimea a aplaudat numele lui Essex. Aflând aceasta, Elisabeta a bătut din picior: nu-i plăcea ca vreunul dintre supuşii ei, fie chiar şi favoritul său, să apară ca un erou. „O singură regină şi nici un rege": formula era mai actuală ca oricând.

O nouă Armada spaniolă, o nouă expediţie engleză: meci nul (1596-l597)

Ca şi în 1587, expediţia engleză din 1596 avusese ca scop principal să
împiedice, sau măcar să stingherească formarea unei noi armade de către regele
Spaniei, fapt ştiut de toată lumea. Flota spaniolă nu se arma însă la Câdiz, ci
la Lisabona. Raidul de la Cădiz, oricât ar fi fost el de spectaculos, nu avea deci
legătură directă cu armada. Ba dimpotrivă, afrontul adus orgoliului spaniol a
acţionat ca un imbold. In întreaga peninsulă, nobilii, chiar şi clerul şi-au adus
contribuţia. Sosirea galioanelor din America, pe care nu le putuseră captura
englezii, aducea la momentul potrivit aurul necesar pentru a grăbi lucrările.
„Regele, care până atunci lâncezea şi dormita din cauza bolii, a fost atât de
rănit de victoria englezilor, că s-a trezit şi a realizat în trei zile mai mult decât
făcuse mai înainte în trei ani", notează uimit un spion englez38.
într-adevăr, totul a mers atât de repede, încât, după două luni de la Cădiz,
armada era gata să ridice ancora. Ca şi înaintaşa sa din 1588, ea era impresionantă:

5 de nave, mai mult de 10.000 de oameni, cu contingentele din Italia şi din
mda. în Anglia domnea neliniştea: Bughley era de părere să se evacueze
pulaţia de pe coaste, lăsându-se pustii; au fost văzute din nou turnuri de obser-
ie, focuri de avertizare, recrutări de trupe, măsuri de apărare la gura Tamisei.
i mai lipsea decât tabăra de la Tilbury ca să dea impresia unui remake istoric:

r, la 63 de ani, Elisabeta nu mai putea fi imaginată reeditând celebrul ei
curs, cu casca de argint pe cap, împodobită cu pene albe!
Din motive uşor de înţeles, nu se ştia încotro se va îndrepta armada: spre
mda, ca să cucerească insula şi să atace Anglia din spate? Sau, la fel ca în
na cu 8 ani, va merge spre Calais - de acum posesiune spaniolă - şi spre
irea Nordului? Sau poate va încerca o debarcare pe coasta sudică a Angliei,
Devon, sau în insula Wight? Toate ipotezele erau posibile. Elisabeta scrie
iţelor Generale de la Haga şi lui Henric IV, ca să le ceară ajutor.
în mod sigur însă, nici soarta şi nici vântul nu ţineau cu spaniolii. Plecată
i Lisabona la 13 octombrie 1596, sub comanda amiralului (adelantado) Don
irtîn de Padilla, imensa flotă este împrăştiată de o furtună cumplită doar după
eva zile în Golful Biscaya. Numai 50 de nave au ajuns mai mult sau mai puţin
regi în portul El Ferrol; restul, dezorientate, cu catargele sfărâmate, erau
iase din luptă. Nici cea de a doua armada n-a fost mai invincibilă decât prima.
Ca o consolare pentru spanioli, expediţia întreprinsă de englezi în anul
nător, sub comanda lui Essex şi a lui Raleigh, şi care ar fi trebuit să repete -
data aceasta la La Coruna şi la El Ferrol - lovitura de la Câdiz, s-a terminat
;a printr-o înfrângere totală. Din cauza unor furtuni şi a unor greşeli tactice,
ajunge în Azore, unde rătăceşte în mod lamentabil 15 zile, şi se întoarce cu
xi pierderi după două luni de la plecare. I s-a spus, în batjocură, „Voiajul
nsule". I-a trebuit mult lui Essex ca să potolească furia suveranei sale: „Ştim
cei absenţi sunt supuşi la atacuri şi calomnii din partea duşmanilor lor, dar

uestatea Voastră este dreaptă şi ştie că nimeni nu este şi nu va fi vreodată
l plin de zel, mai supus şi mai devotat Ei decât prea umilul şi credinciosul
sal, Essex." 39 Erau nişte cuvinte strălucite, dar Elisabeta ar fi preferat
ălucirea aurului. Făcând un bilanţ, războiul pe mare nu ducea la rezultate
i certe decât operaţiunile pe uscat din Franţa şi din Ţările de Jos.

trşitul războiului în Franţa (1598)

în Franţa, tratatul de alianţă cu Anglia încheiat cu mare greutate în 1596
L foarte departe de a aduce rezultatele sperate de Henric IV. Spaniolii îşi
nţineau presiunea militară în Picardia, iar ajutorul englezilor era tot atât
redus ca şi în trecut. Din ce în ce mai mult, se vedea clar că este inutilă
itinuarea unui război al cărui ţel - urcarea infantei pe tronul Franţei -
păruse.

în primăvara anului 1597, spaniolii au mai făcut un ultim efort: la 11 martie,
oraşul Amiens a fost cucerit pe neaşteptate. Pentru Henric IV era o lovitură
puternică. Calea spre Rouen, poate şi spre Paris, îi era deschisă cardinalului-
arhiduce; exista riscul de a se repune problema întregii încercări de pacificare
din ultimii ani. Acum ori niciodată era momentul ca Anglia să arate ce însemna
pentru ea tratatul semnat cu un an mai înainte. Ambasadorul Jacques de
Fouquerolles este trimis în grabă la Londra să ceară ajutoare. Urgenţa era atât
de mare încât - lucru nemaiauzit - Henric IV era gata, de data aceasta, să

cedeze oraşul Calais drept garanţie: „Regele ştiind că regina Angliei şi-ar fi dorit să aibă oraşul Calais, dacă domnul de Fouquerolles înţelege că ea persistă în această dorinţă şi că nu există nici un mijloc de a o face să renunţe şi nici să obţină ajutor de la ea [decât] satisfăcându-i dorinţa, el îi va spune că Maiestatea Sa [Henric IV] este nevoit acum să se înţeleagă cu ea asupra cedării acestui oraş, cu condiţia însă ca ea să-l considere ca aparţinând Coroanei Franţei şi drept gaj pentru o anumită sumă [...] până la înapoierea acesteia."40

Faptul că Elisabeta nu a profitat de această ocazie unică, nesperată, de a-şi realiza vechiul vis, punând din nou mâna pe portul Calais - o „rană deschisă" în coasta Angliei de 40 de ani -, spune mult despre gradul de secătuire financiară şi militară în care ajunsese regatul ei. Ar fi trebuit, ca să-l mulţumească pe Henric IV, să trimită neîntârziat 4.000 de oameni, artilerie, muniţii: nimic din toate acestea nu era disponibil. Essex, ca de obicei, a fost singurul care pleda în favoarea ajutorului. Tot ce a putut acorda Consiliul privat a fost un ajutor de 2.000 de oameni, fără să mai insiste pentru Calais.

Graţie ajutorului englez şi mai ales celui olandez, oraşul Amiens este recucerit la 25 septembrie. De aici înainte, pentru regele Franţei războiul nu mai avea nici un motiv să continue. Chiar şi la Madrid se schiţa o soluţie: infanta Isabela Clara Eugenia se va căsători cu arhiducele Albert (căruia papa îi va retrage titlul de cardinal), iar cuplul princiar va domni în Ţările de Jos din Sud * sub o oarecare şi îndepărtată suzeranitate a Spaniei. Diplomaţia pontificală a intervenit,

cu eficacitatea ei obişnuită, să slujească de intermediar. Pentru Henric IV venise
momentul să încheie pacea. Oare Elisabeta va accepta să participe şi ea la această
pace? Dar Provinciile Unite? Aceasta avea să fie miza jocului politic dificil pe
care îl vor face, în timpul lunilor decembrie 1597-ianuarie 1598, la Londra,
ambasadorul Andre Hurault de Maisse, iar la Haga, Paul Choart de Buzenval.
Misiunea lui Hurault de Maisse este bine cunoscută graţie jurnalului
amănunţit ţinut de el, care se păstrează la Biblioteca naţională a Franţei41, îl
vom cita în mai multe rânduri în cursul ultimelor capitole ale acestei cărţi, căci
el abundă în detalii pitoreşti asupra curţii Elisabetei si asupra ei însăşi.
Deocamdată, nu ne interesează decât aspectul diplomatic al misiunii lui.
In linii mari, actuala Belgie, plus departamentele Nord şi Pas-de-Calais.

Este de înţeles că, în guvernul englez, părerile erau diferite în ceea ce
/este propunerile franceze. Bătrânul Burghley, chinuit de gută, nu mai venea
Consiliu decât purtat în litieră, şi pleda mereu în favoarea păcii; Essex era
i avid ca niciodată de glorie militară (era la câteva luni după eşecul „Voiajului
nsule", unde prestigiul său fusese ştirbit), şi refuza orice intenţie de încetare
iptei. După William Camden, Burghley - care, ca un bun protestant, avea
jtdeauna Biblia la îndemână - deschide cartea sfântă la Psalmi: „Oamenii
aşi de sânge şi de înşelăciune nu vor ajunge nici jumătate din zilele lor".
i târziu, îşi vor aminti această profeţie42.
Ambasadorul Provinciilor Unite la Londra, Caron, acţiona insistent

otriva încheierii păcii. Statele Generale se temeau că ar ieşi în pierdere în
ui unei înţelegeri franco-spaniole, mai ales dacă şi Anglia ar adera la aceasta.
altfel, Hurault de Maisse aflase prin „contactele" sale (cum s-ar spune astăzi)
la rândul lor, englezii duceau tratative secrete cu arhiducele, urmărind
tituirea oraşului Calais nu Franţei, ci Angliei: mai mult ca niciodată, trebuia
i să se acţioneze repede.
Primindu-l pe ambasador în şase rânduri, Elisabeta l-a uluit prin luxul
timentar şi l-a ameţit cu vorbăria ei, dar a refuzat mereu să-i răspundă la
ebarea: ce va face ea în cazul unei păci separate a Franţei cu Spania? De
isse înţelegea bine care era tactica: „Oamenii de aici [din Anglia] nu doresc
nod sincer nici război, nici pace, ci să continue hărţuiala de până acum
indu-ne pradă suferinţelor noastre."43
în cele din urmă, s-a hotărât ţinerea unei conferinţe în Franţa, cu repre-
tanţii celor trei puteri aliate, ca să se discute propunerile spaniole. Degeaba:
vinciile Unite nu voiau să înceteze lupta în momentul când situaţia lor
itară se îmbunătăţea, datorită victoriilor lui Maurice de Nassau. Elisabeta
izbutea să curme disputa între adepţii războiului şi cei ai păcii şi, cum făcea
şea în asemenea cazuri, nu lua nici o hotărâre. Singurul care se hotărăşte
; Henric IV, şi la 2 mai 1598 tratatul de pace franco-spaniol este semnat la
vins, în Picardia. Spania înapoia toate cuceririle sale (inclusiv Calais, şi Blavet
Jretagne, care încă mai rezista), îl recunoştea -în fine - pe Bearnez ca rege
Tanţei, şi renunţa la orice altă intervenţie în regat. Se revenea la tratatul

a Cateau-Cambresis, dar de data aceasta fără clauze referitoare la Anglia.
După cum era de aşteptat, îndată ce tratatul a fost semnat, Elisabeta a
lodat de furie. Henric era un „Antihrist de ingratitudine", violase alianţa
la Greenwich. Numai că el avea răspunsul pregătit: „Doamnă, dacă mă
zaţi că n-am respectat [angajamentele mele], nu puteţi spune totuşi că am
it-o fără ştirea voastră, căci nu numai că v-am avertizat la timp să procedaţi
îl, dar v-am şi deschis şi asigurat calea ca să reuşiţi dacă aţi fi fost de acord,
el că dacă nu ţineţi seama de acest fapt, voi sunteţi cea care vă îndepărtaţi
nine, şi nu eu de voi." "* Relaţiile franco-engleze aveau să rămână timp de

mulţi ani la acest ton de răceală şi de suspiciune reciprocă: de-a lungul secolelor,
aceasta a fost soarta înţelegerilor cordiale.
Oricum, cu tratatul de la Vervins s-a încheiat un lung capitol din istoria
europeană. Cu câteva zile mai înainte, Henric IV instituise în mod definitiv
toleranţa religioasă în Franţa prin celebrul Edict din Nantes - ceea ce Elisabeta
nu va realiza niciodată în regatul ei.

începuturile războiului din Irlanda

Pentru a o învinge definitiv pe Elisabeta, Spaniei îi mai rămăsese, ca un
teatru de operaţiuni oricând posibil, instabilul teritoriu irlandez. Instabil prin
natura lui geologică, cu mlaştini şi zăcăminte de turbă; instabil totodată, încă
şi mai mult, prin neastâmpărul lui politic.
După nefericita aventură de la Smerwick, în 1580 *, Filip II evita să

intervină cu trupe în Irlanda. El păstra legătura cu şefii catolici din insulă, în
anumite împrejurări le dădea bani sau arme, înlesnea trimiterea de misionari
iezuiţi, dar se ferea să participe la acţiuni pe pământul irlandez.
Şi totuşi, succesul propagandei catolice se afirma, în întreaga Irlandă,
coloniştii englezi protestanţi şi ţărănimea celtă catolică se urau din ce în ce mai
mult; desigur că deosebirile religioase nu reprezentau decât un element al
acestei neînţelegeri fundamentale, dar un element determinant de aici înainte.
Un anume Richard Bingham, guvernator englez în Connaught, exprima părerea
generală a compatrioţilor lui, declarând că „acest popor nu poate fi condus
decât cu sabia în mână, fiindcă nu există nici o diferenţă între un irlandez si
un lup flămând"; un pastor anglican, gata să arboreze stindardul Bibliei, era
convins că „Dumnezeu a dat această ţară frumoasă şi bogată englezilor, după
cum dăduse în trecut Ţara Canaan israeliţilor, deoarece El nu putea să o vadă
stăpânită de papistaştii sălbatici" 45. Cât despre rezultatul acestei politici de
colonizare forţată, poetul Spenser, martor ocular, îl descrie astfel: „în orice
pădure sau vâlcea se văd oameni târându-se sprijiniţi în braţe, căci picioarele
nu-i mai ţin. Sunt ca nişte fantome ieşite din morminte, mâncând mortăciuni
când găsesc, şi ajung să dezgroape cadavre ca să le devoreze."46 Chiar dacă
facem abstracţie de evidenta exagerare literară, existau toate condiţiile pentru
unul din acele războaie de eliberare naţională în care ura faţă de ocupantul
străin se îmbină cu cea faţă de eretic sau de necredincios pentru a face să se
verse sânge într-un mod de neiertat.

Irlandei catolice nu-i lipsea decât un şef. Acesta a apărut pe la 1590 în
persoana lui Hugh O'Neill'conte de Tyrone, un şef de clan din Ulster, crescut
în Anglia şi care, cu ajutorul englezilor, îşi extindea de vreo 10 ani, cu răbdare,

Note:
* A se vedea pp. 347-348.
rea asupra vecinilor lui. El pretindea că este loial faţă de regină, dar în
îşi timp se declara catolic, îşi data scrisorile în stil gregorian şi era în cores-
ienţă cu Spania. Lordul-Deputat (vicerege) din Dublin nu prea ştia dacă
t Tyrone îi era prieten sau duşman. Răspunsul vine la 4 mai 1595, când
ine ocupă brusc o fortăreaţă construită de englezi la marginea provinciei
er, pe malul râului Blackwater. El este proclamat trădător şi rebel la
mie; războiul începuse.
Ca să lupte cu Anglia, Irlanda nu avea nici artilerie, nici cavalerie, ci
ai ţărani în picioarele goale, înarmaţi cu suliţe şi cu seceri. Tyrone îi scrie
ilip II ca să-i ceară ajutor. Filip îi trimite o scrisoare de încurajare, dar nu
tăriri - era pe vremea războiului din Bretagne şi Picardia; totuşi, el lăsa
: înţeleagă că mai târziu ar putea interveni să sprijine cauza sfintei religii
landa împotriva ereticilor. Tyrone înţelege că, pentru moment, nu avea
soluţie decât să facă pace cu Anglia. El declară că se supune şi dă ca
ndă 2.000 de vaci, aşteptând zile mai bune.
în primăvara anului 1596, Filip II primeşte o nouă scrisoare din Irlanda:
că regele Spaniei nu trimite ajutor, cu artilerie pentru a ataca oraşele şi
ireţele engleze, întreaga ţară va cădea imediat în mâinile ereticilor."47 Era
îl de argumente convingătoare pentru El Escorial. Filip răspunde că îi va

iţe ajutoare. Tyrone crede că face un joc abil dacă îi dă scrisoarea Lordului-
utat Russell, gândindu-se că astfel îl înşală în legătură cu propriile lui
iţii. Russell îşi face însă şi el jocul, trimiţându-i documentul Elisabetei, care
ăbeşte să-l transmită în Spania, ca dovadă a jocului dublu al lui Tyrone.
i putut fi sfârşitul aventurii, dacă Filip II ar fi crezut într-adevăr în trădarea
dezului. Din fericire pentru acesta din urmă, Filip se lasă convins că scrisoarea
şese furată lui Tyrone de un secretar necinstit care a trimis-o guvernului
ez. Incidentul rămâne fără urmări, dar el este specific moravurilor epocii
:estui machiavelism rudimentar de care dădeau dovadă atunci oamenii
ici, ce nu puteau fi suspectaţi de naivitate.
Ajutorul pentru Irlanda era neîndoielnic unul dintre scopurile Armadei
oamna anului 1596; despre necazurile ei am relatat mai înainte, în realitate,
3rul nu a sosit decât în martie 1597, şi era de proporţii reduse: două nave,
de oameni, ceva bani, câteva arme. Tyrone era disperat: „Spaniolii sunt
eam de mincinoşi, ei îi trădează pe irlandezi." Dar, după cum se întâmplă
ea în acest fel de gherile din teritorii sălbatice, conflictul nu este rezolvat
armament greu şi batalioane mari. La 14 august 1598, armata engleză venită
icucerească fortăreaţa de la Blackwater era masacrată la Yellow Ford (în
dezä Beal-an-athabuida) de către partizanii irlandezi: peste 2.000 de englezi
înpe câmpul de luptă şi abia 1.500 revin la Dublin.
în câteva zile, întreaga insulă este în flăcări. Războiul din Ulster se trans-
la în războiul Irlandei. El va întuneca întregul sfârşit al domniei Elisabetei,

î în ajunul morţii sale.

XXVII

„O adorăm spunându-i Eliza"
Secolul Elisabetei

Cu siguranţă, Elisabeta I a rămas în istorie, mai ales în afara Angliei, prin strălucirea culturală a secolului său mai mult decât prin victoria asupra Armadei sau prin întemeierea Bisericii Anglicane. Formula curentă în franceză de „secolul Elisabetei", analogă cu „secolul lui Ludovic XIV" sau „secolul de aur" spaniol, exprimă în manualele noastre şcolare şi în conştiinţa noastră această noţiune pe care numele lui Shakespeare, Marlowe, William Byrd, Francis Bacon o ilustrează, printre multe altele.
Evident, ar fi imposibil ca într-o carte consacrată Elisabetei să se omită acest aspect esenţial al domniei sale. Dar nici nu se poate face aici un studiu aprofundat al civilizaţiei elisabetane, care ar depăşi din toate punctele de vedere cadrul unei biografii, oricât ar fi ea de cuprinzătoare, aşa cum se doreşte cea de faţă. Ne vom mărgini deci să încercăm să privim această mare înflorire cultu-rală în raport cu regina, cu personalitatea ei, cu activitatea ei politică, si să-i dezvăluim caracterele originale, fără a avea ambiţia de-a analiza toate aspectele şi, cu atât mai puţin, de a aminti toate personalităţile.
în primul rând, aşa cum s-a menţionat la începutul acestei lucrări*, creaţia

literară, artistică şi filosofică denumită elisabetană începe destul de târziu faţă de domnia Elisabetei (spre 1580, deci după 20 de ani de la urcarea pe tron a celei care îi dă numele), şi continuă mult după ea, în timpul domniei succesorului ei. Macbeth, Regele Lear, Ducesa de Malfi, care pot fi citate printre piesele de valoare ale „secolului Elisabetei" au fost scrise după moartea ei. Iar acest „secol", chiar dacă înglobăm în el autori ca John Ford sau artişti ca Inigo Jones, nu depăşeşte, în cel mai bun caz, anul 1630: el durează deci cel mult 50 de ani, dintre care 20 sau 25 chiar sub domnia Elisabetei. Faptul trebuie subliniat, pentru a preciza lucrurile. Englezii, mai rezonabili decât noi, nu vorbesc de „secolul" Elisabetei, ci de „epoca" Elisabetei sau de „era" Elisabetei1.

Note:
A se vedea pp. 290-292.

Acestea fiind spuse, cum apare, la începutul marii confruntări dintre
glia şi Spania, înflorirea literară şi intelectuală care îi va conferi pentru
ieauna numelui reginei Tudor o strălucire necunoscută de nici unul dintre
intaşii săi?
Fără a avea naivitatea să credem că anumite condiţii socio-economice
unei ţări generează în mod firesc o anumită civilizaţie, trebuie să situăm
st fenomen în contextul propriu. Una dintre notele caracteristice este spiritul
iventură: marile expediţii ale lui Hawkins, Drake, Frobisher se petrec în ajunul
lor 1570, iar în 1589 Richard Hakluyt publică prima ediţie a compilaţiei sale

ncipal Navigations, Voyages, Traffics and Discoveries ofthe English Nation,
e se bucură imediat de un real succes. Englezii arată o mare pasiune pentru
coperirea lumii, ca şi pentru câştigurile pe care le-ar putea obţine din aceste
coperiri - vom mai reveni asupra acestui aspect.
O a doua trăsătură, corolarul celei dintâi, este orgoliul naţional. Dacă
sabeta se bucură de o popularitate fără egal în ţara ei, este mai înainte de
te fiindcă ea a ştiut să le dea englezilor motive pentru care să se creadă
eriori altor popoare, în legătură cu acest fenomen dovezile sunt numeroase:
tannia de William Camden, History of Great Britain de John Speed,
ronides ale lui Raphael Holinshed. Respingerea catolicismului de către o
te din ce în ce mai largă a naţiunii este unul dintre aspectele acestui orgoliu
luitor: un regat ca cel al Angliei nu ar putea accepta autoritatea, nici măcar
rituală, a unui străin. După spusele ambasadorilor rezidenţi la Londra şi ale
îtorilor, caracterul insular merge până la xenofobie: străinii sunt adesea luaţi
)ătaie de joc, chiar insultaţi şi molestaţi, atât pe străzile capitalei, cât şi în
s oraşe2.
Totuşi - faptul este esenţial -, acest patriotism nu face deloc ca elita
îlectuală şi socială să se izoleze. Dimpotrivă, contactele cu continentul sunt
i strânse ca oricând, cu tot războiul cu Spania care, începând de pe la 1580,
reunează relaţiile cu posesiunile spaniole (inclusiv cu Ţările de Jos) şi cu
ia. Tinerii nobili continuă să-şi facă studiile în Franţa, în Germania, în Italia:
;rele literare străine circulă intens în Anglia şi adesea sunt traduse în engleză;
:urtea Elisabetei, ea însăşi poliglotă, toată lumea înţelege şi vorbeşte mai

lt sau mai puţin franceza, italiana, spaniola, fără a pune la socoteală latina
treaca, cunoscute de cei mai cultivaţi (un mare senior şi general cum era
lele de Essex îşi împodobea scrisorile, la fel ca şi regina, cu citate latineşti,
ia le făcea obositoare).
In special Italia exercită asupra scriitorilor şi artiştilor englezi o atracţie
manentă, chiar o supremaţie la care sunt cu toţii sensibili. Elisabetei îi plăcea
'orbească limba italiană şi mărturisea că, dacă poziţia ei i-ar fi îngăduit, ar
orit să viziteze peninsula, considerată atunci ca centrul civilizaţiei. Fascinaţia
iană se simte în întreaga creaţie literară şi artistică a epocii, chiar la cei mai

de seamă reprezentanţi: Shakespeare situează în Italia nu mai puţin de 11 piese
de teatru, printre care capodopere ca Romeo şi Julieta şi Neguţătorul din
Veneţia. Sonetul, formă poetică preferată de Philip Sidney şi de Shakespeare,
este importat din Italia, ba până şi pasiunea, repede răspândită, pentru „poante",
aluzii mitologice şi jocuri de cuvinte de efect.
Aceasta nu împiedica manifestarea paralelă a dragostei faţă de izvoarele
folclorice naţionale şi de istoria engleză reală sau mitică (regele Arthur, cavalerii
Mesei Rotunde). Astfel, Faerie Queene a lui Edmund Spenser, publicată în mai
multe ediţii succesive între 1589 şi 1596, realizează o sinteză uimitoare, superbă
şi barocă de cultură clasică, roman de aventuri, basm feeric, fantezie poetică,
orgoliu naţional... şi măgulire pentru Gloriana, „Crăiasa zânelor", în care, evident,
fiecare o recunoaşte pe Elisabeta. Şi Visul unei nopţi de vară îi aduce în scenă,

într-o atmosferă onirică, pe ducele Atenei, Tezeu, pe regina Amazoanelor, Hipolita, pe regina zânelor, Titania, pe regele elfilor, Oberon, ca şi pe meşteşugarii Quince, Snug şi Bottom, parcă scoşi din cârciumile din Cheapside şi din Blackfriars.

Nimic mai englezesc, până la urmă, decât acest amestec de inspiraţii diverse. Publicului lui Shakespeare îi plăcea să viseze, să se lase purtat de imaginaţie spre „pădurea Arden" sau spre insula Cipru, dar cu condiţia ca acolo să audă vorbindu-se limba lui obişnuită şi spunându-se glume de care va putea să râdă şi seara, după ce s-a întors acasă.

Lucru curios, sunt rare aluziile politice directe în creaţiile literare ale anilor 1580-l590, fără îndoială de teama cenzurii şi a unor eventuale urmăriri. în schimb, exprimarea orgoliului naţional revine frecvent; istoria Angliei este ridicată în slăvi în cronici, poeme, piese de teatru, adesea foarte batjocoritoare la adresa străinilor (recitiţi Henric V de Shakespeare şi dialogul lui satiric între prinţesa Catherine a Franţei şi însoţitoarea sa Alice).

S-ar fi putut crede, ţinând seama de locul ocupat de problemele religioase în dezbaterile Parlamentului şi în polemici, că poezia şi teatrul ar repeta aceste probleme. Or lucrurile nu stau aşa: nici Shakespeare, nici Marlowe, nici Spenser, nici Philip Sidney nu par să fie interesaţi de domeniul religios. Oare trebuie să se tragă de aici concluzia că într-adevăr mulţimea nu era pasionată de aceste dispute teologice? Poate să fi fost aşa, dar explicaţia stă mai ales în faptul că artiştii aveau alte preocupări decât podoabele liturgice sau puterea disciplinară ale episcopilor.

în realitate, temele abordate în literatura elisabetană, şi tocmai aceasta
explică măreţia ei nepieritoare, sunt cele ale marilor pasiuni umane, aşa cum
sunt ele trăite dintotdeauna: dragostea, gelozia, ambiţia, avariţia, ura, răzbunarea
şi marile probleme metafizice care-l frământă pe om încă de la începutul lumii:
binele, răul, suferinţa, moartea.

atrul, poezia, filosofici, muzica
în ochii omului din zilele noastre, Shakespeare este cel care, în mod
tegoric, domină scena elisabetană. Această supremaţie era mai puţin evidentă
i vremea lui, deşi el era deja cunoscut şi apreciat. La început fusese un simplu
tor din trupa contelui de Derby - fiecare companie teatrală fiind patronată
: atunci, în Anglia ca şi peste tot, de un mare senior. Primele teatre londoneze
ulgare" datează din acea epocă: Teatrul, Cortina, Roza, Lebăda, Globul,
trtuna. în 1592, Shakespeare îşi reprezintă prima sa piesă, pe o temă istorică
patriotică, Henric VI, apoi comedii „italieneşti", Zadarnicele chinuri ale
agostei, Cei doi tineri din Verona, Comedia erorilor. El joacă în faţa reginei
1594 şi ei îi place mult, între altele, personajul Falstaff: se spune că Shakespeare
;cris în 1597 Nevestele vesele din Windsor pentru a-i face pe plac reginei, în
eastă perioadă, el apare în anturajul lui Robert de Essex şi leagă o prietenie
ansă, ca să nu spunem mai mult, cu seducătorul conte de Southampton,
maradul lui Essex, care este fără îndoială acel „stăpân-stăpână a pasiunii
ele" cântat în Sonete prin anii 1595-l600*.

Cele mai mari succese ale lui Shakespeare, cât timp a trăit Elisabeta, au
st piesele istorice: Henric VI, Henric V, Richard HI, Richard II, Regele loan.
am vedea mai târziu ce rol va juca, cu totul involuntar, piesa lui Richard II
evenimentele dramatice din anul 1601. Dar, oricât ar fi fost de mare geniul
t, nu Shakespeare este întemeietorul teatrului elisabetan. Fără să ne
toarcem la Gorboduc din 1561**, Christopher Marlowe reprezentase încă
n 1587 piesa sa Tamburlaine the Great, apoi în anul următor The Tragedy of
r. Faustus. The Jew of Malta a precedat cu cel puţin patru ani piesa
zguţătorul din Veneţia. Personalitatea lui Marlowe, un ateu desfrânat, nu i-ar
permis, desigur, să concureze temeinic succesele lui Shakespeare la curte şi
rândul publicului (el era pe punctul de a fi arestat pentru lipsă de credinţă,
nd moare, fiind victima unei încăierări într-o cârciumă, în 1593), dar nu poate
neglijată anterioritatea lui cronologică, şi nici cea a piesei The Spanish
'agedy de Thomas Kyd (şi el ateu notoriu şi destrăbălat), care datează din
89. în schimb, Ben Jonson, un alt „elisabetan" celebru, nu a început să scrie
;cât după Shakespeare, iar operele sale principale au fost create în timpul
mniei lui lacob I.
Teatrul elisabetan, jucat în mod curent în zilele noastre în toate ţările,
este foarte familiar, în schimb, poezia ne este mai greu accesibilă. Abuzul

Note:
* Nu vom aborda aici teoriile conform cărora Shakespeare nu ar fi fost decât pseudo-

nul unui autor aristocrat dornic să-şi păstreze anonimatul - Francis Bacon sau un altul, chiar aşi Elisabeta. Acestea ţin mai mult de domeniul imaginaţiei romantice decât de cel al istoriei. 'icum, pentru publicul din epocă şi pentru Elisabeta, Shakespeare era în mod real autorul :selor care îi poartă numele, în definitiv, doar acest fapt contează.
** A se vedea p. 292.
de aluzii mitologice, de metafore ingenioase, de preţiozităţi, o face obositoare
la citit, mai ales în traducere, în care lipsesc ritmul şi muzicalitatea originalului.
Opera care a fost cea mai mult admirată atunci şi care a avut cea mai mare
influenţă pentru alte creaţii, Euphues de John Lyly (anul 1579 fiind considerat
adesea ca punctul de plecare al deosebitei înfloriri literare din timpul domniei
Elisabetei), este un tratat moral-filosofic scris într-un stil artificial, care devine
imposibil de citit după patru secole. Totuşi, opere ca Astrophel and Stella de
Philip Sidney - eroul bătăliei de la Zutphen, ale cărui funeralii naţionale după
căderea lui în luptă au fost evocate de noi * -, sau Sonetele lui Shakespeare
sunt de o perfecţiune a formei şi de o sinceritate a emoţiei care le fac nemuri-
toare 3.
Nu ar trebui să fie uitată, desigur, în această prea scurtă prezentare a
literaturii elisabetane, opera lui Francis Bacon - pe care îl vom regăsi, mult
mai puţin strălucit, ca funcţionar superior şi om politic; dar cu siguranţă, creaţia
lui filosofică este, în cea mai mare parte, posterioară domniei Elisabetei; numai
Eseurile sunt din vremea ei (1597); Advancement ofLearning, Novum Organum
şi Instauratio Magna au fost publicate în timpul domniei lui lacob I.
în vremea noastră, muzica este o artă distinctă clar de poezie. Nu era la

fel în secolul al XVI-lea, când cântecul vocal solo sau în cor era forma cea mai frecventă a poeziei. Dar şi muzica instrumentală cunoaşte pe vremea Elisabetei o dezvoltare spectaculoasă, datorită perfecţionării execuţiei şi gustului unui public aristocratic, în frunte cu suverana: ştim că ea cânta la virginal - strămoşul clavecinului - şi că îi plăceau la nebunie toate felurile de muzică. Şi Biserica era o mare consumatoare de muzică, atât pentru orgă cât şi pentru corurile bisericeşti; şi să nu uităm că teatrul, dansul, baletele, „măştile" aveau nevoie de viole, lăute, sackbuturi **, trompete, goarne, în Anglia Elisabetei, întreaga viaţă este scăldată în muzică, la curte, la castel, pe scenă, în sat şi chiar acasă.

Şi în muzică, precum în literatură, sunt puternice influenţele străine - mai ales italiene şi franceze. Madrigalul, această formă rafinată a polifoniei vocale profane, se impunea la Londra, ca şi la Veneţia, la Paris sau la Madrid.

De altfel, atunci nu exista nici o deosebire între muzica profană şi muzica religioasă: un organist ca John Bull compunea piese pentru virginal, William Byrd (un catolic tolerat de Elisabeta, care compunea muzică pentru capela regală) excela în imnuri religioase, ca şi în madrigale şi alte cântece. Tipăriturile muzicale se multiplicau adesea - ca şi în cazul poeziilor - sub forma unor culegeri colective. In 1603, Thomas Morley, autor de canţonete şi de madrigale, va publica Triumful Arianei, o culegere de arii şi de coruri în onoarea Elisabetei, decedaiă recent. Thomas Campion se specializează în muzică de dans şi de balet, Philip Rosseter în piese pentru lăută şi violă.

Note:

* A se vedea p. 387
** Instrument de suflat, asemănător trombonului, folosit în Evul Mediu.
Este o izbucnire creatoare fără egal, care va continua şi sub lacob I şi
rol I, şi pe care doar revoluţia puritană din anii 1640 va reuşi să o stăvilească.
prezentarea Elisabetei la virginal, cântând în faţa unui ambasador sau
isând pavana în sunetul instrumentelor muzicale din epocă, este perfect
îlă realităţilor din timpul domniei ei; e vârsta de aur a muzicii engleze, una
tre culmile istoriei muzicale europene.

\itectura, pictura

Fără a lungi nemăsurat această prezentare sumară a „secolului Elisabetei",
m putea trece sub tăcere creaţia arhitecturală, deosebit de bogată în ultimii
lăzeci de ani ai domniei, caracterizată printr-o căutare din ce în ce mai
răzneaţă a confortului şi a luminii. Castelele din Renaşterea franceză servesc
. ca punct de plecare, cu ferestrele lor largi şi cu lucarnele împodobite, dar
itectura elisabetană capătă un aspect mai geometric - o notă constantă în
glia: de amintit stilul „perpendicular" al secolului al XV-lea -, mai puţin
tezist. Traveele sunt enorme, dreptunghiulare, simetrice; acoperişurile au
ustrade împodobite, dar s-a renunţat la giruetele multicolore şi la coşurile
fum în torsadă de la Nonsuch.
Castelul construit de Lord Burghley în comitatul Northampton şi care
ioartă numele, cel din Longleat în Wiltshire şi mai ales Hardwick Hali,
oape de Derby, care datează din 1590-l597, sunt exemple elocvente pentru

ste faţade „în care există mai multă sticlă decât zid", după remarca unui
itemporan. Austeritatea clasicismului italian şi spaniol - cea a Escorialului
Filip II sau a Palatului Pitti din Florenţa - nu reuşeşte să prindă rădăcini
\nglia, cu toată atracţia generală faţă de cultura acestor ţări. Va trebui să
ă epoca dinastiei de Hanovra ca să se observe aici o victorie a stilului lui
ladio, cu un decalaj de două secole faţă de creatorul său.
De altfel, trebuie menţionat că deşi pe vremea lui Henric VIII au fost
âmate multe biserici, în timpul domniei Elisabetei nu se realizează nici o
re construcţie religioasă: arhitectura epocii ei este în întregime laică şi în
nul rând nobiliară - o altă caracteristică a vremii.
Cât despre pictură, aceasta nu cunoaşte atunci în Anglia o dezvoltare
mănătoare celei a muzicii sau a literaturii. Portretiştii curţii sunt în majoritate
mani, olandezi, italieni; nici unul dintre ei nu se poate compara cu Holbein
itru domnia lui Henric VIII, sau cu Van Dyck pentru cea a lui Carol I.
;uşi, un nume se detaşează, şi acesta, mai mult decât oricare altul, reflectă
anume aspect al lumii elisabetane: este cel al lui Nicholas Hilliard, maestrul
necontestat al portretului pe pergament sau pe fildeş, ale cărui reprezentări
bărbaţi tineri sunt expresia cea mai evidentă a acestei homosexualităţii
bice care constituie o componentă culturală a „secolului Elisabetei": Sonetele

lui Shakespeare, The Affectionate Shepherd al lui Richard Barnfield, Edward II
al lui Marlowe, eseul lui Francis Bacon Despre frumuseţe, reprezintă tot atâtea
dovezi în acest sens4.

Aventuri, descoperiri, orizonturi îndepărtate

Capitolele precedente ale acestei cărţi ne-au dat prilejul să evocăm, de
mai multe ori, expediţiile pe mare care au făcut vestite numele lui Hawkins,
Drake, Frobisher, în lupta împotriva imperiului hispano-portughez din America.
Dar marea aventură elisabetană nu se limitează la atât.
Curiozitatea ştiinţifică, dorinţa de a pătrunde în misterele globului
pământesc au avut desigur aici rolul lor. De asemenea, dorinţa de a-i converti
la religia lui Hristos pe păgâni sau pe necredincioşi. Motivele principale erau
însă interesele mercantile: trebuia să fie create noi pieţe, să se descopere căi
noi spre fabuloasa Cathay - pe care acum o numim China -, chiar să li se ia locul
intermediarilor comerciali tradiţionali pe drumurile deja cunoscute.
Războiul din Ţările de Jos închisese portul Antwerpen. Ca să nu se prăbu-
şească industria lânii din Anglia, era nevoie de noi debuşee; negustorii Hansei
vegheau însă, interzicând orice trafic cu majoritatea porturilor de la Marea
Nordului şi Marea Baltică. Pe de altă parte, Mediterana devenise aproape un lac
spaniol şi turcesc, iar accesul spre pieţele din Orientul Apropiat erau practic
blocate.
Negustorii din Londra căutau deci, atât pentru exportarea produselor
engleze cât şi pentru importul mărfurilor de dincolo de mare - vinuri, zahăr,
fructe uscate, mătase, mirodenii, aur, pietre preţioase, parfumuri, blănuri, alaun,
vopsele...   - itinerarii încă libere.   De mult timp, geografii identificaseră sau
proiectaseră cinci asemenea drumuri spre China şi Extremul Orient (fără a-l
mai pune la socoteală pe cel urmat de Magellan şi pe care îl va urma şi Drake

în 1577-l580): „drumul de la nord-vest" prin nordul Americii, „drumul de la
nord-est" prin nordul Rusiei, drumul prin Asia Centrală, drumul prin Golful
Persic şi, în cele din urmă, drumul deschis de Vasco da Gama prin sudul Africii
şi Oceanul Indian.
Pe fiecare dintre aceste rute vor fi întâlniţi în timpul domniei Elisabetei,
marinari şi negustori englezi. Chiar dacă cea mai mare parte a expediţiilor se
vor dovedi descurajante, trebuie să remarcăm că îndrăzneala lor - dacă se ţine
seama de slabele mijloace tehnice de care se dispunea pe atunci şi de cunoş-
tinţele ştiinţjfice rudimentare5 - dovedeşte acea extraordinară vitalitate care
este, după părerea noastră, caracteristica esenţială a „secolului Elisabetei".
Itinerarul considerat mult timp cel mai promiţător era cel prin nord-vest.
Humphrey Gilbert publică, în 1575, un Studiu pentru a dovedi existenţa unui
Discourse to Prove a North-West Passage (scris în 1566).

Irum prin nord-vest*, vrând să demonstreze existenţa unei căi navigabile în
lordul continentului american, „care ar permite să se treacă mai uşor spre
3athay, Insulele Moluce şi India decât calea portughezilor şi a spaniolilor".
Atraşi de proiect, mai mulţi mari seniori şi comercianţi din Londra, şi însăşi
egina, finanţează trei expediţii, între 1576 şi 1578, conduse de Martin Frobisher;
icesta ajunge în golful care-i poartă acum numele (unde găseşte un „corn de
inicorn", adică de narval, şi îl aduce ca să i-l ofere reginei: după cum se ştie,
micornul era simbolul virginităţii); urcă apoi de-a lungul viitoarei Ţări a lui

îaffin, dar nu întâlneşte decât stânci pustii şi îngheţate. Ca toţi contemporanii
ăi, el nu cunoştea puzderia de insule şi canale care prelungesc continentul spre
lord, până în apropierea Polului, făcând imposibilă orice tentativă de navigaţie
ipre Asia; la fiecare golf sau canal care pătrundea în ţărm el îşi închipuia că a
lescoperit faimoasa trecere, ca apoi să se întoarcă de unde pornise. Şi culmea,
îl credea că a găsit un minereu aurifer, când în realitate era un minereu fără
valoare; atât de mare a fost decepţia în Anglia, încât orice nouă tentativă în
iceastă direcţie a fost abandonată pentru mai mulţi ani.
Abia în 1585, navigatorul John Davis, susţinut de Walsingham, a reînceput
jxplorarea, de data aceasta până la capătul Mării Baffin, dar din nou gheţurile
l obligă să se întoarcă, în amintirea trecerii sale pe acolo, el lasă numele
jrietenilor, protectorilor şi comanditarilor săi: Strâmtoarea Gilbert, Golful
Humberland, Muntele Raleigh, Capul Walsingham - şi propriul său nume dat
itrâmtorii care separă oceanul de Marea Baffin, Strâmtoarea Davis. De altfel,
ncrederea lui nu era zdruncinată de eşecurile avute, fiindcă în 1595 el scrie în
ucrarea sa Descrierea hidrografică a lumii: „La Polul Nord, marea nu îngheaţă,
ierul este suportabil şi climatul plăcut, oamenii de aici sunt minunaţi [...], fiindcă
:răiesc într-o lumină continuă, neştiind ce este noaptea."6 Hotărât lucru, nu
isemeriea iluzii vor înlesni drumul până în Asia prin nord-vest.
Pe drumul din nord-est, trebuia să se treacă prin nordul Norvegiei şi al
Rusiei; în 1556-l557, Richard Chancellor şi Stephen Burrough ajunseseră,
trecând prin mii de greutăţi, la vărsarea fluviului Peciora, apoi la insula Novaia

Zemlia. 20 de ani mai târziu, Arthur Pett şi Charles Jackman au înaintat până
la Marea Kara şi regiunea samoezilor. Dar şi acolo s-au înşelat asupra distanţelor
de străbătut pentru a ajunge în China pe acest drum: trecerea prin nord-est
2ra la fel de inaccesibilă ca cea din nord-vest.
în schimb, urcând pe râurile care se varsă în Marea Albă, se putea ajunge
in inima Rusiei. Era epoca ţarului Ivan cel Groaznic, care abia aştepta să facă
negoţ cu Occidentul prin nord, fiindcă accesul la Marea Neagră şi la Mediterana
îi era închis de către turci, iar cel de la Marea Baltică de polonezi şi suedezi.
„Compania Moscovită",.fondată la Londra încă din 1555, avea drept scop să
vândă în Rusia produse engleze şi să cumpere de acolo cositor, miere, catran,
lemn de mobilă, blănuri. Acesta a fost sectorul de activitate al lui Anthony

Jenkinson care, între 1557 şi 1563, şi apoi din nou, între 1565 şi 1572, a parcurs
imensa ţară pornind de la Marea Albă, l-a întâlnit de câteva ori pe crudul
împărat, a stat la masă cu el, i-a oferit din partea Elisabetei cel mai bun vin din
Spania, a fost pe punctul de a fi decapitat în 1571 fiindcă regina Angliei îi
refuzase ţarului mâna unei domnişoare de onoare de la curtea ei, ca până la urmă
să se întoarcă în Anglia, după ce obţinuse privilegii comerciale substanţiale
pentru compania lui.
Din Rusia, era atrăgătoare înaintarea spre Asia Centrală. Exista acolo
un mozaic de state musulmane, mai mult sau mai puţin supuse Imperiului
persan, pe atunci puternic şi în mare rivalitate cu Turcia. Jenkinson vizitează

Astrahanul, Buhara, îl întâlneşte pe şah la Qazvin, tot aşa cum, în tinereţea lui, fusese la Alger, Tunis, în Ţara Sfântă, Cipru, Creta, Constantinopol. Dar un alt călător întreprinzător, Ralph Fitch, este cel care, între 1583 şi 1591, coboară pe fluviul Eufrat, se opreşte la Bagdad, la Basra, se îmbarcă în Golful Persic şi, asemenea lui Sindbad, ajunge în India, este primit de Marele Mogul la Agra, îşi prelungeşte călătoria până în Birmania, Siam şi Malaysia. Portughezii îl împiedică să meargă mai departe de Peninsula Malacca; dar această parte a lumii va cunoaşte de acum înainte numele Angliei, ca un preludiu al secolelor viitoare.

Mai rămânea un ultim drum: al Africii. Coastele Senegalului şi ale Guineei erau bine cunoscute negustorilor de sclavi, dar numai portughezul Vasco da Gama se aventurase dincolo de ecuator. James Lancaster reia expediţia în 159l-l594, depăşind Capul Bunei Speranţe, îndreptându-se spre Insulele Comore şi Zanzibar, şi ajunge în Ceylon navigând pe lângă ţărmurile Arabiei şi ale Indiei. Când s-a întors în Anglia, nu-i mai rămăseseră decât 15 oameni valizi din cei 300 câţi avusese la plecare. Asemenea cifre spun mai mult decât orice relatare despre condiţiile îngrozitoare ale acestor călătorii şi dovedesc mai bine decât orice comentarii spiritul de aventură şi curajul marinarilor elisabetani.

La graniţele Europei, negustorii englezi îşi lărgeau şi ei relaţiile comerciale, care se transformau în relaţii diplomatice. Polonia, deşi catolică, punea preţ pe prietenia Elisabetei şi îi trimitea în 1597 o ambasadă strălucită; sultanul Turciei, Murad III, îl primea ca ambasador pe William Harborne şi le acorda

englezilor privilegii comerciale aproape echivalente cu cele ale veneţienilor;
sultanul Marocului şi Elisabeta îşi făceau propuneri de alianţă împotriva
inamicului comun, Filip II.
Anglia, o mică insulă între Atlantic şi Marea Nordului, începea deci să
facă să se vorbească despre ea de la un capăt al lumii la celălalt. Aceasta se datora
mult reginei ei. Ivan cel Groaznic şi Murad III se refereau la ea cu respect.
Dar mai mult decât aceasta, ceea ce făcea ca Anglia să se impună atenţiei unor
continente îndepărtate era îndrăzneala marinarilor şi negustorilor ei.
Totuşi, nu sosise încă timpul ca să fie înfiinţate „noi Anglii" peste mări.
Humphrey Gilbert, Ralph Lane, Richard Grenville, Walter Raleigh se gândeau

însă la aceasta, în 1583, Gilbert obţine de la Elisabeta un act oficial care îl
autoriza să fondeze o colonie în Terra-Nova (Newfoundland) - prima aşezare
engleza în Lumea Nouă; lipsa de hrană, asprimea climei, indisciplina coloniştilor
(majoritatea oameni fără căpătâi şi recidivişti) determină părăsirea proiectului.
Doi ani mai târziu, Lane şi Grenville, finanţaţi de Raleigh, înfiinţează o nouă
colonie, denumită de Raleigh „Virginia" în onoarea Reginei Fecioare, pe ţărmul
unde se găseşte acum Carolina de Nord; din nou, certurile interne şi lipsa
mijloacelor materiale duc la eşec. Se spune că la întoarcerea din această aventură,
Lane a adus pentru prima dată în Anglia tutunul şi cartoful, pe care Raleigh
le-a arătat reginei: este posibil, dar nu există nici o dovadă documentară.
Adevărata stabilire a englezilor în America nu se va realiza decât sub

domniile celor doi succesori ai Elisabetei, lacob I şi Carol I. Nu i se poate deci atribui reginei meritul de a fi fondat, nici măcar simbolic, Imperiul britanic.
Dar ea este cea care a intuit, dacă nu chiar a provocat, această uimitoare mişcare pentru descoperiri şi aventură care i-a condus pe englezi, în câţiva ani, în Canada, Siberia, Persia, India - fără a mai vorbi de înconjurul lumii al lui Francis Drake, amintit mai înainte*, în aceeaşi măsură ca teatrul lui Shakespeare şi filosofia lui Bacon, pasiunea pentru descoperiri este una dintre moştenirile cele mai spectaculoase ale „secolului Elisabetei".

Curtea, favoriţii

în fruntea ţării, exprimând toată splendoarea şi gloria Angliei din acea perioadă de vitalitate exuberantă, concentrând toate ambiţiile şi uimind toate privirile, se afla curtea. Iar în centrul curţii, ca un giuvaer în cutia lui, era regina.
Personalitatea Elisabetei Tudor şi imaginea pe care şi-o făceau englezii despre ea sunt indisolubil legate de înflorirea culturală care îi poartă numele. Fresca reprezentând „secolul Elisabetei" ar pierde din culoarea sa specifică dacă nu ar figura în centrul lui incomparabila suverană.
Grijile războiului, criza economică de care ne vom ocupa în capitolul următor**, nu diminuau deloc, în anii 1590, splendoarea ceremonialului curţii regale şi nici somptuozitatea serbărilor şi a costumelor. Dimpotrivă, baletele, concertele, măştile, reprezentaţiile teatrale, turnirele, partidele de vânătoare ocupau mai mult ca oricând mulţimea curtenilor care, prin originea lor sau prin

favoarea suveranei, avea privilegiul să trăiască în „cercul magic" la care visau toţi.
Şi tot mai mult ca oricând, tinereţea, frumuseţea şi eleganţa erau cuvintele-
cheie pentru a străluci la curte, în preajma Elisabetei, care în 1590 ajunsese la
57 de ani, avea loc o competiţie acerbă între tineri, întotdeauna îi plăcuseră

Note:
* A se vedea pp. 342-344.
** A se vedea p. 493 şi următoarele.

omagiile aduse de bărbaţi; acum, la o vârstă înaintată, ele o delectau şi o
înseninau, făcând-o să se simtă mai tânără.
Ne-am referit deja la începuturile vieţii la curte ale tânărului Robert de
Essex şi la legătura ambiguă, pe jumătate maternă şi pe jumătate amoroasă,
stabilită, începând din 1585, între eterna celibatară si vărul ei adolescent. Din
partea lui, era în mod sigur mai mult o fascinaţie decât o atracţie propriu-zisă;
dar cum s-ar fi putut ca un tânăr cu imaginaţia înflăcărată să nu fie orbit, sedus
de zâmbetele acestei semizeiţe acoperită de bijuterii, zdrobitoare prin măreţia
ei şi atotputernică? De la început, în relaţiile lor, şi de o parte şi de alta, a existat
ceva pătimaş şi profund schimbător. Ea nu putea trăi fără el şi în acelaşi timp
ţinea să-i amintească la tot pasul că-i este stăpână şi că el nu are dreptul să-i
ceară nimic. El nu visa decât aventuri militare şi trepida de nerăbdare la curte.
între ei aveau loc frecvent scene, uneori violente. Nimeni, nici chiar Leicester,
nu-şi permisese vreodată asemenea ieşiri insolente faţă de regină. Dar, lucru
şi mai surprinzător, ea îl ierta. Pe la anul 1595, toţi cei de faţă constatau că My

Lord Essex putea să-şi permită aproape orice faţă de Maiestatea Sa.
Şi totuşi, niciodată el nu a fost singur în arenă. Avea rivali, egali cu el în tinereţe şi farmec. Atât din plăcere, cât şi din raţiuni politice, Elisabetei îi convenea să-i ţină pe toţi în incertitudine. Era pentru ea o evidentă satisfacţie să domnească asupra acestei curţi de tineri seducători care o făceau să trăiască într-o atmosferă vrăjită de devotamentul lor, de declaraţiile lor de dragoste, chiar de certurile iscate din cauza ei.
Cel mai bine văzut dintre rivalii lui Essex, încă de la început, a fost Walter Raleigh. Era un bărbat frumos, cu multe calităţi, dar ambiţios şi lacom, un mic gentilom sărac din Devon, născut cam prin 1552 (deci cu 14 sau 15 ani mai vârstnic decât Essex), angajat în Franţa în armata hughenotă, apoi asociat cu fratele lui vitreg Humphrey Gilbert în aventuri maritime cvasipir契tereşti; până la urmă şi-a încercat norocul la curte, cu singurul lui mijloc de a parveni şi anume „frumoasa lui înfăţişare şi îndrăzneală"7. Face să se vorbească despre el din cauza eleganţei ţinutei sale, ca şi din cauza numeroaselor lui dueluri.
Elisabeta l-a remarcat imediat. Legenda spune că el i-ar fi atras atenţia reginei întinzându-i la picioare, ca să nu se murdărească într-o baltă cu noroi, mantia lui somptuoasă, brodată cu fir de aur8; o altă legendă, la fel de apocrifă, spune că la Hampton Court el ar fi zgâriat pe un geam, cu diamantul inelului său, versul provocator:

Râvnesc să mă înalţ, aripi de-aş avea,
la care regina, trecând în urma lui, ar fi adăugat rima:
Când te-nspăimântă scara, mai bine n-o urca.9
El ştia să linguşească precum nimeni altul, mărturisindu-şi iubirea pătimaşă

faţă de captivanta şi inaccesibila frumuseţe încoronată. Ea era impresionată

îl umplea de favoruri: în 1582 îi acordă monopolul pentru importul de vinuri,
1585 el obţine concesiunea minelor de cositor din Cornwall, în 1586 i se dau
jmenii întinse în Irlanda, în 1587 este numit comandantul gărzii reginei. Am
Izut cum, în 1585, Raleigh finanţează prima încercare de înfiinţare în America
coloniei „Virginia" - o aventură al cărei eşec, în treacăt fie spus, l-a costat
fima sumă de 40.000 de lire sterline.
începând din 1588, certurile lui cu Essex, o stea în creştere, alimentau
«nentariile de la curte, în câteva rânduri, puţin a lipsit să nu se ajungă la duel
Consiliul privat a trebuit să intervină ca să-i potolească. Elisabeta nu putea
decât bucuroasă văzându-se, la mai bine de 50 de ani, obiectul rivalităţii
noroase între tânărul de 22 de ani şi bărbatul în puterea vârstei, nobilul de
i de ani, ale cărui isprăvi pe mare îl făcuseră aproape tot atât de celebru ca
pe Drake.
Din nenorocire pentru Raleigh, pasiunea lui platonică pentru Regina
îcioară nu era în măsură să-i satisfacă aspiraţiile amoroase, mult mai puţin
.btile decât poemele lui. în 1592, el comite eroarea fatală de a lăsa însărcinată
domnişoară de onoare, Elizabeth Throckmorton. Ca întotdeauna în asemenea
:uaţii, furia suveranei a fost zdrobitoare. Vinovata este alungată de la curte,
;zonorată, iar Raleigh închis în Turnul Londrei. Scrisoarea lui către Robert
scil, ca să-şi ceară iertare, reprezintă exemplul cel mai extravagant pentru

ea ce putea fi stilul de curte în acea vreme de cultură mitologică si de
iroxism poetic: „Niciodată nu am avut inima frântă ca acum, când Maiestatea
i pleacă departe [ea pleca în obişnuitul turneu de vară] şi mă lasă singur în
tunericul închisorii mele [...]. Când eram în preajma ei, îmi plăcea să o văd
lărind ca Alexandru, vânând ca Diana, păşind ca Venus, cu briza uşoară
,itându-i părul blond în jurul chipului ei pur, ca o nimfă, uneori cântând ca
gerii, alteori cântând ca Orfeu, aşezată la umbră ca o zeiţă [...]. O, durere de
:descris! Absenţa unei singure fiinţe îmi răpeşte întreaga bucurie de viaţă.
ai bine să mor decât să sufăr asemenea chin"10 (să ne amintim că „chipul
l pur" avea 59 de primăveri, că „părul blond" era o perucă şi că adoratorul
n „întunecata închisoare" era trecut de 40 de ani. Robert Cecil, care avea
nor, trebuie să se fi amuzat copios la primirea acestui mesaj; nu ştim dacă el
a transmis „zeiţei"), în orice caz, Raleigh a rămas în dizgraţie mai mult de
i an. S-a căsătorit cu Elizabeth Throckmorton şi au avut doi fii. După cum
m, el avea să revină la curte şi să joace un rol îndoielnic în expediţia de la
idizîn 1596, dar trecuse timpul lui de mare favorit. Diana-Venus nu admitea
se aducă sacrificii pe alte altare decât pe ale sale proprii.
Mai puţin străluciţi decât Raleigh, mai puţin exclusivist! decât Essex, şi
-i tineri seniori ambiţioşi gravitau pe orbita Elisabetei în anii 1590. Era
larles Blount, viitorul Lord Mountjoy, căruia Elisabeta îi spunea: „Veniţi la
rtea mea şi veţi vedea că vă vreau binele" (era aproape să se dueleze cu

Essex, din gelozie, înainte de a-i deveni cel mai bun prieten)*. Mai era şi Henry Brooke, viitorul Lord Cobham, un bărbat frumos şi un intrigant inveterat, pe care Essex îl considera ca principalul său inamic. Era şi elegantul conte de Cumberland, care strălucea în turnire sub privirile admirative ale suveranei.
Essex ştia că favoarea lui nu e câştigată pentru totdeauna. Şi totuşi, nici un altul - nici chiar Raleigh - nu trezea în inima Elisabetei ecouri atât de puternice ca el; dar nici unul nu avea un caracter atât de integru, o nevoie atât de imensă de glorie şi de independenţă. Personalitatea lui, oricum ar fi fost apreciată, ocupă primul loc în viaţa de curte de-a lungul ultimilor 15 ani de domnie, îl vom regăsi în continuarea acestei cărţi când vom vorbi despre aspectele politice ale strălucitei şi tragicei lui cariere.
Regina

Ar fi nepotrivit să reluăm aici descrierea fastului de la Hampton Court, Nonsuch, Greenwich, Richmond sau Whitehall, care nu se deosebeşte, în acest sfârşit de secol, de ceea ce era el cu 20 sau 30 de ani mai înainte. Dar tocmai această continuitate poartă în sine ceva surprinzător. Tinereţea continuă a suveranei - chiar dacă linguşitorii aveau tendinţa să o exagereze, ceea ce este de înţeles - era o temă care îi uimea pe contemporani, în 1592, ducele de Wurtemberg remarca: „deşi are 59 de ani şi poartă povara coroanei de 35 de ani, ea nu este cu nimic mai prejos, ca aspect, faţă de o tânără de 16 ani."l'
Şase ani mai târziu un alt german, Paul Hentzner, o găseşte „foarte impunătoare,

cu faţa prelungă, cu tenul luminos, chiar dacă e ridat, cu ochii negri mici şi
pătrunzători, cu nasul puţin arcuit, cu buze subţiri, dinţi stricaţi, ca ai multor
englezi din cauza abuzului de dulciuri [...], mâini fine şi albe, degete lungi, pline
de inele, un aer solemn"12.
Descrierea cea mai completă şi mai pitorească ne este dată de ambasadorul
Franţei, Hurault de Maisse, care a văzut-o de mai multe ori în 1597 şi în 1598:
„Ea avea o carnaţie foarte albă şi fină, după cât se putea vedea", deşi la drept
vorbind „gâtul îi era destul de ridat" şi „avea mulţi dinţi lipsă". Toaletele ei
erau mai somptuoase ca oricând: pentru primirea ambasadorilor în audienţe
private, purta o rochie din damasc alb, brodată cu argint, cu mâneci largi,
căptuşite cu atlaz roşu, un guler foarte înalt, împodobit cu rubine şi perle, un
colier de perle şi rubine în jurul gâtului, o perucă „roşie" cu perle atârnând
până pe frunte» Dar, ceea ce nu putea să nu-l uimească pe vizitator, „rochia
ei era desfăcută în faţă, ca şi cămaşa, astfel că i se vedea stomacul până la buric

Note:
* El este eroul anecdotei amintite deja, cu piesa de şah (un nebun) dată de regină şi pe care o etala pe vestă; la care Essex a spus cu voce tare: „Văd că orice idiot are drept la recompensa lui". De aici, provocarea la duel.

] şi avea obiceiul ca, ridicând capul, să-şi pună ambele mâini pe rochie şi
i desfacă puţin în aşa fel încât i se vedea tot stomacul."13
Ea continua să cânte la clavecin, să danseze („L-am văzut pe conducă-
ul Bisericii Angliei dansând două sau trei dansuri săltăreţe", scria cu ironie

martor anonim de la curtea Spaniei, în ianuarie 1599 14). Şi vânătoarea
nânea distracţia ei preferată, deşi avea uneori picioarele amorţite când
scăleca şi trebuia să i se facă masaj pentru restabilirea circulaţiei15.
în afara durerilor de dinţi, era rar bolnavă; mai ales, nu-i plăcea să se
cute despre boli. „Pe regină o doare degetul mare de la mâna dreaptă, încât
ia se iscăleşte, dar nici măcar nu trebuie pronunţat cuvântul gută", îi scrie
august 1597 Robert Cecil lui Essex16; şi nici cuvântul bătrâneţe: „Toţi cei
e au cunoscut-o îndeaproape pe regina Elisabeta pot spune că îi plăcea să
iţe tânără şi să i se spună aceasta." n
Un episcop, mai mult zelos decât abil, a trăit o experienţă în acest sens
în anul 1597. El a crezut că e potrivit să aleagă ca text al predicii din postul
ştelui, ţinută în faţa curţii, Psalmul 90: „învaţă-ne să ne numărăm bine zilele,
să căpătăm o inimă înţeleaptă!". Cifra 3, explica el, este ce a Sfintei Treimi,
3 ori 3 înseamnă Ierarhia cerească, 7 Sabatul, de 7 ori 9 marele an critic al
:ţii omului. Era vârsta Elisabetei: o aluzie grosolană. „Păstraţi-vă calculul
ntru voi", strigă ea de la înălţimea estradei. Şi, revenind în apartamentele
remarcă cu sarcasm că „cei mai savanţi oameni nu sunt în mod obligatoriu
:ei mai înţelepţi", şi că la 63 de ani ea avea aceeaşi poftă de mâncare şi aceeaşi
iere bună ca în tinereţe - ceea ce era adevărat18.
Caracterul ei însă nu devenea mai bun. Mai puţin ca oricând, nu suporta
fie contrazisă, nimic nu o mulţumea; miniştrii, ambasadorii, generalii ei
meau pe neaşteptate scrisori furioase, în care le reproşa nepriceperea,

sltuielile, greşelile lor tactice. Adesea criticile ei erau contradictorii, ca şi
iinele ei succesive. Dar mai ales cei apropiaţi şi în primul rând domnişoarele
de onoare îndurau efectele furiilor sale. „Maiestatea Sa este nemulţumită
Lady Mary Howard", îi scrie în 1597, soţiei sale, John Harington, finul
isabetei, „fiindcă aceasta primeşte multe dovezi de apreciere şi de dragoste
i partea contelui [Essex], ceea ce „îi displace profund reginei, care doreşte
toate femeile să rămână virgine ca ea. Am făcut tot ce-am putut ca să apăr
ereţea şi avântul dragostei, dar aceasta n-a potolit-o pe Maiestatea Sa, care
-a replicat: ea este slujitoarea mea şi acum ar vrea să-mi fie stăpână; asta
se va întâmpla."19
La drept vorbind, Mary Howard se făcea vinovată de alte greşeli: se
brăca cu un lux la care regina considera că doar ea singură are dreptul. „Lady
iry a apărut cu o rochie brodată cu perle. Maiestatea Sa i-a cerut să i-o
prumute, dar încercând-o, a observat: rochia asta nu-mi vine, e prea scurtă
ntru mine; nu vi se potriveşte nici vouă, fiindcă e prea somptuoasă pentru

voi; deci nu ne vine bine nici vouă şi nici mie." M Rochia a fost în final înapoiată
proprietarei, care însă n-a mai îndrăznit să o poarte cât a trăit regina.
Un alt incident în care Elisabeta Tudor arată cum trebuie să fi fost viaţa
din interiorul „Camerei private": două domnişoare de onoare, Miss Bridges
şi Miss Russell, sunt zărite de regină în timp ce urmăreau din galeria regală
un joc cu mingea. Or, ele pretextaseră că nu se simt bine, ca să scape de serviciul

pe lângă Maiestatea Sa. Aceasta le trage câteva palme zdravene şi le trimite
la Lady Stafford, exilate pe trei zile. Aşa sună cel puţin versiunea oficială; gurile
rele pretind că adevărata crimă a lui Miss Bridges era că - şi ea - atrăsese
privirile şi atenţiile lui My Lord Essex21. Toate acestea nu sunt prea onorabile.

Astraea, Phoebe, doriana...

în ochii intimilor de la curte, Elisabeta, care era în jurul vârstei de 60 de
ani, nu putea să nu arate ceea ce era de fapt: o fată bătrână iritabilă, trufaşă,
grosolană, gata să înjure, să tragă palme, sau şi mai rău (într-o zi ea a scuipat
un gentilom vinovat că purta o vestă cu franjuri, pe care ea a găsit-o asemă-
nătoare cu „o zdreanţă ruptă")22, îmbătrânită în ciuda tuturor fardurilor,
brocarturilor şi bijuteriilor ei. Unele dintre portretele de atunci, mai puţin
măgulitoare decât majoritatea, ne-o arată cu buzele supte caracteristice gurilor
fără dinţi, cu ochii înfundaţi în orbite, cu nasul acvilin: aşa este în special
portretul început de Isaac Oliver în jurul anului 1592, aflat acum la Victoria
and Albert Museum (neterminat poate din ordinul modelului nemulţumit?),
sau chipul femeii bătrâne, frumoasă dar crudă, pictat de Marcus Gheeraerts
cel Tânăr, astăzi la Woburn Abbey, proprietatea ducelui de Bedford23. La
sfârşitul deceniului, Essex, într-un moment de furie, o caracterizează drept
„sucită la trup şi la minte".
Ce se ştia în popor despre toate acestea? Fără îndoială, prea puţine
lucruri, în afară de Londra şi de locurile unde curtea îşi petrecea timpul din

când în când: un ţăran din Yorkshire, un meşteşugar din Bristol, un pescar din
Cornwall nu aveau nici un prilej să-şi formeze altă imagine despre regină în afara
portretelor oficiale şi a predicilor anglicane de duminică. Dar lipsurile provocate
de criza economică, la care ne vom referi în capitolul următor, nemulţumirea
de a vedea prelungindu-se o domnie începută cu 30, 35,40 de ani mai înainte,
dorinţa de schimbare inerentă oricărei societăţi, nu puteau să nu aţâţe spiritul
critic faţă de regină, în 1591, un om a fost arestat fiindcă a spus că „totul va
merge din rău în mai rău cât timp va trăi regina"24. Episcopul Goodman, scriind
câţiva ani mai târziu, notează cu cruzime că „toată lumea a obosit să mai
trăiască sub guvernarea unei femei bătrâne"25.
S-ar putea crede deci că domnia se sfârşea într-o nemulţumire şi o decepţie
unanimă. Dar lucrurile nu stăteau deloc aşa. Dimpotrivă, cultul aproape mistic

uveranei lua nişte proporţii necunoscute până atunci, încât expresia lui
rară şi plastică este nedespărţită de înflorirea „secolului Elisabetei", aşa cum
oştenit-o posteritatea.
De mult timp acest fenomen s-a impus atenţiei istoricilor care studiază
irile de societate şi mentalităţile. Desigur că orice mare suveran are în jurul
linguşitori. Nu au lipsit de lângă Ludovic XIV poeţii care să-l compare cu
rele, si nici de lângă Napoleon ca să facă din el un nou Alexandru, în vremea
d mitologia greco-latină era familiară oricărei minţi cultivate, numele de
lus şi de Diana veneau de la sine sub pana scriitorilor pentru a compara

;le orice prinţesă care nu arăta prea rău: faptul nu avea urmări grave şi făcea
te într-un fel din regulile jocului social acceptat de toţi -în afara, desigur,
istorilor puritani, şi nici chiar pentru ei toţi.
Cu Elisabeta însă, lucrurile stăteau altfel, în jurul acestei femei care era
loarea vârstei în anii 1580-l590 apare un fel de cult religios nemaiîntâlnit
dci un suveran din timpurile moderne. Este imposibil să ştim astăzi în ce
ură acest fenomen trecea dincolo de cercurile intelectuale şi politice care-l
iseră: altfel spus, ce aflase despre acestea „talpa ţării" şi ce credea omul
rând. Aluziile mitologice şi filosofice care abundă în poeme, în simboluri
Dorice şi în portrete oricum nu erau accesibile decât unui număr restrâns
iteraţi şi de artişti. Nu e mai puţin adevărat însă că, graţie acestora, amintirea
perpetuat de-a lungul secolelor şi că Elisabeta Tudor, această domnişoară
rână autoritară, cochetă şi irascibilă, este imortalizată în chip de Gloriana,
iasă Zânelor.
„Te îndrepţi spre templul Elizei?" scrie Thomas Dekker la sfârşitul
nniei. „Chiar slăbit fiind, paşii mă poartă spre templul ei. Unii o numesc
tdora, alţii Gloriana, Cynthia, Belphoebe sau Astraea. Fiecare nume exprimă
rmă de dragoste, şi toate acestea nu arată decât un singur corp ceresc, şi
te aceste iubiri se unesc într-un singur suflet. Eu sunt al ţării ei, şi noi o
răm spunându-i Eliza."26
într-adevăr, în scrierile epocii, personificările mitologice ale Elisabetei
se exclud una pe alta. Ea reprezintă Luna (adică Diana sau Phoebe, mai des
phoebe în scrierile poeţilor), dar şi Soarele - cu mult înainte de Ludovic XIV:

Luna străluceşte noaptea, iar tu în timpul zilei,
Ea se schimbă în fiecare lună, dar tu nu asfinţeşti niciodată21.

O temă preferată este cea despre Astraea, ultima dintre zeiţele care au
ravieţuit epocii de fier în Metamorfozele lui Ovidiu. Ea este identificată cu
?o (Fecioara) care, în A Patra Eglogă a lui Vergiliu, anunţă revenirea epocii
iur:
Iată că Fecioara se întoarce, şi o dată cu ea domnia lui Saturn2S.

în tradiţia creştină medievală, acest vers vestit al lui Vergiliu se referă
neîndoielnic la Fecioara Maria, iar domnia lui Saturn la Hristos; sub Elisabeta,
Edmund Spenser, în Crăiasa Zânelor, o amintea însă pe Astraea, „Fecioara",
într-un context care o desemnează în mod clar ca fiind Gloriana - adică regina.
Puţin mai târziu, într-o culegerea a lui John Davis intituiată semnificativ Imnuri
către Astraea, aceasta va apare ca o alchimistă divină care transformă fierul în
aur şi face să domnească o eternă primăvară.
S-a încercat uneori să i se dea acestui cult uimitor o dimensiune psihanalitică:
Elisabeta - o Elisabeta fără trup, într-o oarecare măsură independentă faţă
de suverana în carne şi oase - ar fi o metamorfoză a Femeii arhetip, proiecţia
inconştientă a tuturor dorinţelor masculine, făcută inaccesibilă prin virginitatea
ei absolută şi, prin aceasta, aparţinând tuturor. Este o explicaţie foarte abstractă;
totuşi este sigur că, în anumite situaţii, figura mistică a Elisabetei a fost substituită,
în mod conştient, celei a mamei lui Hristos.
Să cântăm Vivat Eliza în loc de Ave Maria!

scrie John Dowland. Unii vor merge şi mai departe, după moartea reginei:

Ce putem spune mai mult? ea era
Prima pe pământ, acum e a doua în cer.

sau, şi mai mult:

Pe pământ, ea a fost Zeiţă, Fecioară şi Regină,
Acum, în cer, este Regină, Fecioară, Zeiţă29.

Faţă de atare idolatrizare, critica nu mai are dreptul să spună nimic. Nu mai rămâne decât să cazi în genunchi şi să o venerezi. Nu se scapă uşor, într-o ţară a creştinătăţii, de zece secole de cult al Fecioarei Maria.

Acest fenomen are însă şi unele explicaţii mai practice şi mai politice. Lady Frances Yates a scos-o în evidenţă pe cea mai importantă: tema imperială. Evul Mediu trăise în credinţa unei „duble domnii", cea a împăratului asupra trupului şi cea a papei asupra sufletului. Reforma lui Henric VIII avusese ca scop principal voinţa de a anihila în Anglia autoritatea papei, căruia i se substituie de aici înainte regele. Sub Elisabeta, aspectul „imperial" este cel privilegiat, un corolar şi o completare a celui dintâi. Să înţelegem prin aceasta că, asemenea regelui Franţei, şi regina Angliei pretinde de acum înainte că ea este „împărat în regatul ei", că nici un muritor nu îi este superior. Cuvintele „coroană imperială", „sceptru-imperial" revin în mod obsedant în lucrările juriştilor şi ale cronicarilor domniei, în portretele ei, Elisabeta apare frecvent cu globul, simbol al universalităţii puterii, până atunci rezervat doar pentru simbolica împăraţilor.

Pasiunea pentru Antichitate îi dă în mod firesc acestei teorii imperiale, aplicate reginei Tudor, sensul Triumfului - se ştie că din secolul al XV-lea era

emă preferată de artişti ca să slăvească gloria suveranilor. De aceea, pe bună eptate, Şir Roy Strong vede simbolul suprem al domniei Elisabetei în celebra ;tură în mod tradiţional cunoscută sub denumirea „Elisabeta mergând în ocesiune la Blackfriars" şi căreia el îi spune „Eliza Triumphans"30.

Oricare ar fi faptul descris (căsătoria a doi tineri din aristocraţia de la rte), imaginea care se impune este cea a suveranei hieratice, aproape lipsită formă umană sub rigiditatea brocarturilor şi a broderiilor, plutind cumva asupra pământului (nu se vede litiera pe care în mod normal ea ar fi trebuit fie aşezată), iar deasupra un baldachin împodobit cu panaşe, purtat de şase aiori în mare ţinută.

Opera este datată în anul 1600. Chipul Elisabetei este cel al unei tinere - data aceea ea avea 67 de ani. Dar ce importanţă are?

Asemenea lunii
Care-şi schimbă mereu faţa
Şi care rămâne aceeaşi pentru totdeauna,
Ea, ea şi numai ea
Este regina Dragostei şi a Frumuseţii1'1.

Astraea, Cynthia, Phoebe, Virgo, Nemuritoarea Primăvară: imagini iioase care vor păstra de-a lungul secolelor amintirea domniei Elisabetei dor. Dar e timpul să revenim la realitate: în 1600, englezii ştiau foarte bine sunt mult mai aproape de vârsta fierului decât de vârsta aurului.

PARTEA A PATRA

UMBRE ŞI NOAPTE

Să ne-aşezăm dar, pentru Dumnezeu/
Şi-om spune basme despre cum mor regii!
(Shakespeare, Richard II, actul III, scena 2)

XXVIII

„Poporul este asuprit de prea mult timp"

Criza economică şi financiară de la sfârşitul domniei

Strălucirea culturală de la sfârşitul domniei Elisabetei nu poate ascunde faptul că, dincolo de serbările de la curte şi de lumea minunată a poeţilor, o gravă criză economică, financiară şi morală lovise ţara în anii 1590. Războiul interminabil, pe mai multe fronturi, împotriva Spaniei costa scump, foarte scump. Cheltuielile directe provocate de ostilităţi priveau recrutarea, echiparea şi întreţinerea trupelor (o mare parte dintre ele fiind formată din mercenari, care trebuiau plătiţi obligatoriu, ca să nu se revolte), armamentul, construirea şi întreţinerea navelor, fortificaţiile de pe ţărmuri şi din porturi.

La acestea se adăugau împrumuturile, uneori considerabile, pe care Anglia le
acorda aliaţilor ei, Provinciile Unite şi Franţa, şi care aproape niciodată nu erau
înapoiate, spre marea furie a reginei. Ar fi fost mai înţelept să le considere ca
pe nişte donaţii, dar ea nu se putea hotărî să o facă, iar permanentele ei imputări
pe această temă otrăveau relaţiile diplomatice, când era clar că toată lumea -
inclusiv Spania - era în mare criză financiară.
Ca să facă faţă, guvernul nu avea un câmp de manevră prea mare.
Impozitul direct (subsidy) trebuia votat de Parlament la fiecare trei sau patru
ani, iar acest vot dădea naştere întotdeauna la discuţii violente şi stânjenitoare.
Taxele indirecte, în principal taxele vamale, nu puteau fi mărite decât cu pru-
denţă, de teama provocării unor tulburări, iar marasmul economic la care ne
vom referi mai departe scădea mult contribuţia lor.
Mai rămâneau taxele excepţionale („banii pentru marină", strânşi în
comitatele maritime pentru întreţinerea flotei regale, „banii pentru mantale"
pentru echipamentul trupelor recrutate în Anglia), împrumuturile forţate,
foarte nepopulare, şi mai ales veniturile de pe domeniile regale. Acestea, bine
exploatate, îşi sporiseră valoarea de la începutul domniei, furnizând Vistieriei
300.000 de lire în 1600, faţă de 200.000 cu 40 de ani în urmă. Se mai adăugau
aici, ocazional, bunurile din prada de război şi din capturile maritime (între
100.000 şi 200.000 de lire pe an). O politică de economii riguroasă - chiar dacă
era mereu selectivă, neatingându-se niciodată de garderoba regală şi de serbările
la curte - îi permitea lui Burghley să facă faţă plângerilor Elisabetei, care
încetat critica risipa şi „sacul fără fund" al războiului; deficitul rămânea însă

orm, crescând de la un an la altul.
Cum totuşi trebuia, cu orice preţ, să se asigure plăţile, era obligatoriu să
recurgă la ultimele două soluţii posibile: împrumutul pe pieţe străine - cu
bânzi ameţitoare şi din ce în ce mai greu de negociat -, şi mai ales vânzarea
meniilor Coroanei. Dacă cea de a doua soluţie aducea în mod evident fonduri
i, ea îngloda în datorii viitorul, diminuând încasările de mai târziu. Contem-
iranii simţeau acest pericol, dar cum se putea proceda altfel *?
Şi pe deasupra, în anii 1590 au avut loc în Anglia o serie de catastrofe
lurale care se adăugau la urmările directe şi indirecte ale războiului, ca să
eeze, spre sfârşitul secolului, o decădere generală, în memoria colectivă a
iglezilor, ultimii 10 ani de domnie a Elisabetei au rămas ca anii foametei şi
sărăciei. Desigur că este aici o mare exagerare - nu toată lumea era ruinată,
sparte de aceasta, şi nu toate regiunile sufereau în aceeaşi măsură. Totuşi,
ctura cronicilor din epocă nu este mai puţin impresionantă.
„în timpul verii din 1592, ca şi în anul precedent, a fost o asemenea secetă,
. nu numai câmpurile erau arse, dar şi izvoarele secaseră; multe vite au murit
î sete, iar Tamisa, cel mai mare fluviu al Angliei, n-a mai avut apă, aşa încât
l septembrie, spre uimirea tuturor, un bărbat a putut s-o treacă pe cal aproape
î Podul Londrei."2 Acest fenomen se datora, după un alt martor, „unui vânt
aternic care a bătut mai multe zile, şi care a împins apa Tamisei spre mare,
ipiedicând mareea să urce"3.
După secetă, ploaie şi inundaţii: la 11 aprilie 1594, „a fost o ploaie atât
î puternică, încât găurea pereţii caselor, în mai şi în iunie a plouat fără

ttrerupere, până la Sfântul lacob [25 iulie], iar în septembrie potopul a început
in nou, provocând inundaţii care au distrus podurile de la Cambridge, Ware
din alte părţi. Preţul cerealelor a crescut până la 5 şilingi oborocul de secară
8 şilingi oborocul de grâu [...] dar, după cum spun mulţi, această sărăcie se
atora mai curând lăcomiei negustorilor decât intemperiilor."4
Consecinţele economice ale recoltelor proaste impresionau imaginaţia:

Nu s-a mai văzut pe lume vreme aşa de rece,
Cerurile se prăbuşesc, soarele şi luna se întunecă,
Nici un semn de vară, doar verdele ramurilor,
Apele ies din matcă şi inundă ogoarele,

-rie în 1595 poetul Thomas Churchyard care, ca bun creştin, vede izvorul acestor
enorociri:
Natura îşi uită datoriile faţă de noi,
Aşa cum noi le-am uitat pe ale noastre faţă de Dumnezeu.5

în Yorkshire, în acel an, unii ţărani trebuiau să parcurgă 20 de kilometri
ca să-şi procure pâine. Se cumpăra grâu („de proastă calitate", precizează Stow)
din Gdansk, din Danemarca; autorităţile locale le distribuiau grâne săracilor;
dar, ca totdeauna în asemenea situaţii, acaparatorii erau bucuroşi şi realizau
câştiguri din mizeria poporului: „Maiestatea Sa consideră că vina pentru toate
acestea constă mai ales în lăcomia unor fermieri care, nevrând să recunoască
bunătatea lui Dumnezeu, caută să câştige fără măsură, ridicând preţurile grâului
şi al altor cereale cum nu se poate mai mult."6
Epidemiile - legate sau nu de capriciile vremii, după cum se spunea atunci,

ca şi acum - agravau şi mai mult situaţia. Contemporanii vorbeau în general de „ciumă", dar este probabil ca sub această denumire să se găsească diferite boli - tifos, dizenterie, variolă, holeră, în afară de ciuma propriu-zisă transmisă prin şobolani. Malnutriţia favoriza apariţia bolilor, organismele slăbite ajungând o pradă uşoară pentru toţi microbii, aşa încât, vorbind de mortalitate, nu este uşor să se facă deosebirea dintre ce era provocat de epidemii şi ce constituia o urmare a lipsurilor alimentare. Condiţiile de igienă, îngrozitoare mai ales în oraşe, agravau fenomenul, „în decursul anului 1593, Londra a fost grav lovită de molime, Saturn fiind atunci în conjuncţie cu Cancerul; într-un singur an au murit de ciumă sau de alte boli 17.890 de oameni din oraş, printre care Lordul-Primar William Roe şi trei funcţionari municipali. Târgul din ziua Sf. Bartolomeu a fost suspendat de teama contaminării care s-ar fi putut produce datorită unei mari mulţimi adunate pe timp de căldură, iar sesiunea Curţii cu juri din ziua Sf. Mihail a fost transferată la St Albans, la douăzeci de mile de Londra."7

Urmările directe ale războiului de pe continent, pe mare şi în Irlanda contribuiau şi ele la criza economică. Recrutările de trupe, realizate din ce în ce mai des prin înrolare forţată, erau foarte nepopulare. Ele lipseau agricultura de o mână de lucru importantă şi lăsau f amilii întregi fără sprijin, în comitatele maritime, unde erau recrutaţi marinarii - aproape toţi cu forţa -, situaţia era deosebit de tensionată, iar lorzii-locotenenţi semnalau cazuri de dezertare.

Comerţul internaţional era grav afectat prin închiderea portului Antwerpen,

prin ruperea relaţiilor cu Ţările de Jos spaniole şi prin lipsa de siguranţă a mărilor.
în consecinţă, industria lânii, principala furnizoare a exporturilor tradiţionale,
era într-o stagnare totală; şomajul se întindea pe mai multe comitate, contribuind
la starea socială proastă. Transformarea ogoarelor cultivate în păşuni pentru
oi - problema îngrădirilor (endosures), atât de serioasă încă de la mijlocul
secolului al XVI-lea* - revenise în 1593, în urma unui vot imprudent al
Parlamentului. „Acolo unde creştea destul grâu pentru a hrăni un oraş întreg".
constata Francis Bacon în 1596, „nu se mai văd decât turme şi un cioban cu
câinele lui."8 Mulţi vedeau în această transformare una dintre cauzele lipsei

Note:
A se vedea p. 50.

;ereale şi puţini erau cei care îndrăzneau, ca un oarecare negustor londonez,
usţină că sărăcia nu avea nimic de-a face cu îngrădirile, ci era numai conse-
;a intemperiilor „care sunt din voia Domnului"9.

za morală şi socială

Curtea nu avusese niciodată reputaţia unui mediu deosebit de moral.
ibiţiile, lăcomia, gelozia, perfidia fuseseră întotdeauna starea normală aici:

Nu ştie ce-i infernul cine n-a încercat
Himere de favoruri la curte să câştige,
Şi n-a irosit, în nesfârşite nopţi de amară frustrare,
Orele unei vieţi ce putea fi minunată.
Cine n-a sperat, n-a aşteptat, n-a fugit, n-a risipit,
Cu sufletul distrus. w

Luxul extravagant al curtenilor devenise o temă de scandal pentru întreaga
i: „ni se spune cât de săracă e Vistieria, dar văzând somptuozitatea îmbrăcă-
itei, argintăria, bijuteriile, e clar că există multe bogăţii. Nişte picioare prea
rede trebuie să poarte un trup obez", răspundea deputatul Fulke Greville
'arlamentul din 1593, când Burghley cerea impozite suplimentare u.
în special un anumit abuz lua proporţii nemaiauzite: cel al „monopo-
lor" şi al „privilegiilor" concesionate printr-o patentă regală. La început
îse echivalentul - legitim - al brevetelor noastre de invenţie: fabricarea unui
imit produs era protejată printr-un drept de exclusivitate, în favoarea inven-
jrului său, pe o durată determinată, încetul cu încetul însă, această noţiune
privilegiu economic depăşise domeniul industriei, extinzându-se la comerţ:
)ortul sau exportul unui anumit produs era rezervat unui singur fericit
leficiar. Astfel, se ajunsese la concesionarea prin patentă a unor drepturi
date cum ar fi cel de a încasa anumite amenzi sau de a acorda excepţii de
inele reglementări, sau de a absolvi de unele infracţiuni - totul, fără nici o
oială, în schimbul unor compensaţii adecvate. De fapt, exista un fel de
upţie oficializată.
Desigur că sistemul era comod pentru guvern. Vistieria avea puţine
duri disponibile pentru a-i plăti pe funcţionarii superiori şi pe oamenii de
urte, a căror fidelitate nu putea fi obţinută decât cu condiţia de a li se oferi
mtaje materiale pe măsura rangului lor social. Elisabetei nu-i convenea să
rde titluri de nobleţe şi terenuri: ea prefera să le dea patente, care nu o
tău nimic.

Astfel că apropiaţii reginei au ajuns titulari de monopoluri pentru exploa-
ta minelor, pentru comerţul cu sare, pentru importul de stafide, al celui de
uri dulci (Leicester şi apoi Essex), pentru alaun, untură de peşte, drobşor

sau pastel - un colorant foarte des folosit atunci în vopsitorie -, hârtie, amidon,
rachiu şi o mulţime de alte produse naturale sau fabricate care îi făceau pe curteni
să fie comparaţi cu „lipitorile care sug sângele poporului", iar pe oamenii de
rând să strige că în curând până şi pâinea şi apa vor fi monopolizate.
Vom vedea mai departe cum această problemă a „patentelor" va provoca
în 1597 şi mai ales în 1601 un conflict acut între Parlament şi tron şi cum a izbutit
Elisabeta, în ultima clipă, să dezamorseze bomba, ca să o lase moştenire succe-
sorului ei, cu toată încărcătura de exploziv intactă. Deocamdată, să reţinem
numai imaginea deplorabilă pe care o prezenta curtea în ochii imensei mulţimi
a celor neprivilegiaţi, cărora de altfel li se pretindea un efort fiscal niciodată
atins până atunci12.
Adăugându-se la foamete şi la dificultăţile economice, criza morală dădea
naştere la agitaţie socială, în 1595 au avut loc răscoale la Londra; în anul următor
ţăranii au jefuit transporturile de grâu din comitatul Wiltshire. Au existat revolte
ale trupelor în Norfolk, în Sussex. Arhiepiscopul de Canterbury a considerat
necesar să dea ordin preoţilor să ţină predici „pentru a-i avertiza pe credincioşi
împotriva celor spuse de agitatorii care îi îndeamnă să-şi uite datoria lor de
supuşi loiali şi docili"13.
Cele mai multe dintre răscoale porneau din înfometare. Mai îngrijoră-

toare pentru ordinea publică erau însă bandele organizate care se formau din
şomeri, ţărani alungaţi din împrejmuiri, dezertori, soldaţi şi marinari demo-
bilizaţi, în Somerset, în 1596, au fost arestaţi 60 de „vagabonzi" care se instalaseră
într-un hambar părăsit, jefuind satele din jur şi intimidând până şi poliţia. „Unul
dintre bandiţi a recunoscut că a rămas împreună cu tovarăşii lui timp de trei
săptămâni, ca să mănânce carnea vitelor furate şi hrana luată din case"; au fost
condamnaţi la moarte şi executaţi14. Problema „vagabondajului", confundată
în mentalitatea timpului cu cea a delincventei, va ajunge în prim-planul preocu-
părilor Parlamentului în 1597; vom vedea ce măsuri au fost votate atunci pentru
a se încerca rezolvarea problemei.
Totuşi, să nu prezentăm lucrurile prea în negru din această pricină: Anglia
anului 1600 nu este Franţa din 1789, şi revoluţia este încă departe. Apare însă
semnificativ faptul că în 1596, un vechi ofiţer, Şir John Smythe - e drept, cam
beţiv -, striga în faţa tinerilor recruţi din Colchester că „poporul este asuprit
de prea mult timp", iar un dulgher, Bartholomew Steere, încerca să provoace
o răscoală în comitatul Oxford, spunând „că el nu mai voia să trăiască ca un
sclav, că trebuie ucişi nobilii care-şi tratau servitorii ca pe câini şi că după aceea
se va trăi mai bine"15. Erau desigur focuri de paie: nici Smythe, nici Steere nu
adunau prea mulţi oameni care să-i urmeze. Totuşi, istoricul William Lambarde,
minte aşezată şi martor lucid, recunoştea că „săracn s-au înmulţit prea tare,
bolnavi, bătrâni, orfani, şomeri, soldaţi lăsaţi la vatră, care ajung acum cerşetori

şi vagabonzi, în timp ce atâţia alţii dorm şi mănâncă cum le place, fără să se
gândească să-i ajute şi nici să-i salveze"16.

r'za religioasă

La drept vorbind, poate că e prea mult să se spună că în Anglia anilor
)0 exista chiar o „criză religioasă", căci în comparaţie cu cea din 1560 sau
70, violenţa polemicilor părea să se mai fi diminuat acum. Totuşi, catolicii,
tiă atunci uniţi în faţa persecuţiilor, încep să se diferenţieze în privinţa
tudinii faţă de putere, şi va lua naştere o „criză a clerului superior"; în timp
puritanii, depăşindu-şi scopul urmărit, declanşează un scandal enorm prin
rosurile lui Marprelate" şi provoacă o mişcare amplă de protest, care, şi ea,
aţe fi considerată ca o criză de conştiinţă religioasă în Anglia.

italicii: trădători sau supuşi loiali?

Majoritatea catolicilor englezi s-a arătat loială în timpul Marii Armade.
căieri nu au avut loc mişcări în favoarea spaniolilor, care totuşi acţionau în
mele papei (dacă Medina-Sidonia ar fi reuşit să debarce în insulă şi dacă
cele de Parma i s-ar fi alăturat cu armata lui, altfel ar fi stat lucrurile; aceasta
e însă o altă poveste).
S-ar fi putut crede, aşadar, că Elisabeta, care îşi declarase mereu refuzul
„a iscodi inimile supuşilor ei", ar profita de ocazie ca să atenueze legile
resive anticatolice votate pe vremea comploturilor în favoarea Mariei Stuart
ie atunci căzute în desuetudine. Şi totuşi, nu s-a întâmplat nimic; dimpotrivă,

ii 1590 vor cunoaşte un număr record de execuţii de preoţi „seminarişti" şi
iar de simpli credincioşi catolici: 61 preoţi şi 47 laici, după John Lingard1?.
miele de Arundel, care era prizonier în Turnul Londrei din 1585, a fost
uzat, fără nici o dovadă, că ar fi pus la cale moartea reginei din închisoarea
şi a fost condamnat la moarte în 1589, cu tot jurământul lui că este gata să
ipere pe regină împotriva oricărui străin, fie acesta chiar papa; Elisabeta îl
aţiază, la cererea lui Burghley, dar îl lasă să moară în Turn şi îi refuză până
sfârşitul vieţii rugămintea de a-şi revedea soţia şi copiii18.
Mai mult - sau mai rău: Parlamentul din 1593 votează o nouă Lege
potriva contestatarilor papişti, care le interzicea catolicilor să se îndepărteze
mai mult de 15 mile de locuinţele lor, sub pedeapsa confiscării tuturor
murilor lor, şi le impunea o amendă de 20 de lire pe lună (o sumă enormă)
ntru neparticiparea la slujba parohială anglicană de duminică.
Este cam greu de înţeles această încrâncenare împotriva unei minorităţi
re, de la moartea Mariei Stuart, se dovedea atât de liniştită. Motivul plauzibil
te poate faptul că iezuiţii, care aveau rolul conducător în comunitatea catolică
gleză, se dovedeau fideli Spaniei. Ei nu încetau să proiecteze comploturi
ipotriva Elisabetei. în 1593, unul dintre ei pleacă din Ţările de Jos cu o „maşină
foc", ca să o ucidă pe regina eretică în cursul unei ceremonii: să fie vorba

de un strămoş al maşinilor infernale din secolul al XlX-lea? Nu avem alte
precizări19. Preoţii Parsons şi Allen (ultimul înaintat cardinal în 1588) foloseau
mai mult ca oricând un vocabular apocaliptic vorbind de „bastarda", de „târfa

încoronată" care ocupa tronul Angliei. Pentru ei şi pentru prietenii lor, salvarea catolicilor englezi nu putea veni decât de la Filip II. „Fără ajutorul şi sprijinul Spaniei religia nu va putea fi niciodată reîntronată în ţara noastră", scria Francis Englefield - care trăia, e drept, la Madrid; „chiar şi seminariştii, atât de eficienţi în formarea sufletelor, nu vor putea reuşi fără sprijinul forţei militare."[20]

Dar tocmai această hispanofilie prea evidentă începea să dea de gândit unui număr crescând de catolici, legaţi neîndoielnic de credinţa strămoşilor lor, dar nu mai puţin dornici de independenţa ţării lor. Luările de poziţie prea zgomotoase ale iezuiţilor în favoarea unei prinţese spaniole ca succesoare a Elisabetei stârneau o reacţie pe care am putea-o califica de la început ca „patriotică"*. Un grup de catolici adresează un protest papei împotriva numirii unui „decan", titlul nou, în persoana unui preot apropiat iezuiţilor, George Blackwell[21].

Dar încercările lor de a obţine din partea Elisabetei măsuri de toleranţă nu dau rezultate. Din perspectiva istorică a secolului care a urmat, nu poţi să nu regreţi că ea nu a folosit ocazia ca să traducă în fapt toleranţa sa atât de des declarată şi să strângă în jurul său cel puţin o parte dintre supuşii ei rămaşi fideli vechii credinţe. Elisabeta visase odată să reconcilieze cele două religii: în această privinţă, eşecul ei a fost total, în mare parte din vina ei.

Puritanii: excesele lui Martin Marprelate şi reacţia de răspuns

Mult mai turbulenţi decât catolicii erau puritanii, în timp ce făceau caz,

mai mult sau mai puţin sincer, de respectul pe care i-l purtau reginei, nu scăpau
nici o ocazie să atace Biserica oficială, ierarhia ei, cultul şi chiar doctrina ei,
în care vedeau întotdeauna „zdrenţele papismului". Aşa era, încă de la începutul
domniei, spiritul calvin auster şi intransigent, care se opunea formei temperate
a protestantismului, aleasă şi dorită de Elisabeta. Deşi istoricilor englezi nu le
place în general această interpretare prea „laică", s-ar putea face o apropiere,
din multe puncte de vedere, între spiritul puritan din Anglia secolului al XVI-lea
şi ceea ce în alte părţi se va numi spiritul revoluţionar: o contestare radicală
şi pătimaşă a ordinii existente, o dorinţă de răsturnare totală a instituţiilor, pentru
asigurarea fericirii (sau a salvării, ceea ce este acelaşi lucru) a poporului, cu o
puternică doză de intoleranţă faţă de orice adversar care ar refuza să accepte
concepţia puritană.

Note:
* A se vedea mai departe, p. 541.

Ne amintim * că a existat un conflict puternic între regină şi puritani în
ii 1570, în legătură cu predicile numite „profeţii", şi că arhiepiscopul de
interbury, Edmund Grindal, fiindcă era de partea „profeţilor", căzuse în
zgraţie şi fusese scos din funcţii. La moartea sa, în 1583, Elisabeta a avut grijă
nu se repete greşeala făcută când l-a numit cu opt ani mai înainte: de data
easta, ea pune pe scaunul de primat un antipuritan convins, episcopul de
'orcester, John Whitgift, un bărbat energic, autoritar, care nu ţinea seama

", stările sufleteşti ale oamenilor şi de blândeţea Evangheliei.
Whitgift îi plăcea reginei prin lipsa lui de interes faţă de subtilităţile ologice. Ea îl numea, prieteneşte „micul meu soţ negru" şi îl considera, mai uit decât pe oricare dintre predecesorii lui, ca pe adevăratul ei ministru al facerilor eclesiastice. în 1586, chiar îl face membru al Consiliului privat, ceea \ nu se întâmplase cu nici un episcop de când era ea pe tron. Cuvântul de rdine era readucerea disciplinei în cadrul Bisericii. Pentru aceasta, Whitgift a folosit mult de Tribunalul înaltei Comisii, instanţă juridică bisericească ce utea pronunţa toate sancţiunile spirituale şi pământeşti împotriva clericilor novaţi de nesupunere. El îi obligă pe toţi membrii clerului să depună un jurământ z aderare la doctrina anglicană (jurământul ex officio), iar dacă refuzau să-l resteze, îşi pierdeau funcţiile bisericeşti, adică mijloacele lor de existenţă.
Lceste măsuri, care ameninţau puritanismul chiar la izvoarele lui, au fost, cum ra de aşteptat, foarte nepopulare în rândurile clerului inferior şi ale locuitorilor raselor puternic influenţate de calvinism.
Opoziţia puritană, până în 1588, se manifestase mai ales în Parlament. urtătorii ei de cuvânt cei mai vehemenţi, fraţii Paul şi Peter Wentworth, nu :ăpau ocazia în nici o sesiune să propună - fără succes, fiindcă guvernul stătea e veghe - legi pentru reforma episcopatului şi a liturghiei. Elisabeta considera ă aceste probleme erau în exclusivitate de competenţa ei, şi în care Parlamentul u avea nici un cuvânt de spus; dezbaterea rămânea însă, dacă putem îndrăzni ă folosim acest anacronism, în cadrul constituţional. Totul se schimbă în 1588,

and apar şi se răspândesc în mod clandestin, dar extrem de repede, nişte
iroşuri semnate „Martin Marprelate" („Martin Antiprelatul"), care au captivat
ie îndată opinia publică şi au copieşit episcopatul.
Aceste broşuri-în total şapte, apărute între octombrie 1588 şi septembrie
589 - erau de o uimitoare virulenţă, pline de atacuri personale împotriva
;piscopilor, pe un ton polemic, grosolan chiar, cu jocuri de cuvinte şi glume
leocheate, ceea ce a contribuit mult la succesul lor.
O dată cu prima broşură din seria Marprelate Tracts, războiul s-a declarat:
.Domnii noştri episcopi nu sunt ei un fel de papi mai mititei, Antihrişti în minia-
ură? Răspundeţi, Monseniorilor, răspundeţi-i fratelui Martin: de unde provine

Note:
A se vedea pp. 356-359.

autoritatea voastră uzurpată? Cine vă îngăduie să vă numiţi pastori, voi, nişte
orgolioşi, trufaşi, profani, avari, meschini, într-un cuvânt, nişte infecţi?"22
Episcopul de Winchester, Cooper, are îndrăzneala să-i dea o replică. Atâta i-a
trebuit lui Martin: „Ha'ye any workfor Cooper?" răspunde el imediat, referindu-
se la o strigare bine cunoscută londonezilor*. „Sunt foarte impresionat văzând
că atâtea persoane eminente se preocupă de mine în ţara asta [...]. E adevărat
că, dacă n-aş fi eu, cine ar mai şti că domnul episcop de Saint David are două
neveste? Că domnul John din Fulham este atât de caritabil, încât şi-a numit
portarul preot într-o parohie? Nu avem motiv de râs văzându-l pe cucernicul prelat
de Lichfield cum pierde 20 de monede de aur într-o noapte la cărţi, în loc sa-

şi pregătească predica? Sau pe preotul din Halstead cum coboară din amvon
în plină slujbă religioasă, ca să se prindă într-un dans săltăreţ în jurul copacului
împodobit de l mai? Sau pe preotul de la Saint Sepulchre, beat-mort, dormind
în cocioaba lui, în timp ce copiii se uită la el şi-i strigă: Nas roşu, nas roşu?"
Sigur că lumea se amuza citind aceste satire. Dar Broşurile nu se opreau
la anecdote. Ele loveau chiar în fundamentele Bisericii Anglicane: „Afirm că
John Whitgift, care se pretinde arhiepiscop, nu face parte din Biserica lui
Hristos, că tribunalele sale, comisarii, arhidiaconii si toată clica lui reprezintă
Sinagoga lui Satan, că gura lui e plină de blasfemii, că el se îndreaptă în grabă
spre distrugerea bisericilor [...]. Om blestemat! Dacă vrei să fii primit în
împărăţia Cerului, renunţă, cât mai e vreme, la răutatea ta, pocăieşte-te, căci
mânia Celui Veşnic cade asupra ta."
Citind aceste texte, se poate înţelege de ce, încă de când au apărut
Marprelate Tracts, Biserica Angliei şi guvernul au făcut din arestarea autorului
lor o problemă prioritară. Anonimatul era însă păstrat cu străşnicie, iar maşina
la care se tipăreau broşurile se muta mereu, sub protecţia unei reţele de puritani
fideli, asemănătoare reţelelor de catolici care îi adăposteau pe preoţii semi-
narişti, în general, era considerat ca autor un polemist galez, vestit pentru curajul
său, John Penry, dar acesta nu era de găsit, iar broşurile apăreau una după alta.
Elisabeta dă o proclamaţie regală: „O acţiune monstruoasă şi periculoasă s-a
răspândit în ţară, cu intenţia de a distruge ordinul episcopilor, care reprezintă
una din cele trei Stări ale regatului din timpuri străvechi"23. Contele Hertford,

exprimând opinia mai multor membri ai Camerei Lorzilor, chiar cu tendinţe
puritane, exclama: „Astăzi vor să-i distrugă pe episcopi, mâine va fi rândul
nobililor, dacă nu se iau măsuri"24. Avea dreptate, după cum se va dovedi peste
60 de ani.
Prin investigaţii poliţieneşti, misterioasa maşină de tipărit la care se
imprimau broşurile este descoperită în cele din urmă şi sechestrată la Manchester
în august 1589. începând de atunci represiunea s-a înăsprit. Penry se refugiază

Note:
* Cooper înseamnă „dogar". Meşterii ambulanţi strigau pe străzi: „Cine are de lucru
pentru un dogar?"
coţia, unde este luat sub protecţia lor de către pastorii prezbiterieni, iar
b VI nu îndrăzneşte să-l extrădeze; dar prietenul său, John Udall, predicator
imit, este arestat în pofida înaltelor lui protecţii şi condamnat fiindcă
ese o Explicare a adevăratei discipline stabilite de lisus Hristos pentru condu-
a Bisericii Sale până la sfârşitul lumii, „lucrare considerată dăunătoare şi
daloasă" de Curtea cu juri. Regina îi cruţă viaţa, dar el moare în închisoare
ă doi ani.
Penry rămânea totuşi, în ochii autorităţilor, principalul responsabil pentru
urările puritane. Din Scoţia el continua să difuzeze broşură după broşură,
după atac la adresa Bisericii oficiale. La sfârşitul anului 1592, el consideră
ierurile se potoliseră destul ca să poată reveni în Anglia. Dar toate i-au
5 prost aici: la 22 martie 1593 este arestat, locuinţa lui percheziţionată, manu-
ele confiscate. S-au găsit ciorne de predici în care el spunea că regina „s-a

ipărtat de Cuvântul lui Dumnezeu", că ea îşi „împiedica supuşii să asculte
îgea lui Hristos", că episcopii erau „ucigaşi de suflete". Era destul, era prea
ui pentru o condamnare la moarte pe baza legii care considera un act de
ta trădare scrierea şi difuzarea „oricărui text care atentează la autoritatea
nei şi tinde să îndemne la rebeliune". Penry a pledat inutil că manuscrisele
iscate nu erau decât ciorne, nefiind destinate publicării şi neconforme cu
iiile lui; sentinţa era inevitabilă. A fost spânzurat în piaţa pentru execuţii
Fyburn la 29 mai 1593, la o lună după prietenii săi Henry Barrow şi John
enwood, care declaraseră Biserica Anglicană drept „Biserică falsă" 25.
Puritanismul nu dispăruse - următoarele două domnii îl vor vedea revenind
)rţă, cu o virulenţă sporită -, dar, cât a trăit Elisabeta, el a fost redus la
re. în acelaşi timp, el pierduse mult din prestigiul său în faţa burgheziei
elor. „Aceşti oameni care afişau o viaţă extrem de sobră, începeau să-şi dea
iţă înclinaţia intimă, lacomă de înnoire, îngrijorată de orice critică, dar gata
cenzureze pe alţii, cu duşmănie faţă de ştiinţă, tinzând la o egalitate care
oate duce decât la dezordine."26
Unii mergeau chiar şi mai departe şi ponegreau direct ipocrizia „pedanţilor"
n erau numiţi puritanii):

Cine ar crede că acest bărbat atât de sobru,
Acest pedant atât de pios şi mieros
Care spune „frate drag", „soră dragă" şi care scoate
Mereu o Biblie din buzunar,
Cine ar crede că acest om al lui Dumnezeu
Nu e decât un abject si rece politician,
Care sub masca virtuţii

Suge sângele victimelor lui prin camătă?
Nici un evreu sau turc nu s-ar purta cu un creştin
Cu atâta cruzime ca acest puritan.21

Desigur că personajul Tartuffe a existat în toate timpurile, dar este semnificativ că acest portret în acvaforte vine din Anglia unde, cu câţiva ani mai înainte, puritanii dominau dezbaterile în Parlament şi aveau pretenţia să-şi impună viziunea lor calvină întregii Biserici şi societăţi.

Biserica oficială prinde rădăcini

Una dintre consecinţele crizei catolicismului şi a puritanismului în Anglia era, în mod paradoxal, consolidarea Bisericii oficiale. Cu toate criticile reciproce ale papiştilor şi ale calvinilor, sau poate tocmai datorită acestora, ea câştiga în marea masă a populaţiei o adeziune din ce în ce mai profundă. O liturghie simplă şi distinsă, o doctrină fără complicaţii exagerate corespundeau aspiraţiilor naţionale. Arhiepiscopul Whitgift, cu energia lui obişnuită, avea grijă de calitatea morală a clerului, de pregătirea şi disciplina lui. O pleiadă de înalţi episcopi - alături de alţii mai demni de critică, ţinte favorite ale puritanilor - impuneau respect prin demnitatea vieţii lor şi prin caritatea lor.
Această Biserică de acum înainte statornic aşezată nu avea un fundament teoretic care să o facă să rivalizeze cu acea Institution Chretienne a lui Calvin sau cu opera teologică a cardinalului Bellarmino. Tocmai aceasta a fost sarcina lui Richard Hooker, un pastor modest care a publicat, în 1594 şi în 1597, lucrarea Principii de conducere a Bisericii*, un adevărat tratat de filosofic politică, care

ridica dintr-o dată gândirea anglicană pe primul loc în gândirea epocii. La
20 de ani după Jean Bodin şi cu 50 de ani înaintea lui Hobbes, Hooker realiza
o analiză profundă a izvoarelor puterii şi ale autorităţii, a raporturilor dintre
guvernanţi şi guvernaţi, a hotarelor dintre împărăţia lui Dumnezeu şi cea a
Cezarului. „Pentru problemele asupra cărora Sfânta Scriptură nu se pronunţă
în mod clar, practica şi tradiţia trebuie să servească drept ghid": era cel mai
bun răspuns care putea fi dat intransigenţei teologice a puritanilor. Lucrarea
a fost admirată la Roma, chiar de către papă, care declară că ea conţine „seminţe
de eternitate". Ea avea să fie pentru multe .generaţii una dintre lucrările de
referinţă pentru orice concepţie politică engleză.
La sfârşitul domniei sale, Elisabeta nu reuşise deci să şi-i ralieze pe toţi
catolicii şi cu atât mai puţin să-i dezarmeze pe puritani. Ea îi lăsa moştenire
succesorului său această dublă problemă, cu atât mai îngrijorătoare cu cât şi
unii şi ceilalţi îşi puneau în lacob VI al Scoţiei speranţe pe care, dacă el va urca
vreodată pe tronul de la Westminster, îi va fi greu să le satisfacă în acelaşi timp.
Ea îşi atinsese totuşi scopul, creând o Biserică naţională puternică, inde-
pendentă de Roma, receptivă faţă de nou, rămânând totodată legată de tradiţia
medievală plină de vigoare şi de spiritualitate. Alături de catolicismul victorios

Note:
* The Laws of Ecclesiastlcal Polity.
Contrareformei, de luteranismul germanic şi de calvinismul rigid, anglicanismul
i de aici înainte, pentru secolele viitoare, una dintre componentele esenţiale

creştinătăţii occidentale. Aceasta nu este cea mai neînsemnată dintre contri-
ţiile „secolului Elisabetei" la civilizaţia europeană.

ivernarea în ultimii ani de domnie

Am amintit deja, într-un capitol precedent, înnoirea generaţiilor care se
dizează în anturajul Elisabetei începând din 1590 şi care modifică încetul
încetul fizionomia curţii şi a guvernului *. A venit acum momentul să prezentăm
mod mai precis personajele care, în acest deceniu, conduc destinele Angliei.
Poate că mai mult decât la începutul domniei, trebuie să facem deosebirea
re „favoriţii" reginei - oricare ar fi sensul exact dat acestui cuvânt - şi membrii
vernului. Walter Raleigh, de exemplu, atât de strălucitor la curte, nu a avut
;iodată vreo responsabilitate politică; dimpotrivă, Robert Cecil, cu toată
zistibila lui ascensiune la putere, nu s-a numărat niciodată printre intimii
isabetei. Numai Robert de Essex, marele protagonist, făcea în acelaşi timp
:arieră de curtean, de om de stat şi de comandant militar - vom vedea cu ce
icultăţi şi, până la urmă, cu cât insucces.
Toţi contemporanii - Camden, Naunton, Holinshed - au insistat, în
irturiile lor, asupra luptelor aspre pentru a intra în graţiile reginei afiată în
agul bătrâneţii, în centrul acestor rivalităţi ei îl situează pe Essex: Essex
potriva lui Robert Cecil, Essex împotriva lui Blount, Essex împotriva lui
)ttingham. Istoricii moderni tind să minimalizeze acest aspect al faptelor şi
relativizeze noţiunea de „facţiuni", mult timp specifică în acest context28;

cumentele contemporane însă, şi în primul rând chiar scrisorile lui Essex,
iţă foarte clar rolul jucat de acest personaj schimbător şi nemulţumit în
:reaga viaţă politică a deceniului 1590.
încă de la început, sau aproape de la început, certurile lui Essex cu regina,
bufnările lui, nesăbuinţele lui, ca şi dovezile de favoare pe care le primea,
:eau să se vorbească despre el. Irascibil, gelos, el considera orice atenţie
ordată altuia ca pe o ofensă personală. Scrisorile lui către Elisabeta, din care
i şi citat câteva, îl arată îndrăgostit nebuneşte de incomparabila suverană -
biect obligatoriu - şi totodată permanent îngrijorat de succesele rivalilor săi.
.ră îndoială că Elisabeta a cochetat într-adevăr, atât cât îşi putea permite în
ij locul unei curţi pline de bărbaţi tineri, gata să o flateze, în aceste condiţii,
isex n-ar fi trebuit să se îndepărteze de curte; or, el pândea orice ocazie ca
plece în expediţii, pe continent, pe mare, peste tot unde exista o şansă de a
ceri gloria. Elisabeta nu putea suporta absenţa lui. îl lăsa cu greutate să plece

*

A se vedea pp. 433-434.

şi îl chema mereu înapoi. Atunci nu-i de mirare că, în absenţa lui, ea le dădea
atenţie altora, îi plăcea să fie stăpână pe situaţie şi detesta ca cineva să creadă
că şi-a dobândit definitiv favorurile. Essex îşi punea în valoare farmecul
personal, dar era în mod evident din ce în ce mai puţin în graţiile ei.
Ce căuta el de fapt? Care era adevărata lui ambiţie? încă de pe vremea
lui, existau păreri diferite în această privinţă; nici istoricii de astăzi nu sunt mai

unanimi în interpretări. După unii, el era, în primul rând, un om agitat, incapabil
să stea într-un loc şi să se supună vreunei discipline. După alţii, el urmărea
puterea supremă. Cele două puncte de vedere nu sunt total incompatibile:
desigur, Robert de Essex nu era un mare om politic - întru nimic comparabil
cu Burghley, cu Walsingham sau cu Robert Cecil -, dar foarte repede el se
împrietenise cu cei doi fraţi Bacon, Anthony şi mai ales Francis, care îi serveau
de consilieri şi îl orientau în labirintul periculos al intrigilor de stat.
Anthony şi Francis Bacon erau fiii fostului Păstrător al Sigiliilor, Nicholas
Bacon, şi nepoţii lui Burghley. La fel de inteligenţi şi de ambiţioşi si unul şi
altul, ei vedeau în tânărul favorit al reginei patronul ideal care putea să-i ducă
la putere graţie influenţei de care acesta se bucura pe lângă suverană. Anthony
era mai ponderat, mai calculat; Francis mai scânteietor, mai impulsiv, până să
devină unul dintre cei mai mari filosofi ai timpului său. Essex se iniţia cu ajutorul
lor în secretele politicii şi îi prindea gustul, în Consiliul privat, el devenise şeful
partidului belicist antispaniol, ca în trecut tatăl său vitreg, Leicester; Anthony
Bacon îi punea la îndemână o reţea de corespondenţi care, din Franţa, Germania,
Ţările de Jos, Italia, îl informau, uneori mai bine şi mai repede decât ambasadorii
Maiestăţii Sale. El putea să dovedească astfel unele cunoştinţe despre situaţia
internaţională care o impresionau pe Elisabeta; tânărul senior turbulent căpăta
încetul cu încetul calităţile unui membru al guvernului.
îi stătea în cale, totuşi, un rival de o cu totul altă anvergură politică:
Robert Cecil, fiul lui Burghley. Cât despre Robert Cecil, acesta nu avea nimic

prin care să o seducă pe regină, ca prestanţă sau frumuseţe. Era scund, cocoşat,
cu un chip bolnăvicios (Elisabeta îi spunea „Pigmeul", ceea ce lui îi displăcea
extrem de mult). Dar sub acest fizic ingrat se ascundea o minte ascuţită, o abilitate
şi o supleţe excepţională şi mai ales o capacitate de muncă asemănătoare cu
cea a tatălui său. Niciodată nu căuta să se afirme şi nici să strălucească asemenea
scânteietorului conte de Essex; în schimb, înainta în tăcere, se făcea indispensabil
prin calitatea serviciilor sale, îşi teşea pânza cu migală. „Dracul de Robert",
şopteau curtenii.
Cecil era mult prea subtil ca să i se opună pe faţă lui Essex. Dar acesta
din urmă, ca un senior arogant ce era, căuta dimpotrivă confruntări. Din nefericire
pentru el, regina avea mai multă încredere, în problemele de guvernare, în fiul
lui Burghley, susţinut şi sfătuit de tatăl său, decât în fiul vitreg al lui Leicester.
Essex obţinea în general ceea ce pretindea pentru el personal (mai ales faimosul

onopol al vinurilor dulci, sursă de venituri substanţiale), dar nu reuşea aproape
ciodată să-şi plaseze prietenii şi protejaţii în funcţii înalte; or, practica unui
itronat numeros era indiciul esenţial al influenţei unui curtean. Essex risca
-şi piardă influenţa şi să nu-şi satisfacă ambiţiile dacă nu-şi consolida „clientela"
intr-un succes spectaculos.
Conflictul a izbucnit în 1594 în legătură cu eliberarea postului de attorney
neral*. Francis Bacon râvnea la această funcţie, o primă treaptă spre intrarea
Consiliu şi în guvern; Burghley şi Robert Cecil susţineau candidatura

ristului Edward Coke. Ar putea părea curios ca cei din familia Cecil să fie
ipotriva lui Bacon, nepotul şi vărul lui; cariera politică a lui Robert Cecil nu-i
iţea însă lăsa cale liberă unui rival ca Francis, care ar fi putut lesne să-i ia
cui. Fără îndoială, se mai putea ca între ei să existe acea antipatie personală,
tainiţă adesea în unele familii şi care explică multe.
Elisabeta nici nu voia să audă de Bacon care, cu un an mai înainte, făcuse
fa (surprinzătoare pentru un om atât de inteligent) de a se opune, în Parlament,
votarea unei subvenţii excepţionale, afirmând că, pentru a o plăti, „nobilii
îbuiau să-şi vândă argintăria, iar ţăranii oalele şi cratiţele". De atunci, Bacon
a pentru regină „omul cu oale şi cratiţe". Candidatura lui la postul de attorney
neral era deci sortită eşecului. Essex n-a priceput cum stau lucrurile şi a tot
sistat. Robert Cecil încerca să-l facă să înţeleagă. „Lăsaţi-o pe Maiestatea
să-l numească pe Coke", i-a spus el, „şi după aceea ea îi va da mai uşor lui
ancis postul de solicitor general** pe care îl va lăsa liber Coke. Ea îl va digera
ai uşor astfel." Essex a explodat: „N-am nici o treabă cu digestia şi indigestia!
"eau postul pentru Francis şi-l voi avea chiar dacă ar fi să mă lupt cu înverşu-
re pentru asta."29 Se înşela: Coke a fost numit, iar Bacon nu a devenit nici
icar solicitor general. Cecil triumfa.
în toată această chestiune, Essex o supărase pe Elisabeta prin insistenţa
. Intr-o seară, când el se încăpăţâna să tot pledeze cauza lui Bacon, ea a izbucnit:
,a dracu', My Lord, dacă nu ştiţi să discutaţi despre altceva, duceţi-vă la
Icare!" După care l-a părăsit, întorcându-i spatele30. Lecţia n-avea să-i

losească la nimic.
Francis, om înţelept, cunoştea foarte bine defectele protectorului său.
iuta să-l corijeze. „Am spus adesea Senioriei Voastre", îi scria el la 4 octombrie
99, „Marto, Marto, pentru multe lucruri te îngrijorezi şi te frământi tu, dar
singur lucru trebuieşte ***. Câştigaţi-o pe regină: aici e cheia pentru orice, şi
aţă obţinută, nu mai există obstacole. Pariez că Maiestatea Sa îşi spune despre
i: iată un om cu o fire neîmblânzită, care se bucură de afecţiunea mea şi ştie

Note:
* Funcţionar superior reprezentând Coroana în probleme judiciare. Din anumite
nete de vedere, era ministru de justiţie.
** înalt funcţionar de un rang ceva mai mic decât cel de attorney general.
*** Cuvintele lui lisus către Marta (Luca, 10, 41).
aceasta, care are nevoie de bani, care e popular şi căruia îi place războiul. Dar
poate fi ceva mai primejdios decât aceasta în ochii unui suveran şi mai ales ai
unei suverane? [...] Senioria Voastră să mă înţeleagă bine. Nu vreau să spun
că Maiestatea Sa s-ar putea întoarce împotriva voastră, îi cunosc prea bine firea
deosebită. Când însă acest fel de impresii încolţesc în mintea unui prinţ, nu
sunt puţini invidioşii care să-i încurajeze bănuielile şi neîncrederea [...]. Dacă
Maiestatea Sa şi-a format părerea că sunteţi îndărătnic şi de nestăpânit, daţi-i
mereu dovezi de ascultare şi supunere [...]. Spuneţi că războiul e ocupaţia
voastră preferată. Desigur că nimeni nu se poate compara cu voi în această
privinţă. Amintiţi-vă însă că Maiestăţii Sale îi place pacea, că ea nu are încredere

în cei care aspiră la o glorie militară. Decât ranguri militare, cereţi-i mai degrabă funcţia de Lord al Sigiliului Privat, care este a treia dintre marile funcţii ale Coroanei şi care aduce un venit de 10.000 de lire pe an. [...] Cât despre popularitate, este un lucru bun, dar prinţii o suportă greu când ea aparţine supuşilor. O face pe Maiestatea Sa să se neliniştească. Procedaţi deci în aşa fel încât ea să fie sigură în această privinţă, căci o părere este adesea mai puternică decât realitatea faptelor.";

Acest gen de sfaturi, pline de prudenţă, nu erau din cele pe care le putea urma Robert de Essex. La întoarcerea sa din expediţia de la Câdiz, care-l înălţase în culmea gloriei şi prin aceasta o nemulţumise pe Elisabeta, el se aştepta să primească toate onorurile. Departe de aceasta, regina îl recompensează ostentativ în primul rând pe Marele Amiral, Charles Howard de Effingham, care nu avusese până atunci decât titlul de baron şi pe care ea îl face conte de Nottingham prin decretul regal din 28 octombrie 1597. Essex era indignat: de acum înainte, noul conte, în calitatea sa de Mare Amiral, trecea înaintea lui la ceremonii şi în Consiliu. A făcut scene, s-a bosumflat, s-a îndepărtat ostentativ de curte. A lipsit în ziua în care se aniversa festiv urcarea Elisabetei pe tron. întreaga Anglie a remarcat acest lucru şi căuta explicaţii. „Maiestatea Sa este foarte mirată de absenţa voastră, pe care o consideră o lipsă de la datorie", îi scria prietenul său, Lord Hunsdon. „I-am spus că sunteţi bolnav şi că aţi avut de rezolvat unele treburi personale; ea mi-a răspuns că datoria voastră în calitate

de consilier al regatului era mai importantă decât interesele personale."32 Essex
revine la sarcinile lui, dar în silă. în cele din urmă, Elisabeta îl înalţă în funcţia
de conte-mareşal - o funcţie veche şi onorifică pe lângă tron -, care îi dădea
prioritate faţă de Nottingham. Pentru un timp, a fost din nou linişte.
Oricum, adevăratul învingător în lupta politică era Robert Cecil. Elisabeta
l-a numit în iunie 1596 Secretar de Stat, post pe care ea îl lăsase vacant după
moartea lui Walsingham, cu şase ani în urmă. Robert Cecil va fi, în ultimii ani
de domnie, ministrul indispensabil şi privilegiat, aşa cum fusese şi tatăl lui după
urcarea pe tron a reginei.

Isteriosul „complot" al doctorului Lopez

în 1594, curtea a fost tulburată mai multe luni de o problemă destul de
;âlcită în care Essex a avut un rol principal şi care ilustrează clar atmosfera
suspiciune şi de rivalităţi din anii de după Armada.
Elisabeta avea ca medic personal, din 1586, un practician de origine
rtugheză şi evreiască (dar convertit la creştinism), doctorul Rodrigo Lopez -
trebui să se scrie Lopes, ca în portugheză, dar în toate documentele din epocă
recut ca în spaniolă, cu z. Acesta se stabilise la Londra din 1558 şi era ceea
numim acum un medic la modă. Printre pacienţii lui din oraş se numărau
rd Burghley, contele Leicester, mai târziu contele de Essex şi Robert Cecil.
[unsese bogat, regina îi acordase monopolul importului de seminţe de anason
de oţetar, două componente esenţiale ale farmacopeii timpului. Nimeni nu

mira că acest personaj cu trecere la curte frecventa cele mai bune familii şi,
ră îndoială, era confidentul multor oameni care îi încredinţau secretele...
în calitatea lui de portughez - cel puţin prin naştere -, el făcea parte
ntre intimii lui Don Antonio, pretendent la tronul din Lisabona, cu rol de
on în mâinile Elisabetei pe eşichierul european, îşi păstrase unele legături
Portugalia, cu ajutorul cărora le dădea anumite informaţii, ocazional, lui
urghley şi fiului acestuia.
De fapt, el îi slujea şi lui Filip II ca spion, dar desigur că englezii n-o ştiau.
i deschiderea arhivelor spaniole, în secolul al XlX-lea, s-a descoperit că,
cepând din 1590, el primea instrucţiuni de la regele Spaniei prin intermediul
iui anumit Manuel de Andrade, care era în mod oficial secretar al lui Don
ntonio, fiind însă în realitate agent dublu.
La sfârşitul anului 1593, lui Robert de Essex îi ajunge la ureche zvonul
L Lopez îl vorbea de rău. „El spunea despre conte unele lucruri secrete, cum
i l-ar fi tratat de anumite boli, şi alte lucruri care-i lezau onoarea. Contele
a înfuriat atât de tare, încât a jurat să se răzbune pe el."33
în ianuarie 1594, Essex îi scrie lui Anthony Bacon: „Am descoperit o
ădare primejdioasă şi oribilă. E vorba de asasinarea Maiestăţii Sale prin
trăvire. Executantul trebuie să fie doctorul Lopez. Am toate elementele ca
i dovedesc aceasta în mod clar ca lumina zilei." în acelaşi timp, Essex îl alarma
2 Burghley. Acesta însă, care-l ştia de mult pe Lopez în legătură cu Spania
Portugalia, şi care-l folosea ca agent secret, se arată sceptic. Ce interes ar
yea doctorul să o omoare pe regina care îl copleşea cu favoruri? S-a făcut totuşi

percheziţie, fără nici un rezultat. Pentru mai multă prudenţă, lui Lopez i s-a
:abilit domiciliu forţat, chiar în propria locuinţă a contelui de Essex.
Ceva putred exista însă la mijloc, înainte cu câteva luni, fusese arestat
i Dover un negustor portughez, Ferreira da Gama, care îi aducea o scrisoare
ii Lopez conţinând nişte cuvinte aparent inofensive, dar care rămâneau

oarecum misterioase: „Aducătorul vă va spune ce preţ a fost fixat pentru perlele
voastre. Ele vă vor fi plătite cât mai bine, iar banii vi se vor înmâna în siguranţă.
Aducătorul vă va spune şi ce preţ putem accepta pentru moscul şi chihlimbarul
de care aveţi nevoie. Dacă vreţi să trataţi cu noi, veţi câştiga bine". Lopez
prelinsese că era vorba de o tranzacţie comercială obişnuită cu comercianţi din
Bruxelles, dar pentru Essex, când a aflat, a fost „ca o rafală de vânt care împrăştie
norii şi face lumina să strălucească".
în acel timp, curtea se afla la Hampton Court, fugind de Londra unde
bântuia ciuma. Când Essex i-a împărtăşit reginei bănuielile lui în legătură cu
medicul, ea şi-a bătut joc de el, l-a făcut „minte înfierbântată" şi l-a acuzat că
vrea să fie condamnat un nevinovat numai din duşmănie personală. Essex a
ieşit trântind uşa. Gândindu-se mai bine, Elisabeta a considerat că e mai prudent
să continue ancheta, în acea iarnă 1593-l594 circulau foarte mult zvonuri despre
război, se vorbea de o debarcare spaniolă în primăvară, iezuiţii complotau
pentru a o aduce pe tron pe infanta Isabela Clara Eugenia*.
Lopez a fost transferat în Turnul Londrei la 29 ianuarie şi interogat de
Essex şi de Robert Cecil. El a respins acuzaţia că ar fi participat la vreo acţiune

necinstită, dar Ferreira da Gama, torturat în carcera lui, a recunoscut că „perlele" din faimoasa scrisoare sechestrată însemnau moartea reginei, iar „moscul şi chihlimbarul" ascundeau un proiect de incendiere a flotei engleze.

Confruntat cu aceste mărturii, Lopez s-a încurcat. E adevărat, recunoaşte el până la urmă, că guvernul spaniol îi transmisese cândva propunerea de a o otrăvi pe regina Angliei, dar el a lăsat impresia că acceptă numai ca să dezvăluie complotul mai bine, la momentul potrivit. Ca dovadă, amintea el, că, primind de la Filip II un inel de aur, i-l oferise imediat reginei în semn de loialitate (întâmplarea era adevărată, dar Elisabeta îi înapoiase inelul medicului, mulţumindu-i).

Totuşi, multe aspecte rămâneau neclare. De ce Lopez nu-şi informase protectorul, pe Burghley, de la început? S-a temut de unele indiscreţii care l-ar fi pus într-o poziţie supărătoare faţă de spanioli? Mai verosimil este că el voise să fie mai şmecher şi să câştige din ambele părţi: să primească banii de la Filip II (50.000 de coroane, adică 18.000 de lire sterline, după cele declarate de Ferreira da Gama) şi apoi să-i dezvăluie totul lui Burghley. Oricum însă, a afla despre o acţiune împotriva vieţii reginei şi a nu o denunţa imediat era o crimă capitală, conform legilor votate de pe vremea Mariei Stuart.

Procesul a avut loc la 14 martie. Condamnarea la moarte era sigură, ţinând seama de obiceiurile judiciare ale vremii, în mod bizar, regina a şovăit mult timp să semneze ordinul de execuţie: ea nu s-a hotărât decât la sfârşitul lui mai, iar Lopez a fost spânzurat şi sfârtecat la 7 iunie, împreună cu Ferreira da Gama şi cu un alt spion numit Tinico. S-ar putea crede că Elisabeta, în fundul

Note:
A se vedea pp. 54l-542.

ifletului, nu era pe deplin convinsă de vinovăţia medicului: îi lasă bunurile
i văduvei sale şi-i dă şi o pensie, măsură nemaiîntâlnită în cazul unei crime
; înaltă trădare (regina păstrează totuşi faimosul inel oferit cândva lui Lopez
î Filip II şi chiar îl pune pe deget; îl va purta până la moarte).
în opinia publică, această afacere a trezit sentimente care păreau potolite
ipă epoca Mariei Stuart şi a comploturilor catolice. S-a publicat un Raport
ievărat asupra descoperirii cumplitelor conspiraţii menite să curme în mod
irbar viaţa Preaînaltei Maiestăţi, apărată în mod miraculos de Dumnezeu, în
irsul procesului, s-a scos în evidenţă originea evreiască a lui Lopez şi, pentru
l ponegri, s-a afirmat că el rămăsese evreu în inimă. A urmat o izbucnire de
itisemitism. S-a spus uneori că personajul Barabbas din The Jew of Malta de
[arlowe şi Shylock din Neguţătorul din Veneţia de Shakespeare au fost inspiraţi
î Rodrigo Lopez. La drept vorbind, nu exista nici o legătură între aceste două
îrsonaje literare şi bietul medic portughez: nici Barabbas şi nici Shylock nu
nblau cu otrăvuri, şi nici unul din ei nu asasinează vreun rege sau vreo regină.
egendele au însă o viaţă grea şi se mai întâmplă uneori şi astăzi ca trista
Dveste a doctorului Lopez să fie citată printre izvoarele uneia dintre cele mai
ilebre tragedii ale lui William Shakespeare.

XXIX

.Orizontul se înnorează către seară"
Două dispariţii simbolice

La 4 august 1598, Burghley moare la vârsta de 78 de ani. Bolnav de multă vreme, dar întotdeauna prezent şi influent în reuniunile Consiliului, „Vulpoiul bătrân", cum îi spunea Essex, era ca un simbol al domniei. Elisabeta îl numea „Inteligenţa" şi avea o încredere fără margini în el, chiar dacă uneori îl critica şi îl ocăra ca pe oricare altul. Mai mult decât oricine, el ştia să o înţeleagă, să-i

interpreteze dorinţele şi totodată să o îndrume, să-i potolească furiile, să-i înfrâneze impulsivitatea, în afara ţării, ca şi în Anglia, mulţi îl considerau adevăratul conducător al regatului. Era o exagerare, fiindcă el nu era la adăpost de dizgraţia regală mai mult decât oricare altul; este sigur însă că amprenta geniului său prudent, calculat, moderat - în măsura în care epoca îngăduia moderaţia - se regăseşte în nenumărate aspecte ale politicii elisabetane, mai mult decât a oricărui alt consilier, chiar a lui Walsingham, rivalul şi prietenul său dintotdeauna.

între Burghley şi Elisabeta se stabilise, de-a lungul anilor, o complicitate intelectuală şi afectuoasă care era pentru ea un element esenţial de stabilitate.

în timpul ultimei lui boli, ea l-a vizitat de mai multe ori; dacă am da crezare unei anecdote celebre, intrând în camera lui, ea şi-a plecat capul ca să treacă pragul şi ar fi exclamat: „N-aş face asta pentru regele Spaniei, dar o fac pentru My Lord Burghley" *. Funeraliile ministrului au fost grandioase, aproape ca ale unui suveran: coşciugul era urmat de 500 de gentilomi, printre care şi Essex „care părea cel mai trist dintre toţi, poate din cauza unor griji personale" .

Fiecare simţea că se întoarce o pagină din istoria Angliei.

Nu mai puţin simbolic» bătrânul „frate duşman" al Elisabetei, Filip II, moare în lugubrul său El Escorial, în luna următoare, cu trupul ros de ulceraţii, înconjurat de călugări şi de relicve sfinte şi lăsându-i succesorului său fără vlagă, Filip III, imposibila sarcină de a recuceri Ţările de Jos şi de a nimici erezia în Europa. Nu cunoaştem reacţiile Elisabetei la vestea morţii lui. De multă vreme,

regele Spaniei nu mai era pentru ea decât adversarul plin de ură care punea
la cale fără încetare asasinarea ei (cu câteva luni mai înainte, un anume Squires,

plătit de el, încercase să o omoare ungând cu o otravă rară oblâncul de la şaua
calului ei3). Dar moartea unui vechi duşman poate însemna un fapt tot atât
de important, în viaţa unui om, ca şi cea a unui prieten: o dată cu el dispărea
o bună parte din timpul domniei Elisabetei.

Afrontul lui Essex

Totuşi, la curte, în anul 1598, cel mai surprinzător eveniment, cel mai
îngrijorător şi de neînţeles pentru cei prezenţi era uimitoarea scenă petrecută
în Consiliul privat la sfârşitul lui august. Se discuta despre consecinţele dezas-
trului militar de la Yellow Ford, care avusese loc la 14 august şi care declanşase
în Irlanda un război al cărui sfârşit nu-l putea prevedea nimeni*. Umilirea
fusese resimţită în mod dureros. „Este posibil", exclama un contemporan, „ca
un popor barbar şi vrednic de milă să poată învinge în acest mod naţiunea
engleză şi să ne facă de batjocură în faţa întregii creştinătăţi?"4 Era necesar
ca Anglia să redevină imediat stăpână pe situaţie şi, mai întâi, trebuia înlocuit,
la Dublin, Lordul-Deputat Russell cu un vicerege energic, care să aibă
mijloacele cuvenite pentru restabilirea autorităţii regale în ţară.
Elisabeta înclina spre Şir William Knollys, vărul ei şi unchiul lui Essex.
Robert Cecil îl propunea pe Lord Mountjoy (fost Charles Blount, vechi rival

al lui Essex la favorurile reginei). La rândul lui, Essex avansa numele prietenului
şi camaradului său de arme Şir George Carew. Discuţia - relatată de William
Camden, care o ştia chiar de la Robert Cecil - devine înfierbântată. Elisabeta,
care nu suporta să fie contrazisă, declară că ea a făcut alegerea şi că era inutil
să se mai insiste. Essex, furios, ridică din umeri şi se întoarce ostentativ cu spatele.
Ea nu era femeia care să treacă cu vederea un asemenea afront: cu o mişcare
iute a mâinii, îl plesneşte peste ureche. „La care My Lord Essex îndrăzneşte
să ducă mâna la sabie, jurând solemn că el n-ar fi tolerat o asemenea jignire
nici măcar din partea regelui Henric [VIII] şi că el n-ar putea s-o suporte din
partea fiicei acestuia." Nottingham intervine între ei în grabă. O tăcere de moarte
se lasă atunci. Essex iese din cameră şi părăseşte de îndată curtea5.
în orice altă împrejurare şi dacă ar fi fost vorba de oricine în afară de
Essex, urma în mod sigur arestarea imediată şi procesul de lezmaiestate; nimeni
n-ar fi îndrăznit să-i ia apărarea pentru un gest care, prin el însuşi, putea fi
considerat o tentativă de violenţă împotriva persoanei sacre a reginei. Multe
capete căzuseră pentru mult mai puţin decât atât. în timpul lui Henric VIII, fiindcă
se făcuse referire la numele său, vinovatul ar fi fost executat în 24 de ore.
Totuşi, Elisabeta n-a făcut nimic. Lytton Strachey se întreabă: „Ce era
în capul ei? Era atât de dezgustată încât n-a mai avut puterea să ia o hotărâre?

Note:
A se vedea p. 472.
Era paralizată de gravitatea ofensei? Aştepta oare momentul potrivit pentru

o răzbunare cumplită? E imposibil să ştim."6 Nu s-ar putea spune mai mult.
Misterul persistă - şi persistă cu atât mai mult cu cât Essex refuza să se umi-
lească şi să ceară iertare. „Ştiu care este datoria mea faţă de Maiestatea Sa ca
supus şi ca pair al regatului", îi răspunde el Păstrătorului Sigiliilor, Egerton,
care îl implora să-şi ceară iertare, „dar nu cunosc nimic despre datoriile unui
sclav. Nu potsă=mi cer scuze pentru o ofensă pe care n-am comis-o."7 El îi scrie
chiar Elisabetei cu o insolenţă nemaiîntâlnită, ca să-şi plângă soarta: „Am pus
întotdeauna frumuseţea voastră mai presus decât orice altceva şi n-am avut
niciodată alte bucurii în viaţa mea decât cele acordate prin bunăvoinţa voastră,
dar când văd nedreptatea de nesuportat pe care mi-o face Maiestatea Voastră,
rupând legăturile de afecţiune şi uitând de privilegiul de a fi femeie, cred că
nu am altă soluţie decât să renunţ la aceste bucurii vane şi înşelătoare [...].
N-am fost niciodată orgolios, dar Maiestatea Voastră ţine prea mult să mă
înjosească. De aceea, disperarea mea e fără margini, aşa cum a fost şi dragostea
mea [...]. îmi încredinţez soarta în voia Celui care cunoaşte toate sufletele,
fiindcă pentru mine nu există dreptate pe acest pământ şi nu-i doresc Maiestăţii
Voastre altă pedeapsă, pentru vina Ei faţă de mine, decât să descopere până
la urmă fidelitatea celui pe care l-a pierdut şi josnicia celor pe care mi i-a
preferat." 8 Faptul că Elisabeta a îngăduit, fără să reacţioneze, o asemenea
scrisoare demonstrează, mai mult decât orice alt exemplu, profunzimea senti-
mentelor care o legau de Essex şi natura excepţională a relaţiilor lor.

Pentru oamenii politici, Essex devenea din acel moment un personaj unic: neliniştitor, cu care era primejdios să fii în legătură, dar care îţi putea da şi speranţe mari. Când se înfuria, se lăsa pradă unor gânduri periculoase. „Oare regii nu se pot înşela? Supuşii lor nu se pot simţi ofensaţi? Puterea lor este nemărginită? Cei care caută să profite de pe urma suveranilor, să le recunoască această atotputernicie; cât despre mine, eu mă consider ofensat şi nu suport această ofensă. Nici o putere din lume nu mă va face să recunosc o greşeală pe care n-am comis-o."[9] în jurul lui începeau să se grupeze unii ambiţioşi, unii nemulţumiţi: Şir Christopher Blount - socrul său, de puţin timp, prin căsătoria lui cu Lady Leicester -, Lord Mountjoy, amantul surorii sale Penelope, tânărul conte de Southampton, Henry Cuffe, Charles Davers, Ferdinand Gorges, John Davies. Francis Bacon, dimpotrivă, în mod prudent, se ţinea deoparte. Robert Cecil, nedorind să grăbească criza, o făcea pe împăciuitorul.

De altfel, evoluţia situaţiei din Irlanda, unde Tyrone îşi consolida avantajele, impunea încetarea conflictelor de la curte. Săptămânile treceau, furia Elisabetei se potolea, cum se întâmpla de obicei cu ea. Essex se întoarce la curte pentru sărbătorile de la sfârşitul anului, în aparenţă fără nici un gând ascuns. De Bobotează, dansează cu regina. Ascendentul său politic părea redobândit, ca şi intimitatea lui cu suverana; rănile însă nu erau bine cicatrizate şi se puteau redeschide oricând.

Essex în Irlanda

Mai rămânea să fie desemnat noul conducător al Irlandei - căci, de la memorabila scenă din vară, problema rămăsese în suspensie. Acum Elisabeta
înclina pentru Lord Mountjoy; deşi prieten cu el, Essex se declară imediat
împotriva candidaturii lui, fiindcă era sprijinită de Cecil. Cu cât se gândea mai
mult, cu atât se convingea că numai el ar putea să-i vină de hac lui Tyrone. în
Consiliul privat erau unii care îl susţineau - poate, după cum gândea William
Camden, ca să scape de el sau chiar, mai machiavelic, cu speranţa de a-l vedea
eşuând şi ruinându-şi astfel cariera. Regina cedează până la urmă. El este numit
„locotenent şi guvernator general al Irlandei" printr-un ordin al reginei din
25 martie 1599.
Pe moment, Essex triumfă. „I-am învins pe Mountjoy şi pe Knollys în Consiliu", scria el prietenului său John Harington, „şi cu ajutorul lui Dumnezeu
am să-l înving acum şi pe Tyrone pe câmpul de luptă."10 Totuşi, judecând mai
bine, începea să aibă îndoieli. „Plec în Irlanda", îi mărturisea el lui Southampton.
„Aşa a hotărât regina. Sunt obligat de reputaţia mea să nu refuz, căci dacă
Irlanda va fi pierdută, se va spune că eu fusesem chemat să sting focul şi că
n-am vrut. Ştiu că duşmanii mei vor profita de absenţa mea şi că la curte este mai
bine să ai mala f ama decât magna *. Cunosc toate pericolele unui război împotriva
unui inamic care până acum a fost întotdeauna victorios, cunosc asprimea unei
ţări în care bolile distrug armate întregi, şi greutatea de a transporta proviziile
de hrană. Ştiu toate acestea şi-mi dau foarte bine seama de ce se poate
întâmpla." n Lucrul cel mai puţin grav care s-ar putea spune despre această
scrisoare este că nu arată nici un entuziasm.

Totuşi, cu sau fără voia lui, Essex intenţiona să câştige cât mai mult din
misiunea care îi fusese încredinţată. El cere anularea tuturor datoriilor sale faţă
de Coroană (aproape 10.000 de lire), o scrisoare cu sigiliul privat al reginei, prin
:are să fie autorizat să revină în Anglia când va aprecia el că e cazul12, o împu-
ternicire cu autoritate mai mare decât avusese oricare alt general până acum.
Ordinul de misiune din 25 martie îl însărcina să restabilească în Irlanda ordinea
?i „adevărata religie", să-l prindă pe rebelul Tyrone, să întreţină în acest scop
16.000 de infanterişti şi 1.300 de călăreţi din fondurile Vistieriei (fără ca totuşi
ă depăşească 15.000 de lire pe an, preciza econoama suverană). El primea
dreptul de a-i numi şi revoca pe ofiţerii din armata lui, de a învesti cavalerii
,cu toată grija ca nimeni să nu primească această onoare fără să o fi meritat
Drin servicii dovedite şi fără a avea mijloacele de trai ce se cer pentru acest
:itlu" şi de a acorda graţieri, „cu condiţia ca acestea să nu încalce drepturile
Vlajestăţii Sale"13.
Reputaţie proastă [decât] mare.

Neastâmpăratul aristocrat era învestit deci cu prerogativele unui adevărat
proconsul. Rămâne o enigmă faptul că Elisabeta, întotdeauna atât de prudentă
şi neîncrezătoare când era vorba de autoritatea ei, s-a lăsat convinsă să aprobe
o asemenea delegare a puterii. Dacă Essex l-ar fi învins pe Tyrone, el s-ar fi
întors în fruntea unei armate victorioase, cu aureola unei glorii nemaiîntâlnite,
şi ar fi devenit astfel un pericol pentru Coroană, în definitiv, trebuie să ţinem

seama aici şi de latura afectivă: pentru Elisabeta, Essex nu era un candidat
oarecare. Cândva, ea îi încredirițase lui Leicester armata Ţărilor de Jos, împotriva
sfatului majorităţii consilierilor ei; acum ea făcea pentru Essex ce n-ar fi făcut
pentru nimeni altul, neţinând seama de riscurile unei asemenea decizii. Este
una dintre greşelile politice ale domniei sale: avea s-o regrete curând.
Plecarea lui Essex în Irlanda lua aspectul unei călătorii triumfale. Mulţimea
îl aclama pe străzile Londrei şi în oraşele pe unde trecea. „Cerul era senin [era
27 martie], dar, ajungând la Islington, a apărut deodată un nor negru enorm,
din care s-au pornit tunete, fulgere şi grindină, fapt considerat de mulţi ca o
prevestire nefastă."14 Irlanda mai fusese şi în trecut „mormântul reputaţiilor"
pentru mulţi generali englezi. Va fi ea pentru Essex o poartă deschisă către
glorie, sau preludiul prăbuşirii lui? Vor fi de ajuns şase luni pentru a se răspunde
la această întrebare.
Sosit la Dublin după o traversare grea, noul viceregе se arată dintr-o dată
prea puţin grăbit să-l înfrunte pe Tyrone. După cum îi scria Consiliului privat,
el găsea aici o armată care ducea lipsă de oameni, arme, hrană, furaje, cai şi care
de transport. „Nu de Tyrone mă tem", argumentează el, „ci de faptul că mă
văd aruncat într-o asemenea acţiune cu atât de puţin ajutor şi îmbărbătare din
partea curţii Angliei."15
Elisabetei nu i-a plăcut niciodată acest gen de reproşuri, cu care o
obişnuise Leicester în Ţările de Jos. Ea îl trimisese pe Essex în Irlanda să lupte,
nu să o facă pe morocănosul, şi i-o spune pe şleau. Totuşi, Consiliul Irlandei

era mai curând de partea generalisimului, apreciind că e preferabil, înainte de
a-l ataca pe Tyrone în teritoriul lui invincibil din Ulster, să se aştepte noua recoltă
de furaje, între timp, o campanie în Munster - în celălalt capăt al insulei - ar
înlesni un antrenament al trupelor şi recâştigarea prestigiului autorităţii engleze.
Adversarii lui Essex se grăbesc să afirme că această expediţie în Munster
era inutilă, fără interes strategic, regiunea fiind deja pacificată din anul precedent.
Acţiunea, spuneau ei, nu era altceva decât o „plimbare triumfală" şi timp
pierdut. Essex, dimpotrivă, susţinea că ţara e un furnicar de ambuscade şi că
el trebuie să dea adevărate bătălii. La Greenwich, Elisabeta acorda mai multă
crezare criticilor celor dintâi decât justificărilor celui de al doilea. „Cucerirea
localităţii Cahir, cu care vă lăudaţi, nu e decât o încăierare cu o mână de desculţi",
îi scria ea, amintindu-i imperativ că inamicul care trebuia învins era Tyrone şi
nimeni altul16.

E drept că Essex făcea multe gafe faţă de suverana lui, chiar dacă erau
umai cu caracter psihologic. L-a numit ca general al cavaleriei pe prietenul
iu contele de Southampton, cu toată interdicţia categorică pe care o primise
Southampton era atunci în dizgraţie, fiindcă sedusese o domnişoară de onoare
reginei). Pe Elisabeta a supărat-o acest act de nesupunere şi i-a trimis vinova-
ilui un mesaj categoric prin Consiliul privat: „Maiestatea Sa consideră o jignire
iptul că aţi îndrăznit să faceţi această numire pe care Ea v-a interzis-o în mod

armai când i-aţi propus-o. Ea vă cere să anulaţi neîntârziat această măsură,
itrucât contele [de Southampton] i-a dat motive grave de supărare."17
Generalisimul comitea totodată greşeala de a învesti prea mulţi cavaleri
împotriva instrucţiunilor primite şi spre marea indignare a nobililor din vechea
rmată: „Nesatisfăcut de duzinele de cavaleri pe care i-a învestit la început",
î plângea un ofiţer, My Lord Essex ajunge acum să-i facă aproape cu sutele.
acă va continua tot aşa, până la urmă va face cavaler pe orice sărăntoc care
age mâţa de coadă şi întregul ordin al cavalerilor va fi umilit."18
Departe de a ceda în faţa furiei regale, Essex se plângea amar că e neînţeles,
ădat, abandonat. „Nu primesc din Anglia decât critici şi răni sufleteşti, întreaga
rmată nu discută decât despre faptul că am căzut în dizgraţie şi despre lipsa
e bunăvoinţă a Maiestăţii Voastre faţă de mine [...]. Nu este întristător, pentru
delii Voştri supuşi, să vadă pe un Cobham sau un Raleigh - ca să nu mai
minţim şi pe alţii - bucurându-se de atâta încredere din partea Voastră, când
i nu doresc altceva decât insuccesul celei mai importante acţiuni a domniei
'oastre? [...]. Sunt pregătit să mă apăr de loviturile care-mi vin din faţă, nu şi
e cele date pe la spate. Maiestatea Voastră să-mi îngăduie aşadar să-mi închei
i mod onorabil şi fidel o viaţă devenită insuportabilă. Pentru mine nu contează
îcât datoria mea şi loialitatea mea." 19 Elisabeta însă era prea furioasă ca să se
se înduplecată de aceste lamentări cam agresive. „Nu-l plătesc cu 1.000 de
re pe zi pe My Lord Deputatul pentru a face o plimbare oficială", spunea ea
i mod ironic20.

Din ce în ce mai mult, Essex se expunea bănuielii că încearcă să-şi formeze,
rin acordarea de libertăţi şi onoruri celor din jurul său, o armată devotată lui
srsonal, în vederea unei rebeliuni şi a unei lovituri de stat. Desfăşurarea
/enimentelor va arăta că o asemenea teamă nu era cu totul lipsită de temei.

adul Bellaclinthe

La sfârşitul lui iulie 1599, Essex îşi încheie expediţia de la Munster şi se
itoarce la Dublin. Ordinele reginei de a-l ataca pe Tyrone şi de a pune capăt
ibeliunii din Ulster deveniseră prea presante şi categorice ca să nu le ia în
mult timp. Prin scrisoarea din 30 iulie, trimisă din ordinul reginei,

Consiliul privat îi interzice generalisimului să părăsească Irlanda „înainte de
a face Nordul să se supună şi fără permisiunea expresă a Maiestăţii Sale."21
Totuşi, erau destule argumente în favoarea prudenţei. Tyrone şi aliaţii
lui-îşi asiguraseră deplina stăpânire a provinciei Ulster, la adăpostul pădurilor
şi al mlaştinilor, întăriţi prin armele capturate de la englezi sau distribuite (cu
zgârcenie) de spanioli. Consiliul Irlandei, întrunit la 21 august, arată care sunt
pericolele unei operaţiuni militare în aceste condiţii: „Noi considerăm că nu
putem asigura îndeplinirea ordinului Maiestăţii Voastre şi securitatea regatului
dacă atacăm Nordul, căci ar fi o acţiune periculoasă şi fără şansă [...]. Soldaţii
noştri preferă să fie spânzuraţi ca dezertori decât ucişi sau răniţi într-o asemenea

luptă."22 Elisabeta însă şi-a bătut joc de scrisoare: „Am primit de la voi o scrisoare care e o listă de sfidări impertinente, o elucubraţie a unor capete seci."23 Vrând-nevrând, trebuia să se supună. Armata pleacă din Dublin la 2 septembrie.
începând din acel moment, purtarea lui Essex devine de neînţeles. Nu luase cu el provizii decât pentru 20 de zile: de ce? Se gândea că o să termine cu Tyrone atât de repede? E greu de crezut. Avea deci în mod deliberat intenţia să scurteze campania? S-ar putea; atunci însă acuzarea de trădare începe să fie întemeiată.
Cu atât mai mult cu cât în ascuns, împreună cu Southampton, Mountjoy şi Christopher Blount, Essex intenţiona în mod neîndoielnic să treacă în Anglia cu armata lui, să mărşăluiască spre Londra şi să preia puterea cu forţa. Mountjoy chiar îi scrisese lui lacob VI al Scoţiei pentru a-i sugera să sprijine operaţiunea printr-o intervenţie militară în nordul Angliei, graţie căreia regina ar fi constrânsă să-l recunoască oficial ca moştenitor al ei; lacob VI reacţionase cu prudenţă, dar fără a tăia toate punţile24. Elisabeta, fără să fie la curent cu intriga - din motive temeinice -, bănuia ceva. „Avem argumente serioase să ne îndoim de intenţia voastră de a pune capăt războiului", îi scria ea lui Essex la 14 septembrie25. Era o situaţie care putea degenera uşor.
Or, Tyrone, în ceea ce-l privea, nu dorea nici el deloc o ciocnire armată cu Lordul-Deputat. întotdeauna preferase ambuscadele bătăliilor organizate, gherila unei înalte strategii, şiretenia mai mult decât lupta. Abia pornise Essex marşul, că-i trimite propunerea unei întrevederi şi a unui armistiţiu. Essex nu

ezită decât puţin sau chiar deloc: la 6 septembrie - după patru zile de la plecarea
din Dublin - îl întâlneşte pe conducătorul irlandez la vadul Bellaclinthe, pe
râul Lagan, după o scurtă hărţuială simbolică între cele două armate.
Scena era pitorească. Cei doi comandanţi îşi lăsaseră trupele respective
fiecare pe malul lui, ca să-şi poată vorbi între patru ochi. Essex era pe jos, în
timp ce Tyrone, cu capul descoperit, cu pălăria'in mână, înainta spre el călare,
în apa până la genunchi. Convorbirea a durat o jumătate de oră. Tyrone păstra
o atitudine respectuoasă, asigurându-l de fidelitatea lui faţă de regină şi
propunând o întrerupere a luptelor pe timp de şase săptămâni, care putea fi

lungită cu încă şase luni. Essex a acceptat. A fost vorba oare, la vadul
laclinthe, şi de un eventual ajutor care urma să-i fie dat Lordului-Deputat
ederea acţiunii sale din Anglia, în schimbul promisiunii de amnistiere a lui
one şi a partizanilor lui, ca şi a garantării domeniilor lor din Ulster?
manii lui Essex l-au acuzat mai târziu de aceasta şi acuzaţia nu pare deloc
erosimilă. Nu există însă dovezi, în orice caz, tratatul încheiat în aceste
diţii neobişnuite se îndepărta mult de intenţiile declarate de conte în
soarea către Elisabeta, trimisă cu patru zile mai înainte, în momentul când
;a*din Dublin spre câmpul de luptă: „Orgoliul rebelilor îmi dă în sfârşit
zia să-mi eliberez sufletul de închisoarea trupului, şi fiindcă viaţa mea n-a
ut s-o mulţumească pe Maiestatea Voastră, sper cel puţin să nu-i displacă
Iul meu de a muri."26

mrcerea lui Essex în Anglia

Armistiţiul încheiat cu rebelii nu putea trezi în Anglia decât ciudă şi gnare. „Tyrone a umblat întotdeauna după asemenea gen de subterfugii.
î încrede în jurământul lui e tot atât de zadarnic pe cât ar fi să te în crezi
iavol [...]. Ne mirăm că aţi discutat o jumătate de oră cu acest trădător fără
'ă audă ofiţerii voştri. Pentru corectitudinea situaţiei şi pentru propria
îtră siguranţă, ar fi trebuit să aveţi nişte martori", îi scria regina, îndată ce
lise vestea27. Ea refuza să recunoască valabilitatea unui angajament luat
acordul său. Cerea explicaţii şi relatarea completă a discuţiei de la vadul
aclinthe. Essex primeşte scrisoarea la 22 septembrie. Se hotărăşte imediat:
uia să se întoarcă în Anglia. Strânge câţiva prieteni, ia unele măsuri în grabă
ă asigure comanda în lipsa lui şi se îmbarcă la 24 septembrie. Pe 28, la ora
limineaţa, ajunge, plin de praf, la castelul Nonsuch, unde se afla curtea.
?riza este atât de mare, încât nimeni nu încearcă să-l oprească atunci când
ndreaptă spre apartamentele reginei, în câteva minute se găsea în faţa
abetei, care era în ţinută de casă în dormitorul ei.
Fără să ne lansăm într-un joc de presupuneri asupra reconstituirii psiho-
ze, ne putem imagina că prima reacţie a bătrânei regine a fost determinată
m vălmăşag de sentimente: stupoare, plăcerea de a-şi revedea vechiul
ten pe care-l credea departe, şi mai ales nelinişte - fiindcă nu putea şti în
i clipă dacă Essex traversase marea singur sau în fruntea unei armate. Ea
imeşte bine, stă de vorbă prieteneşte cu el un sfert de oră şi apoi îl roagă

lase singură, ca să-şi termine toaleta, iar el să se ducă să-şi schimbe îmbrăcă-
tea. Essex o părăseşte plin de speranţă. „M-am întors acasă după atâtea
", le spune prietenilor lui. Hotărât lucru, el nu avea flerul unui om politic.
După amiază atmosfera se schimbase. Essex face o scurtă expunere în
Consiliului privat, apoi regina îi trimite ordinul să nu-şi părăsească camera.

A doua zi, 29 septembrie, el este convocat în faţa Consiliului, în calitate de
acuzat, între timp, Cecil se asigurase că el nu adusese trupe din Irlanda şi că deci
nu era periculos. Mai târziu, acest fapt va fi folosit de conte ca o dovadă că el,
revenind în Anglia, nu avusese nici o intenţie rea, şi din acest punct de vedere
i se poate da dreptate. La sfârşitul şedinţei, este adus la Londra sub pază severă
şi închis în reşedinţa Păstrătorului Sigiliilor, York House.
Acuzaţiile aduse erau numeroase. I se reproşau întârzierile în conducerea
războiului împotriva lui Tyrone, excesiva învestire de cavaleri, întrevederea
de la vadul Bellaclinthe şi, mai ales, întoarcerea în Anglia, împotriva ordinelor
categorice ale reginei. Opinia publică nu înţelegea severitatea de care dădea
dovadă guvernul faţă de el; lumea se ruga în biserici pentru el, era aclamat de
cei care treceau pe sub ferestrele de la York House. Aceste manifestaţii o iritau
pe Elisabeta şi o îngrijorau; pentru a-l împiedica pe Essex să comploteze cu
prietenii lui, ea îl ţinea în arest secret, interzicându-i până şi soţiei sale, însăr-
cinată, să-l viziteze.
Din prudenţă, ea nu dezaproba acţiunea lui din Irlanda: confirma armis-

tiţiul cu Tyrone de şase săptămâni şi nu respingea cererea de iertare pe care
i-o făcuse el28. Dar cu cât trecea timpul, cu atât mai mult se vedea hotărârea
reginei de a-i aplica impertinentului favorit o pedeapsă exemplară. „La naiba,
înseamnă că nu sunt regină, dacă acest om e mai presus decât mine!", exclama
ea29. Cât despre Essex, el era disperat. „Am păcătuit din îngâmfare", îi scrie
el reginei la 8 octombrie. „Am ofensat-o pe suverana a cărei mâhnire este mai
greu de suportat pentru mine decât dacă aş purta pe umeri povara întregului
pământ. Ca să-mi ispăşesc greşeala, aş face, o jur, orice ar putea face o fiinţă
omenească. Dacă Maiestatea Voastră nu binevoieşte să primească supunerea
mea sinceră, nu-mi mai rămâne decât să chem moartea, care va fi cea a fidelului
şi nefericitului vostru vasal." x
El se îmbolnăveşte grav de colici renale (avusese deja crize serioase
în Irlanda, înainte de campania din Ulster). La sfârşitul lui noiembrie s-a crezut
că moare. Elisabeta l-a trimis pe medicul ei şi s-a dus chiar ea în taină la
York House - deşi nu se ştie dacă a vorbit cu prizonierul. S-a restabilit la
începutul anului 1600 şi în martie i s-a dat voie să se întoarcă acasă (la Essex
House), dar tot cu domiciliu supravegheat; nu se luase încă nici o hotărâre în
legătură cu soarta lui.
în acest moment, apare din nou în scenă subtilul şi ambiţiosul Francis
Bacon - discret, cum îi era obiceiul. Elisabeta ştia că el fusese un apropiat al
lui Essex şi că îl sfătuise totdeauna pe acesta din urmă să fie prudent. Ea îi
cere părerea despre felul în care ar trebui să se poarte cu contele. Personal,

regina înclina ca el să fie judecat public de Camera însteiată (cât despre ideea
de a-l trimite înapoi în Irlanda, „când s-ar întâmpla aşa ceva, v-aş lua de soţ",
îi declara ea lui Bacon, care nu pretindea chiar atât de mult31). Filosoful

gerează moderaţie: un proces ar risca să dezlănţuie patimi în rândul mulţimii,
provoace tulburări. Deja circulau în Londra manifeste care susţineau nevino-
ţia lui Essex, acuzând-o pe regină că ar fi prizoniera duşmanilor săi, şi a lui
ileigh în primul rând, care se agita ca să prevină guvernul împotriva „răutăţii"
iranului" şi să arate că ar fi o „laşitate" orice indulgenţă faţă de el32.
Totuşi, cu toată intervenţia lui Bacon, Elisabeta ţinea ca fostul favorit
compară în faţa unei instanţe de judecată şi să fie pedepsit pentru greşelile lui.
locul Camerei înstelate, ea convoacă o „comisie" - aşa cum procedase cândva
ntru Maria Stuart, dar de data aceasta în condiţii mai puţin dramatice -,
îărcinată să-l judece, în mod deliberat, ea îl include în comisie şi pe Francis
icon, pe care w punea astfel într-o poziţie penibilă faţă de vechiul său prieten
patron. Şedinţa, care a durat 11 ore în şir, la 5 iunie 1600, era prezidată de
strătorul Sigiliilor; erau prezenţi 200 de spectatori. Essex a băut până la fund
harul umilinţei. A fost ţinut în genunchi, cu capul descoperit, în timp ce s-a
it actul de acuzare. Era tratat ca un criminal de stat. în general, intervenţiile
;mbrilor comisiei au fost destul de moderate -în special cea a lui Robert Cecil,
sa ce s-a remarcat. La rândul său, Bacon s-a limitat la nişte consideraţii banale.
sar Procurorul General Coke, care nu-i iertase lui Essex opoziţia la numirea

cu şase ani mai înainte, s-a dovedit înverşunat împotriva lui, transformând
înaltă trădare acuzaţiile de nesupunere formulate de Păstrătorul Sigiliilor.
novatul a declarat că se căieşte şi că este un supus loial, lăsându-şi soarta în
iinile Maiestăţii Sale. La sfârşit, a fost decăzut din toate funcţiile lui oficiale,
r după două luni de aşteptare era în sfârşit eliberat. Totuşi, i s-a interzis să
ii revină la curte.
. la amărăciune la revoltă

încăpăţânarea Elisabetei în refuzul de a-şi revedea fostul favorit are ceva
recum inexplicabil din punct de vedere politic. Aducându-l astfel la disperare,
cui era mai mare decât dacă i-ar fi redat locul la curte, însemna să-l împingă
un gest ireparabil şi să-i sporească popularitatea. Suverana nu putea însă
ta nesupunerea, iar femeia suferea dându-şi seama că declaraţiile de dragoste
timaşă ale contelui nu erau, în realitate, decât fraze retorice.
Cât despre Essex, el nu înţelegea nimic, îşi epuizase toate dovezile de
)unere şi loialitate - „Maiestatea Voastră se arată fără milă, dar dacă Ea
-ar îngădui o singură dată să îngenunchez la picioarele sale şi să-i admir ochii
rrumoşi, m-aş întoarce bucuros în închisoare şi aş muri fericit"33 -, şi totuşi
i un semn nu venea de la neîndurătoarea zeiţă: „Ca un hoit părăsit într-un
gher, sunt aruncat drept hrană celor mai abjecte creaturi din lume. Limbuţii
i cârciumi vorbesc despre mine cum le place, autorii de pamflete scriu despre
ţie ce le trece prin cap, mi se atribuie texte şi vorbe, curând voi deveni

personaj de teatru. Iar Voi, doamna mea suverană, care m-aţi protejat atâta timp împotriva infamiei şi a calomniei, acum refuzaţi să-mi primiţi scrisorile şi să mă ascultaţi, ceea ce n-aţi făcut niciodată nici chiar faţă de trădători."34

îndepărtarea de la curte îi era lui Essex cu atât mai amară cu cât, intenţionat sau nu, splendoarea serbărilor de acolo era cu totul deosebită în iarna aceea. Ducele de Bracciano, un prinţ italian care vizita Anglia, îi descrie soţiei sale fastul ceremonialului pentru serbarea Bobotezei, la 6 ianuarie 1601: „întreaga curte era înveşmântată în alb, cu atâta aur şi giuvaeruri încât era minunat să o priveşti. Regina purta atâtea bijuterii, că te întrebi cum putea să le suporte. Nu cred că se poate vedea în altă parte din lume o curte atât de bine organizată şi atât de bogată."35

Cu această ocazie Shakespeare a dat în faţa Elisabetei prima reprezentaţie cu Noaptea Regilor (Twelfth Night), o comedie cu umor şi fantezie în care este vorba de naufragii, gemeni pierduţi, travestiuri, confuzii şi iubiri ambigue; fără îndoială, bătrâna regină a găsit aici ecoul propriilor sale gânduri în versul melancolic al ducelui Iliriei:

Muzica nu-mi mai pare aşa de dulce acum, cum îmi părea altădată*.

Lui Essex, exilat în propria lui casă la câteva sute de metri de acest loc de încântare şi de glorie care era palatul reginei, frustrarea îi părea din zi în zi mai de nesuportat. Elisabeta însă era decisă să prelungească timpul de încercare. Trecutul o învăţase să nu se încreadă în declaraţiile scrise de supunere

şi în capriciile lui Essex. Se iveşte o ocazie ca să-i pună la încercare sinceritatea
şi totodată să-l menţină în nesiguranţă. Monopolul importului de vinuri dulci,
pe care îl avea el, se apropia de expirare la 30 septembrie 1600; ea se hotărăşte
să nu-l reînnoiască, fără ca totuşi să-l dea altcuiva. Pentru Essex, aceasta repre-
zenta o lovitură extrem de grea. Era plin de datorii, iar acest monopol constituia
una dintre principalele lui surse de venit; suprimarea acestei favori regale
adăuga şi ameninţarea cu ruina la celelalte necazuri ale sale. îi scrie Elisabetei
o scrisoare stăruitoare. Ea îi spune lui Bacon că fusese emoţionată o clipă, dar
că până la urmă „descoperise că totul nu era decât ca să-şi redobândească
monopolul" şi că „pentru a dresa un cal îndărătnic, cel mai înţelept lucru era
să-l lipseşti câtva timp de hrană "36. Procedând astfel, ea se juca cu focul. Essex
nu era omul care să sufere în tăcere. Pentru că în mod cert regina îi întorcea
spatele, că ea era sub influenţa inamicilor lui, că îl priva de mijloacele lui de
existenţă, că îl umilea fără motiv, cel căzut în dizgraţie nu mai avea altceva de
făcut decât să recucerească, prin orice mijloace, locul care îi aparţinea la curte
şi în guvern. Ideea unei lovituri armate începea să-i încolţească în minte.
în timp ce Essex era prizonier la York House, în ianuarie 1600,
Lord Mountjoy fusese numit în locul lui în fruntea armatei irlandeze. Prin inter-
Actul I, scena 1.

:ediul lui Southampton, prietenul lor comun, Essex îi propune să debarce cu
upele lui în Ţara Galilor şi să vină în marş spre Londra, în timp ce regele

;oţiei ar interveni în nord. Mountjoy însă, acum când deţinea comanda
ipremă, vedea cu alţi ochi lucrurile: pentru el conta numai victoria asupra lui
yrone, iar ideea unei rebeliuni militare împotriva reginei îi repugna. „Nu pot
tra într-o acţiune de acest fel ca să satisfac ambiţiile personale ale lui My Lord
ssex", îi spunea el lui Southampton37.
Totuşi, dacă Mountjoy avea o atitudine foarte rezervată de acum înainte,
ţii se arătau mai puţin loiali şi mai ales mai îndrăzneţi. Cristopher Blount,
harles Davers, Henry Cuffe îl secondau pe Essex în proiectele sale de lovitură
Uitară. John Harington, care îl întâlneşte în noiembrie 1600, îl descrie ca fiind
in de frenezie: „Cred că o ambiţie înşeiată duce la nebunie şi ceea ce constat
My Lord Essex mi-o confirmă. El trece brusc de la remuşcări şi supunere
furie turbată, încât s-ar părea că aproape şi-a pierdut minţile. Ultima dată
înd l-am văzut mi-a vorbit atât de straniu şi neliniştitor, încât m-am grăbit să
ă despart de el. Slavă Domnului, acum sunt acasă şi dacă mă mai bag vreodată
asemenea încurcături aş merita să fiu spânzurat pentru tâmpenie. El vorbeşte
îspre regină ca un om care nu are mens sana in cor por e sano*, Consilierii lui
tuvoitori sunt vinovaţi de toate acestea şi îl duc la distrugere."38
într-adevăr, la Essex House şi la Drury House, reşedinţa lui Southampton,
: ţineau consfătuiri nocturne. Erau văzuţi acolo aventurieri, soldaţi fără nici
i angajament, predicatori puritani. Unii mergeau până la a spune că „în caz
î necesitate, mai marii regatului au dreptul să restrângă puterile suveranei"39.
lisabeta însă nu era Henric III, iar Essex nu era Guise. în realitate, nu exista

.ci un partid adevărat în spatele contelui căzut în dizgraţie: numai câţiva
mulţumiţi, şi o opinie publică favorabilă, desigur, dar nu revoluţionară
întru atâta lucru. lacob VI, pus în gardă de Cecil - cu care coresponda acum
secret -, se arăta extrem de prudent când răspundea la scrisorile lui Essex,
ire insista ca acesta să intervină în favoarea sa. Şansele loviturii lui Essex
ireau, în mod obiectiv, dintre cele mai nesigure.

ovitura eşuată din 8 februarie 1601

Robert Cecil, prin serviciile lui de informaţii, era la curent cu toată
;itaţia care domnea în jurul lui Essex, dar lăsa lucrurile să se coacă. Fără
doială, el aprecia, mai corect chiar decât cel interesat, lipsa de realism a
'oiectului şi găsea că e mai bine să lase timp conspiratorilor să-şi dezvăluie
ar intenţiile decât să intervină prematur.

Note:
* „Minte sănătoasă în corp sănătos". Pe atunci, după cum spune inamicul său Raleigh, fi afirmat Essex că Elisabeta era „cankered" (roasă de cancer) şi că avea „mintea la fel de"âmbă ca şi trupul".
Proiectul adoptat de Essex şi Southampton urmărea să asigure pătrun-
derea în Palatul Whitehall, unde îşi avea reşedinţa curtea, să imobilizeze garda,
să forţeze intrarea în apartamentele reginei; şi s-o implore să-şi concedieze
consilierii incapabili, şi totodată să convoace Parlamentul, ca să curme abuzurile
cu ajutorul supuşilor ei fideli; Essex părea să fie sincer când credea că Cecil
complotează cu Spania şi ducea Anglia la pieire. Proiect absurd, în mod evident:
numai cine n-o cunoştea pe Elisabeta Tudor putea să-şi închipuie că ea s-ar

lăsa înduplecată de asemenea somaţii*. De altfel, ce s-ar fi întâmplat în cazul
probabil al unei rezistenţe armate? „Noi eram hotărâţi să mergem până la
capăt", va spune mai târziu Christopher Blount40. Aceasta arată că unii nu
excludeau ipoteza unei acţiuni nelegiuite împotriva reginei.
în dimineaţa de sâmbătă 7 februarie 1601, Cecil consideră că a venit
momentul să intervină. Un mesager regal se duce la Essex House ca să-i prezinte
contelui convocarea de a se prezenta în faţa Consiliului. Mai târziu, Secretarul
de Stat avea să spună că nu era vorba decât de o audiere de rutină, pentru a-l
avertiza pe Essex că trebuie să-şi supravegheze relaţiile şi să evite imprudenţele.
Essex însă nu a înţeles lucrurile aşa. El a crezut că proiectul său fusese desco-
perit, că totul era pierdut dacă n-o ia înaintea lui Cecil. Cere să i se spună
mesagerului că e bolnav şi nu poate să iasă din cameră; după care îşi strânge
în grabă prietenii şi se hotărăşte să treacă la acţiune chiar de a doua zi. De altfel,
fusese avertizat pe diverse căi de faptul că duşmanii pregăteau un atentat
împotriva lui.
De aici înainte nu se mai punea problema să se atace palatul, unde se
dublase garda şi toţi erau în alarmă. Essex se hotărăşte să provoace o răscoală
în City, unde, credea el, va izbucni o mare mişcare populară îndată ce-l vor vedea
sosind înarmat împreună cu prietenii săi. Afluenţa celor nemulţumiţi şi a agita-
torilor la Essex House şi la Drury House în ultimul timp întreţinea aceste iluzii.
Lovitura era îndrăzneaţă, chiar disperată, dar nu mai exista altă ieşire, în afară
de fuga în străinătate, despre care Essex, în cuhnea agitaţiei, nici nu voia să

audă vorbindu-se.
Dintr-un fel de provocare destul de fără sens, unul dintre conjuraţi, traversând Tamisa, se duce la The Globe, unde juca trupa lui Shakespeare, şi
le dă 40 de şilingi actorilor ca să joace - în locul piesei programate în acea după-
amiază - tragedia Richard II, care relata povestea detronării acestui suveran
în secolul al XlV-lea. Era un risc dublu, fiindcă malul drept, unde se afla teatrul,
nu era nicidecum în mâinile partizanilor lui Essex; apoi, referirea la Richard II
(asasinat în închisoare după ce a fost detronat) lăsa să se înţeleagă în mod clar
că această lovitură militară era îndreptată împotriva reginei însăşi. Dintre toate
Note:
* Luna următoare, primindu-l pe ambasadorul Franţei, Elisabeta „se minuna că unul
care-i cunoştea curajul [un om care-i cunoştea caracterul] ar fi îndrăznit să-i comande" (Bibi.
Nat. Mss fr. 4128, fol. 249 vo).
isoadele acţiunii, acesta este cel pe care Elisabeta îl va ţine minte cu cea mai
ire amărăciune, până la moartea sa41.
în tot timpul nopţii de 7 spre 8 februarie, Essex şi Southampton şi-au
grupat partizanii în curtea de la Essex House. în zori, 300 de oameni înarmaţi
m gata de atac. în acel moment au apărut Egerton, Păstrătorul Sigiliilor, contele
Worcester şi Şir William Knollys, aducătorii unui ordin al reginei pentru
sex, care trebuia să se prezinte neîntârziat la curte ca să nu fie acuzat de
tdare. Charles Davers îl sfătuieşte pe conte să se supună. Dar pentru el toate
nţile erau tăiate: îi răspunde lui Egerton „că viaţa lui e în pericol, că se complota
potriva lui, că duşmanii au născocit nişte scrisori contrafăcute, imitându-i
ălitura, ca s-o învenineze pe regină împotriva lui şi că prietenii săi se adu-

seră numai ca să-l apere".
Mulţimea adunată în curte era nerăbdătoare să se încaiere. „Ucideţi-i",
igau unii; „nu, închideţi-i", urlau alţii. Văzând cum creşte dezordinea, Essex
luce pe Păstrătorul Sigiliilor şi pe însoţitorii săi într-o cameră izoiată a clădirii
îi lasă acolo sub pază bună. „Aşteptaţi-mă aici", le spune el, „mă duc în City
mă sfătuiesc cu primarul şi cu consilierii municipali şi mă întorc într-o
nătate de oră."42
Din nenorocire pentru conjuraţi, unul dintre ei, Ferdinand George,
prins de frică sau de scrupule, dezvăluise la curte intenţiile lui Essex. îndată
plecat mesageri de la Whitehall la City, ca să-l avertizeze pe Lordul-Primar
să-i amintească datoria lui de loialitate.
La ora 10 dimineaţa pătrunde şi Essex în City prin poarta Ludgate, în
mtea a 200 de oameni înarmaţi, printre care se vedea statura înaltă a lui
iristopher Blount. „Pentru regină, pentru regină!" striga Essex de pe cal. „S-a
s la cale un complot împotriva vieţii mele! Vor ca Anglia să fie dată spaniolilor!"
se aştepta ca meşteşugarii, ucenicii, comercianţii, care îl aclamaseră când
a la putere şi care îi arătaseră sprijinul lor de când se întorsese din Irlanda,
se ridice la chemarea lui. Dar, dacă trecătorii îl priveau cu simpatie, nici unul
L dădea semne să-l urmeze. Ferestrele rămâneau închise, nici un glas nu-i
spundea. Essex înţelege că lovitura eşuase, iar ca o reacţie fizică începe să
inspire, încât cămaşa lui era udă în acea dimineaţă geroasă de iarnă.
El spera să i se alăture şeriful Smith, unul dintre vechii săi prietenii, şef
poliţiei municipale, care locuia aproape de Catedrala Saint Paul. Dar Smith,

erindu-i bere ca să se răcorească şi rufe ca să se schimbe, a refuzat să-l urmeze
a pleacat să-l întâlnească pe Lordul-Primar, care-l chema alături de el.
în acest timp, trupele regale ocupau răscrucile din City şi-i declarau
idători şi rebeli pe toţi cei care nu depuneau imediat armele şi nu se predau
decăţii Maiestăţii Sale. Lui Essex nu-i rămânea decât să se întoarcă acasă,
ră să ştie ce-o să facă mai departe. La poarta Ludgate, un lanţ, întins din
dinul episcopului Londrei, bara calea; într-o luptă scurtă îşi pierde viaţa un paj,

iar Christopher Blount este rănit. Numai pe fluviu mai era calea liberă. Resturile
trupei conjuraţilor se îmbarcă pentru a ajunge la Ştrand în susul Tamisei.
Ajungând la Essex House prin grădini, contele şi prietenii lui văd că
Păstrătorul Sigiliilor şi însoţitorii săi fuseseră eliberaţi de soldaţii reginei.
Situaţia era pierdută. Hârtiile compromiţătoare sunt arse în grabă, porţile sunt
baricadate; dar la ce bun? Guvernul trimitea artilerie, clădirea era înconjurată.
Nici o soluţie nu mai era posibilă în afară de predare. La ora patru după-amiaza,
Robert, conte de Essex, îi predă sabia Marelui Amiral Nottingham şi este dus
imediat cu o barcă la Turnul Londrei.
Procesul lui Essex

în timp ce aveau loc aceste evenimente, Elisabeta, la Whitehall, dăduse
dovadă de un sânge-rece care i-a uimit pe toţi cei de faţă. „Ea nu era mai speriată
decât dacă ar fi fost vorba de o încăierare între beţivi în Fleet Street."43 De
altfel, era bine apărată de garda sa şi nimic n-o făcea să se teamă că locuitorii

Londrei s-ar putea răscula împotriva ei; era stăpână pe situaţie şi o ştia.

După ce Essex a fost arestat împreună cu complicii lui - aproape o sută -, a venit şi momentul pedepsei. Un atac armat în plin centrul Londrei, refuzul de a se supune la convocarea adusă de Egerton, chiar închiderea lui, deşi era purtătorul unor ordine ale reginei, toate acestea erau mai mult decât suficiente ca să se pronunţe, după legile vremii, pedeapsa capitală. Contrar obiceiului ei, Elisabeta nu şovăie: se constituie în grabă o comisie de membri ai Camerei Lorzilor, care se reuneşte la 18 februarie, după o instrucţie sumară.

în mod abil, regina îl numise pe Francis Bacon membru al grupului de jurişti care, împreună cu Procurorul General Coke, trebuia să pregătească actul de acuzare. Bacon era cunoscut de toţi ca vechi prieten şi consilierul intim al lui Essex. Toată lumea ar fi înţeles dacă el se recuza; ar fi însemnat însă să piardă definitiv favorurile suveranei, în timp ce supunându-i-se, dovedindu-şi loialitatea desăvârşită, avea toate şansele de partea lui ca să ajungă la un post de ministru, ambiţia lui dintotdeauna. De altfel, de la întoarcerea din Irlanda, el se despărţise de conte în mod ostentativ. De aici înainte, puterea se afla în mâinile lui Robert Cecil; pe el trebuia să-l slujească, nu pe eroul decăzut.

Francis Bacon îşi joacă deci în mod conştiincios rolul său de procuror, foarte fericit că înlătură astfel bănuielile care l-ar fi putut apăsa, în calitatea lui de vechi prieten al lui Essex.

Procesul s-a derula după procedura obişnuită a proceselor de stat, fără avocat al acuzatorului, acesta însă având toată libertatea să se apere singur[44].

Coke, pornit ca întotdeauna împotriva lui Essex, citeşte actul de acuzare unde
erau strânse toate vinile posibile şi închipuite, de la greşelile comise în Irlanda,
până la proiectul de asediere a palatului regal şi la actele violente plănuite

)Otriva reginei. Totuşi, erau trecute sub tăcere două lucruri - din ordinul
mal al Elisabetei, sfătuită de Cecil: era corespondenţa purtată de Essex atât
lacob VI al Scoţiei, cât şi cu Mountjoy de când acesta era Lord-Deputat al
indei. Şi totuşi, acestea constituiau cele mai grave două greşeli care puteau
nputate acuzatului: pe ele se întemeiau dovezile cele mai clare despre intenţia
de a da o lovitură de stat. Politica avea însă drepturile ei: Elisabeta nu putea
:vălui în public bizarele relaţii ale finului său din Scoţia, despre care oricine
Cecil în primul rând) ştia că va deveni, după toate probabilităţile, viitorul
e al Angliei, şi nici să se lipsească de serviciile lui Mountjoy, care tocmai
nci era pe punctul de a restabili situaţia militară în Irlanda.
Au fost citaţi mai mulţi martori ai acuzării, printre care Raleigh şi Cecil.
orgoliul lui, Essex a fost indignat. „La ce bun să faci pe un vulpoi să jure
va spune adevărul?" a ripostat el batjocoritor, când Raleigh a luat cuvântul.
când a fost rândul lui Cecil: „Zău că-i mulţumesc lui Dumnezeu că umilirea
a atinge culmea văzându-vă, Domnule Secretar de Stat, că aţi venit în toată
endoarea voastră să peroraţi împotriva mea!"
Invitat să-şi prezinte apărarea, el procedează cu o mare stângăcie,
cându-i pe martori. Raleigh, spune el, încercase să pună la cale asasinarea

cât despre Cecil, acesta o trăda pe regină, uneltind ca să fie adusă pe tron
anta Spaniei *. Cecil a protestat cu abilitate şi elocvenţă; într-o zi, el citase
â de Şir William Knollys cartea lui Doleman asupra drepturilor infantei;
ollys, chemat la bară, a confirmat mărturia. Toate acestea nu aveau nici o
ătură cu procesul lui Essex şi au părut o diversiune.
Apărarea lui Cecil merită de altfel să fie citată, fiindcă rezumă clar opoziţia
tre cei doi bărbaţi şi cele două mentalităţi: „My Lord, există o mare diferenţă
re noi doi. Aveţi mai multă minte decât mine, sunteţi un mare senior, aveţi
;nt militar; eu am însă de partea mea nevinovăţia şi adevărul. Eu reprezint
i loialitatea, iar voi, My Lord, trădarea [...]. Da, am discutat despre succesiunea
;inei noastre. Nu ascund aceasta. Am spus că regele Scoţiei este un candidat,
infanta Spaniei este o candidată şi că voi înşivă sunteţi candidat, că aţi dori
3 detronaţi pe regină şi să ajungeţi rege al Angliei [...]. Dacă ar fi vorba numai
voi aici, n-ar fi prea mare pierdere, dar aţi atras pe lângă voi mulţi nobili şi
itilomi pe care i-aţi distrus, iar sângele lor cere o răzbunare împotriva voastră."
te o pagină de deosebită elocinţă şi nimic nu îngăduie să-i fie pusă la îndoială
i sinceritatea şi nici veridicitatea.
Audierea cea mai lungă din proces şi cea mai grea pentru acuzat a fost,
potriva tuturor aşteptărilor, cea a lui Francis Bacon. Cu o strălucită erudiţie
) logică impecabilă, el analizează scopurile lui Essex, ambiţia lui, stratagema
a face să se creadă că îi este viaţa în pericol ca să răscoale poporul „ca şi

Note:
* Această problemă va fi tratată în capitolul următor.
Pisistrate care se rănise singur şi alerga pe străzile Atenei strigând că inamicii
lui vor să-l omoare, ca să le fie oamenilor milă de el şi să-l ajute, şi astfel a pus
mâna pe conducerea oraşului". Acest proces, remarcă el, se rătăceşte în ocoluri
inutile. „N-am văzut niciodată atâtea digresiuni faţă de o trădare atât de vădită
şi cunoscută de toată lumea. Să aduni conspiratorii în secret, să le dai arme,
să-i aduci în oraş, ce scuză mai poate exista pentru acestea? Cine poate susţine
că nu este o rebeliune refuzul de a se supune ordinelor transmise prin Păstrătorul
Sigiliilor?"
După un asemenea discurs -în care Bacon, între altele, a amintit de ducele
de Guise şi de ziua Baricadelor - nu mai era nici o îndoială în privinţa sentinţei:
Robert de Essex este condamnat la pedeapsa capitală. „Sunt condamnat pe
nedrept", se mărgineşte el să declare, „dar Dumnezeu ştie că n-am avut
niciodată o intenţie rea faţă de Maiestatea Sa." De-a lungul întregului proces,
remarca un martor, „se vedea bine grija lui ca, murind, să lase o părere bună
despre el, aşa cum toată viaţa căutase să aibă o mare faimă".
O dată cu el, au fost condamnaţi la moarte şi Southampton, Blount,
Cuffe, Davers şi un alt conjurat numit Merrick. Numai contele de Southampton
a fost graţiat, fără să se poată înţelege din ce cauză, el fiind la fel de vinovat
ca şi ceilalţi.

Sfârşitul lui Essex

Readus în Turn, Essex se prăbuşeşte. La el, întotdeauna alternau peri-
oadele de orgoliu cu cele de cădere psihică; avea, în mod categoric, un dezechi-

libru nervos care, în momentele de tensiune, îl făcea să treacă dintr-o extremă
în alta, ceea ce explică în mare măsură şi curba excepţională a destinului său.
De mult timp, inamicii lui îl acuzau de ateism (în vreme ce, dimpotrivă,
puritanii îl considerau ca pe unul de-al lor, ceea ce e destul de contradictoriu).
Unii dintre apropiaţii săi, Southampton, Francis Bacon şi Christopher Blount,
făceau parte din acel mediu intelectual care se va numi în Franţa, peste câţiva
ani, al „libertinilor" - liberi ca moravuri şi gândire la Urnita necredinţei sau măcar
a scepticismului. Cu ocazia procesului, Procurorul General Coke încercase chiar
(fără succes) să introducă ateismul printre capetele de acuzare împotriva lui.
Acum, reîntors în celula sa, avea în faţă moartea apropiată şi întreaga-i
forţă sufletească se prăbuşea. O imploră pe regină să-l graţieze: „O rog cu
umilinţă pe Maiestatea Sa să uite ofensele pe care i le-am adus. Dacă unul
singur dintre camarazii mei ar fi nutrit un gând rău împotriva Maiestăţii Sale,
aş fi fost primul care să-l pedepsesc cu propriile mele mâini."45 Pastorul trimis
ca să-l pregătească pentru moarte, Ashton, a fost atât de mizerabil, că s-a grăbit
să transmită guvernului mărturisirile pocăitului. („Singurul meu ţel", i-a declarat
Essex, „era să obţin un vot al Parlamentului, prin care regele Scoţiei să fie

semnat ca moştenitor al tronului"; el îi pomenea pe toţi complicii lui,
izându-l pe Henry Cuffe că l-a împins spre trădare, şi deplângea adulterul
orii sale cu Mountjoy.) Se umilea, recunoscând că era „cel mai josnic şi mai

;rat trădător care a trăit vreodată în această ţară". Nottingham, care nu ţinuse
lodată la el, era stupefiat: „S-a mai văzut vreodată o asemenea slăbiciune
asemenea laşitate?", îl întreba el pe Mountjoy46.
Elisabeta, şi numai ea singură, putea lua o hotărâre. Ea putea să-l graţieze
Essex. Ea putea să-l ţină închis „după bunul său plac". Şi tot ea putea să
nneze ordinul de execuţie.
în aceste ore dramatice, ea nu s-a destăinuit nimănui. Primindu-l pe
ibasadorul Franţei, a doua zi după lovitura de stat eşuată, Elisabeta i-a spus
„acest ingrat smintit de Essex şi-a arătat în cele din urmă perfidia din sufletul
" şi a izbucnit într-o criză de râs nervos, spre marea surprindere a diploma-
ui47. Toată lumea se aştepta ca ea să tergiverseze hotărârea sa, să tot dea
line şi contraordine, ca în cazul lui Norfolk sau al Mariei Stuart. La 23 februarie,
semnează ordinul de execuţie pentru 25; seara îl anulează. Apoi, pe 24, îl
nfirmă. Şi asta a fost tot: în dimineaţa zilei de 25 s-a ridicat eşafodul pe colina
imului şi nici un mesager n-a venit de la Whitehall cu sufletul la gură ca să
rească braţul călăului.
O tradiţie romanescă celebră pretinde că în zilele lor frumoase Elisabeta
r fi dat lui Essex un inel, „spunându-i să-l păstreze cu grijă şi orice-ar putea
« el, dacă i-l trimite înapoi o să-l ierte"48. După condamnarea sa, Essex reuşeşte
i strecoare inelul lui Lady Nottingham, ruda lui şi cea mai bună prietenă a
linei, ca să i-l dea acesteia. Dar Lord Nottingham, duşman declarat al lui
sex, aflând aceasta, a reţinut inelul. Elisabeta, indignată, crezând că orgoliul
ndamnatului îl împiedică să facă apel la clemenţa ei, se resemnează şi îl lasă

fie executat. Adevărul nu l-a aflat decât după doi ani, când Lady Nottingham
a pe patul de moarte, şi „a murit de durere". Cronicarii ulteriori au adăugat
talii patetice, cum ar fi cuvintele reginei către prietena sa, când aceasta i-a
zvăluit vina ei: „Poate că Dumnezeu o să vă ierte, Doamnă, dar eu niciodată".
te o poveste frumoasă, din care toţi romancierii şi dramaturgii au scos maximum
efecte literare. Ca să ştim dacă povestea este adevărată, e de-ajuns să ne
lintim că şi Maria Stuart se presupune că ar fi primit de la vara ei un inel,
log de prietenie şi de iertare. Cam multe inele*...
Essex ceruse să fie executat, în secret, departe de mulţime. Se temea,
unea el, ca lumea să nu-l facă să recurgă la unele acte de orgoliu **. Numai
Note:
* Muzeul Catedralei Westminster expune un inel, gravat cu profilul Elisabetei, care
tat mult timp pe mormântul ei şi care este considerat a fi „inelul lui Essex". în orice caz, este o piesă frumoasă de orfevrărie elisabetană.
** Aceasta a fost, cel puţin, versiunea oficială. După alţii, el ar fi dorit, dimpotrivă, să fie îcutat în public, iar guvernul a fost cel care a decis o execuţie discretă, de teama unor tulburări.
câteva persoane oficiale erau prezente, în zorii reci ai zilei de 25 februarie 1601,
în incinta Turnului. Pastorul Ashton îşi îndeplinise bine misiunea: cel care urca
scările eşafodului era un pocăit model. „Sunt un biet păcătos", declara el, aşa cum
se cădea să facă orice condamnat la moarte care ştia regulile bunei-cuviinţe.
„Păcatele mele sunt mai multe decât firele de păr din capul meu. Mi-am petrecut
tinereţea în desfrâu şi depravare. Am fost plin de orgoliu, de vanitate, şi am
alergat după plăceri. N-am făcut binele pe care-l datoram, dar am făcut răul

pe care nu trebuia să-l fac [...]. îl implor pe Mântuitorul meu lisus Hristos să-mi
ierte păcatele, o implor pe Maiestatea Sa să mă ierte de cel mai grav dintre
toate acestea. Să-i dea Dumnezeu o domnie prosperă şi lungă [...]. Dumnezeu
mi-e martor că n-am fost niciodată nici ateu, nici papist, şi că îmi pun speranţele
mele de mântuire în lisus Hristos."49 Totul decurgea deci conform normelor.
Călăul a trebuit să lovească de trei ori ca să desprindă capul de trunchi,
dar, după prima lovitură, „contele nu mai simţea nimic şi nu mai mişca".
Astfel se încheie, la 34 de ani, cariera lui Robert Devereux, conte de Essex,
care strălucise pe firmamentul istoriei Angliei timp de aproape 15 ani şi care,
mai mult decât orice alt bărbat - cu excepţia lui Robert de Leicester -, avusese
în viaţa reginei Tudor un loc aparte: unii credeau că i-a fost amant, alţii că era
un adorator platonic, în orice caz un favorit foarte intim, încă de la început,
relaţia lor fusese o suită de certuri, de scene, de împăcări, de furtuni de tot felul.
Pentru femeia bătrână care era acum Elisabeta, nimic, şi niciodată, nu va lua
locul la ce a fost.
Totuşi, în momentul când a trebuit să semneze ordinul de execuţie, ea
nu a avut decât o umbră de ezitare. Să nu ne gândim că ar fi putut fi vorba, în
acest stadiu, de gelozie, de ciuda unei îndrăgostite, sau de cine ştie ce motiv
pătimaş. Essex pusese în pericol tronul, atacase autoritatea regală. Pentru
Elisabeta, Regina, era destul. Dacă mai târziu avea să sufere, va suferi; un singur
lucru conta însă acum: siguranţa Coroanei. Henric IV, care ştia bine ce spune,

nu se înşela: „Ce mai rege e femeia asta!" a exclamat el aflând despre execuţie.
Din partea lui, nu putea fi un elogiu mai plin de admiraţie50.
Cât despre nefericitul Essex, trebuie să admitem că el îşi făurise singur destinul. Dacă ar fi fost mai ponderat, mai disciplinat, mai stăpân pe el, aşa cum îl dorea Francis Bacon, Essex ar fi putut ajunge ceea ce avea să fie Buckingham în secolul următor: al doilea om al regatului. Dar la ce mai ajută să facem speculaţii asupra a ce-ar fi putut fi şi n-a fost? Lângă Elisabeta care îmbătrânise, nu era deloc uşor să păstrezi mult timp neschimbat locul de favorit, „căci această vârstă este în mod firesc înclinată spre neîncredere şi susceptibilitate, aşa cum orizontul se înnorează către seară."51 Este concluzia cea mai lucidă şi cea mai melancolică pe care o putem trage din această tragedie.

XXX
„în faţa Judecătorului suprem"
puseului unei domnii

Fără a accepta textual comentariile romanţioase pe care contemporanii,
i posteritatea, s-au complăcut să le ţeasă în jurul atitudinii Elisabetei după
irtea lui Robert Essex - remuşcări, tristeţe ucigătoare, dezgust de viaţă -,

mie totuşi să constatăm că ceva se schimbase în purtarea sa.
în aparenţă, ea domina întotdeauna cu măreţie. Serbările de la curte erau
2! de strălucite ca şi mai înainte, primirile ambasadorilor la fel de impre-
lante, ceremonialul la fel de solemn. Din punct de vedere intelectual, regina
lastra întregul prestigiu, memoria legendară, stăpânirea limbilor străine. Ea
tinua să fie admirată de vizitatorii admişi să o întâlnească. Cultul oficial şi
tic pentru „Gloriana" era mereu acelaşi.
Dar în ţară farmecul ei nu se mai simţea ca înainte. Essex fusese foarte
mlar - în mod sigur, cel mai popular dintre toate personajele de la curte
a începutul domniei. Execuţia lui lăsase un gust amar. „Contele este foarte
retat de popor, care socoteşte execuţia lui ca o măsură prea aspră, şi o atribuie
curând urii şi patimii duşmanilor săi decât unor greşeli prin care şi-a atras
eapsa", nota ambasadorul Franţei. „Acest fapt o tulbură pe regină, care
e aşa de mulţi oameni nemulţumiţi de guvernarea ei, [ceea ce] este un lucru
tul de obişnuit, dar agravat de vârsta numitei doamne şi de nesiguranţa unui
cesor."!
Circulau broşuri şi cântece deplângând soarta „mândrei flori a
alerilor" şi copieşindu-i cu dispreţ pe cei consideraţi răspunzători de
artea sa:

Micuţul Cecil ţopăie de bucurie,
De el ascultă şi curtea şi regina,
în roba lui cu blană de vulpe
Zice că el a salvat regatul,
Cine să-l creadă?

Raleigh să se caţere în vârf râvneşte,
Fără scrupule punga îşi umple,
Jupuind toată pielea de pe bietul sărac,
Dar pretinde că nu păcătuieşte.
O, Doamne, îndură-te de noi![2]

Mai ales Francis Bacon era detestat pentru rolul jucat în procesul vechiului său protector şi prieten. El făcuse însă tot ce-a putut, încă demult, ca să-l oprească pe conte din calea spre distrugere şi nu l-a părăsit decât atunci când catastrofa ajunsese inevitabilă; dar, în mod greşit, lumea nu voia să vadă aici decât o dovadă de ingratitudine. Până la sfârşitul carierei lui Bacon, mulţi ani mai târziu, încă i se mai reproşa „trădarea" lui faţă de Essex.

Cât despre Elisabeta, ea spunea că nu regretă nimic în legătură cu drama din februarie 1601, în afară de revolta celui pe care îl copieşise cu favoruri. Ea îi spune ambasadorului lui Henric IV „că dacă ar fi putut, păstrând siguranţa statului, să-i cruţe viaţa acestui om ingrat şi perfid, ar fi făcut-o bucuroasă; dar el însuşi recunoscuse că nu era demn să trăiască şi că, dacă el era în viaţă, ea nu putea trăi. Ea mărturisea că este în parte vinovată de această nenorocire fiindcă îi îngăduise să dobândească mai multă încredere şi autoritate în rândul nobililor şi al oamenilor de rând decât se cuvine unui supus."[3]

în evenimentele din februarie 1601, mai mult decât orice i-a zdrobit inima aluzia la Richard II, regele detronat şi asasinat. Ca după 42 de ani de domnie în care ea s-a dăruit ţării, 42 de ani de dragoste reciprocă între ea şi supuşii săi, să se poată găsi unii englezi care să o compare cu ultimul rege Plantagenet, era pentru ea o rană deschisă. Primindu-l, în august următor, pe bătrânul arhivar

William Lambarde, ea citeşte împreună cu acesta inventarul documentelor regale
aduse de el şi, ajungând la Richard II, se întrerupe: „Eu sunt Richard II, nu
ştiaţi?" La care Lambarde, stupefiat, răspunde că o asemenea idee nu-i putea veni
decât celei mai ingrate şi blestemate creaturi. Ea a clătinat din cap melancolică
şi l-a poftit să plece: „Adio, bunule şi onestule Lambarde!"4
O dată cu Essex, viaţa de la curte pierduse un element esenţial al strălucirii
şi veseliei sale. Elisabeta mai dansa încă la unele ocazii, chiar şi un dans iute
cu ducele de Nevers, în aprilie 1602, „cu o bună dispoziţie admirabilă pentru
vârsta ei, cum nu mai făcuse această onoare nici unui prinţ străin după răposatul
Domn de Alen9on"5; ea simţea însă povara anilor şi, dacă l-am crede pe John
Clapham, nu mai voia să se privească în oglindă, ca să nu-şi mai vadă faţa ridată
şi scofâlcită6. Finul ei John Harington, care fusese învestit cavaler de către Essex
în Irlanda în 1599 şi căruia îi păstra pică (deşi el nu participase deloc la
complotul contelui), o descrie astfel după tentativa de lovitură armată din 1601:
„tulburată şi emoţionată, fără grijă de toaleta sa, mâncând numai franzeluţă
cu lapte şi supă de cicoare [...]. Ea merge de colo până colo în camera ei, bate

picior, loveşte furioasă cu vechea ei sabie ruginită în tapiserie."7 Toate acestea
ătă o nuanţă crepusculară. Mai erau zile de glorie puse de-o parte înainte
sfârşitul domniei, dar umbrele înserării se alungeau.

zrminabilul război cu Spania

De 15 ani, o treime din domnia ei, fără să fi dorit sau voit, Elisabeta era
ăzboi cu Spania. Am văzut prin ce lanţ de împrejurări - în care religia, contrar
tiiei curente, nu jucase la început decât un rol secundar - ea se văzuse antre-
ă să intervină în Ţările de Jos spaniole, întâi ca să protejeze piaţa de export
iiţională pentru lâna engleză, apoi ca să combată intenţiile hegemonice ale
Filip II şi să-l împiedice să creeze imperiul catolic universal pe care îl visa.
în anii 1580-l590, conflictul se generalizase, întinzându-se în Franţa,
inda, America, chiar pe teritoriul Spaniei şi al Portugaliei; a depins numai
spanioli ca el să nu cuprindă şi Anglia, în cazul când succesivele armade ar
îuşit să debarce.
Filip II murise în 1598, dar fiul său Filip III, chiar dacă era departe de a
a aceeaşi forţă de caracter, continua lupta, în 1599, o nouă armada ameninţa
glia. Era ca un coşmar repetat fără încetare. „S-a zvonit la Londra că spaniolii
arcaseră în insula Wight, ceea ce a provocat în City o asemenea spaimă şi
isternare, cum cu greu mi-aş fi putut închipui", scrie John Chamberlain,
rtor ocular. „Femeile ţipau, se puneau lanţuri de-a curmezişul străzilor, se
hideau porţile, ca şi când inamicul ar fi fost la Blackwall. Mi-e ruşine să văd
n ne arătăm în ochii lumii slăbiciunea şi lipsa de pregătire."8 O dată în plus,
irtună stârnită la timp îndepărtează pericolul. Trupele, strânse în pripă, sunt
nise,la casele lor, „nemulţumite de solda primită".
Un fapt destul de simptomatic pentru epocă, cu doi ani mai înainte de
itura militară eşuată a lui Essex: Marele Amiral Nottingham ducându-se la

rdul-Primar al Londrei, în toiul alarmei cu spaniolii, însoţit de toţi ofiţerii
pentru un dineu de gală, cum „oamenii caută totdeauna lucruri misterioase
te tot, au răspândit nişte poveşti de necrezut, spunând că regina era grav
[navă sau că se încerca să se arate cât era de uşor de pătruns în City cu o
pa înarmată şi alte asemenea absurdităţi"9. Acestea sugerează neliniştea şi
idurile ascunse ale multora.
în ceea ce îi priveşte pe Elisabeta şi pe Cetii, ei nu doreau nimic mai mult
:ât să se pună odată capăt acestui război interminabil, care părea din an în
mai greu şi mai puţin necesar. Noul guvernator al Ţărilor de Jos spaniole,
liducele Albert (fostul cardinal, devenit în 1598 soţul infantei Isabela Clara
genia), părea dispus la tratative. El a devenit popular la Bruxelles amintind
libertăţile tradiţionale din timpul ducilor de Burgundia. Chiar şi în Anglia

unii îşi aminteau vechea şi tradiţionala „alianţă burgundă", „mai trainică şi mai
sinceră pentru noi decât cea cu Franţa", spunea Cecil10.
Pentru o clipă s-a putut crede într-o apropiere a punctelor de vedere.
Henric IV, la cererea Elisabetei, acceptă să-i primească pe negociatorii englezi
şi spanioli la Boulogne, recunoscut ca teren neutru. Arhiducele însă urmărea
mai ales să câştige timp pentru a-şi întări poziţia politică şi militară. Anumite
neînţelegeri legate de protocol şi de priorităţi fac să eşueze conferinţa; în realitate,
cum Spania nu accepta să recunoască independenţa Provinciilor Unite, conferinţa
nu avusese niciodată vreo şansă de reuşită. Trebuia deci continuat războiul,

vrând-nevrând.

Generalul Spinola, care comanda trupele spaniole din Ţările de Jos, se hotărăşte să dea un atac puternic la Oostende. Această fortăreaţă constituia un cap de pod englez în Belgia, o poziţie avansată spre sudul teritoriului protestant. O dată ce Oostende ar fi căzut, era paralizată participarea englezilor la lupta pe continent, iar ofensiva spaniolă spre nord ar fi putut reîncepe, poate cu speranţa de a termina pentru totdeauna cu „rebelii" olandezi.

în faţa primejdiei, Elisabeta reacţionează cu o forţă şi o rapiditate remarcabile pentru o femeie de vârsta ei şi pentru un regat epuizat financiar (Oostende începea să fie asediat de către spanioli în iulie 1601, exact în momentul când în Irlanda reîncepea războiul împotriva lui Tyrone). Ea îl trimite pe valorosul general Francis Vere să organizeze apărarea. Nici ea şi nici Spinola nu puteau să prevadă că asediul va dura mai mult de trei ani şi jumătate şi că nu se va sfârşi decât după moartea reginei. „Nu a existat, în vremea noastră, nici o acţiune militară mai lungă şi mai distrugătoare ca aceasta", va scrie Camden.

„Şir Francis Vere, observând de la început că atacurile duşmanului, ciuma şi furtunile de pe mare îl condamnau la o capitulare rapidă, cere, ca o stratagemă, să trateze cu arhiducele [...] şi câştigă astfel timp, înşelându-şi inamicul asupra intenţiilor sale, ca să primească ajutoare; aceasta-l face pe arhiduce să spună că englezii erau mai pricepuţi în şiretenii decât vitejii pe câmpul de luptă [...].

Contrar însă unei atare acuzaţii neadevărate, oraşul a fost apărat cu curaj până la capăt, devenind un monument etern în cinstea celor mai buni ostaşi din Ţările

de Jos, Spania, Anglia, Franţa şi Scoţia, care s-au luptat vitejeşte pentru această
bucată de pământ stearpă care le-a fost mormânt." n
Asediul oraşului Oostende, la numai 50 de kilometri de frontiera franceză,
nu-l putea lăsa indiferent pe regele Franţei. Henric IV se duce la Calais să inspec-
teze apărarea fortăreţei şi strânge trupe, ca să fie pregătit pentru orice eventua-
litate. Elisabetei i-ar fi convenit ca el să-i vină în ajutor intrând în război împotriva
Spaniei; Henric avea însă grijă să nu comită o asemenea imprudenţă. Trecuseră
abia trei ani de la Pacea de la Vervins, Franţa era în plină refacere şi nu avea
în nici un caz mijloacele de a susţine un nou conflict. De altfel - după cum vom
vedea mai departe -, relaţiile franco-engleze erau în acel moment foarte
proaste, din motive comerciale şi economice.

Elisabeta, profitând de faptul că vechiul ei aliat se găsea la Calais, îl trimite
îptembrie 1601 pe diplomatul Thomas Edmonds, ca să-l invite să treacă marea
i vină să o întâlnească; pentru o asemenea întrevedere, ea era gata să-i iasă
itâmpinare la Canterbury sau la Dover. „Speram să am fericirea şi mulţumirea
i vă săruta şi îmbrăţişa, fiind prea loiala voastră soră şi fidel aliat", scrie ea
»afecţiune pe care nu o putem bănui nesinceră12. Lui Henric IV nu-i ardea
t să se ducă pentru a discuta direct cu bătrâna lui parteneră: nu voia să
igă în situaţia de a trebui să-i facă unele concesii sau să se certe cu ea fără
ocieri prealabile. El se mulţumeşte să-l trimită pe prietenul său, mareşalul
îiron, căruia Elisabeta se străduieşte să-i fie cât mai agreabilă („Ei, domnule

3iron, v-aţi obosit să veniţi să vedeţi o biată bătrână"13), făcând însă unele
lentarii dure asupra soartei lui Essex, de la a cărui execuţie trecuseră câteva
;. „Dacă aş fi în locul fratelui meu regele", spune ea, „s-ar găsi şi la Paris,
a Londra, multe capete care ar trebui tăiate." Era o premoniţie din partea
Sau, mai curând, a folosit acest mod pe ocolite ca să-l facă pe Biron să
leagă că ea e foarte la curent cu ceea ce ţine de intrigile de la curtea Franţei?
LI făcut multe supoziţii pe această temă. în orice caz, mesajul, dacă fusese
ba de un mesaj, nu şi-a atins deloc scopul.
Eschivarea lui Henric IV privind invitaţia Elisabetei a fost apreciată sever
Anglia:
Cine-ar fi crezut că cel al cărui curaj
Străbate spaţiile minunate ale celebrităţii
S-ar da înapoi în faţa traversării mării în opt ore?
crie imediat George Chapman, punând în scenă Tragedia lui Biron14. Regelui
nţei însă nu-i păsa de aceste comentarii; erau destule grijile lui din interiorul
i. în martie 1602, el află că Biron, vechiul său camarad de arme, îl trăda în
Darea Spaniei şi a ducatului de Savoia; el urmărea să le dea întregul teritoriu
sudul şi estul Franţei, primind în schimb suveranitatea ducatelor Burgundia
rranche-Comte. Dovezile erau copieşitoare. Biron neagă şi refuză orice
sre de clemenţă. La 16 iunie este arestat la Fontainebleau, condamnat la
arte pentru înaltă trădare de Parlamentul din Paris şi executat la Bastilia,
îl iulie15. Asemănarea cu soarta lui Essex nu este decât aparentă (Biron
desigur mult mai vinovat decât fostul generalisim al Irlandei), dar ea îi

resionează pe contemporani. Se va scrie despre aceasta în toate cronicile
epocă, atât în Franţa cât şi în Anglia. Elisabeta aprobă „cu mari laude"
nitatea lui Henric IV, „considerându-l întotdeauna în sufletul ei ca fiind
rte drept şi foarte devotat regatului său" 16, dar ea a spus mai târziu că se
oia ca Biron să fi avut complici atât de numeroşi. Henric IV s-a arătat jignit
această afirmaţie, şi pe bună dreptate.
Totuşi, războiul continua între Spania şi Anglia, iar regele Franţei manifesta
i puţin entuziasm ca oricând la ideea de a participa şi el, cu toate stăruinţele

vechii sale aliate: „ceea ce doresc regina şi consilierii ei mai mult decât orice
este să mă vadă din nou luptându-mă cu regele Spaniei, fie ca să fac o pace cu
el în condiţii mai avantajoase, fie să am mai puţine ocazii să mă tem de forţa
lui", îi scria el ambasadorului său din Londra, Christophe de Beaumont, „dar
eu trebuie să am un cu totul alt scop decât al ei, deoarece regatul meu este
încă atât de sărac şi plin de nemulţumiri, încât are nevoie de pace ca să se refacă
şi să se liniştească" n. Era o atitudine plină de înţelepciune.
Guvernul spaniol, care - după negocierile iluzorii de la Boulogne -
revenise la o ofensivă hotărâtă, cunoştea bine dificultăţile relaţiilor între curţile
de la Paris şi Londra. El ştia şi ce dificultăţi economice avea Anglia. Momentul îi
era favorabil. Se hotărăşte să lovească în punctul cel mai slab: Irlanda.

Irlanda: o ultimă intervenţie spaniolă şi înfrângerea lui Tyrone

Intervenţia Spaniei în Irlanda era de multă vreme o mare tentaţie. Se

ştia că insula nu voia să se supună Angliei şi rămăsese fidelă catolicismului în
imensa majoritate a populaţiei; ţărmurile ei erau potrivite pentru debarcările
de trupe, iar populaţia locală era gata să-i ajute pe cei care ar fi venit să o elibe-
reze de sub jugul stăpânitorului englez. Spaniolii însă aveau şi ei de înfruntat
aceleaşi obstacole de care se loveau englezii: sărăcia ţării, greutăţile de aprovi-
zionare cu hrană, lipsa drumurilor şi a podurilor. Amintirea tragediei de la fortă-
reaţa Smerwick făcuse să scadă foarte mult, din 1580, zelul lui Filip II pentru
ajutorarea irlandezilor*; nici amintirea jafurilor şi a masacrelor îndurate de
supravieţuitorii Armadei pe coastele din Ulster şi Connaught nu avea nimic
încurajator.
Totuşi, revolta lui Tyrone şi înfrângerile suferite de englezi erau de natură
să pună pe gânduri guvernul de la Madrid. Scăpat - provizoriu - de armata
engleză graţie armistiţiului de la vadul Bellaclinthe, Tyrone făcuse imediat apel
la Filip III, în timp ce traversa insula de la nord spre sud, încercând să răscoale
Munsterul împotriva Elisabetei18. în februarie 1600, sosirea lui Mountjoy, noul
Lord-Deputat, cu trupe proaspete, îl obligă pe conducătorul irlandez să revină
la Ulster, ca să evite izolarea de bazele sale. Tyrone se afla acolo de două luni,
când are plăcuta surpriză să vadă ancorând o navă spaniolă care aducea un
călugăr franciscan, învestit de papă cu titlul de arhiepiscop de Dublin şi aducând
o indulgenţă pontificală şi o „pană de phcenix" binecuvântată la Roma. El însă
sperase la mai mult: „Când ne-au văzut sosind cu mâinile goale", a comunicat

arhiepiscopul lui Filip III, „au fost copieşiţi de supărare şi de nelinişte, căci se
aşteptau să vadă apropiindu-se forţe inamice mari, pe uscat şi pe apă."

Note:
A se vedea pp. 347-348.
în tot cursul anului 1600 şi al primului semestru din 1601, Mountjoy a
uat iniţiativa, construind o serie de forturi şi întărituri ca să izoleze Ulsterul,
.sând garnizoane în diverse puncte ale insulei. Elisabeta, care învăţase din
fericita experienţă a lui Essex, renunţase să-şi sâcâie reprezentantul cu ordine,
naţii şi critici: rezultatele bune obţinute confirmau politica noului generalisim.
în cele din urmă, în septembrie 1601, guvernul spaniol se hotărăşte pentru
irea intervenţie faţă de care şovăia de 20 de ani. O flotă de 33 de nave pleacă
i La Coruna cu artilerie, muniţii şi 4.500 de soldaţi sub comanda lui Don
in de Âguila. Din nefericire pentru ei, furtuna îi obligă pe spanioli să debarce
în Ulster, ci în sudul insulei, la Kinsale, în apropiere de Cork. Âguila se
tifică aici imediat; acum era esenţial să se realizeze joncţiunea cu Tyrone.
Duntjoy cere întăriri din Anglia şi se îndreaptă spre Kinsale ca să-i izoleze pe
'adatori; între timp, navele spaniole ridicaseră ancora şi plecaseră, lăsându-l
Âguila singur cu trupele lui.
Cum află de debarcarea aliaţilor săi, Tyrone se îndreaptă grăbit spre sud,
să-şi unească forţele cu ei. în drumul lui mai adună aliaţi. Când ajunge însă
Kinsale, îi găseşte pe englezi instalaţi în jurul oraşului. Era o situaţie para-

xală: Mountjoy se găsea prins între două focuri; îi asedia pe spanioli, în timp
irlandezii îl blocau dinspre uscat. Dacă Tyrone ar fi avut răbdare să aştepte,
obabil că ar fi aţâţat din nou luptele în întregul Munster şi astfel soarta
oboiului ar fi fost alta. în loc să aştepte, sub presiunea oamenilor lui, atacă
23 decembrie. Mountjoy fusese prevenit de un spion şi avea armata pregătită
apropiere; irlandezii, luaţi prin surprindere, pierd 2.000 de oameni şi se
spândesc în dezordine. Juan de Âguila, lipsit de aliaţi, capitulează în mod
torabil la 2 ianuarie 1602, întorcându-se în Spania cu corpul său expediţionar.
De aici înainte, Tyrone pierduse speranţa într-un ajutor spaniol. El mai
zistă un an, încercuit din ce în ce mai mult în mica lui fortificaţie din Ulster,
digat până la urmă să se ascundă în păduri ca să scape de englezi, în decembrie
02, el se hotărăşte să facă o declaraţie de supunere. Elisabetei îi era silă să-l
nnistieze, dar ea - sau Cecil - are înţelepciunea să înţeleagă că venise timpul
pună capăt interminabilului conflict. Mountjoy primeşte aprobarea să-i
omită conducătorului rebel că i se cruţă viaţa, i se garantează bunurile şi
rtarea, cu condiţia să jure că încetează orice relaţie cu Spania şi să vină la
Dndra să facă personal declaraţia de supunere în faţa reginei.
Actul a fost semnat la 30 martie 1603. Nici Tyrone şi nici Mountjoy nu
iau la acea dată că de şase zile un nou suveran domnea în Anglia şi în Irlanda.
u Elisabeta, ci lacob I îl va primi la Whitehall pe vechiul rebel pocăit. El va
aliza colonizarea engleză în Ulster, această „plantare" ale cărei urmări supra-

eţuiesc şi în zilele noastre. Dar Elisabeta este aceea prin a cărei tenacitate a obţinut supunerea Irlandei. Dacă această supunere trebuie trecută la activul iu la pasivul domniei sale, vom lăsa istoricilor din Irlanda responsabilitatea î a decide.

Elisabeta şi Henric IV: nori şi împăcare finală

Pacea încheiată la Vervins între Henric IV şi Spania, oricât de necesară ar fi fost ea pentru Franţa, fusese considerată de Elisabeta ca o trădare din partea aliatului care îi era atât de obligat*. Vechile urme de ostilitate între Franţa şi Anglia reapăreau uşor. Ingratitudinea regelui bourbon devenise o temă preferată în convorbirile şi corespondenţele engleze. Exista sentimentul general că dezertarea lui Henric lăsa Anglia să suporte singură povara războiului, în timp ce Franţa îşi refăcea economia şi redevenea o putere prosperă.
Erau multe cauzele de fricţiune între cele două guverne odinioară aliate.
Cea mai presantă, poate cea mai arzătoare, era restituirea datoriilor de război.
„Regina fiind obligată să poarte război în Irlanda împotriva rebelilor săi, susţinuţi prin ajutoarele trimise de regele Spaniei [...], cea mai neînsemnată favoare pe care ea o poate aştepta de la bunul ei frate, regele, este ca el să hotărască repede prin ce mijloace i-ar putea restitui unele sume de bani pe care ea i le-a împrumutat în timpul tulburărilor din regatul său"; aşa se exprima un memoriu oficial întocmit de Robert Cecil în mai 1599, cu o recapitulare a sumelor datorate de Franţa, care se ridicau la 401.734 de lire, 16 şilingi şi 5 pence şi jumătate, „'ceea ce reprezintă 1.339.116 scuzi francezi"20.

* Henric IV nu-şi nega datoriile. „Regele recunoaşte că numita doamnă [Elisabeta] l-a ajutat mult să-şi păstreze regatul"; el demonstra însă imposibilitatea materială de a plăti sume atât de mari, când Franţa „încă n-a început bine să se refacă după lunga şi greaua boală [...], implorând-o pe regină să creadă că acest inconvenient nu izvorăşte dintr-o lipsă de afecţiune faţă de ea, ci dintr-o necesitate foarte stringentă"21. Elisabeta nu se lăsa amăgită, fiindcă, în aceeaşi vreme, Henric începea să-şi restituie datoriile Olandei, fără a-i face atâtea greutăţi.

Adevărul este că, dincolo de aceste certuri din cauza banilor, interesele economice ale Franţei şi ale Angliei erau în mod evident opuse. Existau, pe de o parte, pierderile provocate navelor franceze de marina engleză care, în numele dreptului dat de starea de război, pretindea că îi este îngăduit să inspecteze şi să cerceteze, în largul mării, navele bănuite că ar face comerţ cu Spania; pe de altă parte, negustorii englezi stabiliţi în Franţa se plângeau de tratamentul jignitor la care erau supuşi de autorităţile franceze.

Elisabeta nu ceda deloc în ceea ce priveşte primul punct, spunând că ea nu putea „pune în pericol statul său, îngăduind ca inamicul să fie înarmat şi fortificat". După ea, „legea divină, cea naturală şi legile omeneşti" îi permiteau să-i oprească pe toţi cei care îi ajutau pe duşmanii ei, procurându-le hrană, arme sau muniţii, aşa cum se practicase întotdeauna în toate ţările care se aflau în

Note:

A se vedea pp. 470-471.

izboi"22. La care, Henric IV răspundea că un asemenea principiu, aplicat
ituror beligeranţilor, ar ajunge să interzică orice comerţ internaţional. El
;fuza în mod categoric să se supună faţă de „dreptul de vizită" al englezilor
e navele franceze şi făcea din aceasta o problemă de suveranitate naţională.
La fel de arzător era şi litigiul provocat de „jafurile şi furturile" comise
e corsarii englezi în detrimentul navelor franceze în Marea Mânecii şi
i Oceanul Atlantic. Elisabeta afirma că nu ştie nimic despre acestea, dar
[enric IV, pe bună dreptate, nu o credea.
Dar mai ales situaţia negustorilor englezi stabiliţi în Franţa (în principal
i Normandia) era cea care prilej uia protestele cele mai acerbe şi de o parte
de alta. Tratatul de la Blois din 1572 * permisese englezilor liberul comerţ
e teritoriul francez; oraşul Rouen devenise astfel poarta de intrare în regat
postavurilor engleze, practic fără concurenţă. După Pacea de la Vervins,
[enric IV şi Sully au luat măsuri pentru încurajarea industriei naţionale; în
cest scop, trebuia protejată producţia franceză împotriva importurilor masive
in străinătate - problemă pe care epoca noastră o cunoaşte atât de bine!
Măsura adoptată a fost exercitarea unui control sever asupra calităţii
;săturilor venite din Anglia. Un decret al lui Henric IV din 21 aprilie 1600 inter-
ice introducerea în Franţa a ţesăturilor care nu ar fi „bune, veritabile şi cu
brele bine uscate", judecătorul regal din Rouen având sarcina să examineze
laterialele în litigiu. La Londra, măsura a produs mare indignare, fiind inter-

retată ca o violare a Tratatului de la Blois, un act de ostilitate declarată faţă
e Anglia. Ambasadorul englez Thomas Edmonds a făcut nişte observaţii pe
n ton superior, dar Henric IV l-a pus la punct cu asprime. Era timpul să se
nistească situaţia.
"Regina e impulsivă, dar ea e bună şi dreaptă", spunea Bearnezul23. El
trimite în Anglia pe Christophe de Beaumont ca să ofere un acont din resti-
lirea datoriei de război (150.000 de franci, adică aproximativ 25.000 de lire
terline) şi să propună o verificare a întregului contencios comercial şi economic.
rima reacţie a Elisabetei a fost tăioasă: „Când i-am oferit reginei cei 150.000
e franci, ea s-a înfuriat", scrie Beaumont, „dar mult mai puţin ca de obicei şi
e cum mă aşteptasem"24. La rândul său, Henric IV se arăta foarte hotărât în
rivinţa actelor de piraterie engleze, ajungând să ameninţe că va trimite, ca
îpresalii, corsari francezi împotriva marinarilor englezi25. Discuţia se învenina,
tobert Cerii arătându-se deosebit de ostil faţă de Franţa. Până la urmă, dârzenia
ranceză iese victorioasă. Elisabeta nu-şi putea permite să adauge la războiul
lilitar împotriva Spaniei un război economic împotriva Franţei. O proclamaţie
2gală din 17 februarie 1602 reglementa calitatea postavurilor exportate în
'ranţa - satisfăcând astfel principala revendicare franceză în acest domeniu;

Note:
A se vedea p. 282.

o altă proclamaţie, din 12 martie, interzice tuturor navelor engleze orice act
de piraterie asupra francezilor.

La rândul său, Henric IV accepta să simplifice procedurile de control al
importurilor de ţesături şi renunţa la indemnizaţiile pe care le pretinsese pentru
pierderile suferite de francezi prin acţiunile corsarilor englezi. Totuşi, acordul
nu s-a putut realiza în două puncte: „dreptul de inspecţie" a vaselor în largul
mării era menţinut pentru englezi, iar reciprocitatea libertăţii comerţului pentru
francezi în Anglia rămânea doar pe hârtie.
în realitate, Christophe de Beaumont înţelesese bine fondul problemei
când i-a prezentat regelui analiza situaţiei: „Prosperitatea noastră nu le convine
[englezilor] şi-i face geloşi [...]. Liniştea din Franţa le provoacă atâta durere si
neplăcere încât abia o suportă [...]. Ei vor să-şi păstreze supremaţia pe mare,
în pofida duşmanilor, dar şi a prietenilor lor."26 Ca fin diplomat, el vedea, la
cumpăna dintre secole, cum se contura viitoarea configuraţie politică a Europei:
imperialismului spaniol i se va substitui treptat superioritatea franceză, iar
Anglia va trebui în curând să-şi apere puterea maritimă împotriva Franţei şi
nu a Spaniei, încă din 1600 Ralph Winwood vorbea despre „acest popor
[francezii] îmbătat de marile sale averi şi ambiţios chiar şi atunci când e
cumpătat"27, iar John Chamberlain, mai fără menajamente, scria unui cores-
pondent: „Vom avea în curând mai multe greutăţi cu francezii decât am avut
vreodată cu spaniolii."2S
Deocamdată, totuşi, domnia Elisabetei se încheia în prietenia regăsită
cu vechiul ei camarad de luptă, Henric de Navarra. Ei nu se întâlniseră niciodată,
dar se apreciau mult, cu toate ironiile pe care şi le adresau adesea. Cu 20 de

ani mai în vârstă ca el, regina a făcut mult timp pe binefăcătoarea darnică în
sfaturi şi mustrări. El manifestase întotdeauna faţă de ea respect, recunoştinţă
şi admiraţie - categoric, în mod sincer, în ultimii ani, bineînţeles că tonul se
schimbase, regele Franţei victorios nu mai era Bearnezul nevolnic de la început,
iar grija de a-şi afirma prestigiul Coroanei devenise primordială pentru el. Dar
stima reciprocă între cei doi suverani persistase, poate cu o nuanţă de nostalgie
şi de o parte şi de alta. Când a murit Elisabeta, Henric i-a scris lui Sully: „Prietene,
am aflat de moartea bunei mele surori, regina Angliei, care mă îndrăgea atât
de mult şi faţă de care aveam atâtea obligaţii. Pe cât de mari şi de admirabile
erau calităţile ei, tot atât de nemăsurată este pierderea pentru mine şi pentru
toţi bunii francezi, căci ea era duşmanul de neîmpăcat al duşmanilor noştri de
neîmpăcat, şi atât de generoasă şi corectă, încât era un alter-ego pentru mine."2
Frumos discurs funebru al unei prietenii de 30 de ani, care-l onorează atât pe
autorul lui, cât şi pe cea căreia îi era destinat *.

Note:
* Tratatul de comerţ care verifica provizoriu contenciosul franco-englez va fi semnat în 1606. Şi aici Elisabeta îi pregătise calea succesorului ei.

tanevre în jurul succesiunii

Cu toată activitatea ei impresionantă din totdeauna, cu toată tămâierea
oeţilor şi strălucirea care o înconjura pe divina Gloriana, Elisabeta îmbătrânea,
smilos. Şi, ca întotdeauna, ea refuza cu îndărătnicie să discute despre succe-

unea sa; în 1593, deputatul puritan Peter Wentworth mai era încă prizonier
i Turnul Londrei fiindcă îndrăznise să scrie o Scurtă exortaţie către Maiestatea
a ca ea să hotărască succesiunea la domnie. Englezii însă nu aveau aceleaşi
lotive ca ale reginei lor pentru a se dezinteresa de succesiune. Termenul fatal,
liar dacă nimeni nu-i ştia data exactă, se apropia: puţini oameni, pe vremea
:eea, trăiau mai mult de 70 de ani, pe care regina urma să-i împlinească în 1603.
Lipsa unui moştenitor direct sigur fusese, încă de la începutul domniei,
iferinţa Angliei, atât pe plan intern - facţiuni şi religii luptându-se pentru
legerea unui succesor -, cât şi pe plan extern - Spania şi Franţa având fiecare
andidatul ei, care se schimba după epocă. O dată cu moartea Mariei Stuart,
11587, dispăruse cel mai energic şi mai îndreptăţit dintre concurenţi. Şi descen-
enţii Mariei de Suffolk îşi văzuseră împuţinându-li-se şansele, în lipsa unei
ersonalităţi proeminente printre ei*. Apăreau însă alte ambiţii în generaţiile
lai tinere, şi în jurul lor se dădea, în ultimii ani ai deceniului 1590 şi în primii
in secolul următor, o luptă complexă, subtilă, pe mai multe planuri, numai
rin manevre subterane, fiindcă oficial cuvântul succesiune nu trebuia să fie
renunţat, după formula bine cunoscută „mereu în gând, niciodată rostit cu
las tare".
Candidatul în aparenţă cel mai bine plasat, cel în jurul căruia se teşeau
;le mai multe intrigi, era în mod evident fiul Mariei Stuart, lacob VI al Scoţiei.
rotestant şi aliat al Angliei, el nu stârnea aceleaşi opoziţii pătimaşe ca şi mama

i în cercurile guvernamentale engleze; mai curând catolicii erau cei care nu
veau încredere în el. Dar, de fapt, lacob nu inspira cu adevărat încredere nimănui.
ersonalitatea lui deruta. Se ştia că e inteligent, erudit, pasionat de discuţii teo-
)gice, nu prea înclinat spre acţiuni militare, detestând violenţa; acestea nu făceau
lai clară politica sa nestatornică, unele apropieri de Spania, promisiunile lui
ontradictorii. Adevărul este că el era gata să se alieze şi cu dracul dacă acesta
ar fi adus coroana Angliei, şi că nu prea cunoştea realităţile engleze.
Elisabeta, pe cât s-ar putea aprecia, nu simţea nici o simpatie specială
entru lacob VI - dar şi reciproca era adevărată. Ea îl considera un mincinos
icorigibil şi un milog fără ruşine, în aceste condiţii, el ar fi putut să aştepte
îbdător ziua în care i-ar fi revenit moştenirea la moartea bătrânei regine; dar
u, el se agita, făcea tot felul de încercări care ajungeau să încurce lucrurile.
n 1596, comunica la Veneţia că ar fi gata să studieze religia catolică30. Puţin
iai târziu, îi propune lui Filip II să treacă la catolicism şi să-i încredinţeze
Note:
A se vedea Arborele genealogic.
educaţia fiului său, în schimbul promisiunii de a primi sprijinul spaniol pentru
succesiunea la coroana Angliei l. Merge chiar - ca o imprudenţă supremă sau
o inconştienţă supremă - până acolo că îi scrie papei adresându-i-se cu Beatissime
Pater, iar el semnează obedientissimus filius32. Dădea astfel dovadă de multă
naivitate şi deschidea drum unor tragice neînţelegeri în viitor. Bineînţeles, nici
Filip II şi nici Clement VIII nu l-au luat în serios: cunoşteau prea bine slăbiciunile
regelui Scoţiei ca să pună bază pe el.

Iacob VI căuta şi sprijinul lui Henric IV, invocând amintirea „vechii alianţe" franco-scoţiene, uitată cu totul după căderea Mariei Stuart. Dar
Henric IV avea prea multă nevoie de relaţii bune cu Elisabeta ca să se lase
antrenat pe acest drum primejdios. Ducelui de Nevers, care făcea o călătorie
în Anglia, i se interzice de către suveranul său să-şi continue voiajul până în
Scoţia, „fiindcă regina se arată mai împotriva regelui [Scoţiei] decât fusese
vreodată până acum"33.
Toate acestea nu aveau însă nici un fel de urmări. Mult mai periculoasă,
chiar sinucigaşă, fusese intriga în care Iacob se lăsase antrenat de Essex din
1599 până în 1601 şi pe care am relatat-o în capitolul precedent: sprijinul acordat
de Scoţia ambiţiilor contelui, în schimbul sprijinului lui Essex pentru recu-
noaşterea oficială a regelui ca moştenitor al Elisabetei. Au fost schimbate mesaje
foarte compromiţătoare. Căderea lui Essex după lovitura militară eşuată din
8 februarie 1601 risca să scoată la lumină toată combinaţia şi să-l atragă şi pe
Iacob în căderea complicelui său. înţelepciunea Elisabetei a evitat nenorocirea:
nu s-a dat urmare celor ieşite la iveală cu ocazia procesului privitoare la regele
Scoţiei, care s-a ales numai cu o spaimă34.
în tot acest timp, o altă candidatură la tronul Angliei agita spiritele şi
provoca îngrijorări în cercurile de la curte şi guvern. Era vorba de infanta
Isabela Clara Eugenia a Spaniei - aceeaşi pe care tatăl său, Filip II, cu câţiva
ani mai înainte, o propusese ca regină a Franţei în calitatea ei de nepoată a
ultimilor regi din dinastia Valois. De data aceasta, ea se prezenta ca descendentă
a familiei Lancaster. într-adevăr, Filip II înţelesese că era zadarnic să pretindă

pentru el însuşi tronul Angliei (cum declarase la un moment dat) *, în timp ce
fiica lui putea fi mai bine primită de catolicii englezi.
Oricât de ciudată ar părea această combinaţie, contemporanii au luat-o
în serios. Iezuitul Parsons a publicat în 1594, sub pseudonimul de Doleman, o
broşură intituiată Conferinţă asupra viitoarei succesiuni**, în care trecea în
revistă cu multă erudiţie toate candidaturile posibile şi se pronunţa în încheiere
în favoarea celei a infantei. Textul a stârnit mare zarvă; se spunea chiar (iar
Essex a repetat acest lucru în timpul procesului său) că şi Robert Cecil ar fi
înclinat în acest sens. Este o acuzaţie absurdă, dar simplul fapt că ea a putut

Note:
* A se vedea p. 421.
** Conference on the next succession.

jrmuiată arată cât de derutată era lumea. De altfel, partea amuzantă este
nsăşi infanta, căsătorită cu arhiducele Albert şi foarte fericită să domnească
îruxelles, nu dorea deloc să-şi încerce norocul în Anglia, şi că papa, care
r fi dorit să mai vadă încă o coroană pe un cap spaniol, se împotrivea din
te puterile 35. Filip III, care nu-şi iubea sora, renunţă imediat să susţină
astă candidatură fantomatică; până la urmă, numai iezuiţii continuau să o
ti considerare sau se prefăceam că o iau.
Pe la 160l-l602, regele Scoţiei apărea în mod cert ca singurul candidat
3 ar fi putut întruni majoritatea opţiunilor englezilor. Mai trebuia însă ca
ă nu-şi piardă avantajele prin unele iniţiative nepotrivite. Robert Cecil, om
rte înţelept, se hotărăşte să se ocupe personal de această problemă. Cu tact,

ă în legătură cu lacob VI prin intermediul Lordului Heriry Howard,
esându-i-se regelui Stuart ca viitorului său suveran. Pentru curtea de la
.nburgh acest fapt era ca o muzică divină. lacob VI a recunoscut imediat
;prijinul lui Cecil era hotărâtor pentru el; îl considera ca pe adevăratul şef
;uvernului englez şi se arăta gata să-i urmeze sfaturile, care erau pline de
deraţie şi de prudenţă. „Decât să sari gardul ca să culegi un fruct crud, e
i bine să intri în grădină pe poartă când roadele sunt coapte şi să le savurezi
iguranţă", îi scria el lui Cecil, cu acest comentariu în stilul său personal:
j fi un nebun să-mi pun în joc onoarea, statul şi propria persoană ca să intru
egat [al Angliei] ca un uzurpator."36 De fapt, prin abilitatea lui, Robert Cecil
;ura ţării sale o succesiune paşnică: aici se poate observa diferenţa dintre
i Essex cel încurcă-lume. lacob VI are înţelepciunea să-l înţeleagă şi să-i
icze sfaturile; faptul trebuie trecut ca un punct marcat în avantajul său.
în principiu, Elisabeta nu ştia nimic despre aceste schimburi de mesaje.
despre Robert Cecil, el se temea grozav ca ea să nu afle de existenţa lor.
sigur, în scrisorile cifrate ale lui Cecil şi lacob VI nu exista nimic care să
trazică cea mai desăvârşită loialitate faţă de regină, numai că aceasta avea
semenea fobie faţă de orice ar fi putut anticipa dispariţia sa, încât orice
njament era totuşi periculos. O anecdotă amuzantă relatată de Henry
tton îl arată pe Cecil sustrăgând cu îndemânare sacul curierului care venea
ia Edinburgh şi pe care Elisabeta voia să-l desfacă singură. „Sacul acesta

oase urât, trebuie curăţat mai întâi", spune ministrul. Regina detesta
osurile grele şi murdăria; ea acceptă, şi Cecil profită ca să sustragă scrisorile
ipromiţătoare.37
Astfel, cu calm, urcafea lui lacob Stuart pe tronul Angliei se pregătea
aină. întregul partid protestant moderat se ralia în secret la acest proiect:
rele Amiral Nottingham, Păstrătorul Sigiliilor, Egerton, Marele Trezorier
dchurst. în ţară îşi făcea loc ideea că suveranul scoţian va ajunge pe tronul
a Westminster. Majoritatea catolicilor, momiţi prin vagi promisiuni, sperau
iul Mariei Stuart, chiar dacă nu se convertea la religia mamei sale, va duce
olitică de toleranţă faţă de catolicism; doar o neînsemnată minoritate, sub

influenţa iezuiţilor, mai credea în candidatura infantei. Pe de altă parte, mulţi
puritani credeau şi ei că un rege venit din ţara lui John Knox le va fi favorabil
- ceea ce însemna să-şi facă mari iluzii.
în ultimele luni de viaţă ale Elisabetei, o contraofensivă, cu o origine cam
obscură, tindea să lanseze în competiţia pentru succesiune pe prinţesa Arabella
(sau Arbella, „Doamna Arbelle" în documentele diplomatice franceze) Stuart,
vară bună a lui lacob VI*. Elisabeta află repede de acest lucru şi o închide pe
biata Arabella în Turnul Londrei, ca şi pe pretendentul la mâna ei, care nu
era altul decât Edward Seymour, fiul lui Catherine Grey, moştenitoarea din
ramura Suffolk: cea mai periculoasă combinaţie, care ar fi reunit într-un singur
cuplu cele două filiaţii, Stuart şi Suffolk, provenind de la cele două surori ale
lui Henric VIII.

Prin această măsură împotriva Arabellei şi a lui Edward Seymour, Elisabeta demonstra că nu înţelege să facă nimic care ar putea tulbura, când va veni timpul, întronarea paşnică a regelui lacob. „Nu e nici un semn că ea ar face ceva împotriva lui; intenţia ei nu este de a-i da prea multe speranţe, [dar] nici nu vrea să i le spulbere pe toate. Nu pare să se poată forma în regat un alt partid împotriva acestui rege, neexistând aici nici o persoană atât de nobilă şi capabilă de a-i fi rivală", îi scria în mai 1602 ambasadorul Christophe de Beaumont lui Henric IV38. Aşa era - viitorul imediat avea s-o dovedească.

Elisabeta îşi ia rămas-bun de la popor

Tentativa de lovitură militară a lui Essex din februarie 1601, chiar dacă fusese până la urmă o bombă care n-a explodat, pentru Elisabeta şi anturajul său ea a fost resimţită ca o fisură în dragostea reciprocă dintre suverană şi poporul ei. Acum nu mai era vorba, ca pe vremea conspiraţiilor catolice din preajma lui Norfolk şi a Mariei Stuart, de o minoritate religioasă de neîmpăcat, ci de o mişcare cu rezonanţe populare, bucurându-se de simpatizanţi în cetatea Londrei şi în anumite cercuri ale curţii. Cu toată tăria ei de caracter, Elisabeta era profund afectată. Simţea că a venit momentul să ia din nou contact cu ţara.
Poate că ea nu era pe deplin conştientă de gravitatea nemulţumirilor care mocneau în rândul oamenilor. Criza economică produsă în parte (dar numai în parte) de război provoca şomaj, sărăcie, tulburări sociale. Privilegiile celor

de la curte şi ale prietenilor acestora păreau din ce în ce mai intolerabile. Fără
ca guvernul să-şi dea seama clar, toate acestea creau un sentiment general de
frustrare şi de amărăciune. Perspectiva unei apropiate schimbări de domnie,
cu toată incertitudinea care plana asupra numelui viitorului suveran, făcea ca

Note:
* Fiica lui Charles Stuart, fratele mai mic al lui Henri Darnley; a se vedea Arborele
genealogic.
rijorarea să fie şi mai mare. Totul lăsa să se prevadă că Parlamentul convocat
Elisabeta pentru 27 octombrie 1601 va fi foarte agitat.
în calitatea sa de prim-ministru, Robert Cecil îşi asuma pentru prima dată
ponsabilitatea grea de a „gera" (manage, după expresia curentă atunci) o
mare aleasă prin vot. El nu avea nici elocinţa unui Walsingham şi nici auto-
itea morală a tatălui său Burghley. Chiar în cadrul echipei guvernamentale,
iu avea aceeaşi libertate ca predecesorii săi din marea epocă. Era însă subtil,
îligent, sesiza imediat forţa unor tendinţe şi avea abilitatea să le schimbe
ecţia.
Deschiderea Parlamentului a fost sumbră. Regina părea obosită; înveş-
ntată în mantia regală grea, ea s-a împiedicat urcând treptele tronului şi a
buit să fie sprijinită ca să nu cadă39. A fost puţin aclamată40. Toate acestea
iu de rău augur.
De la început, discuţiile s-au centrat pe problema monopolurilor. Se
socupase de acestea şi Parlamentul din 1597 *, iar guvernul promisese atunci
„va îndrepta abuzurile", în realitate, nu se făcuse aproape nimic în acest

timp, iar plaga se infectase. Intervenţiile deputaţilor denunţau brutalitatea
;nţilor monopolurilor, piedicile puse de aceştia comerţului şi industriei,
ireptăţile făcute în justiţie datorită privilegiilor exagerate de care se bucurau
mopolurile. Dezbaterea devenea periculoasă pentru Coroană, căci, după cum
narea Francis Bacon (categoric de partea guvernului), „dreptul Maiestăţii
le de a acorda monopoluri şi privilegii ori de a le suprima ţine de preroga-
ele sale regale, iar Parlamentul nu poate să le încalce."41 Un discurs plin de
ngăcie al lui Robert Cecil, care ameninţa cu măsuri de autoritate, n-a făcut
:ât să-i întărâte pe deputaţi. Unii dintre aceştia cereau, nici mai mult nici
ii puţin, decât anularea şi darea în judecată a monopoliştilor. Cecil o sfătuia
regină să dizolve adunarea înainte ca acest conflict să nu mai poată fi stăpânit.
în asemenea împrejurare dificilă, Elisabeta îşi regăseşte simţul politic atât
pătrunzător şi întreaga ei forţă intelectuală. Ea înţelege că trebuie să-şi
mueze intransigenţa şi că o concesie făcută la momentul potrivit îi va permite
reia mai târziu iniţiativa. Din propria sa hotărâre, ea transmite un mesaj
rlamentului: „Chiar dacă Maiestatea Sa ar vorbi cu o sută de guri, tot nu i-ar
iestule ca să-şi exprime întreaga satisfacţie simţită de Ea văzând grija faţă
bunul public manifestată de supuşii ei fideli. Ea nu are nimic mai de preţ
lume decât poporul său şi aşa va fi până în ultima ei zi de viaţă [...]. Aflând că
ele patente acordate de Ea aduc daune supuşilor săi, Ea detestă şi condamnă
îste abuzuri. Ea promite că monopolurile abuzive vor fi anulate şi că toate

r face obiectul unei analize pentru a verifica dacă sunt în conformitate cu
jea şi cu binele public."42 Şi ca să sublinieze clar că acestea nu erau doar vorbe
ale, încă din 28 noiembrie o proclamaţie regală anula monopolurile asupra

Note:
A se vedea p. 497.
sării, rachiului, oţetului, pastelului, amidonului şi unturii de peşte. Prin câteva
cuvinte, bătrâna suverană îşi recucerise poporul. Dar succesorul ei va trebui
în curând să suporte din plin consecinţele unor promisiuni pe cât de vagi pe
atât de generoase.
O altă temă care preocupa mult Parlamentul din 1601 era sărăcia din ţară.
în legătură cu aceasta existau două probleme, complementare şi nu contra-
dictorii: ajutorul care trebuia acordat invalizilor, bătrânilor, bolnavilor fără
mijloace de trai, şi reprimarea dezordinilor provocate de cerşetorii „îndărătnici"
(sturdy beggars), vagabonzi şi oameni fără nici un Dumnezeu. Deja Parlamentul
din 1597 votase o Lege pentru pedepsirea vagabonzilor şi a cerşetorilor îndă-
rătnici 43. Patru ani mai târziu, sistemul legislativ a fost completat cu o Lege
pentru ajutorarea săracilor şi o Lege pentru ajutorarea soldaţilor şi marinarilor
(adică soldaţii şi marinarii demobilizaţi sau invalizi)44.
Privită din perspectiva secolului nostru, această legislaţie poate părea
foarte restrictivă. Cerşetorii şi vagabonzii erau alungaţi din oraşe, biciuiţi până
la sânge în caz de recidivă, ţinuţi într-un loc de muncă forţată dacă erau valizi
sau în azil dacă erau infirmi, condamnaţi la închisoare sau la galere dacă evadau

sau refuzau să muncească. Cât despre săracii „nevinovaţi", ei treceau în grija parohiilor, care le găseau un loc de muncă cinstită sau un azil decent, totul în schimbul unei taxe speciale („taxă pe săraci") plătită de toţi locuitorii care dispuneau de resurse permanente; un corp de „supraveghetori" (overseers) trebuia să controleze aplicarea corectă a legii şi, când era cazul, să dea în judecată pe recalcitranţi sau pe contravenienţi. Totuşi, trebuie să ne gândim că, pentru acea vreme, legile amintite reprezentau un progres, ţinând seama de faptul că desfiinţarea mănăstirilor de către Henric VIII îi lipsise pe săraci de principala lor sursă de ajutor. Vagabonzii erau o plagă pentru sate şi oraşe, adesea organizaţi în bande criminale, mereu gata să provoace tulburări şi violenţe. Aşa cum era ea, legislaţia din 1597-l601 avea să dureze totuşi în Anglia până în secolul al XlX-lea, fiind citată mult timp de istoricii britanici printre contribuţiile pozitive ale domniei Elisabetei. Din acest unghi ar trebui ea evaluată, şi nu din cel al noţiunilor noastre moderne de securitate socială şi de umanitarism universal.

Parlamentul din 1601 îşi încheia lucrările. Fiecare presimţea că va fi, după toate semnele, ultimul pe care îl va vedea regina. Fără îndoială că şi ea însăşi era conştientă de aceasta. Măsura în legătură cu monopolurile, extrem de abilă, îi adusese loialitatea fără rezerve a deputaţilor. Nu-i mai rămânea decât să încheie sesiunea şi, simbolic, domnia, printr-un discurs demn de solemnitatea împrejurării*.

Note:

* Au fost, de fapt, două discursuri, unul după discutarea monopolurilor, celălalt la

adunarea de închidere a Parlamentului. Primul a rămas în istorie sub numele de „Golden Speech".
Noi le contopim aici într-unul singur.
De 43 de ani, a spus ea, am fost expusă ostilităţii regelui Spaniei, „al cărui
uflet sper că se găseşte acum în cer". Nu l-am atacat niciodată, am căutat
ntotdeauna să fiu în relaţii paşnice cu el. Când supuşii lui din Ţările de Jos s-au
evoltat împotriva tiraniei ducelui de Alba, i-am sfătuit „să-şi înfrâneze pornirile
tătimaşe", să-şi apere cauza mai curând prin supunere decât prin violenţa
.rmelor. în schimbul acestei politici, regele Filip i-a ridicat împotriva mea pe
atolicii din regatul meu, şi a trimis Armada să-mi invadeze teritoriul. Iar acum
iul său, tânărul rege, pe care nu l-am înfruntat niciodată, trimite trupe în Irlanda
a să-mi ia coroana, în Ţările de Jos a trebuit să intervin din motive pur defensive,
a cererea Statelor Generale, ca odinioară în Franţa, când l-am susţinut pe
uveranul acestei ţări împotriva ambiţiilor regelui Spaniei şi ale papei.
Discursul nu putea decât să-i umple de bucurie pe deputaţi, deşi concluzia
:ra foarte evidentă: ţara era anunţată că războiul nu se încheiase şi că Vistieria
:ontinua să-i suporte consecinţele.
Dar marea regină înţelegea să lase secolului său şi posterităţii un cu totul
ilt mesaj: „Pot să vă asigur, fidelii mei supuşi, că nici un prinţ nu şi-a iubit
Teodată poporul mai mult decât mine. Oricât de preţios ar fi un giuvaer, pentru
aine nu valorează cât dragostea voastră, îi mulţumesc lui Dumnezeu că m-a
acut regină, dar mai ales că m-a făcut să domnesc asupra voastră, prea-iubitul
neu popor. [...] Singura mea rugă este ca Dumnezeu să mă ajute să continui a

ră apăra de orice pericol, de orice dezonoare, de orice tiranie sau opresiune, işa cum am făcut-o până acum. Pot mărturisi că n-am fost niciodată nici tiranică, lici lacomă, nici risipitoare. Tot ce-mi daţi, de bunăvoie, nu strâng în tezaurul neu, ci cheltuiesc spre binele vostru. Fericirea mea este fericirea voastră."

în acest moment, constatând că deputaţii stăteau în genunchi, conform irotocolului, ea s-a întrerupt: „Ridicaţi-vă, fiindcă mai am să vă vorbesc şi nu 'reau să vă obosesc. Vă mulţumesc că mi-aţi arătat în mod cinstit o greşeală e care am făcut-o din nepricepere. De când sunt regină, întotdeauna am crezut ă monopolurile pe care le acordam erau spre binele general al poporului şi :ă le dădeam slujitorilor Coroanei mele care le meritau cu adevărat. Dar fiindcă m este aşa, întrucât unele dintre darurile mele au dăunat poporului meu, nu roi avea odihnă până când nu voi îndrepta greşeala [...]. Am avut întotdeauna n faţa ochilor imaginea Judecăţii de Apoi şi ştiu că va trebui să răspund de aptele mele în faţa Judecătorului suprem. Dacă am făcut, fără voie, ceva care ir fi putut răni pe unul sau pe altul dintre supuşii mei, vă rog să mă iertaţi. tiu că o coroană regală este un lucru măreţ, dar să fiţi siguri că ea este mai trălucitoare când o priveşti decât este uşoară atunci când o porţi pe cap. Nu 'eţi vedea niciodată pe acest tron pe care stau acum un suveran care să se trăduiască mai mult pentru ţara sa, să-şi iubească mai mult supuşii, care să ie gata să-şi dea viaţa pentru fericirea şi siguranţa tuturor. Fără îndoială că iu existat în trecut unii suverani mai puternici şi mai înţelepţi decât mine, dar

lici unul care să-şi fi iubit poporul mai mult ca mine."45

Deputaţii, impresionaţi până la lacrimi, priveau această bătrână cu faţa ridată şi fardată, care era pentru ei însuşi simbolul ţării lor, şi care-şi lua astfel rămas-bun de la ei. Regina s-a ridicat de pe tron şi a întins fiecăruia mâna la sărutat. Avea 68 de ani şi domnea de 43 de ani. Discursul devine celebru imediat şi se răspândeşte în întreaga Europă: „discursul de aur al reginei Elisabeta" (Queen Elizabeth's Golden Speech}. El face parte din legenda elisabetană ca şi din istorie. Nu i se poate găsi nici un reproş, doar acela că uita, în acea unanimitate voită, cele două categorii ale populaţiei pentru care cuvintele „dragostea suveranei" sunau ironic şi crud: catolicii şi puritanii, în aprilie 1602, trei preoţi seminarişti vor fi spânzuraţi şi sfârtecaţi; şi apoi un altul în februarie 1603.
Faptul că locuitorii din Londra au aplaudat atunci nu reprezintă o scuză în ochii noştri46.

Declinul

în cea mai mare parte a anului 1602, Elisabeta continuă să se simtă atât de bine pe cât i-o permitea vârsta, într-o vreme când progresele medicinii, ale igienei şi ale dieteticii nu erau nici bănuite şi nici măcar întrezărite, în aprilie, Cristophe de Beaumont observa doar că, din cauza reumatismului la braţ, ea renunţase, pentru un timp, să mai călărească47, dar câteva zile mai târziu dansa vioi cu ducele de Nevers. Când a venit vara, regina şi-a efectuat obişnuitulprogress; Păstrătorul Sigiliilor, Egerton, a primit-o la reşedinţa lui cu fast, oferindu-i specta-

cole de balet, concerte şi o rochie de „culoarea curcubeului"48. La 19 noiembrie,
pentru serbările prilejuite de aniversarea urcării sale pe tron, nu s-a schimbat
nimic din ceremonialul anilor precedenţi: „Mulţi tineri au concurat la turnirul
care a avut loc în faţa Maiestăţii Sale. Bufonul Garet se deghizase în cavaler,
călare pe un cal înalt cam cât un câine mare*, ceea ce a amuzat-o mult pe regină;
dar predica episcopului Limerick a fost considerată foarte plictisitoare. S-a văzut
cum cortegiul vine pe fluviu de la Whitehall până la City, în timp ce Lordul-
Primar îl aştepta pe Ştrand cu 500 de oameni cu pelerine de catifea şi lanţuri
de aur, ceea ce a născut bănuiala că umbla zvonul unui atentat."49
Totuşi, puţin timp după aceea, John Harington îi scria soţiei sale
emoţionat: „Scumpa noastră regină, naşa mea regală, poartă acum povara unor
infirmităţi omeneşti [...]. Am găsit-o în urmă cu câteva zile într-o stare vrednică
de milă. Ţinea în mână o cupă de aur, pe care o tot ducea la gură, dar avea
inima prea grea ca să aibă chef să bea [...]. La cererea ei, i-am citit câteva din
versurile mele ca să o distrez, ceea ce a făcut-o să zâmbească, dar mi-a spus
cu un oftat: când simţi cum se scurge timpul pe lângă tine, aceste mici distracţii
te amuză mai puţin. Nu le mai gust. Trupul nu mai funcţionează cum trebuie.
De ieri nu am mâncat decât o prăjitură şi nu mi-a plăcut."50

Note:
* Bandog.
Iarna era deosebit de geroasă şi umedă. Ciuma bântuia la Londra. La
ijlocul lui ianuarie 1603, Elisabeta se hotărăşte să plece de la Whitehall la
istelul Richmond, unde aerul era mai sănătos şi unde ea se simţea foarte bine.

ălătoria s-a făcut pe apă, pe o vreme ploioasă. Era o atmosferă lugubră, dar
afara curţii nu se strecurase nici o ştire despre agravarea stării de sănătate
reginei. La 13 februarie, diplomatul veneţian Giovanni Scaramelli, pe care
3gele îl trimisese să reia legăturile între Serenissima Republică şi Anglia, afla
i „regina e perfect sănătoasă şi în deplinătatea facultăţilor sale" şi că „toată
mea crede că ea va trăi mai mult decât se spune în străinătate"51. într-adevăr,
i îl primeşte la 19 februarie, „îmbrăcată în tafta albă şi argintie brodată cu
r de aur, cu o rochie decoltată în faţă până la sâni. Ea purta un colier de perle
de rubine, şiraguri duble de perle la mâini în loc de brăţări; părul ei era de
i blond nenatural, împodobit cu bijuterii, cu pietre preţioase roşu închis, cu
ibine trandafirii şi diamante, iar deasupra purta coroana imperială. Stătea pe
i tron înalt, înconjurată de arhiepiscopul de Canterbury, Lordul Cancelar*,
ordul Mare Trezorier, Lordul Mare Amiral, Secretarul de Stat şi întregul
onsiliu; camera era plină de gentilomi, doamne şi muzicanţi, care au încetat
i cânte când am fost introdus."52
La 27 februarie, Elisabeta îi scria lui Mountjoy o scrisoare - ultima
itografă -în care îi preciza condiţiile de acceptare a supunerii lui Tyrone **.
ecil însă, transmiţând misiva regală, îl sfătuia pe Mountjoy să acţioneze cum
ede că e mai bine, fără să ţină prea mult seama de cerinţele suveranei: în
od evident, el considera că domnia ei se încheia acum53

rârşitul

Brusc, la 5 martie, Beaumont află că „regina se simte rău de şapte sau opt

le" ***. Ea îşi anulase obligaţiile oficiale. Moartea vechii sale prietene şi rude
înţesa de Nottingham, născută Hunsdon, survenită la 7 martie, a impresionat-o
iternic. „S-a închis în sine", scria Scaramelli la 10 martie, „şi se lasă copieşită
î durere." M La curte şi în Londra începea să se vorbească despre un sfârşit
ropiat, care cerea să se ia măsurile cuvenite. S-a dublat paza în jurul lui Lady
rabella Stuart; miniştrii sunt hotărâţi să nu se mai lase guvernaţi de o femeie,
preferă să dea coroana regelui Scoţiei."55 La 9 martie, Beaumont vede că există
stare de „alarmă" generală: „Regina n-a mai dormit aproape deloc de 17 zile
are o stare de nelinişte, că, deşi nu face deloc febră, simte arsuri puternice în

Note:
* Scaramelli se înşală: nu exista Cancelar. El vrea să spună Păstrătorul Sigiliilor.
** A se vedea p. 536.
* Scrisorile lui Beaumont şi Scaramelli sunt datate după calendarul gregorian. Aici
nt datate după calendarul iulian, aşa cum erau ştiute în Anglia.

stomac şi are în permanenţă gura amară, fiind obligată să şi-o clătească mereu,
pentru ca să n-o sufoce flegma [puroiul] fierbinte care-i vine în gură."56
începând din acea clipă, regina se apropie de sfârşit cu paşi repezi. Ea
cade într-un fel de amorţire melancolică destul de patetică. „Nu sufăr şi totuşi
mă sting", constata ea57. Beaumont o descrie ca „suferind o mare amărăciune;
mai mulţi spuneau că poartă în suflet regretul pentru moartea contelui de Essex
sau teama disperată de a trăi mai mult"58. Refuza orice medicament, stătea

pe jos, întinsă pe perne, complet îmbrăcată, „culcată pe o parte, fără să vorbească
şi să privească pe cineva", „cu un deget în gură, ca şi când n-ar simţi nimic".
La 14 martie, starea ei s-a ameliorat puţin, fiindcă s-a spart abcesul pe care-l
avea în gât şi „s-a scurs mult [puroi], ceea ce i-a dat o mare uşurare". Arhiepiscopul
Whitgift, Nottingham si Robert Cecil au profitat de aceasta ca să o implore să
se îngrijească, ceea ce a iritat-o foarte tare, „spunând că ea se cunoaşte pe sine
mai bine decât ei". A trebuie să fie pusă în pat împotriva voinţei sale. Spunea
că nu mai vrea să trăiască. I se umflaseră degetele şi a trebuit să i se taie inelul
de la încoronare pe care nu-l scosese nici măcar o dată; întreaga curte şi,
neîndoielnic, ea însăşi au văzut în aceasta un simbol a cărui semnificaţie era
foarte clară.
în jurul camerei unde doamnele de onoare stăteau în preajma suveranei,
fiecare se pregătea pentru schimbare. Tânărul Robert Cecil, faţă de care
Elisabeta avea o oarecare afecţiune şi pe care îl primise în februarie spunându-i
„cu patruzeci sau cincizeci de suspine: Ah, Robin, nu mă simt bine!", se grăbea
deja să-i scrie lui lacob VI, ca să-l asigure de fidelitatea lui59. Unii se prefăceau
că se tem de o lovitură militară a catolicilor, dar, după cum nota cu luciditate
Scaramelli, „ei nu au nici conducător, nici organizare, spaniolii sunt urâţi de
toţi şi nici francezii nu sunt mai iubiţi, aşa că regele Scoţiei va fi acceptat de
toată lumea, deşi este străin"60.
Despre ultimele clipe ale Elisabetei există mărturii contradictorii. După
toate probabilităţile, ea nu şi-a mai recăpătat pe deplin conştiinţa după 15 sau

16 martie. S-a spus - dar interesul politic al acestor reiatări era prea evident
ca ele să nu pară suspecte - că în ultima clipă ea şi-ar fi exprimat dorinţa ca
lacob să-i urmeze la tron. „Cum consilierii săi o întrebau pe cine ar vrea ca moşte-
nitor, ea a spus: Nu vreun nevolnic, ci un rege*, şi a făcut gestul de a contura
o coroană pe capul său, ridicând mâna în semn de aprobare atunci când i s-a
rostit numele regelui Scoţiei!"61 Robert Carey, martor ocular, o descrie cum
era în seara de 23 martie, „culcată pe spate, cu o mână sub cearşafuri, cu cealaltă
deasupra. Arhiepiscopul s-a rugat mult timp în genunchi, şi cum el se pregătea
să se ridice, ea i-a făcut semn să continue, ceea ce el a făcut, cu toate că era
obosit. Ea dădea semne evidente de atenţie la rugăciuni şi de ataşament faţă
După o altă versiunea, ea a spus: „Un rege care să fie demn de a fi rege".

î credinţa creştină, fapte constatate direct de mine, care contrazic zvonurile
ispândite mai târziujde către catolici]."62*
Ea nu a suferit, în primele ore din ziua de joi 24 martie 1603, se stingea lin,
;um se culcă soarele spre apus la sfârşitul zilei". Avea 69 de ani, 6 luni şi 17 zile.
oarte puţini dintre englezi îşi aminteau să fi trăit vreodată sub o altă domnie.
pilog
începând de la prânz, la răscrucile din Londra, crainici îmbrăcaţi în livrea
;gală anunţau în sunete de goarnă moartea reginei Elisabeta şi urcarea pe
on a Maiestăţii Sale lacob I, regele Angliei, Scoţiei, Franţei şi Irlandei, Apărător

[Credinţei. Consiliul privat deliberase timp de două ore, îndată după moartea
îginei, şi căzuse de acord asupra acestei formule, care, la drept vorbind, nu
irprindea pe nimeni.
Oamenii se temeau de tulburări. „Bogaţilor le era frică de dezordine,
mlţi îşi aduceau argintăria şi banii ca să-i pună în siguranţă în City. Bijuteriile
loroanei erau la adăpost în Turn [...]. Membrii Consiliului privat, de obicei
tât de înfumuraţi în purtări, deveniseră deodată amabili şi surâzători, salutând
e fiecare cu numele lui, răspunzând politicos la orice cerere."63
Totuşi, totul s-a petrecut în linişte. „Numele regelui Scoţiei a fost primit
u atâta aprobare şi mulţumire de către popor, încât se părea că nu fusese nici o
:himbare sau dezbinare şi nicidecum că s-ar fi schimbat domnia", nota fără
iirprindere ambasadorul Beaumont M. Dar nu fusese nici entuziasm. „Nici
lopotele n-au bătut, nici focuri de bucurie nu a fost aprinse pentru suirea pe tron
regelui. Fiecare a continuat să-şi vadă de ale lui, ca şi când nu se petrecuse nimic
ou în regat."6S Se puneau multe speranţe în suveranul scoţian - „oamenii se
ăturaseră să fie guvernaţi de o femeie bătrână", va trebui să recunoască puţin
lai târziu episcopul Goodman66 - dar aşteptau să-l vadă pentru a-l putea aprecia.
Robert Carey, care-şi ţinea calul pregătit pentru un drum lung, plecase
in Richmond, aproape pe ascuns, îndată ce aflase de la doamnele de onoare
.espre moartea reginei, la ora trei sau patru în dimineaţa de 24 martie 1603.
Ajunge la Edinburgh pe 26 o dată cu căderea nopţii - adevărat record pentru
i distanţă de peste 630 de kilometri. lacob VI îl primeşte cu bucurie şi se pregă-
Note:

* Conform opiniei Dr. Frantz Duchein, care a avut bunăvoinţa, la cererea mea, să studieze îxtele referitoare la ultima boală şi la moartea Elisabetei, aceasta ar fi suferit de o hipertiroidie, lanifestată prin fierbinţeală şi nevoia permanentă de a se răcori, fapte remarcate de numeroşi lartori în cursul anilor precedenţi. Hipertiroidia putea provoca o insuficienţă cardiacă şi o angină ectorală (angor) prin lipsa de oxigenare a muşchiului cardiac („lanţul de fier în jurul gâtului" de are se plângea Elisabeta). Edemul mâinilor, care a făcut necesară tăierea inelului de la încoronare, ar fi fost provocat de compresia la nivelul mediastinului datorită hipertrofiei tiroidei. Abcesul
migdalian ar fi împiedicat de altfel bolnava să se alimenteze, ducând la o slăbire generală, care poate explica apatia caracteristică din ultimele zile. îi mulţumesc Dr. Duchein pentru acest diagnostic etrospectiv, formulat cu toată prudenţa impusă de imprecizia descrierilor clinice în textele de epocă.

teste de plecare imediat: în sfârşit, după atâţia ani de aşteptare, devenise lacob I,
al douăzeci şi patrulea rege al Angliei de la William Cuceritorul încoace*.
Pentru motive uşor de înţeles, nu se obişnuia ca noul suveran să asiste
la slujba de înmormântare a predecesorului său: bucuria unei încoronări nu
trebuia umbrită de tristeţea unui doliu. lacob îşi amână deci sosirea la Londra
până după ceremoniile funebre de la Westminster, care au loc la 28 aprilie cu
tot fastul tradiţional.
Trupul fusese îmbălsămat şi adus cu o navă la Whitehall, apoi expus pe
un catafalc, îmbrăcat în ţinută regală, cu „coroana imperială" pe cap (coroana
închisă, rezervată numai pentru mari ceremonii de stat), în dimineaţa zilei
stabilite, care era o joi, corpul neînsufleţit al reginei, pus într-un sicriu de plumb,
este aşezat pe un car funerar drapat cu catifea neagră, şi cortegiul porneşte.
în frunte mergeau 260 de femei sărace, îmbrăcate în negru pe banii Vistieriei;
urmau funcţionarii de la curte, crainicii purtând stindarde multicolore cu
stemele dinastice, scutieri călare cu stemele Franţei, Angliei, Irlandei, Ţării

Galilor, ţinutului Cornwall, ducatului Lancaster şi ale altor posesiuni ale Coroanei, clericii capelei regale, purtând mantii preoţeşti şi stihare albe şi cântând imnuri; magistraţii municipali ai Londrei, în robe de catifea neagră, cu lanţ de aur la gât, precedându-l pe Lordul-Primar; membrii Consiliului privat, pairii regatului, înalţii funcţionari ai Coroanei; ieşea în evidenţă ambasadorul Franţei, „cu o trenă lungă, susţinută în spatele lui", însemnele regale erau purtate pe perne de către paji, apoi apărea carul mortuar, tras de patru cai, cu coşciugul pe care era expusă efigia suveranei defuncte, din ceară colorată „atât de minunat realizată, încât ai fi zis că e vie, cu sceptru şi cu coroană; la vederea ei, spectatorii au izbucnit în hohote de plâns, mai ales femeile care au de la natură o inimă miloasă şi gata să verse lacrimi"67.

Şase conţi încadrau carul, care avea deasupra un baldachin purtat de cavaleri. Cortegiul continua cu doamnele şi domnişoarele de onoare, conduse de contesa de Northampton în ţinută de mare doliu, în urmă venea garda regală, cu halebardele îndreptate în jos; în total, mai bine de o sută de persoane defilaseră astfel în reculegere între Whitehall şi Westminster.

După slujba religioasă din vechea abaţie - în care fusese încoronată Elisabeta cu 44 de ani mai înainte -, coşciugul a fost aşezat în partea de nord a naosului capelei lui Henric VII, unde lacob I a pus curând să i se ridice un monument frumos şi distins, care se află şi acum acolo. O admirabilă efigie de marmură, realizată de Maximilian Colt, eternizează măreţia senină a celei care fusese, în sensul cel mai complet al termenului, nemuritoarea Gloriana. O coincidenţă bizară (sau poate dorită de lacob) face ca partea cealaltă a naosului,

simetrică, să fie ocupată de monumentul funerar al Mariei Stuart.

Note:
* Nu este lipsit de importanţă să amintim că lacob I este strămoşul direct al reginei
Elisabeta a II-a, care este cel de al şaisprezecelea succesor al său.

Concluzii

Ar fi nepotrivit aici să evocăm soarta postumă a Elisabetei L A fost violent controversată în timp ce trăia: un monstru de cruzime şi desfrâu în ochii
;elor mai exaltaţi catolici, o eroină biblică predestinată după părerea protes-
anţilor. La fel de exagerată şi una şi cealaltă, ambele imagini trebuie respinse
lotărât. Fără însă a ajunge la aceste poziţii extreme, opiniile contemporanilor,
;a mai târziu cele ale istoricilor, au oscilat, în privinţa ultimei suverane din
linastia Tudor, între admiraţie şi critică. Episcopul Goodman, care ştia foarte
)ine că la sfârşitul domniei ei englezii „se saturaseră să fie guvernaţi de o femeie
ătrână" *, a notat că „după ce oamenii i-au văzut pe scoţieni la putere timp
le câţiva ani, se părea că regina Elisabeta trăieşte din nou. A început să se
ărbătorească aniversarea încoronării sale în dangăt de clopote şi cu predici
n parohii, chipul ei îşi relua locul în biserici şi era sărbătorită prin tot felul de
pectacole populare"1.
Foarte curând, memorialiştii aveau să idealizeze domnia dispărută.

Yilliam Camden, care trăise în anturajul familiei Cecil, publică începând din
615 Analele sale, bazate pe cele mai bune surse, care prezintă imaginea reginei
acifiste, „cu glorie divină şi fericită amintire", apărând regatul de intrigile
atolicilor şi excesele puritanilor. Robert Naunton, în ale sale Fragmenta Regalia,
mblicate în 1641, înfăţişa şi el o suverană sigură de sine, dominând facţiunile
i rivalităţile din jurul său, în contrast evident cu lacob şi Carol I, succesorii
i, căzuţi sub influenţa nefastă a favoriţilor lor.
Viaţa intimă de la curte era evocată în particular, într-un stil mai acid,
le John Harington, finul bătrânei regine, care îşi amintea de bunătatea naşei
ale, dar şi de „firea ei bizară": „Vorbele ei mergeau la inimă şi supuşii săi se
.răbeau să o asculte [...], dar era greu să ştii în ce dispoziţie se afla la un moment
lat. In problemele de stat, în mod intenţionat se exprima atât de neclar, încât
isa pe seama consilierilor săi deciziile importante, astfel că, dacă lucrurile
îşeau prost, să poată da vina pe ei. [...] Şir Christopher Hatton spunea că ea

Note:
A se vedea p. 550.

câştiga inimile oamenilor cu mreje atât de subtile încât nimeni nu-i putea rezista
şi că mulţi fuseseră prinşi astfel, fără să-şi dea deloc seama de închisoarea care
îi aştepta."2
Cât despre John Clapham, un alt intim al familiei Cecil, el exprima cu
tact o opinie care, în fond, trebuie să fi fost cea a majorităţii englezilor din acea
vreme: „Oamenii înţelegători îşi amintesc blândeţea ei, grija de a menţine pacea

în regat şi toate celelalte virtuţi ale ei pe care ar dori să le aibă şi succesorii săi; dar ceilalţi nu pot uita impozitele apăsătoare, corupţia funcţionarilor de la fisc, inegalitatea drepturilor, privilegiile neruşinate ale unora în detrimentul binelui general."3

Este de netăgăduit faptul că, în Europa din 1603, cu toată criza anilor 1590 la care ne-am referit pe larg în paginile anterioare, Anglia apărea ca o ţară prosperă şi de invidiat. „O, regină măreaţă, fie pe veci fericită şi binecuvântată amintirea numelui tău!" exclama în mod liric un francez plin de entuziasm - e drept că era protestant. „Povestea vieţii tale să fie o învăţătură eternă pentru prinţesele creştine! Purtarea ta, pietatea ta, blândeţea şi spiritul tău de dreptate să fie un adevărat model pentru oricine!" 4 Mai ponderat, şi totodată mai obiectiv, veneţianul Scaramelli rezuma pentru guvernul său realizările domniei Elisabetei: „Ea lasă multe bijuterii, dar numai o jumătate de milion de ducaţi în monede. Venitul obişnuit al Coroanei ajunge la un milion, iar subvenţiile votate de Parlament sunt tot de un milion pe an. A avut o domnie lungă şi glorioasă. Frumuseţea ei a fost admirată mult timp şi, deşi în mod sigur se diminuase cu vârsta, nu a dispărut complet niciodată. Cât despre calităţile sale intelectuale, ea vorbea nouă limbi, şi sunt amintite nenumărate exemple de prudenţă şi perspicacitate dovedite de ea în probleme de mare importanţă." 5

Războiul împotriva Spaniei, care, în 1603, era resimţit de imensa majoritate a englezilor ca o povară grea, nu fusese dorit de Elisabeta. I-a fost impus; de

mai multe ori ea încercase să-i pună capăt. Ca şi succesorul său, ea merită să
fie numită „regină a păcii" *. Nu trebuie însă minimalizată importanţa şi ponderea,
în Anglia anilor 1570-l580, a partidului favorabil războiului, ai cărui lideri au
fost mai întâi Leicester, apoi Essex, fără a-l mai pune la socoteală pe Raleigh.
Expediţiile lui Drake, Hawkins, Frobisher, Cumberland şi ale altor aventurieri
ai mărilor, care stârneau entuziasmul tuturor categoriilor populaţiei, nu se puteau
împăca deloc cu nişte relaţii internaţionale paşnice; dar Elisabeta nu avea nici
un amestec aici.
Şi pe plan religios, nu există nici o îndoială că mişcarea anticatolică, scăpată
de sub control, cu episoadele ei de cruzime cumplită - dar nu mai grave decât
cele din Spania sau din Franţa faţă de protestanţi -, s-a dezlănţuit împotriva
dorinţelor intime ale reginei. Ea, personal, nu avea nici o aversiune pentru
Se ştie că lacob I a intrat în istorie sub titlul, dorit de el, de Rex pacificus.

iea credinţă (poate doar, şi motivul este de înţeles, pe timpul domniei
iei Tudor); dimpotrivă, a căutat întotdeauna să păstreze cât de mult se
a din credinţa şi din liturghia tradiţională, cu riscul de a-i nemulţumi pe
nai fanatici protestanţi dintre supuşii săi. Dar excomunicarea ei în 1570,
rcările papei de a o înlătura de la domnie, înmulţirea comploturilor catolice
urmăreau detronarea sau asasinarea ei, au adus-o, fără voia sa, la o politică
epresiune sângeroasă. E drept că ar fi putut, către sfârşitul domniei, să

rce o anumită liniştire a spiritelor, în domeniul religios, aşa cum a ştiut să
na sau măcar a încercat Hernie IV, dar ea n-a făcut-o.
Execuţia Mariei Stuart, resimţită în Europa catolică drept un act de
»arie nemaipomenită, apasă până în zilele noastre asupra amintirii Elisabetei.
tuşi ea a făcut tot ce a putut ca să nu ajungă aici. In 1572 şi apoi în 1584,
-a împotrivit cu curaj şi hotărâre parlamentarilor care cereau zgomotos
irtea reginei detronate. Se poate crede că la început, când Maria venise să
e refugiu în Anglia, dacă Elisabeta ar fi procedat cu mai multă generozitate,
ţiile dintre ele s-ar fi putut normaliza, şi că toate dramele ulterioare decurg
această greşeală iniţială; dar fără îndoială, în 1586, atunci când s-a produs
lodământul tragic, vinovată a fost captiva, care a complotat şi a comis impru-
:e. Elisabeta a regretat toată viaţa acest deznodământ, dar n-a avut remuşcări.
Nu este deloc uşor - şi istoricii au opinii diferite în această privinţă - să
:abilească exact ce anume din domnia reginei Elisabeta reprezintă propria
jntribuţie, ce succese şi ce eşecuri îi revin personal. John Harington, după
i am văzut, îi atribuie în relaţiile ei cu miniştrii o atitudine de sfinx, astfel
ă-şi rezerve posibilitatea de a-i dezavua la nevoie. Nu e nimic şocant aici
tru un şef de stat, mulţi dintre cei mai mari au procedat astfel în decursul
tlelor. In plus, trebuie observat că ea a dat dovadă, faţă de consilierii săi
)piaţi, de o fidelitate remarcabilă (şi atât de rară): sub domnia ei practic
i fost nimeni dizgraţiat, cu excepţia cazului unic al lui William Davison,
imă a zelului depus în execuţia Mariei Stuart. Echipa guvernamentală a fost

ir uimitor de stabilă în timpul celor 44 de ani ai domniei.
John Clapham, care a păstrat confidenţele lui Burghley, spune că „în isiliu, ea asculta cu grijă părerile tuturor, îi contrazicea cu tact dacă ea credea
Cuviinţă, menţinându-i mereu într-o atitudine de respect plin de teamă,
unându-şi autoritatea, faţă de aceşti bărbaţi înţelepţi şi experimentaţi, într-o
ură rar întâlnită la o femeie"9. Robert Naunton, la rândul lui, admira arta
:are ea ştia să păstreze echilibrul între grupurile de presiune şi facţiunile
anturajul său şi să decidă în ultimă instanţă. Acestea sunt desigur însuşiri
îrioare ale unui om de stat.
Aşadar, pe bună dreptate cei mai mulţi istorici moderni consideră
inia Elisabetei drept o capodoperă de geniu politic. „Putere şi inteligenţă",
imă într-o formulă cuprinzătoare Paul Johnson, unul dintre cei mai buni
rafiaisăi7.

Sunt rare glasurile potrivnice, care-i reproşează reginei Tudor mai ales
ezitările şi contradicţiile în relaţiile internaţionale. Asupra acestei probleme
ne-am oprit în mai multe rânduri în cursul cărţii de faţă. Este drept că faţă de
Spania, de Franţa şi mai ales de Ţările de Jos atitudinea Elisabetei lasă uneori
impresia de şovăială. Totuşi, linia ei de conduită generală este mult mai fermă
decât s-ar părea când se insistă prea mult asupra detaliilor. Ea dorea pacea,
dar nu cu preţul unei hegemonii spaniole sau franceze asupra Europei. Inter-
venţiile sale, când au avut loc - cel mai adesea cu o reticenţă evidentă -, au
urmărit întotdeauna scopul de a stabili sau de a restabili echilibrul continental,
apreciat de ea, pe bună dreptate, ca absolut necesar pentru salvarea propriului

regat. Fără Elisabeta, Ţările de Jos ar fi fost aproape sigur vasale Spaniei, iar Henric IV al Franţei n-ar fi izbutit niciodată să-şi consolideze domnia care a refăcut ţara. Rolul ei a fost deci esenţial în crearea - e drept, provizorie - a unui echilibru european, până la marile tulburări din secolul al XVII-lea.

„Anglia este o insulă", aşa se spune că ar fi caracterizat, pe scurt, Andre Siegfried vocaţia acestei ţări. Afirmaţia nu este valabilă pentru toate timpurile, sub raport politic. De-a lungul întregului Ev Mediu, până la Henric VIII şi chiar până la Maria Tudor, Anglia a fost direct implicată în unele conflicte europene.

Elisabeta este cea care, pentru prima dată, a conceput şi realizat o politică cu adevărat insulară, fără ambiţii dincolo de Marea Mânecii şi Strâmtoarea Calais (insistenţa ei de a dispune de capete de pod în Bretagne, în Normandia sau în Flandra ţinea mult mai mult de grija pentru securitate decât de imaginare intenţii expansioniste pe continent).

Dar aceasta nu înseamnă deloc că ea ar fi inaugurat vocaţia imperială a Angliei, deschizându-i porţile spre largul oceanelor. Ea nu a conceput niciodată si nici măcar nu şi-a imaginat crearea unei Anglii dincolo de mări, comparabilă cu ceea ce erau Imperiile spaniol şi portughez sau cu ce visase Francisc I pentru Franţa. A susţinut expediţiile marinarilor englezi, care au înscris una dintre paginile cele mai strălucite ale domniei sale, dar numai pentru profiturile imediate care-i reveneau din aceste expediţii şi pentru pagubele provocate astfel regelui Spaniei. Ea a fost, după cum simţeau şi supuşii săi - unii cu bucurie, alţii cu nemulţumire - regina „numai a Angliei".

Nu trebuie exagerate, după cum au avut tendinţa să o facă istoricii din
epoca victoriană, nici aspectele „moderne" ale domniei sale. Ea însăşi era, din
toate punctele de vedere, o femeie a timpului său, împărtăşind majoritatea
ideilor şi prejudecăţilor vremii -în afară de, excepţie remarcabilă, fanatismul
religios: dar, în fond, ea era contemporană cu Montaigne şi cu Francis Bacon.
Nici în domeniul economic, nici în cel social sau politic nu a avut vreuna dintre
marile concepţii care zdruncină din temelii istoria: cum nu au avut nici Carol
Quintul, Ludovic XIV sau Ecaterina cea Mare, ceea ce nu i-a împiedicat să-şi
marcheze secolul cu amprenta personalităţii lor. Trăsătura specifică a geniului

[isabetei constă, de fapt, în moderaţie şi echilibru. Mai mult decât orice altceva,
i a excelat în păstrarea echilibrului între forţele antagoniste, împiedicând un
irtid, o ţară sau o persoană să confişte puterea numai pentru sine, şi menţinând
icea în regatul ei.
Să fie aici, cum s-a spus uneori, o trăsătură tipică a psihologiei feminine?
a trăia într-o vreme când nu lipseau femei remarcabile, nici pe tronuri, nici
preajma lor: Maria a Ungariei, Margareta de Parma, Caterina de Medici.
ar nici una, nici chiar nestatornica florentină, nu a ajuns la această suverană
itoritate asupra unei societăţi masculine. Să ne amintim că, la începutul domniei,
rilliam Cecil, care nu devenise încă Burghley, avusese pretenţia să se ocupe
ngur de probleme considerate de el „prea importante pentru o minte de

meie": asemenea veleităţi n-au durat mult timp, în faţa voinţei de putere a
tierei regine*.
în mod sistematic, în discursurile ţinute în Parlament, Elisabeta folosea
tificii oratorice, parcă scuzându-se că ea, o femeie slabă, cu toată „infirmitatea
Axului său", guvernează ţara. După cum spunea ea, Dumnezeu i-a încredinţat
ceasta responsabilitate grea şi era de datoria ei să şi-o asume. Ar fi fost însă
naivitate să fie luată de bună această afirmaţie: ei îi plăcea să conducă şi să
! bucure din plin de putere. Chiar se servea de pretinsa ei „slăbiciune" ca
i-şi imprime mai categoric voinţa: îi plăcea comparaţia cu tatăl ei, care îi îngăduia
i învingă împotrivirile mai bine decât ar fi putut s-o facă un bărbat.
Este adevărat că un rege n-ar fi avut aceleaşi probleme cu succesiunea.
ar fi căsătorit şi ar fi avut moştenitori. Elisabeta, din motivele pe care le-am
lalizat şi comentat la vremea lor, s-a opus întotdeauna cu îndărătnicie căsătoriei.
!e aici au apărut, fără nici un fel de îndoială, unele dintre greutăţile cele mai
:rioase ale domniei - şi în primul rând, interminabilul duel dintre ea şi Maria
:uart. Dar exemplul Mariei Tudor şi al căsătoriei ei nefericite cu Filip al Spaniei
" fi fost suficient ca să o convingă să nu renunţe la celibat. Cu timpul, englezii
i ajuns să se obişnuiască cu situaţia şi până la urmă succesiunea s-a înfăptuit
linişte, după cum, fără îndoială, Elisabeta a dorit-o şi a prevăzut-o întotdeauna.
în schimb, nici un rege, oricât de strălucit ar fi fost, nu putea să provoace,
fel ca ea, atitudinea pătimaşă trezită de devotamentul pentru o femeie. Nici
nul n-ar fi putut fi idealizat, divinizat cum a fost ea către sfârşitul vieţii,

rălucitoare sub podoabe din aur, bijuterii şi brocarturi.
Christopher Hatton, care a fost îndrăgostit de Elisabeta până la moartea
, avea dreptate vorbind de „mrejele" cu care ea „pescuia inimile bărbaţilor",
ar şi de închisoarea în care îi arunca. Robert de Essex a fost în acest sens una
intre victimele ei: tensiunea emoţională excesivă la care ea adusese relaţiile
T nu putea, pentru o fire atât de instabilă, să nu se încheie printr-o dramă.

Note:
A se vedea p. 311.

Apropiaţii Elisabetei i-au criticat în timpul vieţii defectele care-i făceau
să sufere cel mai mult: iritabilitatea, nehotărârea, zgârcenia. Nu pot fi lăsate
la o parte. Trebuie totuşi să le relativizăm, căci, în definitiv, ea a ştiut întotdeauna,
în clipe grele, să renunţe la ezitări şi să acţioneze cu energia necesară. Ea ştia
bine ce importanţă au hotărârile pe care trebuia să le ia, şi se înţelege că le analiza
cu maturitate, riscând să-i exaspereze pe cei care, spre deosebire de ea, ar fi
dorit mai multă îndrăzneală. Cât despre reticenţa cu care cheltuia banul public,
n-ar putea fi acuzat de aceasta în mod raţional un şef de stat, oricare ar fi fost
comentariile celor dezamăgiţi sau ale profitorilor de la curte8.
Pentru a o caracteriza pe Elisabeta, există o expresie englezească ce, din
păcate, nu are echivalent în franceză: afull-blooded woman: o femeie cu sânge
clocotitor. Ea iubea din plin viaţa, puterea, plăcerea - poate cu o rezervă, cea
sexuală, ceea ce va rămâne întotdeauna o enigmă -, sportul, muzica, dansul,
preocupările intelectuale şi culturale.

Această vitalitate este un element esenţial al charismei sale. Timp de mai
bine de 40 de ani, a existat între ea şi poporul său o relaţie de afecţiune unică,
poate că fără egal în istorie: o dragoste reciprocă, pătimaşă, exigentă, cu perioade
de răceală şi de avânt, cu neînţelegeri şi cu împăcări - o relaţie de cuplu.
Ceva din acest miracol s-a păstrat de-a lungul secolelor, graţie persona-
lităţii uimitoare a acestei femei, ca şi strălucirii culturale care i-a aureolat domnia.
Pentru posteritate, ca şi pentru contemporanii ei, Elisabeta I rămâne pentru
totdeauna simbolul fascinant al îmbinării excepţionale dintre cele mai străluci-
toare şi mai contradictorii calităţi: inteligenţă, farmec, voinţă, măreţie, putere
şi seducţie.

NOTĂ

Această carte era deja scrisă când autorul a luat cunoştinţă de lucrarea
ofesorului John Bossy, Bruno Glordano and the Embassy Affair (New Haven,
ondra, 1991), care aduce elemente inedite importante despre ambasada lui
[ichel de Castelnau de Mauvissiere la Londra şi despre ansamblul relaţiilor
ntre ambasada Franţei şi cercurile catolice engleze între 1583 şi 1586, în
»ecial referitoare la conspiraţia lui Francis Throckmorton.

De aici rezultă:
l - că secretarul ambasadei Franţei care trăda secretele stăpânului său
i era Jean Arnault, senior de Cherelles, cum s-a crezut până atunci, ci Nicolas
eclerc, senior de Courcelles;
2 - că spionul care îi transmitea lui Walsingham secretele negocierilor
tre ambasada Franţei şi Maria Stuart şi ceilalţi catolici englezi nu era altul,
ib pseudonimul de Fagot, decât celebrul filosof italian Giordano Bruno, care
icuia atunci la ambasada Franţei.
Nu este sigur că aceste revelaţii vor întruni acordul unanim al istoricilor,
ar ele sunt destul de senzaţionale ca să fie semnalate aici în post-scriptum la
;eastă biografie a Elisabetei I.

ANEXE
EDUARD III PLANTAGENET
rege al Angliei (1312-l377)
l l
John of Gaunt Edmund of Langley
duce de Lancaster duce de York
(1340-l399) (134l-l402)
i i
i i

~ Tll. JohnBeaufort
Richard
ducedeSomerset duce de York
(+?46lf (1403-l444) (141l-
l460)

Edmund Tudor Margaret Beaufort
EDUARD'V. Elizabeth
conte de Richmond (1443-l509)
rege al Anglie, Woodvi|le
(1430-l456)
l_
(1442-l483) (+1492)
l
HENRIC VII TUDOR
Elizabeth de York
rege al Angliei (1465-
l503)
(1457-l509)
l-]-

HENRIC VIII

rege al Angliei
(149l-l547)

(cu Caterina de Aragon) (cu Anne Boteyn)
(cu Jane Seymour)
MARIA TUDOR ELISABETAI
EDUARD VI
regină a Angliei regină a Angliei
rege al Angliei
(1516-l558) (1533-l603)
(1537-l553)
PRETENDENŢII LA SUCCESIUNEA ELISABETEI l
(Numele pretendenţilor sunt subliniate)

EDUARD III PLANTAGENET
rege al Angliei
(1312-l377)
l l
John of Grăunţ Edmund of
Langley
duce de Uncaster (1340-l399) duce
de York (1341 -l402)
l l
Catherine de Lancaster Richard
de York, duce de
căs. Henric III, rege al Castiliei
Cambridge (1373-l415)
l l
Juan III, rege al Castiliei
Richard, duce de York
(1405-l454) (141l-l460)
l ._L
Isabela Catolica
regină a Castiliei (145l-l504) EDUARD IV
George, duce de
rege al Angliei Clarence (1449-l478)
Ioana cea Nebună (1442-l483)
l
regină a Spaniei (1479-l555) l
Ma'Baret de York (1473-l541)
Elizabeth de York (1465-l503) căs. Richard Pote

Carol Quintul, împărat <* HENRIC VII TUDOR
rege a, Spaniei (1500-l558) _*0» * Angta căs

cu:' l conte de Huntingdon
._ 2KL»„—, Margaret Tudor HENRIC VIII Mary Tudor (1496-l533) i
rege al Spaniei (1527-l598) (1489-l541) rege al Angliei căs. Charles Brandon Henry Haslings
căs. 1) lacob IV, rege al Scoţiei (149l-l547) duce de Suffolk conte de Huntingdon
Irrfanta Isabela 2) Archibald Douglas |
l "15351595)
Clara Eugenia _l l FI igARFTA i l Frances Brandon
(1566-l633) f" —| (1517-l537),
(din prima căs.) (din a doua căs.) căs. Henry Grey
lacob V, rege al Scoţiei Margaret Douglas |
(1512-l542) (1515-l578) Catherine Grey (1538-l5681
căs. Matthew Stuart, conte de Lennox Edward Seymour,
i-l-l conte de Hertford
Maria Stuart Henry Stuart Charles Stuart
(1542-l587) Lord Darnley conte de Lennox Edward Seymour
(1545-l567) (155<M576)

| Arabella Sluart
IACOB VI AL SCOŢIEI (1575-l615)
IACOB l AL ANGLIEI
(1566-l625)
nglia în timpul Elisabetei l *

.
Edinburgh
Langside
lerwick"
r \ MAREA
Northumberland_
_HHZHZ:

.----------   Newcastle
Carlisle   ' \
torkington   Durham

Westmoreland
Y
__ 7   Bolton

AREA   J   .York   C
’_’

ﬁ   IRLANDEI—
Chatsworth

Burghley Wisbech   .   U

lleicester VPeterborough   Norwich
Fotheringay   .Wingfi

«Cambridge Framlingham
A
Oxford   =r
Londra   <-*"-
=~-

_/----'   l   Canterbufy i-
-7-   Oevon   Sil'rtury.   Dover£

~)   Exeter   Southamptonportsmputh
TT   9   __   _rJ-W   R S*~~tc==~*
Pe hartă apar doar localităţile menţionate în text

Sud-estul Angliei
Cambridge
CAMBRIDQESHIRE
BEDFORDSHIRE
UL.WI WIBfcfWIItllk

OXFORDSHIRE BUCKIHGHAMSHIRE

Woodstock HERTFORDSHIRE
S\ \. j__j C* _AIKnn»
HAMPSHIRE

Salisbury «Winchester

Southampton
0 palat regal în
timpul Elisabetei l

O SOkm

Londra în timpul Elisabetei l
Charterhouse
SMITHFIELD
rt"
u Idhall

Irlanda în timpul Elisabetei l

~ Belfasţ 2
J ULSTER

p
tismerwick
MUNSTER
Cork
Arma9h\adul $-
Bellacfinthe

100 km
Ţările de Jos în timpul Elisabetei l
f /

IMPERIU

ROMANO-GERMAN
FRANŢA
Uniunea de la Arras. 1579

(catolică sub suveranitate spaniolă)

Uniunea de la Uţrecht. 1579: .Provinciile Unite
(calvină respingând suveranitatea spaniola)

Episcopatul Liege
(catolic - satelit al Spaniei)
Ducatul Luxembun
f f\ Ducatul Luxemburg
f f | (catolic - satelit al Spaniei) O
JOOkm
Terra Nova
1565
Câdiz1587

enerife
îianto-Domingo
' 562/1582
Sierra
Leone
x—£X_-
Florida. Călătoriile lui Hawkins
Virginia: Călătoriile lui Drake

ocolul lumii făcut de

Draxe, 1577-l580
O 2000 km

CRONOLOGIE 1533-l603
1533
25 ianuarie (cu aproximaţie): căsătoria lui Henric VIII al Angliei cu Anne Boleyn.
25 mai: anularea oficială a căsătoriei lui Henric VIII cu Caterina de Aragon.
7 septembrie: naşterea lui Elizabeth Tudor (Elisabeta I), fiica lui Henric VIII şi a lui
Anne Boleyn.
10 septembrie: botezul Elisabetei.

1534

martie: Legea Succesiunii, care o numeşte pe Elisabeta moştenitoarea tronului în detrimentul surorii ei mai mari Maria Tudor.

1535
15 ianuarie: Henric VIII devine „Capul suprem al Bisericii Angliei".

1536
7 ianuarie: moartea Caterinci de Aragon.
2 mai: arestarea lui Anne Boleyn.
19 mai: execuţia lui Anne Boleyn în Turnul Londrei.
30 mai: căsătoria lui Henric VIII cu Jane Seymour.
iunie: noua Lege a Succesiunii, care o exclude pe Elisabeta de la tron; Legea Supremaţiei, care consacră despărţirea Bisericii Angliei de Roma.

1537
12-24 octombrie: naşterea lui Edward Tudor (Eduard VI) şi moartea mamei sale Jane Seymour.

1540
6 ianuarie: căsătoria lui Henric VIII cu Anne de Cleves.
9 iulie: divorţul lui Henric VIII de Anne de Cleves.
28 iulie: căsătoria lui Henric VIII cu Catherine Howard.

1542
3 februarie: execuţia lui Catherine Howard.
4 octombrie: înfrângerea armatei scoţiene de către englezi la Solway Moss.
; decembrie: naşterea Mariei Stuart în Scoţia.
6 decembrie: moartea lui lacob V al Scoţiei; fiica sa Maria Stuart îi urmează la tron.

1543
2 iulie: căsătoria lui Henric VIII cu Catherine Parr.

1546
!0 decembrie: testamentul lui Henric VIII în care-i numeşte pe moştenitorii tronului (în ordine): Eduard, Maria Tudor şi Elisabeta.

1547
18 ianuarie: moartea lui Henric VIII. Eduard VI îi urmează la tron, cu unchiul său
Edward Seymour (Somerset) ca Protector.
nai: recăsătorirea lui Catherine Parr cu Thomas Seymour, fratele Protectorului Somerset.

1548
7 august: Maria Stuart părăseşte Scoţia, ca să se ducă în Franţa.
7 septembrie: moartea lui Catherine Parr.
:oamna: intrigi pentru căsătoria Elisabetei cu Thomas Seymour.

1549
Promulgarea primei Cărţi de rugăciune în comun.
10 martie: execuţia lui Thomas Seymour.
iulie: răscoale în Cornwall-Devon şi în Norfolk.
14 octombrie: destituirea lui Somerset; ducele de Northumberland îi urmează ca Protector.

1552
Promulgarea celei de a doua Cărţi de rugăciune în comun.
22 iulie: execuţia lui Somerset.

1553
6 iulie: moartea lui Eduard VI. Lovitura de stat dată de Northumberland; Jane Grey
este proclamată regină.
19 iulie: Maria Tudor este proclamată regină de către partizanii săi.
29 iulie: Elisabeta se întâlneşte cu sora sa Maria la Londra.
22 august: execuţia lui Northumberland.
6 decembrie: Elisabeta părăseşte curtea.

1554
25 ianuarie-7 februarie: conspiraţia lui Wyatt. Eşecul ei.
10 februarie: Elisabeta, bănuită de complicitate cu Wyatt, este readusă la curte.
14 februarie: execuţia lui Jane Gray.
18 martie: Elisabeta este transferată în Turnul Londrei.
19 mai: Elisabeta este transferată la Woodstock.
25 iulie: căsătoria Mariei Tudor cu Filip al Spaniei (Filip II).

noiembrie: restabilirea catolicismului în Anglia.

1555
29 aprilie: întoarcerea Elisabetei la curte.

1556
21 martie: execuţia fostului arhiepiscop Cranmer pentru erezie.
februarie-martie: complotul lui Kingston împotriva Mariei Tudor.

1557
7 iunie: declaraţia de război împotriva Franţei făcută de Maria Tudor.

1558
8 ianuarie: ocuparea oraşului Calais de către Franţa.
24 aprilie: căsătoria, la Paris, a Mariei Stuart cu prinţul moştenitor Francisc.
17 noiembrie: moartea Mariei Tudor. Elisabeta este proclamată regină a Angliei.
20 noiembrie: William Cecil este numit Secretar de Stat.

1559
15 ianuarie: încoronarea Elisabetei.
25 ianuarie-8 mai: primul Parlament din timpul domniei Elisabetei. Legislaţia cari
restabileşte protestantismul (Settlement).
2 aprilie: Tratatul de la Cateau-Cambresis, pacea anglo-franco-scoţiană.
mai: Âlvaro de Quadra îi urmează contelui Feria ca ambasador al Spaniei în Anglia
11 mai: insurecţia protestantă în Scoţia împotriva guvernului francofil al regentei Marii
de Guise.
10 iulie: moartea lui Henric II al Franţei. Francisc II îi succede.
vara-toamna: intimitate crescândă între Elisabeta şi Robert Dudley.

1560
23 ianuarie: sosirea în Scoţia a flotei engleze comandate de Amiralul Winter, venit să-
sprijine pe rebelii protestanţi.
15 martie: descoperirea conspiraţiei de la Amboise, organizată în Franţa de cătr

protestanţi.

ANEXE

Moartea la Edinburgh a lui Mărie de Guise, mama Mariei Stuart şi regentă
de la Edinburgh, sfârşitul războiului civil din Scoţia.
''' s.,.v»ilirea oficială a protestantismului în Scoţia; începutul insurecţiei lui Sean
ejl în Irlanda.
i fli jte; moartea suspectă a soţiei lui Robert Dudley, Amy Robsart.
y'te %ie: reforma monetară în Anglia.
- moartea regelui Francisc II al Franţei; fratele său Carol IX îi urmează
1561

1' P \area iuj Anthony Jenkinson în călătoria lui în Rusia şi în Asia Centrală.
USt'
, ' toarcerea Mariei Stuart în Scoţia.
: misiunea scoţianului Maitland în Anglia, care propune o întrevedere între
art şi Elisabeta.
supunerea lui Sean O'Neill în Irlanda.
1562
' lasacrul de la Wassy, începutul primului război religios în Franţa.
Nisabeta acceptă în principiu o întâlnire cu Maria Stuart.
' Vlarea proiectului întrevederii.
j1' 1<aptix
V ta e: Tratatul de la Hampton Court între Elisabeta şi hughenoţii francezi.
"f , ; plecarea primei expediţii a lui Hawkins spre America.
fe/' *e: debarcarea englezilor în portul Le Havre.
/'nbrie: o boală gravă a Elisabetei (variolă).

1563
|(S SllBij.
-'' 'ijQnb' aprilie: al doilea Parlament din timpul domniei Elisabetei. Dezbaterile
4l*ti£ Fi r cu căsătoria reginei.
j/jjmjj. 'labeta îl propune pe Robert Dudley ca soţ al Mariei Stuart.
: lnQSjj ' sfârşitul primului război religios în Franţa.

' (i!t«te,L ; asediul portului Le Havre de către francezi, capitularea garnizoanei engleze.
s' Ji9*: întoarcerea primei expediţii a lui Hawkins şi călătoria lui Anthony Jenkinson.
; închiderea porturilor flamande pentru navele engleze.

At 1564
rf \
i \ Ui Shakespeare şi a lui Marlowe.
fi%\l| embargoul englez asupra importurilor provenite din Ţările de Jos.
Tratatul de la Troyes care restabileşte pacea între Franţa şi Anglia.
* ' ''mân de Silva urmează după Âlvaro de Quadra ca ambasador al Spaniei în

i . We: Robert Dudley este numit conte de Leicester.
: plecarea celei de a doua expediţii a lui Hawkins.

1565
l ianuarie: restabilirea relaţiilor comerciale între Anglia şi Ţările de Jos.
aprilie: începutul celui de al doilea război împotriva lui Sean O'Neill în Irlanda.
29 iulie: căsătoria Mariei Stuart cu Henry Darnley la Edinburgh.
septembrie-octombrie: răscoală în Scoţia, eşecul ei („Cursa de urmărire").
octombrie: întoarcerea celei de a doua expediţii a lui Hawkins.

1566
9 martie: asasinarea, la Edinburgh, a lui David Rizzio, secretarul Mariei Stuart.
5 aprilie: manifestare antispaniolă la Bruxelles („Calicii Mării").
19 iunie: naşterea lui James Stuart, fiul Mariei Stuart (viitorul lacob VI/I).
august: violenţe calvine în Ţările de Jos.
30 septembrie-2 ianuarie 1567: a doua sesiune a Parlamentului ales în 1563. Conflict
violent în legătură cu căsătoria reginei.

1567

10 februarie: moartea lui Henry Darnley în explozia care s-a produs la casa lui din
Edinburgh.
15 mai: căsătoria Mariei Stuart cu James Bothwell.
iunie: sfârşitul războiului împotriva lui Sean O'Neill (asasinat la 2 iunie).
6 iunie: bătălia de la Carberry Hill; Maria Stuart este luată prizonieră de către nobilii
scoţieni revoltaţi.
iulie: misiunea lui Nicholas Throckmorton în Scoţia pentru a cere eliberarea Mariei Stuart.
24 iulie: abdicarea Mariei Stuart; fiul ei James este proclamat rege (lacob VI).
22 august: intrarea ducelui de Alba în Bruxelles.
septembrie: începutul celui de al doilea război religios în Franţa.
octombrie: plecarea celei de a treia expediţii a lui Hawkins.

1568
5 mai: evadarea Mariei Stuart din închisoare.
13 mai: bătălia de la Langside. Maria Stuart este învinsă şi fuge în Anglia.
4 iunie: Dr.Man, ambasadorul englez în Spania, este rechemat în Anglia.
5 iunie: execuţia cenţilor Horn şi Egmont la Bruxelles.
iulie: Guerau de Spes îl înlocuieşte pe Guzmăn de Silva ca ambasador al Spaniei în Anglia.
septembrie: fondarea colegiului catolic englez de la Douai.
24 septembrie: incident naval la Sân Juan de Ulua (Mexic).
4 octombrie: începutul Conferinţei de la York, mutată în noiembrie la Westminster.
21 decembrie: confiscarea aurului de pe vasele spaniole refugiate în Anglia.

1569
ianuarie: întoarcerea celei de a treia expediţii a lui Hawkins.
10 ianuarie: sfârşitul Conferinţei de la York-Westminster.
ANEXE

lartie: bătălia de la Jarnac, victoria catolică asupra hughenoţilor în Franţa.
mbrie-decembrie: Rebeliunea din nord, eşecul ei.

1570

bruarie: excomunicarea Elisabetei de către papa Pius V (bula Regnans in Excelsis).
-toamna: începutul conspiraţiei lui Ridolfi şi a ducelui de Norfolk în favoarea
iariei Stuart.
1571

;bruarie: William Cecil este numit Lord Burghley.
lăvara: călătoria lui Ridolfi în Spania şi în Italia.
ilie-29 mai: al treilea Parlament din timpul domniei Elisabetei. Legea asupra Trădării.
smbrie: descoperirea complotului lui Ridolfi. Arestarea ducelui de Norfolk
5 septembrie).
tombrie: bătălia de la Lepanto, victoria spaniolilor asupra turcilor.
mbrie: expulzarea ambasadorului spaniol Guerau de Spes.

1572
rilie: cucerirea oraşului Brielle (Ţările de Jos) de către Calicii Mării.
prilie: Tratatul de la Blois, alianţa franco-engleză.
iulie: intervenţia franceză în Ţările de Jos, eşecul ei.
ii-30 iunie: al patrulea Parlament din timpul domniei Elisabetei. Elisabeta refuză
-o condamne pe Maria Stuart pentru participarea ei la complotul lui Ridolfi.
lai: plecarea primei expediţii a lui Drake.
lie: execuţia ducelui de Norfolk.
: misiunea la Londra a lui Boniface de La Mole, trimisul ducelui de Alenţon.
: Burghley este numit Mare Trezorier.
ilie: debarcarea unui contingent englez la Vlissingen (Ţările de Jos).
agust: masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu la Paris.
oiembrie: contele Morton este numit regent al Scoţiei.

1573
ie: Tratatul de la Nijmegen, redeschiderea portului Antwerpen.
3rilie: intervenţia engleză în Scoţia împotriva partizanilor Mariei Stuart.
tai: capitularea castelului din Edinburgh ocupat de partizanii Mariei Stuart.

mie: execuţia iezuitului Thomas Woodhouse.
gust: întoarcerea lui Drake la Plymouth.
îcembrie: ducele de Alba cedează guvernarea Ţărilor de Jos lui Luis de Requesens.
scembrie: Walsingham este numit Secretar de Stat.

1574

iai: moartea lui Carol IX al Franţei. Fratele său Henric III îi urmează la tron.
: Bernardino de Mendoza este numit ambasador al Spaniei la Londra.
agust: Tratatul de la Bristol, restabilirea relaţiilor comerciale anglo-spaniole.

1575
iulie: sărbătorile de la Kenilworth.
22 iulie: executarea anabaptiştilor olandezi la Londra.

1576
8 februarie-l5 martie: a doua sesiune a Parlamentului ales în 1572. Dezbaterile în
legătură cu căsătoria reginei.
5 martie: moartea lui Requesens în Ţările de Jos.
iunie-octombrie: prima expediţie a lui Frobisher în Groenlanda şi în Canada.

1577
mai-septembrie: a doua expediţie a lui Frobisher în Canada.
iunie: suspendarea arhiepiscopului Grindal.
29 noiembrie: execuţia preotului catolic Cuthbert Mayne.
13 decembrie: plecarea lui Francis Drake în călătoria lui în jurul lumii.

1578
mai-octombrie: a treia expediţie a lui Frobisher în Canada.
13 octombrie: Alessandro Farnese, duce de Parma, devine guvernator al Ţărilor de
Jos în numele regelui Spaniei.
decembrie: sosirea la Londra a lui Jean de Simier, trimis de Francois d'Alenşon-Anjou.

1579
Sunt publicate Euphues de John Lyly şi The Shepheardes Calender de Edmund Spenser.
6 ianuarie: formarea Uniunii de la Arras, aderarea Ţărilor de Jos din Sud la Spania.
23 ianuarie: formarea Uniunii de la Utrecht, proclamarea independenţei Ţărilor de
Jos din Nord (Provinciile Unite).
17 iulie: debarcarea unei expediţii hispano-pontificale în Irlanda.
17-29 august: prima şedere în Anglia a lui Francois d'Alenşon-Anjou.
septembrie: sosirea în Scoţia a lui Esme d'Aubigny, vărul francez şi catolic al lui lacob VI.
octombrie: publicarea cărţii lui Stubbs The Discoverie of a Gaping Gulf.
3 noiembrie: călăul îi taie mâna dreaptă lui Stubbs.

1580
ianuarie: Provinciile Unite îi cer ajutor lui Franşois d'Alenşon-Anjou.
10 ianuarie: moartea lui Henric I al Portugaliei; Filip II al Spaniei este proclamat rege
al Portugaliei.
19 septembrie: Tratatul de la Plessis-les-Tours; Franşois d'Alenşon-Anjou suveran
al Ţărilor de Jos.
26 septembrie: întoarcerea lui Francis Drake din călătoria lui în jurul lumii.
10 noiembrie: capitularea fortului spaniol Smerwick din Irlanda, masacrul garnizoanei.
31 decembrie: arestarea contelui Morton, fostul regent al Scoţiei.
\ ANEXE

1581
ianuarie-l8 martie: a treia sesiune a Parlamentului ales în 1572. Legi împotriva
catolicilor.
ilie: o solie franceză vine să-i ceară mâna Elisabetei pentru Franşois d'Alenşon-Anjou.
prilie: Elisabeta îl vizitează pe Drake la bordul vasului Golden Hind.
mie: execuţia lui Morton în Scoţia.
oiembrie: sosirea lui Franşois d'Alenşon-Anjou în Anglia.
ecembrie: execuţia iezuitului Edmund Campion.

1582
noiembrie: plecarea lui Franşois d'Alenşon-Anjou în Ţările de Jos.
iulie: înfrângerea flotei franceze de către spanioli la Terceira (Azore).
august: lacob VI este luat prizonier de către lorzii protestanţi (Incursiunea de la
Ruthven).
ctombrie: intrarea în vigoare a calendarului gregorian în ţările catolice (= 15 octombrie).

1583
ocărea lui Ralph Fitch în Extremul Orient (de unde va reveni în 1591).
ianuarie: atacul eşuat al lui Franşois d'Alencon-Anjou la Antwerpen („Furia franceză").
.măvara: complotul lui Francis Throckmorton.
iunie: Franşois d'Alenşon-Anjou părăseşte Ţările de Jos.
iunie: lacob VI al Scoţiei îşi recapătă libertatea.
octombrie: arestarea lui Francis Throckmorton.

1584
mărie: expulzarea ambasadorului spaniol Mendoza.
rilie: fondarea primei colonii (efemere) „Virginia" în America.
iunie: moartea lui Franşois d'Alenşon-Anjou.
iulie: execuţia lui Francis Throckmorton.
iulie: asasinarea lui Wilhelm de Orania în Ţările de Jos.
septembrie: capturarea iezuitului P.Crichton.
tombrie: sosirea lui Patrick Gray ca ambasador al Scoţiei în Anglia.
tombrie-noiembrie: formarea Pactului de asociere pentru protejarea reginei.
noiembrie: deschiderea celui de al cincilea Parlament din timpul domniei Elisabetei.
decembrie: alianţa lui Henry de Guise cu regele Spaniei împotriva lui Henric de
Navarra.

1585
nuarie: descoperirea conspiraţiei Dr. Parry (executat la 2 martie).
artie: lacob VI renunţă la asocierea cu mama lui.
1 martie: închiderea lucrărilor Parlamentului. Legea asupra protecţiei reginei, Legea
împotriva iezuiţilor.

mlie: Amyas Paulet devine paznicul Mariei Stuart la Tutbury.

mai: embargoul spaniol asupra vaselor engleze şi olandeze; embargoul englez asupra
vaselor spaniole.
10 august: Tratatul de la Nonsuch. Elisabeta acceptă să acorde ajutor militar Provinciilor
Unite împotriva Spaniei.
17 august: ocuparea Aatwerpen-ului de către spanioli.
14 septembrie: plecarea lui Drake în America.
10 decembrie: sosirea în Ţările de Jos a lui Leicester, comandantul trupelor engleze.

1586

ianuarie: transferarea Mariei Stuart de la Tutbury la Chartley.
primăvara: începutul complotului lui Babington.
21 iunie: întoarcerea lui Drake din expediţia lui la Cartagena şi Havana.
25 iunie: scrisoarea Mariei Stuart adresată lui Babington („scrisoarea însângerată").
8 august: sechestrarea documentelor Mariei Stuart.
30 august: arestarea lui Babington.
14-l5 octombrie: judecarea Mariei Stuart.
17 octombrie: moartea lui Philip Sidney la Zutphen, în Ţările de Jos.
29 octombrie: deschiderea lucrărilor celui de-al şaselea Parlament din timpul domniei
Elisabetei.

1587
Reprezentarea primei piese a lui Marlowe, Tamburlaine the Creat.
ianuarie: pretins „complot" al francezului Destrappes.
l februarie: semnarea ordinului de execuţie a Mariei Stuart.
8 februarie: execuţia Mariei Stuart la Fotheringay.
23 martie: închiderea lucrărilor Parlamentului.
2 aprilie: plecarea lui Drake la Câdiz.
10 aprilie*: jefuirea Câdiz-ului de către Drake.

1588

12 mai: Henric III este alungat din Paris de către Ligă („Ziua Baricadelor").
28 mai*: plecarea Marii Armada de la Lisabona.
18 iulie*: Armada este blocată la Calais.
29-30 iulie *: împrăştierea Armadei în Marea Nordului.
8 august: Elisabeta în tabăra de la Tilbury.
4 septembrie: moartea lui Leicester.
octombrie: apariţia broşurilor Marprelate Tracts.
23 decembrie: asasinarea ducelui de Guise la Blois.

1589

Publicarea romanului pastoral Arcadia de Philip Sidney.
4 februarie-29 martie: al şaptelea Parlament din timpul domniei Elisabetei.

* în calendarul englez (10 zile mai târziu în calendarul spaniol).

lartie: oraşul Geertruidenberg (Ţările de Jos) este predat spaniolilor de garnizoana
revoltată.
prilie-iunie: expediţia lui Drake şi Essex în Portugalia în sprijinul lui Don Antonio.
anie: expediţia lui Cumberland în Insulele Azore.
ugust: trimiterea lui Francis Vere în Ţările de Jos în calitate de comandant al trupelor
engleze.
august: asasinarea lui Henric III al Franţei la Saint-Cloud.
eptembrie: trimiterea lui Willoughby în Franţa pentru a-l ajuta pe Henric IV. Victoria
lui Henric IV la Arques.

1590
'ublicarea primei părţi a volumului de versuri intitulat Faerie Queene de Edmund Spenser.
5 februarie: ocuparea oraşului Breda (Ţările de Jos) de anglo-olandezi.
i aprilie: moartea lui Walsingham.
:8 octombrie: debarcarea spaniolilor în Bretagne.

1591

Reprezentarea primei piese a lui Shakespeare, Zadarnicele chinuri ale dragostei.
'ublicarea (postumă) a cărţii Astrophel and Stella de Philip Sidney.
ulie: trimiterea lui Essex şi a lui Francis Vere în Franţa pentru a-l ajuta pe Henric IV.
ugust: trimiterea lui Henry Norris în Bretagne pentru a lupta împotriva spaniolilor.
H august: lupta navală a lui Richard Grenville la bordul vasului Revenge.

1592
iprilie: eşecul asediului oraşului Rouen, întoarcerea lui Essex în Anglia.
rara: secetă nemaiîntâlnită în Anglia.
august: capturarea galionului portughez Madre de Dios de către Frobischer.
i decembrie: moartea lui Alessandro Farnese în Ţările de Jos.

1593
9 februarie-l0 aprilie: al optulea Parlament din timpul domniei Elisabetei.
'.9 mai: execuţia lui John Penry, autorul pamfletelor Marprelate Tracts.
15 iulie: convertirea lui Henric IV la catolicism.
'ara: epidemie de ciumă la Londra.

1594
Cartea lui Parsons (alias Doleman) despre succesiunea reginei.
' februarie: plecarea expediţiei lui Raleigh spre Orinoco (întoarcerea în august).
12 martie: intrarea lui Henric IV în Paris.
Jrimăvara-vara: vreme foarte rea în Anglia.
' iunie: execuţia Dr. Lopez.
loiembrie: expediţia engleză în Bretagne; cucerirea portului Crozon construit de spanioli
(18 noiembrie).

1595
17 ianuarie: Henric IV declară război Spaniei.
4 mai: cucerirea fortului Blackwater în Irlanda de către Tyrone.
31 iulie: cucerirea oraşului Doullens de către spanioli.

vara: ploi torenţiale în Anglia, inundaţii, răscoale din cauza foametei.
august: plecarea lui Drake şi a lui Hawkins în ultima lor expediţie peste ocean.
12 noiembrie: moartea lui Hawkins pe mare.

1596
Reprezentarea piesei Neguţătorul din Veneţia de Shakespeare.
ianuarie: misiunea lui Henry Unton în Franţa.
28 ianuarie: moartea lui Drake pe mare.
14 aprilie: ocuparea portului Calais de către spanioli.
26 mai: Tratatul de la Greenwich, alianţa franco-engleză împotriva Spaniei.
l iunie: plecarea expediţiei lui Essex împotriva portului Cădiz.
22 iunie*: cucerirea Câdiz-ului de către Essex.
iulie: Robert Cecil este numit Secretar de Stat.
10 august: întoarcerea lui Essex.
octombrie: cea de a doua Armada spaniolă împotriva Angliei; eşecul ei.

1597
Prima ediţie a Eseurilor lui Francis Bacon.
iunie-octombrie: „Călătoria în insule" (expediţia maritimă a lui Essex).
11 martie: cucerirea oraşului Amiens de către spanioli.
aprilie: trimiterea unor ajutoare engleze lui Henric IV.
25 septembrie: recucerirea oraşului Amiens de la spanioli.
24 octombrie: deschiderea lucrărilor celui de al nouălea Parlament din timpul domniei
Elisabetei. Dezbaterea în legătură cu monopolurile.

1598
9 februarie: încheierea lucrărilor celui de al nouălea Parlament.
13 aprilie: Edictul din Nantes.
2 mai: Tratatul de la Vervins, pacea franco-spaniolă.
4 august: moartea lui Burghley.
14 august: victoria lui Tyrone la Yellow Ford (Irlanda).
13 septembrie: moartea lui Filip II al Spaniei.

1599
27 martie: plecarea lui Essex în Irlanda în calitate de comandant suprem.
august: spaimă în Anglia la vestea unei noi Armada spaniole.

După calendarul englez (2 iulie în calendarul spaniol).

6 septembrie: întrevederea dintre Essex şi Tyrone la vadul Bellaclinthe.
28-29 septembrie: întoarcerea lui Essex în Anglia; arestarea lui.

1600
Reprezentarea piesei Hamlet de Shakespeare.
21 aprilie: edictul dat de Henric IV care reduce importul ţesăturilor engleze în Franţa.
5 iunie: judecarea lui Essex.

1601

8 februarie: tentativa de lovitură de stat a lui Essex.
25 februarie: execuţia lui Essex.
5 iulie: începutul asedierii portului Oostende de către spanioli.
31 iulie: execuţia mareşalului de Biron în Franţa.
21 septembrie: debarcarea spaniolilor în Irlanda; construirea fortului de la Kinsale.
27 octombrie-29 decembrie: al zecelea Parlament din timpul domniei Elisabetei.
„Discursul de aur" („Golden Speech") rostit de regină.

1602

2 ianuarie: cucerirea fortului Kinsale de către englezi.
17 februarie: proclamaţia regală care reglementează exportul ţesăturilor engleze în
Franţa.
1603

21 ianuarie: Elisabeta pleacă din Londra la Richmond.
5 martie: Elisabeta cade la pat.
24 martie: moartea Elisabetei. lacob VI este proclamat rege al Angliei sub numele de
lacob I.
30 martie: supunerea lui Tyrone.
28 aprilie: funeraliile Elisabetei.
NOTE

Abrevieri pentru titlurile citate
(pentru referinţe complete, vezi BIBLIOGRAFIA)

BABELON: J.-P. Babelon, Henri IV.
BIRCH: T. BIRCH, Memoirs ofthe Reign of Elizabeth.
CAMDEN, Annales: W. CAMDEN, Memoires des choses qui se sont passees en Angleterre... sous le regne d'Elisabeth jusqu'a l'an de salut 1589.
CAMDEN, Historie: W. CAMDEN, The Historie ofthe most renowned and victorious Princess Elizabeth, late Queen of England.
CHEYNEY: E.P. CHEYNEY, A History of England f rom the defeat ofthe Armada to the death of Elizabeth.
CSP Dom.: Calendar of State Papers, Domestic, ofthe reigns of Edward VI, Mary I, Elizabeth I and James I.
CSP For. Ed. VI: Calendar of State Papers, Foreign, ofthe reign of Edward VI.
CSP For. Mary: Calendar of State Papers, Foreign, ofthe reign of Mary I.
CSP For. Eliz.: Calendar of State Papers, Foreign, ofthe reign of Elizabeth.
CSP Irish: Calendar of State Papers relating to Ireland.
CSP Scot.: Calendar of State Papers relating to Scotland and Mary Queen of Scots.
CSP Spân.: Calendar ofletters' relating to the negotiations between England and Spain... ofthe reigns of Henry VII, Henry VIII, Edward VI and Mary I.
CSP Spân. Eliz.: Calendar of State Papers relating to English affairs, principally in the Archives ofSimancas, reign of Elizabeth.
CSP. Ven.: Calendar of State Papers... relating to English affairs in the archives and collections of Venice...
DEVEREUX: W.B. DEVEREUX, Lives and letters ofthe Devereux, Earls ofEssex.
DIGGES: D. DIGGES, The Compleat Ambassador, treaties ofthe intended marriage of Queen Elizabeth.
DNB: Dictionary of National Biography.

FENELON: F. de SALIGNAC DE LA MOTHE-FENELON, Correspondance
diplomatique.
FORBES: P. FORBES, A Full view of public transactions in the reign of Queen Elizabeth.
GACHARD şi PIOT: L.-P. GACHARD şi C. PIOT, Collection des voyages des
souverains des Pays-Bas.
HARINGTON: J. HARINGTON, Nugae Antiquae (între paranteze este data ediţiei
citate: 1769,1791,1804).
HAYNES: S. HAYNES, A Collection of State Papers...
HENRI IV: Recueil des lettres missives de Henri IV.
ANEXE

LINSHED: R. HOLINSHED, Chronides of England, Scoţiană and Ireland (ed.
din 1807).
RVYN DE LETTENHOVE: J. KERVYN DE LETTENHOVE, Relations politiques
ies Pays-Bas et de l'Angleterre sous le regne de Philippe H.
BANOFF: Lettres et memoires de Mărie Stuart, ed. A. LABANOFF.
FERRIERE: H. DE LA FERRIERE, Projets de mariage de la reine Elisabeth.
FFLEUR DE KERMAINGANT: P.P. LAFFLEUR DE KERMAINGANT,
L'ambassade de France en Angleterre sous Henri IV.
Letters and Papers, Foreign and Domestic, ofthe reign of Henry VIII.
LVILLE: Memoires de Melvil, traduits de l'anglais.
'MBY: F.A. MUMBY, The Girlhood ofQueen Elizabeth.
'RDIN: W. MURDIN, A Collection of State Papers...
ALE, Parliaments: J.E. NEALE, Elizabeth I and her Parliaments.
HOLS: J. NICHOLS, The Progresses and public processions ofQueen Elizabeth.
iVOST-PARADOL: L.-A. PREVOST-PARADOL, Elisabeth et Henri IV.
A.D, Burghley: C. READ, Lord Burghley and Queen Elizabeth.
A.D, Cecil: C. READ, Mr. Secretary Cecil and Queen Elizabeth.
A.D, Walsingham: C. READ, Mr. Secretary Walsingham and the policy of Queen
Elizabeth.
IACHEY: L. STRACHEY, Elizabeth and Essex (ediţia citată: Penguin Modern
Hassics).

JLET: A. TEULET, Papiers d'Etat relatifs â l'histoire de l'Ecosse au XVIe siecle.
R.TOT: Abatele de VERTOT, Ambassades de Messieurs de Noailles en Angleterre.
ISS: Ch. WEISS, Papiers d'Etat du cardinal de Granvelle.
SSENER: L. WIESENER, Lajeunesse d'Elisabeth d'Angleterre.
4WOOD: R. WINWOOD, Memorials of Affairs of State in the reigns ofQueen
Elizabeth and King James I.
IGHT: T. WRIGHT, Queen Elizabeth and her times.

Capitolul I

CSP Ven., II, nr. 479 (l septembrie 1514).
Numărul este discutabil, deoarece documentele timpului nu sunt întotdeauna
)recise şi nici explicite.
Despre această afacere încurcată, a se vedea sursele citate de J.S. BREWER, The
teign of Henry VIII, II, pp. 162-l80, şi J. RIDLEY, Henry VIII, pp. 153-l65.
Sursa acestei versiuni, atribuită chiar lui Henric VIII, este povestirea lui George
:AVENDISH în Life and Death of Cardinal Wolsey, ed. R.S. Sylvester, p. 83. O
crisoare a lui Wolsey către Henric VIII, din 5 iulie 1527, arată însă clar că această
ntervenţie a episcopului de Tarbes era un simplu pretext inventat pentru nevoile
:auzei (BREWER, The Reign of Henry VIII, II, p. 163).
J. LINGARD, Histoire d'Angletene, VI, p. 174.
Precizarea cea mai erudită, cu trimitere la textele teologice, este aceea a lui J.J.
SCARISBRICK, Henry VIII, pp. 163-l97. Textul Bibliei citat aici este dat în
versiunea numită Biblia de la Ierusalim.
G. CAVENDISH, Life and Death of Wolsey, p. 86.
LP, VI, nr. 351 (16 aprilie 1533); CSP Ven. IV, nr. 870 (12 aprilie 1533).

9. Sursele se găsesc în FRIEDMANN, Anne Boleyn, I, p. 233. Regele a fost informat
încă de la 28 iulie, dar sentinţa pontificală n-a fost făcută publică. Henric a încercat
în zadar s-o anuleze în lunile următoare, până la ruptura sa definitivă de Roma.
10. E.W. IVES, Anne Boleyn, p. 230.
11. CSP Spân., IV/II, nr. 1124 (10 septembrie 1533).
12. Ibidem.
13. Id., nr. 1107 (30 iulie 1533).
14. Relatarea amănunţită în E. HALL, The Union of the two noble and illustrious
families of Lancaster and York..., ed. 1809, pp. 805-807.
15. CSP Spân., IV/II, nr. 1127 (7-l5 septembrie 1533).
16. Id, nr. 1133 (10 octombrie 1533).
17. Statutes of the Realm, III, 25 Henry VIII, c. 22.
18. Ordinul Consiliului Privat din 2 decembrie: LP, VI, nr. 1486.
19. CSP Spân., V/l, nr. 4 (17 ianuarie 1534).
20. Id, nr. 22 (7 martie 1534).
21. Id, nr. 10 şi 17 (11 şi 21 februarie 1534).
22. Id, nr. 68 (23 iunie 1534).
23. Id, nr. 40 (12 aprilie 1534).
24. E.W. IVES, Anne Boleyn, p. 270.
25. LP, VII, nr. 556 (27 aprilie 1534).
26. W., nr. 958 (iulie 1534).
27. CSP Spân., V/I, nr. 90 (23 septembrie 1534).
28. CSP Spân., IV/II, nr. 1123 (3 septembrie 1533).
29. Id, V/I, nr. 127 (14 ianuarie 1535).
30. Id, nr. 90 (23 septembrie 1534).
31. LP, VIII, nr. 263 (25 februarie 1535).
32. Memoires de Michel de Castelnau (completări, ed. Le Laboureur), I, p. 412.
33. CSP Ven., V, nr. 54 (3 iunie 1535).
34. CSP Spân., V/II, nr. 3 (9 ianuarie 1536).
35. Id, nr. 9 (21 ianuarie 1536).
36. Id, nr. 43 (l aprilie 1536).
37. Id, nr. 13 (29 ianuarie 1536).
38. E.W. IVES, Anne Boleyn, pp. 350-351.
39. Id, p. 365, cu referinţe.
40. W., p. 375.
41. Id, p. 361.

42. Mărturisirile scoţianului Alexander Ales: a se vedea nota următoare.
43. CSP For. Eliz., 1558-l559, nr. 1303.
44. Statutes o f the Realm, III, 28 Henry VIII, c. 7.

Capitolul II

1. MUMBY, p. 15; P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 11. Totuşi, în 1572, după paisprezece
ani de domnie, Elisabeta îi dă ordin arhiepiscopului Parker să caute în arhivele
arhiepiscopiei o bulă pontificală care ar fi autorizat căsătoria lui Henric VIII cu
Anne Boleyn. Căutare inutilă, în mod evident (Correspondance ofMatthew Parker,
pp. 414-420).
2 ANEXE

. CSP Spân., IV/II, nr. 1061.
. W.,V/II, nr.55.
. LP, X, nr. 956.
. CSP Spân., IV/II, nr. 1164.
. H. CLIFFORD, Life ofJane Dormer, ed. J. Stevenson, pp. 79-80.
. LP, XI, nr. 7.
. LP, X, nr. 1186; XI, nr. 7; etc.
. LP, X, nr. 1187.
. LP, XI, nr.132.
, Scrisoare din păcate nedatată, dar contextul nu lasă nici o îndoială. Publicată pentru
prima dată de către ELLIS, Original Letters..., seria a 2-a, II, pp. 78-83.
. LP, XII/I, nr. 816 (aprilie 1537). Delfinul, fiul mai mare al lui Francisc I, era deja
căsătorit de patru ani cu Caterina de Medici.
. Prima ediţie, 1694. Textul citat aici este după ediţia din 1703: G. LETI, La vie
d'Elizabeth reine d'Angleterre, I, pp. 125-l26.
. J.G. NICHOLS, Literary remains of King Edward VI, p. CCLVII.
. LP, XIII/I, nr. 255, 329; XIII/II, nr. 484; CSP Spân., V/II, nr. 213; etc.
. LP, XVIII/I, nr. 391 (9 aprilie 1543).
. Thomas HEYWOOD, England's Elizabeth, 1632, pp. 3l-32.

. Citat de David CRESSY, Education in Tudor and Stuart England, 1975, p. 106.
. Pentru toate acestea, a se vedea lucrarea bine documentată a lui Catherine
BERNARD-CHEYRE, La femme au temps de Shakespeare, Paris, 1988.
. Scrisoarea lui Roger Ascham către Jean Sturm, citată de MUMBY, p. 69.
. Scrisoare din 31 decembrie 1544: citată de MUMBY, p. 25.
. Citat de Paul JOHNSON, Elizabeth I, p. 16.
. R. ASCHAM, The Schoolmaster.
. LP, XIV/II, nr. 697.
. Episodul este relatat de John FOXE în Acts and Monuments, mai cunoscută sub
numele de Book of Martyrs, lucrare clasică a propagandei protestante (V, p. 33).
Autenticitatea sa nu este cu totul sigură.
. Citat de MUMBY, p. 22.
. Ibidem.
. LP, XX/I, nr. 90 şi 91; XX/II, nr. 639; etc.
. F. YORK POWELL şi T.F. TOUT, Histoire d'Angleterre, trad. fr. 1932, p. 493).
. M. LEVINE, The Early Elizabethan Succession, 1966, pp. 147-l62. Textul testa-
mentului este publicat de RYMER, Foedera (ediţia din 1741), VI, p. 142.

Capitolul III

E. HALL, The Union ofthe noble and illustrious families..., ed. 1809, p. 160.
. ELLIS, Original letters..., prima serie, II, p. 143.
. Philippe ARIES, L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Regime.
G. LETI, La vie d'Elizabeth..., trad. fr. 1703,1, pp. 160-l61.
Id., pp. 162-l63.
Toate aceste detalii sunt extrase din interogatoriile lui Kate Ashley şi Thomas Parry
cu ocazia procedurii judiciare din 1549, publicată în secolul al XVIII-lea de Samuel
HAYNES.

7. HAYNES, p. 74.
8. G. LETI, La vie d'Elizabeth..., I, p. 174.
9. HAYNES, pp. 102-l03.
10. M, p. 95
11. Id., pp. 70-71.
12. Id., pp. 89-90.
13. Scrisoare a lui Robert Tyrwhitt către Protectorul Somerset, 19 februarie 1549:
HAYNES, p. 108.
44. ELLIS, Original letters..., prima serie, II, p. 148.
15. G. LETI, La vie d'Elizabeth..., I, p. 184.
16. H.F.M. PRESCOTT, Spanish Tudor: The Uf e ofBloody Mary, p. 203.
17. Detalii în corespondenţele diplomatice şi în MUMBY.
18. ELLIS, Original letters..., prima serie, II, p. 148.
19. G. LETI, La vie d'Elizabeth..., I, pp. 193-l94.

Capitolul IV

1. H. GEE şi W.J. HARDY, Documents [Ilustrative of Church history, p. 373.
2. Citat de P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 36.
3. C. WRIOTHESLEY, A Chronicle of England..., ed. W.D. Hamilton, II, p. 103.
4. Scrisoarea ambasadorului Spaniei, 9 septembrie 1553 (GACHARD şi PIOT, IV,
p. 117).
5. WIESENER, pp. 105-l06.
6. Id., pp. 107-l08.
7. GACHARD şi PIOT, IV, p. 126.
8. Id, p. 130.
9. VERTOT, II, p. 140.
10. Scrisoarea lui Simon Renard către Carol Quintul, 4 noiembrie 1553 (GACHARD.
şi PIOT, p. 182).
11. WIESENER, p. 143 (cu surse).
12. GACHARD şi PIOT, IV, p. 161.
13. Ai, p. 222.
14. VERTOT, II, p. 150 (16 septembrie 1553).
15. Id., p. 194 (28 septembrie 1553).
16. WIESENER, p. 150 (cu surse).
17. VERTOT, II, p. 273 (30 noiembrie 1553).

18. GACHARD şi PIOT, IV, p. 233 (3 decembrie 1553).
19. Id., p. 227 (29 noiembrie 1553).
20. Ibidem.
21. Relatarea plecării Elisabetei de la curte în corespondenţele lui Renard
(GAGHARD şi PIOT, IV, pp. 24l-252) şi Noailles (VERTOT, II, pp. 309-310).
22. Se spune că el ar fi fost trădat de croitorul său, care ar fi dezvăluit Consiliului că
el îşi comandase o tunică din zale (HOLINSHED, IV, p. 37).
23. Scrisoare din 18 ianuarie 1554 (GACHARD şi PIOT, IV, p. 30).
24. VERTOT, II, p. 208.
25. Text cunoscut din corespondenţa diplomatică a lui Renard: GACHARD şi PIOT,
IV, p. 323.

6. Id., p. 323 (29 ianuarie 1554).
7. Asupra acestei afaceri, cam încurcată, a se vedea analiza minuţioasă a lui
WIESENER, pp. 185-l86.
8. WIESENER, p. 196 (depeşă din 12 februarie 1554).
9. J. FOXE, Acts and Monuments, VIII, p. 606.
0. Citat de WIESENER, p. 200.
1. M, pp. 220-221.
2. Th. HEYWOOD, citat de WIESENER, pp. 224-225.
3. Originalul în Public Record Office: State Papers, 11/4, nr. 2. Text publicat în mai
multe rânduri. Aici citat după ELLIS, Original letters..., seria a doua, II, p. 254.
4. J. FOXE, Acts and Monuments..., VIII, p. 608.
5. Th. HEYWOOD, England's Elizabeth, p. 100.
6. „Domnul Wyatt a fost decapitat... dezvinovăţindu-i, înainte de a muri, pe doamna
Elisabeta şi pe Courtenay, pe care mai înainte îi acuzase că se înţeleseseră cu el
asupra acţiunii...": scrisoare a tui Noailles către Henric II, 13 aprilie 1554 (VERTOT,
III, p. 15).
7. Scrisoare a lui Renard către împărat, 17 aprilie 1554 (WIESENER, p. 254).

1. J. FOXE, Acts and Monuments..., VIII, p. 615.
2. „Ei au tras trei salve de tun în semn de bucurie, fapt care a nemulţumit-o pe regină
şi pe Consiliul său": scrisoarea lui Simon Renard, 22 mai 1554 (WEISS, IV, p. 249).
3. VERTOT, III, p. 236.
4. Citat de MUMBY, p. 131. (Celelalte citate din scrisorile lui Bedingfeld reproduse
în acest capitol sunt extrase din aceeaşi publicaţie).
5. Id., pp. 134-l35.
6. A se vedea nota 4 de mai sus.
7. Id., p. 152. Din păcate, fila pe care se găsea regimul recomandat de Dr. Owen a
dispărut.
S. M, pp. 153-l54.
3. Toate aceste proiecte sau schiţe de proiecte, privind căsătoria Elisabetei în 1554-l555
se găsesc în depeşele diplomatice spaniole, franceze şi veneţiene (a se vedea în
bibliografie CSP Spanish, CSP Venetian, GACHARD şi PIOT, WEISS,
FRIEDMANN, VERTOT). Cronologia este uneori încurcată, negocieri diferite
purtându-se simultan. La un moment dat, s-a discutat chiar să fie căsătorită Elisabeta
cu Don Carlos, fiul lui Filip II, care avea atunci nouă ani!
l J. FOXE, Acts and Monuments..., VIII, p. 619.
1. Relatarea afacerii în WIESENER, pp. 318-319 (cu surse).
1. P. FRIEDMANN, Leş depeches de Giovanni Michiel..., p. 33.
3. J. FOXE, Acts and Monuments..., VIII, p. 620.
*. Id.,p.621.
5. Scrisoarea lui Renard către Carol Quintul, 27 iunie 1555, în WEISS, IV, pp. 432-433.
5. A.G. DICKENS, The English Reformation, pp. 362-372. Au fost în total aproape
300 de execuţii, adică pe an câte o sută, timp de trei ani.
7. VERTOT, V, p. 173 (scrisoarea lui Antoine de Noailles din 22 octombrie 1555).

18. Id., V, p. 298.
19. Discutarea pe larg a dovezilor acestei intervenţii a lui Filip II în WIESENER
pp. 342-343.
20. Text în MUMBY, p. 215.
21. WIESENER, p. 352.
22. VERTOT, I, p. 334.
23. G. BURNET, The History ofthe Reformation ofthe Church ofEngland, II, p. 325
24. NICHOLS, I, p. 27.
25. Id.,p.28.
26. M.J. RODRÎGUEZ-SALGADO şi S. ADAMS, „The Count of Feria's dispatcl
to Philip II of 14 November 1558", Camden Miscellany, XXVIII, 1984, pp. 304-345
27. KERVYN DE LETTENHOVE, I, pp. 279-282.
28. După o scrisoare trimisă din Germania de către un protestant englez refugiat
Edwin Sandys: WIESENER, p. 373.
29. H. CLIFFORD, The Life ofJane Dormer, Duchess ofFeria, ed. J. Stevenson, p. 9C

Capitolul VI

1. LABANOFF, VI, p. 291.
2. CSPVen.,Vl/2, nr. 884.
3. Lucrări ale Cambridge Group for the History of Population and Social History
4. Histoire de la population franfaise, coord. J. DUPÂQUIER, pp. 65-69.
5. B. BENNASSAR şi J. JACQUART, Le XVI' siecle, p. 34.
6. D.M. PALLISER, The Age of Elizabeth, p. 59.
7. R. ASHTON, Reformation and Revolution, pp. 20-21; J. RIDLEY, The TudorAge
pp. 50-52.
8. S.T. BINDOFF, Tudor England, p. 141.
9. R. ASHTON, Reformation and Revolution, pp. 19-20.
10. Scrisoarea lui Simon Renard, 22 martie 1554 (WIESENER, p. 229).
11. Asupra acestei probleme, foarte controversate, a decadenţei aristocraţiei şi ;

evoluţiei păturii gentry, a se vedea precizările lui P. WILLIAMS, The Tudor Regim<
(1979).
12. CSP Ven., V, nr. 934 (18 august 1554).
13. J. RIDLEY, The Tudor Age, p. 77.
14. S.T. BINDOFF, Tudor England, p. 24.
15. WEISS, IV, p. 129.
16. VERTOT, II, p. 220.
17. Giacomo Soranzo, 18 august 1554 (CSP Ven., V, nr. 934).
18. Giovanni Michiel, 13 mai 1557 (CSP Ven., VI/2, nr. 884).
19. J. FOXE, Acts and Monuments..., VIII, p. 617.
20. Camden Miscellany, XXVIII, 1984, p. 329.

Capitolul VII

1. Le Nouvel Observateur, 7-l5 septembrie 1989.
2. CSP Dom., I, nr. 7.
3. READ, Cecil, p. 119.

ANEXE

Tudor Royal Prodamations, ed. P.L. HUGHES şi J.F. LARKIN, II, p. 99.
AMDEN, Annales, p. 18.
ICHOLS, I, p. 29.
r. STRYPE, Annals ofthe Reformaîion..., ed. 1735,1, p. 5.
Zurich Letters, ed. H. ROBINSON, pp. 4-5.
iARINGTON (1806), II, pp. 85-86.
CSP Ven., VII, nr. l (31 decembrie 1558); KERVYN DE LETTENHOVE, I,
ir. 271 (scrisoarea lui Feria către Filip II, 29 decembrie 1558); etc.
Tudor Royal Prodamations, II, pp. 102-l03.
~SP Ven., VII, nr. 1.
rd.,nr. 10.
Drocesiunea din 14 ianuarie şi încoronarea din 15 sunt cunoscute din mai multe
eiatări contemporane, reproduse şi comentate de NICHOLS, I, pp. 38-60, şi de
D.G. BAYNE, „The Coronation of Queen Elizabeth", English Historical Review,
CXII, 1907, pp. 650-673. Diferitele reiatări se deosebesc între ele din mai multe

mncte de vedere, în special în privinţa celebrării mesei după încoronare. După
mă dintre ele, s-a făcut ridicarea ostiei, dar regina plecase mai înainte.

, Capitolul VHI

-ORBES, I, pp. 8-9.
CERVYN DE LETTENHOVE, I, nr. 254 (14 decembrie 1558).
W.,nr. 268.
rrf.,nr. 283.
'b idem.
rd.,nr. 271.
-ORBES, I, p. 61.
'd., p. 14.
SP For. Eliz., II, p. XXIII.
«CERVYN DE LETTENHOVE, I, nr. 269 (28 decembrie 1558).
*VEISS, V, p. 468; CAMDEN, Annales, p. 30.
7ORBES, I, p. 16.
L STRYPE, Annals ofthe Reformation, I, p. 36.
'd., p. 21.
3ullarium Romanum (ed. 1727), I, p. 840.
7ORBES, I, p. 61.
rextul Tratatului de la Cateau-Cambresis, în RYMER, Foedera (ed. 1741), VI,
p. 70-73.
CERVYN DE LETTENHOVE, I, nr. 335 (11 aprilie 1559).
Discutarea amănunţită în C.G. BAYNE, „The First House of Commons of Queen
îlizabeth", English Historical Review, XXIII, 1908, pp. 45576 şi 643-682.
"S P Ven., Vil, nr. 12.
CAMDEN, Annales, p. 25.
îtatutes ofthe Realm, IV/I, l Eliz. c. 3, p. 558.
CERVYN DE LETTENHOVE, I, nr. 271.

24. Asupra versiunilor succesive ale Cărţii de rugăciune, a se vedea F. PROCTER,
History ofthe Book ofCommon Prayer (1902).
25. A se vedea NEALE, Parliaments, I, pp. 33-50, şi N.L. JONES, Faith by Statute,

pp. 18-34.
26. Discutarea amănunţită în N.L. JONES, Faith by Statute (1982).
27. Bibliografia asupra Parlamentului din 1559 şi asupra reformei religioase este
imensă; a se vedea NEALE, Parliaments, I, şi N.L. JONES, Faith by Statute. Textul
Legii Supremaţiei şi al Legii Uniformităţii apare în Statutes of the Realm, IV/I, l
Eliz., c. l şi 2, pp. 350 şi 355.

Capitolul IX

1. Descrierea amănunţită a serbării a fost făcută de mantovanul Schifanoia, care era
de faţă (CSP Ven., VII, nr. 77).
2. J.B. BLACK, The reign of Elizabeth I, p. 38.
3. R. KEITH, History of the Affairs of Church and State in Scoţiană, pp. 78-79.
4. CSP For. Eliz., I, nr. 262.
5. Id., nr. 312.
6. Scrisorile lui Throckmorton se găsesc în CSP. Eliz. şi în FORBES.
7. CSP For. Eliz., I, m. 878.
8. Id., nr. 953.
9. CSP Scot., I, nr. 1155.
10. READ, Cecil, pp. 137-l38.
11. Id. (aceeaşi scrisoare), pp. 138-l39.
12. CSP For. Eliz., l, nr. 887.
13. CSP Scot., l m. 496.
14. CSP For Eliz., I, nr. 1039.
15. Id., nr. 1149.
16. Id., nr. 1360.
17. Id., nr. 1134 (6 august 1559); etc.
18. Id., nr. 1239.
19. W., nr. 1157 şi 1161.
20. TEULET, I, p. 334.
21. M, p. 340.
22. CSP Scot., l, m. 552.
23. TEULET, I, p. 353.
24. CSP For. Eliz., I, nr. 1157.
25. W.,nr. 1300.
26. TEULET, I, p. 312.

27. KERVYN DE LETTENHOVE, I, nr. 360 (28 iunie 1559) şi 421 (2 septembrie 1559).
28. TEULET, I, p. 312.
29. 7d.,nr.358.
30. Evenimentele militare sunt descrise pe larg în R. KEITH, History ofthe Affairs
of Church and State in Scotland; şi mai recent în R. MARSHALL, Mary ofGuise
(1977).
31. CSP Scot., I, nr. 580; etc.

l. CSPFor. Eliz.,11, nr. 441.
5. TEULET, I, p. 409.
1. Id., p. 414.
5. CSP For. Eliz., II, p. 197, notă.
5. TEULET, I, p. 504.
7. Textul Tratatului în RYMER, Foedera (ed. 1741), VI/IV, p. 95.
î. HAYNES, p. 268 (24 martie 1560).
?. TEULET, I, p. 463 (7 decembrie 1559).
3. W., p. 480.
l. Ibidem.
l. M, pp. 494-509.
3. Corespondenţa lui Sebastien de L'Aubespine în P. PARIS, Negociations... relatives
au regne de Francois II, 1841.
\. Scrisoarea ambasadorului Spaniei Chantonnay către guvernatoarea Ţărilor de Jos,
18 martie 1560 (citată de C. PAILLARD în Revue historique, XIV, 1880, p. 104).
5. FORBES, I, p. 212.
5. întreaga problemă a Conspiraţiei de la Amboise şi a responsabilităţii engleze este
tratată în: L. ROMIER, La conjuration d'Amboise, 1923; J. DURENG, „La complicite
de l'Angleterre dans le complot d'Amboise", Revue d'histoire moderne et contem-
poraine, VI, 1905, pp. 249-256; şi N.M. SUTHERLAND, „Queen Elizabeth and
the Conspiracy of Amboise", English Historical Review, LXXXI, 1966, pp. 474-489.
7. FORBES, I, p. 454.

8. Textul Tratatului de la Edinburgh în RYMER, Foedera (ed. 1741), VI/IV, pp. 105-l06.
9. TEULET, I, pp. 605-606.
0. CSP Scot., l, m. 851.

Capitolul X
1. CAMDEN, Annales, pp. 35-36.
2. S. DORAN, „Religion and politics at the Court of Elizabeth I: the Habsburg
marriage negotiations of 1559-l567", English Historical Review, CIV, 1989,
pp. 908-926.
3. CSP Spân. Eliz., I, nr. 35.
4. 7d.,nr. 27.
5. HAYNES, p. 212.
6. CSP For. Eliz., I, nr. 975 (12 iulie 1559).
7. CSP Spân. Eliz., I, nr. 27 şi 29.
8. V. VON KLARWILL, Queen Elizabeth and some foreigners, p. 157.
9. Id., nr. 113.
0. C5PVen.,VII,nr. 82.
1. CSP Spân. Eliz., l, nr. 65.
2. 7d.,nr. 74.
3. KARWILL, p. 99.
4. CSP Spân. Eliz., I, nr. 60.
5. Id., nr. 92.
6. J. RIDLEY, Elizabeth I, p. 110.
7. CS/Ven.,VII,nr. 82.

18. CSP Spân. Eliz., I, nr. 95.
19. Id., nr. 27.
20. Id., nr. 119.
21. Moartea lui Amy Robsart a dat naştere la o întreagă literatură. A se vedea I. AIRD,
„The Death of Amy Robsart", English Historlcal Review, LXXI, 1956, pp. 69-79
22. CSP Spân. Eliz., I, nr. 119.
23. Id.,m. 170.
24. Hardwicke Papers, I, p. 164.
25. HAYNES, p. 361.
26. CSP Spân. Eliz., I, nr. 123.
27. Id., nr. 125.

28. ItL,ai. 128.
29. Id., nr. 134.
30. J. NEALE, Queen Elizabeth I (ed. Panther Books), p. 87.
31. HAYNES, p. 368.
32. CSP Spân. Eliz., I, nr. 190.
33. Id., nr. 270 (9 octombrie 1564).
34. Id., nr. 31.
35. CSP Ven., VII, nr. 71. în aceeaşi scrisoare, Schifanoia precizează că preferă „să
nu spună nimic" despre intimitatea reginei cu Lord Robert: cele două chestiuni
sunt deci absolut contemporane.
36. HAYNES, p. 420 (8 septembrie 1564).
37. KERVYN DE LETTENHOVE, I, nr. 327.
38. Id., nr. 342 (29 aprilie 1559).
39. CSP Ven., Vil, m.71.
40. Despre introducerea noilor structuri ecleziastice anglicane, a se vedea H. GEE.
The Elizabethan Clergy and the settlement of religion, Londra, 1898; şi W.P.M.
KENNEDY, Life of Matthew Parker, Londra, 1908.
41. KERVYIN DE LETTENHOVE, I, nr. 444.
42. P. STUBBES, Anatomy of Abuses (1583).
43. CSP Spân. Eliz., I, nr. 86.
44. C. READ, Cec/7, pp. 208-211.

Capitolul XI

1. Citat de J.W. BURGON, The life and times of Şir Thomas Gresham, I, pp. 257-262.
2. R.H. TAWNEY şi E. POWER, Tudor Economic Documents, II, pp. 195-l96.
3. „Rezumatul motivelor care au determinat-o pe Maiestatea Sa Regina să corecteze
monedele depreciate..." , septembrie 1560 (R. RUDING, Annals of the coinage
of Creat Britain, p. 336).
4. S.T. BINDOFF, Tudor England, p. 198.
5. CSP For. Eliz., I, nr. 369 (l martie 1559).
6. P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 84.
7. R. KEITH, History of the affairs ofChurch and State in Scoţiană, I, pp. 15l-l52.

8. Hardwicke Papers, I, p. 129.
ANEXE

.ABANOFF, I, p. 123.
l. KEITH, History ofthe affairs of Church and State in Scoţiană, I, pp. 166-l67.
VRIGHT, I, p. 58.
:SP For. Eliz., IV, nr. 124 (20 aprilie 1561).
d, m. 151 (29 aprilie 1561).
.A. FROUDE, History ofEngland..., VII, p. 354.
d., p. 352.
IAYNES, pp. 373-374 (scrisoarea lui Maitland către Cecil).
1. KEITH, History ofthe affairs of Church and State in Scoţiană, I, pp. 167-l68.
:SP For. Eliz., IV, nr. 337.
'ext în CSP For. Eliz., I, nr. 336; şi în R. KEITH, History of the affairs of Church
nd State in Scoţiană, I, pp. 170-l77.
iardwicke Papers, IV, p. 172.
:SPFor. Eliz., IV, nr. 404.
:ERVYN DE LETTENHOVE, ii, nr. 604.

Capitolul XII

.ABANOFF, I, p. 175.
)espre această expediţie, cauzele şi urmările ei, a se vedea M. DUCHEIN, Mărie
tuart: lafemme et le mythe, pp. 128-l31.
î. POLLEN, A letterfrom Mary Queen ofScots to the Duke ofGuise, pp. 39-40.
bidem.
bidem. O altă versiune a acestui text este publicată în M. PHILIPPSON, Histoire
u regne de Mărie Stuart, III, pp. 444-452.
:SP Spân. Eliz., l, m. 93.
d., m. 92.
d.,nr. 84.
d., m. 21.
VRIGHT, I, pp. 7-8
:SPSpan. Eliz., l, m. 84.
v se vedea notele 3 şi 5.
:SPScot.,l,m. 373.

Iardwicke Papers, I, p. 177.
IEAD, Cecil, pp. 237-238 (document de la British Library, Cotton Mss.).
ABANOFF, p. 123.
-SPFor. Eliz., IV, nr. 855.
d., m. 971.
d., m. 967.
d., V, nr. 187.
IAYNES, pp. 388-390.
SP For. Eliz., V, m. 245.
d., m. 309.
IAYNES, pp. 39l-392.

25. Scrisorile lui Quadra se găsesc în CSP Spân. E/iz., I, nr. 187 până la 198, şi în KERVYN DE LETTENHOVE, III, nr. 956 până la 962.
26. H. POLLEN, A lefter of Mary Queen of Scots to the Duke of Guise, pp. 74-75.
27. Aventura lui Arthur Pole este cunoscută mai ales din scrisorile lui Quadra, suspectat, în mod evident, că nu spune tot ce ştia.
28. Cf. notei 4 din cap. XI.
29. NEALE, Parliaments, I, p. 94.
30. Statutes ofRealm, IV/I, pp. 402-405.
31. CSP Spân. Eliz., I, nr. 210.
32. NEALE, Parliaments, I, pp. 108-l09.
33. M,nr. 124.
34. WRIGHT, I, p. 137.

Capitolul XIII

1. READ, Cecil, p. 240, după un document de la Public Record Office.
2. CSP For. Eliz., III, nr. 505.
3. CSP For. Eliz., IV, nr. 503.
4. READ, Cecil, p. 244.
5. Un bun rezumat al problemei şi al acestor teze în E. BOURASSIN, Charles IX, pp. 9-l8.
6. Throckmorton către Cecil, 17 aprilie 1562 (H. d'AUMALE, Histoire des princes

de Conde, I, pp. 355-358).
7. FORBES, II, P. 2.
8. CSP For. Eliz., V, nr. 67.
9. CSP Spân. Eliz., I, nr. 178.
10. Id., nr. 183.
11. Textul tratatului (în latină) în Memoires de Conde, III, pp. 689-693.
12. Id.,m. 693.
13. M,nr. 102.
14. WRIGHT, I, p. 95.
15. M. CASTELNAU DE MAUVISSIERE, Memoires (colecţia memoriilor
referitoare la istoria Franţei...), pp. 119-l21.
16. FORBES, II, pp. 332 şi 370.
17. W.,nr. 367.
18. Memoires de Conde, II, p. 160.
19. READ, Cecil, p. 259.
20. Memoires de Conde, IV, pp. 55l-552.
21. Scrisorile lui Warwick, în FORBES, II, p. 443 sq.
22. Memoires de Conde, II, p. 172.
23. FORBES, II, p. 498.
24. READ, Cecil, p. 288.
25. WRIGHT, I, p. 125.
26. CSP Spân. Eliz., I, nr. 166,169, etc.
27. Id., nr. 202 (10 ianuarie 1563).
ANEXE

Id., nr. 244 (19 ianuarie 1564).
Id, nr. 283 (2 ianuarie 1565).
Id.,nr. 253,256etc.
READ, Cecil, pp. 288-289.
KERVYN DE LETTENHOVE, III, p. 413 (15 mai 1563).
WRIGHT, I, p. 175 (12 septembrie 1564).
CSP Spân. Eliz., I, nr. 258 (Guzmân da Silva către Filip II, 31 iulie 1564).
Id, nr. 330.
Id, nr. 385 (Guzmân de Silva către Filip II, 12 octombrie 1566).

Capitolul XIV

MELVILLE, I, p. 142.

A se vedea, pentru o paralelă între Maria Stuart şi Elisabeta: M. DUCHEIN, Mărie
Stuart: la femme et le mythe, pp. 553-554.
S. de L'AUBESPINE, Negociations...relatives au regne de Francois II, ed. L. Paris,
pp.738-744.
CSP Spân. Eliz., I, nr. 215 (18 martie 1563).
Id, nr. 230.
CSP Scot., II, nr. 126 (16 decembrie 1564).
CSP Spân. Eliz., I, nr. 218 (3 aprilie 1563).
Id,m. 230.
M,nr. 234.
Id, nr. 238 (17 iulie 1563).
Id, nr. 259 (6 august 1564).
CSP Scot., II, nr. 23 (20 august 1563).
Id, nr. 45.
Id,m. 69.
Id, nr. 93.
M, nr. 78 (5 iunie 1564).
Id, nr. 126 (16 decembrie 1564).
MELVILLE, I, p. 142.
M, p. 154.
CSP Scot., U, nr. 60.
J. RIDLEY, Elizabeth I, p. 138.
CSP Spân. Eliz., l, nr. 253.
MELVILLE, I, p. 142.
CSP Scot., U, m. 112.
Id,nr. 146.
MELVILLE, I, p. 169.
CSP Scot., II, nr. 186 (21 mai 1565).
Id, nr. 148,163,186.
Id, nr. 170 (24 aprilie 1565).
Id, nr. 183 (21 mai 1565).
CSP Scot., U, nr. 230.

32. Id.,m. 270.
33. TEULET, II, pp. 83-84.
34. M, p. 103.
35. CSP Spân. Eliz., I, nr. 330.
36. WRIGHT, I, p. 175.
37. CSP Spân. Eliz., I, nr. 268.

38. HAYNES, p. 444.
39. V.VON KLARWILL, Queen Elizabeth and some foreigners, p. 241.
40. S. DORAN, „Religion and politics at the Court of Elizabeth I", English Hisîorical
Review, 413, octombrie 1989, p. 918.
41. Id., p. 921.
42. V. VON KLARWILL, p. 232.
43. S. DORAN, pp. 923-924.
44. întreaga negociere este cunoscută din corespondenţa lui Paul de Foix:
A. MIGNET, Histoire de Mărie Stuart, II, pp. 449-457.
45. NEALE, Parliaments, I, p. 147.
46. Id., p. 163.

Capitolul XV

1. TEULET, II, p. 85.
2. CSP Scot., U, m. 335.
3. J.H. POLLEN, Papal negotiations with Mary Queen ofScots..., p. 232.
4. J. KNOX, History of the Reformation of the Church in Scotland, ed. W.C.
DICKINSON (1959), II, p. 175.
5. CSP For. Eliz., VII, nr. 1510.
6. CSP Spân. Eliz., I, nr. 327.
7. LABANOFF, I, pp. 317-318.
8. CSP For. Eliz., VIII, nr. 162.
9. CSP Spân. Eliz., I, nr. 349.
10. MELVILLE, I, p. 213.
11. Id, p. 240.
12. CSP Spân. Eliz., I, nr. 396.
13. MELVILLE, I, p. 215.
14. R. KEITH, History of the affairs of Church and State in Scotland, p. 356.
15. M, p. 365.
16. M, p. VII.
17. D.H. FLEMING, Mary Queen ofScots, p. 150, nota 19; şi R.H. MAHON, The
tragedy of Kirk o' Field (1930).
18. Am făcut-o, de altfel, în Mărie Stuart: la femme et le mythe, pp. 248-272.

19. LABANOFF, II, p. 3.
20. Id., VII, p. 102.
21. R.KEITH, History of the affairs of Church and State..., p. 388 sq.
22. Id.,p.4Usq.
23. Ibidem.

* ANEXE

Id., p. 417.
CSP Scot., II, nr. 563.
Id, nr. 577 (27 iulie 1567).
M, nr. 571 (24 iulie 1567).
Id, nr. 582, 590, 593 etc.
Id,nr. 593.
R. KEITH, History of the affairs of Church and State..., p. 463.
CSP Scot., II, nr. 656.
LABANOFF, II, p. 96.
Ibidem.
M, p. 132.
J. ANDERSON, Collections relating to the history of Mary Queen ofScotland, IV/I,
pp. 109-l14.
READ, Cecil, p. 401.
LABANOFF, II, p. 226.
J. ANDERSON, Collections relating to the history of Mary Queen ofScotland, IV/2,
p. 183.
W. GOODALL, Examination of the letters said to be written by Mary Queen of
Scots...,ll, p. 305.
TEULET, II, p. 227.
LABANOFF, II, p. 274.
CSP Spân. Eliz-, II, nr. 124 şi 158.

Capitolul XVI

FENELON, I, pp. 10-l1.
M, p. 31.
CSP Spân. Eliz., I, nr. 445.
FENELON, U,passim, şi CSP For. Eliz., VIII, nr. 1795,1822 etc.
FENELON, II, p. 92.
Id, II, pp. 218-219.
R.B. WERNHAM, Before the Armada, p. 292.

CSP Spân. Eliz., I, nr. 402.
Id, nr. 28.
/d.,II,nr. 60.
M, H, nr. 74-75.
P.F. TYTLER, History ofScotland, VI, p. 73.
Asupra acestei destul de misterioase negocieri, id., VI, p. 111 sg.
Textul latin al bulei în Magnum Bullarium Romanum, 1655, II, p. 303; traducerea
engleză în CSP Ven., VIL p. 448.
FENELON, III, p. 196.
CSP Spân. Eliz., II, nr. 211, 212 etc.
M, H, nr. 193.
BARONIUS, Annales Ecdesiastid, ed. O. Rinaldi şi J. Laderchi, XXXVII,
pp. 153-l75.

19. J.B. BLACK, The reign of Elizabeth, p. 150.
20. J.A. FROUDE, History of England, X, p. 212.
21. NEALE, Parliaments, I, p. 186.
22. M, p. 192.
23. J.A. FROUDE, History of England, X, p. 269.
24. MURDIN, p. 57.
25. J.A. FROUDE, History of England, X, p. 300.
26. /d., p. 322.
27. MURDIN, p. 175.
28. NEALE, Parliaments, I, p. 247.
29. W., p. 253.
30. I d., pp. 263-270.
31. M, p. 275.
32. CSP For. £fe.,VIII, nr. 2295.
33. READ, Cecil, p. 489.
34. CSP For. Eliz., IX, nr. 1413.
35. W.,nr. 1614.
36. M,nr. 1477.
37. Citat de P. CHEVALLIER, Henri III, p. 143.
38. DIGGES, p. 62.
39. M, p. 153.
40. CSP For. Eliz., IX, nr. 1889.
41. Textul tratatului în F. LEONARD, Recueil des traites de paix..., (1693), II,
pp. 583-593.

Capitolul XVII

1. READ, Cecil p. 192
2. P. JOHNSON, Elizabeth l, p. 35.
3. WRIGHT, II, p. 174.
4. P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 208.
5. Citat de S. ADAMS, „Eliza enthroned", în C.HAIG, The reign of Elizabeth, p. 58.
6. P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 197.
7. Mărturie a unui ambasador german, citat de I. DUNLOP, Palaces and progresses
of Elizabeth I, p. 97.
8. E.K. CHAMBERS, The Elizabethan stage, I, pp. 15-l6.
9. Citat de I. DUNLOP, Palaces and progresses..., p. 116.
10. R. NAUNTON, Fragmenta Regalia, (ed. 1641), p. 6.
11. WRIGHT, I, p. 208.
12. R. NAUNTON, Fragmenta Regalia, p. 6.
13. CSP Ven., VII, nr. 371 (5 iulie 1566).
14. P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 209.
15. Citat de L. AIKIN, Memoirs of The Court of Elizabeth, I, p. 282.
16. J. CLAPHAM, Certam observations concerning the life and reign of Queen
Elizabeth, ed. E.P. Read şi C. Read (1951), p. 89.

17. W.L. WOODFILL, Musicians in English society..., p. 178.
18. CSP Spân. Eliz., I, nr. 256.
19. NICHOLS, I, p. 293.
20. E.K. CHAMBERS, The Elizabethan stage, I, pp. 157-l58.
21. Philip Sidney, In Defence of Poetry, trad. Andre Castagna, Panorama du siecle
elisabethain, p. 170.
22. NICHOLS, I, p. 81.
23. L. AIKIN, Memoirs ofthe Court of Elizabeth, I, p. 413.
24. CSP Spân. Eliz., I, nr. 314 (13 august 1565).
25. NICHOLS, I, pp. 108-l19.
26. E.K. CHAMBERS, The Elizabethan stage, I, p. 109.
27. Id., pp. 115-l17.
18. Serbările de la Kenilworth sunt descrise în NICHOLS, I, p. 526 sq., după o relatare
publicată încă din 1576.

19. Toate aceste istorisiri despre progresses sunt scoase din lucrările: Lucy AIKIN,
Memoirs of the Court of Elizabeth; Ian DUNLOP, Palaces and progresses of
Elizabeth I, şi J. NICHOLS, Progresses and public processions ofQueen Elizabeth.
50. Toate mărturiile asupra stării de sănătate a Elisabetei au fost culese de
F. CHAMBERLIN, The private character ofQueen Elizabeth (1921).
$1. Portretele Elisabetei au fost studiate de F. O'DONOGHUE, A descriptive and
classified catalogue of portraits of Queen Elizabeth (1894), şi de R. STRONG,
Portraits of Queen Elizabeth I (1963).
\2. J. CLAPHAM, Certain observations..., p. 86.
Î3. I. DUNLOP, Palaces and progresses..., p. 118.
W. LABANOFF, IV, p. 89 sq. Despre bijuteriile Elisabetei, a se vedea A. JEFFRIES
COLLINS, Thejewels and plate ofQueen Elizabeth I, Londra, 1955.
!5. F. CHAMBERLIN, The private character ofQueen Elizabeth, p. 56.
16. HARINGTON (1804), II, p. 220.
!7. LA FERRIERE, pp. 6-7.
18. P. JOHNSON, Elizabeth I, p. 196.
19. LABANOFF, VI, p. 50.
W. F. CHAMBERLIN, The private character of Queen Elizabeth, p. 264 şi 272.
ii. Id., p. 151. Comentariul este al dr. A. Keith, contemporan cu F. Chamberlin (1921).
-2. MELVILLE, I, p. 146.
3. READ, Burghley, p. 211.

Capitolul XVIII

\. CAMDEN, Annales, p. 194.
2. J. NEALE, „November 17th.", în Essays in Elizabethan history, p. 13.
3. CSP Spân. Eliz., II, nr. 283.
4. Id., nr. 270,296.
5. Id., II, nr. 37.
6. Declaration ofthe Queen's proceedings in Church and State, citat de S.T. BINDOFF,
Tudor England, p. 234.

7. J. STRYPE, Annals ofthe Reformation.'.., I, p. 367.
8. HARINGTON (1804), II, p. 218.
9. READ, Walsingham, I, p. 423.
10. Hardwicke Papers, I, p. 167.
11. Sonet de Ronsard, citat în G. ASCOLI, La Grande-Bretagne devant l'opinion française..., p. 117.
12. WRIGHT, II, p. 1.
13. CSP Spân. Eliz., II, nr. 314.
14. W.,nr. 331.
15. KERVYN DE LETTENHOVE, VI, p. 421.
16. FENELON, V, p. 37.
17. M, IV, p. 370.
18. CSP For. Eliz., X, m. 7.
19. DIGGES, p. 236.
20. FENELON, V, p. 95.
21. După ambasadorul Veneţiei la Paris Giovanni Michiel (J. DELABORDE, Gaspard de Coligny, III, p. 416).
22. Nu putem da aici o discuţie critică în legătură cu Noaptea Sfântului Bartolomeu. A se vedea recenta abordare a problemei în lucrarea lui J. GARRISSON, La Saint-Barthelemy (1987), şi, pentru o viziune cu totul diferită, J.-L. BOURGEON, „Leş Legendes ont la vie dure: a propos de la Saint-Barthelemy", Revue d'histoire moderne etcontemporaine, 1987, p. 102. Punctul de vedere englez în R.M. KINGDOM, Myths about the St. Bartholomew's Day Massacre, Londra / Cambridge Mass., 1987.
23. FENELON, V, p. 113.
24. M,pp. 12l-l22.
25. Id., pp. 142 şi 155.
26. M, p. 148.
27. M, p. 241.
28. MURDIN, p. 224.
29. FENELON, V, p. 157.
30. CSP For. Eliz., X, nr. 621.

Capitolul XIX

1. FENELON, V, p. 403.
2. CSP For. Eliz., XI, nr. 120.
3. „High water mark": R.B. WERNHAM, Before the Armada, titlul capitolului
XXVI.
4. CSP For. Eliz., X, nr. 1285,1368 etc.
5. READ, Burghley, p. 102.
6. CSP For. Eliz., XI, m. 31.
7. Id.,m. 1236.
8. Id., nr. 545.
9. J. DUMONT, Corps universel diplomatique...., V, p. 320.
10. CSP Spân. Eliz., II, nr. 557 (11 aprilie 1579).

11. READ, Burghley, p. 204.
12. CAMDEN, Annales, p. 287. De altfel, Camden se înşală crezând că Leicester mai
visa încă să se însoare cu Elisabeta: el era căsătorit în taină din anul precedent.
13. LA FERRIERE, p. 217.
14. Id.,p.2U.
15. Calendar of the Mss. of the Marquis of Salisbury (Hatfield Mss.), II, nr. 699.
16. Id.,nr.706.
17. CSP Spân. Eliz., II, nr. 576.
L8. LABANOFF, VI, p. 52.
L9. READ, Burghley, p. 209.
0. CSP Spân. Eliz., II, nr. 576, 581 etc.
11. Id.,m. 593.
12. LA FERRIERE, p. 221.
13. CSP Spân. Eliz., II, nr. 596.
14. J. STUBBS, Discovery of a Gaping Gulf..., 1579 (ed. modernă de L.E. BERRY,
Charlottesville, 1968).
15. CSP Spân. Eliz., II, nr. 607.
16. K. BARNES, „John Stubbs 1579: the French Ambassador's account...", Historical
Research, voi. 64, nr. 155, octombrie 1991, p. 425.
\1. CAMDEN, Annales, p. 340.
18. Calendar of the Mss. of the Marquis of Salisbury, II, nr. 818.

9. P.-L. MULLER şi A. DIEGERICH, Documents concernant Ies relations entre le duc d'Anjou et Ies Pays-Bas, III, pp. 646-657.
0. LA FERRIERE, p. 230.
1. CSP Spân. Eliz., III, nr. 81.
2. G. BAGUENAULT DE PUCHESSE, Lettres de Catherine de Medicis, VII, p. 385 (19 iulie 1581).
3. Toate aceste detalii asupra vizitei lui Francois d'AIencon la Londra se găsesc în depeşele ambasadorilor Mendoza şi Castelnau.
4. LA FERRIERE, p. 273.
5. M, p. 280.
6. KERVYN DE LETTENHOVE, X, p. 743.

Capitolul XX

1. Corespondenţa diplomatică a lui Mendoza este inventariată în CSP Spân. Eliz., ' voi II şi III. Ea este publicată parţial, în ceea ce priveşte Scoţia, de TEULET, iar pentru Ţările de Jos, de KERVYN DE LETTENHOVE. Este păstrată din 1942 la Archivo General din Simancas.
1. CSP Spân. Eliz., IU, ar. 3.
3. DNB, v. Sanders (Nicholas), XII, p. 749.
J. Cariera lui Drake a fost studiată de Julian CORBETT, Drake and the Tudor navy, 2 voi., 1898; şi de G.M. THOMSON, Şir Francis Drake, 1972.
. P. NICHOLS, Şir Francis Drake revived, p. 2. Citatele următoare sunt extrase din aceeaşi sursă.

6. CSP Spân. Eliz., II, nr. 464.
7. Aceleaşi surse ca la nota 5.
8. A se vedea, pe această temă, K.R. ANDREWS, „The aims of Drake's expedition of 1577-l580", American Historical Review, voi. 73, nr. 3, 1968, pp. 724-741.
9. Pentru o relatare mai amănunţită, M. DUCHEIN, „La fabuleuse aventure des

corsaires anglais", L'Histoire, nr. 137, octombrie 1990, pp. 26-33.
10. CSP Spân. Eliz., III, nr. 44 (16 octombrie 1580).
11. ld., nr. 49 (23 octombrie 1580).
12. Id., nr. 60 (9 ianuarie 1581).
13. DNB, v. Fitzgerald (James Fitzmaurice), VII, p. 126.
14. J. RIDLEY, Elizabeth /, p. 223.
15. Asupra acestui întreg episod sângeros, a se vedea A. O'RAHILLY, The massacre
at Smerwick (Cork, 1938).
16. CSP Spân. Eliz., II, nr. 14.
17. L. AIKIN, Memoirs ofthe Court of Elizabeth, II, p. 35.
18. CSP Scot., V, m. 750.
19. LABANOFF, V, p. 232.
20. Id.,p.266.
21. CSP Spân. Eliz., III, nr. 149 (21 octombrie 1581).
22. Id., nr. 270.
23. Id.,m. 80.
24. CSP For. Eliz., XIV, nr. 344.
25. CSP Spân. Eliz., III, nr. 56.
26. CSP For. Eliz., XV, nr. 278.
27. Id., nr. 143.
28. M,nr. 459.
29. P.COLLINSON, „The Elizabethan Church and the new religion",în C. HAIGH,
The reign of Elizabeth I, p. 179.
30. J. STRYPE, The history ofthe life of Edmund Grindal, p. 558 sq. Scrisoarea este
din 20 decembrie 1576.
31. Wallace T. MACCAFFREY, Queen Elizabeth and the making ofpolicy, p. 95.
32. P.F. TYTLER, History of Scotland, VI, p. 312.
33. NEALE, Parliaments, I, p. 322.
34. J.F. MOZLEY, John Foxe and his Book, p. 86.
35. HOLINSHED, IV, p. 328.
»

Capitolul XXI

1. J.H. POLLEN, English Catholics in the reign of Queen Elizabeth, p. 258.
2. CSP Dom., U, p. 69.
3. NICHOLS, I, p. 105.

4. E. LODGE, Illustrations of British History, II, p. 187.
5. DNB, v. MAYNE (Cuthbert), t. XXXVII, p. 161.
6. CAMDEN, Annales, p. 311.
7. R. SIMPSON, Edmund Campion, p. 296.
8. M, p. 302.

9. J.H. POLLEN, English Catholics in the reign ofQueen Eliz., p. 293.
10. Statutes of the Realm, IV/I, p. 657.
11. J.H. POLLEN, English Catholics..., p. 371.
12. True and perfect dedaration of the treasons practised and attempted against the Queen's Majesty [...] by Francis Throckmorton, reprodus în HOLINSHED, IV, p. 536 sq.
13. CSP Spân. Eliz., III, nr. 362.
14. Id.,nr. 366.
15. Id., nr. 334.
16. M, nr. 336 şi 367.
17. Id., nr. 357.
18. READ, Walsingham, II, p. 213.
19. A. CHERUEL, Mărie Stuart et Catherine de Medicis, p. 99.
20. F. VON RAUMER, Queen Elizabeth and Mary Queen ofScots, p. 249.
21. LABANOFF, VI, p. 72.
22. A.O. MEYER, England and the Catholic Church under Elizabeth, p. 489.
23. Există mai multe versiuni ale textului jurământului. Aceasta este cea citată de J. A. FROUDE, History of England, ed. din 1856, XII, pp. 43-46, după un document păstrat la Public Record Office.
24. CSP Dom., Addenda 1580-l625, p. 320.
25. NEALE, Parliaments, II, pp. 29-31.
26. A. CHERUEL, Mărie Stuart et Catherine de Medicis, p. 107.
27. F. VON RAUMER, Queen Elizabeth and Mary Queen ofScots, p. 238.
28. LABANOFF, VI, p. 139.
29. M, pp. 19 şi 71.
30. Id., p. 76.
31. Id., p. 123 (12 martie 1585).
32. A.F. POLLARD, Politicul history of England 1547-l603, p. 384.

Capitolul XXII

1. CSP For. Eliz., XIX, p. 37.
2. Id., XVI, nr. 405.
3. Id., XIX, p. 96.
4. M, XIX, p. 178.
5. W., XIX, p. 319.
6. CAMDEN, Annales, p. 401.
7. CSP For. Eliz., XIX, nr. 690.
8. J. DUMONT, Corps universel diplomatique..., V, p. 454.
9. HOLINSHED, IV, p. 621 sq.
10. CSP For. Eliz., XX, nr. 219.
11. HOLINSHED, IV, p. 640.
12. Correspondance of Robert Dudley, Earl of Leicester..., ed. J. Bruce, p. 112.
13. Id., p. 110 (scrisoarea este datată din 10 februarie 1586).
14. M, p. 472.
15. Id., p. 367.

16. W., p. 312.
17. Asupra întregii perioade din viaţa Bearnezului, a se vedea BABELON, p. 317 sq.
18. CSP For. Eliz., XIX, nr. 165.
19. HENRI IV, II, p. 31.
20. CSP For. Eliz., XIX, nr. 514.
21. M, p. 585.

Capitolul XXIII

1. Expresie folosită de Babington în scrisoarea sa din 6 iulie 1586 către Maria Stuart
(J.H.POLLEN, Mary Queen ofScots and the Babington Plot, p. 18).
2. TEULET, III, p. 411.
3. Asupra responsabilităţii lui Walsingham în complotul din 1586, a se vedea READ,
Walsingham, III, pp. 25-28.
4. Letter-book ofSirAmyas Paulet, ed. J. Morris, p. 49.
5. LABANOFF, VI, p. 157.
6. M, p. 275.
7. W., p. 345.

8. Id., p. 385 sq.
9. M. DUCHEIN, Mărie Stuart: lafemme et le mythe, pp. 476-481.
10. J.H. PQLLEN, Mary Queen ofScots and the Babington Plot, p. CLXI.
11. A se vedea mai departe, nota 40.
12. CAMDEN, Annales, p. 432.
13. CSP Scot., VIII, p. 595 sq.; CAMDEN, Annales, p. 428.
14. A. CHERUEL, Mărie Stuart et Catherine de Medicis, p. 144.
15. Letter-book ofSirAmyas Paulet, p. 276.
16. LABANOFF, VI, p. 438.
17. READ, Walsingham, III, p. 52.
18. CAMDEN, Annales, p. 435.
19. A se vedea A.F. STEUART, The trial of Mary Queen ofScots (Edinburgh, 1923).
20. După Jurnalul medicului burgund: R. DE CHANTELAUZE, Mărie Stuart, son
regne et son execution, p. 193.
21. NEALE, Parliaments, II, p. 106.
22. M, p. 104.
23. M, p. 106.
24. Id., passim. Aceleaşi referinţe şi pentru citatele următoare.
25. Text în HOLINSHED, p. 941.
26. A. CHERUEL, Mărie Stuart et Catherine de Medicis, p. 148.
27. Id., p. 150.
28. M, p. 148.
29. TEULET, II, p. 821.
30. LABANOFF, VI, p. 309.
31. Id., p. 153.
32. A. CHERUEL, Mărie Stuart et Catherine de Medicis, p. 167.
33. Calendar of the Mss. of the Marquis of Salisbury (Hatfield Mss.), III, p. 171
(8 septembrie 1586).

ANEXE

l.S. RAFT şi A.J. CAMERON, King James' secret: negotiations between Elizabeth
nd James VI relating to the execution ofMary Queen ofScots, pp. 54-55.
).H. WILLSON, King James VI and I, p. 74.
AIT şi CAMERON, p. 98.
d., p. 133.
d., p. 179.

EULET, II, p. 865 sq.
ABANOFF, VI, p. 444.
LEAD, Walsingham, III, p. 57.
I. NICOLAS, Life ofWilliam Davison, Anexa A, p. 231.
.etter-book of Şir Amyas Paulet, p. 359.
i, p. 362.
L.S. RAIT şi A.I. CAMERON, King James' secret, p. 194.
fEALE, Parliaments, II, p. 141.
1. THOMAS, Le proces de Mărie Stuart, p. 262.
'EULET, II, p. 916.
L. CHERUEL, Mărie Stuart et Catherine de Medicis, p. 156.
i.ASCOLI, La Grande-Bretagne devant l'opinionfrancaise..., p. 147.
EULET, II, p. 916.
l, p. 913.

Capitolul XXIV

L se vedea READ, Walsingham, III, p. 216 sq.
'SP For. Eliz., XX/l, m. 49.
i, p. 597.
S. CORBETT, Drake and the Tudor Navy, II, p. 72.
B ARROW, Life voyages and exploits of Şir Francis Drake, p. 227.
A. VON HUBNER, Sixte Quint, I, p. 391.
SPVen.,VIIl, nr. 510.
EAD, Walsingham, III, p. 261.
L, p. 264.
'idem.
l, p. 248.
l, p. 280.
se vedea C. FERNÂNDEZ DURO, La Armada Invendble, Madrid, 1884-l885;
J. A. FROUDE, The Spanish story of the Armada, Londra, 1892.
SP Spân. Eliz., IV, nr. 470.
ABANOFF, VI, p. 309.
SP Spân. Eliz., IV, m. 253.
SP For. Eliz., XXII/I, nr. 453.
stters of Elizabeth and James VI, ed. J.Bruce, p. 47.
SP Dom. 158l-l590, p. 489.
EAD, Walsingham, IJI, p. 295.
AMDEN, Annales, p. 497.

22. Cifre extrase din C.MARTIN şi G. PARKER, Le dossier de l'Invincible Armada,
1988. Diferitele surse din epocă indică cifre destul de variate.
23. în special C. MARTIN şi G. PARKER (a se vedea nota precedentă).
24. CSP Dom. 158l-l590, p. 527.
25. Leicester către Walsingham, citat de M. Christy, „Queen Elizabeth's visit to
Tilbury", English Historical Review, XXXIV, 1919, p. 45.
26. Id.,p.41.
21. Există mai multe versiuni contemporane ale discursului de la Tilbury, dar în linii
mari ele coincid în mare măsură. A se vedea J.E. NEALE, „The saying of Queen
Elizabeth",în Essays in Elizabethan History, pp. 103-l05. Versiunea citată aici este
cea din Cabala (1651).
28. CSP Spân. Eliz., IV, nr. 378.
29. CAMDEN, Annales, p. 517.
30. C. MARTIN şi G. PARKER, Le dossier de l'Invincible Armada, p. 295.
31. J. de MARIANA, citat de C. MARTIN şi G. PARKER, p. 325.
32. J.A. von HUBNER, Sixte Quint, I, p. 402.
33. A se vedea F. FERNANDEZ-ARMESTO, The Spanish Armada: the experience
ofwar in 1588, Londra, 1988.
34. DNB, XVII, p. 223.
35. Citat de C. MARTIN şi H. PARKER, Le dossier de l'Invincible Armada, p. 305.

Capitolul XXV

1. CSP Spân. Eliz., IV, nr. 504.
2. Id., nr. 508 (2 martie 1589).
3. STRACHEY, p. 9.
4. W. BAGOT, Memorials of the Bagotfamily, p. 31.
5. R. NAUNTON, Fragmenta Regalia (ed. 1641), p. 34.
6. DEVEREUX, I, p. 199.
7. M, p. 184.
8. CHEYNEY, I, p. 542. Toate textele despre expediţiile navale sunt în culegerea

lui R. HAKLUYT, The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries
of the English nation.
9. CSP For. Eliz., XXII, nr. 168.
10. W., XXIII, pp. 191 şi 213.
11. READ, Walsingham, II, p. 356.
12. M, p. 358.
13. Asupra acestei perioade din istoria lui Henric IV, a se vedea BABELON,
pp. 435-448.
14. HENRI IV, III, p. 27.
15. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 20. (Savuroasa traducere franceză din 1624, Annales,
pe care am citat-o până acum, se opreşte din păcate la anul 1588).
16. CHEYNEY, I, p. 213.
17. M, p. 219.
18. HENRI IV, III, pp. 54 şi 67.
19. CHEYNEY, I, p. 224.
20. HENRI IV, III, p. 188.

21. M, p. 285.
22. Ibid.
23. Id., p. 331.
24. DEVEREUX, I, p. 215.
25. Id., p. 219.
26. Id., p. 223.
27. PALMA CAYET, Chronologie novenaire (ed. Michaud şi Poujoulat), an 1591.
28. Correspondence of Şir Henry Unton, pp. 73-74.
19. Ibidem.
50. DEVEREUX, I, p. 234.
51. Id., p. 245.
52. CHEYNEY, I, p. 282.
53. BABELON, pp. 556-557.
54. Calendar ofthe Mss. ofthe Marquess of Salisbury (Hatfield Mss.), IV, p. 342.
55. Id., p. 343.
i6. READ, Burghley, pp. 501 şi 514.

Capitolul XXVI

1. BABELON, p. 601.
2. J.B. BLACK, The reign of Elizabeth, p. 416.
3. HENRI IV, III, p. 642.
4. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 73.
5. HENRI IV, IV, p. 125.
6. DEVEREUX, I, p. 311.
7. HENRI IV, IV, p. 171.
8. Asupra asediului şi cuceririi oraşului Crozon, a se vedea L. GREGOIRE, La Ligue
en Bretagne, pp. 323-328.
9. LAFFLEUR DE KERMAINGANT, I, p. 12.
0. CHEYNEY, II, p. 114.
1. BIRCH, I, p. 315.
2. MURDIN, p. 701.
3. Id., p. 710.
4. CHEYNEY, II, p. 130.
5. MURDIN, p. 718.
6. DEVEREUX, I, p. 336.
7. CHEYNEY, II, p. 138.
8. HENRI IV, IV, p. 575.
9. Bibi. nat., ms. Noi ach. fr. 7008, fol. 107 v".
3. DEVEREUX, I, p. 336.
1. G. Du VAIR, „Discours de la negociation de MM. De Bouillon et de Sancy en
Angleterre... l'an 1596", în CEuvres completez (1625). Citatele care urmează sunt
extrase din această relatare.
1. Textul tratatului în J. DUMONT, Corps universel diplomatique, V/l, p. 525.
5. LAFFLEUR DE KERMAINGANT, I, p. 256.
*. CHEYNEY, II, p. 157.
5. HENRI IV, IV, p. 652.

26. DNB, v. Hawkins (John), IX, p. 218.
27. Id., v. Drake (Francis), V, p. 440.
28. CHEYNEY, II, p. 54.
29. DEVEREUX, I, p. 342.
30. CHEYNEY, II, p. 63.
31. DEVEREUX, I, p. 345.
32. M, p. 361.

33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. W., p. 363.
36. M, p. 377.
37. Id., p. 375.
38. CHEYNEY, II, p. 93.
39. DEVEREUX, I, p. 454.
40. „Instructions donnees au sieur de Fouquerolles",în PREVOST-PARADOL, p. 35.
41. Bibi. nat., ms. fr. 7099.
42. CAMDEN, Historie, cartea 4, p. 126. Citatul este din Psalmul 55, 24.
43. PREVOST-PARADOL, p. 188.
44. HENRI IV, IV, p. 1000.
45. Citat de J. RIDLEY, Elizabeth I, p. 321.
46. E. SPENSER, A view of the present state oflreland (1596).
47. CSP Spân. Eliz., IV, nr. 634.
48. M, p. LXII.

Capitolul XXVII

1. Pentru o bună vedere de ansamblu a „secolului Elisabetei", în franceză, se poate
citi Panorama du siecle elisabethain, de Andre CASTAGNA (Seghers, 1970), care
citează numeroase fragmente din lucrările autorilor „elisabetani", din 1531 până
în 1626.
2. A se vedea W.B. RYE, England as seen by the foreigners in the reigns of Elizabeth
and James I.
3. Printre nenumăratele antologii în franceză, se pot cita Poemele elisabetane traduse
de Philippe de ROTHSCHILD (Seghers, 1969).
4. Asupra acestei teme, a se vedea A. BRAY, Homosexuality in Renaissance England
(1983) şi de asemenea R. COSTA DE BEAUREGARD, Nicholas Hilliard et
l'imaginaire elisabethain (1991).
5. A se vedea, în legătură cu această problemă J. FAVIER, Leş grandes decouvertes
(Fayard, 1991), pp. 30l-350.

6. DNB, v. Davys (John), V. P. 657.
7. DNB, v. Raleigh (Şir Walter), XVI, p. 189.
8. T. FULLER, The worthies of England, ed. 1881,1, p. 496. Episodul prezintă unul
dintre episoadele eroice din romanul lui Walter SCOTT Kenilworth.
9. T. FULLER, ibidem.
10. MURDIN, p. 657.
11. W.B. RYE, England as seen by the foreigners..., p. 12.

12. W., p. 104.
.3. PREVOST-PARADOL, p. 151 sq.
A. CSP Spân. Eliz., IV, p. 360.
.5. CSP Dom. 1598-l601, p. 252.
.6. F. CHAMBERLIN, The private character of Queen Elizabeth, p. 71.
.7. HARINGTON (1804), II, p. 215.
.8. Id. în calendarul englez de atunci Postul Pastelul din 1597 era în 1596: Elisabeta
avea 63 de ani (cf. nota asupra calendarului, p. 8).
9. HARINGTON (1804), I, p. 233.
10. HARINGTON (1791), II, p. 53.
1. Sidney Papers, II, p. 38.
2. HARINGTON (1804), I, p. 167.
3. A se vedea R. STRONG, Portraits of Queen Elizabeth I (1963).
:4. G. HAIGH, ed., The reign of Elizabeth I, p. 5.
;5. G. GOODMAN, The Court of King James I, ed. Brewer, I, p. 97.
:6. Citat de F.A. YATES, Astree: le symbolisme imperial au XVI' sitele (trad. fr. 1989),
p. 57.
7. Id., p. 104. Poemul este de Richard Barnfield.
8. M, p. 65.
9. Id., p. 124.
0. Cântec de John Dowland, citat id., p. 48. Despre cultul Elisabetei, pe lângă lucrările
lui Şir Roy Strong şi Dame Frances Yates citate mai înainte, a se vedea
C. BERNARD-CHEYRE, La femme au temps de Shakespeare, pp. 13-20.

Capitolul XXVIII

1. Despre criza financiară din anii 1590, a se vedea F. C. DIETZ, English public finance
1558-l661, pp. 67-69. Despre contextul european, F. MAURO, Le XVI' siecle
europeen: aspects economiques (1981).
2. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 42.
3. J.STOW, Annals (ed. 1631), p. 764.
4. M, p. 767.
5. Citat de CHEYNEY, II, p. 5.
6. Proclamaţia regală din 1596, Id., p. 9.
7. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 52. Despre consecinţele economice şi sociale
ale epidemiilor şi ale foametei, a se vedea P. SLACK, The impact ofplague in Tudor
and Sîuart England (1985), şi A.B. APPLEBY, Famine in Tudor and Stuart
England (1978).
8. NEALE, Parliaments, II, p. 338.
9. W., p. 342.
3. E. SPENSER, Mother Hubbard's Tale (1590).
1. NEALE, Parliaments, II, p. 307.
2. Despre monopoluri, a se vedea W.H. PRICE, Englishpatents ofmonopoly (1913).
î. CHEYNEY, II, pp. 24-28.
* R.H. TAWNEY şi E. POWER, Tudor Economic Documents, II, p. 339.

15. CHEYNEY, II, p. 34.
16. C. READ, William Lambarde and local government, p. 182.
17. J. LINGARD, Histoire d Angleterre (trad. fr. 1833), VIII, p. 394.
18. DNB, v. Howard (Philip, Earl of Arundel), X, pp. 53-54.
19. A. DIMOCK, „The Conspiracy of Dr. Lopez", English Historical Review, IX, 1894,
p. 457.
20. Citat de J. HURSTFIELD, „The Succession struggle in Late Elizabethan England",
în Elizabethan Government and Society, pp. 369-396.
21. The Archpriest Controversy, ed. T. Law (2 voi., 1896-l898).
22. W. PIERCE, The Marprelate Tracts, p. 24. Citatele următoare sunt extrase din
aceeaşi ediţie.

23. P.L. HUGHES şi J.F. LARKIN, Tudor Royal Proclamation, III, p. 34.
24. NEALE, Parliaments, II, p. 220.
25. DNB, I, v. Barrow (John); VIII, v. Greenwood (John); XV, v. Penry (John); XX,
v. Udall (John).
26. J. CLAPHAM, Certain observations concerning the life and reign of Queen
Elizabeth, ed. P. şi C. Read, p. 64.
27. Citat de G. REGAN, Elizabeth I, p. 73.
28. A se vedea mai ales S. ADAMS, „Faction, clientelage and party in English politics,
1558-l603", History Today, XXXII, 1982, p. 34 sq.
29. BIRCH, I, p. 152.
30. J. SPEDDING, Letters and life of Francis Bacon, p. 289.
31. J. SPEDDING, An account of the life and times of Francis Bacon, I, pp. 178-l85.
32. DEVEREUX, I, p. 467.
33. Mărturia episcopului Goodman, citat de A. DIMOCK, „The conspiracy of Dr.
Lopez", English Historical Review, IX, 1894, p. 452. în lipsa unei alte indicaţii,
citatele următoare sunt extrase din acest studiu.

Capitolul XXIX

l. T. FULLER, Worthies of England, II, p. 14.
2. DEVEREUX, I, p. 491.
3. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 132.
4. CSP Irish 1598-l599, p. 48.
5. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 127.
6. STRACHEY, p. 110.
7. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 127.
8. DEVEREUX, I, p. 493.
9. BIRCH, I, p. 387.
10. HARINGTON (1769), II, p. 129.
11. Calendar ofSalisbury Mss., IX, p. 6.
12. Calendar of Carew Mss. 1589-l600, nr. 297.
13. Id., nr. 296.
14. NICHOLS, II, p. 13.
15. CSP Irish 1599-l600, p. 6.

Calendar of Carew Mss. 1589-l600, nr. 307.
CSP Irish 1599-l600, p. 61.
J. CHAMBERLAIN, Letters, p. 63.
BIRCH, I, p. 420.
J. CHAMBERLAIN, Letters, p. 51.
CSP Irish 1599-l600, p. 105.
Id., p. 126.
Id., pp. 150-l53.
Despre această intrigă, a se vedea Correspondance of King James VI of Scoţiană
with Şir Robert Cec/7 and others in England during the reign of Queen Elizabeth,
publicată de J. Bruce, în special Introducerea, pp. XV-XXIX.
CSP Irish 1599-l600, p. 151.
DEVEREUX, II, p. 68.
Calendar of Carew Mss. 1589-l600, nr. 316.
CHEYNEY, II, p. 505.
HARINGTON (1769), p. 216.
DEVEREUX, II, p. 83.
STRACHEY, p. 142.
BIRCH, I, p. 455.
M, p. 444.
W., p. 445. .
I. DUNLOP, Palaces and progresses of Elizabeth I, p. 69.
DEVEREUX, II, p. 125.
STRACHEY, p. 146.
HARINGTON (1804), I, p. 179.
DEVEREUX, II, p. 135.
CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 194.
STRACHEY, p. 152.
întregul episod, relatat de însuşi Egerton, se găseşte în DEVEREUX, II,
pp. 14l-l44.
BIRCH, II, p. 468.
Darea de seamă asupra procesului a fost tipărită de mai multe ori, începând cu
broşura intituiată The arraignment, trial and condemnation of Robert, EarlofEssex,
and Henry, Earl of Southampton..., 1969 (British Library, 1501/167). Citatele
noastre sunt extrase din HOWELL, State Trials, I, pp. 1333-l359.

DEVEREUX, II, p. 162.
J.E. NEALE, Queen Elizabeth I (ed. Triad Panther), p. 381.
Id., p. 378.
Citat extras, ca şi cele următoare, dintr-o lucrare publicată la Amsterdam, în franceză, în 1688, care reproduce o mărturie a lui Maurice de Nassau, deţinută de el de la ambasadorul Elisabetei. Citat de DEVEREUX, II, pp. 178-l79.
DEVEREUX, II, p. 187.
J.E. NEALE, Queen Elizabeth I, p. 382.
Reliquiae Wottonianae, ed. 1651, p. 11.

Capitolul XXX

1. Bibi. nat., ms. fr. 4128, fol. 244 v°.
2. Citat de J.E. NEALE, Queen Elizabeth I, p. 384.
3. Bibi. nat., ms. fr. 4128, fol. 249 v".
4. NICHOLS, III, p. 552.
5. Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 53 r".
6. J. CLAPHAM, Certain observations concerning the life and reign of Queen Elizabeth, ed. E. şi C. Read, p. 96.
7. HARINGTON (1804), I, p. 317.
8. J. CHAMBERLAIN, Letters, p. 59 (9 august 1599).
9. W., p. 61.
10. J.B. BLACK, Elizabeth and Henry IV, p. 158.
11. CAMDEN, Historie, cartea IV, p. 197.
12. BABELON, p. 889.
13. P. CAYET, Chronologie septenaire (ed. Michaud şi Poujoulat), p. 164.
14. Citat de E. CHAMBERS, The Elizabethan stage, I, p. 23.
15. Despre întreaga problemă, a se vedea BABELON, pp. 889-894.
16. Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 148 r° (scrisoarea ambasadorului Beaumont către Henric IV, 13 august 1602).
17. HENRI IV, III, p. 609.
18. CHEYNEY, II, p. 492 sq.
19. CSP Spân. Eliz.JV, nr. 675.
20. WINWOOD, I, p. 30.
21/LAFFLEUR DE KERMAINGANT, II, p. 409 (5 iunie 1600).
22. J. B. BLACK, Elizabeth and Henry IV, p. 142.

23. Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 22 r°.
24. 7d.,fol. 7 r".
25. HENRI IV, III, pp. 616-621.
26. Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 4 v° şi 31 r".
27. WINWOOD, I, p. 345.
28. CHAMBERLAIN, Letters, p. 43.
29. Citat de BABELON, p. 929.
30. BIRCH, II, p. 407.
31. WINWOOD, I, p. 14.
32. M. DUCHEIN, Jacques I" Stuart, p. 165.
33. Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 58 r°.
34. Despre întreaga intrigă, a se vedea Correspondence ofKing James VI ofScotland
with Şir Robert Cecil and others in England..., pp. 96-l07.
35. Despre această candidatură spaniolă, a se vedea studiul lui Joel HURSTFIELD,
„The succession struggle in late Elizabethan England",în Elizabethan Government
and Society, pp. 369-396.
36. Correspondence of James VI..., p. 62.
37. Reliquiae Wottonianae, p. 169.
38. Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 58 r°.
39. CHAMBERLIN, p. 73.

O ANEXE

NEALE, Parliaments, II, p.373.
M, p. 378.
Id., p. 385.
Statutes of the Realm, IV/2, p. 899.
Id., pp. 962 şi 966.
NEALE, Parliaments, II, pp. 385-393.
CHEYNEY, II, p. 563.
Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 42 r°.
NICHOLS, III, pp. 586-595.
CHAMBERLAIN, Letters, p. 163.
HARINGTON (1804), II, p. 320.
CSP Venei, IX, nr. 1132.
Id.,m. 1135.
G.B. HARRISON, The letters of Queen Elizabeth, p. 301.
CSP Ven.,lX, nr. 1159.
CSPVen.,lX, nr. 1159.
Id.,m. 1143.

Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 293 v".
J. CLAPHAM, Certam observatlons..., p. 98.
Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 294 v". Citatele următoare sunt extrase din acelaşi
manuscris.
Relatarea pitorească a lui Robert CAREY, în NICHOLS, III, pp. 603-607.
CSP Ven., IX, nr. 1166.
J. CLAPHAM, Certam observatlons..., p. 99.
A se vedea nota 60.
J. CLAPHAM, Certain observatlons..., p. 100.
Bibi. nat., ms. fr. 15.982, fol. 303.
J. MANNINGHAM, Dlary, p. 147.
G. GOODMAN, The court of King James I, ed. Brewer, I, p. 97.
J. CLAPHAM, Certain observations..., p. 112.

Concluzii

G. GOODMAN, The court of King James I, ed. Brewer, I, p. 97.
HARINGTON (1769), II, p. 215.
J. CLAPHAM, Certain observations..., p. 114.
Citat de G. ASCOLI, La Grande-Bretagne devant l'opinlon francaise, p. 224.
CSP Ven., IX, m. 1169.
J. CLAPHAM, Certain observations..., p. 70.
Paul JOHNSON, Elizabeth I: a study in power and intellect (1974).
O bună evaluare a diferitelor aprecieri asupra domniei Elisabetei şi a tendinţelor
actuale ale istoriografiei în articolele lui Ch. WILLIAMS „In search of the Queen",
în Elizabethan government and society (1961), pp. l-20, şi Christopher HAIGH,
The relgn of Elizabeth (1984), pp. l-24. A se vedea în franceză: Guy BOCQUET,
„Elisabeth et Ies premiers Stuart: une historiographie en mouvement", Revue
d'hlstolre moderne et contemporaine, XXXIV, 1987, pp. 616-639.

SURSE Şi BIBLIOGRAFIE

Lunga domnie a Elisabetei I, importanţa sa în istoria europeană justifică numărul

mare de lucrări consacrate vieţii şi domniei ei, mai ales în limba engleză.
Aici vor fi menţionate doar principalele lucrări, în special cele recente, care
cuprind date oferite de ultimele cercetări, fără a mai menţiona monografiile regionale
asupra oraşelor şi comitatelor Angliei.
în anul 1959 a fost publicată o bibliografie generală aparţinând profesorului
Conyers Read, Bibliography of British History, Tudor Period, 1485-l603, ed. II,
Oxford, 1959.

I. SURSELE DE ARHIVĂ
Public Record Office (Londra)

Cea mai mare parte a documentelor se află, evident, la Public Record Office,
Arhivele naţionale ale Angliei (vezi Guide to the Contents ofthe Public Record Office,
3 voi., 1963-l969). Fondul principal este reprezentat de State Papers, şi este organizat,
din secolul al XVII-lea, pe criterii geografice: „Interne", „Externe", „Irlandeze",
„Scoţiene". Inventarele detaliate (calendars) referitoare la viaţa şi domnia Elisabetei I
sunt următoarele (Calendar of State Papers, prescurtat CSP):
Letters and Papers, Foreign and Domestic, reign of Henry VIII: 23 voi. pentru
perioada 1533-l547.
CSP, Domestic, reigns ofEdward VI, Mary, and Elizabeth: 6 voi. pentru perioada
1547-l603, plus l voi. Addenda.
CSP, Foreign: l voi. pentru domnia lui Eduard VI, l voi. pentru Maria Tudor,
26 voi. pentru Elisabeta (până în iulie 1589). Pentru perioada ulterioară, inventarul
este mai puţin detaliat (Lists and Analysis of State Papers Foreign, Elizabeth /, 3 voi.,
care se opresc la anul 1592).

CSPrelating to Scotland and Mary Queen of Scots, 1547-l603: 14 voi. (adeseori citate ca CSP, Scottish; cuprinde documente păstrate la Scottish Record Office din Edinburgh).
CSP relating to Ireland, reigns of Henry VIII, Edward VI, Mary, and Elizabeth (adeseori citate ca CSP, Irish): 11 voi., completate cu Calendar ofthe Carew Papers in the Lambeth Library (4 voi. pentru perioada 1515-l603).

Arhivele de la Hatfield House

Cunoscute sub numele de Salisbury Manuscripte sau Hatfield Papers. Este vorba ; arhive reunite de William Cecil, Lord Burghley, şi fiul său Robert, conte de ilisbury, amândoi miniştri ai Elisabetei I, şi care constituie o sursă esenţială pentru oria domniei acesteia. Un inventar detaliat a fost publicat de Royal Hisiorical anuscripts Commission sub titlul Calendar ofthe Mss. ofthe Most Hon. the Marquess 'Salisbury preserved at Hatfield House, 23 voi., 1883-l973.

British Library

British Library deţine numeroase documente originale în colecţiile sale de anuscrise, în special Cotlon Mss, Lansdowne Mss şi Hamilton Papers. A se vedea .talogul acestor colecţii.

Arhivele franceze

Cele mai importante documente franceze asupra relaţiilor diplomatice franco-igleze din timpul domniei Elisabetei I se află la Bibliotheque naţionale (secţia de

anuscrise). A se vedea în special Mss. fr. 3210, 3286, 3307-3308, 3455, 3881,
5540-l5584, 15970-l5983 (vechiul Mss. Harlay-Saint-Germain); Cinq-cents de
olbert 337, 470173; noua achiz. fr. 7008 (fosta colecţie Brienne) etc. Toate aceste
anuscrise sunt inventariate în cataloagele publicate.
Şi alte biblioteci deţin documente de origine diplomatică privind relaţiile franco-
igleze din secolul al XVI-lea: mss. 46-49 şi 512 de la Bibliotheque de l'Institut, mss.
55-286 de la Bibliotheque de l'Assemblee naţionale etc.
Arhivele naţionale şi Arhivele Ministerului Afacerilor Externe deţin un număr
tic de documente referitoare la relaţiile internaţionale din acea perioadă.

Arhivele spaniole

Arhivele din Simancas (arhivele centrale ale monarhiei spaniole pentru secolul
XVI-lea) conţin foarte multe documente privind relaţiile anglo-spaniole şi războiul
in Ţările de Jos. Aceste documente au fost inventariate în secolul al XlX-lea de
rhiviştii britanici:
Letters, Dispatches, and State Papers, relating to the negociations between England
nd Spain... in the Archives at Vienna, Brussels, Simancas and elsewhere... reigns of
lenry VII, Henry VIII, Edward VI, and Mary, 1485-l558:13 voi. (citate de obicei sub
urnele CSP Spanish).
Letters and State Papers relating to English affairs, principally in the Archives
f Simancas, reign of Elizabeth: 4 voi. (citate de obicei sub numele CSP Spanish,
''lizabeth).

Arhivele italiene şi vaticane

Arhivele din Veneţia, Mantova şi alte câteva oraşe din Italia de Nord au fost
cercetate de arhiviştii englezi, mai ales în privinţa depeşelor ambasadorilor, adeseori
foarte bogate în informaţii:
State Papers and Manuscripts relating to English affairs in the Archives and
Collections of Venice and other libraries of Northern Italy: l voi. pentru perioada
1534-l603 (citate de obicei sub numele de CSP Venetiari).
Arhivele Vaticanului au fost şi ele cercetate: State Papers relating to English
affairs in the Vatican Archives and Library (2 voi. pentru domnia Elisabetei; citate de
obicei sub numele CSP Roman).
Pentru arhivele din Veneţia, vezi şi ALBERI (E.), Relazioni degli Ambasciaton
Veneziani al Senato durante U secolo XVI, Florenţa, 15 voi., 1839-l863.

Arhivele belgiene şi austriece

A se vedea mai sus „Arhivele spaniole".

Arhivele olandeze

Principalele fonduri privitoare la istoria relaţiilor anglo-olandeze se află 1;
Arhivele Generale ale Regatului (Algemeen Rijksarchief) de la Haga: Archief Staten
Generaal, Regeringsarchleven der Geiinieerde en Nader Geiinieerde Provinciei
1576-l588, Collectie Ortel.
A se vedea şi arhivele Johan van Oldenbarnevelt, la Arhivele de Stat ale Olande
Meridionale de la Haga.
II. PUBLICAŢII CONŢINÂND DOCUMENTE ORIGINALE
(DOCUMENTE DE STAT, CORESPONDENŢĂ, ARHIVE DE FAMILIE)

A devenit un obicei în Anglia, începând cu secolul al XVII-lea, să fie publicat culegeri de transcrieri ale unor documente originale, adeseori proprietate particulari cu atât mai utile astăzi cu cât în multe cazuri documentele originale au dispărut. Pe d altă parte, eruditii moderni au publicat şi numeroase alte documente pe diferite tem«

ALLEN (William, cardinal), Letters and Memorials, ed. T.F.Knox, Londra, 188

ANDERSON (James), Collections relating to the history of Mary Queen of Scotland.. Edinburgh, 4 voi, 1727-l728.

ARBER (E.), An English garner, Londra, 8 voi., 1877-l896.

Archpriest Controversy (The), documente editate de T.G.Law, Londra, 2 voi 1896-l898 (Camden Society).

BACON (Francis), The letters of Francis Bacon [...] set forth in chronological or der.. ed. J. Spedding, Londra, 7 voi., 186l-l872.

ot Memorials.] The Memorials ofthe Bagotfamily, ed. Lord W. Bagot, Londra, 1824.

don Papers.] The Bardon Papers, documents relating to the imprisonment and trial fMary Queen of Scots, ed. C. Read, Londra, 1909 (Camden Society).

'ingfeld Papers.] State papers relatmg to the custody of the Princess Elizabeth at Voodstock in 1554, being letters between Queen Mary and Şir Henry Bedingfeld..., \ Norfolk Archaelogy, IV, 1855.

:H (Thomas) ed., Memoirs ofthe reign of Elizabeth f rom 1581 till her death, f rom riginal papers ofAnthony Bacon, Londra, 2 voi., 1754.

istoricul view ofthe negotiations between France and England, 1592-l617, Londra, 749.

'ES (Robert), Correspondence, ed. J. Stevenson, Edinburgh, 1842.

ţhley Papers: vezi HAYNES şi MURDIN.

da: Mysteries of State and Government in letters of illustrious persons..., Londra,
654.
HERINE DE MeDicis, Lettres, ed. H. de La Ferriere-Percy şi G. BAGUENAULT DE
UCHESSE, Paris, 11 voi., 1880-l943.
/LEY (William) ed., The laws of Queen Elizabeth, King James and King Charles I
oncerning Jesuits, Seminary Priests, Recusants, etc., Londra, 1680.
ÎL (Robert), Letters to Şir George Carew, ed. J. MacLean, Londra, 1864 (Camden
'ociety).
orrespondence with James VI of Scotland: vezi IACOB VI AL SCOŢIEI.
.MBERLAIN (John), Letters written during the reign of Elizabeth, ed. Sarah Williams,
.ondra, 1861 (Camden Society).
IPER (Charles) ed., Recueil des dep&ches, rapports, instructions et memoires des
mbassadeurs de France en Angleterre et en Ecosse pendant le xvie siecle, Paris-
„ondra, 6 voi., 1838-l840.
IBETT (J.S.) ed., Papers relating to the Navy during the Spanish War, 1585-l587,
„ondra, 1898.
LSBY (AJ.) şi BRUCE (J.), Accounts and papers relating to Mary Queen of Scots,
-ondra, 1867 (Camden Society).
IRCELLES (C. de), Extracts from the despatches of M. de Courcelles, French
\mbassador to the Court of Scotland, 1586-l587, ed. R. Bell, Edinburgh, 1828.
iENT (J.R.) ed., Acts ofthe Privy Council of England, 1542-l631, 32 voi. pentru
erioada 1542-l604, Londra, 1890-l907.
.WES (Simon), Journal of the debates of Lords and Commons in the reign of
Elizabeth, Londra, 1693.
GES (Dudley), The Compleat Ambassador: treaties ofthe intented marriage of Queen
Elizabeth..., Londra, 1655.

3LEY (Robert, conte de Leicester), Correspondence of Robert Dudley, Earl of
Leicester, during his government of the Low Countries, 1585-l586, ed. J. Bruce,
ondra, 1844 (Camden Society).
dONT (Jean) ed., Corps universel diplomatique du droit des gens..., Amsterdam, 16
rol, 1726-l731.
erton Papers.] A collection of public and private documents [...] of the Times of
Queen Elizabeth and King James /..., ed. J.-P. Collier, Londra, 1840 (Camden Society).

ELISABETH I, Letters ofQueen Elizabeth and King James VI of Scoţiană, ed. J. Bruce,
Londra, 1849 (Camden Society).
-, Letters of Elizabeth I [selecţie], ed. G.B. Harrison, Londra, 1935, reed. New York,
1948.
-, Elizabethan England and Europe: forty unprinted letters from Elizabeth I, ed. E.I.
Kouri, Londra, 1982.
ELLIS (H.) ed., Original letters (Ilustrative ofEnglish history..., Londra, 7 voi. în 2 serii,
1824-l827.
FENELON: vezi La Mothe-Fenelon.
FORBES (Patrick), A full view of public transactions in the reign of Queen Elizabeth...,
Londra, 2 voi., 1740-l741.
GACHARD (L.-P.) şi PIOT (Ch.) ed.,Collection des voyages des souverains des Pays-Bas,
voi. IV, Bruxelles, 1882.
GEE (H.) şi HARDY (W.) ed., Documents illustrative ofEnglish Church history, Londra,
1896.
GONZALES (T.) ed., Apuntamientos para la historia de Felipe II y de la Reina de
Inglaterra, 1558-l576, Madrid, 1832 (voi. VII din Memorias de la Real Academia
de la Historia).
GRANVELLE: vezi WEISS.

GREEN (Mary A.E.) ed., Letters of Royal and illustrious ladies of Creat Britain...,
Londra, 3 voi., 1846.
[Hardwicke Papers.] Miscellaneous State Papers, 150l-l726 [...] in the collections of
Philip Yorke, Earl of Hardwicke..., Londra, 2 voi., 1778.
HARTLEY (T.E.) ed., Proceedings in the Parliaments ofQueen Elizabeth I (1558-l581),
Leicester, 1981.
HAYNES (Samuel) ed., A collection of State Papers relating to the affairs of the reigns
ofHenry VIII, Edward VI, Mary, and Elizabeth, from 1540 to 1570 [...] in the library
at Hatfield House, Londra, 1740.
HENRI IV, Recueil des lettres missives de Henri IV, ed. J. Berger de Xivrey şi J. Guadet,
Paris, 9 voi, 1843-l876.
HOWELL (Thomas B.), A complete collection of State trials, Londra, 33 voi., 1809-l826.
HUGHES (P.L.) şi LARKIN (J.F.) ed., Tudor Royal proclamations, Londra, 3 voi.,
1964-l969.
IACOB VI AL SCOŢIEI, Letters ofQueen Elizabeth and King James VI of Scoţiană: vezi
ELISABETA I.
-, Correspondence of King James VI of Scoţiană with Şir Robert Cecil and others in
England..., ed. J. Bruce, Londra, 1862 (Camden Society).
HERVYN DE LETTENHOVE (J.) ed., Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre
sous le regne de Philippe II, Bruxelles, 11 voi., 1882-l900.
LABANOFF (A.S.) ed., Lettres et memoires de Mărie Stuart, Paris, 7 voi, 1844 şi l voi.,
supl. de A. Teulet.
LA MOTHE-FENELON (Antoine de), Correspondance diplomatique 1568-l575, ed.
C. Purton-Cooper şi A. Teulet, Paris-Londra-Edinburgh, 7 voi., 1838-l840.
LAUGHTON (J.K.) ed., State Papers relating to the defeat of the Spanish Armada, Londra,
2 voi., 1894-l895.
ANEXE

UJBESPINE (Sebastien de), Negociations, letîres etpieces diverses relatives au regne
de Francois II, tirees du portefeuille de S. de L'Aubespine, ed. L. PARIS, 1841.
:CESTER: vezi DUDLEY.
DNARD (Frederic), Recueil des traites de paix [...] faits par Ies rois de France avec
tous Ies princes et potentats de l'Europe..., voi. II, Paris, 1963.
DGE (Edmund), Illustrations of British history [...] in the reigns of Henry VIII,
Edward VI, Mary, Elizabeth, and James I, exhibited in a series of original papers...,
Londra, 3 voi., 1791.
LRIE STUART: vezi LABANOFF.
moires, lettres, instructions et relations touchant Ies alliances de France et
d'Angleterre par Ies mariages du roi Henri III et de Monsieurson frere avec la reine
Elisabeth, în Memoires de Monsieur le duc de Nevers, Paris, 1665.
JRDIN (William) ed., A collection of State Papers relating to affairs in the reign of
Queen Elizabeth from 1571 to 1596 [...]from original papers in the library at Hatfield
House, Londra, 1759. N
IAILLES: vezi VERTOT.
RKER (Matthew), Correspondence, ed. J. Bruce şi T.T.Perowne, Cambridge, 1853.
ULET (Amyas), The letter-book of Şir Amyas Paulet, ed. J. Morris, Londra, 1874.
ILIPPE II, Correspondencia de Felipe II con su embajador en la Corte de Inglaterra,
ed. E. Fernandez de Navarrete, Madrid, 16 voi., 1886-l888.
CAIRN (R.) ed., Collections relating to the funerals of Mary Queen of Scots,
Edinburgh, 1822.
OTHERO (G.W.) ed., Statutes and constituţional documents Elizabeth and James I,
Oxford, 1894.
BIER (Guillaume) ed., Lettres et memoires d'Etat des rois, princes, ambassadeurs [...]

sous Ies regnes de Francois I", Henri II et Francois II..., Paris, 2 voi., 1666.
'MER (Thomas), Foedera, conventiones, litterae..., Londra, 17 voi., 1704-l717.
idler Papers.] State Papers and letters of Şir Ralph Sadler, ed. A. Clifford, Edinburgh,
2 voi, 1809.
ARP (C.), Memorials ofthe Rebellion of 1569, Londra, 1840.
dney Papers.] Letters and memorials of State in the reigns of Queen Mary, Queen
Elizabeth [...] written and collected by Şir Henry Sidney, Şir Philip Sidney..., Londra,
2 voi., 1746.
itutes ofthe Realm, Londra, 10 voi., 1810-l828. (Legile apărute sub domnia lui Henric
VIII sunt în voi. III; cele sub Eduard VI, Maria Tudor şi Elisabeta până în 1585 în
voi. IV, prima parte; cele din anii 1587-l601 în voi. IV, a doua parte.)
RANGFORD (P.C.) ed., Household expenses of the Princess Elizabeth during her
residence at Hatfield 155l-l552, în Camden Miscellany, II, 1853.
UMNER (J.R.) ed., Tudor constituţional documents, 1485-l603, Londra, 1922. '
VWNEY (R.H.) şi POWER (E.), Tudor economic documents, Londra, 3 voi., 1924.
iULET (Alexandre) ed., Papiers d'Etat [...] relatifs a l'histoire de l'Ecosse au xvi" siecle,
Edinburgh, 3 voi, 185l-l859. (Reeditat la Paris sub titlul Relations politiques de la
France et de l'Espagne avec l'Ecosse au xvi' siecle, 5 voi., 1862.)
WNSHEND (H.) ed., Historical collections detailing the proceedings ofthe last four
Parliaments of Elizabeth, Londra, 1680.

UNTON (Henry), Correspondence of Şir Henry Union, Ambassador from Queen
Elizabeth to Henry IV King of France, ed. J.-Stevenson, Londra, 1847.
VERTOT (abate de), Ambassades de Messieurs de Noailles en Angleterre, redigees par
M. l'abbe de Vertot, Leiden, 5 voi., 1763.

[WALSINGHAM (Francis).] Memoires et instructions pour Ies ambassadeurs, ou Lettres
et negociations de Walsingham, ministre et secretaire d'Etat sous Elisabeth d'Angleterre,
Amsterdam, 1700.
WEISS (Charles) ed., Papiers d'Etat du cardinal de Granvelle, Paris, 9 voi., 184l-l842.
WINWOOD (Ralph) ed., Memorials ofaffairs of State in the reigns of Queen Elizabeth
and King James I, Londra, 3 voi., 1725.
WRIGHT (Thomas) ed., Queen Elizabeth and her times, original letters..., Londra, 2 voi.,
1838.
[Zurich letters.] Original letters relative to the English Reformation... from the archives
ofZurich, ed. H. Robinson, Londra, 2 voi., 1842-l846.
MEMORII, CRONICI, TEXTE POLITICE SEC. XVI-XVII

ALLEN (William, cardinal), An Admonition to the nobility andpeople ofEngland and
Ireland concerning the present wars made for the execution of His Holiness 's sentence,
Antwerpen, 1588.
ASCHAM (Roger), The whole works of Roger Ascham, ed. J.A. Giles, Londra, 4 voi.,
1864-l865.
Arraignment (The), trial and condemnation ofRobert, Earl ofEssex, and Henry, Earl
of Southampton [...] in the 43rd. year of Queen Elizabeth..., Londra, 1679.
ASKE (James), Elizabetha Triumphans, containing the damned practices of the devilish
Popes [...] with a declaration of the manner how Her Excellence was entertained at
her Câmp Royal in Tilbury..., Londra, 1588.
BARONIUS (Cesar, cardinal), Annales Ecclesiastici...,e.d. O. Rinaldi şi J. Laderchi, voi.
XXXVII. Bar-le-Duc, 1883.
BELLIEVRE (Pomponne de), Harangue faite a la Reine d'Angleterre pour la demouvoir
d'entreprendre aucune juridiction sur la Reine d'Ecosse..., Paris, 1585.

BENTIVOGLIO (Guido, cardinal), Histoiregenerale des guerres de Flandre..., Paris, 1634
(trad. din Ib. italiană).
BIGGES (Walter), A summary and true discourse of Şir Francis Drake's West Indian
voyage..., Londra, 1589.
[BLACKWOOD (Adam).] Martyre de la Reine d'Ecosse, douairiere de France [...]
contenant le vrai discours des trahisons a elle faites par la suscitation d'Elisabeth,
Anglaise..., Paris, 1587 (localizat greşit „Edinburgh").
BRIDGEWATER (John), Concertatio Ecclesiae Catholicae in Anglia adversus
Calvinopapistas et Puritanos sub Elisabetha Regina..., 1589.
BUCHANAN (George), Rerum Scoticarum Historia, Edinburgh, 1583 (trad. în Ib. engL
The History ofScotland, 1690).
BURNET (Gilbert), The History of the Reformation of the Church of England..., Londra.
2 voi, 1681 (trad. Ib. fr., 1683).

VIDEN (William), Annales Rerum Anglicarum et Hibernicarum Regnante
Elizabetha..., Londra, 2 voi., 1615 (trad. Ib. engl. Annals, the True History of
Elizabeth Queen of England..., Londra, 3 voi., 1625-l629, continuată cu The Historie
of the Most renowned and victorious Princess Elizabeth..., Londra, 1630. Trad. Ib.
fr., Annales des choses qui se sontpassees en Angleterre et en Irlande... jusqu'h Van
1589, Londra 1624).
REY (Robert, conte de Monmouth), Memoirs ofhis Uf e, Londra, 1759.
RLETON (George), A thankful remembrance of God's mercy [...] from the beginning
of Queen Elizabeth..., Londra, 1624.
STELNAU DE MAUVissiERE (Michel), Memoires, ed. J. Le Laboureur, Paris, 2 voi.,
1659; o nouă ed. Bruxelles, 3 voi. 1731.

VENDISH (George), Life and death of Cardinal Wolsey, ed. R.S. Sylvester, Londra, 1959.

ALLONER (Richard), Memoirs of missionary priests [...] that have suffered death in England for their faith from 1577 to 1684, Londra, 2 voi., 174l-l742.

ronicle of Queen Jane and oftwo Years of Queen Mary, ed. J. G. Nichols, Londra, 1850 (Camden Society).

APHAM (John), Certain observations concerning the Uf e and reign of Queen Elizabeth, ed. E. P. Read şi C. Read sub titlul Elizabeth OF England, Philadelphia, 1951.

IFFORD (Henry), The life of Jane Dormer, Duchess ofFeria, ed. J. Stevenson, Londra, 1887.

DNDE (Louis, prinţ de)], Memoires de Conde..., Paris, 6 voi., 1743.

NINGSBY (J.), Journal of the siege ofRouen, ed. J. G. Nichols, în Camden Miscellany, I,1847.

ANMER (Thomas), The works of Thomas Cranmer, ed. J. E. Cox, Londra, 2 voi., 1844-l846.

LEMAN, pseudonim al lui PARSONS.

IAKE (Francis), The world encompassed by Şir Francis Drake..., ed. W. S. W. Vaux, Londra, 1854 (Hakluyt Society).

) PLESSIS-MORNAY (Philippe), Memoires et correspondances, Paris, 12 voi., 1824-l825 (doar primele 9 voi. despre domnia Elisabetei).

J VAIR (Guillaume), Discours de la negociation de M. M. de Bouillon et de Sancy en Angleterre [...] Van 1596, în (Euvres de Messire Guillaume du Vair, Paris, 1625.

XE (John), The Acts and Monuments ofthose latter andperilious dangers... (cunoscută sub titlul Book ofMartyrs), ed. J. Pratt, Londra, 8 voi., 1877, reed., New York, 1965.

)DWIN (Francis), Annals of England..., Londra, 1630 (trad. Ib. fr. 1647).

KLUYT (Richard), The principal navigations, voyages, traffics and discoveries of the English nation, Londra, 3 voi., 1599-l600 (numeroase reeditări).
VLL (Edward), The union of the two noble and illustrious families of Lancaster and York f...] to the end of the reign of Henry VIII, Londra, 1548.
KRINGTON (John), Nugae Antiquae, Londra, 2 voi., 1769 (mai multe reeditări).
\RRISON (G.B.) ed., Elizabethan journals, 159l-l603, Ann Arbor (USA), 1955.

HARRISON (William), A description of England..., Londra, 1577; ed. modernă de J. Furnivall, Londra, 3 voi., 1887.
[HASLOP (H.)], News ofthe coast of Spain: the true report of the honourable service [...] performed by Şir Francis Drake in the months of April and May 1587..., Londra, 1587.
HATTON (Christopher), Memoirs of the life and times of Şir Christopher Hatton, including his correspondence with the Queen and otherpersons...,ed. N. H. Nicolas, Londra, 1847.
HAWKINS (John), Şir Richard Hawkins' voyages during the reign of Queen Elizabeth..., ed. C. R. Markham, Londra, 1858 (Hakluyt Society).
HAYWARD (John), Annals of the first four years ofthe reign of Queen Elizabeth, ed. J. Bruce, Londra, 1840 (Camden Society).
HENTZER (Paul), A journey into England in the year 1598, ed. H. Walpole, Londra, 1797.
HERBERT (Edward, baron Herbert of Cherbury), The life and reign ofKing Henry VIII, Londra, 1649.
HEYLYN (Peter), Ecdesia Restaurata: the history ofthe Reformation ofthe Church of England, Londra, 1661.
HEYWOOD (Thomas), England's Elizabeth: her life and troubles during her minority

from the cradle to the crown, Cambridge, 1632.
HOLINSHED (Raphael), Chronicles of England, Scoţiană and Ireland..., Londra, 6 voi, 1586-l587 (numeroase reeditări).
HOOKER (Richard), The works ofMr. Richard Hooker, ed. I. Walton, Londra, 2 voi., 1839.
JEBB (Samuel), De Vita et rebus gestis [...] Mariae Scotorum Reginae..., Londra, 1725 (trad. Ib. engl. 1725).
KEITH (Robert), History ofthe affairs of Church and State in Scotland down to 1568, Edinburgh, 1734.
LAMBARDE (William), Eirenarchia, or the office ofthe Justice ofthe Peace..., Londra, 1581.
LEGRAND (Joachim), Histoire du divorce de Henry VIII d'Angleterre et de Catherine d'Aragon..., Paris, 3 voi., 1688.
Leicester's Commonwealth..., Londra, 1641 (atribuită lui P. Robert Parsons, iezuit).
LESLIE (John), Du droit et titre de la serenissime princesse Mărie reine d'Ecosse [...] â la succession du royaume d'Angleterre..., Rouen, 1584 (ed. originală în Ib. latină, Reims, 1580).
LETI (Gregorio), La vie d'Elisabeth reine d'Angleterre, Amsterdam, 2 voi., 1695 (ediţia originală este în Ib. italiană, 1641).
MACHYN (Henry), Diary, ed. J.G. Nichols, Londra, 1848 (Camden Society).
MAISSE (Paul Hurault de), A journal ofall that was accomplished by Monsieur de Maisse during his embassy..., ed. şi trad. G.B. Harrison şi R.A. Jones, Londra, 1931.
MANNINGHAM (John), Diary, ed. J. Bruce, Londra, 1868 (Camden Society).
Marprelate Tracts, 1588-l589, ed. W. Pierce, Londra, 1911.
MAYNARDE (T.), Şir Francis Drake's voyage in 1595, ed. W.D. Cooley, Londra, 1849 (Hakluyt Society).

LVILLE (James), Memoirs ofhis own life, Londra, 1683 (ed. modernă de A.F. Stuart, Londra, 1929. Trad. Ib. fr., Memoires de Melvil, Edinburgh, 2 voi., 1745).

NMOUTH: vezi CAREY.

)YSIE (D.), Memoirs of the affairs of Scotland, 1577-l603, Edinburgh, 1830.

.u (Claude), History of Mary Stuart from the murder of Rizzio to her flight into England..., ed. J.S. Stevenson, Edinburgh, 1883.

.UNTON (Robert), Fragmenta Regalia, Londra, 1641 (numeroase reeditări, trad. Ib. fr., 1683).

BORNE (Francis), Tradiţional memoirs of the reigns of Queen Elizabeth and King James, Londra, 2 voi., 1658.

RSONS (Robert), sub pseudonimul DOLEMAN, A conference about the next succession to the throne of England..., 1594.

ULE (George), The life of the Most Reverend and Religious prelate John Whitgift, Londra, 1612.

LLINI (Girolamo), Historia ecclesiastica della rivoluzione d'Inghilterra..., Florenţa, 1591.

pishplots and treasons since the beginning of the reign ofQueen Elizabeth..., Londra, 1606.

VLEIGH (Walter), Works, Oxford, 8 voi., 1829.

NDERS (Nicholas), De origine acprogressu Schismatis Anglicani..., Koln, 1586 (trad. Ib. fr., Leş trois livres du Dr Sanders, Paris, 1587).

YNGISBIE (W.), Relation of the voyage to Cadiz, 1596, ed. J.S. Corbett în Naval Miscellany, 1,1902.

EED (J.), History of Creat Britainfrom Julius Caesar to our Most Gracious Sovereign King James, Londra, 1911.

ENSER (Edmund), The complete works of Edmund Spenser, ed. E. Greenlaw, Londra, 10 voi., 1882-l884.

ow (John), Annals, or a General chronicle of England..., Londra, 1605.
A survey ofLondon, Londra, 1598 (ed. modernă de C.L. Kingsford, Londra, 2 voi.,
1908).
RADA (Famiano), De Bello Belgico, Roma, 1632-l647, 4 voi. (numeroase ed. în Ib.
engleză, franceză, spaniolă, italiană, în Ib. fr., Histoire de la guerre de Flandre, Paris,
2 voi., 1650).
RYPE (John), Annals of the Reformation and establishment of religion [...] to the
commencement of the reign of King James l, Londra, 3 voi., 1735-l737 (numeroase
reeditări).
TJBBES (Philip), Anatomy of abuses, Londra, 1583 (ed. modernă de J.F. Furnivall,
Londra, 2 voi., 1877-l882).
UBBS (John), The discovery of a gaping gulfwherein England is like to be swallowed
by another French marriage if the Lordforbid not the banes..., Londra, 1579 (ed.
modernă de L.E. Berry, Charlottesville, USA, 1968).
iou (Jacques-Auguste de), Historiarum sui temporis libri CXXV, Paris, 11 voi.,
1609-l614 (trad. Ib. fr., Histoire universelle depuis 1543 jusqu'en 1607, Paris, 16 voi.,
1734).

VAN LINSCHOTEN (J.H.), Discourse of the voyages into the East and West Indies...,
Londra, 1598 (trad. Ib. fr., Histoire de la navigation de Jean Hugues de Linscot es
îndes Orientales, Amsterdam, 1610); ed. modernă de A.C. Burnell, Londra, 2 voi.,
1885 (Hakluyt Society).
WENTWORTH (Peter), A pithy exhortation fo Her Majestyfor establishing her successors
to the Crown, 1598.
WOTTON (Henry), Reliquiae Wottonianae, ora Collection oflives, letters, poems, with

characters ofsundrypersonages..., Londra, 1651.
WRIOTHESLEY (Charles), A chronide of England during the reigns of the Tudors,
1485-l559, ed. W.D. Hamilton, Londra, 2 voi., 1895 (Camden Society).

IV. BIOGRAFII ALE ELISABETEII (sec. XIX-XX)

AIKIN (Lucy), Memoirs of the Court of Elizabeth, Londra, 2 voi., 1818.
ANTHONY (Katherine), Queen Elizabeth, Londra, 1929 (trad. Ib. fr., La reine Elisabeth,
Paris, 1931).
BEESLEY (E.S.), Queen Elizabeth, Londra, 1892.
BEKKER (Ernst), Elizabeth und Leicester, Giessen, 1890.
BASSNET (Susan), Elizabeth I, a feminist perspective, Oxford, 1988.
CHAMBERLIN (Frederick), The private character of Queen Elizabeth, Londra-New York,
1922.
CHASTENET (Jacques), Elisabeth r, Paris, 1953 (ed. de buzunar Marabout Universite).
CREIGHTON (Mandell), Queen Elizabeth, Londra, 1896.
ERICKSON (Carolly), The First Elizabeth, New York, 1982 (trad. Ib. fr., Elisabeth
Premiere, Paris, 1985).
HIBBERT (Christopher), The Virgin Queen: aportrait of Elizabeth I, Londra-New York,
1990.
HUME (M.A.S.), The courtships of Queen Elizabeth, Londra, 1896.
JENKINS (Elizabeth), Elizabeth the Creat, Londra, 1958.
JOHNSON (Paul), Elizabeth I: a study in power and intellect, Londra, 1974.
KLARWILL (V. von), Queen Elizabeth and some foreigners, New York, 1928.
LA FERRifeRE (H. de), Leş projets de mariage d'Elisabeth d'Angleterre, Paris, 1882.
LONGFORD (Elizabeth), Elizabeth R., Londra, 1983.
MUMBY (Frank A.), The girlhood of Queen Elizabeth: a narrative in contemporary
letters, Londra, 1902.
MACNALTY (Arthur S.), Elizabeth Tudor, the lonely Queen, Londra, 1954.

NEALE (John E.), Queen Elizabeth, Londra, 1934; numeroase reeditări, mai ales ed,
de buzunar Triad Panther (trad. Ib. fr., La reine Elisabeth, Paris, 1949).
PERRY (Maria), The word of a Prince: a Uf e of Elizabeth I, Londra, 1990.
PIROTTE (Huguette), Elisabeth Ire, fille de Barbe-Bleue et Reine des Fees, Paris, 1982
(carte pentru copii).
RIDLEY (Jasper), Elizabeth I, Londra, 1987.
SMITH (Lacey B.), Elizabeth I, St. Louis, 1980.
ANEXE

ACHEY (Lytton), Elizabeth and Essex: a tragic history, Londra, 1928; numeroase
reeditări, mai ales ed. de buzunar Penguin Modern Classics (trad. Ib. fr., Elisabeth
"A le comte d'Essex, histoire tragique, Paris, 1929).
ICKLAND (Agnes), Lives ofthe Queenof England, voi. VI, Londra, 1873.
LDMAN (Milton), King, Queen, Jack: Philip ofSpain courts Elizabeth, Londra, 1931.
Elizabeth Queen of England, Londra, 1933.
Elizabeth and Leicester, Boston, 1944.
ÎSENER (Louis), Lajeunesse d'Elisabeth d'Angleterre, Paris, 1878.
.LIAMS (Neville), The life and time of Queen Elizabeth /, Londra, 1971.
.SON (Elkin C.), England's Eliza, Cambridge (Mass.), 1939.
IV bis. ICONOGRAFIA ELISABETEI

ÎTA DE BEAUREGARD (Raphaelle), „La Dame de caeur: etude de quatre portraits
d'Elisabeth /"", Caliban, 21,1984.
(G (John N.), Tudor Royal iconography: literature and art in an age ofreligious crisis,
Princeton, 1989.
dEROY (Elizabeth W.), Reading the portraits of Queen Elizabeth I; Hamden,
Connecticut, 1989.
.ONG (Roy C.), The cult of Elizabeth: Elizabethan portraiture andpageantry, Londra,
1977, reed. 1987.

The English Icon: Elizabethan and Jacobean portraiture, Londra, 1969.
jloriana: the portraits of Queen Elizabeth I, Londra, 1987.
Tudor and Jacobean portraits, Londra, 2 voi., 1969.
V. ISTORIA GENERALĂ A PERIOADEI ELISABETANE

ITON (Robert), Reformation and Revolution, 1558-l660, Londra, 1980.
IDOFF (S.T.), Tudor England, Londra, 1950.
VCK (John B.), The Reign of Elizabeth, Oxford, 1936, mai multe reeditări (Oxford
History of England, voi. VIII).
HEN (Leon) şi BRAURE (Maurice), L'Evolution politique de l'Angleterre moderne,
1485-l660, Paris, 1960 (L'Evolution de l'Humanite, XVI).
nbridge Modern History, voi. II: The Reformation, 1907; voi. III: The Wars of
Religion, 1907.
RTE (T.), A General History of England, voi II, Londra, 1748.
AUVIRE (Roger), Le Temps d'Elisabeth, Paris, 1960.
EYNEY (E.P.), A History of England from the defeat ofthe Armada to the death of
Elizabeth, Londra, 2 voi., 1914.
TON (G.R.), England under the Tudors, Londra, 1969, reeditare 1977.
DUDE (J. A.), History of England from the făli ofWolsey to the death of Elizabeth,
Londra 2 voi., 1856-l870.

GUY (J.), Tudor England, Oxford, 1988.
HAIGH (Christopher) ed., The Reign of Elizabeth I, Londra, 1984.
HAUSER (Henri); La Preponderance espagnole, Paris, 1933, numeroase reeditări
(Peuples et Civilisations, IX).
HUME (David), History of England under the House of Tudor, Londra, 2 voi., 1759
(trad. Ib. fr., Histoire de la Maison de Tudor sur le trone d'Angleterre, Amsterdam,
2 voi., 1763).
KOENIGSBERGER (H.G.) şi MossE (G.L.), Europe in the sixteenth century, Londra, 1968

(trad. Ib. fr., L'Europe au xvie siecle, Paris, 1970).
LEVINE (Mortimer) ed., Tudor England, Cambridge, 1968.
LINGARD (John), A History of England, Londra, 14 voi., 182l-l823 (trad. Ib. fr. Histoire
d'Angleterre, Paris, 17 voi., 1833-l835).
MACKIE (J.D.), The Earlier Tudors, Oxford, 1952, numeroase reeditări (Oxford History
of England, voi. VIII).
New Cambridge Modern History, voi. II: The Reformation, 1968; voi. III: The Counter-
Reformation and the price revolution, 1547-l603,1968.
POLLARD (A.F.), History of England from the accession of Edward VI to the death of
Elizabeth, 1547-l603, Londra, 1910.
RAPIN DE THOYRAS (Paul), Histoire d'Angleterre, voi. V şi VI, Haga, 1724-l734.
READ (Conyers), Mr. Secretary Cecil and Queen Elizabeth, Londra, 1955.
-, Lord Burghley and Queen Elizabeth, Londra, 1960.
-, Mr. Secretary Walsingham and the policy ofQueen Elizabeth, Londra, 3 voi., 1925.
ROWSE (A.L.), Eminent Elizabethans, Londra, 1974.
SMITH (A.G.R.), The emergence of a Nation State, 1529-l660, Londra, 1984.
SUTHERLAND (Nicola M.), Princes, politics and religion, 1547-l589, Londra, 1984.
TENISON (E.M.), Elizabethan England, Leamington Spa, 14 voi, 1933-l960.
WERNHAM (R.B.), Before the Armada: the emergence of the English Nation, Oxford, 1966.
-, After the Armada: the strugglefor Western Europe, 1588-l595, Oxford, 1984.

VI. RELAŢII INTERNAŢIONALE, ISTORIE MILITARĂ ŞI MARITIMĂ

ABREU (Pedro de), Historia del saqueo de Cădit por los Ingleses en 1596, Câdiz, 1866.
ANDREWS (K.R.), „The aims of Drake's expedition of 1577-l580", American Historical
Review, LXXIII; 1968, pp. 724-741.
-, Drake's voyages: a reassessment of their place in Elizabethan naval expansion,
Londra, 1967.

-, Elizabethan privateering, Cambridge, 1964.
-, Trade, plunder and settlement: maritime enterprise and the genesis of the British
Empire, Cambridge, 1984.
ASCOLI (Georges), La Grande-Bretagne devant l'opinion franţaise depuis la guerre de
Cent Ans jusqu'a la fin du xvie siecle, Paris, 1927.
BLACK (John B.), Elizabeth and Henry IV, Oxford, 1914.
-, „Queen Elizabeth, the Şea Beggars, and the capture of Briile, 1572", English
Historical Review, XLVI, 1931, pp. 30-47.
ANEXE

(L.), The Elizabethan miliţia, Londra, 1967.
)SCH (M.), „Habsburgische Vermălungsplane mit Elizabeth", Mitteilungen der
fnstituts fur Osterreichischen Geschichtsforschung, X, 1889.
«JNY (Nicholas), The Elizabethan conquest of Ireland: a pattern established,
1565-l576, Hassocks, 1976.
IBETT (J.S.), Drake and the Tudor Navy, Londra, 2 voi., 1898.
rhe Spanish War, 1585-l587, Londra, 1898.
rhe successors of Drake, Londra, 1900.
;ICKSHANK (C.G.), Elizabeth's Army, Oxford, 1966.
vis (Ralph), English overseas trade, 1500-l700, Londra, 1973.
WSON (J.E.A.), „William Cecil and the British dimension of Early Elizabethan
Dolicy", History, LXXIV, 1989, pp. 196-216.
RAN (Susan), England and Europe, 1485-l603, Londra, 1986.
,Religion and politics at the Court of Elizabeth I: the Habsburg marriage negotia-
ions of 1559-l567", English Historical Review, CIV, 1989, pp. 908-926.
RENG (J.), „La complicite de l'Angleterre dans le complot d'Amboise", Revue
i'histoire moderne et contemporaine, VI, 1905, pp. 249-256.
,is (Steven G.), Tudor Ireland: Crown, Community, and the conflict of cultures,
1470-l603, Londra, 1985.
:NANDEZ ARMESTO (Felipe), The Spanish Armada: the experience ofwar in 1588,
Oxford, 1988.

LNANDEZ DURO (C.), La Armada Invencible, Madrid, 2 voi., 1884-l885.
UDE (J.A.), The English in the West Indies, Londra, 1888.
English seamen in the 16th century, Londra, 1895.
rhe Spanish story of the Armada, Londra, 1892.
SSART (E.), L'Etablissement du regime espagnol dans Ies Pays-Bas et l'insurrection,
Bruxelles, 1905.
'a Domination espagnole aux Pays-Bas â la fin du regne de Philippe II, Bruxelles,
1906.
EW (J.H.), Elisabeth d'Angleterre dans la litterature francaise, Paris, 1935.
LE (J.R.), War and society in Renaissance Europe, 1450-l620, Leicester, 1961.
RBISON (E.H.), Rival ambassadors at the court of Queen Mary I, Princeton, 1940.
RT-DAVIS (Duff), Armada, Londra, 1988.
LT (Mack P.), The Duke of Anjou and the Politique struggle during the V/ars of
Religion, Cambridge, 1986.
BAULT (Georges), L'Ambassade de Michel de Castelnau en Angleterre, 1575-l585,
Saint-Cloud, 1856.
IES (Frederick M.), Mountjoy 1563-l606: the last Elizabethan Deputy [in Ireland],
Londra, 1958.
VIP (Peter), The campaign of the Spanish Armada, Londra, 1988.
\RWILL (Victor von), Queen Elizabeth and some foreigners, New York, 1928.
URI (E.I.), Elizabethan England and Europe, Londra, 1982.
England and the attempts toform a Protestant alliance in the late 1560s, Helsinki, 1981.
i SCOTT (Tom) ed., Politics and society in Reformation Europe: essaysfor Şir Geoffrey
Elton, Londra, 1987.

LAFFLEUR DE KERMAINGANT (P.P.), L'Ambassade de France en Angleterre sous Henri
IV, Paris, 3 voi., 1886-l895.

LAPEYRE (Henri), Leş Monarchies europeennes au xvie siecle: Ies relations internatio-
nales, Paris, 1967, numeroase reeditări (Nouvelle Clio, XXXI).
LEWIS (M.), The Spanish Armada, Londra, 1960.
LLOYD (H.A.), The Rouen Campaign, 1590-l592, Oxford, 1973.
MARTIN (Colin) şi PARKER (Geoffrey), The Spanish Armada, Londra, 1988 (trad. Ib.
fr., Le Dossier de l'Invincible Armada, Paris, 1988).
MATTINGLY (Garrett), Renaissance diplomacy, Londra, 1955.
-, The defeat ofthe Spanish Armada, Londra, 1983.
MCBRIDE (G.K.), „Elizabethan foreign policy in microcosm: the Portuguese Pretender,
1580-l589", Albion, V, 1973, pp. 193-210.
MILNE-TYTE (Robert), Armada! The planning, the battle, and after, Londra, 1988.
MOODY (T.W.), MARTIN (F.X.) şi BYRNE (F.J.), A new History of Ireland: III, Early
Modern Ireland, 1534-l641, Oxford, 1976.
MOTLEY (J.L.), History ofthe United Netherlands from the death ofWilliam the Silent
to the Synod of Dorst, with a view of the English-Dutch struggle against Spain,
Londra, 4 voi., 1860-l867 (trad. Ib. fr., Histoire des Provinces-Unies depuis la mort
de Guillaume le Taciturne jusqu'h la Treve de Douze Ans, Paris, 3 voi., 1870).
NEALE (John E.), „Elizabeth and the Netherlands, 1586-l587", English Historical
Review, XLV, 1930, pp. 373-396.
OPPENHEIM (M.), History ofthe administration ofthe Royal Navy, Londra, 1896.
O'RAHILLY (A.), The massacre at Smerwick, Londra, 1938.
PADFIELD (Peter), Armada, Londra, 1988.
PARKER (G.), The Dutch Revolt, Londra, 1977.
-, Spain and the Netherlands, 1559-l569, Londra, 1979.
PIRENNE (Henri), Histoire de Belgique, voi. III şi IV, Bruxelles, 1907 şi 1911.
PREVOST-PARADOL (L.-A.), Elisabeth et Henri IV: ambassade de Hurault de Maisse
en Angleterre, Paris, 1855.
QUINN (D.B.), Raleigh and the British Empire, Londra, 1947.
-, England's Şea Empire, 1550-l642, Londra, 1985.

-, The Elizabethans and the Irish Ithaca, New York, 1966.
RAIT (R.S.) şi CAMERON (A.I.), King James's secret: negotiations between Elizabeth
and James VI relating to the execution of Mary Queen of Scots, Londra, 1927.
RAMSAY (G.D.), English overseas trade during the centuries ofemergence, Londra, 1957.
-, The Queen's merchants and the revolt ofthe Netherlands: the end of the Antwerp
Mart, Manchester, 2 voi., 1986.
READ (Conyers), „Queen's Elizabeth's seizure of the Duke of Alva's payships", Journal
of Modem History (Chicago), V, 1933, pp. 443164.
RICHMOND (Herbert), The Navy as an instrument of policy, 1558-l727, Londra, 1953.
ROWSE (A.L.), The Elizabethans and America, Londra, 1959.
-, The expansion of Elizabethan England, Londra, 1975.
RUBLE (A. de), Le Trăite de Cateau-Cambresis, Paris, 1889.
RYE (W.B.), England as seen by foreigners in the reigns of Elizabeth and James I,
Londra, 1865.

(Emma G.), Tudor England through Venetian eyes, Londra, 1930.
KE (J.J.), Kinsale: The Spanish intervention in Ireland at the end ofthe Elizabethan
wars, Liverpool, 1970.
rHERLAND (N.M.), The massacre of St. Barîholomew and the European conflict,
1559-l572, Londra, 1973.
„Queen Elizabeth and the Conspiration of Amboise", English Historical Review,
LXXXI, 1966, pp. 474-489.
TLER (Patrick R), History of Scoţiană, ed. III, voi. V, VI şi VII, Edinburgh, 1845.
ILTERS (D.) ed., The Elizabethan Navy and the Armada of Spain, Greenwich,
National Maritime Museum, 1975.
ÎRNHAM (R.B), The making of Elizabethan foreign policy, 1558-l603, Berkeley
(Calif.), 1980.

„Queen Elizabeth and the Portugal expedition of 1589", English Historical Review,
LI, 1951, pp. l-26 şi 194-218.
iiriNG (Roger), The Enterprise of England: the Spanish Armada, 1588, Londra, 1988.
LLIAMSON (J.A), The Age of Drake, Londra, 1965.
Hawkins of Plymouth, Londra, 1949.
Şir Francis Drake, Londra, 1951.
LSON (Charles H.), Queen Elizabeth and the Revolt of the Netherlands, Londra, 1970.

II. ISTORIA INTERNĂ A ANGLIEI, INSTITUŢII, GÂNDIRE POLITICĂ *

JAMS (S.), „Faction, clientelage and party in English politics, 1550-l603", History
Today, XXXII, 1982, p. 34 sq.
ed., Queen Elizabeth, Most Politick Princess, Londra, 1984.
.LEN (J.W.), A history of politicul thought in the 16th century, Londra, 1928, reed. 1951.
RD (Ian), „The death of Amy Robsart: accident, suicide, murder, or disease?",
English Historical Review, LXXI, 1956, pp. 69-79.
YNE (C.G.), „The Coronation of Queen Elizabeth", English Historical Review, XXII,
1907, pp. 650-673.
ÎARD (C. A.), The office ofthe Justice ofthe Peace in England, Londra, 1904.
NDOFF (S.T.), HURSTFIELD (J.) şi WILLIAMS (C.H.) ed., Elizabethan government and
society: essays presented to Şir John Neale, Londra, 1961.
IAMBERS (E.K.), The Elizabethan stage, Londra, 4 voi., 1951.
iRiSTY (M.), „Queen Elizabeth's visit to Tilbury in 1588", English Historical Review,
XXXIV, 1919, pp. 43-61.
-ARK (P.), SMITH (A.R.G.) şi TYACKE (N.) ed., English Commonwealth, 1547-l640:
essays presented to Prof. Joel Hurstfield, Leicester, 1979.
3CKBURN (J.S.), A history of the English Assizes, 1558-l714, Cambridge, 1972.
3TTRET (Bernard), „Le Roi, Ies Lords et Ies Communes: monarchie mixte et Etats

du Royaume en Angleterre, xvic-xvine siecle", Annales, XLI, 1986, pp. 126-l50.
ROSS (Claire), LOADES (David) şi SCARISBRICK (JJ.) ed., Law and government in
Tudor England: essays presented to Şir Geofrey Elton, Cambridge, 1982.

DEAN (David M.) şi JONES (N.L.) ed., The Parliaments of Elizabethan England, Oxford,
1990.
DIMOCK (Arthur), „The conspiracy of Rodrigo Lopez", English Historical Riview, IX,
1894, pp. 440-474.
DUNLOP (Ian), Palaces and progresses of Elizabeth I, Londra, 1962.
ELTON (G.R.), The Parliament of England, 1559-l581, Cambridge, 1986.
- ed., Studies in Tudor and Stuart politics and government, Cambridge, 2 voi., 1974.
- The Tudor Constitution, Cambridge, 1960, reed. 1982.
FLETCHER (Anthony), Tudor rebellions, Londra, 1973.
- şi STEVENSON (J.) ed., Order and disorder in Early Modern England, Cambridge, 1985.
GAIRDNER (J.), „The death of Amy Robsart", English Historical Review, 1,1886, pp.
235-259; XIII, 1898, pp. 83-90.
GLEASON (J.H.), „Thejustices ofthe Peace in England, 1558-l640", Oxford, 1969.
GRAVES (M. A. R.), The Tudor Parliaments: Crown, Lords and Commons, 1485-l603,
Londra, 1985.
GUTH (D. J) şi McKENNA (J. W.) ed., Tudor rule and revolution: essays presented to
G. R. Elton by his American friends, Cambridge (Mass.), 1982.
HASLER (P. M.) ed., The House of Commons, 1558-l603, Londra, 1981.
HICKS (Leo), „Şir Robert Cecil, Father Persons, and the Succession, 1600-l601",
Archivum Historicum Societatis Jesu, 1955.
HUME (M. A. S.), Treason and plot, Londra, 1901.
-, The year after the Armada, Londra, 1896.

HURSTFIELD (Joel), Elizabeth l and the unity of England, Londra, 1960.
-, Freedom, corruption and government in Elizabethan England, Londra, 1973.
-, The Queen's Wards: wardship and marriage under Elizabeth I, Londra, 1958.
IVES (E. W.), Faction in Tudor England, Londra, 1986.
LEVINE (Mortimer), The Early Elizabethan succession question, 1558-l568, Palo Alto (Calif.), 1966.
-, „The last will and testament of Henry VIII: a reappraisal", Historian, 1964.
LOADES (D. M.), Politics and the Nation, 1450-l660, Londra, 1974.
-, Two Tudor conspiracies, Cambridge, 1965.
MACCAFFREY (Wallace T.), The shaping ofthe Elizabethan regime, Princeton, 1968.
-, Queen Elizabeth and the making ofpolicy, 1572-l588, Princeton, 1981.
MORRIS (Christopher), Politicul thought in England from Tyndale to Hooker, Oxford, 1953.
NEALE (J. E.), „The accession of Queen Elizabeth I", History Today, III, 1953.
-, Elizabeth I and her Parliaments, Londra, 2 voi, 1953-l957.
-, The Elizabethan House of Commons, Londra, 1949.
-, Essays in Elizabethan history, Londra, 1958.
-, „Parliaments and the Succession Question in 1562-l566", English Historical Review, XXXVI, 1921, pp. 497-520.
-, „Şir Nicholas Throckmorton's advice to Queen Elizabeth", English Historical Journal, LXV, 1950, pp. 9l-98.
NICHOLS (John), The progresses and public processions of Queen Elizabeth, Londra, 4 voi., 1828, reed. New York, 1969.

OLLARD (A. R), „Council, Star Chamber and Privy Council under the Tudors", English Historical Review, XXXVII, 1922, pp. 337-360 şi 516-539; şi XXXVIII, 1923, pp. 42-60.

ULMAN (Michael B.), The Elizabethan Privy Council in the 1570s, Berkeley (Calif.),
1971.
.USSELL (Conrad), The crisis of Parliaments, 1509-l660, Oxford, 1971.
.YE (W.), The murder ofAmy Robsart, Londra, 1885.
MITH (Alan G.), The government of Elizabethan England, Londra, 1967.
MITH (Lacey, B.), Treason in Tudor England: politics and paranoia, Londra, 1986.
TARKEY (David) ed., The English Courtfrom the Wars of the Roses to the Civil War,
Londra, 1987.
HOMSON (Gladys Scott), The Lords Lieutenant in the 16th. century, Londra, 1923.
/ILLIAMS (Neville), „The Coronation of Queen Elizabeth I", Quarterly Review, n° 597,
July 1953.
/ILLIAMS (Penry), The Tudor regime, Oxford, 1979.

VIII. ISTORIA RELIGIOASA

.LEXANDER (H. G.), Religion in England, 1558-l662, Londra, 1968.
.RBER (E.), Introductory sketch to the Marprelate Controversy, Londra, 1879.
.VELING (Hugh), The handle and the axe, Londra, 1976. [Catolicii sub Elisabeta.]
ABBAGE (S. B.), Puritanism and Richard Bancroft, Londra, 1962.
IRT (H. N.), The Elizabethan religious settlement, Londra, 1907.
LUNT (J. H.), The Reformation of the Church of England, Londra, 1868.
ONNARD (Georges), La Controverse de Martin Marprelate, Geneva, 1916.
OSSY (John), The English Catholic community, 1570-l850, Londra, 1976.
ROOK (V. J. K.), Whitgift and the English Church, Oxford, 1964.
, A life ofArchbishop Parker, Oxford, 1962.
URNET (Gilbert), History of the Reformation, Londra, 3 voi., 1679 (trad. Ib. fr. 1687).
Ed. modernă comentată de N. Pocock, Oxford, 7 voi., 1865.
IANCY (Thomas H.), Papist pamphleteers: the politicul thought of the Counter-
Reformation in England, 1572-l615, Chicago, 1964.

OLLINSON (Patrick), Archbishop Grindal, the strugglefor a Reformed Church, Londra,
1979.
, The Elizabethan Puritan movement, Londra, 1967, n. ed. 1982.
Godly People: essays on English Protestantism and Puritanism, Londra, 1983.
, The religion of the Protestants: the Church and English society, 1559-l625, Oxford,
1982.
ONSTANT (G.), La Reforme en Angleterre: l'introduction de la Reforme sous Edouard
VI, Paris, 1939.
REIGHTON (Mandell), „The Excommunication of Queen Elizabeth", English
Historical Review, VII, 1892, pp. 8l-88.
ROSS (Claire), Church andpeople, 1450-l660, Londra, 1976.
The Royal Supremacy in the Elizabethan Church, Londra, 1969.

DAWLEY (P. M.), John Whitgift and the English Reformation, New York, 1954.
DENT (C. M.), Protestant Reformers in Elizabethan Oxford, Oxford, 1983.
DICKENS (A. G.), The English Reformation, Londra, 1964.
DIXON (R. W.), History of the Church of England f rom the abolition of the Roman
jurisdiction to 1570, Londra, 6 voi., 1875-l902.
DODD (Charles), A Church History of England, Londra, 5 voi., 1875-l843.
DURES (A.), English Catholicism, 1558-l642, Londra, 1983.
FORBES-LEITH (J.), „La revolution religieuse en Angleterre", Revue des Questions
historiques, LVIII, 1895, pp. 456-517.
FRERE (W. H.), The English Church in the reigns ofElizabeth and James I, Londra, 1904.
FULLER (Thomas), Church History of Britain, Londra, 6 voi., 1845.
GAIRDNER (J.), The English Church in the 16th. century, Londra, 1902.
GEE (H.), The Elizabethan clergy and the Settlement ofreligion, Oxford, 1898.
-, The Elizabethan Prayer Book and Ornaments, Oxford, 1902.

GEORGE (C. şi K.), The Protestant mind of the English Reformation, 1558-l640,
Princeton, 1961.
GREAVES (R. L.), Society and religion in Elizabethan England, Londra, 1981.
HAIGH (Christopher), „The continuity of Catholicism in the English Reformation",
Past and Present, XCIII, 1981, pp. 37-69.
-, The English Reformation revised, Cambridge, 1987.
HALLER (William), Foxe's Book of Martyrs and the Elect Nation, Londra, 1963.
-, The rise of Puritanism, New York, 1938.
HART (A. T.), The country clergy in Elizabethan and Stuart times, Londra, 1958.
-, The mân in the pew, 1538-l660, Londra, 1966.
HAUGAARD (W.), Elizabeth and the English Reformation, Cambridge, 1968.
HEAL (Felicity), Of Prelates and Princes: a study of the economic and social position
of the Tudor Episcopate, Cambridge, 1980.
-, şi O'DAY (Rosemary) ed., Church and society in England from Henry VIII to James
I, Cambridge, 1977.
HILL (Christopher), Economic problems of the Church from Archbishop Whitgift to
the Long Parliament, Oxford, 1956.
-, Society and Puritanism in pre-revolutionary England, Londra, 1964.
HUDSON (W. S.), The Cambridge connection and the Elizabethan Settlement of 1559,
Londra, 1980.
HUGHES (Philip), The Reformation in England, Londra, 3 voi., 1963.
HUNT (J.), Religious thought in England from the Reformation, Londra, 3 voi.,
1870-l873.
HYLAND (St. George K.), A century of persecution under Tudor and Stuart sovereigns
from contemporary records, Londra, 1920.
JONES (Norman L.), Faith by statute: Parliament and the Settlement of Religion, 1559,
Londra, 1982.
KING (John N.), English Reformation literature, Princeton, 1982.

KLEIN (A. J.), Intolerance in the reign of Elizabeth, Londra, 1917.
KNAPPEN (M. M.), Tudor Puritanism, Chicago, 1939, reed. 1965.
LAKE (Peter), Moderate Puritans and the Elizabethan Church, Cambridge, 1982.

şi DOWLING (M.), Protestantism and the National Church in the 16th. century, Londra,
1987.
,AW (T. G.), An historical sketch of the conflicts between Jesuits and seculars in the
reign of Queen Elizabeth, Londra, 1889.
,EE (F. G.), The Church under Elizabeth, Londra, 1892.
,OOMIE (A. J.), „The Armada and the Catholics of England", Catholic Historical
Review, LIX, 1973, pp. 385-403.
IACCOLL (M.), Lawlessness, sacerdotalism, and ritualism, Londra, 1875.
, The Reformation Settlement, Londra, 1901.
IASKELL (W.), History of the Martin Marprelate controversy, Londra, 1845..
IATHEW (David), Catholicism in England, Londra, 1936.
IcGRATH (Patrick), Pappists and Puritans under Elizabeth I, Londra, 1967.
IEYER (Arnold O.), England and the Catholic Church under Queen Elizabeth, Londra,
1915, reed. 1967 (trad. din Ib. germ.).
IOREY (Adrian), The Catholic subjects of Elizabeth I, Londra, 1978.
[BAL (Daniel), History of trhe Puritans, 1517-l688, Londra, 1754, reed. 5 voi.,
1822-l837.
[EALE (John E.), „The Elizabethan Acts of Supremacy and Uniformity", English
Historical Review, LXV, 1950, pp. 304-322.
ARRY (G.J.R.), A Protestant vision: William Harrison and the Reformation of
Elizabethan England, Cambridge, 1987.
IERCE (W.), The Marprelate Tracts, Londra, 1911.
OLLEN (John H.), The English Catholics in the reign ofQueen Elizabeth, Londra, 1920.
ORTER (H. C.), Puritanism in Tudor England, Londra, 1970.
ROCTER (F.), History of the Book ofCommon Prayer, Londra, 1902.

ULLAN (L.), History of the Book ofCommon Prayer, Londra, 1900.
CARISBRICK (J. J.), The Reformation and the English people, Oxford, 1984.
COTT-PEARSON (A. F.), Thomas Cartwright and Elizabethan Puritanism, Cambridge,
1925.
LACK (Paul), Religion, popular protest, and the social order in Early Modern England,
Cambridge, 1984.
OAMES (H.), History of the Reformation, Londra, 4 voi., 1826-l828.
, Elizabethan religious history, Londra, 1839.
HOMAS (Keith), Religion and the decline of magic: a study in popular beliefs in the
16th. and 17th. century England, Londra, 1971.
ODD (Margaret), Christian humanism and the Puritan social order, Cambridge, 1987.
OMLINSON (J. T.), The Prayer Book, Articles and Homilies, Londra, 1897.
REVOR-ROPER (Hugh), Religion, the Reformation, and social change, Londra, 1962.
RIMBLE (W. R.), The Catholic laity in Elizabethan England, Cambridge (Mass.), 1964.
YACKE (Nicholas), Anti-calvinism and the rise of English Arminianism, 1590-l640,
Oxford, 1982.
HITING (Robert), The blind devotion of the people: popular religion and the English
Reformation, Cambridge, 1989.
WIENER (C. Z.), „The Beleaguered Isle: a study of Elizabethan and Early Jacobean
anti-catholicism", Past and Present, LI, 1971, pp. 27-62.

IX. ISTORIE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ; ISTORIA MORAVURILOR

APPLEBY (A. B.), Famine in Tudor and Stuart England, Stanford (Calif.), 1958.
AYDELOTTE (Frank), Elizabethan rogues and vagabonds, Oxford, 1913.
ASHELFORD (Jane), Dress in îhe age of Elizabeth I, Londra, 1988.
BEIER (A. L.), Masterless men: the vagrancy problem in England, 1560-l640, Londra,

1985.
-, The problem of the poor in Tudor and Early Stuart England, Londra, 1983.
BERNARD-CHEYRE (Catherine), La Femme au temps de Shakespeare, Paris, 1988.
BINDOFF (S. T.), HURSTFIELD (J.) şi WILLIAMS (C. H.) ed., Elizabethan government
and society: essays presented to Şir John Neale, Londra, 1961.
BRAILSFORD (Dennis), Sport and society from Elizabeth to Anne, Londra, 1969.
BRAY (Alan), Homosexuality in Renaissance England, Londra, 1983.
BROOKE (Iris), History of the English costume, Londra, 1972.
BURTON (Elizabeth), The Elizabethans at home, Londra, 1958.
BUXTON (John), Elizabethan taste, New Jersey, 1963.
BYRNE (Muriel St. Clare), Elizabethan life in town and country, Londra, 1954.
CAMDEN (C.), The Elizabethan woman, 1540-l640, Londra, 1952.
CAMPBELL (Mildred), The English yeoman under Elizabeth and the Early Stuarts,
Londra, 1960.
CAPP (B.), Astrology and the popular press: English almanachs, 1500-l800, Londra,
1979.
CHALLIS (C. E.), The Tudor coinage, Manchester, 1978.
CLARK (Peter) şi SLACK (Paul), Crisis and order in English towns, 1500-l700, Londra,
1972.
CLARK (Sandra), The Elizabethan pamphleteers, Londra, 1983.
COCKBURN (J. S.) ed. Crime in England, 1550-l800, Londra, 1977.
COLEMAN (D. C), The economy of England, 1450-l750, Londra, 1977.
-, Industry in Tudor and Stuart England, Londra, 1975.
CRESSY (David), Education in Tudor and Stuart England, Londra, 1975.
DIETZ (F. C.), English public finance, 1558-l641, New York, 1932.
DODD (A. H.), Life in Elizabethan England, Londra, 1967.
DOWELL (S.), A History oftaxation in England, voi. I, Londra, 1884.
EMMISON (F. C.), Elizabethan life, Chelmsford, 5 voi., 1970-l980.
-, Tudor food and pastimes, Londra, 1964.
FISHER (F. J.) ed., Essays in the economic and social history of Tudor and Stuart
England, Cambridge, 1961.

FRASER (Antonia), The weaker vessel, New York, 1984.
GOULD (J. D.), The great debasement, Oxford, 1970.
GREENLEAF (W. H.); Order, empiricism and politics, 1500-l700, Oxford, 1964.
GREGG (Pauline), A social and economic history of England, Londra, 1950, numeroase
reeditări.
HENDERSON (K. U.) şi McMANUS (B. F.), Half humankind: contexts and texts of the
controversy about women in England, 1540-l640, Chicago, 1985.
HIBBERT (Christopher), The English, a social history, 1066-l945, Londra, 1987.
HOLDERNESS (B. A.), Pre-industrial England: economy and society, 1500-l750,
Londra, 1976.

OLE (Christina), English home-llfe,' 1500-l800, Londra, 1947.
)RDAN (W. K.), Phllanthropy in England, 1480-l660, Londra, 1959.
JDGES (A. V.), The Elizabethan underworld, Londra, 1930.
ERRIDGE (Eric), Trade and banking in Early Modern England, Manchester, 1988.
AWSON (John) şi SILVER (Harold), A social history ofeducation in England, Londra,
1979.
ENNARD (Reginald), Englishmen at rest and atplay, 1558-l714, Oxford, 1931.
EONARD (E. M.), The early history of English Poor Relief, Cambridge, 1900, reed. 1965.
IPSON (E.), Economic History of England, Londra, 3 voi., 1929.
[ACFARLANE (Alan), Marriage and Iove in England, 1300-l840, Oxford, 1986.
[ANNING (Roger B.), Village revolts: social protest and popular disturbance in England,
1509-l640, Oxford, 1988.
[AURO (FREDERIC), Le XVIe siecle europeen: aspects economiques, Paris, 1966,
numeroase reeditări (Nouvelle Clio).
IITCHELL (R. J.) şi LEYS (M. D. R.), A history ofthe English people, Londra, 1950.
OTESTEIN (Wallace), A history ofwitchcraft in England, New York, 1968.

i'DAY (Rosemary), Education and society, 1500-l800, Londra, 1982.
ISBORNE (J.), Entertaining Elizabeth: the progresses and great houses of her time,
Londra, 1989.
IUTHWAITE (R. B.), Inflation in Tudor and Early Stuart England, Londra, 1969.
ALLISER (D. M.), The Age of Elizabeth: England under the Later Tudors, 1547-l603,
Londra, 1983.
ATTEN (John), English towns, 1500-l700, Folkestone, 1978.
EARSON (Lu Emily), Ellizabethans at home, Palo Alto (Calif.), 1957.
IKE (Luke Owen), A history of crime in England, Londra, 2 voi., 1873-76.
OUND (John), Poverty and vagrancy in Tudor England, Londra, 1971.
RICE (W. H.), English patents ofmonopoly, Boston, 1913.
RIOR (Mary) ed., Women in English society, 1500-l800, Londra, 1983.
LAMSAY (G. D.), English overseas trade during the centuries of emergence, Londra,
1957.
, The English woolen industry, Londra, 1982.
, The Queen's merchants and the Revolt ofthe Netherlands; the end of the Antwerp
Mart, Manchester, 2 voi., 1986.
IAMSEY (P.), Tudor economic problems, Londra, 1963.
, The price revolution in 16th. century England, Londra, 1971.
IICH (E. E.), „The population of Elizabeth England", Economic History Review, II,
1950, pp. 247-265.
UDLEY (Jasper), Tudor England, Londra, 1988.
towsE (A. L.), The Elizabethan Renaissance: the life of society, Londra, 1971.
, The England of Elizabeth: the structures of society, Londra, 1950.
UJDING (Rogers), Annals ofthe coinage of Britain, Londra, 3 voi., 1817.
iCHOFiELD (Roger S.), The population history of England, 154l-l871, Londra, 1981.
'HARPE (J. A.), Early Modern England: a social history, 1550-l760, Londra, 1987.
HREWSBURY (J. F. D.), A history ofthe bubonic plague in the British Isles, Cambridge,
1970.

IIMON (Joan), Education and society in Tudor England, Cambridge, 1966.

SLACK (Paul), The impact ofplague in Tudor and Stuart England, Londra, 1985.
-, Poverty and policy in Tudor and Stuart England, Londra, 1988.
-, Religion, popular protest, and the social order in Early Modern England, Cambridge, 1984.
STEPHEN (James F.), A history ofthe criminal law of England, Londra, 3 voi., 1883.
STONE (Lawrence), The crisis ofthe aristocracy, 1558-l641, Oxford, 1965.
-, Family, sex and marriage in England, 1500-l800, Londra, 1977.
-, şi FAWTIER-STONE (Jeanne), An open elite? England, 1540-l800, Oxford, 1984.
THIRSK (Joan) ed., The Agrarian history ofEngland, voi. IV (1500-l640), Londra, 1967.
THOMAS (Keith), Mân and the natural world: changing attitudes in England, 1500-l800, Londra, 1973.
TREVELYAN (G. M.), English social history, Londra, 1946.
TREVOR-ROPER (Hugh), The gentry, 1540-l640, Londra, 1953.
WATSON (Foster), Vives and the Renaissance education of women, Londra, 1912.
WERNHAM (Richard B.), The Counter-Reformation and the price revolution, 1559-l610, Cambridge, 1968.
WILLIAMS (Penry), Life in Tudor England, Londra, 1964.
WILLIAMSON (James A.), The Tudor age, Londra, 1953, reed. 1984.
WILSON (F. P.), Theplague in Shakespeare's London, Oxford 1963 (trad. Ib. fr. La Peste ă Londres au temps de Shakespeare, Paris, 1987).
WILSON (J. D.), Life in Shakespeare's England, Cambridge, 1911.
WRIGHT (L. B.), Middle class culture in Elizabethan England, Chapel Hill, 1935.
- şi LAMAR (V. A.), Life and letters in Tudor England, New York, 1962.
WRIGHTSON (Keith), English Society, 1580-l680, New Brunswick, 1982.

WRIGLEY (E. A.) şi SCHOFIELD (R. S.), The population history ofEngland, 154l-l871,
Londra, 1981.
YARWOOD (Doreen), English costume, Londra, 1967.
YOUINGS (Joyce), Sixteenth-century England, Harmondsworth, 1984.
YOUNG (Alan), Tudor and Jacobean tournaments, Londra, 1987.

IX. bis LONDRA ÎN TIMPUL ELISABETEII

BEIER (A. L.) şi FINLAY (Roger), London 1500-l700: the making of a metropolis, Londra,
1986.
BESANT (Walter), London in the time ofthe Tudors, Londra, 1904.
GLANVILLE (Philippa), London in maps, Londra, 1972.
-, Tudor London, Londra, 1979.
MANLEY (L.), London in the age ofthe Renaissance: an anthology, Londra, 1986.
MITCHELL (R. J.), A history of London life, Londra, 1958.
ORDISH (T. F.), Shakespeare's London, Londra, 1896.

X. ISTORIE LITERARĂ, ARTISTICĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ
(N.B. Pentru portretul Elisabetei, vezi Secţiunea IV bis)

ANDERTON (H. O.), Early English music, Londra, 1920.
BENNET (H. S.), English book and readers, 1475-l603, Cambridge, 2 voi., 1965-l970.

RRY (H. S.), Ofchastity andpower: Elizabethan literature and the unmarried Queen,
Londra, 1969.
OMFIELD (Reginald), History of Renaissance arhitecture in England, Londra, 2 voi.,
1897.
INTOUX (Germaine), La Chanson en Angleterre au temps d'Elisabeth, Paris, 1936.
IYD (M. C.), Elizabethan tnusic and musical criticism, Philadelphia, 1962.
ADBROOK (M. C.), The rise of the common player: a study of actor and society in

Shakespeare's England, Londra, 1962.
.IGGS (Julia), This stage-play world: English literature and its back-ground,
1580-l625, Oxford, 1983.
.OWN (Ivor J.), Shakespeare and the actors, Londra, 1970.
LSTAGNA (Andre), Panorama du siecle elisabethain, Paris, 1970.
OK (A. J.), The privileged playgoers in Shakespeare's London, Princeton, 1981.
ISTA DE BEAUREGARD (Raphaelle), Nicholas Hilliard et l'imaginaire elisabethain,
Paris, 1991.
II.NBY (J. B.), Elizabethan andJacobeanpoets, Londra, 1965.
RGUSON (A. B.), The articulate citizen and the English Renaissance, Durham, 1965.
EAY (F. G.), Biographical chronicle of the English drama, 1559-l642, Londra, 2 voi.,
1891.
Chronide-history of the London stage, 1559-l642, Londra, 1890.
ROUARD (Mark), Robert Smythson and the Elizabethan country-house, New Haven,
1983.
JRR (Andrew), The Shakespearean stage, 1574-l642, Cambridge, 1980.
ILL (Arthur R.), The scientific revolution, 1500-l800, Londra, 1954.
SIREACE (Alfred), Shakespeare and the rival traditions, New York, 1952.
Shakespeare's audience, Londra, 1941.
\RRISON (G. B.), Elizabethan plays andplayers, Londra, 1940.
ÎARNEY (H. F.), Scholars and gentlemen: universities and society in preindustrial
Britain, 1500-l700, Londra, 1970.
NG (John N.), Tudor Royal iconography: literature and art in an age ofreligious crisis,
Princeton, 1989.
JIGHTS (L. C.), Drama and society in the age of Ben Jonson, Londra, 1937.
iWSON (John) şi SILVER (Harold), A social history ofeducation in England, Londra,
1979.
;E (Sidney), The last years of Elizabeth: the Elizabethan age of English literature,
Londra, 1909.

ÎGOUIS (E.) şi CAZAMIAN (L.), Histoire de la litterature anglaise, Paris, 1933.
A.CLEAN (Antonia), Humanism and the rise of science in Tudor England, Londra,
1972.
ERCER (Eric), English art, 1553-l625, Oxford, 1962.
*DISH (T. F.), Early London theatres, Londra, 1950.
OTERSON (Annabel), Censorship and interpretation: the conditions of writing and
reading in Early Modern England, Madison (USA), 1984.
3WSE (A. L.), The Elizabethan Renaissance: the cultural achievement, Londra, 1972.
INTSBURY (G.), History of Elizabethan literature, Londra, 1887.
JMMERSON (John), Architecture in Britain, 1530-l830, Londra, 1977.

THOMAS (Keith), Mân and the natural world: changing attitudes in England, 1500-l800,
Londra, 1973.
-, Religion and the decline of magic: studies in popular beliefs in 16th. and 17th. century
England, Londra, 1971.
TILLYARD (E. M. W.), Shakespeare's history plays, Londra, 1962.
-, The Elizabethan world picture, Londra, 1943.
WALKER (Ernest), A history ofmusic in England, Oxford, 1907.
WARD (A. W.), History of English dramatic literature, Londra, 3 voi., 1899.
WATERHOUSE (W. L.), Painting in Britain, 1530-l790, Londra, 1953.
WELLS (Robin H.), Shakespeare, politics, and the stage, Londra, 1986.
WILLIAMS (Franklin B.), Elizabethan England, Boston, 1939.
WOODFILL (W. L.), Musicians in English society from Elizabeth to Charles I, Princeton,
1953.
YATES (Frances A.), Astraea: the Imperial theme in the 16th. century, Londra, 1975 (trad.
Ib. fr. Astree, le symbolisme imperial au XVIe siecle, Paris, 1989).
-, The occult philosophy in the Elizabethan age, Londra, 1979 (trad. Ib. f r. La Philosophie
occulte ă l'epoque elisabetaine, Paris, 1987).

XI. BIOGRAFII ALE CONTEMPORANILOR ELISABETEII

(N.B. Pentru toate personajele istoriei engleze din perioada analizată există note,
adesea foarte amănunţite, în Dictionary of National Biography, Londra, 63 voi.,
1885-l900, care constituie o documentare esenţială. Titlurile citate mai jos reprezintă
o simplă selecţie de lucrări biografice, fără nici o pretenţie de exhaustivitate, mai ales
pentru personaje importante ca Maria Stuart, Drake, Raleigh, Shakespeare, sau pentru
cele străine ca Henric IV, Wilhelm de Orania ori Filip II.)

ANNE BOLEYN

BERNARD (G. W.), „The făli of Anne Boleyn", English Historical Review, CVI, 1991,
pp. 584-610.
ERICKSON (Carolly), Mistress Anne, New York, 1984 (trad. Ib. fr. La Vie exceptionelle
d'Anne Boleyn, Paris, 1985).
FRIEDMANN (Paul), Anne Boleyn, a chapter of English history, Londra, 2 voi., 1884.
IVES (E. W.), Anne Boleyn, Oxford, 1986.
WARNICKE (R. M.), The rise and făli of Anne Boleyn, Cambridge, 1986.

ASCHAM (Roger)

RYAN (Lawrence V.), Roger Ascham, Londra-Palo Alto, 1963.

BACON (Francis)
ABBOTT (Edwin A.), Life of Francis Bacon, Londra, 1885.
-, Francis Bacon and Essex, Londra, 1877.
SPEDDING (J.), The letters and the life of Francis Bacon, Londra, 3 voi., 186l-l874.
-, An account of the life and times of Francis Bacon, Boston, 1880.

CAMPION (Edmund)

SlMPSON (R.), Edmund Campion: a biography, Londra, 1867.
WAUGH (Evelyn), Edmund Campion, Londra, 1935 (trad. Ib. fr. Edmund Campion, martyr, Paris, 1953).

CAROL IX, rege al Franţei
BOURASSIN (Emmanuel), Charles IX, Paris, 1986.

CATERINA DE MEDICI
CLOULAS (Ivan), Catherine de Medicis, Paris, 1979.

CATHERINE PARR, regină a Angliei
vlARTiENSSEN (Anthony), Queen Catherine Parr, Londra-New York, 1973.

CECIL (William, Lord BURGHLEY)
rluME (M. A. S.), The great Lord Burghley: a study in Elizabethan statecraft, Londra, 1898.
VlACAULAY (Thomas B.), Burghley and his times, Londra 1832 (trad. Ib. fr. de Fr. Guizot, 1882).
EAD (Convers), Mr. Secretary Cecil and Queen Elizabeth, Londra, 1955.
-, Lord Burghley and Queen Elizabeth, Londra, 1960.

CECIL (Robert)
"ECIL (Algernon), A life of Robert Cecil, first Earl ofSalisbury, Londra, 1915.
iANDOVER (P. M.), The second Cecil: the rise to power, 1563-l604, Londra, 1959.

CRANMER (Thomas)
IIDLEY (Jasper), Thomas Cranmer, Londra, 1962.

DAVISON (William)

ICOLAS (Harris N.), Life of William Davison, Londra, 1823.

DEE (John)
TRENCH (Peter), John Dee: life of an Elizabethan magus, Londra-New York, 1972.

DRAKE (Francis)
ANDREWS (K. R.), Drake's voyages: a reassessment, Londra, 1967.
"ORBEŢI (J. S.), Drake and the Tudor Navy, Londra, 2 voi., 1898.
CEELER (M. F.), Şir Francis Drake's West Indian voyage, 1585-l587, Londra, 1981.
rHOMSON (G. M.), Şir Francis Drake, Londra, 1972, reed., 1988.
VILLIAMSON (J. A.), Şir Francis Drake, Londra, 1951.
-, The age of Drake, Londra, 1965.

EDUARD VI
IORDAN (W. K.), Edward VI, Londra, 2 voi., 1968-l970.
TYTLER (Patrick F.), England under the reigns ofEdward VI and Mary Tudor, Londra,
2 voi., 1838.

ESSEX (Robert DEVEREUX, conte de)
ABBOTT (Edwin A.), Francis Bacon and Essex, Londra, 1877.
DEVEREUX (W. B.), Lives and letters of the Devereux, Earl of Essex, 1540-l646, Londra,
2 voi., 1853.
HARRISON (G.B.), The life and death of Robert Devereux, Earl of Essex, Londra, 1937.
LACEY (Robert), Robert, Earl of Essex: an Elizabethan Icarus, Londra, 1971.
STRACHEY (Lytton), Elizabeth and Essex: a tragic history, Londra, 1928; ed. de buzunar
Penguin Modern Classics (trad., Ib. fr., Elisabeth etle comte d'Essex, histoire tragique,
Paris, 1929).

FARNESE (Alessandro, duce sau prinţ de Parma)
VAN DER ESSE (L.), Alexandre Farnese, prince de Parme, gouverneur des Pays-Bas,
Bruxelles, 5 voi., 1933-l937.

FILIP II, rege al Spaniei
CASSOU (Jean), Vie de Philippe H, Paris, 1929.
FORNERON (H.), Histoire de Philippe II, Paris, 4 voi., 1880-l882.
HUME (M. A. S.), Philip II ofSpain, Londra, 1892.
PARKER (G.), Philip II, Londra, 1979.

GRESHAM (Thomas)
BURGON (J. W.), The life and times of Şir Thomas Gresham, Londra, 2 voi., 1839.

GRINDAL (Edmund)
COLLINSON (Patrick), Archbishop Grindul, 1519-l583: the struggle for a Reformed
Church, Londra, 1979.
STRYPE (John), Life of Archbishop Grindul, Oxford, 1820.

HATTON (Christopher)
BROOKE (Eric St. John), Şir Christopher Hatton, Queen Elizabeth's favourite, Londra,
1946.
NICOLAS (Harris N.), Memoirs of the life and times of Şir Christopher Hatton, Londra,
1847.

HAWKINS (John)
WILLIAMSON (J. A.), Hawkins of Plymouth, Londra, 1949.

HENRIC II, rege al Franţei

CLOULAS (Ivan), Henri II, Paris, 1985.
ANEXE

HEMRIC III, rege al Franţei
VALLIER (Pierre), Henri III, Paris, 1983.

HENRIC IV, rege al Franţei
ELON (Jean-Pierre), Henri IV, Paris, 1982.
RISSON (Janine), Henry IV, Paris, 1984.

HENRIC VIII, rege al Angliei
Dis (Georges), Henri VIII, Paris, 1989.
,ARD (A. F.), Henry VIII, Londra, 1902.
„EY (Jasper), Henry VIII, Oxford, 1985.
USBRICK (J. J.), Henry VIII, Londra, 1968.
IKEY (D.), The reign of Henry VIII: personalities and politics, Londra, 1985.

HUNTINGDON (Henry HASTINGS, conte de)
ss (Claire), Puritan Earl: the life of Henry Hastings, third Earl of Huntingdon,
,ondra, 1966.

IACOB VI, rege al Scoţiei (!ACOB I, rege al Angliei)
HEIN (Michel), Jacques l" Stuart, le Roi de la Paix, Paris, 1985.
-SON (D. H.), King James VI and I, Londra, 1959.

JUAN DE AUSTRIA (Don)
BON (H.), Don Juan d'Autriche, Paris, 1952.
RLES-ROUX (Edmonde), Stele pour un batard: Don Juan d'Autriche, Paris, 1959,
îed. 1980.
LING-MAXWELL (W.), Don John of Austria, Londra, 1883.
NE (P. O. de), Don Juan d'Autriche et Ies projets de conquete de l'Angleterre,
568-l578, Helsingfors, 2 voi., 1915-l928.

KNOX (John)
-EY (Jasper), John Knox, Oxford, 1968.

LEE (Henry)
MBERS (E. K.), Şir Henry Lee: an Elizabethan portrait, Oxford, 1936.

LEICESTER (Robert DUDLEY, conte de)
KER (E.), Elizabeth und Leicester, Giessen, 1890.
(Samuel), The life of Robert, Earl of Leicester, Londra, 1727.
NG (Roy C.) şi VAN DORSTEN (J. A.), Leicester's Triumph, Leiden-Londra, 1964.
.DMAN (Milton), Elizabeth and Leicester, Londra, 1944.
ON (D.), Sweet Robin: a biography of Robert Dudley, Earl of Leicester, Londra,
980.

MĂRIE DE GUISE
SHALL (Rosalind), Mary ofGuise, Londra, 1977.

MARIA STUART
CHERUEL (Adolphe), Mărie Stuart et Catherine de Medicis, Paris, 1858.

DONALDSON (Gordon), Mary Queen ofScots, Londra, 1974.
DUCHEIN (Michel), Mărie Stuart: lafemme et le mythe, Paris, 1987.
FRASER (Antonia), Mary Queen ofScots, Londra, 1969, reed. 1985 (trad. Ib. fr. Mărie
Stuart, reine de France et d'Ecosse, Paris, 1973).
MUMBY (Frank A.), Elizabeth and Mary Stuart: the beginning of the feud, Londra, 1914.
PASCAL (J.-C), La Reine maudite: le dossier Mărie Stuart, Monaco, 1988.
PLOWDEN (Alison), Two Queens in one isle: the deadly relationship of Elizabeth I and
Mary Queen of Scots, Brighton, 1984.
WORMALD (Jenny), Mary Queen of Scots: a study infailure, Londra, 1988.

MARIA TUDOR, regină a Angliei

ERICKSON (Carolly), Bloody Mary, New York, 1978.
LOADES (D. M.), Mary Tudor: a life, Oxford, 1989.
PRESCOTT (H. F. M.), Spanish Tudor: the life of "Bloody Mary", Londra, 1953.
STRICKLAND (Agnes), Lives of the Queens of England (Maria Tudor este în voi. V,
Londra, 1873).
TYTLER (Patrick F.), England under the reigns of Edward VI and Mary Tudor, Londra,
2 voi., 1838.

MOUNTJOY (Charles BLOUNT, conte de)
JONES (Frederick M.), Mountjoy, 1563-l606: the last Elizabethan Depuy [in Ireland],
Londra, 1958.

NOTTINGHAM (Charles HOWARD, conte de)

KENNY (R. W.), Elizabeth's Admirai: the politicul career of Charles Howard, Earl of
Nottingham, Baltimore, 1970.

PARKER (Matthiew)
BROOK (V. J. K.), A life ofArchbishop Parker, Oxford, 1962.
STRYPE (John), Life ofArchbishop Parker, Oxford, 3 voi., 1821.

PARRY (Blanche)
BRADFORD (C. A.), Blanche Parry, Queen Elizabeth's gentlewoman, Londra, 1935.

RALEIGH (Walter)
EDWARDS (E.), Life of Şir Walter Raleigh, Londra, 2 voi., 1868.
LACEY (Robert), Şir Walter Raleigh, Londra, 1973.
QUINN (D. B.), Raleigh and the British Empire, Londra, 1962.
WALDMAN (Milion), Şir Walter Raleigh, Londra, 1943.
WILLIAMS (Norman), Şir Walter Raleigh, Londra, 1962.

SADLER (Ralph)
DRUMMOND (Humphrey), Our mân in Scoţiană: Şir Ralph Sadler, Londra, 1969.

SHAKESPEARE (William)
CHUTE (M. T.), Shakespeare of London, Londra, 1951.
BALDENSPERGER (F.), La Vie et l'ceuvre de William Shakespeare, Paris, 1947.
GILLET (Louis), Shakespeare, Paris, 1931.
LEE (Sidney), A life of William Shakespeare, Londra, 1898.
ROWSE (A. L.), William Shakespeare: a biography, Londra, 1963.

SHREWSBURY (Bess of HARDWICKE, contesă de)
RAWSON (M. S.), Bess of Hardwicke and her circle, Londra, 1910.

SIDNEY (Philip)
FOX-BOURNE (H. R.), Life of Şir Philip Sidney, Londra, 1891.
POIRIER (M.), Philip Sidney, le chevalier-poete elisabethain, Lille, 1948.
VAN DORSTEN (Jan) ed., Şir Philip Sidney: 1586 and the creation of a legend, Leiden, 1986.

SIXTUS V, papă
HUBNER (J. A. von), Sixte-Quint, Paris, 3 voi., 1870 (trad., din Ib. germ.).

SOMERSET (Edward SEYMOUR, duce de)
BUSCH (M. L.), The government policy of Protector Somerset, Londra, 1975.

VERE (Francis şi Horace)
MARKHAM (C. R.), Thefighting Veres: lives of Şir Francis and Şir Horace Vere, Londra,
1888.

WALSINGHAM (Francis)
READ (Conyers), Mr. Secretary Walsingham and thepolicy ofQueen Elizabeth, Londra,
3 voi., 1925.

WHITGIFT (John)

BROOK (W. J. K.), Whitgift and the English Church, Oxford, 1964.
DAWLEY (P. M.), John Whitgift and the English Reformation, New York, 1954.
STRYPE (John), Life ofArchbishop Whitgift, Oxford, 3 voi., 1822.

WILHELM DE ORANIA (Wilhelm cel Taciturn)
AVERMAETE (Roger), Guillaume d'Orange dit le Taciturne, Paris, 1984.
WEDGWOOD (Cicely), William the Silent, Prince of Orange, Londra, 1944 (trad. Ib. fr.
Guillaume le Taciturne, Paris, 1978).

INDEX

* Numele de persoane. Conform uzanţei, suveranii sunt trecuţi cu prenumele lor
(HENRY DARNLEY şi nu DARNLEY). Nobilii englezi care poartă un titlu nobiliar sunt
trecuţi la numele lor de familie şi nu la titlu (DUDLEY Robert, conte de Leicester, şi nu
LEICESTER), cu trimiterea respectivă.
Pentru numele care apar în toate sau în aproape toate capitolele lucrării (CECIL William,
ELISABETA I, HENRIC VIII, MARIA STU ART, MARIA TUDOR, FILIPII), au fost indicate
doar paginile în care se vorbeşte despre rolul jucat de personaj într-un anumit context, sau unde
apare descrierea fizică, excluzându-se simplele aluzii.
Numele de localităţi. Sunt incluse în index numele ce corespund unui eveniment deosebit
(bătălii, asedii, tratate etc.)
Alte subiecte. Câţiva termeni au fost incluşi în index pentru a ilustra principalele aspecte
politice, sociologice, economice şi culturale ale regimului, fără nici o pretenţie de exhaustivitate.

INDEX

CUPRINS

J CUPRINS

Partea a doua
REGINĂ ŞI FEMEIE

CUPRINS

CUPRINS

ANEXE

Tipărit SEMNE